Falchs

40

Grup de divulgació de la història de Fals

Associació Cultural Recreativa

FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS

ABRIL 2004, NÚMERO 0

Falchs : fulls de divulgació i recerca de la història de Fals

Aquesta publicació està pensada com un mitjà, poc pretensiós, per divulgar entre tots nosaltres la història de Fals. No està previst que surti de manera regular, sinó que a mida que s'arreplegui prou informació sobre un tema determinat, es donarà a conèixer. Són uns fulls col.leccionables que, a la llarga, poden arribar a ser un llibre d'història de debò.

En principi, els Fulls 0 i 1 es faran arribar a totes les cases del poble i als socis de l'Associació Cultural i Recreativa de Fals. A partir d'aquí la distrubució es farà a partir d'una subscripció.

Per poder tirar endavant els Fulls caldrà molta constància per part nostra i la col.laboració de tanta gent com siguem capaços d'engrescar. Hi ha una tasca de recerca històrica que requereix uns certs coneixements i una gran dosi de paciència a l'hora d'interpretar els vells manuscrits que es troben en els arxius. Però a més a més d'aquesta feina, n'hi ha d'altres que requereixen, també, altres habilitats. Qualsevol mena de col·laboració és benvinguda, i una manera de fer-ho és posant-vos en contacte amb els membres del grup redactor de Falchs cada vegada que algú s'adoni d'alguna errada o inexactitud en els escrits. Així, es podran esmenar els errors i el treball s'anirà afinant.

Finalment, manifestem el desig que aquesta publicació sigui un element més per fer poble i aconseguir harmonia i bona convivència entre els habitants actuals, ja siguin nascuts aquí o vinguts de fora. I que la reflexió i el coneixement de la història i la cultura dels avantpassats en sigui el mitjà.

El grup d'estudi i divulgació de la història del poble

Som una colla que tenim en comú la curiositat i el desig de saber més coses sobre la història del nostre poble, ja que fins ara s'hi troba ben poca cosa en els llibres. El grup és obert i qualsevol persona que comparteixi aquesta inquietut s'hi pot integrar. A més a més de la història del passat més allunyat, hi ha una altra història que ha estat viscuda per les persones més grans del poble i que, en no haver-hi constància escrita, s'està perdent dia a dia. Cada vegada que un avi es mor o una àvia va perdent la memòria, ens quedem orfes d'uns records i coneixements que mai més es podran recuperar. Per això, la colla d'amants de la història ens hem proposat recollir una part d'aquesta memòria col.lectiva, memòria que parla d'un món rural en via d'extinció, d'unes festes que ara ja no s'estilen, d'uns noms que estan a punt de perdre's per falta d'ús.

També tenim interès en recopilar fotografies, impresos o documents antics que es trobin a les cases. No es tracta pas que els particulars cedeixin aquest material, sinó solament inventariar-lo i saber on es troba per si es necessari fer-ne un estudi. Si un document o fotografia té un interès excepcional, sempre hi ha la possibilitat de copiar-lo amb els moderns mitjans informàtics.

És interessant que la recerca de la història no quedi com una activitat acadèmica reservada als experts. Per això tenim la voluntat de divulgar les nostres troballes, i de fer-ho en un llenguatge que entengui tothom. És amb aquesta finalitat que neixen els fulls de divulgació que porten la capçalera Falchs.

En resum, els objectius del grup d'estudi són els següents:

- Recollir testimonis orals de les persones més grans, que passaran a formar part d'un arxiu d'enregistraments sonors.

- Recopilar i inventariar fotografies que representin personatges o escenes de la vida del poble.

- Recopilar i inventariar la documentació escrita que es troba a les cases; actes notarials de compravenda, testaments, contractes de rabassa, etc.

- Recuperar i divulgar els antics topònims del terme; noms dels trossos, de les cases, localització de fonts, d'antics camins, etc.

- Elaborar una petita història de les cases de més de cent anys del terme, mitjançant la documentació facilitada pels particulars o trobada als arxius públics.

- Divulgar estudis sobre fets històrics, sobre la cultura, sobre l'activitat dels habitants del poble de Fals en els temps passats,...

- Recopilar articles i treballs publicats que facin referència a Fals i establir contactes de col·laboració amb les persones o entitats que n'estudïin la seva història.

Unes pinzellades d' història

Encara que Fals és un poble petit, té una llarga història que es remunta a l'edat mitjana. Així ho demostren les dues torres cilíndriques, restes de l'antic castell de Fals, i que ara són el marc incomparable del Pessebre Vivent.

Quan la frontera dels comtats cristians va avançar cap a occident, les torres van perdre la seva funció defensiva i els masos de Fals van poder prosperar i expandir-se. Es va artigar boscos, tot obrint espais per destinar-los al sembrat i a la vinya. Era dificultós, perquè gairebé no hi havia animals i la feina es feia a mà. Algunes de les cases actuals ja existien al segle XIV, com per exemple, *turre blancha* (Torreblanca), *monte conilo* (Montconill) o *turre cabrera* (Jaumeandreu). El nom del poble s'escrivia Falchs.

Tot el terme era del senyor Duc de Cardona i tots els seus pobladors eren vassalls del senyor. Podien disposar lliurement de les terres, però havien de pagar-li delmes, censos i molts altres drets. Aquest domini es va acabar ara fa uns dos-cents anys.

La pesta i la guerra civil catalana van despoblar el terme el segle XV, però després el país es va recuperar amb més força gràcies a l'emigració de gent del nord, que va ocupar els masos deshabitats i mig ensorrats.

A finals del XVIII les cases més fortes van patir la crisi i algunes d'elles van acabar en mans dels creditors. És el cas dels masos Bosch, Oller, Grau del Pubill, Torre Sagimona i Oliveres de Cantacorbs.

Fins al segle XIX Fals tenia ajuntament. Fou durant aquest segle que en una reorganització administrativa, el Govern va suprimir-lo i el poble es va ajuntar amb Fonollosa i Camps per formar un municipi únic.

La vinya es va anar expandint fins que es convertí en el conreu principal de les terres del terme. La població va augmentar, es van ampliar cases i se'n van fer de nova construcció. A partir de finals del segle XVIII, els amos del Tatger i Moncunill van vendre petits trossets als parcers, perquè poguessin construir-s'hi una caseta de pedra. Aquest és l'origen dels nuclis del Raval i de la Creu. Va arribar la fil.loxera i el poble es va quedar sense vinyes. Però va poder sobreviure la sotragada i aviat els pàmpols van tornar a verdejar als plans de Fals.

Les tensions socials que van provocar la Guerra Civil a Espanya també van ser presents en el nostre poble on, per sort, el conflicte no va tenir la virulència d'altres llocs. De tota manera, però, tres persones assassinades i l'església incendiada van ser algunes de les conseqüències més dramàtiques de la guerra. També hi va haver morts al front i represàlies cap als vençuts.

La destrucció per les flames de la totalitat de l'arxiu de la rectoria és un fet que dificulta molt la recerca de la història del poble. En els llibres sagramentals de les

parròquies s'hi troben els noms i la relació de parentiu de la gent, i en els manuals hi ha informació sobre l'activitat econòmica del lloc.

Va arribar la crisi del sector del vi i els ceps van ser arrencats per deixar pas als cereals. Les explotacions dels petits pagesos sense terra pròpia eren difícils de mantenir, i la majoria d'aquests es van integrar en una cooperativa. La transformació no va ser planera del tot i va generar alguns conflictes. Fa uns vint-i cinc anys, unes inquietuts que van calar fort en el jovent del poble van fer possible la creació de l'Associació Cultural i realitzacions tant importants com el Casal i l'organització del Pessebre. Tot això, però, és història contemporània i ja tindrem ocasió de parlar-ne en aquests Fulls...

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2004, número 0
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
41
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2004, NÚMERO 1

Cal Xic

Josep Grau Trullàs va néixer l'any 1848, essent fill de Domingo Grau, àlias Tinai, i de Teresa Trullàs. Com que era el fill petit li deien el «xic del Tinai». El 2 de desembre de 1874 va fer capítols matrimonials amb la noia Rosa Prat Puigdellivol. El dot va ser de 133 pessetes, i dins de la caixa de la núvia, valorada en 10 pessetes, s'hi trobaven dos vestits bons, una vànova, dos llençols, unes tovalles, sis camises i dos coixins amb les seves fundes. Tot plegat es va estimar en 80 pessetes. El Josep va correspondre donant a la seva futura muller 42 pessetes, que s'afegien al dot en concepte d'escreix. Per si es donava el cas que s'hagués de restituir el dot, el Josep va posar com a penyora una vinya que menava a la partida de la Soleia i que era del Puig de Rajadell. La Rosa era filla de Ramon Prat Massana i de Maria Puigdellivol, i quan es va casar amb el Josep tenia vint anys. El casament va tenir lloc el 16 de gener, però no van incriure's al Registre Civil de Fonollosa fins el 30 de desembre de 1875. El matrimoni va tenir quatre xicots.

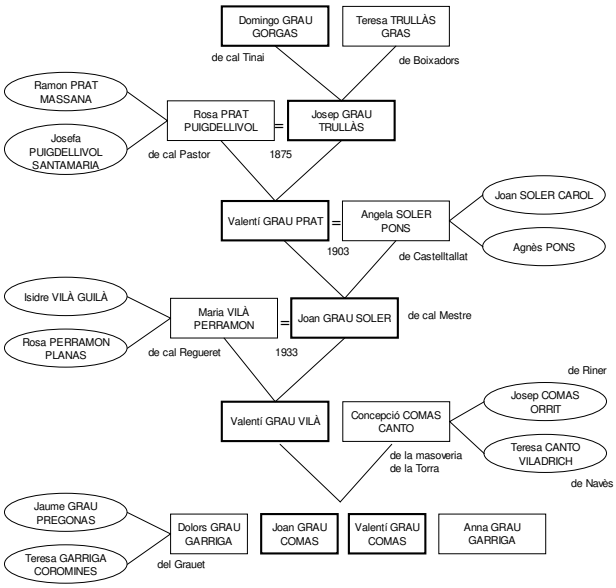

El 8 de maig de 1876 el Josep va comprar un tros de terra a la mestressa del Tatger per tal de fer-se una caseta i tenir un petit hort. El tracte especificava que per fer-se la casa podia utilitzar pedra dels voltants, i que per arribar-hi tenia dret a un camí estret, que permetés el pas d'una persona o una bèstia. En va pagar 480 pessetes al comptat. Va començar a edificar la casa tot seguit i al cap de dos anys ja la tenia acabada, ja que la llinda principal està datada el 1878. En una declaració catastral del 1893, és descrita com una casa de planta baixa, un pis i golfes, de 42 pams de façana i 22 pams de fondària. La casa s'anomenava cal Xic del Tinai.

Façana de Cal Xic

El Josep va prosperar i l'any 1882 va comprar els drets a Valentí Massana, de cal Resi, sobre una vinya de set quarteres de la Torra que aquest menava. En va pagar 28 unces d'or . En temps del rei Alfons XII, una moneda d'or de una unça equivalia a vuitanta pessetes de plata, així que el traspàs de la vinya li va costar 2.240 pessetes, una petita fortuna. El 1894 va comprar un tros de terra al Tatger, a la banda del Grauet. El tros feia més de 2 quarteres i en va pagar 560 pessetes. El 1897 l'amo d'Oliveres li va establir una vinya, anomenada vinya de l'Esquerrà, que llindava amb el camí de la Torra a la Fassina. Deuria tenir alguns problemes econòmics, però, perquè el setembre de 1896 va vendre a carta de gràcia per 1.000 pessetes la casa i l'hort adjunt, a una senyora de Sant Vicenç de Castellet dita Teresa Playà. Una venda a carta de gràcia era una venda provisional, que permetia recomprar la finca venuda al cap d'un temps. De fet això és el que va passar l'any 1899, quan la vídua i el fill del Josep van recuperar la casa i l'hort de cal Xic. Mentrestant, segurament pagaven un lloguer a la senyora Playà.

El 19 d'abril de 1899 el Josep es va posar malalt i va fer cridar el rector, mossèn Pius Madirolas, per fer testament.

Va fer hereu al Valentí Grau Prat. Al Marcel.lí i al Lluís els va deixar vint pessetes, mentre que al Ramon només n'hi va deixar una, perquè ja li havia donat diners per lliurar-se del servei militar. La seva vídua, la Rosa Prat, el va sobreviure molts anys, ja que no va morir fins al vespre del 12 d'abril de 1931. El Valentí va entrar a cal Mestre en casar-se amb la seva mestresa vídua. Van tenir dues filles i dos fills. La casa del Xic estava destinada al Ton, així com l'hort del Torrent i una peça de bosc del Miralles, que amb l'esforç de tots havien arrencat i convertit en vinya. Dissortadament el Ton formava part de la tristement famosa «lleva del Biberó». Va ser cridat per anar a la guerra i va morir al front . La casa doncs, se la va quedar el seu germà Joan Grau Soler, que com que no hi vivia, la tenia llogada. S'hi va estar molts anys la família de Francesc Tomasa, després la família de Francesc Casas, i fins i tot hi va viure una temporada un dels treballadors de la carretera del Molí de Boixeda a Rajadell.

El Joan tenia tres fills, el Valentí, l'Isidre, i el Josep, i dues filles, la Rosa i la Conxita. El Josep es va quedar a cal Mestre, mentre que el Valentí Grau Vilà, que vivia a Sabadell, va heredar la casa del Xic del Tinai. En morir aquest l'any 1991, la casa va passar a la seva muller, Concepció Comas Cantó, i als seus fills, els propietaris actuals.

Cal Janet

El 30 de novembre de 1880 van presentar-se davant del notari Suaña de Manresa, en Pere Ribera i en Joan Moncunill Riera. L'home en primer lloc esmentat era el procurador de la vídua Maria Anna Noguer i Gabucio, resident a Palma i usufructuària del difunt Joaquim Soler de la Plana. El Joan Moncunill era un pagès de Fals, de vint-i-cinc anys d'edat, fill de l'Isidre Moncunill de cal Mosquit, casa que llavors no es deia així, sinó que era coneguda amb el nom de ca l'Isidron. El motiu de la cita al despatx del senyor notari no era de caràcter social, per xerrar una estoneta sobre els amics comuns, el temps, o la situació política del país, sinó que era una trobada per parlar de negocis. El procurador estava disposat a vendre un tros de terreny de la finca de la Torra al Joan Moncunill, per tal que aquest pogués construir-s'hi la casa pròpia. La parcel·la que es va vendre aquell dia feia una quartera d'extensió i llindava amb el camí de Calaf. El Joan va pagar-ne, trinco-trinco, 800 pessetes, equivalents a 300 de les antigues lliures catalanes. Més tard, el Joan va comprar els drets d'un olivar de vuit quartans al sector del Clot de la Fassina. En va pagar 250 pessetes.

Aquell mateix hivern va iniciar les obres de la casa, que es van perllongar tot l'any següent, i encara més, ja que la llinda de l'entrada porta gravat l'any 1882. La casa va ser batejada amb el nom de Janet, un diminutiu de Joan.

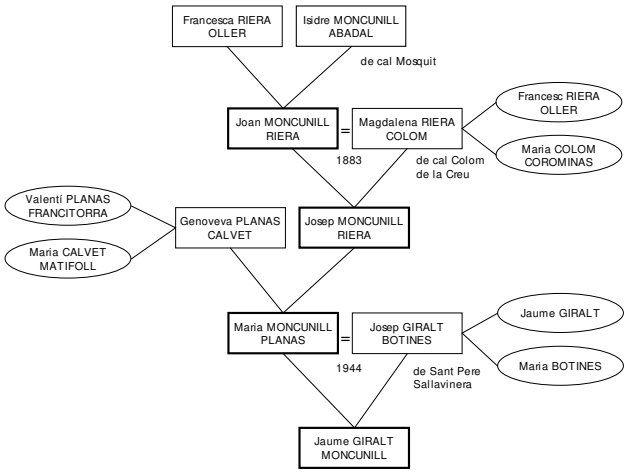

Després d'acabar la casa, el Joan va dedicar-se a buscar una dona per convertir la casa en una llar. No va trigar en aconseguir la mà de Magdalena Riera Colom, una noia de cal Xiscano, i l'abril de 1883 s'hi va casar. La casa gairebé se'ls va fer petita, perquè van tenir vuit criatures, quatre de cada sexe. El Francesc se'ls va morir petit, però els altres set van sobreviure. Quan el Joan va fer camí cap al cementiri, el 1910, va quedar com a cap de casa el seu fill gran Josep Moncunill Riera, de vint-i-dos anys. Es va haver de fer càrrec de sa mare i de la resta de germans.

La seva muller va ser la Genoveva Planas Calvet, de cal Canyol. Van tenir tres mosses, anomenades Conxita, Maria i Elisa, i dos xicots, Isidre i Ramon. La defunció del Josep es va produir el 1936 i la casa va quedar en mans de les dones. El 1946, la Maria Moncunill Planas va inscriure al seu nom la casa al Registre de la Propietat, després que les seves dues germanes renunciessin a tots els drets. Dos

Molí de Cal Janet

anys abans la Maria s'havia casat amb un xicot de Sant Pere Sallavinera, el Josep Giralt Botines. En Josep Giralt alternava la feina de pagès amb la de ferroviari. Va morir l'any 1979. En l'actualitat viuen a la casa la Maria Moncunill, vídua, i el seu fill Jaume Giralt Moncunill, paleta de professió.

Cal Magí del Balç

Magí Mas Baló era un parcer del mas Jaumeandreu. Feia rendir 16 quarteres de terra del mas, distribuïdes de la següent manera: set quarteres de vinya, sis de sembrat, i dues quarteres i mitja d'olivar. Quedava mitja quartera inculta. Pagava la quarta part de la collita a l'amo de Jaumeandreu i vivia amb la seva família en una casa, construïda per ell mateix. La casa es troba situada ran de l'espadat, enlairada sobre el profund torrent per on baixa l'aigua de les escorrenties de la font de Jaumeandreu, en direcció a Callús i el riu Cardener. Per la seva situació i pel nom del seu propietari, la casa va ser anomenada el Magí del Balç.

Aquest primer Magí estava casat amb Maria Graner i va tenir un fill a qui van posar Magí. El segon Magí va casar-se amb Josefa Prat Sanmartí el 1858. Probablement va morir jove, perquè la casa va passar al seu germà Valentí Mas Graner. El Valentí, que havia nascut cap a l'any 1828, va casar-se amb Francesca Muns Claret, de Castelltallat. Al primer fill que van tenir li van posar, naturalment, Magí. El tercer Magí va unir-se en matrimoni l'any 1888 amb Ramona Casas Espinalt. La Ramona era de casa bona, ja que el seu pare era el propietari del mas Serra. La seva germana gran va quedar-se amb el mas. Ella va haver d'aconformar-se amb el Magí. L'abril de 1889, la Ramona va infantar una nena, que van batejar amb el nom de Francesca, com l'àvia paterna. L'alegria va durar poc; el 18 de setembre de 1890, el Magí va agafar una pulmonia que el va portar a la tomba. Encara no estaven refets de la desgràcia, que la mort va tornar a visitar la casa. Va endurse la petita Francesca, que va morir d'anèmia amb disset mesos. En aquestes, la Ramona va adonar-se que estava embarassada del difunt Magí. El 3 d'abril de 1891 va donar a llum a una altra nena, a qui van posar, també, Francesca.

Runes de Cal Magí del Balç

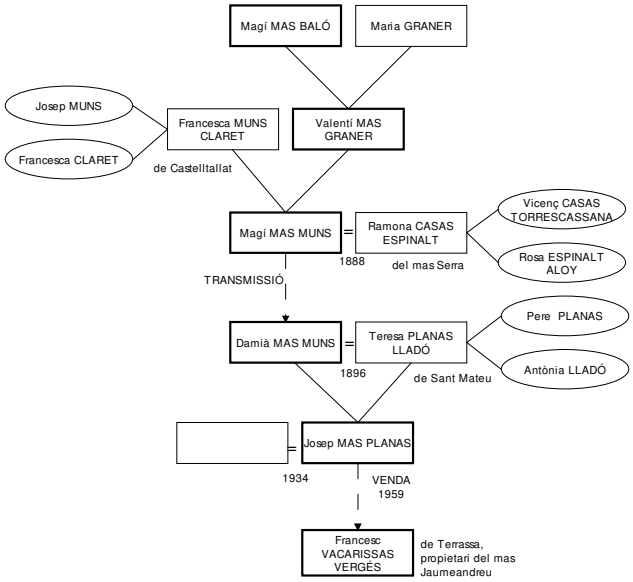

Perduda la branca principal de la família, va entrar en possessió de la casa el Damià Mas Muns, germà petit del Magí. Aquest es va casar el 1896 amb Teresa Planas Lladó, de Sant Mateu. Els dos eren força joves, 18 anys el nuvi i 17 la núvia. El juliol de 1899 van tenir el primer fill, li van posar Josep. Després arribaria la Rosa (1901), el Miquel (1904), el Magí (1908), la Francesca i la Carme. El 1934, amb motiu del matrimoni del Josep, el Damià va decidir fer-li donació de la casa i les terres, perquè ell ja es trobava cansat i vell. En l'acta de donació va destinar 50 pessetes a cada un dels altres fills en concepte de drets. L'hereu va haver d'assumir el compromís d'acollir a casa els pares. Segurament en aquest punt els del Magí del Balç van marxar de la casa i van anar a viure a un poble que desconeixem, molt probablement Callús, perquè en el cens municipal de 1938 ja no hi figuren inscrits.

El Damià va morir el 1954 i la seva dona el 1957. L'any 1959 el Josep va vendre's la casa, que es trobava abandonada i en mal estat, i els drets sobre les terres, a Francesc Vacarissas Vergé, el propietari per compra de tota l'heretat Jaumeandreu. L'escriptura no la va poder signar el propi Francesc Vacarissas, ja que estava reclòs en una institució psiquiàtrica i la família havia aconseguit que fos legalment incapacitat. Ho va fer en nom seu Valentí Grau Batlles, tutor nomenat pel jutge. De llavors ença la casa ha continuat la seva decadència i en l'actualitat ja no té ni portes ni teulada. Una tina adossada a la casa ha aguantat bé i encara es troba sencera.

Cal Gardela

Segons acta del notari Thomasa de Cardona, el 7 de gener de 1770, Ramon Tatger va fer cessió a Francesc Puigdellívol d'un tros de terra erma de cinc quartans i mig, situada a la part nord de la seva propietat, llindant amb les terres del Grauet i del Dalmau. Va imposar la condició que en Puigdellívol havia d'arrencar la terra i convertir-la en vinya productiva. Només li va demanar una entrada de 15 lliures i el va autoritzar a aixecar una casa. El Duc de Cardona va donar el vist-i-plau, i va imposar un cens simbòlic de sis diners sobre la casa que s'havia d'edificar. La nova casa va rebre el nom de casa Puigdellívol. L'abril de 1791, el Francesc tenia dificultats econòmiques i es va veure obligat a vendre's la casa, l'hort i la vinya a Joan Riera. La venda era a carta de gràcia, és a dir, el venedor es reservava el dret de recomprar la propietat pel mateix preu que n'havia obtingut, dins d'un termini màxim de cinc anys. La venda es va tancar pel preu de 153 lliures catalanes, molt per sota del valor real. L'abril de 1801, la casa havia tornat a les mans del fill del Francesc, el Valentí Puigdellívol, però aquest va haver d'empenyorar-la novament. La va vendre a carta de gràcia per 253 lliures a un pastor del poble anomenat Pere Riera. Sense un sostre per aixoplugar-se, el Valentí no va tenir més remei que marxar de Fals i anar a viure a Manresa. El 1806 va recuperar la casa, però inmediatament la va hipotecar a Josep Font Junyent, un pagès de Rajadell que menava força terres al Pla de Fals. Va aconseguir-ne 250 lliures per tapar alguns forats. El 19 de gener de 1808, en Josep Font va dar-li 60 lliures més i es va quedar amb cal Puigdellívol i les terres que l'envoltaven.

Pica d'oli de Cal Gardela

El següent amo de la casa va ser en Josep Font, fill de l'anterior i de Francesca Riera Brunet, de la Grevalosa. Aquest Font es va casar amb una dona del Gorg Negre de Fals, la Maria Riera Oller. Quan el Josep Font Morera va abandonar aquest món, el 17 d'agost de 1857 es va fer l'inventari dels béns que va deixar. En la relació hi figura una vinya de tres quarteres del Tatger, una altra de quatre quarteres d'Oliveres i un tros de sembrat de 9 quartans del Grau, a més de la casa en qüestió. Pel testament sabem que tenia dues filles i cinc fills, essent el més gran, el Francesc Font Riera. El Francesc va fer el 1859 un casament molt avantatjós, ja que la Maria Vila-Massana Font, de cal Massana de Rajadell, va venir acompanyada d'un dot esplèndid de 2.000 lliures. De fet, els Font no eren precisament pobres, perquè a més de les possessions de Fals i Rajadell, tenien una propietat a Torruella anomenada Grata Conills. En Francesc Font va buscar un comprador per la seva casa de Fals, ja que

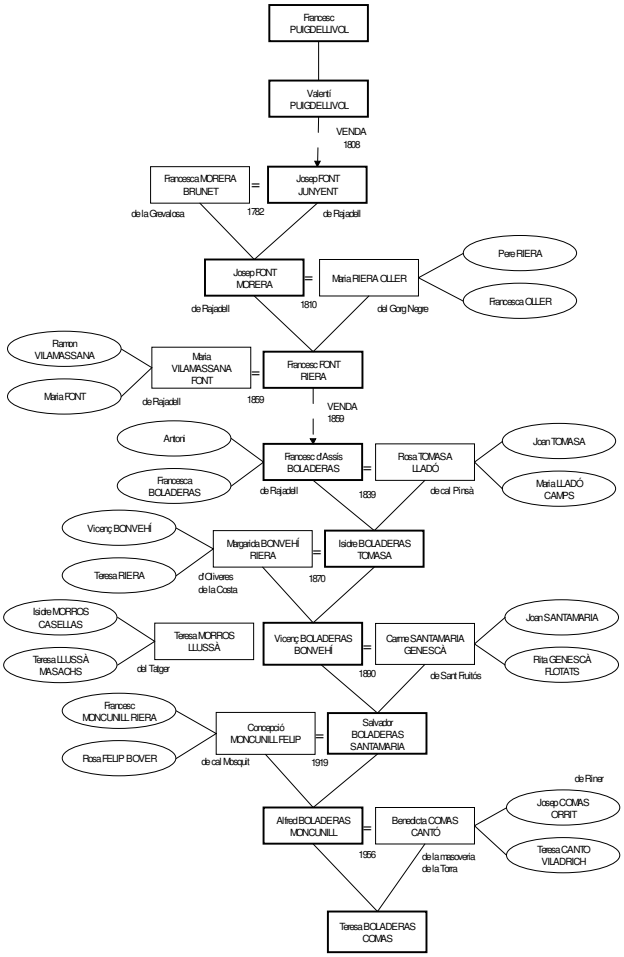

segurament no li feia gaire servei. El dia 11 de juny de 1859 la va vendre a Francesc d'Assís Boladeras, natural de Rajadell, qui n'hi va pagar 500 lliures de bona moneda d'or i plata. En el document de compra-venda hi ha una clàusula curiosa; en Francesc Font es va reservar el dret d'utilitzar durant 16 anys una pica de pedra de guardar oli que hi havia als baixos de la casa. A partir de 1875, la pica va passar a ser propietat dels Boladeras. Aquesta pica encara es pot veure avui en dia a l'entrada de la casa.

Al cap de pocs anys, la casa ja surt mencionada amb el nom actual, la qual cosa ens fa creure que «Gardela» devia ser el sobrenom del primer Boladeras que va anar a viure a la casa. Aquest Francesc Boladeras s'havia casat a l'església de Rajadell el 7 d'agost de 1839 amb una noia de cal Pinsà, la Rosa Tomasa Sala. En el registre del matrimoni, el rector va fer constar que la mare del nuvi era la Francesca Boladeras de Rajadell, però que no se

sabia el cognom del pare. Durant uns anys van viure a Rajadell, on el 1841 van batejar un xiquet destinat a ser l'hereu, l'Isidre Boladeras Tomasa. Amb esforç i estalvi van poder arraconar uns dinerets que els van permetre comprar la casa i anar a viure a Fals. El Francesc d'Assís va viure fins l'any 1884.

Uns anys abans, el 1870, l'Isidre s'havia casat amb la Margarida Bonvehí Riera, d'Oliveres de la Costa, dos anys més jove que ell. El fill d'ambdós va ser el Vicenç Boladeras Bonvehí. Primerament es va casar amb una de les noies del Tatger, la Teresa Morros Llussà, que va morir molt aviat, sense donar-li descendència. Uns anys més tard va repetir matrimoni amb la Carme Santamaria Genescà, filla dels moliners del Molí del Massana. El segon matrimoni va tenir lloc el gener de 1890 i va ser un doble enllaç, perquè el mateix dia que el Vicenç es va casar amb la Carme, el pare de la seva primera muller, l'Isidre Morros, es va casar amb la vídua Rita Genescà, mare de la núvia. Tot un embolic de família!

Mentrestant va morir la mestressa del Tatger, la Maria Llussà Masachs, tieta de la difunta Teresa, primera muller del Vicenç. La Maria Llussà no va fer testament i , encara era de cos present, que els familiars ja van començar a barallar-se per l'herència. Per un cantó hi havia l'usufructuari, el Joan Viadiu, per un altre la Margarida Llussà, germana de la difunta, i el seu home Josep Guitart. I encara un tercer en discòrdia; l'Isidre Morros Casellas, vidu de Teresa Llussà i sogre de Vicenç Boladeras. La cosa va acabar als tribunals i el procés es va allargar des del 1886 fins el 1894, fet que va omplir de satisfacció als respectius procuradors, com és habitual. Serveixi d'exemple les 1.811 pessetes que en concepte de provisió de fons va pagar l'any 1894 Isidre Morros a Ricard Subirana, el seu procurador. Joan Viadiu va ser més llest i va aconseguir un certificat de pobresa, la qual cosa tenia l'avantatge que els seus interessos eren defensats per un advocat d'ofici. L'Audiència de Manresa li va concedir el títol de pobre en els següents termes:

Llinda de principis de segle de Cal Gardela

«...dicho Juan Viadiu no paga contribucion alguna, ni es elector, ni usufructa bienes, no pudiendo ejercer el oficio de labrador a causa de su edad avanzada y sufrir una afeccion asmatica que le imposibilita de todo trabajo, y no tiene otro medio de subsistencia que el amparo de sus parientes Jose Graner i Raimunda Masachs que lo tienen recogido, siendo viudo y sin hijos...»

Finalment el jutge va adoptar una decisió salomònica; dividir la propietat entre les dues germanes de la pubilla. A finals de 1889, dos homes justos del poble van fer una proposta de les parts de divisió de la finca. El sector nord, on s'hi trobava ca la Gardela, va quedar pel Vicenç Boladeras i els seus, i el sector sud, on hi havia el mas Tatger, pel Josep Guitart i els seus. El 31 de juliol de 1894 el jutge va dictar una segona sentència, obligant a les parts a pagar 2.276 pessetes d'indemnització a Joan Viadiu, per les obres i millores que havia fet a la casa mentre hi va viure.

El propietari de les noves terres agregades a Cal Gardela es va trobar amb parcers que pagaven les parts i amos de cases que pagaven censos. El 1894 van segregar-se definitivament de la propietat dotze quarteres establertes a Francesc Parcerisas de cal Felip i quatre quarteres de Josep Grau de cal Mestre. La darrera venda es va fer pel preu de 7 unces d'or, equivalents a 560 pessetes de plata. Després de les segregacions anteriors, la superfície de la propietat, entre terra de conreu i bosc, va quedar reduïda a 30 quarteres.

La Carme Santamaria va morir el 1920 i el Vicenç li va anar a fer companyia el 1924. Van deixar tres fills i dues filles. Els va succeir Salvador Boladeras Santamaria, casat el 1919 amb Concepció Moncunill Felip, filla dels masovers de la Torra. El Salvador Boladeras i la Concepció Moncunill van tenir dues filles, l'Anna i l'Enriqueta, i dos fills, l'Alfred i l'August. L'Alfred Boladeras Moncunill i la seva muller, Benedicta Comas Cantó, filla dels masovers de la Torra van succeir als citats anteriorment. A la mort de l'Alfred, l'any 2001, a la casa hi ha quedat la Benedicta i les seves filles, la Maria Teresa i l'Imma.

Cal Mongia

L'any 1845 es van casar a l'església parroquial de Sant Vicenç de Fals el jove Francesc Fossas Monfort i la donzella Margarida Riera Oller. El nuvi era fill del Joan, de cal Jan de la Roca, i de la Maria, la segona muller: Mentre que la núvia era filla del Francesc i la Rosa, els habitants de la casa dita el Gorg Negre. La parella s'estaven a la masoveria de la Mongia, un casalot adossat a l'ermita del Grau. Es deia la Mongia perquè en l'antiguitat havia estat el lloc on havia trobat refugi alguna monja o «deodata», que havia decidit dedicar la seva vida a pregar a la Mare de Déu. El 6 de maig de 1849 el Francesc va fer tractes amb Maurici Carrió, el procurador del senyor Ramon Soler

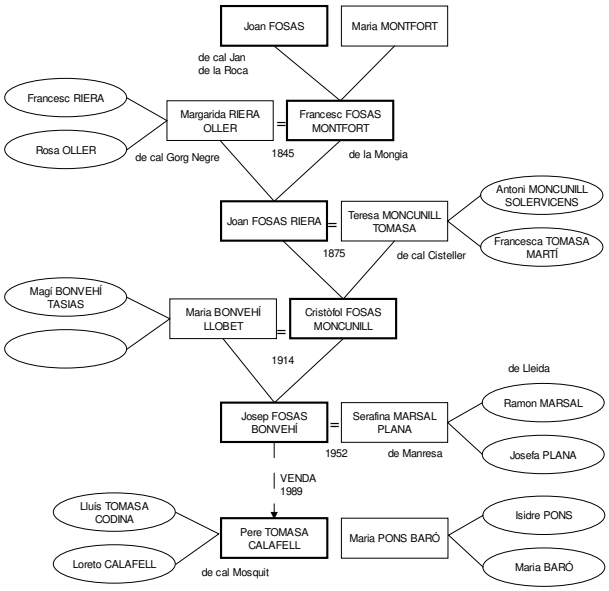

de la Plana, l'amo d'Oliveres, perquè li cedissin dues peces de terra. Una de les peces, de sis quarteres, el Francesc l'havia d'estovar i plantar abans de deu anys. Hi podia fer una part de vinya i una altra de sembrat, i també plantar-hi algunes oliveres. En tots els casos, però, havia de dar la quarta part de la collita a l'amo, tant de grans d'espiga com de vi, i la tercera part de les olives. Les fangades no pagaven parts. El preu del traspàs va ser de 37 lliures. L'altra peça de terra mesurava set quartans i en ella podia edificar-hi una casa d'un sol foc. L'amo li deixava arrencar rocs per fer les parets i l'autoritzava a agafar aigua del torrent.

«Que lo adquisidor podrá prendrer aygua de la rasa o torrent de la Torra quan ne baixia y ferne lo us que li acomodia, pero si se experimentará que la prenguia dels altres subjectes que tenen llisensia per servirse y valerse de ella, aquest pacte quedará nullo y sense efecte»

El preu del terreny per la futura casa va ser de 180 lliures i, a més a més, un cens anual de 8 rals de billó.

L'any 1875, el seu fill gran, el Joan Fosas Riera, va casar-se amb la Teresa Moncunill Tomasa, de cal Sisteller del Raval. Els nuvis tenien 22 i 23 anys respectivament i el dot va consistir en 40 pessetes en moneda i 80 pessetes per comprar la roba de l'aixovar. El Joan va afegir a la dot un escreix de 133 pessetes. En aquell temps, la gent l'anomenava, la casa del Joan Fosas (1879), o la casa del Joan Mongia (1899), perquè els deien els Mongia, que era d'on provenien. Però finalment la casa va ser designada amb el nom actual. El Joan i la Teresa van tenir un munt de fills, dels quals en van sobreviure sis, el Josep, l'Antoni, el Cristòfol, la Roser, la Francesca i el Valentí. Per encabir la nombrosa família van haver d'engrandir la casa, i d'aquestes obres d'ampliació n'és testimoni una llinda, que encara es pot veure i que porta gravat l'any 1885. Llavors el Joan va vendre al seu germà Josep una porció de sis quartans de l'hort que tocava a casa. També li va vendre una premsa de ferro. La Teresa va morir, encara força jove, l'any 1893. Tenia només 35 anys d'edat.

El 1899, el Jutge de Fonollosa va embargar preventivament la casa de Joan Fosas Riera, àlias Tanoca, mentre s'aclaria una causa per un delicte de lesions protagonitzada pel Joan. S'ignora qui va ser el lesionat i com va acabar la picabaralla que els va portar al jutjat.

El 1914, la casa va passar a Cristòfol Fosas Moncunill, nascut el 1886 i casat amb Maria Bonvehí Llobet. El Cristòfol va fer testament davant de mossèn Josep Miralpeix, el 1952, però no va traspassar fins el 18 de maig de 1956. Va deixar set fills, tres nois i quatre noies. Després d'ell va venir el Josep Fosas Bonvehí i la Serafina Marsal Plana, una noia de cal Tano de Manresa. Després de la defunció del Josep, el 1982, va quedar hereva la Ramona Fosas Marsal i usufructuària, la seva vídua, Serafina. En l'inventari que es va haver de fer, la casa consta que es troba en estat semiruinós. En Josep Fosas encara conservava la vinya d'Oliveres, però una sentència judicial de 1991 va resodre el plet que mantenien amb la UMAC (Cooperativa d'Utilització de Maquinària Agrícola en Comú), a favor d'aquesta.

L'any 1989 la mare i la filla es van vendre la casa a Pere Tomasa Calafell, de cal Mosquit. El Pere va fer obres de millora i va dividir la casa en tres vivendes independents, que els darrers anys han estat ocupades per diversos llogaters.

Vista de la façana sud occidental de Cal Mongia

Lluís Muncunill i Perellada

Lluís Muncunill era el fill petit de l'amo de Moncunill, Cristòfol Moncunill, i la seva senyora Narcisa Parellada. Va néixer el 25 de febrer de 1868. No estava destinat a heredar el mas, i els seus pares van fer amb ell el mateix que havien fet amb els seus germans més grans; el van dur a Manresa perquè estudiés. Va fer els estudis elementals al Col•legi de Sant Ignasi i després, seguint els passos dels seu germà Joan, va ingressar a la Universitat de Barcelona, on va cursar la carrera d'arquitectura.

Lluís Muncunill Perellada

Es va instal•lar a Terrassa, d'on era originària la seva mare, i el 6 d'agost de 1892 va ser nomenat arquitecte municipal. A Terrassa va desenvolupar la major part de la seva obra, fecunda i abundant, encara que també va signar projectes d'edificis a Rubí, Ripoll, Matadepera, Montserrat, Ullastrell i Manresa. Els anys 1924 i 1925 va ser arquitecte municipal d'aquesta darrera ciutat. En el seu compte hi ha una llista impressionant de gairebé cent edificis, de característiques ben diverses: grans fàbriques tèxtils, edificis privats i públics, i tant va dissenyar mansions pels burgesos com cases pels treballadors (les típiques "cases barates" que van proliferar per tal de dignificar els habitatges dels obrers). També va fer treballs de planejament urbanístic, especialment a Terrassa, ciutat que li deu en bona part a ell la transformació urbana que va experimentar a començaments de segle.

El 1894 va prendre per esposa a la pubilla Àngels Palet, amb qui va tenir diversos fills. Va morir a Terrassa el 1931.

En referència a la seva obra com a arquitecte, es pot dividir en tres fases. Als inicis, va dissenyar edificis seguint les pautes del neoclassicisme, d'acord amb allò que s'ensenyava a la facultat. Un bon exemple seria l'Escola Industrial de Terrassa (1901). Aviat, però, es va veure influenciat pel "modernisme", un estil que va marcar una època a Catalunya. Exemples d'aquesta fase són la Casa Gorina (1902) i la Casa Barata (1905).

A partir de llavors, Lluís Muncunill va desenvolupar un llenguatge propi dins del context modernista i va fer les obres més originals i innovadores. El seu estil es caracteritza per la utilització de la volta de rajola plana, o volta catalana. Consisteix en fer la volta sobreposant dues o tres capes de maons plans, units amb ciment ràpid, fent servir com a suport per sota, durant la construcció, una volta de fusta o "cindra". Aquesta tècnica, a part del baix cost, facilitava les formes corbades, típiques del modernisme. El mateix Muncunill va escriure el 1914:

«Las líneas rectas y angulos vivos son de aspecto duro y árido y, en cam,bio, las curvas suaves representan la flexibilidad y la dulzura, en una palabra, la vida».

L'exemple més impressionant d'aquesta tècnica i de la creativitat de l'arquitecte és la fàbrica tèxtil Vapor Aymerich, Amat i Jover. Va ser començada el gener de 1907 i inaugurada el novembre de 1908. La coberta de les naus és del tipus de "dents de serra", i s'aguanta sobre 300 columnes de ferro colat. L'edifici donava aixopluc a molts rengles de telers, moguts tots ells per una gran màquina de vapor, situada al subsòl. Actualment l'antiga fàbrica es troba perfectament restaurada i acull el Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya. Una visita és del tot recomanable.

Un altre projecte emblemàtic va ser la transformació d'un vell magatzem en la Masia Freixa, una casa ubicada al mig d'un parc a la part nova de Terrassa. Les obres es van realitzar entre els anys 1907 i 1910, i el resultat va ser una casa modernista peculiar, amb uns porxos de línies corbes i una esvelta torre. Seria molt llarg citar tots els edificis que va dissenyar aquest il•lustre fill de Fals, per això ens limitarem a enumerar-ne uns quants: Cafè Colom, Ajuntament de Terrassa, Fàbrica Izard, Magatzem Miquel Boix, Convent de les Josefines, Hotel Peninsular, Societat General d'Electricitat, Gran Casino, Casa Joaquima Pujals, Casa Benet Badrinas, i Impremta Ventayol.

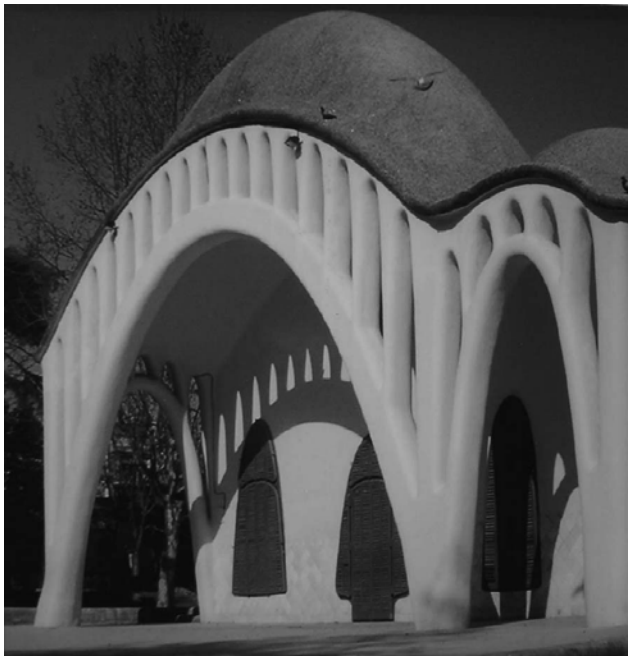

Masia Freixa, Terrassa

Els fets de Cal Xamal

Isidre Bosch Bru, de Sant Mateu, feia anys que havia comprat la casa i s'hi estava amb la seva muller Antònia Colillas Casas, de Llanera. La parella tenia dos fills comuns, el Pere i la Rosalia i, a més a més, el Miquel Costa Colilles, fruit d'un matrimoni anterior de l'Antònia. Però tots havien marxat de casa i els vells vivien sols a cal Xamal.

El Miquel s'estava a cal Jan Tauler de Rajadell, des d'on s'albirava cal Xamal, ben visible allà dalt a la carena. Per si els passava alguna cosa, havien convingut amb ell que posarien un senyal visible a la finestra; un drap blanc de dia i una llanterna encesa de nit.

El 4 de desembre de 1942 va traspassar l'Antònia Colillas, que comptava seixanta-cinc anys d'edat. L'Isidre va quedar vidu, amb la sola companyia de la Carolina Juvert Roses, una dona soltera de quaranta-cinc anys, que li feia de minyona. La Carolina era de cal Bauma de Fonollosa.

A Manresa hi havia una colla que, a més de passar-se els vespres al café jugant-se els quartos a les cartes, ocasionalment cometia algun petit robatori o estafa. Tot plegat res de gaire volada, sobretot comparat amb els deliqüents que s'omplien les butxaques amb el diner de l'estraperlo, l'activitat comercial més lucrativa de la postguerra.

Un dia, se'ls va afegir a la colla un xicot del cal Pere Pelfort de Camps, un individu que arrossegava una merescuda mala fama. Els va dir que els pagesos del seu poble tenien uns bons estalvis guardats sota la rajola, i que no seria pas gaire complicat fer-los amollar unes pessetes. Van planificar un cop a una masia de Fonollosa.

El 9 de gener de 1943, tres elements de Manresa més un quart dels Condals van agafar el cotxe de línia del Pau i van baixar a Fonollosa, on els esperava el cinquè element de la banda. Van trobar la casa que pensaven assaltar amb més gent del compte, així que van canviar de plans sobre la marxa i es van encaminar a cal Xamal.

Allà es va desencadenar la tragèdia. Segurament l'Isidre es va resistir, o en va reconèixer algun d'ells. De tal manera va anar, que els lladres van degollar l'Isidre amb un ganivet i van picar el cap de la Carolina amb un ferro, qui va morir allà mateix a la cuina, al costat de l'olla de cols que preparava.

No van poder robar diners, perquè no n'hi havia, i es van haver d'aconformar en endur-se un parell de sacs de farina i algunes rampoines de la casa. Van marxar precipitadament, a les fosques, sense comprovar si l'Isidre era mort del tot.

Però les cruels ganivetades no van ser mortals a l'acte, i l'Isidre va ser encara capaç d'embolicar-se el coll amb una bufanda i demanar ajuda, posant una llanterna encesa a la finestra. Els lladres quan passaven pel Pedregar del Grauet van veure el llum i van pensar que els empaitarien, així que van llençat tot el que havien robat i no van parar de córrer fins a Manresa.

L'endemà, el Peret Tomasa, llogater de cal Xic, va pujar d'hora a ajudar al Xamal a collir olives. Va trobar-lo mal ferit, amb el coll tallat i sense poder articular paraules. Va anar a demanar ajuda a les cases de baix i aviat tot el poble va assabentar-se del drama. L'Isidre va ser portat en una llitera improvitzada a Fonollosa, i d'allà van baixar-lo en cotxe a l'hospital de Manresa.

La Guàrdia Civil va posar fil a l'agulla amb el testimoni d'una dona de Fonollosa que havia vist els deliqüents baixar del cotxe i trobar-se amb el contacte local. En pocs dies tots van ser detinguts, tret d'un d'ells que va protagonitzar una apretada fugida quan l'anaven a agafar a casa seva. Per evitar la justícia, aquest es va apuntar voluntari a la "División Azul", i quan va tornar de Rússia va acollir-se a un indult. Els altres components de la banda van ser duts emmanillats davant del llit de l'Isidre, que els va identificar per signes.

El pobre Isidre Bosch va morir al cap de dos o tres mesos, però els assassins van tenir una mala fi. Van ser ajusticiats pel mètode del "garrote vil" a la presó del Camp de la Bota.

Runes de Cal Xamal

Des d'ençà que van ocórrer els fets que acabem de relatar, la casa va quedar deshabitada i tal vegada maleïda. Mica a mica, la teulada va anar caient, després van afluixar-se i caure les parets, de manera que actualment és poca cosa més que un munt de runes.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2004, número 1, revisió 1
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs

42

Grup de divulgació de la història de Fals

associació cultural recreativa

FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS

MAIG 2004, NÚMERO 2

Cal Lluís de la Creu

Aquesta casa es troba en un indret anomenat les Costetes del Grau o el Pla de la Creu. En aquesta zona posseïa l'amo de Monconill una peça de terra d'unes cinc quarteres, anomenada la «Vinya del Canonge», separada de la resta de les terres de l'heretat. El 2 de novembre de 1828, Anton Moncunill va fer un establiment a rabassa morta de la terra a Miquel Serra i a Isidre Baraldés, a mitges, concedint-los el dret d'edificar dues cases adossades. El Miquel va començar a plantar ceps i va fer la seva part de casa, tal com estava estipulat, però l'Isidre va canviar d'idea, va abandonar la terra, i se'n va anar a fer-se la casa al Raval.

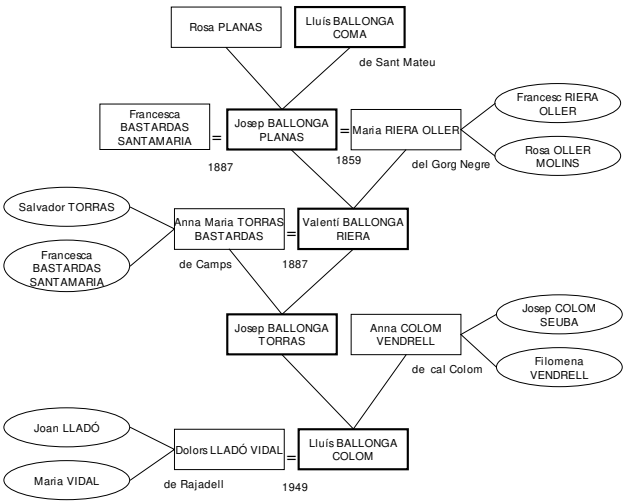

Certament a l'Anton Moncunill no li va fer gaire gràcia la fugida del seu rabassaire i l '11 d'agost de 1830, va signar contracte amb Lluís Ballonga Coma, un pagès de Sant Mateu. Li cedia a aquest un solar de 40 per 40 pams per edificar una casa, paret contra paret amb la caseta del Miquel Serra. El tracte contemplava l'ús compartit de l'aigua d'una bassa per regar un trosset d'hort. El Lluís no va haver de pagar res, només assumir un cens perpetu de tres lliures, moneda catalana. Com que el cens no s'ha actualitzat d'acord amb la depreciació la moneda, actualment té un valor ridícul. Les obres van començar immediatament, i al cap de poc temps la casa ja va ser habitada pel Lluís i la seva muller, Rosa Planas. La llinda de la porta duu inscrit l'any 1830. Per guanyar-se la vida, el Lluís tenia tres vinyes força extenses; una de 7 quarteres, que pagava les parts al mas Torra, una de 5 quarteres que les pagava al mas Boixeda, i una altra de 3 quarteres al mas Grau. Ocupava les estones lliures a l'hort que tenia a prop de casa. Va tenir quatre xicots, anomenats Josep, Valentí, Joan i Ramon. Segons la tradició oral, la casa va patir alguns danys durant un episodi de la Guerra dels Carlins que va tenir lloc a Fals. Tement alguna desgràcia, els habitants de la casa n'havien marxat, deixant-la, però, ben tancada i barrada. Una o altra facció, carlins o cristins, qui ho sap, van calar foc a la porta de la casa, però no van aconseguir entrar, perquè les llates de fusta eren dobles i costaven de cremar. Un cop passat el perill, els Ballonga van apagar les flames, a cops de cassot, amb aigua de la bassa. Fins no fa gaires anys, que va ser substituïda, la porta conservava encara les marques ennegrides del foc. La casa i les vinyes van passar a Josep Ballonga Planas, casat el 1859 amb Maria Riera Oller, de Gorg Negre. La Maria era germana de l'Isidre Riera, el masover del mas Grau i una de les persones significatives del poble. L'Isidre va ser l'encarregat de negociar les condicions del casament, i davant del notari Mandrés de Manresa va entregar les 100 lliures del dot de sa germana. Francesc Riera, el pare, va excusar la seva absència en aquests termes: *«... no ha podido ponerse en camino para asistir aquí por razón de su avanzada edat y sus achaques...»*

Cal Lluís, 1959

El successor va ser Valentí Ballonga Riera (1862-1940), i es va produir el fet curiós que es van casar el mateix dia el fill Valentí i el pare Josep. Es va esdevenir que el Josep, després d'haver perdut la dona, va trobar una vídua disposada a suplir-la, vídua que, a més a més, tenia una filla que estava feta a mida pel seu fill gran. Ho van arreglar i el febrer de 1887 es va casar el Valentí amb l'Anna Maria

Torras Bastardas (1865-1939), i el Josep amb la Francesca Bastardas Santamaria. El Josep va arribar a la fi dels seus dies el 27 d'octubre de 1906. La Francesca el va sobreviure quatre anys més. La casa era coneguda de vegades amb el nom de cal Lluís de les Costetes.

La següent generació va estar formada pel Josep Ballonga Torras (1891-1966) i la seva dona Anna Colom Vendrell (1900-1953), filla de Josep Colom Serra i Filomena Vendrell. El Josep Colom era de cal Colom Vell, mentre que la Filomena, la seva segona muller, era de Monistrolet. D'aquests en van néixer tres fills: el Lluís, la Roseta i la Dolors. A l'hereu el van batejar amb el nom de Lluís, per seguir la tradició familiar i també per adequar el nom real amb el nom de la casa amb què eren anomenats els homes de cal Lluís de la Creu. El Lluís Ballonga Colom es va casar el 1949 amb una noia de Rajadell, Lola Lladó Vidal i van tenir dos fills: l'Anna Maria i el Josep. Durant molts anys , el Lluís va ser l'encarregat de repartir les cartes per totes les cases del terme, primer a peu o en bicicleta, i posteriorment, a cavall d'una moto. Aquests són els actuals habitants de la casa, juntament amb el fill Josep Ballonga Lladó i la Nati Xaver, i els fills d'aquests, el Lluís i el Jordi.

Cal Pastor

Bonaventura Llussà i la seva muller Maria Alsina, els amos del Tatger, es van trobar una vegada més en necessitat de diners, així que van decidir vendre's un altre trosset de la seva propietat, allà on aquesta termenejava amb la d'Oliveres de Cantacorps. El comprador va ser el jove Joan Fossas Sala, fill del clavetaire Domingo Fossas, de Manresa. En el tracte hi anava inclosa una peça d'hort, al costat del Torrent de Cantacorps. La compra-venda es va efectuar el 13 de gener de 1799 i immediatament el Joan va procedir a la construcció de la casa. En la llinda d'una finestra del primer pis hi ha gravat l'any 1799. Però el Fossas no va quedar-se gaire temps a la casa acabada d'estrenar, perquè el 22 de març de 1801 se la va vendre a Domingo Gorgas. El Joan va demanar aleshores un altre tros al Tatger i va fer-se una altra casa per a ell. Aquesta segona casa és cal Jan de la Roca. El Domingo Gorgas era pastor, i d'aquí li ve el nom actual a la casa. La casa li va costar 280 lliures, que va fer efectives en dos pagaments; 150 al comptat, i la resta per la festa de la Mare de Déu d'Agost d'aquell any. No va anar així, i el pagament es va anar diferint, com veurem més avall. El pastor estava casat amb la Teresa Serra i tenia, que sapiguem, dos fills, el Domingo i l'Anton. El Domingo va heretar el ramat del pare i també la casa, perquè era el primogènit. Durant un temps s'alternava aquest nom amb Cal Domingo, fent referència al nom dels amos.

Llinda de la finestra

El Domingo fill es va unir en matrimoni el 1816 amb Antònia Guitart Jordà, natural de Salo. La núvia va aportar un dot de 50 lliures i un aixovar modest. El vestit bo era pel dia del casament i consistia en un gipó de «panyo», unes faldilles d'estamenya i una caputxa de baieta. Van tenir com a mínim dos fills; el gran es va casar a Igualada, i el petit, el Pau, ho va fer a Rajadell amb l'Antònia Selga Mirallas. L'Antònia venia de cal Teixidor, casa que s'anomena precisament així, perquè era de Josep Selga, teixidor de lli. Els descendents del teixidor són els Selga que durant tants anys han tingut la companyia de subministrament elèctric del nostre poble. El Domingo i el Pau es van trobar força entrampats a causa de diversos deutes. Els restava pagar encara 30 lliures als Fossas per la casa que havia comprat l'avi. Devien, també, 160 lliures del dot del germà gran i 288 lliures d'un préstec a un tal Jovés d'Igualada. Van acabar venent-se la casa. Amb les millores que hi havien fet, van aconseguir treure'n 600 lliures, més que suficients per pagar els deutes. La van vendre a carta de gràcia a cinc anys, però durant aquest temps no van fer ús del dret de recuperar-la i va passar definitivament a mans del comprador.

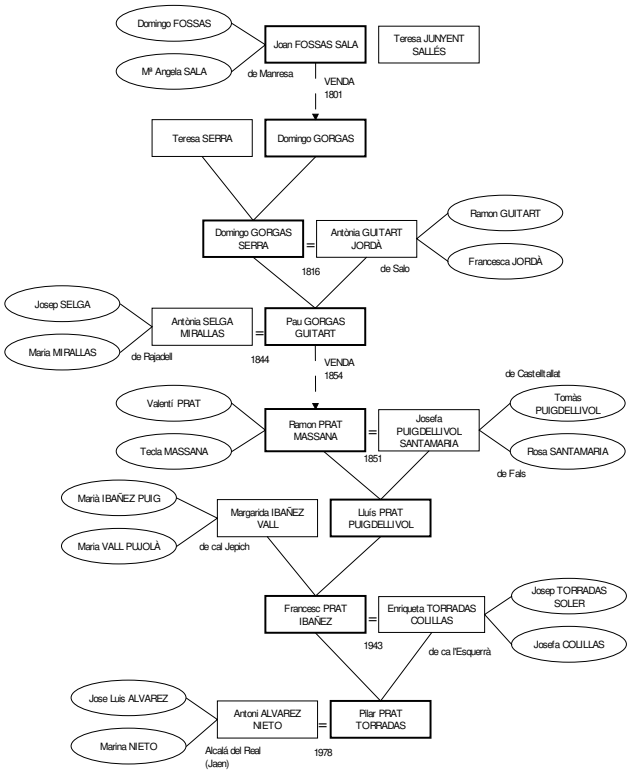

El traspàs es va fer el 2 d'agost de 1854, essent el comprador Ramon Prat Massana. Sis-centes lliures era una quantitat respectable de diners. El munt de monedes de plata pesava una mica més de vuit quilos. D'on les havia tret el Ramon ? Resulta que tres anys abans, el seu pare Valentí s'havia desprès d'una casa que tenia a la Plaça Gran d'Artés i d'un hort prop de la Riera de Malrubí. De les finques n'hi havien dat 600 lliures, i va obtenir 200 lliures més per tres bótes de 80 càrregues plenes de vi que es trobaven al celler de la casa. El Ramon, com hereu del seu pare, va poder disposar d'aquests diners.Ramon Prat (1818-1898) ja era un home casat quan va adquirir la casa i l'hort de cal Pastor, propietat que s'ha anat transmetent fins a la mestressa actual. La dona del Ramon era la Josefa Puigdellívol Santamaria (1832-1903) i el successor dels dos va ser el Lluís Prat Puigdellívol (1863-1946). Els Prat van engrandir el patrimoni amb l'adquisició de més terra. El 1861 van pagar 300 lliures, equivalents a 3.200 rals de plata, per un hort de dos quartans del Tatger. El 1872 van comprar a un parcer per 1.600 pessetes els drets d'una vinya d'una hectàrea i mitja, de la Torra. En total conreaven dotze quarteres de la Torra, cinc quarteres del Dalmau, i quatre quarteres del mas Massana.

Lluís Prat va casar-se amb Margarida Ibanyas Vall, de cal Jepic. Van tenir un únic xicot, el Francesc, i tres noies. El 1915, el Lluís va demanar diners al seu cunyat Salvador Ibanyas Vall. Li va deixar 3.000 pessetes a un interès anual del 5%. En principi el préstec era per deu anys, però no el va poder tornar fins el 1933. Mentrestant la casa estava hipotecada a nom del creditor. Francesc Prat Ibanyas va casar-se el 1943 amb l'Enriqueta Torradas Colillas, de ca l'Esquerrà, de la Vall del Bosc. Van tenir una única filla, la Pilar Prat Torradas. El 1981 la Pilar va heretar la casa, després de la mort dels seus pares en dramàtiques circumstàncies. Actualment ella s'està a cal Pastor en companyia del seu fill Francesc Xavier.

Cal Saldes

Els inicis de la casa es poden datar el 5 de febrer de 1854, quan l'amo de la Torra, que era el senyor Ramon Soler de la Plana, va establir un tros de terreny de deu quarteres, situat a la partida de la Mallencosa, a Ramon Vendrell i Serra, veí de Monistrolet. Per la terra, es va fixar una prestació de la quarta part dels fruits i un cens de dos pollastres, i per la casa i l'hort, un cens anual de quatre pessetes i una gallina. El primer nom de la casa va ser cal Vendrell.

El 17 de gener de 1869, el notari Armengol Jordana de Manresa va donar fe de la venda de la casa i la terra del Vendrell a favor de Joan Tomàs Coromines. El preu de la compra-venda va ser de 200 escuts. Joan Tomàs era un home de 31 anys de Fals, que era conegut com el «Saldes». La casa, doncs, va agafar el nom del propietari que la va comprar en segon lloc. El 1879, el Tomàs es va veure en la necessitat de demanar un préstec de 2.500 ptes. a Rosa Casas Guitart de Manresa, amb un interès anual del 5% i una durada de vuit anys. Per avalar el préstec, el «Saldes» va hipotecar la seva casa a nom de la dona que li va deixar els calés.

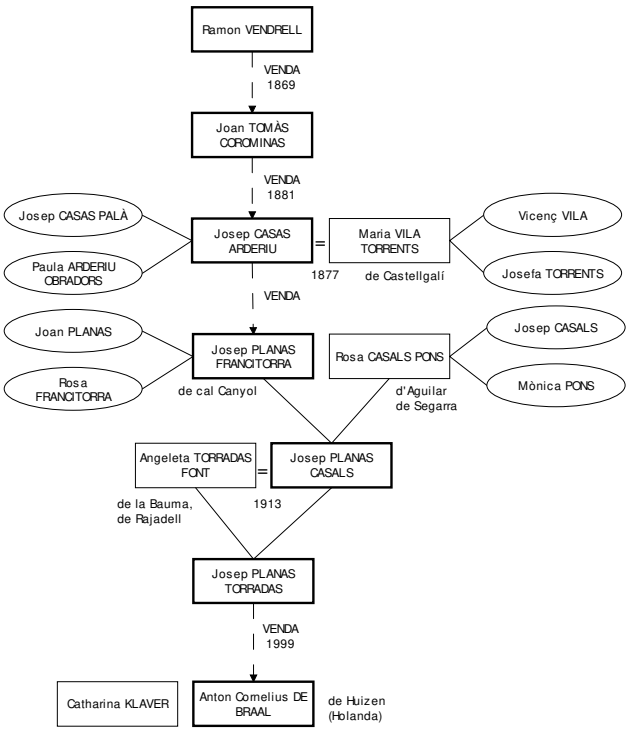

Dos anys més tard, concretament el 15 d'abril de 1881, el Tomàs va vendre's la finca a un dels nois de cal Tico Vell, el Josep Casas Arderiu. Aquest s'estava a la casa dels pares juntament amb una colla de germans. Però en casar-se l'any 1877 amb Maria Vila Torrents, de Castellgalí, va voler un espai propi i per això va comprar cal Saldes. Li va costar vint unces d'or, equivalents a 1.600 pessetes, i va rebre la casa lliure de la hipoteca, ja que amb els diners de la venda, l'antic propietari va fer net del deute que tenia. Segons el document del traspàs, la casa es trobava sobre un terreny d'uns dos quartans. L'hort ocupava cinc quartans i es podia regar amb l'aigua procedent del Torrent de Gaudó o de la Mallencosa. Sembla ser que en aquell temps la terra estava mig abandonada, perquè en el tracte s'estipulava que el comprador havia de plantar-hi vuit quarteres de vinya i dues de blat. A més a més de la terra de cal Saldes, el Josep conreava una vinya de can Resi, els drets de la qual havia comprat el 1770 a la vídua de la casa per 320 escuts, equivalents a 800 pessetes. El Josep i la Maria van tenir un fill el 1881 a qui van batejar amb el nom de Josep, com l'avi patern. Però el nen va morir al cap de poc de néixer i es van quedar sense descendència. Els seus béns van passar als tres germans i sis germanes que tenia el Josep, i al germà i les tres germanes de la Maria. Tota aquesta gernació va fer acte de presència a cal notari Mariano Redondo, el 18 d'octubre de 1903, a fi i efecte de vendre's la casa a Josep Planas Francitorra, un fill de cal Canyol. El

preu de venda va ser de 180 pessetes que van repartir-se a parts iguals els hereus. A cada un li va tocar 12 pessetes de plata i 85 cèntims en moneda petita. A finals de maig de 1906 el Josep va fer testament amb el rector de Monistrolet. Pel testament sabem que tenia una filla casada, la Maria, quatre de solteres, la Caterina, l'Angela, la Josefa i la Filomena, i dos xicots. Un fragment del testament fa: *...para que se acuerde de mí, lego dos pesetas con cincuenta céntimos a mi estimada esposa Rosa Casals y al hijo Valentín Planas, á más de ser muy bien cuidados los dos, por ser chacrosa dicha esposa é inútil mi hijo, que por dicha causa, no le he podido nombrar heredero...*

Quan aquest va morir pocs dies després, la propietat va passar al seu fill segon, el Josep Planas Casals. Llavors la casa apareix sovint anomenada cal Canyolet. Però el nom antic no va desaparèixer del tot i al final va prevaler. Josep Planas va unir-se en matrimoni l'agost de 1913 amb Angeleta Tarradas Font, provinent de la casa de la Bauma, situada dins del terme de Rajadell, però als límits del de Fals. Van tenir dos fills; el Josep i l'Enriqueta. El 28 d'octubre de 1934 el Josep va deixar el món dels vius. Malgrat que va morir sense haver fet testament, no hi va haver cap problema per adjudicar la casa al seu fill, el Josep Planas Tarradas. Aquest però, va haver de pagar a sa germana 500 pessetes per la legítima.

Van quedar-se a la casa el Josep i l'Enriqueta, aquesta casada amb Isidre Prat Mujal. Quan va enviduar l'Enriqueta, van quedar sols els dos germans. A finals de la dècada dels noranta, aquests dos van marxar a una residència d'avis a Manresa i van posar la casa en venda. Els dos hortets i la vinya que havia treballat tants anys el Josep i els seus avantpassats va quedar incults, i per aquest motiu, la terra va tornar a la Torra.

El 1999, a través d'una agència immobiliària, va comprar la casa un matrimoni d'Huizen, Holànda, format per Anton Cornelis de Braal i Catherina-Elisabeth-Maria Klaver.

Cal Saldes, 2004

Cal Colilles

Els Colillas provenien del poble veí de Camps. La primera referència de l'activitat d'un d'ells dins del territori de Fals, la tenim en una vinya de Caselles, situada a la Vall del Bosch, entre la carretera de Fonollosa a Manresa i la riera. La menava en Joan Colillas, el qual estava casat amb Rosa Junyent. El Joan i la Rosa van abandonar aquesta vall de llàgrimes, el setembre de 1817 i l'abril de 1828, respectivament. Van deixar descendència, essent Ramon Colillas qui va arreplegar l'herència. En el testament del pare, aquest va llegar al seu segon fill Josep Colillas Junyent 10 lliures i va imposar a l'hereu l'obligació de mantenir el seu germà a casa.

Al Josep, nascut cap a l'any 1797, no li va interessar gaire quedar-se a treballar pel seu germà, i quan va poder va fer tractes amb l'amo d'Oliveres de la Costa per tal que li cedís terra i un lloc per viure. Va aixecar una casa que és coneguda com cal Tòrrec, avui en ruïnes, i s'hi va estar uns quants anys. Després se'n va cansar i va canviar d'amo. Encara que s'ignora quan va passar, és gairebé segur que aquest Josep va construir una casa en una zona dita la Soleia del Casó, situada davant del mas Bastardes per la part del migdia. En la relació de les cases de Fals de 1861 i 1878, apareix la casa Colilles, marcada amb el número 21, i habitada per Josep Colillas Junyent. En la llista del cadastre de 1929, la casa no hi figura, de manera que podem suposar que llavors ja era rònega.

El Josep va casar-se primerament amb la Serafina Claret, de Castelltallat, i van fer pujar vuit fills, que portaven els següents noms; Maria, Joan, Ramon, Antoni, Vicenç, Pere, Francesca i Ricard. Aquesta informació prové del testament que va fer amb un notari de Manresa el 8 d'agost de 1859. La seva última voluntat va ser que es gastessin 70 lliures pel seu funeral, i altres tantes pel funeral de la seva dona, quan li arribés l'hora. Al fill gran li va deixar, a més de les 45 lliures que ja li havia donat a compte quan es va casar, una peça de terra de 10 quarteres, dita la Vinya del Solei de Boixeda. A l'Antoni li va deixar la meitat de la vinya que

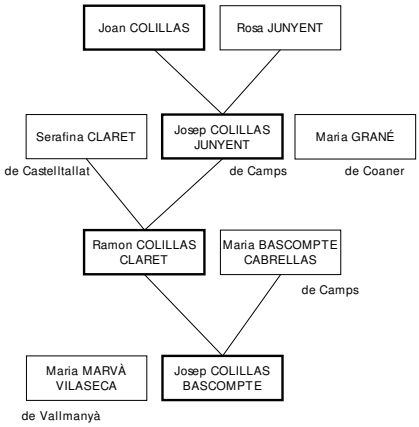

estava plantant el testador en aquell moment, pertanyent al mas Bastardes. Als altres tres xicots els va deixar 30 lliures, quan es casessin o arribessin a la majoria d'edat. A la Maria, com que ja havia estat dotada en casar-se, només li van tocar deu rals, mentre que a la Francesca li va reservar 30 lliures de dot. No va seguir la tradició i no va nomenar hereu el fill primogènit, el Joan, sinó que el càrrec va passar al segon fill, el Ramon. En el testament justifica l'elecció afirmant que *« ... es el que le ha asistido y ayudado constantemente...»* De fet, el Joan no va acabar essent pagès com tothom, sinó que va anar a Manresa a aprendre l'ofici amb un sastre del carrer de Sobrerroca. El Ramon sí que va quedar-se a casa a ajudar el pare a cavar ceps i a fer paret de pedra seca. El Josep Colilles va enviduar i va contraure segones núpcies amb Maria Grané, de Coaner. Sembla que amb la segona dona va tenir un altre fill. A partir de l'any 1891 trobem el Ramon a cal Casó, on s'hi deuria traslladar amb els vells i la pròpia família. La mudança no va ser complicada, posat que la distància entre les dues cases no supera de gaire els 100 metres. Josep Colilles Junyent va ser una persona que va tenir una longevitat extraordinària per l'època; va viure fins a l'edat de 91 anys. Va ser enterrat el dia 13 d'agost de 1889.

Ruïnes de Cal Colilles

Cal Canonge

Sebastià Grau va comprar a l'amo del Tatger una peça de terra d'una quartera, situada a l'extrem nord de la seva propietat, en un lloc anomenat la Costa de la Vila. Segons el document de venda, protocol·litzat pel notari de Manresa Josep Enrich el 6 de febrer de 1764, el Sebastià va pagar sis lliures per la peça i un tros petit d'hort situat al costat dels que tenia el Tatger a la vora de la torrentera. L'hort no pagava parts, però la terra estava sotmesa a la cinquena part. El dia 22 del mateix mes, el Sebastià va anar a pagar els drets dominicals al procurador del Duc de Cardona, un tràmit imprescindible per tal que la venda fos legal. Els drets van pujar una lliura, és a dir, vint sous. Així mateix va obtenir el permís per poder edificar una casa dins de la peça de terra a canvi d'un cens perpetu de sis diners. Sis diners era una quantitat insignificant, tenint en compte que el sou estava dividit en dotze diners. Una moneda de coure de sis diners tenia una mida aproximada d'una de les monedes actuals de 5 cèntims d'euro.

El successor del Sebastià va ser el Jacint Grau, el qual va morir sense fer testament. La casa va passar aleshores al seu primogènit, el Josep Grau. Aquest es va casar amb una dona de Rajadell, la Rosa Sallés, i va tenir un únic fill, a qui van posar Josep com ell. La família se sustentava amb el producte d'una vinya de quatre quarteres, pertanyent al mas Oliveres. El Josep i la Rosa van passar penúries econòmiques i es van haver d'endeutar per tirar endavant. Així, l'any 1776 van demanar un préstec a tornar en cinc anys a Celdoni Feixas, un capellà de Matamargó. Els interessos anuals del préstec eren una càrrega i sis setzens de vi a raig de tina, de la verema dels Grau. No van poder tornar els diners, i l'any 1781 van renovar el tracte posant la casa com a penyora, la qual cosa significava que si no tornaven les cent lliures, el capellà es quedaria amb la seva casa. Mentrestant, el Josep major (el pare) va morir sense testament. Llavors, la Rosa i el Josep menor (el fill) van decidir cedir la casa i la terra a Mateu Quer, un pagès natural de Monistrolet que menava vinyes a Fals, amb un contracte de masoveria de setze anys de durada. El masover havia de pagar la tercera part dels fruits a la vídua, però va preferir tancar el tracte pagant una quantitat fixa d'entrada en comptes de donar les parts cada any durant

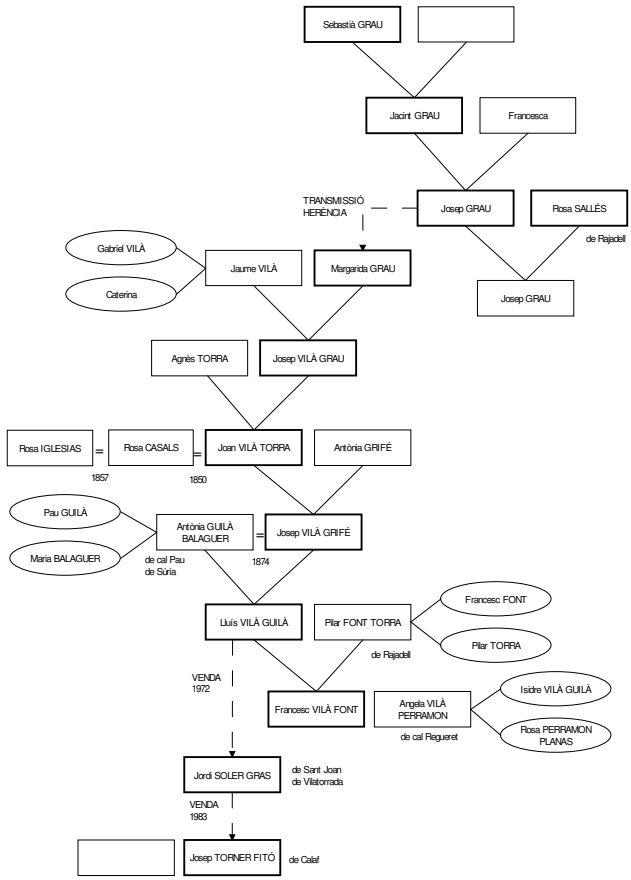

el temps de duració del contracte de masoveria. Les duescentes lliures que en Quer va posar sobre la taula van servir a la família Grau per tapar alguns forats. La Rosa segurament se'n va anar a viure a casa dels seus parents de Rajadell, mentre que el Josep va emigrar cap al poble de Sant Just Desvern, al Baix Llobregat, no se sap a fer què. Al cap de poc va emmalaltir i va anar a jaure a la tomba. En el testament que li va prendre el rector el febrer de 1791 fa fer hereva a sa mare.

Uns mesos després dels fets que estem narrant, precisament el novembre de 1791, es va casar la Margarida, una filla del difunt Jacint Grau i per tant, cunyada de la Rosa Sallés, amb un xicot foraster que es deia Jaume Vilà. Immediatament després del casori van anar a viure a Santa Margarida de Montbui, més enllà d'Igualada. L'any sobre van iniciar un plet amb la cunyada, argumentant que com que el Josep Grau no havia deixat descendència, eren ells els veritables hereus de Jacint Grau. Mitjançant un procurador van portar l'assumpte davant del jutge municipal de Rajadell. Aquest va prendre declaració a les parts, i davant de la complexitat de l'afer, va decidir ajornar la decisió. No se sap si mai va arribar a dictar sentència. El cert és que, el 1793, la Margarida Grau i la Rosa Sallés van signar una concòrdia i es van repartir l'heretat; la casa per la Margarida i la vinya per la Rosa.

Al cap dels anys, els Vilà van recuperar la casa dels masovers i s'hi van quedar a viure. Van aconseguir ampliar les terres al voltant de la casa fins a sis quarteres. El fill del Jaume i la Margarida va ser el Josep Vilà Grau, casat amb l'Agnès Torra. Després d'ells va habitar la casa el seu fill Joan Vilà Torra, qui al llarg de la seva vida va tenir tres mullers. Amb l'Antònia Grifé va tenir l'hereu Josep i dues noies, amb la Rosa Casals, un noi, i amb la Rosa Iglesias no va tenir fills. El Joan va aconseguir més terres en qualitat de parcer; una vinya de sis quarteres anomenada l'Obaga, una de vuit anomenada els Abeuradors, i encara una altra

Llinda de la finestra

de set quarteres, totes elles del mas Grau. El Joan va traspassar l'agost de 1880.

El 1874, Josep Vilà Grifé va casar-se amb Antònia Guilà Balaguer, de cal Pau de Súria. Ell tenia 37 anys i ella 10 anys menys. Van tenir tres fills i dues filles. Dos dels fills van estar casats amb la mateixa dona, no a la vegada, sinó l'un darrere l'altre. El Ramon va casar-se amb la Pilar Font Torra, de Rajadell, el 1904, i quan aquest es va morir el 1908 deixant tres criatures, el seu germà Lluís es va casar amb la seva cunyada vídua. Hi va haver una mica de disputa hereditària, perquè dret a llei, la propietat era de la Concepció Vilà Font, filla del primer marit de la Pilar Font, però finalment es van avenir i la casa va passar al seu oncle Lluís Vilà Guilà i els seus descendents. El setembre de 1957, el Lluís va pagar 2.000 ptes. en efectiu a Salvador Boladeras de cal Gardela, per redimir el cens original de la cinquena part de les collites. Els darrers habitants de cal Canonge van ser el Francesc Vilà Font i la seva dona Àngela Vilà Perramon, de cal Regueret. A la dècada dels seixanta, aquests van deixar la casa i van anar a viure a Sant Joan de Vilatorrada. El 1972, el vell Lluís va vendre's la casa a Jordi Soler Gras, de Sant Joan de Vilatorrada. El 1983 la casa va tornar a canviar de mans a favor del propietari actual, Josep Torner Fitó, de Calaf.

Els masos rònecs

En el capbreu de Fals que va manar fer el Senyor natural del terme, l'Excel·lentíssim Duc de Cardona, l'any 1791, hi figuren disset masos afocats, és a dir habitats, i algunes cases noves. És interessant veure com dins dels límits d'algunes de les cases principals s'hi troben masos rònecs o deshabitats. Aquests antics masos havien estat absorbits feia segles, i en molts casos, de la casa només en quedava un munt de pedres. Tanmateix el nom es conservava i servia per designar la part de la propietat corresponent a les terres del mas rònec.

Dins de la gleva de Monconill s'hi trobaven els masos Trulls, Narbonés, Franquès i Torraguitsana. A la Torra hi havia el mas Coll. Al mas Bosch hi havia els masos rònecs Vilamantells i Morató. Al Grauet hi havia el mas rònec Moraliu. En la propietat Massana s'hi trobaven els masos Alsina, Font, Ramàs i Solellas. Dins de Jaumeandreu hi havia el Puig Oliver. Al mas Serra hi havia el Pericó. I formaven part d'Oliveres de Cantacorbs els antics masos Verdaguer i Torrades. De la majoria d'aquestes cases, d'origen medieval, se n'ha perdut el rastre i fins i tot el nom, exceptuant unes poques excepcions.

El Puig Oliver està perfectament localitzat i encara se'n poden veure algunes ruïnes. Es troba sobre un turó, a la part nord del camí que va de Jaumeandreu a la bòvila de Callús. Del mas Coll actualment no en queda res, però se sospita on era. Com que el capbreu especifica amb detall les seves afrontacions, es pot saber que ocupava un espai entre les terres del mas Massana, la Torra i les terres de Sant Vicenç. A uns cinquanta metres de la Creu en direcció nord, els més vells del poble recorden haver vist les restes d'un edifici, i encara ara, en llaurar, sovint surten pedres tallades procedents dels fonaments d'una antiga construcció. La localització de l'indret, en un coll natural

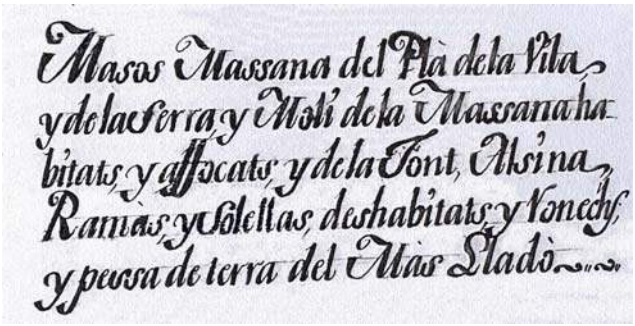
Masos Massana del Plà de la Vila
y de la Serra y Molí de la Massana ha-
bitats y affocats y de la Font, Alsina
Ramas y Solellas deshabitats y Yonedes
y peussa de terra del Mas Sladò...

Capbreu 1791

entre les Costetes i els Plans de la Gabriela, i en la divisòria entre les conques de la riera de Rajadell i de Fonollosa, sembla un argument a favor de la denominació del mas Coll. Les terres del mas Torraguitsana limitaven amb les dels masos Campserver i Oms. Avui ningú recorda el nom, però en dos contractes de vinya que va fer el propietari de Monconill l'any 1778, s'especifica que els terrenys són del mas Torreguitsana, unit al mas Oller.

Dins de la propietat del Grauet s'hi troben les ruïnes d'una casa, que anomenen el Casalot. Es tracta tal vegada del mas rònec Moraliu?

També en terres de cal Massana, sobre un turonet, a les envistes de la riera, hi ha unes restes de parets d'una antiga construcció coneguda com ca la Pona. Tal vegada és algun dels masos rònecs integrats dins de la propietat Massana. Caldrà perseverar en la recerca per aconseguir obrir una escletxa de llum sobre totes aquestes incògnites.

Les caramelles dels casats

L'hivern i la primavera del 1950 van ser molt eixuts, els sembrats no es van fer i la collita va ser molt migrada. Com que la gent del poble no estava per cançons, aquella Pasqua els caramellaires no van sortir. L'any sobre, la cosa pintava igual, però quan tot semblava perdut, es va enfosquir el cel i va caure aigua amb abundància. El jovent, que comptava que tampoc es farien caramelles aquell any, trigava en reaccionar, de manera que va arribar el diumenge de Rams i el més calent era a l'aigüera. Una colla d'homes casats, tips de demanar què pensaven fer els fadrins, va prendre la iniciativa i va decidir organitzar-les a corre-cuita.

Tradicionalment les caramelles començaven el matí del dissabte, tant bon punt el capellà manava a l'escolà que fes voleiar les campanes de la parròquia amb el toc de l'al·leluia. Aleshores el «camillaires», reunits tots a l'era de cal Massana, es posaven en marxa. Encapçalava la comitiva un animal bellament guarnit, carregat amb un bast i unes portadores. No podia ser pas un animal qualsevol, havia de ser mansoi i sobretot d'una mena que no s'esverés en sentir el so dels picarols i l'estrèpit dels «galaiadors».

Els «galaiadors» galejaven, és a dir, disparaven salves a l'aire amb els seus trabucs. Aquests eren un fusells arcaics que es carregaven per la boca amb un saquet de pólvora negra. Hi participaven més de vint «galaiadors», la majoria dels quals tenien el trabuc a casa, però n'hi havia d'altres que l'havien de llogar. Es disposaven en fila, i tiraven per torn, l'un darrera l'altre, de tal manera que els trets no paraven mai.

L'acompanyament musical anava a càrrec d'un timbal que tocava el Manelet de cal Resi i de l'acordió del Marcel·lí de cal Tinai. De vegades s'hi ajuntava algun altre músic per tal de fer més soroll. No faltaven mai voluntaris per carregar-se els instruments a l'esquena en el transcurs del llarg camí. Perquè el camí era certament llarg. Des de cal Massana s'encaminaven els caramellaires cap a cal Tico Nou, continuaven fins al mas Bosch i al raval de Pere Jutge,

Galaiant

aleshores reculaven i passaven per les cases del Jaume Cases i Oliveres de la Costa, arribant fins a Clarena. Baixaven cap a Boixeda, cal Tico Vell i la Caseta, i pujaven cap a Moncunill, passant pel Molí de Fals, can Serra, i Jaumeandreu. De Monconill baixaven a la riera i feien parada a Torreblanca. D'aquí cap a cal Quimet i després, amunt, a les fosques, fins el Collet, cal Lleirac i finalment la Gabriela, on feien parada i fonda. Sopaven dins la gran sala de la Gabriela; els caramellaires portaven les mongetes, la carn i els ous per fer una gran truitada, i les dones de la casa hi posaven la feina. L'amo es feia càrrec del vi i les postres, coca i ametlles torrades. Amb la panxa plena, la comitiva continuava cap a cal Domingo, la Mallencosa i cal Saldes. Més tard, cap al raval de la Creu, i a continuació cap a les cases del Clot. Es feia de dia al Raval d'Oliveres i aleshores, tots ben esgotats, es dirigien al Tatger i al Grauet. Després de la darrera beguda, els caramellaires retornaven a l'església de Sant Vicenç de Fals, tancant així el circuit.

Era un exercici ben cansat, només apte per aquells que tinguessin unes bones cames i que no perdessin les ganes de ballar i cantar al llarg de la llarga jornada. Per sort hi havia moltes cases que oferien als caminants un xic de beguda per tal de refer les forces. Se'ls convidava a coca i

fruita, i la bota i el porró de vi corrien de mà en mà. Es feia beguda a cal Massana, el Bosc, Oliveres de la Costa, can Serra, la Mallencosa, Oliveres del Pla, el Tatger i el Grau. A cada casa es cantava una cançó, i la gent agraïda, donava al caramellaires uns quants ous. Aquests ous es posaven en un paner sobre la mula, i servien per fer les truites del sopar. Els que sobraven, es comptaven i es repartien entre tots els caramellaires. En tocaven dos o tres per cap. A les cases que oferien beguda, a més a més de la cançó, es feia el ball dels cascavells, i si la casa tenia alguna noia animosa que ho demanava, els músics tocaven un parell de peces, perquè els joves poguessin fer una balladeta.

Caramelles al Grau, 1959

Les cançons que cantaven els caramellaires solien canviar d'un any a l'altre. Pujava un mestre de cant de Manresa el diumenge el matí amb el cotxe de línia del Pau i, sortint de missa, dirigia els assaigs. Cap al tard, el mestre baixava a Rajadell a esperar el tren que el tornés a casa. Les cançons de caramelles eren festives, tal com s'escau a la Pasqua. Vet aquí una mostra:

Flors i aucells prou la festegen
sadollats del goig més gran
i el cor nostre en tal diada
canta i canta amb dolç encant

Clar que sempre se n'hi ficava alguna que glossava la vida del poble i els quefers de cada dia. Aquestes de vegades tenien un to irònic i, mig seriosament i mig en broma, es reien de les autoritats. Era una manera de fer crítica social en uns temps que això no estava gaire ben vist. Per exemple, una corranda feia:

Moltes cooperatives
i molts grans sindicats
però lo que es al jovent
ens tenen abandonats

Pel Clot de la Fassina
hi ha un petit torrent
la poca aigua que baixa
empesta a tota la gent

Tornem a la primavera de 1951. La colla d'homes casats va haver de fer les preparacions en una setmana de temps. Adobar els guarniments de la mula, treure el pendó, assajar els balls, comprar pólvora, encarregar el menjar, i la resta de feines es van haver d'enllestir a corre-cuita. Evidentment no s'hi va ser a temps d'avisar el mestre de cant, així que va agafar la batuta, una canyeta folrada amb paper de plata, l'Isidre Fosas, de cal Jan del Molí. Es va decidir cantar una cançó de caramelles clàssica, «L'encís de la Pasqua», que gairebé tothom recordava, i també unes cobles que en Lluís Ballonga de cal Lluís i en Francesc Cases de cal Tico Vell, un xic poetes, van composar per a l'ocasió. Les caramelles van ser un èxit i la seva continuïtat va quedar assegurada. Els joves van tornar a participar, i més endavant van afegir-s'hi les noies. Però això ja és una altra història. Per acabar, uns fragments de la cançó estrenada l'any 1951:

Escolteu noies i velles
que anem a passar'l raspall
un rotllet de camillaires
que ja tenen cabells blancs
Us compadim pobres noies
al fixar'ns en un detall
que esperant galants del poble
us atipeu de fer badalls

En aquesta nit de lluna
vells i coixos han vingut
per renovar les delícies
de la seva joventut
Com qu'un bon any aparenta
han aprofitat l'ocasió
per si'ls fallava una cama
ja portaven bon bastó

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Maig de 2004, número 2
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
43
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2004, NÚMERO 3

Cal Domingo

Aquesta casa està situada en una peça de terra que rebia el nom de «Vinya de la Caseta», que pertanyia a Monconill. Es desconeix quan i de quina manera el mas Monconill va aconseguir la possessió d'aquesta illa de terra, d'una quartera i mitja d'extensió, separada de la resta de la seves terres. El dia 11 d'agost de 1830, Anton Moncunill va establir en emfiteusi a Joan Galí Sala la dita peça, que estava plantada de vinya vella. Li va donar permís per edificar-hi una casa de 40 per 40 pams i una tina de 100 càrregues. També li va permetre excavar una bassa i reservar un tros per hort i un altre com a era de batre. El tracte contemplava també que només li estava permès de plantar oliveres i dues figueres, i que la quarta part de la verema s'havia de carretejar fins a les tines de la Caseta de Monconill, coneguda ara com cal Casetó. El contracte es va fermar pel preu simbòlic d'una tassa d'aigua, però l'ús de la terra va quedar sotmès a un cens perpetu de quatre lliures i deu sous de moneda catalana. El Joan va fer edificar la casa aquell mateix any. La llinda de la finestra central de la façana porta inscrit l'any 1831.

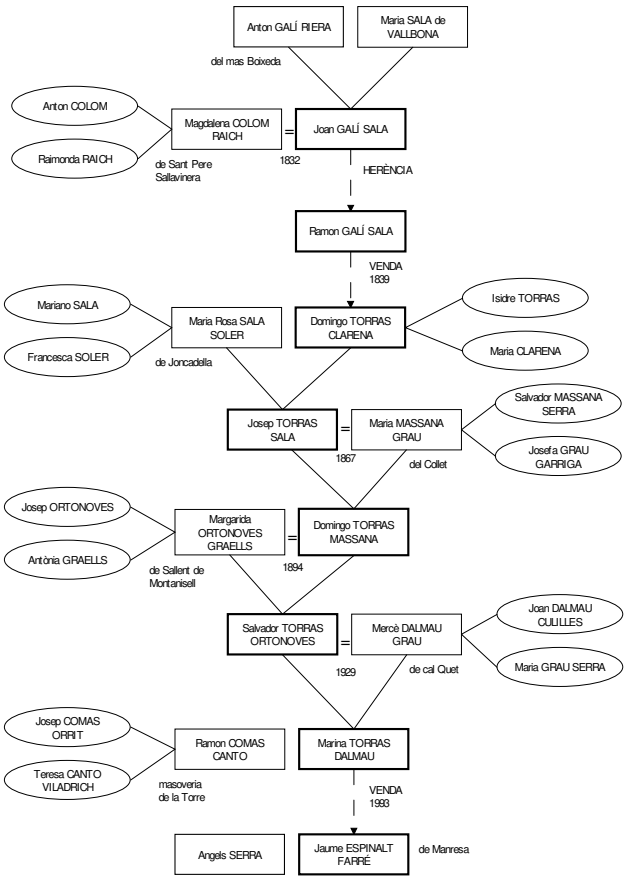

Cal Domingo, 1920

Joan Galí era fill d'una casa bona. Els seus pares eren Anton Galí i Maria Sala de Vallbona, els amos del mas Boixeda. L'hereu era el Ramon i el Joan va haver d'espavilar-se pel seu compte. Tenim constància d'alguna de les seves activitats. El 1791 menava una vinya del seu pare a parts. El 1798 va comprar per 50 lliures a Pere Torradas de cal Guinard 112 quintàs de verema. El 1811 va comprar a carta de gràcia a Francesc Tomasa la sisena part de la collita d'una vinya de 4 quarteres, de la Gabriela. En realitat aquest tracte amaga un préstec, que té com a garantia les parts corresponents a Francesc Tomasa, de la collita de la vinya. El 1832, el Joan va casar-se amb Magdalena Colom Raich, de cal Xiscano. La Magdalena era donzella, però el Joan ja era un home gran. El seu germà li va donar els diners que li corresponien de l'herència del pare, 75 lliures, i de la mare, 10 lliures, a més de la legítima. Dues centes lliures en total. També li va donar 15 canes de roba de cànem, unes tovalles i sis tovallons. El matrimoni no va tenir descendència i al cap de pocs anys el Joan va morir. Va deixar la casa i la terra al seu germà Ramon, l'hereu de Boixeda.

El 25 de març de 1839, Ramon Galí va vendre's la propietat del seu germà difunt a Domingo Torras pel preu de 150 lliures. El Domingo va adquirir amb la compra les obligacions que gravaven la finca, o sigui, el cens i les parts de la collita que percebia l'amo de Monconill. L'endemà de la compra, es va inscriure aquesta a la Comptaduria d'Hipoteques, l'antic Registre de la Propietat. El tràmit va

costar vuit rals de plata. La casa va adoptar llavors el nom que ha conservat fins avui. Domingo Torras Clarena (1811-1880) es va casar amb Maria Rosa Sala Soler (1815-1884), de Joncadella. El seu fill gran va ser el Josep Torras Sala (1840-1905), el qual va enllaçar el 1867 amb Maria Massana Grau (1841-1907). La Maria era filla de Salvador Massana, del Collet, i en casar-se, el seu pare li va donar 30 lliures, que es cotitzaven en aquell temps a 32 escuts, unes 80 pessetes de plata. A l'aixovar hi havia dos vestits; un d'indiana i un de llana de color negre. Al fill primer de la parella anterior li van posar Domingo, com l'avi que havia donat nom a la casa. El Domingo Torras Massana (1880-1921) es va casar amb una noia de fora del poble, la Margarida Ortonoves Graells (1884-1918), del poble de Sallent de Montanisell (Lleida). Van tenir quatre filles i tres fills, essent el major Salvador Torras Ortonoves (1901-1945). filles i tres fills, essent el major Salvador Torras Ortonoves (1901-1945). El Salvador era paleta i va entrar com a gendre a cal Francisquet, en casar-se el 1929 amb la pubilla Mercè Dalmau Grau (1903-1954). Les seves germanes van marxar cap a Manresa i a cal Domingo només van restar-hi dos germans concos, el Miquel i el Ton. El Miquel es va acabar casant amb Enrica Botifoll, de Rajadell, i fins a començaments de la dècada dels 50 van viure a la casa, pagant un lloguer al Salvador, que n'era el propietari. El 1975, la Marina Torras Dalmau va redimir el cens, pagant a Joan Moncunill Esterri el capital corresponent a l'anualitat de quatre lliures i deu sous. Amb la depreciació de la moneda, la quantitat a pagar per redimir el cens, 12 pessetes, no va ser res de l'altre món. La casa va quedar abandonada molts anys, fins que el 1992 la va comprar Jaume Espinal Farré, de Manresa, i la seva muller Ma. Àngels Serra. Els actuals propietaris van endreçar l'entorn i van fer a la casa les obres necessàries per fer-la habitable.

Cal Pere Negre

La recerca de la història d'aquesta casa va seguir un curs gairebé detectivesc. Quedava en el record de les persones més grans del poble l'existència de les ruïnes d'una casa anomenada Pere Negre, dalt del Pla de Carol, al cap de munt de la Costa de Pere Negre. Un diumenge al matí vam organitzar una excursió amb la finalitat de trobar la casa perduda. Seguint les fites que limiten la propietat del Grau, i rastrejant el bosc a la zona on conflueix aquesta amb les propietats de Carol i Caselles, vam arribar a una clariana on es podien veure quatre pedres dretes, voltades d'un munt de rocs recoberts de vegetació. Eren sens dubte les restes d'una casa de mida mitjana o petita, de forma rectangular, amb un fragment de mur circular a la paret oest, que correspondria a un forn adossat. Algunes de les pedres escampades pertanyien a les arestes de la casa, ja que eren tallades, i un parell de les més grans tenien la mida adient per servir de llinda de la porta o d'una finestra.

En el llistat de cases de 1861 no apareix cap casa amb aquest nom, però en el llibre número 44 de la Comptaduria d'Hipoteques, un precedent de l'actual Registre de la Propietat, es va trobar una transacció referent a un tros de terra, una tina i una casa ensorrada; una peça que no encaixava enlloc i per això va fer sospitar que es podia tractar de la casa en qüestió. L'indici de més pes era la localització de la casa, que el document situava dins de l'heretat Caselles, en un extrem d'aquesta, termenejant amb terres del mas Grau pel cantó del sud, i amb terres de Carol pel nord i l'oest. Val la pena recordar que l'heretat Caselles de Camps tenia una part de la seva propietat dins del terme de Fals, en concret vint-i-cinc jornals, pels quals pagava censos, terços, lluïsmes i altres drets al Duc de Cardona, senyor del terme de Fals.

El document mencionat abans és la retrovenda que Rosa Torras i el seu fill Antoni Ferrer, de Rajadell, van fer el 29 de juliol de 1860 de la casa amb una mica de terreny al voltant, a Antònia Roig i a sa mare Teresa Vinyals. En aquell moment consta que la casa està ja gairebé ensorrada. El tracte incloïa també una vinya de quatre quarteres, dins del mas Carol, però en terme de Fals. La mare i filla recuperaven així la finca que el seu avantpassat Mariano Roig havia venut a carta de gràcia a Valentí Junyent, de Rajadell. Aquest havia passat l'ús útil de la finca al seu nebot Josep Junyent, i aquest a Rosa Torras, la seva segona muller. Els Roig però, van conservar el dret de recompra, el qual van fer efectiu molts anys després.

Ruïnes de Cal Pere Negre

El mateix dia, l'Antònia i la Teresa es van vendre l'hort, que estava situat lluny de la casa, a baix a la Vall de Pere Jutge. El van vendre a Ramon Colilles de Camps. El 1869, la vídua Teresa, la seva filla Antònia i el seu gendre Magí Boada Lleonart, residents tots a Vacarisses, van inscriure al Registre la finca al seu nom, sense mencionar la casa, la qual cosa ens porta a pensar que devia trobar-se ensorrada del tot. Aquell mateix any van vendre per 58 escuts a l'amo del mas Carol, Josep Oller Serramalera, una tina que tenien dins de la seva vinya. La tina tenia una capacitat de 40 càrregues de vi i comptava amb un annex de vuit pams quadrats per

resguardar la boixa per on es buidava la tina. La part baixa d'aquesta tina està excavada a la roca i la part de dalt recoberta de cairons. Té un forat excavat a la pedra que permetia buidar la tina. La sortida es troba protegida per una barraca de pedra, avui mig enrunada. Aquesta és un magnífic exemple d'aquest tipus de construcció i una de les més ben conservades del terme, per la qual cosa seria important incloure-la en el catàleg del patrimoni que mereix una protecció especial.

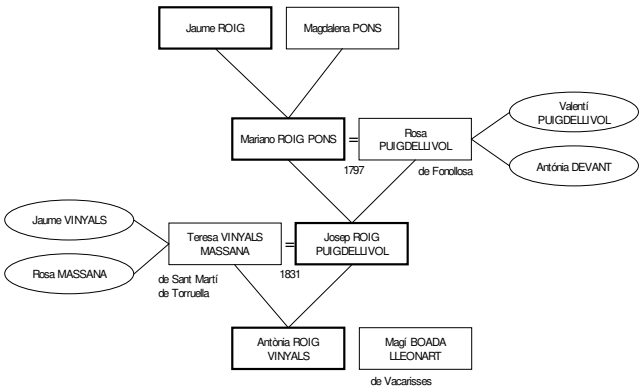

Tibant el fil, a partir de la documentació anterior, s'ha pogut esbrinar més coses sobre els Roig, la família que va construir i habitar a cal Pere Negre. L'establiment el va fer Joan Comas Caselles, fill de Bartomeu Comas, àlias Caselles, i Antònia Caselles, pubilla del mas. El 14 de juliol de 1796 va cedir la terra per fer la casa, juntament amb l'hort, a Mariano Roig Pons, de Fals. Aquest es va casar el 1797 amb Rosa Puigdellívol Devant, de Fonollosa. De dot, la Rosa va rebre 56 lliures en metàl·lic i una caixa on hi havia quatre camises, dos llençols, dos tovallons i dues tovalloles. El vestit bo estava composat per unes faldilles d'estamenya negrilla, un gipó i una caputxa d'estam. Va ser sens dubte el vestit que va lluir el dia del casament. Com a mínim van tenir dos fills, el Josep i l'Antònia. El 1828 es va casar la noia amb l'Antoni Grau Clarena. Una filla d'aquests dos esdevindria la muller del Gaietà Jubert, l'iniciador del cal Gaietano del Raval. Després de la mort del Mariano, el setembre de 1831, Josep Roig es va casar amb Teresa Vinyals Massana, natural de Sant Martí de Torruella. El Josep va emmalaltir i va acomiadar-se d'aquest món el 2 de desembre de 1839. El 26 del mes anterior el rector de Fals li havia escrit el testament. Només va deixar una filla única, l'Antònia Roig Vinyals.

Fragment d'un gibrell de ceràmica vermella trobat a Cal Pere Negre

Cal Sadurní

Sadurní Gras Matifoll va marxar del seu Callús natal i es va instal·lar a Fals. Va canviar de residència atret per les oportunitats laborals que oferien els plans de Fals, delerosos perquè homes decidits n'arrenquessin els boscos i altres males herbes, i omplissin la seva superfície de ceps, feixa rere feixa. Un cop a Fals, va conèixer una noia del país i li va proposar matrimoni. El 1851 va casar-se amb Maria Rosa Grau Grau, uns cognoms ben nostrats. El Sadurní ja superava la trentena, mentre que la núvia era molt tendre, encara no havia complert els divuit.

Llinda de Cal Sadurní

Calia resoldre el problema de l'habitatge, així que el Sadurní es va dirigir al procurador de Ramon Soler de la Plana, aleshores resident a la ciutat de Palma de Mallorca. El procurador, anomenat Maurici Carrió, tenia despatx a Manresa i administrava els afers del senyor Ramon, el principal propietari de Fals. El 25 de gener de 1852 van signar davant del notari Francesc d'Assís Mas, l'acte d'establiment d'un tros de terra de tres quartans i mig, pertanyent al mas Oliveres, situat al termenal de la finca, en un lloc que rebia el nom de la Fassina. El nom es devia al fet que a finals del segle anterior hi havia hagut en aquell indret una instal·lació on es destil·lava o bullia el vi excedent de la collita, per convertir-lo en aiguardent d'alta graduació. En l'escriptura s'autoritzava al Sadurní a construir una casa dins del tros, la qual quedava gravada amb un cens de 4 rals de billó, que s'havia de pagar cada any per sant Joan. El billó és un aliatge de plata amb bastant coure, i lògicament, els rals de billó que circulaven en temps d'Isabel II tenien menys acceptació que els ralets de plata bona. A més a més d'encarregar-se del cens, el comprador va haver d'efectuar un pagament inicial de 90 lliures. La casa va ser acabada aquell mateix any, tal com indica la data de la llinda de la porta.

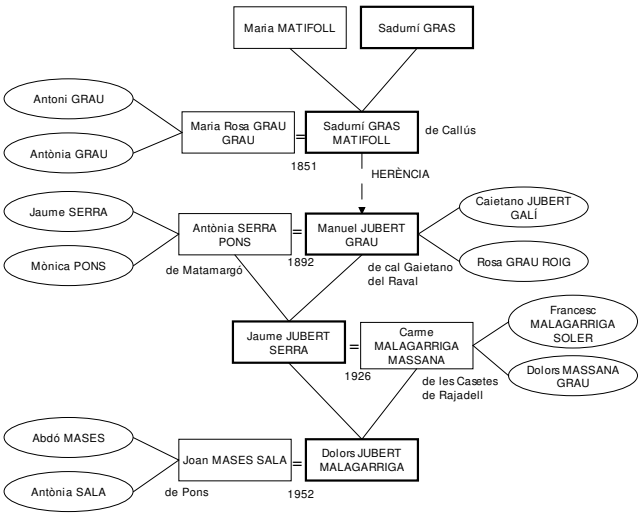

La casa va ser anomenada cal Sadurní en consideració al seu propietari i fundador i va ser beneïda amb l'arribada d'una única filla, d'una gran bellesa, segons diuen. Conten, que en una festa a l'ermita del Grau, la noia va recollir un pomet de flors que algú li va llençar a la falda, però era algú que l'envejava i li volia mal, de manera que en olorar les flors va inhalar una metzina que en pocs dies la va portar a la tomba. Podem demanar-nos si aquesta faula tan trista és verídica o no, però el fet real és que la noia va morir i els seus pares van quedar desconsolats per la pèrdua de la nineta dels seus ulls. El Sadurní i la Maria Rosa van acollir un parent, el Manuel Jubert Grau, de cal Gaitano del Raval, qui va tirar endavant la casa quan els vells ja no van poder. Quan aquests van arribar a la fi dels seus dies, fet que es va esdevenir els anys 1899 i 1898, respectivament, la casa i les terres van anar a parar al seu afillat.

El Manuel Jubert es va aparellar amb l'Antònia Serra Pons, que provenia de la banda de Matamargó i era una de les tres filles dels masovers de Monconill. Dues germanes seves, la Paula i la Maria, es van casar amb nois de ca l'Isidron (cal Mosquit). El Manuel i l'Antònia van arribar a tenir vuit fills, però quatre d'ells van morir joves. El fill gran va ser el Jaume Jubert Serra, qui va casar-se el 1926 amb Carme Malagarriga Massana, de cal Mariano, al barri de les Casetes de Rajadell. La Carme tenia les arrels a Fals, però. El seu pare era de cal Mariano del Raval i sa mare era del Collet. La propietat va anar passant de pares a fills fins arribar a la Dolors Jubert Malagarriga, la qual no tenia cap germà del sexe masculí. La pubilla Dolors es va casar el 1952 amb un xicot de la vila de Pons, el Joan Mases Sala. Tampoc van tenir nois, sinó una noia anomenada Carme Mases Jubert. Aquesta va escollir com a marit el Joan Boixader Saus, de Sant Martí de Merlès. Es van casar l'any 1986 i han tingut quatre fills: el Xavier, el David, la Marta i la Judit.

Cal Caietano del Raval

El nom de la casa prové de la persona que la va aixecar; el "Gaietano" Jubert. Era fill del mestre de cases Anton Jubert i de Rosa Galí, els quals havien baixat de Fonollosa i s'estaven a cal Mestre de Fals. Quan es va casar l'any 1851 el germà gran del Gaietà, el Josep, el pare va prendre el determini de cedir al seu segon fill la meitat del pati de casa seva, per tal que s'hi pogués fer una vivenda. Prèviament havia pagat 15 lliures al propietari del Tatger perquè li donés permís per fer-ho. El pare també es va comprometre a pagar-li la despesa dels paletes que construïssin la casa. La pedra era de franc, només calia carretejar-la. Va fixar que la casa havia de tenir una alçada de 30 pams i les corresponents amplada i llargada. Era de l'ofici i es notava que hi entenia de proporcions. També li va deixar una mica de terra perquè es pogués guanyar la vida. Va partir en tres parts iguals l'hort que tenia al Torrent, i li va cedir la part del migdia. Aquest hort pagava cens a l'amo d'Oliveres de Cantacorbs. També li va traspassar els drets d'una vinya de cal Massana que menava a parts.

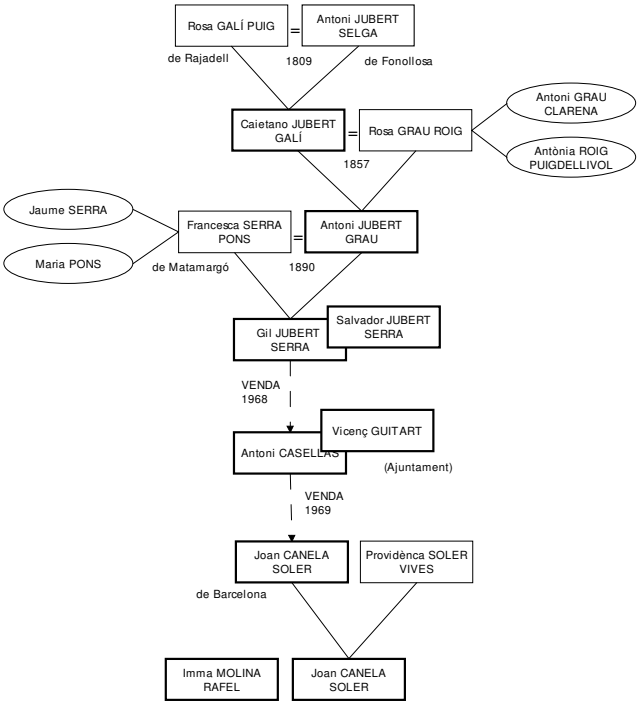

Va passar alguna cosa, no sabem què, però el cert és que no es va arribar mai a construir la casa prevista. En canvi, el Gaietà va fer un tracte amb l'amo d'Oliveres perquè li cedís un tros de terra per edificar, una mica més enllà de la casa dels seus pares. En aquest punt passava la frontera entre la finca del Tatger i Oliveres. El 4 d'octubre de 1857, el senyor Ramon Soler de la Plana li va concedir un solar d'un quartà i una quarta d'extensió a canvi d'un cens perpetu d'un pollastre el dia de Nadal. Sobre aquest solar el Gaietà va aixecar la seva llar. Feia uns mesos que el Gaietà s'havia casat amb una noia del poble, la Rosa Grau Roig, filla d'Antoni Grau i d'Antònia Roig. Quan es van casar, el nuvi tenia uns 27 anys i la núvia uns 19. En els capítols que van signar es pot llegir que el germà gran del Gaietà, d'acord amb la voluntat que havia manifestat el pare, es

faria càrrec de les obres de la casa nova, i a més a més, li donaria vint lliures en efectiu. El 1867, el Gaietà va arribar a un acord amb el seu veí Jaume Malagarriga Prat. Li va vendre per 160 rals el dret de passar per sota d'un cobert seu, per tal d'accedir a la tina que tenia a l'altre cantó. El dret de pas quedava restringit al trànsit d'un animal carregat amb dues portadores, i només durant l'època de la verema i de trascolar vi.

El primer fill va ser l'Antoni Jubert Grau (1859-1931), que esdevindria amo de la casa quan el seu pare va morir-se l'octubre de 1896. Abans d'això, el 1890, s'havia casat amb la Francesca Serra Pons (1864-1928), del lloc de Matamargó. La Rosa Grau, la mare, va viure fins l'estiu de 1908. En el cadastre corresponent a l'any 1929 figura com a propietari Antoni Jubert Grau, àlias Gaetano. La casa té una superfície construïda de 64 m2 i el valor cadastral és de 500 pta. La parella va tenir cinc fills barons, però tres d'ells van morir de joves, encara solters; el 1933 el Marcel·lí, el 1937 el Joan, que era el gran, i el 1938 l'Hermenegildo que el van matar a la guerra. Aquell mateix any també va morir el pare, quedant hereus a mitges el Salvador i el Gil. El Salvador es va casar amb la Irene Plans Tañà, de Sant Fruitós, i va anar a viure a Sallent. No van tenir gaire sort. El Gil Jubert Serra es va aparellar amb l'Angeleta i va seguir vivint a la casa fins el 1965, poc més o menys, que va marxar a Manresa.

El 1968 els Jubert es van vendre la casa a Vicenç Guitart, del Tatger, i Antoni Casellas, del Molí de Boixeda, que la van comprar en representació de l'Ajuntament. Va passar que els dos eren regidors per Fals, i estaven preocupats pel futur del pou de cal Gaietano, que era el que feia l' aigua més bona i abundant del Raval. La majoria de veïns hi acudia amb galledes, que omplien mitjançant la grua, per proveir-se d'aigua bona. Van comprar la casa amb la intenció de segregar-ne el pou i que aquest passés a ser de titularitat pública. Un cop aconseguit això, van procedir a vendre la casa a uns compradors de Barcelona, Joan Canela Soler i la seva muller Providència Soler Vives. El Joan i la Providència van morir el 1980 i 1990, respectivament, i llavors la casa va quedar repartida entre els seus quatre fills, anomenats Joan, Providència, Jaume i Ma. Carme. Ara la casa és de l'Imma Molina Rafel, vídua de Joan Canela.

Finestra de Cal Caietano

Mas Puig Oliver

El primer document relatiu a aquest mas que hem trobat està datat el 7 de juliol de 1303. Es tracta d'una requisitòria del Veguer de la Ciutat de Manresa al Batlle de Falchs, perquè aquest s'encarregui de cobrar uns deutes que tenen diversos pobladors de Fals. Entre d'altres, surt un tal jacques de puig oliverio, que deu vuit sous. La següent referència és un document notarial de 1498. Sembla ser que el mas havia estat arrendat al rector de Fals, en Pere Cadalqués, el qual l'havia posat com a penyora d'un deute contret amb Maurici Clergue, mercader de la ciutat de Manresa. En el document esmentat, Joan Trull i la seva muller Caterina reconeixen deure al Clergue sis lliures, dos sous i quatre diners, resta de l'empenyorament del rector, que ja és difunt. Si no anem errats, això significa que el Joan Trull havia adquirit el mas Puig Oliver, i amb ell, les càrregues que arrossegava. Joan Trull, àlias Jaumeandreu, havia vingut de Monistrolet i va acabar instal·lant-se al mas Torrecabrera, que posteriorment va canviar de nom i va dir-se Jaumeandreu. El 1511 va casar la seva filla Joana amb Joan Roca, de Callús, i com a dot li va prometre 25 lliures, garantides sobre el mas Puig Oliver. El 1527, Joan Roca, per subvenir a les seves necessitats es veu obligat a crear un censal mort, de valor 8 lliures i 10 sous a favor de la confraria de Sant Nicolau de la Seu de Manresa. Els interessos anuals del censal pugen a 8 sous i 6 diners, i estan assegurats sobre el mas.

Ruïnes de l'antic Mas Puig Oliver

Sembla que aleshores el destí d'aquest mas es va unir definitivament al de Jaumeandreu, ja que a partir d'aquest punt els dos noms van per sempre més units. Així ho demostra el tracte que va signar Joan Andreu el 1546, arrendant per quatre anys les terres dels dos masos a Joan Oliveres, o el que va fer la vídua de Jaume Andreu el 1577 amb Francesc Canals de Montesquiu, venent-li el dret de pasturar les herbes dels dos masos, a raó de 30 lliures per

any. Passen anys i més anys i no hem sigut capaços de trobar cap altre menció del mas, per la qual cosa suposem que es va convertir en una simple masoveria de Jaumeandreu, habitada per famílies de masovers que no van deixar cap rastre. En un moment donat, aquest va quedar deshabitat i es va convertir en un mas rònec. En el capbreu de 1791, l'amo de Jaumeandreu declara aquest mas rònec, unit a la seva propietat i heretat dels seus avantpassats. En més d'una ocasió s'han trobat referències al lloc o partida de Puig Oliver, com per exemple, una vinya de vuit quarteres que hi tenia Pere Torradas, de cal Guinard (1798). Encara que ha estat molts anys deshabitat, no es pot descartar que fins a un temps relativament recent no hagi estat utilitzat per alguna altra funció. Possiblement va servir durant algun temps per guardar el ramat, perquè el nom s'ha conservat i les seves restes encara són visibles avui. Les ruïnes es troben en un grau o replà de la muntanya que puja cap a Sant Mateu, en una posició enlairada i dominant sobre el camí carreter que va de Jaumeandreu a la teuleria de Callús.

Sociedad de Socorros Mutuos

Algú es podria estranyar en constatar que entre els "herois de Cuba" o "els últims de Filipines" no hi ha cap fill de Fals. L'explicació és senzilla; els de Fals no hi anaven a la guerra. Quan es va instaurar el servei militar obligatori, a començaments del segle 19è, el sistema de reclutar soldats funcionava per quotes. Depenent del nombre d'habitants, cada poble havia d'aportar un determinat contingent de joves disposats a servir al Rei. En complir els vint anys, els xicots eren cridats a l'Ajuntament i quintats. Si no anaven gaire coixos i superaven el metre cinquanta-cinc, eren declarats aptes i entraven en un sorteig per decidir qui s'havia d'incorporar i qui es quedava tranquil·lament a casa. El sorteig es feia a la casa consistorial a les set de la matinada i anava així

«...preparadas de antemanao las papeletas que contenian escritos los nombres de los mozos alistados, se fueron leyendo una por una y enrollandolas, se introdugeron en bolas iguales y estas en un globo preparado al efecto que, cerrado, se dejó sobre la mesa de la presidencia á la vista del público (...) fueron llamados enseguida para la estracción de las bolas dos niños menores de diez años; dos de los mozos tomaron los dos globos, removiendo sin abrirlos las bolas suficientemente; uno de los niños sacó una bola de las que contenian los nombres y entregandola al Regidor Síndico...»

Hi havia tota mena d'estratègies ver evitar treure bola negra. Des de prometences i oracions a algun sant, fins al mètode que propugnava la vella Pereta, masovera d'Oliveres del Pla; ficar-se durant el sorteig un cap de serp dins la mà. Aquests mètodes no sempre funcionaven i llavors calia anar a fer el soldat. L'estada a l'exèrcit durava normalment tres anys i comportava els riscos inherents a la professió militar. No era cap ganga servir en un exèrcit que s'emportava més pallisses que victòries. Recordem si no més, el paper de les tropes espanyoles en la guerra contra els Estats Units a Cuba i Filipines, que com sap tothom, van guanyar ells.

Si un jove que havia tingut mala sort en la rifa volia estalviar-se una ferida de metralla o de baioneta, una malària o alguna cosa pitjor, tenia una solució; llogar algú que complís els tres anys de servei al seu lloc. Era un tracte perfectament legal, les autoritats no s'hi ficaven. Tant feia que hi anés l'un com l'altre; allò que importava era que els generals disposessin de la carn de canó que fes falta.

Soldat de la Guarnició de maó, 1910

No costava pas trobar algú disposat a passar per aquests trànsols a compte de l'altre. Hi havia prou misèria i gent

sense feina. L'únic inconvenient era el preu que calia pagar-ne pel servei. Tres anys de soldada pujava a una quantitat que només podien permetre's els fills de les famílies riques. Què podia fer doncs, un pobre pagès de Fals?

Aquesta pregunta se la deurien fer una colla de caps de casa de Fals, que patien per haver de prescindir d'algun fill, quan hi havia tanta feina per fer a casa. Un dia van convocar a tothom a una reunió i van proposar la creació d'un fons comú que servís per redimir del servei militar a aquells que els toqués la bola negra. Per fer-ho legal, van acordar la fundació d'una societat mútua, amb els estatuts corresponents. El 22 de març de 1868 es van presentar a cal notari Ignasi Puig, de Manresa, 47 caps de casa del terme de Fals, per aprovar les bases de funcionament d'una "Sociedad de Socorros Mutuos", com es deia llavors. Els estatuts comptaven amb 31 articles, encapçalats amb un preàmbul que feia així:

... convencidos por la esperiencia de los grandes beneficios que a ellos y sus familias resultarán de asociarse para la realización de los sorteos de los mozos comprendidos en las quintas o reemplazos del ejército (...) han venido en acordar que se establezca en este Pueblo y su termino una sociedad de socorros mutuos cuyo objeto es facultar a los jovenes a quienes comprenda el reemplazo (...) las cantidades suficientes para la compra de Sustitutos que les reemplacen en aquel servicio ...

El fons comú estava format per les aportacions o quotes dels socis, que no eren els joves sinó els seus pares o germans grans. Les aportacions començaven en complir l'edat de set anys, amb una quota de 4 rals de bilió. Als vuit anys, la quota pujava a 8 rals, als nou, 12 rals, als deu, 16 rals, i així, augmentant de quatre, fins arribar als divuit anys, que pagaven 48 rals. Als dinou, la quota s'incrementava fins a 60 rals, i s'acabava als vint anys pagant 80 rals. Si el futur soldat moria abans de ser quintat, la família recuperava el 75% de les aportacions fetes fins el moment. Altres articles del reglament estipulaven les funcions i la durada dels càrrecs directius. Cada any era obligat fer una assemblea per donar compte de l'estat de la caixa i per renovar les persones de la junta.

Quan es va constituir la Societat, la junta la van formar els següents:

President: Cristòfol Moncunill Alsina, del mas Monconill. Tresorer: Josep Galí Vilanova, del mas Boixeda. Comptador: Pasqual Espinalt Aloy, del mas Campserver. Secretari: Salvador Massana Brunet, del mas Massana. Vocals: Jaume Biadiu Comallonga, de ca l'Isidró, i Valentí Grau Trullàs, de cal Tinai.

En l'acta fundacional es va establir que la Societat funcionaria durant trenta anys, des de l'any 1868 fins l'any 1898. Dissortadament no s'han conservat ni el llibre d'actes ni el de comptes, documents que ens permetrien conèixer l'activitat de la Societat al llarg de la seva vigència.

Val a dir que associacions d'aquesta mena van ser relativament freqüents en aquella època, però no ens consta que n'hi hagués hagut cap més als pobles de la nostra rodalia. Se sap que soldats de Fonollosa i Camps van servir a l'exèrcit colonial espanyol i, fins i tot, un tal Isidre Grau Muns, de Camps va morir de febre groga el 1897 a l'hospital militar "Sancti Spiritus" de la Habana. Servia en el primer batalló del "Regimento de Infanteria América nº14".

El 10 d'octubre de1898, un cop dissolta la Societat, l'advocat Joan Puigpiqué i Raurich va presentar una demanda al Jutjat Municipal de Fonollosa contra els associats. La va presentar en nom de tres joves del poble que havien pagat de la seva butxaca els substituts, i reclamava la restitució dels diners, al·legant que els tres havien pagat religiosament les quotes. Josep Rebolleda Cases reclamava 2.046 pessetes, i els germans Josep i Antoni Bonvehí Feixes, 1.596 pessetes cadascú. No se sap què va resoldre el jutge al respecte.

La creació d'aquesta societat, on participaven la majoria de les famílies del poble, és un exemple més de la capacitat d'organitzar-se i cooperar que tenien els nostres avantpassats de Fals. Aquest esperit associatiu està molt arrelat al poble, i s'ha manifestat al llarg de la història, des del funcionament en assemblea de la primitiva "universitat" o ajuntament de Fals, passant per diversos sindicats de pagesos, fins a les darreres iniciatives com són la Cooperativa, l'Associació Cultural, o l'Associació de Veïns.

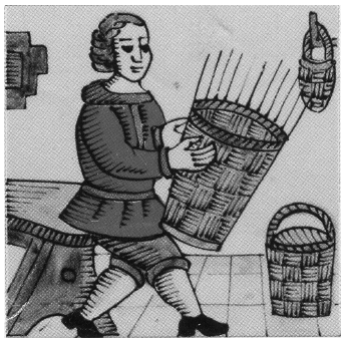

Fals o Falç?

Aquest es el títol d'un article que va publicar Albert Benet i Clarà el juny de 1980 a Regió7. El doctor Benet, de Sallent, ha estat un dels millors medievalistes del país. Ha recollit informació en els arxius més importants, sobretot al Fons de Sant Benet de Bages, que es troba a Montserrat. Comença l'article fent un recull de les denominacions més antigues del poble: Falcus (995), Falchs (1027), Falchos (1028), Falchos (1029), Falcs (1032), Falcs (1033), Falchos (1034), Falcs (1039), Falcs (1044), Falcus (1057).

Després desgrana una sèrie d'arguments demostrant que, a diferència de molts altres pobles de la comarca, el nom de Fals no deriva d'un antropònim, d'una persona anomenada Falcucio. En els documents apareix més d'un Falcucio, però cap d'ells té a veure amb el nostre poble.

Si el nom no deriva d'una persona, l'alternativa és que provingui d'algun element de la situació geogràfica o d'algun objecte o planta relacionada amb el lloc. Una hipòtesis sense confirmar, faria venir el nom de la userda o alfals. Una altra hipòtesis el faria provenir del nom llatí de la falç, l'eina de segar. En llatí, el plural de falx és falces, que difícilment s'hagués convertit en falchos.

Deixant de banda el tema de l'origen, l'article passa a discutir la grafia del mot, Fals o Falç. Des del punt de vista històric, el més correcte és derivar el nom actual de la forma primitiva Falchs, que és el Falcos llatí catalanitzat, la qual al llarg dels anys s'aniria convertint en Falcs i Fals. En el nostre parlar, és corrent que una "c" entre dues consonants no es pronunciï. S'hi s'admetés que el nom deriva de l'eina de segar, aleshores la forma ortogràficament correcta seria Falç, però té l'inconvenient afegit que faria desaparèixer el plural, una constant en totes les formes anteriors.

Els arguments a favor de la grafia Fals són doncs prou contundents en l'article de l'Albert Benet, que acabem de comentar. Ens permetem afegir-hi un parell de coses de collita pròpia. En més de una vintena d'actes notarials de Manresa, compreses entre els anys 1290 i 1380, que hem tingut oportunitat de consultar, el nom del poble apareix sense excepció en la forma Falchs. Mentre que a finals del segle XVI, el nom ja s'escriu com ara. Faltaria veure el moment precís en què es va produir el canvi.

Vam escollir la forma arcaica Falchs per batejar els Fulls que teniu a les mans, perquè ens va semblar interessant recuperar un nom que està a punt de complir els 1000 anys d'antiguitat.

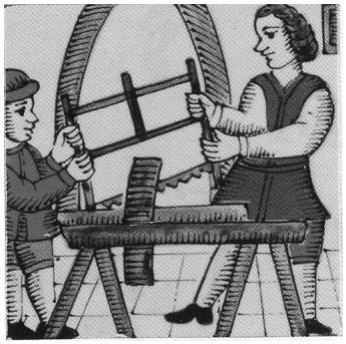

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2004, número 3
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
44
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2004, NÚMERO 4

Cal Mestre

Antoni Jubert Selga era un mestre de cases originari de Fonollosa que va venir a Fals, on va trobar la seva dona Rosa Galí. El 15 de desembre de 1816, la pubilla del Tatger, que era la senyora Maria Alsina i Tatger, va vendre-li un tros de terra de la seva propietat limitant amb les terres d'Oliveres. El tros consistia en un espai quadrat de vuit canes de costat per fer-s'hi una casa d'un sol foc, mentre que la resta era per hort o pati. El límit de la terra era un caminet que anava del Tatger a Oliveres i al Torrent. Hi ha però, un element que no lliga amb la informació anterior; la llinda d'una finestra del cantó de migdia mostra l'any 1807. El nom de la casa prové doncs, de l'ofici de l'home que la va edificar. Més endavant, la casa va dir-se cal Mestre Costurer, però en desconeixem el motiu, ja que a la casa mai no hi va viure un sastre, sinó paletes i pagesos.

L'any 1848, l'Antoni va demanar permís per poder tenir dos focs a la casa, és a dir, que la poguessin habitar dues famílies. L'amo del Tatger, que era llavors Andreu Llussà, va autoritzar l'ampliació mitjançant un pagament de 15 lliures. El 1847 va comprar a l'amo d'Oliveres de Cantacorps un tros a la vora del torrent per fer-ne hort. Va caldre però, fer una paret de pedra per protegir la terra de les torrentades. Com que no va poder pagar de seguida les 100 lliures del preu, va quedar establert un cens anual de 18 sous i nou diners. A finals de 1851, Josep Jubert Galí, el fill gran de l'Antoni i la Rosa, que era mestre de cases com el pare, va casar-se amb la noia Antònia Pla Orriol, natural de Sant Martí de Torruella. El vestit de la núvia era ben bonic; un gipó de columbiana, faldilles i davantal de mussolina i caputxa de panyo. Era costum que el pare aprofités el casament del fill per nomenar-lo oficialment hereu, fixant però, una sèrie de condicions o reserves. Pels drets de legítima, el pare va donar al fill Gaietano la meitat del pati de casa, i a més a més, es va comprometre a pagar la feina dels paletes per aixecar-hi una casa per a ell. A la filla Maria li va destinar 25 lliures pel dot si es casava. Si es quedava per vestir sants, l'hereu l'havia de mantenir a casa. L'Antònia va venir acompanyada de 100 lliures de dot i una caixa plena de roba valorada en quatre duros. Per desgràcia l'Antònia no va sobreviure el primer embaràs, i el Josep va haver-se de tornar a casar. Ho va fer el desembre de 1853 amb Antònia Planas, filla de Joan Planas i Maria Rovira, tots dos de Sant Mateu de Bages.

L'àvia Rosa Prat, el Valentí Grau i l'Angeleta, i els seus quatre fills

L'any 1849 el Josep Jubert va signar un contracte de rabassa amb l'amo d'Oliveres, que era el senyor Ramon Soler de la Plana, resident a Palma de Mallorca. La terra es deia el Reguer, tenia quatre jornals de llauradura, i estava coberta gairebé tota de bosc. Els tractes eren els habituals, plantar els ceps, conrear degudament les vinyes i portar la quarta part de la collita a la casa de l'amo. Com a contribució pels censos que el Soler de la Plana havia de pagar al Duc de Cardona, el Josep havia de lliurar cada any per Nadal un pollastre i quatre pessetes en moneda.

L'Antoni Jubert va morir el 16 de maig de 1860, la seva muller ho va fer el 10 d'octubre de 1862. El Josep va fer testament davant del rector Josep Vall el 6 d'octubre de 1892. Deuria estar a les acaballes, perquè el van enterrar tres dies després. La seva muller va morir el 1898, a l'edat de 70 anys, deixant tres filles i un noi, el Josep, que seria qui heretaria la casa. Aquest Josep va casar-se el 1898 amb la xicota Àngela Soler, que era filla de Joan Soler Carol i Agnès Pons, de Castelltallat. Els capítols porten data de 5 de juny de 1899. El dot va ser de 25 lliures barceloneses, equivalents a 66 pessetes i escaig, i el Josep *«...en su virtud y por las bellas cualidades que adornan a la Angela Soler le hace de esponsalicio la cantidad de 66 pesetas y 66 centimos que promete entregarle junto con el dote y en calidad de aumente de este siempre que venga el caso de restitucion, pero quiere que despues de la muerte de*

la referida Angela sea dicho esponsalicio para los hijos que tal vez nazcan de su proyectado enlace...»

Els desitjos no es van arribar a complir i el Josep va morir sense deixar descendència l'any 1904, i aleshores, d'acord amb el testament del pare, l'herència va passar a la seva germana Teresa Jubert Planas. Aquesta estava casada a Viladordis amb Valentí Brunet, i la seva cunyada Àngela es va veure obligada a comprar-li l'herència per continuar vivint a la casa. La compra es va fer a Manresa davant de notari el 17 d'abril de 1904. El preu estipulat va ser de 800 pessetes, una petita part de les quals va anar a parar a les mans de la Filomena Jubert, una altra germana encara soltera. Al cap d'una setmana l'Àngela va comprar-li també la vinya del Reguer i la del Grauet, pagant-ne 1.200 pessetes. Per poder fer front als pagaments, l'Àngela va manllevar 1.500 pessetes a Salvador Soler, un parent. El gener de 1905 l'Àngela Soler Pons va contraure segones núpcies amb Valentí Grau Prat, el fill gran de Josep Grau de cal Xic del Tinai. La vídua era encara jove, tenia només vint-i-sis anys, mentre que el seu segon marit en tenia tres més que ella. El dot va consistir en la casa i les dues vinyes abans esmentades, mentre que el Valentí va oferir a l'Àngela 750 ptes. Però com que no les tenia en efectiu, va haver d'hipotecar a favor de la seva futura dona l'hort que tenia al Torrent.

Van casar-se doncs, i el matrimoni va donar quatre fills, dos nois; el Joanet i el Ton, i dues noies, la Maria i l'Agnès. El Valentí no era considerat l'amo de la casa, sinó solament l'usufructuari de la seva dona, la veritable mestressa. Ell, però, va comprar els drets de terres a la Creu, al Pla del Forn, al Camí Ral i a la costa del Grauet. L'any 1907, el Valentí va posar-se d'acord amb el seu veí Josep Serra de cal Baumé, per tal de destinar cadascú un tros de pati a fer una era d'ús compartit. La casa va mantenir en funcionament, fins a començaments de la dècada dels 40, el forn de coure el pa. L'especialitat de l'Angeleta eren unes barretes primes, anomenades "croquits", que no faltaven a cap cuita i feien les delícies dels petits de casa. I aquí no acaben les virtuts de l'Àngela; va assistir la majoria de parts del poble com a "comadrona", elaborava olis i ungüents medicinals i era reconeguda la seva fama de remeiera. Quan va morir Valentí Grau el 25 de març de 1941, cal Mestre va passar al seu fill Joan Grau Soler. Aquest s'havia casat el novembre de 1933 amb la noia Maria Vilà Perramon, la qual era descendent d'Isidre Vilà Guilà, de

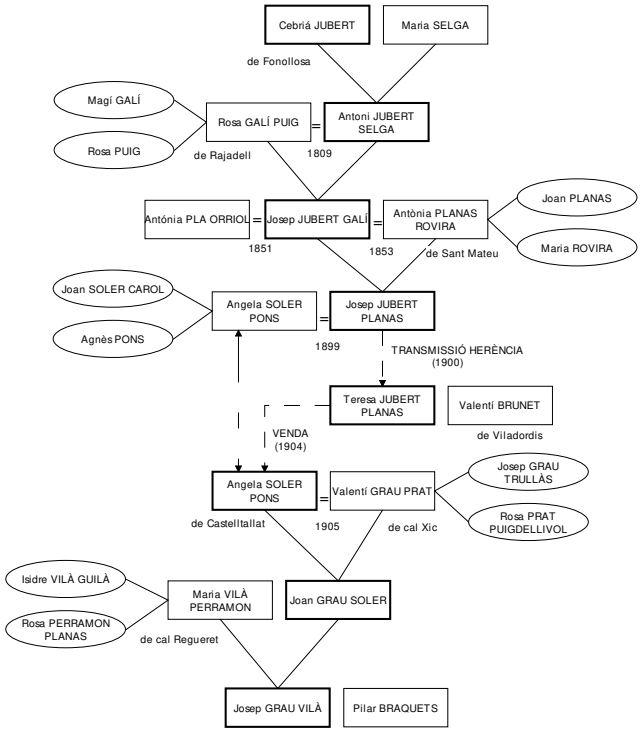

cal Canonge, i de Rosa Perramon Planas, de cal Regueret. Aquest matrimoni va tenir cinc fills; Valentí, Isidre, Josep, Conxita i Rosa. El Joan i el seu germà Ton van cultivar les terres de Cal Mestre durant molts anys. El Joanet va ajudar el seu germà a plantar la vinya de Cal Miralles i la del Dalmau perquè així, quan el Ton es casés, pogués anar a viure a Cal Xic i continuar fent de pagès. Però malauradament el Ton no hi va poder anar mai a viure. Amb 18 anys va ser cridat a la guerra amb els de la lleva del biberó i el van matar.

El Joan alternava la feina de pagès amb la de traginer. Carretejava amb el seu carro els troncs que es tallaven als boscos de les rodalies fins a la serradora que hi havia al barri de l'estació de Rajadell. Li servia de suplement als migrats guanys de la vida de pagès. Al seu fill gran no li va interessar el conreu de la terra i va anar a treballar a Sabadell. Va quedar-se a cal Mestre el Josep Grau Vilà, que està casat amb Pilar Braquets i té tres filles: la Marta, la Laura i l'Agnès. El Josep és un dels pocs pagesos de Fals que encara viuen exclusivament de la terra; mena diversos trossos de regadiu i de secà, i un cop a la setmana baixa a mercat a vendre.

La Mallencosa

El nom d'aquesta casa prové del lloc on està situada, al vessant dret del torrent de la Mallencosa, dit també del Gaudó, una escorrentia que recull l'aigua que baixa del solell de la Gabriela i de dos o tres punts on neix aigua, almenys a la primavera. La casa la va edificar Cristòfol Torras Closa, tal com proclama la inscripció de la llinda d'una finestra: AVE MARIA / CRISTOFOL TORRAS / 1802 . El Cristòfol tenia intenció de fer-se una casa al Raval d'Oliveres, perquè el 2 de novembre de 1800 va comprar-hi al Tatger un solar quadrat de vuit per vuit canes, amb l'hort corresponent, per 60 lliures. Ignorem el motiu que va fer canviar de pensada al Cristòfol, que va deixar el terreny sense edificar i va anar a la Mallencosa a fer-se la casa en terra del mas Gabriela. De fet, el Cristòfol ja conreava terra d'aquest mas a la zona de la Mallencosa. El 1798, Ramon Sagristà, de la Gabriela, va establir al Cristòfol, que vivia a Monistrolet, tres quarteres de bosc, amb la condició que havia de reduir el bosc a vinya dins d'un termini màxim de deu anys. El bosc

termenejava per la banda oest amb una vinya de la Gabriela que ja menava el Cristòfol a parts. Segurament el Sagristà va oferir al seu parcer l'oportunitat de fer-se la vivenda a prop del lloc on treballava.

El gener del 1814, el Cristòfol va vendre's el solar del Raval al Joan Font, dit el Jan del Molí, qui va aixecar la casa que hi ha ara. Va fer negoci, perquè en va treure 72 lliures i n'havia pagat 60. El 1811 es va casar amb una noia procedent de la parròquia de Sant Martí de la Massana, la Maria Ibanyas Fontanet. Potser els pares de la Maria estaven emparentats amb els Ibanyas d'Aguilar que van establir-se a cal Jepich. En els capítols hi ha una descripció detallada de la roba de l'aixovar de la núvia. A més de la roba blanca, hi havia tres vestits bons, l'un format per unes faldilles de barata amb un gipó d'espiga i mantellina de baieta, l'altre per unes faldilles d'estamenya de Centelles amb gipò de panyo verdós i caputxa de baieta de la bona, i el tercer per unes faldilles de baieta blava amb gipó de panyo negre i caputxa de baieta. La roba anava dins de dues caixes noves, una de pi i l'altre de noguera. La núvia va arribar a la Mallencosa amb les dues caixes esmentades i 200 lliures en diner comptant i sonant. El matrimoni no va tenir fills, i les possessions del Cristòfol van passar al seu nebot Josep Torras Clarena (1806-1885), fill del seu germà Isidre, quan va morir sense testament, el 1835.

El nou propietari de la Mallencosa va reclamar al Jan del Molí les 72 lliures que aquest encara devia al seu oncle. Va aconseguir cobrar el deute el 1848, després d'una dilació de 34 anys. El Josep tenia, com a mínim, dos germans més; el Pere que es va casar amb una noia de Joncadella el 1844, i el Domingo que va ser el que va construir la casa anomenada cal Domingo. El Josep va ampliar la superfície de les seves terres; el 1842 va signar un contracte de rabassa amb l'amo de Caranyes, d'un tros situat a la Costa de Collbaix. Va casar-se amb Maria Bacardit Puig (1822-1884), de Calaf, i va tenir tres fills, anomenats Domingo, Francesc d'Assís i Paula.

Forn de coure pa de la Mallencosa

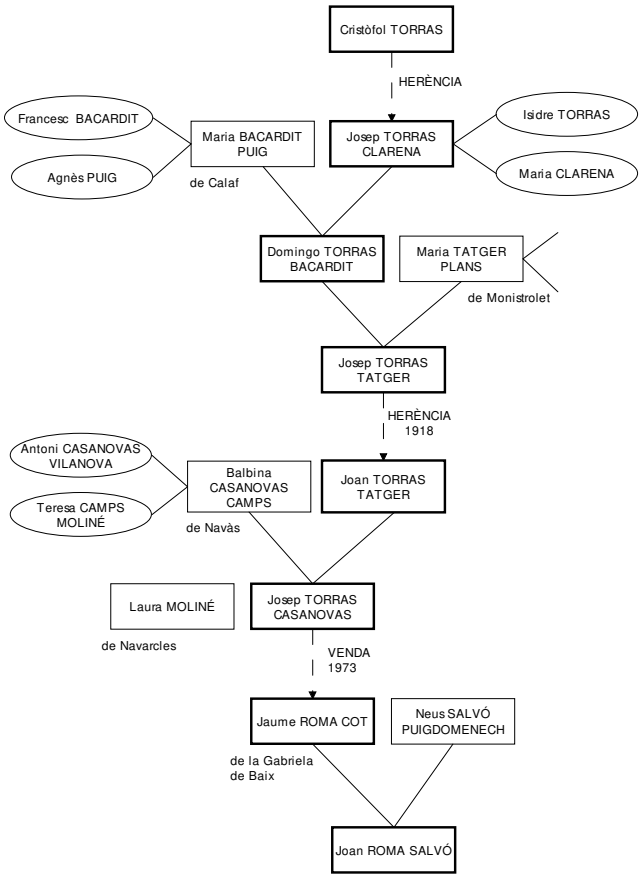

L'herència va anar al Domingo Torras Bacardit (1850-1917), el qual va contraure matrimoni amb Maria Tatger Plans (1860-1932), de baix a Monistrolet. El 1880 els va néixer el primogènit, i el van batejar amb el nom de Josep, com l'avi. Posteriorment van arribar més fills, dos nois i tres noies. Domingo va fer tractes per tenir més terra amb l'amo de les seves vinyes, que després de la partició de la Gabriela el 1891, era Leodegari Galí Casals. El 1894 li va cedir 5'5 quateres més, repartides en dues quarteres d'olivar, dues de vinya, nou quartans d'hort i sembrat, i nou quartans d'ermot. La part de les olives era la meitat, i la de la vinya, la quarta com de costum. El fill gran, el Josep, estava destinat a ser l'hereu, però va morir solter el 1918 de la passa de la grip, i aleshores va ocupar el seu lloc el seu germà Joan Torras Tatger. El Joan es va unir el 1930 amb Balbina Casanovas Camps, de Navàs, i per no trencar el costum, van posar al primer fill nascut, Josep, i al segon, Domingo. La Balbina i el Joan van morir respectivament el 1963 i 1966. El Mingo , el Josep i la seva muller Laura Moliné, de Navarcles, van ser els darrers habitants permanents de la Mallencosa. Van marxar cap a Sant Fruitós i el 1973 van vendre's la casa al propietari de la Gabriela de Baix, el contable de Sabadell, Jaume Roma Cot. Després de la defunció del Jaume Roma, esdevinguda el 1984, la Mallencosa i la resta de la finca va passar a la seva muller Maria Neus Salvó Puigdomenech i al seus quatre fills. Des de l'any 1982, poc més o menys, la casa ha estat llogada a Eva Pio Saez i a Ramon Faixó Moncunill, de Manresa.

Cal Joan de la Creu

Joan Cases Arderiu va néixer a cal Tico Vell aproximadament l'any 1840. Era el tercer fill del Josep i la Paula. Com que la casa dels pares estava destinada al seu germà Jaume, el Joan va posar-se en contacte amb la mestressa de Monconill, per veure si li podia vendre una parcel·la a la partida de les Costetes o Pla de la Creu, on ja hi havia algunes casetes de recent construcció. La vella propietària de Monconill, la senyora Teresa Alsina Santamaria, i el fill d'aquesta, el senyor Cristòfol Moncunill, van mostrar-s'hi d'acord i un dia es van trobar tots plegats a cal notari. L'escriptura es va signar a Manresa el 14 de desembre de 1868 i va ser inscrita al Registre el 23 de gener. Fer la inscripció va valer 2 escuts i 100 mil·lèsimes. El tracte entre les parts consistia en la cessió d'un tros quadrat de 40 per 40 pams, més un espai per fer una tina i una cort o corral, i un hortet de mig quartà de superfície. Una de les clàusules feia referència al dret de poder utilitzar, quan toqués, l'aigua de la bassa, que era compartida entre els altres veïns del Raval de la Creu. Tot seguit, el Joan va començar a arreplegar pedres i al cap de pocs mesos ja disposava de casa pròpia, casa que va rebre el nom del propietari. El picapedrer es va equivocar a l'hora de gravar la llinda. Va posar-hi 1860, després va rectificar el zero i el va convertir en un vuit, però el vuit li va sortir una mica estrany.

Llinda de Cal Joan de la Creu

Enllestida la feina, el Joan Casas va trobar aviat una noia disposada a compartir amb ell la casa nova de trinca. El gener de 1872 va signar papers amb la Teresa Riera Fàbrega. La Teresa havia passat la seva infantesa i joventut a cal Gorg Negre, i quan va abandonar la seva ombrívola casa per anar a cal Joan es va endur una caixa de núvia on s'hi trobaven tres vestits, dos de negres i un de color, a més de la roba blanca. La jove casada anava acompanyada d'un dot de 330 pessetes i per garantir la restitució del seu dot en cas de no tenir fills, el Joan va haver d'hipotecar la casa en nom de la muller i del sogre. El cas no es va produir mai, perquè van tenir sis fills, concretament cinc filles i un fill. Joan Casas va morir l'any 1919, a l'edat de 82 anys. El seu

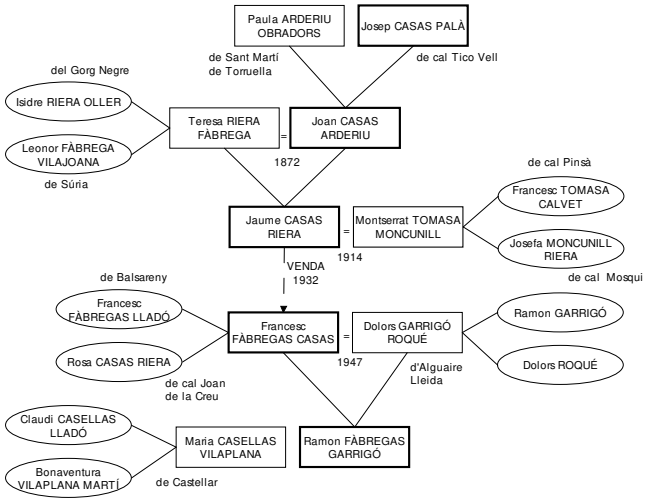

fill Jaume Cases Riera es va casar el 1914 amb la Montserrat Tomasa Moncunill, una filla de cal Pinsà, mentre que la Rosa Cases Riera es va casar amb Francesc Fàbrega Lladó, un de Balsareny que feia de masover al Molí del Massana. Aquesta informació sobre la germana i el cunyat del Jaume és pertinent perquè uns quants anys després, el 1932, el Jaume va decidir canviar d'aires i vendre's la casa, i ho va fer precisament al seu nebot Francesc Fàbrega Casas. Amb les 1.500 pessetes que va aconseguir amb la venda de cal Joan, el Jaume va poder comprar les deu quarteres de terra i la casa del Tico Vell, que era del seu cosí per part de pare. El Francesc Fàbrega, àlias Xisquet de la Creu, posseïa un propi de set quarteres i mitja, anomenat la vinya del Sord, que havia comprat la seva mare el 1920 a l'amo de cal Domingo. Avui en aquest tros de terra, que es troba a la part de dalt del camí de la Mallencosa, no hi ha vinya sinó oliveres, i s'hi pot veure una magnífica barraca de pedra. La barraca destaca per les seves dimensions, i se sap que va ser construïda per una colla d'homes procedents del mas del Pla de la Vila. El Francesc va comprar el 1952 a la vídua de cal Gaietano de la Creu els drets d'una vinya de cal Massana, dita del mas Perera, per 1.500 pessetes. Aquesta terra s'afegia a dues vinyes més de la mateixa propietat que ja menava a parts. A més treballava un tros pertanyent a la Torre anomenat el camp de les Figueres de la Creu. El Xisquet completava els ingressos fent de matador de porcs. Segons conten, hi tenia molta traça i era requerit a totes les cases quan arribava l'esperat moment de la matança. Francesc Fàbrega es va casar amb Dolors Garrigó Roqué, vinguda d'Alguaire, un poble de les terres de Lleida. La Dolors havia perdut el seu home com a conseqüència de la guerra i ja tenia un fill, el Valentí Vila. Amb el Francesc va tenir dos fills més, el Ramon i la Dolors. El Ramon Fàbrega Garrigó és l'actual propietari de cal Joan de la Creu, vivenda que comparteix amb la seva mare vídua i la seva muller, Maria Casellas Vilaplana, natural del poble veí de Castellar. Han tingut dos fills; el David i l' Anna.

Cal Gravat

A primeries de segle va arribar al nostre poble un treballador que provenia de les terres de Lleida. Es tractava de Josep Oliva Peralba, de Valldorgues. Va fer coneixença amb Rosa Trilla Farré, de Massoteres, i es van casar a Fals l'any 1904. En aquell moment el Josep tenia 36 anys i la Rosa 21. Segurament el Josep va començar com a mosso al mas Bastardes, però un cop casat, va demanar al seu amo un tros de terra per treballar-la pel seu compte. La fil·loxera havia arrasat les vinyes i els amos desitjaven que aquestes tornessin a ser productives com més aviat millor. En el contracte de rabassa que van signar el 1904 estan especificats amb gran detall els tractes i les condicions del conreu, que havien canviat d'ençà de la pesta. El Bastardas li va donar un terreny de 11 quarteres, 7 de les quals havia de plantar amb els nous peus americans, immunes a la fil·loxera. Les restants eren per sembrat i altres conreus. La vinya anava a la quarta part, mentre que si feia patates o fangada, no havia de donar res a l'amo. Aquest però, es faria càrrec de la quarta part del preu dels productes necessaris pels tractaments que s'havien de fer als ceps; sofre i sulfat de coure. Per poder fertilitzar una mica la terra erma, l'amo li vendria brossa del bosc i herbes, a raó de dues pessetes els 100 feixos. Aquesta brossa es feia fermentar en unes piles o "formiguers" i a continuació s'incorporava al sòl. Amb el permís de paraula del Bastardes, el Josep va aixecar una caseta de planta baixa. A una banda de l'entrada hi va fer una cuina petita, i a l'altra, una habitació per dormir ell i la dona. A fons hi tenia l'animal i les bótes. La llinda indica l'any 1912.

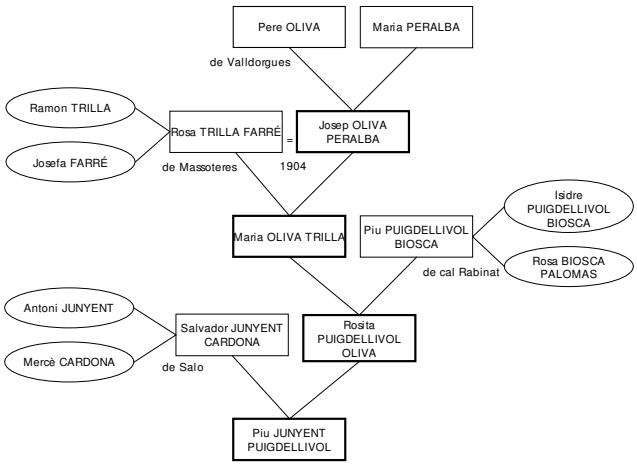

Josep Bastardas Santasusana va anar liquidant la propietat, venent-se-la de trosset en trosset. El 1918 va vendre's un tros més a Joan Perdigués Vilana, de Betlem, dins del qual hi havia la casa del Josep Oliva Peralba. Aquell mateix any, el Joan Perdigués va vendre al Josep per 350 pessetes un terreny de forma de trapezi, de 125 pams el costat llarg i 115 pams el curt, i li va donar permís per aixecar un pis la casa i construir un cobert al costat. També li va deixar agafar la pedra necessària per les obres. Van fer el cobert, van alçar les parets de la casa i van fer un sostre amb llates de fusta. Els calia més espai perquè anaven arribant els fills; Romà, Artur, Miquel, Maria, Conxita i algun altre que va morir petit. La casa es coneixia amb dos noms diferents; cal Jep, una forma de Josep, i cal Gravat, un sobrenom del propietari, que tal vegada havia patit la verola.

Va arribar un moment en que la vida és va fer insuportable a cal Gravat a causa de la misèria, llavors els seus habitants van abandonar la casa i van anar de masovers a cal Gras de Sant Mateu. Els fills es van fer grans i van prendre camins diferents. La casa va passar a la filla Maria Oliva Trilla, que estava casada amb Piu Puigdellivol Biosca, de cal Rabinat. Després va passar a la filla d'aquesta, la Rosita Puigdellivol Oliva. La casa es trobava en un estat força lamentable, però va acabar d'espatllar-se en l'incendi forestal de 1994. El foc va agafar a les bigues del sostre i una part de la teulada va cedir. Més greus van ser els efectes de l'incendi per la mestressa de la casa, ja que del disgust va tenir un atac i va morir poc després. Actualment el propietari és el Piu Junyent Puigdellivol, que s'està a la casa dita cal Rabinat o cal Piu.

Vista posterior de Cal Gravat

Cal Ramon d'Oliveres

El 12 de juny de 1764, Josep Claret Pujades, un terratinent de Sallent que posseïa l'heretat Bosch, va establir a Ramon Bonvehí i Oliveres de la Costa una peça de terra de quatre quarteres, a la banda del mas Bosch que termenejava amb el mas Soler de Camps. Hi havia el compromís que el Ramon havia de plantar-hi vinya i oliveres, i donar a l'amo la quarta part de la collita de raïm i una cinquena part de les olives. En el contracte també hi figurava el següent apartat:

«Item ab pacte que dono facultat a dit adquisidor de poder construir casa y hera en dita terra y quan la construira li dare fusta de ma heretat de Bosch per edificar aquella, la que tallara ahont li assenyalare...»

En el document de l'establiment hi ha altres clàusules interessants, com per exemple una que faculta al Ramon a fer un hortet de tres quartans a la vora de la riera, termenejant amb les terres del Grau, o una altra autoritzant-lo a fer servir les branques esporgades dels arbres per fer formiguers, o una altra donant li permís per tenir dos rucs pasturant dins del tros. El preu de l'establiment va ser de 40 lliures, però encara li faltava un tràmit al Ramon abans de poder començar les obres; el permís del Procurador del Duc de Cardona. Aquest permís el va aconseguir el 19 de juny a canvi d'un cens de 6 diners anuals.

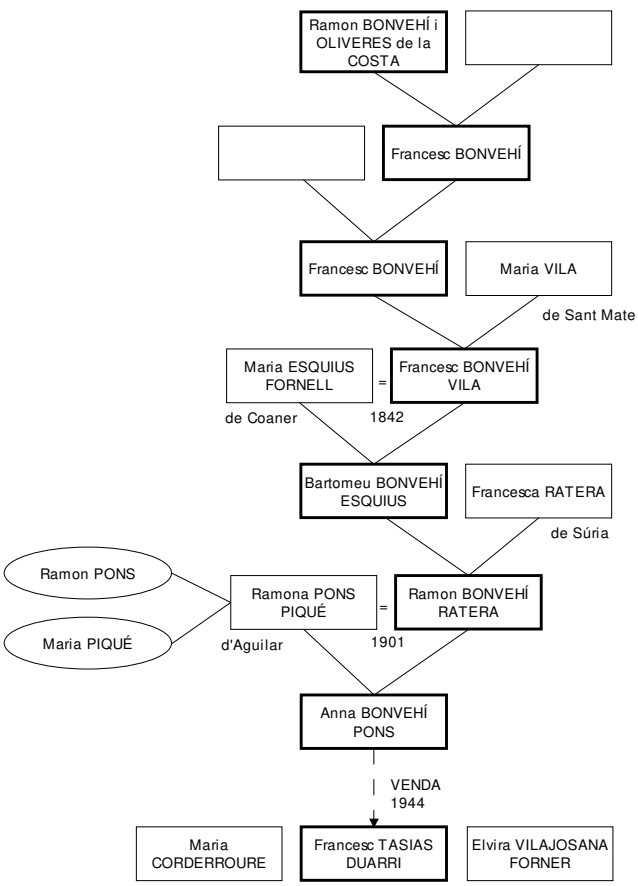

Ramon Bonvehí era un cabaler del mas Oliveres de la Costa i per aquest motiu la casa que va construir va ser coneguda amb el nom de Ramon d'Oliveres. Després d'ell va venir un Francesc Bonvehí, de qui no en sabem res. El següent propietari va ser un altre Francesc, nascut el 1752, poc més o menys. Es va casar amb la Maria Vila, de Sant Mateu, i va deixar una colla de fills i filles quan va morir el 1840. Hi havia la Francesca, la Joaquima, la Teresa i l'Antònia, casades, la Catalina i la Rosa, encara per merèixer, i el nois Francesc, Josep i Vicenç. No va deixar testament, la qual cosa va motivar que els fills haguessin de pactar una concòrdia per evitar les disputes fraternals. Tots van renunciar als seus drets a favor del Francesc, el germà gran, que es va comprometre a pagar-los la legítima i a dotar les germanes solteres. En aquell moment, les quatre quarteres de l'establiment original s'havien ampliat amb setze quarteres més de bosc i vinya, que pagaven un cinquè de la producció a l'amo del mas Bosch

El Francesc Bonvehí Vila, nascut el 1816, va casar-se el 1842 amb la Maria Esquius Fornell, una xicota de Coaner que tenia la mateixa edat que ell. La Maria va morir el 1885 i el Francesc la va sobreviure quatre anys més. Perquè no es repetissin les discòrdies que el van afectar, va tenir la precaució de fer testament davant de notari el 4 de març de 1882. Aquest ens permet saber que va deixar quatre nois i una noia, i que va fer hereu a Bartomeu Bonvehí Esquius. El Bartomeu es va casar amb Francesca Ratera, de Súria. Aquesta parella va tenir cinc fills, el Ramon, la Maria, l'Agnès, la Rita i l'Enriqueta. Quan el Ramon Bonvehí Ratera va signar capítols matrimonials el 1901 amb la Ramona Pons Piqué, el pare el va fer hereu, amb una reserva de 80 lliures pel dot i 80 lliures per l'aixovar de l'Enriqueta. El Bartomeu no va tenir temps de veure créixer els néts, perquè va traspassar l'any 1906, a l'edat de 62 anys.

Ruïnes de Cal Ramon d'Oliveres

Uns anys abans de la Guerra, el Ramon, que exercia l'ofici de fuster, i la Ramona van abandonar la casa per anar a viure a Castellgalí. El 1942, el Ramon va fer testament amb un notari de Vinarós, deixant a la seva muller usufructuària, i hereva a la filla Anna Bonvehí Pons. A més de la noia, tenia tres fills més, Bartomeu, Francesc i Montserrat.

Mentrestant a cal Ramon d'Oliveres s'hi estaven uns llogaters, el Ton i la Sió de cal Sabató. La casa però, amenaçava ruïna, i quan va morir el Ramon la casa estava buida i en estat lamentable. El febrer de 1944, la vídua i l'Anna Bonvehí van vendre a l'amo del Bosch, el Francesc Tasias, la casa i els drets sobre les 16 quarteres de terra restants per 1.500 pessetes. El Tasias va acabar d'ensorrar les quatre parets per aprofitar la pedra i les teules, i actualment de la casa que dóna títol a aquest apartat no en queda gairebé res. Segons testimonis orals, el solar de cal Ramon d'Oliveres estava situat una mica més ençà de cal Jaume Cases, a l'esquerra de la carretera que va a Fonollosa, sota mateix del trencall que puja a Oliveres de la Costa. En aquest indret hi ha un escampall de rocs cobert de bardisses, en mig de les quals s'endevina una tina rodona, plena de runa.

Don José Pons

A Fals hi ha una manca de fills il·lustres del poble, escassesa que es pot atribuir a la mida de la població, o potser també al tarannà dels seus habitants, a qui no els ha agradat mai destacar i fer-se veure. Aquest dèficit de personatges famosos representa un bon problema a l'hora de posar nom a un carrer o una plaça. Tanmateix hi ha algunes honroses excepcions, que és de justícia destacar. En el número 1 d'aquests Fulls ja va sortir la biografia de l'arquitecte Moncunill. Ara volem presentar una altra persona que també va sobresortir en el seu camp. El curiós d'aquest personatge és que ningú de Fals sabia res de la seva existència, fins que l'any 1989 va presentar-se al poble el senyor Víctor Rodríguez, amb la intenció de recollir dades sobre la vida i miracles de mossèn Pons. Perquè el sacerdot Josep Pons, natural de Fals, va passar la major part de la seva vida a les Illes Canàries, on va aconseguir un gran prestigi i una fama de sant, que encara perdura avui en dia, quaranta anys després de la seva mort.

Josep Pons Comallonga va néixer el 20 de febrer de 1875, essent el petit de cinc germans. Els seus pares Antoni i Maria, vinguts del cantó de Cardona, eren els masovers de la Gabriela de Baix. De petit no va poder anar a escola perquè havia d'ajudar a casa i guardar el ramat, però quan va complir els deu anys va manifestar que volia ser capellà. La seva família era pobre i no li podia pagar els estudis, però a través del rector va aconseguir entrar al Col·legi de Sant Josep de Vic, una institució per estudiants pobres. Va aprofitar el temps i al cap de dos anys va poder ingressar al Seminari. Va seguir progressant, alternant estudi amb treball, però va haver de penjar els llibres a causa de les dificultats econòmiques. El 1894 va ser quintat i el febrer de 1895 va incorporar-se al Regiment d'Infanteria Cantàbria. El 7 de desembre de l'any següent va embarcar la seva unitat en el vaixell Montevideo, rumb a Cuba, on la insurrecció anava a més. El Josep era un home baixet i de constitució dèbil, i quan el capità general Martínez Campos va passar revista a les tropes de reforç que arribaven d'Espanya, va comentar referint-se a ell: *«Para que mandaran gente delgada que no dura ni tres dias»*.

Malgrat això, va sobreviure, protagonitzant algunes accions de guerra ben compromeses. Amb l'entrada d'Estats Units a la guerra el 1898 i el bloqueig dels ports, la derrota va ser inevitable. L'octubre d'aquell any, el caporal Josep Pons va posar-se greument malalt de disenteria, a causa de l'insalubritat de les aigües, i va ser repatriat. Es va recuperar, però va arrossegar tota la seva vida molèsties intestinals. Quan va arribar al seu país, els pares ja no s'estaven a la Gabriela, sinó que havien agafat la masoveria del mas Servitja, terme de Monistrolet. Va tornar al Seminari, el 1902 va rebre del bisbe Torras i Bages les ordres menors, i el 1904 va cantar missa, 19 anys després d'iniciats els estudis.

Aconsellat per un metge va demanar llicència per anar a fer de capellà a les Canàries. Va desembarcar a Tenerife i li van donar la parròquia del poblat de Alajeró. A més de les misses i rosaris també donava doctrina i lliçons als minyons del poble. Tenia fama de pegar a qui no es portava bé, per això li deien "el Pimenton". El 1906 va passar a Garafia, a la illa de la Palma, després va tornar a Tenerife i

Mossèn Josep Pons

va ser rector de les parròquies de Tejina, El Sauzal, Buenavista, El Tanque, Valle Guerra, i Adeje. El 1928 va ser destinat a la Gomera, a la parròquia de Agulo, i el maig de 1931 va ser nomenat pel Bisbe rector de Las Manchas, a la illa de la Palma. Més endavant li van encarregar també el servei a la parròquia de Fuencaliente, situada a una distància de 15 kms de Las Manchas. Deia missa a les nou en una església i llavors sortia caminant de pressa cap a l'altra, per dir la missa a les dotze. El 27 de maig de 1946 va ser nomenat capellà del monestir del Císter, però va mantenir les parròquies fins que la seva malmesa salut li ho va permetre. Va viure en una habitació del monestir fins el 1963, que se'l va traslladar a l'Hospital. Va morir el 26 d'agost de 1964.

Després d'aquest resum biogràfic, passarem a comentar algunes de les característiques de la seva vida que van fer que fos considerat pel seus feligresos com un veritable sant, i que va induir a la corporació municipal de Los Llanos de Aridane a prendre per unanimitat el següent acord, en el Ple celebrat el 25 de febrer de 1988:

«...se solicite ante las autoridades eclesiásticas la apertura de la causa para la declaración de Siervo de Dios y consiguiente Beatificación y Canonización del que fue Cura Pàrroco de Las Manchas, Rvdo. Padre don José Pons Comallonga...»

Segons el seu biògraf, mentre era a El Sauzal va experimentar un gran canvi espiritual i va decidir dedicar dues hores diàries a la meditació i portar una vida el màxim d'austera. Va viure la resta de la vida com un pobre, i a mida que s'anava fent vell, es va anar radicalitzant el seu esperit de renúncia i sacrifici dels plaers terrenals. Menjava poc i malament, principalment verdures o una bola de "gofio", que li donava la gent. Cada dia menjava unes quantes ametlles, perquè creia que cinc ametlles portaven l'aliment d'un ou. Sempre se'l veia caminant, incansable, al llarg de la carretera, calçat amb unes espardenyes negres, mitjons foradats i sotana descosida. Es negava a pujar als cotxes si el paraven, i va arribar al punt de caminar descalç amb les albarques a la mà. Primer dormia sobre un llit de llates, sense matalàs, després va dormir dins d'una caixa de fusta. Feia molt sovint dejunis i penitències, i duia sota la samarreta unes deixuplines de filferro. En l'aspecte moral era molt estricte i mai deixava que una dona s'acostés a ell. Els seus sermons eren apocalíptics, i ajudat pel seu caràcter fort, no dubtava en enfrontar-se amb qui no combregués amb les seves idees. Per tot això, era considerat un sant i la gent sortia al seu pas per rebre la seva benedicció.

La seva salut va anar empitjorant a les seves velleses, li van haver de treure un ull, a l'altre hi tenia cataractes, es va quedar sord, i va patir altres problemes greus. Malgrat això, va seguir dient missa i confessant amb moltes dificultats, fins que el van convèncer per anar a l'hospital on va passar els darrers mesos de la seva vida.

Aquest article de divulgació està basat en un llibre que va publicar l'esmentat Víctor Rodríguez Jiménez el 1990. Durant la visita que va fer aquí per recollir dades, l'autor va aconseguir localitzar parents de mossèn Pons a Sant Joan, i al mateix poble nadiu del mossèn, va entrevistar-se amb Maria Pons Baró, de cal Mosquit, que és besnéta d'un germà de Josep Pons. Arran d'aquest contacte, catorze persones del nostre poble va fer un viatge a la illa de la Palma, on van ser rebudes i ateses amb moltes mostres d'amistat i consideració de part dels habitants de la comarca de Los Llanos, que conserven ben viva la memòria de mossèn José i esperen que, un dia o altre, pugi als altars.

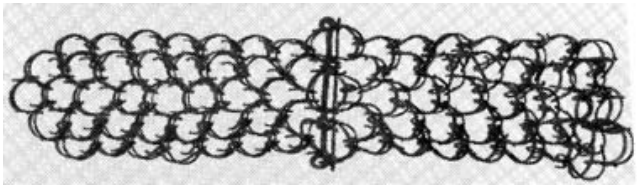

Deixuplina utilitzada pel Mossèn

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2004, número 4
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
45
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
AGOST 2004, NÚMERO 5

Cal Francisquet

Corria l'any 1841. El raval d'Oliveres ja comptava amb la majoria de les cases actuals. Eren cases simples; la part de baix de pedra del país, la golfa de tovots. D'aquí venia el nom de "Raval de les Tàpies" amb què se l'anomenava. Entre les cases del Jep Gran, el Cistaller, el Colom i el Canyol, hi havia un espai buit que formava part de l'establiment fet a Josep Calvet. Llavors l'amo del Tatger, que era Andreu Llussà, va proposar a aquest fer una permuta amb un tros de terra de mig quartà situat ran del torrent. D'aquesta manera, el Tatger recuperava el domini útil del solar i podia posar-lo a la venda per edificar-hi un parell de cases petites. El 2 d'abril de 1843, davant del notari Rallat de Manresa, Andreu Llussà va vendre a Francesc Dalmau:

«...un tros de terra de tinguda un picoti cereal al arrebal de las tapias de Fals que conte 80 palms y tres quarts de llarg y 33 palms escasos al cap ampla y 29 palms al cap estret ab sas entradas y eixidas (...) termena a solixent ab casa de Ramon Colom mediant un cami per lo cual puga transitarse un animal carregat de portadoras...»

També li va vendre un altre trosset per dedicar-lo a hort. El preu de tot plegat va ser de cent lliures, però, com era habitual, no es van fer efectives sinó que van convertir-se en un cens perpetu de tres lliures anuals. Va quedar establert que aquest pagament es faria cada any el dia de Nadal. El 7 d'octubre de 1844, el Francesc va donar 100 lliures en monedes i el cens va quedar redimit i anul·lat. Poc després de comprar el solar va aixecar-hi una casa, que va rebre el nom de cal Francisquet, un diminutiu de Francesc. De vegades també se la coneix amb el nom de cal Quet, un abreujament de Francisquet. Com que el terreny de la casa era força esquifit, el Francesc va demanar al veí si li podia vendre alguns metres. El 1865, la vídua de cal Canyol li va vendre per 25 lliures un tros de 83 per 16 pams, que li va permetre ampliar la vivenda.

Francesc Dalmau era natural de Rajadell, fill de Francesc Dalmau Puigdellívol i de Rosa Viladés Massana, i va venir a Fals perquè se li va presentar l'oportunitat de menar com a parcer una vinya. El juliol de 1829 l'amo d'Oliveres li va deixar plantar una vinya de 5 quarteres sota les condicions habituals. El contracte estipulava que podia construir una tina al costat de la Torra i que podia utilitzar gratis la premsa que tenia el mas. La brisa però, quedava en poder de l'amo. L'entrada de l'establiment a rabassa morta va ser de dos pollastres.

Cal Francisquet, 1950

El Francesc va estar casat dues vegades, primerament va unir-se en matrimoni amb Margarida Miralles Bastardes, de Rajadell, però no va estar de sort i la dona se li va morir jove. Va tornar-se a casar el 1850 amb Maria Culillas Bastardas, filla de Ramon i Maria, uns pagesos de Camps. Quan es van casar per segona vegada el Francesc gairebé tenia 45 anys, mentre que la Maria en tenia només 22. El dot que va portar la Maria va ser ben migrat; 15 lliures en efectiu, un vestit, dues camises, un parell de llençols i un tovalló. Van tenir cinc filles i un xicot. Dues de les noies es van casar a Manresa, una a Camps, i la Filomena va quedar per vestir sants. En el testament del Francesc, fet el 1844, hi ha una clàusula ben curiosa que fa referència a la Guerra del Francès, guerra que s'havia acabat el 1814 amb la retirada de les tropes napoleòniques

«...dexo y llego als llochs sants de Jerusalem y al fondo pio dels que patiren en la guerra de la independència las mandas pias forsosas ordenadas pel Gobern...»

El Francesc Dalmau va traspassar el 15 de gener de 1872, i en l'inventari que es va fer immediatament després de l'òbit, hi figuren la casa, l'hort i dues vinyes, una de 8'5 quarteres dita la "vinya del Raval" i una altra de 3 quarteres dita la "vinya del Francisquet". La diferència d'edat amb el seu marit va fer que la Maria passés un munt d'anys vídua. Durant aquest temps es van realitzar reformes a la casa. La llinda de la porta que obre a la part de ponent i duu la data de 1893, n'és un testimoni. Les obres van començar el gener d'aquell any i van consistir en aixecar i eixamplar la casa. Les va fer un paleta que es deia Jaume Fàbrica a preu fet, 330 pessetes en total, de les quals en va cobrar un avenç de 200 pessetes quan va cobrir la casa. Quan va morir la Maria el 1896, a l'edat de 68 anys, la casa va passar a les mans del seu xicot, el Joan Dalmau Culillas (1866-1947). Aquest va ser quintat el 1885 i li va tocar bola negra, però es va poder escapar de fer el servei militar gràcies al fet que era l'únic home de casa i havia de mantenir la seva mare vídua i la germana soltera. Es va casar el 1899 amb la Maria Grau Serra, de cal Tinai, i no va tenir cap fill baró, només tres noies. L'herència va passar a la Mercè Dalmau Grau (1903-1954), casada amb Salvador Torras Ortonoves, hereu de cal Domingo. Segurament van prendre l'opció de quedar-se a viure a cal Francisquet, en comptes de cal Domingo, perquè la casa era situada en un lloc més cèntric. El Salvador era paleta de professió i encara que sol ser cert que "el sabater és el més mal calçat", en el seu cas no ho va ser i va fer obres de millora a l'habitatge. El Salvador va morir força jove, l'any 1945 amb només 44 anys. Tampoc van tenir

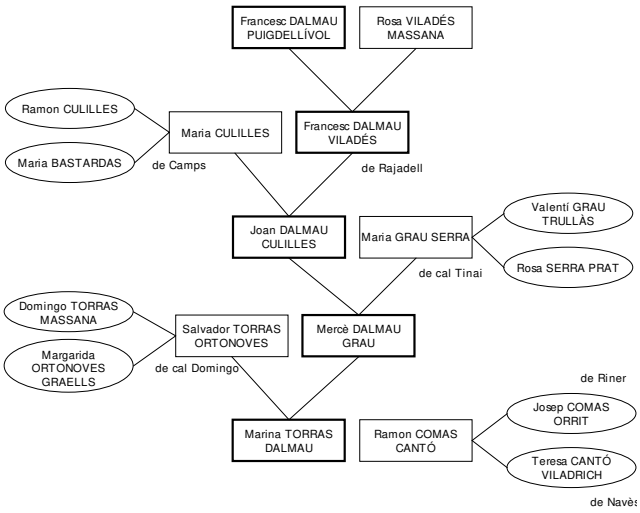

xicots, i la successió va anar a la Marina Torras Dalmau. Aquesta es va casar amb Ramon Comas Cantó, un dels fills dels masovers de la Torra. Cap a l'any 1954, la gent de cal Balandrès va marxar a Barcelona i els serveis que donava la dita casa al poble es van repartir entre diverses cases. La Marina va cobrir el tema de la perruqueria femenina i durant molt temps el telèfon públic i la centraleta telefònica que connectava els aparells del poble amb l'exterior van quedar a càrrec seu. La Marina va morir el 26 de febrer del 2003. L'única filla del Ramon i la Marina, la Ma. Àngels, es va casar amb l'Antoni Arnau, de Sant Joan. Tenen dos fills, el Ricard i l'Alba.

Cal Calsina

Pau Calsina Calvet havia baixat de Boixadors per treballar a l'hisenda Bastardes de Fals. Malgrat els deutes i les hipoteques, la propietat funcionava a ple rendiment. Una part de la terra estava donada a parcers, però la major part era explotada directament per l'amo Josep Bastardas Santassusana. La veritat sigui dita, ell no treballava gaire, sinó que li feien la feina un grapat de treballadors i llurs famílies. A l'època de la qual parlem, s'allotjaven nou famílies a redós de la casa principal. Cada estada constava d'un "quarto" i una petita cuina. L'aïllament del món exterior i el contacte constant provocaven que no sempre regnés l'harmonia entre la gent. Per aquest motiu i per guanyar independència, el Pau va demanar a l'amo que li cedís, a títol d'establiment, una porció de terra inculta per plantar-hi vinya i per poder-hi construir una casa pròpia.

El 5 d'octubre de 1889 va veure el seu somni fet realitat. El Josep Bastardas li va deixar 14 quarteres en un lloc anomenat el Clot de la Comella i li va donar permís per fer una casa amb els corresponents annexos. També li va permetre que dediqués dos quartans a hort i que construís dues basses, l' una per regar, l'altra per a proveir d'aigua corrent a la casa. Aquest favor no va ser gratuït, sinó que el Pau va haver de pagar al comptat dues centes pessetes de bona moneda de plata. Les obres deurien començar immediatament, si ens refiem de la pedra de tancament situada a la part més alta de la façana, que porta gravada la data 1889 i el nom de Pau Calsina. Quan va fer el trasllat a la nova casa el van acompanyar la muller, la Maria Riu Torrentó, de Sant Mateu, i els seus dos xiquets que havien nascut a Bastardes, el més gran dels quals tenia tres anys. Els primers temps van ser difícils per la família, ja que la terra sembrada de vinya no comença a ser productiva fins que han passat uns quants anys. El 1891 es van veure abocats a demanar un préstec de 500 pessetes a Josep Pladellorens, a tornar al cap de dos anys. Després en van demanar un altre de 970 ptes. a Josep Rius Figueras. Per cancel·lar aquest darrer, el 1904 van demanar 700 ptes més a Josep Comallonga Bastardas. Per garantir els crèdits calia hipotecar la casa. No va ser fins el 1918 que es van cancel·lar tots els deutes.

Cal Gaig

Els fills van créixer i van agafar camins diferents. El petit, el Josep, va marxar cap a Callús, on va aprendre l'ofici de fabricant de carros, una indústria que experimentava llavors una gran empenta. Va acabar tenint taller propi. El gran, el Joan Calsina Riu (1885-1967), va quedar-se a casa fent de pagès. El Joan va casar-se amb una noia anomenada Margarida Gras Barcons, que era de cal Pep, del Clot de Fontanet, un raval de cases de Sant Mateu. Van tenir tres fills, el Josep, el Joan i la Montserrat. Poc després de casar-se, el Joan va fer obres de millora a la vivenda; va tapiar una de les dues finestretes de la façana i l'altra la va convertir en un balcó. La casa se la coneix indistintament amb els noms de Calsina i Gaig. Aquest darrer nom prové del motiu del Joan Calsina, que diuen, era una persona de moviments nerviosos, que recordaven una mica l'aspecte i el tarannà d'aquest simpàtic i baladrer habitant dels nostres boscos.

Després de les defuncions del Joan i la Margarida, a la casa només hi viu el propietari actual, el Josep Calsina Gras, que malgrat l'edat avançada, encara es manté actiu i conserva una excel·lent memòria.

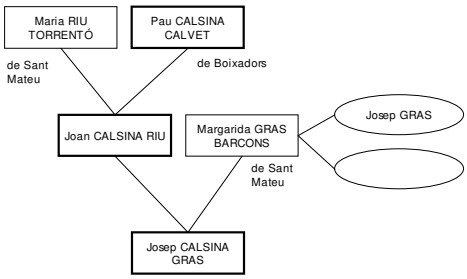

Cal Tico Nou

L'establiment original d'aquesta casa el va fer Josep Claret Cornell, un hisendat de Sallent, a favor de Francesc Riera Oller, el 2 de gener de 1808. Els Claret havien esdevingut amos de la propietat del mas Bosch feia unes quantes generacions, mentre que el Francesc era un pagès que provenia de la casa del Gorg Negre. L'establiment incloïa un tros de bosc d'unes deu quarteres que el Francesc Riera havia d'arrencar i plantar de ceps. La quarta part de la collita havia de ser pels Claret. Li van deixar edificar una caseta, que va ser coneguda com cal Tico, un diminutiu de Francesc. Però degut al fet que ja hi havia una altra casa anomenada igual, la del seu veí Francesc Casas, la més recent va ser anomenada Tico Nou, i la més antiga Tico Vell. Per la casa, els Riera estaven obligats a pagar un cens anual i perpetu de 35 pessetes. Aquests diners corresponien al 3% d'un capital de 1.166 pessetes i s'havien de lliurar cada any per Nadal a Sallent, a la casa Claret.

El Ramon Riera va succeir al seu pare, i l'any 1830 la vídua Ramona de Claret li va renovar l'establiment en els mateixos termes. El Ramon es va casar amb una germana de l'amo d'Oliveres de la Costa que es deia Maria Bonvehí Galí. L'any 1834 es van fer ampliacions a la casa, ja que la llinda d'una de les finestres del primer pis porta gravat aquest any. La senyora vídua de Claret es va tornar a casar i Valentí Arderiu, el seu segon marit, va ser l'encarregat de cobrar les parts i els censos en qualitat de procurador de la mestressa i de l'hereu, ja que aquest encara no havia arribat a la majoria d'edat. El següent propietari de la casa va ser Josep Riera Bonvehí, que havia nascut l'any 1839. Es pot creure que va passar per dificultat econòmiques, perquè el 1882 va haver d'hipotecar la casa a una tal Francesca Closas Pons, muller d'un espardenyer de Manresa, que li havia deixat 2.000 pessetes. El 1887 va tornar el préstec i la casa va quedar lliure de càrregues. El Josep va casar-se amb Maria Fontanet i sembla ser que no van tenir descendència. Mentrestant hi havia una altra família vivint en aquesta casa, la formada per la germana del Josep, la Josefa Riera Bonvehí, i el seu home Ramon Bastades Santamaria (1852-1885). Aquest home era vidu de Maria Nugarola, de Vallferosa, amb qui havia tingut tres filles. El 1895 el Josep Riera es va vendre la casa a Francesc Lladó Baró per la quantitat simbòlica de 100 pessetes. Quan el nou propietari va anar a inscriure la casa al registre n'hi van fer pagar 300 pels drets d'inscripció. Ignorem la causa d'aquest preu de venda tan ridícul; potser la casa es trobava en estat ruïnós i la terra abandonada. Francesc Lladó provenia del poble de Sant Salvador de Toló. Estava casat amb Anna Maria Muns Rossell, de Sant Mateu, i van tenir dues noies, Maria i Antònia, i un noi. El primogènit de la parella era l'Emili Lladó Muns, conegut amb el sobrenom de "Tibuela " a causa d'una expressió que feia servir molt sovint en la seva parla i que faria referència a una certa àvia o "abuela". La muller de l'Emili era la Francesca Serra Segarra, d'Aguilar. L'any 1930 el mas Bosch va canviar de mans, i el dret de percebre el cens de 35 pessetes va passar

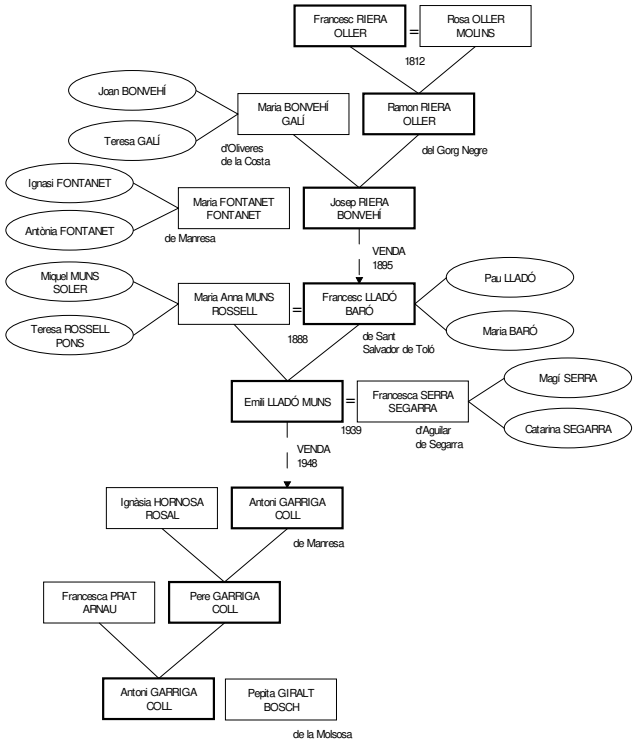

a Francesc Vacarisses Font, un industrial de Terrassa. Tres anys després el Vacarisses es vendria aquest dret a Francesc Tasias Duarri, de Fonollosa.

La casa va canviar de propietari l'any 1948 quan l'Emili Lladó va decidir marxar cap a Pierola i vendre's la casa a Antoni Garriga Coll, un electricista que tenia el taller i la botiga al carrer Sobrerroca de Manresa. El Garriga va fer llavors els tràmits per redimir el cens i segregar una porció de 2'96 hectàrees de la propietat del mas Bosch. L'amo de mas Bosch es va avenir a vendre-li un tros més, fins arribar a les cinc hectàrees. En aquell moment, les vinyes es trobaven abandonades i l'hort incult. Josep Torradas, de cal Manel d'Oliveres, va tenir cura de l'hort del costat de la riera, que aviat va tornar a donar tota mena de verdures. El Garriga també va dedicar esforços a arranjar la casa i el terreny del voltant. Estava casat amb Ignàsia Hornosa Rosal, i després d'ell no va heretar la casa el seu fill Pere, sinó que va passar al seu nét Antoni Garriga Prat, l'actual propietari. Aquest va ampliar el 1978 la finca en comprar una porció de cinc hectàrees més a Manuel Armillas, qui, conjuntament amb el seu soci Lluís Canet, va ser el promotor de la urbanització del Pla de la Vila. Antoni Garriga està casat amb Pepita Giralt Bosch, procedent del mas Salanova de la Molsosa, i malgrat que han mantingut la residència principal a Manresa, tant ells com els seus fills han estat sempre implicats en les activitats culturals del poble.

Cal Tico Nou

Cal Tinai

No s'ha trobat el document original de la venda del terreny del Tatger al Tinai, però és probable que això passés l'any 1798 o poc abans, perquè en l'acta d'establiment de cal Pastor, datada el gener de 1799, es diu que el solar limita pel cantó de ponent amb un terreny de Josep Grau, encara no edificat. Les dues cases es deurien aixecar al mateix temps, ja que les dues porten l'any 1799 gravat a la pedra de la llinda.

Es té coneixement que el Josep es va casar amb Maria Gorgas i el seu fill gran va ser el Domingo Grau Gorgas. El Domingo era anomenat amb l'àlies "Tinai", i qui sap si ja havia heretat el sobrenom dels seus avantpassats. La casa va ser denominada així i els seus successius habitants igualment van ser coneguts amb aquest àlies. El 1830 el Domingo va unir-se en matrimoni amb Teresa Trullàs Gras, natural de Boixadors. La donzella anava acompanyada d'un dot de 50 lliures i dues caixes amb la roba. Quan van morir els pares del Domingo, el Josep el 1837 i la Maria, el 1846, van quedar propietaris de la casa. La parella va tenir una colla de xicots, els quals van quedar-se a viure al poble i van ser els fundadors de diverses cases. La gent de cal Xic, cal Mestre, cal Mariano i ca l'Esquerrà de Rajadell, són descendents llunyans d'aquest Domingo. El primogènit que es va quedar a la casa principal fou Valentí Grau Trullàs (1836-1898). El Valentí va fer parella amb Rosa Serra Prat (1833-1883), de Rajadell, i quan van tenir el primer noi li van posar Domingo, com l'avi. Posteriorment van tenir tres noies, a qui van posar els noms de Teresa, Emília i Maria. Quan es va fer gran, el Domingo va casar-se amb una noieta de cal Mateu Gascó, una casa del raval de la Vall del Bosch, que es deia Antònia Biosca Grau. El Domingo i l'Antònia eren cosins, ja que la mare d'ella era la Maria Grau Trullàs, nascuda a cal Tinai. Un casament entre parents requeria l'oportuna dispensa apostòlica, un tràmit que se solucionava amb una mica de paciència i diners.

El Tinai i la seva muller van tenir sis fills, però només en van sobreviure dos, el Marcel·lí i l'Emília, aquesta casada amb l'amo del Tatger. Les morts dels petits van coincidir amb una tongada de morts similars al veïnat del Raval. Els pares en el seu dolor, buscaven les raons de tanta dissort, i la culpa se la va carregar una dona vella de cal Cistaller, mig bruixa, a qui van fer responsable de provocar les morts amb encanteris. Després d'amenaçar-la de mort, sembla ser que la ratxa de defuncions d'albats es va aturar. Avui ens poden semblar les seves raons irracionals, ja que sabem que l'elevada mortaldat infantil era una constant de l'època i era deguda a les deficients condicions sanitàries, però els nostres avantpassats no ho veien així i feien aquestes acusacions sense fonament.

El 1906 Domingo Grau va aprofitar l'oferta que li va fer el nou propietari del mas Oliveres, el Ramon Cases, i va

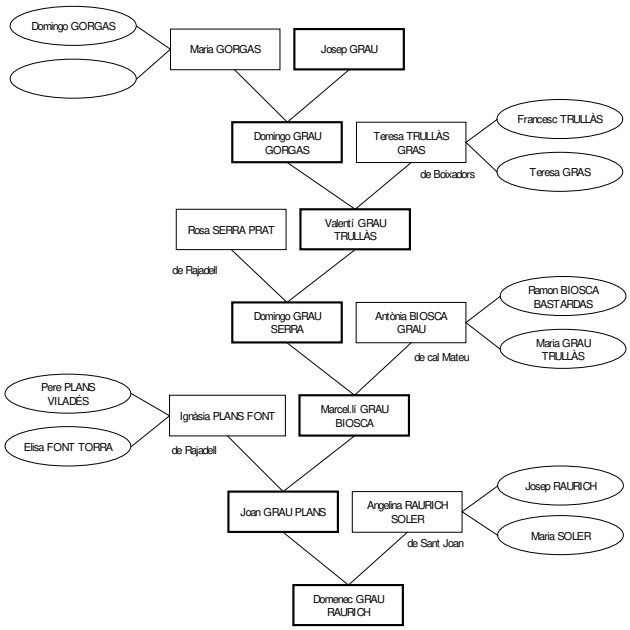

adquirir per 95 pessetes un tros de 8.640 pams quadrats annex a casa seva. Va invertir els seus estalvis i va fer edificar sobre el terreny una construcció de dos pisos. La va estrenar l'any 1910. Va llogar una part de la planta baixa a l'Ajuntament per utilitzar-la com aula escolar. Al darrere es va obrar un petit pis pel mestre resident de l'escola. L'escola va funcionar fins a finals de 1961, quan es va traslladar a l'edifici nou. La resta de la planta era una estança força gran que es va convertir en la "Sala Tinai", durant molts anys el centre de les activitats d'oci de Fals. La Sala es va equipar amb una pianola accionada amb maneta que servia per amenitzar els balls que s'hi organitzaven amb regularitat. Destacaven els balls de la Festa Major i de diades assenyalades, com per exemple, Reis o Cap d'Any. En aquestes ocasions especials es llogava una orquestra de fora, que oferia música en directe pels balladors. Els balls s'anunciaven mitjançant cartells i la Sala va convertir-se en un focus d'atracció del jovent dels pobles de la rodalia. La Sala també era el lloc de reunió idoni quan calia discutir algun afer d'interès del poble.

Llinda de la Sala de Cal Tinai

En un altre ordre de coses, el Domingo va reformar el pati que hi havia entre la Sala i la casa i va fer un gran cobert, per tenir-hi vaques i guardar-hi la palla. Eren les úniques vaques del poble i el Tinai subministrava llet als veïns i també en repartia a algunes cases de fora del terme. El dia de Nadal de 1932, a les dotze en punt, va morir Domingo Grau Serra mentre resava a casa seva. La seva muller el va sobreviure vuit anys més. El seu hereu Marcelino Grau Biosca estava casat amb Ignàsia Plans Font, de cal Tauler de Rajadell. Aquests van tenir tres criatures; L'Elisa, el Joan i l'Àngels. Quan va quedar sol al davant de la casa, el Marcel·lí va decidir treure's les vaques, però arran del naixement de la seva filla petita, que necessitava llet, va tornar-ne a comprar una, i amb el temps, n'arribaria a tenir una trentena. Les vaques es munyien a mà, una feina realment pesada. Durant la Guerra, la Sala va ser utilitzada com a magatzem de queviures i altres coses i per fer reunions de caire polític, i havent acabat el conflicte, va tornar a emprendre les seves funcions habituals. Repassant els cartells de l'any 1941, es veu com aquell any van pujar a tocar l'Orquestra Zimbel, l'Orquestrina Marfà i l'Orquestrina Olimpia. Quan no hi havia músics, es ballava al so d'una flamant gramola que havia substituït a la vella pianola. Ocasionalment, la Sala es convertia en cinema, i per evitar que els menors d'edat poguessin accedir al local i veure alguna escena improcedent, el 1957 l'Alcalde va ordenar que es posés un cartell en un lloc visible amb la qualificació moral del film. També es van fer a la Sala les primeres representacions teatrals a càrrec d'un grup de joves actors del poble. Com que al poble hi havia dèficit de locals d'oci, a finals de la dècada dels 20 el Tinai va fer unes obres sobre l'escola i va inaugurar un cafè. L'èxit va ser immediat, calia anar-hi d'hora per trobar taula. El cafè obria els diumenges a la tarda i tenia cura del taulell l'àvia Antònia. Quan va morir va agafar el relleu la jove Elisa, que servia les taules amb la seva simpatia habitual. Les consumicions més corrents era el cafè de barretina, els xarops i els licors. Els pagesos jugaven al canari, la brisca o al subhastat, però cap al tard tenien lloc timbes de jocs no tant legals, com "los montones", i la calderilla i algun bitllet de banc canviava de butxaca. En un quartet al costat del cafè, hi havia dues cadires de barber, una pica, i els estris necessaris per arreglar les barbes i els cabells. I és que el Tinai havia après de jove a tallar cabells a cal barber de Rajadell. També feia domicilis. Però al marge de la seves activitats com a pagès, ramader i barber, el Marcelino tenia altres habilitats; entenia de les malalties de les vaques i altres bèsties de peu gros i sabia fer sonar l'acordió. El seu acordió era l'acompanyament imprescindible dels balls de la Pasqua i les cançons dels caramellaires.

Quan els de cal Balandrès van marxar del poble el 1954, aquest es va quedar desproveït d'un del serveis més bàsics; la venda de carn i queviures. La botiga va passar llavors a cal Tinai, on va funcionar durant gairebé cinquanta anys. Com que no hi havia cap fonda al poble, cal Tinai va fer la dispesa als guàrdies civils de la dotació que van instal·lar al poble a finals de la dècada dels 60, a causa de l'activitat dels maquis. Marcelino Grau va ser un dels promotors de l'associació per comprar maquinària agrícola. Però quan la Cooperativa va acordar comprar les tres finques; el Grau, Oliveres i la Torra, al Cases de Matamargó, ell va ser uns dels parcers que no va estar d'acord. No volia cedir els drets de les terres que menava a la Cooperativa, ja que necessitava terra per fer farratge per les vaques. Els seus arguments es basaven en els contractes de rabassa que l'amo d'Oliveres havia signat amb els seus avantpassats. No va ser possible arribar a un acord amistós i es va iniciar un procés judicial que es va anar allargant més de tres dècades. Hi va haver una primera sentència favorable als interessos del Tinai i dels altres reclamants, però les successives apel·lacions van acabar amb una sentència definitiva el 1998 a favor de la Cooperativa. Aquest conflicte per les terres ha estat un dels episodis més llastimosos de la història contemporània de Fals i ha obert ferides que trigaran a curar-se.

El 1974 va casar-se l'hereu Joan Grau Plans amb l'Angelina Raurich Soler, de Sant Joan de Vilatorrada. Anys abans ho havia fet la seva germana Elisa amb Baltasar De la Fuente, natural de la comarca del Páramo, a la província de León. El Baltasar i l'Elisa van tenir una noia, la Sara, i el Joan i l'Angelina dos xicots, el Domènec i el Josep. El darrer episodi de la història d'aquesta casa és ben trist; el 2003, va bolcar el tractor que conduïa Joan Grau i aquest va perdre la vida en l'accident.

Cal Cabot

Francesc Bacardit Dalmases va néixer als voltants de 1840 a la llar de Joan i Magdalena, uns pagesos del poble de Rubió, comarca de l'Anoia. Per algun motiu o altre, va marxar del seu lloc nadiu i va fer cap a Fals. El setembre de 1871, l'amo de la Gabriela li va deixar un tros de set quarteres i mitja per plantar una vinya. El contracte especificava que ho havia de fer dins de l'espai de temps de deu anys; en cas contrari, perdria els drets i es quedaria sense la terra.

Barana del balcó de Cal Cabot

Més endavant, el Francesc va voler tenir una casa de propietat, així que es va dirigir al procurador que portava els afers de la mestressa del mas Oliveres, que residia a Palma de Mallorca. El procurador de la vídua era mossèn Pere Ribera, un canonge de la Seu de Manresa. Va pagar 1.040 pessetes per un tros de dos quartans, situat a banda i banda del camí carreter que anava d'Oliveres a la Torra, i que termenejava amb el torrent de Cantacorbs a l'oest, amb terra del Tatger a l'est i al sud, i amb la casa d'Oliveres al nord. L'acta de compra-venda la va protocol·litzar el notari Suaña el 20 de desembre de 1880. Les obres de la casa es van fer a preu fet i van costar 100 duros. A la façana hi ha dos balcons; a la barana d'un d'ells hi figura l'any 1882, a la barana de l'altre hi ha forjat un anagrama amb les lletres F.B.D, les inicials del propietari. De primer, la casa es deia ca l'Oliveres Nou, per distingir-la de l'antic casalot que es trobava al davant, a l'altra banda del torrent. Va deixar de dir-se així quan, el 1930, els amos van fer ensorrar el vell mas Oliveres i van fer construir la casa actual sobre el turó. El nom més oficial era cal Bacardit, però ja a la dècada dels anys vint apareix la casa denominada cal Cabot, segurament un renom o àlias de Francesc Bacardit. El 1889, el Francesc va invertir els estalvis en comprar una peça de terra de quatre quarteres, en part plantada de vinya i oliveres, a la zona del torrent dit de la Mallencosa. Aquesta terra pertanyia a la Torra i per ella va pagar-ne 500 pessetes. Amb el preu hi anava inclòs el dret de poder utilitzar l'aigua d'una font, aigua que s'havia de compartir amb altres propietaris.

El Francesc va estar casat amb Francesca Torras Sala, de Fonollosa, però la parella no va tenir mai cap fill. A la vellesa, de vegades treballava per ell, un xicot de la veïna casa de cal Baumer, el Joan Serra Moncunill, el qual, un dia fent broma, li va dir que perquè no el feia pubill de cal Cabot. Veient aquest que no tenia descendents a qui llegar les propietats, ni ningú que tingués cura d'ell i la seva dona, va proposar al jove Joan Serra d'entrar a la casa. El pacte es va posar per escrit a finals de gener de 1920, en motiu dels capítols matrimonials entre el Joan i la Maria Serra Piqué (1896-1967), una xicota de Manresa. El Francesc va fer hereu al Joan, amb la condició que continuaria sent ell l'amo fins el dia de la mort. La mort no es va fer esperar gaire per la Francesca Torras, que va morir aquell mateix any, mentre que el Francesc Bacardit va seguir vivint fins el 1929. Tenia llavors 87 anys. El seu nét encara el recorda, ja molt vell i malalt, quan deixava que, tot jugant, li tibés la barretina amb què es cobria el cap. Joan Serra va tenir una fi tràgica. El 12 d'octubre de 1962, tornant de Manresa amb el carro ple de fems, se li va esverar la mula i es va tombar el carro, amb tanta mala sort que ell va quedar a sota. Va deixar quatre fills; Francesc, Emília, Josep i Remei. Per incapacitat del primogènit, l'herència va passar al Josep Serra Serra. Aquest era casat des del 1950 amb Maria Basagañes Maureta, de Camprodon, i ja tenien la parelleta, la Carme i el Josep. Amb motiu del casament del Josep amb la Paquita Puigdellívol, de Fonollosa, es van portar a terme unes obres d'ampliació, consistents en la construcció d'una vivenda moderna adossada a la casa vella. Tenen dos fills, el Joan i l'Anna.

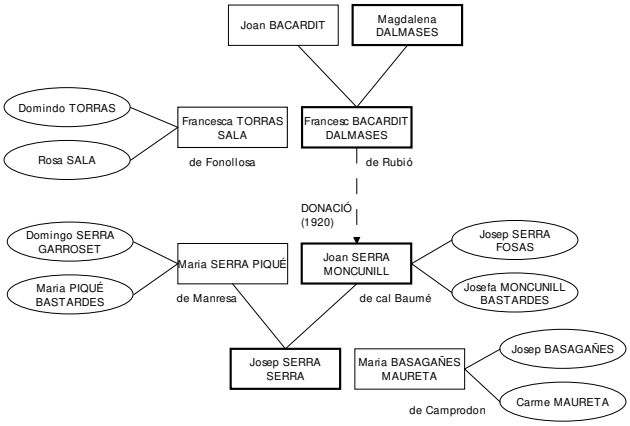

F.C.F.

Les sigles corresponen al Futbol Club Fals, una entitat esportiva que va néixer amb una gran empenta, però que va tenir una vida efímera, ja que una dècada més tard va acabar com el rosari de l'aurora. Disposem-nos doncs, a desgranar la història d'aquesta experiència única de l'activitat esportiva del poble de Fals. Segons testimonis fiables, sembla ser que la primera pilota de cuir que va arribar al poble la va portar Enric Arrufí, un xicot de Barcelona. L'Enric era el que llavors en deien un "sportsman", formava part de la secció esportiva de l'Ateneu, i practicava diversos esports, destacant en handbol i futbol. Què se li havia perdut a Fals ?, us demanareu. Festejava amb una xicota de cal Sebastià, una casa de Rajadell, però situada a quatre passes de Fals. La seva llavor va trobar terra assaonada entre el jovent del poble per diversos motius. Primerament, a manca de política, el futbol s'havia convertit en l'entreteniment favorit dels homes, que seguien el desenvolupament de la lliga a través de la ràdio i les revistes esportives. En segon lloc, els diumenges a la tarda eren terriblement avorrits a Fals. I en tercer lloc, l'amo de les Cases era un gran afeccionat a aquest esport; era un dels socis fundadors del R.C.D. Espanyol i no es perdia cap partit a Sarrià. La conjunció dels tres factors explica com l'afecció futbolística va calar tan profundament en la societat de Fals de l'època.

Per tenir equip el primer que calia era disposar d'un terreny de joc. El lloc més idoni era una vinya a prop del Raval que menava el Tinai, que era gairebé plana, i un tros de l'era de cal Pastor. Tant Ramon Cases, l'amo de la terra, com Marcel.lí Grau, el parcer, van estar disposats a col·laborar i van cedir el terreny. Es van arrencar els ceps i el Tinai va rebre dels futbolistes dues pessetes per cada planta i la promesa de pagar-li anualment una indemnització per la verema que deixava de collir. Quan es va desfer el club de futbol, es va deixar de pagar aquest cànon i això va provocar un bon conflicte. El camp es va arreglar amb la col·laboració de molts voluntaris. Amb una tragella arrossegada per un animal i a cops de pala es va anivellar, més o menys, el terreny. Es van plantar les porteries i es va encerclar el camp amb una tanca feta de troncs prims, tallats al Pedregar, i de costers de serradora. La tanca evitava que la pilota saltés a la vinya de sota i, darrera les porteries, arribava a tenir quatre metres d'alçada. Al mateix temps que es preparava el camp, es va veure la necessitat de constituir un club amb tots els ets i uts. El 13 d'abril de 1947 es van reunir gairebé trenta assistents i van acordar fundar el F.C.Fals, amb l'objectiu de promoure l'activitat física del jovent i d'estrènyer els llaços d'amistat amb els pobles veïns. El primer president va ser Josep Clotet Rotgés (Oliveres), el sotspresident, Marcelino Grau Biosca (cal Tinai), el tresorer, Manel Torra Comas (cal Resi), vocal, Francesc Casas Tomasa (cal Tico Vell), i el secretari, Francesc Vilà Font (cal Canonge). El secretari, a més de portar el llibre d'actes, era el més entès en la matèria, se sabia el reglament de memòria, i per això era l'encarregat de fer d'àrbitre. El senyor Cases va pagar els mallots dels jugadors, blanc-i-blaus, naturalment. En poc temps es va arribar a la xifra de 70 socis, els quals pagaven una quota inicial de 5 pessetes i després unes mensualitats de 2 pessetes. Per fer front a les despeses inicials, el President va fer un avenç de 5.000 pessetes, que es van recuperar amb les primeres quotes i amb la rifa d'un xai.

L'efemèride que va marcar l'inici de l'activitat esportiva de l'entitat va ser el partit de Festa Major que es va jugar al veí poble de Camps el 18 de desembre de 1947. En aquell temps l'alcalde del municipi i cap de la Falange era el senyor Pere Soldevila Tomasa, el qual també era president del futbol de Camps i, a més a més, va pagar de la seva butxaca la copa en disputa. Per assegurar que la copa no abandonés el seu poble, va decidir fer d'àrbitre ell mateix. Però no comptaven amb el "team" de Fals, que suplint la manca de tècnica amb un entusiasme fora mida, es va endur el peix, o la copa, al cove. Al final de l'encontre el marcador registrava 2 a 2, però la victòria va ser per Fals perquè havia cedit un nombre menor de córners. La copa que recorda aquest primer partit es pot veure en un lloc d'honor dins de la vitrina de trofeus de la biblioteca del Casal. Perquè en quedi constància per la posteritat, direm que l'onze inicial va estar format per Castellà, Grau II, M.Moncunill, Casas, S.Calvet, M.Estany, Fontanet, M.Massana, J.Grau, Grau I, M.Torra.

Equip de Fals, de l'any 1948: *R. Casas, J.M. Casas, J. Casas, E. Arrufí, Rodrigo (drets), J. Grau, F. Castellà, M. Massana, C. Estany, T. Grau (ajupits)*

El diumenge següent era la festa Major de Fals, i els de Camps van ser invitats per fer el partit d'inauguració del flamant estadi de Fals. El resultat va ser de 6 a 6. Abans del "kick-off", els jugadors van posar per la foto que il·lustra aquest article. Després d'aquest partit en van seguir d'altres amb diversos pobles de la rodalia. El F.C.F. es va enfrontar, a casa i a fora, amb els futbolistes dels pobles de Rajadell, Camps, Fonollosa, Callús, Sant Pere Sallavinera, Santpedor, Sant Fruitós, Pont de Vilomara, Aguilar, Matamargó, Sant Mateu, Sant Martí, Castellbell, Monistrol de Calders, Sant Joan, la Bauma i Monistrol. També hi van haver enfrontaments amb diverses penyes de Manresa, com l'Avant, Poble Nou, Spring, Bonavista, Alba, Olímpic, i Tranquils. Quan es jugava a casa, els jugadors es canviaven de roba a la barberia de cal Tinai, que tenia una pica d'aigua corrent. El vestidor visitant era la Sala Tinai, i per refrescar-se després del partit, se'ls duia una galleda d'aigua. Quan

hi havia partit a fora, s'organitzava una nombrosa expedició amb els futbolistes i els seguidors, a peu, o dalt del camió del Ton del Molí. Al camp es cobrava entrada, i els membres de la Junta muntaven una rifa o "porra", per fer diners per subvencionar el club. En el seu punt àlgid, van arribar a presenciar un partit de la màxima rivalitat uns 300 espectadors. L'esquema tàctic era simple, es jugava un 1-3-2-5. L'entrenador i capità de l'equip era Miquel Massana, l'amo de cal Massana. Ell jugava de davanter centre i era el màxim golejador de l'equip

Referent als resultats esportius, hi va haver algunes victòries èpiques, que han passat a formar part de l'imaginari del poble de Fals. En aquest apartat es de destacar la pallissa 0-11 a Rajadell, l'etern rival. Per altra banda però, hi va haver alguns episodis no gaire gloriosos, que algú preferiria ometre, però és el nostre deure d'historiadors imparcials de ressenyar el 11-1 a Callús, el 7-1 a Camps, o el 9-3 a Sant Pere Sallavinera. El partit a Callús va acabar en "tangana" i Jaume Grau va tornar a casa amb una ferida a la barba produïda per un cop d'ampolla. El lesionat no jugava, era un dels que animaven l'equip. Una altra anècdota molt comentada al seu temps va ser el que es va esdevenir en un partit contra Camps, disputat en camp propi. Va passar que en el cartell anunciador del "match", l'artista Joan Clotet hi va dibuixar una caricatura del porter rival, en què aquest marxava amb un sac ple de gols. Els de Camps no tenien sentit de l'humor i van pujar a Fals disposats a venjar-se de la gràcia. Van aconseguir guanyar de 0-1 i, al final del partit, van treure un sac i el van passejar davant dels nassos dels locals. L'any 1948 pot ser designat com la temporada de "les quatre copes". El maig es va aconseguir un trofeu pagat pel Restaurant Mascaró, el juny un altre pagat per Josep Cases, l'agost, la copa disputada entre els equips de Fals i Fonollosa, pagada per la Llibreria Boixeda, i es va tancar la temporada l'octubre, amb la consecució de la copa pagada per la família Casals Casellas.

A les cases de Fals de "l'altre Pla", també se'ls va encomanar la passió i van aconseguir que l'amo del mas Boixeda els cedís un terreny per fer un camp. El van inaugurar el dia 24 d'agost de 1947 amb un partit entre els conjunts de Fals i Fonollosa que va acabar en empat a u. Els veïns d'aquell veral organitzaven cada any un partit per la seva festa major, Sant Agustí, i la copa en disputa anava a càrrec del Molí de Boixeda.

Hem deixat pel final el nom dels protagonistes. Als inicis s'hi va apuntar una colla d'entusiastes, però aviat es van adonar que l'esport era exigent i només estava reservat als millors. Ja des dels inicis, l'alineació estava formada per un bon nombre de xicots de fora del poble, que reforçaven la host local. Lamentant ja d'entrada qualsevol omissió, els futbolistes eren: Francesc Tomasa (cal Xic), Magí Moncunill, àlias "Kubalin", (cal Parcer), Teodoro Grau (cal Mariano), Lluís Calvet (cal Sebastià), Miro Estany (cal Miro), Ramon Comas (cal Quet), Pepito Serra (cal Cabot), Nicanor Fontanet (cal Fontanet), Paulino Fosas (cal Mongia), Lluis Tomasa (cal Mosquit), Manelet Torras (cal Resi), Francesc Casas (cal Tico Vell), Miquel Massana (mas Massana) , Francesc Castellà (mosso de cal Sebastià) i Vicenç Guitart (mas Tatjé) . Els jugadors de fora que habitualment formaven part de l'equip eren: els germans Ricard, Josep Maria, Jesús, Angel i Ramon Cases (Matamargó), Enric Arrufí (Barcelona), Ricard Sánchez (Manresa), Jaume Ridó (Callús), Jardí (Barcelona), Brichs (Sabadell), Ramon Giralt (Manresa), i altres. Es de destacar que en ocasions puntuals van reforçar l'equip de Fals futbolistes que jugaven en equips federats. Per exemple Gall i Xarripeta, del Callús, Muñoz, que va jugar amb el Sabadell i l'Espanyol, Joaquim Basora, del C.E.Manresa, o Magrià, un porter del Júpiter.

Després de la primera junta, a dalt esmentada, va entrar de president Sebastià Fosas, de sots-president, Nicanor Fontanet, i de secretari, Alfred Boladeras. El 1950 es va renovar de nou la junta, quedant formada pel president, Jaume Grau, sots-president, Magí Moncunill, i secretari, Ramon Comas. Després d'aquests van entrar Josep Baraldés de president, Marcelino Grau de sots-president i Valentí Grau de secretari. El desembre de 1953 hi va tornar a haver assemblea de socis, sortint escollits Francesc Casas de president i Jaume Galobart de secretari. Cap a mitjans de la dècada dels 50, l'afecció al futbol es va anar debilitant i cada vegada costava més trobar rivals en els pobles de les rodalies. Alguns elements del F.C.F. es van jubilar de la pràctica de l'esport i no van sortit substituts entre el jovent. El resultat va ser que, mica a mica, el club es va anar apagant i va desaparèixer. D'aquesta etapa d'activitat esportiva al nostre poble n'han quedat unes quantes copes a la vitrina i el record dels protagonistes, que en aquest article hem intentat recollir.

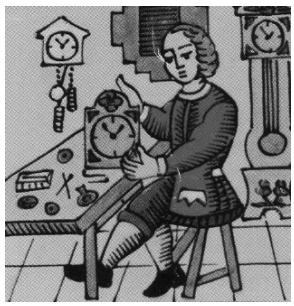

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Agost de 2004, número 5
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
46
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
SETEMBRE 2004, NÚMERO 6

Mas Grauet (2ona. part)

A Josep Grau Fontanellas li van posar el mateix nom de pila que al seu pare i al seu avi. Van seguir tres generacions d'hereus que no es van dir Josep, fins a arribar al Josep Grau Iglesias i al nét d'aquest, que també es diu Josep. D'aquest Josep, sabem que es va casar el 1784 amb la Maria Vall Sardanyons, de Mura, i que va tenir, com a mínim, tres fills. Una filla la va casar el 1810 amb un pagès important de Cabrianes, el Joan Soler Freixau. El dot de la noia va ser de 600 lliures. L'any següent va casar una altra filla amb Josep Biosca Cortès, de Rajadell. El dot va ser una mica inferior, 500 lliures, però el curiós és que per cobrar el dot, el gendre va haver d'esperar fins l'any 1852. La noia casada amb el Biosca era la Maria, i a través dels seus capítols matrimonials, podem donar un cop d'ull en retrospectiva al contingut de les dues caixes de fusta de noguer que van acompanyar la núvia el dia que va marxar de casa. A més a més de la roba blanca acostumada, hi havia quatre vestits bons:

«...un vestit, ço es faldillas de damasquillo ab gipo de domas ab flors naturals y mantellina de paño, altre, faldillas de barata gipo de durantas antisadas y caputlla de lanilla, altre, faldillas de escot ab gipo de vellut de coto y mantellina de bayeta de conxe, altre, faldillas de indianas ab gipo de panyo y caputxa de bayeta blanca...»

Sembla ser que va enviduar i es va casar novament amb una dona que es deia Maria Anna Coll. Durant aquesta època, el Josep va poder liquidar alguns deutes anteriors i fer algunes inversions. Entre d'altres operacions, destaquem les següents: la compra d'una casa al carrer de la Mel de Manresa que va fer el 1795, pagant-ne 175 lliures a la vídua de Pere Toll, un teixidor de vels; la redempció d'un censal o préstec de 55 lliures al mas Vall de Fonollosa, que havia fet el seu besavi (en va haver de pagar 67 lliures, perquè hi havia pensions endarrerides); la venda per 135 lliures del dret de pasturar les herbes del mas a Francesc i Isidre Riera, pare i fill, de Fals. També, el 1818 va quedar a deure 121 lliures a Valentí Viladés, sastre de Rajadell, per 12 quarteres de blat que li va comprar. I per pagar un censal de 100 lliures que prestava al Col·legi d'Orfes de Manresa, es va vendre el 1832 una casa cremada al carrer Nou de Manresa per 270 lliures.

El seu fill, l'Anton Grau Vall (1793 -1822), va casar-se el 1812 amb la Teresa Comas Coma, de la sufragània de Santa Eugènia de Moià. El dot de la noia va ser de 800 lliures, que no compensava la suma que el seu pare va donar a les dues germanes de l'Anton al casar-se. Malgrat que va ser oficialment nomenat hereu en el moment de prendre estat, no va poder exercir com a tal, perquè quan va morir, el seu pare encara portava les regnes de l'heretat. L'Anton va buscar feina lluny de casa, en diverses ocasions. Va tenir tractes amb Sadurní Cortès, l'amo del mas Cortès de Grevalosa, i aquest li va llogar un bosc de 6 quarteres d'extensió, perquè en tallés tots els arbres, fes formiguers amb la brossa, i el sembrés. El temps de l'arrendament era de deu anys, cinc anys per preparar la terra i cinc més per fer collita. En va pagar 150 lliures. El 1819 va tancar amb el mateix Cortès un altre tracte similar. Li va cedir per 50 lliures al comptat un tros, dit l'Obaga, amb la condició que havia de deixar sense tallar sis pins escampats i alguns roures, i que podia utilitzar una dependència del mas, tancada amb pany i clau, per guardar el gra i aixoplugar els jornalers.

Mas Grauet, façana est, 1930

L'Anton i la Teresa van tenir quatre descendents. Les tres filles es van casar amb homes de Rajadell; Isidre Matifoll del Perich, Ramon Vilalta del Prim i Francesc Garriga. Els seus dots van oscil·lar entre 300 i 475 lliures. Va quedar hereu l'únic xicot, anomenat Segimon, com el seu avi matern. L'Anton va morir a l'edat de vint-i-nou anys, deixant el seu fill Segimon de 5 anys a cura de la vídua i del seu pare. Nou anys després, el 8 de juliol de 1833, l'avi Josep va fer testament, pocs dies abans de morir. Com que el seu fill havia mort abans que ell, l'herència va passar directament al nét. En morir, la seva nora va fer fer per un notari l'inventari dels béns del difunt. És un document molt interessant, ja que es una descripció detallada de la casa per dins i dels objectes que s'hi troben. Dissortadament, la seva extensió no permet publicar aquí l'inventari sencer. Destaquem però, la gran quantitat de vi que s'emmagatzemava en bótes en els dos cellers (més de 55 càrregues), tenint en consideració que era el mes de juliol i encara no havia entrat el vi novell. D'animals, hi havia una truja amb sis garrins, una mula flaca de divuit anys i una altra d'inútil, de la qual només podia aprofitar-se la pell (sic). La casa era bastant gran. A la planta baixa hi havia diverses dependències: els cellers, el forn, l'estable, la cort dels porcs etc. Al primer pis hi havia la cuina, una sala i tres quartos, mentre que al segon pis i a les golfes s'hi guardava el gra.

Quan va morir el vell Grau es van haver de prendre mesures extraordinàries per garantir el funcionament del mas. Com que l'hereu era menor d'edat, es van encarregar de l'administració els seus oncles Joan Soler de Cabrianes i Josep Comas de Santa Eugènia, en qualitat de tutors. El primer que van fer va ser arrendar tot el mas a Isidre Matifoll, del Perich, per cinc anys, a raó de 190 lliures anuals. Els tractes contemplaven l'obligació de mantenir les germanes del Segimon, i de donar a aquest 15 lliures a l'any per comprar roba. Referent a la finca, el Matifoll podia tallar les alzines del Pedregar més dobles que una cuixa d'home, per fer carbonet segurament, respectant però, les més petites d'aquesta mida. N'havia de deixar algunes de grosses, aptes per fer-ne cargols de premsa. També havia de desbrossar i plantar 4 quarteres de vinya. Aquest darrer punt va ser motiu de polèmica perquè, quan es va acabar el temps de l'arrendament, el Matifoll no havia plantat la vinya i el Segimon volia fer-li pagar una indemnització. L'Isidre Matifoll reclamava, per la seva part, uns deutes no abonats. No van acabar al jutjat, perquè el desembre de 1845 van signar una concòrdia. Es van perdonar mútuament els greuges i, tant fou així, que al final l'Isidre va esdevenir cunyat del Segimon tot casant-se amb la seva germana Francesca. El Segimon es va casar el 31 de març de 1845 amb Maria Anna Casanovas Puig, de cal Priscas de Piera. Els sogres van donar 600 lliures de dot, més una caixa usada i una calaixera nova totes dues plenes de roba. Hi havia sis vestits, el millor dels quals, se suposa pel dia de noces, era de seda amb una mantellina de cristall. De camises n'hi havia quinze, de bri amb mànegues de tela, i també vuit parells de mitges. Van tenir quatre fills, anomenats Jaume (1846), Àngela (1847), Ramon (1849), i Joaquim (1851).

El Segimon va decidir gestionar la finca establint tota la terra possible a parcers, perquè aquests hi plantessin vinya i la fessin productiva. En el període comprès entre els anys 1845 i 1850 va signar cinc contractes de rabassa morta amb cinc pagesos del Raval de Fals. Els trossos eren de sis a vuit quarteres cadascun. La seva vida va ser curta, va agafar el tifus, i el 29 d'octubre de 1852 va fer testament abans de ser extremunciat. Estava tant feble que no va poder ni signar. Va deixar 300 lliures a cada fill, per ajudar-los a establir-se, i va encarregar per la seva ànima 200 misses, a raó d' una pesseta per missa. La vídua va continuar l'administració de la terra que havia emprès el seu home, i entre els anys 1858 i 1882 va fer nou establiments de vinya més. L'any 1871 va deixar l'explotació de les terres pròpies del mas al masover Josep Fontanet, amb la condició d'haver de donar la meitat de la collita.

Casament entre el Jaume Grau i l'Elisa Iglesias a l'any 1876

Mentrestant els fills van créixer i van trobar col·locació. Ramon Grau va ser un personatge singular i polifacètic; va ser un excel·lent secretari de l'ajuntament i va escriure molt, des de poesia fins a escrits de caràcter religiós, polític o social. A més a més, era un bon artesà i treballava amb sentit artístic la pedra i la fusta. El seu germà Joaquim va fer la carrera de medicina i va ser metge del poble de Navarcles.

Hi va haver un bon disgust dins de la família a causa de la propietat del patrimoni dels Comas, els parents de la mare del Segimon. Va succeir que aquest important patrimoni va anar a parar a una cosina que era soltera, i s'esperava que aquesta, lògicament, en fes llegat al seus únics parents, els Grau de Fals. Però la dona va passar els darrers anys de la seva vida aïllada i dedicada en cos i ànima

a la religió ; es veu que confessava i combregava diàriament, i sota la influència dels capellans, va deixar-ho tot a l'església. Quan la família va reclamar aquesta herència, el Ramon que llavors estudiava per capellà a Vic, va ser expulsat del seminari.

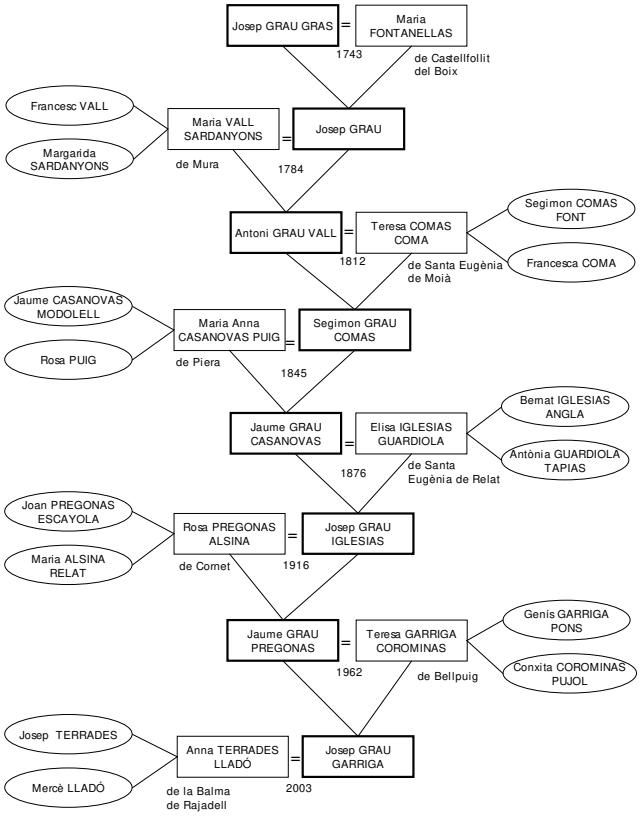

Maria Anna Casanovas va morir el 17 d'octubre de 1894. Va deixar la casa a Piera al Ramon i la resta al seu hereu, el Jaume Grau Casanovas.

El Jaume va ser batejat a la pica baptismal de Fals el 26 de gener de 1846. El nom li va posar el seu padrí Jaume Casanovas. Va quedar aviat orfe de pare. i per això, li van fer de tutors el seu padrí Jaume i el rector del poble, que era mossèn Josep Valldevilaramó. Va contreure matrimoni l'abril de 1876 amb la noia Elisa Iglesias Guardiola, de Santa Eugènia de Relat. El dot va ser de 1.500 pessetes en diner i roba per valor de 500 pessetes. La parella va tenir deu criatures, però tres d'elles van morir d'infants. Després de tres nenes, va arribar per fi l'hereu, Josep Grau Iglesias, l'any 1883. El Jaume va fer obres d'ampliació de la casa el 1868, quan va encarregar a Mariano Fontanet que li fes 3.000 teules, 2.000 rajoles, 2.000 maons, 50 quintars de calç i altres materials de construcció. Li va pagar part en diner, 52 escuts, i part en espècie, blat, oli, vi, i "tocino". Fou una persona important al poble, com ho demostra el fet que va ser alcalde el 1899 i va ser novament escollit el 1904. Jaume Grau va morir el 13 de març de 1916. Va incloure en el seu testament un apartat dedicat a la seva muller Elisa, a qui va nomenar usufructuària

«... mientras se conserve viuda como verdadera dueña que ha sido y es de la casa, debiendo el heredero proporcionarle las cosas necesarias pera el mejor gobierno y desempeño de su cometido, e igualment dispone que se guarde la consideración a su señor hermano Ramon Grau Casanovas si le sobrevive y mientras no se separe de la familia y que en cosas o asuntos importantes de la casa se consulte el bien parecer del mismo para procurar el mejoe acierto de las resoluciones...»

El seu successor va ser Josep Grau Iglesias, nascut el 1883. Aquest es va casar el 1916 amb Rosa Pregonas Alsina, de la parròquia de Santa Maria de Cornet, terme de Sallent. El dot va ser de 5.000 pessetes, alt en comparació amb els dots que van treure de casa les seves germanes, que no va passar de 500 pessetes en cap cas. El Josep també va ser un personatge públic i va ser alcalde del municipi en tres ocasions; el 1933, el 1934, després dels fets d'octubre, i el 1939, en entrar els Nacionals. Al començament de la guerra, el va venir a buscar un escamot d'execució, però va estar de sort i va poder escapar. Va tenir tres filles, dites Elisa, Clara i Maria, i dos fills, el Jaume i el Ramon. Va traspassar el 17 d'abril de 1968.

El següent hereu del Grauet va ser el Jaume Grau Pregonas, el qual va unir-se el 1962 amb Teresa Garriga Corominas, natural de Bellpuig. Van tenir una colla de noies, la Dolors, la Rosa, l'Imma, la Montse, la Roser i l'Anna, i un sol xicot, el Josep Grau Garriga. Després de la defunció del Jaume, ha heretat el mas dels seus avantpassats el Josep, que va rebre el nom del seu avi. Aquest és la darrera baula de la cadena del llinatge del Grau, pràcticament l'únic cognom familiar de Fals que ha tingut continuïtat des de l'edat mitjana fins els nostres dies. El 2003, el Josep es va casar amb l'Anna Terrades, de la Balma, una casa situada en el terme de Rajadell, però estretament relacionada amb el nostre poble.

Cal Ferran

Hi havia una vegada a Fals un jornaler anomenat Josep Tort, el qual va comprar el 24 de gener de 1763 un hort a l'amo del Tatger. L'hort era a baix al torrent, tenia una superfície d'un picotí i li va costar 10 lliures. No se sap el poble de procedència, ni en quina casa feia estada el tal Josep Tort. Se sap però, que el 23 de gener de 1773, Josep Puig de cal Canyol va demanar al Tatger si l'autoritzava a tenir un llogater a casa. El Tatger va firmar un document que començava així: Dono y concedesch a Joseph Puig y als seus llicencia y facultat de tenir y admetrer en dita casa un llogater o estada perpetuament a mes de la habitacio sua y de sa familia, ab tal que dit estada o llogater sia home de be, del qual puga convertir son lloguer a utilitat sua... L'endemà, el Josep Puig va vendre per 90 lliures a Josep Tort la meitat de la seva casa, després d'obrir una altra porta a la banda de llevant. Les dues vivendes van quedar adossades, esquena contra esquena.

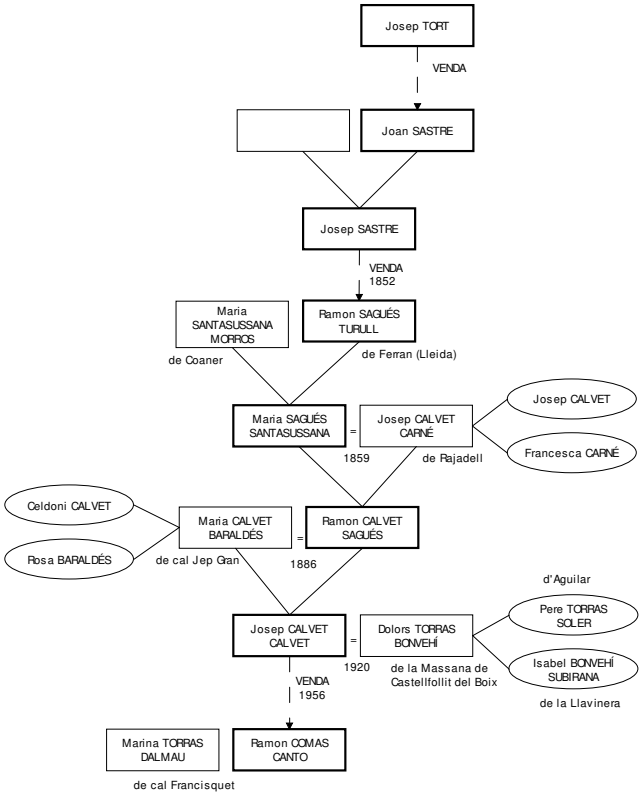

El Tort no va tenir successors, i en morir, va nomenar marmessor o administrador dels seus béns al rector del poble, que llavors era mossèn Climent Gabarrós. Aquest va trobar comprador per la casa i l'hort, i el 30 de setembre de 1806, el notari Miralpeix de Prats va donar fe de la venda de les propietats del difunt a l'Anton Sastre. Com que el comprador no disposava de numerari va crear un censal a favor del rector per valor de 300 lliures. L'Anton, i més endavant el seu fill Josep Sastre, va anar pagant cada any les 15 lliures de pensió o interessos pel capital que havia manllevat. Als voltants de l'any 1830 va arribar a Fals un pagès jove que es deia Ramon Sagués Turull, i va anar a viure a la casa del Sastre, a canvi d'encarregar-se de pagar el censal del rector. Amb el seu esforç, el Ramon va aconseguir arreplegar uns quants diners, de manera que el 26 d'abril de 1852 va redimir el cens, o sigui, va pagar les 300 lliures en efectiu i la casa va quedar seva i lliure de càrregues. Uns anys després, es deurien de fer obres importants de millora, perquè la llinda de l'entrada principal de la casa portava una inscripció amb el nom del propietari i l'any 1862. Com que el Ramon Sagués era del poble de Ferran, li deien el Ferran, i d'aquí ve el nom de la casa que va ser seva. Ferran pertany al municipi d'Estaràs, a la comarca de la Segarra, i es troba a la carretera que va de Calaf a Sant Ramon i a Cervera.

El Ramon va fer parella amb Maria Santasussana Morros, de Coaner. El 1842 va fer testament perquè es va posar malalt i no sabia si se'n en sortiria. Va deixar escrit que volia que fos hereu seu el primer fill, i si no en tenia cap, la primera filla. Va procurar per la suposada vídua amb la clàusula que segueix: ...y en lo cas que la dita muller mia contractia altre matrimoni, li deixo y llego la quantitat de cuaranta lliures en diner metallich de or o plata ab exclusio de vales reals y tot genero de paper amonedat... És clar que els pagesos no es fiaven ni mica del paper moneda que posava en circulació el govern d'Isabel II. El Ramon va sobreposar-se a la malaltia i va viure molts anys més. Amb la dona van tenir només una xiqueta, la pubilla de casa. La Maria Sagués Santasussana es va enamorar d'un fill dels veïns, el Josep Calvet Carné, de cal Jep Gran. Van passar per cal notari l'abril de1859 per tal de formalitzar les condicions del seu matrimoni. Els pares de la núvia van estar d'acord en tenir els casats sota la seva teulada, treballant tots però, pel profit de la casa. En compensació, els Sagués van comprometre's a pagar-los un sou de set lliures i mitja durant els propers deu anys. El gendre va aportar al patrimoni comú els drets d'una vinya que menava. Si no s'avenien i s'arribava al punt d'haver de separar-se, la Maria rebria 200 lliures en diner i l'ús de la vinya que menaven d'Oliveres.. No consta que es barallessin els vells i els joves, i suposem que van viure tots junts en pau i harmonia. Les desgràcies van començar el 19 de desembre de 1877, quan va morir la pubilla de la tisi. Tenia només 37 anys i va deixar cinc fills petits, dos nens i tres nenes. Al cap de set dies van enterrar el fill petit, que tenia un any. Va morir també tuberculós. El 8 d'abril de 1885 va morir el Ramon Sagués, el 1886, la seva dona, i el 22 de desembre de 1889, ho va fer el Josep Calvet.

La següent generació va estar formada pel Ramon Calvet Sagués (1862-1920) i la Maria Calvet Baraldés. La Maria també procedia de la casa veïna, així que eren parents de lluny. Van tenir quatre fills, dos nois i dues noies. El fill gran va ser el Josep Calvet Calvet, qui esposà el 1920 a la noia Dolors Torras Bonvehí, de la Massana de Castellfollit del Boix. Van tenir dues mosses i tres xicots. Havent acabat la guerra, el Josep va patir les represàlies i va estar molt temps empresonat, perquè ningú el volia avalar. Malgrat que la casa amenaçava ruïna, la seva dona i els seus cinc fills van seguir-hi vivint, perquè no tenien on

anar. El 23 de maig de 1940, el regidor de l'ajuntament, Josep Vall, va visitar la casa i va declarar-la ruïnosa. Els va oferir anar a viure a la casa del davant, cal Cisteller, que estava en un estat no gaire millor. Tement que un dia la casa els caigués a sobre, l'Ajuntament va forçar-los a marxar de nou. La família era molt pobre, però van trobar acolliment a la Caseta del Puig, a Rajadell. El 15 de maig de 1956, els darrers propietaris van vendre la casa enrunada a Ramon Comas i Marina Torras, de cal Quet, la casa del costat. Van acabar de tirar a terra el que en quedava i van aixecar sobre el solar una construcció nova, que van destinar a granja de pollastres. L'antiga llinda s'ha conservat, fent ara la funció de pedrís o seient.

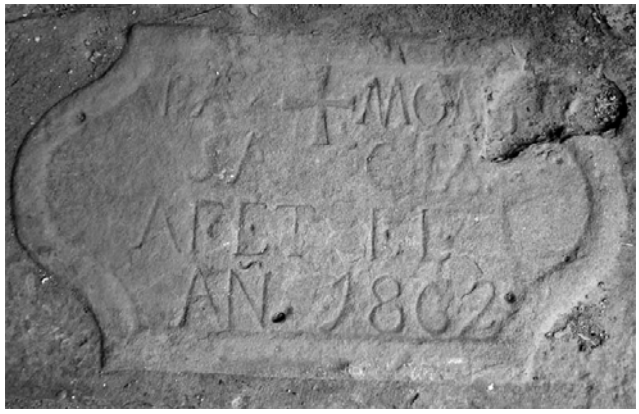

RA+MON SAGUES MA FET AÑ 1862

Cal Vicenç

L'amo del mas Campserver, Pasqual Espinalt Aloy, tenia quatre xicots i una mossa de la primera dona, quan es va casar per segona vegada amb una joveneta de Montmajor, la Dolors Malagarriga Canals. El pare no s'avenia gaire amb els fills i per aquest motiu, va decidir desheretar-los i fer hereu el primer fill que naixés de la segona muller. No en va tenir cap de fill, així que va donar instruccions a un advocat de Barcelona perquè, després de la seva mort, fes una subhasta pública dels seus bens, i repartís el producte de la subhasta entre els seus fills i la segona muller, a parts iguals. La cosa no va ser tant senzilla, perquè la família Malagarriga havia ficat molts diners a l'heretat i, després d'un llarg procés judicial, va acabar quedant-se el mas Campserver, mentre que els fills legítims es van haver de conformar amb una compensació econòmica.

Un dels fills del Pasqual era el Vicenç Espinalt Pla, i quan aquest es va casar el 1876 amb Josefa Ferrer, de Santpedor, el pare li va fer construir una casa en un extrem de la seva propietat. La casa va ser anomenada cal Vicenç de Campserver. Aviat el Vicenç es va trobar vidu i amb un infant de curta edat, de manera que es va veure obligat a casar-se de nou. Ho va fer el juny de 1881 amb Dolors Sala Coma, de Callús. El vidu tenia 24 anys i la segona muller 21.

El dot va consistir en 133 pessetes i una calaixera, bastant menys que el dot de la primera muller, que havia estat de 1.000 lliures. El 17 de febrer de 1882, el Pasqual Espinalt va posar a nom del fill una porció de 15 quarteres del mas Campserver, dins de la qual s'hi trobava la casa. Era terra bona; només una petita part era bosc, essent la resta de terra plantada de vinya, exceptuant un tros o dos dedicats a la sembra de cereals. A més de la terra pròpia, el Vicenç menava terra a parts, una vinya de pertinències de Monconill, i una altra del mas Canals, de Sant Joan de Vilatorrada. Per encabir el raïm de la verema va fer construir al costat de casa tres dipòsits o tines, la gran d'unes 70 càrregues i les altres dues de 60 càrregues cada una. No donava abast per cuidar tanta terra ell sol, així que comptava sempre amb un mosso, que s'estava a la casa, i algun altre que contractava quan la feina ho requeria. El 1891 va rebre de l'administrador dels béns del seu pare difunt una bestreta de 5.000 pessetes. El 1894 va demanar diners al seu cunyat Valentí Sala Coma. Li va deixar 4.000 pessetes, a tornar a dos anys, amb un interès del 6%. Va trigar quatre anys a retornar el préstec. Al final de l'embolic judicial suscitat per l'herència del pare, el Vicenç va poder finalment l'any 1900 cobrar la resta dels seus drets. La madrastra Dolors Malagarriga li va lliurar 1.000 lliures, equivalents a 2.666 pessetes, a canvi de signar un paper renunciant a posteriors reclamacions. Després d'enviduar per segona vegada, la vida del fundador de cal Vicenç va arribar a la seva fi el 1929, a l'edat de 76 anys, deixant al darrere dos fills i dues filles.

Va passar la casa a Joan Espinalt Sala (1885-1938), casat amb Ramona Sala Estrada, coneguda com la Munda. La Ramona era de Callús i li va donar una noia, dita Àngela, i tres fills, dels quals només el gran arribaria a vell. Un d'ells va morir de nen a causa d'una desgràcia. Era el temps de batre i el pare el va fer anar a l'hort, a controlar que la mula que feia girar la sínia fes la seva feina. Va tenir la dissort de

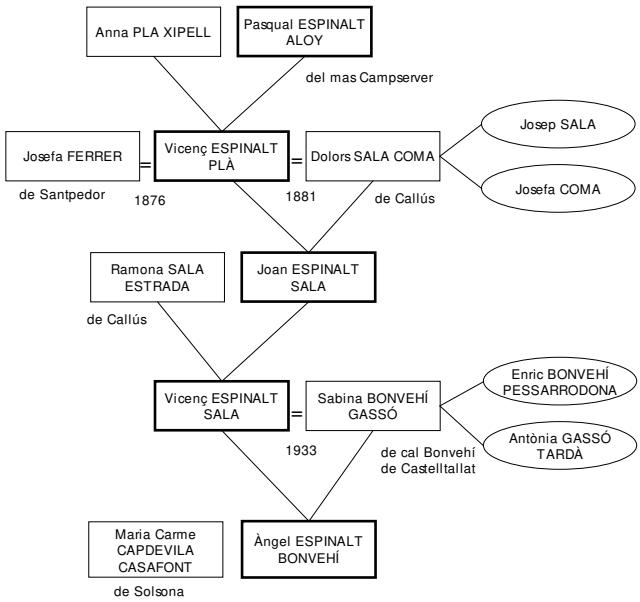

quedar enganxat amb el ronsal de l'animal i va morir estrangulat pel ventre. Un altre germà, el Josep Maria, va ser cridat a files a l'edat de divuit anys i també va tenir una mala fi. Segons explica la família, uns soldats es van negar a travessar un pas perillós, i en demanar l'oficial que els comandava qui es negava a complir les ordres, el Josep Maria va contestar que tots. Per tallar de soca-rel l'intent de sedició, l'oficial el va matar allà mateix amb la pistola. Les desgràcies no van acabar aquí per la família, com veurem a continuació. El Joan Espinalt era un membre actiu de la Unió de Rabassaires, un sindicat pagès que defensava els drets dels parcers enfront de les exigències dels propietaris de la terra. El 14 de gener de 1934 va ser escollit regidor de l'ajuntament de Fonollosa, en representació de Fals. A ran dels Fets d'Octubre, va ser cessat ell i la resta de companys del consistori d'esquerres, però una ordre de la Generalitat republicana del 17 de febrer de 1936, el va restituir al càrrec pel qual havia estat elegit. Durant la guerra va presidir la comissió municipal d'agricultura i va formar part de la comissió d'embargament. Va intervenir en la confiscació de la propietat Monconill i va fer de mitjancer en els tractes amb la mestressa. Segons consta en una acta del Ple del Consell Municipal del desembre de 1936, la senyora va demanar poder viure en la casa pairal del seu marit fugitiu, i el regidor Espinalt li va prometre que ho podria fer, i que a més, podria disposar de suficient terra per viure, sempre i quan fos la pròpia família qui la treballés. Havent acabada la guerra, el Joan Espinalt va ser víctima de la repressió de les autoritats militars. Va ser detingut i portat a Barcelona i, uns dies més tard, afusellat al Camp de la Bóta. S'ignora de quins càrrecs va ser acusat i condemnat a mort. En tot cas, una desgràcia més que es va afegir a la mort de dos dels seus tres fills.

Vicenç Espinalt Sala (1909-89) va casar-se el 1933 amb Sabina Bonvehí Gassó, una filla del mas Bonvehí de Castelltallat. Els nuvis tenien 23 i 19 anys, respectivament. Amb motiu de les noces, els Espinalt van fer obres a la casa, alterant-ne bastant l'estructura original. Van tenir tres fills; el 1934 la Victòria, el 1936 las Ramona, i el 1940 l'Àngel. El Vicenç es va dedicar durant tota la vida a treballar les vinyes que li havien pervingut del seu pare i avi, però el 1940 va comprar una vaca lletera i aviat va incrementar el ramat a 8 o 9 caps. Amb una tartana repartia la llet, casa a casa, a Manresa. El 1960 va traspassar la propietat al seu fill Àngel Espinat Bonvehí, casat amb Maria Carme Capdevila Casafont, de Solsona. L'Àngel va donar un impuls a l'explotació familiar posant dues granges de porcs d'engreix, que van arribar a tenir 850 caps de bestiar. A mitjans de la dècada dels 70, va crear amb uns socis de Barcelona una granja de cria de gossos de caça. El març de 1978 va ser admès com a soci a la "Real Sociedad Canina de España", una condició indispensable per poder criar gossos de raça, amb el "pedigrí" corresponent. Més endavant va fundar l'empresa GOSCAN, que va ser la primera del país de figurar en el registre d'instal·lacions zoològiques de la Generalitat. Actualment la granja compta amb més de cent gossos de reproducció i també té un servei de guarderia canina.

Cal Vicenç, 1940

Cal Tei

Va ser la darrera construcció que es va fer al Raval de la Creu. L'establiment es va fer a cal notari Ignasi Puig de Manresa el 14 de desembre de 1868. A un cantó de la taula s'hi va asseure la mestressa de Monconill, la senyora Teresa Alsina Santamaria, que anava acompanyada del seu fill Cristòfol, que malgrat tenir 43 anys i ésser l'hereu designat, encara no podia firmar un paper sense el consentiment de la mare. A l'altra cantó de la taula hi havia el Pere Fosas Ibanyas, el fill petit d'Agustí Fosas i Francesca Ibanyas, de cal Jan de la Roca. El Pere comptava aleshores 26 anys i encara no havia trobat parella. Els Moncunill li van cedir una porció de terreny de 50 per 50 pams, on podia edificar la casa, una tina, una cort pel bestiar i un forn de pa. Més un altre tros, de mig quartà, per fer-hi la verdura de casa. Per regar l'hort s'havia de posar d'acord amb els seus veïns, per tal de compartir una bassa comuna que recollia l'aigua de la pluja dels camps de sobre, mitjançant una rasa. Les

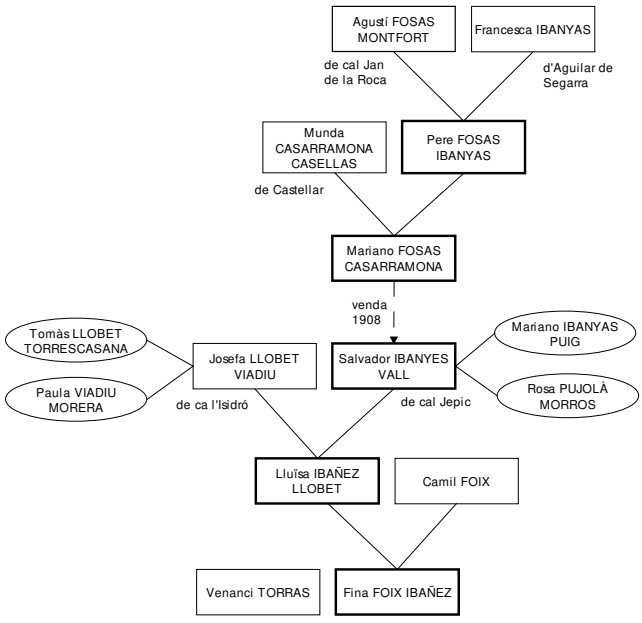

condicions econòmiques van ser les habituals al barri; cap entrada i un cens perpetu calculat sobre el valor de la cosa cedida, que en el seu cas va ser de 133 escuts. Primer la casa va ser coneguda com cal Foses de la Creu, però més endavant, no se sap per quin motiu, la casa va ser anomenada cal Tei o cal Teio. Un cop preparada la llar, no li va costar gaire al Pere trobar una dona que volgués compartir la vida amb ell i estigués disposada a omplir la casa de fills. La dona va ser la Munda Casarramona Casellas, del lloc de Castellar. Van fer pujar cinc fills, anomenats Maria, Àngela, Mariano, Isidre i Francesc. El 3 de juliol de 1892, la família estava de dol per la mort del pare. El Pere havia agafat alguna malaltia dolenta i no tenia gaire esperances de sortir-se'n, perquè cinc dies abans de morir va fer testament. En el moment de l'òbit no era pas molt vell, només tenia 50 anys. Possiblement la casa va ser abandonada aleshores o poc temps després, perquè la següent notícia que ens arriba de la família és que es troben instal·lats a Callús. El 1908, el Mariano Fosas Casarramona va inscriure la casa a nom seu, fent constar que està en ruïnes. El 6 de gener de 1908, el Mariano i la Munda es van vendre la casa per 115 pessetes a Salvador Ibanyas Valls, el seu veí de cal Jepic.

Quan el Salvador va traspassar, i després d'alguns embolics familiars a causa de l'herència, la casa va passar a la seva filla Lluïsa Ibañez Llobet, i posteriorment, a Fina Foix Ibañez. La casa mentrestant va continuar el seu procés d' enrunament, de manera que a la dècada dels 70 es trobava en una situació tan inestable que era un perill pels qui hi transitaven a la vora. Per això, la van acabar de fer caure i avui és només un munt de pedres i terra.

Cal tei, 1975

Les Costetes del Grau

Les Costetes del Grau és un indret que es troba al nord de la creu de terme, entre la carretera i les estribacions de la serra que separa el pla de Fals de la riera de Fonollosa. Antigament el lloc també es denominava "lo Pla de la Creu" o "la Vinya del Canonge". Actualment es coneix com el Raval de la Creu. Aquesta peça de terra, d'una extensió aproximada de cinc quarteres, formava part de la propietat de Monconill. Sembla una mica estrany que aquesta illa de terra, encaixada entre les terres de Sant Vicenç, Massana i la Torre, hagués anat a parar a les seves mans, però no cal oblidar que l'heretat Monconill va passar per una fase de forta expansió que va fer que incorporés, per compra o per herència, diverses finques de Fals i de fora.

Anton Moncunill, i després el seu fill Cristòfol, van voler donar rendibilitat a la forta demanda que hi havia de terra per edificar fent una sèrie d'establiments o cessions de terra per construir-hi cases, ja que els nombrosos parcers que la puixança de la vinya havia atret a Fals necessitaven un lloc per viure, El primer tracte el va fer amb Miquel Serra i Isidre Baraldés el novembre de 1828. Va cedir-los a mitges la terra, amb la condició que hi havien de plantar vinya i donar-li la quarta part de costum, però a més a més, els va donar permís per aixecar dues cases, adossades paret contra paret. El Serra va fer la casa de seguida, però el Baraldés va renunciar i ho va deixar córrer. L'agost de 1830, el Moncunill va establir a Lluís Ballonga i li va donar permís per construir una casa al costat de la del Miquel Serra. La data de la llinda de la porta indica que aquell mateix any ja va estrenar-se cal Lluís. Posteriorment van arribar més famílies i el caseriu va anar creixent. El 1833 es va aixecar la casa del Francesc Riera (cal Xiscano), el 1842 la del Gaietà Grau (cal Gaietano), el 1848 la del Mateu Subirana (cal Bardissa), i el 1852 la del Mariano Ibañez (cal Jepic). El 1861, la filla del Serra, que s'havia quedat vídua, va vendre's la casa a Jacint Casas i aquesta va prendre el nom del nou amo, i va passar a dir-se cal Cinto. Les darreres cases que es van fer van ser les del Pere Fossas (cal Tei) i del Joan Casas (cal Joan de la Creu), construïdes l'any 1868. Quedava doncs completat el Raval de la Creu amb les seves vuit cases.

Les condicions que va posar el venedor eren força similars en totes les cases; podien edificar l'alçada que volguessin sobre una planta de 40 per 40 pams, podien fer una cort i una tina, i tenien dret a utilitzar per regar l'aigua d'una bassa que recollia les escorrenties de la pluja. En el transcurs dels anys, algunes cases van fer excavar pous per proveir-se d'aigua potable. Hi havia també una era, dita del

Comú, situada en terrenys de la Torra, on tots els veïns feien les seves batudes. En l'aspecte econòmic, l'amo de Monconill va fer a gairebé tots el mateix tracte; cadascú li havia de pagar cada any un cens perpetu de 3 lliures catalanes, que equivalien en aquella època a 32 rals de plata. El cens anual es calculava fent el 3% del valor de l'establiment, valorat en 100 lliures o 1.076 rals. La renda que aportaven les Costetes a l'amo de la terra era doncs de 24 lliures. Els censos no van adaptar-se a la inflació i, cent cinquanta anys més tard, s'han quedat reduïts a unes quantitats simbòliques. A l'inici, tres lliures es canviaven a vuit pessetes, actualment serien uns cinc cèntims d'euro.

El 1879 Mariano Ibañez Puig va comprar a Cristòfol Moncunill tot el Raval de la Creu per 3.000 pessetes al comptat, una petita fortuna. L'Ibañez en realitat va comprar la terra on hi havia edificades les vuit cases i el terreny circumdant, d'hort o de vinya, però de fet no podia disposar lliurement de la terra, perquè el dret d'ús el tenien els propietaris de les cases. Això sí, a partir d'aquell moment els seus veïns van haver de pagar les tres lliures del cens a ell. El Mariano Fosas va marxar de cal Tei a finals de segle i la casa va quedar abandonada. El 1908 la va comprar mig ensorrada el Jepic. Actualment aquesta casa ha desaparegut del mapa, però el Raval de la Creu va recuperar el nombre de cases inicial, quan el Jacint Oliva i la Rosa Torra van fer-se una casa nova, l'Alzina.

Per acabar, parlarem un xic de la creu de pedra que dona nom a aquest raval de cases. La Creu es troba en un punt estratègic, a la cruïlla dels dos únics camins carreters que travessaven el terme. Un baixava de Calaf seguint la vall de la riera de Rajadell, travessava el Pla de Fals, baixava cap el Molí de Boixeda i continuava cap a Jaumeandreu i Callús. L'altre venia de Boixadors, passava per Fonollosa, creuava el Pla de Querol, passava per la Creu i continuava cap el Torrent de la Mallencosa i el mas del Bosc de Monistrolet, i entrava a Manresa pel Pont Nou. Les creus de terme tenen generalment uns orígens molt antics; sovint durant la cristianització del país, s'erigien creus en indrets que tenien una especial significació per la cultura i la religió autòctones que maldaven per substituir. Una creu era un lloc de referència, on els caminants reposaven, o bé pregaven demanant protecció davant dels perills del camí. S'ignora quan es va construir la creu original, d'estil gòtic, però se sap que va ser destruïda la darrera setmana de juliol de 1936. La demolició va anar a càrrec d'un escamot d'homes del Comité de Sant Joan, els quals van lligar amb una corda la creu, la van tibar, i aquesta va caure a terra i es va trencar a trossos. La base circular esglaonada de la creu no va sofrir danys. Després de la guerra es va fer una subscripció popular per fer una creu nova. El 18 de desembre de 1942 es va reposar solemnement la creu al seu lloc, essent beneïda pel rector, mossèn Josep Miralpeix.

DIBUIX: ANSELM CLOTET

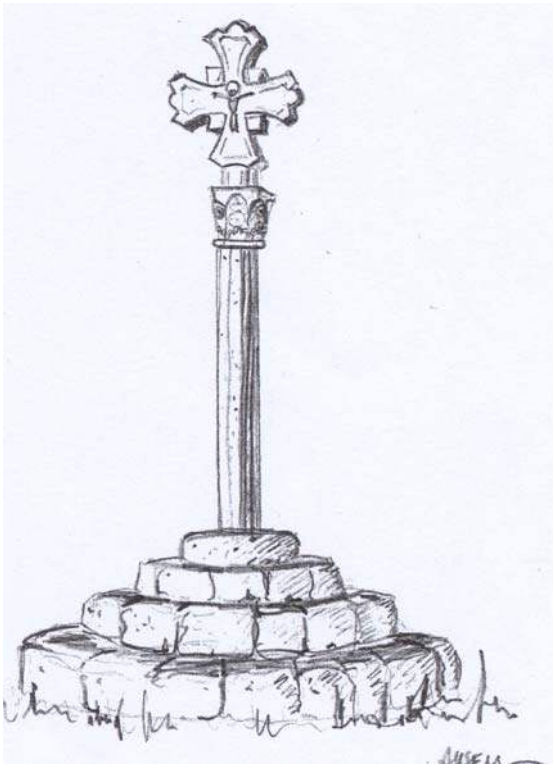

La Creu

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Setembre de 2004, número 6
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
47
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
OCTUBRE 2004, NÚMERO 7

Cal Jepic

Un petit misteri envolta els orígens de la casa. Amb tota certesa la casa es va edificar el 1852, tal com ho proclama la llinda que fins fa poc adornava el portal principal de la casa. Gairebé segur que la persona que la va fer va ser el Josep Ibanyas, d'on vindria el nom de Jepic, una forma de Jep o Josep. En la relació de 1861, la casa porta el número 44 i consta que l'amo és el Mariano Ibanyas Puig, el fill del Jepic. El misteri es presenta en un document del 27 de març de 1877, on el propietari de Monconill estableix al Mariano un tros de terra de 40 per 40 pams perquè aquest s'hi construeixi la casa. Com és possible aquest establiment si la casa ja feia vint-i-cinc anys que hi era ? . Les condicions de l'establiment eren les habituals en aquells verals; permís per fer una cort pels porcs, dues tines i un forn per coure el pa, i la possibilitat de compartir l'aigua de la bassa amb els altres habitants del Raval de la Creu, per tal de regar les verdures de l'hortet.

Pepa Llobet Viadiu

El cognom Ibanyas, modernament escrit Ibáñez, és d'origen aragonès o castellà, però els Ibanyes no són precisament uns emigrants de la darrera fornada, sinó que els avantpassats seus van arribar a aquesta terra fa moltíssims anys. El 1660 ja es troba una família a Boixadors anomenada Hivanyes o Ibanyas, una branca de la qual passarà a Aguilar i posteriorment arribarà el cognom a Fals. Referent a la grafia del cognom, hem resolt emprar la forma catalana en els personatges més antics i la forma castellana en els més actuals.

El Mariano Ibanyas (1817-1880) es va casar amb Maria Vall Pujolà (1839-1894), de cal Padró de Fonollosa, amb qui va tenir quatre fills, Salvador, Francesc, Llorenç i Margarida. Vivia amb la família a cal Jepic també el Vicenç Ibanyas, un oncle conco. El febrer de 1879, el Mariano va comprar a Cristòfol Moncunill la finca de les Costetes de la Creu, on s'hi trobava implantada la seva casa i set més, pel preu de 3.000 pessetes. De fet, va comprar el dret de percebre els censos que pagaven les cases, que a partir d'aquell moment van haver de pagar al Jepic en comptes de pagar-ho a Monconill. No va tenir gaire temps per gaudir de la recent adquirida propietat, perquè el 13 d'abril de 1880 va deixar aquest món. En el testament que li va prendre el capellà dos mesos abans de morir, va deixar usufructuària a la Maria Vall i hereu al Salvador.

Salvador Ibanyas Vall (1870-1942) va emparentar-se amb Josefa Llobet Viadiu (1872-1947), filla de ca l'Isidró. Van tenir un xicot i dues mosses. El Salvador menava tres vinyes força grans; dues del mas Massana, una de 8 i una altra de 4 quarteres, i una de pròpia de 5 quarteres. En l'assegurança contra la pedregada que va subscriure el 1931, es va avaluar el rendiment de les vinyes en 90 càrregues de vi. El juny de 1928 va passar que va ser destituït l'alcalde de Fonollosa. Durant uns mesos va fer-ne les funcions el tinent d'alcalde, que era Joan Torras Tatger, de la Mallencosa, però el gener de 1929 va ser nomenat pel càrrec el Salvador Ibanyas. No ho va ser gaire temps, ja que l'any següent van ser convocades eleccions i en va sortir un de Camps. El 1931, el Salvador va comprar a la botiga "Electro Òptica Antoni Garriga" la primera ràdio del Raval de la Creu. Per l'aparell, les piles i els acumuladors en va pagar 375 pessetes. Uns anys després va fer fer la instal·lació elèctrica de la casa i per aquest assumpte va haver-hi una certa tibantor amb la resta de veïns de les Costetes. Pel que sembla tots menys ell van fer pinya a l'hora d'establir les condicions per portar la llum al ravalet. Mentre que el dia 21 de gener del 1938 els censataris ja van sopar amb llum , el Salvador que era l'amo del terreny, no en va tenir fins uns anys més tard. Consta que li van posar 4 bombetes de 15w, 4 de 10w i 4 de 25w. El material i la mà d'obra li va costar 1.124 ptes.

El seu fill, Valentí Ibanyas Llobet (1900-1985), àlias "Tino", era un home amb inquietuds socials i es va ficar en política. A les eleccions del gener de 1934 va ser escollit regidor i en el ple de l'u de febrer va ser nomenat alcalde amb 5 vots a favor i 1 en blanc. No li va durar gaire el càrrec, perquè va ser destituït arran dels fets de l'octubre de 1934, que entre altres coses, van portar el president Companys a la presó. El 18 de febrer de 1936 va ser restituït al càrrec, i la primera mesura que va acordar el consistori va ser com-

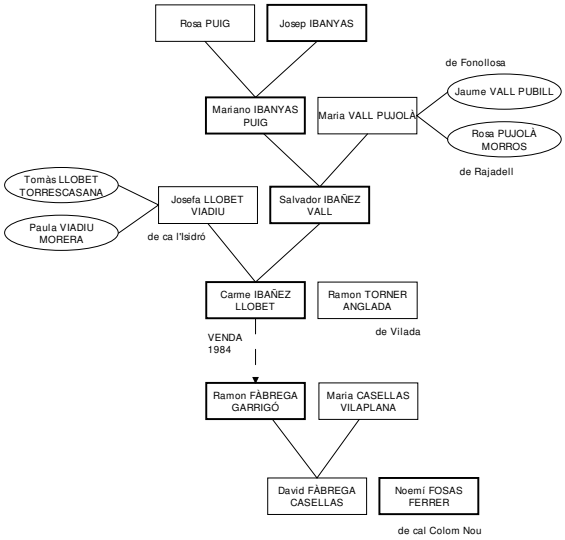

prar a cal Jorba una bandera republicana. Encara que la seva actuació durant el turbulent període de la Guerra Civil ha estat motiu de controvèrsia, ja que si bé segons alguns, va tenir responsabilitat en les destruccions i crims comesos al municipi durant el temps de la guerra, no es pot negar que durant el seu mandat es van fer coses beneficioses pel poble de Fals. Es va instal·lar el primer telèfon i un sistema d'enllumenat públic, es van millorar les escoles, es van fer un parell de carrers al Raval i es va arreglar la carretera que comunicava amb el Molí de Boixeda i l'estació de Rajadell.

En acabar la guerra va haver de fugir, va estar fora del poble uns anys i finalment va passar a França, a un lloc dit Lapenche. Mentrestant es va casar amb Agnès Grau Soler, de cal Mestre. Com que es va fer córrer que el Règim confiscaria els béns dels fugitius, el seu pare va fer hereves a la Carme i a la Lluïsa. El Valentí es va haver de conformar amb els diners de la legítima. Això va provocar raons entre els germans. El Salvador va morir a l'edat de 72 anys el 1942, mentre que la seva vídua va viure fins el 1947. El Valentí va anar a viure a Manresa, a casa de la seva germana Lluïsa, i a cal Jepic s'hi van quedar la Carme Ibáñez Llobet i el seu marit Ramon Torner Anglada. El Ramon, nascut a Vilada el 1909 era molt afeccionat a la caça i tenia un munt de gossos. Tenia un germà, dit Ismael, que era torero. S'explicava que, durant la temporada 1942, va torejar en sis pobles de València. No sabem quantes orelles va tallar.

El Ramon i la Carme no van tenir fills, i en morir la Carme, la casa va passar a Ramon Fàbrega Garrigó, de cal Joan de la Creu. El 2001 es van iniciar unes importants obres de remodelació de la casa, que es trobava en un estat bastant precari. La casa, és des del setembre del 2003, la llar del David Fàbrega de cal Joan, i la Noemí Fosas, de cal Colom.

Ca l'Esquerrà

Hi ha una certa confusió a l'hora de determinar en quin poble es troba aquesta casa. En totes les llistes a partir de 1861 figura com una casa de Fals, assenyalada amb el número 29, però per altra part, en els documents notarials consta que la casa i el terreny pertanyen a Camps. Nosaltres ens decantem per incloure-la dins del terme de Fals per dos motius: per la seva situació geogràfica, al cantó de llevant del torrent de Soler, la frontera natural entre Fals i el terme veí de Camps, i perquè en tots els padrons i llistes municipals els seus habitants sempre han estat considerats de Fals. El nom de la casa no és gaire original, ja que sense anar més lluny, n'hi una a Rajadell que porta el mateix nom. L'adjectiu prové d'un ús preferent de la mà esquerra, més que no pas d'una opció política d'esquerres del seu propietari.

No se sap qui va construir aquesta casa, situada en un lloc que antigament s'anomenava la Solana de l'Hostal. Se sap que primer la tenia Francesc Pelfort, i que el gener de 1847 aquest la va vendre a carta de gràcia a Ramon Bastardas. No va poder recuperar la propietat i el Ramon Bastardas se la va vendre el 28 d'abril de 1851 a Joan Galí Vilanova.

Aquest Joan Galí era un dels fills dels amos del mas Boixeda, Ramon Galí i Teresa Vilanova. Quan el vell Ramon va fer testament i va designar el seu fill primogènit hereu, li va posar la condició que havia de preocupar-se que els seus germans menors fessin quatre anys d'aprenentatge en un ofici. Així es va fer, i el Joan va sortir amb l'ofici de fuster. El pare també va deixar al seu fill fuster algunes peces de roba per casar-se; 25 canes de tela de lli, 25 canes d'estopa, sis tovallons, unes tovalles i dues fundes de coixí. Amb el seu ofici, el Joan deuria guanyar-se la vida bastant bé, si considerem un parell de préstecs que va fer. El 1862 va deixar 76 duros de plata a Josep Puigdellívol, un pagès de Fals que habitava a Rajadell, amb el compromís de tornar-los al cap de l'any. I el 1867 va deixar 1.000 lliures per un temps de tres anys a Magí Carner Vila, propietari de Sant Mateu, el qual per avalar el préstec va hipotecar a nom del Galí "la Costa del Carner", una part de la seva propietat valorada en 2.000 escuts.

Sembla que el fuster no s'estava a ca l'Esquerrà, sinó que la tenia llogada a un tal Francesc Grandia (1861)

Joan Galí va morir el 12 de maig de 1887 sense fills, deixant-ho tot al seu germà Josep Galí Vilanova, hereu del mas Boixeda.

Ca l'Esquerrà

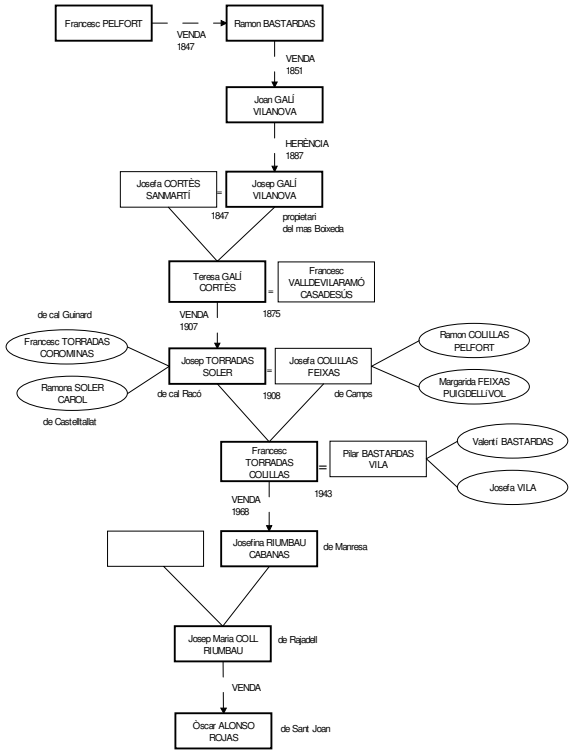

El 6 de setembre de 1907, la pubilla de Boixeda, Teresa Galí Cortés, va vendre's la casa, juntament amb sis quartans d'hort i camp, a Josep Torradas Soler. El comprador en va pagar 560 pessetes, més 22 pessetes i 40 cèntims que li va costar la inscripció al Registre. El Josep havia nascut el 1880, era encara solter i va traslladar-se a viure a la casa amb els seus pares Francesc Torrades Coromines i Ramona Soler Carol, àlias Mundeta. Venien de cal Racó, una casa situada dos cents metres riera avall.

Josep Torradas es va casar el 1908 amb Josefa Colillas Feixas, de Camps. Van tenir dues noies, l'Enriqueta i la Carme, i un noi, el Francisquet. Aquest noi va casar-se el 1943 amb Pilar Bastardas Vila, i va quedar amo de la casa en morir-se Josep Torrades a finals de l'any 1956. Però el Francisquet ja no hi vivia a la seva casa, sinó que s'estava a cal Marxant, una casa del Raval de Pere Jutge de Camps. Uns anys després va anar a viure a la masoveria de Caselles. El 1968 va vendre's la casa, en força mal estat, a Josefina Riumbau Cabanas, de Manresa, per 8.000 pessetes. En morir aquesta, la propietat va quedar repartida entre els seus tres fills. El 1998, el Josep Maria Coll Riumbau, en nom dels seus dos germans, va fer tractes amb Oscar Alonso Rojas, el qual va ocupar la casa, que degut als anys que estava abandonada, es troba en mal estat de conservació. L'Oscar Alonso va venir de Sant Joan, però ja coneixia aquests verals, ja que havia viscut una temporada a cal Jaume Cases.

Mas Tatger (2ona part)

Andreu Llussà Alsina i Tatger, fill de la pubilla i del primer marit seu, el Bonaventura Llussà, va heretar la hisenda familiar en un moment que aquesta passava per dificultats econòmiques. Per poder tirar endavant havia calgut vendre diverses peces de terra, i malgrat els ingressos que representaven els censos, la situació econòmica seguia empitjorant. Les operacions que citarem a continuació les van portar a terme conjuntament l'Andreu i la seva mare, que seguia sent la mestressa del mas fins que va morir el 1822. El 1811 es van vendre el dret de pasturar les herbes durant cinc anys, per 100 lliures, amb la contrapartida de cedir el corral per guardar el ramat i donar acolliment al pastor. El mateix any van vendre a carta de gràcia per 200 lliures a Joan Selga de Castelltallat, la Caseta del Tatger, una casa annexa a la masia principal. El 1813 van vendre's a carta de gràcia als germans Vilalta la novena part de la collita de les quintanes del Tatger. La durada de la venda era de cinc anys i el preu de 300 lliures. L'any sobre, van ampliar la cessió anterior a la sisena part per 300 lliures més. El 1817 , *«...per nostres urgencias y necessitats...»* van fer un tracte similar amb les parts d'una vinya de dues quarteres i mitja, que van vendre al fuster de Camps Antoni Vilalta per 200 lliures, *«...en bona moneda de or y plata y no amb paper amonedat ni ab calderilla...».* El mateix any van tornar-se a vendre la sisena part de totes les collites del Tatger per 700 lliures, equivalents a 7.465 rals. A més a més, es van vendre més parcel·les al Raval d'Oliveres. No ens acabem d'explicar el motiu de l'endeutament crònic que va afectar el mas Tatger durant un període tan dilatat.

L'Andreu va casar-se la primavera de l'any 1812 amb la noia Margarida Masachs Gamisans, de Sant Salvador de Guardiola. No va ser un gran casament, a tenor del dot, que només va ser de 60 lliures. Van tenir tres noies, la Maria, la Teresa i la Margarida. La Maria, la gran, la van casar el 1845 amb Joan Pessarrodona, de Sant Mateu, qui va aportat 300 lliures de dot, la Teresa amb Isidre Morros Casellas, de Rajadell, i la Margarida amb el paleta Josep Guitart Vilalta. La Maria es va quedar vídua després de quinze anys de casada, i llavors va fer un matrimoni avantatjós amb Joan Biadiu Comallonga, de Fonollosa. La jugada va ser bona perquè el segon gendre va aportat a la casa alguns cabals, 300 lliures de dot més 400 lliures que va decidir invertir per sanejar les finances de la casa. Aquests diners van servir el 1862 per recuperar les parts de les collites que s'havien venut cinquanta anys abans. Amb això i amb la venda de més trossos al Raval i al Torrent de Cantacorbs, els darrers anys de la vida de l'Andreu van ser menys angoixosos i es va poder permetre fer obres de millora a casa, com n'és testimoni una llinda del 1854. Havia recuperat també la Caseta, hi havia fet reformes el 1863, i la tenia llogada a Isidre Biosca Fainera.

El 1852 es va fer un inventari exhaustiu del Tatger. La propietat comptava llavors 113 quarteres de terra, 56 de les quals eren explotades per l'amo, i les 57 restants estaven donades a parcers. De parcers n'hi havia 24 en total, pràcticament totes les famílies de Fals. Tretze d'aquests parcers menaven horts familiars, d'una extensió compre-

sa entre un i tres picotins. És interessant veure com estaven distribuïdes les 113 quarteres de la finca:

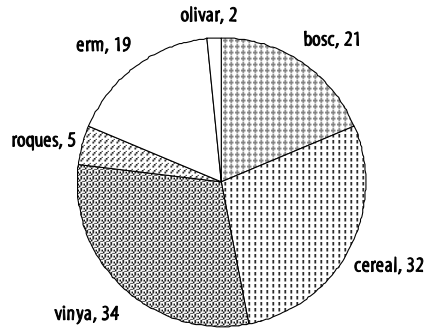

Andreu Llussà va fer testament en presència del rector el 26 de maig de 1867 i va morir l'endemà. Va fer hereva a la Maria Llussà i va deixar a les altres dues filles la quantitat simbòlica de 12 rals de billó. El 24 de juny, un notari de Manresa va pujar i va fer un inventari dels béns del difunt a petició de la pubilla i del gendre. Els béns immobles consistien en 112 quarteres de terra, 55 de pròpies i la resta donada a parcers, amb un valor estimat de 7.200 escuts. Els béns mobles eren escassos, una bóta de 15 i una de 16 càrregues, una premsa, dues arades i diverses eines de pagès, una taula, sis cadires i un banc, un rellotge de paret, tres llits, sis camises i un vestit del difunt, i ...una bateria de cocina en miserable estado...

Foto de casament de Josep Guitarti Margarida Llussà c. 1850

La Maria i el Joan Biadiu van segregar el 1877 alguns trossos més de la finca, que van donar lloc a cases del poble, com per exemple cal Xic, cal Felip i cal Ferran, però també es van haver de fer càrrec el 1869 del pagament dels drets de la llegítima de Bonaventura Soler Alsina, un germanastre de l'Andreu Llussà que vivia a Terrassa, i el 1877 de la redempció de diversos censos que es pagaven a les rectories de Fals, Súria, Manresa i Santpedor, d'un valor conjunt de 650 pessetes. El 1885 va morir la Maria sense fills i sense fer testament. Aleshores el Jutge va dictaminar que les seves successores eren les seves germanes Teresa i Margarida, a parts iguals. Però la Teresa ja havia mort l'any abans, així que el seu lloc el va ocupar la filla que tenia amb l'Isidre Morros, que va ser l'encarregat de defensar els drets de la noia. La situació es va complicar força i va acabar amb una concòrdia signada per les parts davant del notari Francesc Calaf el 26 de setembre de 1889. Els "homes bons" encomanats de fer la proposta de divisió de la finca van ser Jaume Grau, del mas Grauet, i Josep Galí, del mas Boixeda. Les parts en conflicte eren, per una banda Isidre Morros i el seu gendre Vicenç Boladeras, i per l'altra, Margarida Llussà i el seu home Josep Guitart. Es van adjudicar a cadascú 42 quarteres i un hort de 5 quartans, i també es va repartir els censos de les cases i les parts de les vinyes donades a parcers. Vicenç Boladeras va quedar-se amb cal Gardela, mentre que a Josep Guitart li va tocar la vella casa del Tatger. És interessant l'estimació que es va fer del rendiment de les terres del Tatger. La producció anual mitjana era de 40 quarteres de blat, 10 d'altres grans, 50 càrregues de vi, i 45 quartans d'oli. Les parts dels rabassaires eren 9 quarteres de blat, 7 càrregues de vi i 15 quartans d'oli. Els preus d'aquests productes a l'època eren de 15 ptes/quartera de blat, 17'5 ptes/càrrega de vi, i 4 ptes/quartà d'oli.

La divisió no va satisfer a tothom. Joan Biadiu, que s'havia vist obligat a deixar la casa el 27 de juny de 1889, va ser acusat d'haver-se endut un ruc, una arada i roba, aprofitant l'absència dels parents de la seva dona. També li retreien que havia deixat malmetre una casa del Tatger perquè n'havia tret les teules i que havia deixat perdre tres vinyes bones; la de la Soleia (14 quarteres), la del Mestre (3 quarteres) i la del Mateu (7 quarteres). Ell, per la seva part, reclamava els diners que havia ficat a la casa, que li havien de restituir els hereus de la seva dona. El desembre de 1889, Margarida Llussà va reconèixer davant de notari que el seu cunyat havia invertit en el millorament de la propietat 8.846 pessetes, i es va comprometre a pagar a Joan Biadiu la meitat del deute, és a dir, 4.423 pessetes, en un termini de tres anys. Els pagaments es van anar endarrerint i el deute no va ser cancel·lat fins el gener de 1899. La resta de la compensació havia d'anar a càrrec de l'Isidre Morros, però va anar a veure advocats i va portar l'assumpte als tribunals. El 31 de juliol de 1894 el jutge va dictar finalment sentència, obligant-lo a pagar 2.276 pessetes d'indemnització al Biadiu, per les obres i millores que havia fet a la casa mentre hi va viure.

Tornem-nos a centrar en la branca Guitart. La mestressa vídua del Tatger va casar el 1868 la seva filla Margarida, que comptava ja 32 anys, amb el paleta Josep Guitart, de 40 anys. Per fer possible el casament, a casa seva van donar-li 53 escuts i dos vestits, un de merino i l'altre d'orleans, però qui va contribuir decisivament en dotar la Margarida va ser el seu oncle Agustí Llussà Alsina, que no tenia fills i va deixar-ho tot a la seva neboda. L'oncle ja era vellet i vivia a cal Miro, al Raval, i a canvi de l'herència va demanar que els casats el cuidessin quan no es pogués valer.

Els Guitart van tenir dos fills; la Josefa i el Ramon. La Josefa es va casar amb el Jaume Galobart de la Gabriela, i el

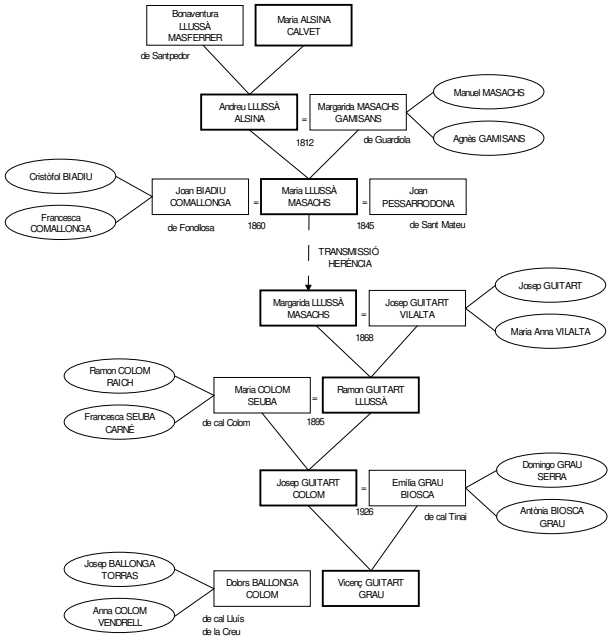

Ramon amb la Maria Colom Seuba, de cal Colom. L'hereu del Tatger va fer capítols amb la Maria el 1895. El dot que van donar els pares a la núvia no va ser gran cosa; 80 pessetes en diner i unes poques peces de roba, en concret, sis camises, dos llençols i un vestit de color negre. Però la Maria tenia recursos propis, una calaixera plena de roba valorada en 250 pessetes, que també va endur-se a la casa del seu marit. Sembla ser que la noia de cal Colom era dona de bona fusta, molt enèrgica i treballadora. Sovint era ella qui sortia a llaurar amb la mula i encara recorda el seu nét, com pujava carregada des de l'hort de la font d'Oliveres , amb una cistella plena a cada braç i una saca atapeïda de verd sobre el cap. No reposava en tot el camí ja que el més difícil era carregar tot aquell embalum.

El 1895 va morir Josep Guitart, a l'edat de 66 anys, i el setembre de 1899 ho va fer la Margarida Llussà. Quan la casa va quedar en mans de Ramon Guitart Llussà, aquesta estava afectada per una hipoteca de 2.000 pessetes, a causa d'un préstec que s'havia demanat el 1899 a Josefa Espinalt Pla. L'interès anual era del 6%, i van passar molts anys fins que es va poder tornar el capital. El Ramon havia estat quintat el 1888, però es va estalviar d'haver d'anar a servir al Rei, perquè era fill únic i havia de mantenir el seu pare, que, segons l'expedient militar, era vell i no tenia mitjans de subsistència. Mentre es desenvolupava el complicat procés de la divisió de la finca, la fil·loxera feia estralls i arrasava les vinyes del Pla de Fals. El 1900, Ramon Guitart va fer un establiment de terra al seu cunyat Josep Colom. Li va cedir un camp de dues quarteres i mitja que termenejava amb la rasa de l'Olivar i el camí que va a cal Jan de la Roca, amb la condició que hi plantés peus americans, una varietat que no es veia afectada per la plaga. El Ramon va deixar en testament 250 pessetes a cadascuna de les seves tres filles, anomenades Pepa, Dolors i Teresa. Al fill Lluís li va llegar 1.250 pessetes i al Josep el va fer hereu universal. Ramon Guitart va morir el 1939 i dos anys més tard ho fa fer la seva muller Maria Colom. Josep Guitart Colom es va casar el 1926 amb una noia de cal Tinai, l'Emília Grau Biosca (1900-1958). A més de 500 pessetes de dot, l'Emília va entrar al Tatger amb un bon aixovar i un mirall per l'armari. Josep Guitart va abandonar aquest món el 9 d'abril de 1973, deixant darrere seu una filla i un fill; l'Antònia i el Vicenç. El Vicenç Guitart Grau va formar família amb una noia de Cal Lluís de la Creu, la Dolors Ballonga Colom. Van tenir dues filles, la Dolors i l'Emília. Actualment conviuen al Tatjé amb el Vicenç i la Dolors,la filla petita, l'Emília, que es va casar el 1994 amb Anselm Clotet, d'Oliveres, i els seus dos fills , el Pol i l'Andreu.

Llinda del portal principal

La Fil·loxera

Pel motiu que després veurem, entre els anys 1865 i 1885 els preus del vi es van mantenir a un nivell molt alt, la qual cosa va tenir com a conseqüència un augment de l'extensió de la vinya al nostre país i una bonança econòmica que va afectar positivament als parcers, però encara més als propietaris de les terres, que van veure com es multiplicaven els seus ingressos. Una prova de la puixança econòmica són les cases noves que es van construir durant aquest període i aquelles que van ser ampliades i millorades. Però es sabut que després d'una època de vaques grasses en ve una de vaques flaques, i va arribar una greu crisi que va afectar les vinyes de Fals i el benestar dels seus habitants.

A partir de la dècada del 1850, els ceps van ser afectats d'una plaga coneguda com "malura" o "oídium". El remei era relativament senzill; calia ensofrar el ceps poc després de brotar, però el tractament costava diners i alguns pagesos no s'ho podien permetre. Cap al 1885 va arribar una nova pesta, el míldiu. També es va descobrir un remei; consistia en aspergir els pàmpols amb una solució de sulfat de coure, que actuava de fungicida. El tractament encaria més la producció de vi, però com que els preus seguien alts es va poder assumir. A finals de la dècada del 1880, hi va haver una sèrie d'anys amb glaçades tardanes, pedregades i secades, que van provocar molt males collites. En el Ple Municipal de l'u d'agost de 1889, l'alcalde Isidre Oller Capsada, del mas Torreblanca de Fals, va informar que «*...en virtud de las enfermedades mildiu, blackrot, carbunclo y otras presentadas en el término municipal, estaba completamente perdida la cosecha del vino, único elemento de vida con que cuentan la totalidad de los agricul-*

tores y que será espantosa la miseria que se prepara para la pròxima temporada de invierno...» Els regidors van acordar demanar la supressió de la contribució territorial a la Diputació. Aquesta era la situació quan va fer aparició al terme una desgràcia anunciada, la plaga de la fil·loxera.

La fil·loxera o Philloxera Vastatrix és un insecte de la família dels hemípters o pugons, de mida molt petita. El seu desenvolupament segueix un cicle complicat, però es pot resumir dient que l'insecte té dues formes, una àptera o sense ales, i una altra alada. A l'hivern, les cuques baixen a les arrels i passen el fred sota terra, a la primavera surten volant les femelles, posen ous sota l'escorça dels ceps i van escampant la plaga. L'insecte va aparèixer el 1865 a la Provença, perquè alguns agricultors francesos havien importat ceps procedents d'Amèrica que n'estaven infectats. El paràsit no feia res al ceps americans, perquè n'eren resistents, però en posar-se en contacte amb els ceps autòctons, la plaga va estendre's amb rapidesa. El 1887 ja havia arruïnat tres quartes parts de les vinyes de França, i el 1879 va travessar els Pirineus. La plaga no avançava seguint una línia contínua, sinó que feia salts, i a partir d'un focus, s'escampava com si fos una taca d'oli. Els francesos estaven desesperats; ho van provar tot, des de negar amb un pam d'aigua les vinyes fins a ensulfatar-les amb tota mena de verins. Finalment es va trobar la solució. Era costosa, perquè consistia en arrencar la planta i substituir-la per una borda americana, del gènere Rupestris o Riparia. Després la borda s'empeltava amb la mena de raïm desitjat. Tot plegat feia que la vinya romangués improductiva uns deu anys. La crisis que va patir l'agricultura francesa va ser la causa de l'alça dels preus i de l'eufòria econòmica que hem comentat. Hi ha testimonis orals que parlen de marxants gavatxos que venien a Fals a buscar vi, que pagaven amb lluents lluïsos d'or.

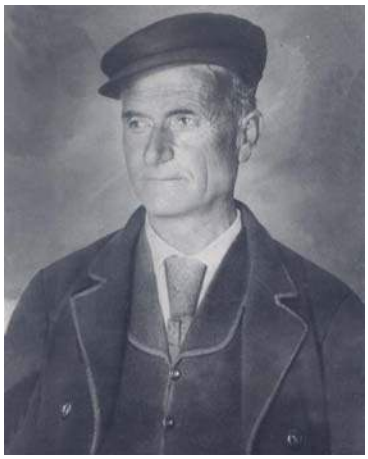

Francesc Parcerisas i Escales 1826-1894

com era d'esperar, la fil·loxera va arribar a la nostra terra. El 1889 va aparèixer a Navàs, el 1890 ja hi havia algun focus a Sant Joan de Vilatorrada, i entre el 1893 i el 1896 va arrasar totes les vinyes del Bages. La primera notícia de la fil·loxera a Fals la tenim en una acta del Ple Municipal del 7 de gener de 1894, en què es va autoritzar al secretari a viatjar a Terrassa per assistir a una reunió per demanar una rebaixa de les contribucions. En el Ple del 7 d'abril d'aquell any s'informa que «*...a causa de los estragos que ha causado en los viñedos la terrible plaga conocida con el nombre de filoxera vastatrix, los agricultores vense obligados a arrancar las cepas por completo, abandonando los terrenos destinados a la vid por estériles e improductivos, sin esperanza de poder ser substituido por otro sistema de cultivo...*»

D'acord amb l'article 18 de la Llei de la Fil·loxera del 18 de juny de 1885, l'Ajuntament va acordar sol·licitar la modificació del cadastre, per la qual cosa va fer una crida perquè en el termini de quinze dies tots els pagesos afectats donessin part de l'estat de les vinyes. Ignorem quines gestions es van portar a terme, ja que la problemàtica no torna a sortir en un Ple fins el 15 d'agost de 1897, quan els representants polítics del poble van prendre la següent decisió «*...en presencia de la precària situación en que ha quedado reducido el vecindario por efecto de la sequia desastrosa del año actual y los estragos de la filoxera, por unanimidad de los reunidos se acuerda rebajar la cantidad de 147 pesetas los arbitrios municipales...*»

Entre el maig de 1903 i el març de 1905 es van aprovar els informes per tal de sol·licitar una modificació de la declaració cadastral de les finques afectades per la plaga, amb la finalitat que es rebaixés la base imposable i els propietaris haguessin de pagar menys. La modificació consistia en canviar la tipologia de les terres, de manera que les vinyes mortes passaven a cotitzar com a terra erma.

xifres en quarteres

PROPIETARI	Vinya morta	Vinya nova
Francesc Parcerisas (Felip)	10	0
Salvador Massana	106	1'5
Manuel Moncunill	127	21
Maria Casas (Serra)	24	10
Jaume Grau	65	18
Jaume Galobart (Gabriela)	70	25
Isidre Oller (Torreblanca)	63	5
Oleguer Galí (Gabriela B.)	51	25
Valentí Prat (Jaumeandreu)	128	25
Ramon Casas (Torre, etc.)	411	25
Ramon Guitart (Tatger)	8	0
Josep Bastardas	25	0
Teresa Galí (Boixeda)	62	0

Es interessant constatar com la replantació ja s'havia iniciat i avançava a bon ritme. En pocs anys, totes les vinyes van ser replantades amb peus americans i la superfície dedicada a vinya al Pla de Fals va assolir pràcticament el nivell anterior. Només es van deixar abandonades les vinyes marginals, aquelles de difícil accés que es trobaven a les costes i tenien la terra més dolenta. Els anys compresos entre la mort de les rabasses velles i la producció de les vinyes noves van ser durs. La majoria de les cases dels parcers no tenien altres ingressos que el vi i van passar misèria extrema. Sort d'alguns propietaris i d'alguns homes

amb iniciativa, com per exemple el Francesc Parcerisas de cal Felip, el qual va organitzar una quadrilla de pagesos del poble que es va dedicar a boigar terres del mas Monconill. Tallaven el bosc, feien piles de brossa o "formiguers", i les cremaven per tal d'adobar la terra per sembrar. El mateix Parcerisas cuidava de convertir els diners guanyats en farina, que es repartia entre les famílies dels treballadors per fer pa.

La fil·loxera va tenir no només fondes repercussions econòmiques, sinó també socials. Abans de la plaga ja hi havia una confrontació entre els amos i els quartaires sobre el dret a la propietat de la terra. Els antics contractes de rabassa eren de llarga durada, donaven molt joc als parcers i podien interpretar-se de diverses maneres. La mort de les rabasses va extingir de cop els contractes, perquè estaven basats precisament en la vida de les plantes. Els propietaris van imposar les seves condicions a l'hora d'escripturar els nous contractes. Van substituir el concepte de rabassaire i van imposar uns tractes basats en l'arrendament de les terres, amb una durada limitada a 50 anys. A la majoria de cases de Fals es poden trobar contractes d'aquesta mena, en lletra impresa, signats pels propietaris principals. Aquests canvis en la relació entre els possessors de la terra i els que la treballaven no van ser ben assumits pels darrers, i el conflicte es va anar covant, més o menys obertament, fins que va esclatar amb motiu de la Guerra Civil.

Els conflictes del Rector

A mitjans del segle 18è hi va haver un greu conflicte a Fals. El rector de la parròquia era mossèn Domingo Feliu, natural de Oseà, una sufragània de Linyà. El rector era un capellanot de mal caràcter que estava enfrontat amb la una bona part de la gent del poble. El seu principal enemic era Francesc Moncunill, Batlle de Fals. Un diumenge del setembre de 1753, el Francesc, acompanyat de tres testimonis, va pujar a la rectoria i va demanar al rector perquè no havien vingut els capellans de Rajadell a la missa per l'ànima del seu avantpassat Fèlix Moncunill. Mossèn Domingo va contestar de mala manera i va dir que *«...ell havia volgut pagar eixa bofetada o xasco al dit Moncunill per raho de diferents quentos que tenia ab el referit Moncunill y que aquell era lo primer xasco li havia donat y que altres de mes picants lin volia donar, pues tot lo mon coneixia qui era ell dit francesc Moncunill...»* Alguns dels caps de casa del poble però, estaven al costat del rector, per exemple el Valentí Jaumeandreu i l'Antoni Sagristà, de la Gabriela. Aquests dos i la Teresa Torrescassana, una solterona del mas Serra, van baixar el 1755 a Manresa, van presentar-se davant del notari i van jurar damunt dels evangelis el següent: *«...haver visto que en la mañana del dia de Pasqua de Resurreccion, antes de celebrarse los divinos oficios, permitió Francisco Moncunill, Bayle actual del termino de Fals el que se baylase publicamente...»* La noia Serra, administradora de la Confraria del Roser, va declarar que quan aquell mateix dia passava la safata per recollir les almoines, el Moncunill havia dit en veu alta que ningú en donés i, a més, la va fer fora a empentes. També van afegir els testimonis que havien sentit dir al Moncunill que el rector era un lladre i un traïdor. Com es pot veure, la vida a Fals no era una bassa d'oli.

A part de l'antipatia recíproca entre el representant del poder civil i el del religiós, hi havia altres motius de disputa entre el bel·licós rector i els seus feligresos. El conflicte gros era entre el rector, per una banda, i els administradors de la Confraria del Roser i els Obrers, per l'altra. Primerament caldria aclarir com funcionava una parròquia rural d'aquell temps. El mossèn era la màxima autoritat religiosa i era nomenat directament pel Bisbe, si fa no fa com ara. El rector se sustentava de les rendes de la pròpia parròquia i dels serveis religiosos. Cada parròquia tenia un capital, producte de les donacions dels feligresos. Aquests diners no es guardaven sota la rajola, sinó que es feien treballar. Com que no s'havien inventat encara els bancs, quan un pagès passava una mala temporada, o volia fer obres, o pagar el dot d'una filla, o necessitava diners per comprar llavor, manllevava cèntims a la parròquia. Aquesta operació s'anomenava crear un censal, i normalment l'interès anual o "pensió" era del 5%. També sovint les parròquies tenien patrimoni, en forma de masoveries o terres, que els produïen rendes. Les pensions dels censals i les parts de les terres anaven a parar a la butxaca del rector, i si la parròquia era prou rica, aquest podia permetre's de llogar un ajudant o vicari que es fes càrrec del culte.

L'Obra era una institució de la qual formaven part tots els parroquians. Cada any s'escollien dos administradors o "obrers" que eren els encarregats de recaptar diners, mantenir l'església, i fer propostes de millores. Havien de portar escrupolosament la comptabilitat i rendir comptes dels ingressos i despeses un cop a l'any, a l'hora del relleu. Guardaven els diners en una caixeta de ferro amb pany i clau. Si les collites eren bones i el poble s'enriquia, l'Obra finançava la construcció d'un nou altar, o feia fondre una campana més grossa, o encarregava a un artista famós que pintés un retaule. A cada església hi havia un nombre variable de Confraries o associacions religioses sota la invocació d'un sant o una mare de Déu. A les ciutats, cada gremi tenia la confraria corresponent al sant patró de l'ofici, mentre que a pagès, les devocions tiraven més cap a sant Isidre, sant Sebastià o la Mare de Déu del terme. Els confrares escollien anualment els seus administradors. La confraria més important a Fals era la del Roser, però també hi havia les confraries de Sant Vicenç, Sant Isidre i Sant Agustí. Cada una d'elles mantenia un altar, on no hi podia faltar mai un llum d'oli que cremés perpètuament. En els testaments dels rics i dels pobres no hi faltava mai un apartat dedicat als llegats destinats a les diverses confraries

del mateix poble i dels pobles veïns. L'Obra i les confraries funcionaven amb autonomia, però abans de prendre qualsevol decisió ho consultaven al rector.

L'enfrontament que esmentàvem anteriorment, es va produir perquè el rector va voler ficar-se en un terreny que els altres consideraven que no li pertanyia. El podríem anomenar un conflicte de competències. *«Per quant lo reverend Domingo Feliu pretenia tenir claus del arxiu y de totas las administracions que hi ha existents en la referida Iglesia y que tots los anys sos respectius administradors y obrers donasen compte davat seu de tot lo cobrat y administrat, lo contrari pretenent lo comu del dit terme, obrers y administradors de las confrarias y molts dels particulars del terme, allegant que lo Parroco no devia miscuirse en lo que pretenia, si que devia continuar y atendrer la consuetut practicada y altres motius que expressavan. Del que se seguiren varios disturbis, enfados y molestias...»* El cert és, que el conflicte va ser llarg i dur, i va acabar amb les dues parts demanant justícia a la Real Audiència del Principat de Catalunya, a la sala presidida per lo Noble Senyor Don Anton de Serra y Portell. Les gestions del Bisbe i altres mediadors no van aconseguir refredar els ànims, i l'afer no es va resoldre fins que es va morir el rector Domingo Feliu. El 3 de novembre de 1764, trobant-se greument malalt, va dictar testament en presència d'Anton Sagristà i de Joan Bacardit. Va demanar que el seu cos fos enterrat al cementiri d'Oseà. Déu n'hi do el viatge que havia de fer un cop mort!. Va llegar un morabatí al seu bisbe, ja que era tradició que els capellans fessin aquest llegat piadós. Un morabatí era una moneda d'or, d'origen mossàrab, que equivalia a l'època a unes dues lliures i mitja de moneda catalana. Va llegar al seu germà Josep tot el servei de plata i tots els mobles i atuells de cuina que es trobessin a la rectoria, tota la roba de llana i de bri, i el "matxo" amb els seus guarniments. A la Rita Pons, la majordoma, li va deixar *«...una marfega nova, quatre llansols de bri dels bons, un matalas, sis toballons, quatre toballolas, unas estovallas de las bonas, volent que se li paguía la soldada que jo li estiga debent fins lo dia de mon obit...»*

El novembre de 1764, Bartomeu Sarmentero, Bisbe de Vic, va demanar al rector de Rajadell, que era mossèn Pasqual Godayol, un home de tarannà pacífic, que provisionalment es fes càrrec de l'assumpte i mirés d'arribar a una concòrdia, amb aquest termes *«...la parrochia de S.Vicens de fals de nostre Bisbat estiga sumergida en moltas y gravissimas discordias, hem determinat a vos lo Revt. Pasqual Godayol prevere, per la confiansa que de vostre çel tenim, donarvos totas nostras facultats perque en nostre nom termineu y compongau las ditas diferiencias y disturbis en la dita parrochia...»* La concòrdia va ser signada a Manresa el 9 de febrer de l'any següent davant del notari Rallat. Per una part va signar mossèn Godayol i per l'alta part el Batlle del terme, l'honorable senyor Anton Sagristà i Jaumeandreu, els regidors, Agustí Massana i Urbici Bastardas, i els Obrers d'aquell any, Francesc Grau i Josep Tortora. Al costat de les forces vives de Fals, també van figurar en la concòrdia els principals caps de casa; Francesc Galí (Boixeda), Agustí Oller (Torreblanca), Josep Campserver (Campserver), Francesc Subirana (Subirana), Josep Bonvehí (Oliveres de la Costa), Francesc Serra (Serra) i Josep Grau (Grauet).

La concòrdia constava de diversos apartats. Un d'ells fixava les obligacions religioses del titular de la parròquia, que sembla que eren negligides pel rector Feliu. Aquesta relació de les pràctiques religioses o "consueta" és prou interessant i serà motiu d'un proper article. El punt principal de la concòrdia però, era que el rector no podia envair les competències dels Obrers ni de les confraries, que gaudien d'autonomia. S'establia que la caixa dels diners de l'Obra havia de tenir dues claus idèntiques, una l'havia de guardar els administradors, i l'altra el rector. Igualment la caixa de la Confraria del Roser. A l'hora de passar comptes, s'havien de trobar i posar-se d'acord tots plegats. Amb aquest pacte es va acabar "la rebel·lió del ramat envers el seu pastor", i la pau i la harmonia van tornar al poble.

ARXIU: F. VILLEGAS

Rectoria de Fals, 1943

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Octubre de 2004, número 7
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs 48
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
NOVEMBRE 2004, NÚMERO 8

La Gabriela de Baix

La Gabriela era una heretat molt antiga que estava en mans de la família Sagristà des de mitjans del segle XVI. El 19 de setembre de 1867 va morir el darrer hereu, el Pere Sagristà. Tenia tres filles, la Maria, soltera, la Rosa, monja, i la Teresa casada amb Oleguer Galí Casals, de Sant Llorenç Savall. En el testament, el Pere Sagristà va disposar que l'hereva havia de ser la Maria, la gran. Si aquesta moria heretaria la Teresa, amb la condició que, si no tenien descendència, l'herència passaria a Jaume Galobart, un nét de la seva germana Francesca, casada a Sant Fruitós amb un tal Fruitós Galobart. La Maria va morir el 1871 i la Teresa el 1890, sense deixar cap fill. D'acord amb el testament, la propietat de la Gabriela va passar al Jaume Galobart.

Balcó de la Gabriela de Baix, datat el 1869

El nou amo havia de fer front a unes despeses importants, perquè calia indemnitzar el Galí per les millores que havia fet a la finca i també pel pagament de les legítimes i llegats testamentaris de les tres filles del Sagristà que el Galí havia assumit. El deute pujava a 19.000 pessetes i el Galobart, que no tenia un duro, va haver de pactar amb l'Oleguer Galí. El 30 d'abril de 1891 van signar una concòrdia davant del notari Tadeu Gassol de Manresa. La propietat, estimada en 40.000 pessetes, es va dividir en dues parts; la part de l'obaga, al nord, va passar a dir-se la Gabriela de Dalt, mentre que la part del solell, al sud, va dir-se la Gabriela de Baix. La part de dalt tenia més terra de conreu i la part de baix tenia més bosc. Dins de la part de baix hi havia construïda la casa de la Mallencosa, que era de Domingo Torras Bacardit, però pagava un cens anual a la Gabriela.

Quan es va fer la partició, l'any 1891, a la casa pairal hi havia dos habitatges; en un hi vivien els amos, en l'altre, una família de masovers. Els masovers eren l'Antoni Pons i Maria Comallonga, procedents de les rodalies de Cardona. Tenien cinc fills. El gran es deia Joan i treballava a casa. El fill petit de la família era el Josep Pons, nat el 1875, el qual esdevindria mossèn i seria objecte d'una gran veneració per part dels seus feligresos de l' illa de la Palma.

La casa es va partir en dos trossos tapiant dues portes. El Galobart es va quedar la part més noble de la casa, mentre que el Galí es va haver de conformar amb la casa dels masovers i un trosset de la casa principal. Aquesta part té una finestra que dóna al sud amb una llinda datada el 1670. A la mateixa façana hi ha un balcó que va fer construir la Maria Sagristà, ja que el forjat de la barana porta les seves inicials i la data 1869. De la mateixa època és l'ampliació de l'edifici de la masoveria, aixecat parcialment amb tovots de fang.

L'Oleguer Galí no va viure mai a Fals, sinó que s'estava al seu poble, a Sant Llorenç Savall, on tenia propietats. Quan va enviduar de la Teresa Sagristà tenia 56 anys i encara es va veure amb cor de casar-se de nou. Ho va fer amb la Caterina Roma Riera, la qual li va donar quatre fills, si bé tots es van morir de petits, tret d'un. El 27 de novembre de 1905 va morir l'Olegari, a l'edat de 72 anys. Prèviament havia fet testament amb un notari de Rubí, i havia nomenat hereu al seu únic fill Valentí i usufructuaria a la Caterina. Aquesta es va posar d'acord amb els veïns de la Gabriela de Dalt i va permutar amb ells alguns trossos de terra, amb la finalitat que les dues propietats quedessin una mica més endreçades. No li va provar l'estat de viduïtat a la Caterina i va contreure segones núpcies amb Pere Rovira. L'hereu de la Gabriela de Baix, el Valentí Galí Roma, va tenir una vida desgraciada. Va morir de tuberculosi a l'edat de 31 anys, encara solter. Va ser l'any 1925 i l'herència va retrocedir a la seva mare, la Caterina, fins a la mort d'aquesta, esdevinguda l'agost de 1935. No li quedava cap fill viu, així que va heretar el parent més proper, el seu nebot Joan Roma Olivé. Els drets de successió van ser elevats; el 1936 va haver de pagar 11.569 pessetes per poder inscriure la finca al seu nom. El Joan Roma s'estava a Sant Llorenç Savall, tenia l'ofici de sabater, i era fill de Mariano Roma Riera, un

germà de la Caterina. Joan Roma es va aparellar amb la Maria Cot i, encara que no hi vivien sempre, feien llargues estades a la seva casa de la Gabriela de Baix, en una part de la casa que tenien destinada. Encara en vida, el pare va fer donació de l'heretat al seu fill Jaume Roma Cot. El Jaume habitava a Sabadell i era l'amo d'una fàbrica tèxtil. El 1973 va comprar la casa de la Mallencosa a Josep Torras Casanovas, quan aquest va marxar a viure a Sant Fruitós. El terreny sobre el qual està edificada la casa ja era de la Gabriela, però l'edifici pertanyia al Casanovas perquè el seus avantpassats l'havien construïda. El Jaume es va casar amb la Neus Salvó Puigdomenech, i el seu fill gran, el Joan Roma Salvó, ha esdevingut l'actual propietari de la Gabriela de Baix, després de la mort del pare.

Els descendents de la Teresa Sagristà i l'Oleguer Galí han estat uns propietaris absentistes, ja que mai han viscut a Fals ni s'han ocupat personalment de les terres. El conreu de la terra l'han deixat en mans de parcers o dels masovers que han ocupat successivament la casa. Malgrat el risc de deixar-nos-en algun, els masovers que han viscut a la Gabriela de Baix des que els Pons van marxar cap al mas Servitge de Monistrolet aproximadament el 1893, han estat els següents (entre parèntesis la data aproximada):

(1894 -1900) Ramon Massana, procedent del Collet, i la seva dona Maria Font Serra. (1900 -1943) Joan Moncunill Felip, procedent de la masoveria de la Torre, i la seva muller Àngela Roig Sellarés, de la Grevalosa.(1943 -1960) Ramon Bordó, d'Horta d'Avinyó, i la seva dona Antònia Centellas. (1960 -1975) Pere Torra Montraveta, de la Torregassa d'Olius, i la seva dona Mercè.

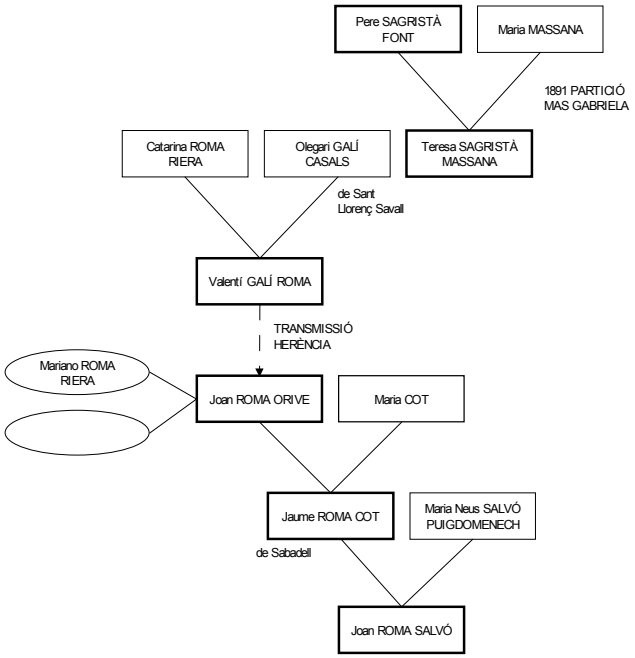

Durant el període comprès entre els anys 1975 i 1985, la casa va estar desocupada, mentre que les terres les treballava un tal Comallonga de Manresa. En principi aquest tenia un tracte verbal amb l'amo de cinc anys de durada, però es va anar allargant fins que a l'any 1986 es va instal·lar a la casa la família de masovers formada per Josep Xavier i la seva muller Pura Bayló, que van venir de Sant Salvador de Guardiola, i van fer-se càrrec de l'explotació de tots els recursos de la finca.

Ca l'Agustí

Agustí Fosas era fill d'Agustí Fosas Junyent i Francesca Ibanyes, de cal Jan de la Roca. De jove s'estava a la casa paterna, sotmès a l'autoritat del seu germà Josep, l'hereu. Com que tenia desig d'independitzar-se i fundar una família, acompanyat del seu germà Isidre va anar a veure l'amo del Tatger i li va demanar si li podia vendre un tros de terra adequat per construir-hi una casa. El dia 1 de juliol de 1866 els dos germans van baixar a Manresa, a casa del notari, per signar l'acte d'establiment. El tros assignat a cadascú feia quatre quartans i mig, és a dir, 11 àrees de superfície, i tenia un valor de 533 pessetes. El terreny donava per fer hi una casa, amb els seus coberts i corrals, i dedicar la resta a hort, que es podia regar amb l'aigua del torrent. A canvi del terreny, el Tatger havia de percebre un cens de 16 pessetes cada any el dia de la Mare de Déu d'Agost. Els testimonis de l'acta notarial van ser els ciutadans de Manresa, Josep Rovira, teixidor de cintes de cotó, i Miquel Pou, armer. El cens va ser redimit vint-i-vuit anys més tard amb un pagament en efectiu de 250 pessetes a Isidre Morros, a qui havia pervingut el dret de cobrar el cens com a conseqüència de la partició de la finca del Tatger.

En el moment de la construcció hi havia dues cases al poble anomenades ca l'Agustí; La primera es trobava al Raval i duia aquest nom perquè l'havia feta l'Agustí Llussà. Uns anys més tard, aquesta casa va passar a dir-se cal Miro. La segona era la Caseta Nova de Boixeda, on hi vivia l'Agustí Massana, de manera que a la casa li deien també ca l'Agustí. La casa que porta el nom avui en dia va ser coneguda als inicis com la casa de l'Agustí de cal Jan de la Roca, un nom un xic llarg, però que servia per a diferenciar-la de les dues homònimes. Durant un temps la gent també va utilitzar un malnom per designar la casa; cal Trompa.

Ca l'Agustí (c.1960)

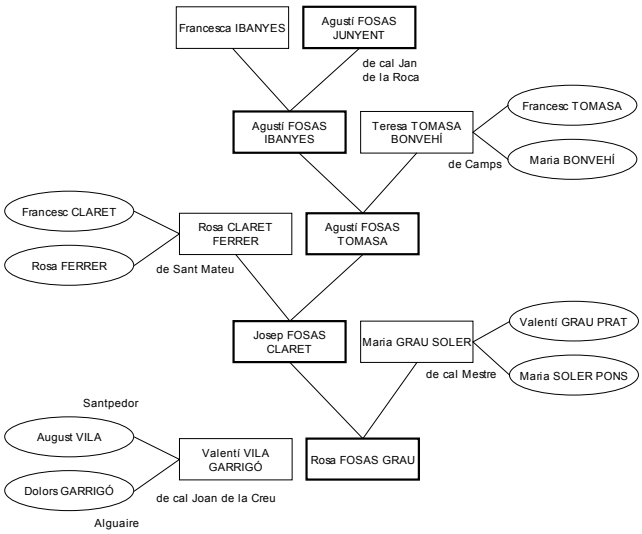

L'Agustí Fosas Ibanyes va casar-se amb Teresa Tomasa Bonvehí (1841-1905), filla de Francesc i Maria, de Camps. En algun document el cognom de la mare de la Teresa apareix com Branada. El 1878 van tenir el primer fill i li van posar Agustí, com el pare, l'avi i el rebesavi. Van tenir més fills, un altre xicot anomenat Josep, i tres mosses, la Teresa, la Victòria i l'Àngela. L'Agustí Fosas Tomasa (1878-1951) es va casar amb Rosa Claret Ferrer (1880-1964), de Sant Mateu, i aquesta vegada van trencar la tradició familiar i van posar Josep al primer fill nat, segurament perquè el padrí de la criatura va ser l'oncle Josep. Després van arribar dues filles, la Dolors i l'Enrica, però la primera va morir a l'infantesa. La segona es va casar amb l'Andreu Soler Fàbregas de Súria, i se'n van anar a viure a cal Fusteret de Súria. Van tenir un fill que també li van posar Agustí. El 1918 van fer un tracte els germans Fosas Tomasa; el Josep va cedir a l'Agustí un tros de quatre quarteres anomenat el Bosc Gran de la Mongia, que pagava la quarta part a l'església de Sant Vicenç. L'Agustí va vendre a continuació la terra a Celestí Casals Baraldés, de cal Mosquit, per 125 pessetes. El tracte es va fer davant de tres testimonis, el rector mossèn Vicenç Noguera, el vicari mossèn Esteve Dachs, i Ramon Miquel, de la Fassina.

Josep Fosas Claret (1910-1976) va participar com a soldat a la darrera guerra civil. Al front d'Aragó va rebre una ferida de metralla a l'esquena i el van enviar a casa a recuperar-se. Quan van arribar els Nacionals el van tancar, com tants d'altres, al camp de concentració d'Igualada. S`hi va estar un mes i 16 dies, fins que la família va aconseguir un aval de l'alcalde. El 1940 va casar-se amb una noia de cal Mestre, la Maria Grau Soler, que treballava a la fàbrica de galetes de Rajadell. Van engendrar dos fills, l'Agustí i la Rosa. L'Agustí no estava bé i va morir a l'edat de 24 anys; aleshores va quedar com a pubilla la Rosa. El Josep menava a parts sis trossos de terra; cinc eren vinyes, del Miralles (2), del Grauet, del Gardela i de la Torre, mentre que al sisè tros, situat al lloc dit el Cucut, al Pla dels Manresans, hi feia patates, melons, cebes, i altres hortalisses.

La Rosa Fosas Grau va casar-se el 1962 amb Valentí Vila Garrigó, originari d'Alguaire (Lleida), però criat a cal Joan de la Creu, on la seva mare va entrar de jove quan va contraure segones núpcies. El 1975 van canviar la teulada i van fer altres reformes a la casa. Posteriorment han fet més obres i l'aspecte actual de la casa és molt diferent del que tenia antigament. La Roseta i el Valentí han tingut tres fills; l'Agustí, la Montse i l'Ignasi. Actualment conviuen a la casa amb els dos nois i la iaia Maria Grau. El Valentí és l'únic pagès del poble que encara treballa la vinya; en mena una del Miralles amb més de mil ceps i es fa el vi a casa seguint el mètode tradicional.

Cal Cisteller

Aquesta casa és una de les més antigues del poble vell de Fals. Quan es va edificar només hi havia tres cases al Raval. La va aixecar Joan Puigdellívol, qui havia adquirit el terreny el 6 de setembre de 1775, pagant 53 lliures a Ramon Tatger. La casa estava subjecta a un cens anual de 6 sous, que recol·lectava el procurador del Duc. Quan va morir el Joan, la va heretar el seu fill Josep Puigdellívol, però aviat se'n va cansar de viure-hi i el 27 de maig de 1788 se la va vendre a Adjutori Tomàs. El preu de la transacció va ser de 185 lliures. L'Adjutori tenia un hort al torrent i menava diverses vinyes. El 1799 va comprar a Francesc Morera, de Fonollosa, una vinya ja plantada de tres jornals de llauradura de mula, del mas Torra Sagimona. A més de pagès, era cisteller, i per això a casa seva se n'hi va dir cal Cisteller. Era la seva activitat artesana molt útil en aquells temps, perquè totes les cases necessitaven cistelles i coves de diverses mides. Normalment el client mateix tallava els vímets d'alguna vimetera de la vora del torrent i els posava en remull, aleshores el cisteller teixia els vímets amb traça i cobrava un tant per la feina.

L'Adjutori va morir el 2 de febrer de 1828 i a la casa s'hi van quedar el seu fill Jaume Tomàs Soler i la seva dona, la Francesca Martí. El Jaume va aprendre l'ofici del pare i va continuar fent cistelles per la gent de Fals i rodalies. Alternava aquesta feina amb la de pagès. Entre d'altres, es cuidava d'una vinya de set quarteres i mitja anomenada del Sord, que pagava les parts a Moncunill. El Jaume i la Francesca només van tenir una noia, a qui van posar el nom de la mare. La Francesca es va casar el 1850 amb el veí de davant de casa, l'Antoni Moncunill Solervicens, de cal Parcer. En ocasió del casament, els pares van fer a la Francesca hereva de la casa i de les terres que menaven, amb una clàusula però, que si un dia els arribava un fill , l'heretament a la pubilla quedava anul·lat a favor del xiquet. L'Anton Moncunill va aportar al matrimoni els drets d'una vinya de quatre quarteres situada al Dalmau, valorats en 50 lliures. L'hereu no va arribar mai i la Francesca va quedar mestressa quan els pares van passar a millor vida. Com que els papers de la propietat s'havien perdut, l'any 1887 la Francesca va anar a l'ajuntament a demanar un certificat conforme la casa era seva. Va presentar tres testimonis que van ratificar la seva pretensió i l'alcalde, que era l'Isidre Juvert, va lliurar-li el certificat que necessitava per inscriure

la casa al registre de la propietat. La Francesca va fer pujar a set fills, dits Maria, Teresa, Rosa, Cristòfol, Matilde, Joan i Maria. Va quedar vídua i va viure fins el gener de 1893.

El 1887, el seu fill gran, el Cristòfol Moncunill Tomasa, s'havia casat amb la noia Josefa Fàbregas Pubill, de la localitat de Baixals, Lleida. A part d'alletar els propis fills, es veu que la Josefa que tenia llet per donar i vendre, va criar altres infants. El 1904 van enterrar al cementiri de Fals una nena de nou mesos que estava a dida a cal Cisteller. La nena provenia d'una institució de Barcelona. En aquella època, i com a conseqüència de les difícils condicions dels parts, que causaven moltes baixes entre les mares, hi havia molta canalla que anava a parar a institucions per als orfes, com per exemple la Maternitat o els Infants. Aquestes institucions marcaven els nadons amb un braçalet de plom numerat i buscaven dides al pobles que volguessin alletar-los a canvi d'un estipendi. La mortalitat d'aquestes criatures era esgarrifosa i molt pocs se'n sortien. El 1906, el Cristòfol tenia un deute de 500 pessetes amb el seu cosí Antoni Moncunill Ribas, de cal Parcer. Com que no es veia en cor de tornar els diners que li havia anat manllevant, va donar com a garantia al seu cosí la casa i un tros de terra. La casa es valorà en 400 pessetes i la resta fou el cost que es donà a la terra. El 13 de desembre de 1918, l'Antoni Moncunill Ribas va vendre's la casa i el tros de terra a Francesc Moncunill Fàbregas, fill i hereu del seu cosí, ja difunt. No va voler fer negoci amb la família i li va vendre pel mateix preu que li havia costat, 500 pessetes.

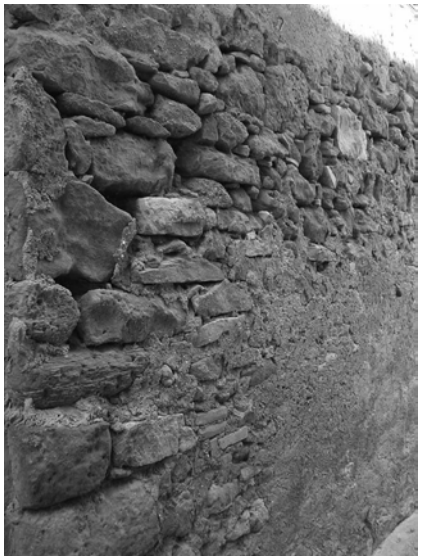

Paret de cal Cisteller

El Francesc s'havia casat el gener de 1918 amb Antònia Perramon Serra, de Rajadell, però els nuvis no van arribar a viure a cal Cisteller, segurament perquè la casa estava en mal estat. El 4 de març de 1923, el Francesc Moncunill va traspassar per 250 pessetes la casa a Joan Torras Tatgé i Isidre Vilà Guilà, president i secretari respectivament del "Sindicat i Cooperativa Agrícola de Fals i Comarca". Aquest sindicat camperol tenia per finalitat facilitar als seus socis llavors, guano i productes per ensulfatar. Abans de comprar cal Cisteller, feien servir de magatzem un local situat a prop de l'estació de Rajadell. Quan va ser secretari del

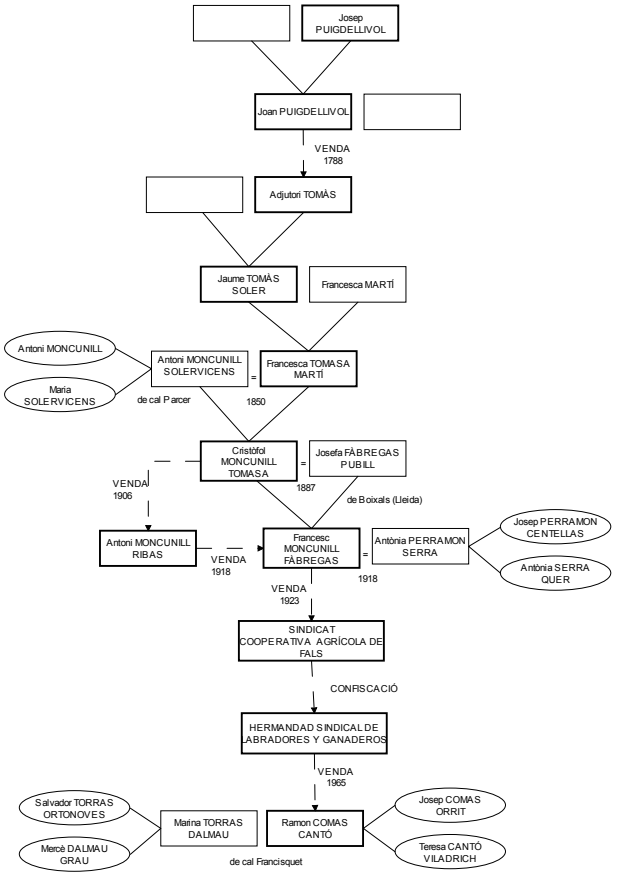

Sindicat l'Isidre Vilà, de cal Regueret, aquest es va cuidar de vendre queviures uns dies a la setmana. La iniciativa va ser acollida favorablement, perquè al poble no hi havia cap botiga, i baixar al mercat de Manresa era carregós per la gent gran. Durant la Guerra Civil, cal Cisteller va ser la seu del Comitè Antifeixista Local, que el va utilitzar per fer les reunions i com a magatzem dels productes confiscats. També s'hi repartia el racionament, i fins i tot durant una temporada, va servir per fer estudi a la mainada.

Després de la guerra la casa va quedar buida i es va començar a ensorrar. Durant uns mesos va acollir la família de Josep Calvet, que havia abandonat cal Ferran perquè amenaçava ruïna. Aviat però, van haver d'abandonar cal Cisteller pel mateix motiu. A finals de 1964, la "Hermandad de Labradores y Ganaderos de Fonollosa" va tramitar la inscripció de la finca a nom seu en virtut de la llei d'embargament del patrimoni dels sindicats del temps de la República. Joan Duocastella Pujol, capitost de la "Hermandad", va obtenir el 27 d'octubre de 1965 autorització de la "Delegación Provincial de Sindicatos" per posar a la venda l'edifici. L'autorització la va signar el senyor, Rodolfo Martin Villa, que més endavant esdevindria ministre del govern Suárez. Es va fer una subhasta pública al cafè del Tinai, per veure qui en donava més per cal Cisteller, aleshores mig enrunat. La licitació es va resoldre a favor de l'oferta que va fer Ramon Comas Cantó, de cal Francisquet. Aquest va acabar d'ensorrar la casa, exceptuant una paret, i va tornar-la a aixecar amb obra nova. Actualment els baixos fan la funció de garatge.

Mas Basterdes (2ona. part)

Josep Bastardas Ribera va fer parella amb Rosa Feixas i entre els dos van portar tres fills al món, anomenats Benet, Francesc i Teresa. Va entrar en possessió plena del mas quan ja tenia una edat bastant avançada, perquè el seu pare no va morir fins el 1812. Les dificultats econòmiques que havia patit la casa en èpoques anteriors es van reproduir, ja que encara que la casa era forta, haver de pagar els drets als nou germans de l'hereu era una sagnia difícilment suportable. Una part del patrimoni es va haver d'empenyorar i algunes finques ja no es va recuperar mai més. El 1810 va arrendar per 800 lliures un bosc anomenat el Racó Gran de la Devesa al sastre de Manresa, Miquel Gomis, amb la condició que podia tallar els pins, però no els roures. El 1812 va vendre's al mateix sastre l'heretat Castell, àlias Roig, situada a Sant Martí de Massana per 1.750 lliures. El mateix any va vendre's a carta de gràcia el mas Rabassa per 500 lliures i les parts de la collita del mas Gras de la Molsosa per 700 lliures. També va vendre's a carta de gràcia cinc feixes a Mateu Gras, de Sant Mateu i va demanar un préstec de 500 lliures a Feliu Santasusana, de Salo, confiant que més endavant podria tornar els diners. No va poder fer-ho i la majoria dels deutes van passar al seu fill. El Josep era una persona important del poble, el 1790 era Regidor i el 29 d'abril de 1820 va signar en qualitat d'Alcalde Constitucional un certificat sobre el nombre de soldats retirats que hi havia al poble, que es va enviar al Capità General de l'Exèrcit. En aquella època, Fals encara conservava ajuntament propi. Va morir el 1822, deixant com a hereu el seu fill primogènit Benet.

Benet Bastardas Feixas va casar-se el 1821 amb Maria Santasusana Puig, de Salo. En els capítols, Benet va assignar al seu germà Francesc 900 lliures pels drets de llegítima. El 5 de febrer de 1824 van tenir el primer fill, a qui van posar Pere. Després la cigonya visitaria nou vegades més la llar del Benet i la Maria. I encara al Benet li va quedar temps per dedicar-se a la política. Sembla que va participar en l'aixecament popular contra les tropes napoleòniques i que va ser a la batalla del Bruc fent costat als patriotes. No hem sabut trobar cap rastre de la seva participació en la documentació dels sometents, però cent anys més tard d'aquells fets heroics, el seu nét va rebre una medalla honorífica del president del Govern, don Antonio Maura.

Pedra amb incripció, a la façana sud de la casa

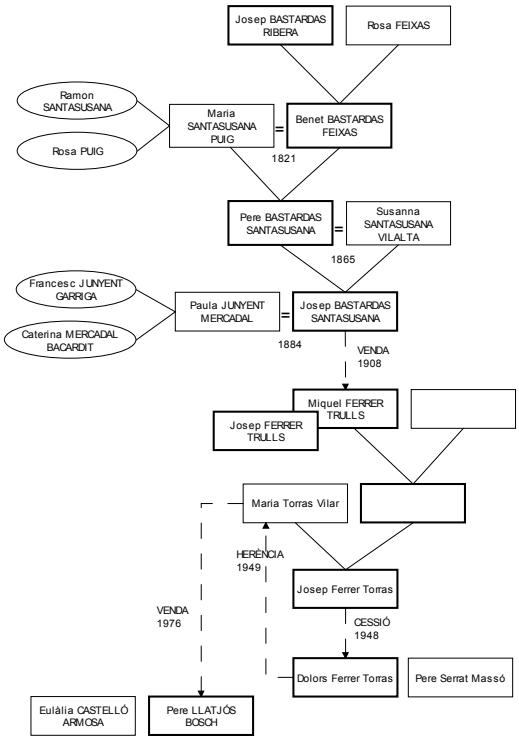

Potser era un heroi de guerra, però administrant els negocis era un desastre. La propietat estava més endeutada que mai i va haver de contraure nous deutes per tapar forats. Encara es devien 2.554 lliures dels drets dels germans i germanes del seu pare i molts interessos vençuts de préstecs antics. El 1827 va vendre's a Pau Cortés de Torruella les parts de la collita del seu mas Rabassa per 1.128 lliures. Feliu Santasusana, oncle de la dona del Benet, va anar comprant a diversos creditors deutes que afectaven a Bastardes, de manera que el juliol de 1843 el Feliu va presentar papers reclamant un total de 4.935 lliures. A més d'ell, hi havia 18 creditors més. Després de diverses pròrrogues concedides pel Jutge de Manresa, es va procedir a l'embargament del béns del Benet Bastardas. Es va fer una subhasta pública el juny de 1847. Els masos Bosc i Rabassa es van perdre, mentre que Josep Santasusana va adquirir a nom de la seva germana l'heretat Bastardes per 7.985 lliures. Així, Maria Santasusana, dona del Benet, va apropiar-se de la finca del seu marit arruïnat, evitant que passés a mans estranyes. En aquell moment Bastardes constava de 44 quarteres de sembradura, 4 d'olivar, 13 de vinya pròpia, 53 de vinya donada a parcers, 3 d'hort, i 161 quarteres de bosc i ermot.

La vídua Maria Santasusana Puig va testar l'agost de 1860 deixant hereu el seu fill Pere. Va deixar 600 lliures al Joan, que va estudiar i va esdevenir mestre d'instrucció pública, i 600 lliures a la seva filla Antònia, encara soltera. A les filles casades; Francesca amb Valentí Iglesias i Teresa amb Pere Comallonga, només els va deixar la quantitat simbòlica de 10 rals. La situació econòmica del mas no va millorar i en Pere Bastardes va continuar endeutant-se més i més. Primerament va haver d'hipotecar la casa com a penyora del dot de la seva dona, que ascendia a gairebé 10.000 rals. El 1867, Antoni Quatrecases li va deixar 600 escuts, iguals a 1.500 pessetes, amb un interès del 7%. I el

1879 va hipotecar la casa a nom del procurador Joan Rojas, que li havia deixat 1.500 pessetes. No es van cancel·lar aquests préstecs fins el 1888. El Pere es va casar el 29 de maig de 1865 amb Susanna Santasusana Vilalta, de Salo. Segurament era una parenta seva i era vint anys més jove que ell. Van tenir sis fills, quatre nois i dues noies. Algunes obres deuria fer a la casa, ja que a la façana que dona a migdia hi ha encastada una pedra amb el seu nom, la data 1870, i un divertit dibuix. Pere Bastardas va morir el 24 de desembre de 1882 al poble de Sans. No se sap que hi feia allà, potser estava de pas i es va posar malalt, perquè dos dies abans de morir va fer testament amb el rector del poble. Va deixar 1.000 lliures a cada fill i va nomenar la Susanna usufructuària. La seva vídua però, es casar amb Ricard Colillas Claret, i se'n va anar a viure a Barcelona, a casa del segon marit. Llavors va reclamar el dot, i com que no hi va haver acord entre les parts, l'assumpte va acabar als tribunals. Finalment van pactar una indemnització de 3.266 pessetes. Va quedar al davant del mas el Josep Bastardas Santasusana, nascut el 1866. El Josep va tenir l'encert de casar-se amb una pubilla, la mestressa de l'heretat veïna del Junyent, de Camps. El 1884 es va unir amb Paula Junyent Mercadal i amb ella va aconseguir incrementar el seu patrimoni considerablement. Com que el Junyent es trobava en millors condicions que Bastardes, els noucasats van instal·lar-s'hi, i a partir d'aquell moment el Josep va passar a ser considerat un terratinent del poble de Camps. Aquest pot ser el motiu i no altre, que ha provocat que una casa que històricament ha format part del terme de Fals, a partir d'un determinat moment es consideri pertanyent al terme de Camps.

El Josep i la Paula van tenir sis fills, dos xicots i quatre noies. L'hereu va ser el Pere, nascut el 1888. El Josep Bastardas era una persona important del poble i va ser escollit diverses vegades per anar a l'ajuntament i va ser alcalde entre els anys 1894 i 1897. A més a més, el 1893 va ser nomenat cap del sometent del sector de Camps. En deixar de residir-hi l'amo, la casa de Bastardes va entrar en una fase de decadència més ostensible. Es van anar segregant porcions, unes com establiment, altres com a venda perpètua; 4 quarteres a Pau Calsina (1889), 40 quarteres a Pere Arderiu (1889), casa de Betlem i hort de la Figuera a Joan Perdigués (1889), 15 quarteres a Antoni Puigdellívol (1890), 7 quarteres a Ramon Colillas (1891), 15 quarteres a Joan Perdigués (1897), 44 quarteres a Josep Colillas (1900), 38 quarteres a Josep Comallonga (1904), etc. En alguns d'aquests trossos de terra hi va haver parcers que s'hi van fer la casa. Són les cases Colilles, Casó, Gaig, Rabinat i Gravat. Posat que l'amo de Bastades i el Junyent havia de fer front a pagaments, com els dots de les germanes i les legítimes del seus germans Lluís i Pere, (que eren de 4.500 i1.670 pessetes respectivament), i altres deutes que havia heretat, no va tenir més remei que seguir demanant diners; a Ignasi Sanpera 3.500 ptes. (1892), a Antònia Arderiu 4.500 ptes. (1895), a Domingo Manubens 2.000 ptes. (1897), a Francesc Pons 5.000 ptes. (1900), a Josep Biosca 1.625 ptes (1904), i un llarg etcètera. Finalment, el 1908, Josep Bastardas va vendre's l'heretat als germans Miquel i Josep Ferrer Trulls, de Claret de Cavallers. El Miquel era propietari i el Josep era capellà, i van pagar-ne la quantitat de 17.500 pessetes. La finca tenia aleshores només 100 quarteres, unes 29 hectàrees. Va heretar la propietat, a més de moltes d'altres, Josep Ferrer, el qual la va cedir a la seva germana Dolors Ferrer Torras en concepte de legítima. La Dolors vivia a Sant Hilari Sacalm on estava casada amb Pere Serrat Massó i va morir el 1949 sense haver fet testament. El jutge va dictar una sentència que donava la finca de Bastardes a Maria Torras Vilar, la mare de la difunta, resident a Barcelona. Actualment els amos són els descendents d'aquestes persones.

Durant tots aquest anys la casa ha estat ocupada per diferents famílies de masovers i treballadors de la casa. Es conta que a finals del segle passat van arribar a viure-hi fins a nou famílies, repartides en petites estances annexes a l'habitatge principal. Alguns dels edificis han conservat el nom de les famílies que hi habitaven, per exemple hi ha cal Sena i cal Misèria, un nom prou explícit. No és possible saber els noms de tots, però sí que hem pogut recollir dades d'alguns dels que hi vivien al voltant de l'any 1880; Francesc Esquius, de Cardona, i la seva dona Francesca Soler, que tenien 4 fills i 2 filles. Ventura Comallonga Soler, de Rajadell, i la seva muller Maria Real Vila. Pere Colillas Claret, de cal Colilles, i Francesca Alsedà Cinca, natural de Sentanera. Antoni Traver Calderer, pastor de la Corriu, i la seva dona Maria Irla Cardona, d'Oden. Domingo Esquius Reguant, de Cardona, i la consort Maria Bonvehí Grandia, nascuda a Vallcebre... Hi va haver uns masovers que s'hi van estar molts anys. Era la família formada pel Joan Tort Vila, la seva muller Maria Soler Pons, i els seus sis fills, dos nens i quatre nenes. Quan el darrer dels Tort va marxar cap a Viladordis, la casa va quedar buida i va començar a enrunar-se. Com que els propietaris eren absents, de menar les terres i administrar la finca se'n va cuidar molt temps Florenci Carné, el pubill del mas Sant Andreu. Amb la mediació d'aquest darrer, el 22 de novembre de 1976 es va segregar la casa de Bastardes de la terra que l'envoltava. Va comprar el vell edifici el metge Pere Llatjós i Bosch, natural de Santpedor, i la seva muller Eulàlia Castelló Armosa. Els nous propietaris han portat a terme diverses fases d'un ambiciós projecte de restauració del noble edifici, intentant respectar les característiques originals, tant arquitectònicament com en la utilització dels materials. El resultat final és remarcable, i d'aquesta manera s'ha pogut preservar una part interessant del patrimoni històric del poble.

Vista general de la façana sud

Ca l'Isidró

El mas Caselles de Camps tenia antigament una part de les terres dins dels límits del terme de Fals. Eren les terres dites de la Soleia o Solana de la Gascona, situades al vessant esquerre de la riera de Fonollosa, limitant pel cantó de ponent amb l'actual raval de Pere Jutge. Un dia va passar que el mas es va quedar sense descendència masculina, i llavors Bartomeu Comas va entrar a la casa en esposar la pubilla Antònia Casellas.

El 27 de setembre de 1784, la mestressa de Caselles i el Bartomeu van fer un tracte amb un pagès de Camps anomenat Isidre Viadiu Salipota, fill segon de Jaume Viadiu de Castelltallat. Li van cedir una porció de terreny mig boscós i mig erm d'unes tres quarteres, perquè el convertís en terreny productiu. Limitava per la banda de baix amb la riera, per un costat amb el torrent de la Gascona i per l'altre amb el torrent que baixava dels molins del mas Centelles del Racó, de Camps.

El parcer havia de donar la sisena part dels grans que collís i la quarta part de les olives i del raïm. També podia dedicar un tros de terra a la vora de l'aigua a hort i plantar alguns arbres fruiters, sense pagar-ne parts. Però si als amos els venia de gust anar a menjar fruita, ho podien fer lliurement.

Dins del tros podia deixar que pasturés un ruc o un animal similar, però des de sant Miquel fins a Tots Sants, el temps dels glans, l'animal no podia entrar a les feixes dels roures, ja que els glans eren per engreixar el porc de l'amo. Per poder fer adob, el parcer podia arreplegar cada any brossa per fer 200 piles. El preu de l'establiment va ser de 25 lliures i és de destacar la clàusula que segueix:

«...donam y concedim espressa facultat a dit adquisidor y als seus de fer y edificar al cap demunt de dita pessa de terra, esto es a la part de solponent sobre la singlera y part dalla de dita rasa, una casa de tinguda de quaranta sinch palms a tot quadro per la habitacio de ell y dels seus, y aximateix al costat de dita casa puga fer una hera per batrer lo blat y altres grans de sa cullita, y aximateix tinga facultat de fer prop de la casa una bassa per posar aygua, la qual sia comuna entre nosaltres y el adquisidor, podent uns y altres prendre aygua de dita bassa...»

Així doncs, la casa que es va començar a construir aquell mateix any va ser batejada amb el nom de l'home que la va fer possible, l'Isidre o Isidró. Referent al cognom, apareix en els document indistintament com Viadiu o Biadiu, ja que l'ortografia no era el punt fort dels escrivans de l'època. L'Isidre es va casar amb la Rosa Baraldés i després de la seva defunció, esdevinguda l'agost de 1815, la casa va passar al fill dels dos, el Cristòfol Viadiu Baraldés.

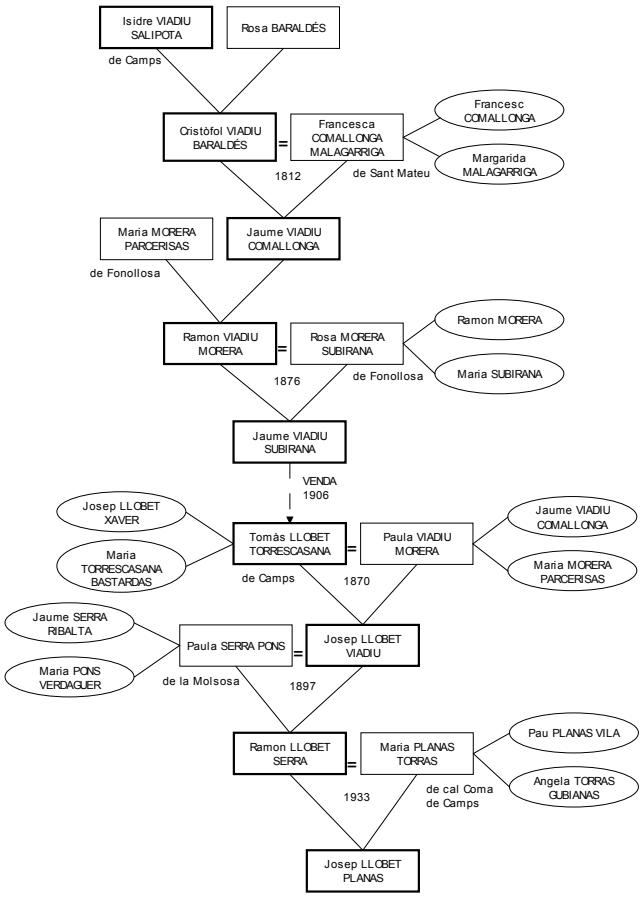

El 1812 el Cristòfol s'havia casat amb la Francesca Comallonga Malagarriga, de Sant Mateu, la qual va infantar el 1815 un xicot anomenat Jaume. Després van arribar el Joan, el Pere i l'Isidre. El Cristòfol va engrandir el casal primitiu amb successives ampliacions. Cada vegada que n'inaugurava un tros feia picar una llinda commemorativa. Sobre el porxo, en un pany de paret que dona a sol ponent, hi ha una llinda sobre d'una finestra que diu "CRISTOFUL BIADIU ME A FET EN 1846". Sota d'aquesta, hi ha una altra pedra gravada amb l'any 1862 dins d'un oval. A la paret sud, una altra llinda recorda que el Cristòfol va fer obres el 1856. Encara es pot veure una quarta inscripció a la façana nord de la casa, consistent en la data 1851 en xifres romanes. Cada inscripció té un estil diferent i el conjunt és una bona mostra del costum que tenien els antics pagesos de deixar constància de les seves construccions. Es va donar la circumstància curiosa en aquesta família que els dos cònjuges van morir amb una setmana de diferència; el Cristòfol ho va fer el 5 de novembre de 1870, i sa companya el 14 del mateix mes.

El Jaume Viadiu Comallonga va trobar la seva parella a Fonollosa, en la persona de Maria Morera Parcerisas. Van tenir dos fills i tres filles, essent el Ramon Viadiu Morera qui va heretar la casa i la terra que l'envoltava. Aquest es va casar el 1876 a l'església de Fals amb la noia Rosa Morera Subirana, procedent de Fonollosa, i d'aquesta unió va néixer el Jaume. En aquesta època, la casa acollia a dues famílies, ja que a més de l'hereu, s'hi estava el seu germà Pere, la dona i tres fills. L'avi Jaume va morir el 1889, a l'edat

de 74 anys. Quan va morir el Ramon l'any 1903, a Súria, la casa es trobava en força mal estat i necessitava obres de reparació amb urgència.

El 1906, el Jaume i sa mare vídua es van vendre la casa per 700 pessetes a Tomàs Llobet Torrescasana, marit de Paula Viadiu Morera, tieta del venedor. Els oncles residien en una caseta anomenada cal Tomàs, al raval de Pere Jutge, un grup de cases que pertany a Camps, però que es troba a tocar de Fals. El nom d'aquesta casa era degut a que va ser construïda pel seu avi, que es deia també Tomàs. De fet, tots els Llobet eren conegut amb aquest sobrenom, que s'anaven passant de generació en generació. Així, en una relació d'electors de 1889 hi surt el Josep Llobet, àlias Tomasó. Els Llobet van poder fer el canvi de vivenda, perquè els va sortir un comprador de la casa on s'estaven. La senyora Josefa Riera Bonvehí els en va donar 500 pessetes, tot fent constar en les escriptures que les pessetes eren ben seves, perquè les havia guanyades a la rifa, precisament al número 24469 de la Loteria Nacional. El Tomàs va morir el 1919 i la Paula el 1922, deixant set fills; tres xicots i quatre mosses.

Llinda d'una finestra de Ca l'Isidró,

El següent amo va ser el Josep Llobet Viadiu (1875-1941), casat el 1897 amb Paula Serra Pons (1878-1949) de la Molsosa. Va tenir quatre noies, la Maria, la Clara, la Florència i la Pilar, i un sol noi, el Ramon. La casa va passar, a partir del 1941, a la parella formada pel seu fill i la Maria Planas Torras. La Maria era de cal Coma de Camps i va aportar 250 ptes. de dot quan es va casar amb el Ramon el 1933. Van tenir tres fills varons, anomenats Josep, Albert i Joan.

El 1983, el Ramon va morir a l'edat de 77 anys i llavors la casa va quedar a nom de la seva vídua, que comptava 73 anys, com usufructuària, i del seu fill gran, el Josep Llobet Planas. A finals de la dècada dels 80, aquest va marxar a viure a Sant Joan i la casa va quedar sense habitants permanents.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Novembre de 2004, número 8
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
49
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2004, NÚMERO 9

Cal Tico Vell

Els orígens d'aquesta casa es troben en una acta del notari Antoni Enrich del 24 de setembre de 1797. L'amo del mas Bosch, el terratinent domiciliat a Sallent Josep Claret, va establir a Francesc Casas un tros de 35 per 35 pams perquè aquest s'hi pogués fer la casa. També li va cedir deu quarteres de terra perquè les treballés. Per la casa va fixar un cànon o lloguer anual de sis lliures, amb la condició que el cost de les obres de construcció es resquitaria del cànon, de manera que no s'hauria de pagar aquest fins que totes les obres fossin pagades. El tracte establia que la casa podia ser de dos pisos, a més de la planta baixa i les golfes. El Francesc únicament va poder construir una casa d'un pis, que va inaugurar ben aviat, ja que la llinda porta inscrit l'any 1797. Al cap de seixanta anys, el 20 de març de 1859, el nét del Francesc va obtenir autorització de Josep Claret, nét del Claret abans esmentat, per aixecar el segon pis que figurava en el projecte inicial. Tico, el nom de la casa, és un diminutiu de Francesc o "Francisco", mentre que l'adjectiu "Vell" s'hi va afegir posteriorment per diferenciar-lo del Tico Nou, una casa construïda més tard per un altre Francesc.

Vista aèria de Cal Tico Vell

El successor del Francesc Casas va ser el Josep Casas Palà. La mare d'aquest era la Teresa Orriols, així que possiblement Palà era un sobrenom de família que va acabar prevalent per sobre del cognom real. El Josep va casar-se amb la Paula Arderiu Obradors, de Sant Martí de Torruella. Els pares de la Paula eren uns pagesos bastant rics que tenien propietats a Sant Martí i a Santpedor. Abans de casar-se van fer capítols matrimonials davant del notari Gaietà Mas de Manresa. El document està datat el 29 de maig de 1825 i en el primer article o capítol, el Francesc va nomenar el seu fill hereu universal, posant però una sèrie de condicions;

«...se reserva lo donador de dits bens donats la quantitat de 75 lliuras barcelonesas per a testar y altrament a sas lliures voluntats fer y disposar, y per lo cas de morir sense disposar de ellas vol vagen compresas en lo present heretament. Y promet y jura en sa anima que la donacio y heretament tindra per ferma y agradable y que no la revocara per raho de ingratitut, inopia, necessitat ni ofensa, ni per altra qualsevol causa o raho...»

El germà de la núvia va lliurar al futur cunyat les 165 lliures del dot i l'aixovar de la Paula, i el Josep va correspondre fent un escreix o donació per noces de 55 lliures. El dot juntament amb l'escreix formaven un capital que no podia gastar-se la parella, sinó que estava destinat als fills que havien de procrear. La Paula va resultar força fèrtil, va portar al món onze criatures, quatre xicots i set noies. Tots els nois van anar marxant de la llar familiar escampant-se pel poble, el Josep a cal Saldes, el Joan a cal Joan de la Creu, i el Jacint a cal Cinto, excepte el Jaume, que va quedar-se a casa. Josep Casas va testar el 22 de maig de 1862, sent els seus marmessors o encarregats d'executar el testament, el seu amo Josep Claret i el seu germà Valentí, que era traginer i vivia a Sallent. Va deixar a cada un dels fills i filles sis lliures, però a les filles casades només deu rals de billó. El més sorprenent va ser que no va fer hereu al fill primogènit, com s'acostuma a fer, sinó que va nomenar al més petit, el Jaume.

Jaume Casas Arderiu es va casar primerament amb Maria Cots Comellas, de Monistrolet. Segons els capítols, el dot de la núvia va ser de 80 pessetes, i el pare del Jaume li va imposar a aquest l'obligació de mantenir a casa la seva mare Paula en cas que quedés vídua. Si aquesta no volia viure a cal Tico Vell, el fill li havia de donar 75 cèntims cada dia. I és just això el que va passar; la Paula va preferir anar a casa del seu fill Jacint, a cal Cinto del Raval de la Creu, on va viure fins al seu traspàs, esdevingut el 1885 de resultes d'un atac de feridura. Les núpcies van tenir lloc el 1871 i cinc anys després els va arribar el primer xicot, el Jaume. Més

tard n'arribaria un altre, el Lluís. La Maria moriria prematurament i el 1886 el vidu va casar-se de nou amb la Francesca Serra Vilardell, d'Olius. El 1872 el Jaume es va veure obligat a demanar un crèdit de 1.500 pessetes en or al metge de Sallent, Miquel Arderiu, i per garantir-lo va haver d'hipotecar la casa i la terra. Josep Claret Sastre hi va consentir i va avalar el préstec. Els diners es van tornar al cap de dos anys.

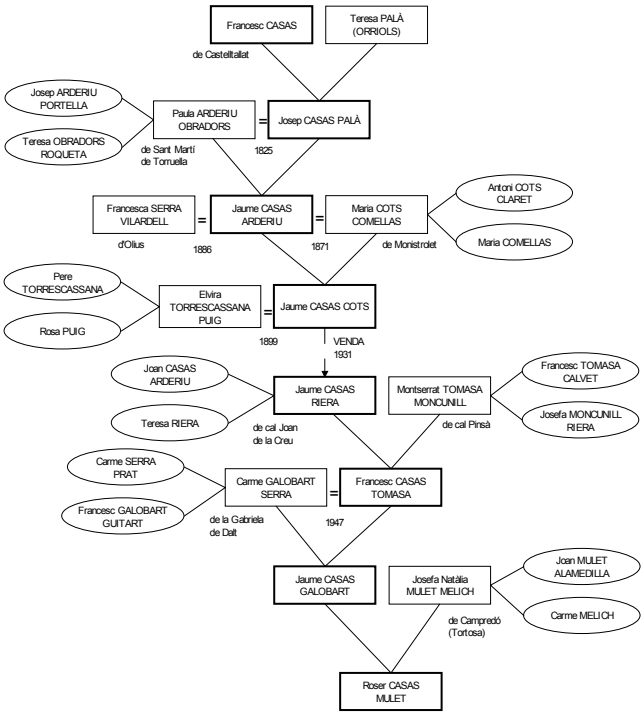

El 9 de maig de 1885 van tenir una bona sorpresa la gent de cal Tico Vell. A les dues de la matinada van sentir uns plors, van baixar i van trobar davant de la porta de casa una criatura embolicada amb uns bolquers blancs. Era nena i no portava cap paper que la identifiqués. Li van posar Bonaventura, un nom típic dels infants abandonats o "expositos". De vegades, el capellà o els del registre civil eren més imaginatius i s'inventaven qualsevol altre nom. Per exemple, el 1890, un matrimoni va dur al rector de Camps una criatura que havien trobat, i aquest la va batejar amb el nom de Josep Camps. Si no trobaven una ànima caritativa que els adoptés, molts d'aquests fills il·legítims morien al cap de pocs mesos. La nena de cal Tico Vell va estar de sort, se la va afillar la Rita Genescà, del Molí de Fals, i va viure fins als 78 anys.

Jaume Casas Cots va fer parella el 1899 amb l'Elvira Torrescasana Puig i de la unió en van sobreviure només dues nenes, la Montserrat i la Florentina. No sabem exactament quan va passar ni el motiu, però el cert és que el Jaume va marxar de Fals i se'n va anar a Calders. Mentrestant a la casa s'hi estava la família formada per Francesc Casas, de cal Jaume Casas, i la seva dona, l'Emília Grau, de cal Passadret de Camps. Cal aclarir que encara que els cognoms coincideixin, els Casas de cal Tico i els de cal Jaume Casas no són parents. El 1929, el Jaume va comprar a Josep Claret Serra, amo del mas Bosch, la casa i les terres que solia menar. En va pagar 500 pessetes per la casa i 400 per la terra. El 1931, es va vendre la propietat al seu cosí Jaume Casas Riera (1888-1958), de cal Joan de la Creu. Per fer possible el canvi de vivenda, aquest segon Jaume Casas va vendre's la seva pròpia casa del Raval de la Creu al Xisquet Fàbregas, un nebot seu.

El nou propietari de cal Tico Vell va ampliar la hisenda el 1932, en comprar un tros de 30 quarteres al nou amo del mas Bosch. En va pagar 4.000 pessetes. El Jaume Casas estava casat amb Montserrat Tomasa Moncunill (1891-1961), de cal Pinsà. Van tenir primer la Pepeta i després el Francesc, el Salvador, el Minguet i el Càndid. El Minguet va tenir una mala fi, es va punxar amb la forca de treure fems, i va morir de tètanus a l'edat de 17 anys. També va conviure amb la família durant tretze anys la Cristina, la filla petita d'un carboner que treballava als boscos dels voltants. Aquest, afectat per una greu malaltia va demanar a la família Casas si podia acollir la més petita de les seves tres filles que tenia llavors només quatre anys. I així ho van fer fins que l'hereu, el Francesc, va casar-se.

Francesc Casas Tomasa (1918-1987) es va unir en matrimoni l'any 1947 amb Carme Galobart Serra, de la Gabriela de Dalt. El Francesc tenia dues mules amb les quals treballava les terres pròpies, unes 15 hectàrees, i també anava a llaurar a diverses cases. El 1955 va tenir el primer tractor que es va veure al poble. Era un LANZ de segona mà que s'engegava a cop de maneta, després d'haver escalfat el motor amb un fogó. Al cap d'uns anys es va vendre el tractor a un mosso de casa, que era de Castellfollit, i en va comprar un de més modern. Era de la mateixa marca i el va anar a comprar a Còrdova. El tercer tractor que va tenir va ser un Barreiros nou de trinca, el quart, un Ford, i el cinquè un Ford més potent.

El Francesc i la Carme van tenir un fill i una filla, el Jaume i la Montserrat. El Jaume Casas Galobart va morir d'accident de cotxe l'any 1982 juntament amb el seu fill Francesc. Tenien 32 i 6 anys respectivament. Van sobreviure la seva muller Pepita Mulet i la seva filla Roser. En Francesc Casas, avi, va morir l'any 1987, i des de llavors que s'està a la casa en qualitat d'usufructuària la seva dona, la Carme Galobart. La néta, Roser Casas, és l'hereva.

Cal Parcer

L'Anton Moncunill Noguera era un pagès sense terra, com la majoria dels habitants de Fals, que menava vinya en règim de parceria. Els propietaris cedien als pagesos peces de terra erma o de bosc, amb el compromís que aquests havien d'arrencar les soques, estovar la terra i plantar-hi ceps. Normalment tenien un termini de set o vuit anys per fer-ho. Quan la vinya començava a produir raïms, els parcers havien de donar la quarta part de la collita a l'amo de la terra, portant ells mateixos les portadores a les tines de la casa principal. Aquests tractes eren anomenats "contractes de rabassa", i tenien una durada il·limitada, sempre i quan els ceps estiguessin ben cuidats i no es morissin. Més endavant, els propietaris van reduir la durada dels contractes, que es va limitar a seixanta anys. El parcer podia arrendar amb tota llibertat la seva vinya, traspassar-la, o deixar-la als seus descendents. Creiem que a l'Anton Moncunill li deien el "parcer" per distingir-lo de l'amo del mas Moncunill, que es deia igual que ell. La primera notícia que hem trobat de l'Anton és un contracte de rabassa que va signar el juliol de 1827 amb l'amo del mas Oliveres, que era el senyor Ramon Soler de la Plana i Asprer. Li va donar cinc anys de temps per arrencar la brossa i plantar els ceps. Sembla que no ho va fer, i el juny de1842 el Soler el va amenaçar amb prendre-li la terra si no complia el tracte abans d'un any. Ignorem com va acabar la qüestió.

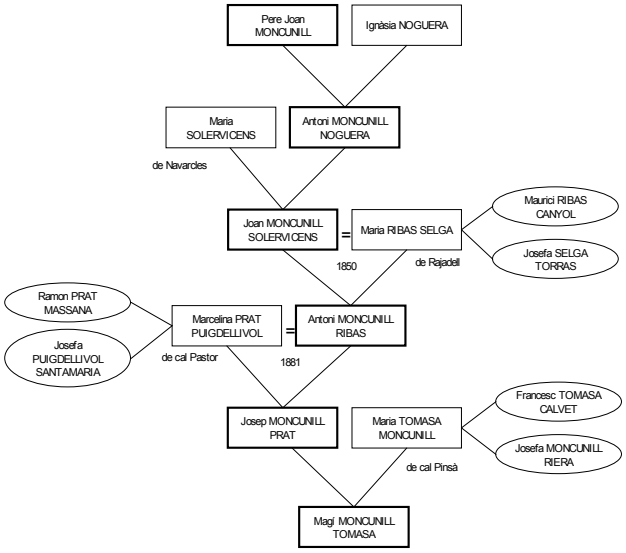

Si l'Anton era pagès, el seu pare era pagès i artesà. Es deia Pere Antoni Moncunill i vivia com a llogater en una casa de Fals, però no se sap quina. Va morir el 1789 i llavors la seva vídua, la Ignàsia Noguera, va fer fer inventari dels estris deixats pel seu difunt marit. Per l'inventari sabem que el Pere Antoni, a més de pagès, es dedicava també a teixir. A casa seva hi tenia dos telers de fer veta, unes debanadores i un aspi. No tenim constància que en aquella època es trobés a Fals cap altra persona d'ofici.

L'Anton va casar-se amb una dona de Navarcles que es deia Maria Solervicens. Aquesta descendia de la casa de Solervicens i els seus pares li havien deixat una propietat al poble. El 1839, la Maria va vendre's a un tal Josep Oliveres de Navarcles una casa amb un corral i una tina per 330 lliures. Amb els diners van mirar si podien adquirir un tros de terra a Fals per tal d'edificar-hi una caseta. No era fàcil, perquè al poble no hi havia terra disponible. Se'ls va presentar una oportunitat quan l'amo del Tatger va oferir-los un solar quadrat de 40 palms de costat al Raval de les Tàpies, tocant a la casa del Jep Gran. Els tractes es van posar per escrit el 2 d'abril de 1843, el mateix dia que el Tatger venia la parcel·la del costat a Francesc Dalmau, el Francisquet. El preu de la venda va ser un cens perpetu de tres lliures cada any, redimibles pagant 100 lliures de cop. Van tancar el tracte pagant un duro de plata, a compte del primer cens. Com s'acostumava a fer, junt amb el terreny per a la casa, hi anava un trosset de terra a la zona dels horts, per fer la vianda de la casa. El seu hort termenejava amb el del Baraldés i per ell havien de pagar un cens irredimible de 10 sous anuals. Es curiós el fet que l'escriptura va a nom de la Maria Solervicens, mentre que l'Anton es limita a donar el seu consentiment

Llinda d'una finestra

Aquell mateix any, l'Anton i la Maria van aixecar les parets de la casa, que va ser anomenada cal Parcer. La pedra de les parets no era de gaire qualitat, i la part de dalt va ser feta amb tovots, o maons de terra, característica comuna de la majoria de cases del Raval. La llinda d'una finestra del primer pis, que dóna al carrer Major, és de pedra vermella i està inscrita amb l'any 1843. A la casa, nova de trinca, la parella va criar els fills que Déu els va donar, que van ser quatre; el Joan, el Cristòfol, la Matilde i l'Agnès. Se sap que l'Antoni Moncunill va ser enterrat al cementiri de Fals el 12 de desembre de 1859.

Uns anys abans, el 1850, s'havia casat el seu hereu, Joan Moncunill Solervicens (1823-1883), amb la noia Maria Ribas (1829-1899), de Rajadell, la qual era filla de Maurici Ribas Canyol i Josefa Selga Torras. Al cap de tres anys es va casar una germana del Joan, dita Matilde, amb un germà de la Maria Ribas. Era un d'aquells enllaços dobles que tant practicaven les famílies d'antany. Aquesta Matilde va anar a viure a Rajadell, i molts anys després, el 1873, va ser víctima dels desordres provocats per les guerres dels carlins. Segons l'acta de defunció :

«...fue muerta en su casa por las tropas del Gobierno Republicano, a la qual, según de publico se decia, dispararon dos o tres tiros estando para abrir la puerta de su casa...»

El Joan i la Maria van tenir cinc fills, anomenats Antoni, Josep, Maria, Josefa i Joan. Després de la defunció dels pares, la casa va passar a l'Antoni Moncunill Ribas (1851-1930).

El 1881, l'Antoni es va casar amb Marcel·lina Prat Puigdellívol (1862-1923), de cal Pastor. Van tenir el Josep, la Francesca i el Frederic, i un altre xicot de salut fràgil, que va morir segant, segurament a causa de l'esforç i la calor. Va heretar la casa i les terres el primogènit, el Josep Moncunill Prat, casat amb Maria Tomasa Moncunill, filla de cal Pinsà. Quan es van casar, van fer obres a la casa i van alçar-la un pis. Cal Parcer és una casa estreta, però consta de baixos, dos pisos i golfes. Van fer pujar cinc fills, l'Antoni, la Conxita, la Roser, el Magí, i la Consol, per ordre de naixement. El Josep va seguir treballant, com a parcer, les terres que ja havia treballat el seu pare abans d'ell. Eren tres vinyes de la propietat Dalmau, una del Tatger, una del Grau Gros, i una altra peça que pagava parts a la parròquia, situada al Pla de la Creu. En aquest darrer tros, els ceps s'alternaven amb els olivers i els ametllers. El producte de les vinyes anava a parar, o a la tina que tenien a casa, o a una tina pròpia construïda al costat del mas Dalmau. Per llaurar la terra, el Josep Moncunill es refiava d'una mula molt bona, que portava el nom de "Baia", ja que era d'aquest color. Per tal de millorar la renda familiar, els Moncunill es dedicaven algunes temporades a transportar troncs del bosc a la serradora que hi havia prop de l'estació de Rajadell. La "Baia" era capaç d'arrossegar un carro carregat amb 1.000 quilos de fusta.

L'hereu de cal Parcer era l'Antoni Moncunill Tomasa, però el noi va estar de pega. Va ser cridat al front i no en va tornar mai més. No se sap de segur on va caure mort, i l'any 1944 va ser declarat oficialment desaparegut. Per això, la casa va passar al seu germà Magí Moncunill Tomasa, l'actual propietari.

Mas Gabriela (2ona. part)

Després de la defunció de l'Anton, esdevinguda aproximadament l'any 1798, va passar a ser propietari de la Gabriela el Ramon Sagristà, el segon fill per ordre de primogenitura, ja que el seu germà gran, el Valentí va quedar-se el mas Jaumeandreu, més valuós. El Ramon es va adonar que el negoci era el vi, ja que la demanda era alta i els preus no paraven de pujar. Va portar a terme la política de donar el màxim de terra a parcers, perquè aquests la tornessin rendible i el propietari es pogués lucrar amb les parts. No hem fet un estudi exhaustiu d'aquell període, però podem aportar com exemple els contractes de rabassa que va signar Ramon Sagristà entre els mesos de juny i setembre de 1802. Va establir a Miquel Serra un tros de sis quarteres en un indret dit "lo Pla de Oliveras", a Francesc Thomasa vuit quarteres a "la Plana de la Vinya Mayola", a Joan Thomasa nou quarteres al lloc de "Devant la Basseta", a Vicenç Llobet vuit quarteres al "Termenal de Massana", a Josep Biosca set quarteres al "Gandó", i a Silvestre Font vuit quarteres a la "partida d' Oliveras". En quatre mesos va aconseguir doncs, contractes per reduir a vinya un total de 46 quarteres de terra improductiva.

Celler de la Gabriela

Els tres primers parcers eren de Camps, el quart de Fals i els dos darrers de Castelltallat. No eren pas aquests els únics parcers que tenia, també li pagaven parts Cristòfol Torras, Mariano Garriga, Joan Mas, Anton Prat, Joan Quer, Mariano Roig, Josep Francitorra i segurament molts d'altres.

Hem recollit també una venda que va realitzar el Ramon l'any 1814. Va vendre per 150 lliures al traginer de Manresa, Onofre Roca, una casa que tenia al carrer de Barreres. Aquell any, la meitat de les cases de Manresa havien estat cremades i saquejades pels francesos, així que potser es va aprofitar de la demanda d'habitatges per fer la venda amb avantatge.

No se sap gran cosa de la seva vida familiar, tret que va casar-se amb Francesca Font el 1792 i que el seu fill gran va ser el Pere. El Ramon deuria morir a finals de 1814 o a principis de 1815, perquè el març d'aquell any ja van signar un contracte de rabassa el Pere i la seva mare vídua.

Pere Sagristà va ser un personatge rellevant del seu temps. La societat estava dividida llavors entre els partidaris de la reina Isabel o liberals, i els partidaris de Carles V o carlins. En realitat, no era tant un enfrontament sobre qui havia de portar la corona al cap, sinó un enfrontament entre els que volien que perdurés l'antic règim absolutista i els que defensaven una constitució moderna de l'estat. La majoria d'hisendats rurals i clergues de l'interior de Catalunya estaven a favor dels carlins. El 1822 hi va haver un aixecament realista i el 1833 va començar la primera guerra carlina, que va durar fins el 1840, després de la desfeta de Peracamps. Posteriorment hi va haver tres guerres carlines més. Pere Sagristà era el cap de la facció carlina a Fals, afirmació que es demostra amb la següent carta que va dirigir el 5 d'abril de 1837 el Capità General a Ramon Vall, l'alcalde de Fonollosa.

«...en consecuencia del oficio que se ha dignado dirigirme el Brigada D.Benito Tristany prevengo a V. haga efectivo el alistamiento general de todos los hombres de este pueblo dentro del termino de 4 dias del recibo de

esta y bajo las penas que tendra a bien poner el Brigada Benito Tristany espresando en la misma lista los que sean voluntarios y los que no lo son, cuales listas las entregará V. a Pedro Sagrista...»

El canonge Benet Tristany, natural d'Ardèvol, era el cap de les forces carlines, i no va parar de molestar els enemics fins que va ser afusellat a Solsona el 1847. Després de perdre la guerra, Pere Sagristà va haver d'exiliar-se i va passar uns anys fora de Fals. El Pere estava casat amb Maria Massana i tenia tres filles; la Maria, soltera, la Teresa, casada, i la Rosa, monja dominica. El dia 11 de setembre de 1867 va fer testament amb el rector. Va encarregar 500 misses pel repòs de la seva ànima i va disposar que el dia del seu funeral es repartissin quatre quarteres de blat entre els pobres. Va fer hereva la Maria, i després d'ella la Teresa, amb la condició que si no tenien fills, l'herència es transferís al nét de Fructuós Galobart. Francesca Sagristà Font, germana del Pere, estava casada a Sant Fruitós amb el dit Fructuós. Quan va testar el Pere, ja era vidu i tenien cura d'ell dues serventes solteres; una dita Antònia Casals, l'altra, Josefa Borradana. No volem ser malpensats, però sembla ser que sentia una certa predilecció per aquesta darrera, ja que li va deixar un llegat de 3.120 rals de plata. Vuit dies després de fer testament Pere Sagristà va deixar aquesta vall de llàgrimes. Havia viscut 71 anys i 8 mesos.

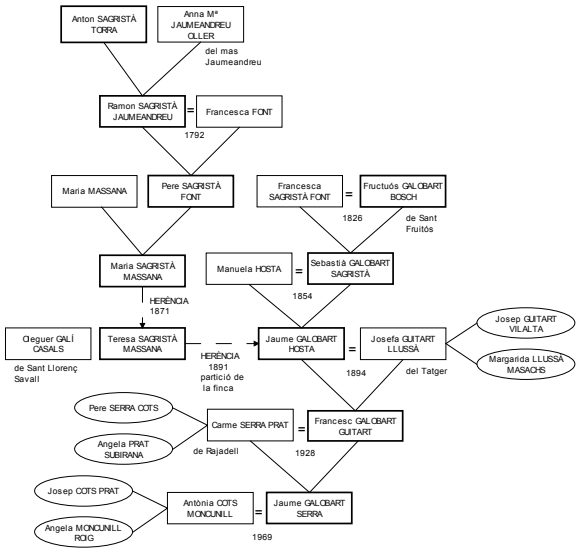

Quan la Maria va prendre possessió de l'herència va fer fer inventari per veure en quina situació es trobava la casa. El panorama no era gaire falaguer; a part de deutes que pujaven a més de mil lliures, que el difunt havia reconegut en el testament, en van aparèixer d'inesperats. Deutes antics de començaments de segle i pagarés signats pel Pere sumaven en total 2.617 escuts. A l'actiu hi havia la finca, valorada en 20 mil escuts, unes bótes, valorades en 100 escuts, roba i eines, 180 escuts, 12 quarteres de gra i tres quarteres de faves a les golfes, dos porcs, vuit gallines i un gall al galliner. El 1871, la Maria va cancel·lar una hipoteca de 3.000 rals a Francesc Pubill Biadiu, sastre de Fonollosa. Aleshores la Maria seguia sent donzella i comptava 45 anys, una mica massa gran per trobar marit. Aquell any la pubilla va renovar vells establiments de terra i en va fer de nous: 11 quarteres a Josep Torras Clarena, 12 a Piu Torras Sala, i 7 a Francesc Bacardit Dalmases. Però no va veure els seus projectes fer-se realitat; la seva vida va ser curta i aquell mateix any va morir. En el testament, va deixar 30 lliures a cada germana, 3.000 lliures per misses i 1.000 lliures per refer l'altar de la capella de la Mare de Déu del Roser. Aquests llegats piadosos representaven aproximadament una tercera part del valor del seu patrimoni.

La Gabriela va passar a la Teresa Sagristà Massana, de 42 anys, la qual estava casada amb Oleguer Galí Casals i vivia a Sant Llorenç Savall. Els nous amos es van fer càrrec d'abonar certs deutes que gravaven la casa des dels temps dels avis. Per exemple el 1871 van pagar 369 lliures que es devien a Jacint Cortés, un corder de Manresa. També van pagar diners dels llegats piadosos de les germanes de la mestressa. La Teresa va fer testament el 1874. Va deixar una part de la Gabriela al seu marit i la resta a les monges caputxines. Les onze del vespre del 2 de desembre de1890 va morir d'un atac de bronquitis. No va deixar fills i aleshores va reivindicar l'herència el Jaume Galobart Hosta, a qui corresponia segons la darrera voluntat de Pere Sagristà, germà de la seva àvia. El Jaume havia nascut el 24 de juliol de 1860 a Sant Fruitós, on el seu pare Sebastià hi tenia alguna terra, heretada de la seva dona Manuela Hosta, que era pubilla. Però aquesta branca pobre dels Galobart havia emigrat a Manresa, i el Jaume es guanyava la vida fent de jornaler. El 1891 va reclamar l'herència al Jutjat de Manresa, però l'assumpte es presentava complicat, perquè el Jaume s'havia de fer càrrec d'una elevada quantitat pel pagament dels drets de la llegítima que pertocaven a l'Oleguer Galí i per compensacions per les millores de la finca. Tot junt pujava a una mica més de 19.000 pessetes. Mancat d'efectiu per fer front a la despesa, no va tenir més remei que acceptar un acord amistós de partició de la propietat. L'abril de 1891, dos perits van valorar la propietat en 40.000 pessetes, i van proposar una divisió de les 641 quarteres en dos trossos de 300 i 341 quarteres. La part meridional se la va quedar el Galí i va passar a dir-se "la Gabriela de Baix", la part nord va quedar en mans del Galobart i, des de llavors, se la coneix com "la Gabriela de Dalt". La casa també es va dividir en dues parts, tapiant dues portes de comunicació. El tros corresponent a la Gabriela de Dalt tenia més de cent quarteres de terra de cultiu dedicades a la vinya, que menaven un total de 19 parcers diferents. En canvi, l'amo tenia cura de les 3 quarteres d'olivar i les 12 de cereal. El bosc ocupava 50 quarteres, mentre que la resta era terreny incult.

Quan el Jaume Galobart va arribar a Fals per prendre possessió de la seva propietat, tenia 32 anys i era encara solter. Aquí es va casar el 1894 amb una noia del Tatger, la Josefa Guitart Llussà. Van tenir tres fills, el Francesc, la Manela i la Candelària. Com que el camí que anava a Manresa, passant per la Mallencosa, era llarg i dificultós, el Jaume va fer obrir un camí a través de la seva terra que baixava directament a la riera de Fals, a l'alçada de l'actual emplaçament de cal Quimet. El camí permetia el pas d'un carro i era particular, de manera que els vens que volien

utilitzar-lo havien de pagar una pesseta cada vegada. Aquest peatge va abolir-se amb el pas dels anys i va ser substituït per una col·laboració pel seu manteniment en forma de ma d'obra. El Jaume era un home emprenedor i va fer millores a la casa. Una de les modernitats que va introduir va ser la instal·lació d'un gasòmetre, un aparell que generava gas acetilè fent reaccionar carbur càlcic amb aigua. El gas s'emmagatzemava en una campana o dipòsit i es distribuïa mitjançant tubs a quatre o cinc llums, situats estratègicament en diverses habitacions de la casa. En uns temps que no hi havia electricitat, la clara llum del gas era un gran avenç en comparació amb la trista claror dels llums d'oli o les teies. La gran sala de la casa, il·luminada amb dues làmpades, era un centre de reunió on s'hi congregaven les forces vives del poble les llargues vetllades d'hivern.

Josefa Guitart va morir el gener de 1939, en plena guerra, i el Jaume Galobart va morir el següent mes de febrer. Els va succeir el Francesc Galobart Guitart, casat el 1928 amb Carme Serra Prat, procedent de Rajadell. En els primers dies de la guerra, el Francesc, com d'altres propietaris, va tenir problemes amb les autoritats revolucionaries. Va ser detingut i portat a la seu del Comitè a Sant Joan, però va ser alliberat aviat gràcies a la intercessió del seu amic i membre del comitè local, Salvador Torras, que va fer prevaler l'amistat per sobre de les opcions polítiques.

El Francesc i la Carme van tenir sis fills, essent el fill gran el Jaume Galobart Serra, l'actual propietari de la Gabriela de Dalt. El 1969 es va casar amb Antònia Cots Moncunill i va fer obres de modernització a la casa. Tenen dues noies i dos nois ; L'Alba, la Carme, el Jaume i el Jordi.

Cal Tòrrec

Les ruïnes d'aquesta casa estan situades a la Soleia del Bonvehí, dins de les terres d'Oliveres de la Costa. Una mica més avall de la casa s'hi troba un forn de calç. Actualment no queda gran cosa de les parets de la casa i dels corrals, però en canvi el forn de coure pa es troba gairebé intacte. Es veu que l'estructura circular amb la volta baixa de pedra ha resistit millor els embats dels agents atmosfèrics i el pas del temps. I és que fa moltíssims anys que a cal Tòrrec no hi viu ningú.

Se sap però, que el 1841 Joan Bonvehí i Oliveres de la Costa va voler posar per escrit un establiment de paraula, fet molts anys abans a Josep Coltells, d'un tros d' una quartera i mitja a la part de la soleia. El tros termenejava per la part de dalt amb el cingle, per sota amb la riera de Clarena, pel sud amb la rasa que recull l'aigua cap a la presa dels horts de Clarena, i pel nord amb terres del mas Bastardes. El contracte d'establiment que va redactar el notari Mandrès contemplava que el Colilles havia de plantar vinya i preparar la terra per sembrar, des de la Roca del Tossal en avall. Les parts eren les habituals; la quarta del raïm i la cinquena del blat. També li va concedir un altre tros de 5 quarteres al cantó de l'obaga, que s'havia d'estovar i plantar de vinya, segons la tècnica del vall obert, en un termini màxim de sis anys. El tracte no era la quarta part habitual, sinó que l'amo es va comprometre a donar al parcer, al moment de trascolar, una càrrega de raïm per cada cinc quintars de verema. L'amo d'Oliveres va autoritzar al parcer a construir a la soleia una casa de 40 per 40 pams, una tina i un corral, i a tallar els arbres que necessités per les bigues de la teulada. També podia dedicar una feixa d'un quartà a hort. El preu de l'establiment va ser de 100 lliures, quedant la casa gravada amb un cens simbòlic de 6 diners.

Josep Colilles era natural de Camps. Havia nascut cap a l'any 1797 i era fill de Joan Colilles i Rosa Junyent. Després d' edificar la casa, hi va viure amb la seva dona Serafina Claret, de Castelltallat, i les seves vuit criatures. Per algun motiu que ignorem, van deixar la casa i van anar a viure a una altra casa, uns 500 metres torrent amunt, a la Soleia del Casó, dintre de la propietat del mas Bastardes. En una relació de cases de Fals que va fer l'Ajuntament el 1861 no hi consta cal Tòrrec, en canvi sí que consta que el Josep Colilles viu en una casa anomenada cal Colilles.

Ruïnes del forn de pa

Ritual religiós del segle XVIIIè

El novembre del 1764 va morir el rector Domingo Feliu, un personatge amb molt caràcter que va aconseguir barallar-se amb la majoria dels seus parroquians. El rector que va venir a continuació va voler calmar els ànims exaltats i va signar una concòrdia amb el batlle i les altres forces vives del poble. Un dels punts de la concòrdia feia referència al culte, i establia que el rector tenia l'obligació de seguir al peu de la lletra la "consueta". La consueta era un manual o recull d'instruccions, que anava passant de rector a rector des de temps immemorial. Aquesta consueta ens permet ara donar un cop d'ull al passat, i veure com la religió jugava un paper primordial en la vida quotidiana del poble. Hem agrupat el seu contingut per temes:

Les defuncions

Quan moria una persona del poble, el rector estava obligat a anar a casa del difunt, portar la creu i la caldereta, i acompanyar el cos fins el cementiri. El cos era portat, tot fent relleus, pels membres de la confraria a la qual pertanyia. El rector feia tocar les campanes i avisava als capellans dels pobles veïns, i tots junts, resaven un ofici de difunts d'acord amb la categoria del difunt i els diners que havia destinat a tal fi en el testament. Els drets parroquials per l'enterrament dels majors de 12 anys pujaven a quaranta rals de plata. L'enterrament d'un albat costava només onze sous, sis sous per la missa de difunts, cinc sous pel dret de terratge. A més a més de l'enterrament, es feien les funcions religioses de novena i cap d'any. Cada capellà participant en aquestes funcions rebia dotze sous , el dinar i dues coques. Si la família no convidava a dinar ni donava les coques, havia de pagar el seu preu, que era de quatre sous pel dinar i un sou per la coca. Cada diumenge, sortint de la missa matinal, s'anava al cementiri amb una creu alta i el "salis pacer" i es donava la volta a les tombes, cantant les absoltes. El salis pacer o salpasser és un estri que serveix per espargir l'aigua beneïda. El dia dels Difunts el rector convidava a menjar alguna cosa a les dones que portaven l'oferta i el pa de les ànimes.

Les capelles del terme

Per Nostra Senyora de la Purificació el rector havia de dir missa en la capella del Grau. Primer, es feia la benedicció de les candeles, i després es repartia un ciri blanc i una candela al Batlle i als Regidors del poble, i dues candeletes a la resta dels assistents. La cera la pagaven els Obrers, mentre que l'amo de la Caseta, o el seu masover, pagava el dinar al Rector i als seus escolans. Per la festa de la Pentecosta, es deia al Grau una missa major cantada. Abans es beneïa els panets segons el ritual. El cost del pa anava a càrrec del poble de Fals. També es deia missa en aquesta capella el dia de Nadal al matí. Per Sant Pere es deia missa a la capella del mas Oms, i per Sant Joan Baptista a la capella de Jaumeandreu. Els amos d'aquests masos convidaven a dinar el capellà i l'escolà.

Festes religioses

Les quatre festes més importants de l'any eren la Pasqua de Resurrecció, la Pasqua Granada o de Pentacostès, Tots Sants i Nadal. En aquestes diades el capellà deia missa major cantada a l'església parroquial. Cada primer diumenge de mes, es feia una processó i es cantaven els Goigs de Nostra Senyora del Roser. Tots els divendres després de les Dominiques de Quaresma sortien processons, el primer dia al Grau, el segon a Sant Joan, el tercer a Sant Pere i el quart donant la volta al castell de Fals. Cada diumenge de l'any, el rector havia de cantar el Goig respectiu davant de cadascun dels quatre altars de l'església, el de la Mare de Déu del Roser, el de Sant Vicenç, de Sant Joan i de Sant Isidre. El dies dels sants abans esmentats, es deia missa cantada en el seu honor. Per Sant Agustí es feia una processó que sortia de l'església i donava la volta al Castell. Això es repetia per la Mare de Déu del Roser, Sant Isidre i per Corpus. Per aquests actes extraordinaris les confraries pagaven al rector unes estrenes. La del Roser sis lliures, la de Sant Vicenç i Sant Isidre, setze rals, i la de Sant Agustí, deu rals. A la missa del Gall, en el moment de fer l'adoració de la Vera Creu, el rector donava dues neules als casats i una als fadrins, tant als homes com a les dones.

Altres costums

Des de la Santa Creu de maig fins a la Santa Creu de setembre, el rector havia de resar lo Pacio de Sant Joan. A canvi, cada propietari de Fals li donava mig quartà de blat. Aquesta donació es coneixia amb el nom del blat de la passió, i anava al marge de les altres percepcions en espècie que els propietaris feien al rector, com eren el conreu, el delme i la primícia. Quan el rector passava a donar el salpàs per totes les cases del terme, solien els amos donar-li ous, segons les possibilitats de cada casa. També li donaven la sal necessària pel salpàs. El salpàs o "pagamastre" era sal pastada amb aigua beneïda que el capellà escampava amb una mena de cullera als llindars del portal de la casa i de les portes dels coberts. En moltes cases del poble es poden observar pedres del llindar salinades a causa d'aquesta cerimònia. Per batejar un infant, el capellà cobrava tres sous, i era costum que el rector oferís un refresc als padrins i als assistents al bateig. El Dijous Sant, un dels Obrers de la parròquia es quedava vetllant el "monument". L'endemà, el rector el convidava a dinar a casa seva.

Aquestes eren les pràctiques religioses, recollides en la consueta, que es feien regularment al poble fa dos cents anys, però els seus orígens s'han d'anar a buscar molts segles enrere. És curiós com una part d'aquesta litúrgia ha perviscut fins fa relativament pocs anys, i rituals com el salpàs o les processons del Roser, són ben vius en la memòria de la gent gran.

Processó del Roser

La passa de grip de 1918

La grip no està considerada com una malaltia gaire greu, generalment és una molèstia que, ben tractada, es cura en set dies, i si no, en una setmana. Clar que pot portar complicacions si afecta a persones grans o de salut delicada. El virus té una gran capacitat de mutació genètica i ocasionalment apareixen soques especialment virulentes. Això és el que va passar l'hivern de 1918. Va fer aparició a tota Europa una epidèmia, que va ser batejada amb el nom de "grip espanyola", i que va fer estralls en una població debilitada que acabava de sortir de la Gran Guerra. Es diu que el nombre de víctimes mortals va arribar al milió. Una cosa curiosa de la malaltia és que va afectar sobretot a les persones compreses en la franja d'edat dels 20 als 40 anys, mentre que les criatures i els avis en van quedar relativament al marge.

La "grip espanyola" també es va estendre pel nostre país. Tenim dades precises referents a la ciutat de Manresa, perquè el que era alcalde, el senyor Maurici Fius i Palà, va redactar un detallat informe dels efectes de l'epidèmia. El primer brot va començar a finals de la primavera de 1918 i va durar només dues setmanes, causant 16 morts. La passa es va reproduir a finals de setembre, va afectar a unes 3.000 famílies, i es va endur a la tomba a 243 persones. El gener de 1919 va rebrotar novament i van morir 36 persones més.

Sabem el que va passar a Fals per la narració que en va fer Ramon Grau Casanovas en el seu dietari. Va deixar escrit que molta gent va emmalaltir i que quatre persones van morir; el pesador de la Torre, la Margarida de cal Domingo, el Josep Torras, hereu de la Mallencosa, i el Josep Estany, de cal Manuel, que era, segons el Ramon, l'home més fort i valent del poble.

En el seu relat, el Ramon Grau explica que a Rajadell van morir 10 o 12 persones, i que el fuster d'aquest poble no donava abast a fabricar taüts per a tants difunts. En realitat, el Ramon Grau es va quedar curt en el seu informe, ja que els efectes de l'epidèmia van ser pitjors.

La primera víctima de la grip va ser la noia Margarida Casas Bonvehí, de cal Jaume Cases. Va morir el 2 d'octubre, tenia 27 anys, i era encara soltera. La segona va ser Josep Vendrell Quadros, natural de la Torre de Nargó, que estava llogat per l'amo de la Torre com a pesador. El pesador era l'encarregat de mesurar les portadores de raïm que collien els parcers, per tal de determinar la part que havia d'anar a la tina de l'amo. Aquest va morir el 18, i tres dies més tard ho va fer la Rosa Ballonga Torras, de cal Lluís, una jove de 18 anys. El 30 d'aquell mateix mes va sucumbir la Margarida Ortonoves. Tenia 40 anys i va deixar set fills orfes. L'endemà li va tocar a l'hereu de la Mallencosa, que tenia 37 anys i era solter. El 3 de novembre la grip va acabar amb les forces del Josep Estany Vilà, el qual tenia 35 anys i va deixar vídua i tres fills petits. El dia 16, quan ja semblava que la malaltia s'allunyava, la traïdora va fer la darrere malifeta; es va endur a la tomba els dos bessons Pere i Isidre Torrades, de ca la Manela. Els pobres nens tenien tres dies.

Així doncs, sis adults i dos infants va ser el balanç de la passa al nostre poble. A Camps van haver de lamentar també tres difunts i dos a Fonollosa, tots ells homes i dones d'edat compresa entre els 25 i els 32 anys.

La medicina moderna recomana que en cas de grip cal fer llit, prendre líquids abundants i, si convé, alguna pastilla per controlar la febre, però a començaments de segle passat el remeis per la grip eren uns altres. En una casa de Fals hem trobat un paper sense data, escrit probablement entre els anys 1910 i 1920, amb la fórmula d'una medecina contra la grip. La nota, transcrita en català normatiu, fa :

4 almostes d'ordi, 4 de gram que sigui ben tendre, 4 almostes de julivert, 4 grapats d'orenga, 4 de timó, 3 de flor de saüc, 4 de marialluïsa, si pot ser que sigui tendra, 4 grapats de marduix, 4 almostes de menta de caramel, un pam i mig de serp blanca, una barreta i mitja de tabac negre, 2 dotzenes de polls de persona, un bon braçat d'alfals tendre, 4 soques de remolatxa, com més grosses millor, 4 fulles d'atzavara, 4 de figuera de moro, i 4 almostes de bàlsam. Totes les plantes més granades s'han d'esfullar. L'alfals s'ha de tallar ben menut. Les soques de remolatxa s'han de rentar i pelar. Les fulles de figuera de moro i d'atzavara cal posar-les al foc, sense flamarada, fins que es posin ben toves, i després de cuites s'han de pelar. S'ha de tallar en talls petits el tabac negre, igual que la serp, i després posar-ho tot dins d'un morter, agafant l'aigua que va traient. Després d'aquesta operació, cal ficar-ho dins d'una olla amb aigua clara, i aquella aigua posar-la dintre d'ampolles de litre, procurant escorre-ho bé. D'aquesta aigua, tant si s'és petit com si s'és gran, només se'n pot prendre que mitja xicra, procurant que sigui ben filtrada. S'hi pot afegir mel o bé sucre. El remei s'ha de preparar de lluna vella, com més vella millor.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre de 2004, número 9
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
410*
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
GENER 2005, NÚMERO 10

* Edició especial dedicada íntegrament a l'església de Sant Vicenç de Fals (Torres de Fals), elaborada amb la col·laboració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Fals, gener 2005

Aproximació històrica i artística a l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa, Bages)

David Galí, Ainhoa Pancorbo
Historiador i arqueòloga col·laboradora del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, autors del treball de recerca artística i directora de l'excavació, respectivament

Vista del conjunt monumental de les Torres de Fals

Descripció de l'església

Sant Vicenç de Fals s'aixeca al lloc conegut com Torres de Fals, a la part est d'un turó situat a la banda oriental del terme municipal de Fonollosa (Bages), prop de la riera de Fonollosa. Forma un conjunt monumental amb la rectoria, adossada al temple per ponent, el cementiri, prop de la capçalera, una torre cilíndrica de l'antic castell de Fals situada a l'extrem oposat del turó, i una segona, també cilíndrica, a migdia de l'elevació i a l'altre costat de la riera. L'església està orientada d'est a oest i consta d'una nau amb cor situat als peus, una capella d'estil gòtic a la banda nord, i una capella fonda adossada a la banda sud. La capçalera és quadrada i conté la sagristia, situada darrere del presbiteri i amb un pis al damunt, dit popularment «hospital», i entre aquesta i la capella de la banda nord s'alça el campanar. S'accedeix al temple mitjançant un portal situat a l'extrem occidental de la façana principal, a migdia, el qual té gravat *«ANY 1656»*, i més cap a llevant n'hi ha un altre de tapiat, a la llinda del qual es pot llegir *«IUAN ROCA ME FECIT: / TEMPLUM. / HOC -IHS- REAE- / EDIFFICATUM FUIT ANNO / DOMINI 1647»* [JOAN ROCA EM VA FER: AQUEST TEMPLE –IHS (Jesús Home Salvador)- VA SER REEDIFICAT L'ANY DEL SENYOR DE 1647].

Sepultura de la família Jaumeandreu

L'interior està cobert per cinc trams de volta de creueria amb un arc toral entre cadascun, mentre que la sagristia presenta una volta de canó amb rajols disposats de pla. A les parets laterals de la nau hi ha quatre espais situats entre els pilars que suporten els arcs, amb sengles peanyes d'obra que abans de la crema de l'interior de l'església, l'any 1936, havien suportat els retaules i altars que decoraven els murs del temple. També cal esmentar que al paviment de la capella de la banda nord, fet de lloses de pedra -el de la nau és de cairons- s'inclou una llosa sepulcral amb la inscripció *«SEPULTU- / RA DE PE- / RE IAUME / ANDREU I / DELS SEUS / 1651»*.

La intervenció en l'església

A partir de l'any 1995, amb motiu de la restauració de la coberta del temple, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona va endegar una sèrie d'estudis previs, que van consistir en la recerca històrica i artística, l'aixecament de plànols, l'excavació arqueològica i l'estudi acústic.[1]

L'estudi històric va compilar la documentació escrita, conservada a l'Arxiu Episcopal de Vic, i també recollí testimonis orals de diferents persones de la població sobre l'estat del temple abans de 1936. L'artístic va centrar-se en els elements ornamentals de l'edifici, com ara portals, gàrgoles, culs-de-llàntia o els revestiments dels paraments interiors i de les voltes. En previsió de les obres, l'any 2000 es va instal·lar una bastida a l'interior del temple, formant un pis a pocs metres de les voltes, cosa que les va fer practicables i que permeté estudiar-les detingudament. Aleshores, es van fotografiar i catalogar les restes dels revestiments que hi havia, que també van ser objecte d'un estudi de caracterització del material.

Quant a la recerca arqueològica, dues dades van ser decisives per portar-la a terme: l'orientació del temple, de llevant a ponent, i el fet que estigui documentat el 1026, permetien entreveure la possibilitat que els vestigis de

Voltes del temple abans de la restauració

[1] La intervenció es va produir arran d'una petició formulada per l'Ajuntament de Fonollosa a la Diputació de Barcelona l'octubre de 1994. El 1997, paral·lelament a la realització d'aquells treballs previs del Servei, el consistori va signar un conveni d'ús de l'edifici amb el Bisbat de Vic, propietari de l'edifici, segons el qual n'hi va fer cessió d'ús per vint-i-cinc anys. L'excavació arqueològica va ser dirigida per Ainhoa Pancorbo, sota la supervisió del cap de la unitat d'Investigació Històrica, Albert López Mullor, i els estudis històrics, dirigits per la cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Documentació i Difusió, Raquel Lacuesta, van ser realitzats per Anna Castellano, Isabel Mas i David Galí.

l'església romànica de Sant Vicenç restessin encara sota el temple actual. Per això, es va realitzar l'excavació (entre el 12 i el 29 de juny de 2000), amb l'objecte d'obtenir un major coneixement de l'estructura general del temple i definir l'evolució del conjunt. Els treballs van consistir en obrir cinc sondeigs a l'interior,[2] on es van assolir les argiles naturals a poc més de 40 cm per sota del nivell de circulació actual. Tot i que gairebé no van proporcionar material per datar de forma absoluta els vestigis localitzats, sí que van permetre configurar, a grans trets, les principals fases d'ocupació.

La restauració de la coberta, que va ser enllestida a inicis de l'any 2002, va suposar la reconstrucció de la teulada i la reparació, o en alguns casos refecció, d'arcs, nervis i panys de les voltes. Pel que fa a les restes dels revestiments antics, davant del mal estat de conservació del material i de la pèrdua de les parts més significatives, que feia gairebé impossible consolidar els fragments conservats, es va decidir substituir-los per un enguixat; també es va instal·lar il·luminació elèctrica a l'interior del temple, per tal de destacar les voltes.

Vista de la nau amb les voltes restaurades i el presbiteri al fons

[2] Dos es van realitzar en les entrades de les capelles laterals, la capella d'estil gòtic, al nord, i la capella fonda, al sud; un altre a tocar del mur de migdia, a l'alçada del segon cos de l'església, i els dos darrers al presbiteri i als peus del temple.

Dades històriques

Les primeres notícies

El primer document conservat on s'esmenta l'església és el testament de Bremon de Cardona, datat del mes de gener de l'any 1026, trenta-un anys més tard que la primera notícia sobre el veí castell i el terme de Fals (anomenat en la documentació a partir d'aquest moment com «Falcos», «Falchs» o «Falcs»). Aquesta família noble senyorejava el castell i per això, quan l'any 1040 es va consagrar l'església del castell de Cardona, la de Sant Vicenç de Fals s'hi va subjectar. A aquest temple romànic presumptament corresponen els vestigis més antics trobats en l'excavació arqueològica: dos trams d'un mateix mur, en direcció est oest, que delimitava a migdia el perímetre de l'església. D'aquests, només se'n va poder resseguir la cara exterior, ja que la interior s'havia vist afectada, en els trams excavats, per les obres de construcció d'una nova església, efectuades durant el segle XVII, en el mateix lloc de la romànica. A més, s'hi van localitzar dues sepultures, datades, probablement, del segle XVIII, encara que l'expoliació de què van ser objecte durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), va acabar de malmetre el que hi pogués restar. El traçat dels dos trams de mur corria paral·lel, a una distància d'uns 80 centímetres, a la paret de migdia del temple actual. La seva factura era prou acurada, realitzada amb carreus de mida mitjana, només desbastats, disposats en filades regulars i units amb morter de calç. Pel costat de migdia se'n podia observar la banqueta de fonamentació, de factura més grollera.

Dels límits de tramuntana i de ponent del temple romànic, que seria d'una sola nau, només en restaven empremtes sobre el terreny natural: un retall d'uns 10 cm d'alçada, també en direcció est oest, que feia angle i que continuava cap a migdia. També es va localitzar una línia d'enlluït a tocar del retall, que, de ben segur, s'adossaria també a la cara interior dels murs de tramuntana i de ponent. Malauradament, no es va poder localitzar el llenç exterior del tancament de tramuntana del temple. D'altra banda, al presbiteri es van trobar uns carreus disposats de forma alineada, que es podien relacionar amb les restes esmentades més amunt i que haurien format part de la capçalera del temple, amb el límit de llevant més enllà del presbiteri, per sota del paviment de la sagristia.

Es desconeixen, doncs, les dimensions exactes del temple primitiu. No obstant això, els vestigis que se'n van descobrir indiquen que es tractaria d'un edifici de dimensions reduïdes, d'uns 3,5 m d'amplada per uns 15 m de llarg, segurament amb el mateix terreny natural per paviment, tal com és el cas d'altres esglésies coetànies. Aquest primer temple es trobaria a l'interior d'un recinte fortificat, del qual encara en resten les dues torres de guaita que donen nom al paratge. Cal recordar, en aquest sentit, la localització de dos fragments d'unes columnetes aprofitades en la fàbrica dels paraments del temple del sis-cents, la decoració de les quals permet adscriure-les a un romànic tardà.

La capella gòtica

La capella septentrional, d'estil gòtic, presenta una finestra geminada ogival, parcialment tapiada, al parament de tramuntana, i una fornícula acabada en arc apuntat de dimensions bastant grans i col·locada a un nivell molt baix a ponent. Durant l'excavació s'hi va localitzar un paviment de terra batuda, que cobria el terreny natural i que va proporcionar un diner de Ferran II (rei d'Aragó i comte de Barcelona entre 1479-1516). Aquesta moneda, encunyada el 1513, va permetre establir una data a partir de la qual (*terminus post quem*) es va posar el paviment, associant-lo al temple existent en aquella època, que mantenia les dimensions del romànic.

Gràcies a les visites pastorals conservades a l'Arxiu Episcopal de Vic, se sap que el 1592 aquest temple comptava ja amb tres altars (el major, el de sant Joan i el del Roser).[3] Per això, no es pot descartar la hipòtesi que el temple disposés d'una altra capella conformant el braç sud d'un transsepte, que hauria desaparegut quan es va construir la capella fonda en aquell indret a finals del segle XIX.

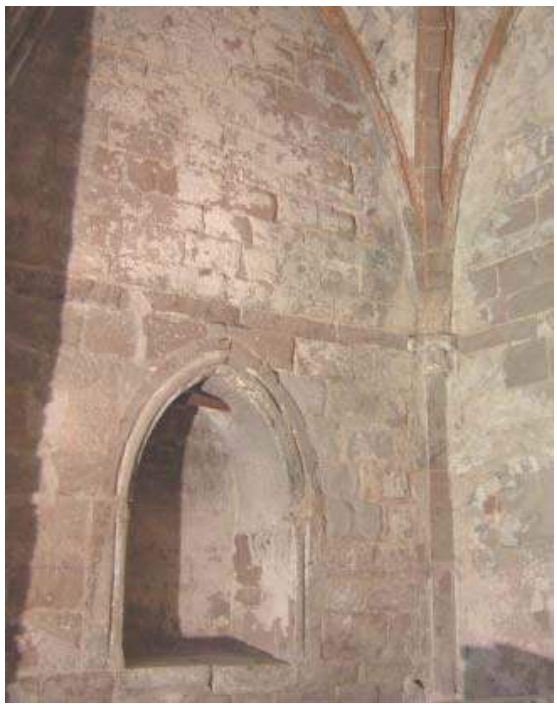

Fornícula oberta al mur oest de la capella gòtica

[3] Aleshores també s'esmentava que les parets de prop de l'altar major estaven malmeses i, respecte al cementiri, es mencionava que no es veia la possibilitat d'arreglar-lo a causa del seu mal estat de conservació.

L'ampliació del segle XVII

Al llarg del segle XVII l'església va ser objecte d'obres de reforma i ampliació, auspiciades pel rector de la parròquia, mossèn Antoni Hubac, que en van canviar substancialment l'aspecte. Sembla que, a grans trets, el temple actual es correspon amb l'edifici aixecat en aquell moment, que es va construir en dues fases gairebé consecutives: l'una, durant la primera meitat del segle XVII, i l'altra durant la segona meitat. El final de la primera fase es pot datar a partir de la inscripció 1647, que corona el portal d'accés a l'església, avui tapiat i situat a l'altura del tercer tram de la nau.

Tot i que es va concebre més ampla que l'edifici precedent, la nova església en va mantenir la llargada,[4] disposava de tres crugies enlloc de les quatre actuals i possiblement d'un transsepte conformat per les dues capelles d'estil gòtic, ja esmentades. El cementiri es localitzava a l'indret actualment ocupat per la capella fonda, ja que en aquella zona es va localitzar un enterrament en caixa de fusta i una ossera, on van aparèixer rosaris i botons. Per la seva banda, a la capella nord es troba l'hipogeu més antic dels cinc que hi ha a l'interior de l'església, datat, en la seva llosa de cobertura, de 1651 (tots profanats durant la guerra civil i actualment plens de runa); segons les fonts orals, contenia les restes de dos individus nobles, a tenor del que indicaven llurs vestits.

Fonaments del mur del temple actual i, a la dreta, els del temple anterior

Poc després de l'acabament d'aquesta primera fase de les obres, l'església es va pavimentar amb un enllosat de pedres de grans dimensions, que actualment només es conserva a la capella nord. Les reparacions posteriors del paviment a la resta de l'edifici palesen que l'enllosat antic fou arrencat durant el primer quart del segle XVIII i col·locat de nou a cotes més elevades.[5]

Els dos portals de la façana principal

Durant la segona fase d'obres, l'edifici es va ampliar pels extrems de llevant i de ponent, afegint-hi un nou cos a cada banda: la sagristia, darrere del presbiteri (datada, per mitjà d'una inscripció, del 1652) i un altre tram als peus de la nau, que aprofitava una dependència annexa construïda a la primera meitat del segle XVII, on es va obrir un portal d'accés, datat del 1656 (només nou anys després de l'obertura del primer, que va restar tapiat). Malgrat l'ampliació, en no eliminar-se l'antic cor situat al bell mig de la crugia contigua (la que conté el portal de 1647), quan s'entrava al temple no es veia la volta i gairebé tampoc l'altar major, ja que les voltes dels pisos de l'estança engrandida i del cor ofegaven l'espai dels peus de la nau (això és el que s'explicava en un informe del rector al bisbat de Vic, datat l'any 1914).

Després d'aquestes reformes en van seguir d'altres per tal d'acondiciar i ornamentar l'interior del temple, com va ser la confecció de nous retaules. El 1666 es va obrar el retaule de Sant Josep; entre els anys 1682 i 1690, el mestre fuster Joan Grau va realitzar el retaule major, dedicat a sant Vicenç, que substituïa un de més antic, documentat el 1620, i el 1697 Joan Grau II va fer el de Sant Joan. Tot i que no se'n coneix l'emplaçament en aquell moment, el seu esment permet suposar una distribució de les capelles amb els seus altars molt semblant a l'actual. El paviment d'aquestes era, llavors, de rajoles.

Mentre es duien a terme aquestes obres, l'any 1694 es va acabar la construcció de la rectoria a la banda de ponent

[4] Aquesta diferència en les dimensions es va poder observar en el llenç de migdia del nou temple, que es trobava 80 cm al sud respecte del romànic. A tramuntana, la línia d'enlluït que delimitava la cara interior de l'edifici romànic es trobava també prop d'1 m de distància respecte de la cara interna del parament actual. L'excavació també va deixar al descobert els fonaments del mur de migdia del temple actual, adossats als fonaments de l'edifici romànic. Sembla, doncs, que en aquell moment es va realitzar una trinxera al llarg de tot el llenç de migdia, retrobant el parament romànic i utilitzant-lo, a manera d'encofrat, per bastir-hi els nous paraments.

[5] D'aquell primer paviment encara restava arreu el llit de morter que havia subjectat les lloses de pedra, gràcies al qual es va poder veure com havia tingut una inclinació més accentuada que l'actual cap a ponent; en aquesta banda es trobava prop de 10 cm per sota del de la capella d'estil gòtic. Sobre la seva superfície encara s'observaven les empremtes de les lloses de pedra que, de ben segur, foren extretes per elevar el nivell del paviment uns centímetres més amunt i tornar-les a col·locar en aquella cota.

del temple; així consta en la inscripció existent a la llinda de la finestra del pis, que s'obre a la façana de llevant: *«ALABADO SEA EL SANTISSIMO / SACRAMENTO DEL ALTAR Y LA / VIRGEN MARIA SIN PECADO / CONCEBIDA LO –IHS- Rr [Rector] ANTONI / HUBAC FEU FER LA RECTORIA. ANY 1694»*.

Les obres dels segles XVIII i XIX. La capella fonda

Al primer quart del segle XVIII es va refer una gran part del paviment del temple. Es van arrencar les peces de pedra de l'enllosat anterior, es va anivellar el sòl amb una capa d'argiles i es va estendre el morter del nou paviment, que es va col·locar uns 10 cm per sobre del primer enllosat. Les lloses de pedra es van aprofitar només per a pavimentar el segon tram de l'església; a la resta de l'edifici es va col·locar un encaironat de peces de 20 cm de costat. La cronologia d'aquest paviment va poder ser precisada gràcies a dues monedes recuperades tant del morter que el subjectava com de la preparació: un diner de Felip V (rei d'Espanya entre 1700-1724 i 1724-1746, amb l'efímer regnat del seu fill Lluís I enmig) i un ardit de l'arxiduc Carles d'Àustria (proclamat rei d'Aragó i comte de Barcelona, el 1705, a Barcelona, dins el context de la Guerra de Successió, de 1702-1714, que va acabar el seu regnat al final de la guerra). És possible que la majoria de peces de l'enllosat antic es fessin servir per pavimentar la rectoria, ja que en presenta un de característiques molt similars. D'altra banda, segurament llavors es va bastir el campanar, que es troba encaixat entre la capella nord i la sagristia i que, segons l'estudi dels paraments d'aquests tres cossos diferents, es pot situar poc després de la construcció de la sagristia, a cavall entre el segle XVII i el XVIII.

El presbiteri, que probablement s'havia bastit durant la segona fase de les obres del set-cents, va ser reformat al segle XVIII. Aleshores, es va ampliar uns 20 cm a ponent del primer, recolzant-se directament sobre l'encaironat de la nau del temple, i s'hi va col·locar un paviment de cairons. La troballa d'uns diners d'Aragó, atribuïbles al període 1710-1730, en el rebliment d'anivellament del terreny natural, permet concretar-ne la datació, amb pocs anys de diferència respecte del paviment de la nau.

Al llarg del segle XVIII sovintegen les visites pastorals a l'església, de les quals se'n conserven les actes, que documenten algunes de les reparacions realitzades a l'interior de l'edifici. L'any 1759, el bisbe de Vic, Fra Bartomeu Sarmentero, va visitar l'església i es va lamentar del deplorable estat en què es trobava la parròquia, fet que el va portar a exhortar als feligresos *«a que no se dexen venzer del espiritu maligno, y que todos procuren en sus oraciones tener a Dios presente»*.[6] D'altra banda, el 1761 es va manar que s'arreglés la paret de darrere l'altar de Sant Joan Evangelista i, sis anys més tard, que es reparés la volta de la sagristia. Les obres es deurien dur a terme amb celeritat ja que poc després, l'any 1771, el beneficiat de la seu episcopal de Vic va fer notar que gràcies al zel del rector *«las cosas de la yglesia van milloratse notablement»*. El 1778 es mencionava que calia fer obres als fonaments de l'església i, el 1790, que la paret del fossar s'estava esfondrant. Per la seva banda, amb l'excavació arqueològica es va documentar la realització d'obres a les capelles laterals, a tocar dels altars i, ben probablement, relacionades amb aquests.

En una visita pastoral de 1725 s'havia disposat que s'obrís un fossat ben ample en cadascuna de les dues entrades del cementiri per tal d'impedir-hi l'accés de cavalcadures i, l'any 1868, se'n va construir un de nou, en l'emplaçament actual. Al lloc de l'antic es bastiria la capella fonda, dedicada al Santíssim, a la Verge del Roser i a Sant Domènec, que va acabar-se el 1885, segons consta en la inscripció de la llinda de la finestra oberta a ponent; el fonament del mur que dóna entrada a la capella tallava l'enterrament en caixa de fusta, del segle XVII.

Enterrament localitzat a la sagrera, tallat pels fonaments de la capella fonda

Poc més tard, en un qüestionari sobre l'estat de l'església datat del 1892, s'esmentava que caldria pintar un tros de les parets, de la volta i també la capella del Santíssim, ja que s'havien després parts del revestiment, i aleshores es va repintar tot. Tal com és notori per la data de la clau de la volta de damunt del cor actual, l'any 1914 es va convertir l'estança dels peus de l'església en cor, per iniciativa del rector Josep Galobardes, i va eliminar-se l'antic, amb la qual cosa el temple va guanyar espai i lluminositat.

Decoració pictòrica de finals del segle XIX

[6] El 1745, Fals ja comptava amb 25 cases i 200 ànimes de comunió.

Les conseqüències de la Guerra Civil Espanyola

Segons els parroquians de més edat de Fals, abans de l'adveniment de la Guerra Civil Espanyola, l'interior de l'església comptava amb un ric mobiliari litúrgic. A la banda nord del temple, entre el sotacor i el presbiteri, es trobava l'altar de la Puríssima, amb una imatge de mida natural; a continuació, la trona, de fusta treballada, i després, un retaule barroc dedicat a Sant Sebastià, Santa Llúcia i la Verge. Seguidament hi havia l'antiga capella del Roser, aleshores presidida per una imatge del Sant Crist i una de la Mare de Déu dels Dolors, aquesta en la seva banda occidental, i el presbiteri estava presidit pel retaule major de 1690. Seguint el recorregut per la banda sud del temple, i de llevant cap a ponent, després de la capella del Santíssim, hi havia l'altar del Roser, on també es venerava sant Domènec, després l'altar de Sant Isidre i, seguidament, el retaule barroc dedicat a sant Antoni de Pàdua, patrocinat per la família Muncunill, de la qual era membre l'arquitecte Lluís Muncunill i Parellada (Fals, 1868-Terrassa, 1931).

Durant la guerra, l'església va ser incendiada tres vegades, fet que va comportar l'esfondrament de tots els panys de les voltes de la nau, on només van quedar dempeus els arcs, els nervis i les claus; la capella del Santíssim, però, no es va veure afectada pel foc. Aleshores, es van robar les quatre campanes que hi havia al campanar, es profanà el cementiri i les flames van destruir la rectoria i l'arxiu parroquial, on es conservaven pocs documents antics, ja que havia estat objecte de robatoris els anys 1825, 1835 i 1848; de les actes de les visites pastorals se'n té constància per les còpies que es guardaven a l'Arxiu Episcopal de Vic. La diada de la festa major de l'any 1942 es va beneir la campana Joaquima, apadrinada per Joaquim Rodríguez i per la seva esposa Maria Lloveras de Rodaig, ambdós veïns de Barcelona, i l'any següent, la família Massana va costejar la restauració de la capella del Santíssim i la construcció d'un nou altar. Alguns veïns van treballar de forma desinteressada en la reconstrucció de la teulada i de les voltes de la nau. Els esvorancs efectuats durant el saqueig dels sepulcres foren reparats per mitjà de capes de ciment, sobre les quals s'hi van realitzar incisions per tal d'imitar l'encaironat de la nau del temple. En aquells punts on l'enllosat s'havia esquerdat o algun fragment de la pedra havia saltat, s'hi van col·locar trossos de cairons i de rajoles, i, rere l'altar, el paviment es va reparar amb totxanes.

En les dècades de 1940 i de 1950, la zona coneguda com el Raval de les Oliveres es va convertir en un petit nucli de població del municipi de Fonollosa i, atesa la dificultat d'accedir a l'església de Sant Vicenç per habilitar-la al culte, es va decidir construir una de nova, per bé que hi va haver un projecte alternatiu que no va acabar de cuallar i que defensava acondiciar la capella del Santíssim de l'església vella. Així, l'11 de novembre de 1962, l'arxiprest de Crist Rei de Manresa, l'Il·lustríssim Miquel Bosch, va beneir el nou temple del Raval de Fals. Actualment, el tradicional pessebre vivent s'instal·la el paratge de les Torres de Fals per les festes nadalenques i en l'església s'hi celebren alguns actes culturals, com ara concerts.

Les arts aplicades

Els models escultòrics

El capitell i les dobles columnes

Des de l'estança anomenada «hospital» es pot accedir a un passadís que ocupa part del gruix del mur de migdia del temple, que l'havia comunicada amb l'antic cor de 1647, i també n'hi ha un per la banda nord, encara que no és accessible, ja que només era practicable des d'aquell cor, que va ser eliminat a inicis del segle XX. En aquests passadissos es troben dobles columnes encastades a banda i banda d'uns murets que són la continuació vertical dels pilars del temple, on recolza l'embigat de la coberta de l'església. N'hi ha tres al passadís sud i quatre al nord,[7] totes d'un metre i mig cadascuna, malgrat que originalment n'hi devia haver una altra, ja que en una part del mur del passadís sud n'hi queden empremtes.

La doble columna amb capitell

[7] Les últimes van ser descobertes arran de les obres de restauració, que van permetre accedir al passadís nord.

EVOLUCIÓ CONSTRUCTIVA DE L'ESGLÉSIA DE SANT VICENÇ DE FALS

Una de les dobles columnes trobades al passadís sud té un capitell col·locat a l'inrevés, o sia, a la part inferior i tocant al terra, que està decorat en relleu, amb una tija transversal situada al centre, de la qual neixen grans fulles amb tres lòbuls a banda i banda, que podrien representar fulles d'heura o de pàmpol (l'una i l'altre són símbol d'immortalitat), complementat per un bordó a la part inferior de la peça. Tant el capitell com les dobles columnes, devien ser col·locats als passadissos el 1647, aprofitats de l'església romànica.[8]

La decoració del capitell és de caràcter naturalista. Es tracta d'una obra de transició al gòtic, que parteix de models del taller d'influència tolosana de l'escola de Lleida. Entre l'any 1215 i l'últim terç del segle XIII els treballs d'escultura de la Seu Vella de Lleida van ser realitzats per un taller que havia assimilat l'escultura tolosana, desenvolupant una plàstica on predominava el decorativisme per damunt de motius figuratius, com ara tot un repertori vegetal de tiges entrellaçades, palmetes, fulles diverses o pinyes. Al llarg del segle XIII els motius escultòrics romànics de tipus vegetal van anar perdent el caràcter decorativista per convertir-se en representacions molt més naturalistes, fins a enllaçar amb l'escultura gòtica de flora realista dels segles XIV i XV,[9] de la qual són exemple els capitells del portal de Sant Iu de la catedral de Barcelona (primera meitat del segle XIV) o del portal de l'església de Santa Maria del Pi, també a la capital catalana (últim quart del segle XIV). La peça de Fals podria relacionar-se estilísticament amb un capitell del portal de migdia de l'església de Sant Pere de Castellfollit del Boix (finals del segle XIII), que té fulles de pàmpol disposades de la mateixa manera, però d'un naturalisme força més detallista, on fins i tot queden remarcats els nervis de les fulles.

Els portals

El portal de 1647 està format per pilastres i un fris, tot decorat amb una sanefa constituïda per formes semblants a escates de peix o sines. Damunt del fris hi ha una fornícula o capelleta coronada per un cap d'una figura humana, amb bigoti, masclet i casc, flanquejat per dues volutes estilitzades. Estilísticament, es troba en la línia dels portals renaixentistes catalans de la segona meitat del segle XVI (els del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties de Tortosa, de 1564, o el de l'Hospital de clergues de Sant Sever de Barcelona, de 1562, de Barcelona), que es difondrà àmpliament a les nostres contrades a partir de la segona meitat del segle XVII, com per exemple a l'església de Sant Miquel de Rupit (final del segle XVII), al santuari de Santa Maria del Miracle, a Riner (1659) o a l'església vella de Sant Pere de Ribes (1664). El portal de Fals també es pot incloure dins del corrent barroc inspirat en models clàssics difosos per l'arquitecte i tractadista italià Sebastiano Serlio en els seus *I sette libri dell'architettura* (Venècia, 1584), on es troben làmines d'alguns portals semblants. La decoració de les pilastres i fris provindria del Renaixement italià o alemany i va ser reproduït a Catalunya al llarg dels primers dos terços del segle XVII. El 1550 ja apareix com a element ornamental a les làmines de dissenys de mobles basats en altres del Renaixement italià i alemany de l'arquitecte francès Jacques Androuet du Cerceau *el Vell* (1520-1584), i també es troba al portal del púlpit de la catedral de Magdeburg (1595-1597). A més del portal del temple de Fals, a Catalunya hi ha altres mostres d'aquest element ornamental aplicat a portals: a l'església parroquial de Sant Quirze, de Sant Quirze Safaja (1610-1649); al Col·legi de Sant Miquel i Sant Gabriel de Solsona (cap a 1614); a l'església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà (1626); al portal de la sagristia de l'església parroquial de Sant Vicenç de Malla (mitjan segle XVII); a l'edifici del jutjat i presons de Manresa o casa de l'antic consell de la ciutat (1671); a la capella de la Mare de Déu del Roser, de Sant Joan de Montdarn, a Viver i Serrateix (segle XVII); i en un arc toral de la volta de la capella de Sant Joan Baptista del Dalmau, a Muntanyola (segle XVII). També tenim exemples d'aplicació d'escates en altres tipus d'elements, de caràcter més sumptuari, com ara en el retaule major del monestir de Santes Creus, obra de Josep Tramulles (1647), o en els pilars de la barana del presbiteri de l'església vella de Sant Pere de Ribes (reformada entre 1663 i 1674).

Portal de 1647

[8] També existeix un altre capitell amb els extrems decorats amb pinyes, que va trobar a l'exterior del temple l'estudiós manresà Xavier Sitjes i Molins fa algunes dècades.

[9] A.A. D.D. *Catalunya Romànica, volum I. Introducció a l'estudi de l'art romànic català.* Fons d'art romànic català del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona. 1994. p. 105-107 i Rueda, F-J. de. *Catalunya Romànica, volum XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona. 1992. p. 185 i 186.

Tipològicament, caldria relacionar el cap humà del portal amb els *«putti»* o angelets que coronaven la majoria de portals d'edificis catalans de la primera meitat del segle XVI, com el de l'estudi del Palau de Lluís de Centelles, de Barcelona (primer quart del segle XVI), o el de la Casa Gralla, també de Barcelona (1504-després de 1520). Pel que fa a la identificació, el seu bigoti i masclet podrien fer pensar que es tracta d'un Crist, o potser d'algun sant -mai de sant Vicenç, perquè sempre és representat sense barba i no hi ha cap dels seus atributs, com la roda de molí o el falcó-, però el casc a manera de bacinet de cavaller que du ens porta a pensar que es tractava d'algun personatge important de l'època relacionat amb la construcció de l'església, que documentalment desconeixem. Potser podria ser algun membre de la família Cardona o de la família Jaumeandreu, ja que a la llosa sepulcral de la tomba d'aquesta nissaga a l'església de Fals hi ha gravades dues espases creuades amb un bacinet al mig, força semblant al que du el cap del portal.

Portal de 1656

El portal de 1656 està flanquejat per dues pilastres, amb la base suportada per un pedestal i coronades per capitells d'ordre toscà, damunt dels quals corre un fris d'on s'aixeca un frontó triangular. Aquest últim presenta el vèrtex superior coronat per un bust que té cabells llargs fins al clatell, bigoti, barba, ulls ametllats i front arrugat, i que va abillat amb una mena de túnica amb coll de pic. Respon a la tipologia de portals catalans de finals del segle XVI, que segurament va inspirar-se en façanes i portals de temples romans que van reproduir alguns tractadistes del Renaixement italià, com Andrea Palladio o Sebastiano Serlio. Pel que fa a models renaixentistes locals de l'últim quart del segle XVI, es poden esmentar els portals de l'església de Sant Tomàs de Riudeperes; el de l'església de Santa Maria del Castell, de Castelldefels, obra de Lleonard Bosch (també autor de les portades de les esglésies parroquials de Cervelló, Begues i de Sant Just Desvern, de la mateixa factura que la primera); o el de la capella del Santíssim a la catedral de Tarragona, obra de Jaume Amigó i Pere Blai. Aquesta tipologia de caire clàssic no va ser abandonada del tot durant l'època del Barroc i se'n troben exemples a les susdites esglésies de Sant Quirze Safaja i del Roser de Sant Joan de Montdarn, a Viver i Serrateix. Respecte al cap que corona el frontó, sembla ser el de Crist perquè s'adiu iconogràficament amb aquesta figura, ja que du barba, bigoti i una túnica. Cal afegir que hi ha restes de pigment de color granat en algunes parts del portal; una creu gravada en una llosa de pedra del paviment immediat al portal; i, al seu llindar, un oval amb «IB †» gravat a l'interior que, en principi, semblen les inicials I i B del nom i cognom d'algun rector o personatge relacionat amb l'església, malgrat que en la documentació no n'apareix cap que hi coincideixi.

Les gàrgoles del campanar i els culs-de-llàntia del sotacor

Els quatre culs-de-llàntia del sotacor (part arquitectònica generalment esculturada, que serveix de suport a un arc ressortit o de punt d'arrencament dels nervis d'una volta de creueria), amb forma de cares humanes, i els elements escultòrics del campanar són força semblants i cal situar-los en la fase constructiva de l'any 1656. Els dos elements tenen força antecedents en estils artístics anteriors al Barroc, ja que les gàrgoles esculturades es van difondre àmpliament en les grans catedrals i esglésies gòtiques i es poden trobar nombrosos exemples de cares humanes aplicades a l'arquitectura des del romànic.

Un dels culs-de-llàntia del sotacor

En l'art romànic apareixen alguns exemples de caràcter ornamental, com els culs-de-llàntia d'arcuacions llombardes que decoren l'absis de Sant Jaume de Moja, a Olèrdola (segle XII) o els dels murs de Sant Feliu de Bagergue, a Salardú (segle XIII). De la mateixa època, també hi ha mènsules amb caps humans, com algunes de la catedral romànica de la capital osonenca, conservades al Museu Episcopal de Vic (mènsules 1, 2 i 3), o com les de l'església de Santa Maria de Montfar, a Sant Antolí i Vilanova. Durant el gòtic segueixen aplicant-se aquest tipus d'elements. Al temple de Santa Maria de Rubió hi ha una mènsula a l'angle sud-est de l'interior amb un bust amb els braços elevats agafant-se a dos suports (segle XIV), que al·ludiria a certs aspectes moralitzants, i una altra de semblant a l'església de Sant Jaume de Belianes (segle XV). Un dels exemples més reeixits d'aquest tipus d'elements són els capitells de les columnetes adossades als murs exteriors del cor de la seu de Manresa (obra acabada cap a l'any 1489), on hi ha una mostra de cares humanes, tant de personatges de diferent condició social (bisbe, rei, clergue, menestral o burgès), com de sants o de motius vegetals i fantàstics. Al segle XVI també tenim alguna mostra d'aquest tipus d'elements, per exemple, a Sant Julià de Palou, a Granollers i, entrat el segle XVII, n'hi ha a l'església de Sant Isidor, a La Pera o a la capella de Sant Miquel i de la Mare de Déu de Gràcia, a Puigverd d'Agramunt.

Aquest tipus tan característic de cares humanes del sotacor de l'església de Fals són difícils d'interpretar, ja que no porten cap atribut identificable, són força esquemàtiques i no tenen uns trets molt distintius que poguessin facilitar una pista per donar-ne una explicació. Seria possible relacionar-les estilísticament i conceptual amb les de la Seu de Manresa a causa de la proximitat geogràfica entre Fals i la capital bagenca, i també perquè les de la catedral manresana són una de les mostres més importants d'aquest tipus d'elements de la contrada, on es podia haver inspirat l'autor de les de la nostra església. L'atribució més raonable seria assimilar-les a l'àmbit religiós, potser com a al·legories doctrinals o representacions de sants, de pares de l'església, de la Verge i sant Josep o d'alguns eclesiàstics relacionats amb el mateix temple de Fals. Una altra possibilitat portaria a identificar-les amb algun personatge distingit de l'època de construcció de l'església que, d'alguna manera o altra, hi hagués tingut alguna relació.

El querubí de la clau de la volta del presbiteri

Aquest element escultòric, que cal datar de finals del segle XVII, està situat a la clau del tram de volta corresponent al presbiteri i segurament s'hi va col·locar per distingir aquest tram dels altres, en correspondència a la importància de l'espai destinat a l'altar major i a la celebració de la litúrgia per part del sacerdot. El querubí és un cap d'angelet disposat entre dues ales desplegades, que, segons la Bíblia, estava representat damunt l'arca de l'aliança. Va ser un tema força recurrent durant el Renaixement i el Barroc, sobretot en escultura i talla, i generalment s'usava com a complement ornamental, malgrat que era la personificació del saber i del coneixement superior.[10] Una de les primeres mostres del Renaixement català on apareix aquest motiu és al plafó de santa Eulàlia davant del pretor, al reracor de la catedral de Barcelona, obra de Bartolomé Ordóñez (1519), i també al retaule major de Santa Maria, a l'església del monestir de Poblet. Pel que fa a l'època barroca, apareixen al retaule de sant Joan Baptista, de la catedral de Perpinyà, de Claudi Perret (1620), o al portal menor de l'església de Betlem, de Barcelona, obrada per Francesc Santacruz cap al 1690. Respecte a paral·lelismes directes, n'hi ha un de realitzat amb força anterioritat al nostre a la mènsula o peça de suport de l'arc former de ponent de la nau central de l'església de Sant Vicenç de Malla (1543), i altres de coetanis: del segle XVII cal destacar els de les capelles laterals de l'església vella de Sant Pere de Ribes (1664); els de l'església parroquial de Sant Bartomeu i de Santa Tecla de Sitges (1665-1671); o els del sotacor de l'església parroquial de Sant Cristòfol de la Granada del Penedès (1676), les tres, obres de Sebastià Vives, mestre de cases de l'última població.

El querubí de la clau de volta del presbiteri

La decoració de l'interior

Des del punt de vista pictòric, la part més interessant de l'ornamentació de l'interior del temple eren les restes esparses i força deteriorades dels dos revestiments successius que van cobrir les voltes, corresponents a 1647 i a finals del sis-cents (el primer apareixia sota del segon en algunes zones on aquest havia caigut). També cal esmentar les mostres de decoració pictòrica de la volta i de les columnetes de pedra de les cantonades de l'antiga capella del Roser, els capitells de les quals semblen ser

[10] Ávila, A. *Imágenes y símbolos en la arquitectura pintada española (1470-1560)*. Barcelona. 1993. p. 123-130.

historiats, malgrat que estan en tan mal estat de conservació que no s'hi poden reconèixer els motius representats.

Pany de plementeria de les voltes, amb els estucs de finals del segle XVII, realitzats sobre la pintura ataronjada de 1647

El revestiment de 1647

El revestiment dels paraments de l'interior del temple de 1647 era fet amb un enguixat pintat de color ataronjat que imitava un especejament de carreus de pedra. Tot això va ser confirmat mercès als resultats de les anàlisis efectuades per l'arquitecte Joan Casadevall, que van corroborar que aquest revestiment subjacent era de guix i presentava una decoració consistent en un carreuat blanc sobre fons de coloració ocre roig.

Pel que fa a la capella d'estil gòtic, s'observaven estrelletes pintades damunt de l'enguixat que, en aquest cas, no estava pintat de color ataronjat. La decoració de les columnetes angulars es basa en tota una sèrie de punts de color blanc sobre fons granat, amb els quals es devia voler donar aparença de més riquesa a la superfície pètria, potser volent imitar la textura d'un marbre o d'algun altre tipus de pedra de bona qualitat. Aquesta ornamentació pictòrica també podria formar part de la decoració realitzada a les voltes i parets de l'interior del temple a finals del segle XVII, que precisament destaca per l'ús de pigment granat.

Els estucs de finals del segle XVII

Els estucs de guix, a manera d'esgrafiats,[11] que decoraven l'interior de l'església poden adscriure's a l'època d'apogeu de l'esgrafiat a Catalunya com a tècnica per a ornamentar les voltes i murs dels interiors d'esglésies, tot fugint de l'*horror vacui* [horror al buit]. Es tracta d'una tècnica que s'inscriu dins l'estil barroc i, en el nostre cas, pot datar-se de finals del segle XVII. Cronològicament, aquesta decoració estaria associada a les obres d'embelliment i acondiciament del nostre temple de finals del sis-cents, entre les quals també es compta la realització dels retaules.

La tècnica de l'esgrafiat va originar-se a Itàlia durant el Renaixement, a partir de la primera fase de realització de la pintura al fresc. Aquest tipus de pintura es basava en aplicar pigments naturals barrejats amb aigua damunt d'un enlluït de morter de calç (calç i sorra, generalment de marbre) estès damunt d'un mur o volta abans que s'assequés, per tal que fossin absorbits pel morter i fixats en la seva superfície. El pas següent per arribar a la nova tècnica va ser esgrafiar en lloc de pintar, o sia, el dia anterior a realitzar l'esgrafiat, s'aplicava una capa de morter de calç tintat d'un color i, al dia següent, quan ja era pres, se'n donava una altra damunt, però tintada d'un color diferent i acabada finíssimament, mitjançant calç i pols de marbre. Abans que la capa superior s'assequés, se n'eliminaven les parts desitjades amb un ganivet per tal de conformar els motius que es desitjava esgrafiar. Així, les parts retallades quedaven com a fons, del color de la primera capa, i els motius sobresortien en un relleu d'aproximadament un centímetre i ressaltats amb el color de la capa de damunt. Aquesta tècnica va introduir-se a Catalunya a la primera meitat del segle XVII, quan començava a estar en decadència a Itàlia. L'any 1650, l'antic gremi de pintors de Barcelona ja es va presentar davant el consell de la ciutat com a «estofadors, dauradors, esgrafiadors i encarnadors». L'ofici d'esgrafiador era de caràcter artesanal i supeditat a la mà d'un pintor o d'un escultor que confegia els dissenys dels esgrafiats, que també podien ser extrets de models de gravats, ceràmica o teixits i tapissos. Per això es desconeixen els noms dels autors materials de la majoria d'esgrafiats d'aquesta època, que treballaven sota encàrrec d'artistes o de mestres d'obres.

[10] En una visita realitzada a l'església per l'arquitecte Joan Casadevall, qui subscriu i la historiadora Raquel Lacuesta, el dia 28 de setembre de 2000, el primer ja va observar que es tractava de guix. Després, en l'estudi de la caracterització de materials fet per ell mateix, es va afirmar que ens trobàvem davant del que podria qualificar-se de "falsos esgrafiats", realitzats per pintors amb morters de guix treballats en diferents capes que els donaven relleu. Després, el fons o capa amb menys relleu va ser pintada de color granat i la més sobresortida amb blanc.

El ram de tres flors de card, que al·ludiria als Cardona

Respecte als motius que es podien entreveure en les restes d'estucs, s'observaven elements vegetals (tiges i fulles d'acant, flors de card, raïm i espigues de blat), alguna au picant un brot vegetal i dues d'enfrontades -gairebé irreconeixibles-, o *putti*, que són comuns en altres obres catalanes de finals del segle XVII. Entre aquestes es poden destacar els esgrafiats de l'església de la Mare de Déu del Carme, del convent de Carmelites Calçats de Vic, construïda a partir de 1661; l'església de Sant Mateu de Riudecanyes, construïda l'any 1582 sota projecte de Joan Santfeliu, reformada entre els anys 1680 i 1698 i amb motius vegetals disposats a *candelieri* o garlandes, i alguns ocells que piquen els brots; la capella del Roser del Mas Barnils, a Sant Quirze Safaja (1701); l'església del convent de Sant Rafel de la Selva del Camp (beneïda l'any 1696, quan van acabar-se les obres); la capella de Santa Maria de Fucimanya, a Sallent (finals del segle XVII); la capella de Sant Joan de Galí, a Vic (segle XVII), i l'església de Sant Sever, de Barcelona, que és un dels exemples més reeixits de la decoració interior de temples a base d'esgrafiats en aquesta època - motius dibuixats per l'escultor Jeroni Escarabatxeres i execució dels esgrafiats pel mestre de cases Joan Fiter, el qual, per l'estiu de 1701, va començar a cobrar per haver acabat aquesta feina.

No només es poden trobar paral·lelismes d'alguns motius representats als estucs de Fals en esgrafiats, sinó també en altres camps artístics de finals del segle XVII, com peces ceràmiques, retaules o, fins i tot, tapissos. Per exemple, en les columnes salomòniques de la portada de l'església parroquial de Caldes de Montbui (cap a 1689) trobem un ocell picant grans de raïm, també hi ha una sèrie de pots de ceràmica catalans de finals del segle XVII ornats amb aquest motiu, i una producció de rajoles valencianes seriades amb ocells -de mitjan segle XVII fins a finals del XVIII-, el tema de les quals segurament provenia de gravats; els esgrafiadors valencians d'aquesta època tenien com a tema obligatori el de les aus enfrontades picant raïm o fruits, que extreien de gravats.[12] Les aus enfrontades, que podrien representar paons reials o aus fènix, són un motiu que també es pot observar en força plafons ceràmics de l'època o en una sèrie de tapissos manufacturats a Brussel·les cap a l'any 1660, propietat del Patrimonio Nacional d'Espanya i dedicats a la història de Dido i Enees, on també hi ha garlandes i *putti*.

La decoració de l'interior de l'església de Fals és deutora de les directrius contrareformistes sorgides del Concili de Trento (1545-1563), en què el reforçament de la litúrgia i la intenció d'atreure els fidels a les esglésies va implicar una nova formulació artística plasmada en un estil de riquesa ornamental desbordant, espectacular i teatral amb un fons doctrinal darrere, que defugia la sobrietat de l'art gòtic. La volta del temple, sota la qual hi havia els fidels durant les celebracions religioses, es va convertir en al·legoria de l'orbe celestial mercès a la seva decoració. Així, motius figuratius com *putti*, ocells picant brots, raïms o acants hi reflectien tota una sèrie d'idees i conceptes doctrinals sobre l'existència terrenal i la celestial, com els de la vanitat de la vida, el perill de caure en el pecat, la condemnació eterna, la redempció o la resurrecció. Dins tota aquesta plàstica també s'inclourien possibles referències als Cardona, com a senyors del lloc de Fals, a través de la representació d'un ram de tres flors de card, símbol de l'escut d'armes d'aquesta família.

L'au picant un brot vegetal

Pel que fa a la dualitat de la vida i la mort al cristianisme o a la *vanitas* [vanitat] relacionada amb la immortalitat i resurrecció, als estucs de l'església de Fals hi ha diferents elements que hi fan referència. Els *putti* representen la innocència, la vitalitat i l'alegria de viure, i alhora els conceptes oposats de fatalitat i vacuïtat de la vida, de la mort i de la immortalitat i resurrecció. El raïm i les espigues són símbols de fecunditat, de vida i d'immortalitat, van íntimament lligats al sagrament de l'eucaristia i presenten la mateixa dualitat simbòlica que els *putti*, ja que s'acaben espatllant i marcint amb el pas del temps. Ja en l'època medieval, els ocells que picaven fruits del vegetal

[12] Pérez, I.V. *Cerámica arquitectónica valenciana. Los azulejos de série (Ss. XVI-XVIII)*. Tomo I. Oliva. 1996. p. 125.

popularment dit cua de cavall, considerat com una mala herba, simbolitzaven un cristià dominat o temptat pel pecat, mentre que, segons la mitologia grega, l'acant té l'origen en una nimfa dita així que Apol·lo va convertir en planta; era símbol d'immortalitat i en el romànic la varietat espinosa (*acantus spinosus*), semblant al card, significava el triomf i la superació personal davant les adversitats, representades per les espines de la planta, i els primers cristians també l'associaven als seus dubtes i patiments espirituals.[13]

Estudis històrics de l'església de Sant Vicenç de Fals fets per l'SPAL

Casadevall, J. *Caracterització dels revestiments interiors de l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, octubre de 2001.

Castellano i Tresserra, A. *Notes històriques sobre l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 4 de juny de 1999.

Galí, D. *Estudi artístic dels elements ornamentals de l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, abril de 2001.

Mas i Cornellà, I. *Entrevista als avis de Fals a Sant Vicenç de Fals (19 de febrer de 1999)*. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 19 de febrer de 1999.

Mas i Cornellà, I. *Església vella de Sant Vicenç de Fals (Bages, Barcelona)*. Anàlisi historicoartística. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona. març de 1999.

Pancorbo Picó, A.; Clua Mercadal, M. *Memòria de l'excavació realitzada a l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa, Bages). Campanya de 2000.* Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Barcelona, novembre de 2002.

[12] Ávila, A. *Imágenes y símbolos en la arquitectura pintada española (1470-1560).* Barcelona. 1993. p. 123-130; Meyer, F.S. *Manual de ornamentación*. Barcelona. 1994. p. 43; Quiñones, A.M. *El simbolismo vegetal en el arte medieval*. Madrid. 1995. p. 35, 52 i 235, i Revilla, F. *Diccionario de iconografía*. Madrid. 1990. p. 14 i 383.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa.

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Gener de 2005, número 10
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
411
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2005, NÚMERO 11

Cal Mosquit

Maurici Carrió Jaumeandreu, procurador de l'hisendat Ramon Soler de la Plana i administrador de la propietat Oliveres de Cantacorbs, va cedir el juliol de 1849 a Isidre Moncunill Abadal un tros de vuit quartans perquè s'hi pogués fer una casa. El tros estava situat als límits de la propietat d'Oliveres, termenejant amb les terres del Miralles i el Tatger. Per la banda de l'est tocava amb el terreny de la casa que s'havia acabat de fer Francesc Fosas, àlias Mongia, i per la banda de l'oest amb el terreny de la casa de la Fassina. El contracte de venda o establiment contemplava que el Moncunill podia aixecar una sola casa amb els seus annexes, o sigui, corts i tines, i arreglar la resta del terreny per fer-hi hort. El lloc era propici, perquè just a sota hi passava el Torrent de Cantacorbs, per on, poca o molta, hi baixava aigua tot l'any. Com era costum, l'amo d'Oliveres autoritzava al comprador a arrencar pedra per fer les parets de la casa, pedra que s'havia d'arrencar, partir i carretejar del lloc que l'administrador fixés. El preu de la venda va ser de 180 lliures en efectiu, més un cens perpetu de vuit rals, que s'havia d'ingressar a les arques del Soler de la Plana el dia primer de maig de cada any .

L'Isidre va començar arrencar pedra tot seguit i al cap d'un any ja inaugurava la seva casa nova de trinca. Va fer-se gravar una llinda amb el seu nom i l'any 1850. La casa va ser anomenada ca l'Isidron, ja que així era conegut el seu propietari per la gent de Fals. Quan va fer la casa, l'Isidre ja era un home casat, perquè el juny de 1847 havia passat per la sagristia amb la Francesca Riera Oller, la seva dona. La Francesca era natural del mateix poble, concretament de la casa del Gorg Negre, mentre que l'Isidre havia baixat d'Aguilar. Gràcies als capítols que van signar abans de casar-se, podem saber que el dot va ser de 70 lliures en diner i una caixa de fusta de pi que contenia una flassada nova, valorada en sis lliures, unes tovalles de cotó de dues canes, dos llençols, una tovallola, i unes quantes peces més de roba. El dot solia fer-se efectiu a terminis, però el 1850 l'Isidre va signar un document reconeixent al seu sogre que ja havia rebut la totalitat del dot.

L'amo del Grau va establir una vinya de 6 quarteres a l'Isidron. El contracte exemplifica la relació desigual entre el propietari de la terra i el pobre parcer que la regava amb la seva suor. Després de les clàusules relatives a les parts i altres temes, n'hi ha una que fa així:

«....que si trae alguna carga de vendimia mala, verde, mohosa o adulterada, se pesará y deberá en pena pagar el duplo de la reputada mala, y que si estare dos años consecutivos sin hacer los debidos cultivos o cumplir los pactos, quedará rescendido este establecimiento...»

L'Isidre va morir el 12 de desembre de 1873, a l'edat de 53 anys, deixant al seu darrere una vídua desconsolada i una colla de fills; el Francesc, l'Antoni, el Joan, la Josefa, el Josep i Pere. Havien tingut dues filles més, la Leonor i la Rosa, que havien mort petites. El seu fill gran i successor va ser el Francesc Moncunill Riera, que comptava 20 anys quan els va deixar el pare. En el testament que l'Isidre havia fet dos anys abans, havia previst que fossin tutors dels seus fills menors d'edat els germans de la seva dona, el Francesc i l'Isidre Riera. En el testament també havia fet disposicions relatives als altres fills i filles. Als dos més grans els va deixar, a mitges, una vinya al Puig que encara s'estava plantant. Als fills mitjans els va deixar la legítima, i a les filles 25 lliures de dot i la roba corresponent.

La família del Mosquit sota l'arc de casa seva

Francesc Moncunill Riera va casar-se el 1877 amb Rosa Felip Bover, de 18 anys, procedent de Conill, un agregat de Pujalt. El dot va ser de 80 pessetes. Al cap de pocs anys, els va sortir l'oportunitat d'entrar com a masovers a la Torre, un mas important que tenia moltes terres, de manera que el Francesc, la família i sa mare vídua van marxar de ca l'Isidron per anar a viure a la Torre. Mantindrien la masoveria durant tres generacions, ja que tant el seu fill Pere Moncunill Felip, com el seu nét, Angel Moncunill Serra, serien els masovers de la Torre. El Pere va casar-se el 1902 amb Maria Serra Pons, de la Molsosa, i va tenir tres nois i dues noies. L'Àngel ho va fer el 1932 amb Mercè Montalà Suñé, originària de Pinós i filla dels masovers del mas Bosch, i va tenir dos nois i dues noies. L'Àngel es veuria obligat a deixar la Torre per divergències greus amb l'amo, immediatament després d'acabar la Guerra Civil. Els Moncunill es van instal·lar a una masoveria al poble de Cabrianes.

Però qui vivia mentrestant a casa dels Moncunill ?. En marxar a viure a la Torre, van llogar-la a Joan Casals Pons (1850-1917), un pagès que menava diverses peces de terra a Fals i a Rajadell. De fet, el primer d'arribar aquí havia estat el seu pare Joan, qui ja havia plantat el 1828 una vinya de 6 quarteres i mitja, en terra de la Torre. Els Casals venien d'Aguilar, van passar uns anys a Rajadell i van acabar a cal Mosquit. Es calcula que van instal·lar-s'hi el 1875 o un xic abans. El Joan era un home petit i bellugadís que tenia per sobrenom "el Mosquit". I com a conseqüència d'això la casa va passar a dir-se cal Mosquit, nom que s'ha conservat fins al present. El Mosquit va casar-se amb una noia del poble, la Maria Baraldés Centelles (1852-1935), de cal Balandrès. Van tenir dos xicots, que van anomenar Emili i Celestí. Després del "Mosquit" van viure a la casa l'Emili Casals Baraldés (1889-1969) i la dona d'aquest, la Florència Parcerisas Moncunill, de cal Felip. A més de fer de pagès, l'Emili tractava amb grans i farina. Durant la guerra va tenir cura de repartir el racionament del pa. El 1939, va casar la seva filla Maria Casals Parcerisas amb el jove Antoni Casellas Grifé, i el mateix any van desllogar cal Mosquit i van marxar tots plegats al Molí de Boixeda. L'antic molí fariner estava força malmès a causa de l'abandonament i la guerra. Allà, l'Emili va posar en marxa un forn que subministrava a tot el veïnat l'aliment més bàsic, el pa. Mentrestant , el seu gendre Ton es dedicava al transport amb un camió i un cotxe, i la seva filla Maria començava a fer dinars.

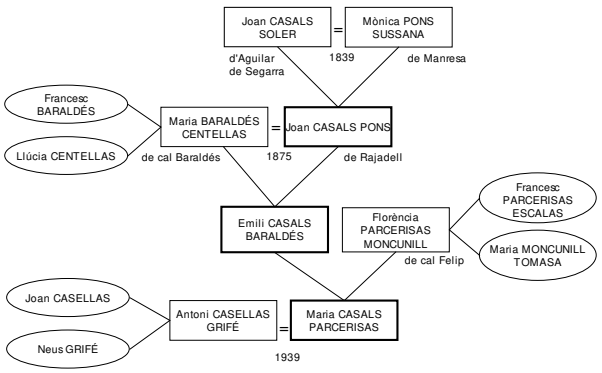

Tornant als propietaris de la casa, després de la defunció de Pere Moncunill l'abril de 1942, aquesta va passar a l'Àngel i a sa mare Maria Serra, com a usufructuària. El 12 de maig de 1947 es van vendre la casa i els drets sobre la vinya del mas Grau a Casimiro Tomasa Moncunill.

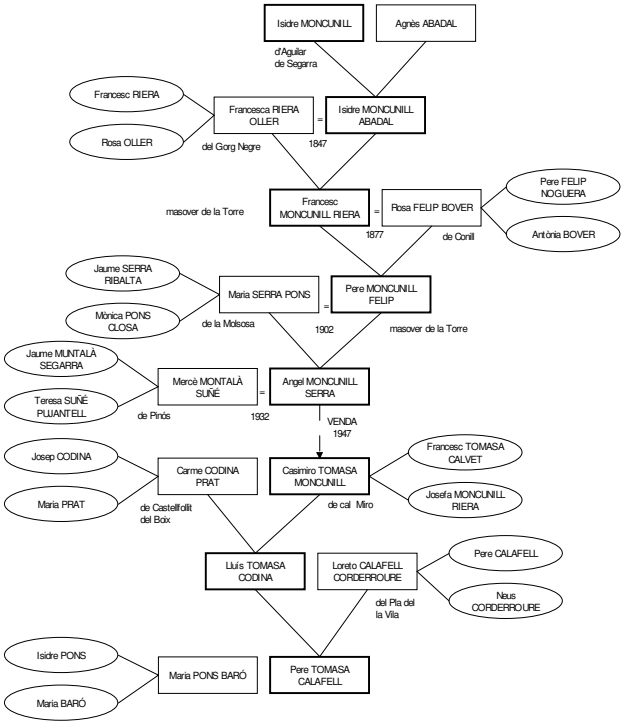

El Casimiro era fill de cal Pinsà i s'estava amb la seva muller Carme Codina Prat en una caseta del Raval, anomenada precisament cal Miro. En va pagar 6.000 de les pessetes d'aquell temps. El Casimiro va finar el 1971 i llavors la casa va passar al Lluís Tomasa Codina, el seu fill, el qual estava casat amb la Loreto Calafell Corderroure, una filla dels masovers del Pla de la Vila. Van tenir dos fills: la Neus i el Pere. El Lluís era un gran boletaire, el millor del poble. A la tardor, cada dia sortia de matinada cap el bosc a resseguir les seves llenegueres. Quan el temps era propici, omplia diàriament una o dues cistelles de bolets, que baixava a vendre a Manresa. Aquesta activitat recol·lectora li permetia complementar els seus ingressos, basats en el conreu de la vinya. Quan va morir el 2001, la casa va passar a ser dels actuals propietaris, Pere Tomasa Calafell i Maria Pons Baró. Tenen dos fills la Sandra i el Roger.

Cal Canyol

La casa del Tatger pagava cada any un censal de 15 sous, set diners i un quint a la Molt Reverenda Comunitat de Preveres de l'Església Parroquial de Santa Maria de Sallent, a causa d'un préstec de 26 lliures que havia demanat en Josep Vila l'any 1586. A finals de 1767, l'amo del Tatger va atipar-se de pagar el censal que gravava la seva família feia 180 anys. Considerant que la pensió del censal era del 5% del valor, els Tatger ja havien pagat nou vegades els diners manllevats per un llunyà avantpassat seu. Amb l'inconvenient que el capital inicial de 26 lliures seguia sense estar redimit. Val a dir que la inflació de la moneda a llarg d'un temps tant llarg no afectava el valor real d'aquests negocis, perquè la lliura catalana mantenia el seu valor malgrat la depreciació que sofria de tant en tant la moneda d'ús corrent.

Com que el Ramon Alsina i Tatger no estava en condicions de pagar el deute a la parròquia de Sallent, va decidir vendre's un trosset de la propietat. En va demanar 30 lliures, 26 per redimir el censal i la resta per pagar endarreriments. El comprador va ser Josep Puig Perramon, un cabaler del mas Puig de Ribavall de Rajadell, que menava vinya a Fals i volia establir-s'hi. La peça de terra tenia cosa d'un quartà i mig i estava situada al termenal del Tatger amb la veïna propietat d'Oliveres de Cantacorbs. En el tracte s'hi incloïa un altre trosset d'un quartà, a baix al torrent, al costat d'uns horts de regadiu que hi tenia el Tatger. El Puig podia construir una casa en el lloc que volgués del terreny, però la casa havia de ser d'un sol foc, és a dir, per una sola família. Aquesta casa va ser la primera construcció d'un raval de cases, que més endavant s'anomenaria el Raval d'Oliveres o de les Tàpies. Abans de començar aixecar paret, però, el Puig va haver de sol·licitar el permís del Procurador del Duc, ja que el Senyor del terme tenia el dret de percebre uns diners cada vegada que les propietats dels seus súbdits canviaven de mans, ja fos per venda o per herència. El 1773, el Puig va demanar autorització per llogar una part de la casa a un tal Josep Tort. El que va fer en realitat va ser partir la casa per la meitat i obrir una altra porta a la part de llevant. Aleshores va vendre's la mitja casa al Tort per 90 lliures. Uns anys després, aquesta nova casa passaria a dir-se cal Ferran.

Llinda de Cal Canyol

El Josep Puig es va casar amb una dona de Sant Joan de Vilatorrada, la Caterina Rius, i l'únic fruit del matrimoni va ser una filla, l'Agnès Puig Rius. La pubilla es va casar el 1811 amb un pagès que es deia Josep Francitorra. El dot de l'Agnès va ser la terra i la casa, que en aquell moment estava gravada amb una hipoteca de 200 lliures a favor de Francesc Castellnou. Els Francitorra tampoc van tenir cap fill baró, i l'hereva va ser la Rosa Francitorra Puig. La Rosa va contraure matrimoni el 1834 amb un xicot que havia baixat de Sant Mateu i que es deia Joan Planas Costafreda. Descendia del mas de les Planes. El gendre va aportar al matrimoni com a dot 25 lliures en efectiu, un lot de mobles valorat en 11 lliures i mitja, i els drets emfitèutic d'una vinya que conreava a Sant Mateu. A la futura muller li van regalar una caixa de pi amb roba.

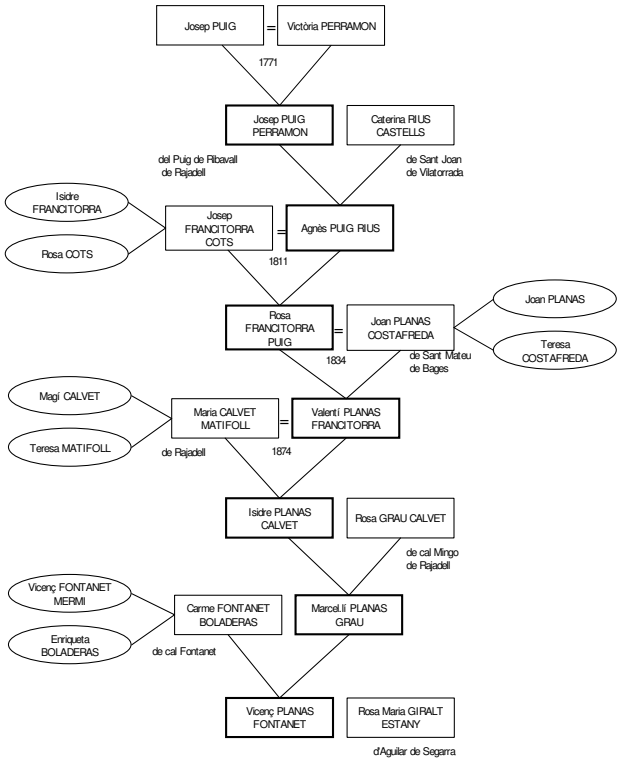

«...y a mes li dona dos vestits, lo un faldillas de genova, gipo de panyo y mantellina de bayeta, y lo altre faldillas y caputxa de bayeta...»

Josep Francitorra va fer hereva la seva filla única i va comprometre's a mantenir la jove parella, quedant però amo de casa fins a la fi dels seus dies. La mort no va trigar a arribar i se'l va endur el febrer de 1835. En l'inventari que es va fer fer, hi havia la casa, amb una era i un pati de 83 per 16 pams, tot plegat valorat en 3.000 rals, una vinya a la vora de la carretera de Calaf a Santpedor, valorada en 1.200 rals, i un hort de secà al Torrent, valorat en 1.000 rals.

Joan Plans o Planas, conegut com el Canyol, era un home treballador i espavilat, i l'any 1840 va signar un contracte de rabassa d'un tros de tres quarteres, pertanyent al mas Oliveres, on va plantar-hi 5.000 ceps. L'any 1848 va encarregar-se d'una altra vinya de quatre jornals de llauradura de mules, també d'Oliveres. La primera vinya era

coneguda amb el nom del Cultivot, i la segona, com el camp de Ramones. El 1860 va ampliar la terra amb un tros de 14 quarteres de cal Massana, en un lloc anomenat la Talaia del Bosch Gran.

El fill gran del Joan i la Rosa va ser el Valentí Planas Francitorra, nascut el 1837. El maig de 1874 es va casar amb Maria Calvet Matifoll (1842-1921), de Rajadell, cinc anys més jove que ell. Van tenir cinc criatures, dites Maria, Josefa, Genoveva, Isidre i Caterina. Quan va morir el Valentí el 1897, va deixar la vídua com a usufructuària, ja que l'hereu encara era menor d'edat. El seu successor va ser l'Isidre Planas Calvet, el qual no va haver d'anar gaire lluny per tal de trobar una dona que li convingués. Aquesta va ser la Rosa Grau Calvet , una filla de cal Mingo, una casa situada al veí poble de Rajadell, a escassos metres del terme de Fals. Dels dos en va sortir el Marcel·lí i la Nita, el Pep i el Lluís. El Marcel·lí Planas Grau va quedar propietari i va seguir conreant les terres que li van llegar els avantpassats. La seva muller va ser la Carme Fontanet Boladeras, de cal Fontanet, amb la qual va tenir dos fills, el Vicenç i l'Enriqueta. El Vicenç es va casar amb la Rosa i va anar a viure a Aguilar, mentre que l'Enriqueta ho va fer amb el Ton Pich, de cal Viladés de Sant Amanç. Els darrers estadants fixes de cal Canyol van ser la Carme i el Marcel·lí, que van morir el 1979 i el 1987, respectivament. Des d'aleshores, la casa que té l'honor de ser la primera construïda al Raval, va quedar deshabitada. Els propietaris actuals són el Vicenç Planas Fontanet i la Rosa Maria Giralt Estany.

Mas Torreblanca (3a. part)

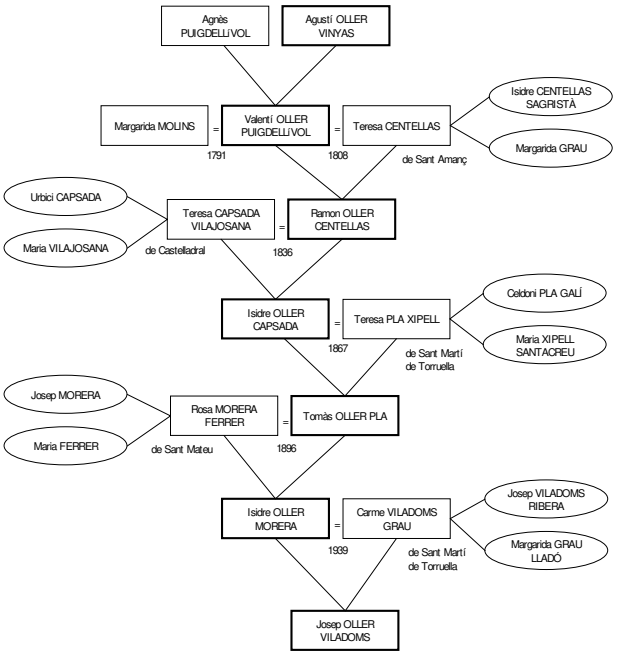

Valentí Oller Puigdellívol va néixer l'any 1750 o una mica abans, i va quedar amo de la propietat a la mort del seu pare Agustí, esdevinguda el 1792. Va heretar una propietat seriosament amenaçada pels deutes, sobretot a causa d'una venda a carta de gràcia de tots els fruits de l'heretat, per valor de 4.500 lliures, que s'havia fet a Pau Miralda, un industrial de Manresa. Va intentar demanar un crèdit de 2.000 lliures a les Quotidianes Distribucions de la Seu, per poder recuperar una part del rendiment de la finca, però li va ser denegat per manca de solvència. El desembre de 1792, sí que va aconseguir un emprèstit de 800 lliures, en forma de censal, de la Comunitat de Preveres de Santpedor. Aquest censal va ser redimit pel seu nét el 1887. El 1797 va empenyorar la 1/16 part de les collites a l'oncle de la seva dona, per 500 lliures. No sabem com, però va aconseguir mantenir la propietat.

L'any abans d'esdevenir amo s'havia casat amb Margarida Molins Vilarrubia, natural de Viladrau. La Margarida s'estava a Boixadors amb el seu oncle Segimon, que n'era el rector. Van tenir dues filles, la Rosa i la Margarida. Al cap de no gaires anys va enviduar i llavors va voler-se casar amb una dona jove, amb l'esperança de tenir un fill baró. El 1804 va fer capítols amb la noia Teresa Centellas Grau, filla d'un moliner de Sant Amanç. La donzella era massa jove per casar-se i el matrimoni no es va poder consumar fins el 27 de setembre de 1809. Malgrat que en aquell moment el Valentí ja era un vell de 60 anys, la joventut de la Teresa va fer miracles. Al cap de nou mesos de la nit de noces, el 23 d'abril de 1809, la jove mare va infantar un xiquet, a qui van posar Ramon. La felicitat del Valentí va durar poc. El 4 de juliol de 1811 va passar a millor vida, deixant orfes el nadó i les dues filles solteres. Per sort, el Valentí havia estat un home previsor i el 19 de novembre de 1809, trobant-se malalt al llit, havia fet cridar al rector per fer testament. Va llegar a cada filla 50 lliures per casar-se, va deixar a la dona usufructuaria, i va nomenar hereu al xicotet. Va disposar que, si en un moment donat, la Teresa no volia seguir vivint a casa, li havien de dar cada any, a compte dels béns de l'heretat, 6 quarteres de blat segolós, 4 càrregues de vi, 3 quartans d'oli, 16 lliures carnisseres de cansalada, 3 quartans de fesols, 6 lliures per la conducta del metge o el barber, i 15 lliures per pagar el lloguer d'una habitació. L'any següent es van casar les dues filles; la Margarida amb Isidre Prat, de Monistrolet, i la Rosa amb el Francesc Riera, del Gorg Negre. La madrastra de les noies va ser l'encarregada de lliurar a cada una d'elles les 300 lliures que els havia deixat la mare biològica i les 50 lliures que els havia deixat el Valentí en el seu testament. En morir el Valentí, la terra de l'heretat Torreblanca tenia una extensió total de 308 quarteres, repartides de la següent forma: 13 quarteres de sembrat, 5 de vinya pròpia, 64 de vinyes donades a parcers, 2 d'olivar, 194 de bosc, i 30 quarteres de terra erma.

Durant el temps que el Ramon Oller Centellas era menor d'edat van tenir cura dels seus interessos els seus tutors, que eren l'amo de Monconill, i Pere Prat, un fideuer de Manresa. Qui va exercir de mestressa i va dur la

responsabilitat dels negocis de la casa però, va ser la vídua Teresa Centellas, fins que va morir el 1840 . Per un document de 1832 sabem que les vinyes donades a parcers van produir aquest any una collita de 859 roves de raïms, una quarta part de la qual, 215 roves van anar a parar a les tines de la mestressa. El 1836 va casar-se el Ramon amb Teresa Capsada Vilajosana (1799 -1885), de Castelladral, qui va aportar a Torreblanca un dot de 450 lliures, que bona falta hi feien. La Teresa va quedar aviat en estat de bona esperança i, després d'un part difícil, a les 9 del vespre del 28 d'agost de 1837 va tenir un nen, l'Isidre. L'endemà, a les tres de la matinada, va treure el cap un altre nen, el Ramon . Aquest va néixer malaltís i va haver d'ésser batejat immediatament per un seglar ***"propter mortis puericulum"***. Els dos bessons van sobreviure, i a més, la família es va engrandir amb l'arribada d'una nena, la Margarida. Anys més tard, hi va haver una discussió seriosa sobre quin dels dos bessons havia de ser l'hereu. Segons la llei, heretada del dret romà, el primogènit era el nascut en segon lloc, ***"primus natus secundus genitus est"***, però el pare dels bessons va decidir que ***"el primer d'arribar és el primer d'ésser servit"***, i va nomenar hereu a l'Isidre.

Al Ramon li va tocar resoldre un embolic del passat; l'herència del Joan Vinyes Marvà. En el testament que va fer la Cecília Vinyes el 1739, aquesta va fer hereu el seu nét Agustí Oller (veure 2ª part), qui es va quedar el mas, però hi havia altres néts que també tenien drets sobre Torreblanca. Va començar un llarg procés judicial entre els Oller i els Firmat de Manresa i els Vilar de Fals, que va anar passant de generació en generació. El 1805 es van posar d'acord en nomenar uns experts que avaluessin el valor de la finca i el seu rendiment anual. Només entre els anys 1817 i 1925 les factures que van pagar els Torreblanca al seu procurador Josep Mas Ribé, i al seu advocat Ramon Domingo, van pujar més de 940 lliures. Després de molts anys d'anades i tornades dels tribunals, finalment el 1832 les parts van arribar a una entesa. El Ramon i la seva mare vídua van avenir-se a pagar 950 lliures d'indemnització a Joan Vilar Torra, de cal Canonge. Els diners eren pels drets hereditaris i pels fruits del mas Torreblanca dels darrers cent anys. Joan Vilar era llavors menor d'edat, ja que encara li faltava un any per complir els 25, i tenia dret a una tercera part de l'herència. El Ramon va fer diversos pagaments i finalment el 1844, el Joan Vilar va signar el document conforme havia estat pagat i es comprometia a no fer cap altra reclamació. Suposem que els descendents del Firmat també van cobrar la seva part. No va ser aquest l'únic plet amb què es va veure embolicat el Torreblanca. El 1842 es va iniciar al jutjat de Manresa un procés entre ell i un tal Josep Oliva. Ignorem el motiu de la picabaralla, però després de gastar-se molts diners en advocats i procuradors, el 1846 es va dictar una sentència a favor de l'Oliva.

De l'activitat econòmica del Ramon n'hem recollit el següent;

El 1850 va tornar a comprar a Josep Vilaseca, de Manresa, els drets d'una vinya que havia estat establerta més de cent anys enrera. El parcer tenia una premsa de propietat al costat de la seva tina, i el Ramon també li va comprar. El 1859 va fer alguns diners en vendre a Ignasi Sanllehí, de Manresa, tots els arbres més gruixuts d'un pam d'una part del seu bosc. Per la fusta n'hi van pagar 86 duros. El mateix any, va portar a vendre a la fira de Pinós una mula de 2 anys, de pèl castany, de 7 pams d'alçada, i de procedència estrangera, que havia comprat un any enrera a la fira de Montclar. El 1860 va fer un dipòsit de 125 duros de plata a un tal Antoni Sànchez, de Barcelona, que li va prometre un interès anual del 3%. El 1871 va pagar a un home de Manresa dues monedes d'or de cinc duros. Ho va fer al vespre i, a l'endemà, l'home es va adonar que eren falses i va córrer a reclamar que les hi canviés.

Pota de gallina i creu a la porta principal del Mas

El Ramon va fer tres testaments, el 1860, el 1865, i el 1875. En el darrer, va confirmar l'Isidre com hereu, va llegar a l'altre fill, el Ramon, 400 lliures en efectiu i una vinya de vint mil ceps, amb el tracte que mentre visqués a casa no havia de pagar parts a l'hereu, però si es casava i marxava de casa, havia de pagar la quarta part com un parcer qualsevol. A la Margarida li va deixar 100 lliures, perquè ja n'hi havia donades 400 quan s'havia casat amb Josep Feixes Gabarró. A la sala del mas Torreblanca, davant de la porta de l'alcova principal, es pot veure una rajola de terra que porta inscrit el nom de la Margarida i la data 1858. Cinc dies després de fer testament, el Ramon va morir. En l'inventari que es va encarregar després de l'òbit es va valorar la finca en 19.900 pessetes.

L'Isidre Oller Capsada va casar-se el 1867 amb Teresa Pla Xipell (1838-1894), de Sant Martí de Torruella. El dot va ser de 533 escuts. Un escut era una moneda que tenia el pes de plata de mig duro. L'aixovar era força complet:

«...dos comodas, cinco vestidos, uno de seda, dos de orleans y dos de indiana, diez y ocho camisas de lino, seis de tela, dos sabanas de lino, dos almohadas con sus fundas, una colcha de lana, una docena de servilletas, cuatro mantelles de 24 palmos y dos capuchas de paño»

El 1876 va passar una desgràcia a Torreblanca; un mosso que es deia Josep Soler i era d'Alinyà, va baixar a escurar una tina i va morir asfixiat. La causa de l'accident deuria ser la presència de bióxid de carboni, un gas que es genera en la fermentació del most, i que té tendència a acumular-se al fons dels recipients, perquè és més dens que l'aire.

Seguint la tradició familiar, l'Isidre també va tenir tractes amb els advocats i els jutges, i en va sortir escaldat. Tot va començar el maig de 1894 amb un conflicte amb el seu veí Moncunill a causa d'un problema de termes i rases. Uns treballadors del Torreblanca van cavar una rasa al llarg de la línia que separava les dues propietats, des de dalt de la muntanya fins a la carretera, la qual acció va provocar que l'aigua de la pluja entrés dins de la propietat Monconill. La part perjudicada va intentar-ho arreglar primer amb bones paraules, apel·lant a l'harmonia entre bons veïns. Li va escriure una nota demanant que rectifiqués: "sabrá muy bien el refrán que dice, lo que no quieras para ti no lo quieras para otro". No es va resoldre el problema, i el gener de 1895 el cas va passar al Jutjat de Fonollosa, i després, al de Manresa. L'abril de 1896, per aturar un procés que tenia perdut, l'Isidre va acceptar omplir la rasa i fer-ne una de nova dos metres més lluny, pagar les costes judicials, i les factures dels advocats d'una i altra part.

Per aquest motiu, i segurament a causa del flagell de la pesta dels raïms, l'Isidre Oller va passar per dificultats econòmiques i es va veure obligat a vendre, una mesura extrema per a qualsevol pagès. El 1903 va vendre's un tros de 35 quarteres a l'amo de Monconill. El Manuel Moncunill Parellada n'hi va pagar 2.130 pessetes i li va concedir el dret de pas per connectar la casa amb el camí carreter que anava del Molí de Boixeda a Sant Joan. Aquesta primitiva carretera permetia el pas d'un carro i va ser acabada el 1882. L'estiu de 1900 va vendre's 2.750 càrregues de llenya de la seva obaga a dos llenyataires de Santpedor. El preu per càrrega era de 3 rals i ¾, o sigui, 94 cèntims de pesseta.

L'Isidre i la Teresa van tenir tres fills, tots nois, dits Tomàs, Ramon i Josep. Els dos primers van ser pagesos, en canvi, el Josep no es va quedar a casa, sinó que va anar a la ciutat de Barcelona a treballar de fuster.

Quan el pare va fer testament el 1901, va nomenar hereu el Tomàs, va deixar al segon els drets de la vinya del Canamà i de l'olivar anomenat la Vinya del Joan Mas, i al Josep li va deixar 750 pessetes. Anteriorment el pare ja havia donat al Josep 1.500 pessetes, una petita fortuna, per redimir-lo d'anar al servei. Qui va haver d'anar al servei va ser el Ramon, el qual, a més, va formar part del regiment Cantàbria que es va embarcar el 1897 cap a Cuba. Allà les va passar negres, però va tornar a casa sa i estalvi.

El Tomàs va prendre possessió del mas quan va morir el pare el 1914. Ja feia anys que era un home casat i afillat. S'havia casat el 1896 amb Rosa Morera Ferrer (1874 -1951), de Sant Mateu. Van tenir dos nois i cinc noies, anomenats Ramon, Isidre, Àngela, Maria, Conxita, Pilar i Martina. El 1927, el Tomàs va fer fer obres per tal d'ampliar la capacitat d'emmagatzematge del celler; va fer fer una tina de rajoles d'una capacitat de 60 càrregues. El celler ja comptava amb una altra tina més vella de 40 càrregues, dues bótes congrenyades de 16 i 20 càrregues, i una bóta vertical de cèrcols de ferro de 16 càrregues. La casa comptava amb el seu propi molí d'oli i una grossa pica per guardar l'apreciat líquid. Una de les filles, la Conxita, va protagonitzar una història digna d'una novel·la d'amor. Es va enamorar d'un xicot de Sant Vicenç, dit Joan Planell, el qual treballava al bosc de la casa fent d'escorsaire. El pare no va veure amb bons ulls un enllaç de la seva filla amb un pretendent tan pobre, i va prohibir-ho taxativament. Un dia, la Conxita va fugir de casa amb un farcell de roba i va anar a amagar-se a la Bauma de la Teixonera, on la va passar a recollir el Joan, per fugir a Manresa, on es van casar en secret.

Un dia d'estiu de 1917, el futur hereu Ramon va baixar després de dinar a banyar-se en un toll de la riera de Fals. O a causa d'un tall de digestió o a conseqüència d'un xuclador de la riera, el cert és que el dissortat jove va morir ofegat. Comptava 18 anys, i en morir ell, va passar el dret de primogenitura al seu germà Isidre Oller Morera (1902-1975). Les desgràcies no es van aturar aquí. El Tomàs Oller va ser una de les víctimes de la bogeria del juliol de 1936. En tornant del camp amb un carro carregat de garbes, va rebre un tret mortal d'uns desconeguts. La casa va patir, a més, escorcolls de part d'escamots de milicians. La situació és va normalitzar a la fi de la guerra, i llavors l'Isidre, que ja tenia 36 anys, va contreure matrimoni amb Carme Viladoms Grau (1915-1999), de 24 anys, procedent de la casa dita cal Cap Xic, de Sant Martí de Torruella. La núvia va aportar com a dot, un armari, una màquina de cosir, i roba, valorat entre tot en 2.000 pessetes. Van tenir dos fills, l'Assuncion i el Josep, l'actual propietari.

Els darrers anys, l'antic mas Torreblanca ha sofert les transformacions que han afectat la majoria de les nostres cases de pagès. Els nombrosos parcers han abandonat les vinyes, que s'han reconvertit en sembrats o se les ha menjat el bosc. Les deu tines que s'arrengleraven en un costat de la casa van esdevenir inútils i un bon dia el propietari actual les va fer enderrocar per guanyar espai. Un molí d'oli o trull que va estar actiu fins l'any 1948 també ha desaparegut. Així mateix el forn d'obra que servia per coure les rajoles i teules necessàries per les obres i ampliacions de la casa. L'edifici també ha canviat de fesomia; l'elegant portal principal, amb el seu arc de dovelles, queda amagat per un cobert per guardar la maquinària que s'ha adossat a la casa. Queden però, a l'interior elements que recorden la seva història; una imatge antiga de la Mare de Déu, una llinda en una habitació que dona a la sala, datada el 1777, una mostra d'una de les ampliacions de l'edifici, i un forn de pa en perfecte estat de conservació.

Forn de pa de Torreblanca

Els Cases de Matamargó

Les Cases és el mas més important de Matamargó, una sufragània de Pinós. Té una història que es remunta al temps de la repoblació de la Catalunya interior que van fer els comtes catalans, però no és la història antiga que ens interessa aquí, sinó una història més recent, que ens expliqui els lligams d'aquesta família amb el poble de Fals. La relació va començar amb la compra que va fer el Ramon Cases Gibert el 1903 de les tres finques del Pla de Fals que posseïa la família Soler de la Plana. Les tres propietats, el Grau, Oliveres i la Torra, tenien una extensió conjunta de més de 300 hectàrees i donaven feina a gairebé quaranta parcers. Els darrers de la nissaga d'hisendats que va controlar durant un segle i mig els tres masos eren el Ramon Soler de la Plana i la seva mare, la vídua Maria Anna Noguer i Gabúcio. Ja havien liquidat la majoria de les finques que havien estat seves als voltants de Manresa, i s'havien replegat a Mallorca, on els Noguer i els Pizá tenien extenses possessions. Per mantenir el tren de vida que corresponia a una família tan noble, les finques havien estat hipotecades, i els interesos bancaris es menjaven tots els beneficis i més, que generaven les finques. Per aquest motiu, el Ramon Cases ho va tenir fàcil per poder fer una compra avantatjosa. Segons l'acta de compra-venda del notari de Manresa, Lluís de Travy, va pagar-ne en total 85.000 pessetes, més de la meitat de les quals van anar a parar a la caixa forta de la sucursal madrilenya del Banco Hipotecario de España. L'amo de les Cases va fer en el seu dietari la següent anotació:

«...lo dia 14 agost vatx fer la compra de las propietats de la Torra, Oliveras y Grau de Fals, pel preu de 17000 duros, cual compra si los sephs van be promet un bon interes...»

Cal tenir present que feia poc que la fil·loxera havia arrasat les vinyes i les plantes noves tot just començaven a produir. Al cap de poc d'esdevenir l'amo, va oferir a totes les cases del Raval que termenejaven amb el seu mas Oliveres, la possibilitat de comprar-li uns trossets per engrandir els patis de darrere. Tothom es va acollir a l'oferta, i aquest és l'origen de l'alineació actual del carrer de Sant Vicenç.

El Ramon era l'hereu de les Cases com a descendent de sa mare, Ramona Cases Jovellar. La Ramona era la filla única del Ramon i la Dionisa, i per tal que no es perdés el nom de la família, van acordar casar-la amb el Miquel Cases Perera, germà de l'amo i tiet de la pubilla. El matrimoni no era possible a Matamargó a causa de la consanguinitat dels nuvis, però com que la dita popular "amb diners, Sant Pere canta" no falla mai, van fer els tràmits per celebrar el casament a Roma. Van gastar-se un dineral en les gestions, i finalment, el 4 d'agost de 1844 el Miquel va partir cap a Roma. Amb diligència va anar d'Olesa a Perpinyà, Nimes i Marsella, on va agafar un vaixell fins a Civitavechia. Del port, una tartana el va portar a Roma, on va arribar el 14 d'agost. El viatge sol va costar 220 lliures. Es va casar amb la seva neboda per poders, a l'església de Sant Agustí. Va aprofitar el viatge per fer turisme i va tornar a casa amb alguns ***"souvenirs"***. Va portar un calze de plata per la capella de casa i algunes relíquies; uns ossets de sant Constantí i un ***"lignum crucis"***, que és un fragment de la creu on va morir Jesucrist. Però el més important anava dins d'un bagul que va portar un missatger unes setmanes més tard. Era una urna amb el cos sencer de santa Terència, verge i màrtir. La relíquia era valuosa i venia autenticada per un certificat del mateix Gregori XVI, el Papa. Qui sap el que li va costar al Miquel aconseguir aquesta relíquia! . La van posar a l'altar de la capella de les Cases, dedicada a la Mare de Déu dels Àngels. A partir d'aleshores, a cada generació de la família hi ha hagut una Terència.

Ramon Cases i la seva muller

Per desgràcia, el Miquel va morir jove sense deixar cap fill. La pubilla va casar-se una altra vegada el 1856 amb Josep Gibert. En els seus capítols, la pubilla Cases va fer incloure-hi una clàusula que especificava que el seu futur marit tindria l'obligació d'anteposar el cognom de la muller abans del seu propi, de tal manera que els fills es diguessin Cases Gibert i no a l'inrevés, com seria normal. Aquesta modificació del nom no era l'excepció, sinó més aviat la regla entre les cases fortes del país, de tal forma que així s'asseguraven la permanència del cognom familiar quan l'herència passava a través d'una pubilla. Aquesta vegada sí que el matrimoni va donar fruit i, seguint la tradició, va posar al futur hereu Ramon, com l'avi. Ramon Casas Gibert es va casar a l'edat de 28 anys amb Maria Torrentó Soler, de 19 anys, natural de Sallent. Van fer capítols el 25 d'octubre de 1886 a cal notari Calaf de Manresa. El dot va ser de 22.000 pessetes, incloses dues mil pessetes dedicades a comprar roba. La pubilla Cases va fer hereu el Ramon, però es va reservar del patrimoni 30.000 pessetes pel seu ús particular. El segon fill de les Cases, l'Antoni, s'havia fet capellà. També hi havia dues noies, una d'elles per casar. El Ramon i la Maria van tenir vuit fills, quatre nois i tres noies. El febrer de 1906, el vell Ramon va testar, deixant a cada fill i filla 6.500 pessetes. Va fer hereu el xicot gran, el Josep Cases Torrentó. Quan el Ramon va morir el 21 de novembre de 1914, a resultes d'una mala caiguda d'un ruc, va quedar com a mestressa la Maria, que va menar amb fermesa la casa fins a finals de la dècada dels 20. A les velleses va haver d'entomar alguns disgustos prou greus, com per exemple

quan va veure com la passa de grip del 1918 se li enduia sense remei a tres dels seus fills, l'un darrere l'altre.

L'hereu Josep Cases era un jove ben plantat, esportista, modern, afeccionat als avions, els cotxes, el futbol, en fi, a tot allò que implicava modernitat i progrés. Feia regularment viatges a Barcelona amb el seu automòbil per assistir als partits del C.D.Espanyol, el seu club. No faltava a cap exhibició aeronàutica ni a cap exposició tècnica. No li faltava un duro i la seva vida semblava més la d'un burgès que la d'un propietari rural de l'interior del país. Josep Cases va trobar parella en la Carme Boladeras Moncunill, procedent de l'Olvan. Com era costum amb els hereus, es van casar a la capella privada de casa, a l'altar de Santa Terència. Van tenir dotze fills, però una bessonada va morir en néixer i un altre, el Bernat, ho va fer de meningitis.

En morir el pare, el Josep va trobar-se amb un patrimoni extraordinari. Al mas hi vivia la seva nombrosa família, més la mestra de la mainada, 5 o 6 minyones, i 7 o 8 mossos. La major part de l'heretat principal estava coberta de boscos frondosos, essent la fusta la font principal d'ingressos. El mas comptava amb una serradora pròpia, un molí d'oli i una central elèctrica. A part d'aquesta, els Cases posseïen 12 finques més, compreses les de Fals, i algunes cases a Cardona i a altres llocs. Però el nou propietari de les Cases era millor gastant diners que guanyant-ne i l'heretat se'n va ressentir. També va protagonitzar una escapada a l'estranger molt ben acompanyat, feta que va ser molt comentada a la comarca. El 1920 es van haver de signar dues hipoteques sobre el mas Grau, per un total de 32.160 pessetes, a l'interès anual del 6%. No deuria ser la sola cosa que va hipotecar, perquè aquell mateix any la seva dona va aconseguir del Jutge que li negués el dret d'administrar els béns, per un judici de prodigalitat. Més tard, les aigües van tornar a la llera i la situació econòmica es va normalitzar.

El 1931, el Cases va fer ensorrar l'antic casalot de les Oliveres de Cantacorps, que amenaçava ruïna, i va fer edificar una casa nova al costat. En l'obra hi van participar molts homes del poble, com a treballadors, i la majoria del material emprat va ser reciclat de l'edifici vell. Va posar com a masovers a la família Clotet, que coneixia de Matamargó, i va nomenar administrador o col·lector de les finques de Fals a Josep Clotet Rotgés. Durant els anys de la guerra, els seus parcers no li van pagar les parts. Un cop restablerta la normalitat no va reclamar els endarreriments, tal com van fer molts propietaris. Va acomiadar però, el masover de la Torre i va substituir-lo per la família Comas.

En general, la seva relació amb el poble de Fals va ser esporàdica i relacionada més amb el lleure que els negocis. Va promoure la fundació del Futbol Club Fals, facilitant el camp i l'equipament dels jugadors. El seu interès pel futbol era degut també al fet que cinc dels seus fills defensaven els colors de Fals. D'ells, el que va destacar més va ser l'Àngel, un davanter que arribaria a jugar a tercera divisió amb el Terrassa. El dia de Divendres Sant de 1960 va morir Josep Cases, deixant vídua i nou fills: el Ramon, el Josep Mª, el Jesús, la Terència, l'Assumpta, el Ricard, l' Àngel, el Jaume, i la Pilar.

L'hereu Ramon Cases Boladeras va haver llavors de pagar als seus germans i germanes els drets de la legítima, que es calcula sobre el valor total dels béns del pare. En no disposar de prou diners en efectiu, el Ramon va decidir vendre's una part del patrimoni, en concret les tres finques del Pla de Fals. En aquest moment concret de la història va ser quan un grup dels parcers de Fals van decidir organitzar-se en cooperativa i comprar la terra que havien conreat durant generacions. Va ser dificultós arreplegar els vuit milions necessaris, però finalment es va efectuar la compra-venda el 6 d'abril de 1972.

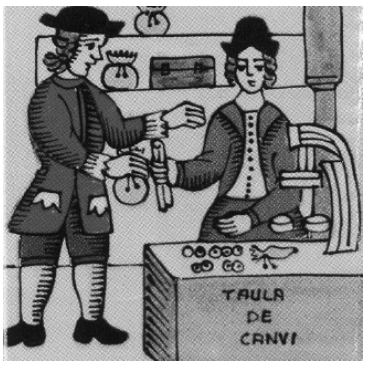

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer de 2005, número 11
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
412
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MARÇ 2005, NÚMERO 12

Cal Sadernà

El 30 de juliol de 1864, el jove amo del mas Sant Andreu, Jaume Fontanet Junyent, va signar un contracte d'establiment amb un pagès de Sant Mateu anomenat Jaume Closa Oliva. Com que el Fontanet encara no era major d'edat, per tal que el tracte fos vàlid va haver de sol·licitar el vist-i-plau de l'oncle Antoni Fontanet, el seu tutor. L'establiment consistia en un tros de terra erma i bosc de 14 quarteres, equivalents a 4'14 hectàrees, que el Closa havia de plantar de vinya espessa en el termini màxim de 16 anys. Podia destinar però, un parell de quarteres per a sembrar cereals o fer fangada. A tot el perímetre de la terra conreada, el parcer tenia el dret de deixar-hi 10 passes "d'escombra", és a dir, una franja lliure, de mates i arbres. La collita, ja fos de raïms o de blat, s'havia de repartir de la forma habitual; la quarta part per a la casa de Sant Andreu i les restants tres quartes parts pel parcer. La durada del tracte era de 150 anys, un temps excepcionalment llarg en comparació amb allò que s'estilava. La clàusula que més interessa de l'establiment és la que segueix:

«...el adquiriente en el llano más cerca de la heredad Buxeda podra construir una casa, valiendose de la piedra mas cerca, de la extensión de ciento veinte y cinco palmos a todo cuadro, pero contando en estos los corrales y cubertizos, prensa y demás que quiera, no pudiendo haber mas que una sola lumbre. Que tambien inmediata a dicha casa podrá construir una hera de veinte pasos a todo cuadro y tambien puesto para una balsa...»

Sadernà a l'esquerra i Jordà a la dreta de la imatge

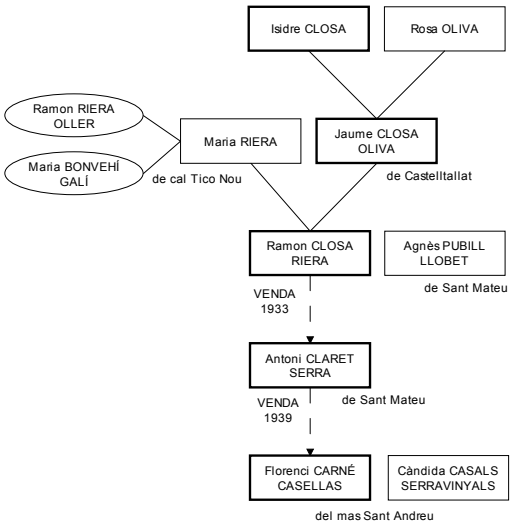

Com que en aquells temps una casa no podia subsistir sense el complement alimentari dels productes de l'hort, el Fontanet va autoritzar al seu parcer a fer una feixa de regadiu de 250 pams de llarg per 36 pams d'ample, amb el benentès que si li calia més espai per plantar verdura, podia eixamplar l'hort. L'establiment es va avaluar en 8.000 rals, valor calculat en base al rendiment teòric de la vinya, i el preu d'entrada que va haver de pagar el Closa va ser de 2.240 rals de billó, que va pagar en bona moneda d'or i plata. La casa va quedar gravada amb un cens d'una gallina, que s'havia de lliurar a casa de l'amo cada any el dia de Nadal. Aquell mateix dia, es va establir un altre tros de terra a Josep Jordà, el qual va aixecar la casa adossada a la del Closa. Molts anys més tard, com veurem, de les dues cases se'n va fer una de sola.

Quan es van fer aquests tractes, el Jaume Closa tenia 31 anys i ja era un home casat. Amb pedra que va arreplegar pels voltants, va edificar de seguida la seva casa, que de moment va rebre el nom de cal Closa. Uns anys després, la casa va ser coneguda amb el nom de Sadernà, tal vegada un motiu o malnom del Jaume. La seva muller era la Maria Riera Bonvehí, una filla dels Riera de cal Tico Nou, i van tenir una llarga descendència; el Ramon, la Maria, la Marcel·lina, el Josep, l'Agustí i el Jaume.

El 16 de juliol de 1893 va passar a millor vida i va ser enterrat al cementiri de Fals. Tenia un testament fet a Manresa el 1882, en el qual deixava com a hereu al seu fill gran, el Ramon. Mentre, la resta de germans s'escampava per la contrada, buscant l'oportunitat de guanyar-se la vida.

El Ramon va romandre a la casa on havia nascut i va veure com la fil·loxera assecava les vinyes que havia plantat amb tant d'esforç el seu pare. Es va casar amb l'Agnès Pubill Llobet, de Sant Mateu de Bages. La casa tenia fama de ser molt miserable, i cap els voltants de l'any 30 la família va emigrar a Callús. El desembre de 1933, el Ramon Closa va vendre's la casa i els drets sobre la terra a Antoni Claret Serra, de Sant Mateu. N'hi va donar mil pessetes, pagades en bitllets del Banc d'Espanya. Pensem que el nou amo no va anar a viure a cal Sadernà; el 1932 s'hi estava un masover dit Josep Muns, i més endavant s'hi va estar la família formada pel Gabriel Corderroure Ars, de Pinós, la seva dona Rita Suñé Jounou, de Vallferosa, i els sis fills del matrimoni, dos nois i quatre noies. Aquests van ser els darrers habitants de la casa, que, abandonada, va començar a enrunar-se.

El 1939, Florenci Carné havia comprat la finca al Claret, retornant-la així al mas Sant Andreu, d'on procedia. A mitjans de la dècada dels 80, el Florenci va vendre's la casa de cal Sadernà, formant un lot amb la casa veïna, a una senyora de Manresa, i després de passar per diverses mans i sofrir diverses reformes, actualment forma part de cal Jordà.

Cal Jordà

El nom d'aquesta casa prové de la persona que la va construir, que va ser Josep Jordà Casas, natural d'Aguilar. El 30 de juliol de 1864, Jaume Fontanet, l'amo del mas Sant Andreu, va fer un establiment d'un tros de terra de 14 quarteres al Josep Jordà, que comptava aleshores 31 anys i estava casat amb Josefa Torrededia Mercadal, de Matamargó. Al marge dels tractes habituals en aquest tipus de contracte de cessió de terra, l'amo de Sant Andreu va autoritzar al Jordà a edificar una casa en un planell situat ran del termenat amb el mas Boixeda, costat per costat d'una altra casa que aquell mateix dia va permetre construir a Jaume Closa, un altre parcer. La casa adossada pel cantó sud a cal Jordà posteriorment s'anomenaria cal Sadernà. En el tracte hi entrava el dret de destinar un tros per a fer una era per batre i una bassa per recollir aigua, ambdues compartides amb el veí, i un hort al costat del barranc. La terra s'havia de plantar de ceps, i a mida que s'anessin plantant aquests, l'amo li donaria 1.000 munts d'herba o brossa, per fertilitzar la terra. Dins del terreny objecte de l'establiment, el parcer podia criar un cert nombre de gallines, una burra i engreixar quatre porcs. El dret de deixar pasturar els pàmpols i les herbes de les vinyes després de veremar era un privilegi que es reservava l'amo per a ell. El preu de l'establiment va ser de 2.240 rals de billó, i la casa va quedar sotmesa a un cens perpetu d'una gallina. Uns mesos més tard, el Jaume Fontanet es va adonar que el terreny no havia estat ben mesurat i va fer una rectificació davant de notari. L'extensió va quedar en 15 quarteres i mitja, i la part de la contribució que tocava pagar al parcer va passar de 22 rals a 24 rals anuals.

Un cop feta la casa, el Josep s'hi va instal·lar amb la dona i els fills, però a més, va hostatjar el seu oncle Josep Jordà Trullàs i la seva mare vídua Maria Casas Riera. La mare era filla de Fals, concretament de cal Jaume Cases. Els dos vells van morir a casa; l'oncle als 88 anys i la mare als 81 anys. L'agost de 1897, el Josep es va veure abocat a prendre una decisió dolorosa; es va vendre a carta de gràcia la casa a Miquel Simon Selga, de Castellfollit del Boix, per 500 pessetes. La venda a carta de gràcia era una venda provisional, de tal manera que dins del termini de quatre anys, el venedor podia recomprar i recuperar la casa. No va ser possible, i el 1902 el Miquel Simon va inscriure al Registre la casa al seu nom. Mentre, la família Jordà va seguir vivint al mas, havent de pagar un lloguer anual de 30 pessetes. El Josep Jordà Casas va traspassar el 1906, a l'edat de 63 anys, deixant vídua, tres fills i una filla. En aquell moment la casa es deia cal Carboner, cosa que fa pensar que aquesta devia ser l'activitat principal del Josep; tallar branquetes d'alzina pels boscos i fer piles de carbó vegetal.

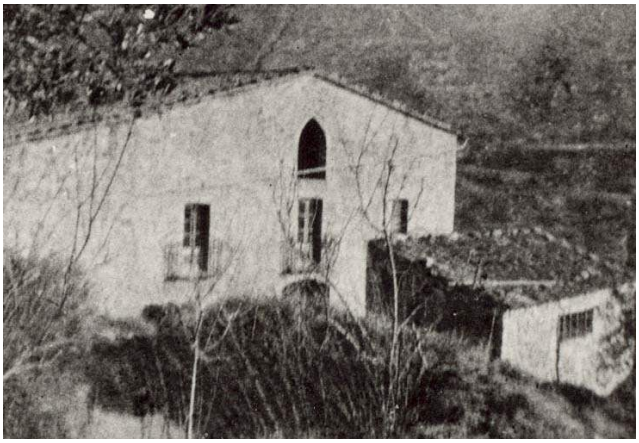

Façana sud de Cal Jordà, c. 1955

L'amo de la casa, el Miquel Simón, casat amb Maria Prat Vall, va morir el 1911. Va heretar el seu fill Valentí, i aquest, amb el consentiment dels seus tres germans, el 1913 va vendre's la casa i la terra a Miquel Serravinyals, el consort de la pubilla de Sant Andreu. Per recuperar aquesta part de l'heretat en va pagar 1.500 pessetes. El 1920 el Miquel Serravinyals Arnau va morir un dia, mentre estava caçant, a conseqüència d'un tret de la guàrdia civil. Com que la mort va ser a la impensada, no hi va haver testament, i aleshores el Jutge va dictaminar que els béns del difunt havien d'anar a parar a les mans del parent més proper, que era la seva mare Maria Arnau Pons. El 1922 es va inscriure la finca a nom de la Maria, però tot seguit aquesta se la va vendre per 625 pessetes a un altre fill seu, l'Eudald Serravinyals. L'Eudald estava casat amb la germana petita de la pubilla de Sant Andreu. Els dos germans Serravinyals estaven doncs casats amb les dues germanes Fontanet; el Miquel amb la Teresa, i l'Eudald amb la Dolors. El 1927 hi va haver un embolic. Va succeir que el Francesc Jordà

Torrededia, un fill dels primitius habitants de la casa, va posar un plet contra el Valentí Simón i els successius propietaris de la casa, amb l'argument que no era just que la casa que li havien pres per no pagar 500 pessetes, després es vengués per 1.500 pessetes. Li van donar la raó i el van haver d'indemnitzar amb les mil pessetes de diferència.

Des de feia uns anys, a cal Jordà hi vivia la família de la germana de l'Eudald. Eren la Filomena, el seu home Pere Casals Sapera, i els fills Marcel·lí, Conxita i Càndida. El 1928, l'Eudald Serravinyals va vendre's la finca al Florenci Carné Casellas, el qual va esdevenir parent seu en casar-se amb la Càndida, una neboda. El Florenci no va quedar-se a viure amb els sogres a la casa que havia adquirit, sinó que es va instal·lar a cal Guinarder. Després de la mort de la Filomena, esdevinguda el 1938, i del Pere, va continuar vivint a cal Jordà el Marcel·lí Casals, àlias Felip, com a mínim fins el 1950. Després, la casa va romandre abandonada uns anys, sense arribar però a esfondrar-se la teulada. El 1976, Florenci Carné, ja amo del mas Sant Andreu, va vendre la casa, juntament amb cal Sadernà, a la senyora Núria Perpiñà Timonet, de Manresa, i al seu fill Lluís Puig Perpiñà. Al cap d'un any just se la van revendre al matrimoni format pel doctor Santiago Cervera Olivés i la seva muller Virgínia Serrat Moreno. La casa amenaçava ruïna i va caldre fer-hi una inversió important per tal de fer-la habitable. De les dues cases en va resultar una sola de més gran. El 1981 els Cervera van desprendre's de cal Jordà, venent-la a Joaquim Barca Nafria i Roser Coll Laorden, de Barcelona, els actuals propietaris. Aquests van ampliar l'extensió de la finca el 1983 comprant una porció de terra de Sant Andreu, i van fer més obres a la casa i a l'entorn, fins a deixar-la en les condicions en què es troba actualment.

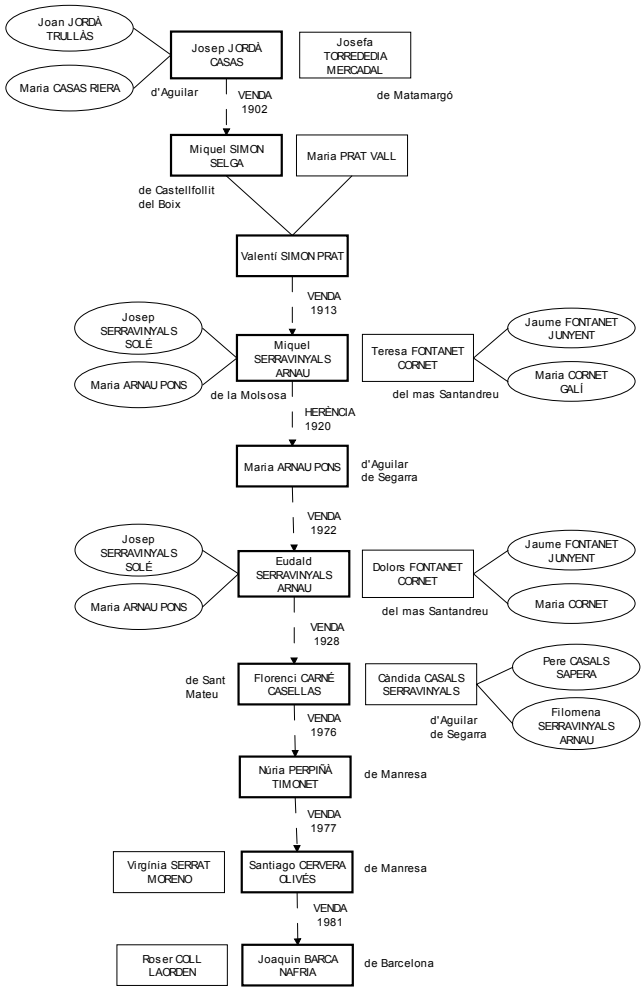

Cal Miro

Quan va morir el vell amo del Tatger, el Bonaventura Llussà, va prendre possessió el seu hereu, l'Andreu, però llavors aquest va haver de fer front a certes obligacions que tenen els hereus envers els seus germans i germanes; els pagaments dels drets legitimaris o llegítima. En algunes circumstàncies, els cabalers en marxar de casa reclamaven els seus drets, i llavors l'hereu no tenia més remei que gratar-se la butxaca, i si la tenia escurada, no li quedava altre opció que vendre's una part de la hisenda. Vendre és un pecat mortal pel pagès, i només arriba a aquest extrem quan ha esgotat tots els altres recursos, quan ja no té més capacitat per endeutar-se. Estirar més el braç que la màniga i pagar llegítimes i dots, són les causes principals que moltes heretats se n'hagin anat a l'aigua. D'això en tenim uns quants exemples a Fals, que oportunament aniran apareixent en aquests Fulls.

El cert és que el gener de 1841, l'Andreu va cedir al seu germà Agustí, en concepte de llegítima, un tros d'hort i un solar per fer una casa al Raval de les Tàpies, o d'Oliveres. L'hort mesurava 40 per 80 pams, i el terreny per la casa, 33 per 66 pams. La casa, encaixada entre cal Colom i cal Baraldés, va rebre el nom de ca l'Agustí, el nom del propietari. L'Agustí era casat amb l'Agnès Masachs Gamisans, una germana de la dona del seu germà. Va quedar vidu i el 18 d'octubre de 1846, l'Agustí va fer tractes matrimonials amb la noia soltera Francesca Soler Morera, de Rajadell. No va ser un gran casament, perquè el dot va ser de només 27 lliures i un aixovar modest. El vestuari de

Llinda de la finestra

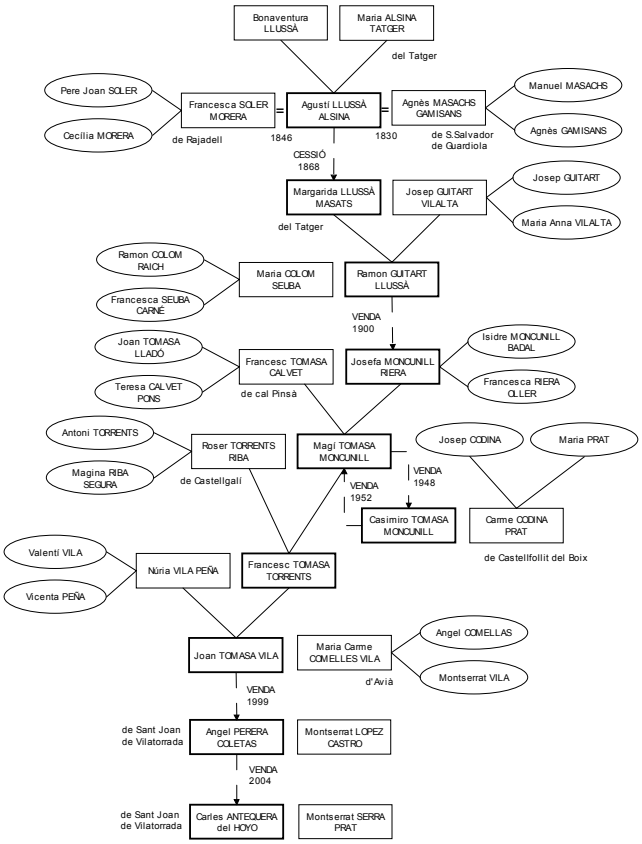

la núvia consistia en dos vestits, *«...lo un faldillas negras y gipo de columbriana, y lo altre faldillas y debantal de indiana y gipo de vellut...»*, un llençol, dues camises, unes tovalles, dos tovallons, i la roba del seu fadrinatge. No van tenir fills i van arribar a la vellesa carregats de xacres i sense poder treballar ni valer-se. Aleshores, l'Agustí va proposar a la seva neboda Margarida Llussà Masachs, la pubilla del Tatger, donar-li tot el que tenia a canvi d'acollir-los a la casa pairal. El 6 de gener de 1868 es va signar el tracte de cessió de la casa número 18 i l'hort del Torrent, a canvi d'un "quarto" del Tatger i el dret de poder utilitzar el foc i els llocs comuns. La Margarida havia també de tenir cura dels vells oncles fins que morissin. L'Agustí va traspassar set anys després, però la Francesca va viure fins l'any 1886.

La Margarida es trobava sovint en la necessitat de manllevar diners. El 1899 va hipotecar la casa per 400 pessetes a compte d'un deute de 2.000 pessetes amb Josefa Espinal Pla, una vídua de Sant Joan que deixava cèntims. El 27 de febrer d'aquell any, va vendre la casa i l'hort que havien estat de l'oncle al seu fill Ramon Guitart, fiador dels deutes de la seva mare. Sobre el paper, va pagar 300 pessetes per la casa i 150 per l'hort. El 12 de juny de 1900, el Ramon s'ho va vendre tot plegat a Josepa Moncunill Riera, que era la muller de Francesc Tomasa Calvet, àlias Pinsà. Les 1.000 pessetes de la venda van anar a parar íntegrament al compte de la senyora Espinal Pla. De moment, la nova mestressa va llogar la casa al Ramon Grau Prat i la Maria Planas. El Ramon era un dels nois de cal Xic, mentre que la Maria era de cal Canyol. S'hi van estar poc més de dos anys, fins que van poder fer-se una casa pròpia.

El segon fill de la Josepa de cal Pinsà era el Casimiro Tomasa Moncunill. Havia nascut el 1888 i estava casat amb Carme Codina Prat, de Castellfollit. Sa mare li va deixar la casa per viure-hi, i en conseqüència, la casa va passar a ser coneguda per tothom com cal Miro, una variant de Casimiro. El canvi de nom va servir per evitar malentesos, ja que hi havia dues cases més al poble que es deien igual; ca l'Agustí de la Caseta de Boixeda i ca l'Agustí Fosas del Torrent. El 1948, el Casimiro va comprar la casa al seu germà Magí, però el 1952, aquest la va tornar a recomprar pel mateix preu. Potser va ser simplement un préstec avalat per la casa. Mentrestant, però, el Casimiro i la seva família s'havien traslladat a viure a cal Mosquit, casa que havien comprat a l'Àngel Moncunill Serra l'any abans. Cal Miro va quedar desocupada i en poder dels Pinsà. Durant una colla d'anys va estar llogada a la família formada pel Casimiro Estany Tomasa i la seva muller Maria. El Casimiro era parent dels Tomasa, de fet el nom que portava era degut a que el seu padrí havia estat el Casimiro Tomasa. Amb dos Miros es va consolidar amb més força el nom de la casa. El Miro Estany era mosso a cal Miralles de Rajadell i va ser el primer pagès del poble que va treballar amb un tractor. La màquina, una baluerna sorollosa de la marca LANZ, va fer una bona campanya als Plans de Fals i rodalies, fins que va ser retirada per la maquinària més moderna. Després, la propietat va passar del Magí al Francesc, i d'aquest, al Joan Tomasa Vila. El "Pinsà" va vendre la casa l'octubre de 1999 al matrimoni Àngel Perera Coletas i Montserrat López Castro, de Sant Joan de Vilatorrada, que van fer-hi unes reformes mínimes per fer-la més habitable. No s'hi estaven permanentment, sinó més aviat els caps de setmana. A finals de 2004, la casa ha estat venuda a la jove parella formada pel Carles Antequera del Hoyo i Montserrat Serra Prat, residents actualment a Sant Joan de Vilatorrada, que tenen intenció de rehabilitar l'habitatge i anar-hi a viure. Així doncs, sembla que la població del Raval d'Oliveres comença tímidament a recuperar-se.

Mas Jaumeandreu (2a. part)

Començarem aquesta segona part amb la pubilla Teresa Sagristà Servitja, nascuda el 1805, que va esdevenir mestressa i senyora de la propietat en morir el seu pare l'any 1831. En aquella època el mas comptava amb 1.171 quarteres de terra, dues cases, la casa principal i el mas rònec del Puig Oliver, tot plegat avaluat en cinc-cents trenta-tres mil rals de plata. La terra estava distribuïda d'aquesta manera; 64 quarteres de cereals, 33 de vinya pròpia i 170 donades a parcers, 3 quarteres d'olivar, 770 de bosc, 96 ermes, 30 de roques i 5 de regadiu. Malgrat el gran patrimoni de què disposava, la Teresa deuria necessitar efectiu, perquè aquell mateix any va demanar un crèdit a la parròquia de Castelladral, en forma d'un censal de 220 lliures de capital. El pubill que va entrar al mas va ser Valentí Prat Riera, un terratinent d'Artés. Mica a mica, aquest es va anar venent les possessions que li havien pervingut dels seus pares; així el 1851 va traspassar per 840 lliures una casa al poble d'Artés i un hort de regadiu a Pau Abadal, d'Horta d'Avinyó.

F. VILLEGAS

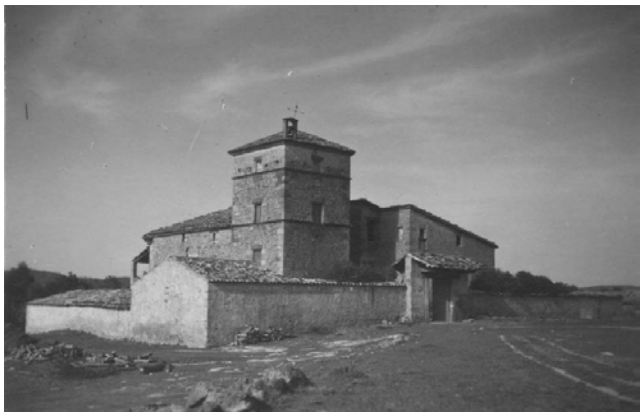

Mas Jaumeandreu, c.1945

El 1846 hi va haver gran casori a Jaumeandreu, l'hereu Josep Prat Sagristà va enllaçar amb l'Esperança Bugoñà Servitja. La mare de la núvia era la Victòria, hereva del mas Servitja de Sant Salvador de Guardiola, mentre que el pare era vingut de Terrassa. Van haver de dar un dot de la categoria de la seva filla, 1.200 lliures en diner, més dues calaixeres plenes de roba de qualitat. Entre la roba hi havia vuit vestits, tres dels quals eren de seda, la tela més luxosa. La mestressa de Jaumeandreu i el seu consort van proclamar hereu al Josep, però es van reservar 9.000 lliures del patrimoni per disposar-ne lliurement. Una part d'aquests diners va servir per dotar els altres fills. Així per exemple, Joan Puig de Calders, va rebre 1.200 lliures en casar-se amb la Lluïsa. En una casa de tanta importància no podia faltar el fill capellà. El 1867, a Francesc Prat Sagristà, estudiant de teologia a Tortosa de 23 anys, els pares li van prometre que li donarien un estipendi de 150 escuts anuals *«...de cuyos réditos pueda mantenerse honestamente hasta que consiga algun beneficio eclesiástico o plebenda...»* Per garantir aquest pagament, els Prat van posar la propietat com a penyora. El document d'empenyorament és interessant perquè descriu d'una forma extremadament detallada els termenals de la propietat. La descripció ocupa gairebé quatre folis i a continuació n'oferim un parell de fragments:

«...empezando al frente de la tejeria del Manso Portella del termino de San Mateo y sigue dicho torrente hasta encontrar un despeñadero, en que hay un mojon hecho con pico, que vuelve el termino hasta oriente y sigue el hilo de la Sierra por un pequeño margen de tierra, y una linea curva que vuelve el término hacia la parte de mediodia hasta encontrar otro mojon y contra mojon que lo vuelve a oriente, y allí sigue un pequeño despeñadero y parte una pared, y despues otro despeñadero en que hay una cruz larga que vuelve el término hacia la parte de cierzo (...) hasta encontrar las tierras del manso Moncunill donde concluye el termino de Fals con Torruella, pero sigue lindando con las citadas tierra del Manso Moncunill, propias de Cristobal Moncunill, mediante mojones, siguiendo una pared hasta encontrar un mojón y contra mojón que vuelve el termino hacia medio dia, y sigue un margen de tierra y despues una cadena de piedras que atraviesa unas matas hasta encontrar las ruinas de un edificio antiguo y alli vuelve el termino hacia poniente y atraviesa el despeñadero y pasa por la orilla del Clot dels Aubets de Moncunill y acabadas las viñas atraviesa de llano el termino hasta encontrar un risco, atraviesa éste, y al extremo de la viña del Clot de Jaumeandreu, sigue una cadena de rocas hasta encontrar las tierras del Manso Serra...»

El Josep Prat Sagristà no va administrar la propietat amb gaire encert. A més a més de les càrregues que ja gravaven la finca, va contreure nous deutes, que el van obligar a signar diverses hipoteques. Quan va morir va deixar una hipoteca de 10.000 pessetes a favor de Ma Concepció Quer Vallcendrera, 25.000 a favor de Ricard Subirana, i 1.600 lliures per garantir el dot i l'escreix de la seva dona. La casa pagava les pensions de diversos censals; 320 lliures a l'església de Callús, 600 a l'església de Sallent, 100 als Infants de Manresa, 170 a la Causa Pia de Comallonga, 300 a l'església de Fals, i els 150 escuts del seu germà capellà. En el testament que va fer el 1877, va fer hereu al Valentí i va llegar a cada un dels altres fills seus, el Ramon, el Joan, i la Dolors, 4.000 lliures, que es cotitzaven llavors a 10.666 pessetes. Va morir el 24 de desembre de 1881.

El va succeir el Valentí Prat Bugoñà, el qual va contraure matrimoni el 1889 amb Dolors Vila Miralles, de la ciutat de Manresa. El dot va ser de 4.500 duros de plata, és a dir, 22.500 pessetes, una fortuna. Amb aquesta entrada de diner fresc, el Valentí va poder redimir tots els censos i hipoteques esmentades anteriorment, que representaven una feixuga càrrega sobre les finances de la casa. Llavors va arribar la fil·loxera i els ingressos procedents de les parts

es van reduir a zero. Però es va poder superar el mal tràngol, i el 1904 el Valentí va declarar que ja tenia 25 quarteres de vinya empeltada d'un any. N'hi quedaven per plantar 128 quarteres més. Seguia sent un dels propietaris que més contribució pagava; 1.350 pessetes anuals.

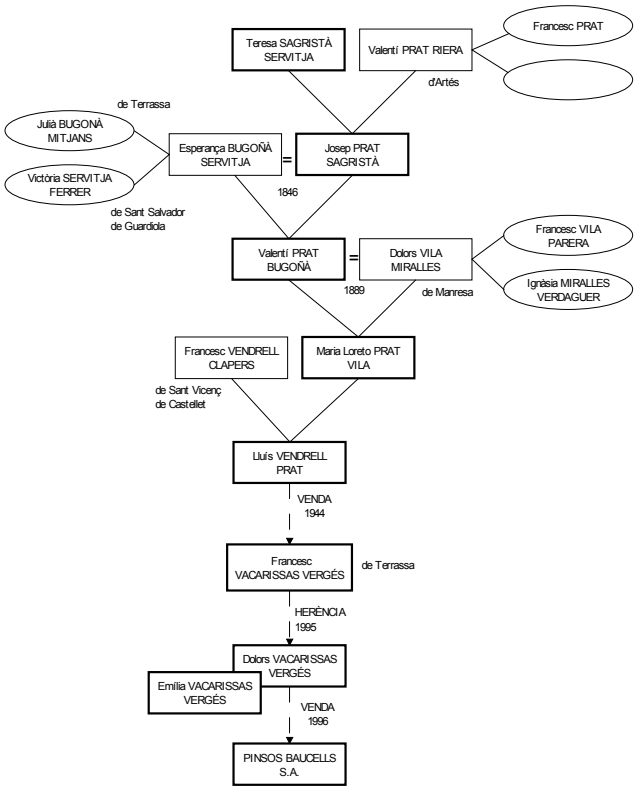

No va tenir cap fill baró que perpetués el cognom, sinó tres noies. Les tres maries; la Maria Loreto, la Maria del Carme, i la Maria Assumpta. El 1913, es va inscriure l'heretat a nom de Maria Loreto Prat Vila, essent usufructuària sa mare Dolors Vila. La Loreto, la gran, havia nascut el 1894 i més endavant es va casar amb Francesc Vendrell Clapers, un comerciant de Sant Vicenç de Castellet. Van tenir dos fills, anomenats Lluís, el gran, i Esteve, el petit. El 1923 va morir la mare vídua i llavors la Loreto va haver de pagar 17.000 pessetes de llegítima a cada una de les seves germanes, però com que no tenia prou cèntims, no va tenir més remei que hipotecar i posar a nom d'elles la propietat. La família Vendrell no eren pagesos, eren propietaris absentistes, i no tenien cura de l'explotació de la finca. Vivien al carrer Guimerà de Manresa i tenien un encarregat o col·lector que vetllava pels seus interessos i feia els tractes amb els parcers i amb els masovers.

El 1944, la Loreto i el seu fill Lluís, després d'haver fet una bona tallada al bosc, van vendre's el mas Jaumeandreu a Francesc Vacarissas Vergés, un negociant molt ric de Terrassa. El preu de venda declarat va ser de 250.000 pessetes. El senyor Vacarisses va gastar-se molts diners reformant la part de casa reservada a l'amo. Tenia tres automòbils, portava tothora una pistola a la butxaca, i anava acompanyat d'un gos enorme, d'una raça molt ferotge. Era solter i carregat de manies. Feia tota mena d'excentricitats, com per exemple marxar sense avisar i anar a viure al mig del bosc com un perdulari, fins que el trobaven i el feien tornar a casa. Amb l'edat, les rareses es van accentuar, fins el punt que les seves germanes Emília i Dolors van al·legar davant del jutge que patia una malaltia mental. L'any 1949 el Jutge el va declarar incapacitat i va ordenar que fos reclòs en una institució psiquiàtrica. Per tenir cura dels negocis, el jutge va designar hereu a Pere Grau Vacarisses, fill d'una de les germanes de l'amo de Jaumeandreu, resident a Barcelona. El col·lector era llavors el Grau de ca l'Esquerrà de Rajadell.

Mentre els amos s'anaven succeint, tenien cura de la casa diversos masovers. A més de les estances principals, a Jaumeandreu hi havia dos habitatges més on feien estada les famílies de dos masovers. Els masovers no deixen generalment gaire rastre documental del seu pas, no obstant això, hem pogut arreplegar alguns dels noms dels que hi han passat al llarg de la darrera centúria. El 1905 hi havia el Sadurní Gras, de Sant Mateu, i la seva dona Rita Noguerola, de Freixanet. El 1906 hi va morir el masover Ramon Claret Serra, de la Molsosa, deixant tres xicots i la vídua Maria Nadal. El seu lloc el va ocupar el Josep Claret Nadal, casat amb Ramona Piñol Farrés, de l'Estor. El 1917 un dels masovers era el Manuel Cots Ubach, de Sant Bartomeu d'Igualada, casat amb Francesca Fàbregas Bonvehí. Tenien un únic fill, que estava incapacitat. El 1923 trobem a Francesc Arnau Ribera, de Castellfollit, i la seva muller Maria Palomas Morera. El 1928 va morir a Jaumeandreu Miquel Oliva Casanovas, de 80 anys, vidu de Paula Fitó Pujol. En un cens de bestiar, fet el 1926, figura com a masover Isidre Oliva Fitó, propietari d'un cavall ros, i també Joan Soler, que posseïa quatre ases de pèl negre. Abans de la guerra, el masover era Joan Grau Anglarill, de Llanera, el qual estava casat amb Francesca Villorbina, i tenia tres fills i tres filles. Més ençà, un dels dos masovers era l'Isidre Xavier Torrescasana. La seva família era formada per dos germans seus concos, la dona Dolors Argelich Comas, el fill Josep, i quatre filles. Van marxar cap a una altra masoveria de Guardiola l'any 1956. L'altre masover era Ermengol Capdevila Basora, de Sant Mateu, casat i amb dos fills. L'amo els va comprar un tractor perquè menessin en solitari tota la terra de la finca, però la cosa no va funcionar i el 1967 es van acomiadar i van anar a viure a Callús. Per substituir-los van venir els Sarris, una família formada pel Joan Sarri Oller, la Rosa Andreu Soler, quatre xicots i una mossa. Procedien de cal Ase Negre, de Castelltallat, i havien passat uns anys de masovers al mas de Sant Andreu. Van arrendar l'explotació de la finca a l'amo per una quantitat fixa, i s'hi van estar molts anys, fins el juliol de 1994, coincidint amb la venda de la propietat. Mencionem també que el 1972 s'estava en alguna dependència de la casa el pastor Juan José Berengeno Bermúdez, del poble de Algodonales (Càdiz).

Tanquem ara el parèntesi dedicat a la història dels masovers, història sovint negligida, i tornem als propietaris. Després de la defunció del Francesc Vacarissas el 1995, el mas Jaumeandreu va anar a parar a les mans de la seva germana Dolors i del seu nebot Pere Grau Vacarisses, fill de l'altra germana, ja difunta. El 1996 van vendre la

propietat a Pinsos Baucells S.A., una societat radicada a la Plana de Vic, dedicada al negoci de la fabricació de pinsos i a l'engreix de porcs. Els actuals propietaris han restaurat la capella de Sant Joan i han començat unes ambicioses obres de rehabilitació de la casa pairal dels Jaumeandreu. Referent a l'explotació de les terres, han fet importants intervencions, com són anivellació de terrenys, construcció d'una enorme bassa d'aigua, perforació de pous, instal·lació de quatre granges de porcs, i sobretot, la plantació de unes 60 hectàrees de vinya, de les varietats merlot, cabernet sauvignon,sauvignon blanc, i shirah. Ja han començat a arribar les primeres collites, i quan tota la vinya sigui productiva, s'espera una important producció de vi sota la denominació d'origen "Pla de Bages". Veiem doncs, com la història dóna moltes voltes, i l'heretat Jaumeandreu recupera les vinyes que donaven antigament feina i vida a tants parcers. Ara però, el conreu és modern i la mecanització fa possible que un mínim de persones s'ocupin d'una gran superfície de vinya.

Premsa de vi restaurada

Els pous de glaç

Avui en dia a les cases no hi falta una nevera, un congelador, i fins i tot, un aparell d'aire condicionat. Però abans d'inventar-se les neveres elèctriques, el gel era un article de luxe que només estava a l'abast dels més rics. Els hiverns prou que nevava a la muntanya i glaçava a les planes de l'interior. El problema era però, conservar l'aigua congelada fins a l'estiu, que és precisament quan fa falta. Es van idear els pous de glaç, unes construccions de parets gruixudes de pedra , enterrades a terra, per tal que tinguessin un bon aïllament tèrmic. Allà dins s'hi emmagatzemava la neu o el gel, ben tapat amb palla o herba, perquè el calor no hi entrés. On es produïa més gel era en els poblets de la part del Cadí. Es guardava en avencs naturals o en pous de glaç, gel que a l'estiu era transportat en sàrries cap a les ciutats. A mida que s'allunyava del seu lloc de producció, el gel esdevenia més car, arribant al seu preu més alt a Barcelona i altres ciutats de la costa. A Solsona hi ha un pou de glaç molt gran que es troba adossat a les antigues muralles, que ha estat restaurat i es pot visitar. A la plana, es fabricava glaç a la part més obaga de les rieres; s'escampava l'aigua formant un bassal de poca profunditat, i es deixava que la gelada nocturna fes el fet. Després es trencava la làmina de gel a cops de mall i es guardava dins d'un pou. Els pous doncs, es troben sempre a prop de l'aigua, i en indrets on mai hi arribi el sol.

S'han estudiat diversos pous de glaç a la comarca, que presenten diferents graus de conservació. Tenim constància de dues construccions d'aquest tipus en el terme de Fals. Vam descobrir l'existència d'un dels pous, perquè surt com a punt de referència en la descripció dels límits d'una finca. En el capbreu de 1792 es descriu la part de l'heretat del mas Carol de Fonollosa que es troba dins del terme de Fals. La partició comença en el Pi Gros, prop del cingle que marca la frontera amb Rajadell, talla el Pla de Carol pel mig, seguint la direcció aproximada de sud a nord, i acaba baixant a la riera, a l'alçada del Raval de Pere Jutge. La descripció dels termes fa així:

«...fins a arribar al marge de prop de la vinya, y despues dret al Roure Gros, anant al indret del Molí mes amunt; y a tremuntana, ab terras del mas Casellas de Camps, seguint la Riera del Molí de Querol, fins a una Plana, que hi ha part demunt un Pou de Glas, trencant ubaga amunt fins una singlera, y tornar a trobar las terras del dit mas Grau....»

Noti's com la riera avui denominada de Fonollosa o de Fals, rep el nom de riera del Molí de Querol, un antic molí que es trobava aigües amunt al vessant esquerre de la riera, dins del terme de Fonollosa. Ningú ha sentit a parlar d'aquest pou de glaç, que suposem que estava situat al fons de la vall, no pas gaire lluny de la font de Pere Jutge.

El segon pou està més ben documentat, i fins i tot hem estat capaços de localitzar les seves restes. El 19 de novembre de 1606, Francesc Massana, l'amo del mas Massana, va signar unes pactes amb mossèn Jeroni Gallart, el rector de Fals. A canvi d'unes altres compensacions, el Massana va concedir al rector durant 25 anys el dret d'utilitzar l'aigua d'un torrent que baixava de les seves terres, en concret de l'antic mas Perera. Com s'estilava llavors, el notari va redactar el document en llatí, però va escriure els punts més significatius del pacte en català, per tal que tothom ho tingués clar. Aquesta és la transcripció del fragment més interessant:

«...ad fexias terres quas vos habetis (...) circa dictum torrentem super riaram de fals, in quibus de novo

fabricastis quendam puten in dicti de neu o glas de qua hanc autem (...) cum pacto que dit Sor gallart haya de fer lo rech y reclosa a sos gastos y tenir aquells en conditio y que despres la aigua haya de anar per un rech a la riera que no fassa dany en ninguna part. Item que de dita aigua puga regar dit massana les terras que comodament de dit rech se poran regar. Item que dit Sor rector puga penrer dita aigua a las ditas fexas de la rectoria, tant per a fer glas per lo dit pou com tambe per regar aquellas...»

Segons el document doncs, el pou va ser fet construir pel rector poc abans del 1606, i es trobava en les feixes que la parròquia de Fals tenia, i encara té, a tocar la riera, prop de la desembocadura del torrent que baixa del mas Perera. És probable que el rector Gallart, que era fill d'una família bona de Manresa i era molt ric, fes construir el pou per poder disposar de gel pel seu propi ús, però també per vendre'n a la veïna ciutat de Manresa, on deuria ser molt sol·licitat. El Josep Massana, bon coneixedor d'aquelles parts del terme, ens va acompanyar en una expedició de descoberta que ens va permetre arribar a les ruïnes del pou de glaç esmentat. Vam localitzar el pou a l'extrem occidental de la segon replà de les Feixes del Rector, ran de la fita que marca el límit de les propietats de la parròquia. Es trobava completament cobert de vegetació, de manera que no es podia veure el seu interior. Un grup de voluntaris van procedir el diumenge següent a desembrossar l'indret. Les parets interiors estaven folrades d'heura, però aviat es va poder observar la totalitat del pou, que es troba en molt bon estat de conservació, si exceptuem un fragment de paret del cantó nord d'uns dos metres de corda, que ha cedit. Per aquest sector ensorrat va ser possible baixar al fons del pou i mesurar-lo. És de forma cilíndrica, té un diàmetre aproximat de cinc metres i una alçada que va des d'uns 4 metres, al punt més baix, fins a uns 5 metres al punt més alt, ja que el caire del pou segueix el pendent del terreny.

No queda cap rastre del rec o sèquia que regava les feixes i subministrava aigua al pou de gel. És ben segur que el canalet començava en l'indret dit "l'Esllavissada", al torrent que baixa del mas Perera. És el lloc idoni per fer-hi una petita resclosa, d'on comenci un rec que, planejant, arribi a la part de dalt de les feixes més altes, per sobre del nivell on es troba el pou.

La descoberta d'aquest pou, perfectament documentat i datat, ha estat una troballa important per la història del nostre poble. Ara haurem de ser capaços de recuperar i mantenir aquesta construcció que ha sobreviscut quatre segles d'història.

Vista des de l'interior del pou

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Març de 2005, número 12
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
413
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2005, NÚMERO 13

Cal Baixiner

La primera notícia d'aquesta casa la trobem en una anotació en el Registre d'Hipoteques, en ocasió dels capítols matrimonials entre Ramon Guitart Vilalta i la seva futura muller Francesca Simon Pla. Els pactes prematrimonials es van fer l'abril de 1851, i per tal de garantir el dot de la núvia, el Ramon va posar com a penyora la casa i les dues quarteres de terra que l'envoltaven. I no és que el dot fos cosa de l'altre món, sinó que era més aviat molt modest; 15 lliures en efectiu, un gipó de panyo, unes faldilles de baieta, i quatre peces de roba més. En la descripció de la finca hipotecada, s'esmenta que prové d'un establiment a la quarta part del mas Subirana, i que termeneja amb la resta de terres d'aquest mas per la banda del nord i l'est, i amb terres del mas Boixeda pel sud i a sol ponent. S'esmenta també que la casa li va pervenir al Ramon, del seu pare Josep, el qual ja feia més de 15 anys que era difunt.

El Ramon era germà del Josep Guitart, aquell que va entrar com a gendre al mas Tatger en casar-se amb una germana de la pubilla. Posteriorment seria un dels pretendents a l'herència, i després de la partició de la propietat, acabaria sent amo del Tatger. La Francesca era una xiqueta de la parella formada per Mateu Simon Subirana i Rosa Pla, de Sant Mateu. Els habitants de cal Baixiner van tenir set fills, sis noies i un únic noi, que va ser anomenat Josep. Ramon Guitart va traspassar el juny de 1895, a l'edat de 67 anys, i la Francesca li va anar a fer companyia a la freda tomba el maig de 1899. Podem ara especular una mica sobre el nom de la casa, que sens dubte és un malnom. Hi ha un parell de possibilitats. Pot venir de "baixinar", que, segons el diccionari, significa anar d'un indret a l'altre xerrant o xafardejant. L'altra opció seria derivar el nom de "veixina", que, com tothom sap, és una llufa o flatulència. En tot cas, als amos de la casa no els agradava el nom que els adjudicava el veïnat, i sempre que en tenien ocasió, afirmaven que el nom de casa seva era cal Guitart.

Josep Guitart Simon va néixer cap al 1871 i es va casar el 1903 amb Antònia Muns Rossell, que vivia a Torruella però era de Castelltallat. Els va casar el rector de Fals, que llavors era mossèn Piu Madiroles. Una germana de l'Antònia era casada amb l'amo de cal Tico Nou. El 1905 van tenir el primer nen, el Celdoni, però se'ls va morir al cap de quinze dies. Després va arribar l'Antoni (1907), la Montserrat (1909), el Josep (1911), i la Francesca (1914). No van estar de sort i es van morir la majoria dels fills, tret d'una nena i del Josep. El Josep pare va arribar a la fi dels seus dies el 1927. No era molt vell, tenia 56 anys quan va morir. Hi ha un parell de misteris en la biografia del seu fill i successor Josep. El primer referent al nom; s'hauria d'haver dit Josep Guitart Muns, però en totes les llistes i documents figura com Josep Guitart Vilalta. Sigui com sigui, el jove va simpatitzar amb les esquerres i cap al final de la guerra va emprendre camí cap a la frontera. Va desaparèixer misteriosament. Mai més va donar senyals de vida, tothom al poble va creure que havia estat víctima d'un bombardeig o que havia mort en un camp de concentració francès. Però no, un dia va arribar una notificació del Jutjat de Solsona dient que havia traspassat en dita ciutat el 19 d'abril de 1991.

Façana de Cal Baixiner

A començaments de 1938, la família formada per Vicenç Font, de cal Jan del Molí, la muller Concepció Moncunill, de cal Janet, i els seus tres fills, es va instal·lar a la casa buida. Venien de cal Resi, la casa veïna, d'on els havien tret. Com altres cases aïllades, van patir el saqueig de les tropes nacionals, que se'ls van endur un ruc, dues cabres i dues calderes d'aram. La família Font s'hi va estar fins l'any 1943, quan van marxar a cal Trilla, al barri de les Casetes de Rajadell. A continuació va habitar cal Baixiner una parella amb fills, originaris de la Franja de Ponent. L'home es deia Josep Forradellas Payàs i havia estat treballant un temps a Montconill. L'única cosa que sabem d'ell és un informe que va dirigir l'alcalde de Fonollosa a la Guàrdia Civil de Manresa, en el qual s'expressa que aquest veí de cal Baixiner ha mantingut bona conducta, abans, durant, i després de la guerra, que és addicte als partits de dretes, i que està afiliat a la FET i a les JONS. Val a dir que semblants informes polítics-socials eren comuns durant els primers anys de la postguerra. Van viure uns quants anys a la casa, sense pagar cap

lloguer, fins que el 1946, o poc després, van agafar els patracols i van dirigir-se a Manresa.

Mentrestant, el rebut de la contribució quedava sense pagar, Després dels preceptius avisos al tauló d'anuncis de l'Ajuntament i al Butlletí de la Província, el 16 de febrer de 1961 la casa va ser embargada per l'administració tributària. El 23 de març, a l'Ajuntament de Fonollosa, es va procedir a la subhasta pública de l'immoble. El preu de sortida va ser de 2.230 pessetes i no hi va haver cap postor. En segona convocatòria, se la va emportar per 1.115 pessetes l'Antoni Molina Palau. L'Antoni era natural de la Pobla de Lillet, però des del 1931 que residia a Manresa. Va haver d'invertir molts diners en arreglar la casa, ja que durant els anys que va estar abandonada i esbalandrada s'havia deteriorat força. Va fer la teulada, i va convertir unes corts i galliners que estaven adossades a la casa pel cantó nord, en un edifici habitable. Durant les obres, va aparèixer enterrada una pedra quadrada, que era la base d'una antiga premsa de vi. Ara la pedra és un element decoratiu que es pot veure al costat de la porta principal. El paorós incendi de 1994 va afectar de mala manera la casa. Es va ficar el foc a les golfes i les flames van malmetre la teulada, que va haver d'ésser feta de nou.

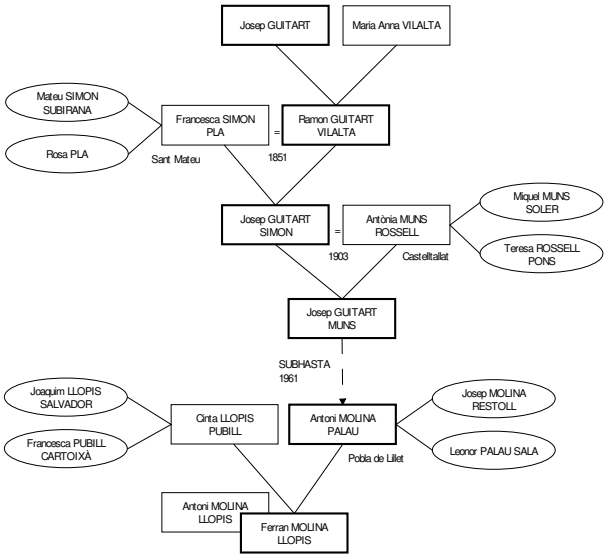

L'Antoni i la seva muller Cinta Llopis van pujar regularment a la seva segona residència fins que la salut els hi va permetre. Llavors van fer donació de la casa als seus fills Ferran i Antoni Molina Llopis, que són els propietaris actuals.

Mas Campserver (2ona. part)

Josep Espinalt Satorra, l'hereu del mas, va casar-se el febrer de 1813 amb Maria Aloy, una noia del mas del mateix nom, de Sant Mateu de Bages. La casa pairal dels Aloy és una magnífica construcció feta amb carreus tallats, que es troba en el camí que mena de Sant Mateu a Súria. Avui està abandonada i això és una llàstima, perquè es perdrà una de les cases més fermes de la comarca. No sabem si la noia era bonica, però almenys anava acompanyada d'un dot que la feia desitjable als ulls dels pretendents. El Campserver no va cobrar les 800 lliures del dot en el moment d'endur-se la Maria, sinó que va trigar força més temps. No va ser fins l'any 1855 que es va signar la liquidació definitiva. I és que era cosa corrent el fet que el pagament del dot s'endarrerís fins a extrems inimaginables. Una bona mostra d'això la tenim tot seguit. El 1836, el Josep Espinalt va signar una carta de pagament a l'amo del mas Jaumeandreu de 300 lliures, a compte de les 600 que els Jaumeandreu havien promès a l'àvia del Josep quan aquesta va contraure matrimoni amb el seu avi Joan. El deute s'arrossegava des de l'any 1778, és a dir, va caldre esperar cinquanta-vuit anys perquè el nét pogués cobrar el dot de la iaia. El 1830 es va casar un germà del Josep, dit Agustí, amb una noia de Manresa. Com que va marxar de casa, l'hereu li va haver de pagar 200 lliures per la legítima i deixar-li una vinya plantada de vuit quarteres. L'heretat Campserver tenia llavors unes 409 quarteres de terra, de les quals 55 estaven plantades de vinya. A la vora de la casa hi havia un rengle de 5 tines, una per cada parcer, més un grup de dues tines i una de molt gran, potser de més de 100 càrregues. El nombre de tines dona una idea de la capacitat de producció de vi que tenia la propietat.

El primogènit del Josep i la Maria era el Josep Espinalt Aloy, qui va casar-se el 1849 amb la Francesca Canals Salipota. La Francesca era de bona casa també, perquè provenia del mas Canals de Montesquiu, una casa que es troba dins del terme de Sant Joan de Vilatorrada, als límits del terme de Fals. La casa actualment es diu Santa Marta, i veritablement la ratlla els passa ben a prop; la casa és a Sant Joan, però els coberts ja són a Fals. La Francesca era òrfena i l'hi administraven els béns dos propietaris que havia designat

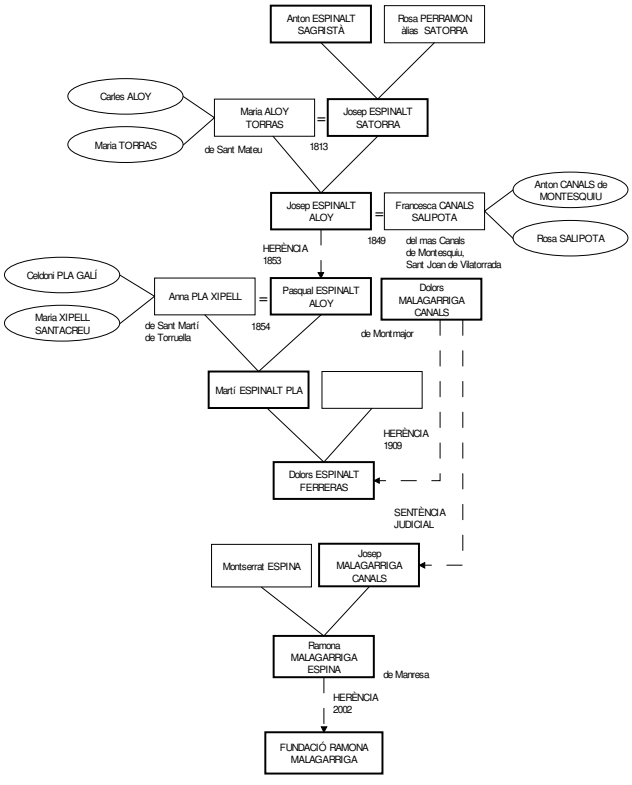

el seu pare en testament. Els tutors eren el Moncunill de Fals i el Miralles de Rajadell, els quals van fixar un dot de 1.200 lliures per la noia Canals. L'aixovar era ric, i comprenia un vestit de seda, que suposem va servir el dia de les noces. El Josep pare va fer hereu el Josep fill, reservant-se però, l'usdefruit del mas Campserver per a ell i la seva dona, a més de 2.000 lliures per les seves despeses. Les coses es van torçar i no van sortir com estaven previstes, ja que en poc temps van morir ensems pare i fill. L'onze d'abril de 1853 la casa es va vestir de dol per la mort del pare, i el 28 d'agost del mateix any, per la del fill gran, qui va morir sense deixar cap descendent.

Durant uns quants mesos va quedar l'administració de l'hisenda en mans de la vella vídua Maria Aloy, però aviat es van prendre mesures perquè hi hagués un home que tirés la casa endavant. La responsabilitat va recaure en el fill segon, el Pasqual Espinalt Aloy, que aleshores tenia 20 anys, més o menys. El desembre de 1854 es va casar amb Anna Pla Xipell, del mas Pla, una casa de Sant Martí de Torruella no gaire lluny de Campserver. La noia Pla va aportar a la llar del seu marit una calaixera de fusta de noguer i tres vestits bons; un de seda, l'altre de llana negra, i el tercer d'indiana. Una de les clàusules dels pactes prematrimonials tractaven de les condicions en cas que l'Anna quedés vídua. En tal cas, la seva sogra li hauria de permetre seguir vivint a casa, a condició que no es casés de nou i s'endugués el dot amb ella. Mentre visqués, l'amo de Campserver, fos qui fos, l'hauria de mantenir i cuidar, i donar-li anualment per la seva manutenció tres quarteres de blat per moldre, tres càrregues de vi, vuit lliures grosses de cansalada, un quartà i mig d'oli, i set lliures en diner per les seves despeses menors. La vella mestressa va viure fins el 30 de març de 1871, mentre que la seva nora la va sobreviure fins el 12 de gener de 1891. En morir, l'Anna tenia 54 anys i deixava darrere seu cinc fills, quatre nois i una noia. Els seus noms i edats eren: Josep de 34 anys, Vicenç de 32, Martí de 30, Joan de 27 i Josefa de 24. Alguns dels fills ja tenien la vida encarrilada. El pare havia fet construir una casa en un tros de 15 quarteres que havia segregat de la propietat, i l'havia donat al Vicenç per casar-se. Aquesta casa rep ara el nom de cal Vicenç. També va fer una donació semblant d'un tros de vuit quarteres al Joan, però aquest no hi va edificar cap casa.

Al Pasqual no li agradava l'estat de viduïtat, així que es va posar a buscar una altra dona, preferentment jove i soltera. Va trobar la persona idònia a Montmajor, i a finals d'aquell mateix any va esposar a Dolors Malagarriga Canals. O ja no s'avenia gaire amb els fills, o va ser degut a la influència de la nova mestressa, el cas és que el Pasqual va retocar el testament el 1893, va desheretar els fills de la primera dona i va fer hereu al primer fill mascle que naixés de la segona. Això no va arribar a passar; el vidu era potser massa gran i no va tenir cap fill amb la seva segona dona. En previsió d'aquesta circumstància, va afegir una nova clàusula al testament, deixant la seva herència a la dona i als fills, a parts iguals. Per evitar disputes, va encarregar a un advocat de Barcelona dit Narcís Verdaguer que, després de la seva defunció, posés l'heretat Campserver a subhasta, i repartís els diners entre els beneficiaris de l'herència. El 28 de desembre de 1898 van enterrar el Pasqual al cementiri de la parròquia. Ell va descansar en pau, però encara calent el cadàver a la tomba, els que va deixar al darrere van iniciar una baralla per la seva herència. La situació era complexa, perquè la vídua Malagarriga impedia la liquidació i repartiment de l'heretat, al·legant que ella tenia uns drets sobre la casa a causa dels diners que ella hi havia aportat en forma de dot. En concret, la seva família li havia donat un pagaré de 8.000 pessetes sobre la finca de l'Anglada de Malanyeu, i el Pasqual per garantir aquest capital i altres aportacions, havia hipotecat el mas Campserver al seu nom. L'advocat va dimitir, i després de llargues negociacions, es va arribar a un principi d'acord; la vídua va inscriure la propietat al Registre i va donar una compensació de 5.000 pessetes a cada un dels fillastres. L'any 1900, va efectuar un segon pagament en concepte de legítima. Mancada de numerari, el 1908 la Dolors Malagarriga va haver de demanar dos préstecs, un de 1.000 i l'altre de 3.000 pessetes, al 5% d'interès anual. Posteriorment, el seu germà Josep Malagarriga Canals va comprar aquests préstecs. El 13 de setembre de 1909 va acomiadar-se d'aquest món la mestressa de Campserver.

Mas Campserver

Quan es va obrir el seu testament es van reprendre les hostilitats entre parents d'una i altra banda. La seva darrera voluntat va ser que l'herència passés a la filla gran del Martí Espinalt Pla, la Mercè Espinalt Farreras, però els germans de la difunta van acudir al jutge, perquè declarés el testament nul i sense valor. El jutge va sentenciar que la finca s'havia d'embargar per fer front a les hipoteques i deutes que gravaven sobre ella. Sembla ser que els que es van endur finalment el peix al cove van ser els germans Josep i Mercè Malagarriga, que s'havien convertit en els principals creditors de Campserver, mentre que els darrers Espinalt van haver d'abandonar la casa. El 1942 constava com a propietari el Josep Malagarriga, malgrat que aquest vivia a la casa pairal de Malanyeu. El procés es va allargar molts anys i la sentència definitiva va ser publicada el 20 d'octubre de 1976. Aquell any va inscriure la propietat al seu favor Ramona Malagarriga Espina, filla del Josep.

Al mas hi van viure diversos masovers. El masover més antic del qual hem tingut notícia es deia Josep Riu Suñer i era de Cardona. El 1881 s'hi estava l'Antoni Vilà i la Rosa Vilanova. El Vilà era un fill de cal Canonge de Fals, i quan va abandonar la masoveria va fer via cap a Sant Joan, on va

edificar una casa que va ser coneguda com cal Canonge. Abans de l'any 1920, s'estaven a Campserver el matrimoni format per l'Antoni Sociats Guitart, de Solsona, la seva dona Filomena Oliva Caus, de Llanera, i dues filles que tenien. Les filles estaven casades amb dos homes que es deien Josep Tasias Comallonga i Francesc Tasias Pujol. En un registre del bestiar que va fer l'ajuntament el 1926, consta que el Josep Tasias posseïa una mula de pèl negre. Els vells van morir el 1919 i 1925, respectivament, i sembla que els Tasias s'hi van estar fins que va esclatar la guerra o poc abans. Llavors, la seva plaça va ser ocupada per l'Estanislau Viladrich Cases i la seva dona Ramona Colom. Quan aquests van arribar a l'edat de la jubilació, van marxar a viure a Sant Joan. En el padró municipal de 1969, consta que hi viu el matrimoni Àngel Pons Carol i Miracle Roure Trullàs, vinguts de Callús, amb els seus fills Pere i Mercè. Fins el 1978 s'hi van estar Ramon Puigdellívol Perramon i Mercè Puig Colls, quedant després la casa deshabitada.

La Ramona Malagarriga no va viure mai a Campserver, era mestra d'escola i s'estava a Manresa. No va casar-se mai. Quan es va retirar de la professió va acollir-se al convent de les monges josefines del carrer Magnet de Manresa, on va residir fins que va morir l'any 2002, a una edat molt avançada. En el testament va disposar que es fonguessin les seves joies d'or per fer un calze per l'ermita de la casa de Campserver. Va deixar una quantitat important de diners a les monges josefines, a la parròquia de Sant Joan, i al Seminari de Vic. I és que la senyora Ramona era una dona molt devota i preocupada per les qüestions socials. Formava part de la delegació de Sant Joan dels Grups de Pregària i Amistat, una institució

Era enrajolada i cobert

fundada pel bisbe Cases de Castelló. Va fer fer obres de reforma a l'interior de la casa de Campserver, per tal de convertir-la en un lloc de convivència i trobada dels Grups de Pregària i d'altres grups afins. Va crear la fundació privada "Ramona Malagariga Espina" per gestionar l'ús de les instal·lacions, obertes, segons els estatuts *«...a totes les persones i grups de persones que vulguin recluir-se per pregar, meditar i aprofundir en la fe i a temes religiosos, filosòfics, teològics o ètics...»* El patronat estava format per tres persones, essent el gerent i encarregat d'administrar la finca, Salvador Cots Cubells. Després de la defunció de la patrona, el patronat ha quedat composat per Josep Cots Reguant, president, Ramon Boixader Sans, sots-president, i Joan Virosta Pijoan, secretari.

Cal Baraldés

Isidre Baraldés Torrabadella es va casar l'any 1810 a la parròquia de Rajadell, poble on feia anys que habitava, amb Rosa Massana Francitorra, natural de Monistrolet de Rajadell. Uns anys més tard, el 1828, trobem l'Isidre a Fals signant un contracte de rabassa amb Anton Moncunill. La terra establerta es deia la Vinya del Canonge i estava situada on ara hi ha el Raval de la Creu. El propietari de Monconill va establir les 5 quarteres a mitges entre l'Isidre i el Miquel Serra, els quals tenien relacions de parentesc, ja que el fill de l'Isidre s'havia casat amb la filla del Serra. A més a més de la cessió de la terra a parts, el contracte autoritzava als parcers a construir-s'hi la casa respectiva. El Serra va fer ús d'aquest dret i va edificar la casa coneguda com cal Miquel i posteriorment com cal Cinto, però l'Isidre Baraldés, s'ignora per quin motiu, no ho va fer.

Després d'un lapse d'alguns anys, apareix l'Isidre, en companyia del seu fill Miquel, comprant a Andreu Llussà, aleshores amo del Tatger, un hort d'un quartà i un solar per tal d'edificar una casa. La venda es va efectuar el 20 de febrer de 1842 i la futura casa va quedar gravada amb un cens anual de 3 lliures i 10 sous, equivalents a 41 rals de billó, a favor del Tatger. Hi ha un indici que ens permet suposar que la casa va construir-se immediatament després de comprar el sòl. Es tracta d'un dels graons d'una escala, adossada posteriorment a la banda nord de la casa, que porta inscrit la data 1842 dins d'un rectangle, i que possiblement la pedra va ser emprada com a llinda d'una de les finestres de la edificació original. Isidre Baraldés va fer testament amb el rector el 21 de setembre de 1860 i va morir cinc dies més tard. Va deixar-ho tot al Miquel, tret de 5 lliures per a cada un dels altres dos fills, el Domingo i el Francesc. El Valentí, un altre fill, ja feia anys que havia mort.

Llinda d'una finestra

Miquel Baraldés Massana va néixer cap a l'any 1822 i es va casar el 1845 amb la noia Raimunda Centellas Raich, provinent de Sant Pere Sallavinera. L'enllaç entre les famílies Baraldés i Centelles va ser doble, perquè el mateix dia també es van unir en matrimoni el Francesc, germà del Miquel, i la Llúcia, germana de la Raimunda. Suposem que per evitar gelosies entre germanes, en ambdós casos el dot va ser de 25 lliures.

En els capítols, el pare va proclamar el Miquel hereu, però va cedir al Francesc un tros de terra rocosa perquè pogués edificar una casa al costat de la seva. En aquesta casa adossada hi van viure els descendents del Francesc, però en un moment determinat la línia successora es va extingir i avui es troba unida a la casa principal.

Segons un document de 1882, l'indret on es trobava cal Baraldés era anomenat el Collet de cal Tàpia, i ara es podria fer una disquisició sobre si el nom del Raval de les Tàpies prové d'un topònim anterior amb aquest nom. O si, pel contrari, el collet rocós sobre el qual s'alça la casa deu el seu nom al fet d'estar al Raval de les Tàpies, una agrupació de cases on originàriament abundaven les parets fetes de tovots o tàpies. Cal recordar que la tàpia o tovot és un bloc de terra premsada dins d'un motlle de fusta i després simplement deixada eixugar al sol, sense coure-la en un forn com es fa amb altres materials de construcció.

Miquel Baraldés va ampliar la casa, tot afegint-hi un pis. Un testimoni de les obres és la llinda de pedra vermellosa de la finestra de la façana principal, que porta gravat el seu nom i l'any 1864. Va tenir sis fills, anomenats Josep, Francesc, Antoni, Rosa, Maria i Llúcia, i va acomiadar-se d'aquest món el 1886. El primogènit Josep Baraldés Centellas va heretar tres de les quatre vinyes que menava el seu pare; una de 4 jornals i tres quarts de llauradura de mules, una altra de 5 quarteres, pertanyent les dues a la Torra Sagimona, i una altra de 4 quarteres, pertanyent al mas Oliveres. La vinya de l' obaga del Puig va quedar pel seus germans Antoni i Francesc, a mitges. El Josep es va casar el 1869 amb Teresa Miralles Font, filla d'un traginer de Rajadell. Els contraents comptaven 30 i 25 anys respectivament, i en els capítols el pare va nomenar hereu al Josep, reservant però, 32 escuts per a cada un dels altres fills i filles solteres. El dot de la núvia va ser força minso, només 10 escuts i 700 mil·lèsimes, i l'aixovar va consistir en el següent: «*...un jubon de merino con sayas de orleans, un vestido negro de merino, una arca de pino de seis escudos, dos camisas, dos almohadas, y una colcha de lana...*»

La Teresa va infantar dos nens i va morir prematurament el 1877, a l'edat de 36 anys. El vidu va haver de procurar pels fills petits i es va haver de casar per segona vegada. Ho va fer el 1882 amb Josefa Llovet Clarena, de Fonollosa. La segona muller va aportar al matrimoni 720 pessetes "de su peculio propio", i una mica de roba. Amb la Josefa va tenir quatre fills més; dues nenes van morir a la infantesa, mentre que el Joan i la Concepció van arribar a l'edat adulta. La Sió va entrar de jove a cal Purgatori, una casa situada al barri de les Escodines de Manresa.

La casa va passar al Miquel Baraldés Miralles, casat el 1902 amb Maria Pons Piqué, de cal Met d'Aguilar de Segarra. El 1905 va arribar el primer fill a la família, a qui van batejar amb el nom de Josep, seguint la tradició de la família d'alternar Joseps i Miquels. Al segon fill li van posar Ramon, el qual va aprendre l'ofici de ferrer a la ferreria de Rajadell. Després es va establir pel seu compte a Fonollosa. El Miquel va morir el 1927, després d'una dolorosa malaltia. El Josep Baraldés Pons era un home molt emprenedor, que no es conformava amb els migrats ingressos de la vinya i va buscar altres sortides. De ben jove ja anava a jornal, treballant en el manteniment de les vies del tren, o fent carbó vegetal amb branques d'alzina. Més endavant es va dedicar a transportar fusta amb el carro des dels boscos a la serradora de Rajadell. Quan la feina apressava, demanava ajuda al seus veïns de cal Mestre i de cal Tatger, i fins i tot llogava algun xicot del poble. Finalment va acabar comprant la serradora i es va convertir en empresari. Per altra banda, la seva muller, l'Enriqueta Calvet era tant emprenedora com ell, i es cuidava de la botiga, un servei necessari al poble, des que havia tancat el magatzem del Sindicat Agrícola de cal Cisteller. Venien tota mena de queviures, carn dels xais que mataven ells mateixos, i fins i tot llet de les tres vaques que tenien. Un cop a la setmana, el Josep baixava en carro a Manresa a buscar subministres. El 1929, el Josep va ampliar el pati de casa, va aprofundir el pou i va instal·lar al terrat un molí de vent. Amb la força eòlica pujava l'aigua fins a un gran dipòsit, el qual subministrava aigua corrent al safareig i altres dependències de la casa. Cal Baraldés va ser una de les primeres cases del raval de tenir la connexió elèctrica, i el 1936 s'hi va instal·lar el primer telèfon del poble. Va ser una iniciativa de l'Ajuntament republicà, i feia funció de telèfon públic. El Josep era un home d'esquerres i va tenir un paper destacat en la política i en totes les iniciatives cíviques durant els convulsos anys de la guerra. Ho va pagar ben car i va ser condemnat a dotze anys de presó per un tribunal militar. Va aconseguir sortir en llibertat provisional al cap de cinc anys de presidi a la Model de Barcelona i a la Presó de Manresa.

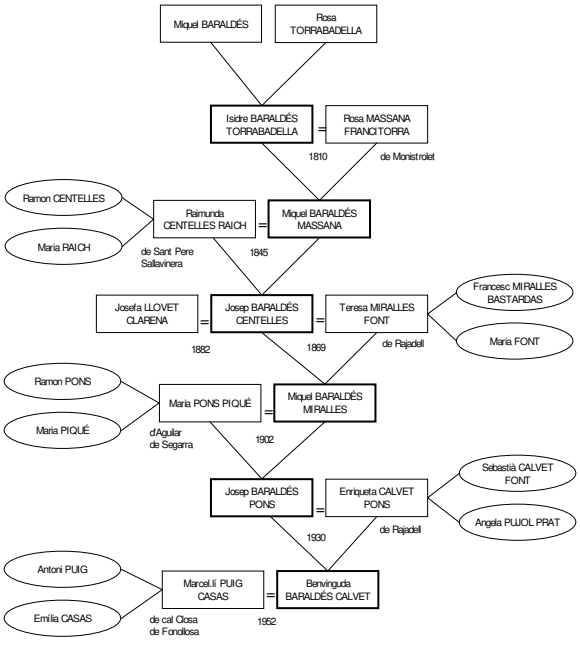

El 1930, el Josep va unir-se en matrimoni amb l'Enriqueta Calvet Pujol, de cal Sebastià de Rajadell, i va tenir com a descendència tres noies, amb la qual cosa es va perdre el cognom familiar. La filla gran era la "Venida" o Benvinguda Baraldés Calvet. Aquesta es va casar el 1952 amb Marcel·lí Puig Casas, xofer de professió, de cal Closa de Fonollosa. L'any 1953, van marxar tots a Barcelona, els joves i els vells, on van muntar una botiga de fruites i verdures i una perruqueria. La casa no va quedar deshabitada del tot, ja que el Josep pujava sovint a Fals per cuidar la terra. Mantenia

encara una vinya del mas Barquets de Rajadell, dita "el Collet de les Grives", tres vinyes al Pla de Fals, amb una extensió total de 17 quarteres, l'hort dit "el Camp d'Oliveres", i el petit hortet propi situat al Torrent. El 1965 es va morir l'àvia Maria Pons i el 1967 la usufructuària Enriqueta Calvet, i la "Venida" va quedar com hereva després de la renúncia de les seves germanes bessones Pilar i Maria Àngels.

La casa es va llogar el 1957 al nou rector del poble, mossèn Ramon Boixader, que no va voler habitar la decrèpita rectoria de Fals. El rector s'hi va instal·lar amb els pares i va destinar una cambra per fer classes nocturnes als joves que havien deixat l'escola prematurament i volien ampliar els seus coneixements. La casa es va convertir en un centre de reunió i d'intercanvi d'idees, i el lloc on es van gestar iniciatives del jovent com el grup de teatre o la cooperativa. Després de la marxa del Ramon Boixader, els amos van acondiciar el pis superior de la casa, que s'havia obrat el 1952. El pis va ser llogat a Lluís Guitart Colom, un fill del Tatger que era forner a Terrassa, i la seva muller Mariona, que s'hi van estar vint-i-cinc anys, des del 1971 fins el 1995. Actualment a la casa hi fan estada esporàdicament els propietaris, la "Venida" i el Marcel·lí, juntament amb la seva família; l'Antoni, que va néixer a Fals abans no marxessin cap a Barcelona, la Susanna i el Francesc. Finalment, val a dir que hem dubtat a l'hora d'escriure el nom de la casa. Encara que el nom correcte sembli ser Baraldés, el cognom de la família, el cert és que correntment se l'anomena cal Balandrès, amb e oberta, una deformació del nom original.

Cal Cistelleret

La història d'aquesta casa comença un 19 de setembre de 1802. La Maria Alsina del Tatger i el seu primogènit Bonaventura, fill del primer marit, van vendre's aquest dia un trosset més de terra al Raval d'Oliveres, per tal que el comprador s'hi fes la casa. El Raval ja comptava aleshores amb unes nou o deu cases construïdes. El comprador era Salvador Tomàs Prat, un parcer vingut de fora que havia arribat a Fals amb la idea de fer-se una casa per viure i fundar una família. El seu pare era el Josep Tomàs, de Camps, i segurament estava emparentat amb el Joan Tomàs o Tomasa de cal Pinsà i amb l'Adjutori Tomàs de cal Cisteller. El Salvador també era cisteller, però, ja sigui perquè era de baixa estutura o perquè era el germà petit, la qüestió és que era anomenat "el cistelleret", i aquest va ser el nom amb que va ser coneguda casa seva. El terreny per la casa era quadrat i mesurava vuit canes de costat, i en va pagar 30 lliures. Naturalment, en el preu hi anava inclòs l'hortet situat a la vora del torrent de Cantacorbs.

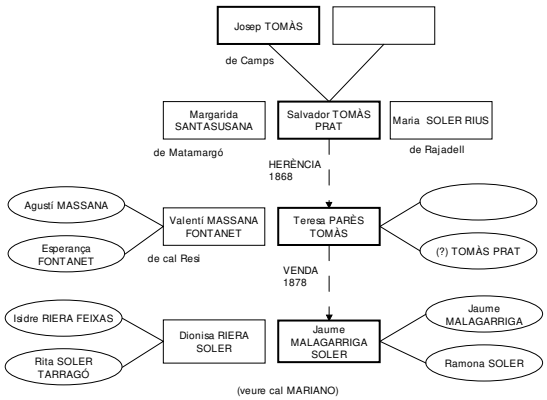

Un temps després, l'agost de 1813, va tornar a fer tractes amb el Tatger i va aconseguir que li cedissin un tros de cinc quartans a sobre del seu hort, termenejant amb l'hort de cal Mariano, el secà de cal Regueret, fins a arribar al cingle de dalt. La peça era per plantar-hi cereal i el tracte era que havia de donar al Tatger la cinquena del gra de la collita. Va aconseguir la concessió pel preu simbòlic d'una tassa d'aigua, que l'Andreu Llussà es va beure a la salut del Salvador. Entre altres pactes, hi havia el dret de pas, el de poder fer una era sobre el cingle i el permís de tallar els oms i altres arbres que fessin nosa. Un cop posats d'acord en els detalls, el Salvador va pagar al comptat les parts corresponents a 14 collites. El Tatger va conformar-se amb 28 lliures i 2 sous. Sabem també que el Cistelleret tenia un olivar de 5 quarteres i una vinya de unes 5 o 6 quarteres, pertanyent al mas de la Torre Sagimona. Hem recollit encara una altra informació curiosa referent al Salvador. El 1824 Joan Selga Junyent, un jove pobre de Castelltallat, va entrar a l'exèrcit com a substitut del poble de Fals. La "Sociedad de Socorros Mutuos" local va pagar al Selga la quantitat de 200 lliures, i aquest les va lliurar al Salvador perquè les hi guardés o les invertís en algun negoci. Així ho va fer i el 1837 les va prestar a Joan Vilà Torra, de cal Canonge, a canvi d'un interès. Va succeir que el Selga no va tornar de la guerra i el 1861 el Jutge el va declarar oficialment mort. Aleshores, els germans del soldat van reclamar els cèntims al Salvador, i aquest els va tornar les 200 lliures, més 40 lliures d'interessos.

El Salvador va estar casat dues vegades; el 1802 es va casar a Rajadell amb una vídua del poble, la Maria Soler Rius, vídua de Francesc Dalmau. No van tenir fills. Posteriorment es va casar amb Margarida Santasusana, de Matamargó, amb qui tampoc va tenir fills. El 5 d'octubre de 1868 el Cistelleret va passar a millor vida. Malgrat que no va deixar testament, no hi va haver cap problema, perquè en els capítols matrimonials de la seva neboda Teresa Parés Tomàs l'havia fet hereva. La Teresa era filla d'una germana del Salvador, i havia vingut de Castellgalí a Fals per casar-se el 1843 amb el noi Valentí Massana Fontanet, de cal Resi. La Teresa i el Valentí tenien set fills i s'estaven a cal Resi. No els interessaven massa les terres de l'oncle difunt, així que van decidir desfer-se'n; es van vendre l'olivar a Josep Baraldés Centelles per 1.840 ptes. i la vinya de la Torre a Ramon Prat Massana per 1.600 ptes. A la casa del Raval hi va seguir vivint la Margarida Santasusana fins a la seva mort.

El Valentí Massana va manllevar 54 duros a Domingo Grau, de cal Tinai, i va posar cal Cistelleret com a penyora. El 12 de setembre de 1878, la Teresa, amb consentiment del seu consort, va vendre's la casa i l'hort al seu veí Jaume Malagarriga Soler, de cal Mariano, per 2.670 pessetes. En realitat no es van embutxacar ni un cèntim amb la venda, ja que els diners

Llinda d'una obertura

van servir per cancel·lar els deutes amb el Tinai i el mateix Malagarriga. La història de cal Cistelleret s'acaba aquí ja que els compradors van obrir una obertura a la paret mitgera que separava les dues cases, que es trobaven adossades d'esquena a esquena, i de dues cases en van fer una de més gran; l'actual cal Mariano. De cal Cistelleret, que tenia l'entrada a la banda nord, donant al carreret, en queda com a vestigi una llinda d'una finestra, que porta la data 1802, una foto de la qual il·lustra el present article.

El capbreu de 1791

L'agost de 1789 el batlle de Fals, que era en Josep Grau, el vell, amo del Grauet, va rebre avís de presentar-se a Cardona davant del representant del Duc. En aquell temps el senyor del terme de Fals feia molts anys que ja no residia al castell de Cardona, la seu dels avantpassats. Una activa política matrimonial havia emparentat la casa dels Cardona amb una colla de distingides famílies de la noblesa castellana, i el Duc havia marxat de Catalunya per anar a residir, primer a Falset, després a Madrid, i finalment a Sevilla. El Duc tenia un munt de títols nobiliaris, es deia Pere Alcantara Fernández de Cordova, Moncada, Figueroa y de la Cerda, Duc de Medinaceli, Feria, Sogorbe y de Cardona y Santiesteban, Marquès de Cogolludo y Aytona.

El Josep Grau, acompanyat dels regidors d'aquell any, Valentí Soler i Bonaventura Bonvehí i Oliveres de la Costa, va encaminar-se doncs a la vila de Cardona, a casa del Magnífic Doctor en Drets, en Balthasar Eixalar i de Maerschalk, procurador del Duc al Principat de Catalunya. El motiu de la convocatòria era fer el capbreu del terme, una declaració jurada que els habitants havien de fer al seu senyor. Començava la declaració amb uns formulismes plens de retòrica, amb què els pagesos es declaraven súbdits i vassalls del senyor i se sotmetien a la seva jurisdicció i justícia. A continuació declaraven detalladament les terres que posseïen, que els havien estat cedides en alou pel senyor, manifestant totes les càrregues a què estaven sotmeses, ja fossin en diner o en espècie. Es pagaven les dècimes del blat, ordi, civada, mill, verema i cànem, a raó de tres parts de cada vint-i-cinc, el delme de les olives, dues de cada vint-i-una, i el delme dels "carnalatges", és a dir dels anyells,cabrits, porcells i pollastres.També es pagaven terços, mitjos terços i lluïsmes, i moltes altres menes de càrregues que seria llarg d'enumerar.L'activitat recaptadora dels senyors equivaldria, salvant les diferències, al paper que els estats moderns juguen actualment. Aquest antic règim, herència del feudalisme, es va anar desmuntant i al final va caure pel seu propi pes. El capbreu que comentem va ser el darrer que es va fer, ja que a començaments del segle 19è es van extingir progressivament els drets senyorials. Alguns senyors però, no es va resignar a perdre el poder i el darrer episodi de la relació entre el Duc i els seus vassalls de Fals porta una data tan tardana com el 14 de març de 1868. Aquell dia, el senyor Josep Bros Escribà, apoderat del Duc de Medinaceli, va convocar a tots els propietaris de Fals a una reunió al Molí de Boixeda, per tal que aquests reconeguessin els drets de senyoria i paguessin els endarreriments dels censos. Els propietaris van ignorar la convocatòria.

Castell de Cardona

Tornant a l'agost de 1789, els representants del Castell de Fals van declarar davant del procurador i del notari Josep Thomasa Garrigó, els límits del terme, que estaven assenyalats amb fites. Van dir també que «*...en dit terme del castell de Fals cuyda de la afinacio de pesos y mesuras de cosas comestibles, vituallas y demes, lo Batlle de dit terme, del qual se envia una mesura a aforar a Cardona, com a Cap de Ducat, y ab ella cuyda lo Batlle de afinar las demes, per a que tingan lo degut compliment, y tambe invigila que no las tingan falsas y curtas, fent pagar las penas imposadas als que venen ab ellas...*» Van afirmar que «*...no saben que en dit terme hi haja casa ni castell propi de sa Senyoria, sino unas torres, que diuhen ser fetas en temps dels Moros...*» Van explicar que els regidors i el batlle acostumaven a trobar-se per tractar els assumptes de comú, juntament amb els tres cònsols que s'escollien anualment entre els caps de casa del poble el dia de Sant Vicenç. Van declarar que la Universitat, és a dir el municipi, no tenia ingressos de cap mena, ja que no hi havia terres comunals, ni cap botiga, carnisseria o taverna. Tampoc s'hi trobava cap ferreria ni cap molí en actiu.

Al cap d'uns mesos van arribar les ordres manant que es fes una crida per totes les cases, convocant als propietaris de masies i terres perquè acudissin davant del notari a fer el capbreu. Els primers que van fer el camí fins a Cardona van ser Anton Galí, l'amo del mas Torres del Galí (Boixeda), i Mateu Subirana, l'amo del mas Torres Subirana (Subirana). Ho van fer el 15 de juliol de 1791.Tres dies més tard, es va presentar Anton Sagristà, de la Gabriela, i el dia 19 ho va fer Josep Grau, del Grauet. En dies successius van passar tots els caps de casa i tots aquells que posseïen terra dins del terme.

Aquell any hi havia a Fals disset masos afocats, és a dir habitats, amb sis masoveries en total. Hi havia també quinze casetes de recent construcció escampades pel terme. D'aquestes, n'hi havia deu que es trobaven en les terres del Tatger. El Raval de la Creu no existia, però al Raval d'Oliveres ja hi vivien quatre famílies. Algunes de les grans cases encara conservaven el nom antic al costat del modern. Per exemple, Subirana (Soler Bosch), Boixeda (Torres del Galí), Serra (Lladó), Jaumeandreu (Torre Cabrera), Grauet (Grau del Sebastià), Grau (Grau del Pubill), Oliveres del Pla (Grau de Cantacorbs), Gabriela (Prat), Tatger (Vila), Torre (Torre Sagimona). En alguns dels masos, al costat del nom hi constaven els noms dels masos rònecs que havien estat absorbits pel mas principal molts segles enrere.

El camí que ha seguit el capbreu per arribar a nosaltres és certament recargolat. El document original es troba potser dins de l'arxiu dels Cardona, a Sevilla. Però aquest important fons documental és pràcticament impossible de consultar. Una còpia del mateix notari va anar a parar, no se sap com, a una dependència de la mina de sal de Cardona. Quan l'empresa "Explosivos de Rio Tinto" es va quedar amb les instal·lacions, algú va trobar el capbreu barrejat amb altres documents antics i va decidir enviar-lo a Madrid, a la seu central de l'empresa. Allà, es van adonar que els papers vells estaven escrits en una llengua estranya, català va insinuar algú, i van decidir enviar-los a Barcelona, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Actualment els documents es troben inventariats i a disposició dels historiadors que els vulguin consultar. A través de la Roser Parcerisas ens vam assabentar de la seva existència i vam demanar-ne una còpia microfilmada. Dels capbreus anteriors, fets els anys 1760,1725,1683, i dels més antics, se n'ha perdut el rastre i no se sap on paren.

Joan Muncunill i Parellada

Era costum a les cases fortes del nostre país el destinar un dels seus fills al servei de l'Església. Els estudis al seminari eren costosos i , havent acabat, els pares del jove capellà havien de procurar-li un lloc adient; rector en una bona parròquia o beneficiat en alguna església. Però valia la pena la despesa, ja que per la família tenir un capellà entre els seus era una garantia en aquest món i en l'altre. Cristòfol Moncunill, l'amo de Monconill, i la seva dona, Narcisa Parellada, van tenir el seu fill Joan el 10 de setembre de 1848. Va ser batejat dos dies més tard a la pica baptismal de Sant Vicenç de Fals per mossèn Francesc Comas. A més a més de Joan, li van posar Pau i Antoni. Va baixar a Manresa a fer els estudis elementals al Col·legi de Sant Ignasi, i va ser allà on se li va despertar la vocació. Si el jove va prendre la decisió de la seva vida influenciat per la religiositat i la cultura dels seus preceptors jesuïtes o mogut per pressions familiars, és cosa que no podem saber del cert. Val la pena fer esment que el seu germà gran, Manuel, estava destinat a heretar les propietats, i que el germà petit, Lluís, va fer carrera com a arquitecte.

Joan Muncunill i Perellada

El cert és que va ingressar a la Universitat de Barcelona per seguir els cursos de lleis. No va acabar la carrera, però els estudis de dret li van servir per adquirir una sòlida formació de base. El 14 d'octubre de 1867 va entrar al noviciat de Balaguer regit per la Companyia de Jesús. A la tardor de l'any següent, va esclatar la revolució que va fer caure el govern d'Isabel II i que desembocaria en la proclamació de la Primera República. Una de les primeres mesures que va prendre la Junta Revolucionaria va ser l'abolició de la Companyia de Jesús. Es van tancar els convents de la dita ordre i els jesuïtes van haver d'emigrar fora del país. El Joan va continuar la seva formació al noviciat de Santa Maria, a prop de Toulouse. Va estudiar dos cursos de filosofia a Aix en Provence, i va ser ordenat sacerdot el 1874, al Château de Saint Cassian.

Un cop passada l'efervescència revolucionària, el 1876 va ser destinat al Col·legi de Sant Josep de València, on va impartir classes de lògica, matemàtica i metafísica. Paral·lelament amb la formació dels seus deixebles, va portar a terme la tasca d'escriure diversos tractats de teologia. Després va ensenyar al monestir jesuïta de Veruela i a Tortosa, on va acabar la seva activitat el 1915, després de trenta anys de docència. Llavors va retirar-se a Barcelona, a la residència de Sarrià, on va seguir escrivint fins que va morir, el 23 de gener de 1928. La seva obra consta de vuit llibres, escrits en llatí, sobre temes molt enrevessats de teologia. El 1905 va publicar el "Tractatus de Verbis Divini Incarnatione", més tard va publicar el "Tractatus de Vera Religione", el "Tractatus de Deo Uno et Trino", i d'altres per l'estil, que la nostra ignorància en la matèria ens impedeix de comentar.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2005, número 13
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
414
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MAIG 2005, NÚMERO 14

Cal Piu

Josep Bastardes Santasusana va establir el 29 d'abril de 1890 una part de la seva heretat a Antoni Puigdellívol Vilalta, de Fonollosa. La terra establerta consistia en dos trossos; l'un ocupava set quarteres i era conegut com el Reguer de Bastardes, l'altre era al Pla de Baut i tenia vuit quarteres d'extensió, gairebé tot bosc. El tracte obligava al parcer a plantar vinya arreu, exceptuant els 4 quartans de l'hort. La llenya bona anava per l'amo, però el parcer es podia quedar les soques per cremar i les branques i arbustos per fer formiguers. Durant els anys que durés el lent procés d'estovar la terra i plantar els ceps, l'amo l'autoritzava a viure en un dels seus dos masos, Bastardes o Junyent. Una de les clàusules del contracte fa referència a la casa que ens ocupa:

«...que en uno de los dos terrenos establecidos y en el punto ya acordado por las partes podrá el adquisidor construir á sus costas dos casas juntas para habitar una sola familia en cada una, con sus estercoleros, pocilga, era de trillar i dos balsas para agua, pudiendo arrancar para ello la piedra de cualquier parte (digo) junto del Manso Bastardas...»

A més de pedra, també li va deixar triar 20 pals de pi per les bigues de la teulada. El preu de l'establiment va ser de 180 pessetes un tros i 800 l'altre. Com que el Puigdellívol no devia tenir calés, el Bastardes li va fer un préstec al moment de 870 pessetes sense interès, amb la condició que l'havia de tornar a finals de novembre del mateix any.

Llinda de Cal Piu

La primera dada que tenim de la biografia de l'Antoni Puigdellívol és el casament amb Antònia Biosca Pubill a finals de 1858. El Pere Biosca era el propietari de cal Rabinat de Baix, de Fonollosa. Tenia tres filles, dites Antònia, Mònica i Maria Anna, i cap noi. L'Antònia era, doncs, pubilla. En els capítols que van signar abans de casar-se, els sogres van acceptar que l'Antoni visqués amb ells, i aquest va prometre aportar 100 lliures i totes les seves eines de pagès. El Biosca va assignar al gendre una soldada de 10 lliures anuals, per un període de 10 anys. En cas que partissin peres els joves i els vells, se'ls restituirien els diners aportats, més 35 lliures de dot, i dos vestits. L'Antoni i l'Antònia van tenir quatre nois, però un va morir de mesos. El gran era el Pere, després venien el Joan i l'Isidre.

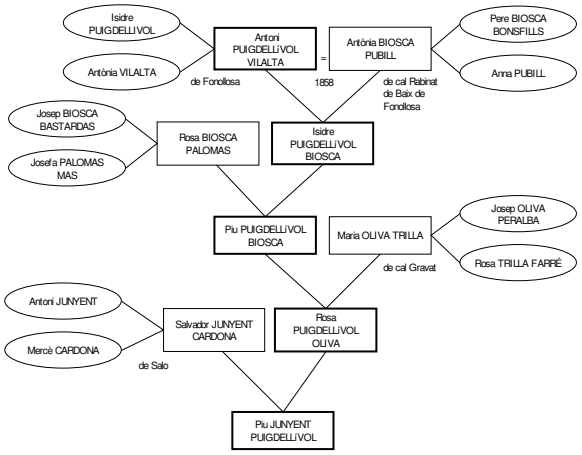

Dos anys més tard de signar l'establiment abans esmentat, l'Antoni va traspassar i els drets van passar als seus fills i a la seva vídua. Sembla ser que el Pere es va quedar a casa, a cal Rabinat, mentre que el Joan i l'Isidre van aixecar dues cases adossades a la part més alta del terreny del Reguer. Les vivendes dels germans eren idèntiques i a la llinda de la finestra de cada una d'elles hi van fer gravar en relleu les inicials i la data. A la de l'esquerra JP, a la de la dreta IP, i sota les lletres, l'any 1893. Cada una de les cases tenia el seu propi subministrament d'aigua potable, aconduïda des de dues fonts diferents. D'entrada, la casa doble va rebre el nom de casa Nova de Rabinat, per distingir-la de la casa d'on procedien els nois, però al llarg del temps el nom va anat canviant. La casa de l'esquerra es va dir ca la Pepa, perquè segurament la dona del Joan es deia així, mentre que la casa de l'Isidre es va dir cal Bonic o ca la Bonica.

A la dècada dels 1930, el Joan i la seva família van emigrar cap a Sant Mateu, on el Josep, fill seu, va tenir uns anys arren-

dada la botiga i cafè del poble. Aquest Josep tocava el violí i, juntament amb altres xicots del lloc, va formar un grup que tocava a les festes dels pobles. Per l'altra banda, l'Isidre Puigdellívol Biosca estava casat amb Rosa Biosca Palomas i tenia quatre fills; un que va morir petit, la Josefa, el Miquel i el Piu. El Miquel va ser afillat per l'amo vell de Betlem i es va quedar en aquella casa. El Piu va heretar la casa del pare i, més endavant, va comprar al seu cosí l'altre tros de casa. De dues en va fer una de més gran, la qual va passar a dir-se cal Piu, el nom amb què se la coneix a l'actualitat. A l'hora de trobar xicota, el Piu va triar una noia d'una casa ben propera, la Maria Oliva Trilla, de cal Gravat. En una relació de 1955, cal Piu encara figurava en la llista de cases de Fals, però posteriorment va ser adjudicada a Camps, amb l'argument que tenien el cementiri més a prop. La única filla del Piu i la Maria va ser la Rosita Puigdellívol Oliva, que va casar-se amb Salvador Junyent Cardona, natural de Salo, i va tenir tres descendents, l'Antoni, la Lourdes i el Piu. La Maria va morir l'any 1994 i la casa està ocupada avui pel seu fill Piu Junyent Puigdellívol.

Cal Mateu Gascó

Aquesta és la primera casa que es va aixecar a la zona de la Vall del Bosc. El terreny de la casa pertanyia a l'heretat Caselles, de Camps, i els seus propietaris, la pubilla Antònia Caselles i el consort Bartomeu Comes, van fer l'assentament el 24 de gener de 1761. Van establir a Mateu Bastardas tres peces de terra, una per convertir-la a vinya, l'altre per fer-hi la casa, i la tercera per l'hort. La primera peça termenejava per l'est amb el bosc del mas Soler, per l'oest i nord amb la resta de la propietat Caselles, i pel sud amb la riera que baixa dels molins de Carol. El tracte era que el Mateu havia de plantar la costa de vinya espessa, a raó de 3 quartans cada any. Les parts eren la quarta per la verema i la sisena pels llegums i les olives, mentre que la fangada no pagava parts. Per fertilitzar la terra, l'amo de Caselles li permetia agafar cada any 250 piles de brossa per fer formiguers. Li deixava així mateix pasturar un porc i una somera, i el parell de bous quan fos el temps de llaurar. Reproduïm a continuació un fragment dels tractes relatius a la casa:

«...establim a vos Matheu Bastardas pages de Fals un tros de terreno de tinguda de deu canas á tot quadro, que es sobre del expresat tros de terra, i sobre del single que es á la part de ponent, en lo qual terreno hajau de edificar casa, y al costat de ella a la mateixa part de ponent hajau de formar hera per batrer los grans se culliran en lo sobredit tros de terra y tenir en dita hera la palla que resultara de dits grans...»

Després de pagar les 40 lliures de la compra, el Mateu va haver d'acudir al procurador del Duc de Cardona i sol·licitar el preceptiu permís per edificar la casa. Després de pagar els drets que pertocaven, va aconseguir l'autorització el 2 de maig d'aquell any. Li va ser imposat un cens perpetu de 6 diners per la casa i 2 diners per l'hort. El nom de la casa ha oscil·lat al llarg dels temps entre dues formes; cal Mateu, una referència a l'home que la va fundar, i cal Gascó, una referència al lloc, que des d'antic es coneixia com la Solana de la Gascona. A voltes, la casa s'ha dit cal Mateu Gascó, la denominació que hem afavorit en el títol. Sobre la persona del Mateu Bastardas no hi ha cap certesa, però és força probable que fos un germà o germanastre de Salvador Bastardes, l'hereu del mas Bastardes de Fals.

La casa va passar a un fill del Mateu dit Isidre Bastardas (1770-1839), el qual no va tenir cap fill baró, sinó una noia anomenada Antònia Maria Bastardas Viadiu (1809-1870). Aquesta pubilla va enllaçar amb el jove Mariano Biosca Bonsfills (1798-1881) l'abril de 1824. Segons els capítols, el gendre va aportar al patrimoni familiar 100 lliures i tres vestits, mentre que el pare Isidre va fer hereva la noia, però es va reservar l'usdefruit de la casa tota la vida. L'Isidre, ja vidu, va finir el 3 d'agost de 1839. El Mariano i l'Antònia van tenir cinc fills: el Ramon, el Pere, el Josep, la Mònica i la Rosa. Ramon Biosca Bastardas va ser confirmat hereu en casar-se el 1862 amb Maria Grau Trullàs (1843-1887), de cal Tinai. La noia va rebre 50 lliures de dot i una caixa de núvia amb roba valorada en 400 rals de billó. La Maria Antònia va morir el 1870. El Mariano, ho va fer deu anys després.

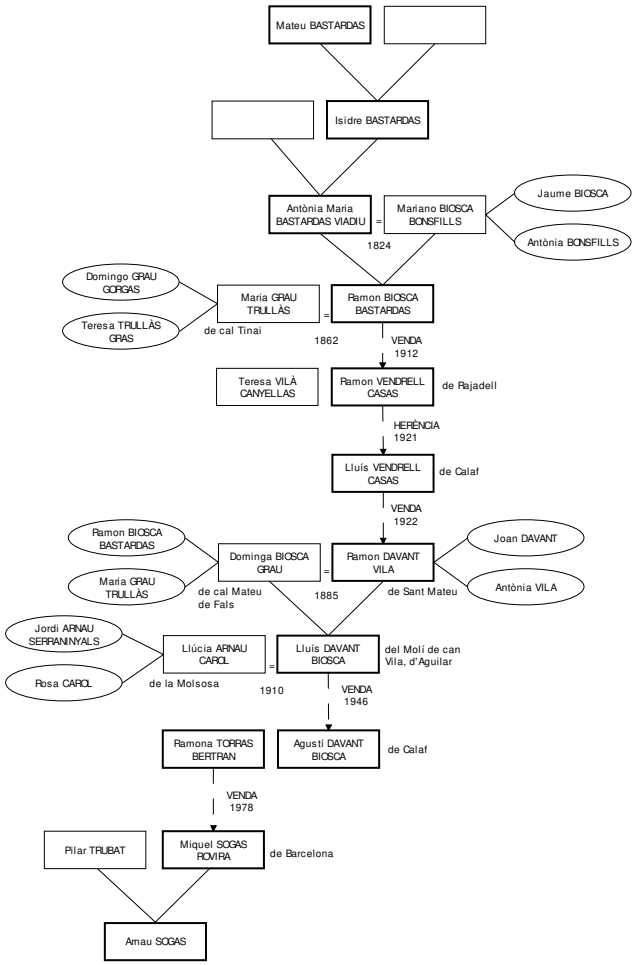

El Ramon i la Maria van tenir descendència nombrosa; quatre donzelles i el Domingo Biosca Grau, com un gall al galliner. El Domingo va rebre el nom del seu padrí, l'avi Domingo de cal Tinai. El 1905 Ramon Biosca va adquirir un hort de regadiu a la vídua Rosa Morera Subirana i al seu fill Jaume, veïns de Súria, per 250 pessetes, pagades en monedes de plata. El Ramon devia tenir dificultats econòmiques, perquè el 7 de febrer de 1912 es va vendre la casa i tota la terra a Ramon Vendrell Casas, el metge de Rajadell, i a Ramon Grau Casanovas, un fill solter del Grauet. Els la va vendre per 2.500 pessetes amb pacte de "retro" a cinc anys, o sigui, amb possibilitat de recuperar la propietat dins d'aquest espai de temps. Van passar els anys i no va poder recuperar la casa, que va passar a ser dels compradors. Mentrestant, el metge de Rajadell s'havia mort el 1913, i la seva part va passar als seus germans Baltasar i Lluís. El Baltasar era empleat del comerç i va morir a Barcelona el 1919, passant llavors els drets a Lluís Vendrell Casas, metge de Calaf.

Cal Mateu Gascó

Mentrestant a la casa hi vivia al Ramon Davant Vila, la Dominga Biosca Grau, i el fill dels dos, Lluís Davant Biosca. El Ramon era originari de Sant Mateu, mentre que la Dominga era una de les quatre filles del Ramon i la Maria de cal Mateu Gascó, que hem esmentat abans. El 1922, Ramon Grau i Lluís Vendrell es van desfer de la casa venent-se-la per 2.500 pessetes als llogaters. Els diners els els havia deixat en herència la Dominga, i d'aquesta manera, la casa retornava als descendents dels antics propietaris. En el patró municipal de 1924 veiem que cal Mateu estava repartit en tres estances, ocupades per tres famílies emparentades. En una part s'hi estava el Cristòfol Davant Vila, l'Àngela Miralles Junyent, i dos fills joves. En una altra, el Joan Davant Miralles, la seva dona Anna Serra Puig i dues filles. I a la tercera, el Pere Davant Miralles, la Maria Puig Matifoll, i dues nenes petites. Així doncs, sota el mateix sostre hi convivien dotze membres de la parentela Davant. Per altra banda, el Lluís, el propietari de la casa, s'estava al Molí de can Vila, a Aguilar de Segarra, i com que no tenia massa interès per la casa, se la va vendre el 28 d'octubre de 1946 al seu germà Agustí per 5.000 pessetes.

L'Agustí Davant tenia una serradora a Calaf, estava casat amb Ramona Torras Bertran i tenien dos fills, el Delfí i la Teresa. En morir el Lluís el 1976, la casa va quedar per la vídua, després que els fills renunciessin als drets a favor de la seva mare. El 6 de juliol de 1978, la Ramona va vendre's la casa a un advocat de Barcelona, el senyor Miquel Sogas Rovira. Després de la defunció de l'advocat la casa ha passat a la seva vídua Pilar Trubat i al seu fill Arnau Sogas. Els darrers anys la casa ha estat llogada a una gent que hi guardava un ramat de cabres i ovelles, però actualment es troba deshabitada.

Plànol del Raval de la Vall del Bosc

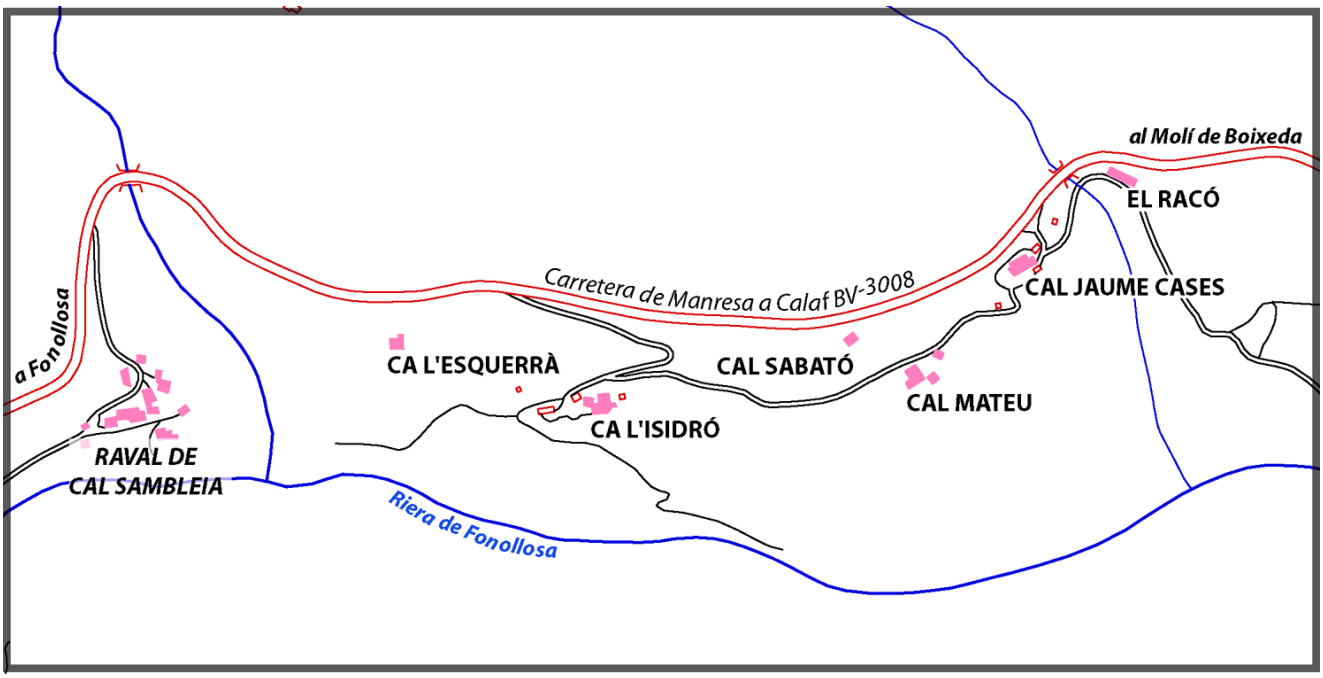

Els Soler de la Plana

La nissaga Soler de la Plana ha estat una de les importants de la ciutat de Manresa, tant per la seva riquesa com per la significació social i política. La relació amb Fals prové del fet que la família durant sis generacions va ser propietària de les heretats Oliveres del Pla, Grau i Torra, els terrenys de l'actual Cooperativa. Fins on arribem a saber, els Soler de la Plana no han merescut l'atenció de cap historiador, així que aquest article es pot considerar una primera i breu aproximació al tema. Sospitem que l'origen del cognom es troba en el mas Condals, situat vora el Cardener, als afores de Manresa, però aquesta suposició no ha estat verificada. Començarem la història a finals del segle XVII, en un moment en què Maurici Soler de la Plana, un pròsper blanquer, es troba instal·lat en una casa a la Plana de l'Om, que fa cantonada amb l'església de Sant Miquel. Aquesta circumstància, i per distingir-lo d'altres persones que duien el mateix nom, va fer que fos conegut com el Soler de la Plana. Els blanquers eren els artesans que treballaven les pells, fins a convertir-les en cuir, en unes instal·lacions dites adoberies o blanqueries. Necessitaven un torrent d'aigua a prop, per rentar les pells després de tenir-les en remull en calç viva en unes basses anomenades calciners. Alguns del mestres blanquers solien acumular una certa riquesa, i aquest devia ser el cas del Maurici, ja que ens consta que el 1689 va fer un préstec en forma de censal de 1.000 lliures a la tresoreria de la Ciutat de Manresa.

El va succeir al capdavant del negoci el seu fill gran Josep Soler, el qual va emparentar-se amb la dona Serafina Calafell, filla d'un daguer de la ciutat. Va tenir quatre fills, dos de cada sexe. Un dels nois va seguir la carrera eclesiàstica i va acabar sent canonge de la Seu. En aquell temps va passar que el rei d'Espanya va morir sense descendència i va començar una llarga i cruel guerra, dita la Guerra de Successió. Catalunya es va posar al costat de l'arxiduc Carles i en contra del candidat borbó, el futur Felip V. El conflicte va tenir abast europeu, amb Catalunya arrenglerada amb Àustria i Anglaterra, però a la fi, el pretendent Carles va aconseguir ser coronat emperador de l'imperi austríac i va deixar els aliats catalans a l'estacada. Aleshores les tropes castellanes i franceses van anar conquerint, una a una, les ciutats del Principat i van posar setge a Barcelona, que va caure l'infaust 11 de setembre de 1714. Josep Soler de la Plana era felipista, i per aquest motiu va ser amenaçat de mort pels patriotes i el 1713 va haver de fugir per cames a Berga, on hi posava una guarnició francesa. Havent acabat la guerra, però, el nou monarca va premiar els seus fidels amb càrrecs i prebendes. Va nomenar al Josep Soler Ciutadà Honrat de Barcelona, un títol nobiliari menor, que comportava però, el càrrec de Regidor Perpetu de la Ciutat de Manresa. El títol era hereditari, de manera que els Soler sempre més van gaudir d'un escó al Consistori i una bona dosi d'influència en els afers locals. Hem recollit moltes mostres de l'activitat econòmica del Josep Soler de la Plana. En citarem només algunes de les més significatives. El 1710 va pagar 33 lliures a dos pagesos per unes arnes de canya que van fabricar, i pel jornal de fer marges de pedra i plantar 98 brots d'olivera a les Costes de Collbaix, dins de la seva heretat Falquer. El 1737 va rebre 1.021 lliures dels Jesuïtes de la Seu d'Urgell, el preu d'un censal que li prestaven des del 1712. El 1739 es va vendre els baixos d'una casa al carrer de Barreres de Manresa, on hi havia una adoberia que comptava amb dos calciners i tres "ollotes". El 1742 va fer diversos establiments de vinya de la seva heretat Botjosa de Sallent. A partir d'aquest any ja no pot signar els documents perquè s'ha quedat cec. El novembre de 1738 va fer testament i el 1749 va morir.

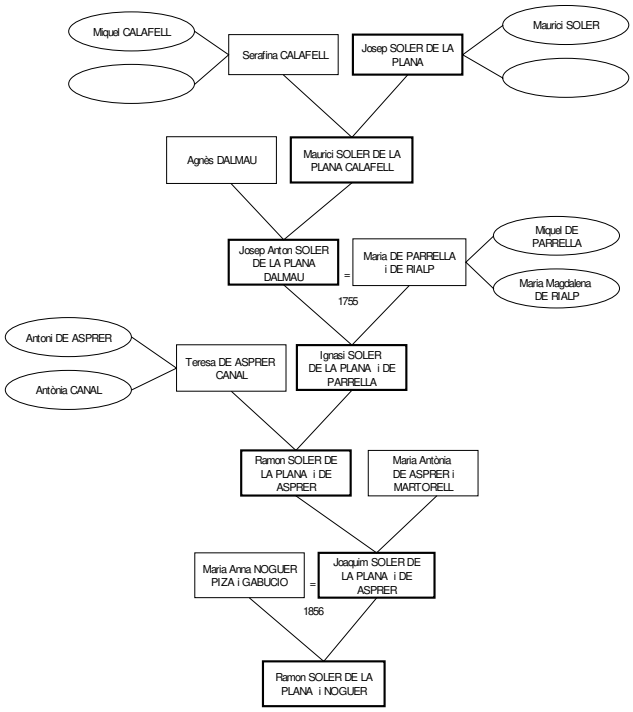

Maurici Soler de la Plana va heretar un considerable patrimoni familiar i encara el va incrementar més. En aquella època, els burgesos de la ciutat invertien els seus excedents monetaris en béns immobles, ja fossin cases dins la ciutat, horts del regadiu, o grans propietats rurals. A més del mas Condals, del mas Falquer de Sant Joan de Vilatorrada, del mas Botjosa de Sallent, i del mas Bacardit de les Olles d'Aguilar, el Maurici va aconseguir comprar tres propietats del Pla de Fals que feien aigües. Ha estat impossible trobar els documents de compra-venda de dues d'elles, perquè els protocols els van redactar notaris de Cardona i les còpies s'han perdut. La primera que va comprar va ser el mas Grau del Pubill. La va comprar a Pau Grau, el darrer amo, el 1746 o una mica abans. El 9 de desembre de 1750 va comprar l'heretat de la Torra Sagimona a Francesc Sagristà, de la Gabriela, per 1.700 lliures. En realitat els diners no van anar pel Sagristà, perquè la finca ja estava venuda a carta de gràcia a Ignasi Perera, un veler de Manresa. Entre el 1755 i el 1760 va aconseguir l'heretat Oliveres de Cantacorbs, que deuria passar dificultats perquè la pubilla no tenia descendència. El Maurici Soler i els que el seguirien no tenien res en comú amb els grans propietaris rurals i no van mostrar mai cap interès en la gestió directa de les finques. Encomanaven aquesta tasca a un procurador o col·lector, que s'encarregava de fer els tractes amb els parcers i els masovers i, sobretot, de recollir les parts de les collites, que eren el rendiment que produïa el capital invertit. El Maurici va concertar

matrimoni amb Agnès de Dalmau, una noia de la categoria escaient a la seva posició. La seva muller va morir bastant jove, però va complir el seu deure i li va deixar dos fills i tres filles. El dot de les filles va ser respectable; 3.000 lliures i dos baguls plens de roba. Els dots van servir per trobar bons marits, però el dot d'una de les filles, la Serafina, va anar al Convent de Santa Clara quan va entrar-hi de monja. La família havia progressat socialment i ara ja no eren blanquers; el fill gran era un home que tenia estudis, era "en quiscun dret batxiller", mentre que el segon fill havia seguit el costum i havia esdevingut clergue. Tenia un benefici en una església de la comarca de Vic. Per pagar-li els estudis i el benefici, el pare havia fet una despesa de 3.000 lliures. El 26 d'abril de 1749 el Maurici va fer testament i va nomenar hereu al primogènit Josep Anton. Va viure encara uns quants anys, si més no, el 1760 encara era viu.

Josep Anton Soler de la Plana i de Dalmau va casar-se el 1755 amb Maria Núria de Parrella i de Rialp, filla del senyor Miquel de Parrella, de Sant Feliu de Torelló. Un casori d'aquesta categoria no era fàcil d'arreglar. Per pactar els termes del contracte matrimonial, els Soler van delegar a Josep Pons Soldevila, doctor en lleis, i a mossèn Fèlix Soler de la Plana, cunyat i germà respectivament del nuvi. El 1756 els cònjuges van cobrar un censal de 2.000 lliures que un tal Manuel Aux de Ossorio prestava als Parrella, segurament a compte del dot de la xicota. Van tenir dos nois i una noia, però el gran els va donar alguns disgustos, com veurem a continuació. En el testament, que va dictar el 1786, el senyor Josep Anton va prendre algunes decisions dràstiques, que ell mateix va justificar. Primerament va dotar l'única filla amb 10 mil lliures, a continuació va nomenar hereu universal al fill segon, l'Ignasi, després de desheretar el fill primer, el Josep. En el testament explica que :

«...per quant Don Josep Soler de la Plana fill meu en la nit del dia divuyt al dinou Agost de mil set cents vuytanta y sis fugi de ma casa escalantse per un balco de ella y aportantsen de mon baul y calaixera (que obrí ab ses manyas y claus falsas) la quantitat de vint y dos mil lliuras, tot ab moneda de or, y a mes 450 lliuras de moneda de plata, y a companyat de tres subjectes de mala fama, ço es, de Joseph Moliner, alias lo xunay, de don Manuel de Llisach y de Joseph Torras, jove tintorer, van divagant fora de est Principat y que no obstant de haver instat y lograt de la real Audiencia y Sala Criminal de Barcelona lletras requisitorias de sa captura y recobro de ditas partidas, no se ha pogut verificar per no haver sabut ab certesa son paradero...»

El pare el va desheretar, doncs, tot considerant que el què li havia robat ja era més que el què li tocava de legítima. Mogut per motius humanitaris va afegir el següent paràgraf: *«...a mes li deixo y llego per caritat set sous y sis diners per aliment y vestit, volent que mon hereu davall escrit li paguia dits aliments per mesades anticipadas des del dia que retirantse mon fill a una vida decent y ajustada comensera a viurer honrada y cristianament...»*

Se'ns fa difícil copsar la magnitud del lladrocini del jove cràpula. Potser ens ajudaran algunes dades referents als preus a l'època en qüestió. Abans hem vist com es va poder comprar Oliveres del Pla, una finca de 420 quarteres de superfície, per 1.700 lliures. Un dot d'una filla d'un parcer anava de les 25 a les 50 lliures, d'un propietari mitjà, per exemple el Grauet, era d'unes 200 lliures, i d'un propietari gran, com Montconill, podia arribar a les 800 lliures. El preu d'una quartera de blat, uns 60 Kg., oscil·lava molt d'un any a l'altre, però rondava les 2 lliures. En tot cas, 22 mil lliures eren més de 1.000 monedes d'or, i amb aquest diner l'hereu i els seus amigots certament van poder divertir-se una bona estona. L'ovella negra d'aquesta història sembla ser que va tornar al corral o, si més no, a la vida honrada, ja que el 1810 el trobem vivint a Torà, casat i afillat.

Ignasi Soler de la Plana tenia només 17 anys quan va ser nomenat hereu, però no va entrar en plena possessió dels béns fins el 1792, després de la defunció del pare. La seva dona va ser la Teresa de Asprer Canal, filla d'uns hisendats de Berga. Van tenir quatre fills, dits Ramon, Antoni, Carme i Lluïsa. L'Ignasi va morir jove; va fer testament el 2 de juny de 1809 i va morir el 16 del mateix mes. Va fer hereu al Ramon, que aleshores només tenia deu anys. De mantenir l'embalum dels negocis familiars se'n va fer responsable la vídua, i una de les primeres mesures que va prendre va ser reclamar un deute de 9.916 lliures a la companyia de Joan Suanya. El 1820 el Ramon Soler de la Plana i Asprer va arribar a la majoria d'edat i va encarregar un inventari dels béns que li pervenien del seu pare. El llistat és impressionant: dos masos a Sant Joan, tres a Fals, un a Aguilar, un a Sallent, i el mas Condals, on hi havia un molí paperer, la casa senyorial de la Plana de l'Om, més tres cases als carrers de Sant Miquel, Urgell i Pedregar, disset horts de regadiu, amb una extensió total de 58 jornals, i quatre vinyes a Manresa, de 8 jornals en total. El capital dels censals o préstecs era de 3.433 lliures, amb un rendiment anual de 103 lliures. La mestressa vídua va renunciar als drets d'usdefruit a favor del seu fill a canvi de certes compensacions. Li havia de dar 1.500 lliures cada any, i li havia de deixar el segon pis de la casa, fent construir una escala per poder accedir al pis directament del carrer sense haver de passar pel principal. L'hereu també, va haver d'assumir el pagament del dot de les germanes, fixat en 4.000 lliures. En el mateix tracte s'estipula que la mare accedeix al casament del Ramon amb la seva cosina Maria Antònia de Asprer, malgrat que les dues parenteles hi estan en contra. El maig de 1854 la senyora Teresa de Asprer va fer testament a Barcelona, on vivia la major part del temps. Va deixar 13 unces d'or per misses i 25 duros per l'enterrament. A l'Antoni li va deixar un vas i una cullera de plata, a la Carme un rellotge d'or, i a la Lluïsa un anell de diamants i dos dels millors vanos. Va repartir alguns diners i roba entre els criats i criades. Aquest Antoni sembla que va seguir la carrera militar, ja que el seu pare el va fer entrar al Col·legi Naval Militar, assignant-li 8 rals diaris per la manutenció. Els drets legitimaris que li van tocar a l'Antoni van ser de 13.800 lliures.

Ramon Soler va casar-se doncs amb la seva cosina, amb qui va tenir un fill, a qui van posar Joaquim. El Ramon va arrendar el 1831 per un espai de tres anys totes les parts dels masovers de les seves propietats rurals a un ramader de Manresa per la quantitat de 3.375 lliures. El 1836 va arrendar les parts de les finques i d'altres trossos seus per 1.725 lliures anuals. Aquestes xifres són un indicador del rendiment d'unes terres que s'anaven omplint més i més de vinya. El 1852 hi havia a la Torra 28 parcers que menaven 185 quarteres de vinya i 18 de cereal. Al Grau hi havia 11 parcers que es repartien 69 quarteres de vinya. I a Oliveres 34 parcers s'ocupaven de 271 quarteres de vinya. En una relació de l'Ajuntament de Manresa de 1843, el Ramon Soler de la Plana encapçala la llista de majors contribuents de riquesa rústega i urbana.

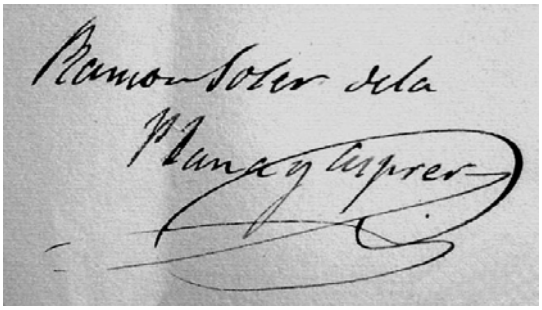

Signatura de Ramon Soler de la Plana i Asprer

També en aquesta època, els Soler comencen a diversificar les inversions, desviant una part dels beneficis a l'establiment d'indústries tèxtils. La contribució d'aquesta família en el procés d'industrialització de la comarca no està prou estudiada i mereixeria l'atenció d'algun especialista en el tema. El 1851, Ramon Soler va arrendar per quatre anys el molí dels Condals a dos empresaris paperers de Capellades per 1.600 lliures. Allà també hi havia una fàbrica tèxtil de la Societat Vidal Vallés que li generava uns ingressos anuals de 600 lliures. Cap el 1845 trobem que el senyor Ramon Soler ha traslladat la seva residència a Palma de Mallorca, si bé manté la casa a Manresa i hi fa estada sovint per atendre els seus negocis. Desconeixem el motiu d'aquest canvi, però el cert és que la família cada vegada més s'involucra en els afers mallorquins i comença un procés de liquidació del patrimoni manresà. El 1845 el noble mallorquí Joan Noguer Pizà li concedeix un préstec de 2.750 lliures mallorquines, que avala amb el Molí dels Condals. El 1856 casa el seu fill Joaquim amb la senyoreta Maria Anna Noguer Pizà i Gabucio. En els pactes prematrimonials, el pare fa donació al fill de la meitat dels seus béns i li assigna una pensió anual de 400 duros. El 1858 naixeria Ramon Soler de la Plana i Noguer, el darrer membre d'aquesta nissaga que tindria interessos a Fals.

Perquè a partir d'aquí, la història dels Soler segueix un camí farcit de sol·licituds de crèdit, hipoteques, embargaments i conflictes judicials diversos. Les finques que tenen a la comarca, incloses les tres de Fals, es van carregant d'hipoteques i al final s'acabaran perdent. El 1856, el Soler va empenyorar al pintor Benet Cabanes el segon pis de la casa de la Plaça de l'Om per 2.000 lliures. Per poder recuperar la casa, Isidre Riera Oller, de cal Gorg Negre de Fals, li va prestar els diners, a tornar al cap de tres anys, pagant però, el mòdic interès del 5%. El 1860 va tenir més negocis amb el Riera; aquest li va deixar 12.000 rals de billó, i com a garantia el Soler li va cedir dos trossos de terra de conreu, de 12 quarteres en total, situats a prop de la Creu, i 16 quarteres de bosc al Pedregar. El 1866 la Sociedad de Crédito Territorial Mobiliario de Cataluña reclama 5.000 duros d'un préstec. El mateix any, el Soler aixeca la hipoteca que gravava sis de les seves propietats pagant 18.000 rals al terratinent de Gaià Miquel Vilaseca Vilaró. Joaquim Soler fa testament el 1876 amb el notari Sancho de Palma i mor poc després. El 1879 la seva vídua i usufructuaria rep autorització del Jutge per poder vendre una part dels béns per fer front als deutes. El 1886, Felip Lluch Borràs fa una demanda de 30 mil rals i el Jutjat de Barcelona mana intervenir les parts de les finques. El 1889, els Soler venen a diversos pagesos de Fals, uns trossos de terra al Torrent de la Mallencosa, 29 quarteres en total. El 1892, la vídua Maria Anna i els seu fill Ramon, demanen un préstec de 30.000 pessetes al Banco Hipotecario de España, a tornar a 50 anys, a l'interès anual del 5'5%. Ho avalen amb les tres heretats del Pla de Fals. El 14 d'agost de 1903, Ramon Casas Gibert, propietari de les Cases de Matamargó, va comprar a Maria Anna Pizà, abans Noguer i Gabúcio, de 62 anys, i a Ramon Soler de la Plana Noguer, de 39 anys, les tres heretats pel preu conjunt de 85.000 pessetes, una part de les quals van anar al Banco Hipotecario per pagar el capital i els interessos pendents. Aquell dia és va acabar la relació d'un segle i mig entre els Soler de la Plana i el poble de Fals.

El Cementiri

L'evidència més antiga d'un enterrament que es troba al terme és a prop de la casa Betlem. Es tracta de les restes d'un hemidolmen, que ha estat recentment restaurat amb un criteri més que dubtós. Un altre testimoni del culte als morts és la tomba excavada en una gran pedra, situada a poca distància del Grau. Segons els entesos, és una tomba medieval de banyera del tipus "C", d'un estil un xic diferent del conjunt de tombes de Camps. Les dimensions són considerables; 2'10 metres de llargada, 45 centímetres d'ample, i 45 de fondària, i al costat s'hi pot veure un petit forat excavat a la pedra, on s'hi dipositaven les ofrenes.

Llosa del Cementiri

Durant segles el nostres avantpassats van ser soterrats a la sagrera de l'església de Sant Vicenç de Fals. S'enterraven a terra, sense caixa, en el terreny pla que envolta el temple. En el curs dels treballs que van portar a terme el 2002, els arqueòlegs de la Diputació van descobrir molts ossos a la part de fora dels fonaments del que havia estat el mur de l'església, abans d'afegir-hi la Capella Fonda. De la mateixa manera que tots els homes no eren iguals en vida, tampoc ho eren a l'hora de morir. Les famílies més riques del poble no compartien el fossar amb els pobres, sinó que disposaven de tombes pròpies a l'interior de l'església. De tombes excavades al paviment n'hi ha dues entrant a mà dreta, una al peu del presbiteri, i una de molt gran a la Capella Gòtica. Els gravats de les lloses s'han anat esborrant pel trepig dels peus, excepte la magnífica làpida de la família Jaumeandreu que hi ha al peu de l'altar del Sant Crist. La sepultura va ser sufragada per Pere Jaumeandreu i porta la data 1651. Les inscripcions de la llosa estan envoltades per una sanefa, i també hi ha gravada una calavera amb dues tíbies encreuades, un casquet militar i altres elements decoratius. Segons s'ha sentit explicar, una de les tombes d'entrant a mà dreta era l'ossera de la família Monconill. Devia ser ben antiga, perquè quan va morir l'hereu Pere Monconill el 1655, el rector va escriure el següent en el llibre d'òbits de la parròquia:

«... lo endema dimarts fou enterrat en la Yglesia de St.Vicens de fals en la tomba de sa casa...»

Aquest fragment prové d'una transcripció posterior, ja que el llibre original va ser cremat. Durant la guerra, totes les tombes foren profanades, i en una d'elles es va poder veure un cos momificat amb restes de vestimenta de classe alta. A mitjans de segle XIX, les autoritats eclesiàstiques van prohibir els enterraments a l'interior de les esglésies, i l'estat va promoure la construcció de cementiris higiènics i moderns. L'increment de la població difunta i la manca d'espai va obligar a enterrar els cadàvers en compartiments apilats o nínxols. Per complir la normativa, l'ajuntament va fer fer un cementiri a cada nucli. El de Fals es va fer al costat de l'església, i va consistir en un recinte encerclat per una paret, amb un portal clos amb una reixa. S'hi van aixecar 32 nínxols protegits per un atri de columnes rodones. Les cases més fortes van comprar-los, mentre que la pobrissalla va continuar sent enterrada a terra. La làpida més antiga d'aquests nínxols vells que s'ha conservat és la d'en Vicenç Casas del mas Serra, mort l'any 1875. Segons la data del portal, el cementiri es va inaugurar el 1868, i el juny d'aquell any, el pagador de l'ajuntament va presentar el següent compte de despeses: Satisfecho al Maestro Albañil José Guitart, por sus jornales y otros oficiales y peones junto con la silleria, manposteria, tradós, albardilla, revoco de muros y demas, para terminar la cerca de dicho cementerio y puerta de entrada del mismo y peldaños para ella, 408'400 escudos. Item á José Galí por cal y yeso y arena entregada para las referidas obras, 26 escudos. Item a D. Luis Coll, cerrajero de Manresa, por el importe de un enrejado para la puerta de entrada según contrato, 80 escudos. Total 514'4 escudos. La calç i els maons van venir del forn de calç i la teuleria de Boixeda. El paleta Josep Guitart era aquell que es va casar amb la Margarida Llussà, i del qual descendeixen els actuals amos del Tatger. L'element més distintiu del cementiri és la seva portalada en forma d'arc. A la part central hi ha gravada una calavera datada del 1868, molt realista, i una inscripció que actualment gairebé és il·legible. No sabem si el mestre Guitart va esculpir ell mateix les pedres, o si es va encarregar la tasca a un altre picapedrer.

Entrada del cementiri

El 1927 es va aprovar a l'Ajuntament un reglament de sanitat, que entre altres qüestions, regulava els enterraments en els tres cementiris del municipi. Un dels apartats deia.

«...las fosas tendran una profundidad mínima de 1'50 metros y una superficie no inferior a 0'80 por 2 metros, distanciandose al menos 0'50 metros las distintas fosas (...) En tiempo de epidemia

los cadáveres de cuantos fallezcan de enfermedad contagiosa o sospechosa deberan cubrirse con una capa de cal viva de un espesor mínimo de 0'50 metros...»

L'any 1928, es va aixecar un nou bloc de nínxols, seguint la paret sud. El govern d'esquerres que va sortir de les eleccions de 1932 va dictar una sèrie de disposicions sobre els cementiris, per tal que aquests deixessin de pertànyer a l'Església i passessin a ser de titularitat pública. El decret es va publicar el gener de 1932, i en el Ple Municipal del 25 de juliol de 1934 es va acordar procedir a la confiscació del cementiri. Cinc dies després, l'alcalde Valentí Ibáñez, acompanyat del secretari i de dos regidors, es va presentar al cementiri i va comunicar a mossèn Ramon Martí Soler l'acord municipal. El rector va fer constar en l'acta la seva disconformitat, però va haver de lliurar els títols de propietat dels nínxols i l'altra documentació. Amb el canvi de règim que van provocar els fets d'octubre de 1934, aquest acord, igual que els altres que havien pres els ajuntaments republicans, va ser anul·lat. Amb la restauració del poder municipal als partits que van guanyar les eleccions del 1936, el cementiri va passar novament a ser gestionat per l'ajuntament. Aquests vaivens polítics van quedar reflectits en els nomenaments de l' enterramorts. El 1932, les autoritats van cessar a Domingo Massana, que simpatitzava amb la dreta, i van posar-hi a Salvador Torras, de cal Francisquet, que es decantava per l'esquerra. El 1934, va ser nomenat de nou el Massana, fins el 1936 que va ser substituït pel Torras. No cal dir que el 1939 va tornar a ser fosser el Domingo Massana. L'enterramorts anava a preu fet; 10 pessetes per enterrament.

Durant la guerra la gent va seguir morint, com de costum, però els funerals eren laics. Els morts que hi va haver durant l'ocupació militar de Fals no van anar al cementiri, sinó que van ser enterrats en foses comunes. L'Ajuntament va certificar el 1940 que al cementiri de Fals no s'hi havia enterrat cap soldat, ni cristià, ni musulmà.

Al 1953 es va fer una nova ampliació a la banda nord a continuació dels nínxols de la Gabriela que estaven al costat del cobert on es guardaven els estris funeraris. El 1959, una colla de veïns va fundar una societat funerària, amb la finalitat d'encarregar-se dels tràmits dels enterraments. Amb l'aportació inicial dels socis es va adquirir un carro funerari, que tibat per la mula de cal Miralles, servia per transportar els difunts al seu lloc de descans. Amb els anys, el cementi del nostre poble es va fer petit, el 1971 es va fer una quarta ampliació a la paret nord i el 1992 va ser engrandit amb dos nous blocs de nínxols,; un adossat a la paret de migdia i l'altre en l'espai que ocupava el cobert. Acabem la història del cementiri amb una reflexió sobre la vida i la mort que el picapedrer va gravar sota la calavera de l'entrada:

"ACUERDATE MI HERMANO.

AYER PARA MI HOY PARA TI.

LO QUE TU ERES YO FUI

Y TU UN DIA SERAS

LO QUE YO AHORA SOY"

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Maig de 2005, número 14
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
415
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2005, NÚMERO 15

Cal Jan del Molí

Ramon Font era fill de Joan Font, dit lo "Bono", un pagès occità que havia travessat els Pirineus i s'havia establert a Castelltallat. El Ramon va marxar de casa seva i va aturar-se a Rajadell, als voltants de l'any 1635. Allà va tenir l'oportunitat de casar-se amb una noia que ja passava dels quaranta anys, però que encara li va donar un fill abans d'abandonar prematurament aquest món a resultes del part. El Ramon va començar llogant-se per les cases fent feines de pagès, però un dia li van oferir la possibilitat de cuidar-se del molí del poble, que era des de temps immemorial propietat dels Senyors del terme. El Ramon va acceptar, va aprendre l'ofici, i des d'aquell dia va convertir-se en el moliner. Va passar l'ocupació al seu fill, i successivament de pares a fills fins arribar a Ramon Font Santasusana. Aquest Ramon va casar-se el 1771 amb Francesca Montfort Sants, de Castellar, la qual va aportar 250 lliures de dot a l'economia familiar. Els Montfort eren coneguts amb el sobrenom de "Bonet", i per aquest motiu, de vegades la dona del Ramon era anomenada Bonet . El moliner va tenir com a mínim dos xicots, el Ramon, que va heretar el molí, i el Joan, que va anar a viure a Fals. El pare, en morir el 1830, va deixar al Joan 50 lliures pels drets i una mica de roba.

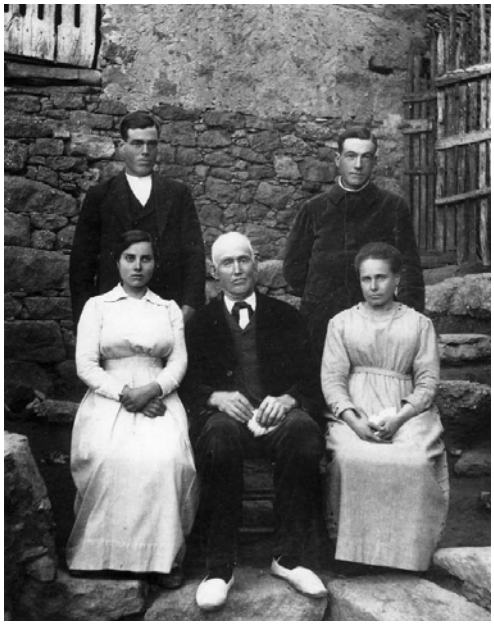

Josep Font, els seus fills i Genoveva, la nora

El Joan Font va comprar el 6 de gener de 1814 un tros de terra, de vuit per vuit canes, al Raval de les Tàpies, i un hort a la vora del Torrent. Li va vendre Cristòfol Torras, el qual l'havia comprar el 1800 a l'amo del Tatger. La intenció primera del Torras era fer-se la casa al Raval, però les vinyes que menava eren lluny, a la vall de la Mallencosa, i va aconseguir que l'amo de la Gabriela li deixés fer en aquell indret. El Cristòfol va vendre's el solar i un hort, que havia heretat del seu germà Josep, per 72 lliures. Al Joan Font li deien el "Jan del Molí", i per això la casa que va construir al Raval va ser anomenada amb aquest nom. A la part de migdia de la casa que va aixecar hi havia una antiga barraca de vinya, que posteriorment va quedar integrada dins del clos o pati format pels coberts de la casa.

El Jan va casar-se amb la Sussana Prat, de Sant Amanç, i va tenir dos fills. Va fer testament el maig de 1845, anomenant hereu el Joaquim, però l'octubre del mateix any va canviar-lo, i va fer hereu al Pere, mentre que al Joaquim, en compensació, li va deixar la vinya que menava a la Gabriela. La rectificació del testament la va fer el mateix dia que el Pere Font Prat va casar-se amb la donzella Maria Anna Serra Figuera, d'Aguilar de Segarra. Josep Serra, de cal Baumé, com a germà de la núvia, va ser l'encarregat de pagar el dot, un dot bastant migrat, res de diners, només una caixa de fusta de pi i un vestit bo pel dia del casament. El Jan va morir el 1854 i la Sussana el 1864.

El 1861, Pere Font va ampliar la propietat comprant un tros de terra de 26 per 64 pams, adjacent a la casa pel cantó de llevant, a Andreu Llussà, del mas Tatger. En va pagar 80 rals de billó. També va aconseguir més terra per plantar-hi ceps; el 1853 va signar un establiment a rabassa morta d'un tros de terreny molt gran, 7 jornals i 8 quartans, de pertinències del mas Oliveres, i el 1857, una ampliació de 6 quartans més. Pere Font va traspassar l'abril de 1899, a l'edat de 75 anys, deixant al darrere vídua, dos fills i quatre filles.

El següent propietari de la casa va ser el Josep Font Serra, qui va estar casat dues vegades. La primera dona es deia Maria Tarrés Comas i era de Su. Se li va morir jove el 1882 i aleshores es va tornar a casar. Ho va fer amb la Rosalia Bacardit Parcerisas, de Rajadell. En total va tenir tres xicots, el Josep, el Vicenç i el Joan, i una noia, la Teresa. El 1906, va aprofitar l'oferta del nou amo del mas Oliveres i va engrandir el pati de darrere de casa. El Josep va morir l'any 1924. En el testament va deixar pel casament de la noia 80 pessetes i l'aixovar, 50 pessetes i els drets d'una vinya plantada a cada noi, i va nomenar hereu al Josep.

El Josep Font Bacardit va superar el seu pare en matrimonis, ja que va casar-se tres vegades. El 1912 amb Àngela Davant Bastardes, de Sant Mateu, que va venir acompanyada de 80 pessetes de dot. El 1919 amb Genoveva Perramon Pons, de cal Regueret, la qual va aportar un dot de 80 pessetes, roba per valor de 325 pessetes, i una màquina de cosir, valorada en 125 pessetes. Quan es va morir la Genoveva el 1922, als 29 anys, el vidu va contraure terceres núpcies amb Antònia Masfret Gilella, de Rajadell. De les tres dones, només va tenir descendència amb la Genoveva; una nena anomenada Maria. Aquesta es va quedar ben aviat sense mare natural, així que va haver de fer-se càrrec de la seva educació la tieta soltera, la Teresona Font. Josep Font va militar en el partit Esquerra Republicana, i l'octubre de 1936 va entrar a l'Ajuntament, com un dels representants del poble. Lògicament, va tenir protagonisme en les accions que legalment va portar a terme l'ajuntament republicà durant el conflicte civil, com per exemple, les confiscacions dels béns d'aquells que s'havien passat a l'altre bàndol, i per aquest motiu, i per haver estat republicà, va patir represàlia i va ser empresonat després de la guerra.

Després d'ell, la casa va passar a la pubilla, la Maria Font Perramon, casada el 1946 amb Isidre Fosas Prat, de ca la Filomena. Durant aquest període, algunes de les estances de la casa van ser modernitzades, i es van afegir noves construccions destinades al bestiar, especialment porcs i

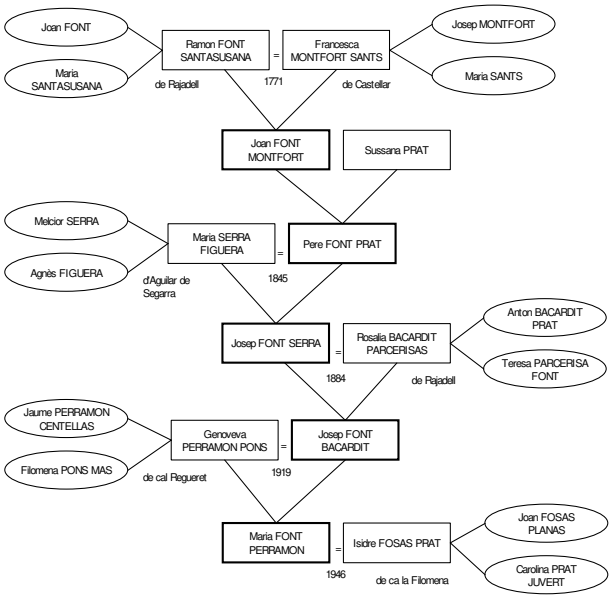

vedells. L'Isidre i la Maria van tenir dues filles; l'Isabel, casada amb Marcel·li Torrades, de Sant Pere Sallavinera, i la Teresa, casada amb Casimiro Canal, de Manresa. L'Isidre va morir el 1976, a l'edat de 63 anys, les filles es van casar i marxar de casa, i a cal Jan del Molí s'hi va quedar a viure sola la Maria, fins que la salut li ho va permetre.

Mas Montconill (3era. part)

El 1812 hi va haver grans festes al mas; el fill gran dels amos, l'Anton Moncunill Feliu, va casar-se amb una rica pubilla de Súria, la Teresa Alsina Santamaria. Com era costum, el pare va aprofitar l'ocasió per nomenar el seu fill hereu, amb les reserves acostumades. A més de retenir el dret de fer i desfer a voluntat mentre visqués, el vell amo es va reservar 10.000 lliures i els diners pels dots de les filles que li quedaven solteres. El dot de la Teresa va ser alt, 1.500 lliures, i l'aixovar abundant i magnífic. La relació del seu contingut és llarg, però no podem estar-nos de transcriure'n un fragment:

«...dos calaxeras de noguer ab escuts de sobrepanys y anellas de llautó y los vestits seguents, tres de seda, los dos de escotí, lo un de color, lo altre negre, y lo altre de paño de seda, dos vestits de escotí, quatre faldillas de indiana, dos de blavets, un gipó de setí negra ab manega llarga, dos altres gipons de seda, un gipo de vellut de seda ab manega llarga de coto verdos, dos gipons de panyo, un gipo de torquesa y altra de vions de seda, una mantellina de cristall y altra de franela, una cotilla de seda y altra de reps...»

El 1819 la Teresa va infantar un nen, que seria el següent hereu; li van posar Cristòfol. En total va tenir vuit fills, i un d'ells, el Martí, seria capellà. El 1815, l'Anton es va trobar amb un conflicte a causa de la reclamació que va fer-li el seu oncle Jaume. Aquest oncle havia marxat de casa i s'havia establert com a sastre a Manresa. Va reclamar davant del Jutge els seus drets, argumentant que era pobre i havia de mantenir tres fills, i que el pare només li havia llegat 300 lliures, una quantitat miserable comparada amb les 80.000 lliures en què estava valorat el patrimoni Montconill. Les raons es van allargar molts anys, però al final hi va haver una concòrdia i el sastre va acceptar 1.050 lliures. Li va tocar pagar per l'oncle, però la compensació li va venir de part d'una tia. La seva tia Francesca, casada amb un terratinent de Monfà, prop de Cervera, va morir sense fills, i el vidu va haver de restituir el dot. Va posar-hi pegues, però finalment una sentència dictada a Cervera el va obligar a pagar al Moncunill 900 lliures, més les despeses. El març de 1816, l'Anton va aconseguir el permís del Bisbat per edificar una capella particular a casa seva. La capella porta la data 1816 a la llinda i està dedicada a sant Antoni de Pàdua. Es pot accedir directament des del primer pis de la casa al cor del temple a través d'una galeria. En l'actualitat la capella s'utilitza com a magatzem.

L'Anton va incrementar molt el patrimoni comprant terra, però sobretot, amb les finques i propietats que li van pervenir a la seva muller, que era pubilla. Dissortadament no en va poder gaudir gaire de la seva riquesa, perquè va morir jove. Va fer testament el març de 1832 i va morir poc després. La vídua va fer fer un detallat inventari dels béns del difunt. Es pot resumir citant només els béns immobles; el mas principal amb els masos agregats Oms i Collbaix, la Caseta de Fals o cal Casetó, diverses peces de terra a Fals, una casa a Santpedor, una casa a la plaça de Fonollosa, i les 24 quarteres

de la propietat Closa de Fonollosa. No va arribar a veure el casament de la seva filla Dominga amb l'hereu del mas Canals de Montesquiu, la casa veïna. La vídua i els tutors de la xicota, que eren el seu avi Joan Alsina, Antoni Feixas i Antoni Farreras, van lliurar les 1.000 lliures del dot al futur marit Josep Canals de Montesquiu Salipota.

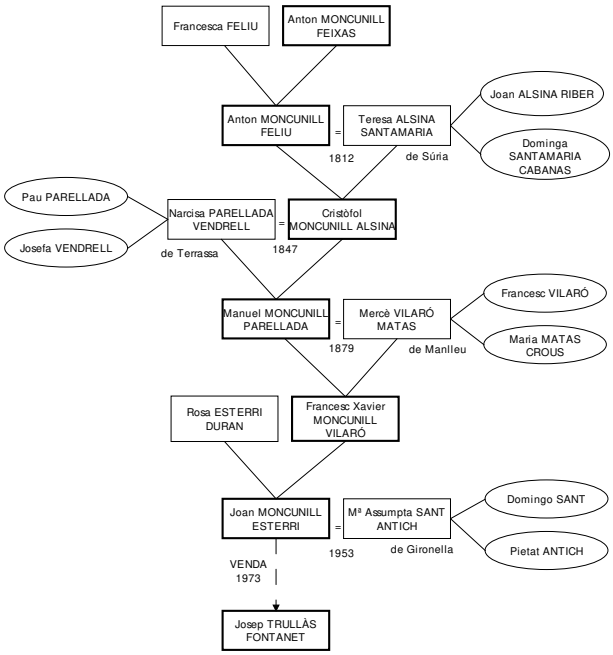

Mentre l'hereu no arribava a la majoria d'edat, la vídua era la senyora i mestressa absoluta de la casa. El 1818 el pare la va fer hereva, i quan els carlins li van cremar i saquejar la casa de Súria, la Teresa va acollir el seu pare vell a Montconill. Josep Alsina Riber va morir el 1844 i llavors el patrimoni que havia acumulat va anar a parar a les mans de la pubilla. El llistat és impressionant; la casa pairal a la plaça major de Súria, un molí fariner al costat del riu Cardener, un molí fariner arrendat a Víctor Faure d'Artés, tres horts, un olivar i dues vinyes a Súria. Més les següents heretats: Taurons de Sant Salvador de Torruella, la meitat de l'heretat Bosch de Coaner, Sociats de Sant Mateu, Soldevila d'Ardevol, l'Oller de Llanera, Marquilles de Vallferosa, Ramells de Fontanet, més dos molins fariners situats al terme de Llanera. El 1850, la Teresa es va desprendre del mas Bosch de Coaner. Se'l va vendre a Donya Isabel de Boisseau, marquesa vídua de Chateaufort, de Girona, pel preu de 1.080 lliures. La Teresa va ser molt longeva, va néixer el 1793 i va viure fins l'any 1872. Quan va morir, el seu successor va inscriure en el Registre de la Propietat 22 finques, entre grans i petites, que pertanyien a Montconill, i 16 finques heretades dels Alsina.

Cristòfol Moncunill Alsina va haver de buscar una muller adient lluny del terme, ja que les famílies de les noies casadores de les rodalies no disposaven dels recursos econòmics necessaris per emparentar-se amb els Moncunill. El maig de 1847 va fer capítols amb Narcisa Parellada Vendrell, filla de Pau Parellada, un terratinent del terme de Sant Pau, part forana de Terrassa. El Pau va dotar la Narcisa amb 2.500 lliures i va destinar 600 lliures més per comprar dues calaixeres i la roba. Entre el munt de roba destaquem quatre dotzenes de camises, unes tovalles de vint pams de flor de ginesta, i sis enagos de tela. Durant la seva vida, el Cristòfol va signar molts contractes de rabassa, i el vi de les parts dels parcers no parava de rajar dins de les seves immenses tines. Va establir a trossos una peça de terra que posseïa a les Costetes, per tal que diversos pagesos de Fals s'hi poguessin fer la casa. Això va ser l'origen del Raval de la Creu. El Cristòfol va heretar un benefici, dedicat a Sant Blai, a l'església de Santpedor. Una prerrogativa del patró era la de poder proposar al Bisbe el capellà que havia de ser-ne el beneficiari. El 1858 va proposar al seu germà Martí pel càrrec. El 1867 el Moncunill va haver de cedir uns terrenys seus de l'heretat Claret, repartida entre els termes de Santpedor i Sant Fruitós, per fer-hi passar la nova carretera de Manresa a Berga. Encara que costi de creure, l'actual Eix del Llobregat no era fins aquesta data res més que un camí per a cavalleries. Suposem que va rebre alguna indemnització. El 1877 va pagar 2.000 lliures al seu nebot Pere Canals de Montesquiu en concepte de legítima de la seva mare Dominga Moncunill. El 1876, l'amo es va quedar vidu, en morir-se-li la Narcisa, a l'edat de 50 anys. La Narcisa va ser una dona molt fèrtil, va fer pujar onze fills, tots nens excepte dues nenes. Alguns d'aquests fills van destacar en la seva activitat professional, dos d'ells en especial; el teòleg Joan i l'arquitecte Lluís Moncunill Parellada. Mentre els germans menors estudiaven i triomfaven fora de casa, el primogènit Manuel estava destinat a heretar les propietats.

Cristòfol Monconill i Narcisa Perellada

Manuel Moncunill Parellada va casar-se el 1879 amb Mercè Vilaró Matas, del mas Vilaró de Manlleu. El dot va ser de 4.000 lliures, sense comptar l'aixovar que va aportat la noia Vilaró al matrimoni. Les clàssiques caixes de núvia eren passades de moda i el que s'estilava llavors entre els rics eren mobles fets per ebenistes emprant fustes de la millor qualitat. En el cas present, els mobles van ser un armari, un mirall i una calaixera. En conjunt, la futura dona del Manuel va aportat a Montconill 21.333 pessetes. Amb la fil·loxera, la prosperitat del mas se'n va anar en orris, però immediatament es van replantar les vinyes, de manera que l'any 1903, per exemple, ja hi havia 21 quarteres de vinya nova sobre un total d'unes 150 quarteres dedicades a vinya. A més a més, l'atur va fer baixar els preus dels jornals, i durant aquells anys quadrilles de pagesos de Fals i altres llocs van boigar molta superfície de boscos, convertint terres poc rendibles en sembrats. No disposem de massa dades sobre l'activitat econòmica del mas durant l'època següent, però no hi ha dubte que l'acumulació de capital iniciada segles enrere va continuar i es va accelerar, i a partir del segle XXè, l'economia

del mas ja no va limitar-se exclusivament a l'explotació agrícola, sinó que va diversificar-se, i els Moncunill van invertir en la compra de béns immobles i altres negocis més rendibles que la terra. El 1910, el Manuel va vendre's la propietat Closa, de Fonollosa, a Francesc Puig Cots per 15 mil pessetes. El 1915 va fer testament a cal notari Travy de Manresa i va nomenar hereu al Francesc Xavier. A la única filla, l'Assumpta, li va llegar 50 mil pessetes per quan es casés, 5.000 pessetes en metàl·lic, tres finques a Castellbell i l'usdefruit d'una altra propietat a Calella. El 30 d'abril de 1930 va finir l'amo vell de Montconill, mentre que la seva muller el va sobreviure set anys més.

Va quedar Francesc Xavier Moncunill Vilaró, qui va casar-se amb Rosa Esterri Duran. Com la majoria de gran propietaris rurals, quan va esclatar la guerra es va passar a l'altre costat, deixant a la seva dona com a administradora dels seus béns. La Rosa va trampejar la situació i va aconseguir de l'ajuntament republicà que la deixessin seguir vivint al mas, si bé les terres estaven confiscades. Quan el Francesc va tornar a casa després de la guerra, es va trobar amb la sorpresa que la seva dona no volia renunciar als poders que li havia donat. No podia vendre's res sense el consentiment de la dona, i això era un bon entrebanc per l'hereu, perquè l'heretat Monconill ja havia entrat en un procés de liquidació que no es podia aturar. El Francesc Moncunill ja no era pagès com els seus avantpassats, s'estava habitualment a Manresa, al carrer Vallfonollosa, i havia muntat l'empresa de timbres de goma FRAMUN, un acrònim del seu propi nom. Vivia com un burgès, gastant més del que li rendia la propietat de Fals, que havia deixat en mans de masovers i col·lectors. Va morir el maig de 1958. En el testament havia fet hereu al Joan i havia repartit algunes finques urbanes entre les tres filles que tenia. La Mercè s'havia casat amb un britànic, Richard James Killey, del comtat de Chelsire. La Maria Àngels ho havia fet amb el procurador dels tribunals de Santa Coloma de Farners, Josep Mª Llavari. I la Rosa amb Josep Viñas, un empresari industrial de Barcelona. La fàbrica tèxtil de Súria la va deixar a mitges entre els quatre fills.

Joan Moncunill Esterri estava casat des del 1953 amb la noia Maria Assumpta Sant Antich, de Gironella. Van tenir una sola filla, anomenada Montserrat. Quan va heretar, va trobar-se amb un patrimoni bastant erosionat pels deutes i amenaçat pels interessos. Al principi va voler recuperar el control directe del mas. Va acomiadar els masovers i va intentar menar les terres pel seu compte. Per això, va llogar a Josep Barcons perquè les hi treballés amb un tractor de segona mà. També va provar de muntar de forma artesanal un tractor a partir de peces soltes. Li va costar una fortuna i mai va funcionar bé. Va fer altres costoses inversions, com per exemple unes grans sitges per emmagatzemar el gra els anys de collita bona. El problema era que no les arribava a omplir mai, perquè solia vendre's les collites abans de segar, per tal de pagar deutes. Perquè de deutes en tenia per a comprar i vendre. Diverses vegades va haver d'hipotecar el mas per aconseguir préstecs, com per exemple el 1962, quan va demanar 930.000 pessetes a la seva cunyada Montserrat Vilella, a tornar en cinc anys, amb un interès anual del 4'5%. No va acabar de tornar els diners fins el 1973. Aquesta cunyada era la dona del metge de Barcelona Domingo Sant Antich, germà de la Maria Assumpta. Com que el Joan no podia vendre sense el permís de sa mare, i aquesta es resistia a concedir-lo, va haver de buscar fórmules alternatives. La més imaginativa consistia en fer permutes de terrenys, encara que no coincidissin exactament els valors declarats. Així, el 1967 va permutar la masoveria de Collbaix per set habitatges a Premià de Mar. També es va desfer del mas Oms i d'altres trossos de terra al vessant dret de la riera.

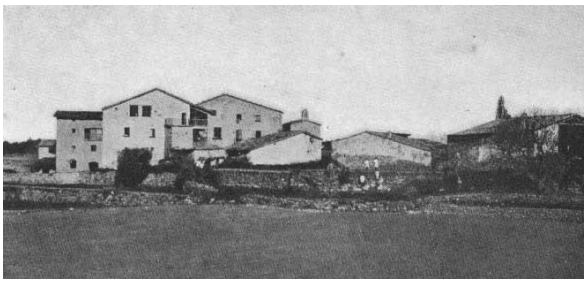

Mas Montconill, 1930

El 18 de setembre de 1973 es va perdre definitivament el mas Montconill, que havia estat durant més de set segles de forma ininterrompuda en mans de la mateixa família. Aquell dia, Joan Moncunill va vendre's el mas i altres terres a Antoni Trullàs Fontanet pel preu declarat de 3.078.000 pessetes. El Trullàs era un metge de Manresa especialitzat en radiologia, que invertia els diners que guanyava amb les radiografies en comprar qualsevol finca de la comarca que es posés en venda. Amb el seu afany col·leccionista, al llarg de la seva vida va aconseguir acumular una gran extensió de terra. Els primers anys, el doctor va invertir força diners fent obres de reconstrucció i rehabilitació de la casa, que estava bastant deixada. Hi ha una llinda en una portalada reconstruïda que porta la data 1989. També va millorar la finca construint un gran dipòsit d'aigua i coberts per la palla i la maquinària. El 2004 va morir l'Antoni Trullàs sense fills. El seu extens patrimoni immobiliari, després de descomptada la part que s'emportarà l'estat, suposem que es repartirà entre els seus nebots.

Al costat de la casa de l'amo del mas hi ha un altre habitatge reservat pel masover i la seva família. Es difícil establir la seqüència exacte dels masovers que han passar per la casa, en mencionarem només alguns dels darrers; Ramon Soler Carol, la seva muller Teresa Palà i set fills (1928), Joan Grau Anglerill, de Llanera, Francesca Villaurbina Tulleuda i sis fills (1940), Josep Grau Villorbina, Mercè Corderroure Suñé i dues filles (1944). Casimiro Rossell Biosca, de Fíguls i Antònia Tasias Ubach (1945). Josep Barcons Costa, de Riner, Rosa Costa Miralles i quatre xicots (1950). El 1955 els Barcons van marxar a Sant Fruitós i van ocupar la plaça Josep Mosella Vilaseca i la seva muller Teresina Centelles Casajoana, de la Batzuca. Al cap de sis anys van marxar cap a la masoveria del Sant Crist del Guix, a Manresa, i van venir Josep Boix Pons i Maria Oliva Guitart. Actualment té cura del mas Montconill el matrimoni format per Josep Ribalta Argerich i Rosa Pesarrodona Santasusana, que abans havien estat masovers al mas Serra.

La Fassina de Baix

El 18 de març de 1861, l'amo de la Torre, en Ramon Soler de la Plana, va fer un tracte d'establiment amb Ramon Miquel Pons, un pagès de la Molsosa que ocupava l'antiga fàbrica d'aiguardent coneguda com la Fassina. Li va cedir a parts un tros de 14 quarteres situat en un extrem de la seva propietat, a l'altra banda del Torrent de la Mallencosa, termenejant amb les terres de la Gabriela de Fals i Caranyes de Monistrolet. El tracte contemplava l'obligació de plantar vinya dins d'un termini màxim de vuit anys i donava permís al Ramon per construir una tina, al mateix tros o a costat del mas de l'amo. Després de mort ell, la casa i les terres de la Fassina van passar als seus fills, Francesc i Ramon Miquel Utgés. Els dos germans van plantar moltes oliveres, de tal manera que en un any bo arribaven a collir cent sacs d'olives. El Francesc va instal·lar un molí d'oli a la Fassina el 1882, que a més de moldre les pròpies olives, donava servei a tots els pagesos de Fals i pobles del seu entorn.

Llinda de la porta, 1890

El 1889, el Ramon Soler de la Plana va canviar de política i va decidir vendre's una mínima part de la seva extensa propietat. Va vendre cinc trossos a la partida de la Mallencosa a cinc dels seus parcers, prou rics per permetre's la compra. Francesc Miquel va adquirir per 2.105 pessetes al comptat un total de 21 quarteres, part vinya i la resta olivar. Per arribar al propi, el venedor li va donar el dret de pas d'un camí carreter de 11 pams d'ample, camí que també servia pel Pere Grau Sala i l'Isidre Prat Soler. Al fons del barranc de la Mallencosa o del Gaudó hi havia una font, l'aigua de la qual l'havia de compartir el Miquel amb el Francesc Bacardit, de cal Cabot, i el Xisco Moncunill, masover d'Oliveres, que també van comprar trossos en aquell indret.

Un any després el Francesc Miquel va aixecar una casa petita a la part baixa del terreny, ran de l'aigua del torrent. L'estructura de la casa és simple; uns baixos amb una doble volta de pedra, i un pis a sobre. La llinda del portal està feta de dovelles i al centre hi ha la data 1890. No se sap amb quina intenció va ser construïda la casa, ja que no consta que mai hi hagi viscut cap persona de manera permanent. Tampoc la casa va ser mai donada d'alta al Registre, ni tan sols a l'Ajuntament. Per això, no figura en cap padró municipal d'habitants, ni en cap relació de cases del poble. La casa era anomenada el Cobert del Fassiner o el Cobert de l'Olivar de la Fassina, i s'utilitzava per descansar o fer la migdiada quan s'anava a cavar els arbres o a collir les olives.

Després de la mort sense fills del Francesc, la casa va passar al seu germà Ramon, i després successivament a Ramon Miquel Cerarols i a Miquel Miquel Barnadas. El 24 de setembre de 1981, pocs mesos abans de morir, el Miquel Miquel es va vendre el terreny, amb casa inclosa, a Joan Sala Espluga, de Sant Joan de Vilatorrada. El nou propietari va fer a la casa unes petites obres per fer-la habitable. En realitat només hi anava a passar alguns caps de setmana, però al final se'n va cansar, i el 1998 se la va vendre a la parella formada per Josep Lluís Alonso Ferrer, un marbrer de Sant Fruitós, i la seva muller Montserrat Zaguirre Gómez. Aquests han portat a terme importants obres de reforma, convertint el cobert en un habitatge confortable. Han conservat i consolidat les parets exteriors de pedra vista i ha afegit alguns annexes al cos principal de la casa.

Frutos del caciquismo rural o un maestro atropellado

Aquest va ser un dels titulars de la primera plana del diari manresà "La Montaña" del dia 7 de maig de 1893. És sabut que les notícies dels pobles petits només mereixen l'atenció de la premsa comarcal quan n'ha passat alguna de grossa, algun incident o fet escandalós que interessi i entretingui els lectors del diari. Què es va esdevenir doncs, perquè el tranquil poblet de Fals fos notícia aquell dia ? L'article, que començava en portada i ocupava dues columnes senceres de la segona plana, narrava el següent:

«Por informes que hemos adquirido y por lo que "La Voz Manresana" y "El Vigia", periodicos locales, dicen en sus números de la próxima pasada semana, parece que el cacique de Fonollosa, ó sea el "venerable" de Fals como candorosamente apellidó á raiz de las elecciones un periódico posibilista al querer darle lustre, ha perpertrado un hecho de tanta gravedad que aún asegurándolo personas de nuestra entera confianza nos resistiamos a creerlo.(...) En el barrio de Fals existe un modesto e inofensivo Maestro de instrucción pública que no tiene otros defectos que cuidarse de su sagrado ministerio, divulgando entre los rústicos de aquellas solitarias calles la luz de la ciencia y no doblegarse á estrañas, ridículas y poco decorosas exigencias del caciquismo allí imperante. (...) Ese señor feudal de Fals, tierra famosa por las "tupinadas" debidas a su desparpajo, por no decir barra, no estaba bien saciado en sus deseos no viendo con calma el que el Maestro impávido, recto y tenaz, como lo está quien tiene razón y consciencia de su ser, aguantaba, aunque con desprecio, las insolencias y provocaciones suyas.(...) Llegó el 26 de Abril pasado y con un cinismo que admira se presentaron a las puertas de la casa en donde se halla instalada la escuela, el Alcalde, el Secretario, Juez Municipal, fuerzas de la Benemérita y somaten con otras varias personas en número de veinte y

á la orden del referido cacique, después de haber allanado la morada del propietario de la casa descerrajando la puerta de entrada, el Alcalde ordenó que se cargaran en un carro los enseres y menaje de la escuela y que fuesen trasladados al Molino de Buxeda.(...) Se nos acaba de manifestar que el propietario de la casa ha entablado querella por allanamiento de morada, habiendo tomado parte en causa varios vecinos, disgustados del atropello contra el Maestro, á quien estiman y respetan la inmensa mayoria de habitantes de aquellos lugares...»

En altres paràgrafs, l'article acusava sense embuts als poders fàctics de Fals de propiciar un ambient de "tupinada" o frau electoral, i de marginar al pobre mestre pel fet que no va fer campanya a favor del candidat a Corts, el senyor Junoy. Val a dir que "La Montaña" era un diari partidista, era l'òrgan oficial de la "Unión Republicana", i en les seves planes s'atacava sense miraments als rivals polítics; els monàrquics i altres partits de la dreta. Feia poc que s'havien celebrat eleccions, i el Sr. Junoy havia aconseguit l'acta de diputat per la circumscripció del Bages, amb el suport dels empresaris i grans propietaris rurals. Però què va passar en realitat amb el mestre? Qui eren els altres protagonistes d'aquesta història?

Les nostres investigacions ens han dut clarícia sobre l'afer. Hem pogut esbrinar a través de les actes del Ple i de la Junta d'Instrucció que el conflicte entre el mestre i les autoritats locals s'arrossegava des d'uns quants mesos abans dels fets relatats en el diari. L'escola del Molí de Boixeda havia sofert danys durant algun dels episodis de la darrera guerra dels Carlins i havia tancat les portes. Cap al 1885 va arribar al poble un mestre nou, nomenat pel Ministerio de Instrucció Pública; Guillermo Díaz de la Monja, natural de Fuentecésped, província de Burgos. El mestre va instal·lar-se en una cambra d'una casa del Pla de Fals, on feia classes a la mainada del poble. L'assignació de l'Ajuntament era de 156 pessetes trimestrals, que incloïen el salari i una subvenció per la residència. Com que el mobiliari de l'aula era gairebé inexistent, el mestre va encarregar el 1887 un armari per guardar el material escolar a Ramon Grau, secretari municipal i ebenista. El 1888, el mateix Grau va fer pel mestre una taula escriptori "estilo renacimiento". L'armari va costar 45 pessetes i la taula 40. Aquell any l'ajuntament va pagar també 10 pessetes per guix i tinta, 12 pessetes. per un mapa de la província, 3 pessetes. per un termòmetre, 10 pessetes. pels premis dels nens més aplicats, i 12 pessetes per la neteja. La senyora encarregada de la neteja es deia Luisa Rábanos. El maig de 1891, un grup de veïns de Fals va dirigir una carta de queixa a l'Alcalde, que era Isidre Jubert Torrents, un propietari de Fonollosa, demanant el trasllat de l'escola a l'antiga ubicació al Molí de Boixeda, amb l'argument que l'escola estava situada en una punta del terme i quedava massa lluny de les cases dels altres verals. Però el mestre no estava disposat a marxar i també va recollir signatures del veïnat defensant la seva posició. No costa massa imaginar les parts en conflicte; per una banda els "ravalencs", prou satisfets amb l'ensenyament que rebien els seus fills, per l'altra, el rector i els cacics del poble, que es malfiaven de les idees republicanes del mestre.

En el Ple del juny de 1891, l'alcalde va manifestar que :

«...el Maestro Don Guillermo Diaz ha opuesto una tenaz é infundada resistencia al cumplimiento de la órdenes amanadas por esta Alcaldia, desobedeciendo por completo á la autoridad hasta llegar en osadía al extremo de burlarse de las disposiciones por mi dictadas, cerrando las puertas de la escuela a mis agentes, habiéndome visto obligado á poner los hechos en conocimiento de la Exma. Junta Provincial de Instrucción...»

El juliol de 1892, el rector de Fals, que era mossèn Josep Vall de Vilaramó, va dir en una reunió a l'ajuntament que no entenia perquè encara no s'havia fet el trasllat, ja que l'escola *«...continuaba allá en un límite del pueblo, en un local sin condición alguna, ni de capacidad ni higiénica, con una amalgama en el mismo de niños y niñas, la mayoria de Rajadell, mientras los hijos del pueblo no pueden instruirse por razón de la distancia...»*

Cal Janet

També va malparlar del mestre i va lamentar que no es posés fi a la seva rebel·lia. Sembla probable que el "venerable" mencionat a l'article de "La Montaña" fos mossèn Josep.

En el Ple de febrer de 1893, es va tractar el tema un cop més, i després d'escoltar els informes de la Junta d'Instrucció i de la Junta de Sanitat, es va acordar per unanimitat el trasllat del col·legi al pis que s'havia llogat a l'amo del Molí de Boixeda, que es trobava en un lloc central del terme. Finalment, el 26 d'abril es va executar l'acord, tal com van relatar els tres diaris de Manresa que hem esmentat. Aquell mateix dia, es va fer pujar el notari Bonaventura Roqueta de Manresa, perquè prengués inventari del material de l'escola. L'amo del Grauet li va pagar 50 pessetes, que després li va restituir l'ajuntament. A finals de juny, el secretari municipal Ramon Grau, i els propietaris Salvador Massana i Joan Subirana, van baixar a Barcelona per tractar l'assumpte. El mestre conflictiu va ser cessat i es va designar per començar el curs a un mestre provisional que es deia Josep Fusté Cardús. El 20 de desembre de 1893 va ser nomenat el mestre Tomàs Puig Soler, i el febrer de 1894 va prendre possessió de la plaça en propietat al Molí de Boixeda.

Els testimonis orals que hem recollit encaixen amb els fets que hem documentat, i a més, ens aclareixen quina era la casa on hi havia l'escola. Lluís Ballonga recorda haver sentit

explicar al seu avi, nascut el 1875, que de petit havia anat a escola a cal Janet, on hi havia un mestre que ensenyava molt bé, malgrat que castigava amb rigor, i que el mestre va ser expulsat del poble per la infàmia de conviure amb una dona sense estar casats (la dona de la neteja ?), però que en realitat el motiu era que el mestre era massa competent i això no agradava als propietaris. La Maria Giralt de cal Janet també recorda històries explicades a casa referents al "mestre Guillermo". Sembla ser que en l'episodi dels mobles, aquests, abans de ser carregats en un carro van ser llençats per la finestra del primer pis de la casa. Aquesta situació de conflicte d'interessos entre dues classes socials contraposades al voltant de l'activitat d'un simple mestre d'escola no va ser un cas aïllat a Fals, sinó que va passar el mateix en altres pobles, ja que la dreta conservadora no veia amb bons ulls que els fills dels treballadors rebessin segons quines influències pernicioses d'un mestre massa progressista, i movien els fils per aconseguir una escola a la seva mida. Per ells, el mestre ideal havia de mantenir la disciplina, ensenyar quatre lletres, i sobretot, no omplir el cap dels nois de cabòries.

Temps de Maquis

La Guerra Civil va acabar amb la desfeta total de les forces republicanes. Una part dels soldats i milers de civils van creuar la frontera francesa fugint de la repressió franquista. Al cap de pocs mesos va iniciar-se la 2ª Guerra Mundial i França va ser ocupada pels alemanys. Va organitzar-se una tímida resistència contra els invasors, on, al costat dels francesos, hi figurava un bon nombre d'antics combatents republicans. Nombrosos guerrillers i refugiats van ser detinguts per la policia alemanya i van acabar als camps de concentració. Altres van ser deportats, com el president Companys, que va ser lliurat al Govern Espanyol i condemnat a mort. Cap a les darreries de la guerra mundial, els combatents republicans van tenir un paper destacat en la reconquesta del territori francès. Ells creien que col·laborant en la derrota de les potències feixistes, els aliats intervindrien per fer caure la dictadura de Franco, però les coses no van anar així, i van tenir la immensa decepció de veure com el règim franquista era tolerat. Aleshores alguns grups, sobretot anarquistes i comunistes, van decidir seguir lluitant amb les armes. Colles de guerrillers o maquis s'infiltraven a través dels Pirineus i, amb l'ajuda de militants de l'interior, atacaven interessos de l'Estat. Oficialment eren considerats terroristes, però pels vençuts a la guerra eren uns herois. El poble va mitificar els maquis més agosarats, aquells que jugaven al gat i al ratolí amb els guàrdies i mai eren capturats, com els coneguts Massana, Quico Sabater, o el Caracremada. La seva activitat es desenvolupava sobretot a les zones muntanyoses, però van arribar a donar cops de mà dins de les ciutats. Després d'alguns èxits inicials, la lluita va esdevenir desigual, perquè el Govern espanyol va desplegar un gran contingent de policia i exèrcit a les zones de més activitat guerrillera. El darrer maqui que va actuar a Catalunya va ser Ramon Vila, àlias Caracremada, que va ser abatut per un patrulla de la Guàrdia Civil el 7 d'agost de 1963.

El Caracremada va ser precisament un dels maquis que va tenir relació amb el nostre poble. Era fill del poble de Peguera i durant la guerra va militar a la CNT. Exiliat a França va adquirir certa notorietat com a guerriller, arribant al grau de capità. Uns anys després va establir la seva base al sud de França i va creuar clandestinament la frontera moltes vegades, sol o acompanyant a grups de maquis. Va canviar sovint de domicili i els de la Gabriela estan convençuts que el Ramon Vila va estar una temporada treballant a casa seva com a llenyataire. Recorden que era un home trempat i amic de les bromes, i també un bon treballador. El curiós és que és feia dir Joan, un nom força corrent, "el que hi ha més" deia ell, potser per amagar la seva personalitat. Va marxar de la Gabriela per anar a la masoveria del Putxet del Pont de Vilomara, on, segons opina el Jaume de la Gabriela, va entrar en contacte amb la banda del Marcel·lí Massana i va ajuntar-s'hi. Aquesta suposada estada del Caracremada a Fals no està massa d'acord amb la biografia del guerriller que s'ha publicat en diversos llibres.

El gener de 1951 hi va haver un sabotatge amb explosius que va afectar a tres torres d'alta tensió al terme de Rajadell. L'agost següent va ser volada la via entre Aguilar i Rajadell, a l'alçada del túnel, i el tren va descarrilar, sense que es produïssin víctimes. Entre els anys 1950 i 1952 hi va haver una sèrie d'accions dirigides contra les conduccions elèctriques en diversos llocs de la comarca. Totes aquestes accions, i moltes d'altres, es van imputar al Caracremada. Sembla ser que els responsables de les accions venien de França, i que feien nit en diversos amagatalls, situats sempre en llocs alts, perquè garantissin bona visibilitat i oportunitats de fugida. Un dels indrets on es van detectar rastres de la presència de maquis era una barraca situada sobre l'obaga del mas Bosc. També es va observar el dia abans d'un atemptat un grup d'homes que sortia d'una barraca de vinya que hi ha a prop de cal Fontanet. Una dia, fins i tot, hi va haver una topada entre l'Alfred Boladeras, de cal Gardela, i un home que amava fortament armat. No es van dir res i cadascú va seguir el seu camí.

Aquesta activitat guerrillera a la zona va provocar que el comandament de la Guàrdia Civil hi desplegués nombrosos efectius. Es va habilitar una caserna a Rajadell, que va ser inaugurada amb la presència de les forces vives dels municipis de Rajadell i Fonollosa. Al Raval d'Oliveres hi van enviar una dotació formada per un caporal i 3 o 4 "números". S'estaven a cal Pinsà i menjaven a cal Tinai. Tenien dos gossos ensinistrats i es passaven les nits patrullant pels camins i seguint la via del tren. La Guàrdia Civil tenia el convenciment que els sabotejadors tenien un contacte o "lloca" al poble de Fals. Evidentment les sospites van recaure en els elements que figuraven en les fitxes de la policia com a simpatitzants amb els rojos i que ja havien sofert represàlies i penes de presó havent acabat la guerra. No és va poder demostrar mai aquesta col·laboració. En general, es va atemorir i amenaçar la població, per tal que denunciessin qualsevol contacte amb els maquis. El sometent del poble, format per persones "addictes" i que tenien llicència d'arma, va ser obligat a patrullar pels camins del terme. El sentiment d'inseguretat era molt fort entre les forces de la Guàrdia Civil, que en veien

impotents davant de les accions d'uns maquis agosarats i bons coneixedors del terreny. Una vegada, es va detectar la presència de maquis a la zona de Sant Amanç. El capità Guillen va muntar un cercle de seguretat format per patrulles estàtiques, que tenien l'ordre de disparar a la més lleu sospita. Una de les parelles estava a l'aguait al Grauet, una altra al Tatger. Un vespre tornava del cafè cap a casa un home de cal Llorenç del Pedró, de Fonollosa. Quan transitava pel Pla de Carol va rebre un raig de trets i li van haver d'amputar les dues cames. Va ser una "víctima col·lateral" de la guerra dels maquis.

La majoria dels guerrillers maquis van caure a mans de la policia o es van retirar, i a començament de la dècada dels 60 el Caracremada era l'únic que seguia en actiu. El 8 de febrer de 1961, va volar dues torres al terme de Rajadell, molt a prop del termenal del Tatger. El 5 de juliol de 1962, Caracremada va creuar novament la frontera. Anava amb el company Pedro Antonio Sánchez Martínez, de 53 anys, natural de Ontur, província de Albacete. El 24 de juliol van atemptar contra diverses torres d'alta tensió del Pla de Fals i de l'Altre Pla. El "modus operandi" consistia en serrar el perfil de tres potes i fixar amb filferro una càrrega a la quarta pota. L'explosiu era goma fabricada per la Societè Nobel Française. La torre nº 1129 de la Compañía de Fluido Electrico va ser abatuda, i les torres 2605 i 824 de les Fuerzas Electricas de Cataluña van sofrir danys però no van caure. Les destrosses es van estimar en unes 66 mil pessetes. En una de les torres hi van penjar una bandera de la FAI. Van fugir en direcció nord cap a la frontera, passant pel Molí de Boixeda. Sota el pont de la riera, l'endemà es van poder observar unes petjades recents sobre el fang. Corresponien a unes sabates de mida del 41 i del 44. A Puigreig i a Santa Maria de Merlès van enfrontar-se amb una de les nombroses patrulles de la Guàrdia Civil que els perseguia. Els dos cops van fugir a trets, però el Pedro Antonio no va poder seguir el ritme i es va separar del seu company. Va ser detingut a Borredà el dia 1 d'agost. Segons un article de "La Vanguardia", « *Al ser detenido negó rotundamente toda participación en los hechos que se le imputan, pero despues de un hábil interrogatorio, acabó confesandose autor, en unión de otro individuo, de la colocación de cargas explosivas en la base de la torres conductoras de energia eléctrica en la zona de Manresa-Rajadell...*»

Pels lectors avesats a llegir entre línies la premsa franquista és perfectament clar el significat de l'eufemisme "un hábil interrogatorio". El 16 de setembre de 1962, el maqui va ser jutjat i condemnat a 30 anys de presó. El 2 d'agost de 1963, Caracremada va tornar a Fals i va volar tres torres al costat mateix de cal Prim. De retorn a França, va ser mort en una emboscada d'un grup de guàrdies civils de Manresa, a la Creu del Perelló, una casa abandonada de Castellnou.

A part de les històries del Caracremada, hem recollit altres fets protagonitzats pels maquis. A finals d'estiu de 1945, una colla de maquis, coneguda com la partida de "Los Feos" es va infiltrar per la frontera en direcció a Andalusia, la seva terra. No coneixien el terreny i van tenir moltes dificultats. Uns quants d'ells van aixoplugar-se uns dies en una balma al Pla dels Manresans. Anaven afamats i van anar a demanar menjar a la Torre. A la Torre hi feia estada un seminarista que es dedicava a fer classes de repàs a la mainada. Seguint les consignes de la policia, aquest va córrer a denunciar els fets. El vespre del dia 7 de setembre, nombrosos efectius de la Guàrdia Civil van envoltar els maquis. Aprofitant la fosca, alguns van poder escapar, però un va ser abatut per les bales. Es tractava de Gaspar López Jiménez, àlias "el Rubio". El lloc on va morir es conegut des d'aleshores amb el nom del "Camp del Maqui". Aquella nit la guàrdia civil va obligar als homes del poble que vetllessin el cos del difunt, de dos en dos, fins que al matí va arribar el jutge i va ordenar l'aixecament del cadàver. Llavors van cridar a Jaume Juvert, de cal Sadurní, perquè traslladés el difunt al cementiri amb el seu carro de trabuc. Va ser enterrat a terra, sense taüt, embolicat amb una borrassa. Molts anys després, el 1992, l'associació A.A.G.E. "Amical d'Antics Guerrillers Espanyols", li va retre homenatge i va dignificar la seva tomba amb una làpida.

Ramon Vila, alies Caracremada

Hi va haver encara un obscur incident, que exemplifica l'ambient que imperava en el temps dels maquis. Va passar el febrer de 1940 al mas Serra. Van presentar-se dos o tres homes demanant menjar. La mestressa va avisar a uns treballadors que dinaven, i un d'ells, un notori membre de la Falange local, va despenjar el fusell del sometent i va baixar. Els homes van fugir, cames ajudeu-me a córrer, però un d'ells va rebre un tret mortal. Es deia Pascual Gironés i era natural de Corbera, província de Tarragona. Els més probable era que no fossin maquis, sinó nois que havien fet la guerra i, farts de passar penalitats a l'exili, intentessin retornar a casa pels seus propis mitjans.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2005, número 15
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
416
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2005, NÚMERO 16

Cal Guinard

El nom de la casa prové de "Guinard", l'àlies amb què era conegut el Pere Torradas, el pagès que va fer la casa. És un nom derivat de guinarda, la femella de la guineu. No s'ha pogut localitzar el document de l'establiment del terreny, tal vegada va ser un tracte de paraula, però sens dubte pertanyia al mas Massana, amb les terres del qual termenejava pels quatre costats, excepte un tram curt que ho feia amb les Feixes del Rector. La casa estava envoltada d'una mica de terra, cosa de mitja hectàrea, incloent unes feixes al cantó de riera que es podien regar amb el canal que portava l'aigua al Molí de Fals.

La primera notícia del Pere Torradas és de 1798; és una venda que aquest va fer de 112'5 quintars de verema a Joan Galí, un cabaler del mas Boixeda, qui n'hi va pagar 50 lliures. El raïm procedia d'una vinya de 8 jornals que el Guinard menava a la partida de Puig Oliver de Jaumeandreu. Era una compra-venda un xic especial; el venedor havia de donar al comprador 22 quintars i mig cada any durant cinc anys successius. El producte s'havia de lliurar en una de les tines del mas Jaumeandreu. El tracte es va repetir el 1802, quan el Guinard va vendre-li 77'5 quintars per 30 lliures. Se suposa que el Joan Galí, que era fuster i segurament no tenia vinya, deuria comprar el vi pel seu propi consum.

El Pere Torradas estava casat amb la Josefa Suares, natural d'Aguilar, i hem recollit evidències de tres dels seus fills. El 1816 es va casar l'Agustina amb Ramon Boladeras Palomes, de Rajadell, el 1820 es va casar la Maria amb Joan Arderiu, de Monistrolet, i el 1839 es va casar el Josep Torradas Suares (1797-1889), l'hereu, amb Margarida Coromines Boladeras (1806-1879), de Rajadell. El matrimoni va donar fruits abundosos, cinc fills i tres filles. Dos d'aquests fills, el Pere i el Francesc, van marxar de casa seguint la riera amunt i van colonitzar les cases del Racó i altres de la Vall de Pere Jutge. En morir el pare, el Josep va heretar les propietats, tant la casa com els drets de les vinyes. El 1874 va voler legalitzar la casa, perquè no disposava de cap paper o document de propietat. L'alcalde Pere Vilalta i el secretari Magí Bacardit li van certificar que feia molts anys que s'estava a la casa i que pagava la contribució. El Josep va testar el 1864 i va morir el 1889, a l'avançada edat de 91 anys. Llavors, el Valentí Torradas Coromines, que ja comptava 55 anys, va poder inscriure la casa al seu nom al Registre de la Propietat. El Valentí (1845-1927) es va casar el 1875 amb Esperança Subirana Vilaseca (1852-1914), de la casa del Morro Negre de Fals. Van tenir sis fills, dits Domingo, Valentí, Vicenç, Lluís, Maria, i Carme. El maig de 1900 el Josep va declarar davant de notari que devia al seu germà Sebastià, establert a Rajadell, uns diners que aquell li havia prestat, i com que no era capaç de tornar-los-hi, li venia cal Guinard per 500 pessetes. Creiem que el Josep i la seva família van seguir vivint a casa, malgrat que el propietari fos el Sebastià. El 1911 però, l'Esperança Subirana va estar en condicions de recomprar la casa al seu cunyat. En la compra-venda va declarar que els cèntims eren propis, que ja els tenia estalviats abans de casar-se. D'aquesta manera la casa va retornar a la família. Quan l'Esperança va fer testament el 1914 va fer hereu al seu fill gran Domingo Torradas Subirana.

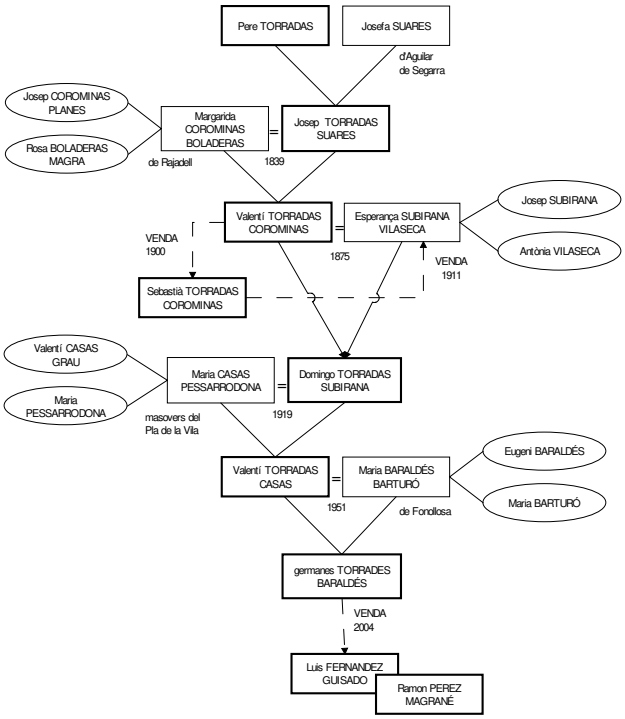

El 1919, el Domingo va signar capítols matrimonials amb la xicota Maria Casas Pesarrodona, originària de cal Sabató. El dot va ser de només 40 pessetes, però la roba de l'aixovar es va valorar en 1.250 pessetes. Com de costum, l'home va haver d'hipotecar la casa a nom de la muller, per tal de garantir la restitució del dot, si mai s'esqueia. El notari dels capítols es deia, ni més ni menys que, don Julian de la Vega y Sánchez de la Poza. El següent propietari de cal Guinard va ser Valentí Torradas Casas, el qual va esposar a Maria Baraldés Barturó, natural de Fonollosa i filla dels masovers del mas Oms. Van

tenir tres filles, anomenades Maria Àngels, Josefina, i Flora. El pobre Valentí va tenir la desgràcia de morir d'accident el 1965. Li va passar llaurant una de les feixes de sota casa amb la mula; l'animal es va desbocar i el va fer esbalçar daltabaix .Com que no havia fet testament, el Jutge va dictaminar que les tres filles quedaven hereves, per parts iguals, però essent petites, la Maria Baraldés va quedar com a usufructuaria. Les filles es van anar fent grans i es van casar. La Maria Àngels i la Flora van marxar de casa, mentre que la Josefina va quedar-se amb el seu marit Manuel Ramon Roca Godia, natural de la Granja d'Escarp (Lleida). També van acollir a cal Guinard l'Eugeni Baraldés, quan aquest es va fer vell i va haver de deixar la masoveria del mas Oms. A mitjans de la dècada dels 90, el matrimoni Roca i la Maria va marxar a viure a Sant Joan i la casa va quedar deshabitada. A través d'una agència immobiliària, el 2004 la casa va ser comprada pels nois Ramon Pérez Magrané, natural de Reus, i Luis Fernández Guisado, de Sevilla. Aquests s'hi han instal·lat de manera permanent, han endreçat l'entorn, i han recuperat els camps de conreu

Cal Guinard

abandonats. També han posat tota mena d'animals domèstics i de granja, la qual cosa ha retornat a cal Guinard l'ambient de casa de pagès que havia tingut en temps passats.

Cal Xamal

Els orígens d'aquesta casa es remunten al 16 de novembre de 1759, el dia que Jaume Casellas va adquirir un tros de terra a Valentí Alsina Tatger i a sa mare, la vídua Maria Tatger. La peça tenia una extensió de dues quarteres i estava emplaçada en un extrem de la propietat del Tatger, a dalt del Pla de Carol. El comprador en va pagar 10 lliures al comptat i va contraure l'obligació de donar al mas Tatger la cinquena part de tota la collita de raïm i de cereal. Com que el tracte permetia dedicar un trosset a hort, fer una bassa i construir un habitatge petit dins dels límits de la terra, el Caselles es va afanyar a aixecar una casa per viure-hi. Era de planta quadrada i estava bastida sobre dues voltes de pedra, una destinada a celler i l'altra a quadra. Pel costat dret pujava una escala al primer pis, on s'hi trobava la cuina i els "quartos" de dormir. L'espai de sota la teulada estava destinat a magatzem de gra i llegums i també per guardar tota mena d'andròmines. Era una estructura típica de la major part de casetes que es van construir en aquella època per aixoplugar les famílies dels parcers que van emigrar a Fals atrets per la possibilitat de plantar vinyes. Aquesta casa estava situada a prop del cingle, de manera que gaudia d'una vista magnífica sobre el Pla de Fals, amb les muntanyes de Montserrat de fons.

El 1765 el Jaume Caselles va fer testament amb el rector del poble i va heretar al seu fill Valentí Casellas. En el capbreu de 1791 consta que el propietari és el Valentí i que la casa paga cada any per Nadal un cens de sis diners al Duc de Cardona. D'una manera o altra, la casa va passar en poder d'un que es deia Mariano Puigdellívol (1806-1857), fill de Valentí i Teresa Junyent. Estava casat amb una dona anomenada Teresa Serarols, i tenia, com a mínim, dos xicots. El desembre de 1857 el Mariano va passar a millor vida, i al cap de pocs mesos va seguir el mateix camí la seva vídua. En aquell moment la casa era coneguda amb el nom de cal Xamallot, renom que després va quedar reduït a cal Xamal. L'Antoni Puigdellívol Serarols va inscriure el 1866 la propietat al Registre, al·legant que l'havia heretada dels seus pares. El 1879, el Puigdellívol es va vendre els seus drets sobre la casa i la terra per 630 pessetes a Joan Biadiu Comallonga, el que s'havia casat amb la pubilla del Tatger. Tanmateix van seguir vivint a cal Xamal els dos germans Puigdellívol. Primer va morir l'Antoni, i el 1901 ho va fer el Ramon. Malgrat haver estat casats, cap del dels dos va tenir descendència. La casa va ser venuda llavors a Francesc Biosca Escales, que era originari de Rajadell, però feia molts anys que vivia a Fals. L'operació no va ser gaire regular, ja que no va quedar cap constància notarial de la compra-venda. Segurament les parts van avenir-se amb un tracte de paraula. En estreta col·laboració amb la seva muller Maria Carol Vilà, de Joval, va tenir un fill, l'Isidre, que va ser el següent amo de cal Xamal.

Ruïnes de Cal Xamal

L'Isidre Biosca va ampliar la propietat el 1914 comprant una porció de 12 quarteres del mas Grau per mil pessetes. El tros limitava amb el mas Dalmau de Rajadell, el camí de Fonollosa a Fals, i amb el cingle d'una costa dita de Riera Maria. L'Isidre Biosca, àlies Xamal, va protagonitzar una peripècia, de la qual en queda un record material. Un dia,

mentre travessava el Torrent del Ridó, un barranc que fa de termenal entre les propietats de la Gabriela i Massana, se li va esverar la mula i aquesta, enfollida, el va arrossegar torrent avall. Mentre cavalcava cap a l'estimball i es recordava de tots els sants, haguts i per haver, va tenir esma per fer una prometença per si aconseguia salvar la vida. Va acabar il·lès de l'aventura, i com a mostra d'agraïment, va demanar al Gabriela permís per poder erigir un petit oratori en el lloc dels fets.

L'abril de 1920 la casa va canviar una vegada més de mans, en ésser venuda a Isidre Bosch Bru, de Sant Mateu. El venedor va anar a viure a Sant Fruitós, en una casa que, curiosament, avui es coneix amb el nom de casa Xamal. L'Isidre Bosch compartia la casa amb la seva muller Antònia Colillas Casas (1877-1942), de Llanera. L'Antònia havia tingut dos marits abans d'ell, i tenia un fill d'un dels matrimonis anteriors. Amb l'Isidre va tenir dues criatures més, la Rosalia i el Pere. Quan va enviduar, Isidre va quedar sol a cal Xamal amb l'única companyia d'una serventa dita Carolina Juvert Roses. Un dia a la nit del mes de gener de 1943 uns lladres van entrar a robar, i com que algun d'ells era conegut de les víctimes, van optar per assassinar el Xamal i la minyona. Aquesta va morir a l'acte, però l'Isidre Bosch va sobreviure un temps i va ser encara capaç de donar testimoni dels malfactors, que van ser detinguts i castigats.

La casa va passar a Pere Bosch Colilles, però aquest s'estava a Fonollosa i no tenia cap ganes d'ocupar-la, així que se la va vendre a Domingo Roca Vallés, de Manresa. Després de la defunció del Roca, la finca va quedar repartida a parts iguals entre els seus tres fills, Sebastià, Domingo i Jordi, quedant l'usdefruit en mans de la vídua Teresa Bisbal. El Sebastià es va vendre la part de cal Xamal i altres finques a la seva mare, i el 1986 la Teresa va cedir per un preu simbòlic la finca als altres dos fills. Mentrestant però, la casa abandonada va començar a ensorrar-se. A mitjans de la dècada dels vuitanta va esfondrar-se la teulada, i actualment l'edifici és només un munt de runa.

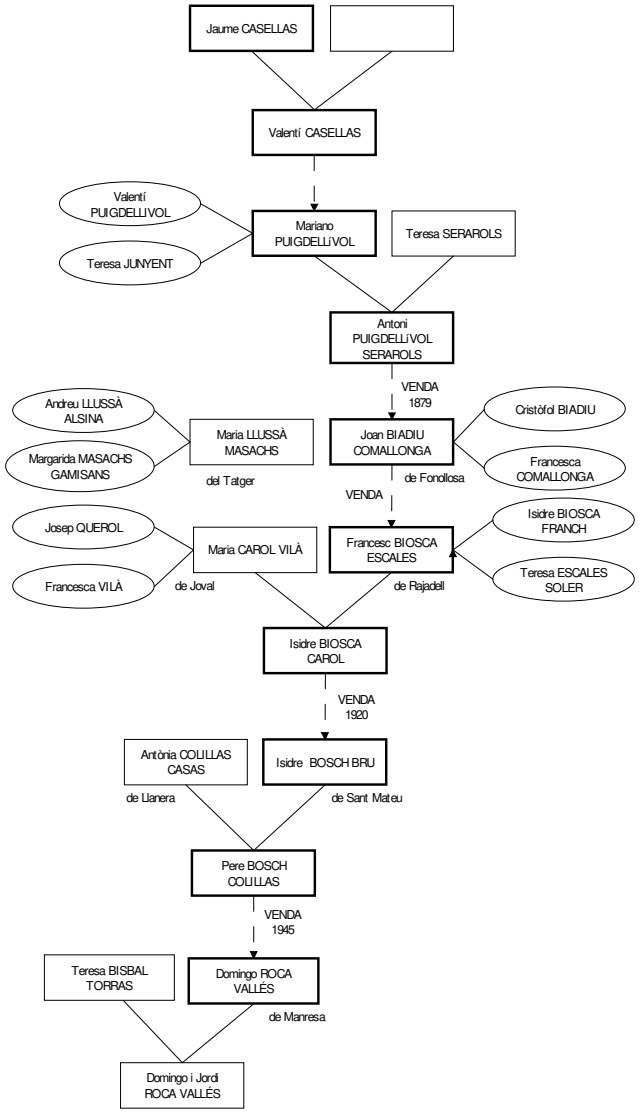

Mas Serra (2ona. part)

Com havia passat tres generacions abans, al mas Serra es va repetir la circumstància de no tenir cap fill baró. El Valentí i la Ignàsia van tenir només dues noies, la Rosa i la Maria Anna. La pubilla va casar-se el 10 de gener de 1797 amb Joan Junyent, l'amo del Junyent de Rajadell. Aquest era vidu d'Antònia Dalmau i era tradició que quan es casava un vidu es fessin esquellots. Els esquellots en principi tenien un caire festiu, però sovint esdevenien turbulents i acabaven amb la intervenció de la força pública. El jovent que tenia ganes de gresca o d'empipar els casats, acudia els vespres a fer soroll i cantar cançonetes. Les cobles eren satíriques i sovint tenien bastant mala bava. Per una casualitat s'han conservat els versos d'aquests esquellots, que van ser transcrits íntegrament per la Roser Parcerisas en el seu llibre "Memòria d'Aguilar". Vet aquí una mostra:

Capitols nous se han dictats
de Joan Junyent que es casat
amb Rosa Serra donzella
que molts sabran qui es ella
una dona de bon nom
així se diu per tot lo mon

Rosa Serra es de planyer
d'haver donat ab tal gent
tant es lo un com lo altre
tots los homes del Junyent
Mira't d'ells no te'n fios
tots te volen enganyar
ses raons i bona cara
a lo darrer has de pagar

Que direm de la Roseta
quan a la primera nit
li va veure la bragueta
desatenta al seu marit:
No m'haurieu enganyada
si jo hagues cregut la gent
ni tampoc m'haurieu vista
a la casa del Junyent

Tines del Mas Serra

El vidu ja devia ser gran i el matrimoni va durar poc. El 1802, la Rosa va contraure segones núpcies amb Pelegrí Cases, un rebrot del mas de les Cases de Matamargó. Cent anys més tard, el propietari de les Cases, en Ramon Cases Gibert, compraria un lot format per les tres finques més extenses del Pla de Fals; la Torre, Oliveres i el Grau. El Pelegrí va aportar una mica de solvència econòmica a una propietat que començava a estar aclaparada pels deutes, però no obstant això va caldre vendre i demanar més crèdit per tal de tapar els forats. El 1825 van vendre un censal de 400 lliures a Josep Massana. El 1827 van vendre a Jacint Arderiu de Torruella les parts que pertocaven a la casa d'una vinya força gran. La vinya termenejava pel cantó sud amb el camí ral de Súria a Igualada, i per l'oest amb el camí que anava de can Serra a Boixeda. En van treure 200 lliures. La venda era reversible i el 1859 es va recuperar la terra. El creditor més important però, eren les Quotidianes Distribucions de la Seu de Manresa. Per poder pagar diverses anyades d'interessos vençuts, el 1841 van vendre's a un paleta i a un mestre fuster de Manresa, les collites de sis anys d'un camp anomenat el "Reguer". Els van oferir mil piles de brossa per fer formiguers i els van cedir l'era de la casa. De les 450 lliures del negoci, només en van veure 150, les altres van anar directament a la Seu. El 1845 van manllevar 275 lliures a Francesc Riera de Fals amb un interès del 4%. El 1846 van demanar 500 lliures al veler de Manresa Francesc Puig. Els les va deixar al 3%. Aquell any van poder recuperar la resta del dot que la Rosa havia entrat al Junyent, que era de 400 lliures en total. El 1850 van endeutar-se 370 lliures més per poder pagar interessos. La pubilla va fer testament a Manresa el gener de 1846. Va fer hereu el seu fill gran Vicenç, però amb la propietat hi anaven també els deutes. Als altres dos fills els va deixar 50 lliures per cap i el deure d'entrar d'aprenents en algun ofici honrat. Mentre durés l'aprenentatge, l'hereu els havia de mantenir. Pel dot de cada una de les tres filles, dites Munda, Rosa i Francesca, va destinar 250 lliures, alguns vestits i roba blanca, i una de les calaixeres velles que tenia a casa. Abans d'endur-se-les però, l'hereu les havia de fer reparar. Al seu home el va deixar usufructuari i li va donar plens poders per vendre o empenyorar, i

«...per lo cas que mon hereu no se aportia ab lo degut respecte y veneració que deu tenir á son pare, dono facultat a est de aumentar los llegats als fills als dos comuns en las quantitats que be li aparaguia...»

Després de la seva defunció, el 19 de febrer de 1857, el Pelegrí va donar al Josep i al Valentí, que havia esdevingut fuster, una vinya a cada un perquè s'hi guanyessin la vida. Les vinyes portaven el nom de "Sobre lo marge Robador" i la "Devesa", i estaven subjectes a la prestació de la quarta part. La Munda i la Rosa van quedar per vestir sants i van ser mantingudes per l'hereu fins el darrer dia.

El Viçenç Cases Torrescassana, àlias Serra, es va trobar amb una situació complicada. En una relació de1864, la suma total dels deutes és de 70.842 rals. La garantia és l'heretat Serra, que està valorada en 300 mil rals. A part dels deutes antics amb la Seu (de l'any 1792) i amb els rectors de Fals (1746), Sant Mateu (1802) i Santpedor (1811), i d'altres més recents, va haver d'assumir el pagament del dot de les germanes i les legítimes dels germans. Valgui d'exemple les 600 lliures que va haver de donar el 1866 al Valentí per aquest concepte. En comptes de vendre, va ser llest i va aprofitar-se de la gran demanda de vi que hi havia a causa dels estralls que feia la fil·loxera a França, i va emprendre una política activa d'establiment de vinyes a parcers. En un sol any, el 1864, va fer sis establiments, amb una extensió total de 48 quarteres. Es veu que la terra anava buscada, perquè els establiments no es fan gratis, sinó que el parcer paga una quantitat per accedir al dret emfitèutic. En un dels contractes de rabassa d'una parcel·la de 8 quarteres, un pagès de Sant Joan va pagar 2.000 rals de billó d'entrada. Un dels punts del tracte fa així:

«...el adquiriente en dicha tierra no podra construir edificio alguno, sino unicamente una choza de las que se acostumbra en dicho terreno, y tambien un lugar inmediato a la casa can Serra o Casas, y en el punto que le designará el estabiliente...»

Aquí tenim doncs, l'origen de les nombroses barraques de vinya que es troben per tot arreu, i de la renglera de tines dels parcers que hi ha a la part nord del mas Serra. Un altre element que va ajudar a resoldre el problema econòmic va ser un casament afortunat. El gener de 1859 es va casar amb Rosa Espinalt Aloy, filla del mas Campserver. Va aportar al matrimoni 1.500 lliures en efectiu i una calaixera bona i diversos vestits, amb un valor de 150 lliures. Van tenir sis filles i cap xicot. L'hereva havia de ser la Rosa, però aquesta va tenir vocació religiosa i va entrar com a monja al convent de Sant Pere de les Puel·les. La propietat va passar a la segona, la Maria Casas Espinalt. El Vicenç va testar el novembre de 1868 i va morir el 22 d'octubre de 1875, mentre que la seva

muller el va acompanyar a la tomba dos any més tard. La pubilla va trobar marit no gaire lluny de casa seva; va enllaçar amb Joan Subirana Portella, que era l'amo del mas veí de Subirana. Des del dia que es van casar, el 1875, les dues propietats van quedar unides per sempre més. La parella va tenir una colla de fills; Joan, Maria Concepció, Alexandre, Josep, Maria Assumpta i Sebastià. L'Alexandre va estudiar per capellà i va morir a la casa dels pares a l'edat de 40 anys. La vella mestressa es va estalviar la pena de veure morir el seu fill, perquè ja feia dos anys que no hi era. Havia passat a l'altra vida el dia u de febrer de 1923, a l'edat de 71 anys.

El següent amo va ser Joan Subirana Casas, el qual es va casar el 1917 amb Emília Viladoms Viladés, filla de Pau

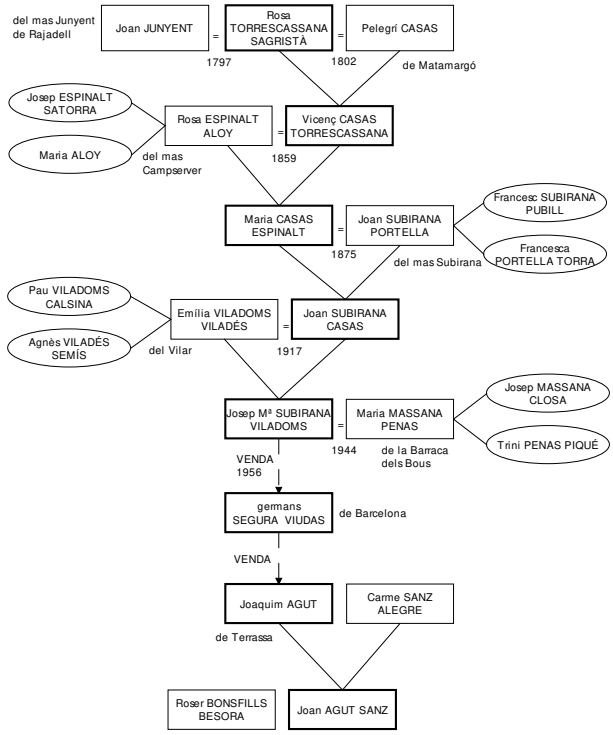

Viladoms Calsina, del Vilar, i Agnès Viladés Semís. L'Emília era de casa bona i va venir dotada amb 1.750 pessetes en efectiu i roba valorada en 750 pessetes. El Joan Subirana va protagonitzar, a desgrat seu, un dels episodis tristos de la Guerra Civil. La matinada del 31 de juliol de 1936 el va anar a buscar a casa un escamot. El seu fill gran Lluís, de 17 anys, va dir que on anava el seu pare, anava ell. A pocs metres de casa, a la vora de la carretera, els van assassinar. Hi ha un memorial de pedra que recorda aquest fet.

L'usdefruit de la finca va quedar per l'Emília Viladoms, la qual va haver d'encarregar-se de tirar endavant la casa. En aquell temps hi vivien un munt de persones sota el sostre de la mestressa; hi havia els dos fills, el Josep i l'Agnès, dues ties solteres molt velles, el Josep Rebolleda, un parent que gairebé tenia 90 anys, una criada jove, l'Elisa Giralt, un sagal, l'Isidre Pich, i dos mossos, el Ramon Soler i l'Eloi Ribalta. Aquest darrer era de Solsona i havia treballat a la casa tota la vida. Poca feina deuria fer llavors, ja que comptava més de 70 anys.

L'hisenda va passar a poder de Josep Maria Subirana Viladoms quan aquest va arribar a la majoria d'edat. Malgrat que sa mare va oposar-se frontalment a l'enllaç, el jove hereu es va entestar en casar-se amb Maria Massana Penas, una noia que estava a casa fent de minyona. La Maria no pertanyia a la classe social dels propietaris, sinó que venia de la Barraca dels Bous o mas Perera, una masoveria del mas Massana. El Josep Maria tenia 22 anys i la Maria dos anys més. Es van casar a la capella particular de la casa el 1944 i ben aviat van tenir un nen i una nena. Es diu del Josep Maria que era un home molt alt i ferm, i que menava les terres ell mateix amb l'ajuda d'un dels primers tractors que hi va haver al poble, una màquina de la marca "Fordson Major". També va ser dels primers que es va atrevir a conduir cotxe. Va passar però, que es va posar malalt i per aquest motiu es va veure obligat a vendre's la propietat. L'any 1956, mare i fill es van vendre les terres del Morro Negre i dels masos Serra i Subirana als germans Miquel, Manuel i Antoni Segura Viudas, de Barcelona. Els tres eren farmacèutics i tenien negocis relacionats amb la producció de cava, a Sant Sadurní. Hi ha qui diu, que tenien el projecte de dedicar les terres al conreu de ceps adients per l'elaboració de cava. El cert és, que no van tirar endavant els plans i es van vendre la propietat a Joaquim Agut Garcia, un industrial que havia fet fortuna a Terrassa amb un taller de fabricació de relès i altres dispositius elèctrics. L'octubre de 1967, Joaquim Agut, la seva muller Carme Sanz Alegre i els seus fills Joan i Eduard Agut Sanz, van ampliar la finca amb l'adquisició a Lluís Canet de 40 hectàrees de terra, en bona part camps de sembradura. Aquesta terra pertanyia a la masoveria del Pla de la Vila, i va passar al Canet quan aquest la va comprar a l'amo de Massana amb la intenció de fer la urbanització que porta el seu nom.

Joaquim Agut va portar a terme obres de restauració i ampliació de la vella casa, obres que van durar anys i que li van canviar completament la fesomia. Durant aquest període, les terres que envolten la casa les han treballat diversos masovers. Josep Capsada hi era després de la guerra, Josep Puig Oller a la dècada dels 60, i després d'ell va ocupar la plaça el matrimoni format per Josep Ribalta Argerich i Rosa Pesarrodona Santasusana, procedents de la masoveria de la Caseta de l'Oliva de Vallmanya. Els actuals són el Jordi Segarra Font, natural de Vallmanya, i Rosa Calsina Calvet, de Manresa. La casa dels propietaris està reservada per les visites esporàdiques que hi fa la família de Joan Agut Sanz i la seva muller Roser Bonsfills Besora.

Portal de l'any 1907 del Mas Serra

Remeis casolans

En el passat, els pagesos no tenien accés als metges ni a les potingues de la farmàcia, de manera que quan tenien un mal de ventre s'havien d'espavilar amb remeis basats en herbes i altres ingredients al seu abast. El coneixement d'aquests remeis es transmetia oralment i formava part de la cultura popular. La seva eficàcia terapèutica és dubtosa, però com que la natura és sàvia, els que patien d'una malaltia lleu es curaven, i els que n'agafaven una de greu, es morien. Si fa no fa com ara.

L'amo del mas Boixeda, el Josep Galí Vilanova, tenia una llibreteta de notes o dietari, on apuntava coses que tenia interès en recordar. Registrava des de esdeveniments polítics o privats, fins a fenòmens meteorològics, passant pels preus de les collites. En el dietari s'hi troben algunes fórmules i remeis per curar certes malalties, que transcrivim a continuació. Hem procurat respectar el llenguatge original, limitant-nos a fer les correccions ortogràfiques imprescindibles. No estan datats, però estem raonablement segurs que es van escriure en el període que va del 1850 al 1880. Val a dir, que la divulgació d'aquests remeis casolans no pretén en cap cas fer la competència al metge del poble, un excel·lent professional, sinó que obeeix al desig de donar a conèixer la cultura dels nostres avantpassats.

Remei segur i provat per curar un vesper

Mitja lliura de sabó de roca, mitja candela de seu, tres xicres d'oli d'olives, tres xicres de vi bo negre, una unça de cera nova, i raspadures de la primera pell d'una canya seca, tot el que es pugui agafar amb els tres dits.

S'ha de bullir tot junt en una olla nova i anar-ho remenant amb un viot de figuera borda i tendra. Ha de bullir a foc suau fins que el vi no s'hi conegui. Llavors ja està fet l'ungüent.

Cada tres hores se'n posarà en el tumor, cobrint-lo amb un pedacet del gruix d'un diner. Quan el mal ja vagi de baixa, es mudarà el pedacet més sovint.

Per fer aigua sanitiva

Un petricó d'esperit de vi per dos porrons d'aigua, dues unces de càmfora, un quartó de sucre de plom, un grapat de sal i sis unces d'esperit d'amoníac. S'ajunta tot, i ja es feta l'aigua sanitiva.

Pel "esterico"

Qui pateixi d'aquest mal que prengui cada tres hores una xicra de caldo amb una cullerada d'aquesta medicina: Mitja lliura de xarop de poncem barrejada amb 80 gotes de "laudo".

Quan passi el mal, parar de prendre la medicina.

Per fer oli de "esterico"

Nefta, marialluïsa, donzell mascle, menta, romaní, espígol, escarola silvestre, rosa de maig, ginesta, flor de taronger, i flor de llorer tendre, un manat de cada. Canyella superior; quatre quarts, nous moscades; tres quarts, xocolata; una unça. Mig manat de pells seques de taronja agra, xicòries, cusquinelles, sàlvia, i ruda boscana.

Totes les herbes han de ser tendres i de bona qualitat, i a bocinets es fiquen dins d'una ampolla gran, ben cobertes amb oli normal. S'ha de deixar a sol i serena durant 30 dies. Se n'ha de prendre, per dins, 5 o 6 gotes amb un poquet d'aigua. Per fora, s'ha d'untar el lloc que faci mal, i sobre la untura ben lligat, un paper d'estrassa i un drap ben calent.

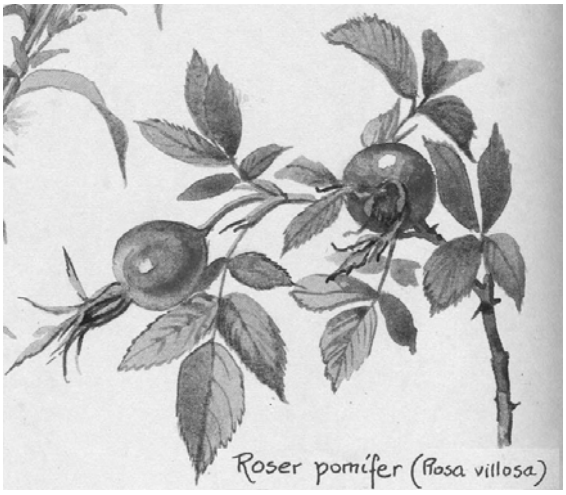

Per fer aiguanaf

Dotze gotes d'essència de taronja, un quartó d'aigua de nous, un quartó d'aigua del Carme, i un porró d'aigua. Es barreja tot plegat i ja està feta l'aiguanaf.

Recepta per curar la tos

Fer bullir malví, sucre candi, pota de cavall, "liquin", i regalèssia.

Recepta per curar el mal de boca, encara que sigui un "escarbotí".

Comprar un quartó d'herba. Brinca per brinca, només s'hi han de posar les fulles. Una esclofa de magrana que no sigui massa grossa, un porró de vinagre, un bocí com una avellana d'alum blanc, dues pinyes de xiprer, i sis unces de sucre roig. Tot això s'ha de posar en una olla nova i bullir-ho suaument amb poc foc fins que s'hagi reduït a la meitat. Després se'n pot glopejar dues vegades al dia, amb molta cura de no empassar-s'ho, perquè pot perjudicar.

Gran medicina per matar els cucs que pateixen les criatures

Un quartó de quina, un de mirra, un d'encens mesclat, un de tabac en pols i un de mel. Primer posar la mel al voltant del llombrígol, després el tabac, i de seguida les demés coses, tapant-ho amb un cotó de borràs xopat de vi ranci. Aquests materials han de servir per dues vegades. Al cap de 24 hores posar l'altra meitat, i al cap de 24 hores més el mal ja estarà curat.

Per un que pateixi del païdor

Un grapat de molles de pa, un de sal, un de romaní, un de roses, un de ruda, un grapat de farina de lli, i un petricó de vi negre del bo. Posar-ho tot plegat dins d'una olla a bullir cosa

de mitja hora. S'ha de posar al pit en un drap cosit i portar-ho durant nou dies.

Pel fel sobreeïxit

S'agafen fems secs i es fan bullir amb un porró de vi bo. Se'n prenen tres xicres al dia.

Recepta per curar el brià de dins del cos

Tres brotets de romaní, tres de sàlvia, una mica de roses, herba carnera, timó, comí i mel. Se n'ha de beure un gotet al matí, havent esmorzat, i al vespre, havent sopat, quinze dies d'una tirada. També durant vuit dies s'ha de prendre una pell del pedrer d'una gallina, el qual s'ha de torrar amb una pala al foc, ben torrat, i després picar-ho. Cal prendre-s'ho amb caldo o brou de pa.

Pel païdor, una untura feta amb greix de balena, greix de gallina, i flor de taronger. S'ha d'untar el pit o la boca del cor, al vespre. Per la nena, la mateixa untura amb un perfum fet amb sàlvia, ruda, calç, herba talpera, alls, arengades ràncies i julivert.

Recepta pel dolor

Tres unces de sagí sense sal, tres de mantega de llet, i tres de greix de gallina. Tot això picat i remenat amb una lliura de sucre blanc. Després es barreja una cullerada d'això juntament amb un petricó de vi ranci, una quarta d'oli pur, una mica de pega grega, i un bocí de cera nova. Es posar a bullir fins que el vi sigui fos.

Nota. Un vesper és una mena de furóncol, un brià és una erupció de la pell, i el "laudo" possiblement sigui el làudanum o tintura d'opi.

Si algú sap què és el "esterico", que ens ho faci saber!

Temps de Carlins

Oficialment, la primera guerra carlina va començar a Catalunya el 5 d'octubre de 1833 a Prats de Lluçanès. Encara que en principi era una qüestió dinàstica, un enfrontament entre els partidaris de la reina Isabel II i del pretendent Carles, en realitat les causes de l'enfrontament eren molt complexes i variades. Una d'elles era la pèrdua de poder adquisitiu de la població rural, de la qual es culpava a les polítiques liberals del govern, i que va crear un caldo de cultiu favorable a les idees del carlisme. Molts propietaris rurals i bona part del clero de les zones muntanyoses de Catalunya van afavorir la causa carlina, en oposició als burgesos de les ciutats, que es van decantar més aviat pel liberalisme. La gent de les poblacions sota la influència dels carlins es van trobar en una situació ben galdosa; per una banda el Govern els exigia el pagament del cadastre i altres contribucions pel manteniment de l'exèrcit isabelí, però per l'altra banda, els capitostos carlins els demanaven diners per mantenir els voluntaris. Uns i altres amenaçaven els alcaldes amb penes de presó o segrest si no pagaven.

Aquesta situació es va donar al poble de Fals i va tenir com a conseqüència l'empresonament de l'alcalde Ramon Galí, l'amo de Boixeda. Les al·legacions d'aquest per aconseguir la llibertat ens permetran copsar la situació política de Fals a l'època. Ramon Galí va ser l'alcalde de Fals durant el bienni 1835-36. Com a tal, era l'encarregat de recaptar la contribució entre els caps de casa i fer-la arribar a l'organisme governamental corresponent. Segons ell va al·legar posteriorment, els propietaris de Fals es van negar a pagar la seva part, segurament perquè el recaptador dels carlins ja havia passat abans a cobrar-la. El 26 d'agost de 1837, el Ramon Galí va anar a Santpedor a vendre un cert nombre de caps de bestiar a la carnisseria. Quan ja tornava a casa després d'haver fet els negocis va ser detingut pel Comandant de la vila de Santpedor, qui li va embargar els 22 duros de plata de la venda, i el va portar detingut a Manresa.

Allà el van tancar a la presó, sota un règim de pa i aigua, i li van reclamar el pagament de 3.466 rals i 17 maravedís que el poble de Fals devia al Govern d'Isabel II. L'endemà va dictar un memoràndum dirigit al Governador Militar de la plaça, exposant la seva innocència. Es va declarar addicte convençut a la causa liberal, i va acusar als propietaris de Fals de no voler pagar la contribució, perquè tots eren partidaris dels carlins. No el podien veure perquè

«...en el concepto de aquellos está reputado por más afecto a nuestro Gobierno que no al de Carlos 5° y también porque carece enteramente de fuerza para poderse hacer obedecer y ya por último por que es bien sabido que todo el pueblo de Fals con toda prontitud obedece al cabecilla Tristany (...) advertir también a V.S. que el que manda en Fals y es Bayle puesto por la Junta Superior de Carlos 5° en esta provincia es un primo hermano del Cabecilla Tristany, y a buen seguro que si se cogiese á este o algun otro individuo pudiente de allí, pronto estarian satisfechas las contribuciones...»

També va al·legar que la colla del Tristany l'havia amenaçat, i que havia hagut de pagar de la seva butxaca un avenç de la contribució per una companyia de voluntaris anomenada "la Patuleia". El Governador Gurrea va escriure al marge de la petició de llibertat "No procede".

Els dies 19 i 31 d'agost va dirigir sengles instàncies a les autoritats proclamant la seva innocència, i el 27 de setembre encara una altra en els següents termes:

«...Ramon Galí preso en las nacionales cárceles expone que después de tantos dias de reclusión y por último la escaser de alimento acompañado del trastorno tan continuo se ve privado de la salud en términos que su existencia peligra si la piedad de V.S. no se mueve a mejorarle su suerte..»

El Governador no es va deixar entendrir i l'únic que va concedir va ser enviar a dos metges que el visitessin. No se sap quan el Ramon va aconseguir sortir finalment de la garjola, el que és clar que ho va fer després de pagar de la seva butxaca els 3.466 rals del deute.

El febrer de 1843 va enviar un escrit dient que els de Fals encara no li havien pagat els diners ni pensaven fer-ho. Després del Galí, el següent alcalde del poble va ser Ramon Oller, àlies Torrablanca. El maig de 1837 es va presentar a Ardèvol, on hi havia el quarter general carlí, a lliurar 240 lliures d'un pagament extraordinari que pertocava a Fals pel manteniment de la divisió del Tristany.

Finalment, queda pendent d'esbrinar la identitat del suposat cosí del Benet Tristany i cap local de la facció carlina. La mare del famós guerriller era una Feixas del mas Feixes de Coaner i la mare del Valentí Massana Feixas també provenia del mateix lloc. Però segons hem pogut esbrinar, les dues dones no eren germanes. És clar que potser eren cosines i, en aquest cas, el Massana seria l'home dels carlins a Fals .Per altra banda hem tingut accés a un document que sembla indicar que el cap gros dels carlins era el Pere Sagristà de la Gabriela. El 5 d'abril de 1837, l'alcalde de Fonollosa, Ramon Vall, va enviar un comunicat al seu homòleg de Fals, el Ramon Torrablanca, que feia així:

«....en consecuencia del oficio que se ha dignado dirigirme el Brigada don Benito Tristany prevengo a V. haga efectivo el alistamiento general de todos los hombres de ese pueblo dentro de cuatro dias, bajo las penas que tendrá a bien poner el Brigada D.Benito Tristany, expresando en la misma lista los que sean voluntarios y los que no lo son, cuales listas la entregara V. a Pedro Sagrista...»

Quan es va acabar la primera guerra carlina amb la signatura de la pau a Vergara el 1839, els carlins més compromesos van haver de marxar del país, fugint de la cruel repressió. Entre els milers d'exiliats hi havia el Pere Sagristà, que va estar molts anys absent de casa. Una mostra de les mesures que aplicava el bàndol guanyador de la guerra civil per reprimir els carlins la tenim en un ban que va fer publicar el general Baldomero Espartero a Manresa el juliol de 1940, ban que va ser àmpliament difós, i un exemplar del qual hem trobat en una casa de Fals. Entre d'altres disposicions draconianes, el ban deia:

«...todos los individuos rebeldes no uniformados que sean aprehendidos, seran fusilados en el acto (...) los pueblos que en el momento de entrar en ellos alguna partida de facciosos no diese parte á los gefes de armas, a las columnas, o divisiones del ejército nacional, sufriran la pena de ser sorteados sus individuos para que uno de ellos sea fusilado, y los demas destinados a presidio por dos años, imponiendose ademas veinte mil reales de multa por cada cien vecinos, que pagarán entre todos con destino a los gastos de guerra...»

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2005, número 16
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
417
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
AGOST 2005, NÚMERO 17

Cal Jaume Cases

La casa rep el nom del primer propietari, que va ser Jaume Casas Closas, un pagès de Castelltallat que va emigrar a Fals. El terreny on està construïda la casa, uns set quartans, era de l'heretat Caselles de Camps, en canvi els dos horts, un de dos i l'altre de vuit quartans, pertanyien al mas Bosc de Fals. També era del Bosc un tros de 12 quarteres de camp i vinya que els Cases menaven a parts.

El 1827 Josep Casas Pelfort es va casar amb Teresa Riera Gras. En els capítols matrimonials, Jaume Casas va nomenar hereu el seu fill gran, amb les clàusules acostumades per garantir la prevalença dels vells fins a la fi dels seus dies. El pare de la núvia la va dotar amb 40 lliures i dos vestits bastants bons; el primer format per un gipó de vellut negre, unes faldilles de blauet, i una caputxa de baieta negra, i el segon format per un gipó de mig panyo de color d'oliva, unes faldilles d'estamenya negra, i una caputxa de baieta blanca.

Amb poc temps de diferència, els joves van haver d'enterrar els vells, el gener de 1828 va morir el Jaume Casas, i el setembre de 1829, la seva dona Cecília. Josep Casas, després d'enviduar de la primera dona, va casar-se per segona vegada amb Francesca Grau, de Camps. La segona muller li va donar un altre fill, el Valentí, però aquest no podia competir amb l'hereu i va haver de marxar de casa. Ho va fer quan es va casar amb la pubilla de cal Sabató, la casa veïna. La vida del Josep Casas es va acabar l'agost de 1884, quan ja tenia fets 90 anys.

La següent generació que va habitar la casa va estar formada per la parella Francesc Casas Riera (1828-1893) i Llúcia Pubill Oliveras. Els pares de la Llúcia eren el Josep de Fonollosa i la Mònica de Castellfollit del Boix. Es van casar el 1851, el dot va ser de 15 lliures, i l'escreix o aportació del nuvi, 50 lliures. Van tenir un munt de fills; sis nois i tres mosses. Francesc Casas va fer testament a Manresa el 8 de novembre de 1889, deixant els seus béns al primogènit Josep. Encara va seguir vivint fins el juny de 1893. Josep Casas Pubill (1851-1924) va unir-se a la noia de Camps, Maria Bonvehí Tasias l'any 1882. Al cap de l'any van tenir una nena que va morir poc després de néixer. Després van arribar cinc fills més, dos xicots i tres mosses. Al primer fill li van posar Jaume, com el nom de la casa. Quan el xicot Jaume Casas (1893-1975) tenia 26 anys va proposar matrimoni a una de les filles del masover del mas Montconill. La Concepció Soler Palà, de 24 anys, va acceptar el pretendent i el 1919 van passar per la rectoria. El masover de Montconill, Ramon Soler Carol, va donar a la seva filla: 70 pessetes en metàl·lic, una calaixera nova valorada en 75 pessetes, i roba valorada en 175 pessetes. Van criar tres fills, dits Josep, Ramon i Dolors.

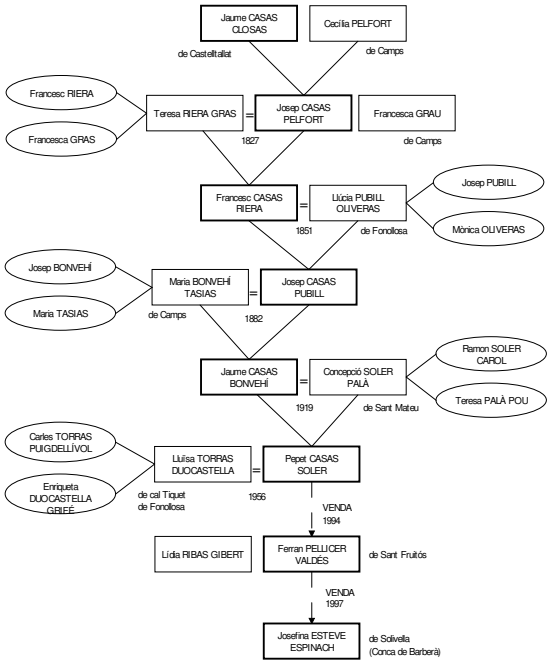

El darrer propietari de la casa que va viure-hi fent de pagès va ser el fill gran de la parella anterior, el Pepet Casas Soler. Es guanyava la vida menant una vinya bastant gran, d'unes 10 quarteres, de Boixeda, i un olivar que comptava amb més de 90 arbres, a la soleia del Soler. També cuidava l'hort que anava amb la casa, que estava situat a baix a la riera i que es regava mitjançant un canalet que sortia del Toll de Sota la Font. Aquesta sèquia feia servei a tots els horts que tenien les cases del Raval de la Vall. També s'utilitzava aigua dels gorgs que forma la riera en aquells verals, que eren coneguts amb els noms, ara oblidats, de Toll Blau, Toll de la Boga, i Toll del Gascó. El Pepet Casas recorda que quan va estar a punt d'arribar l'avançada dels nacionals el 1938, van amagar les dues cabres que tenien, les gallines i alguns queviures, com mongetes o farina, per evitar que els ho robessin els soldats afamats. Ho van amagar en una tina buida d'Oliveres de la Costa, amb tanta mala sort que es va descobrir l'amagatall i ho van perdre tot.

Josep Casas va casar-se amb Lluïsa Torras, de cal Tiquet de Fonollosa, i el matrimoni va tenir el Carles i l'Enriqueta. Els fills van marxar de la llar familiar, mentre que els pares van seguir treballant la terra fins l'any 1994, que van marxar a Sant Joan de Vilatorrada i es van vendre la casa. La casa primer va estar emparaulada a l'Òscar Alonso Rojas, que habitava a Canet, però aquest va canviar de plans i no va fer ús de l'opció de compra, així que la va comprar el matrimoni Ferran Pellicer Valdés i Lídia Ribas Gibert, de Sant Fruitós. Aquests van tenir la propietat tres anys, fins que el 1997 se la van vendre a la senyora Josefina Esteve Espinach, la mestressa actual de la casa. La Josefina es natural del poble de Solivella, a la comarca de la Conca de Barberà, però viu i treballa a Barcelona. Ha fet obres a la casa per convertir-la en un lloc agradable per viure-hi, i també ha endreçat i decorat l'entorn.

Cal Jaume Cases

Cal Resi

Valentí Massana Serra era fill del moliner Agustí Massana, que possiblement descendia d'un branca lateral del mas Massana. La referència més antiga de l'Agustí és del 1760, quan l'amo del mas Massana li va cedir una terra de vinya i sembrat pertanyent al mas del Pla de la Vila, masoveria de la seva propietat. Van pactar que durant el temps de llaurar, el parcer podia fer pasturar una parella de bous dins de les terres de l'amo. També l'amo es va comprometre a donar-li la fusta necessària per fer una bóta i per construir un celler a casa seva. Les parts es van fixar a la quarta pel raïm i a la cinquena pel gra, essent responsabilitat de l'amo pagar el salari del pesador, mentre que el parcer li havia de fer la vida durant la temporada de segar i veremar.

No se sap on vivien aquests Massana, però un bon dia el Valentí va fer un pas decisiu per tal d'aconseguir casa pròpia. El 4 d'abril de 1769, davant d'un notari de Cardona, va fer un tracte amb Francesc Subirana, l'amo del mas Subirana. El tracte establia que l'amo li cedia un tros de terra de vuit quarteres i li permetia edificar una casa, a canvi de determinades prestacions i 15 lliures en efectiu. La casa es va fer, i en el capbreu del terme de 1791, consta que està subjecte a un cens anual de sis diners, que s'han de pagar el dia de la Mare de Déu d'Agost. El 1771, el Valentí va esposar la noia Elena Pla Posa, natural de Sant Mateu. Com que era òrfena de pare, el dot el va pagar el seu germà Segimon. Va consistir en 200 lliures i un aixovar bastant complet, contingut en dues caixes de fusta de noguer. A dins hi havia la següent roba: unes faldilles de sarja blava, un gipó de mig carro, una "ropilla" d'escot del bo, dues faldilles d'estamenya de centelles, un gipó de "sempradura", dos llençols de bri, dotze tovallons de bri i estopa, dues tovalloles de bri i una de tela, unes tovalles, una vànova blanca de borró, nou camises de bri, una de tela, i dues de mitja tela. El primer fill que van tenir li van posar Agustí, com l'avi, i el segon Valentí, com el pare. Aquest Valentí Massana Pla es va casar amb una de les filles del mas Oliveres de la Costa i després va emigrar a Manresa. L'octubre de 1809, l'amo del mas Massana va establir a rabassa morta sis quarteres de la seva propietat al Valentí, el pare, en un indret del mas Pla de la Vila que era anomenat "Lo cap de la Costa de la Talaia del Molí".

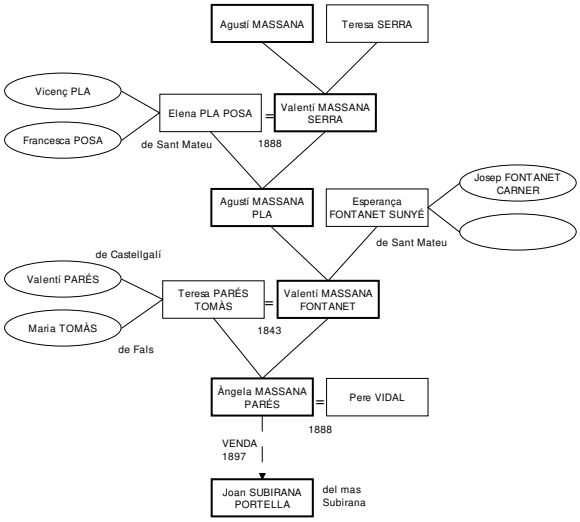

El successor va ser Agustí Massana Pla, el qual es va trobar amb una reclamació del Subirana, que no estava content amb la manera com el Resi portava les seves terres. No es van avenir i van acabar anant a judici. El 15 de febrer de 1813, Tomàs Moragas, Jutge de l'Audiència, va dictar un acord entre les parts. L'acord ratificava la cessió del terreny i la obligació de pagar la quarta part, però a més, especificava altres drets i deures del quarterer. No podia tocar cap arbre del bosc, però podia fer 600 formiguers cada any amb la brossa i els branquillons. Podia construir darrere la casa els coberts que volgués fins a tocar el pou, però no podia fer una segona casa separada de la primera. No podia fer era ni batre enlloc, exceptuant l'espai de 30 pams que hi havia entre la casa i la bassa. Finalment, havia d'acabar de plantar la terra, la meitat de vinya espessa, i la meitat de vinya clara. En la vinya clara s'alternaven les filades de ceps amb arbres o bé franges de sembradura.

L'Agustí s'havia casat el 1802 amb l'Esperança, filla de Josep Fontanet, àlias Carner, de Sant Mateu. Se sap que el dot va ser de 400 lliures, perquè el juliol de 1810, van

reconèixer que un nebot els havia pagat el tercer i últim termini del dot. En el document s'esmenta que s'ignora la data exacte dels capítols, perquè els manuals notarials estan amagats fora de Manresa, degut a que s'espera una invasió imminent dels francesos. Cal recordar que, després de la desfeta del Bruc, els francesos es van venjar i van entrar fins a quatre vegades a Manresa, cremant i saquejant moltes cases. Cada cop els invasors van trobar la ciutat buida, perquè els habitants agafaven les coses de valor i es refugiaven als pobles.

Agustí Massana va fer testament amb el rector de Fals el 11 d'octubre de 1840, dos dies abans de morir. Va deixar una quantitat simbòlica a la Maria, l'Antònia i la Teresa, les filles casades, i 50 lliures pel dot de la Caterina, que encara era per merèixer. Hereu va ser l'únic xicot, el Valentí Masana Fontanet. Uns anys després, la Caterina es va casar amb un xicot del poble que es deia Valentí Massana Baló. Aquesta coincidència entre els noms del pare, fill, oncle i cunyat embolica bastant la recerca, considerant que, a més, l'amo del mas Massana també portava un nom idèntic.

Valentí va contraure matrimoni el 1843 amb Teresa Parés Tomàs, que malgrat ser de Castellgalí tenia arrels a Fals, ja que sa mare era germana del Salvador Tomàs, el cisteller del Raval. Al temps del casament, la noia ja no tenia pare, així que el seu oncle, que no tenia fills, la va nomenar hereva seva. Per correspondre a l'aportació que la núvia feia al matrimoni, el Valentí va fer una donació o escreix de 100 lliures. Quan va morir l'oncle, el 1868, la Teresa va heretar cal Cistelleret. La parella va tenir uns quants fills; Valentí, Maria, Joan, Esperança, Àngela, Rosa, i Dominga. Per tirar endavant la nombrosa família, els Massana es van haver d'endeutar sovint. El 1876 van poder tornar 933 pessetes que els havia deixat Antoni Morros, però a continuació van haver de demanar un nou préstec de 2.500 pessetes a Joan Viladés, de Sant Amanç. El 1878, la Teresa es va vendre per 2.670 pessetes cal Cistelleret, i es va acabar de vendre els drets de les vinyes que havien estat de l'oncle Salvador. Els diners van servir per tapar alguns forats, i el Valentí va haver de posar cal Resi a nom de la Teresa. El gener de 1888 va morir Valentí Massana, a l'edat de 83 anys. En el testament que havia fet tres anys enrere havia deixat 5 pessetes a la Maria, 66 a l'Esperança, i 80 pessetes a la resta de fills, encara solters. L'hereva va ser la Teresa Parés. Mentrestant, el cap de casa era Valentí Massana Parés, casat des del 1875 amb Josefa Santamaria Genescà, filla del moliner del Molí de Fals. El 1888 es va casar l'Àngela amb un tal Pere Vidal. En els capítols, la mare va nomenar hereva a la filla, fet força sorprenent, ja que, en teoria, qui tenia més drets era el seu germà Valentí, el gran. El 1889 va morir la Teresa i cal Resi va quedar per l'Àngela Massana Parés.

El 1897, els del mas Viladés van sol·licitar l'embargament de la casa, perquè no havien cobrat els interessos del préstec des de feia cinc anys. Els endarreriments pujaven a 450 pessetes. Per tal de pagar els interessos i el capital del préstec, l'Àngela va prendre el determini de vendre's la casa i les vinyes, devastades per la fil·loxera. Qui tenia el dret preferent de compra era Joan Subirana Portella, amo de mas Subirana, el qual va recuperar el ple domini de les seves terres, pagant la quantitat de 3.200 pessetes, el 29 de juny de 1897. L'Àngela i la seva família van tenir temps per buidar la casa fins el dia 15 d'agost. A partir d'aquest punt en endavant, la casa estaria només ocupada per masovers o llogaters.

Els primers d'instal·lar-s'hi van ser una família que havia baixat d'Ardèvol, els Rebulleda. Mateu Rebulleda Canet estava casat amb una filla de la mestressa del mas Serra i tenia dos fills, el Pelegrí i el Josep. Com que els masos Subirana i Serra es van unir per matrimoni de l'hereu i la pubilla respectius, Joan Subirana va deixar algunes terres als oncles de la seva dona i els va permetre viure a cal Resi, que li pertanyia. En aquesta època, cal Resi apareix també anomenada "la Caseta". Francesca Casas va morir el 1892, als 80 anys, i Mateu Rebulleda ho va fer el 1904, als 94 anys, i aleshores va quedar el Pelegrí Rebulleda, que feia parella amb Margarida Lladó Vila, de Serrateix. Tenien un únic fill, el Josep, que va morir solter amb només 30 anys.

Cal Resi, 1975

En un moment sense determinar de la seva història, s'havia construït una altra casa adossada a cal Resi, de forma que hi solien viure dues famílies, la del masover i la d'un estadant que pagava lloguer. Després de marxar els Rebulleda, van passar per les dues cases diverses persones, sense que sigui possible establir-ne una successió i una cronologia precisa. A la dècada del 1920 s'hi estava la família formada per Manel Torra Jolàs i Antònia Aubets, els quals havien baixat de Clarà, i els seus quatre fills; Miquel, Josep i dues mosses. El Josep era conco, mentre que el Miquel era casat amb Montserrat Comas Puigdellívol. També hi vivien, a la mateixa casa o a la del costat, Ramon Comas Puigdellívol i Teresa Comas Puigdellívol, aquesta darrera casada amb Josep Peraire, de Sant Martí de Torruella. Des del 1926, poc més o menys, va residir a cal Resi el jove matrimoni format per Vicenç Font Bacardit, de cal Jan del Molí, i Concepció Moncunill Riera, de cal Janet. Van tenir quatre fills, dits Roser, Maria i Enric, més un nen que va morir xic. S'estaven a la casa del cantó de ponent, la més petita, mentre que a la de llevant hi havia el masover. Durant la guerra, el Vicenç va boigar pel seu compte un tros de bosc i el va convertir en vinya. A les acaballes de la guerra, els Font van haver de marxar de cal Resi i anar a cal Baixiner. El seu lloc el va ocupar una colla de refugiats civils del front, però només hi van estar uns dies, abans de continuar el seu trist pelegrinatge. Com que el Vicenç Font era del bàndol perdedor de la guerra, l'amo li va prendre la

vinya que havia boigat sense permís i la resta de terres que menava. També va ser motiu de represàlia i va estar-se tres anys a la presó. Entre d'altres coses, el van acusar d'haver hostatjat a dos milicians, cosa que no era ben bé exacta, ja que els dos homes que va tenir a casa eren uns parents de lluny, que s'amagaven perquè eren de dretes i tenien por. Llavors va quedar a cal Resi només el xicot Manel Torra Comas, que havia estat adoptat i criat pels seus oncles. El Manel o "Manelet" era un xicot força alt, no gaire ben assortit, que jugava en l'equip local de futbol i feia l'acompanyament de les caramelles amb un bombo. Com que no tenia prou terra, normalment feia jornals per una casa o altra. A finals de la dècada del 1950, més o menys, la casa va quedar deshabitada i va començar el lent procés d'enderrocament. Actualment el procés ha avançat força i la casa s'està convertint en un munt de runa.

Mas Bosch (2ona. part)

Quan el vell Antoni Bosch va veure morir el seu únic fill i hereu sense deixar descendència, va modificar el testament i va deixar el mas Bosc al seu nebot Francesc Llop, fill de la seva germana Caterina. Francesc Llop va vendre's l'heretat el 8 de desembre de 1676 a Josep Claret, un paraire de Sallent. De l'esmentat comprador n'hem trobat una referència datada el 1640. Ell i el seu pare Joan, també paraire, van reconèixer a la Dorotea, vídua del mercader manresà Rafel Escorsell, que li devien 16 lliures d'un préstec i 36 lliures de dues saques de llana blanca de l'Urgell que els havia venut. La llana era la matèria primera dels paraires, i molta d'aquesta venia del cantó de l'Aragó i l'Urgell. Els Claret es van comprometre a donar a canvi del deute dues peces de drap cordellat de "catorsena" de color blanc. El preu corrent d'aquesta mena de drap teixit era de 13 sous la cana. El 1683 el seu veí Joan Grau va demanar-li 35 lliures, les quals es van afegir a un préstec anterior de 100 lliures, garantides per una part d' obaga del Grauet dita "el Clot del Roure". Aquest préstec o venda a carta de gràcia es va quitar el 1710. Del fill del paraire, de nom Josep, no en sabem res, en canvi del nét, també dit Josep, sí que en podem dir quelcom. Va continuar l'ofici dels seus antecessors i va casar-se el 1694 amb una dona que es deia Francesca Cerdà. Aquest és el Josep Claret que apareix en el capbreu general del terme de Fals fet l'any 1725. Van trencar la tradició, i al primer fill que van tenir no li van posar Josep, sinó Tadeu.

Tadeu Claret es feia dir pagès i de vegades comerciant, i el 1752 era regidor degà de la vila de Sallent. En exercici del seu càrrec va recollir el testimoni de dos traginers del poble que van jurar davant seu que d'Igualada a Manresa hi havia sis hores i mitja de camí, al pas de les cavalleries carregades, i que de Manresa a Sallent hi havia tres hores més. El Tadeu va unir-se en matrimoni amb la Magdalena Pujadas i, com a mínim, van tenir una filla, l'Eulàlia, i tres fills, el Josep, el Tadeu i el Jacint. L'Eulàlia es va casar amb el notari Josep Enrich de Manresa, mentre que el Jacint va cursar estudis superiors i va esdevenir Batxiller en Filosofia. No hem investigat els negocis dels Claret a Sallent, però tot fa pensar que la família havia progressat molt i havia amassat una fortuna considerable. Mentrestant a l'heretat Bosc se succeïen els masovers i els col·lectors encarregats d'arreplegar les parts i fer-les arribar a la casa dels amos a Sallent. Quan va morir el Tadeu, la seva vídua encara es va veure amb cor de refer la seva vida sentimental, i es va casar per segona vegada amb un apotecari de Manresa.

El següent va ser Josep Claret Pujadas, el qual va emparentar-se amb Ignàsia Corney o Cornell. El 1764, aquest amo va cedir un tros de terra a un fadristern d'Oliveres de la Costa, perquè aquest pogués fer-s'hi la casa. Es va dir cal Ramon d'Oliveres i avui està enderrocada. D'un tracte similar fet el 1797 amb Francesc Casas en va sortir l'actual Tico Vell. El 1784 va arrendar per 4 anys i 4 mesos les herbes del mas Bosc a Cristòfol Biadiu de Camps. El va autoritzar a tancar el ramat al corral del mas i es va comprometre a fornir un lloc per l'estada del pastor. En el període comprès entre sant Miquel, que és al setembre, i Tots Sants, al ramat li estava prohibit entrar a l'obaga, on hi ha els aglans. El Claret va deixar fora del tracte alguns trossos de terra pel masover; una quintana per pasturar els porcs i una peça d' una quartera i mitja per fer-hi la fangada. El preu de l'arrendament de les pastures va ser de 108 lliures i sis sous, i la manera de pagar-les va ser curiosa. El Biadiu havia de pagar uns deutes del Claret i pagar la resta en efectiu. S'havien de pagar 66 lliures i 17 sous a Josep Barri, un paleta, per unes obres que havia fet a la casa, i 16 lliures i 17 sous a Isidre Closa, de Fonollosa, per la feina de traginar la calç i la sorra de les esmentades obres. Josep Claret va escriure de pròpia mà el testament i el va lliurar en un plec, tancat i segellat amb cera vermella, l'octubre de 1806 al notari de Sallent, Esteve Ferrusola. La seva dona Ignàsia va fer el mateix uns dies més tard. El lliurament es va efectuar en una de les habitacions de casa seva, situada en el carrer Gran de Sallent.

Mas Bosch

Josep Claret Corney va fer un pas endavant en l'ascens social de la família i va esdevenir advocat. El 1808 va fer l'establiment de cal Tico Nou. El 1817, l'oncle Tadeu va voler marxar de casa i casar-se amb una vídua. El nebot li va pagar 3.000 lliures en diner i li va lliurar 58 càrregues de vi

clar, una calaixera i altres objectes, que li pertocaven de l'herència dels pares. Josep Claret va casar-se amb Raimonda Sastre Bas, filla o germana del metge Joan Sastre de Berga. Durant la Guerra del Francès va tenir protagonisme en els afers polítics del seu poble i va actuar d'enllaç del Corregiment amb la Junta Superior de Defensa, l'organisme encarregat d'organitzar la resistència contra l'odiat invasor francès. Va morir el 31 d'agost de 1824 després de fer testament a cal notari Clarís de Berga. Va deixar encarregat que li resessin 600 misses pel repòs de la seva ànima, i va destinar 4.000 lliures pel dot de la filla Maria Mercè. La vídua va portar dol per ell una temporada, però el 1830 va casar-se en segones núpcies amb Valentí Arderiu. La mare i el padrastre van haver de vetllar pels interessos del Josep Fortunat Claret Sastre, que era molt petit quan es va quedar orfe de pare. En aquella època els tractes amb els parcers del mas Bosc els portava el Valentí Arderiu, el qual era una persona de certa importància, que va arribar a ser alcalde de Sallent durant el bienni 1844 -1845.

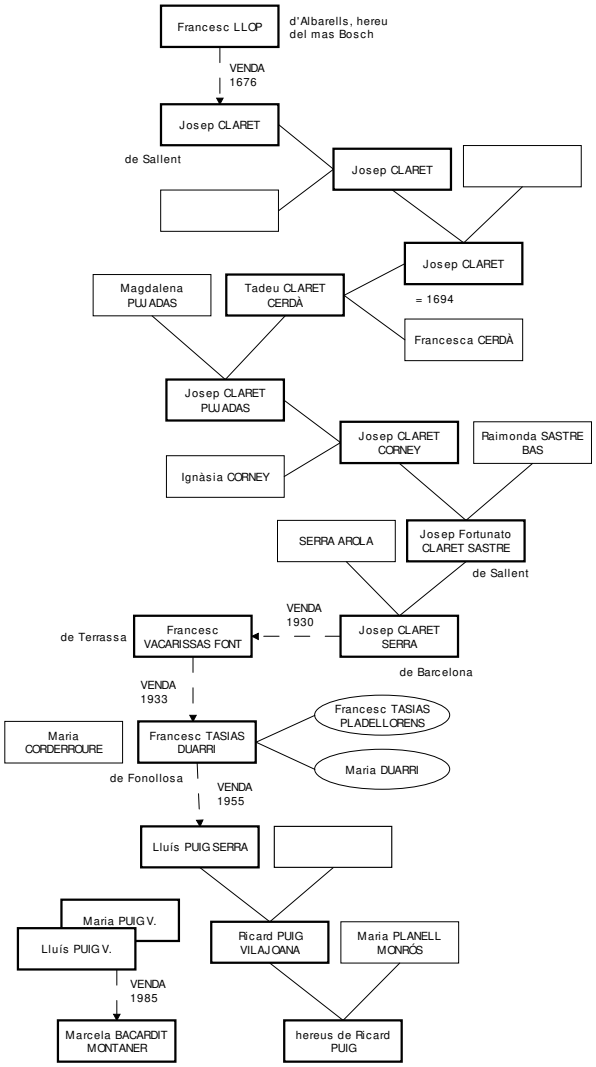

En la documentació del seu temps, Josep Claret Sastre porta el títol d'hisendat, fent justícia a la magnitud dels seus negocis. Va fer molts cèntims, perquè va vendre's a parcel·les unes terres que tenia fora de les muralles de Sallent, en un lloc que es deia la Quintana Gran de l'Om, per tal de construir-hi cases. La seva dona va morir jove i no hem pogut esbrinar el seu nom, només sabem que els cunyats del Claret es deien Leodegari i Joan Serra Arola. El 15 de març de 1875 el Josep Fortunat va morir a Barcelona, després de deixar testament en poder del rector de l'església de Santa Maria del Mar. El patrimoni va passar al seu fill Josep Claret Serra, que com que aquest era petit i no tenia mare, van tenir cura d'ell els cinc tutors que havia designat son pare. En aquell moment l'heretat Bosc consistia en 396 quarteres, repartides de la següent manera: 18 de sembrat, 6 d'olivar, 15 de vinya pròpia, 107 de vinya donada a la quarta part, 190 de bosc i 56 de roques o erm. El 1930, Josep Claret va vendre's per 30 mil pessetes la propietat Bosc a un industrial de Terrassa anomenat Francesc Vacarissas Font. Amb el preu hi anava el dret de percebre els censos que pagaven els de cal Tico Nou i cal Tico vell. El nou amo va segregar el 1932 un tros de la finca de 30 quarteres i la va vendre per 4.000 pessetes a Jaume Casas, de cal Tico Vell. El Vacarissas no tenia un interès especial en la seva propietat de Fals, se la mirava només com una inversió segura pels seus diners. Per això, quan a l'any sobre li va sortir un comprador que n'hi va oferir 30.833 pessetes, no va tenir cap recança en desfer-se'n.

El que li va comprar no era cap capitalista, sinó un treballador que havia arreplegat amb molt d'esforç els diners de la compra. El Francesc Tasias Duarri era de cal Tasies de Fonollosa, una casa situada al Raval de la Poca Farina, i era masover del mas Soler de Camps. Treballava també al bosc, fent tallades d'arbres i piles de carbonet. Durant un temps es va dedicar a tallar un olivar, estellar la dura fusta d'olivera, i carretejar-la a una fàbrica de sabó de Sant Joan, que utilitzava la llenya com a combustible per escalfar les calderes. Amb els estalvis acumulats i un préstec que li va fer el seu amic Ramonet, dit "el Gallinaire", va aconseguir l'abril de 1933 adquirir el mas Bosc i la seva obaga esponerosa. No ho va pagar al comptat, sinó que va haver de fer una hipoteca per valor de 6.000 pessetes, que no va cancel·lar fins el 1937. El Francesc va estar casat dues vegades i, com veurem, les desgràcies van sovintejar a la seva vida. La primera muller era la Maria Corderroure i abans de morir li va donar un fill, el Josep, i una filla, la Felicitat. El primer es va casar a Sant Joan amb Rosa Claret, i la segona ho va fer amb el fill de cal Manel d'Oliveres. La segona muller era l'Elvira Vilajosana Ferrer, de Serrateix, amb la qual també va tenir un fill i una filla. El 1947 va morir-se-li el fill de la segona dona, que comptava només 14 anys, tres anys després es va quedar sense el fill gran, i mig any més tard, va perdre la dona, quedant vidu per segona vegada, sol amb la filla petita Teresina. Per cuidar-los va pujar a viure al Bosc la nora Rosa Claret. Conten que el Francesc va passar per moments de desànim i que va decidir vendre's l'heretat. Ho va fer el febrer de 1955, però immediatament se'n va penedir, i com que no va reeixir de recomprar-la, al cap de pocs dies va acabar amb la seva vida.

El següent propietari va ser Lluís Puig Serra, el "Puig de les Màquines" de Manresa. En va pagar 225.000 pessetes, i es considera que va un fer bon negoci, perquè al cap de poc va tallar el bosc i va recuperar pràcticament la despesa.

El 1960 va morir i va deixar el Bosc als seus tres fills, a parts iguals. El 1985, el Lluís i l'Anna Maria van vendre les seves parts a Marcela Bacardit Montaner, muller del Passarell, un conegut especulador immobiliari del carrer del Born. L'altre germà, el Ricard Puig Vilajoana, va mantenir la seva tercera part de l'heretat fins que va morir el 1986. Llavors van quedar hereus els seus quatre fills, dits Lluís, Anna, Pilar, i Ricard Puig Planell, a parts iguals, de tal manera que a cada un d'ells li tocava 1/12 part del mas Bosc. D'aleshores ençà, sembla ser que hi ha hagut alguns arranjaments, però tanmateix la propietat de la finca està força dividida, la qual cosa potser explica l'estat d'abandonament i ruïna en què es troba actualment la casa.

Acabarem la història de la casa amb un apartat dedicat als masovers. La primera noticia és una carta que el procurador dels Claret va enviar el 1852 a l'ajuntament de Fals dient que el masover Isidre Bastardas passaria a pagar un compte de 13 lliures i 4 sous, malgrat que no estava d'acord amb la dita quantitat i pensava passar a parlar-ne amb l'alcalde en persona. Aquest Isidre Bastardas Pujol (1807-1897) estava casat amb Maria Anna Santamaria i tenia quatre filles i dos fills. El fill gran Ramon es va casar primer amb Maria Nogueroles Cases, de Valllferosa, i després amb Josefa Riera Bonvehí, de cal Tico Nou. El fill Mariano es va casar amb Maria Vila Bacardit, de Camps, i va tenir set fills. L'Isidre va morir molt vell, a casa del seu nét Isidre, a cal Tico Nou. Després d'un parèntesi d'uns quants anys, el 1932 trobem de masovers al mas Bosc a la parella formada per Jaume Muntalà Segarra, de Montmajor, i Teresa Suñé Pujantell, de Pinós. Quan el Tasias va comprar el Bosc, va fer construir un petit habitatge a la part de sota, i allà s'hi estava el 1949 el masover Joan Bonvehí Serarols i sa muller Dolors Pintó Soler. El Joan era originari de cal Xisco de Camps i tenia dos fills. Després de la venda del mas el 1955 van ocupar el lloc Francesc Casas Bonvehí i la seva dona Emília Grau Cebrià, que venien de la masoveria de Caselles. El Francesc era un fadristern de cal Jaume Cases, mentre que l'Emília era de cal Passadret de Camps. Amb ells hi havia una filla que va morir joveneta i un xicot, el Jaume. En aquells moments l'edifici ja estava en molt mal estat i, quan plovia, la teulada feia aigües per tot arreu. Ambdós avis van morir-s'hi al Bosc, l'home el 1982 i la dona al cap de l'any. El darrer habitant de la casa va ser el Jaume Casas Grau, que va marxar-ne per anar a Sant Joan. El Jaume ha seguit menant però, l'hort del Molí de Boixeda i algun altre tros de terra.

Les Capelles

Hi va haver una època en què es va posar de moda entre els propietaris benestants de tenir una petita església privada al costat del mas. Era un símbol de prestigi social i aquest privilegi evitava a la família de l'amo del mas l'enuig d'haver de desplaçar-se a l'església parroquial per oir missa i, a la vegada, de barrejar-se amb els pagesos d'inferior categoria. No cal confondre les capelles privades amb aquelles ermites o esglesioles antigues situades al costat o a poca distància d'un mas, com és el cas de Santa Maria del Grau, Sant Andreu de Comallonga, o la desapareguda ermita de Sant Pere de Torreblanca, que estava situada a prop del mas Oms. En els orígens, aquestes esglésies eren parròquies o sufragànies dependents directament del Bisbat de Vic. La relació amb la casa veïna ha estat circumstancial, per bé que sovint la família del mas s'ha sentit de l'ermita com a cosa pròpia i se n'ha encarregat del manteniment. En el terme de Fals es conserven capelles de propietat privada en les següents cases: Montconill, Jaumeandreu i Boixeda.

El març de 1816, l'Anton Moncunill va aconseguir el permís per edificar una capella particular a casa seva. Una comunicació de la Cúria feia: *«…de haversele concedido licencia pera construir una capilla pública dentro de los límites de su manso Moncunill con el título de San Antonio de Padua para celebrar en ella el Santo Sacrificio de la Misa, debiendo antes otorgar obligación de mantener surtida dicha capilla de todos los ornamentos necesarios y hacer celebrar todos los años dos misas en el dia del patrocinio de la capilla…»* Un dels fills de l'Anton, el Martí Moncunill, va ser el primer capellà resident del mas Montconill. Estava allotjat en una cambra que dona a l'eixida, dita "la cambra del capellà", des de la qual, mitjançant un enginyós sistema de cables i politges, es podia accionar la campana de la capella. El mossèn podia cridar a missa mentre encara feia una mica de mandra al llit.

Capella de Montconill

Passant per una galeria coberta, les senyores de la casa podien accedir directament al cor de la capella. En l'inventari que es va fer el 1832 després de la defunció de l'Anton, hi figura el contingut de la capella. Era el següent: Lo altar de Sant Antoni, dos candelabros de llauto, un banch de fusta, tres casullas, una alba ab los demes guarniments, un misal y lo calzer, essent lo vas de plata y lo demes de

metall. Durant la darrera guerra, la capella va patir el mateix tractament que la resta d'instal·lacions religioses, però els anticlericals van tenir cura de no cremar res, per por que l'incendi no es propagués a la casa on es troba adossada la capella. Als voltants de l'era de la casa es poden veure avui, com elements decoratius, columnetes de pedra i altres fragments de l'altar. La capella de Sant Antoni actualment no està oberta al culte i s'utilitza com a magatzem de mobles i altres andròmines.

El 7 d'abril de 1599 el vell Jaume Andreu va fer testament a casa de Francesc Coromines, un fuster que vivia al carrer de les Piques de Manresa. Entre altres disposicions, destaquem: «*...vull y man que un retaula que jo a mos gastos y despeses he fet en la capella del glorios sant joan baptista construida y edificada dins las terras de ma heretat dins lo dit terme y parroquia de sant vicens de Fals, sia pintat o fet pintar a gastos y costs de mon hereu y quel tinga de fer quitar dins dos anys del die de mon obit en avant comptador, y que los vestiments de dir missa en dita capella, ço es, casulla y amit sien fets de nou per mon hereu los qual vull que sien conservats y guardats per mon hereu en sa casa, juntament amb un calser de argent y un missal que jo he comprat y los tinc en ma casa y no vull sien tenguts en altra part sino en ma casa com fins avuy mos predecessors y jo havem acostumat fer...*» A més, va ordenar que cada diumenge li resessin una missa a la capella en sufragi de la seva ànima, en presència de tota la família i els pastors. La missa l'havia de dir el rector, però si aquest no volia o no podia, s'havia d'anar a buscar un altre capellà. En els testaments dels successius amos de Jaumeandreu no hi falten mai llegats piadosos per la capella, ni instruccions relatives al manteniment. L'actual ermita de Sant Joan està situada a una certa distància del mas, però es creu que abans d'aquesta n'hi havia hagut una altra, en una dependència de la casa coneguda com "la capella". Actualment del retaule mencionat en el testament i d'imatges antigues no en queda res, tret d'un bonic mosaic que representa sant Joan, situat a la paret de sobre l'altar. Els nous propietaris de Jaumeandreu han fet obres de restauració a l'interior i a l'exterior de la capella, i continuen la tradició de fer dir missa un cop a l'any, el dia de Sant Joan.

ARXIU F. VILLEGAS

Capella de Jaumeandreu

Una altra de les cases fortes del terme era Boixeda. En el seu dietari, l'amo va escriure el que segueix: Lo dia 30 de Desembra del any 1865 barem benaí la Capella y la abiam comensada de fé lo dia 1 de Novembra del any 1864 y la ba fé Saldoni Portella mestra de casas de Sant Mateu ba fé capella y altá y jo Juseph Gali y Bilanoba y Jusepa Gali y Cortes barem pagá treball y adornos de dita capella. El mestre de cases Celdoni Portella era fill del mas Portella i és conegut a Manresa, perquè va treballar en la construcció del teatre Conservatori. L'església de Boixeda no van ser l'única obra que va fer al poble, sinó que va ser també l'encarregat de dirigir les obres de la Capella Fonda de la parròquia de Sant Vicenç, que es va completar el 1885. Es conta, per cert, que Salvador Massana no va voler fer-se una capella a casa, com els altres propietaris rics del poble, sinó que va preferir gastar-se els cèntims en l'ampliació de l'església de Sant Vicenç, millora que va afectar a tots els habitants, fossin pobres o rics. La capella de Boixeda estava dedicada a Sant Josep i s'hi podia dir missa cada diumenge i festa de guardar, exceptuant el dia de Nadal, les dues Pasqües i el dia de Sant Vicenç. Posteriorment es va demanar permís per poder fer una missa per Sant Vicenç, permís que va ser concedit per la Cúria amb la condició que s'havia de celebrar a trenc d'alba i que el sacerdot que la celebrés no pogués binar. Binar significa dir dos misses el mateix dia, pràctica que estava severament prohibida als capellans. El juny de 1876, es va autoritzar al rector a beneir una campana que havia comprat l'amo de Boixeda per la seva capella. A tal efecte, va ser tramesa de Vic una ampolleta amb aigua beneïda pel senyor Bisbe. La capella va estar en funcionament fins que els primers dies de la guerra va ser malmesa pel gendre del mateix masover, un home d'idees anticlericals.

El mas Serra comptava també amb una capella privada en una habitació de la casa. L'única menció d'aquesta capella que hem trobat és amb motiu del casament de l'hereu Josep Maria Subirana el 1944. L'espai que possiblement ocupava la capella es troba avui dividit per un sostre embigat, a la part superior del qual hi ha una biblioteca, i a l'inferior, un menjador.

Semblaria que la construcció de capelles privades és cosa del passat, però no és així. La darrera mestressa de Campserver, Ramona Malagarriga, aprofitant que feia obres a la casa, va fer construir una capella o oratori a les antigues quadres. La capella es troba integrada dins de l'edifici i s'hi accedeix per una porta independent situada al cantó de ponent. Està dedicada a Nostra Senyora de Montserrat i va ser solemnement beneïda el 2 de juny de 1983. La senyora Malagarriga va disposar en el testament que les seves joies d'or es fonguessin, i amb el metall resultant es fes un calze nou per la capella. L'espai serveix ocasionalment per la pregària i el culte, quan s'escau que algun dels grups que fan estada a la casa ho sol·licita.

L'actual amo del mas Oms, el senyor Joan Salmeron, de Terrassa, va començar el 1995 a construir una esglesiola de pedra al costat de casa, a imatge i semblança de l'antiga ermita de Sant Pere, que es coneixia per unes fotografies tirades el 1940. Els fonaments de l'església van ser beneïts el maig de 1997 pel monsenyor Joan Martí i Alanís, bisbe d'Urgell i Copríncep d'Andorra. La capella, d'estil neoromànic, es va acabar el 2002 i compta, fins i tot, amb

una cripta subterrània. Es anomenada Sant Pere dels Oms, i està presidida per una imatge d'aquest sant, flanquejada per sengles imatges de la Mare de Déu de Montserrat i la Mare de Déu de Meritxell. El 1998, Àngel Santaulària va escriure uns Goigs en Llaor de Sant Pere, que van ser musicats per Antoni Fabrés. Una de les estrofes fa així:

Sant Pere, castell de pedra
Guardeu-nos les claus del cel.
De nou l'ermita aixecada
damunt de ferms fonaments
és totalment restaurada
amb la fe dels temps presents,
d'una tasca que enamora
i un esforç fet amb anhel.

Inventari de l'Escola del Molí de Boixeda

Quan es produïa un canvi de mestre a l'escola, el mestre cessant feia un inventari o llista del mobiliari i del material escolar que tenia encomanat i el lliurava al mestre que el substituïa. Els inventaris ens permetran doncs, saber què hi havia dins l'escola en un moment concret i, fent volar una mica la imaginació, copsar l'ambient i les condicions de l'ensenyament dels minyons. L'inventari més antic que ens ha arribat de l'escola mixta del Molí de Boixeda és de l'abril de 1896, i es va fer en motiu del cessament del mestre titular, don Pedro Carranza Palma. El seu lloc el va ocupar de manera interina el mestre Vicenç Borrell Esteve.

Ordenarem el contingut de l'escola en tres apartats: mobiliari i decoració de l'aula, biblioteca escolar, i material didàctic.

Mesa del maestro con tarima, sillón para el maestro, escribanía de bronce, reloj con caja, un armario de pino, termòmetro, 5 cuerpos de carpintería, 19 tinteros de plomo, dos crucifijos, un calendario americano, cuadro de indulgencias, oraciones de entrada y salida, retrato de Sus Majestades, cuadro de distribucion del tiempo, cuadro de las materias de enseñanza, lema de orden, 7 sillas, un escudo patrio, una bandera española, dos escobas, 3 cántaros para el agua, un plumero, 6 cirios para el rezo del Santo Rosario, un braserillo para el maestro, y un brasero para los niños.

Los libros siguientes: Doctrina Cristiana dos ejemplares, Libro de los Niños (8), Amigo de los Niños (9), Cuentos del Pastor (1), Espejo de las Niñas (1), Guia del Artesano (6), Escritura y Lenguaje de España (7), Aritmética y Sistema Métrico (11), Gramática (5), Agricultura (6).

Mapa mural de España y Portugal, 5 mapas de Europa, Asia, Africa, Asia y Oceania, una esfera terrestre con cajón, tres encerados de tela para ejercicios de aritmética, 6 punteros, un tablero contador, cuadro de pesas y medidas, un bastidor para bordar las niñas, 4 tablas de las cuatro operaciones, 18 màximas morales, una colección de láminas de las Sagradas Escrituras, cuadro recomendando no maten los pájaros, 12 pizarritas de piedra, 45 pizarrines para escribir en dichas pizarritas, una colección de medidas de madera para áridos, idem de pesas de hierro fundido, idem de pesas de bronce, idem de medidas de liquidos de estaño, una vasija para hacer tinta, un paquete de tinta, tres cajas de plumas, un metro de bronce y un estuche conteniendo un microscopio.

Els anys vint, l'escola es va traslladar de les antigues dependències, annexes al Molí, a un nou edifici més ventilat i espaiós, però mig segle després de l'inventari que hem comentat, el contingut de l'escola no havia variat gairebé gens. S'havien substituït les cinc grans taules de fusta per 8 taules de dues places, en comptes de braser tenien una estufa, i s'havia canviat el retrat dels reis pels símbols adients a l'època; un quadre del Generalísimo i una làmina de José Antonio. La renovació pedagògica s'havia limitat a la substitució del pissarrí pel guix i poca cosa més. En l'inventari que va presentar a l'Ajuntament la mestra Josefa Capella Canals a finals de juny de 1945, hi figura la següent relació de llibres:

Santas y Heroinas, Historia del Mundo (2), Tilin primera y segunda parte, Cien Figuras Españolas, Letras (3), Diccionarios (2), Cuadernos de dibujo (2), Nueva Enciclopedia Escolar, Mujeres de España, España es Así, Monólogos y Diálogos, Manual en estampas, Lecturas Infantiles, Catón Breve, Silabario Breve, Mes de Mayo, Mi Cartilla y Cartilla Breve.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Agost de 2005, número 17
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs 418
Grup de divulgació de la història de Fals
Associació Cultural Recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
SETEMBRE 2005, NÚMERO 18

Cal Morro Negre

Les ruïnes d'aquesta casa es troben en un punt elevat, al vessant oriental de la vall de la riera de Boixeda, en un indret que antigament es deia el "Collet Roig". La casa se la coneixia amb aquest nom també, però amb el temps el nom es va perdre, i la casa va passar a denominar-se el Morro Negre, que és tal vegada un altre topònim de l'indret on està situada. Més cap aquí, la casa ha alternat aquest darrer nom amb cal Pebràs, que sona com si fos un malnom del propietari de la casa.

La casa està enclavada en terres del mas Subirana, casal on radica precisament el seu origen. Va ocórrer que l'amo de Subirana, el Mateu Subirana Mas de les Coves, tenia dos fills que es deien gairebé igual; el gran era el Francesc, el petit, el Francesc d'Assís. El primer es va quedar lògicament amb l'heretat, mentre que al segon, el pare li va deixar una peça de terra de 13 quarteres i escaig, perquè la fes treballar, i una altra de set quarteres, perquè s'hi fes una casa per viure. La terra no li va regalar però, sinó que va seguir formant part de la propietat Subirana. El Francesc d'Assís, com un parcer qualsevol, es quedava les tres quartes parts de la collita i donava la quarta part restant a l'hereu del mas. No es coneix la data precisa, però es pot suposar que la cessió es va efectuar en el moment que el Francesc d'Assís va casar-se i va buscar la manera d'establir-se pel seu compte. El casament va tenir lloc la primavera de 1810 i la núvia que va pujar a viure al Collet Roig era la Mònica Gras Biosca, de Sant Mateu de Bages. La Mònica no devia ser d'una família gaire rica, considerant que el seu dot va ser de 50 lliures.

La casa no era gran cosa, però tenia al costat un cobert o pallissa bastant gran, tal com es pot apreciar en les ruïnes. Sota la casa hi ha un barranc, i el Francesc i els seus successors van aixecar-hi parets de pedra de forma semicircular, per fer possible tres o quatre feixetes o terrasses de terra bona, on plantaven les hortalisses per la casa. Mitjançant un sistema enginyós de rases, aconduïen l'aigua a un pou o cisterna, la característica més notable del qual, és que està cobert amb dues lloses de mida megalítica. En un lateral de l'obertura del pou, hi ha gravada la data 1857. En un moment donat, els Subirana es van haver d'endeutar, ja que la casa estava gravada amb un censal de 48 rals, que percebia un tal Valentí Torras, àlias Bonifaci, de Sant Fruitós.

El 10 d'abril de 1859, tres dies abans de morir, el Francesc d'Assís Subirana Vinyes va fer testament. Va nomenar hereu el Josep, va deixar 6 lliures a la seva segona muller Margarida, i va deixar una unça d'or a cada un dels altres fills, el Mateu, el Francesc i l'Esperança. Al Mateu li va llegar també els drets d'una vinya de pertinències del mas Carné i una tina que havia construït el mateix Mateu. El Mateu estava establert a cal Bardissa i potser tenia fama de destraler, perquè el pare va incloure aquesta clàusula al testament: «...*el lagar que ha hecho, solamente que tiene que prensar en la caseta de Subirana, y si se rompe la prensa la tiene que pagar...*». La filla Esperança l'havia casat el 1846 amb un noi de cal Ramon d'Oliveres, donant-li 30 lliures i dos vestits. Un vestit tenia el gipó de panyo i les faldilles de gènova, i l'altre, el gipó de vellut i les faldilles d'indiana. La noia deuria fer goig de veure, tan ben abillada.

Pou dels horts de Cal Pere Negre

Josep Subirana Gras va fer núpcies amb Antònia Vilaseca Ciuró, de Castellnou de Bages. La seva dona tenia una germana, la Margarida, que es va casar amb el germà del Josep, el Mateu de cal Bardissa esmentat abans. Les dues famílies van quedar doncs ben enllaçades amb el casament entre els dos germans i les dues germanes. Aquests casaments dobles eren força corrents a l'època, perquè tenien el gran avantatge econòmic que els diners dels dots es conservaven íntegres dins de l'entorn familiar. El Josep i l'Antònia van tenir una colla de fills, al primer dels quals li van posar Josep, com el pare. Després del primogènit van arribar la Petronil·la, el Joan , el Domingo, el Vicenç, el Jaume i la Lluïsa. Quan va morir el Josep, el pare, l'any 1890, el seu fill va demanar que l'Ajuntament li fes un certificat confor-

me la seva família sempre havia habitat a la casa, ja que aquesta no tenia papers i necessitava aquest tràmit per donar-la d'alta al Registre de la Propietat. L'estiu de 1890 el Josep es va casar amb una xicota d'Olius que es deia Maria Rosa Arsedà Puig. Va portar amb ella 80 pessetes de dot i roba valorada en 370 pessetes. Poc temps després, la seva mare vídua va contraure segones núpcies amb Josep Torra Fontanet.

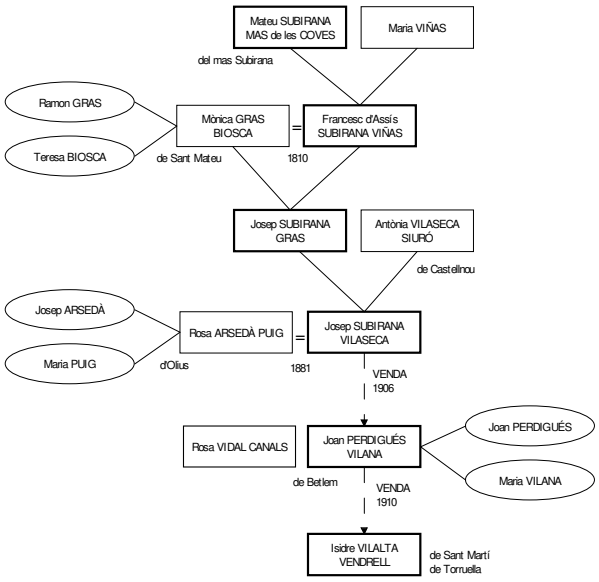

El 19 de març de 1894, el Subirana es va vendre la casa per 800 pessetes a Celdoni Soler Culillas, de Sant Mateu. El venedor es va reservar el dret de recomprar-la abans no acabés l'any 1906. Ho va fer, però el 30 de desembre d'aquell mateix any se la va vendre definitivament per 160 pessetes a Joan Perdigués Vilana, de Betlem. Es veu que llavors ja feia anys que no hi vivia ningú a la casa, perquè aquesta es trobava totalment en ruïnes. La casa, l'era, el cobert, la premsa i la tina no tenien cap valor, i el Perdigués allò que en realitat va comprar van ser els drets sobre les set quarteres de terra que anaven amb la casa. També va haver d'assumir el cens de 48 rals anuals, que encara no s'havia redimit.

A partir d'aquí, la casa i les terres van seguir camins diferents. El 1907 els drets de conrear la terra van passar a Ramon Borràs Bernadich, de Manresa, qui a continuació, els va vendre a Joaquim Planell Canudes, agutzil de Manresa. El 1919, les terres van retornar al mas Subirana, mitjançant un pagament de 250 pessetes. Aquesta terra ha acabat formant part de l'heretat Serra, a causa de la unió de les dues finques quan es va casar l'hereu Subirana amb la pubilla Serra. Referent a la casa ensorrada, aquesta va ser subhastada el 14 de juliol de 1910. La casa va acabar licitada perquè el Celdoni Soler devia uns diners a Francesc Carné, i en un judici celebrat el gener de 1910 a Sant Mateu li van confiscar els béns. Es va adjudicar al paleta de Sant Mateu Isidre Vilalta Vendrell, qui va fer l'oferta més alta. En va pagar 501 pessetes. El propietari actual de les quatre parets enrunades deu ser algun descendent d'aquest Vilalta.

Cal Jep Gran

Josep Calvet Cots era un pagès de Monistrolet que, com tants d'altres, va venir a Fals atret per les oportunitats laborals que oferien les extenses vinyes. Es diu que era un home alt i ferm, i per això, era conegut amb l'àlies de "Jep Gran". El 1829 es va casar a la parròquia de Rajadell amb Francesca Carner Serra, d'Aguilar de Segarra.

Se sap que menava una vinya a Rajadell anomenada la Vinya de l'Olivar, però se la va vendre, i el 1843 en va comprar una altra a la mestressa de la Gabriela que no podia cuidar la vinya perquè era vídua i el seu fill Pere s'havia hagut d'exiliar. La vinya tenia una superfície d'unes sis quarteres i estava plantada, part a "mitjans clars" i part "espessa". A mitjans clars significa que entre els rengles dels ceps s'hi podia fer sembrat, o trumfes o, fins i tot, plantar-hi arbres. El terreny termenejava a sol naixent amb una cinglera de roques fins arribar a un cau de conills i seguint fites, fins a un caminet que anava a la casa. A migdia amb una vinya que menava Josep Manuel, i per les bandes de ponent i tramuntana amb la vinya de Josep Serra. Els tractes eren els habituals; una quarta part de la verema per l'amo, el dret d'"escombrar" el bosc en una zona de deu passes al voltant de la vinya, i l'obligació de gastar tots els sarments en fer piles per adobar la terra. El Jep Gran en va pagar 157 lliures i mitja. No era aquesta l'única terra que menava, sinó que també tenia una vinya del Grauet de 5 quarteres dita el "Cultivot" o la "Vinya de la Virona", i una altra de sis quarteres de l'heretat Oliveres dita "Les Costetes".

Detall del portal

La Francesca va morir jove i el vidu no va tenir més remei que casar-se de nou, ja que els petits necessitaven una mare amb urgència. Va trobar una noia adient sense anar gaire lluny, la Magdalena Colom, una veïna del costat de casa. Van fer capítols a finals de novembre de 1836 i es van casar al cap de pocs dies. Els pares de la Magdalena van prometre un dot de 100 lliures, les quals les havia de pagar l'amo del mas Boixeda. El Calvet va correspondre fent un escreix o aportació per noces de 100 lliures. No hem trobat el document de la creació de la casa del Jep Gran,

construïda en terra del Tatger, però quan el Josep va fer testament el 4 de juliol de 1853, el rector va datar-lo en la casa anomenada "Calvet". En el testament va fer hereu al fill gran Celdoni, i surten citats dos fills més, el Josep, fill de la primera dona, i la Maria, possiblement filla de la segona. Dos dies després de fer testament, el Jep Gran va marxar d'aquest món.

El Josep va entrar com a gendre a cal Ferran, mentre que el Celdoni va assentar les bases de la família pròpia en casar-se el 1860 amb la Rosa Baraldés Centelles, una altra veïna. Sembla ser que als homes d'aquesta casa no els calia caminar gaire per trobar parella. El dot de la noia Baraldés va ser de 30 lliures, una quantitat normal entre els parcers pobres. Però la núvia va portar força roba; dotze camises de tela crua amb mànigues de cotó, tres gipons, tres vestits, i la roba que usava a casa seva. El Celdoni va continuar treballant la terra que li va deixar el pare i, a més a més, el 1856 va aconseguir dos trossos més del Grauet; el camp del "Camí Ral", i un hort de dos quartans. El Celdoni i la Rosa van fer pujar quatre fills, que es deien Josep, Joan, Maria i Dolors. El Celdoni va morir prematurament el 1876, a l'edat de 43 anys.

El Josep Calvet era el gran i va aprendre l'ofici d'espardenyer. S'estava a cal Baraldés, a casa del seu oncle, quan li va sobrevenir la mort. Tenia només 23 anys i encara no s'havia casat. Va passar a ser hereu el segon, el Joan Calvet Baraldés (1870-1947), qui es va casar-se el 4 de febrer de 1888 amb la noia Maria Concepció Morera Subirana (1869-1922), que era de Fonollosa. Es van casar jovenets, el Joan tenia 18 anys i la seva dona un any més. Els va casar el rector de Fals, mossèn Josep Vall de Vilaramó. Quan el 1903 les finques del Soler de la Plana van canviar de mans, el nou amo, el Casas de Matamargó, va oferir a aquells que habitaven el reng de cases del raval d'Oliveres la possibilitat d'ampliar el seu espai, venent-los un tros de patí a la banda de darrere de les cases. Tots es van acollir a una oferta tan interessant, de manera que el Joan va poder comprar un espai quadrat de 113 per 126 pams, pel qual en va pagar 136 pessetes. De fills, el Joan i la Concepció en van tenir quatre, anomenats Ramon, Emili, Maria i Elisabet. Aquesta darrera va morir als 22 anys.

El següent propietari va ser el Ramon Calvet Morera (1890-1958), que va casar-se el 1911 amb Mercè Prat Llobateras, procedent de Santpedor. Van tenir els següents fills: Joan (1912), Concepció (1919), Emili (1922), Elisabet (1929). Dissortadament, la majoria van morir de petits, quedant com a pubilla i propietària de cal Jep Gran, l'Elisabet Calvet Prat. El seu marit és el Josep Felip Manonelles, natural de Prats del Rei. Arran de la creació de la Cooperativa, el Josep Felip es va embrancar en un llarg plet per la propietat de les terres que menaven els Calvet com a parcers. El 1975 va edificar una granja per l'engreix de porcs en un tros propi situat al costat de la carretera. L'Elisabet i el seu marit tenen un xicot, el Ramon, i tres filles, l'Elisabet, la Mercè i la Montse.

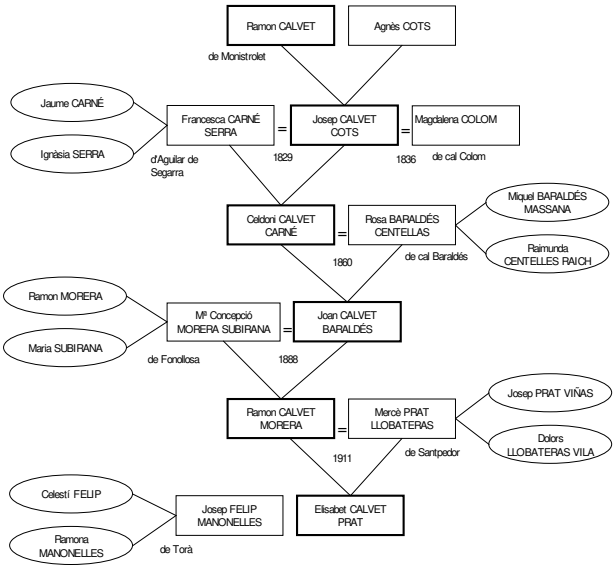

Mas Boixeda (3era. part)

El 8 de febrer de 1787, mossèn Miquel Collderam va remullar a la pica baptismal l'hereuet dels amos de Boixeda. Li van posar Ramon, Francesc i Vicenç; Ramon i Francesc pels avis, Vicenç per quedar bé amb el patró de la parròquia. Els padrins van ser Ramon Sala de Vallbona i Maria Riera, perquè en aquell temps ja s'havia posat de moda que el padrins del primer nen fossin l'avi maternal i la iaia paternal. El nen es va fer gran i el gener de 1812 va tornar a l'església parroquial per fer esposalles amb la Teresa Vilanova Matamala, natural de Viver. La núvia va aportar un dot de 850 lliures en metàl·lic i dues calaixeres plenes de roba. Aquell dia va ser nomenat oficialment hereu, però el seu pare, que es trobava impedit, va reservar-se 2.000 lliures del patrimoni a lliure disposició. La parella va engendrar cinc xicots i tres noies, i això que la Teresa el 1835 ja era morta.

El 1832, el Ramon va demanar 328 lliures a un comerciant de Manresa dit Albert Llor. Va avalar el préstec amb una vinya seva de sis quarteres. El 1835 va ser alcalde de Fals i es va trobar en una situació bastant conflictiva a causa de la guerra dels carlins. Els rebels van endur-se les contribucions dels veïns i després el govern va reclamar-les. Com que l'alcalde era el responsable de la recaptació, el Ramon va ser empresonat a Manresa fins que no va pagar els diners de la seva pròpia butxaca. Era un home emprenedor i l'any 1834 va tenir la idea de construir un molí fariner al lloc on conflueixen les dues rieres, la de Fals i la de Fontanet. El seu veí Massana s'hi va oposar, perquè el nou molí li feia la competència, i no va ser fins el 1855 que va rebre l'autorització del Ministeri de Foment per tirar endavant el projecte. Mentre durava el plet però, ja havia fet algunes obres de la infrastructura, perquè el 1850 va rebre un permís de l'ajuntament per poder comprar una arrova de pólvora negra per fer voladures de roques. El

1844 va comprar a carta de gràcia les herbes del mas Bonvehí de Castelltallat per 420 lliures. Els drets de pastura estaven molt valorats i l'empenyorament de les herbes era una fórmula molt usual per aconseguir crèdit. L'amo de Bonvehí va recuperar les herbes cinc anys després. El 1858 va invertir els estalvis comprant una casa al carrer d'Urgell de Manresa, per la qual va pagar-ne 1.500 pesos forts, o sigui, 30.000 rals de billó.

Ramon Galí va fer testament el 1835, i va morir a finals de gener de 1861. Va llegar a cada noi 200 lliures de legítima, 25 canes de lli, 25 canes d'estopa, i alguns tovallons. Va deixar dit que volia que els seu fills aprenguessin un ofici o altre durant quatre anys, i que entretant, l'hereu els havia de mantenir. A cada una de les noies va destinar 400 lliures de dot. El primogènit Josep va ser l'hereu. D'aquesta generació tenim notícia que el Ramon va marxar de casa i es va establir a Sallent, on va començar un negoci de llibreria, el Joan va esdevenir fuster, la Teresa es va casar amb Jaume Galobart, un pagès de Valldelshorts, i la Maria ho va fer amb Josep Vila Carner, de Sant Mateu, amb qui eren fills de cosins. Teresa Vilanova va morir a finals de febrer de 1862. El seu fill va fer un relat de les circumstàncies de la seva malaltia i defunció. Es veu que li van diagnosticar "feridura nerviosa", però en realitat els símptomes eren del "mal de sant Pau", és a dir, li venien uns atacs i tremolors que li feien perdre el coneixement durant 6 o 7 dies, després es recuperava i no li feia mal res. Va tenir 22 vegades aquests atacs i en 12 ocasions va rebre la extremunció.

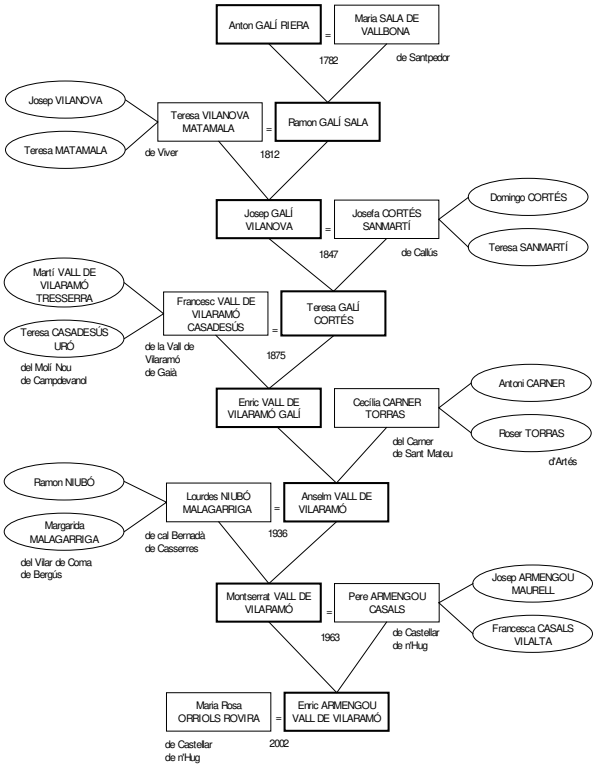

Quan Josep Galí Vilanova va quedar al front de l'heretat es va trobar amb un patrimoni format per tres cases a Fals (la casa pairal, la Caseta i el Molí), la casa de Manresa, i 564 quarteres de terra, repartides així: 3 quarteres de regadiu, 40 de sembrat, 64 de vinya, 3 d'olivar, i 455 quarteres de bosc. Josep Galí va unir-se el 1847 amb Josefa Cortés Santmartí, de Callús. El dot va ser considerable, 1.000 lliures, en el qual hi havia incloses 250 lliures d'una pia causa fundada pel reverend Pau Corcó. Una pia causa era una mena d'assegurança per proveir de dot a les donzelles d'una família o un poble. L'aixovar de la Josefa era esplèndid. Dins de les dues calaixeres de noguer s'hi trobaven unes tovalles de 24 pams de llarg, 6 enagos, una cotilla de seda, 29 camises de bri i 7 de tela, 8 vestits molt bons, i molta més roba.

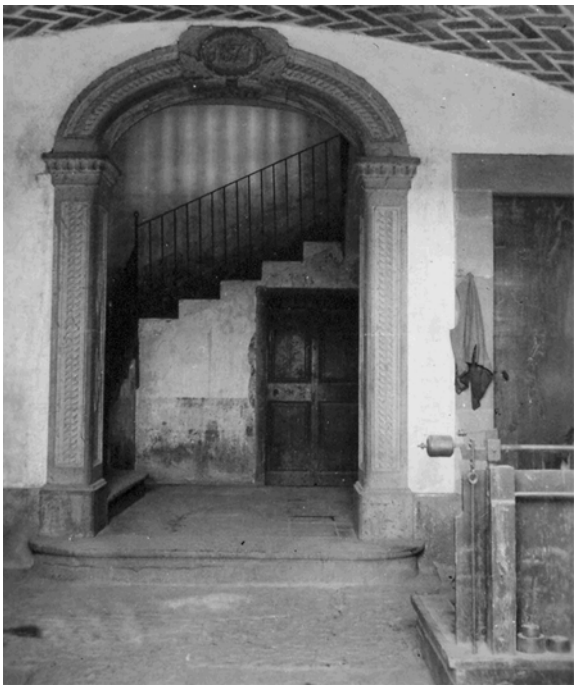

L'entrada del Mas Boixeda

El 1863, el Josep va llogar la casa del carrer d'Urgell al fideuer Isidre Galobart, a qui va donar permís per fer obres per instal·lar-hi un obrador de fer fideus. El preu del lloguer es va establir en 211 lliures a l'any. El novembre de 1864 es van començar les obres d'una capella, annexa a la casa, dedicada a Sant Josep. Les va fer el mestre d'obres Celdoni Portella i els materials de construcció eren gairebé tots de fabricació pròpia; dins del mas hi havia dues teuleries i un forn de calç, aquest darrer situat al fons del barranc de la riera de Fontanet. La capella es va inaugurar el desembre de 1865 i el 1876 s'hi va incorporar la campana. També va encarregar obres de millora a la casa al mestre Portella, el qual li va presentar el 1883 una factura pels jornals de més de 4.100 pessetes. El 1871, el Josep va becar amb 320 pessetes anuals a un tal Àngel Selga, perquè estudiés al seminari de Barcelona, fins a cantar missa. El 1892, nou parcers menaven vinya al mas Boixeda, els quals van lliurar a les tines de l'amo en total 136 càrregues, un setze i 4 porrons, en concepte de parts. El 1895 va vendre alzines al Pla de la Caseta i al Pla dels Casalons a un carboner. Aquest li havia de pagar la quantitat fixa de 7'50 pessetes per cada càrrega de carbonet que en tragués. Quan va fer aquest tracte el Josep ja era molt gran i es trobava impossibilitat. Va morir el febrer de 1898, a l'edat de 84 anys. La Josefa,

molt més jove que no pas ell, l'havia precedit en el mal tràngol sis anys abans.

El Josep i la Josefa només van tenir una única filla, la pubilla Teresa Galí. Aquesta va fer capítols el 1875 amb Francesc Vall de Vilaramó, de Gaià. Suposem que en els pactes matrimonials hi va tenir un paper rellevant el rector de Fals, que aleshores era mossèn Josep Vall de Vilaramó. En el moment de passar per la sagristia els dos contraents eren força joves, tenien només vint anys. La Teresa va fer un bon matrimoni, ja que el seu home era l'hereu d'una de les propietats més importants de la part central de Catalunya. Dins de l'extensa heretat del marit, s'hi comptaven no menys de disset masoveries, grans ramats i boscos molt bons. La casa pairal de la nissaga Vall de Vilaramó és un impressionant edifici de pedra tallada d'estil gòtic tardà, de planta quadrada de 22 metres de costat i tres pisos d'alçada, des d'on s'albira un bonic panorama de la vall del Llobregat. La Teresa i el Francesc van fer un viatge de noces extraordinari per l'època en què vivien; van anar a Roma a veure el Papa. El 1877 van fer un altre viatge interessant; van peregrinar a Lourdes. Van anar-hi en tren, un invent recent que els va meravellar. El viatge va durar tres dies, amb canvis de tren a Saragossa, Tudela i Bayonne, i va costar dues unces d'or per persona.

La pubilla estava força arrelada a Boixeda però, i no va anar a viure a Gaià amb el seu marit, sinó que es va quedar a Fals per tenir cura dels seus pares ancians. Els seus fills van néixer, van ser batejats, i es van criar a Fals. De fills en va tenir uns quants; (1877) la Teresa, que va morir a l'edat d'un any i setze dies, (1879) una altra Teresa, (1882) l'Enric, (1884) la Montserrat, morta als 18 anys, (1887) el Josep, (1889) el Francesc, que va morir d'infant, i (1892) un altre Francesc. La seva filla Teresa va protagonitzar una història digna d'una novel·la rosa. Es va enamorar del xicot Fernando Serarols de Fonollosa, però els pares no veien amb bons ulls l'enllaç i van prohibir el festeig als joves. Una nit sense lluna, la Teresa va saltar pel balcó de l'eixida de la cisterna i va fugir cap als braços del seu amant. El diumenge següent van aparèixer a l'església en el moment de cloure la missa dominical, i sobre l'altar es van declarar marit i muller. D'entrada les dues famílies es van barallar, però el fet era irreversible i van haver d'acceptar els fets consumats.

Quan se li van morir els pares i es va quedar sola, la Teresa Galí va recollir-se a la Vall de Gaià, deixant el mas Boixeda a cura de masovers. El següent amo va ser l'hereu, Enric Vall de Vilaramó Galí, el qual va emparentar amb Cecília Carner Torras, del mas Carner de Sant Mateu. Tres dels seus fills, la Rosita, l'Anselm i el Josep, van ser batejats a Fals, mentre que la Pilar ho va ser a Gaià. Hi va haver un cinquè fill, però no va sobreviure al part. Durant aquesta etapa, la finca de Boixeda va estar hipotecada un parell de vegades per tal de garantir préstecs monetaris. El 1922, Josep Barniol de Marlès va deixar per cinc anys a l'amo de la Vall 30.000 pessetes, amb un interès anual del 5%. El 1934, un nou préstec de 7.000 pessetes va gravar la propietat. Aquests deutes van ser cancel·lats dins del termini corresponent. A partir de 1947, el patrimoni va passar al primogènit Anselm Vall de Vilaramó. Aquest estava casat des del 1936 amb Lourdes Niubó Malagarriga, filla de cal Bernadàs, de Casserres. Van tenir una sola filla, la Montserrat. La pubilla i actual propietària va unir-se en matrimoni el 1963 amb Pere Armengou Casals, natural de Castellar de N'Hug, i de la unió en va néixer l'Enric, futur hereu i darrera baula de la llarga cadena de la nissaga Vall de Vilaramó.

Francesc Vall de Vilaramó i Teresa Galí

L'apartat dedicat als masovers comença amb Magí Prat, que va entrar el juny de 1899. La mestressa li va fer signar un inventari de totes les eines de pagès, atuells de la cuina i mobles de la casa. També li va deixar un carro i una somera, amb el tracte que si l'animal es moria el masover n'havia d'indemnitzar a la mestressa amb la meitat del preu. El 1902 es va renovar el contracte amb el mateix masover, però a continuació va entrar una família de masovers que s'hi estaria més de mig segle. Era el Josep Casas Braquets i la seva dona Marcel·lina Barquets Boixadera. Tenien tres filles, dites Teresina, Elisa i Maria. La Teresina es va casar primer amb Lluís Calvet Planell, de Rajadell, i també va tenir tres filles, dites Marcel·lina, Pilar i Núria. El 1937 va passar una desgràcia grossa; el Lluís va morir aixafat pel carro. Llavors la seva vídua va casar-se amb Ramon Canals Grau, i encara va tenir dos fills més, la Victòria i el Josep. El Josep Casas va ser doncs masover fins a la seva mort, esdevinguda el 1943, i després d'ell, va continuar sent-ho el seu gendre Ramon Canals fins a meitats de la dècada dels 50. Van ser substituïts pels germans Hortènsia, Ramon, i Josep Batalla Vilès, la seva mare Angeleta i un oncle anomenat Florenci Vilès Pujantell. Els Batalla havien vingut de Basella i havien estat un anys fent de masovers a can Biel de Fonollosa. Es conta que l'oncle Florenci era un home molt treballador que es guanyava la vida tallant i esberlant soques d'olivera, una feina duríssima. Va passar molts anys a la presó havent acabat la guerra, i mentrestant, la seva dona "la Murciana" va haver de sobreviure captant per les cases. Quan la Hortènsia va morir soltera el 1967, van quedar durant més de deu anys el dos germans a cura de la mare impossibilitada. El 1975, l'amo de Boixeda va construir al costat de la casa una granja moderna de porcs, que menaven els Batalla. El 1985 va morir el Florenci, i el 1986 el Ramon Batalla d'accident. Es va estimbar el cotxe que conduïa a prop del Molí de Boixeda. Poc després el Josep Batalla va marxar, i de llavors ençà el mas Boixeda s'ha quedat deshabitat.

El Paisatge 150 anys enrera

Els pagesos vells ens han explicat moltes vegades que la vinya ocupava gairebé la totalitat de les terres conreables del poble. També hem pogut observar, especialment després d'un incendi, com el bosc de pins que cobreix les costes amaga barraques i marges de pedra, indicis segurs de l'existència de la vinya. Oi que seria fabulós poder fer un viatge marxa enrera en el temps, i poder veure com era abans el paisatge? Podem satisfer, en part, aquest desig, perquè ens ha arribat a les mans un document del 1852, que ens dóna la informació necessària per elaborar un model de la distribució vegetal del territori, tant l'espai natural com l'agrícola. En aquella època, la vinya gairebé havia arribat a la màxima extensió, perquè la demanda de vi seguia augmentant i el flagell de la fil·loxera encara no havia fet aparició. Tanta vinya requeria molta mà d'obra, i això havia provocat la immigració de pagesos dels pobles de les rodalies. Una colla d'aquests parcers s'havien instal·lat al poble amb llurs famílies, en cases de nova construcció. Cent cinquanta anys enrere, els ravals de la Creu i d'Oliveres ja tenien pràcticament les mateixes cases d'ara, si bé la població era superior a l'actual, posat que les famílies solien ser nombroses.

El document esmentat és un inventari de totes les propietats del terme, detallant el tipus de terra i la modalitat d'explotació. A més de l'extensió de cada mena de conreu, s'hi especifica quina part de la terra és menada directament per l'amo i quina part és donada a parts. Així mateix, en el document s'hi relacionen les cases, classificades segons la seva grandària. L'estudi va ser encomanat per la "Administración de Contribuciones, Estadística y Fincas del Estado", amb la finalitat d'actualitzar les dades del cadastre i ajustar la contribució a la riquesa real de cada propietari. El treball va ser realitzat entre els mesos de setembre i novembre de 1852 per dos agrimensors, Jaume Padró i Josep Brucart, auxiliats per dos pagesos del poble que coneixien els termenals. Els tècnics no van fer les estimacions de les superfícies sobre plànols, ni amb instruments de mesura, sinó a cop d'ull. Malgrat que eren experts en el tema, no es pot descartar un cert marge d'error. A més de les 18 propietats clàssiques en què estava repartit el terme de Fals des del segle XVII, és significativa la presència del mas Carol amb 289 quarteres. Aquesta heretat, malgrat tenir la masia dins dels confins de Fonollosa, té una bona part de les seves terres dins del terme de Fals. També els masos Caselles, de Camps, i Canals de Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada, tenen alguna terra a Fals, però la quantitat és menor i hem optat per no incloure-la en l'estadística. El mateix es pot aplicar a la masoveria del Collet, que aporta unes 50 quarteres, la majoria de bosc. Les propietats més grans eren els masos Jaumeandreu i Massana, que passaven de les 1.000 quarteres de terra. A continuació venia el mas Montconill, amb gairebé 900 quarteres, i a major distància, els masos Boixeda , Gabriela i Serra. El conreu principal naturalment era la vinya, que ocupava el 22% de la superfície total. Els sembrats ocupaven el 8'90%, l'olivar el 0'67%, i la resta de la terra era erma o ocupada pels boscos. No es fa cap referència a l'existència d'ametllers o altres arbres fruiters, com figueres, pomeres o presseguers. Els arbres d'aquesta mena deurien trobar-se en els marges dels camps, i com que no hi havia mercat per aquests fruits, la producció es limitava a l'autoconsum. Amb referència a la modalitat d'explotació de la terra, el que predominava era el conreu de la vinya a parts; de les 1.957 quarteres de vinya, un 82% eren menades per parcers.

Vista del Pla de Fals amb les costetes al fons

És molt difícil fer un estudi acurat de l'evolució de l'ús de la terra des del temps en què es va fer aquest inventari fins a l'actualitat, perquè manquen dades precises. És evident que la superfície dedicada a la vinya ja no va ser la mateixa després de la fil·loxera, però la vinya va seguir sent el cultiu dominant de les parts planes del terme fins a meitats del segle XX, quan es va produir una ràpida substitució de la vinya pels sembrats. Entretant el bosc ha reclamat molta de la terra que els esforçats quarters li havien arrencat, de manera que la superfície boscosa no ha parat de créixer. Les úniques dades objectives que podem aportar és una estadística de l'any 1968 sobre la massa forestal. D'un total de 2.908 hectàrees, que es corresponen aproximadament amb les 8.880 quarteres de l'inventari del 1852, els propietaris van declarar que un 65% era bosc, de més o menys densitat. Això indicaria una pèrdua de, com a mínim, 1.000 quarteres de terra de conreu a favor del bosc. Del 1968 ençà, segur que aquesta tendència encara deu ser més marcada.

Per completar el panorama, citarem les cases i els animals domèstics que hi havia al poble el 1852. En total hi havia 66 cases i un molí fariner. Les cases estaven classificades per categories, segons la mida. El que predominava eren les cases petites de 4ª categoria, 40 cases. De primera categoria n'hi havia 7, de segona n'hi havia 10, i de tercera, 9 cases. Els animals no abundaven gaire, ja que la seva existència venia condicionada pel preu i per la limitació dels recursos alimentaris disponibles. Cinc grans propietaris tenien ramat d'ovelles, amb un total de 167 caps. Tres masos disposaven d'una parella de bous, un equipament molt necessari per poder menar camps extensos. En conjunt, els propietaris disposaven de 11 mules i 12 ases, però cap dels parcers tenia animals, la qual cosa indica que el treball a les vinyes o als camps petits es feia amb aixades i altres eines manuals.

MAS	cereal	olivar	vinya	bosc	ermot	parcers	cereal	olivar	vinya	Total
Bastardes	36	3,25	39	100	63	(4)	3		18,7	265
Sant Andreu	33,5	2	21	100	31					187
Boixeda	42	2	43	455	52	(5)	0,75		20,5	619
Oliveres Costa	22,5	2	14	266	45	(7)		1,5	32,5	387
Bosc	18	0,5	3	199	49	(12)	5	7'5	76,5	397
Subirana	24,5	2,5	19	156	52	(8)	16,5	2,5	40,5	314
Jaumeandreu	64	2	32	770	76	(23)	15,3	1,8	141	1146
Serra	47	3'5		347	70	(8)			53,5	539
Monconill	54	5	54	550	124	(16)	3		104,5	894
Campserver	26	2	36,5	290	34	(5)		0,5	17,5	409
Torrablanca	13	2,5	13,5	193	28	(11)			64	326
Gabriela	41	3,7	34,5	236	62	(21)	6,5	0,75	179,5	562
Torre	20		8	18	27	(28)	18	2	185	279
Oliveres del Pla	1	1,3			84	(34)	32,7	7,5	271	401
Grau	21			110	122	(11)	1,5	0,75	69	325
Tatger	21,5	2,3	6	20	23,5	(9)	9	0,75	28	113
Grauet	30,5	2,5	11,3	118	32	(11)	5		67	265
Carol	2	1	4	88	45	(13)	34	4,5	109	289
Massana	120	2	19	802	110	(15)	3		122	1163
Totals	637,5	36,55	357,8	4818	1129		153,2	22,55	1599	8880

Les Fonts d'informació

Algun lector s'haurà demanat d'on procedeixen les nombroses dades que surten en aquests fulls de divulgació de la història de Fals. La seva procedència és diversa.

Primerament, tenim els testimonis de les persones, especialment de la gent més gran. Saben un munt d'històries de la seva família i dels veïns, algunes per vivències directes, altres perquè les han sentides a explicar a casa, durant les llargues vetllades d'hivern a la vora del foc. Aquests records serveixen per donar vida i color a la història, però, dissortadament, la memòria no és infal·lible i de vegades fa males passades, de manera que cal contrastar les informacions amb altres fonts que no siguin tan emocionals com les persones; ens referim a la lletra escrita. En les llargues converses amb els avis i iaies del poble hem tret profit de la seva saviesa i coneixements, i ens ha permès de copsar l'ambient d'un temps passat que no es tornarà a repetir. Un bon nombre d'aquestes entrevistes han estat enregistrades en cintes, i constitueixen un document històric important pel futur. Cal destacar que en aquest camp la col·laboració ha estat total, i des d'aquestes pàgines els la volem agrair.

En moltes cases modernes del poble guarden documentació que es remunta a quatre o cinc generacions enrere, sovint fins als mateixos orígens de la casa. En força ocasions hem tingut accés a aquests papers, i aleshores ha estat ben fàcil escriure una ressenya sobre la història de la família. També es troben a les cases fotos, esqueles i altra paperassa, tot lo qual pot ser d'utilitat. La situació ha estat ben diferent en el cas dels grans masos. En gairebé tots ells, la família originària del mas n'ha perdut la propietat, i com a conseqüència d'això la documentació pròpia ha estat perduda o extraviada. Únicament en tres o quatre casos hem tingut accés a l'arxiu d'un mas, una font d'informació magnífica, perquè no solament s'hi troben documents referents a la família, sinó també documentació sobre afers del comú, ja que abans de la constitució dels ajuntaments moderns, la gestió del municipi la feien el batlle i els cònsols, càrrecs que es repartien per torns els caps de casa de la dotzena de grans propietats del terme.

Per trobar dades sobre les finques el millor lloc és el Registre de la Propietat, on, en uns gruixuts llibres, s'hi registren les diverses operacions; compra-vendes, transmissions hereditàries, hipoteques, etc. També s'hi troben nombroses referències a testaments, contractes matrimonials, defuncions, i altres informacions sobre la genealogia de les famílies. És de justícia agrair l'amabilitat de les persones del Registre de la Propietat de Manresa, que ens han facilitat l'accés a les dades del nostre municipi. Abans de crear-se aquest registre, el 1863, hi havia una institució anomenada la Comptaduria d'Hipoteques que feia una funció similar. Els llibres es troben custodiats a l'Arxiu Vell de Manresa.

Justament aquest Arxiu, ara anomenat Arxiu Comarcal de Manresa, i que forma part de la xarxa d'arxius històrics gestionats per la Generalitat, és la primera i més important font d'informació. És una veritable cova d'Alí Baba pels

investigadors, amb milers de llibres manuscrits i tota mena de documents. La seva col·lecció de llibres d'actes dels notaris comença a finals del segle XIII, i en aquests llibres és on s'hi troben enregistrats els assumptes dels nostres avantpassats de Fals. El gran problema però, és saber-los trobar. Si es desconeix la data exacta o el nom del notari, la cerca es converteix en una tasca similar a la de buscar una agulla en un paller. És clar que la sort afavoreix als decidits, i després de moltes hores de pacient recerca, s'acaben trobant les dades necessàries per confegir els articles de la revista que teniu a les mans. L'Arxiu és de lliure accés a tothom que senti curiositat per la història, i es pot comptar de cert amb l'ajuda i competència de l'arxiver Jordi Torner, natural de Calaf i fill dels actuals propietaris de cal Canonge de Fals. A l'Arxiu s'hi pot cedir o deixar en dipòsit qualsevol mena de documentació privada, mesura que en garanteix la conservació i la preserva per a les futures generacions.

Les fonts esmentades subministren la major part de les dades, però n'hi ha d'altres on es recorre de manera esporàdica per a certs temes. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona, l'arxiu més important dels país, s'hi han consultat alguns capbreus. A les parròquies de Rajadell, Sant Mateu i d'altres, s'hi guarden documents diversos que fan referència a persones vinculades amb Fals. L'Arxiu Comarcal de Cervera (a principis del segle XIX, Fals pertanyia a la Corregiduria de Cervera),i l'Arxiu Diocesà de Vic són altres indrets on hem espigolat dades. Hi ha també l'Ajuntament de Fonollosa. L'arxiu del municipi que es troba a les golfes de la casa consistorial està perfectament inventariat , però en general és força incomplet. Els documents més antics que s'hi troben són del 1860, però la documentació d'aquesta època és escassa. També falta tota la documentació del període de la guerra civil. El Registre Civil també és una eina útil per comprovar algunes dades.

Finalment tenim la bibliografia, una eina cabal per recopilar dades històriques. Aquest apartat l'enllestirem aviat, perquè hi ha poquíssima cosa publicada sobre la història del nostre poble. En algunes obres generals sobre els castells o l'art romànic s'hi troben resums històrics de les Torres i de les esglésies, però a part d'algunes citacions breus en altres llibres, el passat de Fals no ha merescut l'interès de cap historiador. Aquesta constatació va ser una de les raons que va portar al Grup de Recerca de Fals a plantejar-nos la creació del Falchs, publicació que pretén, amb més o menys encert, suplir aquesta mancança.

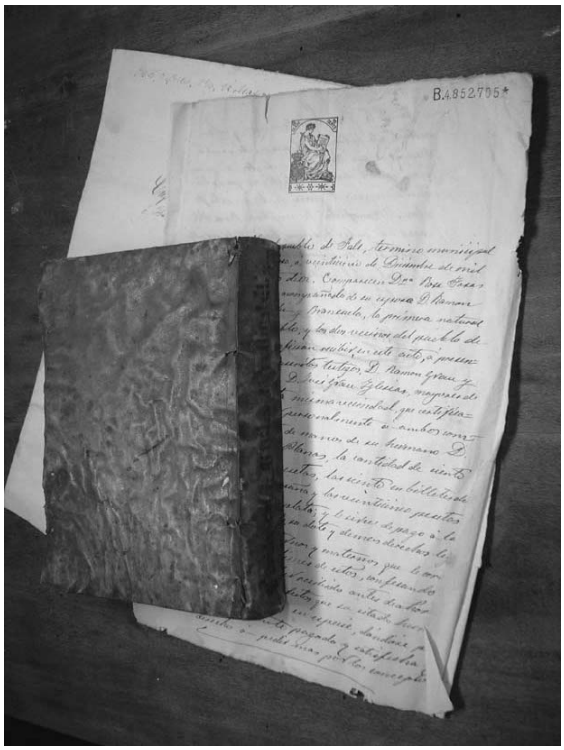

Documents materials

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Setembre de 2005, número 18
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
419
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
OCTUBRE 2005, NÚMERO 19

Molí de Boixeda

Ramon Galí Sala, l'amo del mas Boixeda, va tenir l'any 1834 la idea de construir un molí fariner en un extrem de la seva propietat. El lloc escollit era immillorable, ja que en aquell indret confluïen els dos cursos d'aigua més cabalosos del terme; la riera de Fals, que baixava de la banda de ponent, i la riera de Fontanet, que arreplegava les aigües que baixaven de Camps i Sant Mateu, a la banda nord del terme. I és que l'aigua era l'element imprescindible en una instal·lació d'aquesta mena, perquè era la força motriu que feia girar les pesants moles del molí. L'empresa tenia unes certes dificultats, perquè l'aigua que baixava lliure per la conca natural, calia aturar-la en una represa i aconduir-la a través d'un canalet a una gran bassa, on s'emmagatzemava fins al moment de fer-la baixar cap a la turbina.

La utilització de l'aigua de la riera, un bé públic, no podia fer-se sense el permís de les autoritats governatives. Per això, el desembre de 1846 Ramon Galí va adreçar-se al Batlle de les Aigües del Real Patrimoni, i va presentar-li el seu projecte, sol·licitant l'ús de l'aigua. Va presentar al·legacions Pere Massana, el propietari de l'antic Molí de Fals. Els seus arguments es basaven en els drets sobre l'aigua que els seus avantpassats havien adquirit del castlà del Castell de Fals, arguments un xic febles, perquè el nou molí no li prendria ni una gota d'aigua del cabal de la riera. Potser el preocupava més la competència, avesat com estava a tenir el monopoli al poble de la mòlta de gra. Es va anar a judici, però allà es va encallar l'expedient un munt d'anys. Finalment hi va haver una sentència favorable i el projecte va arribar a l'organisme encarregat d'aquests afers, el "Ministerio de Fomento". Després d'omplir un munt de paperassa i esperar uns quants mesos, la "Junta Consultiva de Caminos Canales y Puertos" va donar l'aprovació provisional al pla i va notificar a l'Ajuntament que es desplaçaria un tècnic per veure sobre el terreny l'emplaçament i per recollir les possibles al·legacions en contra del projecte. El 3 de juny de 1854 va visitar l'indret el senyor José Alvarez, l'Enginyer Provincial, acompanyat de les autoritats locals, el promotor Joan Galí, i el principal opositor a la concessió, el Salvador Massana.

Però el dictamen de l'enginyer va ser positiu, així com els informes de la Diputació i el Govern Civil, i el 4 de setembre de 1855, el Ministeri de Foment va autoritzar el projecte. El 18 del mateix mes, el "Director General de Obras Públicas" va notificar-ho a l'interessat, amb unes certes condicions, destinades a defensar els drets adquirits del Massana. Les condicions eren les següents:

Les preses no podien superar l'alçada de 2'15 peus (60 cm) per sobre del nivell habitual de l'aigua. El Galí estava obligat a construir ponts de pas als llocs on les sèquies creuessin camins. La bassa del Molí de Boixeda no podia tenir més capacitat que la del Molí de Fals. L'execució del projecte havia de ser supervisada per l'Enginyer.

Uns dies després, el senyor Alvarez va marcar amb exactitud mil·limètrica les alçades de les dues preses. La de la riera de Fontanet, 7'543 metres per sota de l'ampit de la finestra de la façana nord de la casa del Gorg Negre, i la de la riera de Fals, 0'291 per sobre del nivell de l'ampit de la finestra de sobre la porta del Molí. Aquesta dada indica que el casal del Molí aleshores ja estava construït. Posteriorment l'edifici es va ampliar, i a sobre de la planta baixa, on hi havia la maquinària, s'hi va aixecar un habitatge pel moliner. Al costat de la bassa s'hi va fer una altra casa, que es el lloc on actualment hi ha el restaurant.

ARXIU: F. VILLEGAS

Vista general, 1926

Primer es va fer la resclosa més propera, la que menava l'aigua de la riera de Fals a la bassa, i el 1869 es va inaugurar la reclosa de l'altra riera. Hi va haver problemes però, perquè el rec que havia de portar l'aigua de la riera de Fontanet al Molí, havia de travessar un trosset de la propietat del Gorg Negre. El 1883 van signar una concòrdia davant del Jutge de Fonollosa, Josep Vall de Vilaramó i Isidre Riera, l'amo de cal Gorg Negre. L'Isidre va donar permís al seu veí per poder escurar el rec i tallar els arbres

que l'espatllessin. A canvi, li van deixar fer un cobert per guardar palla. Uns anys després, el Valentí Riera es va queixar que la resclosa li prenia tota l'aigua i no podia regar l'hort. Van arribar al pacte que l'amo del Molí li deixaria un cabal mínim d'una "regadora". La concòrdia no deuria satisfer al Boixeda, perquè aquest va decidir excavar un túnel o mina de més de 100 metres de llargada per sota de les seves terres. L'obra no es va iniciar fins el 6 de desembre de 1888, però al cap d'uns dies es va haver de parar per que els pouadors van trobar un corrent d'aigua que els negava la mina. El 2 d'abril van començar a foradar per l'altre cap, i després de moltes peripècies i jornals, la mina es va acabar el maig de 1891. En el seu dietari va escriure el vell Josep Galí el següent: *«Lo any 1891 lo dia 12 de Maig barem acabá de obrir la mina grasias a Deu, que la bas dona tres bagadas a preu fet y al ultim la bas acabá a jornals y molts disgustos y pasa de 5 sens duros que ba costá y molta satisfacsió de aberla acabada y em trobo a la edat de 77 anys y encara bas a Manresa a peu, aná y tornà.»*

Gràcies a la seva posició privilegiada, en el centre geogràfic del terme i en la cruïlla dels dos camins carreters principals, el Molí de Boixeda es va convertir de seguida en el centre neuràlgic del poble. Si la parròquia era el centre religiós, el Molí era el centre civil. Era el punt de trobada i de reunió de la majoria d'activitats cíviques i socials. Allà s'hi plantaven els avisos, s'hi recollien els impostos, s'hi instal·lava la mesa electoral, i el Jutge de Pau hi resolia els conflictes. La seva importància es va veure potenciada encara més amb la instal·lació de l'escola del poble en una de les dependències del molí. A més a més de l'aula, hi havia un piset on vivia el mestre o senyoreta encarregats de l'educació de la quitxalla de Fals. Durant uns anys no s'hi va poder fer escola però, perquè el local va patir un incendi en un dels episodis de la darrera guerra dels carlins. Aquesta escola van funcionar fins el 1922, quan es va traslladar a un nou edifici situat a l'altra banda de la carretera.

No es disposa d'una informació exhaustiva sobre els moliners i estadants que han anat passant pel Molí al llarg dels anys. En general, els moliners han estat sempre transhumants, gent que no s'arrelava al costat d'un riu en concret, sinó que els agradava canviar sovint d'aires o, millor dit, d'aigües. Hem aconseguit però, el contracte del primer moliner que hi va haver al Molí de Boixeda. El moliner es deia Martí Clotet i va entrar el primer de gener de 1858. El tracte era que de cada tres parts dels ingressos de la mòlta, dues eren per l'amo i la tercera pel moliner. Aquest s'havia d'encarregar d'escurar i apariar els recs, la resclosa i la bassa, i també de fer el manteniment de les moles, picant-les amb la boixarda quan fos necessari. L'amo li deixava un tros de 4 quartans per fer hort i el terreny de secà que necessités. No havia de donar parts de la collita, però la vimetera anava a mitges. Al Molí hi havia també una fornal i una ferreria, que deurien funcionar amb la força de l'aigua. El moliner-ferrer havia de llossar i esmolar gratis les eines i arades de l'amo, així mateix ferrar-li de franc les bèsties. En tractes posteriors, les mòltes i el benefici de la ferreria es repartia al 50% entre el moliner i l'amo. El 1897, l'explotació del molí es feia en règim d'arrendament, pagant el moliner un lloguer de 150 pessetes cada trimestre

Hem recollit evidències d'altres persones que han fet estada al Molí. El 1892, un tal Jaume Casals va pagar a l'amo de Boixeda 13 duros pel lloguer de l'hort i la casa. El 1896, el moliner es deia Eliseu Santamaria Badia, procedent de Castellfollit del Boix, i estava casat amb Maria Comellas Planas, d'Ivorra. El 1903 el moliner era Josep Segura, natural del poble de Sedó, i l'acompanyava la seva muller Magdalena Riera, de Sant Antolí (Lleida). El 1910 es va signar un contracte amb un moliner que es deia Josep Postils Ferrer, natural de Copons. El 1913, Enric Vall de Vilaramó va arrendar per tres anys la instal·lació a Ramon Davant Vila i a la seva muller Dominga Teresa Biosca Grau. El Davant era de Sant Mateu, però la Dominga era de cal Mateu de Fals. El preu de l'arrendament era de 600 pessetes per any i ja no contemplava el privilegi d'haver de moldre de franc el gra de l'amo.

ARXIU: F. VILLEGAS

Bassa del molí, 1942

En el padró de 1924 hi consta que s'hi estaven els germans Pelegrí i Josep Rebulleda Cases i el fill del primer, Josep Rebulleda Lladó. Havien vingut de cal Resi. El 1928, els estadants eren Cristòfol Devant Vila, Angela Miralles Junyent, i els seus cinc fills, una família que procedia de cal Mateu. El desembre de 1928 el molí i els annexes es van arrendar a Salvador Casas Pesarodona i Ramona Grau Malagarriga, del Pla de la Vila. Amb el vist i plau de l'amo, el Salvador va modernitzar la maquinària de moldre i va instal·lar un generador de llum elèctrica. El juny de 1932 va desfer el contracte i va marxar cap a Sant Joan. Devia 6.250 pessetes a l'amo en concepte de lloguers endarrerits, però les inversions que havia fet superaven de molt aquesta xifra. Va presentar factures i comprovants i l'amo va avenir-se a indemnitzar-lo amb 25 mil pessetes. El juny de 1934 va entrar Josep Ballús Bardolet, de Marlès, amb un contracte per cinc anys, a raó de 4.000 pessetes anuals. No va durar gaire i el seu lloc va ser ocupat per Lluís Viladoms i Maria Terradas. Durant una bona part de la guerra civil, la casa del Molí va estar deshabitada i va acabar força malmesa i mig cremada.

El 1939 es van casar la Maria Casals Parcerisas, de cal Mosquit, i el jove Antoni Casellas Grifé, de cal Punxó de Camps, i van llogar el Molí al seu propietari, Enric Vall de Vilaramó. Com que de moment no van poder viure a la casa, perquè s'havien de fer obres de reparació, van instal·lar-se a la casa del moliner, situada a sobre de les moles. Al cap de poc van venir a viure amb la parella els

pares de la Maria, l'Emili Casals i la Florència, acompanyats de les tres germanes petites de la Maria, dites Angelina, Candelària i Conxita. Però encara hi havia més gent vivint sota la seva teulada; el Llorenç Muns, un forner de Manresa, el Josep Planas Rovira de Moià, un pastor que guardava el ramat, i el Lluís Vives Codina, un home sense família que van recollir i que va viure amb ells fins que va morir de vell.

L'Emili era l'encarregat de fer funcionar les màquines; la pedra de moldre el gra, la pastera, i el petit generador elèctric. Mitjançant un joc de politges i unes cordes gruixudes, que actuaven de corretja de transmissió, la turbina moguda per l'aigua donava força alternativament a les tres màquines. El Ton es dedicava més aviat a una altra activitat important del Molí durant aquells anys de la postguerra; la venda i distribució dels queviures del racionament. Cada habitant del poble tenia una cartilla i al Molí es distribuïen els aliments que arribaven cada setmana. L'article més bàsic i important era el pa. El Ton s'encarregava de recollir la quantitat assignada de farina i convertir-la en pa al forn que tenia al pati de sota casa, al costat de la riera. Encara que variava lleugerament d'un mes a l'altre, segons l'estadística de l'Ajuntament de l'any 1944, en un període de sis setmanes es repartien al Molí unes 1.140 racions de 700 grams de pa, que fa un total de 800 Kg, equivalents a 665 Kg de farina. El preu taxat era de 182 pessetes el sac de 100 Kg. de farina. La distribució del pa i els queviures presentava sovint problemes i la població afamada havia de recórrer sovint als canals de distribució alternatius per completar la seva dieta.

El Ton va comprar aviat un camió de segona mà per transportar sacs de farina i altres coses amunt i avall. Després el va canviar per un altre, i va adquirir també un turisme marca Ford. Els seus eren pràcticament els únics vehicles que hi havia al poble, i feien la funció de servei públic. En cas de necessitat, el Ton feia de taxista a qualsevol hora del dia o la nit. Els diversos camions que va tenir, especialment un Chevrolet que va comprar el 1948, es van utilitzar durant molts anys per portar el personal als partits de futbol, a cantar caramelles, o d'excursió.

Mentre el pare convertia el blat en farina, i el marit convertia la farina en fogasses de pa, la Maria no perdia el temps. El gener de 1939, una brigada de treballadors reconstruïa el pont sobre la riera que els sapadors republicans havien dinamitat per dificultar l'avenç dels enemics. La Maria es va oferir a fer el dinar als homes i aquest va ser l'origen del restaurant del Molí de Boixeda. Als inicis, la fonda era d'estar per casa, però el 1967 es va sol·licitar al Govern Civil el permís corresponent, permís que va ser concedit amb aquestes consideracions: «...pues dicho establecimiento reune las debidas condiciones de seguridad, comodidad e higiene, y no está situado cerca de ningún sanatorio antituberculoso...»

A més de menjar, al Molí també s'hi podia dormir, i regularment les mestres de l'escola s'hi estaven a dispesa. La traça de la Maria als fogons i la feina ben feta del Ton amb les graelles van aconseguir que l'establiment fos durant més de seixanta anys un referent a la comarca de la bona cuina casolana. El Ton i la Maria van tenir un noi i una noia. El Joan es va casar amb Montserrat Pujol, i la Maria amb Josep Barcons. La filla i la jove van treballar de valent al restaurant, a la cuina o servint les taules, fins a l'estiu de 2003 que van traspassar l'establiment i se'n van anar a viure a Manresa. Ara el restaurant segueix funcionant a ple rendiment de la mà dels tres socis Eduard Valderrama, Ester Pérez i Marc Bell-lloc.

Cal Racó

Domingo Viadiu Vila va heretar el mas Soler de Camps del seu pare Pau Viadiu Goberna, segons el testament datat el 1855. A la part de baix de la propietat, tocant a la riera de Fonollosa, hi tenien els Viadiu una casa petita anomenada la Caseta o la Casona del Soler. En una llista del 1861 hi trobem vivint un home anomenat Pere Torrescasana Trullàs. Segurament pagava un cens a l'amo del Soler. El 3 de juny de 1876, els germans Vicenç i Pere Torrescasana Bastardas de Fals, de 36 i 42 anys respectivament, van comprar la casa amb un quartà de terreny al seu voltant. En van pagar 1.000 pessetes. La casa devia estar dividida en dues parts, perquè es diu que tenia dues portes. Això es confirma a la següent venda, efectuada el 20 d'abril de 1879. Els Torrescasana van vendre la meitat de la casa, la que donava a ponent a Francesc Torrades Coromines, i l'altra meitat, la que donava a llevant, a Pere Torrades Coromines. El terreny es va dividir també, quedant mig quartà per cada comprador. El Francesc i el Pere eren dos germans procedents de cal Guinard, una casa que es troba un tros riera avall. No tenien lloc a la casa del seu germà gran i es van veure obligats a colonitzar la part alta de la Vall del Bosc.

Façana de Cal Racó

Quan van comprar la casa a mitges, els dos germans eren solters, però aviat van trobar muller. El Francesc va escollir a Ramona Soler Carol, de Castelltallat, i el Pere a Maria Soler Davant, de Sant Mateu. Durant uns anys van viure tots junts a la casa que ja es deia aleshores cal Racó. El 1883 l'amo del Soler va vendre per 160 pessetes a Pere Torradas els drets d'una vinya de la seva propietat, anomenada "la vinya de sobre el cingle". Aquesta vinya l'havia menat anteriorment el Pere Torrescasana. L'any 1907, el Francesc

i la seva família van agafar els trastets i van traslladar-se a una casa que es trobava un tros amunt, dita ca l'Esquerrà, mentre que a cal Racó quedaven el Pere, la Maria, i els seus cinc fills; tres nois i dues noies. Els nois es deien Josep, Sebastià i Andreu.

La casa va quedar per Josep Torradas Soler, nascut el 1882, i a qui no cal confondre amb el seu cosí de ca l'Esquerrà, que portava el mateix nom i cognoms. El Josep es va casar el 1918 amb Manela Tomasa Mercadal, de Camps. La Manela es va casar amb una mica de panxa, ja que al cap de pocs dies va donar a llum a dues nenes bessones, que no van ser prou fortes per sobreviure. Després vindrien el Peret i el Florenci. La família era molt pobre, perquè tenien poca terra i dolenta, i per això la Manela va entrar a treballar a la fàbrica de filatura dels Polvorers, a la secció de les metxeres. Passava sis dies a la fàbrica i mentrestant el seu home i fills anaven com podien. La Manela era tot un personatge, molt popular al raval de la Vall i rodalies. Tenia un caràcter molt alegre, característica que s'accentuava quan podia atrapar un porró de vi. Li agradava molt ballar i ho feia en qualsevol lloc i ocasió sense necessitat d'acompanyament musical de cap mena. Tothora repetia "visca Manela, que va de vals". No es d'estranyar doncs, que la casa del Racó fos coneguda aleshores com ca la Manela. Cap a l'any 1932, la Manela i la seva família van abandonar la casa, perquè les obres de la carretera del Molí de Boixeda a Fonollosa la van afectar, i van anar a viure de lloguer a la casa veïna de cal Mateu, que lògicament va passar a dir-se ca la Manela. La casa va quedar buida, però durant un temps va estar ocupada per una dona molt miserable amb tres criatures petites. Hi va ser poc temps, perquè un dia la van trobar ofegada al Gorg del Gascó. El fill gran, el Peret Torradas, pertanyia a la "lleva del biberó" i va ser mobilitzat a la batalla de l'Ebre. Després de veure morir a molts del seus, va desertar amb un company. Van tenir un bon problema a l'hora de creuar l'Ebre. Ell havia après a nedar a la riera, però el company no en sabia, de manera que el va portar agafat a l'esquena. Va caminar 9 dies fins a arribar a casa, i aleshores es va emboscar. S'amagava de dia en un clot, i en fer-se fosc entrava a casa seva per un forat dissimulat sota una bota del celler. Després de la guerra, el Peret es va casar i va marxar a Sant Fruitós.

El seu germà, el Florenci, feia de "sereno" a Manresa, però tenia delicats els pulmons i va morir jove. El 1950 la Manela va acollir a casa seva el seu germà Joan Tomasa Mercadal, que va sortir en llibertat condicional després d'una llarga reclusió al Penal del Puerto de Santa Maria, de Cadiz. Quan es van haver mort tots, la Manela es va quedar sola i va patir molta misèria. Passava per les cases, sobretot el dia que mataven el poc, i demanava alguna cosa de menjar i beure. A les acaballes va ser acollida en una institució benèfica a Igualada. La casa del Racó, o ca la Manela, actualment es troba derruïda, sobretot perquè una grossa pedra de la cinglera va patinar i va penetrar per la teulada. No obstant això, es poden veure els dos portals, encarats a migdia, i un elegant arc de pedra.

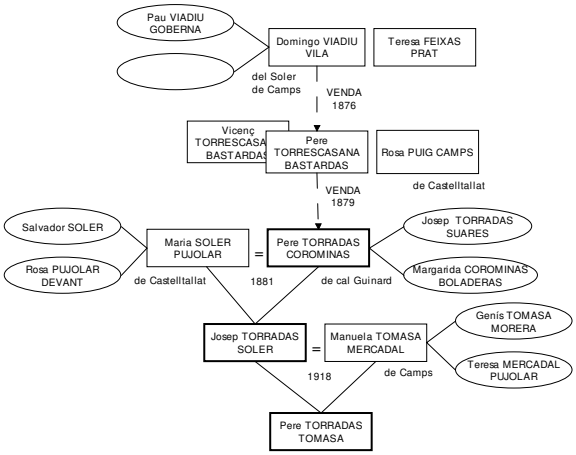

Mas Oliveres de la Costa (2a. part)

La major part de la documentació que hem trobat de Joan Bonvehí Puig fa referència a vendes a carta de gràcia i empenyoraments. Encara que això sembla indicar que la casa d'Oliveres passava aquesta temporada per dificultats econòmiques, no s'ha d'interpretar com una certesa absoluta, perquè el recull documental no és exhaustiu i també podria haver passat que el Joan gastés els diners en inversions productives. El 1818 va vendre a carta de gràcia per 180 lliures un tros de dues quarteres i mitja de les quintanes de la casa a un tal Jaume Thomàs de Fonollosa, a fi de pagar-li uns diners que li estava devent des de feia temps. El 1828 es va vendre els drets d'un olivar i una vinya de 12.000 ceps a Isidre Bastardes. El 1929 es va vendre les herbes del mas per un període de cinc anys a Josep Espinalt, l'hereu del mas Campserver. En va fer 100 lliures. Els drets de pasturar estaven molt valorats i era una fórmula molt corrent per aconseguir crèdit. Acabat el termini de temps, va tornar els diners i va recuperar les herbes. El 1844 va fer la mateixa operació amb l'amo de Boixeda. Aquest cop va aconseguir 420 lliures en efectiu. El mateix any va traspassar a Bernat Pejoan, un metge de Manresa, un deute de 70 lliures que mantenia amb la parròquia de Fals. Quant a l'àmbit personal, se sap del Joan Bonvehí que va esposar Teresa Galí i que la parella va tenir dos nois, el Vicenç i el Ramon, i quatre noies, la Maria l'Antònia, la Jo-

Vista general

sefa i la Francesca , les quals va casar respectivament amb Pasqual Giralt de Fonollosa, Isidre Closa de Sant Amanç, Francesc Gandia de Fonollosa, i Ramon Riera, de cal Tico Nou de Fals. Joan Bonvehí va morir el mateix dia que va fer testament. Era el 2 de març de 1856. La propietat va que-

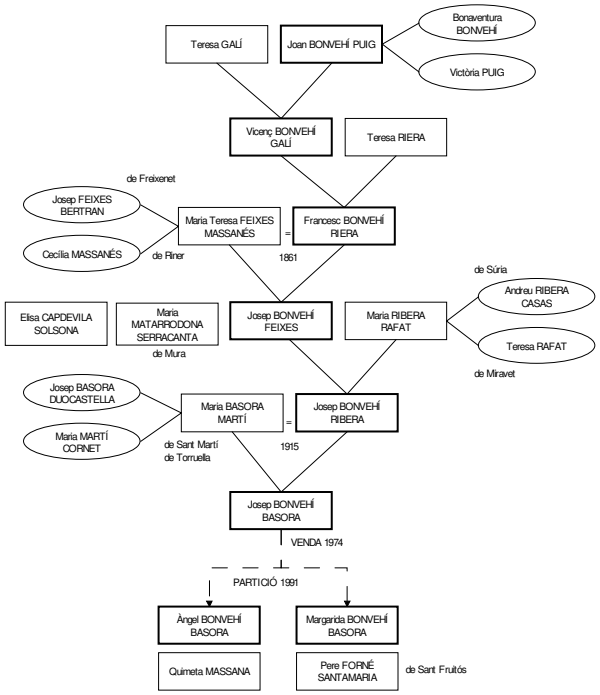

dar en mans del seu fill gran Vicenç, el qual va haver d'assumir la responsabilitat de procurar per la seva germana petita, encara soltera, el seu germà Ramon, i l'oncle Josep, un conco. El Vicenç ja feia anys que s'havia casat amb Teresa Riera i el matrimoni havia tingut sis fills; dos xicots i quatre mosses. El Vicenç va testar el 3 de maig de 1868 i va morir al cap de tres dies. Va disposar que es reservessin 125 lliures pel dot de les tres filles que encara li quedaven solteres, i la mateixa quantitat i dues vinyes pel seu fill segon Ramon. En el cas que el Ramon o alguna de les filles no arribés a casar-se, els seus dots no s'havien de moure del patrimoni de l'hereu.

L'hereu era el Francesc Bonvehí, el qual va triar per esposa a la Maria Teresa Feixes Masanés, una pubilla de Riner, un poble format per cases de pagès aïllades, a prop de la ciutat de Solsona. En un dels capítols o pactes prematrimonials que van signar els futurs cònjuges davant d'un notari de Cardona el novembre de 1859, el sogre del Francesc va fer hereva a la seva filla gran, però va posar la condició que els casats se l'emportessin a viure amb ells, juntament amb la filla petita Maria. Hi deuria haver alguns desacords, perquè posteriorment van anul·lar els capítols i en van redactar uns altres de nous el desembre de 1861 a Manresa. En aquesta versió, el Josep Feixes va ratificar l'herència a la Maria Teresa, aclarint però, que si mai tenia un fill baró, aleshores ella perdria la condició d'hereva a favor del xicot. En tal cas, la compensaria amb 600 lliures. Pel casament de la Maria va reservar 300 lliures. Sembla ser que el Josep tenia esperances que li pervingués una propietat dita Freixenet. Si mai reeixia a fer-la seva, va prometre que aleshores augmentaria els dots de les filles a 2.000 i 1.000 lliures respectivament. No va aconseguir el seu propòsit, però sí que van ser acollit al mas Oliveres, tant el Feixes, com la seva dona i la filla, a on van viure fins que els va arribar la mort.

El Francesc no va esdevenir amo fins el 1868, però va morir poc després i aleshores la seva vídua va quedar amb tres nens petits i la responsabilitat d'administrar l'hisenda. La Teresa es va trobar amb una colla de reclamacions dels seus cunyats i cunyades, que demanaven els dots i els drets de legítima que els pertocaven, i que l'hereu difunt encara no els havia pagat. Però encara hi havia reclamacions més antigues; la casa d'Oliveres devia també part dels dots de les germanes de l'anterior amo, el sogre de la Teresa. No hi va haver més remei que satisfer les demandes de les tietes Antònia, Josefa, Francesca i Maria, que s'havien fet velles esperant de cobrar allò que els havia estat promès.

Josep Bonvehí Feixes, conegut com Pepet, va néixer el 1862 i, tal com hem vist, va quedar orfe en plena infantesa. En arribar a la majoria d'edat va agafar les regnes de la propietat i ja no les va deixar anar fins el dia de la seva mort, el 1922. Curiosament, la seva mare encara el va sobreviure dos anys més. A la Teresa se la recorda com una dona orgullosa, segura de la seva posició, que tractava als parcers i treballadors amb un cert to de menyspreu. El Pepet va fer millores a la casa i a les terres. Va fer estovar trossos de bosc i de terra inculta, va fer fer parets de pedra i plantar ceps. Va fer construir un viver molt gran, per recollir aigua del torrent, que va permetre regar set quartans de regadiu. Les terres d'Oliveres de la Costa tenien llavors una extensió de 22 quarteres de sembrat, 14 quarteres de vinya i 223 quarteres entre bosc i ermot.

Per fer les inversions va haver d'empenyorar-se diverses vegades. El 1892 va demanar un préstec de 2.883 ptes. a Joan Perera, un comerciant de Súria, qui les hi va deixar a l'interès del 8% anual. El 1902 va demanar 2.500 ptes. a un contractista d'obres anomenat Ramon Calveras, al 5% d'interès. I el 1905 va demanar-ne 500 a Maria Giralt, de Barcelona. El 1911 va poder fer net de tots els deutes, perquè la seva dona va heretar uns diners d'un oncle de Miravet. El Josep va estar casat successivament amb tres dones. Amb la primera, la Maria Ribera Rafat, filla d'un sastre de Súria, va tenir dos nois i una noia. La Maria Ribera va morir de part el 1896 a l'edat de 31 anys. Amb la segona dona, la Maria Matamala Serracanta, de Mura, va tenir una nena, però tant la mare com la petita van morir de resultes del part. Uns mesos després es va casar per tercera vegada. La tercera dona, l'Elisa Capdevila Solsona, li va donar un fill. El Pepet va llegar els drets d'una vinya de 10 quarteres a cadascun dels fills i 1.500 pessetes de dot per a la Margarida, l'única filla. Va fer hereu al Josep.

Josep Bonvehí Ribera, nascut el 1890, va contraure matrimoni el 1915 amb Maria Basora Martí, de Sant Martí de Torroella. Va ser un bon partit, ja que va venir acompanyada d'un dot de 3.000 ptes. en efectiu, a més de roba valorada en 1.000 ptes. Al primer fill li van posar Josep, seguint el costum, després van arribar un altre nen i una nena, que van morir al néixer, i seguidament, la Margarida,

l'Àngel, i l'Antoni. L'Antoni va estar de pega, va fer la mili a Tetuan i va morir de tisi a l'hospital militar. Josep Bonvehí va morir el 1959 als 68 anys.

El 1960, el Josep Bonvehí Basora va inscriure la finca a nom seu. Era solter i s'estava a la casa en companyia d'una dona que li feia de minyona. La minyona era la Concepció Oliva Trilla, una filla de cal Gravat. Quan va morir-se aquesta el 1978, el Josep va tancar la casa amb pany i clau i va anar a viure a casa de la seva germana Margarida, que estava casada a Sant Fruitós amb Pere Forné Santamaria, un contramestre tèxtil. L'altre germà, l'Àngel, s'havia casat a Fals amb la filla del Quimet Massana, col·lector del mas Massana, i s'estaven en una masoveria del mateix mas que era coneguda pel nom de la Barraca dels Bous. Actualment la casa ha recuperat el nom ancestral i es diu mas Perera.

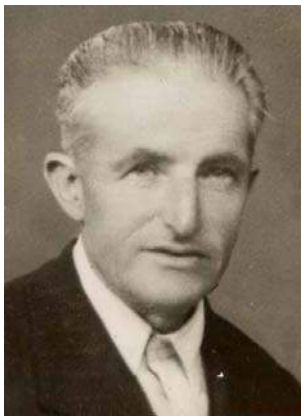

Josep Bonvehí Ribera

El 1974, el Josep va decidir vendre's la propietat d'Oliveres de la Costa a parts igual entre els seus germans menors Margarida i Àngel. A la mort d'aquest, esdevinguda el 1983, per evitar desavinences, els dits germans van acordar dividir les 102 hectàrees de la finca en dues parts iguals. La casa, molt malmesa, especialment després de l'incendi forestal del 1992 que va cremar una bona part de la teulada, es troba dins del tros que pertanyia a l'Àngel Bonvehí. Després de la mort d'aquest l'1 d'octubre del 2005, la casa ha quedat en mans dels seus hereus.

Cal Jan de la Roca

Tots els Fossas de Fals tenen un origen comú, tots són descendents de Joan Fossas, un clavetaire de Manresa que va arribar a Fals a finals del segle 18è. El pare del Joan ja era clavetaire i possiblement també ho eren els seus avantpassats. A Manresa hi havia nombrosos tallers de clavetaires o fabricants de claus a la zona compresa entre el carrer de les Piques i el carrer Arbonés, on s'hi havien instal·lat els emigrants occitans que van portar aquest ofici al nostre país. Primerament, el Joan Fossas va aixecar al Raval d'Oliveres la casa de cal Pastor, tal com ho testimonia la llinda d'una finestra que porta el seu nom i la data 1799. Al cap d'un parell d'anys, no sabem el motiu, va vendre's la casa nova a Domingo Gorgas, un pastor de Rajadell. Es va trobar llavors en la necessitat d'haver de construir una altra casa per a ell. El 2 d'abril de 1801 va fer uns tractes amb Bonaventura Llussà, el propietari del Tatger. Li va establir un tros de 5 quarteres de superfície situat en un indret dit el Bosc de la Cigaleta. En va pagar 200 lliures, un preu elevat, però és que la terra era productiva, ja que estava plantada quasi tota de vinya i oliveres. Aquesta terra l'havia recuperada el Tatger l'any 1792 d'un parcer, el Josep Quer, que era qui havia plantat la vinya. En el contracte original, el Quer havia obtingut permís per fer-s'hi la casa dins del tros, però sembla que no va fer ús d'aquesta opció. El Joan sí que va construir la casa, a la vora del camí ral que baixava de Calaf a Manresa, i sobre d'unes enormes roques que hi havia. Per això, la casa va ser anomenada cal Jan, o Joan, de la Roca.

Portal de l'entrada

El Jan de la Roca va casar-se el 1802 a l'església de Rajadell amb Teresa Junyent Sallés. La Teresa era filla d'Agustí Junyent Grau, una branca Junyent que estava radicada a Fals. La Teresa va morir jove i la parella va tenir només un noi, l'Agustí. El Jan va casar-se llavors amb Maria Montfort. Amb la segona dona va tenir tres fills i una filla. El 1831 va fer testament, en el qual va ratificar que l'Agustí era l'hereu, va deixar 50 lliures pel dot de la filla, una vinya de 6 quarteres a mitges entre el Francesc i el Manuel, i 800 lliures pel Joan. El Joan es va establir a Manresa, la Francesca es va casar amb Pau Fontanet de Boixadors, i el Francesc Fossas Montfort va ser el cap de brot dels Fossas de cal Mongia. El Joan, el clavetaire convertit en pagès, va lliurar l'ànima el 1836.

Agustí Fossas Junyent, el següent amo de la casa, era casat des del 1825 amb Francesca Ibanyas Riera, d'Aguilar de Segarra. Va tenir dues noies i quatre nois, cadascun dels quals va ser cap d'una casa del Pla de Fals. El primer fill, el Josep, es va quedar a casa, el segon, l'Agustí, va fundar ca l'Agustí, el tercer, l'Isidre, ca la Filomena, i el quart, el Pere, cal Tei de la Creu. Per una relació dels parcers del mas Tatger datada el 1852, se sap que els de cal Jan de la Roca menaven dues quarteres de cereals, vuit quarteres i mitja de vinya, vuit quartans d'olivar i deu quartans de terreny erm. També cuidaven tres vinyes més, pertanyents al Dalmau, Oliveres del Pla i la Torre. L'Agustí va fer testament el 1862 i va morir el 1867.

Josep Fossas Ibanyas va contreure matrimoni el 1855 amb Teresa Feixas Gabarró, de Camps. El dot va ser de 125

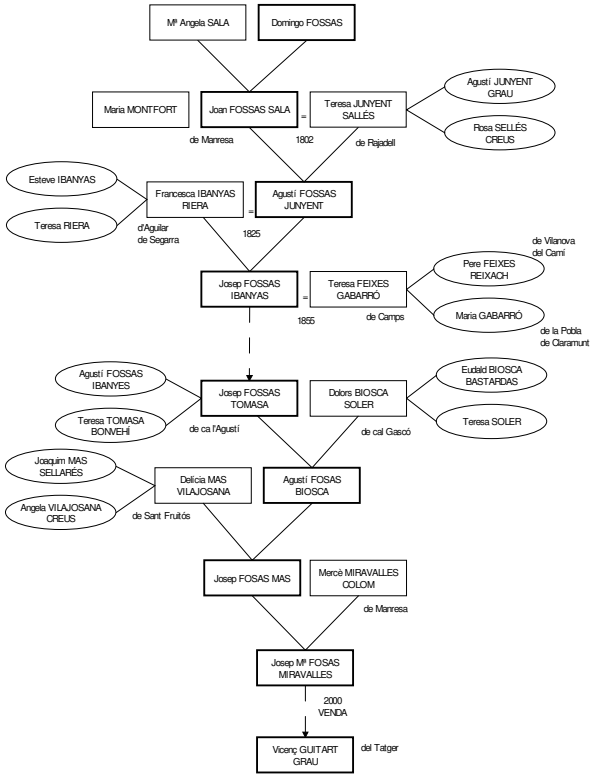

lliures en moneda i formaven part de l'aixovar nupcial els quatre vestits que es descriuen a continuació: Gipó de columbriana i faldilles d'indiana bona, gipó de panyo i faldilles d' escot, gipó de vellut i faldilles de baieta, i gipó de vellut i faldilles d'indiana. Aquesta parella va tenir alguns fills, però cap d'ells va sobreviure els pares, de manera que quan el Josep va morir el 1901, va deixar els seus béns al seu nebot Josep, fill del seu germà de ca l'Agustí. Josep Fossas Tomasa havia nascut el 1871 i es va casar amb Dolors Biosca Soler, de cal Gascó. Van tenir la següent descendència: l'Agustí (1904), l'Antònia (1910), i el Lluís (1914). Degut a les queixes dels veïns, el setembre de 1924 l'Ajuntament va cessar a l'agutzil del nucli de Fals i va nomenar per aquest càrrec al Josep Fossas. La seva feina consistia en trametre les comunicacions municipals i encarregar-se de les obres de reparació dels camins. La Dolors Biosca va morir el 1919 a l'edat de 40 anys, mentre que el Josep va viure fins el 1936. La següent generació va estar formada pel Agustí Fosas Biosca i Delícia Mas Vilajosana, aquesta natural de Sant Fruitós. Es a partir d'aquest moment quan ja el cognom Fosas perd definitivament una "s", segurament com a conseqüència de la seva castellanització.

La parella va tenir dos fills, el Josep i el Joaquim. El Josep, que era fuster, va marxar de casa per casar-se a Manresa amb Mercè Miravalles Colom. En canvi, el Joaquim es va quedar amb els pares i treballava a l'estació de ferrocarril. Quan l'Agustí es va fer gran i va perdre les forces, va tornar les terres que menava al Tatger. La Delícia va traspassar el 1975 i l'Agustí el 1982. Van quedar-ne hereus els dos fills.

En morir el Josep, la propietat de la casa va quedar repartida entre la seva vídua, el seu fill Josep Maria Fosas Miravalles, i el seu germà Joaquim. Durant uns anys ningú va habitar la casa i aquesta va començar a degradar-se de forma alarmant. Vicenç Guitart va comprar-la el 2000, i així el mas Tatger va recuperar una part del patrimoni que havia alienat dos cents anys enrera.

La Batalla de Fals

A començaments de 1837 la simpatia que en un principi havia sentit la població de pagès per la causa carlina començava exhaurir-se. La gent estava tipa de la guerra i de la repressió, i també estava tipa de pagar la contribució dues vegades; als recaptadors d'impostos del govern, i als caps de les partides carlines. La situació militar estava estancada. El general Espoz y Mina tenia sota les seves ordres 28.000 soldats regulars i 33.000 milicians armats, mentre que el general carlí Blas Royo disposava d'uns 9.000 voluntaris, escampats per tot el país. No era una guerra en el sentit tradicional; l'exèrcit es mantenia aquarterat a les ciutats, mentre que els carlins, agrupats en partides poc nombroses, portaven a terme una activitat guerrillera. Les partides carlines es feien i es desfeien amb facilitat, donaven un cop de mà i es retiraven a la muntanya. Coneixien el terreny i gaudien del suport de la població rural. Una de les tres divisions dels carlins estava manada per mossèn Benet Tristany, un canonge de la catedral de Girona que havia agafat el trabuc i rondava per la zona del Solsonès i el nord del Bages.

A les vuit del matí del dia 9 de gener de 1837 va entrar per sorpresa a la vila de Súria i va reduir a la guarnició, després de matar-ne un parell o tres. Els soldats eren quintos sense experiència del Regiment de Zamora. Un d'ells però, va poder fugir i va anar a Manresa a avisar. El Tristany va carregar tota la munició i es va emportar els 30 presoners cap a Fals. El dia 11, Ameller, el Governador Militar de Manresa, va fer cridar a les tres de la matinada al Coronel Lorenzo Novella i li va ordenar que marxés amb el seu batalló a veure què passava a Fals, però que no s'arrisqués massa. Com que el coronel no coneixia el terreny, li van proporcionar un parell de guies. El dia 12 a les 10 del matí van començar a sentir-se trets, fent-se el foc més intens a mida que avançava la tarda. Segons les cròniques: *«...el primer ataque dado á la facción fue a la bayoneta, y se obligó al enemigo a huir, mas después rehaciendose volvió á embestir con mayor ardor con unos 70 caballos y unos 2.000 infantes capitaneados por Tristany. A favor de una llanura que presenta el terreno llamado el Pla de Fals, la caballeria pudo cargar y obrar a sus anchuras, sin que nuestras tropas pudiesen oponerla caballo alguno, por la cruel desgracia de no tener de esta arma. Las municiones llegaron á agotarse del todo á nuestros valientes, y entonces solo su ardor, entusiasmo y valor pudo salvarlos...»* Després de sofrir nombroses baixes, el coronel Novella va haver de retirar-se a corre-cuita i amagar-se dins de l'església de Fals.

Els carlins es van animar i l'endemà van baixar fins a Manresa, ocupant el sector del Congost i el Pont Nou. Els

vigies de dalt del campanar de la Seu van donar l'alarma i des de fort de Santa Isabel, ara conegut com la Torre de Santa Caterina, els van disparar trets i algunes granades. Mentrestant el Governador va demanar ajuda i van venir els "nacionales" de Sallent i Santpedor, i de Moià va baixar el 5è Batalló de Voluntaris de Catalunya, comandat pel manresà Mariano Perera, però no van gosar sortir a plantar cara als carlins. El Governador Ameller va acabar l'ordre del dia amb aquestes paraules: «...Yo mismo estoy pronto á acompañaros al combate como otras veces si es menester, y sabré morir a vuestro lado para vengar la sangre derramada de nuestros compañeros de armas. Soy Soldado, y Zamora fue mi Regimiento. Compañeros: Viva la Constitución : Viva la Libertat: Viva la Reyna Constitucional: Mueran los malvados».

Voluntari carlí

A mitja nit va arribar de Berga el Coronel Aspiroz amb quatre companyies de tropes seleccionades i una part de la cavalleria de la 2ª brigada. En fer-se clar, el coronel Aspiroz va dirigir-se a Fals amb el seu exèrcit, els voluntaris, i una peça d'artilleria. Van poder rescatar els que s'havien refugiat a l'església, mentre que els carlins es van dispersar després d'haver patit algunes baixes, la més significativa de les quals va ser la del capità Isidre de la Tria. Benet Tristany va continuar guerrejant les tropes isabelines durant molts anys més, fins el dia que el van capturar a les Viles de Llanera. L'endemà, 17 de maig de 1847, va ser afusellat a Solsona.

Les dades d'aquest fet històric que va passar a Fals han sortit de les planes d'un diari de Manresa, dit "El Lacetano. Periódico de Política, Cultura y Arte", del dia 15, justament el dia que el diari va ser editat per primera vegada. Per part nostra, reconeixem que parlar de la Batalla de Fals és pecar d'exageració, potser seria més just qualificar-la de "batalleta", o simplement d'una topada o incident bèl·lic. Els 2.000 carlins i els 70 cavalls trepitjant el Pla de Fals semblen una fantasia, producte de la por que deurien passar els pobres soldats del coronel Novella. En el record col·lectiu, transmès oralment de generació en generació, queden algunes referències escadusseres a la guerra dels carlins, però és impossible establir qualsevol cronologia dels fets. Les històries narrades tant podrien haver passat la jornada que hem relatat, a la primera guerra carlina, com molt més tard, ja que de guerres carlines n'hi va haver quatre en el període comprés entre els anys 1833 i 1876.

El Xaupes ha sentit explicar als seus avis que una vegada els soldats van perseguir uns carlins, que estaven barrant el pas a l'alçada de la Morera, fins a la Mallencosa, on en van matar dos que s'hi havien refugiat. Com a càstig, van encendre la casa. L'endemà, les tropes van trobar la roba d'uns soldats morts, en remull a la bassa de cal Collbaix, i que per això també van incendiar la casa. Aquest darrer punt s'ha pogut comprovar, ja que efectivament la casa de Collbaix va estar uns anys cremada i deshabitada. També explica el Xaupes que van matar un gran nombre d'homes a prop de la Roca dels Llamps, i que els seus cadàvers van ser cremats en una pila i enterrats en un camp. L'indret, conegut com "la Vinya de les Fosses", va quedar maleït i ningú hi volia transitar de nits. També el Lluís Ballonga ha sentir a dir que els soldats havien cremat la porta de casa seva. Per sort van arribar-hi a temps, i a cops de cassó van poder apagar les flames amb l'aigua de la bassa. L'antiga porta de cal Lluís encara tenia les marques del foc. Igualment el mas Massana va patir un incendi en algun dels episodis de la guerra, potser per donar suport als rebels. La gent de la casa no va prendre mal, perquè havien fugit a casa d'uns parents. Finalment, transcrivim un fragment del dietari de Josep Galí, on ell explica la seva versió -amb la seva peculiar ortografia- de la carlinada «...lo any 45 va aber una altra guerra sivil, no ba se tan mala com las altras perque tots tenian esperiensias de las altras guerras, los deyan los matinés. Lo any 48 tambe baren tornar a sortí los dits matinés, pero los paisans se baren traure la careta de la cara y els baren di, o marxá a Fransa o morí. Baren fé un poc el tonto perque tenian algunas llocas mol finas, pero el gobern y la majoria dels paisans es ban abení y baren posar a tocar a somaten diariament del matí al bespra, que semblaba que el mon habia de fini. Paisans y tropas units y lo dia 31 de desembre del any 50 se ba acabá a la nostra soleya de mes amunt del ort, y la meba esposa Pepa Galí y Cortés rentaba berdura y uns tals Tristanys que baren sortí a totas las guerras que sito, baren pasá a prop de ella y se ban escapá, y a marxas doplas baren aná a Fransa, y la dita Pepa ba sé demanada a presensia del jeneral per declará aquells 4 homas que abian pasat a prop de ella si eran los dits Tristanys y ella repongé no los abia coneguts, y nos baren registrá la casa de dal a bax, ab molta por de morí, que explicat per menut seria llarc de esplicar y dono fi».

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Octubre de 2005, número 19
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
20
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
NOVEMBRE 2005, NÚMERO 20

Mas Sant Andreu (2ona. part)

Francesc Fontanet no va disposar de l'heretat durant un període gaire llarg, perquè el seu pare Jaume va viure molt, com a mínim fins el 1841, i era costum que mentre visqués el vell amo, el jove hereu estigués sotmès a la seva autoritat. El Francesc va casar-se amb Rosa Junyent Bacardit, del mas Junyent de Camps, amb qui va tenir un xicot i tres mosses.

Els terratinents del seu temps es guanyaven bé la vida perquè el vi es pagava car, però també és cert que havien de fer front a uns impostos creixents motivats per la crisi econòmica i la situació de guerra civil que vivia el país. Hi havia el "catastre", un impost sobre els béns immobles, i les "talles" o contribucions extraordinàries, a més d'altres pagaments destinats al manteniment de l'exèrcit en campanya. Hem recollit les despeses que va haver de fer la casa de Sant Andreu durant un curt període, a cavall entre els anys 1844 i 1845. El 13 de juny de 1844 va pagar 15 rals per les dues terces del "catastre", el 25 de juliol, 4 rals per les "esquadres", el 23 de setembre, 13 rals per altres dues terces del "catastre", el 10 de novembre, 3 rals per "bollatins" i altres despeses, el 21 de gener de 1845, 39 rals tocants per una altra terça del "catastre", el 3 de febrer, 5 rals per la "talla menuda" i "bagatges", el primer d'abril 36 rals del "catastre", el 30 de juny, 22 rals per una talla menuda i una talla normal, etc. Una lliura catalana equivalia llavors a deu rals de plata. Malgrat tot, el mas Sant Andreu anava bé i es van fer obres d'ampliació, com ho demostren les llindes de l'estable (1844) i de la façana sud (1845).

Mas Sant Andreu, 1946

El Francesc va fer testament davant del rector de Sant Mateu, la seva parròquia, el 12 de desembre de 1853, poc temps abans de morir. Primerament va procurar per la seva ànima, i va disposar que li resessin quatre oficis de difunts, amb la participació de sis sacerdots. Com que encara els fills eren menors d'edat, va nomenar tres tutors; Josep Duocastella, de Sant Mateu, i els seus cunyats Pau Calsina i Antoni Junyent. Va llegar tots els béns al seu únic fill, el Jaume, i va deixar 100 lliures i la roba corresponent a les seves tres filles quan es casessin. Si no trobaven marit i es quedaven solteres, l'hereu es guardava els diners. També va manifestar que volia que el vell Jaume Montfort, un mosso o tal vegada un parent, fos mantingut i cuidat a casa fins el dia de la seva mort.

Quan Jaume Fontanet va arribar a la majoria d'edat es va trobar que va haver de pagar el dot de la seva tia Maria Fontanet Morera, casada amb el Pau Calsina. El 1871 va haver de pagar el dot de la seva germana Teresa, i el 1876 el de la germana Maria. El Jaume es va casar el 1864 amb Maria Cornet Galí, natural de Sant Martí de Torruella. Van tenir només dues noies, dites Teresa i Dolors. El Jaume va portar a terme la política de donar terra a parcers, per tal que la convertissin en vinya i ell es pogués lucrar amb les parts. Per retenir el vinyataires, va oferir-los parcel·les de terra, situades al marge de la seva propietat, on poguessin fer-s'hi la casa. Aquest és l'origen de les cases cal Jordà, cal Sedernà, i cal Guinarder. Va fer altres tipus d'establiments també; per exemple, el 1864 va arrendar per 50 anys a Josep Subirana Pubill, un fadristern del mas Subirana, una peça dita el Clot dels Olivers, d'una extensió de 9 quarteres. En aquest cas, el parcer havia de plantar ceps però no podia edificar cap casa, solament una barraca per guardar l'animal. Maria Cornet va morir el 1886, als 48 anys, i Jaume Fontanet el 24 d'abril de 1908, als 64 anys, deixant com a pubilla a la Teresa Fontanet.

Les noies Fontanet, o no gaudien de gaire bellesa o bé el dot era escàs, perquè van trigar força en casar-se. Ho van fer, passat el trentè aniversari, amb dos germans procedents de la Molsosa. El 1907 es va casar la Teresa amb el Miquel Serravinyals Arnau, i el 1908, la Dolors amb l'Eudald. Cap de les dues va reeixir a tenir descendents, i amb elles es va extingir el cognom Fontanet, que havia senyorejat la casa durant més de quatre segles. El setembre de 1920 hi va haver un desgraciat incident que va acabar amb la vida del Miquel Serravinyals. Va morir a causa d'uns trets de la Guàrdia Civil mentre estava caçant al bosc de la

Foranca de Boixeda. En el lloc on va caure, la família va fer gravar una creu en el tronc d'un pi. Aquest pi es va anar fent molt alt i gros, perquè va ser indultat en les successives tallades com a senyal de respecte. El pi va ser destruït per l'incendi del 1994, que va arrasar tants boscos del nostre territori. La pubilla va fer testament el juliol de 1930, en el qual testament deixava com a usufructuària a la seva germana menor, i després d'ella, a una reneboda, parenta per part de mare. La Teresa va morir el 31 de gener de 1933, però la Dolors no va poder succeir-la, ja que s'havia mort l'any abans, així que l'herència va passar a Teresa Torras Prat, filla d'un cosí de les difuntes germanes Fontanet. Com que l'hereva era petita, es va fer càrrec del patrimoni el seu pare Pere Torras Fontanet, propietari de cal Carlot, de Sant Martí de Torruella.

La pubilla, Teresa Fontanet

Mentrestant s'estava al mas el vidu Eudald Serravinyals, un homenot bastant peculiar. Portava una barba frondosa i era molt amant dels cavalls i bèsties similars. S'expliquen moltes facècies d'aquest personatge, la majoria d'elles no gaire edificants. També s'estava a Sant Andreu el jove Florenci Carné Casellas. Era un dels vuit fills de cal Mariquit de Sant Mateu, però com que no era l'hereu, a l'edat de vuit anys el van posar a treballar a casa de les Fontanet. Els Serravinyals tenien una germana, dita Filomena, casada amb Pere Casals, a qui van oferir anar a viure a cal Jordà, quan la casa va quedar deshabitada. Una de les filles de la parella, la Càndida Casals Serravinyals, va fer coneixença amb el seu veí Florenci i van acabar casant-se. Primer van instal·lar-se a cal Guinarder, tot i que treballaven a dalt al mas, però en morir-se les mestresses, van traslladar-s'hi a viure. El Florenci era molt treballador, però era encara més negociant, i va començar a comprar a baix preu finques de les rodalies. Aprofitant la conjuntura favorable dels anys posteriors a la guerra, va aconseguir reunir un patrimoni considerable. Va arribar a posseir, sol o amb socis, les heretats Comallonga, Colomer, Pla, i Pubill, de Sant Mateu, el Junyent de Camps, i també administrava les terres del mas Bastardes. Les relacions entre el Florenci i els amos de Sant Andreu eren un punt conflictives, però tot es va arreglar quan el juny de 1946 el Florenci va comprar el mas a la Teresa Torras. A partir de l'any 1975 va anar venent la majoria de les finques i va fer diverses segregacions de la propietat de Sant Andreu.

A la filla del Florenci i la Càndida li van posar Eudalda, perquè així ho va disposar el padrí Eudald Serravinyals. L'Eudalda es va casar amb el Joan Soler Bonals, de l'Ametlla de Merola, i va tenir tres fills. El Joan era delineant de profesió i treballava en una empresa important de Manresa. El Florenci va deixar la casa de Sant Andreu a la seva néta Maria Teresa Soler Carné. Aquesta, juntament amb el seu marit, l'Eugeni Vall Vall, de cal Mestre Valentí de Fonollosa, i paleta de professió, són els actuals habitants de la casa. Han fet moltes obres de millora a la casa, tant a l'interior com a l'entorn, i l'han remodelat i convertit en un establiment de turisme rural.

Per acabar, mencionarem alguns dels masovers que han passat per la casa els darrers anys. Els anys 20 hi havia l'Antoni Sala Obradors, de Castellnou, la seva muller Francesca Casaldàliga i cinc fills. Als anys cinquanta hi va haver de masover el Josep Fontanet, dit el Ros, i la seva dona Angelina Casals, una filla del Molí de Boixeda. L'abril de 1956 van entrar de masovers la família Sarri, formada pel Joan Sarri Oller i la Rosa Andreu, els quals tenien sis fills, cinc xicots i una mossa. Venien de la masoveria de cal Ase Negre, de Castelltallat, i es van estar a Sant Andreu fins el 1970, més o menys. L'amo va fer obrar un pis per ells a la part de dalt de la casa, a les antigues golfes. Com que eren tanta colla i l'escola parava lluny, van contractar un mestre resident que tingués cura de l'educació de la canalla. Es deia Baudili i sembla que no era prou autoritari, perquè els menuts li cantaven:

"El Baudili porta un ciri per anar a la processó,

porta la camisa molla i el cap de carbassó"

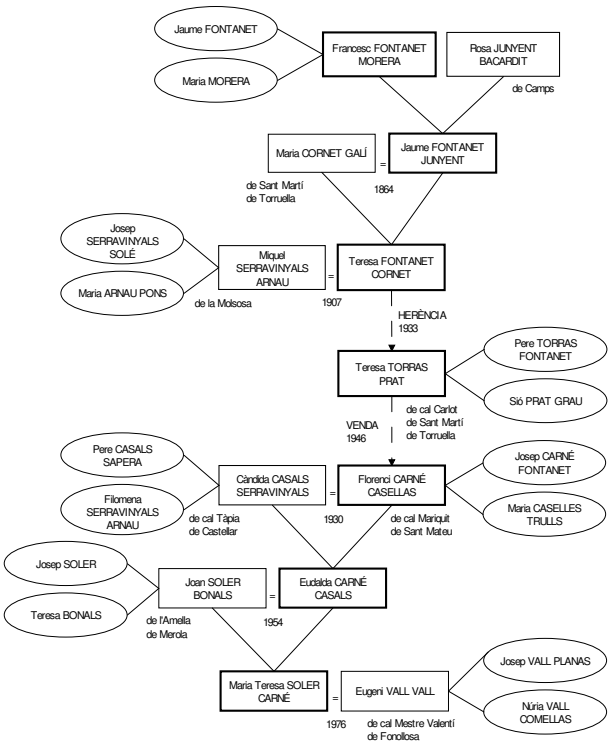

Cal Xiscano

Cap a l'any 1825 va venir a viure a Fals l'Antoni Colom Oller, la seva segona muller, dues noies, i dos xicots, l'Alexandre i el Ramon. Els dos fills eren germanastres, ja que eren de mare diferent. Els Colom procedien de Sant Pere Sallavinera i suposem que van baixar al Pla de Fals atrets per la possibilitat d'aconseguir terra per conrear. El 1822 Ramon Soler de la Plana, l'amo de la Torre, havia establert una porció de terra de 5 quarteres a un tal Pere Vila, amb el compromís d'arrencar el bosc i plantar-hi vinya espessa. Per algun motiu o altre, el Vila va deixar la feina a mig fer, de manera que el 1833 el Soler de la Plana va establir de nou la terra a favor d'Alexandre Colom. En el moment del traspàs ja hi havia 4.750 ceps plantats, i el Colom es va veure obligat a acabar-la de plantar en un termini de quatre anys. Més endavant va plantar també una vinya de 6 quarteres, pertanyent al mas Oliveres del Pla. Aquell mateix any l'Alexandre Colom va edificar una caseta en un indret que s'anomenava "la Vinya del Canonge", i que actualment es coneix com el Raval de la Creu. La casa va quedar sotmesa a un cens perpetu a favor del propietari del solar, el mas Montconill, i va ser coneguda amb el nom de cal Colom de la Creu. Als inicis segurament va compartir la casa amb els pares i el germanastre, fins que el 1841 aquest va comprar un terreny al Raval d'Oliveres i va construir la casa dita cal Colom Vell.

El 1838 l'Alexandre Colom Basomba va casar-se a l'església parroquial de Rajadell amb Maria Prat Sociats. L'Alexandre va enviduar aviat, i llavors va afanyar-se a casar-se amb Maria Muntaner, perquè tingués cura de la seva nena petita. El segon matrimoni no va durar gaire tampoc, aquesta vegada a causa de la defunció de l'Alexandre. La casa i les terres van quedar pel pare, l'Anton Colom, que ja deuria ser una mica vell i no donava abast a menar tanta terra. El 1849, conjuntament amb la seva nora Maria, va traspassar la vinya de la Torra a Mateu Rebolleda, un pagès d'Ardèvol que estava emparentat amb els amos del mas Serra. La vinya deuria trobar-se en plena producció, perquè el preu del traspàs va ser de 140 lliures.

El 1855 es va casar Maria Colom Prat amb un xicot del poble, el Francesc Riera Oller, de cal Gorg Negre. En els capítols matrimonials, l'Anton Colom va fer hereva universal a la seva néta Maria, reservant-se per a ell l'usdefruit mentre visqués. Pel fet de casar-se amb una pubilla, el Riera va haver de correspondre amb un aixovar important. La seva aportació econòmica al matrimoni va ser de 430 lliures, 360 de les quals les havia guanyat treballant, mentre que les restants 70 les hi va donar el seu pare pels drets de legítima. Quan l'octubre de 1859 l'Anton va acomiadar-se d'aquest món, la casa va quedar pels joves. Al Francesc Riera tothom l'anomenava Xiscano, una forma de Francesc, i per això, amb el temps la casa va canviar de nom, passant a dir-se cal Xiscano. El Francesc i la Maria van tenir quatre fills, tots xicots. El gran era el Francesc, qui va casar-se amb Margarida Vilaseca, de Castellnou de Bages. El Francesc era una persona il·lustrada, ja que ocupava el càrrec de secretari de l'Ajuntament. L'abril de 1888 va dimitir a causa de malaltia, i poc després va morir. Tenia només 30 anys, i llavors la vídua Margarida va casar-se amb el seu germà Ramon Riera Colom. La vídua devia ser jove i plena de vida, perquè va ser capaç d'infantar set criatures, sis nens i una nena. Malgrat les nombroses boques que calia alimentar, les coses no deurien anar malament del tot, ja que es van fer obres de millora a la casa, tal com n'és testimoni una llinda d'una finestra de dalt, que porta la data 1882. A més de pagès, el Ramon feia de vegades treballs per l'Ajuntament, com arreglar camins o passar comunicacions. També tenia una afecció lucrativa, a estones perdudes es dedicava a caçar guilles i altres bèsties nocives. El 1868 va cobrar del municipi 25 pessetes per aquest concepte, i el juliol de 1904 va rebre un premi o bonificació de tres pessetes per haver destruït les cries d'una guineu que es trobaven dins del cau situat a la partida de Vallosera de Fals.

Entrada de Cal Xiscano

Sembla ser que aquells anys a cal Xiscano hi vivia un munt de gent. Diversos germans Riera Vilaseca s'hi estaven amb els seus cònjuges respectius; el Francesc i la seva muller Assumpció Sirach, de Vallderobles, a la Franja de Ponent, l'Anna i el Joan Girbell, de Sabadell, el Salvador i la Josefa Vendrell, més els vells, la canalla i altres germans solters. Segons un certificat municipal, el 1923 va quedar propietari de la casa Josep Riera Vilaseca, fill del Francesc i la Margarida, però aquest no tenia intenció de compartir-la amb tants parents i va marxar a viure a Santpedor. Morts els pares i dispersats els germans, el Josep Riera es va vendre el 1933 la casa a Salvador Ibañez Vall, el seu veí de cal Jepic, pel preu de 1.000 pessetes.

Durant la guerra, com que la casa era buida, va servir per hostatjar a refugiats procedents de les zones republicanes ocupades. Entre d'altres, s'hi va estar una família basca formada per una parella i una filla gran. Les dues dones anaven a buscar l'aigua a la font d'Oliveres, que portaven en una gerra sobre el cap i una galleda a cada mà. El 1940 va llogar la casa al Miquel Grau Lladó, als seus fills Benet i Jaume Grau Juvert, i a dues nebodes, l'Enriqueta i l'Assumpció. El Miquel era vidu i tenia una criada, la Josefa Roca Puig, que li cuidava la casa. Aquests Grau van traslladar-se a cal Xiscano en haver de marxar del mas Grau,

que amenaçava ruïna. S'hi van estar fins l'any 1950, quan el pare Miquel i el seu fill Benet es van casar respectivament amb una vídua i la filla d'aquesta, que eren de cal Xatino de Sant Martí de Torruella. Entre el 1960 i el 1985, els llogaters de la casa van ser Pere Espinalt Bajona i Mercè Molas, de Manresa.

Mentrestant la propietat de la casa va canviar de mans. El Salvador Ibáñez no va deixar l'herència al seu fill Valentí, l'alcalde republicà que es va haver d'exiliar a França, sinó que la va repartir entre les dues filles. La Carme es va quedar Cal Jepic, mentre que cal Xiscano va tocar a la Lluïsa Ibáñez, la qual estava casada amb Camil Foix i vivia a Manresa. El repartiment de l'herència va ser motiu d'alguns conflictes entre les germanes i amb el veïnat. Actualment s'estan a cal Xiscano la Fina Foix Ibáñez i el seu marit Venanci Torras, que procedeix de la casa Riera d'Aguilar de Segarra.

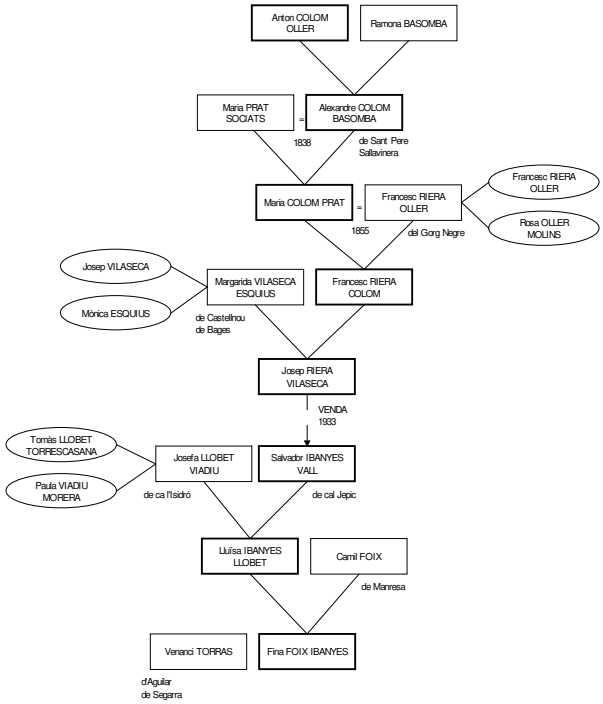

Cal Regueret

Francesc Grau va aconseguir del Tatger que li cedissin una peça de terra d'aproximadament una quartera, al marge dret del torrent dit de Cantacorbs o del Grau. Els tractes van ser formalitzats pel notari Enrich de Manresa el 16 d'abril de 1764. Les condicions eren les habituals, havia de pagar la cinquena part de la collita del sembrat i una quarta part de la verema. També li van deixar un hortet d'un quartà d'extensió a la part de baix, entre els torrents del Grau i de Miralles. A continuació el Francesc va demanar al procurador del Duc, que era el senyor Antoni de Busquets, resident a Barcelona, permís per poder edificar una casa sobre el terreny. La llicència li va ser concedida el 28 d'abril de 1764 i probablement aquell mateix any va començar a aixecar les parets de la casa, que es coneixeria amb el nom del lloc on estava situada, el Regueret.

El Francesc Grau va fer testament el 6 de desembre de 1781 i va deixar la terra i la casa al seu germà Francesc d'Assís Grau. La filla gran d'aquest darrer era la Maria Grau, la qual es va casar a Rajadell el 1785 amb Ignasi Casajoana. La propietat va passar doncs a aquests, però sembla que no van tenir fills i l'heretat va ser traspassada a una altra germana que es deia Rosa Grau. La Rosa estava casada amb un tal Subirana de Marganell i va tenir una colla de xicots. Quan va ser morta la Rosa, cap dels seus fills tenia massa interès en venir a cal Regueret, perquè ja estaven situats; el Domingo a Castellar, l'Isidre a Castellbell i el Jaume a Marganell. Van acordar doncs vendre's la casa i repartir-se els diners entre ells com a bons germans.

Això es va esdevenir l'any 1837 i la compradora va ser la Maria Raich Basomba, muller de Ramon Centelles. El preu de la compra-venda va ser de 400 lliures. La Maria provenia de Sant Pere Sallavinera, però el Ramon era de Fals. Tenien tres filles, dites Calamanda, Raimunda i Llúcia. La Calamanda Centellas (1804-1884) era la gran i va casar-se amb l'Anton Perramon Boixaderas (1810-1880), natural de Sant Mateu, mentre que les seves germanes Raimunda i Llúcia es van casar amb dos germans de cal Baraldés. Ramon Centelles va fer cridar el rector el 25 de novembre de 1838 per confessar-se i fer testament, i es veu que estava a les acaballes, perquè el mateix dia es va morir. La vídua tenia algun patrimoni, a part de la casa, perquè el 1852 va posar a subhasta una casa, dita cal Rinxons, que posseïa al poble de Solanella. La subhasta es va fer a la plaça pública de Calaf, i la millor oferta van ser les 160 lliures que en va oferir Gabriel Closa, un pagès del lloc d'Anfesta.

Vista de Cal Regueret

En el testament que va fer el 1848, la Maria va deixar els seus béns a la Calamanda, mentre que les seves germanes es van haver d'acontentar amb la quantitat simbòlica de deu lliures. Quan es va fer públic el testament, el 1857, van quedar com a propietaris de la casa la Calamanda i l'Anton

Perramon. La Calamanda va morir a l'edat de 80 anys, vídua, ja que el seu home ja feia quatre anys que criava malves. El fill gran i hereu de la parella va ser Jaume Perramon Centellas (1830-1921), qui va estar casat dues vegades; el 1875 es va casar amb la Caterina Planas Francitorra (1835 -1886), de cal Canyol, i uns mesos després de la defunció d'ella, amb la Filomena Pons Mas, del poble de Prades. La segona dona era donzella i va fer una aportació al matrimoni de 500 pessetes. Cap de les dues dones li va donar hereu. La Rosa Perramon (1883-1964) era filla del primer casament i va ser la pubilla que va heretar la casa.

La Rosa va enllaçar el 1909 amb Isidre Vilà Guilà (1882-1963), un noi de cal Canonge. L'Isidre va aconseguir engrandir un xic la propietat. Resulta que el seu avi Joan Vilà Torras posseïa un hort d'un quartà i mig al Torrent de Cantacorbs. L'hort, que disposava d'un pou per regar, estava cedit des de l'any 1870 a cal Ferran, però l'Isidre va rebre l'hort en concepte de legítima de la seva neboda Concepció Vilà Font. En el testament que va fer l'Isidre Vilà l'any 1943 va fer diversos llegats als seus fills i filles Maria, Lluís, Conxita, Àngela i Jesús, i va anomenar hereu al primogènit, el Josep Vilà Perramon (1912-1990).

El Josep va casar-se el 1943 amb una noia del poble, la Roser Moncunill Tomasa de cal Parcer. Van tenir dos fills; l'Isidre Vilà Moncunill, l'actual habitant de cal Regueret, i el Josep, que viu a Manresa.

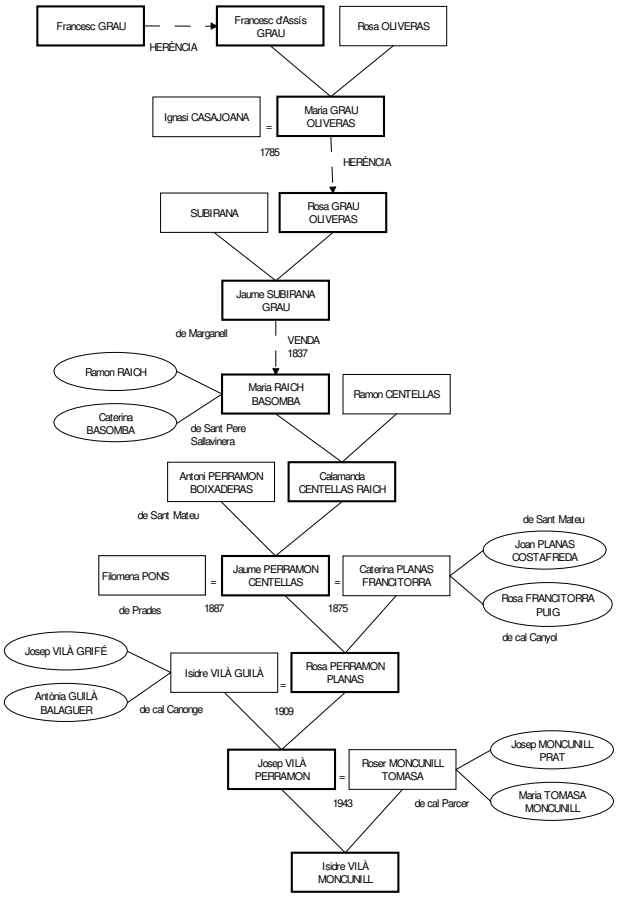

Els Oratoris

Els nostres oratoris són petites capelletes, situades en mig dels camps o els boscos, on aturar-se a dir una pregària. Els dos oratoris existents al terme tenen un mateix origen; són ex-vots o prometences fetes a Déu, com agraïment per haver salvat algú d'una desgràcia.

L'Oratori de Bastardes es troba a les envistes del mas, al costat del camí que va a la font. Consisteix en un pilar quadrat de pedra tallada, rematat amb una capelleta coberta amb una teulada de pedra de quatre aiguavessants. Dins de l'obertura s'hi troba una creu de ferro forjat. El pilar porta una inscripció en llatí ben visible que diu: EX VOTO BENEDICTI BASTARDES ANNO MDCCCLII.

Se sap el motiu perquè l'amo de Bastardes va fer construir aquest oratori. Va ser perquè l'home va tenir un ensurt amb el carro, que poc més li costa la vida; el carro va bolcar, però per fortuna, el Benet va sortir il·lès de l'accident. Era un home piadós i va creure que Déu li havia estalviat la vida i, en agraïment, va pagar l'oratori.

La història de l'altre oratori, l'Oratori de la Gabriela, és similar. En aquest cas l'accidentat va ser Isidre Biosca Carol, dit el Xamal o el Xamalot. Creuava el Torrent Ridó, el que fa de termenal entre les terres de la Gabriela i les de Massana, quan se li va esverar la mula i aquesta va començar a baixar, embogida, torrent avall. En la situació tan apurada en què es trobava, el pobre Xamal encara va tenir esma per prometre a la Mare de Déu, que si no es matava, li tindria un detall. Va salvar la pell, i com diu l'adagi, "a sants i a minyons, no els prometis si no els dons", va complir la paraula i va edificar un oratori a la seva salvadora al mateix

Oratori de la Gabriela

lloc on li havia perillat la vida. Va demanar permís a l'amo de la Gabriela, el Jaume Galobart Hosta, que per una cosa així no s'hi va poder negar.

L'oratori és de construcció rústega i no té cap data; consisteix en un pilar de base quadrada, fet amb pedres desiguals, amb un remat de forma piramidal. En una fornícula tancada amb una reixa, s'hi troba una imatge moderna d'una Mare de Déu. El camí de l'Oratori, que surt de la font dels Pins i segueix planejant l'obaga, és una excursió especialment recomanable a l'estiu, que és quan s'aprecien de debò els indrets més ombrívols.

Oratori de Bastardes

L'Escola del Raval

L'escola del Molí de Boixeda no funcionava gaire bé; estava massificada i els mestres hi duraven poc. Entre mestre i mestre, de vegades l'escola passava mesos tancada. A més, els ravalencs tenien un altre motiu de queixa; l'escola quedava massa lluny de les cases i la mainada sovint es perdia pel camí. Alguns caps de casa del Raval van demanar a l'Ajuntament que fes gestions per aconseguir una segona escola pel poble. La petició no va ser ben acollida, perquè, al costat de les raons pressupostàries i administratives més evidents, se n'amagaven altres de caire polític. Els promotors de l'escola eren persones d'idees més aviat progressistes i d'esquerres, mentre que l'ajuntament estava dominat, com sempre, pels representants dels propietaris, que en general opinaven que l'escola era una institució que feia més nosa que servei. Si els fills dels parcers aprenien de lletra, al cap de quatre dies voldrien llegir el diari, i d'aquí a no pagar les parts només hi havia un pas, raonaven. La victòria de les esquerres a les eleccions municipals d'abril de 1931 i la proclamació de la república van canviar moltes coses d'un dia per l'altre. L'educació va passar a ser una prioritat dels nous governs de base popular.

La posada en marxa de la nova escola estava supeditada a la disponibilitat d'un local adient. Es va discutir el tema i Marcel·lí Grau, el Tinai, va proposar una solució. Estava disposat a fer obres d'ampliació a la sala de ball, de forma que la part vella pogués destinar-se al col·legi. Les obres de paleta les va fer Salvador Torras de cal Francisquet, i a més de l'aula, es va obrar un piset al capdamunt pel mestre. El local va ser llogat a l'ajuntament pel preu de 275 pessetes a l'any. Després de la guerra el lloguer es va apujar a 500 pessetes. El fuster Rafel Viladrich va cobrar 954 pessetes per 18 taules i 38 cadires.

L'escola va començar a funcionar el 1933 i el primer mestre va ser Lluís Ribrogent, natural de Vic, més conegut amb el sobrenom de "Nas de Moda". L'apel·latiu venia per l'hàbit que tenia el senyor mestre d'aspirar rapè (un tabac en pols). Feia les classes en català i repartia clatellots a discreció, això sí, tenia un comportament exquisit amb les seves alumnes, especialment aquelles més grandetes, a qui asseia a la falda, i amb tota la paciència del món, els explicava algun problema d'aritmètica particularment dificultós. S'hi va estar un parell de cursos i va ser substituït pel jove mestre valencià Lluís Lloret Valero, conegut amb el malnom "Picaclatells". Tots els seus ex alumnes coincideixen en l'apreciació que el senyor Lluís pegava molt, però que era bon mestre i ensenyava bé, dues circumstàncies que no eren pas excloents. Quan va esclatar la guerra, el Lluís Lloret per evitar ser mobilitzat va desertar i es va emboscar amb un grup de joves de Fals. El desembre del 1936, la C.E.N.U. va nomenar mestra sense sou a Anna Ribera Conde. Els veïns es van haver de fer càrrec de mantenir-la. Durant el conflicte civil, la Generalitat va destinar diverses mestres a l'escola del Raval. En general la seva estada va ser curta. Entre les poques que han quedat registrades en la memòria col·lectiva hi ha la Consuelo i la seva germana Pràxides. En aquests anys la canalla que assistia a escola era molt nombrosa, de manera que es va haver de desdoblar i habilitar una segona aula a cal Cisteller, la casa on hi tenia la seu el Sindicat.

Acabada la guerra, va reincorporar-se el mestre Lluís Lloret. Aquest no havia estat depurat pel nou règim, com els va passar a tants milers, però d'una manera o altra no comptava amb la confiança política de l'Ajuntament, des d'on es van fer diverses gestions amb la inspecció d'ensenyament per tal de substituir-lo. El 28 de desembre de 1944 va ser cessat i va tornar al seu poble de procedència. Segons una estadística del curs 1942-43, assistien a l'escola 13 nens i 28 nenes, des de 6 fins a 14 anys. El 24 de febrer de 1945 va prendre possessió Josefa Capella Canals. S'explica que aquesta Pepita era una noia d'uns 20 anys, molt afavorida, i que les classes que feia de repàs els vespres eren molt concorregudes pel jovent del poble, àvid de cultura. La Pepita va deixar la plaça el 30 de setembre de 1946 i el seu lloc va ser ocupat per Dolors

Janer Ortiz. En l'inventari que es va fer llavors hi figura el mobiliari de l'escola, que estava format per 19 taules de dues places planes, 40 cadires, una taula "ministre" pel mestre, un armari gran, una estufa de llenya i sis bombetes elèctriques. De material didàctic hi havia una col·lecció de cossos geomètrics, 3 mesures de líquids de llauna, 17 tinters, un termòmetre, un compàs, un regle i un semicercle graduat de fusta, unes làmines d'història natural i de fisiologia, una esfera terrestre i diversos mapes. L'aula estava decorada amb tres quadres; la Puríssima Concepció, el Generalisimo i José Antonio Primo de Rivera. La biblioteca estava composta de 11 llibres, entre els quals hi havia La buena Juanita, de Calleja, Diálogos Escolares, de Luis Vives, Enciclopedia de 1er grado, de Ascarza, Análisis Gramátical, de Solana, i La Crisis de España, de Jose Elias Dolors Janer va cessar l'agost de 1948 i a finals de setembre va ser nomenada la interina Asunción Ribé Pañella per substituir-la. L'Asunción era de Corbera i vivia a dispesa a cal Tinai. Segons algunes opinions que hem pogut recollir, era una excel·lent professora, la llàstima va ser que només s'hi va estar un curs, sent traslladada a Sant Martí de Torruella. El febrer de 1949 va visitar l'escola l'inspector de la zona VIII, el senyor Rafael Pardo, i va poder constatar que la formació patriòtica i cultural era excel·lent. Hi havia 36 alumnes matriculats, dels quals n' assistien regularment a classe 30; 10 nens i 20 nenes. L'Inspector va fer la següent recomanació: *...con el fin de que la formación instrumental del idioma sea completa, recomendamos el empleo absoluto del castellano en la escuela, dejando el nativo para los juegos de los niños...* Veiem doncs, com a finals de la dècada dels 50, l'escola franquista s'estava humanitzant i ja tolerava que la canalla parlessin la llengua "nativa" al pati.

La següent mestra va ser la senyora Pura Blasa Navarro Bujanda, natural de Pamplona, i procedent de l'escola primària de Benasque. A finals de 1949 l'alcalde va trametre un informe a l'Inspecció sobre els diversos mestres del municipi. Sobre la Pura va dir: *Muy buena señora, modosa y piadosa. Conducta ejemplar. Está casada pero el pueblo cree saber que no vive bien con su marido, del cual no recibe visitas ni ella recibe. La población escolar que había aumentado notablement el curso pasado con la señorita Ribé, ha disminuido considerablemente, lo cual todos lamentamos. No tengo sobre la misma informe profesional, pero creo que no posee grandes dotes...* La veritat és que la Blasa va demanar el 1951 trasllat per reunir-se amb el seu marit José Obregon, que era un polícia destinat a Barcelona, però li van denegar. Referent a les seves dots pedagògiques, l'informe no anava desencaminat. La Blasa no intervenia massa a la classe, no pegava a la mainada, i deixava que els grans ensenyessin el que sabien als més petits, mentre ella pesava figues a la taula o s'entretenia fent mitja. Però era una persona molt integrada en el poble i molt apreciada pels veïns. Va aprendre català i era molt bona persona, sempre disposada a ajudar, ja fos posant injeccions als malalts o vetllant un difunt. El 1952 la matrícula de l'escola era de 15 nenes i 8 nens. El més gran, el Ramon Galobart Serra, tenia 11 anys, i els més petits, l'Angelina Grau, Jaume Giralt i Maria Dolors Parcerisas en tenien 6. La Pura va deixar l'escola l'estiu de 1960 per anar a la de Sant Fruitós, i llavors va arribar una andalusa molt enèrgica que es deia Carmen López, que només s'hi va estar un curs. Després d'ella va venir la Victoria Onanúa, de Pamplona, que seria la darrere mestra de l'escola del Raval.

Les gestions que s'havien iniciat als anys 20 per tal d'aconseguir una escola moderna per Fals van donar finalment fruit, i a finals de 1961 es van poder inaugurar una escola nova que va substituir a la del Raval. L'Ajuntament va desllogar llavors el local de l'aula i el pis del mestre a Marcel·lí Grau, però aquest no va voler acceptar les claus, argumentant que durant els anys que hi havia hagut l'escola s'havien produït uns desperfectes que calia reparar, i a més, es devien lloguers endarrerits. Després d'unes negociacions, l'Ajuntament es va avenir a pagar al Tinai 3.700 pessetes, corresponents als lloguers endarrerits des l'any 1956 i 4.000 pessetes d'indemnització.

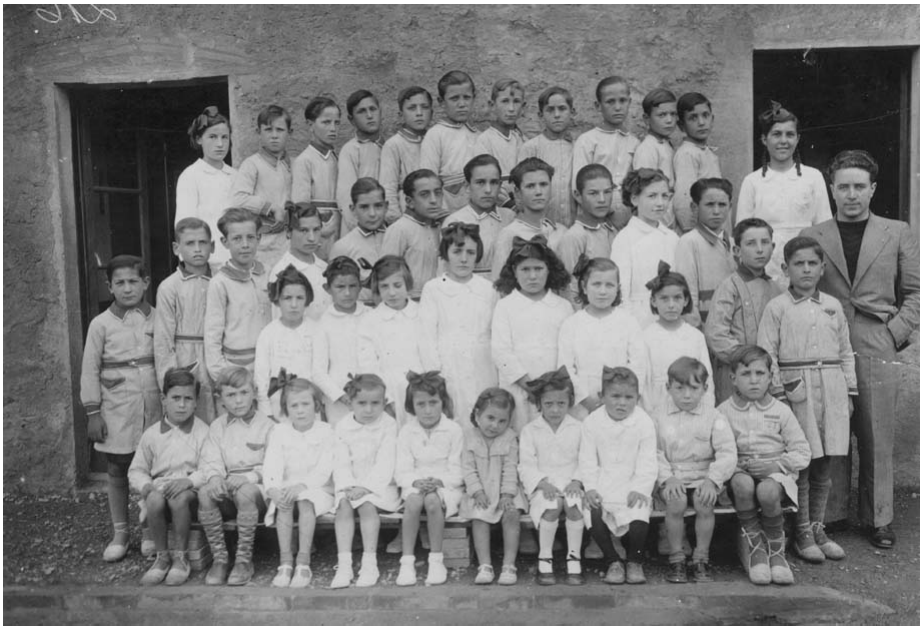

Grup d'escolars amb el mestre Lluís Lloret (1936)

Mapa de la zona nord occidental del Terme de Fals

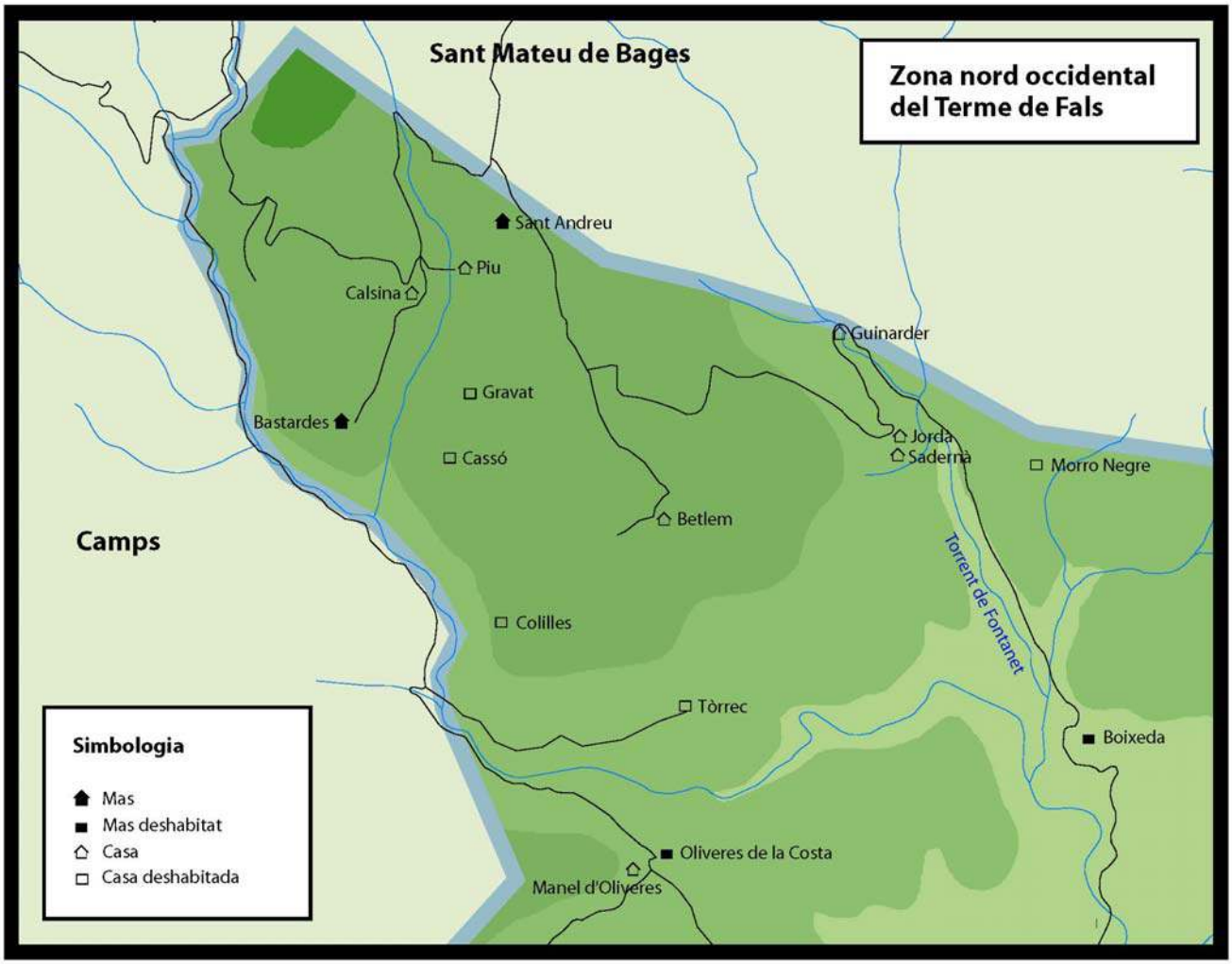

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Novembre 2005, número 20
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
21
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2005, NÚMERO 21

Cal Colom Vell

Aquesta casa té una peculiaritat que la fa única amb respecte a la resta de cases del Raval; el terreny no va ser comprat directament al Tatger, sinó que va procedir d'una segregació del terreny que envoltava una casa ja edificada. Així, el 24 de gener de 1841, Rosa Francitorra i el seu consort Joan Planes, propietaris de cal Canyol, van vendre un tros de terreny a Ramon Colom Raich, a fi i efecte que aquest s'hi construís la casa. Com que no disposava d'efectiu per pagar al comptat, els venedors li van imposar un cens de 3 lliures i 15 sous, moneda catalana. Aquest cens estava calculat sobre un valor o capital de 100 lliures. El cens era perpetu i es transmetia de pares a fills, tant per part del pagador com del cobrador, però es podia redimir en qualsevol moment, abonant el capital.

Ramon Colom procedia de Sant Pere Sallavinera i tenia un germanastre, l'Alexandre Colom, que va ser qui va edificar cal Xiscano, llavors anomenada cal Colom de la Creu. El Ramon es va casar primerament amb Teresa Pons, i després de la defunció d'aquesta, va repetir casament el 1857 amb Francesca Seuba Carné, de Rajadell. El dot va ser de 30 lliures i l'aportació del nuvi al patrimoni de la seva futura muller va ser de 15 lliures. Com era habitual, per garantir aquests diners en cas de restitució, el Ramon va haver d'hipotecar la casa a nom de la dona. El Ramon va fer dos testaments. El 1852, davant del notari de Manresa Francesc d'Assís Mas, va declarar que seria hereu el primer fill baró que tingués, ja que la primera muller només li havia donat una filla. A la Teresa li va garantir una viduïtat plàcida, mantinguda a casa per l'hereu «...si no voldra fer vida comuna ab mon hereu deura ets donarli cinc quarteras de blat dos cargas de oli y dos carnisseras de tocino salat y per habitacio lo segon quarto de ma casa ab son llit parat ab roba el ibern y el estiu y obligacio de mudarli al igual que el amo de la casa...». El segon testament li va fer el rector el 1876. El Ramon va fer hereu el Josep, usufructuària mentre visqués la seva segona dona, i va deixar la meitat d'una vinya de deu quarteres del mas Dalmau al Celdoni, el seu fill segon. Va manifestar per escrit que «...es su voluntad que trabajen juntos en utilidad de la casa y que planten dicha viña y despues de plantada hagan dos partes iguales hombres inteligentes y la señalen para cada uno...» Aleshores ja tenia una filla casada, la Teresa, i una de soltera, la Maria. Per a aquesta va destinar el mateix dot que sa germana, 15 lliures. Per enquadrar aquestes quantitats en el context de l'època, val la pena citar un exemple. En l'any 1886, el dot que va aportar la dona al Ramon Cases de Matamargó, l'amo de mig Pla de Fals, va ser de 12.000 ptes, equivalents a unes 4.500 lliures. Aquestes xifres demostren bastament que la diferència econòmica i social entre un amo i el seu parcer era enorme.

Després de l'òbit del Ramon, esdevingut l'agost de 1876, va agafar les regnes de la casa el Josep Colom Seuba. Va conviure amb dues dones, no a la vegada, sinó l'una després de l'altra, com mana la moral i la bona educació. La primera va ser la Francesca Vilà Iglesias, de cal Canonge, la segona, la Filomena Vendrell Grau, de Monistrolet. La Francesca va morir el 1897 a l'edat de 30 anys, i aquell mateix estiu ho va fer la iaia Francesca Seuba, que en tenia 74. El vidu, en quedar-se sol amb dos menuts, va afanyar-se a fer tractes amb la Filomena, la qual es va haver d'encarregar d'aquests dos i dels quatre de collita pròpia que van arribar després. Així doncs, a la casa hi havien sis criatures; el Florenci i la Montserrat, fills de la primera dona, i el Pere, l'Anita, la Carme i la Maria, de la segona dona. El 1906, l'amo d'Oliveres va vendre al Josep un tros de terra de 1.700 pams quadrats, que li va permetre eixamplar el patí de la casa.

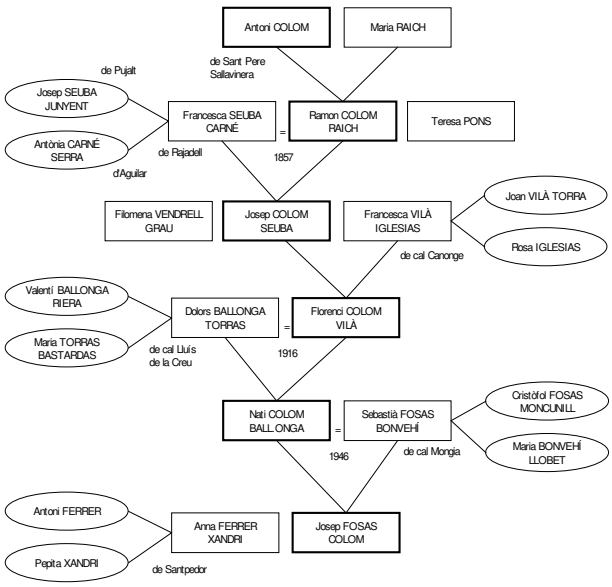

El Josep va morir el 1933 i aleshores la línia successora va passar per Florenci Colom Vilà, nascut el 1890 i casat el 1916 amb Dolors Ballonga Torras, filla de cal Lluís de la Creu. El notari va donar en els capítols una mostra del seu florit castellà «...Don Florencio y Vilá en contemplación á las bellas cualidades que concurren a Doña Dolores hace esponsalicio a esta, para el único caso que la misma le sobreviva, la cantidad de 60 pesetas...»

La parella va tenir dos xicots i dues mosses, però els dos nois van morir de petits. El Florenci va fer prosperar la casa perquè, a més de cuidar-se de les terres, es dedicava a traginar vi des de les tines a l'estació de Rajadell, on els majoristes l'embarcaven per la seva distribució. Moltes temporades havia de contractar el seu veí Marcel·lí Planas per ajudar-lo amb el carro. L'any 1920 va fer unes obres d'ampliació i va construir un cobert al patí del darrera, però la casa es trobava en bastant mal estat i a començaments de la dècada dels 30 va comprar un tros de terra del mas Oliveres per fer-se una casa nova. De primer va aixecar una pallissa on hi guardava el carro, i havent acabat la guerra, va fer edificar sobre el solar un habitatge, que va dir-se cal Colom Nou. El 1942 van fer el canvi de casa i aleshores van anar a viure a cal Colom Vell la Carme Colom Vendrell i el seu home Rosendo Ballonga Torras, de cal Lluís.

L'octubre de 1953 el Florenci va traspassar, deixant vídua i dues filles. La Ramona es va casar amb el comptable Lluís Claret Vall, mentre que la pubilla, la Nati, ho va fer el 1947 amb Sebastià Fosas Bonvehí, un dels xicots de cal Mongia. El Sebastià morí el 22 d'octubre de 2002. A cal Colom Nou actualment hi viu la Nati i el seu fill Josep Fosas Colom, amb la seva família; la seva muller Anna Ferrer Xandri i el seu fill Roger. La Noemí, la filla gran, es va casar amb David Fàbrega de cal Joan de la Creu i viuen a Cal Jepic.

Tina de Cal Colom Vell

Per altra banda el Rosendo i la Carmeta van ser els darrers habitants de cal Colom Vell. El Rosendo va morir el 5 d'octubre de 1980 i la casa va quedar deshabitada quan va traspassar la Carmeta, el 25 de setembre de 1999, perquè el seu fill Josep Ballonga Colom havia entrat de gendre a cal Mariano. Amb els anys la casa es va anar deteriorant força, però el 2005 s'han iniciat unes importants obres que, tot i conservant alguns elements distintius, com per exemple la tina adossada, convertiran la vella casa en un habitatge modern i funcional.

Mas Oliveras del Pla (2ona part)

Maurici Oliveras, fill de Francesc i Margarida, va ser el darrer hereu de la casa que va dur aquest cognom. Els Oliveras s'havien establert a Fals a mitjans del segle XVI, procedents del mas Oliveras, de Valldelshorts, en territori del monestir de Sant Benet de Bages.

El Maurici va perdre el pare quan era un infant, de manera que va ser la seva mare qui va ser la mestressa de la casa durant uns anys. Era l'encarregada dels negocis, com ho prova un document de 1684 que registra la venda de 20 càrregues de carbonet de pi a Jaume Morros, un clavetaire de Manresa. Cada càrrega estava formada per 13 barrils, i cada barril es va vendre pel preu de 23 diners. El Maurici es va casar amb una dona dita Maria, la filiació de la qual desconeixem, i va tenir tres filles anomenades Maria, Arcàngela i Francesca. El 20 de maig de 1700, el Maurici va reconèixer davant de notari que devia sis quarteres de blat segolós a un blanquer de Manresa dit Josep Coma, i que es comprometia a pagar-li el deute el dia de Santa Magdalena, al preu que es cotitzés el blat en la primera fira de juny. En una declaració que va fer el batlle del terme el 1716 hi consta que l'amo d'Oliveras tenia un parell de bous i un ruc per conrear les terres, tres porcs per engreixar i una truja. També que disposava d'un mosso dit Valentí Tatger que cobrava 11 lliures a l'any, a més a més de la dispesa. El mosso tenia 14 cases d'abelles (arnes), cada una de les quals li donava una collita de mel valorada en 3 sous. El 1726 va fer testament i va fer hereva a la filla gran, la Maria. De fet, no va fer res més que confirmar l'heretament que havia signat a favor d'ella, quan aquesta va fer capítols el 1717 amb el jove Fermí Vilalta, de Castelltallat. Aquesta disposició dels capítols quedava anul·lada en el cas que el Maurici engendrés un fill mascle, qui tindria prevalença sobre les seves germanes, d'acord amb els antics usatges.

L'agost de 1727 el Maurici ja deuria ser difunt, perquè el seu gendre ja va signar un establiment de rabassa d'un tros de l'heretat, de tres quarteres i mitja de terreny erm i dues quarteres de vinya ja plantada, a Vicenç i Jacint Grau, germans de l'amo del Grauet. La pubilla Maria Oliveras i el

Fermí van tenir dos nois, el Josep i el Valentí, però els negocis no els van anar gaire bé, ja que es van veure obligats a empenyorar la propietat. El 15 de setembre de 1730, a cal notari Hermenter Font de Cardona, se la van vendre a carta de gràcia per 3.880 lliures a Francesc Ferrer, de Castellar. El Ferrer, després de fer un pagament de 431 lliures al tresorer del Duc de Cardona en concepte de drets de traspàs, va poder gaudir de les rendes del mas Oliveras, mentre que al Fermí i la Maria els va restar el dret de lluir i quitar, sempre que volguessin o poguessin, el mas.

Mentrestant, la Maria Oliveras va enviduar, el Francesc Ferrer va morir, i el domini del mas va passar al seu fill Josep. L'estiu de 1750, l'acabalat burgès de Manresa, el magnífic senyor Maurici Soler de la Plana, va decidir invertir una part del seu capital en la compra d'algunes propietats interessants a la banda de Fals i va fer una oferta difícil de rebutjar als propietaris i als possessors del mas Oliveres. Va voler una compra neta, per això, primer va adquirir a la vídua Maria i als seus fills el dret de lluir. Els en va pagar 325 lliures. A continuació va comprar a Josep Ferrer el mas empenyorat pel preu de 4.276 lliures. Incloent els drets ducals, el cost total de la propietat deuria sobrepassar les 5.000 lliures, una quantitat que indica que les heretats del Pla de Fals es trobaven en aquell temps a ple rendiment i generaven unes bones rendes. Segons els capbreus, la finca tenia una extensió de 1.100 jornals de sembradura, una estimació massa elevada, perquè quan es va mesurar amb mètodes moderns va resultar tenir 420 quarteres, és a dir 126'5 hectàrees. Els antics propietaris van haver d'abandonar la casa pairal i buscar un lloc on viure. Hem seguit la pista d'un d'ells, el Valentí Vilalta i Oliveras. El 1752 va comprar a carta de gràcia a cinc anys (una forma de llogar), una part de casa del mas Caselles de Camps. Va pagar 50 lliures a la mestressa Maria Caselles i Bonvehí per «...totum illud cubiculum, sive cambra, so es, la primera cambra de la ma esquerra de la sala de la casa de dit mas Casellas, que trau finestra a la part de mitgdia y dona sobre lo baluart de la mateixa casa...». La compra de la cambra incloïa el dret de pas per l'escala i l'ús de la cuina. Per poder utilitzar llenya pel foc, el Valentí havia d'ajudar a fer-ne, a raó de cinc jornals cada any de treball al bosc, i també podia fer ús d'una part de l'hort de la casa, en concret un tros de tres picotins de llavor de cànem, i regar-lo dos cop a la setmana amb l'aigua de la font.

La propietat, juntament amb les altres dues que els Soler de la Plana van adquirir a Fals, va pertànyer a la família fins que el 1903 el Ramon Soler de la Plana i la seva mare, la vídua Maria Anna Noguer i Gabúcio, se la van vendre a Ramon Cases Gibert, un ric terratinent de Matamargó. Per la finca d'Oliveres del Pla, tan solament, el Cases en va pagar 30 mil pessetes, 11 mil de les quals estaven compromeses amb el Banco Hipotecario de Espanya. El nou propietari va oferir a totes les cases del Raval que termenejaven amb el seu mas Oliveras per la part de ponent, la possibilitat de comprar-li uns trossos de terra per engrandir els patis de darrere. El 1906 es van segregar nou parcel·les amb una superfície conjunta de 154.300 pams quadrats. Els que van comprar els patis tenien permís per fer-hi coberts, utilitzant pedra que es podia extreure gratuïtament de l'indret anomenat "les Escodines", que suposem que era a la Serreta. El 1921, el Cases va fer ensorrar l'antic casalot de les Oliveras de Cantacorbs, que amenaçava ruïna, i va fer edificar una casa nova al costat. En l'obra hi van participar molts homes del poble, com a treballadors, i la majoria del material emprat va ser reciclat de l'edifici vell. Per cobrir la casa es van aprofitar les teules velles, bigues i cavalls de roure, i peces de fusta de les enormes botes del celler. Les llindes de pedra rogenca de les dues finestres de la façana, datades el 1655, i altres pedres tallades també formen part de la construcció moderna. Durant tres generacions, el mas Oliveras va estar en les mans dels Cases de Matamargó, fins que el 6 d'abril de 1972 Ramon Cases el va vendre, formant un lot amb els masos Grau i Torre, a la Cooperativa.

Llinda del balcó de la façana

Durant tots aquests anys, des que els darrers Oliveras en van marxar fins a la darrera venda, a la casa hi ha viscut diversos masovers, però la majoria dels seus noms no han quedat enregistrats enlloc. Se sap només que el 1752 el masover tenia una parella de bous per treballar la terra, un ruc i un ramat de 40 ovelles, i que el 1770 hi vivia un tal Josep Junyent. Més ençà, hi va haver la família formada per Pere Moncunill Riera, la seva muller Teresa Felip Segura, dos fills i una filla. El Pere descendia de cal Mosquit i era germà del Francesc Moncunill, el masover de la Torre. Després de la seva mort, esdevinguda el 1920, va ocupar la casa el seu fill Francesc Moncunill Felip, conegut amb el sobrenom del "Xisco de la Pereta", perquè la seva dona era la Pepeta o "Pereta" Guitart Colom, del Tatger. Tenien tres fills; el Xisco, la Teresina i el Joan. El Francesc va comprar un tros a la part de la Mallencosa amb la intenció de fer-s'hi una casa, però va canviar de plans i va acabar anant a Sant Joan, on la seva filla Teresina s'havia casat amb Francesc Cots Cubells. Després que els Moncunill van marxar, el 1931 la masoveria va ser ocupada per la família Clotet. Josep Clotet Rotgés va treballar de mosso a les Cases de Matamargó fins que es va casar. Llavors va demanar d'anar per masover a cal Servitja de Rajadell però l'amo li va oferir d'anar a Fals i el va nomenar administrador o col·lector de

les seves finques. Tal com li havia promès, abans de traspassar les seves propietats a la Cooperativa, l'amo Ramon Cases li va vendre la casa d'Oliveras del Pla amb alguna terra al voltant. El Josep Clotet estava casat amb Teresa Comas Orrit, germana dels masovers de la Torre que van venir després de la guerra, i van tenir cinc fills: el Joan, l'Enriqueta, l'Anselm, el Josep que va morir als vint dies de néixer i la Ma. Teresa. En morir el Josep el 1998 , l'hereu, Joan Clotet Comas, va esdevenir propietari. Els seus tres germans viuen actualment a Terrassa. El Joan i la seva muller Conxita Casas, de cal Cinto, van formar una família nombrosa, composta de cinc nois i tres noies: el Josep Ma., la Pilar, l'Anselm, la Montse, el Jaume, l'Enric, l'Albert i la Teresa.

La fesomia de l'antic mas ha canviat moltíssim, perquè a la dècada dels 70 es van construir al davant i als costats de la casa una colla d'edificacions per donar cabuda a explotacions de porcs i de gallines. A més de les naus on s'hi troben els animals, hi ha altres dependències dedicades al processament dels ous, a l'elaboració dels pinsos, i a magatzems. Les darreres obres d'ampliació de la casa són recents i han consistit en la rehabilitació de les golfes i la construcció d'un pis nou, en el qual hi viu l'Enric Clotet , l'Anna Fàbrega i el seu fill Sergi, nascut el present any 2005.

Mas Torreblanca (2ona. part)

Elisabet, l'única filla del Joan Torrablanca i la Magdalena Font de la Serra, va casar-se el 1675 amb Manuel Vinyas, un home de Castelltallat. Manuel havia nascut el 20 de desembre de 1635, de manera que ja tenia una certa edat quan es va casar amb la pubilla. Van tenir un fill, a qui van posar Salvador, i una filla, la Caterina. Cap a l'any 1685 va morir la pubilla i aleshores va agafar més protagonisme el consort Manuel Vinyas en l'administració del mas. El vell Torrablanca però, va seguir sent la màxima autoritat. Manuel Vinyas va tornar-se a casar el 1691; ho va fer amb Maria Alsina, però no va poder gaudir gaire temps el seu estat, ja que va morir el 1694. Aquell mateix any es va casar l'hereu Salvador Vinyas, àlias Torreblanca, amb Cecília Marvà, de Vallmanya. Feia poc que s'havia mort el seu avi, així que va entrar immediatament en plena possessió de la propietat. A la madrastra Maria Alsina no li va convenir gaire la nova situació i uns mesos després va marxar i es va casar amb un tal Pere Canudas.

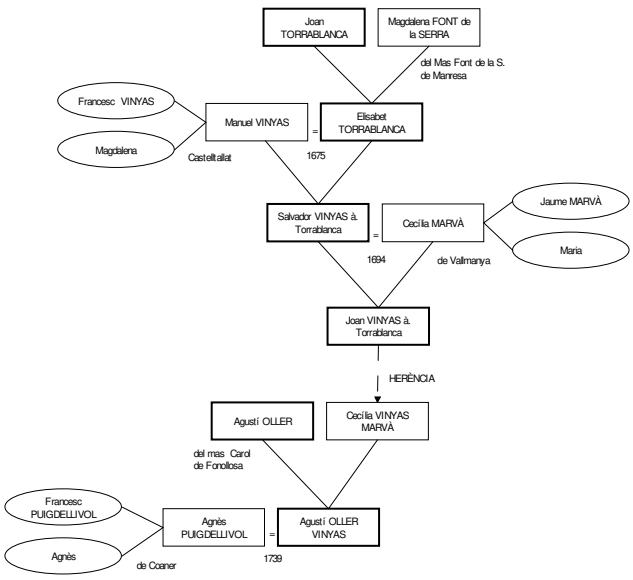

Al Salvador i la Cecília primer els va néixer la Maria Anna, el 1697 la Caterina, i el 1699 la Cecília. Quan a la fi van engendrar un nen, d'acord amb la tradició familiar, li van posar Joan. Salvador Vinyas va pagar el 1700 al rector del poble misses i els drets d'enterrament al cementiri del seu pare, i també els de la seva mare i del seu avi, que encara es devien. En total li va costar 30 lliures. El 1702 es va veure embolicat en un procés que va arribar a la Real Audiència del Principat de Catalunya a causa la reclamació de Jaume Junyent, hereu de Clarena de Camps, del dot de la seva dona, una germana del Salvador. Li va tocar pagar 315 lliures, però com que no les tenia, va haver de crear un censal, avalat per les herbes del mas. Posteriorment va vendre a carta de gràcia les herbes a Josep Gras de Sant Mateu, perdent un dels actius més valuosos del mas. Entre els anys 1702 i 1708, com a mínim, al mas Torreblanca hi havia un masover que es deia Isidre Grau.

La vida del Salvador lamentablement va ser curta i el 1712 va fer mutis, deixant el mas en una situació complicada.

La vídua Cecília va haver de tirar endavant amb tres criatures petites i cap home a casa. Va fer dues coses; va contractar el masover Agustí Oller, perquè li menés la terra, i es va casar de nou, amb Joan Canyellas, de la Casa Blanca de Castellfollit del Boix. La informació recollida sobre la persona d'Agustí Oller és escassa; sabem només que provenia del mas Carol de Fonollosa, com ho prova el fet que era conegut com Agustí Oller, àlias Carol, i que a l'any 1714 ja apareix en un document com a masover. També que el 1719 un beneficiat de la Seu li va prestar 3 dobles d'or, equivalents a 9 lliures i 10 sous de moneda catalana, per tal de comprar un bou al masover dels "molins majors". Sospitem que aquests "molins" podrien ser el Molí de Fals.

La mestressa Cecília va haver de resoldre el problema de casar les filles. Primer va casar la Cecília amb l'Agustí Oller, el masover, i el 1727 va casar la Maria Anna amb el jove Albert Firmat, fill d'un sabater de Manresa. Al Firmat li va prometre un dot de 80 lliures però no el va poder fer efectiu per manca de numerari. El 1730, l'amo de Montconill

li va deixar els cèntims, que no van ser restituïts fins quaranta anys més tard. L'hereu Joan Vinyas Marvà, àlias Torreblanca, va arribar a l'edat de posar-se al davant de l'heretat. Ho va fer el 1728, però era un xicot de salut delicada i després de diverses malalties va morir el 11 de setembre de 1732 i l'endemà el rector Tomàs Bofill el va soterrar al sepulcre particular del mas Torreblanca. Durant el temps de la malaltia i abans potser i tot, el noi vivia al mas Montconill, i per amistat o interès, qui ho sap, el Moncunill va pagar moltes de les factures que pertocaven al Torrablanca, des de factures de metges i medicines, com de censals i contribucions diverses. Anys després vindrien les reclamacions. Se sap que el metge Francesc Pla va pujar a Montconill a visitar el jove Joan els dies 5,9 i 10 de setembre, cobrant 4 lliures i 4 sous per la feina. El farmacèutic Francesc Ribot va presentar un compte de 2 lliures i 2 sous per diverses potingues. També es van pagar diners a l'apotecari de Manresa Maties Grau.

Mare de Déu que es troba en una fornícula a la sala

Quan es va morir el fill i hereu, la Cecília s'estava a Castellfollit, a casa del seu segon marit. Va nomenar procurador i va delegar la responsabilitat de la gestió de Torrablanca a Francesc Moncunill, encara que pràcticament ja des del 1725 aquest es cuidava de l'administració. La Cecília va fer testament el 1739 amb motiu del casament del seu net Agustí, fill de l'Agustí, gendre i masover, i la seva filla Cecília. Com que el seu únic fill mascle, el Joan, ja era difunt, va fer hereu universal a l'Agustí, el nét, mentre que a les seves filles Maria Anna i Caterina, la primera casada amb el Firmat i la segona encara soltera, els va deixar alguns diners. És discutible si la Cecília encara tenia drets a la casa, perquè segurament els havia perdut en casar-se per segon cop. Quan va morir el 1743, el seu nét Agustí Oller ja s'anomenava possessor de Torreblanca i feia i desfeia a voluntat. Veiem doncs, com la nissaga dels Torreblanca es va extingir amb l'Elisabet, la darrera de portar aquest nom, com van succeir-se tres generacions de Vinyes, per acabar amb el cognom Oller, nom que encara conserven els actuals propietaris.

L'Agustí Oller, el jove, deuria néixer el 1715, poc més o menys, i va treballar cinc anys de mosso al mas Massana, segons va declarar el mateix uns anys després. El 1734 ja estava ficat a Torreblanca, ja que en aquesta data, ell i la seva àvia Cecília figuren com arrendadors de la cinquena part de la collita de les quintanes de la casa. Les quintanes són les terres properes que envolten una masia. Es va casar el 1739 amb l'Agnès, filla de Francesc Puigdellívol i Agnès, de Coaner. El dot va ser de 115 lliures i l'aixovar que va dur la núvia anava dins de dues caixes noves de fusta de pi. La liquidació total del dot no es va fer fins l'any 1752. Una germana de l'Agnès, anomenada Maria, va anar a viure a Fals, i al cap de cinc anys es va aparellar amb un germà de l'Agustí que es deia Isidre. En aquest segon enllaç entre les famílies Oller i Puigdellivol el dot va ser més escàs, únicament 40 lliures, i encara pagat en tres terminis.

L'Agustí i l'Agnès van engendrar dos xicots i quatre xicotes. La Maria Anna la van casar amb Pere Roig, de Camps, la Francesca amb Fermí Serra, un ferrer de Rocafort, la Rosa amb Joan Oliveras, de Castellfollit, i la Caterina amb Valentí Busquets, de Sant Fruitós. Els dots van oscil·lar entre les 35 i les 50 lliures. El Vicenç va anar a parar a Manresa i el Valentí va ser l'hereu.

Entre els anys 1745 i 1749 hi va haver una disputa entre l'Oller i l'Antoni Gras a causa de les herbes que tenia aquest en arrendament. Van acabar-se les raons quan Agustí Oller va pagar 200 lliures i va redimir les herbes el 1750. La situació econòmica de la casa en aquells moments tendia a millorar, malgrat l'inconvenient de les càrregues o despeses fixes que gravaven l'heretat. Aquestes les podríem classificar en quatre apartats: censos propis, participació en l'empenyorament del comú, drets ducals, i donacions a la parròquia. Cada any, Torreblanca havia de pagar les següents pensions: Hospital dels Pobres de Manresa 5 lliures, Convent del Carme 1 lliura, Quotidianes de la Seu 1 lliura, la parròquia de Sant Joan 1 lliura i mitja, la parròquia de Fals 3 lliures i 5 sous, mas Raurich de Vallformosa 5 lliures, i mas Montconill 7 lliures i 4 sous. El comú, format per tots els propietaris del poble, havia manllevat una certa quantitat de diners; la part que li tocava pagar a Torrablanca era de 38 sous anuals. El Duc de Cardona cobrava 15 sous pels seus drets, però a més, hi havia un acord judicial , dit la Concòrdia dels Castells, que obligava a pagar a tots els seus súbdits uns cèntims; a Torreblanca li pertocava 1 lliura i 16 sous. També pagava cada any 4 sous i 8 diners per un cens que feia el Duc a un tal Compte de la Rosa. En el quart apartat hi ha les donacions a l'església, la major part en espècie; es pagaven 2 sous en diner a la Confraria de Sant Vicenç, 4 quartans de xeixa en concepte de "caritat", 3 quartans pel "conreu", dues quartes per la "passió", i 3 mesures d'oli per la llàntia que cremava perpètuament a l'altar. Aquestes caritats s'han de considerar al marge dels "delmes" i les "prímícies", que eren uns percentatges de la collita que rebia el rector de cada una de les cases del poble. Sense comptar els pagaments en espècie abans esmentats, veiem com el mas

havia de satisfer anualment 29 lliures en concepte de pensions, corresponents a un capital alienat d'unes 580 lliures.

Agustí Oller va sanejar força les finances i va aconseguir reduir l'endeutament a base de redimir la majoria dels censos. Alguns dels censos eren ben antics, per exemple, el del Raurich es pagava des del 1587. El 1770 va cancel·lar censos per valor de 479 lliures. Les càrregues van passar de 29 lliures a poc més de 5 lliures anuals. També va millorar el patrimoni que havia rebut en herència fent obres i millores a la casa. El 1780 va comptar que s'havia gastat 538 lliures en obres de paleta i 421 lliures en treballs de fusteria i construcció de bótes. El rendiment de les terres era bo; el 1788 va arreplegar 86 càrregues de vi de les vinyes de la Solana i 75 càrregues del Pla de Dalt, a més va rebre 66 càrregues de les parts dels parcers, i el 1789 va tenir una collita de 46 quarteres de blat. El 1789, va pagar 80 lliures a l'Anton Moncunill, diners que s'havien manllevat per pagar el dot de la tieta Maria Anna Vinyes, quan aquesta es va casar amb el Firmat el 1727. Hi ha una cosa que no acaba de lligar amb aquesta aparença de prosperitat; entre els anys 1783 i 1788, els pagaments a la parròquia els va fer en nom de la casa un tal Josep Corrons, teixidor de vels de Manresa, el qual figura com a "segrestador" de l'heretat. No sabem com interpretar aquesta dada.

A les acaballes de la seva vida, l'Agustí va entrar en una disputa amb altres pretendents de l'herència, conflicte que es va allargar ben bé cent anys i va afectar les properes generacions. El motiu de la discòrdia era que l'hereu del mas Torreblanca, l'oncle Joan Vinyes, àlias Torrablanca, havia mort sense fills i sense fer testament, i els diversos nebots pugnaven per la propietat. Agustí Oller va morir a finals de 1791 o a començaments de 1792, perquè aquest any el seu hereu Valentí Oller Puigdellívol va pagar al convent dels Caputxins 50 misses per l'ànima del seu pare difunt.

El Bestiar

Des dels orígens, l'economia dels pagesos dels nostre país ha estat fonamentada en el conreu de la terra i en la cria i explotació de diverses menes d'animals domèstics. Els animals i els seus productes han tingut aplicacions diverses. De vegades han servit per menjar, assegurant una dieta mínima de proteïnes a la població. També han servit per comerciar, intercanviant els excedents de la producció local per altres articles necessaris. En aquest apartat destaca la producció de llana i cuirs que s'encaminava als obradors dels artesans de les ciutats properes. I també s'han utilitzat animals com a font d'energia mecànica. Com que la força humana era insuficient per remoure els sols compactes i rocosos que aquí abunden, els pagesos s'ajudaven d'animals per tibar les feixugues arades.

Ruc d'Oliveras

L'evidència més antiga de l'existència d'animals en el terme de Fals la trobem en el capbreu general fet el 1305. En aquella època, les aportacions que els pagesos estaven obligats a fer al seu senyor no eren en diners sinó en espècie. Cada any havien de lliurar unes determinades quantitats de llenya, herba, blat, ordi i altres conreus de la terra. Així mateix havien de fer jornals de franc pel senyor, llaurant els seus camps i col·laborant en el manteniment de camins, obres de defensa i altres tasques. En el capbreu es pot veure com els possessors dels masos també havien d'aportar una part de la seva producció pecuària, la qual cosa ens permet de determinar quina mena d'animals domèstics es criaven al terme.

La majoria dels masos contribuïen amb una o dues gallines, un parell d'ous per Pasqua, i una bèstia jove de 2 o 3 anys. No s'aclareix què s'entén per bèstia jove, però podem suposar que es tracta d'una cabra o una ovella. Alguns dels masos devien donar al senyor del castell, any sí, any no, "una perna de carn salada per carnestoltes", i alguns individus estaven sotmesos a la prestació d'un poll (pollastre) o una perdiu. En total, el castlà recollia anualment dels seus vassalls 41 parells d'ous, 79 gallines, 3 perdius, un pollastre, 41 bèsties joves, i 9 cuixes de carn salada.

Fent un salt d'un parell de segles, trobem a començaments del segle 16è moltes referències a la compra-venda d'animals, sobretot bous, mules i ases, per part dels pagesos de Fals. Tot i no haver fet un estudi exhaustiu, podem avaluar el nombre d'aquestes compra-vendes entre 10 i 15 anuals. Vet aquí un parell d'exemples dels tractes:

(1540) Jo franciscus vilella, hereu del mas de la Vilella del terme de Suria, confesso deure a vos petro oliveras, habitant al mas de Canta Corps terme de Fals, tretze ducats d'or moneda barcelonesa per una mula de pèl falb (grogós) que ja tinc rebuda de vos...

(1510) Jo joan truy àlias bosch, del mas Bosc del terme de Fals, reconec a vos joan travessa, sabater de la ciutat de Manresa, que us dec disset florins d'or per un bou de pèl vermell...

De referències notarials relatives a compra-vendes de ramats d'ovelles i cabres també se'n troben, però no són gaire abundants. Ocasionalment també es troben lloguers i empenyoraments de les herbes d'un mas, indici segur de l'existència de ramats, i reserves de trossos de bosc per pasturar-hi els porcs la temporada dels aglans. Els bous, que sempre treballaven junyits en parella, eren l'eina imprescindible per fangar les terres i fer la batuda dels grans. Les someres i ases, i ocasionalment les mules, servien pel transport. La possessió de cavalls estava severament prohibida, ja que aquesta bèstia estava considerada una màquina de guerra i el seu ús estava reservat a la noblesa i a la milícia.

Fent un altre salt en el temps, trobem una relació dels 19 masos i masoveries que hi havia al terme el 1716, en la qual hi figuren les bèsties que té cada casa. Hi havia en total 6 mules, 3 matxos, 28 bous, 18 ases, 1 pollí, 4 vaques, 1 vedella, 35 porcs d'engreix, 6 truges, 12 porcells, 87 ovelles, 43 anyells, 2 moltons, 18 cabres, 6 sageles (cabrits deslletats), i 4 cabrits. Com a cosa curiosa també hi consta que tres persones tenen cases d'abelles (arnes), 31 en total, i que la producció anual de cada arna té un valor de mercat de 2 o 3 sous.

Poc després es va instaurar el cadastre. Aquest impost gravava les terres, els animals i les persones. Es pagava, per exemple, 3 sous per un bou, 2 sous per una somera o ase, un sou i mig per un porc i 1 sou per cada ovella o cabra. Les dades del cadastre s'han de considerar amb un cert recel, ja que els pagesos sempre provaven de fer una mica de trampa, i declarar menys quantitat del que realment posseïen. En el catastre de 1752 hi figura el següent bestiar.

Mas	mules	ases	bous	ovelles	porcs
Bastardes	1		2	22	2
Sant Andreu		2			
Boixeda			2		2
Oliveres Costa		2	2		2
Bosc			2		2
Subirana		2			2
Jaumeandreu	1		2	30	3
Serra		2	2		2
Monconill	1		2	35	2
Campserver		1	2	6	2
Torrablanca		2			1
Gabriela		2	2	42	4
Torre		1	2		
Oliveres del Pla		1	2	40	
Grau			2		2
Tatger		2			1
Grauet			2	11	2
Massana	1		2	32	2
TOTAL	**4**	**17**	**28**	**218**	**31**

Observem com cada mas tenia una parella de bous, l'equivalent al tractor actual, mentre que la mula gairebé no s'utilitzava. A cada casa tampoc hi faltava un parell de porcs, destinats a l'autoconsum. Vuit cases tenien ramat d'ovelles, que pasturaven les herbes del bosc i els ermots. Calia tancar les bèsties en fer-se fosc en un lloc segur, per evitar que el llop se les mengés. En el sumari d'un plet entre Boixeda i Montconill a causa d'unes pastures, trobem la següent declaració: *...antes del año 1726 y aun ahora la dicha heredad Galí de Fals se hallaba muy perjudicada de los lobos, de manera que daban mucho danyo y danyaban á menudo los ganados que pacían las hierbas...*

Parella de bous

Fent un salt de cent anys més arribem al 1852. L'estructura social i productiva havia canviat molt. Al costat de la vintena de masos clàssics hi havia unes 75 cases de parcers. La possessió de bèsties grosses estava limitada als propietaris. Cap dels parcers en tenia, la qual cosa indica que el treball a les vinyes o als camps petits es feia amb fangues, aixades i altres eines manuals. Aquests disposaven únicament d'una dotzena escassa de gallines que picotejaven al voltant de la casa, i que donaven algun ou per vendre i el tall de l'àpat de Nadal. La parella de bous havia entrat en decadència i només tres masos disposaven d'aquest equipament. L'havien substituït per la mula. En conjunt, els propietaris disposaven de 11 mules i 12 ases. Cinc masos tenien ramat d'ovelles, amb un total de 167 caps.

A començament del segle XX la situació era força diferent; els parcers havien progressat econòmicament i a gairebé cada casa s'hi trobava a la quadra una mula per llaurar les vinyes. La mula també servia per tibar el carro, un medi de transport que s'havia fet popular. A la cort no hi faltava mai un parell de porcs, que a l'hivern es transformaven en cansalada i llonganisses. Molts pagesos disposaven també d'una cabra pel subministrament de llet. Segons un cens del bestiar que es va fer el 1926, hi havia al poble 69 mules, 44 rucs, 14 cavalls, 87 cabres, 499 porcs, entre animals grossos i porcells, 8 vedells, i 3 ramats d'ovelles amb 324 caps en total.

Durant la guerra una bona part del bestiar va desaparèixer, ja sigui per requisa o per alimentar la població. Uns anys més tard però, la major part de les cases havien recuperat la mula, imprescindible per tibar l'arada i el carro. En un cens dels animals de treball de 1947 hi trobem 6 ases, 70 mules, 2 cavalls, 2 eugues, i 68 carros.

Com que en el cens hi figura l'alçada de l'animal, ens assabentem que a cal Baumer tenien la mula més petita, 120 cm, mentre que a la Torre disposaven d'una mulassa de 170 cm. d'alçada. El ruc d'Oliveres del Pla no arribava al metre d'alçada.

El 1962 hi havia al poble 22 vaques lleteres i 46 cabres, i la majoria de cases de pagès encara conservaven la mula o el ruc, però el progressiu abandonament de les vinyes i la mecanització del camp van significar la fi pels animals de treball. L'últim ruc de treball que hi va haver a Fals va ser el d'Oliveras del Pla que va fer estada a la casa fins l'any1986. Va ser un "personatge" molt emblemàtic al poble i consta en el seu "historial" haver estat el primer ruc que va fer Pessebre Vivent.

Per altra banda, el terme es va omplir a partir de la dècada dels 70 de granges modernes de porcs i de gallines. Actualment els animals que es poden trobar al poble són els següents: alguns èquids al refugi d'animals del Molí de Fals, un ramat d'ovelles a la Granja Casellas, algunes cabres i cavalls a Torreblanca, uns centenars de vedells a la Torre, i unes quantes instal·lacions d'engreix de porcs i de gallines ponedores.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre 2005, número 21
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
22
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
GENER 2006, NÚMERO 22

Mas Grauet (1era. part)

A Benet Grau se li va morir el pare quan encara era molt jove i segurament per aquest motiu, el 25 de març de 1587 va arrendar el mas a Esteve Torra per cinc anys. Es van acabar els cinc anys i es va trobar que la propietat es trobava fortament endeutada. Es devien les legítimes als oncles, calia pagar la part del dot de la madrastra Joana, la qual s'havia tornat a casar amb un pagès d'Artés, les feixes del Colomer i dos trossos de bosc estaven hipotecats, hi havia pensions endarrerides dels censals que prestava la casa a diferents creditors, i es devien diverses obres urgents que havia finançat l'Esteve Torra. Tot sumat pujava a 225 lliures i 6 sous i el Benet no tenia ni un duro. La solució va ser vendre's el mas a l'Esteve Torra per aquesta quantitat, amb el benentès que el venedor es reservava el dret de recomprar la propietat pel mateix preu, quan volgués o pogués. Aquesta modalitat s'anomenava venda a carta de gràcia. Aquesta venda es va efectuar el 31 de desembre de 1592, i per fer-la, el Benet va necessitar l'aprovació dels seus oncles Miquel i Anton Grau, que vivien a Camps i Manresa, respectivament, i va comptar amb el vist i plau del Batlle de Fals, que aquell any era l'honorable Joan Torra, de Boixeda. Els dos testimonis preceptius per a qualsevol tracte van ser dos treballadors del poble, dits Arnaldus Albi i Guillermus Valls, naturals del regne de França i residents a la Mongia del Grau.

El comprador va haver d'assumir tots els deutes i els censos de la casa, però a canvi podia quedar-se amb tot el que produís el mas, amb els pactes següents: «...que pugau traure rompudas per vos o qui vos voleu a miges o altres parts, y aquelles spletar per a sinch anys y quatre esplets, y tambe pugau allenyar y traure fusta per obs de dita casa y tambe pugau tenir lo vostre bestiar, reservant me jo dit venedor que vos no pugau buygar la plana sobre morralius, la qual me reserve per a fusta, y fora de dit tros pugau sembrar y cultivar per tota la heretat. Item ab pacte que pugau fer les obres seran necessaries en dita casa y heretat y jo nous puga quitar ni traurer de dita casa y heretat que no sigau pagat y satisfet justament ab lo present preu...»

En principi, el Benet tenia la intenció de recuperar la propietat al cap de cinc anys, però les coses no van sortir com volia i, com veurem, no la va poder recuperar fins el 1674. On van viure els Grau durant aquests 82 anys ?. Hi ha la possibilitat que seguissin vivint en alguna dependència de la casa, fent de masovers i treballant la terra a compte dels nous amos, però el més probable és que visquessin al Colomer la major part del temps.

Benet va morir jove i sense descendència cap a l'any 1600. Els drets van passar llavors al seu germà Valentí, anomenat Valentí Grau del Colomer. El 1604 el Valentí ja constava com a hereu en una extensió del crèdit que li va fer Esteve Torra. Les 22 lliures que va demanar les va fer servir per pagar al seu oncle Pascual els drets legitimaris. Valentí Grau estava casat amb una dona anomenada Maria Anna i va fer testament el 10 d'agost de 1630, deixant com a marmessors i tutors dels seus fills a Miquel Mestre de Castellfollit i Miquel Grau, l'hereu del Grau del Pubill. En el document consta que els pares del Valentí són Sebastià i Margarida, però considerem que el nom de la mare deu estar equivocat. El Valentí va morir al cap de pocs dies, perquè a mitjans de setembre la seva vídua va pagar 6 lliures al rector de la parròquia en concepte de drets d'enterrament, extremunció i redacció del testament.

Grauet: vista de la façana sud

L'herència va passar al seu fill Esteve Grau, el qual va signar el 1645 un debitori a Joan Puigdellívol de Castelltallat de 54 lliures per 12 quarteres de fromental, al preu de quatre lliures i mitja la quartera, més 22 lliures i 16 sous per un bou de quatre anys d'edat i color vermellós. El 1646 es va casar amb la Margarida, una noia del mas Subirana de Fals. La núvia va portar 130 lliures, dues caixes de noguer amb pany i clau, un vestit format per faldilles de color i gipó de picota, un mantell, una flassada, unes tovalles i sis

camises de dona. Hi ha referència documental de tres fills d'aquesta parella, el Joan, l'Isidre i el Francesc.

Tornant a l'Esteve Torra, aquest, després de pagar els deutes, es va dedicar a redimir altres trossos de terra empenyorats i a fer algunes obres i millores a la casa. El 1588 va fer obres al celler i va refer la paret exterior de la casa, a la banda de ponent. El mestre de cases que va fer les obres va treballar 65 dies i va cobrar sis lliures i mitja pel treball i 18 diners diaris de dietes. També l'Esteve va gastar-se 13'5 lliures en una tina i unes botes pel vi. Després d'ell la propietat del mas va passar al seu fill Gaspar, conegut com Gaspar Torras del Grau. Segons el llibre de defuncions de la parròquia de Rajadell, el 30 de maig de 1628 Gaspar Torra del Grau es va ofegar al torrent que passa pel costat de la Torra de l'Oliver. Segurament va baixar una riuada i es va endur el pobre home. Va deixar vídua a la seva dona Gerònima amb quatre criatures petites, com a mínim. En una llista de tots els cap de casa de Fals, que es van reunir el 1631 per demanar conjuntament un préstec per poder comprar blat, hi figura la Gerònima, l'única dona. Cinc anys més tard, ja consta com a propietari del Grau del Sebastià el Gaspar Torras, el fill gran del Gaspar i la Gerònima. El 1644 el Gaspar va fer esposalles amb la Caterina, filla del mestre de cases Joan Soler, però llavors el Gaspar ja no vivia a Fals, sinó que tenia casa a Manresa. Les germanes del Gaspar també van marxar de Fals; ho van fer en casar-se; l'Eulàlia el 1648 amb Antoni Joan Canyellas, i la Gerònima el 1650 amb Cristòfol Giró de Castelltallat. Al Grauet s'hi va quedar segurament el seu germà Jaume, la muller Margarida i els seus quatre fills.

Gaspar Torras va morir a Manresa l'11 de setembre de 1663. La vídua Caterina, seguint la norma, va fer fer un inventari dels béns del difunt. L'inventari ens informa que posseïa una casa al carrer dit dels Quatre Cantons, on entre moltes altres coses, hi va deixar la roba que habitualment vestia el difunt Gaspar: «*...nou camisas de home usadas, dues capas, una de contray y una altra de vint y quatre, dues camisoles de cordellats, una blanca y altre burella, uns balons de estamenya y un sombrero...*» Una valona era un coll ample o capa curta que estava de moda en aquell temps. En l'inventari també hi figura l'heretat del Grau i alguns estris seus que es guardaven al celler. Tres botes grosses, dos carretells d'una càrrega, 4 llits mig desmanegats, dues romanes, una taula llarga, una olla gran de coure, i tres caixes de fusta.

Aprofitant que va morir el possessor del mas Grau del Sebastià sense descendents, l'Esteve Grau va fer una consulta al doctor en lleis Sala i de Miralles per veure com ho podia fer per recuperar el mas. Li va aconsellar que argumentés que la venda a carta de gràcia que s'havia fet vuitanta anys enrere no tenia límit de temps, i que restituint el mateix preu que s'havia pagat podria recuperar la propietat. Els requeriments de l'Esteve Grau van arribar a la Real Audiència i finalment el maig de 1674 la Caterina es va avenir a vendre. De fet es va veure forçada a vendre, ja que no podia assumir les càrregues i deutes que li havia deixat el seu difunt marit. L'heretat era més valuosa llavors, perquè s'havien quitat alguns trossos empenyorats i s'hi havien fet millores, de manera que el seu valor es va estimar en 612 lliures. És un misteri com l'Esteve Grau va ser capaç d'aconseguir aquesta quantitat i recuperar el casal dels seus avantpassats.

El seu fill gran, Joan Grau Subirana, va trobar dona gràcies a les gestions del rector del poble, que era mossèn Francesc Duran. El rector va proposar-li com a muller la seva germana Maria Agnès, la qual s'estava a Ivorra a casa del seu pare Francesc Duran, mestre de cases. Es van casar el 1673 i mossèn Duran va desembutxacar 300 lliures per dotar la seva germana. Els casats van tenir, com a mínim, tres xicots i tres mosses. El gran era el Josep i es va quedar al mas, el Pere es va casar amb una Figuerola de Calaf i va anar a viure a Manresa, i el Vicenç va quedar conco. Quan les tres noies es van casar van rebre del seu pare un dot de 150 lliures cadascuna. El 1691 l'amo del Grau del Sebastià va vendre un censal de 100 lliures a Paula, vídua de Jaume Rabeia. Cent cinquanta anys més tard, els seus successors encara en pagaven les conseqüències. El març de 1700 va comprar al blanquer de Manresa, Josep Coma, deu quarteres de blat segolós. Es va comprometre a pagar-lo per santa Magdalena, al preu que es cotitzés a la primera fira de juny. El 1710, el Joan va aconseguir recuperar una part de la finca que els Torra s'havien venut a carta de gràcia a l'amo del mas Bosch. El tros en qüestió era anomenat "l' Obaga del Clot del Roure" i estava situat a la part de dalt del camí de Fals a Calaf que passava per Fonollosa. Per recuperar-lo va necessitar 135 lliures.

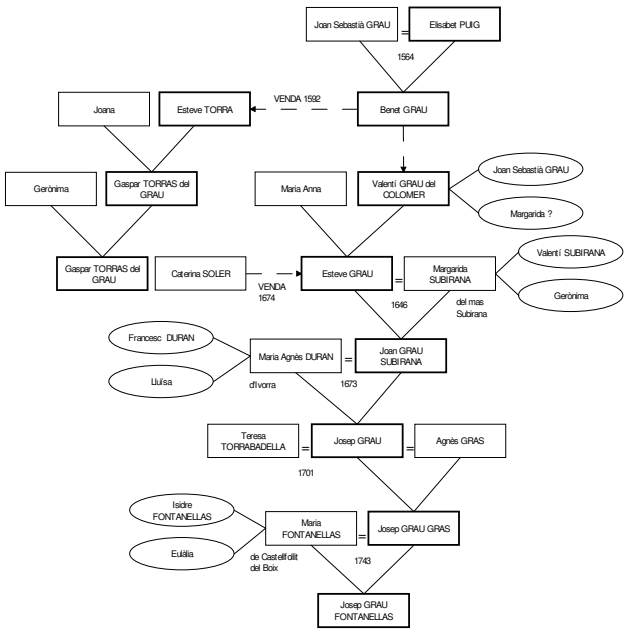

El Joan tenia una llibreta on apuntava tots els pagaments de censos i altres deutes. La persona que cobrava li escrivia una nota a la llibreta i així en quedava constància per escrit. Aquesta llibreta la va passar als seus successors i és un bon instrument per saber l'estat d'endeutament de la casa en cada moment. Cada any s'hi registrava el pagament al render o recaptador de censos

del Duc, que canviava gairebé cada any i solia ser una persona important de Manresa. El cens es mantenia invariable des dels orígens; una gallina bona i una lliura i deu sous en moneda de plata. Seria prolix d'enumerar detalladament tots els pagaments, per això ens limitarem a mencionar les pensions dels censos que es van pagar en un any determinat, per exemple l'any 1700: dues lliures als canonges de la Seu de Manresa, una lliura i mitja a la casa de Montconill, dues lliures i vuit sous a la Comunitat dels Preveres de Santpedor, cinc lliures a la casa Vall de Fonollosa, i cinc lliures a la vídua Rabeia de Manresa. A partir d'aquestes pensions es pot avaluar el deute total en unes 325 lliures. De les anotacions de la llibreta deduïm que el Joan deuria morir el 1710 o poc més tard.

El fill gran del Joan i la Maria Agnès va ser el Josep (I) Grau Duran. Era anomenat Grauet, no sabem si a causa de la seva mida corporal, o tal vegada per distingir el seu mas del mas veí, anomenat Grau del Pubill o Grau Gros. En qualsevol cas, la denominació Grauet ja compta amb una antiguitat de més de tres cents anys. El Josep es va casar per primer cop el 1701 amb Teresa Torrabadella, de Sant Andreu de Gargallà. Deuria enviduar aviat, perquè la mare dels seus fills va ser l'Agnès Gras, la procedència de la qual ignorem. De fills en van tenir almenys vuit, set noies i un xicot, el Josep. Dues de les noies es van unir amb joves de la família del mas Gabriela, les altres les van casar a Monistrolet, Castellar, Castellfollit, Joncadella i Fonollosa. Els dots van ser tots de cent lliures. El cost era superior a aquesta quantitat, perquè calia preparar un aixovar per la núvia i la roba era molt cara. A tall d'exemple, citarem la roba que van donar els Grau quan van casar la Maria amb el Josep Sagristà el 1740: un vestit de xamellot, una altre vestit d'escot, sis camises de bri, sis tovallons, un parell de llençols, dues coixineres, i la roba de fadrina.

El següent va ser el Josep (II) Grau Gras, qui es va unir en matrimoni a finals de 1743 amb la donzella Maria Fontanellas, de Castellfollit del Boix. Els sogres li van prometre al Josep un dot de 350 lliures, abonat a terminis; 130 el dia del casament, 100 al cap d'un any, 100 al cap de dos anys i les restants 20 lliures al cap de tres anys. Consten registrades les següents filles de la parella: Maria, casada amb Joan Lladó de Castellfollit, Margarida, casada amb Joan Canudas de Salellas, Serafina, casada amb Mateu Torras de Juncadella, Francesca, casada amb Esteve Torrents de Manresa, i Teresa, casada amb Anton Sagristà de Fals. De xicots, només tenim constància de l'hereu Josep (III) Grau Fontanellas. Tenir tantes noies era un inconvenient per la salut econòmica del mas, que es descapitalitzava en haver de pagar tants dots. Les filles d'aquesta generació es van endur entre 90 i 150 lliures cadascuna, una quantitat superior a les 450 lliures que l'hereu va ingressar del dot de la seva muller, la Maria Vall.

Mas Subirana (1era. part)

Francesc Subirana Viñas era fill del Mateu i la Maria. Tenia un germà que es deia gairebé com ell, la qual cosa ha portat no poques confusions a l'hora d'esbrinar la història d'aquest mas. En realitat, el germà es deia Francesc d'Assís, i com que era cabaler va haver de canviar d'aires i anar a fer la seva vida a cal Morro Negre. Quan el Francesc va entrar en possessió de la heretat, a primeries de segle, va trobar-la una mica endeutada. El seu pare s'havia venut per 1.652 lliures a Josep Viladés, de Sant Amanç, la meitat de les parts dels fruits que rebia Subirana dels seus parcers. Venia a ser una mena d'hipoteca que pesava sobre la casa, ja que cada any, després d'entrada la collita a la tina o al graner, se n'havia de pagar al Viladés la meitat. El 1819, el Francesc va vendre's al Viladés una fracció més de les parts, en concret la onzena part. Les 652 lliures que li van avançar li deurien servir per tapar alguns forats, suposem. El 1827, Josep Viladés va amenaçar en portar-lo als tribunals, ja que feia set anys que no li pagava. El deute pujava a 165 lliures i per evitar un plet que cap de les parts desitjava, van signar una concòrdia davant de notari. El 1829 van vendre's a carta de gràcia a Josep Ferrer, de Callús, una vinya de vuit quarteres que menava un parcer, situada entre les terres del mas Serra i les del mas Pla de la Vila. Una notícia positiva per les arques del Francesc va ser la redempció que va fer Francesc Comallonga, de Sant Mateu, d'un cens de 50 lliures. Aquests diners els havia prestat feia anys al Comallonga, l'avi del Francesc.

Tina de Cal Colom Vell

Referent a la vida familiar, s'ha de dir que el Francesc va estar unit sentimentalment a dues dones, la segona després de la defunció de la primera, naturalment. Les dues es deien igual, Rosa. La primera era la filla de Joan Bach Ferreroles i Cecília Viladoms, de Castellbell. El seu cognom apareix indistintament com a Bach o com a Ferreroles, l'àlies familiar. Quan es van casar el 1802, la Rosa era vídua d'un pagès de Castellgalí, però el dot de 600 lliures feia que aquest detall no fos tant important. La segona dona va ser la Rosa Pujols. Amb la primera va tenir els fills, mentre que la segona va ser un consol per la seva vellesa. De fills en va tenir tres; el Mateu, l'hereu, el Joan, que es va fer capellà, i la Cecília, que es va casar amb Joan Cornet. Va fer testament l'abril de 1857 i va morir el 6 d'abril de 1859. A la

Cecília i al Joan els va deixar poca cosa, perquè l'una ja havia estat dotada, i l'altre ja li havia pagat els estudis de capellà.

Mateu Subirana Ferreroles va seguir els passos del pare i també va protagonitzar dos matrimonis. El primer l'any 1822, en plena joventut, amb la donzella Esperança Pubill Bacardit, natural de Sant Mateu. El segon el 1867, a les acaballes de la seva vida, amb Maria Baraldés Claret, de Castellnou de Bages. El dot de l'Esperança va ser de 200 lliures, pagat a terminis, però va trigar molt temps a cobrar-lo del tot, perquè no va ser fins el 1847 que va signar el reconeixement al seu cunyat Gabriel. Amb la dona jove va tenir sis fills sans, ja que tots van arribar a l'edat adulta, mentre que amb la segona muller no en va tenir cap. Els noms dels fills eren: Francesc, Josep, Maria, Rosa, Teresa i Josefa. Els dots de les filles van ser de l'ordre de les 275 lliures.

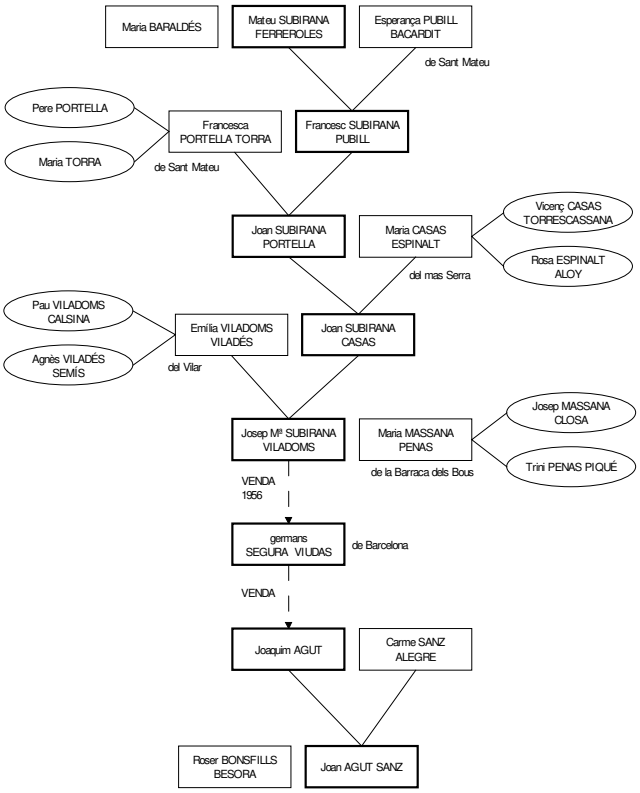

Va fer testament el febrer de 1867 a cal notari Ignasi Puig de Manresa. Va anomenar hereu universal al Francesc i va llegar al Josep 533 rals pels seus drets. Va demanar que al seu enterrament hi fossin presents set sacerdots i que ...en dicho dia a todos los pobres que comparezcan a mi casa se les de la limosna de 16 maravedis o una libra de pan... Va viure uns quants anys més, fins el 31 de gener de 1874.

Francesc Subirana Pubill va rebre el nom de pila del seu avi, que li va ser padrí. El 1874 va inscriure la finca al registre de la propietat, que va ser valorada en 25.000 pessetes. En aquell temps el mas estava gairebé lliure d'hipoteques. El Francesc era llavors un home ja casat i afillat. S'havia casat el 1853 amb Francesca Portella Torra, una noia del mas Portella de Sant Mateu. Aquesta casa es troba a la part de baix del termenal, ran dels termes de Fals i Callús i a poca distància de la casa Subirana. Així doncs, el Francesc i la Francesca eren veïns i es deurien conèixer trescant per aquells verals. El dot de la núvia va ser de 400 lliures. Van tenir una noia i quatre nois, dos dels quals van morir abans de casar-se. Van viure una pila d'anys junts, fins que la mort els va separar. Les defuncions es van produir el 25 de novembre de 1899 i el 17 de maig de 1905, respectivament.

Uns quants anys abans, el Joan Subirana Portella havia aconseguit casar-se amb la pubilla del mas Serra, la Maria Casas Espinalt. Les noces es van fer el 1876, i en motiu d'aquest casori, el pare va fer hereu al Joan, reservant-se però, 1.000 lliures del patrimoni per les seves despeses particulars. Els joves van decidir traslladar-se a viure a la casa Serra, que es trobava millor situada que la casa Subirana. El Joan va morir encara jove, el 3 de novembre de 1908, deixant vídua i un fill de divuit anys que es deia Joan, com ell.

A partir del moment en què el mas Subirana va quedar abandonat pels seus propietaris, va ser ocupat per les diverses famílies de masovers que es van anar succeint. Al mas hi havia lloc per a dues famílies; els masovers i uns estadants. Algunes de les persones que s'hi van estar han quedat reflectides en els padrons municipals. La llista que segueix però, no és completa: (1906) Joan Serravinyals Arnau i Filomena Serra Giralt, (1928) Joan Casas Pesarrodona i Carme Torrades Subirana, (1931) Pere Closa. El 1927 va morir-hi de vell Jaume Xavier Riera. Va deixar la vídua Maria Palà Pont i una filla casada amb un que es deia Pere Bossa Perdigués, que havia baixat de Sant Mateu, però que era natural del poble de Sallent de Montanisell, de les terres de Lleida. Els Bossa tenien dues filles i dos fills. Els xicots eren molt valents i eren coneguts com "els Beps". L'any 1940 s'hi estaven dues famílies, els Bossa i la formada pel Josep Fontanelles, Clementina Mora i dos fills. El Fontanelles va marxar poc després a cal Baixiner. El 1945 hi vivia el Domingo Casafont Valtrobó, de Solsona, la seva muller Carme Vendrell Bernadich, i dos fills. Els darrers habitants de l'antic mas Subirana masover van ser el Joan Bossa Xavier i les seves dues germanes solteres. Quan aquests van marxar a la dècada dels 50, la casa va quedar buida.

El 16 de novembre de 1980 la Guàrdia Civil va detenir-hi a dos membres de l'escamot que va intentar el frustrat assalt a la caserna de Berga, els bascos Pablo Iracha i Jesús Gabriel Muruaga, després que la policia fos alertada per un confident de l'amagatall dels fugitius.

Amb el pas dels anys la decadència de la construcció es va fer més ostensible i va començar a enrunar-se. L'agonia de la vella casa va entrar a la fase final a la dècada dels noranta, quan el nou amo del mas Serra, Joaquim Agut, va manar enderrocar les restes per tal d'aprofitar les teules i les pedres bones per les obres d'ampliació de la seva pròpia casa.

Cal Felip

Valentí Alsina, àlias Tatger, va establir el 30 de març de 1762 una peça de terra d'unes 2 quarteres de la seva propietat a Isidre Tomàs, un jornaler de Sant Miquel de Castellar, residint des de feia uns quants anys al poble de Fonollosa. Com que la terra era erma, el preu no va ser gaire alt, 10 lliures. Segons els tractes, l'Isidre havia de plantar vinya espessa i donar una cinquena part del raïm a l'amo del Tatger, podia dedicar un quartà a hort i construir una bassa per recollir aigua per regar, allà on més li convingués. Un dels apartats fa així : «...ab pacte que dit Isidre Thomas pugau fer si vos aparexera en dita pessa de terra una casa per vos y vostra família tant solament y que no pugau criar mes que un tossino, una burra ab son polli y sis gallinas, y que estas no puguian seguir a pasturar en altras terras mias sino en la matexa pesa de terra que ab lo present vos establesch....»

El 24 d'abril l'Isidre va pujar a Cardona a demanar al procurador del senyor Duc llicència per a poder edificar la casa. Antoni Busquets, el procurador i administrador va donar el permís en correcte castellà: «Damos y concedemos licencia facultat y permisos a dicho Isidro Thomas jornalero residente en el termino y parroquia de Santa Cruz de Fonollosa, para que libremente y sin incurso ni pena alguna pueda construir y fabricar la referida casa en la expresada pessa de tierra de dos quartanes de sembradura (...) ofreciendo seis dineros de moneda barcelonesa de censo anual durante el edificio, a mas de los censos que por razon de dicha tierra se correspondan...»

L'Isidre estava casat amb Ignàsia Casellas i tenien un fill, el Valentí, i una filla, la Maria. El Valentí havia estat batejat a Fals el 1767 i, en morir el pare, va heretar la casa i la terra, però al Valentí no li agradava la feina de pagès i de jove havia marxat a Manresa, on va aprendre l'ofici de veler, és a dir, teixidor de seda. El 1787 el Valentí es va vendre a carta de gràcia els drets de la terra de Fals a Francesc Dalmau, de Rajadell, per 200 lliures. El valor havia pujat molt en respecte les 10 lliures de l'entrada, un indici de que hi havia vinya plantada i la casa construïda. Dos anys més tard, el Valentí va renunciar a favor del Dalmau el dret de recomprar la propietat a canvi de 70 lliures més. Però en aquell moment va intervenir l'amo del Tatger i va fer valer la seva opció de compra sobre la terra establerta. Preu per preu, l'amo tenia sempre preferència. L'abril de 1791 va pagar 270 lliures al Dalmau i va quedar-se amb la casa i la vinya.

Mentre tot això passava, la Maria Tomàs Casellas es casava a Rajadell amb un pagès d'allà anomenat Joan Escalas. Els primers anys de casats els van passar al poble veí, a la masoveria de la Torra de l'Oliver, i van batejar a la parròquia de Rajadell els seus primers tres fills. L'Escalas venia sovint a Fals, perquè menava una vinya pertanyent al mas Oliveres del Pla, que havia heretat del seu pare Jaume. Sembla ser que uns anys després van decidir anar a viure a la casa que havia fet l'Isidre Tomàs, però el maig de 1799 es van trobar amb una requisitòria del Batlle, a petició del Tatger, perquè abandonessin la casa en el període de deu dies o que compareguessin davant de la Cort Ducal. La causa judicial es va allargar fins el setembre de 1802 quan les parts van signar una concòrdia, argumentada de la següent manera: «...considerant que lo medi mes utilos a ells y a sos bens era terminar la dita causa, atenent los crescuts gastos y molestias que en si aportan los plets y la mediacio de algunas personas ben intencionadas (...) han vingut a la present transaccio y concordia...»

Cal Felip (1950)

L'amo del Tatger va cedir la casa al matrimoni Escalas a canvi de 90 lliures, 41'5 pagades al moment, i 48'5 el proper dia de Tots Sants. El Joan i la Maria tenien cèntims, perquè el mes anterior havien venut a carta de gràcia per 125 lliures, dues estances de casa seva a Anton Sastre. Aquest Sastre era el propietari de cal Ferran, del Raval. La cessió consistia en una cambra a la planta baixa i una altra al pis, juntament amb el dret de cuina. La cambra de baix la van fer aixecant un envà separador a l'entrada, i posant-hi una porta tancada amb pany i clau. També va cedir al llogater dues feixes de l'hort, les de baix de tot, i el dret de regar de la bassa, col·laborant però, a escurar-la quan fos necessari. No se sap quan va durar l'estada del rellogat, que només deuria marxar quan li van haver tornat les 125 lliures que els havia deixat.

Joan Escalas va morir intestat, és a dir, sense fer testament, i segons el seu gendre Joan Montserrat, un pagès de Manresa. No va fer testament perquè tenia molts deutes i no volia deixar-los als seus successors. El 1824, el seu fill, Josep Escalas es va casar amb Caterina Bonvehí, de Fonollosa, els pares de la qual van donar 40 lliures de dot, una caixa de fusta de pi del país, dos vestits nous i una petita quantitat de peces de roba blanca. El 1825 el Josep va poder recuperar dues feixes de l'hort de sota casa, que el seu pare havia venut a carta de gràcia 13 anys abans a Domingo Gorgas, àlias el Pastor. El preu de l'empenyorament era de 30 lliures. El 1839 el Josep si que va fer una compra important; va comprar a Joan Torra de Rajadell els drets d'una vinya plantada i una tina, pertinències del mas de la Torre de Fals. En va pagar 233 lliures al comptat, però abans ja havia avançat al venedor

100 lliures més, pagant per compte del Torra uns censos que gravaven la vinya.

El Josep va morir el 1849 i la Caterina el 1854 i no van deixar descendència masculina, però sí en canvi quatre noies, dites Maria, Rosa, Francesca i Antònia, quedant com a pubilla la Maria Escalas Bonvehí.

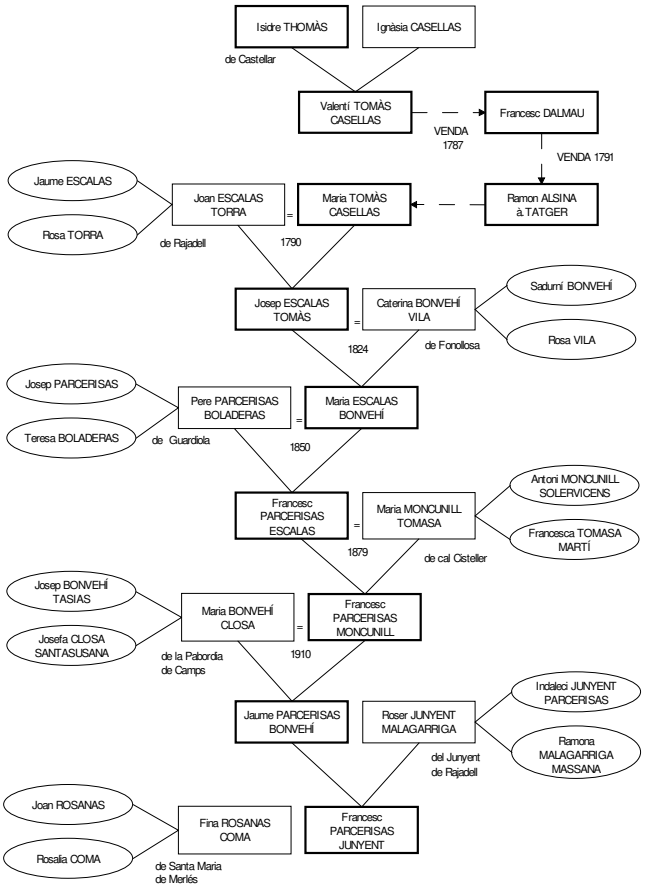

La pubilla va casar-se el 1850 amb Pere Parcerisas, un jove pagès natural de Guardiola, però que habitava a Rajadell. L'amo del Tatger d'aquell temps, l'Andreu Llussà, no estava content de la manera com s'havia portat la terra i va voler revisar les condicions del contracte de rabassa. Es queixava sobretot de que no s'havia plantat la vinya convinguda. El Pere Parcerisas es va comprometre a plantar els ceps, però a canvi va exigir que la casa quedés perpètuament per a ell i els seus successors. El desembre de 1851 es va signar el nou contracte i, a més de la casa, el Pere va aconseguir 12 pams de terreny davant de la porta i sis pams a tot el voltant de l'edifici. Uns anys després, el 1877, va comprar un tros més d'hort i un tros de 18 per 40 pams al cantó est de la casa, on va aixecar un cobert per la premsa. En aquell temps la casa ja era coneguda amb el nom de cal Felip, però no hem aconseguit esbrinar-ne el motiu. La Maria va morir el 1894, a l'edat de 68 anys, vídua en primeres núpcies del Pere Parcerisas. Va deixar un únic fill, el Francesc Parcerisas Escalas.

El 1879 el Francesc es va unir en matrimoni amb la noia Maria Moncunill, de cal Cisteller. Van tenir quatre fills; el Francesc, el Cristòfol, el Josep i la Florència. El Francesc va seguir cuidant les vinyes dels seus avantpassats, però va haver de passar pel mal tràngol de la fil·loxera, que el va deixar, a ell i a la resta de parcers, sense ocupació. De tota manera, era un home decidit i no es va ensorrar. Va fer tractes amb l'amo del mas Montconill per fer boïga una part de les terres incultes i convertir-les en camps. Va organitzar colles de pagesos en atur del poble i es va posar d'acord amb el moliner Anguera de Calaf, perquè fes arribar amb el tren sacs de farina per repartir entre els treballadors. La seva iniciativa va permetre als pagesos arruïnats poder guanyar alguna cosa per alimentar la família. Amb els diners arreplegats el Francesc va aconseguir engrandir el seu patrimoni. Ho va fer a costa dels hereus de Tatger, que no paraven de vendre per poder fer front a les seves necessitats. El 1894 va comprar dotze quarteres de terra, el tros conegut ara com el bosc del Collet del Felip, pel preu de 12 unces d'or. Va perdre la dona el 1915 i va viure els darrers anys de la seva vida vidu, fins el 1929 que va morir.

Francesc Parcerisas Moncunill (1892-1941) va casar-se el 1910 amb Maria Bonvehí (1886-1941), de la Pabordia de Camps. Van tenir els següents fills: Josefa (1911), Àngela (1915), Jaume (1919) i Salvador (1922). L'hereu Jaume es va casar amb la Roser Junyent, una filla del mas Junyent de Rajadell. Van tenir dos fills, la Dolors (1946) i el Francesc (1952). El Jaume es va morir l'any 2000. La casa vella va sofrir una transformació radical el 1977 quan es va aixecar un pis modern al cantó de llevant, que era on va viure el Francesc en casar-se amb la Josefina Rosanes de Santa Maria de Merlès. Del matrimoni van néixer tres fills; l'Alfons, la Neus i la Maria. Més recentment, l'any 2000 es van traslladar a viure a una casa de nova planta batejada amb el nom de "La Mallola", el nom que rebia una de les vinyes que menaven la gent de cal Felip. Últimament el cobert de l'era on es guardava la palla i el gra, i els corrals que s'hi havien adossat s'han reconvertit en una altra habitatge.

El Grup de Teatre de Fals

Els antecedents de l'activitat teatral al poble els hauríem de buscar en el grup de vuit o nou joves que va aplegar al seu voltant el mestre Lluís Lloret poc després d'acabada la guerra civil. Als vespres els feia classes de repàs a l'escola del Raval, i com a divertiment, van assajar uns textos teatrals breus que el mateix Lloret havia dut de València. Com que només es disposava de nois, alguns d'ells s'havien de disfressar i fer els papers femenins. Segons les acurades notes de Lluís Ballonga, un dels integrants del grup, el debut teatral va ser el 26 de maig de 1940 a Copons, on es van representar els sainets o peces de teatre d'un sol acte, parlades en valencià, "Renocs" i "Cebes al cap". El mes de desembre es va representar amb gran èxit de públic a la Sala Tinai la comèdia "l'Oca" i el sainet "Cartilaginostalgia". En un racó de la sala es va muntar una petita tarima o escenari per les funcions. L'entrada era d'una pesseta, però l'atractiu més gran era una rifa en què se sortejava una ampolla de xampany del país i un paquet d'arròs, un article molt escàs en aquells temps de postguerra. Amb els beneficis d'aquestes representacions i una altra que es va fer a Rajadell el 1941, l'elenc teatral i el director es van permetre el luxe de fer un viatge en ferrocarril a Saragossa.

El rector de Fals el 1957 era mossèn Jaume Fornols, el qual, considerant que la rectoria de l'església parroquial amenaçava ruïna, havia optat per residir a l'escola del Molí de Boixeda. Allà va engrescar la canalla i la senyoreta Anita Ribó a preparar una vetllada teatral. El 17 de març de 1957, a dos quarts de cinc de la tarda, es va representar a l'interior de l'escola l'obra de dos actes "Sigfrido y el Dragon", amb la participació de 14 joves actors i actrius, a més d'una sèrie d' "esquetxos" i cançons a càrrec dels més petits. El preu d'entrada va ser de 4 pessetes els adults i la meitat pels menors de sis anys.

"Maria Rosa" (1988)

Es veu que la passió pel teatre havia arribat al poble, perquè segons un programa editat l'any 1957 per la Joventut Parroquial de Sant Vicenç de Fals, sabem que el dia 16 de juny es va presentar per primera vegada el Grup Escènic dels joves de la Parròquia. En el local d'espectacles del Raval, van oferir el drama en tres actes original de Lluís Rossic: "Terres enllà", i el sainet: "Per no entendre el castellà". No podem deixar passar l'ocasió per retre un merescut homenatge als iniciadors d'un llarg trajecte teatral que ha perdurat, amb algunes interrupcions, fins als nostres dies: Florenci Terrades, Josep Terrades, Concepció Comas, Alfred Boladeras, Joan Grau, Joan Clotet, Vicenç Guitart, Valentí Vila, Josep Grau i Valentí Grau, tots ells sota la direcció de mossèn Jaume Fornols i amb el suport de Lluís Ballonga, com apuntador.

"L'inspector" (1993)

A partir d'aquí, comença un camí escènic, que a grans trets podem resumir de la següent manera: L'any 1958, i sota la direcció del nou rector Ramon Boixader, s'estrenen: "Passaport per l'eternitat" i "El port de les boires". El 1959, segueixen: "Una història qualsevol" i "El retorn". Al cap de dos anys, el 1961, s'estrena: "La muralla". El 1962: "El bitllet de mil". Han de passar quatre anys, per veure una altre estrena: "La Pepa maca", en una gran actuació de Maria Torras. Aquesta obra dona un resultat extraordinari, essent la que més vegades es representa al llarg de 1967-1968: 12 actuacions per tota la comarca.

A continuació s'enceten cinc anys d'inactivitat teatral, fins arribar a l'any 1973. De la mà de Lluís Solernou, nou rector de Fals, s'inicia una segona època pel Grup de teatre, amb la posada en escena de: "Terra baixa" (1974), "La filla del Carmesí" (1975), i dues representacions d' "Els pastorets" (1976). L'any 1980 s'inaugura l'escenari del nou teatre de Fals, amb una representació de: "Terra baixa", i a continuació segueixen: "L'amor venia amb taxi" (1982), "La sala d'estar" (1984), "Melocotón en almíbar" i "Tècnica de cambra" (1985), "Fang" i "El millor dependent del món" (1986), fins arribar a l'any 1988 que en ocasió de la inauguració del Nou Casal de Fals, s'estrenen: "Maria Rosa" i "Una vella coneguda olor".

És a partir de 1988 que les regnes del Grup de Teatre canvien de mans. Lluís Solernou deixa pas a Francesc Parcerisas, el qual posa fil a l'agulla amb l'estrena l'any 1989 de "Del pont estant" i "Una nit a casa seva, senyora". Al llarg dels anys 1990 i 1991, no es para de fer representacions de "Maria Rosa" i "Una nit a casa seva, senyora", per tota la geografia catalana, arribant a l'any 1992 amb l'estrena de:

"La gata damunt la teulada". L'any següent, 1993, s'estrena: "L'inspector" i el 1994: "El temps i els Conway". "Bala perduda", el 1995 i "La senyora Florentina" el 1996. I així s'arriba a l'any 1997 amb la posada en escena de la novel·la de Miquel Llor: "Laura a la ciutat dels sants", arranjada per teatre per Francesc Parcerisas i Lluís Tuneu. L'any 1998 es fa la darrera representació d'aquesta obra, i amb ella la culminació de tot el treball escènic de Francesc Parcerisas.

A partir de la seva renúncia s'enceta una nova etapa, en la qual el Grup de Teatre resta a mans d'un col·lectiu de Direcció, el qual posa en escena el mateix any 1998, l'obra de Josep Ma. Benet i Jornet: "E.R." Amb aquest muntatge s'arriba a principis de l'any 2000, i és a partir d'aquí que s'inicia un llarg període d'inactivitat teatral, trencada al cap de quatre anys amb una proposta arriscada i innovadora: Teatre-novel·la. Una altra vegada de la mà de Francesc Parcerisas, aquest cop com a autor i director, i amb l'adaptació escènica de Lluís Tuneu, es posa en escena "Vivències". El setè i últim capítol ha estat representat el present any 2005, dins el programa d'actes de la Festa Major.

Des de la creació del Grup de Teatre s'han representat 36 obres diferents, en les quals hi han intervingut en total 83 persones, entre actors, actrius, i personal tècnic. En aquesta xifra no hi ha comptabilitzats els debutants en els diferents episodis de "Vivències". Amb les noves incorporacions el nombre de persones que ha tingut alguna experiència teatral supera el centenar. Naturalment totes les obres s'han representat a Fals, però també en els escenaris de 62 sales de teatre de diverses poblacions de les comarques catalanes. La peça que s'ha representat més vegades ha estat "Maria Rosa", 23 vegades entre els anys 1988 i 1995, seguida de "Una nit a casa seva, senyora", 19 vegades. L'actor més prolífic i més polivalent ha estat sens dubte Josep Terrades, qui ha tingut paper en 23 obres i en una ha fet d'apuntador. Algunes de les obres s'han presentat a concursos de teatre. Les obres més premiades han estat "La gata damunt la teulada", que va aconseguir 19 premis, entre ells els premis al millor muntatge i a la millor direcció en el Concurs de Sant Pere de Torelló, i "Maria Rosa", que va ser reconeguda amb 12 premis, entre ells tres primers premis a la millor actriu principal, la Montse Grau.

Val a dir que la majoria de dades d'aquesta història abreujada del teatre a Fals estan extretes d'un recull que va fer Lluís Tuneu el 1997 amb motiu del 40è aniversari del Grup de Teatre.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Gener 2006 , número 22
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
23
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2006, NÚMERO 23

Mas Massana (3era. part)

Vicenç Massana Puigdellívol es va trobar al davant de la casa abans d'arribar a la majoria d'edat. Des del punt de vista legal, tenia cura dels seus assumptes el seu oncle de Castelltallat, Francesc Puigdellívol. El 1751 va fer un establiment de vinya a un tal Josep Sagristà, i en el tracte s'estipulava que si el parcer volia fabricar una bota, el Massana li donaria gratis la fusta i li deixaria un lloc al celler de casa per guardar-la. El 1752 va fer un tracte similar amb Valentí Massana, un parent pobre, d'un tros de 3 quarteres i mitja, de pertinències de la masoveria del Pla de la Vila. Aquell mateix any, el batlle del poble va convocar a dos pagesos, l'un el Valentí Massana abans esmentat, l'altre Agustí Oller, i aquests van jurar sobre els quatre evangelis que el Vicenç Massana era el veritable hereu, perquè era fill de Valentí Massana i nét de Pau Massana, i que n'estaven segurs, perquè feia molts anys que coneixien la família. El primer perquè eren parents, i el segon perquè havia treballat cinc anys de mosso a la casa. No trobem una explicació a aquesta declaració jurada, que deuria venir motivada per alguns dubtes sobre la legitimitat de l'hereu.

El 1752, el Vicenç va fer capítols amb Maria Feixas, filla de l'amo de l'heretat de les Feixes de Coaner. El dot va ser de 700 lliures i, com de costum, va ser pagat a terminis. El 1759 va signar un document reconeixent que el seu sogre Martí Feixas ja li havia pagat 200 lliures a compte del dot promès. Com a cap de casa era administrador, juntament amb el rector de la parròquia, d'una causa pia creada i fundada per un oncle capellà, Pau Massana, que havia estat rector de Santa Eulàlia del Corró de Vall. La causa pia era un capital en dipòsit, els rèdits del qual servien per subvencionar el casament de noies jovenetes; «...dos causas pias per donzellas a casar, so es, la una per las del llinatge y parentela de dit fundador y la altra per las que son naturals y natívas del lloch de Fals...»

El 1791 l'amo del mas Massana es va desplaçar a Cardona a donar comptes davant del representant del Duc dels censos que la seva casa feia per drets de senyoria. Va declarar que per les heretats Massana i Pla de la Vila pagava cada any, des de temps immemorial, sis quartans de blat i sis de civada, mesura de Barcelona, un corter de vi, dues fogasses de pa, i 12 diners. Pel mas de la Serra o Collet, pagava 4 sous, i pel Molí de Fals o del Massana, 60 sous. El pagament en espècie s'havia convertit en monetari, de manera que en total pagava anualment al Duc quatre lliures i mitja.

El següent amo va ser Valentí Massana Feixas, casat amb Maria Serra, de Castelltallat. Va tenir, com a mínim, quatre fills; l'hereu Pere, el Valentí, que es va fer capellà, el Salvador, que es va establir al Collet, i el Domingo, que va quedar conco. Pere Massana Serra es va casar amb una dona del terme d'Òdena, dita Maria Brunet. Van tenir una bona colla de fills; Salvador, Ramon, Antoni, Pere, Valentí, Maria, Raimunda, Teresa, Josefa, i Rosa. El 1842, el Pere era un dels dos regidors de l'ajuntament de Fals, i com a tal va efectuar un pagament de 790 rals per pagar un substitut pel jove que Fals havia d'aportar a l'exèrcit. Aquell temps el servei militar encara funcionava amb un sistema de quotes. Pere Massana va fer testament a Manresa el desembre de 1849, va morir el 21 de maig de 1850, i el seu testament va ser obert i fet públic dos dies després. Va deixar 200 lliures als nois i 600 lliures a les noies, i va fer hereu al primogènit Salvador Massana Brunet. La seva muller Maria el va sobreviure molts anys, fins el 1876, que va morir a l'edat avançada de 92 anys. Dels fills d'aquesta parella n'hem recollit les següents informacions; La Teresa es va casar amb Celdoni Botines Ribalta i la Maria amb Miquel Puig Serra, de Castellnou. La Munda i la Josefa es van quedar solteres i van viure sempre més a casa de l'hereu. El Pere va establir-se a Barcelona, mentre que l'Antoni va seguir la carrera militar, i quan va morir el 1863 era metge del Batalló de Zamora.

Vista general

Salvador Massana Brunet va perdre el pare quan tenia uns 14 anys. Va quedar sota la tutela de sa mare i el dos oncles. El 1867 va assumir plenament l'herència i va signar un document reconeixent que els tutors havien cuidat el seu patrimoni amb lleialtat i eficiència. Durant la seva vida, l'heretat Massana va prosperar extraordinàriament, gràcies al seu esforç i a la conjuntura econòmica favorable. El vi es pagava car i les terres no paraven de produir raïms. En una estadística del 1850, consta que a les bótes del celler de la casa s'hi emmagatzemaven 149 càrregues de vi. El Salvador va fer moltes inversions i millores a les terres i els edificis de la seva propietat. Va ampliar les cases del Collet, el Pla de la Vila i el Molí, i va fer unes obres molt importants a la casa pairal. La reforma va consistir en afegir un cos nou a la part del migdia de la casa vella, quedant l'antic portal de dovelles amagat i mig tapiat a l'interior de l'edifici. La nova façana acabava en forma rodona, i al primer pis uns grans finestrals, dotats de persianes de propietari, asseguraven una magnífica il·luminació a la galeria i la sala principal. Al cantó sud, una portalada donava accés a un pati envoltat per una tanca alta de pedra. Es diu, que la idea i els mateixos croquis del projecte van ser obra del Salvador, qui, a més de ser un propietari rural, era una persona instruïda i motivada per la cultura. Els viatges a la capital, la seva col·lecció de llibres i revistes, i el seu gust per les innovacions tècniques, són un reflex de les seves àmplies inquietuds culturals. Com qualsevol home del seu temps i condició, tampoc negligia una bona relació amb l'església. És "vox populi" que va descartar la construcció d'una capella a redós del seu mas, com feien altres propietaris, i que va preferir subvencionar l'ampliació de l'església parroquial. La "Capella Fonda" on es trobava l'altar del Santíssim Sagrament, va ser inaugurada el 1885, segons la data de la llinda d'una finestra, i va ser construïda pel mestre d'obres Celdoni Portella, el mateix que va treballar en l'edifici del Teatre Conservatori de Manresa.

Es conta que durant un dels episodis de les guerres carlines, els soldats van provocar un incendi que va afectar la part vella de la casa. Les persones no van prendre mal, perquè prèviament havien fugit i s'havien refugiat a Claret de Cavallers, a casa d'un parent. El Salvador es va casar el 1872 amb Francesca Cortés Morató, de Callús. El dot va ser de 1.500 lliures, equivalents llavors a 3.638 pessetes, i l'escreix o donació del marit a la muller, va ser de 1.333 pessetes.

La Francesca va morir el 1899 a l'edat de 50 anys i sense haver portat cap fill al món. El Salvador va testar el juliol de 1905 i va acabar els seus dies el 9 d'agost de 1906, a l'edat de 78 anys.

En no haver-hi fills, l'herència va haver de desplaçar-se cap al parent més proper. Li va tocar al "Perico" Massana Franch, fill únic del Pere, el germà del Salvador que s'havia mort a Barcelona l'any anterior. El nou amo era molt jovenet quan es va trobar amb la responsabilitat de tirar endavant la propietat de l'oncle difunt. Va seguir vivint al carrer Rosselló de Barcelona i va cursar els estudis de dret, però de quan en quan pujava a Fals i s'estava uns dies a casa dels masovers. Confraternitzava amb ells i sortien a caçar plegats. Es va casar amb la seva cosina Francesca Franch Jofre, que es feia dir "Fanny". La Fanny havia nascut a Igualada el 1882 i era la quarta filla de l'advocat Sebastià Franch Jover, germà de la mare del Pere Massana, i de Carme Jofre Castells, de Barcelona. Al cap de poc temps de casar-se, el Perico es va posar malalt i el 4 de gener de 1932 va morir. Alguns avis del poble expliquen una història macabra relativa a aquesta defunció. Diuen que el Perico patia la malaltia de la son o catalèpsia, que, com tothom sap, és una mort aparent provocada per una paràlisi, i que va ser enterrat sense ser ben mort. Quan, uns anys després, van obrir el nínxol, la tapa havia estat alçada i una cama de l'esquelet sortia del taüt. Val a dir que històries semblants eren molt de grat als nostres avis, i servien, més que res, per mantenir l'audiència infantil desvetllada a la nit.

Salvador Massana i Francesca Cortès

El dia abans de morir, o de ser enterrat, el Pere va dictar testament al notari de Barcelona Frederic Trias de Bes, anul·lant un testament anterior. El nou testament va provocar dissensions dins de la família i va acabar amb un conflicte d'interessos entre la vídua i un cosí del difunt que defensava els seus drets a l'herència. Una sentència judicial de 1934 va donar la raó a Lluís Massana Masvidal, i després de superar diversos entrebancs, el 1940 va poder inscriure la propietat al seu nom al registre. La Fanny va haver de renunciar als seus drets a canvi d'una compensació econòmica. Lluís Massana era fill de Valentí Massana Brunet, i per tant, també nebot del Salvador. Era farmacèutic i regentava una important farmàcia a la ciutat de Vic. Militava en el partit carlí i durant els avalots dels primers dies de la guerra civil va rebre la visita d'uns milicians que volien tenir una conversa amb ell a la seu del Comitè. Els va dir que s'anava a treure la bata, va saltar per la finestra del darrera, i cames ajudeu-me a córrer. Va passar la guerra amagat, com tants altres catalans de dretes.

La seva muller era Montserrat Bach Font, filla del mas Bach, una masia molt forta del Lluçanès. Era una dona molt religiosa, que estava molt ben considerada en els ambients eclesiàstics de Vic, perquè donava bones almoines a les diverses esglésies i convents de la ciutat i rodalies. Va tenir dos fills, Josep i Miquel, i dues filles, Pilar i Mercè. Una de les

noies es va fer monja, mentre que l'altra noia es va casar amb Pere Vacarissas, propietari de Valldòria de Rajadell. El Josep, el fill gran, es va fer capellà i va exercir molts anys a les Germanetes dels Pobres. També era organista de la Seu. De fet, tots els germans tenien sensibilitat musical i tocaven un instrument o altre, i en algunes ocasions organitzaven petits concerts a la sala del mas Massana per un públic restringit a la família. Lluís Massana, el farmacèutic, va morir el 4 de desembre de 1947 a la Garriga.

L'hereu va ser el segon fill, el Miquel Massana Bach, però l'usdefruit el va retenir la Montserrat Bach fins el 1981, l'any que va morir. El Miquel es va casar amb Josefa Roura Sala, que procedia del mas Marcús, una propietat situada al peu de la muntanya del Montseny. La parella va tenir dos descendents, el Lluís i la Montserrat. El Miquel va passar per dificultats econòmiques i va començar un procés de divisió de l'heretat Massana que ha arribat fins als nostres dies. Va començar el 1963 venent-se la finca del Pla de la Vila a l'especulador immobiliari Lluís Canet, que tenia la intenció de fer-ne la urbanització que porta el seu nom. La propietat Massana va passar de tenir 391 hectàrees a tenir-ne 276. Després es van segregar altres trossos, per exemple les granges del Ton del Molí (1976) i del Ramon de la Creu (1977), i una altra porció de 46 hectàrees a la banda sud de la riera, que va comprar el Canet i el seu soci capitalista, el Manuel Armillas. La superfície va quedar reduïda el 1978 a 115 hectàrees. Posteriorment hi ha hagut més vendes, com el Collet, mas Perera, el tros de bosc de la Torre Nova, i diverses peces soltes de terra. Actualment la seva extensió és de 80 hectàrees. L'heretat Massana va ser cedida a Josefa Roura, i després de la defunció d'aquesta, va passar als seus dos fills, a mitges, però qui fa estada habitualment a la casa és el Lluís Massana Roura.

No podem acabar la història d'aquesta casa sense parlar d'uns altres Massana, els masovers. La família dels masovers és una branca escindida del tronc principal. La bifurcació ve d'antic, en concret s'origina en Salvador Massana Serra, fill segon de Valentí Massana Feixas, l'hereu del mas Massana. El pare va permetre al Salvador que s'instal·lés a la seva masoveria del Collet, on feia uns anys s'hi havien fet obres de consideració, segons testimonia una llinda marcada amb l'any 1767. El Salvador tenia els mateixos drets i deures que un masover normal, és a dir, havia de pagar parts a l'hereu, el seu germà Pere, però disposava, per altra banda, d'una bona casa i terra suficient per alimentar la seva família.

El successor del Salvador va ser el Domingo Massana Grau. Aquest va tenir cinc filles i dos fills; el Dominguet Massana Closa, casat, primer amb Maria Casas, i després, amb Palmira Puig, i Josepet Massana Closa, casat amb Trinitat Penas Piqué. El 1906, el Domingo i la seva família va marxar del Collet i va instal·lar-se a la casa principal del mas Massana. Aquest trasllat va coincidir amb la presa de possessió del nou amo, el Perico Massana, el qual ja no era pagès i normalment vivia a Barcelona. Quan visitava ocasionalment el mas, feia estada en unes habitacions que tenia reservades. Al començament, van estar-se tots a la part nova, però en casar-se el Josepet amb la Trini, la jove parella va ocupar la part vella, l'estança destinada als masovers.

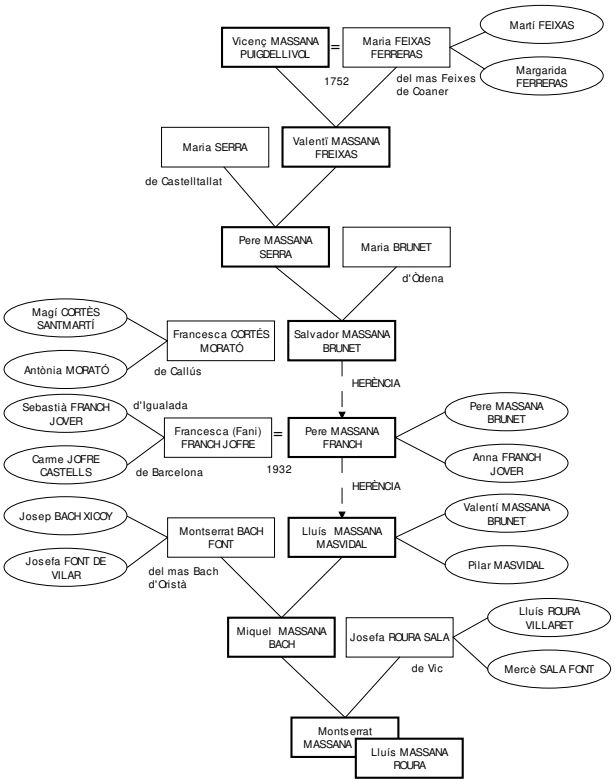

Després de la guerra, el farmacèutic Lluís Massana Masvidal va fer obres en uns coberts, coneguts com la Barraca dels Bous, i va convertir-los en un habitatge modern. És l'actual mas Perera. El Josepet, la Trini i els seus quatre fills s'hi van traslladar, mentre que el seu germà i companyia van moure's de la casa nova a la casa dels masovers, on també s'hi havien fet obres de millora. L'amo es va quedar la part millor de la casa pel seu ús exclusiu.

Així doncs, durant els darrers seixanta anys han viscut al mas Massana el matrimoni format per Domingo Massana Casas i la seva muller Candelària Casals Parcerisas, filla de cal Mosquit, i el seu fill gran, Josep. Durant aquest temps, els masovers s'han cuidat de la casa i d'una part de les terres, i també del molí d'oli. Aquest molí encara va ser operatiu els anys posteriors a la guerra. Era un dels dos molins del poble, i l'estricte control de la producció agrícola que va imposar el Govern durant els anys del racionament, obligava a tots els pagesos del terme a moldre les olives en el lloc designat. A tall d'exemple, l'hivern de 1942, es van aixafar en el trull del mas Massana 33.290 Kg. d'olives, que van produir 5.877 kg. d'oli. Aproximadament una tercera part era per consum propi, mentre que la resta es comercialitzava a preu taxat.

Mas Torre Segimona (3era. part)

Des de començaments del segle 17è la Torre va estar en mans de diversos comerciants i burgesos de Manresa, que posaven els seus diners en explotacions agrícoles productives. El 5 de maig de 1710 Francesc Sagristà, l'amo del mas Gabriela, va comprar l'heretat de la Torre a Josep Massana i Perera, un cirurgià de Manresa. No sabem quant en va pagar en total, però sí que sabem que el mes d'agost el Francesc Sagristà va vendre un censal de 1.000 lliures a tres capellans de la Seu, Jaume Vallés, Jaume Forés i Josep Enrich, per pagar la finca que havia adquirit. Aquest censal era de preu molt elevat, però els mossens deurien considerar que estava suficientment avalat per les possessions del Gabriela. El cens representava una pensió anual de 2.000 sous, és a dir 50 lliures. O la finca no era tan productiva com s'esperava, o bé no podia pagar els interessos del préstec, el cert és que el Francesc Sagristà el 14 de gener de 1737 es va vendre a carta de gràcia l'heretat Torre per 1.350 lliures a Ignasi Perera, un blanquer de Manresa. Cada vegada que una terra canviava de mans, el comprador havia de satisfer un determinat percentatge del preu de la compra-venda al senyor que tenia el domini directe de la terra en qüestió. Eren els drets dominicals del mig terç i del mig laudemi. En motiu de la venda a carta de gràcia, abans esmentada, ens assabentem que l'heretat Torre constava en realitat de dues propietats; la Torre Segimona i un mas rònec, aglevat i unit a aquesta, anomenat el mas Coll. Les terres del mas Coll estaven situades al sector de la Creu, on hi havia un casalot enrunat, restes del qual encara afloren avui dia en llaurar fondo la terra. El curiós és que el mas Coll no pertanyia al Duc de Cardona com la Torre Segimona i la resta de masos del terme, sinó que estava sota el domini de la parròquia de Sant Vicenç. Segurament era una porció de les terres que havien estat donades a l'església en els seus orígens, i que aquesta havia cedit en emfiteusi als amos de la Torre. El Perera va haver doncs de pagar al rector de Fals 220 lliures, a part d'una quantitat superior al Duc de Cardona.

L'Ignasi Perera era conegut amb el sobrenom de "lo noy de la virreyna", i quan va morir va deixar els seus béns al nebot Ignasi Perera, que tenia l'ofici de veler o teixidor de vels de seda. A finals de 1750, Maurici Soler de la Plana, un ric ciutadà honrat de Manresa, va voler invertir una part dels seus cabals en unes quantes finques i va fer una oferta al Perera que aquest no va poder refusar. Primer va comprar a aquest la propietat que tenia en penyora, però a continuació va comprar el dret de recuperar-la que encara mantenia el Francesc Sagristà. Així va fer-se amo absolut de la propietat. Al Sagristà li va pagar 1.700 lliures pel dret de lluir i quitar, diners que es van esmerçar en pagar diverses deutes que tenia la Gabriela. Es va redimir un censal de 50 lliures de la església de Camps, es van pagar les legítimes dels germans del Francesc Sagristà, es va pagar una part del dot que encara es devia d'una noia de la Gabriela, es van pagar 679 lliures a Josep Torra, un pagès de la Llavinera, i també es va indemnitzar a l'Ignasi Perera pels 8.735 ceps que havia plantat. Al final, el Sagristà només es va poder embutxacar 195 lliures en efectiu. Maurici Soler de la Plana va haver de pagar llavors, els drets dominicals. Ignorem la part que li va tocar al Duc, però el rector de Fals, mossèn Feliu, va estar ben content, perquè va percebre 446 lliures i 15 sous. El preu total pagat per la Torre Segimona no deuria ser inferior a les 4.000 lliures.

Torre: façana nord

El nou amo es va trobar amb una masia en mal estat de conservació. Va encarregar obres d'ampliació i millora al casalot. La vella construcció adossada a la torre de guaita va donar pas a una casa de planta quadrada amb una teulada de quatre aiguavessants i llindes de pedra rogenca a les finestres. En una d'aquestes finestres hi ha inscrita la data de les reformes: 1752. Durant els anys de la màxima expansió de la vinya, diversos parcers van construir les seves tines formant una renglera a la part de ponent de la casa, mentre que les dues tines de l'amo eren dins de la casa. Segons la inscripció del Registre de la Propietat de 1863, la superfície de la finca és de 293 quarteres i el seu valor de 298 mil rals de billó. El 1889, l'amo Ramon Soler de la Plana, necessitat de numerari, va vendre's sis parcel·les a la part de baix del torrent de la Mallencosa, amb el dret de compartir l'aigua de la font que allí hi neix. En total va vendre 48 quarteres per 4.142 pessetes. El 1892 va hipotecar les seves tres finques de Fals al Banco Hipotecario de España per 33.000 pessetes, amb un interès anual del 5'5%. Les terres de la Torre van ser valorades en 9.000 pessetes. Finalment l'agost de 1903, el Soler de la Plana va vendre's les propietats a Ramon Casas Gibert, de Matamargó. En el moment de la venda, la Torre Segimona comptava amb set parcers, que pagaven la quarta part de la collita de les 50 quarteres de vinya que menaven. Els Casas van tenir la propietat durant tres generacions; del Ramon va passar al Josep, i d'aquest, al Ramon Casas Torrentó. Durant aquest període no es van fer obres a la casa, tret d'un cobert que van fer construir després de la guerra, aprofitant els materials de l'enderroc del mas Grau. Ramon Casas es va vendre la Torre i les altres dues finques seves del Pla de Fals el gener de 1969 pel preu de 8 milions de pessetes a la Cooperativa U.M.A.C. La Cooperativa ha fet moltes obres i edificacions als voltants de la vella casa, bàsicament granges i magatzems per portar a terme la seva activitat agrícola, de manera que la imatge que presentava la Torre abans de la guerra no s'assembla gens amb l'actual. L'antiga torre de guaita medieval es troba ara empetitida al costat de les sitges i els coberts moderns.

Des que la família de pagesos propietaris de la Torre la va perdre, fa gairebé 400 anys, els amos absentistes han deixat la casa a cura de masovers. Han estat innumerables i els seus noms se'ls ha endut el vent de la història. Ha quedat en el record però, les famílies dels masovers que han estat a la Torre els darrers 150 anys. Francesc Moncunill Riera (1848-1906) era el propietari de cal Mosquit, però va llogar casa seva i va agafar la masoveria de la Torre, perquè aquesta tenia molta més terra. Ell i la seva muller Rosa Felip Bové van pujar quatre nois i una noia, els quals van marxar de casa tret del Josep i el Pere. El Josep va morir conco, mentre que el Pere era casat amb Maria Serra Pons. El Pere i la Maria van esdevenir els següents masovers. Tenien sis fills: el Francesc (1903), l'Àngel (1905), la Rosa (1907), el Joan (1909), l'Anna (1911), i el Moisès (1919). Qui es va quedar a casa va ser l'Àngel, que va formar família amb la Mercè Montalà Suñé. Durant la guerra civil, el Pere Moncunill, endut per l'eufòria revolucionària, es va negar a pagar les parts a l'amo. Just acabat el conflicte, el Casas el va acomiadar sense contemplacions i va haver de marxar cap a Cabrianes. El seu lloc el va ocupar una família que va venir de Bergús. El Josep Comas Òrrit i la Teresa Cantó Viladrich tenien set criatures quan es van instal·lar a la Torre, que es deien Josep, Ramon, Rosa, Joan, Benedicta, Florenci i Miquel. A Fals encara en van batejar dos més, la Concepció i la Maria. En total van tenir 12 criatures, però algunes van morir a la infància.

Els Comas sembraven molta terra amb l'ajuda dels tres animals que tenien, però a la dècada dels 70 els van substituir per un tractor de la marca SACA. La màquina la van comprar a mitges amb el Clotet d'Oliveres del Pla. Al costat del pare hi treballaven els seus fills Josep i Joan. El fill gran, el Josep Comas, juntament amb la seva muller Dolors Sala Ferrer i els seus fills Jordi, Anna i Pilar van ser qui van ocupar la masoveria, fins i tot després que passés a la Cooperativa. Després de la defunció del Josep, va venir de Navàs la família que s'hi està actualment. Van entrar el setembre del 2000 i està formada per Pere Guilanyà Torra, Otília Bertrans Masferrer, i els seus fills, Jordi i Àngel.

Torre: detall d'una finestra

Els Occitans

El 2004 es va portar a terme l'agermanament entre els pobles de Fals, de Catalunya, i Fals en Brulhois, de França, però la gent que va participar amb entusiasme en els actes i en els intercanvis, possiblement ignora que la relació entre el nostre poble de Fals i els nostres germans de les terres occitanes va començar molts i molts anys enrere.

A mitjans del segle 16è van esclatar a França les guerres de religió, un conflicte molt greu que va enfrontar els catòlics amb els partidaris de la reforma, i que va arruïnar el país. Fent una mica d'història, es considera que l'inici va ser el 1562 amb la matança de Wassy, a càrrec de les tropes catòliques de Francesc de Guisa. La guerra es van intensificar amb l'entrada en acció de soldats de diverses nacions europees, partidàries o enemigues de la causa protestant. La primera fase del conflicte no va acabar fins el 1598 amb la publicació de l'Edicte de Nantes, que assegurava la llibertat de culte als protestants, però no va ser respectat per molts nobles i en àmplies zones del regne va seguir durant molts anys la guerra i les matances d'uns i altres.

Mentre tantes desgràcies passaven a França, Catalunya iniciava una lenta recuperació econòmica i necessitava braços per treballar, tant al camp com a la ciutat. Aquesta coincidència va provocar una emigració massiva de francesos cap al nostre país que va durar gairebé dos segles. Els emigrants venien d'unes zones molts concretes, particularment de les províncies que van des del nord dels Pirineus fins a la zona del Massís Central. Els habitants d'aquestes parts no eren de parla francesa, sinó que parlaven diverses variants de l'occità, una llengua estretament relacionada amb el català. Arribaven a Catalunya a peu, carregats amb quatre pertinències, fugint de la guerra i la fam. La majoria eren homes joves i arribaven amb bona disposició de treballar i integrar-se en la societat d'acollida. La majoria d'ells trobaven ocupació fent les feines més dures del camp, com a mossos, pastors o bouers, però una part dels emigrants eren de més categoria, com alguns clergues. Van venir també bastants artesans, principalment mestres de cases, ferrers, o teixidors, i aquests es van instal·lar a les ciutats, on mica a mica, es van fer un lloc en els gremis. En general, es considera que els occitans van fer una aportació positiva a l'economia del país. La seva integració va ser ràpida, ja que no hi havia traves degudes a la llengua o la religió, i es feia per la via del matrimoni amb noies catalanes. Els cognoms dels occitans són sovint indistingibles dels cognoms propis d'aquí, o bé perquè eren iguals o molt semblants, o perquè eren ràpidament catalanitzats.

Hem recollit un bon nombre d'occitans que van viure i treballar a Fals. Els seus noms apareixen de manera marginal en documents diversos i de vegades consta que treballen de mosso en algun dels masos del terme. En van passar molts per aquí, però no van deixar rastre ni descendència, perquè no tenien prou categoria social per emparentar-se amb alguna de les pubilles disponibles.

Un dels pocs occitans que va tenir un cert protagonisme va ser un que es deia Joan Carrera, àlias de Fondera, que

era natural del poble de Banyeres de Bigorra. Aquest Joan sembla que va estar primer a Manresa, on tenia una casa a la placeta d'en Carles, després va passar a Fonollosa, i el 1558 ja consta que viu al mas de Maties Grau de Fals en un debitori de 10 ducats per una permuta entre un ase seu de pèl blanquinós i una mula de pèl castany. El 1564 va casar la seva germana Domenyona amb Joan Grau, un fill de Sebastià Grau, del Grauet. Va prometre a sa germana un dot de 60 lliures, però com que no les tenia, a canvi dels diners va cedir durant cinc anys al seu cunyat Grau l'ús compartit del mas Prat (actualment la Gabriela) que ell tenia arrendat. En els sembrats, el Joan hi posava la llavor i el Grau la feina, i la collita anava a mitges. L'occità es va reservar per a ell les pastures, que havia llogat aquell mateix any per 40 lliures, però es va comprometre a no tenir-hi pasturant més de 12 bèsties menudes.

Hi va haver tres estrangers més d'orígen francès que van tenir una certa rellevància en la vida del poble; Pere Caldaqués, que el 1497 era rector de Fals, Guillem Terres, que el 1557 era vicari, i Antoni Besumba, que ho era el 1566.

En la relació d'occitans que segueix hi ha bastants problemes en el nom del lloc de provinença, perquè les transcripcions fonètiques dels noms forasters que feien els escrivents eren força inexactes. En canvi, el bisbat normalment es pot identificar amb claredat. Entre parèntesis hi figura la data en que hi ha constància de la seva estada al poble, i el bisbat de procedència.

(1557) Bernat Guilar, francès

(1558) Pere Feyt, de S.Julià de Tausach (Sant Flor)

(1558) Guillem Daudeus (Comenge)

(1558) Joan Bru, de S.Germà (Cahors)

(1562) Joan Baulies, francès

(1565) Nadal Bonet (Cahors)

(1565) Pere Cresp (Cahors)

(1565) Antoni Font, de Bellnes, (Sarlat)

(1565) Esteve Calt, d'Orellà

(1565) Francesc Petit, sastre, de S.Colom (Bordeus)

(1565) Joan Camps, de Montagut

(1566) Antoni Bonet, de Bagera (Cahors)

(1567) Antoni Bover, regne de França

(1567) Bernat Tauller (Sant Flor)

(1568) Guillem Gardenas (Comenge)

(1568) Pere Arles (Cahors)

(1572) Pere Mas, de la Gallarda (Llemotges)

(1572) Arnaldo de Poex, treballador, (Comenge)

(1573) Joan La Vernia, regne de França

(1574) Mateu Bru, de S.Germa (Cahors)

(1578) Joan Pere, de S.Proget (Cahors)

(1578) Pere Coma, de Banyeres de Bigorra (Tarba)

(1591) Joan del Prat, ciutat de Agen

(1592) Joan Ros, francès

(1592) Guillem Vall, francès

(1592) Arnau Albi, francès

(1593) Pere Fillol, treballador de França, de Escayrach

(1598) Joan Garcia de Comanavena, d'Argiles (Tarba)

(1607) Joan Casamaia àlias Blanch, estranger

(1613) Joan Audivert, de la Bastida de Sarlat (Cosserans)

(1613) Bertran de Giot, de Montant (Comenge)

(1614) Domingo Mora, de Argeles (Tarba)

(1615) Arnau Costa, moliner, de Senyanera (Comenge)

(1622) Domenyo Prat, de Bivia (Tarba)

(1622) Joan Mage àlias Blanch de la ciutat de Aux

(1624) Esteve Llonguet, bouer, de Fontena (Cahors)

(1630) Joan Trinca àlias Gras, francès, habitant a la rectoria

(1645) Gabriel Camps, de S.Esteve de Monserdo (Cosserans)

(1646) Joan Sabater, de Causa (Comenge)

(1650) Pere Camagros, francès

(1650) Mateu Cavaller, francès

(1669) Geroni Roxes, de Castellnou de Durban (Cosserans)

(1676) Jaume Branduhí, regne de França

(1676) Jaume de Lavall, estranger

(1676) Joan Borguera (Claramunt)

(1686) Domingo Casanovas, d'Argeles

Mapa d'Occitània per Sanfon d'Albeville (1650)

Els vehicles

La roda fa força temps que està inventada, però el seu ús aplicat al transport és més aviat recent en la història del poble de Fals. El motiu és que per fer córrer vehicles proveïts de rodes cal una carretera mínimament llisa i estable, i aquesta circumstància no es donava en la nostra terra. Prou hi havia camins que anaven d'un lloc a l'altre, però eren viaranys estrets i bastant accidentats que no permetien el pas sinó d'un home o una bèstia. El transport es feia a bast, mitjançant sàrries, "arganells" o "catantingues", i altres estris que s'utilitzaven per assegurar la càrrega sobre l'esquena de l'animal. Quan no es disposava de bèsties de càrrega, fet bastant habitual entre la classe treballadora, eren les persones qui havien d'encarregar-se de la feixuga feina de transportar els feixos de llenya, les garbes, els sacs, cistelles, etc. Per portar els raïms de la verema a les tines de l'amo se solien utilitzar unes barres rígides, anomenades semalers, entre les quals un parell d'homes carretejava les portadores.

A partir de la meitat del segle 19è es van començar a eixamplar els antics camins rals i els caminets que comunicaven les cases entre si i amb els trossos, de forma que permetessin el pas d'un vehicle que va significar una autèntica revolució en el transport rural; el carro. El rendiment de les vinyes va fer possible que els parcers tinguessin prou poder adquisitiu per comprar, primer, una mula o un ruc, i després, un carro. El model que es va imposar aquí va ser el típic carro amb baranes de barrots, amb algunes variants, com el carro de trabuc. La demanda de carros va ser tan gran en el conjunt dels país, que va originar una indústria que va crear molts llocs de treball. Calia treure del bosc determinats tipus de fusta, donar forma a les diverses peces, i encaixar-les al taller del mestre de fer carros. S'utilitzaven fustes diferents per fer cada peça, buscant ara la lleugeresa, ara la resistència.

Traginer

Segons el Costumari Català recopilat per la Mancomunitat de Catalunya l'any 1920, hi havia carros de torn, mitjans, de pagès, de terraire o de trabuc. Les corbes, les peces en forma de circumferència que formen la roda, eren de fusta d'alzina. Les baranes eren fetes de faig, però també es podien fer de freixe, om o acàcia. Els raigs i el botó sempre d'alzina. Els braços de faig. A més a més, hi havia la contraperna, l'estacada, les "palmelles", el capçalet i l'empostissat. També intervenien en el procés de fabricació ferrers especialitzats, que es cuidaven de fabricar les llantes de les rodes, els eixos, i els reforços metàl·lics de l'estructura.

Camió del Molí de Boixeda

En un cens d'animals de treball que va fer l'Ajuntament el 1947, en conjunt les cases de Fals disposaven de 80 animals, entre mules, cavalls i rucs, i de 68 carros, pràcticament un per cada casa. Els carros tenien un número de matrícula, que figurava en una placa de llauna fixada en un costat, que es renovava cada any i costava 10 pessetes. Per protegir els ocupants del fred i la pluja, el carro s'equipava amb una "vela" o lona. Per circular a les fosques, els carros portaven un fanal, però la llum era tan minsa que les topades no eren rares, sobretot quan els cotxes van començar a freqüentar les carreteres. Els carros no corrien gaire de pressa, però de vegades podien resultar perillosos i molts pagesos van perdre la vida a causa d'accidents, provocats quan l'animal s'esverava o el carro bolcava. "El carro no coneix l'amo" deien els vells.

Els automòbils es van inventar a finals de segle, però la modernitat va trigar bastant en arribar a Fals. La primera pega era que no hi havia cap carretera empedrada al terme, inconvenient que es va solucionar els anys 20 amb la construcció per part de la Diputació de la carretera que enllaçava Sant Joan amb Calaf. Un cop es va disposar de carretera només faltava que algun agosarat s'atrevís a pilotar una màquina d'aquelles i que, a més, tingués els cèntims per comprar-la. Per això, els primers autos que van començar a circular cap a finals de la dècada dels 40 eren dels propietaris. Francesc Vacarissas, l'amo del mas Jaumeandreu, deixava a tothom enlluernat quan es presentava a la finca amb un cotxe esportiu, un flamant "coupé" de dues places. El Cases de Matamargó tenia un Fiat, model "Ardita", de 13 CV. Aquest vehicle va tenir la primera llicència de taxi del municipi. Florenci Carné, del mas Sant Andreu, es feia portar en un cotxe matrícula M-64758, i Josep Subirana guiava un Citroen de 10 CV, matrícula B-25828. Però per la majoria de gent del Raval el primer cotxe que van veure circular va ser el turisme del Serra de Rajadell, quan venia de l'estació en direcció a Manresa. Com que era un senyor amable, sovint deixava pujar-hi la

canalla. Antoni Casellas, el Ton del Molí de Boixeda, va ser el primer de tenir un vehicle per treballar; un camionet de la marca Ford de 25 cavalls de potència fiscal i matrícula B-46924, que va comprar de segona mà. El 1951 va adquirir un turisme, un Ford matrícula GE-5650, i el 1952, un camió millor, un Chevrolet de 23 CV, matrícula V-21972. Aquest Chevrolet va fer molta campanya i va fer moltes vegades la funció d'autobús, transportant la gent de Fals en els grans esdeveniments, ja fossin partits de futbol o caramelles.

Una minoria viatjava en cotxe, uns quants en bicicleta, però la majoria ho seguia fent a peu o en carro. El 1947 hi havia matriculades a Fals vint-i-dues bicicletes que pagaven 5 pessetes per la xapa. Als anys 60 la situació econòmica del país va millorar i els vehicles de motor es van fer populars. El 1967 hi havia al poble 10 motos (4 Ossa, 1 Vespa, 2 Montesa, 1 Bultaco, 1 Ducati, i 1 Derbi), un motocarro, 4 camions, i 10 cotxes (2 Land-rover, 1 Seat, 3 Renault, 1 Peugeot, i 3 Citroen). El procés cap a la modernitat no es podia aturar i només tres anys després el parc mòbil s'havia incrementat a 16 motos i 31 turismes. Roser Junyent de cal Felip va ser la primera dona conductora, i Ramon Boixader el primer rector de la història que va recórrer la parròquia amb un Seat-600 nou de trinca. Les mules van morir de velles i ja no van ser substituïdes, mentre que els carros van ser arraconats al cobert de la palla. Les pluges i el pas del temps han destruït la majoria dels antics carros, però en alguna casa encara queda algun supervivent, que mostra les seves costelles nues, com si d'un animal extint es tractés.

Creu de plata

Creu processional de plata, d'estil gòtic, de la parròquia de Sant Vicenç de Fals. Aquesta creu encapçalava les processons i va desaparèixer durant la destrucció del temple el juliol de 1936. La fotografia va sortir publicada el 1913 a la revista "Jorba", en un article sobre les creus processionals d'Oleguer Miró. El fotògraf va ser J.Guixà i el tractament digital de la imatge ha anat a càrrec de Roser Grau.

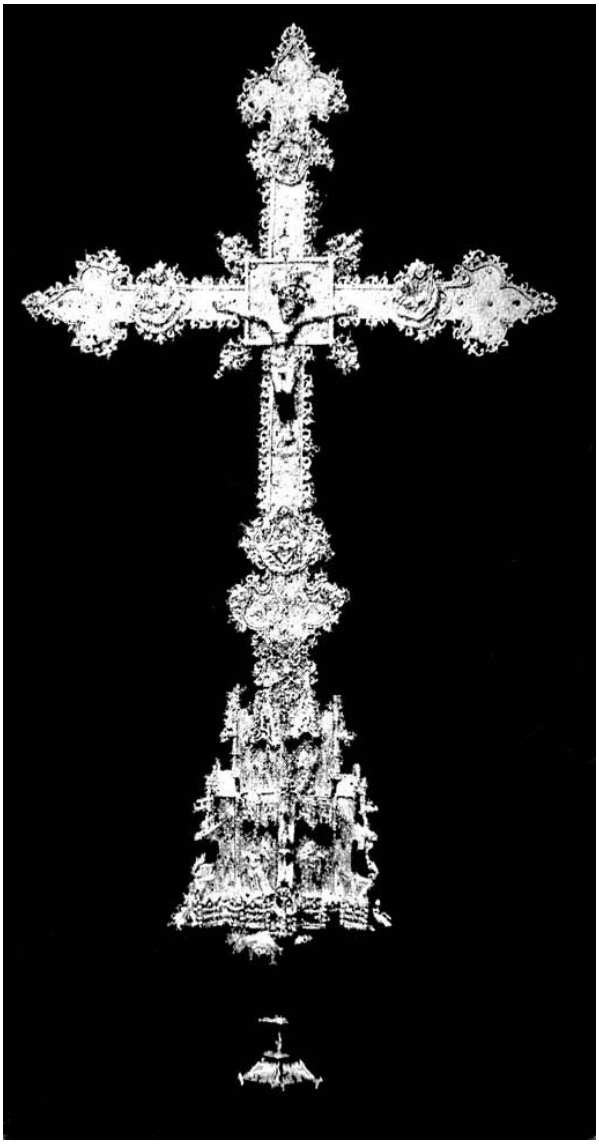

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer 2006 , número 23
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
24
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MARÇ 2006, NÚMERO 24

Mas Boixeda (2ona. part)

El primogènit del Joan Torra i la pubilla Beneta Palomas va ser el Gaspar, que va adoptar el cognom Torras del Galí, sent la casa també anomenada així. El març de 1595 el Gaspar va fer capítols amb Magdalena, una filla del mas Cirera o Massana, de Rajadell. El Joan Torra va nomenar hereu al fill, reservant-se l'usdefruit dels béns i la quantitat de 300 lliures a lliure disposició. El dot de la noia va ser de 220 lliures i l'aixovar va consistir en dues caixes de noguer, una flassada de llana blanca, mitja dotzena de torcaboques (tovallons), mitja de tovalloles, un parell de llençols i un mantell d'estamenya. Quan el Gaspar va deixar aquest món, la seva vídua va quedar usufructuària i va intervenir en algunes operacions de crèdit, per exemple el 1632 en la venda d'un censal de 200 lliures al mercader manresà Miquel Gallart, o el 1638 en un censal de 95 lliures venut al propietari del mas Serra. El 1641 va llogar per tres anys pel preu de 39 lliures al seu fill Joan un camp i una vinya de 10 quarteres. Aquest Joan es va casar amb la Valentina del mas Grau del Sebastià. A més d'aquest xicot, el Gaspar i la Magdalena tenien una filla, l'Eulàlia, i tres fills més, el Jaume, el Pau i el Pere Màrtir, aquest darrer l'hereu.

Pere Màrtir Torras del Galí va ser batejat a la pica de la parròquia de Sant Vicenç el dia u de juny de 1605 pel rector Antoni Ubach. Li van ser padrins Pere Rambertus i Leonor Botana. El 1626 es va casar a l'església de Rajadell amb Magdalena, filla de Jaume Centellas, del mas Centelles de Sant Amanç. Cinc anys més tard va reconèixer davant de notari que el seu sogre li havia abonat les 300 lliures del dot que li havia promès.

El Pere va esdevenir una persona d'una certa influència quan va ser nomenat "baciner" de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. El baciner era l'encarregat de passar per les cases a recollir les almoines, i gaudia d'importants privilegis, ja que l'Hospital era una institució que estava sota la protecció del mateix rei d'Espanya. A l'arxiu Boixeda es conserva un pergamí amb les credencials del seu càrrec. Entre d'altres privilegis, el portador tenia el dret de posar a la porta de casa seva l'escut reial, en senyal de salvaguarda i protecció. Els baciners no podien "ésser presos, marcats, assotats, ni molestats de paraula ni de fet" per cap persona ni autoritat, i també estaven exempts de pagar "pontatge, barra e barca", els peatges que es pagaven en aquell temps per creuar rius o entrar a les ciutats.

El 1641, Pere Màrtir va arrendar per 5 anys una peça dita el Clot del Tossal a l'amo del mas Serra per 18 lliures. El mateix dia va arrendar un hort dit "lo codro dels xipres", a raó de 10 rals cada any, a l'amo del mas Subirana. Aquest li va fer un avenç de 6 quarteres de blat. El 1641 va cobrar alguns deutes; 100 lliures de Bartomeu Puigdellívol, de Camps, i 70 lliures de Mateu Bastardes. El 1643, amb els diners que va aportar la seva consogra de Boixeda, va poder recuperar les herbes de l'heretat alienades a l'amo de Montconill per 62 lliures, i també quitar uns camps que havien estat venuts a carta de gràcia a l'amo del mas Serra per 183 lliures. L'economia no es va refer del tot, perquè el 1646 va haver de comprometre's amb un violari de 91 lliures a favor del mercader de Cardona Agustí Castellet, que representava una feixuga càrrega de 13 lliures anuals. Més endavant es va reconvertir el violari en un censal mort de 240 lliures. Posteriorment, aquest censal va ser revenut a les Quotidianes de la Seu, i no va ser quitat fins el 1710.

Vista general

La pubilla Elisabet Torres del Galí va casar-se amb Joan Miquel Boixeda. Aquest jove havia nascut el 10 de gener de 1628 i era fill de Jaume Miquel Boixeda i de Joana, els propietaris d'un mas de Castelltallat anomenat Boixeda. No coneixem els detalls del contracte matrimonial, però suposem que el gendre va fer una injecció de diner fresc dins de l'heretat Torres del Galí, ja que a partir del moment que ell va entrar en aquella casa, el nom d'aquesta va canviar i va passar a dir-se Boixeda. Curiosament però, el cognom dels descendents del Joan Miquel i l'Elisabet va ser Galí. Hem recollit notícies dels casaments de cinc filles de la parella; la Magdalena es va casar amb Gaspar Escura,

un paraire de Sant Martí Sesgaioles, l'Elisabet amb Joan Bover, de Marganell, la Margarida amb Magí Biarnès, un traginer de Sallent, l'Anna amb Josep Casanovas, de Seguer, i la Francesca amb Jaume Planell. Els dots van oscil·lar entre 130 i 225 lliures.

L'heretat va passar a Pere Galí, àlias Boixeda, el qual es va casar tres vegades. Amb la segona dona, la Maria, va tenir els fills. Cap al final de la seva vida es va tornar a casar amb una vídua, la Margarida Mussons, d'Òdena. Era un matrimoni entre persones amb experiència, ja que la vídua també havia estat casada en dues ocasions anteriors. En primer lloc (1680) amb Pere Biadiu, de Camps, en segon lloc (1692) amb Domingo Serra, del mas Serra de Fals, i en

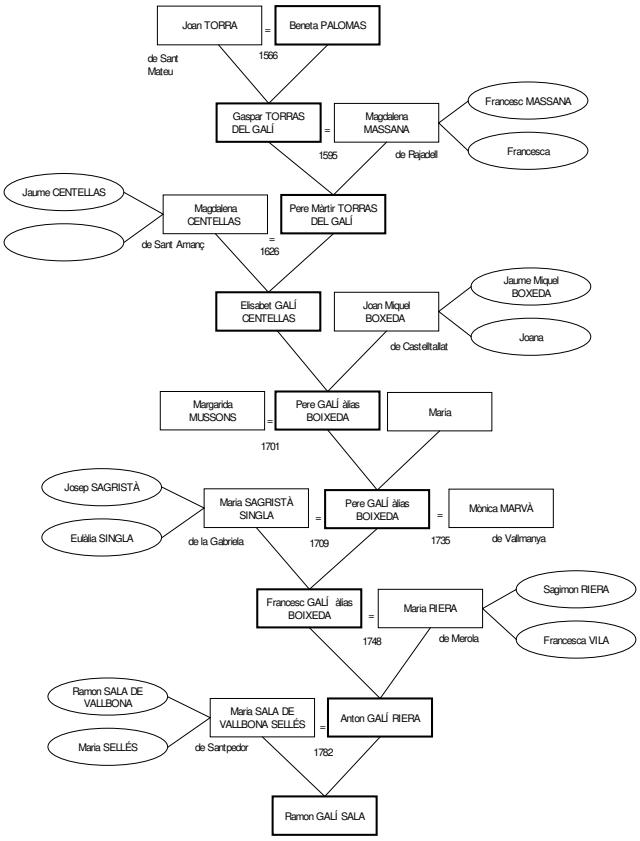

tercer lloc amb el Pere Galí (1701). Les 75 lliures del seu dot van anar passant d'un marit a l'altre, successivament.

L'amo de Boixeda va ser una persona important del poble, com ho prova el fet que va ser nomenat Batlle de Fals en tres ocasions, el 1685, el 1697 i el 1700. El Batlle era l'autoritat local màxima i el seu mandat era d'un trienni. De l'activitat econòmica en el període en què va ser cap de casa, consta que va quitar dos censals, un de 95 lliures i un altre de 240 lliures, i que es va endeutar el 1699 venent un censal de 100 sous de pensió anual a Josep Fontanet, del mas Sant Andreu de Fals. El 1709 va casar la Maria amb Miquel Perarnau, un daurador de Sabadell, el 1727 la Teresa amb Silvestre Soler, un pagès de Sant Iscle, i el 1722 el Joan amb la filla única de Francesc Xavier Manxarell, un manyà de Manresa. En aquest darrer enllaç, el Joan Galí va fer una aportació de 700 lliures, una quantitat considerable que deuria haver amassat amb el seu treball i amb la legítima que li va haver de pagar el seu germà Pere, l'hereu.

Pere Galí va esdevenir el següent amo cap a l'any 1715. El 1709 havia celebrat núpcies amb una noia del mas Gabriela, una heretat d'una categoria equivalent a la seva. La mestressa de la Gabriela va prometre a la seva filla Maria 400 lliures de dot, 300 al comptat i la resta al cap de l'any. Tenim constància de cinc fills seus; el Francesc, el Pere, la Maria, el Joan i el Magí. El Pere va enterrar la primera dona i, seguint la tradició familiar, va buscar una segona dona per fer més passadors els anys de la vellesa. En el seu dietari, el Pere va escriure el següent: *«...el 26 de abril de 1735, jo Pere Galí vidu me so promes ab Monica Marva, vidua de Geroni Coll, pages de Sant Salvador de Torruella...»* La coneixença amb la Mònica venia de lluny, perquè el 1727 aquesta i el seu home van comprar a carta de gràcia per 40 lliures, dues estances dins de la masia Boixeda; una de les cambres de la sala i una altra a les golfes, inclòs el dret de fer servir la cuina i altres espais comuns de la casa. El 1732, la parella de rellogats va marxar a Copons, però en quedar vídua la Mònica, el Pere li va proposar matrimoni.

El Pere Galí va passar per les angúnies típiques de cada cap de casa a l'hora de pagar els deutes que heretaven dels seus avantpassats. Així, el 1728 es va trobar amb una reclamació de 200 lliures per part de la senyora Ignàsia, muller del doctor en medicina Joan Panat. Però alguns dels creditors eren més temibles, ja que tenien estratègies contundents per reclamar els diners. Ens referim a les ordres religioses o als capítols de preveres de les parròquies. El 1733 va ser amenaçat pel Raimon de Marimon, Bisbe de Vic, amb la pena d'excomunicació major si no pagava de seguida les pensions endarrerides d'un censal de la parròquia de Sallent. El 1748 va rebre una amenaça similar per part del Domer de la Seu de Manresa si no pagava les 160 lliures de pensions d'un censal de la parròquia de Santa Maria de Prats del Rei. La por de que li fos llegida l'ordre d'excomunicació des de la trona de l'església de Fals, un diumenge davant de tothom, eren una raó de pes per pagar els deutes sense demora.

A les velleses es va veure embolicat en un plet judicial contra la Gertrudis Moncunill, la mestressa del mas veí. Es veu que el 1725 el Pere va avalar un préstec de 50 lliures que va fer el Moncunill a un tal Biadiu de Camps. Si no es tornaven els diners, el pacte estipulava que l'amo de Montconill es podia resquitar fent pasturar el seu ramat dins de les terres del mas Boixeda. Sembla ser que el ramat va ser-hi des del 1725 fins el 1735, i aleshores el Boixeda va considerar que el ramat havia fet excessiva despesa i va reclamar a la vídua Gertrudis 200 lliures en compensació. L'octubre de 1748 la causa va entrar a la Cort de Cardona i es va allargar fins el juliol de 1755. Com que el 1750 va morir el Pere, va continuar la lluita el seu hereu Francesc. No volem ni imaginar el que van gastar en advocats i procuradors les dues parts en litigi durant els set anys que es va allargar el conflicte. Van acabar fent el que havien d'haver fet el primer dia, van nomenar dos àrbitres i el març

de 1756 van signar una concòrdia. El Boixeda es va acontentar amb 115 lliures.

Cobert construït per Francesc Galí el 1790

En el testament que va fer a la rectoria el 1733, el Pere va nomenar hereu al seu fill gran Francesc. Després de morir, es va fer l'inventari dels béns que va deixar el difunt. L'inventari és ben interessant, però és massa llarg, de manera que ens limitarem a citar un parell de coses. A l'estable hi havia un rossí roig, una mula vella i coixa, una somera amb un pollí, i un bou flac de vuit anys d'edat. A les golfes hi havia 5 quarteres de blat, 10 quarteres de glans d'alzina i roure, dues roves de cànem per pentinar, 10 forcs de cebes, 5 dotzenes de rams de fil d'estopa i de bri per bugadejar.

Francesc Galí va prendre possessió de l'herència el 1750, herència que li havia promès el pare quan va fer capítols el 1748 amb la seva futura muller, la Maria Riera de Merola. Els pares de la noia eren els propietaris del mas de la Riera i van donar a la filla un dot de 600 lliures i un bon aixovar. El Duc de Cardona, que aleshores tenia residència a Madrid i parlava castellà, va nomenar al Francesc "síndico" pel trienni que començava el 1766. L'antic sistema de regir els poble de Catalunya havia desaparegut i amb el decret de Nueva Planta s'havia unificat amb la resta d'Espanya. La situació econòmica dels propietaris rurals en general va millorar i la casa de Boixeda va poder alliberar-se de la majoria de càrregues. En vida del Francesc es van quitar sis censals amb un capital total de més de 300 lliures. La bonança va permetre també invertir en la finca i fer obres a la casa. Un corral mig enrunat que hi havia al darrera de la casa va donar lloc a un cobert amb un arcada àmplia, sobre la qual hi ha posada una pedra que porta gravat el nom de l'amo i l'any 1790. A la família que va crear la Maria i el Francesc hi trobem la Margarida, casada amb Miquel Vilanova de Sant Mateu, la Maria que ho va fer amb Francesc Marvà de Valmanya, la Rita amb Josep Pla de Sant Martí, la Francesca amb Francesc Selva de Valmanya, a més dels nois Anton i Francesc. Els dots de les filles van ser tots de 300 lliures.

El maig de 1782 Anton Galí Riera va contractar matrimoni amb Maria Sala de Vallbona, una filla d'una casa important del terme de Santpedor. A l'hora de casar-se, el pare el va designar hereu, amb les clàusules acostumades. El pare es reservava per a si l'usdefruit de l'heretat mentre visqués, així com 2.500 lliures en diner per repartir-lo com volgués. Els sogres van oferir un dot de 750 lliures i dues calaixeres de noguer curulles de roba de tota mena. La descripció dels quatre vestits és detallada i ens dona una imatge de com vestien les noies pageses de casa rica. Un vestit constava de faldilles i gipó de domàs amb flor natural, caputxa de vellut i gavardina de griseta o domàs negre. El segon vestit era de mig carro d'or i la caputxa era de vel de monja. El tercer constava de faldilles de saia blava i un gipó de durantàs antisat. El quart vestit tenia les faldilles d'estamenya forta, el gipó de sempredura, i la caputxa de baieta negra. L'explotació del bosc es va convertir en una de les fonts d'ingressos principals dels propietaris. El 1791, l'Anton va vendre a un de Manresa 500 càrregues de llenya, tallada i apilada a la vora del camí, a raó de 3 quintars per càrrega. En va fer 284 lliures. El 1801 va vendre a Francesc Bohigues, un cintaire de Manresa, 500 càrregues de llenya, per 178 lliures.

El 1810 es van fer algunes obres de millora al cos principal de la casa de Boixeda. Hi ha la llinda d'una finestra que dóna al nord que porta aquesta data. Aquell mateix any va casar a la Maria, segurament l'única filla que tenia. La va donar en matrimoni a l'hereu del mas Carner, una propietat que termeneja amb Boixeda, però que pertany a Sant Mateu. A més d'un generós dot de 500 lliures, dues calaixeres, una amb escambellet i l'altra convertible en escriptori, i un aixovar digne d'una princesa, el pare va donar a la filla i al gendre un tros de terra a l'extrem de la propietat, perquè hi poguessin construir un molí fariner. El tros no era gaire gran, tenia una amplada de 100 passes i anava de cingle a cingle, però era un punt estratègic per poder aprofitar les aigües abundoses que baixaven de la riera de Fontanet. L'agregat de cases conegut actualment amb el nom de Molí del Carner, té doncs l'origen en aquesta donació.

Llinda del cobert

El primogènit de l'Anton va ser el Ramon, nascut el 1787, però la seva vida i la dels seus successors ja es poden trobar en la tercera part de la història del mas Boixeda.

La Fassina

Una fassina era una instal·lació per fabricar aiguardent a partir de vi. Això s'aconseguia pel mètode de la destil·lació, que consisteix en bullir el vi dins d'un recipient d'aram i a continuació condensar els vapors, rics en alcohol, mitjançant un serpentí refrigerat amb aigua. Hi va haver una època en què l'aiguardent era un producte de gran importància econòmica a Catalunya, ja que s'havia obert el comerç amb Amèrica des dels ports catalans, i l'elaboració de begudes d'alt contingut alcohòlic era l'única manera de donar sortida a una producció de vi que no parava de créixer. Hi havia olles de destil·lar escampades per tota la comarca. En una estadística de 1780 apareixen fassines a Mura (2), Cardona (2), Santpedor (7), Castellbell (3), i Manresa (14). La majoria dels promotors de les fassines eren comerciants de Manresa, que invertien diners en aquell negoci. Es fabricava l'alcohol a partir de l'excedent de vi, o de vi picat, i s'obtenien diverses menes d'aiguardent. Hi havia aiguardent a prova d'oli, a prova d'holanda, esperit d'aiguardent, i aiguardent anisat. Aquest darrer era pel consum interior, mentre que la resta s'exportava en bots. Segon un informe del viatger Francisco de Zamora (1789) *«..los aguardientes mucha parte se llevan por mar a Inglaterra, Holanda e Indias...»* La casa de la Fassina es diu precisament així, perquè originàriament va ser una oficina o fàbrica d'aiguardent.

La història comença el 28 d'abril de 1792, quan un comerciant de Manresa anomenat Francesc Comas Soler va comprar un tros de nou quartans als amos del Tatger. El tracte el van firmar l'amo vell, el Ramon Tatger, la pubilla Maria, i el gendre Bonaventura Llussà. El preu de la venda va ser de 200 lliures, i a més a més, el Comas va obtenir permís del Duc de Cardona per utilitzar l'aigua del torrent. Per aquest dret, se li va imposar un cens anual d' un ral de plata, equivalent a dos sous catalans. Tot seguit va fer edificar una caseta, i el desembre del mateix any ja constava que s'hi fabricava aiguardent. En un document de 1814, surt citada la "oficina d' aiguardent dita del Coma". Aquest edifici de la fassina es troba separat de la casa actual, posteriorment va fer funcions de trull i ara serveix de cobert per les eines. En una finestra petita hi figura gravada la data 1840.

La producció d'alcohol es deuria aturar uns anys després, perquè Francesc Comas Vidal, fill del fundador de la fassina, va vendre's la propietat el 29 d'agost de 1843 a Andreu Llussà, l'amo del Tatger. El preu estipulat va ser de mil cinc centes lliures, però com que el Tatger no estava en situació econòmica per pagar aquesta elevada quantitat al comptat, el mateix dia l'Andreu Llussà va vendre's els drets que acabava d'adquirir a Ramon Miquel Pons, un pagès de la Molsosa. Va rebre en mà 500 lliures d'aquest, que van passar directament a Francesc Comas, i va endossar al Miquel un cens perpetu de 30 lliures, corresponent a les mil lliures restants. Aquest cens es va pagar religiosament any rere any fins que els germans Francesc i Ramon Miquel van redimir-lo l'any 1874, pagant a mitges les mil lliures a l'advocat de Barcelona Miquel Comas Torrents, que havia heretat la renda del seu pare Francesc. Aquell any la lliura catalana es cotitzava a 2'66 pessetes. Val a dir, que la casa està situada en un indret ric en aigua, no solament té el Torrent de Cantacorbs a tocar, sinó que disposa d'una font d'aigua molt bona, perquè no s'eixuga mai, ni amb les secades més severes. La gent de les cases veïnes, i fins i tot de lluny, han vingut a proveir-s'hi d'aigua els estius més secs, quan els pous i cisternes s'assecaven sense remei.

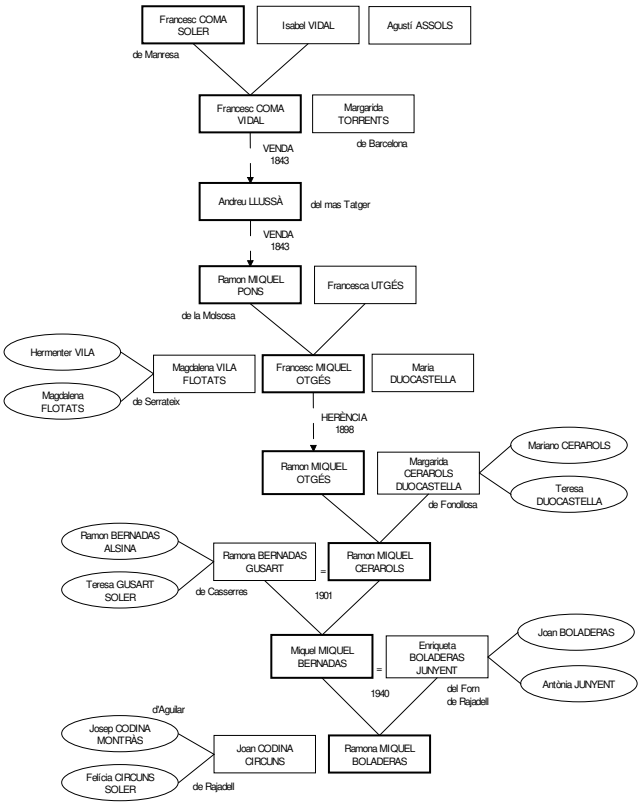

Quan el Ramon Miquel ja estava instal·lat a la Fassina, va encarregar-se de plantar una vinya de 5 quarteres, del mas Torre Sagimona, i una altra de la mateixa extensió, del mas Oliveres de Cantacorbs. El 1861, el Soler de la Plana li va cedir 14 quarteres de la seva finca de la Torre, a l'altra banda del Torrent de la Mallencosa. En aquesta peça hi va plantar vinya, però sobretot oliveres. El Ramon estava casat amb Francesca Utgés i tenia dos fills i una filla. El Francesc era el gran i el Ramon el petit. Quan va morir el pare, l'octubre de 1873, va deixar a cadascun d'ells la meitat de la casa, de l'hort, i de les terres. Durant uns anys les famílies dels dos germans van compartir la Fassina. Una família estava formada pel Francesc i la seva muller Maria Duocastella, primer, i Magdalena Vila, de Serrateix, després. L'altra família estava formada pel Ramon i la seva muller Margarida Cerarols, de Fonollosa. Van fer obres d'ampliació a la casa, essent una mostra d'això, un forjat de la barana del balcó que porta la data de 1877.

El Francesc era una persona emprenedora i en una dependència, que potser era on hi havia hagut la primitiva destil·leria, va posar-hi un trull o molí d'oli. Mentre el Francesc es dedicava principalment a fer de moliner, el seu

germà Ramon tenia més tirada a fer de pagès. El 1889 van comprar a l'amo de la Torre la terra que menaven a la Mallencosa, un olivar d'unes 13 quarteres. En van pagar més de 2.000 pessetes. Allà van edificar-hi una casa, però s'ignora qui pensava anar-hi a viure. L'any 1898 va morir el Francesc, sense haver tingut fills amb cap de les dues dones i, per disposició testamentària, el Ramon es va quedar amb tot.

Edifici de la premsa

El Ramon i la Margarida sí que havien tingut diversos fills, dels quals van sobreviure el Ramon i la Maria. La Margarida va morir el 1879 amb només 36 anys. La següent generació va estar formada per Ramon Miquel Cerarols (1866 -1939) i la seva dona Ramona Bernades Gusart (1879 -1942), natural de Casserres. El casament dels dos va tenir lloc la tardor de 1901 i el dot de la núvia va ser molt bo; 2.500 pessetes en plata i roba valorada en 500 pessetes. El Ramon i la Ramona van engendrar el Miquel i la Pilar. La Pilar va unir-se amb Mariano Clotet, germà del col·lector de la Torre, però el matrimoni va ser de curta durada a causa de la defunció precoç de la Pilar.

L'hereu i següent propietari de la casa va ser Miquel Miquel Bernadas (1914 -1982) i la seva parella, l'Enriqueta Boladeras Junyent (1917-1994). L'Enriqueta era filla dels masovers del Forn de Santa Llúcia, de Rajadell. No van tenir cap fill baró, només dues noies, la Ramona i la Núria. En aquell temps a la Fassina hi havia molta feina, perquè tenia molta terra i el molí funcionava de valent, i per això calia llogar ma d'obra. El 1940 s'estaven a la casa el nebot Joan Clotet Miquel, el Ramon Vila Torrentaller, un mosso ja vell de Vallformosa, i la germana d'aquest, la Ramona, que feia de criada. Després va ser-hi en Francisco Tomasa i uns anys més tard van llogar de mosso a Ernest Morros, de cal Gaietano de la Creu. I encara un parell de treballadors més s'hi afegien a la temporada de moldre les olives.

Quan va morir Miquel Miquel el 1982, la casa va anar a parar a la pubilla, la Ramona Miquel Boladeras, casada amb Joan Codina Circuns, natural de la masoveria del Cortès de Rajadell. El Joan va portar a viure a casa el seu pare Josep Codina, que fins a la seva mort va tenir cura d'un tros de vinya que tenien a sobre de la font d'Oliveres, una de les darreres vinyes que es van cuidar al terme de Fals. Ara a la Fassina hi viuen la Ramona i el Joan. Van tenir dues filles: l'Ester i l'Eva que també hi van viure fins que es van casar. L'Ester amb l'Arcadi Soler de Balsareny i l'Eva amb el Ruben Barris de Manresa.

La Caseta de Carol

Aquesta casa, situada gairebé al vèrtex dels termes de Fals, Rajadell i Fonollosa, es troba ara enrunada i envoltada pel bosc. Ben poca cosa se sap dels orígens de la casa, ni de les persones que hi van viure durant els anys que va estar habitada. Va ser construïda pels amos del mas Carol com una masoveria, i és probable que l'ocupés algun parent de la mateixa família dels amos. Apareix per primera vegada el 1837 en un repartiment de la "talla menuda", una exacció extraordinària que havien de pagar tots els caps de casa del terme de Fals. El 1844, la Caseta de Carol forma part d'una llista del que toca a cada casa en concepte de "bagatges", una contribució a les despeses de l'exèrcit. Com que era una casa petita li va pertocar pagar només un sou, és a dir, dos rals de billó.

En l'inventari exhaustiu que es va fer de les finques i cases del terme el 1853, figura que hi viu un tal Josep Oller, qui, a més, menava algunes peces de terra al Pla de Carol, en concret dues vinyes d'una quartera cada una, i un camp de una quartera i set quartans. Potser podria tractar-se del Josep Oller Muntades de Fals que es va casar el 1813 amb Mònica Gras Puiggros. És només una hipòtesi que caldria confirmar. En la relació de cases de Fals de 1878 ja no hi consta la Caseta, però potser feia poc que havia estat abandonada, perquè segons el testimoni oral de l'actual propietari del mas Carol, Lluís Colomer Llordella, aquest havia sentit explicar a unes ties seves molt velles, que elles havien conegut la família que habitava a la Caseta. Contaven que eren una gent molt miserable, i que les rares vegades que baixaven al poble de Fonollosa, es paraven a Carol, i allà es canviaven les espardenyes per unes sabates que duien en un mocador de fer farcell. Les ruïnes actuals de la casa mostren tres cossos de dimensions bastant àmplies, la part central de les quals té uns baixos parcialment excavats en la roca, que segurament feien la funció de celler. A la part oest i nord resten dempeus uns panys de paret força alts. A la dècada dels 70, els amos de la Caseta van desmuntar-ne un bon tros, i van carretejar les pedres més bones a la masia de Carol, on les van utilitzar per aixecar un mur al costat de l'era.

Al costat mateix de la Caseta, pel cantó nord, s'hi trobava el famós Pi Gros, un arbre monumental conegut en tota la contrada. Es diu que calien tres homes amb els braços estesos per abraçar el seu tronc, i que a sota de la capçada s'hi podien aixoplugar dos ramats d'ovelles. El arbre era molt vell i podria ser el pi que surt mencionat en el capbreu de 1791 com una de les referències certes a l'hora de definir el límit del terme, que passa precisament per allí. Els

descriuen així: «...la singlera y rocas grossas que divideixen los termenats del Ducat de Cardona y Baronia de Rejadell; a ponent ab terras del Mas Querol, situadas en lo terme de Fonollosa, fent divisio de las Jurisdiccions y alous, la soca dels quatre Pins, que naixen de una mateixa soca, fins á arribar al marge de prop de la Viña, y despues dret al Roure Gros...»

Sembla ser que l'arbre havia cridat l'atenció de més d'un excursionista o caminant, i que aquests havien immortalitzat amb la seva càmera tal meravella, però fins el moment no hem aconseguit localitzar cap de les fotografies. Al llarg de la seva vida l'arbre va ser ferit pel llamp en diverses ocasions, que van provocar que se li assequessin algunes branques, fins que es va morir de vell poc després d'haver finalitzat la guerra. Llavors va ser tallat i convertit en llenya i ara no en queda ni rastre de la soca. Tanmateix el seu nom perdura en un topònim, ja que el bosc d'aquell sector es conegut amb el nom del Bosc del Pi Gros, darrer homenatge a un exemplar vegetal tan insigne.

Ruïnes de la caseta

Les escoles noves

Les deficiències que presentava l'escola del Molí de Boixeda i la distància d'aquesta al principal nucli habitat, va ser la causa que la Junta d'Educació fes la proposta de sol·licitar a les autoritats la construcció d'una escola nova. La primera acció està registrada en l'acta del Ple Municipal del desembre de 1927 i va consistir en una petició a la Direcció General de 1a. Ensenyança. No hi va haver cap resposta positiva. Aprofitant l'eufòria i les bones intencions del nou govern republicà, el maig de 1933 es va tornar a insistir i es va demanar al Ministerio de Instrucción Pública una escola per a cada un dels tres pobles del municipi de Fonollosa. L'octubre de 1933, l'Inspector de la zona va escriure a l'Alcalde que «(...) tota pressa o impaciencia son inutils, ja que s'han portat a terme moltes gestions vers el Ministre d'Instrucció Pública i malgrat les promeses fetes, el decret de creació definitiva d'escoles no s'ha publicat encar. Tenint en compte que son molts els pobles e inclús ciutats com Manresa que estan pendents de l'esmentat Decret i que tenen gran nombre de criatures pels carrers, per no tenir escoles suficients...»

La insistència dels veïns va obligar a l'Ajuntament a intensificar les gestions. L'agost de 1934 va venir a Fals l'Inspector per mirar terrenys i es van fer algunes gestions amb el Josep Cases de Matamargó per comprar-li un tros a la zona del Pla de la Creu. Van passar els Fets d'Octubre i tot va quedar aturat. Quan l'alcalde Valentí Ibáñez i els seus van tornar a l'Ajuntament, la primera decisió que van prendre va ser tirar endavant la compra dels terrenys. En una reunió de veïns, es va decidir situar l'escola prop del Raval d'Oliveres i mantenir oberta l'escola del Molí de Boixeda, necessària a causa de la gran dispersió de les cases del terme. Durant la guerra civil preocupacions més grans van relegar el tema de les escoles a segon terme.

Després d'un llarg parèntesi, el 1956 es va tornar a posar el tema sobre la taula i es va demanar ajuda tècnica per projectar unes unitats escolars compostes d'una aula i una casa pel mestre. El novembre de 1957 es van aprovar per la Junta Provincial de Construcciones Escolares els plans de construcció de les noves escoles de Camps, Fonollosa i Fals. El pressupost de l'escola de Fals era de 231.315 pessetes, però com que passava de les 225.000 pessetes destinades a mòduls d'aquest gènere, l'Ajuntament hi havia d'afegir 6.300 pessetes dels recursos propis. A més a més, s'havia de fer càrrec de la tanca i la urbanització de l'entorn. Per pagar les obres es va demanar un crèdit sense interès a la Caja de Cooperación Territorial.

El juliol de 1958 es va posar a disposició del "Ministerio" un solar de 2.000 m2 situat a la zona de les Costetes, però posteriorment es va canviar per un altre terreny al lloc actual que va cedir el Casas de Matamargó. El 21 de desembre de 1958 es va efectuar la licitació per la construcció de les escoles. La subhasta va quedar deserta i es va procedir a una segona subhasta, amb un augment de preu del 20%. L'adjudicació definitiva es va fer el 15 de març de l'any següent. L'aportació de l'Ajuntament va ser fixada aleshores en 18.581 pessetes. Després d'algunes demores, finalment la construcció va iniciar-se, i a finals de novembre de 1960 les obres es van acabar i l'edifici va ser lliurat a l'Ajuntament, però encara s'havia de dotar d'algunes coses essencials abans de poder-hi portar la canalla. La mestra Carme López va demanar si per les vacances de Nadal ja es podia traslladar al pis nou, perquè s'estava a cal Tinai i el sou no li donava per pagar la dispesa. Li van contestar que tingués paciència, que ja l'avisarien quan fos l'hora. El febrer de 1961 els regidors de Fals, Vicenç Guitart i Francesc Ca-

sas, van visitar l'escola. Van trobar-hi algunes deficiències i van acordar que no signarien l'acta de recepció fins que aquestes no es corregissin. El novembre de 1961 es va signar un acord amb l'amo d'Oliveres per tal de poder treure aigua d'un pou seu i pujar-la amb una bomba fins a l'escola, a canvi d'un cànon de 600 pessetes anuals. La bomba i la instal·lació van costar 4.659 pessetes, i també es van pagar diverses factures a la constructora Segarra de Rajadell, la ferreteria Sol i al magatzem de materials de construcció Iscle Selga, de Manresa. A la ferreteria es va adquirir una estufa de llenya que va costar 459 pessetes. Vicenç Guitart va cobrar 226 pessetes en concepte del trasllat del mobiliari de l'escola vella a la nova, i diversos estris de neteja. A primers de desembre es va demanar a Elèctrica Selga que instal·lés el comptador. Va costar 4.928 pessetes.

La nova escola va començar a funcionar el gener de 1962, però la senyoreta Victòria Eugenia Unanua Pérez ja feia uns mesos que s'havia traslladat al pis dels mestres, que malgrat ser nou de trinca, presentava alguns problemes deguts a la humitat. A les escoles noves hi van anar els nois i noies que anaven a l'escola del Raval, però la del Molí de Boixeda va seguir funcionant, encara que amb molts pocs alumnes. La Victòria era una mestra típica de l'ensenyament en l'època franquista. Era de la ciutat de Pamplona i va ser destinada a Fals, un lloc que no havia triat i que no satisfeia les seves aspiracions. No va fer mai cap esforç per intentar comprendre la cultura del país ni per integrar-s'hi mínimament. Feia les classes en castellà i el seu missatge educatiu estava impregnat dels valors i consignes que emanaven del "Ministerio". Era partidària de la màxima "la letra con sangre entra" i tenia el personal espantat amb el seu regle de fusta. Una vegada, un dels seus alumnes, per evitar un cop, se li va ocórrer ficar el cap al calaix de sota el pupitre, amb tanta mala sort que li va quedar el cap encastat i va caldre anar a buscar un xerrac i tallar la fusta per tal d'alliberar-lo. Els recursos materials eren ben escassos en aquell temps; a penes hi havia llibres, i els nens per escriure utilitzaven els marges dels papers de diari o els embolcalls de la xocolata. Malgrat que l'escola comptava amb tots els serveis, inclosos els sanitaris, la senyoreta mantenia els wàters tancats amb clau, i els nens i les nenes havien de fer les seves necessitats al canyar del torrent. Així doncs, la contaminació de les aigües del Torrent de Cantacorbs és un problema que ve de lluny. El rector del poble, mossèn Boixader, i alguns pares van muntar un petit parc infantil al patí de "las Escuelas Nacionales". El rector va dirigir el 1962 una carta al president de la Falange de Fonollosa, sol·licitant una ajuda econòmica del fons de "Educación y Descanso" per fer front a les despeses. Perquè a part de pagar l'aigua i la llum, l'Ajuntament no gastava gaire en el manteniment de l'escola. El 1965 va pagar unes cortines, perquè el sol no molestés als nens, i el 1969 es va abonar al paleta Sebastià Calvet una factura per algunes reparacions als edificis.

La vida de l'escola nova va ser molt curta. Després de tants anys i tants esforços per aconseguir una escola digna a Fals, el "Ministerio de Educación" va canviar les directrius i el 16 de maig de 1969 es va publicar un decret de concentració de les escoles rurals. En comptes de tenir un munt d'escoles escampades pel territori, amb pocs alumnes i escassos recursos, es va optar per concentrar els alumnes en unes poques escoles mitjançant un sistema de transport escolar. L'Ajuntament va estar encantat amb la mesura, ja que passava de tenir 5 escoles, cares de mantenir, a una de sola, situada a Fonollosa, la capital. El 6 d'agost de 1969 es va publicar al BOE la creació d'una escola graduada mixta a Fonollosa, amb quatre aules i un menjador escolar, i la supressió de les escoles de Fals i Camps. La clausura de l'escola va provocar una tímida reacció entre els pares dels alumnes de Fals. Es van fer algunes reunions i Joan Clotet Comas va dirigir una instància a l'Ajuntament demanant que l'escola de Fals fos exclosa de la concentració. La petició va ser denegada per escrit l'abril de 1970. En el moment de tancar les portes, a l'escola del Molí de Boixeda hi estudiaven 5 alumnes, i a la del Raval, 26. D'aleshores ençà, els nens i nenes de Fals agafen cada matí l'autobús i, juntament amb els dels pobles veïns, reben una educació de qualitat al C.E.I.P Agrupació Sant Jordi de Fonollosa.

Vista de conjunt c.1970

L'edifici de l'escola ha tingut diversos usos des que van deixar-s'hi de fer classes. A la dècada dels 70, un grup de joves compromesos del poble va fundar can Tagore, amb la finalitat de reflexionar i debatre sobre temes d'actualitat. Els joves van decorar l'interior de l'aula amb un "collage" de diaris i revistes. Les activitats del grup no van ser ben vistes pels poders fàctics, i el maig de 1974 l'Ajuntament els va retirar la clau del local. Quan va tancar el cafè del Tinai, l'escola va ser utilitzada com a lloc de trobada pels homes del poble, per jugar a cartes i prendre alguna cosa. Quan es va inaugurar el Casal, l'escola es va convertir en un magatzem de mals endreços, on es guardaven els decorats del Grup de Teatre. La casa del mestre va servir un temps com residència de cap de setmana per Àngel Claret i la seva família. A la dècada dels 90 es va llogar a la família de Balsareny formada pel Josep Lladó, la Rosa Rusca i els seus dos fills. Últimament també s'han fet algunes obres a l'edifici de l'escola i ha recuperat el nom de Can Tagore; actualment una part serveix com a espai per les activitats d'esplai i sala de reunions, i l'altra com a local del jovent.

El capbreu de 1303

En una llibreta de mida petita que es troba en el lligall Setmenat, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, hi ha copiat un antic capbreu del terme de Fals. Comença així: «Duodecimo kalendas junny anno domine mº. cccº. tertio. Capbreu dels censos que el senyor en Bnt. de ffalchs pren e penre deu al terme de ffalchs. Lo mas den G. de montconill .i. parell dous en la setmana santa de pascha. Item .i. feix derba en mayg. Item .i. bestia jove de .ii. ayns o de .iii. a cap de quatre ayns. Item .i. feix de palla en temps divern. Item jova e tragina una vegada layn. Item xv dotzens de blat de cens mig ordi mig avena en temps de messes. Item fa .i. diner de cens per raho de una casa de cap de la costa del castell com hom va al molí». Després de la declaració de Guillem de Montconill segueixen les de 51 pagesos més, posseïdors de masos, i 17 de persones que tenen alguna casa o peça de terra dins dels dominis de Bernat de Falchs, el Senyor del terme. Els censos no són iguals en tots els casos, sinó que depenen de la mida del mas, però gairebé tots ells han de donar un parell d'ous per Pasqua, un feix de llenya a l'hivern i un feix de palla després de segar, una bèstia jove, una mitgera de vi, mig dotzè d'ordi, mig de civada, i fer els serveis personals de llaurar les terres del senyor (jova) i de transportar (tragina). La quantitat de blat és molt variable, va dels 15 dotzens del Montconill als 4 dotzens del mas Jussà de Cantacorbs, però moltes cases han de lliurar, a més a més, d'una a tres fogasses de pa. La mida de les fogasses ve determinada pel seu preu, que ha de ser d'un diner. Només trobem sis masos que donen una certa quantitat de vi, la qual cosa demostra que si bé la vinya es coneixia, no estava massa estesa al terme. Molts masos paguen els censos en forma de carn de diversos animals. A més de la bèstia jove de dos o tres anys, que suposem que es deu tractar de bous o rucs, és habitual haver de donar una o dues gallines, en alguns casos un anyell o una "perna de carn salada", i fins i tot algun gall o perdiu. Tot això ens porta a la conclusió que la pastura i el bestiar eren la base de la producció, més que no pas els conreus de cereal. Capítol apart són els albergs o cases, la major part de les quals es troben al voltant del castell de Fals, segurament formant part de la muralla que encerclava el recinte, però també n'hi ha cinc que es troben a baix a la riera, en un indret anomenat la Fàbrega o farga. Les cases solen pagar una gallina de cens i un diner en moneda. Aquests pagaments en diner metàl·lic es van anar generalitzant en el decurs del segle 14è.

En total, el castlà Bernat de Falchs percebia cada any dels seus vassalls 82 ous, 79 gallines, 3 perdius, 2 pollastres, 17 caps de bestiar menut, 9 pernils de set lliures de pes i, cada quatre anys, 41 bèsties joves. També rebia 183 dotzens de gra, 32 fogasses de pa, 8 mitgeres i dos quartans de vi, i 13 sous i 3 diners en metàl·lic. La relació de prestacions continguda en el capbreu no indica, segons la historiadora Eva Serra i Puig, l'existència de remences i mals usos, la qual cosa posaria als pagesos de Fals de l'època en una situació d'avantatge en respecte als vassalls d'altres senyors feudals. També observa la mateixa historiadora que la relació entre el nombre de masos i el nombre de pagesos era molt equilibrada, situació que no es donava en altres termes. Al llarg del segle la situació va canviar radicalment amb la caiguda demogràfica provocada per la guerra civil i les successives epidèmies de pesta, que va tenir com a conseqüència que molts masos quedessin deshabitats. A finals del segle 15è hi va haver un procés de concentració i els masos rònecs es van unir a la dotzena i mitja de masos que van quedar habitats, configurant la distribució territorial del terme de Fals que es va mantenir gairebé estable durant els següents 400 anys. Alguns dels noms dels masos que apareixen en el capbreu de 1303 són els mateixos d'ara; és el cas dels masos Montconill, Bosc, Oliveres (de la Costa) i Grau. Altres han canviat de nom però són perfectament identificables, com són els masos Torrecabrera (Jaumeandreu), Ça Vila (Tatger), Prat (Gabriela), Ça Sala (Massana), deç Pla (Pla de la Vila), Aguileres (Campserver), Lledó (Serra), Serra (Collet), Soler Bosch (Subirana), Solà (Torreblanca), Torreblanca (Oms), i Cantacorbs (Oliveres del Pla). Dels masos desapareguts, alguns noms han perdurat com a masos rònecs, com per exemple els masos Perera, Puig Oliver, Morroliu, Franquès, Font, Ramàs, Vilamantells, Verdaguer, Torraguitzana, o Morromana, mentre que la resta de noms s'han perdut per sempre més.

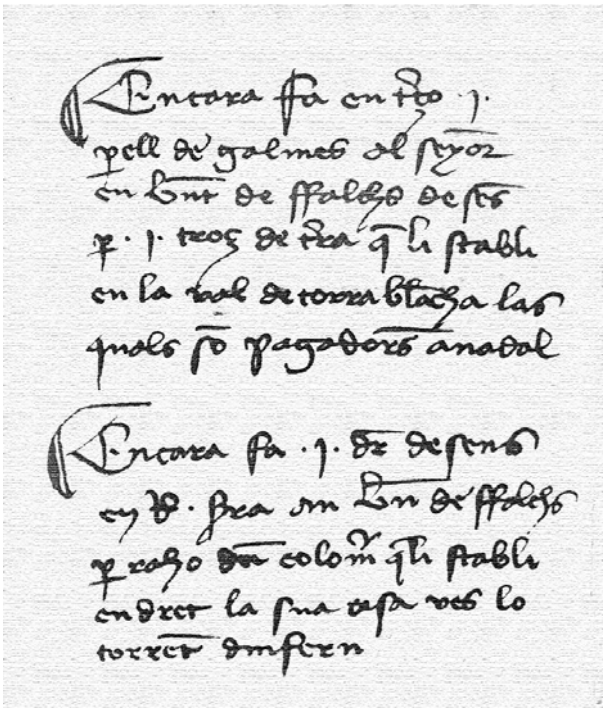

Pàgina del document original

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Març 2006 , número 24
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
25
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2006, NÚMERO 25

Mas Tatger (1era. part)

Amb Joan Vila és va extingir el cognom que havien dut els hereus de la casa durant moltes generacions. El motiu va ser doble; per una part el fet que només va tenir quatre filles, per l'altra, la feble situació econòmica, que no li va permetre imposar el seu nom al jove que va entrar a la casa com a gendre. Era una pràctica corrent que el marit de la pubilla adoptés el nom de la família propietària del mas, exigència que sovint el vell amo feia constar en els capítols pre-matrimonials. Però si el nouvingut "comprava la pubilla", és a dir, aportava una quantitat substancial de diners per tal de pagar els deutes del mas, aleshores el nom canviava. D'aquesta manera va anar, ja que en casar-se el 1648 la pubilla Elisabet amb Josep Tatger, un fadristern del mas Tatger de Talamanca, aquest va portar 300 lliures de dot. Va ser un cabal molt benvingut en una heretat que passava per dificultats, a causa de la manca de braços per treballar la terra. Amb aquesta inversió econòmica el Tatger va adquirir certs drets sobre l'heretat, que li va reconèixer el seu sogre en la següent clàusula dels capítols: «...si discordia o baralla entre els dits Vilas y Tatgers se seguis, de tal manera que junts habitar no puguessin, lo que Deu no permeta, sia tengut e obligat dit Joan Vila de restituir y tornar al dit Tatger les 300 lliuras, y no puga ser tret de casa que no li sien tornadas les dites 300 lliuras...»

Porta del Porxo

Els joves i els vells no es van barallar i van viure plegats sota la mateixa teulada fins que la mort els va separar. El Joan Vila no va arribar a veure el casament de les seves altres tres filles, però ja havia fet una reserva, perquè fossin convenientment dotades. La Maria es va casar el 1653 amb Manuel Braquet de Rajadell, la Francina ho va fer el 1662 amb Joan Millet, de Sant Fruitós, i la Valentina el 1678 amb Pere Farreras de Manresa.

Sabem de quatre fills de l'Elisabet i el Josep Tatger; l'Isidre, el Josep, la Maria i el Valentí. Isidre Tatger, àlias Vila, ja va exercir d'hereu el 1678 pagant el dot de la seva tia Valentina. L'agost de 1683, Isidre Tatger i la seva muller Maria van vendre a carta de gràcia per 25 lliures a Isidre Serra, habitant a Fals, una cambra de la casa Tatger. Els tractes eren molt precisos: «...Es a saber que nosaltres dits conjugues Tatger durant la present venda donam facultat a vos dit Serra pugau fer ortalissas allo que be us aparexera en aquella fexa situada en la nostra heretat dita la fexa baxa del hort reservant nos empero los fruyts procediran de las parras en dita fexa y de altres arbres son en aquella. Item en cas se esdevingues haguessim de regar hajam primer nosaltres de servirnos de la aigua que vos dit Serra. Item ab pacte que nosaltres vos hajam de donar quiscun any quatre carregas de fems per adobar dita fexa com tambe la brossa haureu de menester per a formiguerar aquella y que vos dit Serra pugau en dita heretat nostra tenir un burro pasturant per las terras. Item ab pacte que la cuyna de la casa sia comuna per a vos dit comprador y vostra muller y familia com de nosaltres y que vos hajam de donar la llenya necessaria per a vostre servey com es pastar courer menjar fer bugada y altres serveys ordinaris de una casa. Item que vos pugau tenir en lo celler de la casa dues botetas de tinguda quiscuna de ellas una carrega y que pugau criar y nodrir un tossino tenint empero aquell en la estada alimentat a vostre gasto sense tenir nosaltres obligacio de donar vos aglans ni altras cosas per alimentarlo. Item pugau tenir en dita nostra casa y heretat vuit gallinas y que en lo temps podran donar algun dany als sembrats les hajau de tenir tancadas. Item que nosaltres venedors no us pugam traurer de dita cambra ni de la present concessio els primers tres anys comptadors del dia present en avant encara que vos hajam restituit lo preu infrascrit y que en cas de quitacio vos hajam de avisar y donar lo preu antes de Nª.Sª. de Setembre com se

acostuma en les concessions de heretat y tornar dit preu enterament y que no vos lo pugam posar en taula ni banch algu sino entregar aquell en vostras mans propias o de vostres successors...»

Al cap d'un temps l'Isidre va recuperar la cambra, però el 1704 la va tornar a cedir, aquesta vegada a Francesc Grau, un fill del Grauet, el qual n'hi va pagar 40 lliures. El 1710 va tornar els diners i va recuperar la part de casa que tenia empenyorada. Aquell mateix any va morir Isidre Tatger, àlias Vila, ja que el mes de maig la família va fer una fundació per misses a l'església de Rajadell.

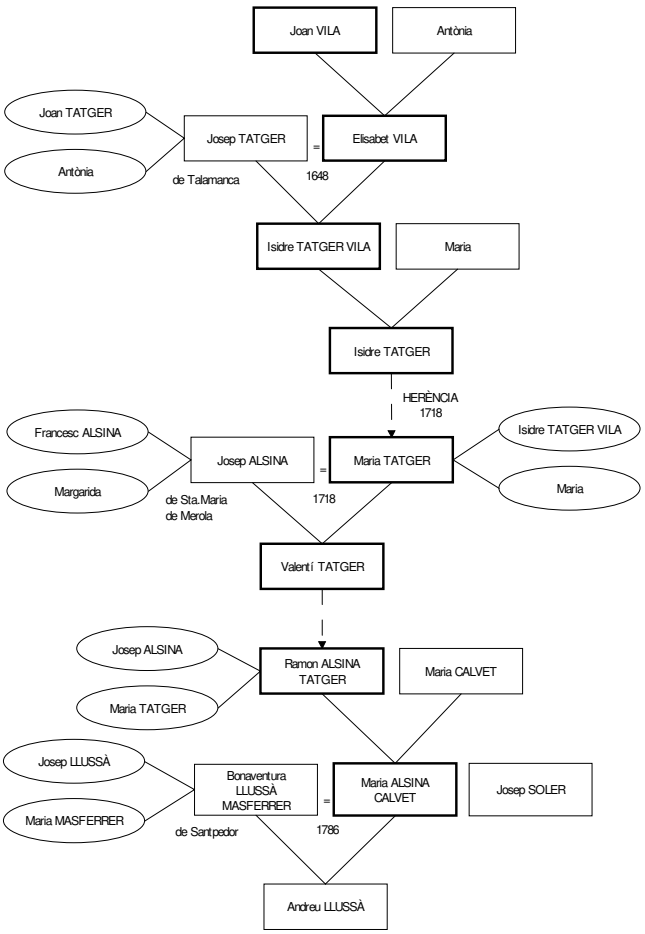

El successor va ser el seu fill gran Isidre, dit el "Tatgeret". La primera acció que va fer va ser vendre a carta de gràcia al seu germà segon Valentí, una part dels horts que la casa tenia al torrent de Cantacorbs. El preu era de 15 lliures i incloïa el dret de regar dos dies a la setmana i dues càrregues de fems i brossa cada any. Els fems eren un bé escàs i preuat. El Tatgeret no va tenir fills, i aprofitant que la seva germana Maria va contraure matrimoni el 1718 amb el xicot Josep Alsina, natural de Santa Maria de Merola, va renunciar a la seva condició d'hereu i va fer donació de tota l'heretat a la germana. Es podria dir que va vendre's la primogenitura per un plat de llenties. Els motius de la renúncia es poden endevinar a partir dels capítols matrimonials que van signar els futurs cònjuges davant del notari Joan Mas de Santpedor. Creiem que l'Isidre Tatgeret Vila no es veia amb cor de tirar endavant el mas, que es deuria trobar bastant endeutat, i va preferir cedir-lo a canvi d'una certa seguretat per la vellesa, ja que una de les condicions que va posar va ser la de ser mantingut a casa i que li donessin 150 lliures, de les quals poder disposar amb tota llibertat. El Josep Alsina va portar un dot o aixovar de 500 lliures en efectiu, més un escreix de 125 lliures per la seva muller. Els diners del dot estaven destinats a quitar censals i a fer millores a la casa i les terres. Malgrat que l'Alsina va entrar fort a la casa, el nom d'aquesta no va canviar, i és el nom que s'ha mantingut fins avui dia.

El fill gran del Josep i la pubilla va ser Valentí Alsina, àlias Tatger. El Valentí va encetar una dinàmica de venda de patrimoni que després van continuar els seus successors. Se'l podria considerar un pioner de l'actual tendència a requalificar terrenys agrícoles per tal de convertir-los en urbans. Abans d'exposar el procés de desmembrament de l'heretat, és interessant saber en què consistia aquesta. Segons els dos capbreus del segle XVII, l'heretat Tatger estava formada per dos grans trossos i dues peces o claus. El terreny que envoltava la casa, limitat pel cantó de migdia pel camí ral que baixava de Calaf a Manresa, tenia uns 50 jornals. Limitant amb els masos Oliveres, la Torre i els límits de Rajadell, els amos del Tatger posseïen des de temps immemorial un mas anomenat Jussà, o de la Font Jussana, que tal vegada podria correspondre a l'antic mas Jussà de Cantacorbs que apareix en el capbreu de 1305. Aquesta terra mesurava uns 50 jornals, però la major part d'aquesta ja estava cedida al mas Oliveres l'any 1639. Les peces de terra aïllades es trobaven; l'una, d'entre dos i quatre jornals, en un extrem del Pla de Carol (ara cal Xamal), i l'altra, d'uns dos jornals, al mig del Pla de Fals (ara cal Domingo). A l'època que ens ocupa, aquesta darrera peça havia passat a poder del mas Montconill, i del mas Jussà només en quedaven vuit jornals, situats a banda i banda del torrent de Cantacorbs.

El Valentí va començar primer a vendre trossets de la perifèria de la seva propietat a pagesos que es volien establir al terme. La vinya guanyava terreny i calia ma d'obra. En tots els casos els tractes eren similars i contemplaven la possibilitat d'edificar una casa a canvi d'un cens perpetu. El Valentí, amb el permís de la seva mare vídua, va fer els següents establiments: Xamal (1759), Felip (1762), Canonge (1764), i Regueret (1764). El 1758 es va vendre a carta de gràcia una caseta que es trobava davant per davant del seu mas, juntament amb 4 quarteres de terra i un hort de 3 picotins. Ho va vendre per 269 lliures a Josep Comas, un fabricant de vels de seda de Santpedor. Posteriorment aquest va traspassar la caseta a Josep Vila, un pastor de Sant Mateu, fins que el 1762 el Valentí la va recuperar.

El Valentí va morir jove i sense fills, i llavors va heretar el mas el seu germà Ramon Alsina, àlias Tatger, el qual va incrementar el ritme de venda de parcel·les per edificar. Va començar a segregar trossets pel cantó de dalt del mas de la Font Jussana, començant així a formar l'actual Raval d'Oliveres: Canyol (1767), Pinsà (1771) i Cisteller (1775). També va establir altres cases: Gardela (1770) i Fassina (1791).

El Ramon va casar-se amb Maria Calvet i, una vegada més, la línia hereditària es va desviar, perquè la parella no va tenir cap noi que conservés el cognom, sinó dues filles, la Maria i l'Antònia. El maig de 1786 el jove Bonaventura Llussà, natural de Santpedor, i la Maria Alsina, pubilla del Tatger, van fer capítols matrimonials. És curiós el fet que quan van passar per cal notari ja feia tres mesos i alguns dies que estaven casats i convivien plegats. Seguint la tradició del Tatger, el Bonaventura no va entrar a la casa amb les mans buides, sinó que va ingressar 800 lliures que li havia deixat el pare, 200 lliures que havia estalviat treballant, i a més, tres vestits de dona. L'amo vell va fer constar que si es casava de nou i tenia algun fill baró, aquest seria l'hereu, i aleshores la pubilla s'hauria de conformar amb un dot de 600 lliures, mentre que el Llussà rebria una indemnització pel seu treball, a raó de 15 lliures per any.

El 1773 el Ramon va llogar per cinc anys totes les parts que percebia dels parcers a Jaume Sanmartí, confiter de Manresa, i a Simeó Dalmau, comerciant de la mateixa ciutat. N'hi van pagar 200 lliures al comptat. Quan es va acabar el temps, va repetir l'arrendament per cinc anys més i el mateix preu a Damià Dalmau, fabricant de vels de seda de Manresa. El 1793 el Ramon i el seu gendre van vendre's a carta de gràcia les herbes del mas a Valentí Junyent de Rajadell. Els en va donar 125 lliures. Primer va morir el Ramon i el 20 d'octubre de 1810 ho va fer la seva filla Maria Alsina, la pubilla. Llavors el Bonaventura, en qualitat d'usufructuari, va seguir venent més terra per edificar cases i fent tractes amb els parcers, fins que el seu fill Andreu va arribar a la majoria d'edat. La biografia de l'Andreu Llussà i dels que el van seguir es troba a la part segona de la història d'aquest mas Tatger.

Mas Grau (2ona. part)

Aquest mas solia ser anomenat Grau del Pubill o Grau Gros, per diferenciar-lo del mas homònim, que era denominat Grau del Sebastià, i posteriorment, Grauet. Jaume Grau ja figura com a propietari del mas el 1586 amb motiu del pagament d'unes pensions d'un censal al blanquer de Manresa Joan Riudor, pagades a compte del seu veí Joan Sebastià Grau. Va pagar 16 lliures i 16 sous, i no recuperaria els diners fins el 1593. Hem recollit un parell de mostres més de l'activitat econòmica del Grau; el 1609, Benet Socarrats de Sant Mateu va confessar que li devia 8 lliures i 15 sous, el preu de quatre quarteres i mitja de blat, i el 1613 el Jaume va vendre per 10 ducats a Joan Bacardit de la Grevalosa un bou de pèl vermellós de deu anys d'edat. Referent a la vida familiar es pot dir que la seva muller era la Coloma, amb qui tenia, com a mínim, quatre xicots i una noia. El Joan es va casar amb Caterina Subirana, de Santpedor, el Martí amb Gerònima Vilar, i l'Àngela amb el ferrer Joan Sala, de Manresa.

ARXIU VILLEGAS

Finestral gòtic (1936)

El seu descendent Miquel Grau és mencionat per primera vegada com hereu el 1625, quan va vendre's un bou per 14 ducats a Gaspar Morros de Rajadell. L'abril de 1638 anava curt de blat, ja que ell i un altre pagès van haver de manllevar 20 quarteres de gra a Pere Alavern de Monistrolet. Van quedar que li pagarien el blat el proper dia de sant Joan, al preu que cotitzés a la plaça de Manresa el darrer dia de mercat del mes de maig. L'octubre de 1638 va necessitar més gra i va comprar a crèdit sis quarteres de blat segolós al noble Joan d'Amigant i a Joan Calafell de Manresa, d'ofici pedrenyaler. Un pedrenyaler fabricava pedrenyals o armes de foc. El preu va ser de 40 sous la quartera. L'any següent va tornar a comprar blat als mateixos. Va signar un debitori per sis quarteres de blat, una d'espelta i dues de civada. El 1645 deuria ser un any molt penós, perquè els preus eren molt alts; el Miquel va comprar sis quarteres de blat, pagant-les a raó de 5 lliures la quartera. El 1646 va vendre al mas Comas de Camps un ramat de bestiar, format per 30 ovelles i un marrà. En va fer 85 lliures.

El 16 de novembre de 1639, Miquel Grau va haver de desplaçar-se a Cardona per tal de fer la declaració del capbreu. Va afirmar que la terra que tenia al voltant de la casa tenia una extensió d'uns 36 jornals, però que tenia, a més a més, diverses peces de terra separades. Eren les següents: Una peça de 20 jornals dita el Pla de Malagarriga i l'Obaga de davant del Bosc. Un tros de 50 jornals dit la Font del Grau i l'Obaga, el qual termenejava amb terres del Grauet, Tatger, Dalmau, Carol, Casellas i Bosch. Un altre tros de sis jornals dit la Peça del Trull, i finalment la Sorteta, un tros de mitja quartera que tocava amb la casa i l'hort de la Mongia. Tenia doncs, una propietat molt irregular i fragmentada. Les contribucions que havia de fer cada any al Senyor Duc eren de 12 sous en diner i la resta en espècie. Havia de pagar cens de pollastre, anyell i porcell, de 25 parts de verema n'havia de pagar dues, de 20 càrregues d'olives, una part, de 25 cavallons de cànem, dos, i de 25 parts de sembrat, n'havia de donar dues al Duc i una al rector en concepte de delme. Amb la seva muller Agnès va tenir el Jaume, l'hereu, i el Josep, però sembla ser que també va

estar casat amb una dona anomenada Joana, ja que l'Andreu i la Coloma eren fills d'aquesta.

Jaume Grau del Pubill va fer esposalles el 1650 amb Maria Massana, del mas Massana de Rajadell. Quan es van casar, la Maria era vídua de un tal Rossich. Dels fills que van tenir, tenim notícia de l'hereu Joan, de la Maria, casada el 1689 amb Baltasar Alegre i de l'Isidre, casat dues vegades, el 1695 amb Maria Torras de Subirana, de Fals, i el 1706 amb Agnès Mauri, de Manresa. Jaume Grau va fer testament el 1679. Joan Grau del Pubill va casar-se amb Arcàngela i va formar una família nombrosa formada bàsicament per noies; Cecília, Teresa, Francesca, Arcàngela i Maria. La prevalença de noies va ser un dels factors que va afavorir la crisi econòmica de la casa. De manera simplista es podria dir que en el sistema econòmic de l'època, fills mascles equivalia a braços per treballar la terra, mentre que filles equivalia a dots, que descapitalitzaven l'heretat. El Joan Grau va fer el 1700 un tracte curiós amb l'amo del mas Ferrer de Castellà. Li va vendre la parella de bous que tenia, que estava composta per un bou gris d'uns vuit anys i un bou ros d'uns set anys. El Ferrer n'hi va pagar al comptat cinc dobles i mitja d'or per cada un d'ells, però van quedar que posarien la parella de bous a la venda , i que anirien a mitges sobre el preu de venda, tant si fos amb guany, com amb pèrdua. Mentre no sortís comprador, la parella de bous seguiria treballant a casa del Grau, però en compensació, aquest hauria de donar cada any 4 quarteres de blat al Ferrer. Si mai el Joan Grau decidia recuperar-los, havia de restituir les 11 dobles que li havien donat. Aquell mateix any, el Joan i el seu fill primogènit Francesc van llogar per tres anys la sisena part de tota la producció de cereals, olives, vi, etc.. Els arrendadors eren els manresans Jaume Massana, mercader, i Josep Coma, blanquer. La política de les classes burgeses de la ciutat d'invertir els seus excedents monetaris en explotacions agrícoles dels pobles de la comarca va cobrar importància al llarg d'aquest segle, i tindrà una importància decisiva en el futur d'aquesta propietat, i en altres de Fals, com veurem tot seguit.

Francesc Grau va heretar una casa carregada de deutes. Pagaments de dots i legítimes de fins a tres generacions enrere, censals i altres deutes afeixugaven l'economia. I encara sort que tenia dos oncles concos a casa, però aquests ja eren vells i no podien ajudar gaire a la família. El 1730 va prendre una decisió dràstica; vendre's a carta de gràcia l'heretat. Li va caldre el vist-i-plau de la vella Arcàngela, que encara era viva i conservava alguns drets relatius al dot que havia aportat. El comprador va ser el magnífic senyor Josep Soler de la Plana, un acabalat negociant que tenia el títol de Ciutadà Honrat de Barcelona. El títol l'havia aconseguit per "botifler", ja que va posar-se al costat del rei Felip V en la seva lluita contra els bons catalans. Havent acabada la Guerra de Successió, el rei el va recompensar amb un títol que li garantia un escó perpetu a l'ajuntament de la ciutat i bones oportunitats pels seus negocis. La compra-venda es va pactar en 2.000 lliures, la major part de les quals no va anar a parar a les butxaques del Francesc, sinó que es va repartir directament als creditors. El Francesc, amb la seva muller Anna Maria Canellas i els fills, va haver d'abandonar el mas dels seus ancestres i marxar a viure a Monistrolet. Allà el 1741 va casar la seva filla Francesca amb Victor Febrés, de Sant Vicenç de Castellet. El mateix any, el Francesc va veure com la Caseta del Grau, juntament amb dues peces de terra i un hort, eren subhastades per ordre del jutge per pagar el dot d'una tia àvia. El Soler de la Plana va posar masovers, va fer algunes millores a la casa i va pagar molts deutes que encara requeien sobre la propietat. Mentrestant el Francesc va morir i el va succeir el seu fill gran, el Pau. També va morir el Josep Soler i va heretar el seu patrimoni el Maurici Soler de la Plana.

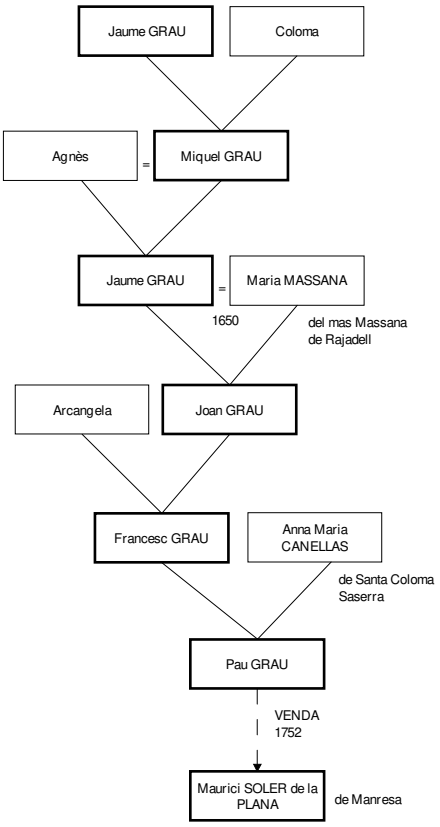

El 13 de març de 1752, el Pau, en nom propi, i amb poders concedits per la seva mare vídua i pels seus germans Joan i Francesca, va protagonitzar un capítol més de la decadència del Grau. En presència del notari Antoni Thomasa de Cardona, va vendre's el dret de recuperar l'heretat venuda a carta de gràcia pel seu pare. El procurador del Maurici Soler de la Plana n'hi va oferir 1.000 lliures, però només en va cobrar trinco-trinco 200, ja que les restants 800 les devia al Soler per pagaments que aquest havia realitzat per compte seu. S'havien abonat diversos drets dominicals, s'havien quitat censals, alguns molt antics, s'havien pagat parts de dot que quedaven pendents, i algunes obres menors que s'havien fet a la casa.

En el capbreu de 1791, l'heretat Grau consta d'una porció de 800 jornals, més una peça de 30 jornals dita Campredó i la Plana Pedregosa, una dita l'Obaga de 50 jornals, el Comellaret, una peça de 100 jornals dita la Font del Grau, l'Obaguet Pla i l'Obaga Gran, i finalment un trosset al costat de la Mongia. Entre aquest capbreu i el de 1639 hi

ha unes diferències inexplicables. Durant el segle 19è la gran expansió de la vinya va fer pujar molt el valor de la terra. En la inscripció en el Registre de la Propietat, feta el 1864, la finca està valorada en 24.000 lliures catalanes, equivalents a 255.000 rals. El 1892 la finca es va hipotecar per 10.000 pessetes al Banco Hipotecario de España. La família Soler de la Pla va gaudir de les rendes del mas Grau durant un segle i mig, fins que el 1903 es va vendre aquesta finca, juntament amb les de la Torre i Oliveres del Pla, a Ramon Casas Gibert, de Matamargó. Una part del preu de venda va servir per cancel·lar la hipoteca. En el moment de la venda constava que la propietat tenia una extensió de 398 quarteres, o 110 hectàrees.

Signatura de Pau Grau (1753)

La família Casas va posseir el Grau i les altres dues heretats fins el 1969, quan es va vendre el conjunt a l'entitat Cooperativa de Fals, la propietària actual. Quan es va efectuar aquesta darrera venda però, l'antic mas ja no existia, perquè al començament de la dècada de 1940, l'amo Josep Casas Torrentó va manar enderrocar-lo. L'edifici ja es trobava deshabitat llavors, i alguns dels seus murs presentaven unes esquerdes tan evidents que eren un presagi de ruïna imminent. Durant l'enderroc van aparèixer, emparedades dins dels gruixuts murs, diverses olletes de terrissa, però les unces d'or que suposadament havien de contenir, ja s'havien fet fonedisses. Les teules, les bigues de la teulada, i les pedres tallades, van ser transportades amb carro fins a la Torre, on aquests materials es van utilitzar per aixecar el cobert on avui s'hi troba el molí de pinso i les oficines de la UMAC. Dissortadament ningú va tenir cura de preservar les pedres del finestral gòtic de la façana, ni les dovelles del portal, que donaven caràcter al casal, tal com es pot observar en les fotografies.

Per completar la història, hem recopilat algunes dades relatives a persones que van viure al Grau en qualitat de masovers o cuidadors de la casa. El 1878 s'hi estava el matrimoni format per Isidre Boladeras Tomasa i Margarida Bonvehí Riera, però ignorem quant temps s'hi van estar. L'abril de 1919 van casar-se Miquel Grau Lladó, de cal Gaietano de la Creu, i Maria Jubert Serra, de cal Sadurní, i van anar a viure a la casa principal del Grau. El 1920 van tenir el Joan, que va morir al cap de poc, el 1921 el Benet, i el 1924 el Jaume. Joan Jubert, el germà de la Maria, va quedar-se vidu amb dues nenes petites, de manera que les va portar amb els seus oncles del Grau perquè les criessin. Es deien Enriqueta i Asunción.

Als masovers, a més de les terres pròpies de la masoveria, l'amo els havia cedit dos feixes d'hort situades sota la font d'Oliveres, que els proporcionaven la verdura i les patates necessàries per a mantenir la família. Just acabada la guerra, el Casas va decidir tancar la casa i els Grau van haver de canviar d'aires. Les nebodes van tornar amb el pare i els altres van anar a cal Xiscano, que es trobava buida. La Maria va morir d'un atac de feridura, mentre pujava al carro per fer el trasllat. Uns anys més tard, el vidu Miquel i el seu noi Benet es van casar respectivament amb mare i filla, de cal Xatino de Sant Martí de Torruella.

Sant Pere de Torreblanca

L'any 1984, al Butlletí número 3 dels **Amics de l'Art Romànic del Bages**, vaig publicar l'article Sant Pere de Torreblanca, una església desapareguda del Bages , on explicava que s'havia conservat sencera fins l'any 1976 al costat mateix de l'actual mas Oms, en el terme de Fals. Inexplicablement, aquesta antiga capella romànica fou aterrada per Miquel Torrens i Padrós, terrassenc, que va comprar la finca. Volia aplanar el terreny i instal·lar-hi en el seu lloc unes granges que mai va construir, ja que poc després, va vendre la finca als actuals propietaris. En els darrers anys han restaurat el magnífic casal, en bona part gòtic, i han construït, novament, una església dedicada a Sant Pere.

Aquell article, a més a més de denunciar la destrucció del monument, documentava per primera vegada, de forma escrita i gràfica, aquesta església del municipi de Fonollosa. Per sort, uns quans anys abans, els descendents de Francesc Brunet i Generes, manresà mort el 1955 i bon afeccionat a la fotografia, m'havien regalat el seu notable arxiu fotogràfic de temes de la comarca. En bona part eren retrats anteriors a la guerra civil de 1936-1939 i també dels anys immediatament posteriors. En aquest arxiu, vaig trobar-hi, entre altres fotografies antigues de l'entorn de Fals, diverses vistes de la casa i de l'església de Sant Pere fetes en diferents excursions seves dels anys 1940, 1943 i 1946.

ARXIU VILLEGAS

Sant Pere (1936)

Actualment doncs, no es conserva en el lloc cap vestigi de l'antiga església romànica de Sant Pere del mas Torreblanca que, solament podem estudiar, a partir de les fotografies existents. Era un petit edifici romànic, probablement obra del segle XII, edificat al costat del mas,

d'una sola nau rectangular i absis semicircular que, al centre, hi tenia una sola finestra de doble esqueixada. Tant la coberta de la nau com la de l'absis, es pot apreciar, en les fotografies més antigues, que són de lloses de pedra. El portal antic adovellat, construït en un lateral com era habitual en el romànic per aprofitar la llum del dia, estava paredat des del segle XVII. Va ser tapiat quan es va obrir un portal nou a la part frontal, segurament per encarar-lo més al mas, l'any 1645 (tal com es podia llegir a la llinda de pedra que hi havia sobre la porta). En cap de les fotografies s'aprecia l'espadanya del campanar que, ben segur, d'antic devia tenir-la.

ARXIU VILLEGAS

Sant Pere (1943)

L'església romànica sota l'advocació de Sant Pere, deu el seu nom a l'antiquíssim mas Torreblanca, documentat ja en el segle X, en una cita de l'any 995 que el situa a l'antic terme del castell de Fals. Actualment es diu mas Oms i la seva història i evolució complerta fins els nostres dies es tractarà, en dues parts, en aquests mateixos quaderns.

La primera vegada en la qual surt documentada l'església de Sant Pere és en el testament d'Ermessenda de Torreblanca, atorgat l'any 1220. Aquesta notícia la publicà l'historiador Albert Benet i Clarà, en el volum cinquè, el Bages, dins la monumental obra **Catalunya Romànica**, editada el 1985. Del mateix autor són les altres dues cites de 1283 i 1293 en les quals surt novament mencionada.

Més tardanament, en el segle XIV, es repeteixen diverses vegades les cites documentals antigues referides a aquesta església. La primera és del 17 d'agost de 1300, data del testament de Guillem de Falchs, que deixa "10 sous a l'església de turre alba". Una altra, del 23 de novembre de 1339 en el testament de Sibil·la, muller de Bernat de Falchs, que deixa per a ornaments, "15 sous a l'església de Torra Blancha". I, finalment, en el testament de Bernat de Falchs, de l'1 d'agost de 1348 en el qual cita explícitament l'advocació en dir "item dimito operi eclesia Santi Petri de Turrablancha que est in termino de Falchs viginti solidos".

Francesc Villegas i Martínez

Cal Caietano de la Creu

El 5 d'abril de 1842 la mestressa de Montconill va concedir a Gaietà Grau un tros de terra perquè pogués aixecar-hi una casa de pedra de 40 per 40 pams, i a més, li va donar permís per construir-hi al costat un corral pels porcs i una tina amb capacitat de 40 o 50 càrregues de vi. El tros termenejava a naixent amb la casa d'Antoni Colom, establert uns anys abans, mentre que pel cantó del sud ho feia amb terres de la parròquia. El preu de la venda va ser una tassa d'aigua, que el Gaietà va donar a la senyora Teresa Moncunill i Alsina, i aquesta es va beure. Però a més de l'aigua fresca, el comprador es va comprometre a pagar un cens perpetu de 3 lliures anuals. Segons el contracte, si la part establerta deixava de pagar el cens durant més de 12 anys seguits, perdia tots els drets i el terreny tornava a Montconill. Així doncs, el nom de la casa prové de l'home que la va construir, el "Caietano" Grau, fill de Valentí Grau, un pastor de Fals, i de Josefa Clarena, de Fonollosa. Un cop enllestida la casa, el Gaietà va prendre la decisió de casar-se amb Maria Cornet, de Joncadella. Als voltants del 1849 van tenir el primer fill, el Joan, i a continuació arribarien tres noies, dites Antònia, Emília i Maria Anna. L'octubre de 1884 va morir el pare a l'edat de 84 anys i llavors el Joan Grau Cornet va heretar la casa.

Joan Grau estava casat des de l'any 1875 amb Rosa Lladó Baraldés, del lloc de Santa Maria de Claret, la qual li va donar set fills vius, tres xicots i quatre mosses. Els homes de cal Caietano, com la majoria dels pagesos del poble, es guanyaven la vida menant terres d'altri. Treballaven una vinya dita del mas Perera, d'unes 20 quarteres de superfície, de pertinències del mas Massana, un olivar d'unes 2 o 3 quarteres a les Costetes i un camp de 12 quarteres a la Plana, del mas Grauet, i un altre camp de 6 quarteres a la Creu, pertanyent a la Torre.

La darrera mula de l'Ernesto

La Rosa va morir el 1925 i el Joan tres anys més tard. Després d'ells va venir el Josep Grau Lladó, casat amb Consol Marsal Fàbrega, de Fígols d'Organyà. L'agost de

1932 va ser un mes fatídic per la parella, ja que van patir la desgràcia que se'ls morissin dos nens petits. Van tenir un altre nen el 1933 i, per seguir la tradició, li van posar Gaietà. El 1939, un dia que plovia molt, el Josep va sortir de casa per anar a girar l'aigua, ja que la bassa estava a punt de sobreeixi i amenaçava en inundar i malmetre els camps de sota. Ho va aconseguir, però va agafar fred i pocs dies després moria d'una pulmonia, una malaltia molt greu

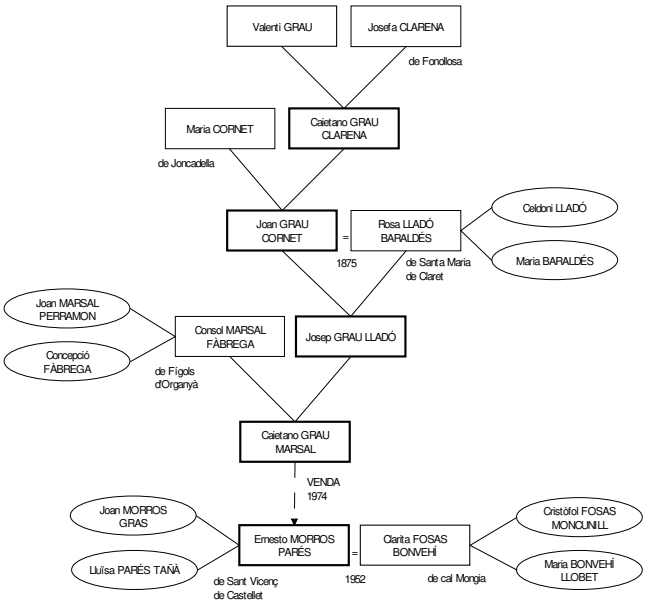

abans dels antibiòtics. Llavors van quedar a la casa la vídua amb el fill petit, els seus pares vells i la seva cunyada Francesca Grau Lladó. La vídua i el fill van tenir dificultats per seguir conreant les terres i van posar-se en contacte amb un parcer del Raval, el Josep Calvet de cal Ferran. Però el Ferran acabava de sortir de la presó, estava a la llista negra pel seu passat polític i algun dels propietaris va refusar-lo. El 1848 la vídua i el fill es van traslladar a viure a Manresa, on el Gaietà Grau va trobar feina de guàrdia municipal, i van arrendar les terres a l'Ernest Morros Parés a canvi d'un lloguer anual, mentre que la casa va quedar buida de mobles i tancada amb pany i clau.

L'Ernest era natural de Sant Vicenç de Castellet i el 1947 havia vingut a Fals per treballar de mosso, primer a la Gabriela i després a la Fassina. El 1952 es va casar amb la Clara Fosas Bonvehí, una noia de cal Mongia, i va instal·lar-se a cal Caietano. Van tenir dos fills, el Josep i la Maria. A més de fer de pagès, el Morros tallava i arrossegava troncs al bosc i també feia jornals en un escorxador de Manresa. Quan es va retirar el Xisco Fàbrega, l'expert matador de porcs del poble, ell va agafar el càrrec, i en el decurs de la temporada de la matança recorria totes les cases del terme i de les rodalies i els feia el servei d'estossinar el porc. Algun any va arribar a sacrificar més de 120 animals. Per arrossegar al bosc i per llaurar els camps, l'Ernest necessitava animals joves i molt potents. Va tenir successivament diversos animals, que solia comprar al tractant Goya de Puigreig, entre els quals els millors van ser els següents: la Tordilla, una mula pigallada, la Castanya, una mula d'ull de perdiu, el Xato, un cavall de color vermell, i el Baio, un "matxo" de color ros clar.

El Gaietà Grau i la seva mare, que era usufructuària, van voler vendre's la casa als amos de la botiga de ràdios Castells de Manresa, però els llogaters tenien el dret de compra preferent i finalment van ser aquests qui van comprar la casa el 1974. En aquell moment la casa es trobava en molt mal estat, així que van fer-hi unes obres considerables, engrandint l'habitatge sobre el cobert de les corts i canviant les velles bigues de fusta per modernes bigues de formigó. L'exterior de la casa va ser arrebossada i la llinda de la porta, on hi figurava la data de la construcció original, va quedar oculta. Actualment a la casa hi viuen dues famílies; el primer pis l'ocupen els propietaris l'Ernesto i la Clarita (nom amb el qual sempre se'ls ha conegut) mentre que al pis de sobre, en una ampliació feta fa uns 15 anys, hi habiten la Maria Morros Fosas i el seu marit Josep Pintó Soldevila.

Una Imatge Retrospectiva de les Torres de Fals

Durant segles la població de Fals va viure de manera dispersa en masies allunyades les unes de les altres. Aquesta distribució de la població venia condicionada pel caràcter de les explotacions agrícoles. La situació va alterar-se a finals del segle 18è, quan la puixança del conreu de la vinya va provocar una forta immigració de pagesos. Molts dels nouvinguts van edificar les seves cases agrupades, formant-se els ravals d'Oliveres i la Creu. Les nostres recerques ens han permès descobrir però, que a començaments del segle 14è una part dels habitants del terme vivien agrupats al voltant del castell, cercant la seguretat que oferien les muralles i torres de la fortificació. El document clau per l'estudi que ve a continuació és el capbreu que va manar fer l'any 1303 Bernat de Falchs, el castlà del Castell de Fals. En el capbreu hi apareixen tots el masos, amb les contribucions que cadascun d'ells havia de fer al Senyor, contribucions que en aquell temps eren en espècie. A més a més, en el capbreu hi surten pagesos que no tenen terra, però tenen albergs o cases que també paguen cens a Bernat de Falchs. Normalment el cens és una gallina, i en alguns casos, un "pol" (pollastre) o una perdiu. Es mencionen quatre cases localitzades en un lloc anomenat "la Fàbrega", un topònim avui desaparegut que correspondria a una farga situada en un lloc o altre a la vora de la riera. Però el que ens interessa de debò són les cases situades a la zona de les Torres. Les referències recollides són les següents:

jacme rayadell paga una galina de cens per raho de un alberch que en bernat de falchs li stablí en cap la costa com hom va al molí...

pere dez grau paga una galina per raho de una casa que te per en bernat de falchs al castell...

berenguer dez berenguer paga una perdiu y un diner per raho de las casas que te al castell...

pere ça torra (...) una perdiu y una galina per las casas de la balma...

ffont (...) una galina y un pol per raho de un siti qua pres en la costa. item mija galina per una casa que comparetech ab la casa de pere perera...

bernadich ça vila per unas casas que te al castell que afronten ab las casas den verdaguer y den ferrer, una galina y un diner de cens per una casa que es al torrent del forn...

guillem ça torre una galina y 4 diners per un pol per la casa que te en la costa...

guillem de montconill 1 diner de cens per raho de las casas que en bernat de falchs li stabli al cap la costa del castell de falchs...

pere perera (...) per la casa que es al cap la costa com hom va al molí...

bertomeu sant olari (...) per las casas que li stabli ques tenen ab la casa del forn e afronta ab la carrera...

ramon serra paga una galina de cens an bernat de falchs per la casa li stabli sobre el carrer que afronta ab lo portal del val. item per un siti de casas que li stablí junt la seva casa que afronta ab el torrent del infern (...) item un diner de cens per un colomer que li stabli en dret de la seva casa vers lo torrent del infern. Item una galina per las casas que tenen ab la torre nova que afronta de una part ab la font y de laltra ab la honor de ramon serra...

guillem roig (...) una galina per las casas de la torre nova...

Hem tingut també accés a dos documents on es poden llegir descripcions de l'entorn del castell. El primer és la cessió que va fer Ròmia de Cervera, el juliol de 1305, a Guillem de Falchs d'unes cases de la seva propietat situades a la part de sota del castell, que tenien celler i graner: ... domibus inferioribus dicti castri de Fax videlicet in volta quis te ab la torre et in cellario quis te ab la torre et ab lesgleia et in casa del graner quis te ab la torre..... El 6 de juny de 1309 el vescomte de Cardona va concedir al seu castlà una casa que havia fet construir pel seu propi ús al castell: ...in illis nostris domibus quos nos facimus operari in castro de Falchs ad opus et servicium nostrum...

Aquest recull de material ens permet arribar a algunes conclusions, i a la vegada, imaginar-nos l'aspecte que deuria presentar en aquell temps l'indret. Primerament es pot constatar que algunes de les referències o topònims que apareixen es poden reconèixer perfectament, com per exemple el molí, el torrent de l'Infern, la balma, la font... També sembla evident que existia una agrupació de vivendes que anaven des de sota la Torre Vella, " en cap la costa com hom va al moli", fins a la Torre Nova, travessant el barranc o torrent de l'Infern. Suposem que aquestes cases deurien formar part de la paret o muralla exterior del castell. En algun punt de la part baixa hi havia una entrada o portal, "lo portal del val". Finalment, malgrat que la majoria d'autors han escrit que la Torre Nova és una obra del segle 14è, sembla evident que és més antiga i que probablement va ser construïda a finals del 13è.

Gravat publicat a la revista "La Hormiga de Oro" (1895)

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril 2006 , número 25
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
426
Grup de divulgació de la història de Fals
Associació Cultural Recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MAIG 2006, NÚMERO 26

Casa Betlem

Segons una acta judicial de 1860, dins de les terres del mas Bastardes hi havia una caseta construïda en un lloc dit Sant Salvador del Pla de Bastardes. L'havia fet edificar l'amo Pere Bastardes, tal vegada per tenir-hi algun masover. A finals del segle 19è la caseta es trobava deshabitada i pràcticament derruïda.

El 13 d'octubre de 1889 Josep Bastardes Santasussana, el nou amo de Bastardes, va vendre's la caseta a Joan Perdigués Vilana. En els papers de la venda, la caseta s'anomena cal Salvador, i consta de planta baixa i d'un pis. El comprador va rebre autorització per engrandir la casa, aixecar un cobert per fer la funció d'estable, i explanar un tros al davant per destinar-lo a era de batre. Amb la casa hi anava també un hortet de sis quartans, dir l'Hort de la Figuera, que estava junt als horts de l'Oratori, que menava el masover de Bastardes. Per regar, l'amo va donar permís per poder fer un pou, amb la condició que aquest havia de tenir una fondària inferior als 12 pams, per tal de no prendre l'aigua del pou que ja hi havia en aquell lloc. El Perdigués també va obtenir de l'amo la cessió de la vinya de cal Salvador, de 12 quarteres, i un olivar dit l'Olivar Nou, de dues quarteres i mitja, sota el compromís de donar la quarta part de la producció. Sembla ser que la vinya era vella i hi mancaven molts ceps, ja que li va donar 12 anys per replantar-la. Per acondiciar la vinya, el parcer podia tallar tots els arbres no fruiters que es trobessin dins del tros i d'una franja de vuit metres al voltant. Podia utilitzar el brancatge per fer-ne adob, però havia de donar els troncs a l'amo. El preu d'entrada de l'establiment de la vinya i l'olivar va ser de 320 pessetes, mentre que per la casa i l'hort en va pagar 1.120 pessetes, en bona moneda de plata.

El 1897 el Bastardes va fer un nou establiment al Joan Perdigués, una porció de bosc i terra erma de 15 quarteres. En els anys següents, aprofitant-se de les dificultats financeres del mas Bastardes, el Joan va aconseguir tenir fins a deu peces de terra de l'esmentada heretat. Durant aquest període, el parcer també va deixar diners a l'amo, i a canvi d'això, el 1903 va aconseguir passar de la quarta a la novena les parts que havia de pagar de les vinyes i camps. Quan el Bastardes va vendre's la finca als germans Ferrer, aquests, en realitat, van comprar el dret de percebre la novena part de les collites de les terres que posseïa el Perdigués. En aquests anys la casa va passar a ser coneguda com Betlem, sense que ningú ens hagi pogut aclarir el motiu del canvi de nom de cal Salvador a Betlem.

Després de les terres i la casa, interessem-nos per la gent que hi vivia. A finals del segle va arribar a Fals la parella formada per Pere Rossell Casamartina i Rosa Vidal Canals. L'home era natural de Riner i la muller de Prats de Montanissell, un poble de Lleida. Després de tenir dos fills, el Pere i la Francesca, el Rossell va morir-se, i llavors la vídua va refer la seva vida casant-se amb el Joan Perdigués. Aquest pagès també procedia de Montanissell i era vidu de Rosa Alsedà. El segon matrimoni no va donar fruits, i el Perdigués, que ja passava de llarg dels 60 anys, va vendre's el 1918 al seu fillastre Pere Rossell Vidal la casa i els drets sobre les terres, per 5.000 pessetes en total.

Vista des del cantó nord (c.1938)

El 1921 s'estava a Betlem una família de masovers o estadants, vinguts de Manresa, que es deien Jaume Massagués i Amàlia Casasayas. El 1928 el Joan va enterrar la dona, però al cap de l'any, van ser els seus fillastres qui van acompanyar el seu cos al petit cementiri de l'ermita de Sant Andreu. Des de temps immemorial les cases del terme de Fals d'aquell veral pertanyen a la sufragània de Sant Andreu, que depèn de la parròquia de Sant Mateu. Pere Rossell, conegut com el Perico de Betlem, no va arribar mai a casar-se, i en morir el 1934 va heretar la seva germana Francesca Rossell Vidal. La Francesca s'havia casat el 1911 amb Francesc Giralt Bonvehí, de Castellfollit del Boix, i tenia una única filla, la Rosalina. El matrimoni no s'avenia i el Giralt va acabar marxant de casa. El 1940 vivien a Betlem la mestressa, la filla, una minyona dita Terència Corderons, i Damià Muns, el vell de cal Magí del Balç que hi

tenia llogada una habitació. A causa de la manca d'homes a casa, la mestressa tenia llogat com a mosso al jove Miquel Puigdellívol Biosca, un fill de cal Piu. La vídua "de facto" tenia plans per casar la Rosalina, que ja tenia 27 anys, amb el jove, la qual cosa no veia el Miquel amb gaire bons ulls, degut a que la Rosalina no era una noia gaire assortida. Els plans es van frustrar l'hivern de 1940, quan la noia va morir de la diftèria.

Amb ocasió del casament entre el Miquel Puigdellívol i la Montserrat Vilamitjana Baró, de Manresa, la Francesca Rossell, que s'havia quedat sense descendència, es va afillar al Miquel i el va nomenar hereu. La mestressa va morir, i el 1952 Francesc Giralt, que per llei gaudia de l'usdefruit de la casa i les terres, va avenir-se a vendre's els seus drets a Miquel Puigdellívol per 4.200 pessetes. El Miquel i la Montserrat van tenir tres fills; Josep Maria, Isidre, i Paquita. El fill gran Josep Maria Puigdellívol Vilamitjana està casat amb Maria Rosa Regués i és l'actual amo de la casa.

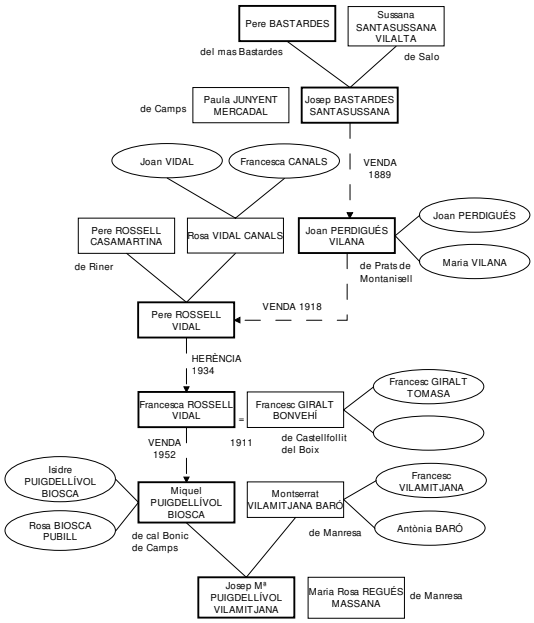

Mas Campserver (1era. part)

Valentí Campserver, l'hereu, i el seu germà Miquel es van emparellar respectivament amb dues germanes de Mura, la Cecília i la Valentina. Eren filles de Valentí Matarrodona i Gabriela Vall. Del Valentí hem localitzat dos fills; el Francesc i el Joan, i tres filles; la Magdalena es va unir amb Miquel Salt, un paraire de Manresa, l'Elisabet amb Jaume Soler, i la Gerònima amb Geroni Broquetes, encepador d'ofici. L'encepador era aquell artesà que fabricava la part de fusta de les pistoles i trabucs, però també solia encarregar-se d'adquirir el canó i la maquinària a un manyà, i llavors muntava l'arma i la deixava a punt de disparar. El dot de les dues primeres va ser de 200 lliures. La defunció del Valentí es va esdevenir entre els anys 1623 i 1626.

Francesc Campserver va fer capítols el 1626 amb l'Agnès, filla de Francesc Feixes, àlies Llobet, de Sant Joan de Vilatorrada. En els capítols sa mare el va nomenar formalment hereu, però ella va quedar senyora majora i usufructuaria de la heretat, tot imposant-se la següent obligació: *«... e la dita Cecília sia tenguda y obligada de tenir y alimentar los dits esdevenidors conjugues, fills y família llur, be y dessentment segons llur condito, axi en menjar beurer calsar y vestir y tots altres aliments necessaris, estant y cohabitant tots ensempss y fent tots una habitacio y despesa, honrantse los uns als altres com se deu y pertany, y treballant tots en comuna utilitat y profit de casa...»*

Contrafort a la façana nord de la casa

El Francesc i l'Agnès van tenir quatre filles, dites Agnès, Caterina, Margarida i Elisabet, casades respectivament amb Francesc Soler del carrer de Vilanova de Manresa, Isidre Alegre de Monistrolet, Francesc Riera, i Pere Vilatorrada, els dos darrers de Sant Joan. Els dots van estar compresos entre les 200 i les 225 lliures. De nois en van tenir tres; Geroni, Ignasi i Gaspar. Francesc va fer testament el 1674 i va morir el 1677. Quan va testar, el seu fill primogènit ja era mort, així que va fer hereva l'única filla d'aquest, la néta Maria Agnès. Per una detallada nota de despeses del fill del difunt, l'Ignasi, podem conèixer alguns aspectes del seu funeral. La caixa la va fer un fuster de Manresa, originari de Fals, dit Josep Jaume Andreu, el qual va facturar una lliura i dotze sous. Es va comprar a Josep Serra de la vila de Sallent vuit canes de baieta negra, pels vestits de dol de la vídua, pels d'una germana soltera i pels de la nena Maria Agnès, la pubilla. La roba va costar a lliura la cana, més dos sous pel transport. A l'enterrament van participar-hi vuit sacerdots, que van cobrar en total sis lliures i vuit sous. A la funció religiosa del dia del "bé" van assistir-hi deu capellans, que van percebre dotze sous per cap. També la casa es va gastar onze sous i vuit diners per una lliura de cera groga per les candeles del funeral.

El primogènit Geroni va tenir una vida molt curta. Es va casar el gener de 1668 i dos anys més tard ja era mort. La seva muller va ser la Maria Àngela Viladés, de Sant Amanç,

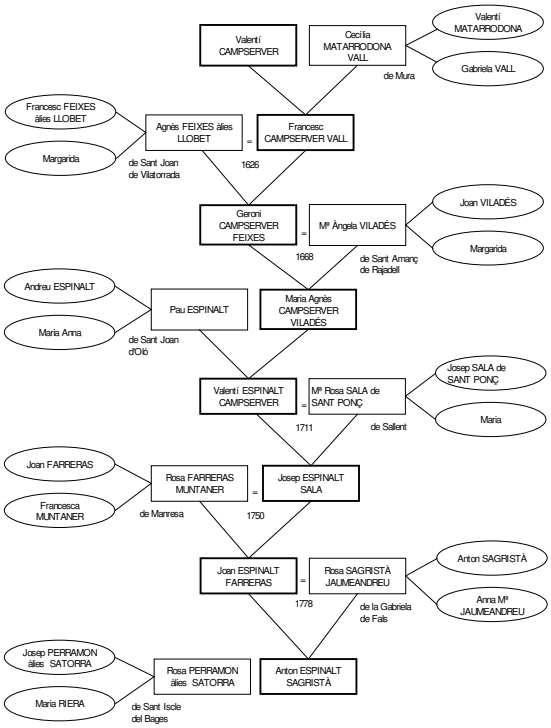

la qual va aportar un dot de 350 lliures. Van tenir de seguida una xiqueta, la Maria Agnès, però aviat el Geroni es va posar malalt. La seva malaltia va durar molts mesos, i segons les anotacions abans esmentades, la seva dona es va gastar nou lliures i catorze sous en medicines a ca l'apotecari Joan Daví de Manresa. La Maria Àngela, en quedar vídua, es va afanyar a casar-se de nou. Ho va fer el 1670 amb Pere Solernou, un pagès de la Massana. El 1682 la vella mestressa va fer testament .Va fer hereva a la néta, que llavors ja estava casada, i va deixar unes quantitats petites a la resta de fills. Al final del testament va fer constar que havia deixat en dipòsit al seu fill Ignasi unes quantes peces de valor, que havia de donar a la pubilla, tret d'un clauer de plata que era per a ell. Les joies eren quatre culleres de plata, un anell amb una pedra vermella, un altre amb una pedra verda i tres anells senzills, i un agnus sobredaurat. Un "agnus" era una mena de reliquiari, amb una imatge del Nen Jesús feta amb cera del ciri pasqual.

La Maria Agnès Campserver es va casar amb Pau Espinalt, fill d'Andreu i Maria Anna, de Sant Joan d'Oló. El pubill va posar diners a Campserver i es va fer càrrec dels deutes de la casa, com per exemple els comptes que va presentar l'Ignasi Campserver el 1681, que pujaven a 422 lliures. Durant la malaltia del Geroni i la vellesa del Francesc, qui va fer-se càrrec dels negocis va ser l'Ignasi, el qual va cuidar de pagar els treballadors que contractava la casa per les feines del camp. En els comptes es mencionen "segadors de la Muntanya", homes que venien de la Cerdanya i altres comarques a fer-se un jornal, i mossos llogats per veremar, batre o sembrar els camps. El Pau Espinalt va fer modificacions i ampliacions a l'antiga casa pairal. El 1707 va aixecar sobre l'antic edifici una gran sala envoltada de cambres. La sala tenia obertures a llevant i a ponent i una llinda datada a cada banda. L'antic portal d'entrada, format per un arc de dovelles, va passar a ser l'accés a un celler semisoterrat. El 1718 es va avançar la façana de ponent amb un porxo i unes habitacions al dessobre. També es va adossar a la casa per aquesta part dues grans tines i una altra al vèrtex nord-est. La pubilla va fer testament el 1691 i va morir poc després. El Pau Espinalt va tornar-se a casar; ho va fer amb Maria Àngela, filla del propietari Jacint Vall de Mura. En el testament que va fer el maig de 1709 a cal notari Servitja de Manresa, hi figuren Josep, Francesc, Ramon i Maria Anna, fills de la segona muller, i dos fills de la primera muller, els que tenien dret a l'herència. En primer lloc el Valentí, i després d'ell, la Maria Àngela, muller de Joan Coma de Camps. En el testament, el Pau es va voler assegurar l'etern repòs de l'ànima, per la qual cosa va encarregar 150 misses al convent de Sant Domingo de Manresa, 50 misses al Carme i 50 a Sant Francesc. També va encarregar misses a Fals i va deixar 10 sous a cada confraria.

Valenti Espinalt Campserver va contraure matrimoni el gener de 1711 amb Maria Rosa, procedent del mas Sala de Sant Pons de Sallent. El seu sogre Josep Sala li va prometre un dot de 100 dobles. Una dobla era una moneda d'or que equivalia en aquell temps a 5 lliures i mitja. Es va pactar que el dot es pagaria de manera fraccionada; 200 lliures el dia del casament, i 120 lliures anuals els propers tres anys. El 1716, la casa tenia un mosso que es deia Fèlix Moncunill, el qual guanyava un salari anual de 6 lliures i la despesa. En aquell temps a les quadres de Campserver hi havia una parella de bous i un matxo, mentre que a la cort s'engreixaven dos porcs pel consum de la família. A la façana oest de la masia Campserver hi ha una pedra amb una inscripció que recorda unes obres que s'hi van fer. A més del qui les va pagar, hi figura el nom del mestre paleta que les va realitzar. Fa així. **ALABAT SIA LO SANTISSIM SACRAMENT VA+LENTI CAMSERVER FEU FER LOBRA / LO MESTRE CALVET FEU LA DITA OBRA LO ANY 1718.**

Inscripció sobre una finestra que dona a ponent

El 1730 el Valentí va haver de pagar als seus germanastres la legítima. Li reclamaven 200 lliures i, com que no tenia efectiu, els va vendre un censal per aquest valor. El 1745 va vendre un altre censal, un de 100 lliures a Josep Barjau, beneficiat de la Seu de Manresa. Sabem de quatre filles seves, dites Teresa; Rosa, Maria i Agnès, les quals van casar-se amb Joan Vinyals, Jaume Corrons, Bartomeu Bellfill i Francesc Cornet, i d'un únic fill, el Josep. El 1746 el Valentí es va ficar en un embolic i va ser tancat al monestir de Montserrat. Aleshores la seva dona va pagar uns diners a un monjo del monestir perquè fes gestions per alliberar-lo. La situació es va allargar i, davant de les reclamacions

de la Rosa, el monjo va fer la següent declaració: «...jo Francesc Gavarró, monjo de Montserrat, tinch rebut de Rosa Campserver la quantitat de sinquanta lliures deu sous moneda barcelonesa per a costejar los gastos de certas diligencias que he fet de consentiment y petició de la dita Rosa per la llibertat del sobra anomenat son marit, que de present esta retirat en lo refferit monastir á causa de algun delicte que se li acomula y no obstant de ser cert (que ho es) que he empleat la dita quantitat a fi de facilitar per differents medis la llibertat de son marit (...) ans be falsament publica que la dita quantitat que me havia entregat no he empleat, y que demana que li restituesca. Per a librarme de esta vexacio y a fi de que la mia estimacio (que aprecio mes que tots els diners) no patesca la menor detriment, he convingut en entregar la dita quantitat...»

No se sap com, però finalment el Valentí deuria sortir de la presó, perquè el novembre de 1749 va fer testament a Manresa. Va nomenar hereu al seu fill Josep. Va viure encara molts anys, ja que el testament no va ser obert fins el setembre de 1791. Josep Espinalt àlies Campserver va unir-se en matrimoni a finals de 1750 amb Rosa Ferreras, de Manresa. El dot va ser de 375 lliures i en l'aixovar, contingut en dues caixes de noguer, hi havia dos vestits bons, descrits de la següent manera: «...un vestit, ço es, faldillas y gipo de migcarro de oro ropilla de gorgera y caputxa de vellutet, altre vestit, ço es, faldilla ropilla y caputxa de escot de flandes ab faldellí gipo y manegas de xamallot...»

El 1778 la Rosa ja era vídua, segons consta en una venda que va fer d'un tros de terra seva, de deu quartans d'extensió, situada a la partida del Collet de Sant Fruitós.

El primogènit Joan Espinalt, casat el 1778 amb Rosa, una de les filles de la Gabriela de Fals, va morir jove. En el testament que va dictar el 1780 va nomenar tutor del seu fill petit a Bonaventura, el seu germà. Aquest es va cuidar de l'administració de l'heretat, i com a tal consta en el capbreu general de 1792. El 1799 va donar comptes de la seva administració al seu nebot, que havia arribat a la majoria d'edat. Com que no es van posar ben bé d'acord amb les xifres van escollir dos àrbitres, que van ser Valentí Riera de Sallent i Rafel Arola de Calders, perquè aquests arribessin a una concòrdia satisfactòria per ambdues parts. L'hereu Anton Espinalt àlies Campserver va triar com a muller a Rosa Perramon àlies Satorra. La Rosa venia d'una casa de Sant Iscle del Bages, coneguda des de molt antic amb el nom de mas Satorra o Ça Torra. El dot va ser de 700 lliures i l'escreix, o donació per noces, que va fer l'Anton a la seva futura muller, va ser de 175 lliures. Al primer fill baró que van tenir li van posar Josep, i aquest esdevindria el següent hereu, tal com es va publicar en la segona part de la història d'aquesta casa.

Mas Oms (2a. part)

La història d'aquesta antiquíssima heretat, anomenada originàriament Torrablanca als seus orígens, va sofrir un fort cop de timó el 1636, quan va ser venuda per la família que l'havia tinguda durant generacions. La Gerònima, vídua de Joan Homs, ensems amb el seu fill Joan Homs, es van vendre la propietat al seu poderós veí, el Pere Moncunill. Ignorem el motiu de tal decisió, però podem suposar que les dificultats econòmiques van arribar a tal punt, que els Homs no van tenir altre remei que vendre per evitar la ruïna.

Poc després de comprar la propietat, Pere Moncunill va gastar-se alguns diners en arranjar l'esglesiola que hi havia al costat del mas. L'església, d'estil romànic, era coneguda com Sant Pere de Torrablanca. Va fer tapiar una porta lateral i en va fer obrir una altra a la part frontal. Una llinda marcada amb l'any 1645 donava testimoni d'aquest fet. Dic donava, perquè la dita església ja no existeix. Un dels darrers amos que ha tingut la casa va voler desembarassar els voltants, i com que la vella església li feia nosa, va manar que l'excavadora l'ensorrés fins als fonaments. La llàstima és que ningú es va assabentar de l'atemptat al monument, i si algú en va tenir coneixement, no va fer res per impedir que es destruís un element important del patrimoni col·lectiu. A prop de la casa hi ha un altre element singular; el pou anomenat "el Pou del Diable". S'explica una llegenda al voltant d'aquest pou, que va sobre el tema clàssic de les argúcies del diable per tal d'aconseguir endurse alguna ànima innocent a l'infern, i de l'eterna lluita del bé sobre el mal, resolta sortosament en última instància per bé. La llegenda segurament és una fantasia moderna, però s'ha de contemplar la possibilitat que sigui una història vella que s'hagi anat transmetent a la vora del foc de generació en generació.

El 1762, Francesc Moncunill va fer edificar una caseta dins dels límits del mas, a dalt de la carena. És la casa anomenada Collbaix, i es diu que la va fer perquè un masover li vetllés els boscos que tenia en aquell vessant de la riera. Durant els tres segles i mig que el mas Oms va quedar lligat a l'heretat Montconill, les referències al mas Oms són més aviat escasses. Formava part del patrimoni

F. VILLEGAS

Vista general del mas (1946)

de Montconill, i com a tal apareix en els inventaris, els capbreus, i els cadastres. Pensem que durant aquest període la casa va estar normalment habitada, ja fos per masovers o treballadors, i que les seves tines van seguir funcionant, ja que sovint els contractes de rabassa signats pels amos de Montconill estipulen que les parts s'han de portar a les tines del mas Oms. En algun cas, com un establiment que es va fer el 1778 als germans Vicenç i Francesc Oller, s'especifica que els parcers podran viure a la casa mentre duri la feina d'arrencar el bosc i plantar la vinya, i que podran construir prop del mas una tina pels seus raïms.

El primer masover de qui es té notícia és Francesc Valls, el qual tenia el 1716 un matxo per cultivar les terres i dos porcs per engreixar. La informació que hem recollit dels masovers que han passat per la casa els darrers cent anys són les següents: El 1885, el masover Josep Puig Esquius, natural de Sant Salvador de Torroella, es va casar amb Mònica Duocastella Miquel, de la Molsosa. Van tenir dos fills, el Pere i el Gregori. El 21 d'octubre de 1894 va passar un fet extraordinari, que va registrar el Jutge de Fonollosa amb aquestes paraules: «...Mónica Duocastella, domiciliada en Can Homs, declaró que a las 6 de la mañana de ayer, al abrir la puerta de su casa se encontró con una mujer de unos 30 años manifestándole que a eso de las doce de aquella noche, en el cubierto de la prensa de la casa de la declarante, había dado a luz a aquella niña que le entregaba para que cumpliera con ella los primeros deberes que impone la Caridad Cristiana. Que la indicada no era de legítimo matrimonio, que fue seducida con promesas de matrimonio, que tal vez se hubiera efectuado a no haber muerto su seductor, y que a cuantas otras preguntas se le hizo contestó con evasivas, habiendo la declarante llevado la recién nacida al Bautismo de Fals, y que le pusieron los nombres de Mónica, María y Francisca, y el Juzgado da por apellidos Canhoms Expósita, habiendo dado curso a la indicada para la Casa de la Maternidad...» Afegim que la Mónica Canhoms va sobreviure a l'hospici i va morir de vellesa a Terrassa.

El Pere Puig Duocastella va fer parella amb la Francesca Arnau Tomasa, de Sant Mateu. Quan es va morir el Pere, la Francesca es va casar amb el seu cunyat Gregori Puig Duocastella. Amb el germà gran va tenir tres fills i un amb el germà petit. El 1940 va morir la Francesca i el 1941 el Gregori. Aleshores van quedar de masovers el Josep Puig Arnau i la Leonor Viladrich Casas, una de les filles dels masovers de Campserver. Cap a l'any 1945 van marxar i van ser substituïts pel matrimoni format per Eugeni Baraldés Duarri i Maria Barturó Tasias. L'Eugeni era de cal Balandrès de Camps i tenia dos nois i dues noies. El Pepet Baraldés era cisteller i es va casar amb la Roseta Comas, de la masoveria de la Torre de Fals, el Mingo es va casar amb Carme Jové, de Montmajor, i la Maria ho va fer amb l'hereu de cal Guinard. A començaments de la dècada dels seixanta, els Baraldés van marxar i la casa va quedar buida. Durant una temporada, l'amo va llogar-la al Rossell de l'empresa de pinsos Picrosa de Manresa, el qual va instal·lar en un cobert davant de la porta principal un molí de moldre farina de peix, una activitat molt molesta per la població circumdant, ja que la fortor de peix era molt ofenosa.

F. VILLEGAS

Pou del diable (1943)

Després de l'interval dels masovers, recuperarem la història dels propietaris. L'heretat Montconill va anar a mal borràs i va acabar desmembrada i venuda a trossos. En la inscripció al Registre de 1863, la finca del mas Oms consta de 256 quarteres de terra i està valorada en 149.466 rals. El 1962, Joan Moncunill va arrendar els boscos del mas Oms a Àngel Vilanova Sellarés, que tenia una serradora a Manresa. El contracte permetia tallar pins i pollancres durant quatre anys. El 1971, el Moncunill va segregar les 86 hectàrees corresponents al mas Oms i les va vendre al Vilanova. Posteriorment es va veure que la superfície de la finca era en realitat de 107 Ha. L'incendi de l'agost de 1973 que va arrasar la muntanya de Coll Baix, va convertir la magnífica obaga del mas Oms en un cementiri de troncs calcinats. Aquell mateix setembre el Vilanova es va vendre la finca a Ramon Bernades Prat, de Terrassa. Dos anys més tard aquest se la va revendre a Valentí Prat Torrabadella, un marbrista de Castellbell. El nou propietari, aprofitant la màniga ampla de les autoritats, va fer una parcel·lació de la propietat, i es va vendre, entre els anys 1976 i 1979, setze trossos de terreny a diverses persones. Antoni Trullàs, que ja havia comprat Montconill, va ser el comprador de dos dels lots, amb un total de 24 Ha. Amb els anys alguns dels compradors han construït cases i altres edificacions dins dels límits de l'antic mas Oms. El tros de 19.000 m2 on s'hi trobava la masia, aleshores molt espatllada, el va comprar Miquel Torrents Padrós, un peixater de Terrasa. El Torrents tenia una granja de porcs que tenia intenció de traslladar a Fals. Per això, amb una excavadora va fer la "neteja" dels coberts, tines i altres annexes que envoltaven la casa, així com l'ermita de Sant Pere de Torreblanca. Sembla ser que va conservar algunes dovelles i altres elements de la primitiva església. La granja finalment no es va arribar a fer i el 1979 la casa va passar a Tomàs Mulet, un agent comercial de Terrassa, i a la seva muller Encarnación Castro Rico. Aquests la van tenir tres anys i el 1982 la van vendre al

matrimoni Joan Salmeron Cortés i Montserrat Planchat, també de Terrassa. Els Mulet ja van iniciar algunes tímides reformes a la casa, que estava en força mal estat després d'anys d'estar deshabitada, però han estat els actuals propietaris qui han portat a terme obres de restauració importants. En el tros del voltant hi han plantat nombrosos arbres fruiters, i també disposen d'un tancat on crien porcs senglars en captivitat.

Capítol apart mereix la iniciativa del senyor Salmeron de construir una església a imatge i semblança de la que va ser enderrocada. Basant-se en unes fotografies que va fer un excursionista el 1940, es va començar el 1995 a construir un edifici de pedra, de mides i proporcions similars a l'antic Sant Pere de Torreblanca. L'emplaçament es va canviar però, passant de la banda de migdia de la casa, al cantó oposat. El maig de 1997, monsenyor Joan Martí Alanís, Bisbe d'Urgell i Copríncep d'Andorra, va beneir els fonaments, i el 2002 les obres estaven acabades. L'església està dedicada a Sant Pere, i també compta amb imatges de les maredédeus de Montserrat i de Meritxell.

Camins i carreteres

La major part de les vies de comunicació que atravessen el país tenen l'origen en els primitius camins o calçades, els camins rals, que utilitzaven els antics habitants per desplaçar-se d'un lloc a l'altre, ja fos per intercanviar productes al mercat o per mantenir la xarxa de relacions socials. A part dels camins principals hi havia un entramat espès de caminets que comunicaven les cases entre si i amb els trossos de terra. Aquests camins eren molt fressats i el seu manteniment anava a càrrec dels usuaris habituals. El manteniment de les gran artèries de comunicació, així com els ponts, anava a càrrec de l'autoritat, que tenia poder per obligar els vassalls a contribuir amb alguns jornals a les obres de construcció i manteniment. Modernament, aquest paper l'ha assumit l'administració de l'estat.

Segons un informe de 1892, tres camins carreters atravessaven el terme de Fals. El primer venia d'Aguilar de Segarra, i passant pel Pla de Centelles i Fonollosa, atravessava el Pla de Fals per la Creu i anava a trobar el camí de Rajadell a Manresa, a l'alçada del mas Bosc de Monistrolet. El segon baixava de Camps fins el Molí de Boixeda, i llavors seguia la riera fins a Sant Joan. Només la segona part d'aquesta via permetia el trànsit de carros. El tercer camí seguia una direcció sud-nord i tallava els dos anteriors a la Creu i al Molí de Boixeda. Començava a l'estació de Rajadell, atravessava el Pla de Fals, creuava la riera en direcció a Jaumeandreu i acabava el seu recorregut a la carretera de Cardona a Manresa, a l'alçada de cal Caballé de Callús. Segons el mateix informe l'estat dels camins era en general dolent, sobretot després de la temporada de pluges, i el manteniment anava a càrrec dels veïns. La prestació personal de cada cap de casa per aquest concepte era l'any 1868 de sis jornals anuals, o pagar 10'8 escuts en diner.

A començament del segle 20è, el Govern va aprovar un pla que contemplava l'enllaç de Manresa amb Calaf mitjançant una carretera empedrada. El traçat va ser molt discutit entre els alcaldes dels pobles, que veien el pas de la carretera com una bona oportunitat de desenvolupament. En el Ple d'abril de 1910 es va manifestar la satisfacció de la corporació pel fet que la carretera passés pel poble de Fonollosa, però el regidor de Fals, Jaume Galobart, va fer la proposta que es fes també un ramal que anés de Callús a l'estació de Rajadell, per evitar així que el poble de Fals quedés incomunicat.

El projecte va seguir el seu curs, i a primers de 1924 el departament d'obra pública de la Mancomunitat de Catalunya va anunciar que aviat s'iniciarien les obres. Entre el març i l'octubre d'aquell any colles de treballadors van obrir el tram entre Sant Joan i el Molí de Boixeda. Es van haver de construir tres ponts, un canal i sis murs de contenció. Els obrers pernoctaven al mas Torreblanca, i per una redacció escolar d'un nen d'aquesta casa sabem que l'empresari de les obres era Antoni Escorsell, l'encarregat, el senyor Ventura, i el cap de personal, el senyor Lluís. El maig de 1925 les obres estaven totalment aturades i aquesta situació va durar força temps, perquè la carretera no es va acabar fins a començaments de la dècada del 1930.

Cuïlla de carreteres al Molí de Boixeda (c.1950)

Un cop aconseguida aquesta important via de comunicació, la gent de Fals va intensificar la seva reclamació d'un ramal que unís el poble amb la carretera i amb el tren. El juny de 1926, l'Ajuntament va accedir a les súpliques dels veïns i va aprovar construir una palanca per atravessar la riera. El febrer de 1934 es va rebre una instància, signada per tots els caps de casa de Fals, demanant la construcció del ramal. La comissió municipal de Foment va fer un informe molt favorable sobre el tema: «... tenint en compte lo logic de la peticio, que ve apoiada per rahons tan poderoses com la manca de comunicacio, la qual quedaria resolta amb la construcció de sols quatre quilometres de camí o carretera (...) tenint en compte que un nuclí important de població es trovi enclavat entre dos grans vies de comunicació, la carretera de Calaf i el ferrocarril del Nort, i a tan migrada distancia, sens que sia permés el transport de llurs productes agrícolas....» Per acord

del Ple, l'alcalde Valentí Ibáñez va sol·licitar l'obra al Conseller de Treball i Obres Públiques de la Generalitat. Durant el bienni de 1934-36, l'alcalde Josep Grau també va insistir sobre el tema, però l'únic que va poder aclarir es que l'expedient estava aturat a Barcelona. El 1935 es va encarregar a l'empresa "INAR" el projecte, que va costar 1.910 pessetes. Durant la guerra es va crear una "Comissió del Camí", que va recaptar 100 pessetes de cada cap de casa, fos propietari o parcer, que van servir per arreglar el camí, que estava intransitable a causa de les roderes i el fang. La primavera de 1940 es va publicar un ban ordenant als veïns que col·laboressin amb un jornal en la reparació del camí. Aquesta acció es va anar repetint fins a la dècada dels 60. A cada home se li demanava que portés una eina de cavar i una altra de moure terra. A cada torn algú havia de portar l'animal i el carro. L'octubre de 1943 es va aprovar finalment la construcció del pont sobre la riera. Es va adjudicar l'obra al paleta Josep Vall, amb un pressupost de 8.000 pessetes. L'Ajuntament es va comprometre a aportar el 15%, anant la resta a càrrec dels veïns. Com que el ciment anava racionat, es van haver de sol·licitar a la superioritat 200 sacs de portland.

El 1960 l'Ajuntament va acordar destinar 200.000 pessetes a la construcció del ramal, pagant a la Diputació quotes anuals de 8.000 pessetes durant 30 anys. El 1964 va arribar el projecte definitiu, però la data de realització no es concretava. Finalment el projecte es va desencallar de la manera més normal, és a dir, amb influències. Andreu Claret havia estat secretari municipal durant la guerra civil. Se li imputaven els crims més horribles, de manera que va haver d'exiliar-se a França. Uns anys després, instal·lat a Andorra, on havia fet fortuna amb les màquines llevaneus, gaudia de notable influència sobre els jerarques del règim franquista. El Claret es va interessar pel projecte del ramal i va concretar una reunió entre els responsables de la Diputació i les forces vives de Fals. Al cap de poc van començar les obres.

El 22 de setembre de 1968 es va fer la inauguració de la carretera del Molí a l'estació, que a més, incloïa una desviació fins el Raval d'Oliveres. Van presidir l'acte l'Excel·lentíssim Governador Civil i el President de la Diputació de Barcelona. Per la cerimònia es van comprar 30 metres de bandera nacional, 10 metres de cinta per tallar, i una pancarta de 8 metres, que va retolar el pintor Porquet. Hi va haver discursos i al final tots van acabar fent un tec al restaurant del Molí de Boixeda.

Aquesta història de les carreteres es completa dient que el 1980 es va millorar el ferm i el traçat del ramal, que tants esforços havia costat aconseguir, i que el 1996 es va obrir la C-25, l'Eix Transversal, que tanta transcendència té en el present, i tindrà en el futur del nostre poble.

Aiguats, secades i altres desgràcies

Hi ha una certa tendència a creure que la causa dels excessos climàtics que patim darrerament rau en l'activitat humana, poc respectuosa amb el medi ambient. Segons alguns savis, el canvi climàtic que estem provocant amb la nostra indústria contaminant i amb els nostres cotxes és la causa de tots els desastres, ja siguin inundacions, huracans o secades persistents. És veritat que la influència de l'home sobre l'atmosfera mai havia tingut la importància d'ara, però també es cert que el clima mediterrani no s'ha caracteritzat mai per la moderació. És el nostre un país "que no sap ploure", com diu el poeta, o plou massa o no plou gens. La temperatura també peca d'exagerada, i oscil·la entre les fortes gelades i les grans calors. Hem recollit alguns testimonis de pagesos de Fals, que van enregistrar per escrit fenòmens meteorològics que els van colpir, i també testimonis orals de la gent gran del poble. El recull que ve a continuació no pretén ser un estudi exhaustiu de l'evolució del clima en el decurs dels anys a casa nostra, sinó únicament una col·lecció de fets anecdòtics que tenen a veure amb el temps.

L'amo de Boixeda va anotar en el seu dietari que el dia de Sant Bartomeu de 1844 va caure un gran patac d'aigua a la zona de Castelltallat, que va fer pujar tant la riera de Fals que l'aigua va arribar a unes termes, situades sobre unes roques del Gorg Negre, que senyalaven el termenal de les seves terres amb les del Massana. La rierada es va endur tots els horts que hi havia al costat de la riera i, segons el Boixeda, *«...la causa de portarsan els orts va se que es volian fe amos de la riera...»*

Per la primera Pasqua de l'any 1865 hi va haver unes gran pluges i llavors no va ploure més fins el dia 5 de juny de 1866, que va arribar una pluja de llevant que va durar un dia sencer i va deixar una molt bona saó. El 27 d'abril de 1868, el Boixeda, el Montconill i el rector van participar en una rogativa al santuari del Miracle. El relat de la cerimònia és el següent: *«Varan treura la mare de Deu perque aiabia una secada mol mala y el matex dia va ploura, de modo que ab la pluja a la esquena varan fe la profesó, y feia 46 añs que no la avian treta a la mare de Deu y tambe abia plogut al matex dia, y en seguida va continuá a ploura, que en pochs dias va ploura mol y la añada se va torná mala. Hi avian davé 34 profesons, peró nomes sen van fe 24 perque la pluja ho va impedir. Hi avian 64 banderas, 19 imatges de Sant Crist, 32 creus de plata, 24 vera creus de plata, 12 nois vestits de angels. Vaig judicar que al menys hi avian 8000 personas»*

El 6 de maig de 1870 va caure una pedregada que només va deixar vi per beure, i encara dolent. El 6 de setembre de 1871 en va caure una altra de pedregada que gairebé va espatllar tots els raïms. Aquella tardor va ploure tant que no es va poder entrar a les terres i no es va poder sembrar res. El sembrat tardà també va anar malament a causa del fred , de manera que no es va collir ni per la llavor. Es veu que la mala collita va ser general, perquè l'amo de Boixeda va relatar que aquell mes de juny la xeixa d'Aragó que va arribar a l'estació de Rajadell es pagava a dotze pessetes i dos rals la quartera, un preu molt car.

En les actes dels Plens Municipals, sovint es fa referència a mesures preses per pal·liar els efectes dels desastres naturals. Així el 26 d'agost de 1893, de 4 a 5 de la tarda, va caure una gran pedregada que no va deixar cap pàmpol als ceps. L'Ajuntament va acordar demanar a la Diputació una reducció de la contribució. La Diputació va ser sensible amb la desgràcia, però amb un cert retràs, ja que l'expedient de zona catastròfica no es va resoldre fins l'estiu de 1909. La contribució global del municipi va passar de 6.396 a 4.428 pessetes. Val més això que res, deurien pensar els afectats. Mentre esperaven l'ajuda però, noves pedregades van castigar els pobres pagesos. Les més fortes van ser el 7 de juny i el 16 d'agost de 1909. Aquell any els amos van perdre la collita, però els parcers van perdre el seu mitjà de subsistència, de manera que l'Ajuntament va acordar ajudar (?) a les classes més desfavorides.

Alguns avis del poble recorden haver sentit explicar que un any per Sant Isidre va fer una gelada que va matar tots els brots dels ceps. No els havien pas enganyat, ja que la històrica gelada està documentada en els anals del poble. Ramon Grau Casanovas, del Grauet; era un home meticulós que anotava en una llibreta tots els fets rellevants de la vida del poble. Amb la seva elegant cal·ligrafia anglesa va deixar escrit el que segueix: «El día nueve de Marzo de mil ochocientos ochenta y tres, despues de un invierno benignísimo, el mas benigno que recuerdo, en que casi no sucedió helada alguna, hizo una nevada de diez y siete centímetros de espesor, con tan malas consecuencias que tuvimos nieve en este llano por espacio de quince dias y cerca un mes en las alturas inmediatas, de cuyas resultas se sucedieron tan fuertes heladas que diezmó el trigo, mató a la cepas la mitad de sus yemas y secó algun que otro olivo aquí, pero en algunas partes como a orillas del Cardoner perecieron mas de la mitad. Este frio se hizo sentir intenso hasta en los lugares mas preservados, pues que en Barcelona llegó a helar el agua dulce en las embarcaciones. Siguió helando todo el mes de Abril y parte de Mayo, pues que, el dia quince, festividad de San Isidro se helaron y secaron aun muchos brotes de cepas. Esta nevada sucedió tras dos o tres dias de viento muy frio. Si se distinguió esta primavera por muy fria, por muy húmeda se distinguió tambien, de manera que el daño que por una parte causaba el frio a las plantas, lo curaban las beneficas lluvias, que suaves y copiosas menudeaban sobre nuestros campos...»

En una altra llibreta, el Grau va relatar que el 12 de maig de 1916 va caure una gran pedregada que va arrasar el Raval de la Creu i les finques de la Torre, Massana, Boixeda i Bosc. Es va perdre bona part de la collita de raïm i el preu del vi va pujar fins a 30 o 35 pessetes la càrrega. El 13 de juny de l'any següent hi va haver una altra pedregada, que sumada a les pluges i nevades d'aquell hivern, va provocar que la collita de blat fos pèssima. A més a més, la vinya va ser molt perjudicada pel míldiu i l'oídium, i per una forta xardor que va fer els mesos d'agost i setembre.

Més recentment també s'han donat malvestats causades pels elements atmosfèrics. L'amo de Torreblanca va enregistrar una gran nevada l'hivern de 1920. L'estiu de 1935 va caure una bona pedregada al Pla de Fals, que va fer molt mal a les vinyes. Els pagesos que es van quedar sense feina van demanar poder-se acollir al programa del "paro obrer", que consistia en llogar als aturats per treballar en les obres de la carretera. Segons un informe de l'Ajuntament, els dies 14, 15 i 16 de febrer de 1944 hi va haver un gran temporal de pluja i neu. Es van produir esllavissaments importants i la carretera va quedar tallada en diversos punts. També van caure pals i els pobles no van tenir electricitat durant cinc dies. Una bona part de la collita de cereals es va perdre. Durant l'hivern i primavera de 1945 no va caure ni una gota d'aigua. El dia 3 de maig, gent de Fals va participar en una rogativa al Santuari de Joncadella per demanar la pluja. Aquella nit no va ploure, però van baixar les temperatures per sota de zero, i a l'endemà tots els brots tendres dels ceps eren morts. Un altre fet notable va ser el fred intens que va fer el mes de febrer de 1956. El dia de la Candelera la temperatura va assolir el mínim i va causar la mort de la major part de les oliveres del terme. També és de destacar la nevada del desembre de 1962, superior als 50 cms.

Més recentment, el desembre del 2001, una forta nevada va fer suspendre totes les sessions del Pessebre Vivent, justament l'any que es celebrava el 25è aniversari. El darrer desastre ha estat la nevada del dia 27 de gener de 2006, que va tenir com a conseqüència que molts pins dels boscos s'esqueixessin a causa del pes de la neu.

CALENDARI DEL PAGÉS

PER LO ANY

1856,

PUBLICAT

PER L' INSTITUT AGRÍCOLA CATALÀ

DE

SANT ISIDRO.

BARCELONA,

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Maig de 2006, número 26
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
427
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2006, NÚMERO 27

El Castell de Fals

Vista de la Torre Vella i l'església

Els documents del segle XI al segle XIII

Unes escadusseres i primeres notícies referents als habitants i a les seves cases i masos existents al terme del castell de Fals, ens parlen de Llobet i la seva esposa Poca i de Pere Arnella, casat amb Ermessenda, com a compradors d'uns casals, anomenats de Cabanils, situats a la Coma de Salelles, topònim possiblement relacionat amb el nom del venedor, Pere Salelles, que signà aquell acte el dia 10 d´abril de 1040. Aleshores, era Pere Ponç qui s'anomenava senyor de Fals, Falcs, Falchs o Falx i, el dia 23 d'abril de 1042, juntament amb un tal Arnau Bernat, vicari, i amb Albert, batlle del vescomte de Cardona, van fer donació a Berenguer Guillem i a la seva esposa Sança d'un maset erm, anomenat mas Cantacorbs, situat al terme de dit lloc.

Coneixem el nom d'un altre dels masos del terme, el mas Torre, també anomenat Clarcemia, que vocatur de Clarcemia, els propietaris del qual, Guillem Bonfill i Gerberga, van fer-ne donació a l'església de Sant Vicenç de Cardona el dia 17 de setembre de 1080. Gairebé un segle més tard, concretament el dia 28 d'abril de 1164, un abat de l'esmentada casa de Sant Vicenç de Cardona, Bernat, i el prior Pere van fer donació a Pere de Miralpeix i a la seva muller Saurina d'un alou anomenat Plana, que era de pertinences del mas Miralpeix, de Fals, que per la banda de tramuntana afrontava en el riu de Fals. Si a mitjans del segle XI hem esmentat Pere Ponç, que s'anomenava senyor de Fals quan possiblement només seria castlà, cal parlar ara, a començaments del segle XIII, d'un altre castlà, anomenat Bernat, proclamat vicari de Fals, el qual, juntament amb la seva esposa Ramona van fer donació el 31 d'agost de 1202 d'un alou situat al coll de Santa Maria, del terme del castell de Fals, al seu fill Berenguer de Fals i a la seva muller Guillema. Ens interessa destacar d'aquest document les afrontacions de dit alou, que per la banda de llevant ho feia en la vinya de Pere Sala, pel costat de migdia afrontava en el camí que anava al Grau, per la banda de ponent en el torrent Kaval mortuus i, finalment, en el camí que permetia anar a Malagarriga. Poca cosa més coneixem de Bernat de Fals. Solament sabem que va fer testament a Manresa el dia 1 de juny de 1204. Demanà que el seu cos fos soterrat a Santa Maria de Manresa, església a la que deixà 100 sous, una important quantitat de diners, mentre que a la de Sant Vicenç de Fals i al seu clergue els feia una deixa de 15 sous. El seu fill hereu era, com ja hem insinuat abans, Berenguer de Fals, al qual va fer donació del castell de Fals, i els drets que tenia a Torreblanca, Montesquiu, Sant Mateu, Sant Andreu de Comallonga, el mas de Sala, del terme d'Aguilar, tot el que tenia al castell de la Llavinera i en el castell de Sant Llorenç, així com els seus drets sobre el mas de Pinatis, del lloc de Maçana, i una sammata salis quem abebat in sale de Cardona, que tenia per Guillem de Mediona. La muller de Bernat de Fals era Ramona a la qual va fer donació del seu castell de Durfort, que tenia en feu pels néts que tenia a Castellolí, als quals va fer donació dels drets del castell de la Llavinera en cas de que el seu fill Berenguer morís sense descendència. No sabem el nom de la filla del testador que estaria casada amb un Castellolí. En aquest testament Bernat de Fals sols parla de les seves germanes: Elisenda, que era monja del monestir de Vallbona, Berenguera i Ramona. A l'hereu Berenguer, que aleshores seria menor, va assignar-li com a tutors a Guillem, vescomte de Cardona, a Ramon de Boixadors, a Ramon de Vivaria i a Pere de Sant Gil.

La manca d'informació ens fa avançar el nostre relat fins el dia 8 de juny de 1250, quan apareix per primera vegada el senyor Bartomeu de Castellolí, que possiblement seria el nét de Bernat de Fals, amb el que reprendrem la nissaga dels castlans de Fals. Fou aleshores quan Ramon, vescomte de Cardona, va fer donació a Bartomeu d'un alou situat al balç d'Alcatare, *in quo covant agiles usque ad Gorgun Nigrum videlicet Irlam Jusanam et Subiranam et vineam de molendino et ortam de Nogerio, que afrontava per orient en dit balç, a migdia en les terres del mas de Roca i en les del mas de Bachova, i per occident en l'hort de Ferrer Ramas de Podio Oromir.* Tot l'alou estava situat al terme de Falcs, en el comtat de Manresa.

Vista de la Torre Vella i l'Església des del nord oest

El fill hereu de Bartomeu de Castellolí fou Guillem de Fals, que es va casar amb Sibil·la de Rubinat. Aquesta senyora era filla de Gombau de Rubinat i d'Elisenda, els quals van fer donació de 700 morabatins com a dot a la seva altra filla Ròmia de Rubinat quan es casà amb Bernat de Riner. Mitjançant un document signat el dia 16 de juliol de 1264 sabem que per a fer front al pagament d'aquella quantitat van hipotecar el castell del Talladell. Un document datat el dia 2 de juny de 1269 ens diu que la germana de Guillem, Ròmia de Fals, estava casada amb Ramon de Talamanca, senyor del castell de Santa Fe (terme de les Oluges, Segarra), castell que havia comprat al cavaller Galceran de Santa Fe. Aquest Galceran havia ordenat a Bernat de Pontils, el dia 5 de gener de 1263, que retés homenatge per dit castell a l'esmentat Ramon de Talamanca, que al seu temps el va vendre al seu sogre Bartomeu de Castellolí i al seu cunyat Guillem de Fals. Guillem i Ròmia de Fals tenien altres dues germanes, una casada amb un personatge cognominat Pujalt, el fill dels quals fou Guillem de Pujalt, i Blanca de Fals, que es casà amb Berenguer de Sant Guillem. Per cloure direm que Ròmia de Fals es casà en segones núpcies amb Guillem de Corbella, amb el que tingué els fills Guillem, Berenguer i Bernat de Corbella, i del qual era vídua a començaments d'octubre de 1306.

Guillem de Fals també era castlà del castell del Talladell (terme de Tàrrega, Urgell), de manera que el dia 20 d'octubre de 1292 va signar un document de confirmació de la venda d'un farraginal que Bernat Cabrera, de Tàrrega, va fer a Berenguer Verdú, del Talladell, el qual demanà al castlà Guillem de Fals i a la seva muller Sibil·la que li reconeguessin l'esmentada adquisició imposant-li el cens que creguessin oportú.

Notícies de començaments del segle XIV

El cavaller Guillem de Fals va fer testament, el dia 17 d'agost de 1300, nomenant marmessors Berenguer de Talladell, Berenguer de Castellolí, senyor de Rubió, Berenguer de Montbuí i Guillem de Montbuí, a qui demanà que s'encarreguessin de la distribució dels seus béns, juntament amb el guardià dels frares menors de Cervera, pels que tenia una evident predilecció. Deixà estipulat que el seu cos fos soterrat a Santa Maria de Montserrat en cas que morís trobant-se a Catalunya o a l'Aragó, però en cas de morir fora d'aquells territoris, volia que fos soterrat a la casa dels frares menors de la ciutat on morís o bé a la seva església parroquial. A més dels 200 sous que deixà a l'esmentada Santa Maria de Montserrat, va fer altres deixes a les esglésies de Sant Vicenç de Fals, de Santa Maria del Grau, de Sant Joan de Conomins, de Torreblanca, de Sant Martí de Maçana, al monestir de Pedralbes, a Santa Llúcia de Rajadell i a la capella del castell de Santa Fe. En aquell document Guillem de Fals reconegué que la seva muller Sibil·la de Rubinat li havia aportat en dot els feus del Talladell, de Rubinat i d'Òdena. Nomenà hereu el seu fill Bernat de Fals, a qui obligava a portar les armes de Fals. Si aquest moria sense fills, seria succeït per Mateu de Vilallonga, també dit de Balsareny, fill de la seva germana Falgueta de Fals, aleshores vídua de Ponç de Vilallonga, castlà de Calaf. Els successors en l'heretat serien els nebots del testador Guillemó de Pujalt, o sia a Guillem de Corbella, Berenguer de Corbella, Bernat de Corbella, Bartomeu de Sant Guillem i, finalment, l'herència passaria a mans del senyor de Castellolí. En aquest darrer cas aquest no estaria obligat a portar les armes de Fals sinó les de Castellolí. Això ho ratificà Bernat de Fals, l'hereu primer, que aleshores tenia 14 anys i que prometé complir les darreres voluntats del seu pare.

Ramon Folc, vescomte de Cardona, era el senyor eminent del castell i del terme de Fals i, en un document signat el dia 11 de febrer de 1303, reconegué que havia mantingut una discussió amb el castlà Guillem de Fals per la possessió de la casa anomenada la Torreblanca, de dit terme, de la que ambdós es deien feudataris. El cavaller Ponç d'Oluges i el jurisperit cerverí, Guillem de Manresa, anomenats àrbitres en l'esmentada qüestió, declararen que el domini perpetu de la casa de la Torreblanca era de Guillem de Fals, però que això no podia provocar cap mal, *non positis facere gerram de dicta domo*, al seu senyor superior, el vescomte de Cardona, que mantenia la senyoria sobre tot el terme de Fals. El vescomte Ramon Folc mogué un altre plet contra el castlà Guillem de Fals, fent costat a Ròmia de Cervera, filla de Pere de Cervera, que tenia drets en una altra de les castlanies del castell de Fals, tal com declaraven els seus tutors Guillem de Claramunt, cavaller de l'orde de l'Hospital de Jerusalem, i Ermengol de Calders. La qüestió fou resolta pels mediadors abans esmentats, Ponç d'Oluges i Guillem de Manresa el dia 19 de maig de 1303. Sembla que els enfrontaments entre el vescomte de Cardona i el castlà de Fals havien acabat, ja que el dia 31 d'agost de 1303 el senyor de Cardona autoritzà a Guillem de Fals a disposar lliurement pel seu bestiar d'unes cases que pertanyien a Ròmia de Cervera, tal com veurem més endavant.

Sabem que Guillem de Fals signà un debitori de 886 sous i 6 diners, el 4 de novembre de 1303, a Guillem Jorba i a Bernat Bas, paraires de Tàrrega, per la compra que els havia fet de draps, *pannorum France et Narbone*, pel pagament del qual obligà els censos que rebia al Talladell. Tanmateix, la seva muller Sibil·la de Rubinat signà un document de donació de 1.000 sous, el dia 8 d'agost de 1304, a la seva filla Falgueta de Fals, aleshores vídua de Ponç de Vilallonga, castlà de Calaf, recordant que l'hereu era el seu germà Bernat de Fals. Aquest no va pagar-li els 1.000 sous esmentats de la deixa de la seva mare fins el dia 24 de maig de 1316. Encara vivia el seu pare quan Bernat de Fals obligà a fer una capbrevació o declaració dels seus béns als habitants de Fals, la qual començà el 18 de maig de 1303 amb la declaració de Guillem de Montconill.

Ròmia de Cervera, que era filla i hereva de Pere de Cervera, com ja hem dit abans, amb llicència del vescomte Ramon Folc, va fer donació a Guillem de Fals, el dia 26 de juliol de 1305, de tota la potestat que ella tenia en el castell de Fals i en el seu terme, i el dret de guardar el seu bestiar, *animalia grossa et minuta*, en les seves cases de baix de dit castell de Fals. Entre els testimonis d'aquella donació, signada per Pere de Bellsolà, notari de Manresa, podem esmentar Roig de Cirera, Bernat de Balsareny i Ponç de Montfalcó.

El dia 18 de novembre del mateix any 1305, el cavaller Guillem de Fals, com a castlà de Fals, reconegué haver rebut de Berenguer Lledó, de dit lloc, 150 sous barcelonesos de tern, per raó de la *exorquie* de la seva difunta neboda Benvenguda. Recordarem que l'eixorquia era un dels anomenats mals usos que s'aplicava quan els pagesos morien eixorcs, és a dir, sense haver tingut fills. Aleshores, quan el pagès moria el senyor obtenia un guany sobre els béns del pagès. L'acte fou escripturat per Bernat de Vilaporcs, rector i notari públic de Fals, i ratificat per Ramon Mercadal, batlle del vescomte de Cardona, i per Guillem Torrecabrera, batlle de Ròmia de Cervera al castell de Fals. Els testimonis van ser Ramon Morera i Ramon Coma, habitants a Fals, i Berenguer Vilaporcs, de Calaf, possiblement parent del rector.

Desconeixem la data de la mort del castlà Guillem, però sabem que era difunt el dia 6 de maig de 1307, quan el seu fill Bernat de Fals comprà per 150 sous a Guillem Olivella, d'Olèrdola, un esclau negre, sarraí i batejat, evidentment, anomenat *Barcha*. L'abans esmentada Ròmia de Cervera

s'havia casat amb Ramonet de Cardona, el qual, el 27 de setembre de 1307, com a reconeixença dels molts serveis que li havia fet Bernat de Fals, li reconegué el dret que el seu pare Guillem de Fals tenia, per donació de Pere de Cervera, sobre les possessions que Guillem Tiyes tenia al terme de Torà i de l'Aguda de Torà.

Bernat Ramaz i la seva muller Maria tenien uns horts situats a l'horta de dit lloc de Fals, al costat de la riera, que afrontava en els horts del seus veïns Berenguer Miralda i Ramon Olzina i en el que pertanyia a l'església de Sant Vicenç de Fals. Això ho sabem per un document signat el dia 18 d'octubre de 1308, on Ermengol de Calders, procurador de la senyora Neus de Cervera, hereva de Pere de Cervera, va fer-los reducció del cens que pagaven per dit hort, havent de pagar un parell de gallines per Nadal. Dos anys més tard al costat d'aquell hort es construiria un molí.

Bernat de Fals i Ramon de Cardona, castlans de Fals

El dia 6 de juny de 1309 el vescomte Ramon Folc concedí a Ramonet de Cardona i a Bernat de Fals, castlans del castell de Fals, els drets que li pertocaven en la casa que havia fet construir en dit lloc, malgrat que seguiria disposant-ne com a senyor major que era del terme. L'escrivent d'aquell document fou el rector Bernat *Villaporcorum*, i un dels testimonis va ser Berenguer Lledó, de Fals.

Bernat de Fals va tenir una controvèrsia amb Ponç Comelles, rector de l'església de Sant Vicenç de Calders (terme de Calders, Bages), per causa de la dècima anomenada de Castellolí, que el castlà de Fals cobrava d'alguns masos de Calders. El procurador de Bernat de Fals en aquell afer, segons el document redactat el dia 12 de desembre de 1309, va ser Ramon de Castellbell, aleshores habitant a Manresa, que era fill d'un dels castlans del castell de Castellbell.

El dia 20 de maig de 1310 Bernat de Fals es trobava al terme del Talladell, concretament a la casa de Berenguer Falcó, on va rebre l'homenatge del cavaller Guillem de Vallclara, castlà per dit Bernat de Fals del castell del Talladell i de la Corbella. El vescomte Ramon Folc va autoritzar el castlà Bernat de Fals, el dia 28 d'octubre de 1310, per a que fes construir un molí i el seu casal al costat de l'hort que Bernat Ramàs tenia a la vora de la riera, autoritzant-li a prendre la pedra i tot el que necessités per a la seva construcció, així com per a fer la resclosa, *cum aquis et lapidibus magnis et macximis et cum glebis et buiguis et generaler cum omnibus aliis que ad dictum molendinum necessaria et utilia fuerunt valentes que valeatis recipere resclosam sive resclosas vel atque matrem dicti molendini ne cumque vobis magis platuerit in dicta riparia.*

Bernat de Fals era el tutor del seu nebot Mateu de Vilallonga i Fals, menor d'edat, fill de la seva germana Falgueta de Fals, vídua, si més no des de l'any 1300, de Ponç de Vilallonga que, com hem dit abans, era castlà de Calaf. El dia 29 d'octubre de 1311 aquell tutor va nomenar procuradors al seu escuder Pere Monet i a Berenguer Era, jurisperit de Manresa, per a defensar els interessos de l'esmentat Mateu, que en aquest document l'anomenen Mateu de Balsareny, i al seu pare Ponç de Balsareny, pel fet d'ostentar la castlania d'aquell castell de la comarca del Bages. Aquells interessos feien especial referència a la potestat que tenia sobre la ciutat de Manresa, *recipiendum potestatem de castro civitatis Manrese et de ipsa civitate et de curia eiusdem civitatis.*

Falgueta de Fals, germana del castlà de Fals, i el seu fill Mateu de Vilallonga, van reconèixer tenir un deute de 200 sous, el dia 13 de desembre de 1312, amb Bord de Cirera, fill de Roig de Cirera, que era el preu d'un rossí, *roncini pili bag escur,* que li havien comprat. El fiador d'aquell deute va ser el senyor Pere Riera, habitant de Calaf.

El dia 26 de febrer de 1313 el cavaller Bernat de Fals es trobava, *circa horam nonam*, a l'església de Fals, amb Joan Acide, prevere lloctinent del rector Bernat Vilaporcs, quan es presentà davant seu Guerau Olzina, batlle de Ramonet de Cardona en el castell de Fals, el qual li demanà que signés un document confeccionat per tal d'evitar conflictes entre ells. Signaren com a testimonis Francesc Vilalta, batlle del vescomte Ramon Folc, Berenguer Lledó, Pere Oliveres, Pere Grau i Bernat Querol, habitants de Fals. Bernat de Fals es presentà a Calaf, a la casa que habitava Ramon Sabater, el dia 4 de març de 1313, on hi havia Pere de Rubinat, procurador de Ramon Folc, vescomte de Cardona, que protestava del fet que Francesc Vilalta, batlle de Fals, havia detingut un esclau sarraí anomenat Nicolau, que era del castlà Bernat de Fals, en contra del que s'havia pactat amb Guerau Olzina, batlle del noble Ramon de Cardona, senyor de Torà en el castell de Fals.

Uns mesos més tard Bernat de Fals es va queixar al vescomte de com aquest havia establert a Fals la seva tafureria o casa de jocs, de manera que Ramon Folc demanà consell a Pere de Grevalosa, jurisperit de Manresa, tal com veiem en un escrit redactat a Solsona el dia 23 de juliol de 1313: «Al molt amat e amic savi e discret en Pere de Grevalosa de nos en Ramon Folch per la gracia de deu vescomte de Cardona saluts e amors, fem vos saber que contrast es entre nos duna part per rao de la tafureria la qual nos avem establida al loch de Falchs e en Bernat de Falchs de la altra qui aferme que prius tort en aquela segons la convinença que es entre nos e el, e con nos vuilam que vos conegats en aquel feyt si nos la dita tafureria avem poguda establir o no, pregam vos que oides les raons de cascuna part e apelats lo nostre batle de Falchs e aquels que apelados hi seran del dit feyt congreats e aquel pro fiu deguda determenets breument e de pla pro cum con nos en lo dit feyt comanam a vos nostre loch e nostres veus. Datum a Solsona dilluns XXIII dies de juliol anno domini M CCC XIII»

Ramon Folc, vescomte de Cardona i senyor eminent de Fals, va donar autorització a Bernat de Fals per a utilitzar i transformar com volgués la casa de Torreblanca, situada en el terme de Fals, en un acte signat el dia 25 de gener de 1314, en presència dels cavallers Berenguer de Castellolí,

Jaume de Cirera i Ramon de Cirera, per Berenguer Planes, clergue regent l'església de Fals, que ho feia en nom del rector Vilaporcs.

Malgrat tot, el vescomte de Cardona i el castlà de Fals, sempre tenien picabaralles per raó de la jurisdicció de dit lloc. El dia 29 de gener de 1313 Bernat de Fals demanà al prevere Berenguer Planes que procedís a donar lectura pública d'un document redactat tres dies abans per Ramon Folc, vescomte de Cardona, quan es trobava a Santpedor. Deia així aquell document: «De nos en Ramon Folch per la gracia de deu vescomte de Cardona al fel nostre en Ramon de Brenets batle de Falchs e de Castelltaylat saluts et gratia, deim vos e us manam que dell feyt de les fembres que forçaren que vos quen liurets sa part an Bernat de Falchs per ço com nos es cert que ell ne deu haver sa part, mas quant del feyt del hom que trenca la carta del juheu non lexeu pendre res an Bernat de Falchs car a nos es cert que non deu haver res. Datum a Sen Pere dor XX et VI dies passats de giner»

Bernat de Fals i la seva muller Sibil·la van fer donació el dia 27 de maig de 1314 de la legítima a la seva filla Agnès de Fals, que aleshores es casava amb Bertran de Canyelles. Prometeren pagar-li els 1.000 sous que li havia deixat Arbert de Vernet en el seu testament, 12.000 sous del seu pare Bernat de Fals i altres 2.000 sous de Sibil·la, la seva mare. El cavaller Bertran de Canyelles, amb permís del seu fill Bertran, el marit d'Agnès, reconegué rebre 7.500 sous, dels 15.000 sous promesos, el dia 27 de maig de 1316. Bertran de Canyelles cobrà altres 300 sous de mans del seu sogre Bernat de Fals el 23 de febrer de 1322.

Vista de l'interior de la Torre Nova

El furt dels pals d'oliveres

Pere Muga era el batlle del terme i del castell de Fals pel castlà Bernat de Fals i va absoldre, el dia 23 de maig de 1315, a Ramon Alzina, de dit lloc, de l'acusació que pesava sobre d'ell d'haver furtat uns pals d'oliveres a les terres de Bernat Nulla i de Bernat Font, del mateix terme. El batlle obligà a dit Ramon a pagar 20 sous en aquell acte que signà Pere Vilaporcs, prevere regent de l'església de Fals i notari públic de dit lloc pel rector Bernat Vilaporcs.

El dia 24 de setembre de 1315 Bernat Font, prevere de l'església de Fals, amb permís del rector Bernat Vilaporcs, va fer la transcripció d'una escriptura feta redactar a Cardona en llengua catalana, el *digous* dia 21 d'agost anterior, pel vescomte Ramon Folc, en la qual es demanava la mediació dels juristes Ponç d'Oluges i Guillem de Manresa per resoldre les qüestions que sobre el mixt imperi de Fals mantenia amb el castlà Bernat de Fals. El mixt imperi era l'anomenada jurisdicció baixa, que donava facultat per imposar multes i empresonar en cas d'incompliment, però no per castigar corporalment, ni mutilar, ni dictar sentències de mort, que entraven en les prerrogatives del mer imperi, és a dir la jurisdicció alta, que era exclusiva del rei.

Pere Salelles i la seva muller Sibil·la van fer l'establiment, el dia 7 de desembre de 1315, a Guillem Merlès i a la seva esposa Elisenda, d'un tros de terra de la seva heretat, situat al lloc anomenat Serral, que afrontava en les terres de Guillem Franques, en les de Guillem Solà i en les de Guillem Montconill, així com en la riera de Fals, *in aqua que discurrit per riariam de Falchs*, i en les restants terres dels amos. Els imposaren un cens de tres gallines i un pollastre pagadors anualment el dia de Nadal i, en cas de que volguessin ferhi un hort, els autoritzaven a prendre l'aigua necessària per a regar. Els testimonis d'aquell l'acte d'establiment van ser Andreu Prat i Guillem Franques. També fou signat pels tres batlles de Fals, és a dir, en primer lloc per Berenguer Sala, batlle en dit castell pel venerable Bernat de Fals, cavaller i castlà de Fals, que confessà rebre de Guillem Merlès cinc sous pel dret de fadiga; en segon lloc signà Ramon Breners, batlle en dit castell pel noble Ramon de Cardona que, recordem-ho, era el marit de Ròmia de Cervera, i, finalment va estampar la seva signatura Francesc Vilalta, batlle en dit castell del noble senyor Ramon Folc, vescomte de Cardona. El dia 16 de maig de 1320 els mateixos Pere Salelles i Sibil·la estabiliren de nou aquell tros de terra a Guillem Merlès, fill dels anteriors, amb les mateixes condicions exposades anteriorment. Aleshores el batlle Berenguer Sala va cobrar-li cinc sous pel terç i altres cinc sous per la fadiga que corresponien al castlà de Fals. El batlle de Ramon de Cardona, senyor de Torà, era Pere Torra, i el senyor Ferrer Vilalta era el batlle nomenat pel vescomte Ramon Folc pels llocs de Fals i Castellcir (comarca del Vallès Oriental).

El dia 15 de gener de 1316 el vescomte Ramon Folc de Cardona concedí al castlà Bernat de Fals i als seus successors tota la potestat que li competia sobre les moltures del molí de Fals, que dit castlà tenia al costat de la riera. Ramon de Cardona, senyor del castell de Torà, aprovà el dia 29 de novembre de 1318 aquella concessió feta pel vescomte de Cardona a Bernat de Fals. Berenguer Alzina, fill de Ramon, del terme de Fals, fou absolt, el dia 28 de gener de 1316, d'una demanda que li havien posat per haver tallat uns arbres a l'heretat *za Querela,* de Bernat Prats, del mateix terme. El castlà Bernat de Fals va imposar-li una multa de dos sous. Els testimonis d'aquell acte van ser el cavaller Mateu de Vilallonga, nebot del castlà, i Ramon Brenes, batlle de Fals pel vescomte.

Abans hem esmentat el senyor Berenguer Sala com a batlle del castell de Fals i ara, el dia 29 de novembre de 1316, el trobem escripturant un acte en nom del seu parent Arnau Sala, batlle de dit lloc pel castlà Bernat de Fals, on demana a Bernat de Riusec, sotsveguer de Manresa i del Bages, que no interfereixi en la decisió pressa pel batlle de fer venda del mas del Prat, els propietaris del qual Bernat i Pere Prat tenien alguns deutes contrets amb altres propietaris del terme de Fals com Bernat Lledó. El castlà Bernat de Fals va absoldre a Pascasi Vila, el dia 27 de juny de 1318, de qualsevol demanda interposada contra ell per causa del martell que robà de la fàbrega de Fals, el qual martell era de Ramon Serra, i l'obligà a pagar-li una multa de cinquanta sous. Actuaren com a testimonis Guillem Vila i Ramon Perera, ambdós de Fals, així com Pere Correger, de Manresa.

Vista del conjunt monumental de les Torres de Fals, amb la torre nova l'esquerra i l'antic castell i l'església a la dreta i en primer terme

Ramon Alzina, la seva esposa Guillema, el seu fill Berenguer Alzina i la seva muller Maria, habitants al terme del castell de Fals, van vendre al cavaller Bernat de Fals, el dia 11 de setembre de 1319, un hort situat al costat del molí de dit castlà, el qual afrontava en primer lloc en l'espai que hi havia davant la porta de dit molí i en darrer lloc en la bassa, *de prima partem cum illo spacio quod est coram janua dicti molendini et de secunda parte in riparia de Falchs et de tertia parte in illo orto Sancti Vincencii de Falchs et de quarta parte in bassa iam dicti molendini.* El preu de la venda d'aquell hort, amb el que anava inclòs un colomer, va ser de 300 sous, i els compradors es veurien obligats a abonar anualment un parell de gallines de cens a Berenguer Ramaz.

El dia 18 de desembre de 1324 Pere Sala i Margarida, la seva muller, van vendre una peça de terra a un tal Bernat, el cognom del qual desconeixem per trobar-se molt deteriorat el document que consultem, que estava situat a la vall del castell de Fals, a sota les roques del cingle de baix, *iuxta vallum dicti castri et est subtus rupes cinguli inferiori.* El preu de la venda era de quinze sous i fou escripturada per Berenguer Sabater, vicari de l'església de Fals nomenat pel seu rector Berenguer Guinard. Aquella propietat era un alou del monestir de Sant Pere de Casserres, el batlle del qual era Romeu Palou, que signà dit acte el dia 23 de juny de 1325.

El pla de Sant Miquel i el molí de Fals

El castlà Bernat de Fals va fer el dia 30 d'agost de 1325 una permuta de terres amb Ramon Alzina i el seu fill Berenguer. Bernat de Fals donava una peça de terra anomenada el Mallol, situada al pla de Sant Miquel, que es tenia en alou del monestir osonenc de Sant Pere de Casserres, mentre els Alzina donaven a canvi la feixa que tenien al costat de la bassa del molí.

Bernat de Fals, que tenia interessos al castell de Santa Fe, d'on s'anomenava senyor, i, entre altres llocs, al Talladell, d'on era castlà, es trobava el dia 27 de setembre de 1328 a la casa del rector de Fals, *in ospitio rectoris de Falchs*, on va fer llegir a Berenguer Sabater, prevere que regia l'església i l'escrivania de Fals en nom del rector Berenguer Guinard, una lletra del vescomte de Cardona, on s'esmenten els drets que el castlà tenia sobre els masos de Sant Andreu, Comallonga i Bastardes, del terme de Fals: «De nos en Ramon Folch per la gracia de deu vescompte de Cardona. Al fel e amat en Berenguer ça Font sayg de Falchs e de Casteltalat o a aquel qui percepes hi sera, saluts e gracia, entes avem per lo honrat en Bernat de Falchs que el ha els masos de Sent Andreu e de Comalonga e de Bastardes als cuns drets axi con tasques e altres coses e que a levat aquels duptats per tal con tenits offici nostre per que som stats pregats per lo dit en Bernat de Falchs que nos vos degam donar licenciam que aquels drets levets per el per que a prechs del dit en Bernat ab aquesta present letra a vos en Berenguer ça Font o aquel qui per tems sera sayg en lo dit castel donam poder e licencia que de les dites coses pugets fer o fere fer non contrastant nul altre ordonament que feyt ne fos stat que fer no u degesets ne pogessets, empero tota vegada el satisfeu a vos de vostres maltrets o trebals. Data a Calaf divendres XX et III dies anats de setembre».

El dia 26 d'agost de 1329 es redactà una carta en la qual es demostrava que Bernat de Fals podia condemnar certs crims comesos pels verals de dit castell i terme de Fals. En aquella ocasió s'esmenta que Berenguer Miralda, el seu fill Berengueró, Bernat Sala, Pericó Prats i Berenguer Prat, de dit lloc de Fals, tractaren amb Arnau de Copons, batlle en dit castell pel vescomte de Cardona, sobre l'alliberament de Pericó, fill de dit Berenguer Miralda, al qual tenia pres dins la fortalesa de Fals, inculpat d'haver agredit a Pericó Vila, fill del difunt Bernat.

El cavaller Bernat de Fals, que veuria ratificada, el dia 29 d'agost de 1332, la possessió de la castlania de Fals per Hug, nou vescomte de Cardona, trobant-se dins l'església de Sant Salvador de Guardiola, nomenà procuradors seus, el dia 30 de desembre de 1334, a Guerau de Montpaó, donzell, Pere Claveles, escuder de dit Guerau, i a Ramon Abellar, batlle seu al terme del castell de Fals, per a tractar amb Ramon de Cardona, senyor de Torà, sobre la potestat que dit Bernat de Fals tenia sobre el seu feu del castell de Fals, del qual era senyor major Hug, vescomte de Cardona. És del dia següent una escriptura on es ratifica que Bernat de Fals tenia la possessió del castell de Fals en nom de Ròmia

de Cervera, ara del seu marit Ramon de Cardona, a qui havia donat la jurisdicció el vescomte de Cardona. Per Bernat de Fals actuava en dit castell el seu batlle Ramon Abellar, que estava en desacord amb el lloctinent del batlle Berenguer Vila, que en nom del vescomte no permetia que el castlà tragués blat de la seva demarcació sense el permís corresponent del vescomte.

Ramonet de Pinell, trobant-se en el portal del seu castell de Pinell el dia 11 de setembre de 1339, i en presència de quinze habitants del seu terme, digué que a començaments de l'any 1337 havia contractat matrimoni amb Esclarmonda, filla de Bernat de Fals, senyor del castell de Santa Fe, i de Sibil·la, la seva muller, i que dit Ramonet havia rebut de mans del seu sogre 28.000 sous, donant ell com a augment o esponsalici altres 4.000 sous, obligant el castell de Pinell i el lloc de Valls. Guerau de Torre, senyor del castell de Fonolleres, actuà com a procurador de dita Esclarmonda i del seu pare Bernat de Fals.

El dia 23 de novembre de 1339 dictà el seu testament la senyora Sibil·la, esposa del cavaller Bernat de Fals, nomenant marmessors al seu marit, a Galceran de Torre i a Guillem de Pinós, fill del cavaller Ramon de Pinós. Demanà que el seu cos fos soterrat a la capella de sant Joan Evangelista, que el seu marit Bernat de Fals havia fet construir a l'església de Sant Vicenç del castell de Fals. Va fer diverses deixes monetàries a una gran quantitat d'esglésies de la rodalia, al seu marit Bernat, a qui encomanà que financés pregàries per les ànimes del seu oncle Arbert de Vernet i de la seva muller Blanca, i als seus fills i filles, que eren Bernadó, Sibil·la, monja de Sant Pere de les Puelles, Blanca, monja de Santa Maria de Pedregal, Agnès, muller de Bertran de Canyelles, Esclarmonda, muller de Ramon de Pinell i a Bartomeu de Fals, el seu fill hereu.

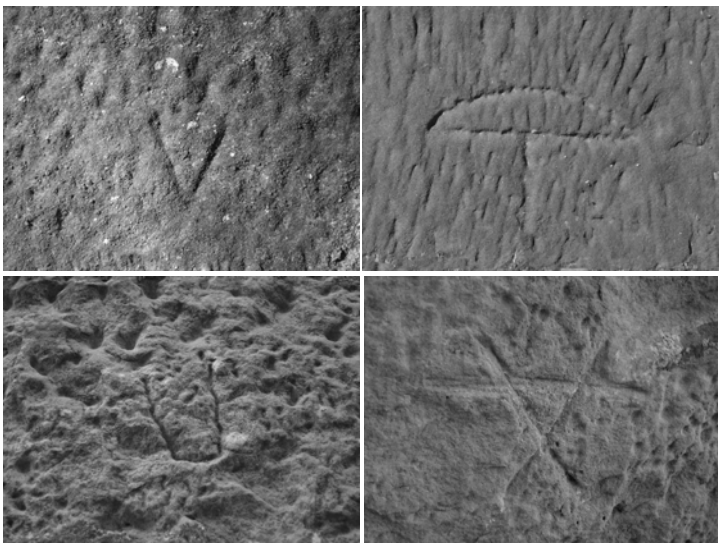

Marques de picapedrers escolpides als carreus de la Torre Nova

Bernat de Fals, senyor de Santa Fe, escrigué una lletra el *dimecres vespre de sent Lorenç de lan que corre mil y CCC XL*, que li fou llegida el dia 9 d'agost de dit any 1340 a Berenguer de Pontils, *castlà de dit castell, en la que li ordenava que us apareylets ab caval e ab armes e ab altres apareylamens vostros* i que en el termini de vuit dies comparegués armat i preparat per ajudar a Bartomeu de Fals, fill de dit Bernat, que es trobaria a Tremp convocat amb la host del rei.

Bartomeu de Fals, fill emancipat i hereu del castlà Bernat de Fals, es casà el dia 27 de juny de 1342 amb Saura de Copons, filla del cavaller Ramon de Copons i de Gueraula. Aquests van dotar-la amb 28.000 sous, i dit Bartomeu li feu augment de 14.000 sous, empenyorant el castell de Santa Fe. El dia 19 de febrer de 1344 Bartomeu de Fals ratificà a Saura aquella donació, dient-li que si ell moria volia que fos per ella la castlania el Talladell i els censos que cobrava dels llocs de Corbella i de *Lengua exuta*, els quals tenia per donació del seu pare Bernat de Fals. Els testimonis d'aquell acte van ser Arbert o Asbert de Fals, germà de Bartomeu, Bertran de Canyelles, senyor de Puigrubí, Ramon de Calders, senyor del castell de la Tallada, el seu germà Ponç de Calders i Arnau Pujol, de la vila de Prats.

El dia 6 de maig de 1346 Ramon Mas, el seu fill Ramonet i Ròmia, la seva muller, tots de la vila de Santpedor, reconegueren cobrar 440 sous de mans d'Arnau Plana, batlle del castell de Fals, que els hi pagava en nom del castlà Bernat de Fals.

El testament de Bernat de Fals

El cavaller Bernat de Fals va fer testament el dia 1 d'agost de 1348 davant Berenguer Avella, prevere de Santa Fe. Nomenà marmessors a Guillem de Corbella, a Berenguer de Claret, al seu fill Bartomeu de Fals, a Pere Dianta, a l'esmentat prevere Berenguer Avella i a fra Ramon Ferrer, de l'orde del Carmel, als quals encomanà la distribució dels seus béns i el pagament dels seus deutes, així com els del seu pare Guillem de Fals, els de la seva mare Sibil·la de Rubinat, els dels seus avis paterns Bartomeu de Castellolí i Ramona i els de Gombau de Rubinat i de la seva muller Elisenda, avis materns seus.

Bernat de Fals ordenà que el seu cos fos soterrat a l'església de Sant Vicenç de Fals, al rector de la qual llegà 50 sous. Deixà 200 sous per l'obra de l'església de Santa Maria de Montserrat. Altres 50 sous a Santa Maria del Carmel de Manresa. A l'església dels frares predicadors de la mateixa ciutat altres 20 sous. A l'església de Sant Pere de Torreblanca, que està al terme de Fals, 20 sous. A l'altar de santa Maria construït a Sant Vicenç de Fals, 20 sous per comprar ornaments. A l'altar de Sant Vicenç de Fals 100 sous, que després de la seva mort seran per comprar una casulla *sive capa presbiteri* per a fer les misses. Als altars de sant Nicolau i sant Joan Evangelista de l'església de Sant Vicenç de Fals, 20 sous. A l'altar de santa Maria, sant Pere i sant Fidel construïts a l'església parroquial del castell de Santa Fe, 20 sous. A l'altar de sant Pere de Talladell i al de santa Maria de l'església de Talladell, 20 sous. El testador feia una deixa de deu sous a les monges del monestir de Sant Blai, de l'orde de Santa Clara, de la ciutat de Manresa. Donava, tanmateix, altres dos-cents sous al seu

confessor i marmessor Ramon Ferrer, i destinava la quantitat de 3.000 sous per a la seva sepultura, obligant especialment *totum arnesium corporis mei et omnia etiam arma mea tam equos mulos et roncinos videlicet quem alia et etiam omnia arma mea et vasia argentea et omnia alia bona mea,* assignant tres-cents sous censals pel prevere de la capella de sant Joan Evangelista, per ell construïda a l'església de Sant Vicenç de Fals, amb els censos que ell rebia a la ciutat de Manresa, a la vila de Santpedor i al lloc de Fals.

Bernat de Fals i Rubinat deixà a la seva filla Agnès 100 sous, a més del dot que li va prometre quan va casar-se amb Bertran de Canyelles. Al seu fill Bernat li deixà 1.000 sous. Donà altres 50 sous a la seva néta Sança, filla de Ramon de Pinell. Al seu fill hereu Bartomeu de Fals va fer-li donació del castell de Santa Fe, que tenia en franc alou, amb tots els seus drets. També va donar-li la castlania del castell de Talladell i el feu del lloc de la Corbella, amb les dècimes, els censos i els molins de dits llocs. La castlania i feu del Talladell els tenia per la milícia de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. També deixà a dit Bartomeu els censos que rebia en el terme del castell de *Lengua exuta* i de Montroig, així com la casa que tenia en el terme del castell de Torà. Una altra de les deixes que va fer a l'hereu va ser la dècima i el feu que tenia dins del terme del castell de Calders, la dècima i el feu que tenia dins els termes del castell d'Òdena, i tot el que li pertocava en el castell de Guardiola de Berguedà, *Guardioles prope Baganum*, que era un feu que per ell tenia Arnau d'Aguilar, de Berga, el qual li prestava homenatge i li pagava dues lliures de cera censals. Evidentment, va deixar-li a Bartomeu la castlania i el feu del castell de Fals, els quals tenia, com ja sabem, pels hereus i successors de la difunta Ròmia de Cervera, muller de Ramon de Cardona, senyor de Torà. Tanmateix, va fer-li

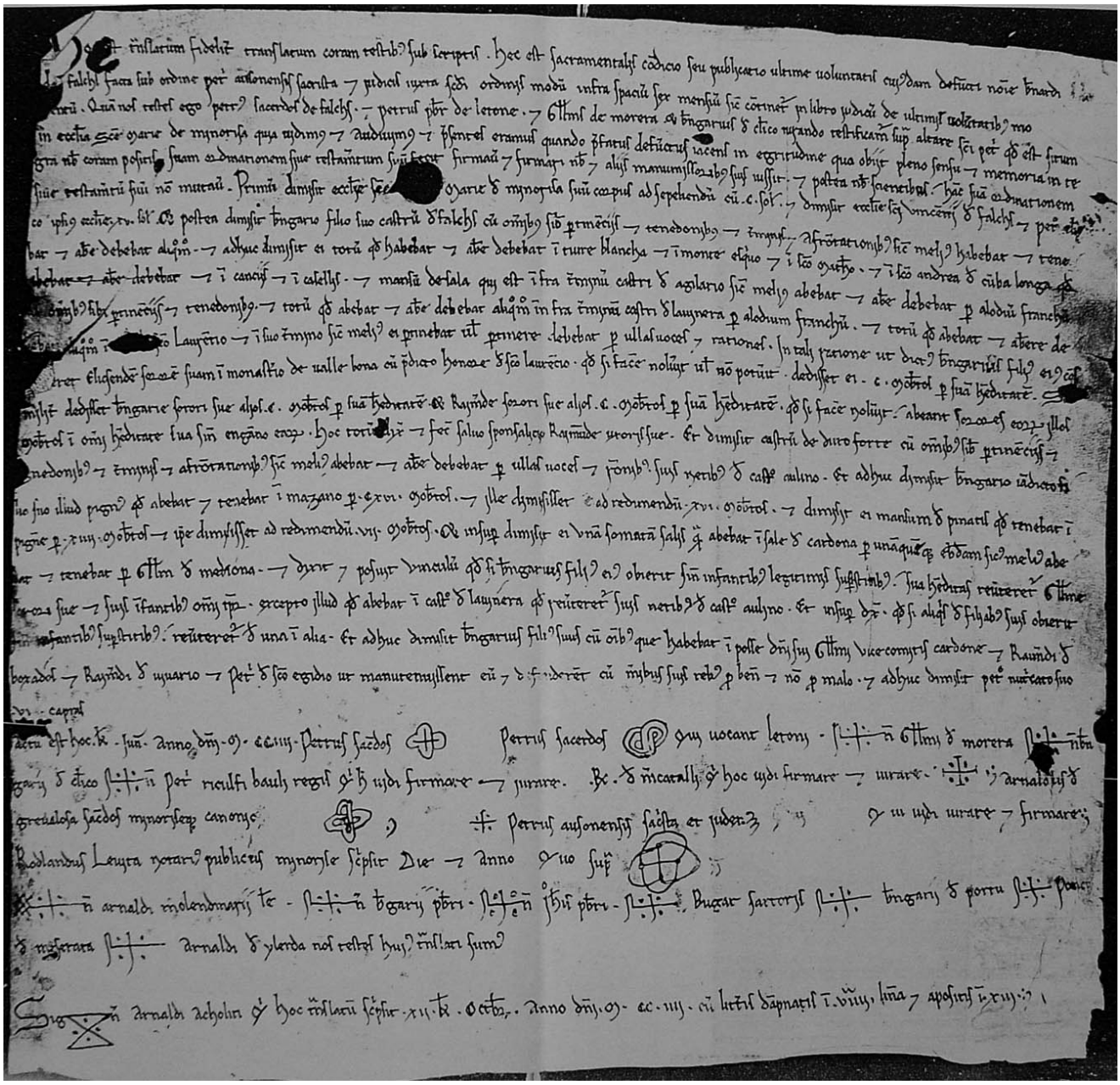

Testament sagramental de Bernat de Fals (1.6.1204)

llegat de la casa i dels masos de Torreblanca, que ell tenia en lliure i franc alou en el terme del castell de Fals, així com tots els altres béns que tenia en dit terme de Fals i en la vall de Torreblanca.

Bartomeu de Fals, senyor de Santa Fe i castlà de Fals

Joan Berenguer de Rajadell reconegué, el dia 27 de setembre de 1351, a Bartomeu de Fals que actuava com a hereu del seu difunt germà Asbert de Fals, que li pagava 200 lliures que li corresponien del dot de la seva germana Elionor de Rajadell, muller de dit Asbert, la qual havia mort sense fills.

Bartomeu de Fals, fill i hereu del difunt Bernat de Fals, es presentà al castell de Cardona, el dia 6 de desembre de 1355, davant Hug, vescomte de Cardona, a qui va fer demanda de la investidura del feu del castell d'Òdena, que el seu pare Bernat tenia per donació que li havia fet el vescomte, senyor major de dit castell. Acceptada l'esmentada sol·licitud Bartomeu li va fer homenatge de vassallatge. El dia 19 de juny de 1365 Bartomeu de Fals nomenà procurador Bernat Valta, habitant a Cervera, per a tractar sobre un censal amb Ramon de Timor, senyor del castell de Savallà, i sobre un altre censal que feien diversos habitants de Montblanc, que el tenien per cessió de Pere Ramon de Copons, castlà de Copons, sogre de dit Bartomeu. Un testimoni d'aquell acte fou Pere Torà, escuder del referit Bartomeu. Per la seva banda, Saura de Copons, muller de Bartomeu de Fals, nomenà procurador el seu germà Jaume de Copons, jurista de Manresa, el dia 24 de març de 1368.

L'abans anomenat Jaume de Copons, jurisperit de Manresa, cunyat de Bartomeu de Fals, va fer testament el dia 9 de juny de 1375, nomenant marmessors i tutors dels seus fills a l'esmentat Bartomeu i a Guillem de Cirera, senyor de Sant Guim prop del Llor. El dia 20 de juliol, Bartomeu i Guillem van nomenar procuradors seus, per a tractar sobre els afers del difunt relacionats amb la ciutat de Manresa, a l'escuder Pere Torà i a Pere d'Olius, del terme de Rubió. Bartomeu de Fals, senyor del castell de Santa Fe, estava enfrontat judicialment amb Bernat Vila, habitant al terme de Fals, sobre la possessió del molí, *ratione unius molendini dicti Bartholomei seu reffectoris basse illius molendini situati in dicto termino de Falchs,* segons un document datat el dia 29 d'agost de 1388. El dia 11 de febrer de 1390 va fer testament Bartomeu de Fals, castlà de Fals i senyor del lloc i del castell de Santa Fe. Nomenà marmessors la seva esposa Saura de Copons, el seu nebot Galceran de Canyelles, a Pere de Bosc, degà de Tàrrega, a Berenguer de Montpaó, castlà de Sant Antolí, i a Bernat Ramon, de la casa de l'esmentat Galceran de Canyelles. Després de recordar-nos la seva possessió dels feus i les castlanies de Fals, del Talladell, d'Òdena i de Calders, demanà que fossin perdonades totes les injúries que podien haver produït ell mateix, el seu germà Asbert de Fals o el seu pare Bernat. El testador ordenà als seus marmessors que paguessin 4.700 sous per eixugar un antic deute amb el rector de Santa Fe, «...per raho com Bartholomeu de Castellaulí e en Guillem de Falchs e jo matex havem cessat de molt temps aquell delme, lo qual fem e som tenguts de fer al rector del loch de Santa Fe, ço es dels domenges nostres del dit loch de Santa Fe, ho de la major partida de aquells...» El conflicte, que s'arrossegava des del temps del seu besavi Bartomeu de Castellolí, tenia un motiu molt concret, i en aquest document recorda «..la raho per que lo dit delme se cessa de donar, es com lo rector que ladonchs era de la sglesia, no volia dar una alberga an Barthomeu de Castellaulí, la qual alberga tots temps se era acostumada de donar, e per aquesta raho lo dit Barthomeu de Castellaulí cessa de dar lo dit delme, el senyor en Guillem de Falchs i jo semblantment...» Aleshores, en el moment de fer testament, Bartomeu es deixà convèncer fàcilment, ja que «...com jo trop ab mon confessor que la dita alberga no fos de raho, ne justament no la poguessen haver, em per amor daço man esser feyta la damunt dita satisfaccio ço es quatre milia setcents sous...» a la rectoria de dit lloc de Santa Fe.

Els altres deutes que calia liquidar eren els 10.000 sous que devia als habitants del lloc de Santa Fe, altres 150 sous que calia pagar a Ramon Olzina, de Fals, per un hort que era de l'heretat del molí de dit lloc, i els 50 sous que volia que es paguessin a Ferrer Abella o als seus hereus, «...per raho d·una vinya que li fiu talar de nit, per tal com erem en guerra, mas es ver que ell se ere desexit de mi a gran tort e sobrerament e jo fermat dret apres quel fou desexit de mi en poder del veguer...» Entre les seves serventes, a les que feia diverses deixes monetàries, s'esmenten Elisenda i Anna Maria de Vergós.

La seva actitud en temps de guerra, quan el vescomte de Cardona estava amb la seva host al vescomtat de Rocabertí, propicià que s'originés un greuge amb els habitants del lloc d'Agullà: «...es cert quel senyor en Ramon Folch ere ab hosts el vezcomtat de Rochaberti e volie sen venir e per consell e per enach meu aturas, e per raho de la aturada donaren de dampnatge al loc d·Aguyano en quantitat de dos mil sous, jatsia que jo no tractas ni fes tractar lo dampnatge del dit loch, mas en tant com jo doni per consell quel dit senyor saturas sie demanat si la guerra era justa o no, ne si per los marmessors del dit senyor seria stat satisfeyt si nou ere vuyll que sie restituyt dels meus bens...» Demanà, evidentment, als seus marmessors que saldessin aquell deute.

Bartomeu de Fals reconegué el dot de la seva muller Saura, el dret que aquesta tenia sobre les seves joies i li atorgà 4.000 sous, deixant-la usufructuària dels seus béns. Tanmateix, nomenà hereva universal la seva filla Sibil·la de Fals, muller de Lluís de Rajadell. Aquest testament fou escripturat al castell de Santa Fe el dia 11 de febrer de 1390. Un cop mort Bartomeu de Fals, constava com a senyor de Santa Fe el seu gendre Lluís de Rajadell, el qual, el dia 20 de març de 1391, va pagar els 300 sous llegats pel difunt en el seu testament a Jaume de Fornells, rector de Santa

Fe. Aquest capellà reconegué aquell mateix dia que cobrava del *venerabili Luys de Rayadell sexsaginta et quinque solidos prefate monete quos me debebatis ratione treytures sepultura et dret de mises per novena quos michi pertinebant per corpus et animam dicti venerabilis Bartholomei de Falchs.* El mateix dia, Ramon de Fornells, fill de Jaume de Fornells, que també constava com a habitant de Santa Fe, reconegué rebre 45 sous de mans de Lluís de Rajadell, que eren de la soldada que li devia el difunt Bartomeu de Fals.

La filla de Bartomeu, Sibil·la de Fals i Copons, muller de Lluís de Rajadell, va dictar el seu testament el dia 7 de desembre de 1392. Nomenà marmessors el seu marit, el seu cosí Galceran de Canyelles i Guillem de Cirera, senyor de Sant Guim de la Plana. Va fer deixes monetàries al seu marit i a les seves filles Agnès i Elionor, la qual estava casada amb Gabriel Desfar, senyor de Castellbell. La seva filla gran era Elisabet, a la qual nomenà hereva de tots els seus béns. Els testimonis que van signar aquell testament van ser Ponç de Vilallonga, senyor d'Estaràs, Ramon Coll, físic de la vila d'Igualada, un altre físic anomenat Vicenç Amorós, Joan Corts, de Cervera, Arnau Terrassola, rector de Rajadell, Antoni Porta, del lloc de Boixadors, i Francesc Castellar, de Granyena.

La seva filla hereva, Elisabet de Rajadell i Fals, s'havia casat amb Galceran de Sentmenat. Aleshores, el seu sogre Lluís de Rajadell s'havia compromès a donar-li 50.000 sous, per la qual quantitat es va encomanar un censal mort, a raó de catorze sous per mil, segons un acte que fou redactat els dies 20, 21, 27 i 28 de juliol de 1397. Més endavant, concretament el dia 21 de juny de 1399, van reunir-se Berenguer, abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, i el cavaller Manuel de Rajadell, com a procuradors de dit Lluís de Rajadell, per a tractar sobre aquells diners amb Ramon de Sentmenat, senyor de la casa d'Antiga, situada a la vegueria de Barcelona, que era el procurador del seu germà Galceran.

Trobant-se a la ciutat de Catània, el cavaller Lluís de Rajadell, vidu de Sibil·la de Fals, que era conseller i camarlenc del rei de Sicília si més no des del mes de novembre de 1398, quan fou enviat pel rei català a aquella illa, reconegué al seu gendre Galceran de Sentmenat, que exercia els mateixos càrrecs, és a dir era conseller i camarlenc del rei Martí, que li pagà, el dia 8 d'abril de 1404, els 11.074 sous que restaven per pagar-li dels 50.000 sous que li pertocaven per l'herència del castell de Santa Fe.

* L'autor d'aquest article dedicat a la història medieval del terme, història que va íntimament lligada a la nissaga dels castlans, és Joan Valls i Pueyo, un historiador que s'ha dedicat sobretot a la recerca històrica de Castellbell i el Vilar, el seu poble, i a qui volem agrair de tot cor la seva col·laboració a la revista FALCHS.

Si no s'esmenta el contrari, tots els documents d'aquest treball pertanyen al fons documental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Diversos, Sentmenat, lligalls E i Es).

Els Marquesos de Sentmenat

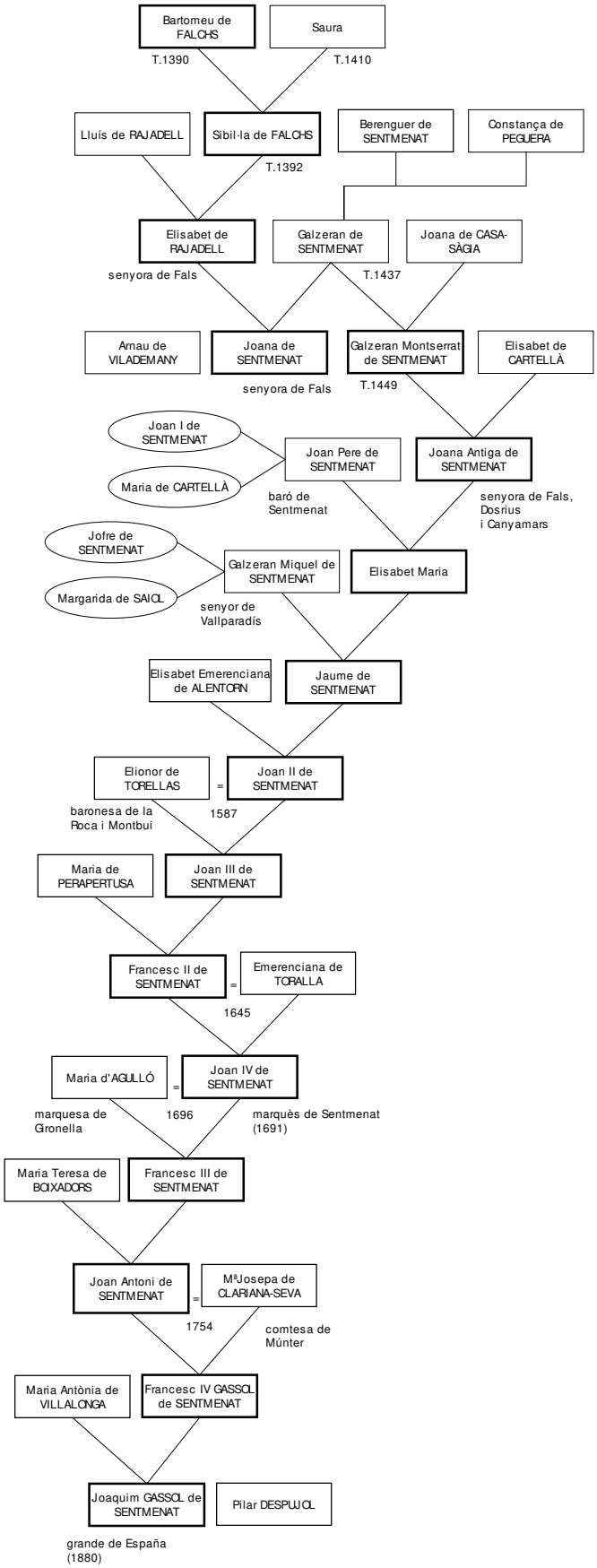

Castlans de Fals:

En aquesta publicació s'ha afirmat en moltes ocasions que els senyors del terme de Fals eren els Ducs de Cardona, però en realitat això no era exactament així, sinó que la senyoria de Fals era compartida entre dues famílies de nobles; els Cardona i els Sentmenat. Aquest doble domini té un origen molt remot. Ve del moment en què el vescomte de Cardona, un gran senyor feudal, va nomenar a un noble del seu entorn perquè s'encarregués de l'administració del seu feu de Fals. Aquest càrrec tenia caràcter hereditari i la família que l'ostentava va adoptar el cognom Falchs. Els Falchs tenien el títol de castlà, perquè residien al castell, i com a representants del Senyor, administraven justícia i recaptaven els impostos dels seus vassalls. Les rendes que generava el terme se les partien entre el senyor i el seu delegat. Sovint el vescomte de Cardona es veia abocat a demanar ajuda i favors al seus nobles, normalment en forma de diners per tal de sufragar les campanyes militars. Recordem que els Cardona van cavalcar al costat dels comtes de Barcelona en moltes expedicions contra els moros que ocupaven la península. Amb els anys, els Falchs es van anar enriquint i van aconseguir un patrimoni propi, a dins i a fora del terme. Entre les seves possessions a Fals destaca l'alou de Torreblanca, un mas que va quedar vinculat exclusivament al castlà, i unes terres situades al costat de la riera, sota el castell, que es coneixien amb el nom de Illa Jussana. També tenien diverses cases a cens al voltant del castell i drets sobre el Molí.

El darrer castlà que va portar el cognom familiar va ser Bartomeu de Falchs, el qual estava casat amb Saure o Saura, filla de Ramon de Copons. No van tenir cap fill baró, i en el testament que va fer el Bartomeu el 1390 va nomenar hereva a la Sibil·la, la filla gran. La Sibil·la va casar-se amb el senyor del terme veí, en Lluís de Rajadell, i va tenir tres filles. La filla major, l'Elisabet, va heretar el títol de Senyora de Fals i va aportar aquest títol al matrimoni que va fer amb Galzeran de Sentmenat, senyor del Castell de Santa Fé, pertanyent a una branca secundària dels Sentmenat. El Galzeran i l'Elisabet només van tenir una filla, la Joana, que es va casar amb Arnau de Vilademany i no va tenir cap descendent. En enviudar, Galzeran de Sentmenat va casar-se amb Joana de Casa-Sàgia, i va ser un fill d'aquestes segones núpcies qui va heretar el títol de Fals.

Galzeran Montserrat de Sentmenat, el següent castlà, tenia diverses possessions i no habitava a Fals sinó a Barcelona. Per cobrar els censos dels pagesos de Fals, els arrendava per un preu fix a un particular. Així per exemple, el 1442 els va arrendar per 41 lliures a Bartomeu Becardit, qui s'havia de fer càrrec de la recaptació, casa per casa. Quan el Galzeran Montserrat va morir el 1449, va ser la seva vídua i usufructuaria, Elisabet de Cartellà, senyora de la baronia de Dosrius i de Canyamars, qui va rebre les rendes de Fals. El 1457 va arrendar-les per tres anys i 123 lliures a Gabriel Puig, un apotecari de Manresa, i el 1461 per tres anys més i 121 lliures a Bernat Travessa, un blanquer, també de Manresa.

El feu de Fals no va passar al primogènit Pere Galzeran Montserrat, perquè va morir impúber, sinó a la seva germana Joana Antiga, la qual va contraure matrimoni amb Joan Pere I de Sentmenat, l'hereu de la branca principal dels Sentmenat. De les dues filles que van tenir, l'hereva va ser l'Elisabet Maria, que va enllaçar amb un altre parent Sentmenat, aquest de la branca dels senyors del Castell i Cartoixa de Vallparadís, en Galzeran Miquel de Sentmenat. Val a dir que, malgrat que aquestes relacions familiars semblin molt complicades, estan perfectament estudiades per Armand de Fluvià, que ha fet la genealogia d'aquest llinatge.

A l'època de Galzeran Miquel i Elisabet Maria va començar un conflicte d'interessos que va enfrontar els Sentmenat i els Cardona a causa dels delmes de Fals. El novembre de 1500 els Sentmenat van portar la causa als tribunals de justícia, perquè reclamaven la meitat dels censos, al·legant que eren descendents de Pontio Falchs, a qui Ramon Folch havia cedit el castell de Fals al segle XI. La justícia mai s'ha caracteritzat per la seva rapidesa, així que es va haver d'esperar fins el 24 de gener de 1579 per una primera sentència favorable als Sentmenat. El Virrei de Catalunya va manar al Batlle de Manresa que fes una crida a toc de trompeta per tot el terme de Fals, notificant als pagesos que a partir d'aquell moment havien de pagar la meitat dels censos a cada senyor. La crida que va llegir el nunci feia:

«Ara ojats tothom generalment que us notifica y fa saber de part del Exc. Senyor Hernando de Toledo, Prior de Castella, del Orden de S.Joan de Hierusalem, de la Sacra Catholica y Real Magestat Conceller, Llochtinent y Capita General del Principat de Cathalunya, que tots los vassalls, homens propis, feudataris, y terratinents, en senyoria de la Exc. Senyora Dona Joana Duquesa de Cardona, desta hora en avant doneu y pagueu a Joan Baptista de Sentmenat, pubill y hereu del quondam Jaume de Sentmenat (...) la meytat de dit delme de totas aquellas cosas que los sobradits vassalls son obligats a pagar quiscun any a la dita Duquesa (...) e tot lo sobradit fassen, cumplen y observen, sots las penas en las lletras reals de execucio contengudas, que son cinch cents florins de or de Arago...»

La sentència va ser apel·lada una vegada rere l'altra pels successius procuradors del Duc fins que es va dictar una sentència definitiva el maig de 1654, però per un motiu o altre, aquesta no es va fer efectiva. Les diverses generacions es van anar succeint fins arribar a Joan IV de Sentmenat i Toralla, que va rebre el títol de marquès el 1691. El 1702, el Duc va al·legar que la decisió del tribunal ja no era vàlida perquè havien passat 40 anys sense efectuar-se. La part contrària va contestar dient que el Marquès havia estat fet presoner pels francesos el 1694, i va aconseguir que el 1704 la Audiència de Catalunya emetés una executòria que obligava als habitants de Fals a pagar-los la meitat del delme. El notari Rallat va venir a Fals i va comunicar-ho per escrit als caps de 13 cases del poble, però no va ser fins el 15 de gener de 1782 que es va fer l'acte solemne de possessió. Aquell dia va acudir Fruitós Oller, recaptador de

la marquesa vídua, "donya" Maria Josefa de Sentmenat i Clariana, i va rebre de mans dels regidors Francesc Fontanet i Francesc Riera un pa i un porró de vi negre, símbols de la possessió. Aquell temps, l'arrendament de la part que pertocava als Sentmenats dels delmes de Fals es feia a raó de 186 lliures anuals. També el poble de Fals estava obligat a dur cada any al domicili dels Marquesos a Barcelona alguns tributs en espècie. Per sant Miquel una dotzena i mitja de formatges secs de dues lliures de pes; per sant Joan mitja rova de mel blanca de romaní dins de la gerra corresponent; per sant Tomàs una dotzena de perdius i una rova de "cascabellitos" o prunes dolces. El valor de les rendes va pujar consistentment els anys següents, ja que el 1801 Josep Cortadellas, comerciant de Calaf i familiar de la Santa Inquisició, va pagar-ne 3.710 lliures, en moneda d'or i plata, per l'arrendament durant un període de 4 anys. El Marquès no renunciava als seus ingressos en cas de males collites o altres causes, tal com ho deixava clar una clàusula del contracte d'arrendament: *«...dit Il.lustre Marquès no vol ni enten estar de evicció en los casos de pesta, guerra -lo que Deu no permeti- esterilitat, inundació, intemperi, ni altre qualsevol cas fortuhit e infortuhit...»*

Els Marquesos de Sentmenat, a l'igual que els Ducs de Cardona, van anar acumulant un munt de títols al llarg de la seva història, gràcies a la seva política matrimonial. El domini senyorial sobre Fals i les altres possessions seves va durar fins el segle 19è, quan les idees liberals van imposar-se en el Govern de la nació i els antics privilegis van ser abolits. La funció recaptadora que feien els senyors va passar a ser del ministeri d'Hisenda.

El llarg plet pel control de les rendes de Fals, que es va allargar més de dos segles, i que va enfrontar a dues importants famílies de la noblesa catalana, va tenir una conseqüència feliç per a nosaltres. En l'arxiu Sentmenat, que està dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, s'hi troben dos lligalls amb nombrosos pergamins medievals referents al castell de Fals. Segurament els documents van ser recopilats pels advocats de la família per donar suport jurídic a les seves reclamacions.

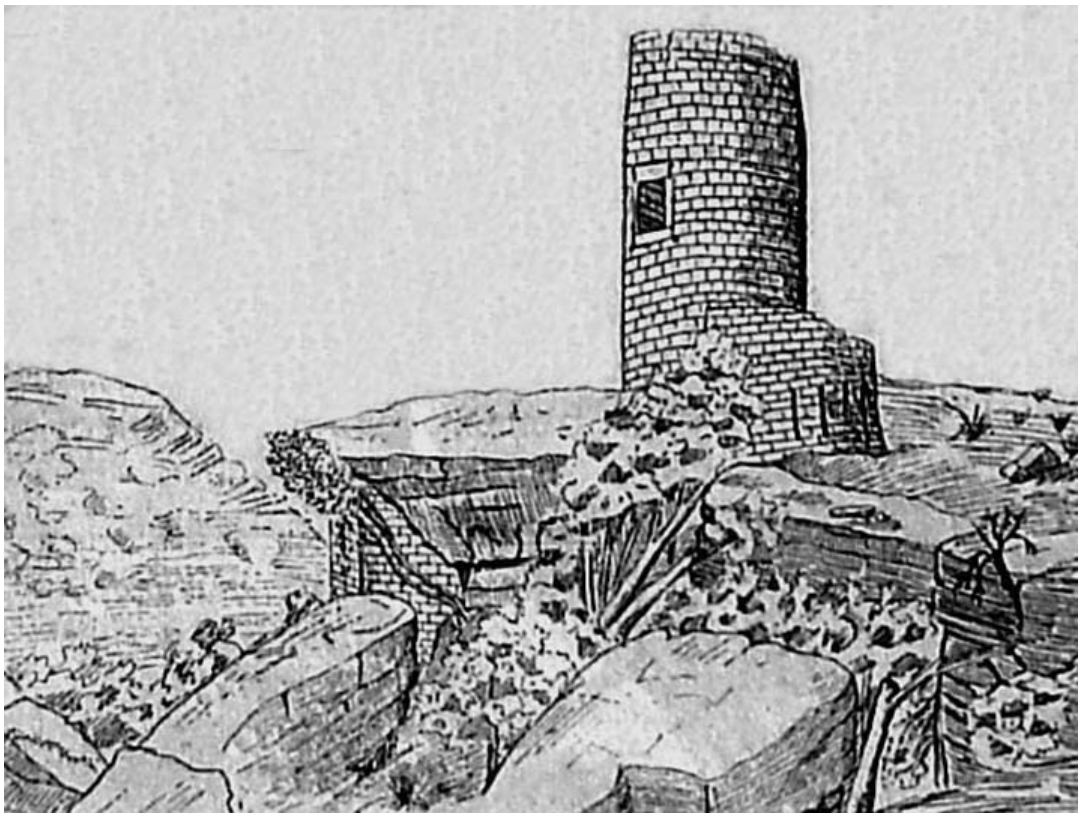

Gravat publicat a la revista "La Hormiga de Oro" (1895)

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2006, número 27
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
428
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2006, NÚMERO 28

Cal Cinto

A principis del segle XIXè, l'actual Raval de la Creu era una porció de terra que pertanyia a la casa Montconill, però que es trobava envoltada de terra d'altres propietaris, així com una illa enmig del mar. La peça de terra era anomenada "la Vinya del Canonge", tenia una extensió d'unes 5 quarteres i es trobava inculta. El 2 de novembre de 1828, Anton Moncunill va fer un establiment de la terra a Miquel Serra i a Isidre Baraldés, a mitges. El Miquel es va quedar la part de tramuntana, l'Isidre la part de migdia. Havien d'estovar la terra i sembrar-hi, plantar-hi vinya o també s'hi podien plantar oliveres. No podien plantar cap altra mena d'arbre, tret de dues figueres pel consum propi. De totes les collites n'havien de donar la quarta part al Moncunill. La desconfiança dels amos envers els seus parcers era crònica i es reflexa en la següent clàusula del contracte: *«... que si li estabilient esperimentara fraudulencia en la corresponsio de ditas parts dels fruits, a mes el haber li de pagar y satisfer lo adquisidor que facia lo frau los danys, gastos y perjudicis, podra dit estabilient de alli en avant posar un home en cada una de las cullitas per vigilar, pesar y mesurar, haventli de pagar lo adquisidor lo jornal al preu mes alt que á las horas vagian, en qual cas haura lo adquisidor avisar del dia que voldra comensar á collir los fruits, sens que puga cullir ni tocar res, sino á presencia de dit home...»*

El Moncunill va concedir als dos pagesos, a canvi d'un cens, el dret d'edificar dues cases adossades, una per a cadascú. Els dos socis tenien interessos comuns, eren consogres, ja que la filla del Miquel era la parella del fill del Baraldés. Tot seguit, Miquel Serra va fer-se una casa de dimensions reduïdes dins del seu tros, que va ser anomenada cal Miquel. L'Isidre Baraldés va canviar de plans i va renunciar a les dues quarteres i mitja que se li havien assignat. Llavors, l'amo de Montconill va fer nous establiments, i d'aquesta manera es van fer les restants sis cases del Raval de la Creu.

Del Miquel se sap que estava casat amb una dona del mas Carol de Fonollosa, l'Agnès Oller Ferrer. Se sap també que el dot de l'Agnès va ser de cent lliures, i que va trigar molts anys a cobrar-lo. No va ser fins l'any 1858 que va rebre els diners de la seva neboda Julita Serramalera, quan l'Àgnès ja feia vint anys que portava dol pel seu marit difunt. El Miquel havia dictat testament al rector de Fals el 3 d'abril de 1838 i s'havia mort aquell mateix mes. Va deixar un xicot i una mossa, però el xicot, anomenat Isidre, va morir solter, i per això, va quedar hereva la Maria. Aquesta Maria Serra estava casada amb Valentí Baraldés i va quedar vídua i sense fills. El 25 d'agost de 1861 es va vendre la casa i les dues quarteres i mitja de terra que tenia a parts a Jacint Casas. El preu de la compravenda va ser de 400 lliures, equivalents a 4.266 dels rals de billó que corrien aleshores. En el traspàs s'hi incloïa el cens de 3 lliures anuals per la casa i l'obligació de pagar la quarta part de la collita de les terres al Moncunill.

Cal Cinto

Jacint Casas Arderiu era un dels nou fills de cal Tico Vell, casa que estava destinada al seu germà Jaume. No disposem de cap fotografia del Jacint, però podem imaginar la fila que feia per la descripció que figurava en la seva cèdula o carnet d'identitat, corresponent a l'any 1868: edat 40 anys, alt, ulls blaus, cabell castany, nas afilat, cara llarga, barba rossa, color sa. Quan va emprendre la vida pel seu compte a la casa del Raval, ja es trobava casat amb Maria Sagristà Casals, de Rajadell. Aquesta li va donar un fill i una filla i es va morir. Va contraure segones núpcies amb Maria Torras Aloy, de Camps, amb qui va tenir sis fills, però només en van sobreviure quatre, dos nens i dues nenes. Mentrestant la casa va ampliar-se i va canviar de nom, passant de dir-se cal Miquel a cal Cinto, una abreviatura de Jacinto o Jacint. Es conta del Jacint que era un home que vivia molt austerament i que considerava que qualsevol menja més enllà d'un plat de sopes era un luxe insostenible. Malgrat tot, va acollir a casa la seva anciana mare, la Paula Arderiu Obradors, la qual va passar a millor vida el 1881 a causa d'un atac de feridura.

Josep Casas Sagristà fill del Jacint i la Maria va néixer el 1866. Es va casar el 1894 amb Llúcia Casas Pubill, de cal Jaume Cases. Encara que portaven el mateix cognom no eren pas parents propers. Van procrear nou fills; Carme, Maria, Joan, Àngela, Dolors, Lluís, Irene,Jaume i Emília. La Llúcia era la llevadora del poble; tenia experiència, i cada vegada que s'esdevenia un naixement l'anaven a avisar perquè ajudés la partera a superar el tràngol. A més de les terres que tocaven a casa seva, el Josep Casas menava quatre vinyes, anomenades del Clot, del Nen, del Pla, i del mas Perera. Totes quatre pertanyien al mas Massana. El Josep era un home de pau i inquiet, fins el punt que sabia llegir, malgrat que només posseïa un llibre, un petit missalet que rellegia una i altra vegada. El Josep va traspassar el 1946 a l'edat de vuitanta-un anys.

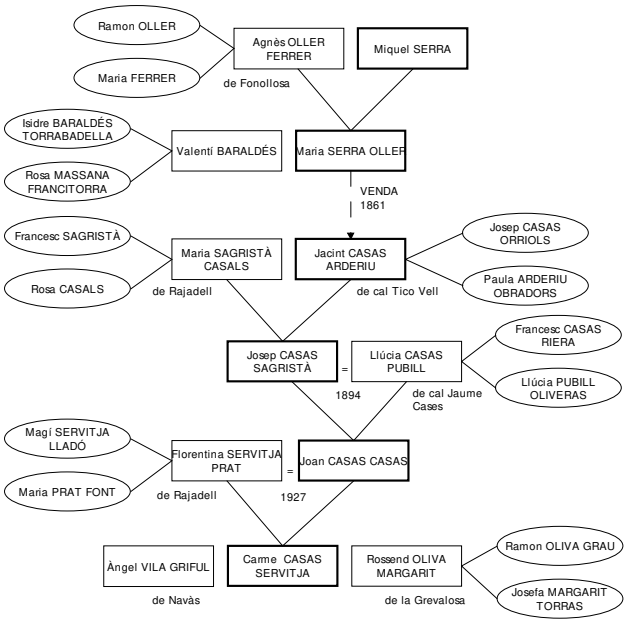

El seu successor va ser Joan Casas Casas, nascut el 1899, i casat el 1927 amb Florentina Servitja Prat, filla dels masovers de Valldòria, de Rajadell. El primer embaràs de la Florentina va acabar amb dues bessones, però van néixer massa febles per sobreviure. Després van arribar dues nenes més, a qui van posar els mateixos noms de les bessones; Maria i Llúcia. L'agost de 1932 va ser dramàtic per la família, ja que una passa es van endur al clot les dues nenes. Segurament la causa de la mort de les petites va ser una malaltia infecciosa deguda al mal estat de l'aigua. Aquesta circumstància era força freqüent durant els mesos de més calor, quan l'aigua del pou o la cisterna s'espatllava. Encara van tenir cinc noies més, que per sort van viure, i un sol nen, el Joan, que va morir l'endemà de néixer. Les filles eren aquestes: Carme (1933), Conxita (1937), Pilar (1940), Maria (1943), i Angelina (1946).

El Joan Casas feia de pagès i en un any de molt bona collita havia arribat a pagar de parts més de 80 càrregues de vi, només de les vinyes que menava. També disposava de dos carros, i ocasionalment també es dedicava a fer de traginer, transportant bóts de vi des de les masies a l'estació de Rajadell, on el vi s'embarcava en vagons de tren per la seva distribució. Es veu que era un home enginyós, com ho demostren els nombrosos invents que va fer, la majoria per aconseguir regar l'hort amb l'aigua del pou.

En no tenir fills barons, la casa va passar a la pubilla Carme Casas Servitja. La Carme ha estat casada dues vegades, primer amb Rossend Oliva Margarit, natural de la Grevalosa, amb qui va tenir la Rosa, el Jacint i la Conxita, i després amb Àngel Vila Griful, amb qui va tenir la Maria Alba. Quan es va casar el Jacint amb la Rosa Torra de Manresa, els joves van anar a viure a una casa de nova construcció, que ha estat batejada amb el nom de l'Alzina.

Cal Mariano

Gairebé podem assegurar que aquesta casa va ser feta per Mariano Malagarriga aproximadament l'any 1800, poc més o menys. El Mariano que va donar nom a la casa havia nascut a la parròquia de Sant Miquel de Castellar, d'on eren naturals els seus pares, Domingo i Rosa. Va arribar a Fals l'any 1798 o una mica abans.

Hem localitzat una transacció que va fer el Mariano el 1813. És una venda a carta de gràcia, amb facultat de quitar dins del termini de cinc anys, d'una vinya situada al Pla de la Maiola, de pertinències de la Gabriela. El comprador va ser Valentí Viladés de Sant Amanç i n'hi va pagar cent lliures.

La venda a carta de gràcia és un contracte en què el venedor es reserva, en el moment de la venda, el dret de quitar o redimir la cosa venuda, de manera que pot recuperar-la dins d'un termini previst. Aquest contracte s'utilitzava amb funcions de garantia d'un préstec, l'interès del qual era el fruit o l'ús que proporcionava la cosa venuda.

La venda a carta de gràcia constituïa una forma d'endeutament molt onerosa, perquè l'interès no estava concretat, cosa que permetia abusos. Era una forma d'usura encoberta, degut a que es valorava la cosa venuda per sota del seu valor real i la renda que aquesta proporcionava al comprador era molt superior a les pensions que s'haurien pagat per un censal, per exemple. Mariano Malagarriga va fer testament el 8 de juliol de 1841, i a través d'aquest document ens assabentem d'una part de la seva biografia. La seva dona era la Francesca Cerarols i tenia dues filles i un fill. En el moment de testar, la filla Rosa encara era soltera, però la Paula s'havia acabat de casar amb Joan Basetas, un pagès de l'Anfesta. Hi ha una clàusula al testament que val la pena de reproduir:

«...deixo al fondo pio de las famílias que patiren en la guerra de la independencia ab Fransa una lliura dos sous y sis diners segons lo manat per S.M. e igualment deixo lo llegat que corresponga als Llochs Sants de Jerusalem segons disposat ab Reals Ordres...»

Va fer hereu a Jaume Malagarriga, i en substitució d'ell, les filles, i en cas que cap fill o filla tingués descendència

«...fas e instituesch hereu universal a Nostre Senyor Jesucrist y a la mia anima, volent que dits marmessors se apoderin de mos bens y los vengan en publica subasta y de son resultat, pagats mos deutes, sen fassan dir tantes misas baixas se podran de la caritat de set sous y sis diners quiscuna per sufragi de la mia anima...»

Cal Mariano

Jaume Malagarriga va fer capítols amb la dona Raimonda Soler Tarragons, procedent del lloc de Calonge, l'abril de 1844. En altres documents consultats, el segon cognom de la dona és Baltasar. El Mariano encara era viu i va poder assistir a les noces del seu fill gran. Del Jaume hem recollit una compra que va fer al seu veí Josep Serra, de cal Baumer, el setembre de 1856. El Serra s'estava acabant la casa i va cedir un tros petit del seu terreny, perquè el Jaume pogués construir una tina de 55 o 60 càrregues de capacitat. També li va permetre fer un petit cobert davant de l'aixeta de la tina, amb lloc per encabir-hi un home i una portadora.

La defunció del Jaume va ocórrer el 23 d'abril de 1874. Va quedar la vídua i dos fills; al Francesc li va deixar una vinya del mas Braquets, de Rajadell, al Jaume Mariano, la casa i la resta de terra. Aquest va ampliar la casa en comprar per 2.670 pessetes, el 12 de setembre de 1878, la casa veïna de cal Cistelleret a Teresa Parés Tomàs. Com que la Teresa estava casada a cal Resi, la seva casa també era coneguda amb aquest nom. Les dues cases estaven adossades per la banda del darrere, així que només va caldre obrir una porta per comunicar-les.

El Mariano va casar-se dos cops. El 1872 amb Maria Prat Soler, de Fals, però el matrimoni no va donar fruit i es va acabar abruptament amb la mort de la Maria el 1881. Va repetir amb Dionisa Riera Soler, de Sant Martí de Torruella, i al cap de molts anys d'intentar-ho, finalment el 1888 va tenir descendència; la Ramona.

Mentrestant compartien cal Mariano amb la família formada per Francesc Malagarriga Soler i Dolors Massana Grau, del Collet. Mentre l'hereu seguia sense tenir fills, el seu germà confiava que l'herència passaria als seus propis, però el naixement de la Ramona va trastocar els plans. Llavors el Francesc i família van marxar i van fer-se casa al barri de les Casetes de Rajadell. La seva casa encara porta el nom de cal Mariano.

El 16 de juliol de 1893 els en va passar una de grossa. Al matí es van presentar tres dones forasteres, que amb l'excusa de fer unes cures al Mariano van remenar la casa i es van endur els diners que hi havia en una caixa. De fet, van substituir el paquetet de roba lligat amb una cinta on hi havien els diners, per un altre de similar, on hi van ficar 65 cèntims en "calderilla", vuit pedretes i dues medalles de llautó. Quan van marxar, l'amo es va adonar que havia estat robat i va cridar ajuda. Dos homes del somatén, Domingo Grau, de cal Tinai, i Josep Baraldés, de cal Balandrès, van córrer darrere les dones i les van atrapar.

Portades davant de Jaume Grau, el Cap del somatén, una de les dones va manifestar que es deia Antònia Escudé i que era de la vila de Gràcia. Va lliurar un paquetet on hi havia 350 pessetes en bitllets de banc i 51 peces de plata de dues pessetes. Com que encara faltaven cèntims, el cap va manar que les altres dues sospitoses fossin escorcollades per dues dones, amb el resultat que en una d'elles es van trobar 38 pessetes i dos rals i en l'altra deu pessetes i dos rals. Les lladres van ser lliurades al Jutge i l'endemà dos homes del somatén les van dur a la presó de Manresa.

Jaume Mariano Malagarriga va enviudar per segona vegada el 1897 i va haver de fer-se càrrec de criar la seva pubilla en solitari. Encara hi havia un inconvenient afegit, el fet que el Mariano estigués impedit i no es pogués aixecar d'una cadira. Quan va morir el 23 de febrer de 1911, va marxar amb la satisfacció de deixar casada la seva única filla.

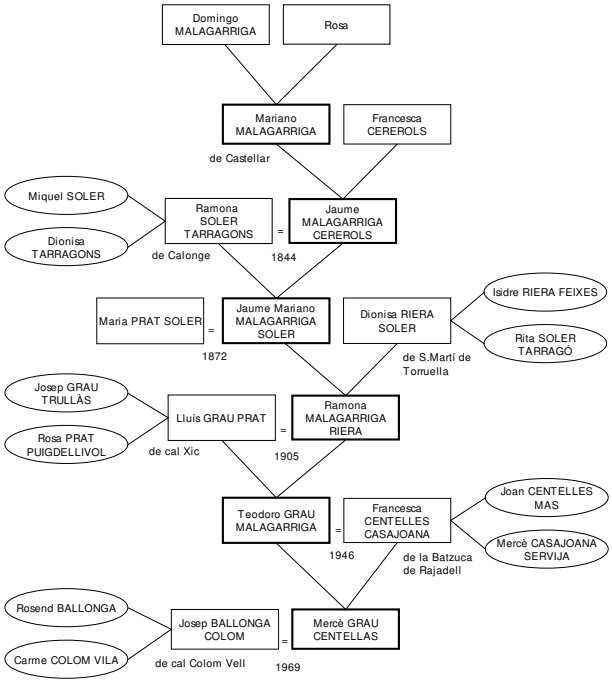

La Ramona Malagarriga Riera es va casar el 1905 amb el noi Lluís Grau Prat, que era de cal Xic. Els dos eren molt joves, no passaven de disset anys. El 1907 van tenir una bessonada, però les dues nenes van morir al cap d'una

setmana. Després van tenir nombrosa descendència; quatre filles anomenades Carme, Antònia, Munda i Roser, i dos fills, el Teodoro i el Jaume. La Carme es va casar amb el Filomena, mentre que les altres es van casar amb homes de fora, de Sant Joan i Rajadell.

El Teodoro Grau Malagarriga va ser mobilitzat al final de la guerra en un cos auxiliar, de manera que va tenir la sort de no haver d'entrar en combat. El 1946 va casar-se amb Francesca Centellas Casajoana, de la casa de la Batzuca de Rajadell, i es va repetir la circumstància , només van tenir una filla, la Mercè.

El Teodoro es guanyava la vida amb les terres que tenia de temps antic la seva família; el camp de Ramones, una vinya del mas Miralles, i una vinya a les terres de Sant Vicenç. Completava els ingressos amb una dotzena de truges de cria, i també feia jornals recollint vi amb una camioneta del Roqueta. En cedir les terres a la Cooperativa, va haver de llogar-se de manobre fora de casa, com tants altres pagesos del poble. En morir sa mare, el 21 de juny de 1967, el Teodoro va esdevenir propietari de la casa. Va morir el 2004, a l'edat de 83 anys. La pubilla Mercè es va casar el 1969 amb Josep Ballonga Colom, de cal Colom Vell, i va tenir dos fills, el Lluís i l'Olga.

El Terme de Fals

Es pot definir el territori de Fals com aquell que estava des de temps immemorial sota la jurisdicció del Ducat de Cardona. Estava perfectament delimitat, ja que totes les persones que posseïen terra dins de les fronteres del terme eren considerats vassalls del Duc i estaven obligades a diversos drets de senyoria. Periòdicament, el senyor manava fer un capbreu o inventari de les terres sota la seva autoritat, per recordar als súbdits les seves obligacions i comprovar que tothom pagava. Pel darrer capbreu de Fals, fet l'any 1791, es pot saber amb precisió l'extensió del terme. A més d'incloure la terra de totes les cases i masos de Fals, hi havia quatre propietaris de pobles veïns que tenien una part de la propietat dins del terme propi de Fals, i com a tals pagaven delmes, terços, mitjos terços, lluïsmes i altres drets al Duc. L'amo del mas Canals de Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada, hi tenia mitja casa i setze quarteres de sembrat i bosc. Joan Comas, amo de Casellas, de Camps, hii tenia 25 jornals de la seva terra. El mas Soler, de Camps, hi tenia un trosset de sis quarteres. Ramon Oller, amo de Carol, de Fonollosa, hi tenia dos cents jornals de sembradura de bous, entre vinya, conreu i bosc. Dos cents jornals són gairebé 100 hectàrees, així que la part de la seva heretat que pertany a Fals ocupa una porció important del Pla de Carol.

En el capbreu esmentat, el batlle i els dos regidors de Fals van declarar davant del procurador i del notari els límits del terme, que estaven assenyalats amb fites. «...confessan, regoneixen y capbrevan que lo terme y territori de dit Castell de Fals, termena a solixent ab lo terme de St Joan de Vilatorrada; y ab lo de la Ciutat de Manresa, ahont hi ha termas posadas, a mitg dia ab lo terme de Monistrolet y ab lo de Rejadell, a ponent ab los termes de Camps y Fonollosa, en les quals confrontacions hi ha termas fixadas, que fan la divisio, y a tremuntana ab los termes de St Matheu, de Callllus y Torruella de St. Martí, en la qual confrontacio no hi ha sino termas petitas, y per so ha manat dit Procurador als Regidors, las hi posassen altas...»

Més ençà, també hem recollit mostres de la preocupació de les autoritats per deixar clars els límits del terme. El 1889 el Governador Civil de la província va manar que els pobles nomenessin una comissió de pagesos que s'encarregués de renovar i col·locar al seu lloc les pedres de terme. L'Ajuntament de Fonollosa va designar com a experts a Josep Oller, de Carol, i Jaume Grau, del Grauet.

Costa trobar avui les fites o pedres de terme que delimitaven el territori; algunes estan amagades al bosc, altres han estat colgades o enretirades perquè feien nosa per eixamplar un camp o un camí, mentre que altres han estat desplaçades de lloc, com per exemple la pedra que es troba plantada al mig de la rotonda que hi ha sota l'estació de Rajadell. En un costat d'aquesta hi ha gravat l'escut dels Cardona, un card coronat de fulles, i a l'altre l'escut de Rajadell, un cercle amb rajos divergents. Aquesta pedra prové del sector de cal Saldes. Les "termes altes" com aquesta es trobaven al llarg de la frontera entre les jurisdiccions del Ducat de Cardona y Baronia de Rajadell. Tot resseguint els sectors sud i oest del terme de Fals hem localitzat dotze, d'aquesta mena de pedres; una a prop de Pi Gros, dues a la zona de cal Xamal, tres termenejant les finques del Tatger i el Dalmau (foto 2), una al Pla dels Manresans (foto 4), dues de juntes, fent terme i contraterme, entre les propietats de la Gabriela i Caranyes (foto 6), dues més de juntes a la part de Dalt del Pla de l'heretat Torreblanca, i una a prop de cal Magdalena de Monistrolet. Algunes de les pedres mencionades es troben caigudes i altres necessitarien una mica de restauració. A més de la pedra que es va endur l'Ajuntament de Rajadell, hem tingut notícia d'altres termes desaparegudes recentment. Hi havia una terme i contraterme que es van perdre en fer les obres de l'accès a l'Eix Transverssal, direcció Calaf. Al peu del camí, davant de cal Lleirac, n'hi havia una altra que ara ja no hi és. Més recentment, n'ha desaparegut una que estava plantada a la roca sobre el Portell de Coll Baix. Encara es pot veure el rebaix a la roca, on hi encaixava perfectament la base de la terme. Per evitar una pèrdua major d'aquests elements importants de la nostra història, fem aquí una crida a qui correspongui, perquè aquestes pedres medievals siguin incloses en el catàleg del patrimoni municipal i siguin convenientment protegides.

Curioses són les marques que senyalen un tram de la frontera entre Fals i Sant Joan, allà on els límits de Fals segueixen el termenat est dels masos Jaumeandreu i Montconill. El termenat passa per la vora del cingle, enlairat sobre la vall del Cardener.

CAMINO
VEDADO
CON
CARRO
1
2
3
4
5
6
7
8
9

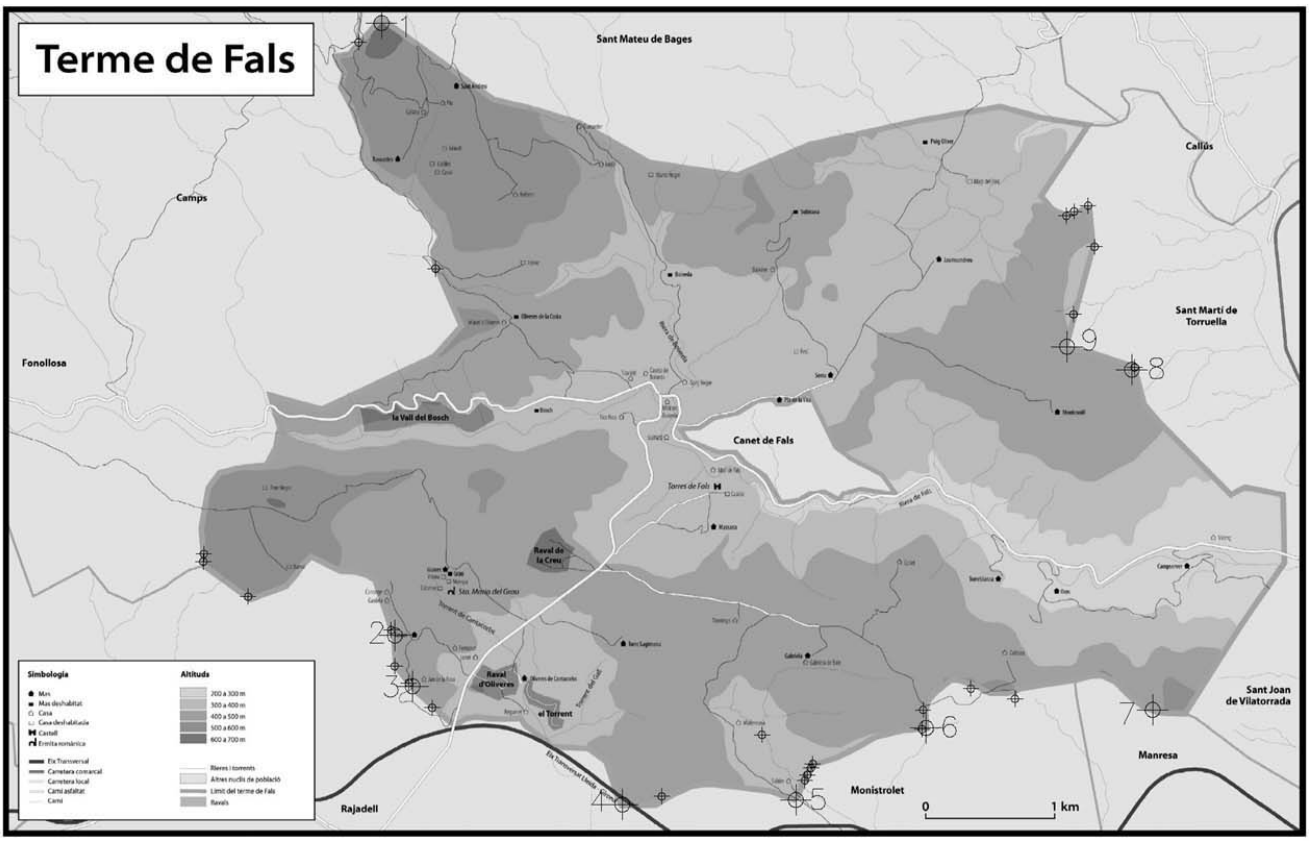
Terme de Fals
Sant Mateu de Bages
Callús
Camps
Fonollosa
Sant Martí de Torruella
la Vall del Bosch
Canet de Fals
Torres de Fals
Raval de la Creu
Raval d'Oliveres
el Torrent
Sant Joan de Vilatorrada
Manresa
Monistrolet
Rajadell
Simbologia
Altituda
0
1 km

Les marques es troben gravades amb punxó sobre les enormes pedres del cingle. Mostren al cantó de fora, l'escut de les quatre barres i la creu de sant Jordi de la ciutat de Manresa, al cantó de dins el card amb les tres fulles, i a banda i banda, una ratlla o creu que assenyala la direcció del termenat. L'escut de Manresa fa uns 15 per 20 cm. Hem localitzat tres marques o fites d'aquesta mena, totes en bon estat (fotos 8 i 9).

Un es pot demanar que hi fa en aquest indret l'escut de Manresa, perquè actualment hi limiten els termes de Fals i Sant Martí de Torruella. La pregunta té resposta. A l'edat mitjana el territori de Manresa era molt més gran que ara, ja que comprenia els actuals pobles de Santpedor, Sant Fruitós, Sant Joan, Sant Martí, i encara més. En una butlla papal de l'any 978, citada per Benet, es pot llegir que el límit de Manresa *«... conscendit a summitate de monte conilio (...) et pervenit super ipso termino de paratiolo usque in serra ultra ipsam guardiam (...) et sic vadit per summitatem ipsium serra et pervenit super ipsum monesteriolo...»*, que traduït al català seria: "puja al capdamunt de Montconill, i arriba sobre el terme de Palou fins a la serra, més enllà de la Guàrdia, i així continua pel capdamunt de la serra i arriba sobre el Monistrolet.. En aquest document antiquíssim surten citats topònims com "Plano de Falchs", "Collem Bassum" (Coll Baix) i altres.

A finals del segle XIV, el territori de Manresa ja s'havia desmembrat i havia quedat reduït a l'extensió actual, així que aquestes marques sobre la pedra del cingle són molt antigues.

Hi ha encara altres tipus de termes, d'estil més modern. Per exemple, a la carena de Collbaix es poden veure algunes fites baixes que porten gravats nítidament, a banda i banda, els noms de Fals i Manresa (foto 7). Al sector nord, al vèrtex entre Sant Mateu, Camps i Fals, s'hi troba una pedra de secció triangular amb els tres noms i la data 1852 gravada a sobre (foto 1). En altres parts però, els límits del terme de Fals venen marcats amb les termes de les propietats, algunes vegades pedres tallades pel picapedrer (fotos 3 i 5), però normalment simplement una o dues pedres sense picar plantades fermament al terra.

Finalment, volem comentar algunes modificacions dels límits que s'han fet recentment, no se sap per qui ni per quin motiu, que han adjudicat algunes cases i propietats, que històricament havien estat de Fals, a pobles veïns. En primer lloc, cal Guinarder, que avui pertany a Sant Mateu. En segon lloc i més important, el mas Bastardes i les tres o quatre cases de parcers que van sorgir a redós d'aquest mas, les quals es consideren avui de Camps a efectes administratius.

L'església del raval

En el passat, l'església parroquial de Sant Vicenç ocupava, més o menys, el centre geogràfic del terme, format per masies disperses. Una xarxa de camins i caminets comunicava les cases amb el temple, el nucli de la vida religiosa i social de la comunitat, i on els parroquians acudien, caminant, els diumenges i festes de guardar. Amb els anys, es van formar dos o tres ravals de cases agrupades, de manera que la població ja no es distribuïa esparsa sobre el territori, sinó que es concentrava en aquells llocs. Per evitar desplaçaments, i sobretot pensant en la gent gran, a finals de la dècada dels 50 es deien cada diumenge dues misses; a les vuit a Sant Vicenç, per la població dels sectors est, nord i oest del terme, i a les onze al Grau, on s'aplegava la gent que vivia a la Sufragània i al Raval d'Oliveres i rodalies. A la primera missa també hi solien assistir els caçadors. A la sortida de la missa dita a l'esglesiola del Grau que era un espai reduït, es parlava sovint de la necessitat d'una església nova, però no hi havia ni el terreny ni els diners per a construir-la. La solució va baixar del cel, es podria dir. Va venir en forma d'un llegat inesperat d'un tal mossèn Bonet de Barcelona, que va deixar en testament una quantitat important de diners a la parròquia de Fals.

La història venia de lluny. Mossèn Josep Bonet Comajuncosa tenia una germana que no estava gaire bona i ja havia perdut l'esperança de trobar marit. A través de mossèn Miralpeix, el rector de Fals, es va concertar un matrimoni entre la germana de salut delicada i un xicot conco del mas Serra. Mossèn Bonet va fer algunes estades a Fals per visitar els seus parents. El febrer de 1948, el capellà va fer testament a Barcelona, deixant els seus béns a la seva germana, al seu cunyat, a la seva cosina Rita Noguera Comajuncosa, i al rector de Fals, per aquest ordre de prioritat. El 6 de gener de 1960, mossèn Bonet va morir i el testament es va fer públic. Passava que, tant la germana, com la cosina, ja eren mortes, i que el cunyat va morir justament el mateix dia que ho feia el mossèn, de forma que, de carambola, l'herència anava a parar a la persona que en aquells moments fos el rector de Fals. Això no va fer gràcia als parents del difunt, sobretot a una filla de la cosina, que tenia una cansaladeria a Puigcerdà, la qual va moure mans i mànigues per aconseguir l'herència.

Campanar de l'església nova

El llegat consistia en un paquet de "làmines" o accions de diverses societats, com per exemple Tabacos de Filipines, i també alguns certificats en divises estrangeres. Les divises no valien gran cosa; el peso boliviano estava completament devaluat, però les accions i obligacions tenien un valor nominal de 214.240 pessetes i un rendiment anual superior a les deu mil pessetes. Les làmines estaven dipositades en una caixa forta del Banco Central de Barcelona i mossèn Boixader les va lliurar el març de 1961 a la Cúria de Vic. També es van recollir i traslladar a Fals alguns mobles del pis del difunt mossèn Bonet; un parell de butaques, algunes cadires, un arquibanc, una calaixera, i un canterano.

Mossèn Ramon Boixader, el rector de Fals, va aconseguir que el Casas de Matamargó, propietari del mas Oliveres, li cedís un tros de terra per construir-hi l'església nova. Va ser un tracte verbal, sense signar cap paper. Era una porció de terra dalt d'un turonet, limitada pel camí que anava a Oliveres, el camí de carro que anava a Rajadell, i una tirada de corda. Una part del tros estava ocupat per una vinya del Jan del Molí, el qual també va cedir gratis els seus drets. El 17 de març de 1961, mossèn Boixader va enviar a Vic un croquis del projecte, dibuixat per Joan Clotet, demanant permís per acceptar el terreny i iniciar les obres de construcció. L'edifici era molt simple, un cobert de base rectangular amb un envà al fons del presbiteri, que separava la nau de l'església d'una petita sagristia, proveïda d'un altell de fusta. El pressupost estimat era de 130 mil pessetes. Després d'algunes reticències, el Bisbat va donar llum verda al projecte, amb la recomanació que el finançament havia d'anar a càrrec principalment dels parroquians. A la caixa de la parròquia hi havia en aquell moment unes 30 mil pessetes, així que es va obrir una subscripció per recollir diners. Les donacions van ser generoses, però encara van faltar seixanta mil pessetes per cobrir el pressupost. La cúria va fer un préstec per aquesta quantitat, préstec que es va amortitzar en sis anys, amb les deu mil pessetes anuals que rendia el paquet de valors de mossèn Bonet dipositat a Vic.

Les obres les va fer el paleta Claudi Segarra, de Rajadell, ajudat, entre d'altres, pels manobres Joan Boixader i Jaume Giralt. La fusteria va anar a càrrec del Filosa, de Sant Joan, i els bancs els va fer el fuster Ramon Nadeu, de Borredà. Per poder sufragar la vintena de bancs es va constituir una comissió, formada per Josep Serra, de cal Cabot, Miquel Miquel, de la Fassina, i Joan Comas, de la Torre, que es va encarregar de recollir donacions entre les diverses famílies. El cost total de les obres va ser d'unes 200 mil pessetes, i inicialment les parets es van deixar d'obra vista. Posteriorment es van enguixar i es van fer altres millores. A la vora del temple es va muntar un rudimentari campanar fet amb unes bigues de fusta. Mossèn Boixader va arreplegar uns quants plançons de pi al bosc i els va plantar a l'entorn de la nova església. Els va regar fins que van arrelar bé i actualment són uns arbres formidables que fan molta ombra.

Uns anys després, el rector i una colla de joves es van engrescar a construir un edifici annex a l'església, que fes les funcions de casal parroquial, per poder portar a terme les representacions teatrals i altres activitats del jovent. El 7 de febrer de 1964 es van començar a cavar els fonaments, però davant de l'oposició de certs sectors, es va renunciar al projecte. Quan es va constituir la cooperativa de maquinària en comú, aquest espai es va destinar a un cobert per guardar les màquines agrícoles. Actualment aquesta construcció s'ha reconvertit en el Rebost, una botiga de queviures.

A la dècada dels 90 l'església del Raval va sofrir una gran remodelació. El projecte de l'arquitecte Anton Baraut va partir de la base de respectar la construcció primitiva, afegint al cos rectangular de l'edifici unes dependències simètriques a la part nord, i vestint els laterals amb una mena de claustre fet amb bigues metàl·liques. Es va substituir la paret de darrere l'altar per un gran finestral, rere del qual es va situar una creu de ferro i una escultura de bronze de l'artista Ramon Oms. Per tal que aquests elements i el paisatge de fons fossin plenament visibles des de l'interior del temple, es va optar per situar l'altar a un costat del presbiteri. Per fer-ho, va caldre l'oportuna llicència del Bisbe, ja que es preceptiu que els altars de les esglésies se situïn al centre. Els vitralls, obra de Carme Manubens, representen simbòlicament els sis elements, als finestrals laterals, i el Sant Esperit, a la roseta de la façana. El portal d'entrada es va protegir amb un porxo de línies corbes, i tant l'interior com l'exterior de l'església es van pintar amb uns tons vius vermellosos, que van generar no poca controvèrsia. Les obres es van iniciar a mitjans d'octubre de 1995 i van anar a càrrec del constructor Joan Duocastella. El cost total de les reformes va ser d'uns 20 milions de pessetes, amb una aportació de la pròpia parròquia d'aproximament el 40%, anant la resta del finançament a càrrec del Bisbat. La inauguració es va fer el 19 d'octubre de 1996 amb una lectura de poemes i una pregària cantada per la soprano Imma Serra, acompanyada a l'orgue per Ignasi Torras. El 1999 es va aixecar el campanar, dissenyat per Jaume Espinalt, que està decorat amb unes peces del ceramista Paulí. Posteriorment s'hi va instal·lar un rellotge solar i un rellotge elèctric que toca les hores.

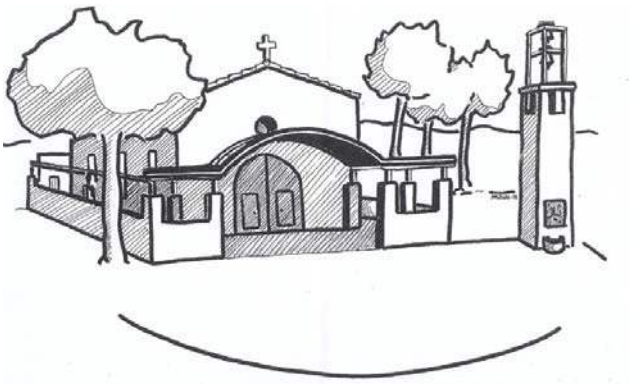

Dibuix original d'Anselm Clotet

El Cadastre

A principis del segle 18è es va produir un fet històric de greus conseqüències per Catalunya, fet que els catalans tossudament seguim commemorant cada 11 de setembre. La Guerra de Successió va ser un conflicte d'abast internacional, perquè tant França com Àustria aspiraven a col·locar el seu candidat al tron d'Espanya. Catalunya es va arrenglerar amb la coalició partidària del pretendent Carles, però al final va ser abandonada pels seus aliats. La derrota a mans dels borbons va significar la pèrdua de les llibertats polítiques i de les institucions pròpies de Catalunya, però a més a més, aviat va repercutir a la butxaca dels catalans. Es va instaurar des de Madrid el "catastre", un impost directe que gravava la propietat i les persones. En principi, l'impost havia de substituir les diverses i variades càrregues que gravaven els habitants, però ni els Senyors, ni l'Església van renunciar als seus drets i el cadastre va representar una exacció afegida. Els terratinents es van sentir molt perjudicats pel nou tribut, però van haver de callar i pagar. En el fragment del diari del Fàbregues de Cerarols que transcrivim a continuació, podem copsar clarament els sentiments que va provocar en els pagesos catalans la imposició del cadastre.

«En aver lo rey Felip rendit Catalunya a las horas comensaren los mes grans treballs que may Catalunya agues pasats des dels moros ansa comensaren a fer pagar un composit molt gran segons lo lloch o terma y pagave tant cada quinsanada y despres conpugueren lo catastro que vol dir asclau que la gent avian de pagar per la terra tant per la bona tant per la dolenta tant per las vinyas tant per olivers tant per cada animal tambe feyan pagar la industria als menestrals segons lo ofici y als jornals tambe y als marcades deu lliures per sent ab que y avia los majors treballs que may Catalunya agues pasats sino que fos al temps que los moros y eran. A las personas feyan pagar lo personal que era que los amos de casa 45 rals y als demes 25 rals (....) que la pobra gent patían mes que nos pot pensar y los comuns aposentaven los soldats a las casas que no pusquian pagar avuian de donar cada dia a cada soldat un ral llit y sal y olí y als de a cavall tambe lo ral y un corta de ordi....»

El cadastre consistia en un barem que gravava la terra segons la superfície i el tipus de conreu. La terra estava classificada en 12 tipologies diferents. Es pagava també per cada cap de bestiar i per cada persona. Les dones i criatures no cotitzaven. Evidentment, els propietaris provaven de fer trampa i declarar menys, per la qual cosa les dades del cadastre no són gaire fiables. El batlle era el responsable de la recaptació i tenia tres ajudants que es repartien el terme en tres parts o quarters. El pagament no es feia de cop, sinó que es fraccionava per trimestres. Aquest cadastre primitiu és l'antecessor de l'actual cadastre o contribució rústica i urbana.

El document més antic que hem localitzat és el cadastre de 1717 de la casa de Torreblanca. Va pagar 39 rals per 10 quarteres de sembrat, 9 rals per una quartera de vinya, 12 per tres quarteres d'olivar, i 5 rals i 12 diners per la resta de terra no conreable. Per la casa 4 rals, per dos rucs 2 rals, 18 diners pel porc i 45 rals pel masover. Es pot observar la poca extensió de vinya declarada. Entre la documentació pròpia de la casa de Boixeda, s'hi troba una còpia de la relació completa del cadastre de Fals de 1752, perquè aquell any el batlle era l'amo de Boixeda.

	lliures	sous	diners
Bastardes	26	11	5
Sant Andreu	9	17	8
Boixeda	17	3	7
Grauet	28	17	11
Grau	30	5	4
Torre Sagimona	21		10
Massana	55	2	6
Campserver	25	6	3
Oliveres Costa	18	3	6
Oliveres del Pla	33	14	
Bosc	24	16	
Torrablanca	14	13	
Tatger	22	3	
Serra	27	6	4
Jaume Andreu	34	9	8
Montconill	31	8	4
Gabriela	28	11	9
Subirana	13	6	4

En aquesta relació caldria afegir-hi el que pagaven els senyors del terme pels seus ingressos en concepte de censos i delmes. Els tocava pagar 24 lliures i 16 sous, que es partien a mitges el Duc de Cardona i el Marquès de Sentmenat. En total, el govern ingressava anualment del poble de Fals unes 195 lliures. Es pot apreciar com els tributs s'havien apujat sensiblement des que s'havien instaurat; Torrablanca va passar de pagar unes 6 lliures a pagar-ne 14 i escaig. El propietari del mas Massana era el que més pagava, però és que la seva propietat incloïa les finques del Pla de la Vila, el Collet i el Molí de Fals. Darrere seu, i per ordre d'importància, venien els masos Jaumeandreu, Oliveres del Pla, Montconill i Grau.

Amb el pas dels anys, el cadastre va sofrir diverses revisions, i va incorporar els pagesos sense terra, els quals pagaven una quantitat fixa o "personal". L'únic cadastre complet que hem aconseguit és el de 1844. En ell hi figuren 86 persones, tots caps de casa, que paguen 10 sous per trimestre. Dels masos, el més important és el de Jaumeandreu, seguit de Massana, Montconill, Bastardes i Campserver.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2006, número 28
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
429
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
AGOST 2006, NÚMERO 29

La Caseta de Boixeda

Aquesta casa sembla tenir un origen diferent de la resta de les cases del poble. No va ser producte de l'establiment d'un tros de terra, sobre el qual un pagès hi edificava la seva casa, sinó que més aviat tot sembla indicar que l'amo del mas Boixeda la va fer construir, pagant ell les obres, per posar-hi un masover o un llogater. Per determinar la data de construcció tenim dos indicis que es complementen. Per una banda, en el capbreu de 1791 encara no hi constava aquesta casa, i per altra banda, la llinda de la finestra del primer pis té una data incompleta. La pedra és de mala qualitat i una part de la superfície s'ha descrostat, però es pot veure que les dues primeres xifres són un 1 i un 7, i la darrera un 4. Amb tot això, podem afirmar amb certesa que la Casa Nova de Boixeda o Caseta va ser feta l'any 1794.

Durant gairebé dos segles va viure-hi una família que portava el cognom Massana. No hem pogut establir cap relació entre ells i la família dels amos del mas Massana, no obstant això, és probable que procedeixin d'una branca lateral. Els primers van ser l'Anton Massana i la seva muller Maria Soler, a qui va succeir un fill seu, l'Agustí Massana Soler, nascut aproximadament el 1820. L'Agustí es va casar el 1845 amb Antònia Sala Clotet, natural del lloc de Sant Llorenç, prop Bagà. Van criar sis fills, tres de cada gènere. El seu fill gran va ser el Josep Massana Sala, i d'ell sabem que menava diverses vinyes i terres de l'heretat Boixeda. El 1874, Josep Galí li va fer una cessió a rabassa morta d'un tros de 8 quarteres. Segons el contracte, el parcer havia de tenir plantats els ceps abans de sis anys. Els tractes eren a la quarta, com de costum, amb alguns matisos: «...debiendo llevar toda la vendimia a sus costas a la casa del Manso Boixeda, y el estabiliente despues de haberse cobrado su cuarta parte entregará al adquiriente por cada veinte arrobas de vendimia limpia que le correspondan de las traidas al lagar, una carga de vino claro del que saldrá de la canella al tiempo de trasegar que será por todo el mes de noviembre, y si pasado dicho mes el adquiriente no pasara a recoger el vino al mismo perteneciente, perderá dos porrones de vino por cada dia que tardará a ir a recogerlo...»

El 1889 l'amo va cedir més terres al seu masover, amb uns tractes diferents. Li va cedir l'anomenat Camp de la Font, d'una superfície de 8 a 10 quarteres, i composat d'una bona part d'hort de regadiu, vinya, olivar, i la resta sembrat. L'hort i les olives anaven a mitges, mentre que els raïms i els cereals a la quarta. En el contracte hi ha uns apartats que regulen les obligacions de l'amo i el masover en el cas que Boixeda fos la casa encarregada d'organitzar el repartiment del panellet de l'aplec del Grau. La feina d'arreplegar el gra, casa per casa, anava a càrrec del masover, i la feina de pastar i coure els panets anava a càrrec de l'amo. El 1894 es van fer obres de certa consideració a la Caseta i l'amo de Boixeda va pagar 280 pessetes al seu estadant per pagar als paletes. La fil·loxera va matar els ceps, però els pagesos no es van desanimar, i el 1899 el propietari de Boixeda va fer un nou establiment a Josep Massana perquè plantés una vinya nova amb peus americans . Els temps havien canviat i ja no era un contracte de rabassa, de durada il·limitada, sinó un arrendament per 60 anys. A més de la quarta part, el parcer havia de pagar un tant per quartera i una pesseta per cada premsada que fes amb la premsa de Boixeda.

Vista general

Josep Massana va casar-se amb Raimunda Carol Claret, de Castelltallat, i va tenir quatre fills, dits Agustí, Sebastià, Maria i Ramona. Es "vox populi" que la família va passar per dificultats econòmiques extremes, i en un dels moments més apurats, el Josep va tenir la pensada de sostreure una gallina d'un corral aliè. Aquesta feta, real o suposada, va fer que la casa rebés el malnom de cal Gallinot, nom amb què molta gent la coneix encara. La Raimunda va morir el 1921, als 64 anys, i el Josep ho va fer el 1927, als 80 anys. Llavors va quedar al davant de la casa l'Agustinet Massana, que estava casat amb Maria Torradas Subirana,

de cal Guinard. Del matrimoni en van resultar tres fills barons, el Josep, el Cosme i el Vicenç, i una noia, la Carme.

A la Caseta s'hi estava també el Sebastià Massana, casat i amb dos fills, fins que aquest va morir essent bastant jove. L'Agustinet va seguir conreant les peces de l'heretat Boixeda que li van traspassar els seus avantpassats. Treballava molt al llarg de l'any i quan arribava l'hora de la verema collia bastant raïm. Així per exemple, segons la comptabilitat de Boixeda, la producció de l'any 1939 va ser de 5.668 kg a la Vinya Nova i 4.725 a la Vinya del Camp. Fet el repartiment, les tines de l'Agustí contenien 7.770 quilos i les de Boixeda 2.623.

Les famílies del cal Baumer i de la Caseta van protagonitzar un enllaç doble; la Carme va casar-se amb Josep Serra, a la vegada que el Josep ho feia amb la Montserrat Serra. El Josep o Pepet Massana i la seva muller només van tenir una única filla, a qui van posar Carme com la tieta. Quan va tenir edat, la Carme es va casar i va anar a viure en una casa pròpia a Sant Joan. Els pares van continuar vivint a la Caseta fins que es van fer massa vells i van prendre el determini d'anar a viure a casa de la filla i el gendre. Van tancar la porta per darrera vegada i van dur la clau a la mestressa de Boixeda. Això va passar cap el any 1990, dos cents anys i cinc generacions després de què s'instal·lessin els primers Massana a la Caseta.

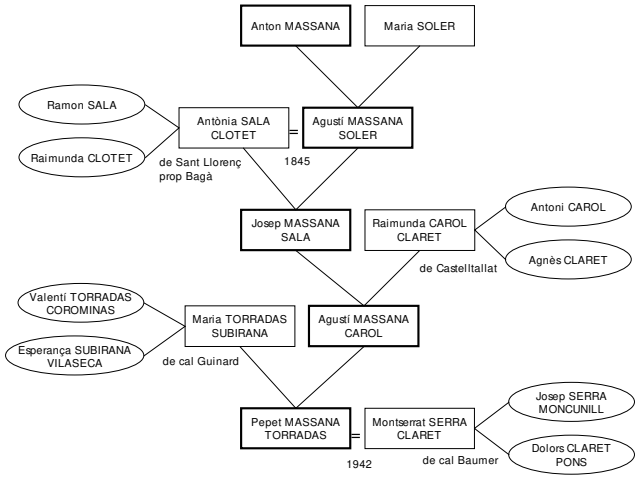

Des de llavors la casa ha estat intermitentment llogada a diverses persones, però les estades han estat en general de curta durada. Els primers dos anys s'hi va estar Núria Botifoll, de Sant Joan, després l'Antoni Bascompte, també de Sant Joan. Llavors va estar uns anys sense ningú, però després de fer-hi algunes obres va estat novament llogada una curta temporada a un home que tenia cavalls. Actualment s'hi està el Marc Sánchez Carbó, natural de l'Espluga de Francolí, el qual es guanya la vida ferrant cavalls, essent una de les poques persones del país que exerceix aquest antic ofici.

Mas Montconill (2ona. part)

Pere Moncunill va heretar del seu pare Valentí, segons consta en el capbreu de 1639. En el capbreu hi consta que la propietat té una extensió equivalent a 150 jornals de sembradura i que paga cada any per Nadal un cens de 20 sous. El 1636, el Pere havia engrandit considerablement el patrimoni que li havien traspassat els avantpassats, en comprar la casa i les terres del mas Oms, juntament amb els masos rònecs Torrequitzana i Trulls, que estaven aglevats amb el mas Oms. Arrel d'aquesta compra, la propietat anava des dels Plans de Montconill, travessava la Riera de Fals, i abastava fins a Coll Baix, on limitava amb el terme de Monistrolet. Hi va haver uns anys que el Pere Moncunill va fer curt de blat i va haver de comprar-ne al seus veïns. Hem documentat les següents compres; el 1642, sis quarteres de forment a Antoni Bastardas, a raó de 49 sous la quartera, i cinc quarteres a Pere Jaumeandreu, a 46 sous. El 1646, vuit quarteres de blat espeltós, tres quarteres de mill i vuit quarteres de forment. Pere Moncunill va formar família amb Anna, una dona de la qual desconeixem el cognom. Dels seus fills, vuit van arribar a edat adulta, els noms dels quals eren Josep, Manuel, Pere, Valentí, Elisabet, Maria, Victòria, Anna i Serafina. El 24 d'agost de 1655 el notari Ratera de Manresa va pujar a Fals per prendre nota del testament del Pere Moncunill. Van actuar de testimonis Jaume Torra i Vidal Borràs, aquest darrer un treballador del mas. L'home devia estar fotut, perquè pocs dies més tard el rector va escriure el text següent en el llibre d'òbits de la parròquia: *Dilluns a 8 de novembre del any 1655 morí Pere Moncunill , pages hereu del mas Monconill. Rebe tots los sagraments de Santa Mare Iglesia y feu testament. Lo endema dimarts fou enterrat en la Iglesia de St. Vicens de Fals en la tomba de sa casa. En la sepultura asistiren dotze preveres Aquesta anotació funerària provè d'una còpia, feta el 1678, del llibre original que va ser destruït el juliol de 1936.*

Espitllera

El següent hereu va ser Josep Moncunill (I), el qual va fer l'abril de 1668 capítols amb la Cecília, una noia del mas

Calsina del terme de Santa Cecília de Montserrat. El dot va ser de 600 lliures i l'aportació o escreix del Josep de 150 lliures. Segons l'estructura patrimonial de la família catalana d'aquell temps, reflectida en els contractes prematrimonials o capítols, tant els diners del dot com de l'escreix no es podien gastar en vida de la parella, sinó que estaven destinats a ser repartits entre els descendents. Si no hi havia fills o es desfeia el matrimoni a causa de la defunció de l'home, els diners s'havien de restituir a la vídua o a la família d'aquesta. La Cecília va resultar ser una dona prolífica i va criar vuit fills, anomenats Josep, Joan, Jaume, Fèlix, Anna, Maria, Agnès i Rosa.

Quan la Cecília va acomiadar-se d'aquesta vall de llàgrimes, el Josep Moncunill encara es va animar a contraure un segon matrimoni. En realitat el seu casament va formar part d'una estratègia per enllaçar estretament la seva família amb els Tries de Santa Maria de Taudell de Terrassa. El 1698 es va portar a terme una cerimònia doble; es va casar el jove Josep (II) amb la donzella Maria Anna Trias, mentre que el vell Josep (I) ho feia amb la seva consogra, l'Esperança Roura, de Matadepera, vídua de Francesc Trias. La relació entre les famílies encara es va consolidar més quan, uns anys després, es va concertar matrimoni entre la Rosa, una filla del Josep Moncunill, i Pere Joan Trias, fill de l'Esperança. El dot de la Rosa va ser 400 lliures i els de les seves germanes van oscil·lar entre les 350 i les 550 lliures, segons com anava l'economia de la casa.

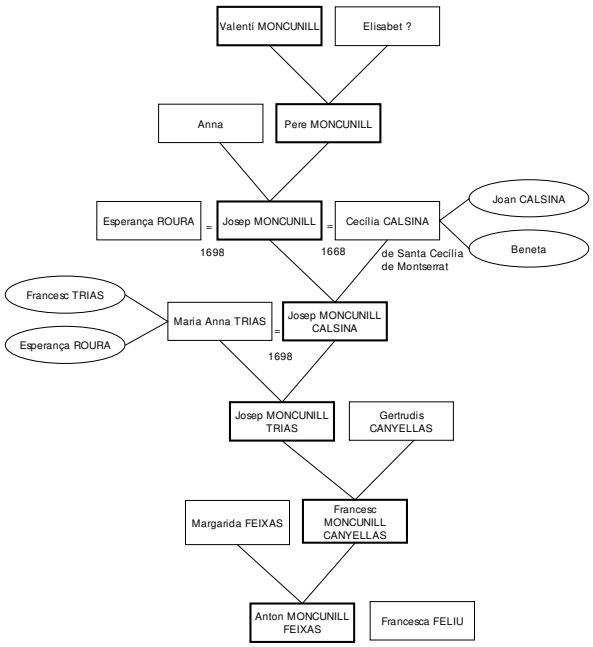

En apartat econòmic hem recollit algunes dades referents a vendes de cereals durant els anys 1675 i 1676. O bé la collita de blats a l'altre Pla va ser excepcional, o bé el Moncunill es dedicava a traficar amb grans, perquè durant aquells dos anys l'amo de Montconill va vendre a diversos pagesos de Sallent, Santa Maria d'Horta, Sant Martí de Torruella, Castellnou, Joncadella, Aguilar, Callús, Santpedor, Argensola, Calders, Avinyó, Boixadors, Salelles i d'altres llocs una gran quantitat de gra. Només durant els mesos de març, abril i maig de 1675 va vendre 22 quarteres de blat meitadenc, 17 de blat paumolós, 65 de blat segolós, 15 de mestall, i 8 quarteres de forment. Els preus de venda van ser respectivament, 36, 30, 36, 36, i 44 sous per quartera. En tots els casos el pagament es diferia fins el dia de la Mare de Déu d'Agost, després de la collita.

Finestra de la façana sud

La tardor de 1676 en total va vendre 32'5 quarteres de forment o xeixa, 14 de blat segolós, 26 de blat paumolós, 17'7 de mestall i 15 quarteres de civada. Els preus havien pujat; el més car era la xeixa, que es pagava a 2 lliures i 11 sous la quartera, el mestall es cotitzava a 2 lliures i 3 sous, el paumolós a 30 sous i la civada a 20 sous. Fem memòria que una lliura catalana equivalia a 20 sous.

A més dels quatre fills barons, treballaven a la casa dos mossos d'origen occità, Jaume de Lavall i Joan Borgera. Aquesta disponibilitat de mà d'obra, que feia possible ampliar la superfície de terra conreada, tal vegada justifica l'excedent de la producció de cereals. Hi ha encara un parell d'indicadors més de la prosperitat de l'heretat Montconill. El 1669 va comprar a carta de gràcia per 225 lliures les pastures del mas Cases d'Aguilar. El 1701 el Josep posseïa un mas en el terme de Fonollosa que havia comprat a Joan Vilansosa, que era conegut com el mas Montconill de Fonollosa. Per altra banda, l'hereu de Montconill va sufragar la construcció d'un altar dins de l'església de Fals, dedicat a Sant Josep, el qual es trobava entrant a mà dreta, just davant de la tomba familiar excavada al terra de l'església. La pedra que cobria la cripta segurament estava gravada amb el nom, però el trepig d'innumerables peus ha desgastat la pedra i actualment no s'hi pot llegir res. El manteniment de l'altar anava a cura de la família, tal com es pot observar en un paràgraf del testament que va dictar el Josep (I) el 1694; *«...e que dit mon hereu tinga obligatio de tenir encarrec de lo dit altar de sant Josep, fer cremar la llantia de dit altar y fer cremar las candelas de aquell a sos gastos...»* En el testament va manar també que en el seu funeral hi anessin 15 capellans, cobrant 12 sous per cap per la feina, i que se li resés una missa baixa de sis sous perpètuament el dia de sant Josep, el seu sant patró. El febrer de 1709 va fer un codicil, o rectificació al testament, que va enregistrar en els seus llibres el rector de Fals, i segurament va morir poc després.

Josep Moncunill (II) es va casar, com hem vist, amb Maria Anna Trias, amb qui va tenir set fills. El primogènit Josep va ser l'hereu, però per desgràcia va morir abans que el pare. El segon, el Francesc, va ser l'encarregat d'administrar l'hisenda durant molts anys, el Vicenç es va casar amb una noia d'Òdena, i el Tomàs es va establir a Manresa, com a masover de la casa de la Culla. De les tres noies, la Maria Anna es va casar amb Víctor Gimferrer de Sant Vicenç, la Serafina amb Josep Duocastella de Castellar, i la Maria amb Josep Carner de Castellbell.

Josep (II) va haver de pagar el 1710 les 400 lliures de la legítima al seu germà Joan, que va estudiar per capellà. El 1714 va endeutar-se i va vendre un censal de 140 lliures a Francesc Jaumeandreu, de Manresa. Sembla ser que amb la guerra, hi havia incertesa sobre el valor futur de la moneda, ja que en l'acta de venda s'especifica amb precisió la cotització de les monedes corrents en relació amb la lliura catalana, una moneda fictícia, no sotmesa a les oscil·lacions del mercat. Els rals de vuit de plata equivalien a una lliura catalana amb vuit sous, i una dobla d'or, a cinc lliures i dotze sous. El 1742, Josep Urpià, un retorcedor de seda, va comprar al Moncunill per 49 lliures un pati, adjunt a una casa, situat al carrer d'Urgell de Manresa. A canvi d'uns diners que li devia, l'amo de Boixeda va cedir a Josep Moncunill el dret de pastura de Boixeda durant el període comprès entre el 1725 i el 1735. Després hi va haver raons, perquè el Boixeda demanava una compensació i l'assumpte va acabar als jutjats. El plet va ser llarg i no es va resoldre fins el 1756 amb una concòrdia. El Josep (II) ja no ho va veure, perquè s'havia mort deu anys abans. En el testament que va fer el 1745 va fer hereu universal al seu nét Francesc, un xiquet de curta edat, fill del Josep (III).

Josep Moncunill (III) va estar casat amb Gertrudis Canyellas i, com a mínim, va tenir aquests descendents: Francesc, l'hereu, Caterina, casada amb Anton Jovells, Josefa, casada amb Francesc Descals de Sant Fruitós, Francesca, casada amb Josep Riera de Joncadella, i Pere Joan, casat amb Ignàsia Noguera de Sant Fruitós. Un fill d'aquesta darrera parella s'establiria al Raval d'Oliveres, donant origen a cal Parcer. Els dots de les noies de Montconill eren de l'ordre de les 300 lliures. Com abans s'ha dit, la vida del Josep va ser curta, i després de la seva defunció va haver de portar els afers de la casa la jove vídua Gertrudis. El primer que va fer aquesta va ser nomenar procurador al seu cunyat Francesc, el germà segon del difunt Josep, el qual també havia estat designat curador o tutor dels fills. Durant molts anys el Francesc va administrar l'heretat, en nom del Josep i en el de la vídua. Com exemples tenim la venda d'un censal de 200 lliures fet el 1746 a la Prioressa del Convent de Santa Clara de Manresa, o la lluïció feta el 1752 per Magí Morera de Fonollosa de 100 lliures, per les quals tenia empenyorada als Moncunill una vinya de 10 jornals, situada al Reguer de les Cases de Fonollosa. El protagonisme de l'administrador es veu reflectit en la llinda d'una de les cambres que donen a la sala de la casa, producte d'unes obres d'ampliació que s'hi deurien fer, que porta la següent inscripció: CURADOR MUNCUNILL FRANCESC 1755. El Francesc va arribar a ser el batlle de Fals, i com a tal va protagonitzar un dur enfrontament amb el polèmic rector Domingo Feliu. En un intercanvi de recriminacions, posades per escrit davant de notari el 1755, el Francesc va acusar al mossèn de ser un lladre i un traïdor perquè, tot i pagant, no li havia volgut celebrar una missa per l'ànima de Fèlix Moncunill, un oncle seu.

Pica

Quan va arribar a la majoria d'edat Francesc Moncunill va ocupar el seu lloc d'hereu. Entre d'altres activitats, sembla ser que va dedicar els seus esforços a colonitzar i desenvolupar la part meridional de la seva heretat, aquella que es trobava al vessant dret de la riera. El 1762 va fer construir una caseta a la carena de la serra, casa que va ser coneguda amb el nom de casa nova de Collbaix, i hi va posar una família de masovers. La masoveria era una base des d'on es podia convertir el bosc en productives vinyes. Només a l'any 1778 va fer tres establiments a pagesos de Fals i Sant Joan de terres pertanyents a l'antic mas Torraquitzana, i va donar permís al parcer Josep Puigdellívol de construir una tina al costat de la que ja hi havia a la casa de Collbaix. En els contractes de rabassa s'estableix que les parts del raïm s'han de posar a les tines i botes del mas Oms. El 1773 el Francesc va fer testament; va nomenar usufructuària a la seva muller Margarida Feixas i hereu al primogènit Anton. Va viure encara uns anys més, si més no fins el 1782, perquè aquell any era regidor del poble i hem trobat una anotació que diu que no pot signar perquè es troba malalt al llit. Després del seu òbit, l'usufructuària deuria fer algunes obres a la casa gran, ja que una de les finestres que donen al cantó de la capella esta gravada amb la inscripció MARGARIDA MONCUNILL Y FEIXAS VDA 1783. L'Anton Moncunill Feixas va seguir la política de donar terres als parcers, amb la qual cosa va augmentar la prosperitat de la casa. També va protagonitzar algunes operacions immobiliàries com la venda que va fer el 1826 d'una casa que tenia a la part de fora muralles de la Plaça de Valldaura, per la qual n'hi va donar 1.175 lliures el galoner Martí Brufau. L'Anton va casar-se amb Francesca Feliu, qui va infantar un altre Anton, la vida del qual es pot llegir en la 3ª part de la història del mas Montconill.

Cal Baumer

El constructor de la casa va ser Josep Serra Figueras. Era fill de Melcior i Agnès, uns pagesos de Vallmanya, i va venir a Fals, com tants d'altres, atret per la possibilitat de poder treballar a les vinyes. La vinya era un negoci florent en aquella època, perquè el preu del vi no parava de pujar. El Josep va casar-se a l'església de Fals el gener de 1855 amb Rosa Fossas Ibanyas, que era de cal Jan de la Roca. Els pares li van donar 50 lliures de dot i un lot de roba o aixovar. La qualitat i la quantitat de les peces de roba que componien l'aixovar d'una núvia depenien de la categoria social d'aquesta. En aquest cas la roba que es va endur la núvia de la casa dels pares va ser: dos vestits, dos llençols, sis camises, una flassada, unes tovalles i un cobrellit.

El dia 1 de gener de 1856, el Josep va aconseguir que el procurador del senyor Ramon Soler de la Plana li fes la cessió d'un tros de terra de dos quartans de superfície, de l'heretat Oliveres, per construir una casa i fer un hort. El terreny estava situat justament a la frontera entre les terres d'Oliveres i les del Tatger, a tocar les cases que ja hi havia edificades al Raval. La cessió es va fer a canvi d'un cens perpetu d'un pollastre, que el Serra i els seus successors havien de lliurar el dia de Nadal de cada any. La casa ja apareix en una relació de 1890 amb el nom de Baumé, la qual cosa ens porta a pensar que Baumé o Baumer era segurament un àlies o sobrenom del Josep Serra. Per transmissió oral se sap que l'àlies venia del fet que els avantpassats havien estat masovers en un mas conegut com la Bauma. El 19 de novembre de 1892, el rector Josep Vall de Vilaramó va prendre testament al Josep. El pobre devia estar a les acaballes, perquè va ser enterrat el dia 23 del mateix mes.

Les propietats van passar al seu fill Josep Serra Fosas, amb el deure però, de mantenir la mare a casa, segons s'havia estipulat en els capítols i ratificat en el testament. El Josep va casar-se el 1882 amb Josefa Moncunill Bastardas, de Rajadell, amb la qual va tenir cinc fills, anomenats Josep, Pere, Joan, Antònia i Vicenç. El 7 de març de 1896 la Josefa va infantar el seu sisè fill, un vailet. Però el part va anar malament i l'endemà mare i fill van morir. Durant tres anys el vidu va tirar endavant la família com va poder, fins que va casar-se amb Emília Sagristà Lladó, també filla de Rajadell. Aquesta era soltera i els seus pares li van donar un dot de 80 pessetes a terminis, 10 pessetes anuals durant vuit anys. Però l'Emília tenia estalviats uns dinerets, 625 pessetes que va afegir al dot. En els capítols s'especifica la procedència d'aquest capital *«...que Emília con su industria y ahorro ha adquirido, lo mismo que varias ropas, una cómoda y un cofre, estimado en dos cientas pesetas...»* L'escreix que va fer el Josep a la segona muller va ser de 235 pessetes. El 4 de setembre de 1928, a l'edat de 66 anys, el Josep va fer via cap al cementiri, deixant com a successor a Josep Serra Moncunill.

Aquest Josep tercer va prendre el seu pare com a model i també va ser protagonista de dos matrimonis al llarg de la seva vida. En primera instància amb Dolors Claret Farré, de Castelltallat, el novembre de 1910, i pocs mesos després de l'òbit d'aquesta, el 1921, amb Caterina Posa Tuneu, de la ciutat de Manresa. La Caterina no va portar cap dot, únicament una mica de roba. Tenia 36 anys i ja gairebé havia sobrepassat l'edat de criar. Amb la primera muller però, havia tingut una noia, la Montserrat, i un fill a qui van posar lògicament Josep, el quart primogènit de dur aquest nom de pila. El Josep era pagès com els seus avantpassats, però el 1912 va entrar a treballar a la ***Companyia de los Caminos de Hierro del Norte*** , l'actual RENFE, encarregant-se del manteniment de la via al sector de Rajadell. El fet de tenir aquesta feina estable el posava en avantatge respecte a la majoria dels seus veïns, que no disposaven d'uns ingressos fixes com ell, sinó que depenien únicament del producte de les vinyes, subjecte als capricis del temps. Quan va començar a treballar cobrava deu rals diaris, però abans de la guerra el seu sou de ferroviari ja era de cinc pessetes diàries, diners que li permetien viure amb una certa comoditat. Es conta que cal Baumer va ser la primera casa del Raval que va poder comprar un aparell de ràdio. Atrets per la novetat de l'invent molts habitants del poble s'hi acostaven per escoltar les notícies.

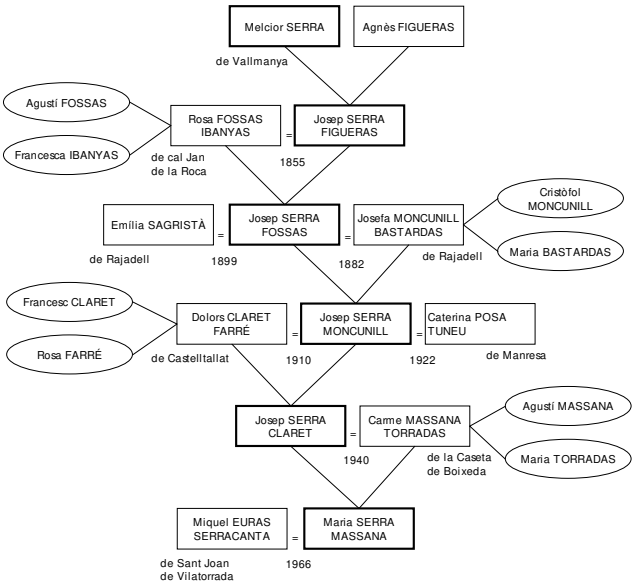

Josep Serra Claret va formar parella el 1940 amb Carme Massana Torrades. La Carme era filla dels estadants de la casa anomenada la Caseta o Casa Nova de Boixeda, una masoveria de Boixeda situada a poca distància de cal Tico Vell. L'enllaç matrimonial va ser doble entre les dues cases, ja que també van aparellar-se la Montserrat Serra amb el Josep Massana. El Josep i la Carme no van tenir cap noi a qui posar Josep, trencant així la tradició familiar. Van tenir dues filles, la Maria i la Montserrat. La Maria Serra Massana va casar-se el 1966 amb Miquel Euras, un fuster de Sant Joan de Vilatorrada, mentre que la seva germana Montserrat ho va fer amb Josep Sallent, de Guardiola. Després de la defunció del Pepet el 1996, la Carme va anar a viure a casa de la seva filla a Sant Joan. Des d'aleshores de la casa de cal Baumer se n'ha ocupat la seva hereva Maria Serra Massana.

Ramon Grau Casanovas

Ramon Grau va ser el tercer fill de Segimon Grau i Maria Anna Casanovas, els propietaris del Grauet. Va néixer a les vuit del matí del 23 de juny de 1849 i aviat es va quedar orfe, ja que el seu pare va morir de tifus el 6 de novembre de 1852. La salvaguarda dels seus interessos, i els de l'hereu, van anar a càrrec dels tutors designats pel pare en el testament: el rector de Fals mossèn Josep Vall de Vilaramó, i Jaume Casanovas Puig de Rajadell. El destí dels tres germans Grau va ser ben divers; el Jaume va ser l'hereu, el Joaquim va cursar la carrera de medecina a Barcelona, i el Ramon va ingressar al seminari de Vic.

Era un alumne brillant i aviat va destacar en totes les matèries, incloses les pròpies de la religió, perquè, a més d'una intel·ligència natural, estava dotat amb la virtut de la fe. Estava a punt d'acabar els estudis i cantar missa quan tot es va tòrcer i el seu món es va enfonsar. La causa va ser una disputa entre la família Grau i una colla d'influents sacerdots de Vic, per l'herència d'una parenta; la Marieta Comas. Aquesta era l'única supervivent dels fills de Segimon Comas, avi del Ramon per la banda materna i propietari del mas de les Comes de Santa Eugènia. Com que no tenia altres parents, el patrimoni de la Maria estava destinat als Grau de Fals, però al final de la seva vida va modificar el testament, a instàncies dels capellans que l'envoltaven tothora, i va deixar-ho tot a l'església. El cas va acabar als tribunals el 1873, i a resultes de l'enfrontament, el Ramon va haver d'abandonar el seminari. Això el va afectar moltíssim i del disgust gairebé perd el senderi. En plena crisi nerviosa, va marxar de casa enfollit i va errar tres dies perdut pels boscos, fins que el van trobar i el van acompanyar a casa.

Després d'un temps de convalescència, va projectar la gran frustració de la seva vida en una devoció exagerada a Nostra Senyora del Grau, una imatge que es venerava des de temps immemorial en una capella situada al costat de casa seva. Aquesta passió ja no l'abandonaria mai més. Es va trobar amb una capella força deixada, on només s'hi feien celebracions en comptades ocasions. Va començar una campanya per dignificar el culte de la maredeu, esmerçant en aquest objectiu una energia enorme, que encara es feia més gran davant de les adversitats. Va començar organitzant un rosari els diumenges a la tarda, després va convèncer a un grup de devots a demanar al bisbe que designés un capellà resident que digués missa a la capella tots els diumenges i festes de guardar. Per defensar aquesta petició va regirar antics documents i va arribar a la conclusió que l'església del Grau era més antiga que la parroquial de Sant Vicenç, i que els fruits de les terres de la parròquia en realitat pertanyien a la Mongia del Grau. L'enfrontament amb els diversos rectors va ser inevitable i va passar per moments de molta intensitat, com per exemple quan el rector Agustí Llussà va reclamar la clau i va tancar la porta del Grau, la qual cosa gairebé va provocar un avalot popular. Després d'incomptables gestions va aconseguir que el març de 1906 el bisbe Torras i Bages autoritzés la creació d'un patronat o Junta d'Administració del Santuari de Nostra Senyora del Grau, formada per alguns propietaris rellevants, i on ell s'ocupava del càrrec de secretari i tresorer. Paral·lelament a aquesta lluita a favor de la maredeu, el Ramon es va dedicar a millorar l'ornamentació de l'església. Es va adquirir un calze, es va fer daurar la imatge, es van posar bancs nous, es va construir una trona de fusta, un faristol de fusta de noguer, una calaixera per la sagristia, es van fer uns canelobres de llautó, i es va enrajolar el terra del temple. Una part important d'aquestes adquisicions van ser sufragades pel mateix Ramon, mentre que d'altres van ser fetes per la seva pròpia mà. Això ens porta a una altra de les facetes d'aquest personatge polifacètic; la seva habilitat com a fuster.

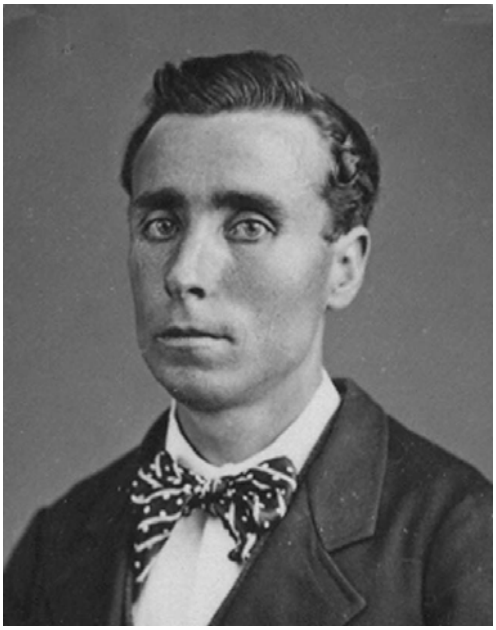

Ramon Grau c.1870

Ignorem com va aprendre l'ofici, però el cert es que el 1876, poc després d'haver abandonat el seminari, el Ramon exercia de fuster en un taller que havia habilitat a casa seva, on no hi faltava una col·lecció completa de ribots de fer motllures i altres eines d'ebenista. En una llibreta on apuntava les feines hi trobem: fer una taula, un brescat de tina, una caixa de núvia, una tapa de comuna, un calaix de la pastera, i un llarg etcètera. Tenia traça amb la gúbia com ho demostren una calaixera que es conserva al Grauet, els plafons esculpits de la trona de l'església del Grau, i altres treballs d'ebenisteria. També tenia habilitat com a picapedrer o escultor de pedra. El 1878 va dissenyar i construir un carretó de tres rodes per poder transportar les peces de pedra que després va convertir en les llindes de les portes i finestres de casa seva. Per treballar la pedra disposava de les maces, boixardes i altres eines de picapedrer. La seva habilitat com a dibuixant es fa patent en els croquis que va fer de les obres d'ampliació de la casa Grauet, realitzades entre el 1879 i 1888. El 1877 va dissenyar el traçat del camí de carros que anava del Pla de la Torre, seguint la vall de la Mallencosa, fins a empalmar amb el camí de Manresa, i va treballar personalment en la construcció.

Passem ara a un altre vessant del personatge. El 1877 el seu germà Jaume Grau va entrar com alcalde de Fonollosa i va demanar-li que ocupés la plaça de secretari. L'administració municipal era en aquella època força deficient, així que el Ramon va dedicar la seva inesgotable energia a endreçar i a modernitzar la gestió de l'Ajuntament. De manera autodidacta va familiaritzar-se amb el llenguatge de la burocràcia administrativa i en pocs mesos va posar al dia la paperassa. Una gran quantitat de documentació, redactada en correcte castellà i fina cal·ligrafia, dóna testimoni de la seva capacitat de treball durant aquest període. La seva estada a l'Ajuntament va durar només un bienni, finalitzant amb la presa de possessió dels rivals politics del seu germà. Uns anys després, el juliol de 1891, tornaria a ocupar la plaça de secretari, deixada vacant per la dimissió de Joan Subirana Portella, del mas Serra, en esdevenir Jutge Municipal. Mentre els alcaldes anaven canviant, el secretari era l'ànima de l'Ajuntament i la garantia del seu funcionament. Viatjava regularment a Manresa i a Barcelona per diversos tràmits administratius i era la veu del municipi en assumptes importants com el traçat de la carretera de Manrera a Calaf o les indemnitzacions per la fil·loxera. Va organitzar l'arxiu de l'Ajuntament, que es trobava dispers a casa dels diferents batlles i incomplet a causa de les guerres carlines. També el trobem intervenint activament en la turbulenta política de primers del segle XX , al costat del seu germà Jaume, en unes eleccions de diputats i senadors que sovint acabaven en tupinada. El dia 1 d'octubre de 1909 va presentar la dimissió a l'alcalde Ramon Vall, al·legant raons de salut. Com que la feina de secretari la solia fer des del seu escriptori del Grauet, el setembre de 1910 es va presentar l'agutzil reclamant-li que tornés la documentació municipal que tenia en el seu poder. Però potser la característica que definiria millor aquest personatge tan polifacètic seria la grafomania o passió per l'escriptura. Començant ja a la seva època d'estudiant, i fins els darrers dies de la seva vida, va ser un escriptor extraordinàriament prolífic. Va escriure sobre tota mena de temàtiques, des de reflexions personals de caire filosòfic i religiós, passant per una variada correspondència, cròniques històriques, estudis i invencions, fins a notes sobre fets quotidians. En les nombroses llibretes i dietaris que va deixar s'hi troben anotades amb extrema meticulositat notícies sobre l'actualitat local i internacional, l'estat dels conreus, estadístiques de la producció agrícola de la casa, observacions meteorològiques i còsmiques, i un llarg etcètera. Va escriure fins i tot un llibre o opuscle sobre el tema que l'obsessionava; la maredédéu del Grau. El títol del llibre és " La Primera Página de la Historia del Santuario de Nuestra Señora del Grau" i en ell s'hi barregen una sèrie d'anècdotes del santuari amb reflexions religioses i místiques de l'autor. Va ser editat el 1908 per la impremta Viñals, de la Plaça Major de Manresa, i està il·lustrat amb algunes fotografies de l'interior de l'església i del lloc del Grau, que el Ramon va encarregar al fotògraf Àngel Amat Tenas. Del llibre se'n va fer una tirada de 225 exemplars, amb un cost total de 165 pessetes. Va enviar-ne tres exemplars a Vic, pel preceptiu "nihil obstat" del Bisbe, i l'agost de 1908 la Cúria li va contestar amb una carta ordenant-li que fes certes correccions. Consta que el rector Josep Galobardes es va quedar un exemplar del llibre, pel qual en va pagar 1 pesseta i 25 cèntims, però de la resta no se'n sap res. Actualment del llibre només se'n coneix un exemplar, el que tenen al Grauet.

Per completar la biografia d'un personatge tan complex, caldria afegir un parell o tres de pinzellades més. Era afeccionat a la caça i anotava en els dietaris cada peça que cobrava i el lloc. Així es por saber que l'any 1876 va matar 31 perdius, 12 conills, 3 tórtores i 2 tudons. També posava la seva escopeta al servei del Somatén i el 1905 va rebre la "Cruz del Mérito Militar con distintivo blanco", encara que ni ell mateix sabia en concepte de què se li havia concedit tal distinció. En ser una persona tan instruïda, molts pagesos illetrats solien demanar-li que redactés per ells súpliques a les autoritats sobre diverses problemàtiques, de manera que feia una mica de gestor o advocat dels pobres. En diverses ocasions va ser escollit com a àrbitre per intervenir en desacords sobre els termes de les finques i altres conflictes. Va ser secretari de la Sociedat de Socorros Mutuos, una societat de quintes que hi havia al poble, i també va ser secretari del Jutjat Municipal.

A casa, passava per ser una bona persona, molt treballadora, però emocionalment inestable. Es va encarregar de la instrucció dels seus nebots, a qui va ensenyar a llegir i escriure al seu despatx. El 1918 va ser el padrí de bateig de la Clara Grau Pregonas, la seva reneboda. En fer-se gran la seva salut va començar a flaquejar. A partir de l'any 1919 solia anar cada any quatre dies a Barcelona, a prendre banys de mar, la qual cosa creia que era bona pels dolors reumàtics que l'afectaven. Durant les seves estades a Barcelona posava a l'hotel París. El dimarts, 8 de febrer de 1927, a migdia, va morir Ramon Grau, a l'edat de 78 anys.

Més remeis casolans

Animats per l'elevat nombre de curacions assolides i la bona acceptació que han tingut en el públic en general els remeis que es van publicar fa un temps en aquesta revista, oferim ara una altra tongada dels remeis i fórmules que utilitzaven els nostres avantpassats a finals del segle XIX per guarir les diferents malalties. Les anotacions provenen de dues cases de Fals i les hem transcrit tal qual van ser escrites, esmenant únicament l'ortografia per fer-les més entenedores.

Mal del tifol (tifus)

Pica tres unces de tabac negre i les bulls amb un petricó de vi blanc. Un cop bullit s'hi posa un grapat de farina de froment i es posa en un drap sobre els ronyons. Cada dotze hores es muda el pegat dues o tres vegades. És cura segura.

Per tenir llet

Tres unces de pinyons, una unça de llavor de cànem i un grapat de juncolls. Es posa a bullir en una olla de cinc porrons. Es beu cada matí en dejú, mig petricó de llet i mig petricó d'aquesta aigua, i es tindrà llet.

Remei per curar el mal de boca

Comprar un quart d'herba brinca, de la qual només s'hi posen les fulles, una closca de magrana agra, no molt grossa, un porró de vinagre, un tros d'alum blanc de la mida d'una avellana, dues pinyes de xiprer i sis unces de sucre roig. Tot això es posa en una olla nova a bullir molt suau, amb poc foc, fins que queda reduït a la meitat, llavors se'n pot glopejar un o dos cops al dia, però tenint cura de no empassar-se'n gens.

Ungüent que es bo per molts mals, per cremats, grans, naixedures, nafres, xacres, etc.

Romaní, mata, espernallac, espelma, roses i cera nova. El romaní, la mata i l'espernallac han de bullir amb una quantitat tant de vi com d'oli, per exemple, un petricó de vi i un d'oli, i quan el vi ja ha bullit prou que ja no espetega, llavors es trenquen les herbes i s'hi tiren les roses, i quan les roses ja són sofregides s'hi tira la cera nova i l'espelma. Si per ventura queda clar quan es fred, es torna al foc i s'hi afegeix més cera nova, perquè es torni espès.

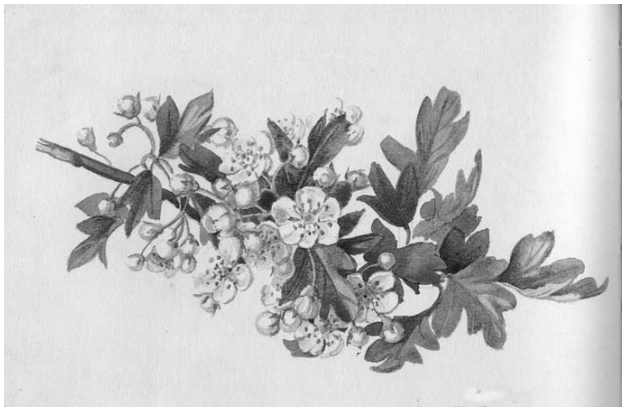

Recepta per les angines

Prendre dos brots de romaní, si por ser que sia florit, i un bon pessic de roses, després fer-ho bullir en una olla de tres quarts amb vinagre. Quan sia bullit, colar-ho, i al líquid posar-hi una cullerada de mel i fer-ho bullir més fins que el vinagre quasi no se senti. I per prendre, s'ha de donar al malat una cullerada cada hora.

Després, fer bullir malvins en aigua, i quan siguin ben cuits se'n treu els nervis i es piquen juntament amb un rovell d'ou. D'això se'n fa un pegat per posar al coll, i també s'ha de beure aigua de "dauradilla".

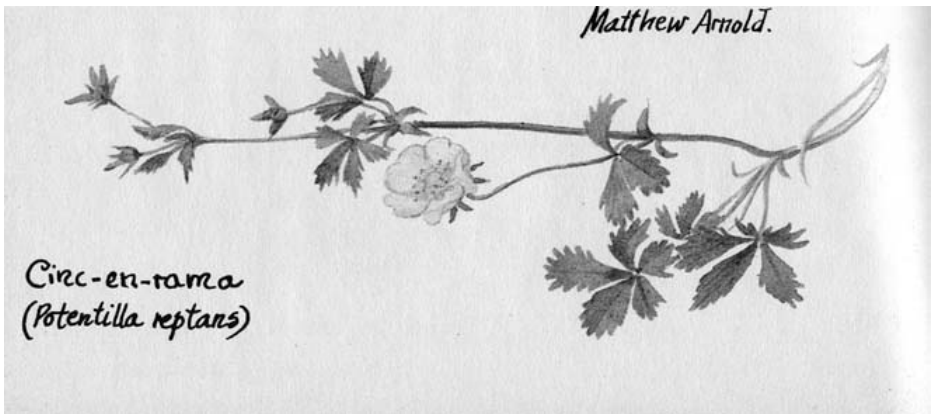

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Agost de 2006, número 29
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
30
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
NOVEMBRE 2006, NÚMERO 30

Mas Jaumeandreu (1era. part)

Jaume Andreu (IV) va unir-se amb Jerònima, filla de Joan Soler de Torradas, del lloc de Sant Feliu de Rodós. El matrimoni va ser productiu i va aconseguir fer pujar set fills, cinc xicots, dits Antoni, Pere, Valentí, Jaume i Jacint, i dues xicotes, la Magdalena i la Maria. El Jacint va marxar de casa i va instal·lar-se al Molí de les Feixes de Sant Martí de Torruella. El Jaume va fer-se capellà, i quan va morir el 1635 era rector de Rajadell. La Magdalena es va casar amb Andreu Fabrés de Sant Vicenç de Castellet.

El 7 d'abril de 1599 Jaume Andreu es trobava a Manresa, a cal fuster Francesc Coromines del carrer de les Piques, quan va demanar que acudís el notari Pere Torras per prendre-li testament. Deuria estar greument malalt, ja que una setmana més tard ja es va obrir i es van fer públiques les seves últimes voluntats.

El document demostra que el mas passava per una bona situació econòmica, ja que el testador va fixar els dots de les dues noies en 300 lliures i la legítima pels quatre nois en 100 lliures. Va manar que la capella de Sant Joan Baptista, construïda dins de la seva heretat, fos pintada en el termini de dos anys després de la seva mort, i que es dotés amb un missal, una casulla i un calze de plata. Va agrair al seu germà Joan Jaume Andreu, encara solter, els anys que portava treballant a casa amb un premi de cent lliures. Va nomenar hereu a l'Antoni, el primogènit.

Jerònima, la vídua, va sobreviure al difunt marit molts anys i va fer dos testaments, un el 1628, i el definitiu el 1637. Va deixar 50 lliures per les cerimònies del funeral, 40 lliures per a misses i alguns llegats menors a la Mare de Déu de Montserrat i a les confraries i altars de la parròquia de Fals. En el primer testament va fer hereu al Jacint, el fill petit, però en el segon es va decantar pel Pere. Es nota que el Jacint era el predilecte, perquè li va deixar 145 lliures procedents del seu dot, mentre que a la resta de fills no els va deixar gairebé res.

El següent hereu, l'Antoni Jaume Andreu, va morir prematurament i sense deixar descendència, així que la línia successora va passar al Pere, el segon. El 1617, si abans no, el Pere ja constava com a cap de casa. Es va casar amb una dona dita Maria, la qual li va donar l'hereu Francesc i dues filles, la Maria i la Magdalena.

Detall de la façana

En el capbreu de 1639, el Pere va declarar que posseïa 2.000 jornals de terra, pels quals pagava cada any 30 sous de delme al Duc, però a més a més tenia una peça d'uns 30 jornals de camp i vinya, dita de la Tora o de la Capella de Sant Joan, el delme de la qual es partien a mitges el Duc i el rector de Fals. Segurament aquesta terra havia estat destinada al manteniment del culte, quan la capella va ser construïda pel vell Jaume Andreu.

Durant aquesta època el mas va gaudir d'una bona situació econòmica, una prova de la qual és la làpida de grans dimensions que el Pere va encarregar el 1651 per la tomba d'ell i la seva nissaga. La tomba dels Jaumeandreu estava situada en un lloc preeminent, al peu de l'altar que hi havia a la part nord del transsepte de l'església. La làpida s'ha conservat fins avui i es perfectament llegible. L'agost de 1667 va fer testament davant del rector de Fals, que era mossèn Francesc Duran, i un any o dos després va estrenar la nova tomba. La relació de la família Jaumeandreu amb el rector deuria ser cordial, ja que en morir el rector el 1672, es va permetre que el seu cos hi fos enterrat.

En el moment de la defunció del Pere els seus fills eren menors d'edat, de manera que van tenir cura d'ells les tres persones prèviament designades com a tutors: mossèn Duran, el rector del poble, Jacint Pons, en drets doctor, i Jaume Clapés, un propietari d'Oló. Aquests es van fer càrrec de pagar les 550 lliures del dot de Maria, que es va casar el 1680 amb Salvador Brunet de Guardiola. L'altre germana va casar-se amb Francesc Torras del mas Vistrell de Rocafort.

Francesc Jaumeandreu es va casar el 1685 amb Francesca Rovira, de Sant Marçal de Relat. El pare de la núvia va lliurar el dot *...set centes lliures moneda barcelonesa y les caixas joyas averias y vestits en lo terme de llussanes donar acostumadas a donzellas de semblant qualitat y condition*... El dot no es va pagar de cop, sinó a terminis; 300 d'entrada, 200 al cap d'un any, i 200 al cap de dos. El primer fill que van tenir el Francesc i la Francesca va ser el Valentí. Quan el Francesc va enviduar, va contraure segones núpcies amb una senyora vídua anomenada Estàsia. Aquesta era vídua de Francesc Pont, i després del Jaumeandreu encara va tenir humor per casar-se per tercera vegada. Ho va fer amb l'hereu dels masos Serramalera i Bellvehí de Calders. El dot de 500 lliures va anar passant d'un marit a l'altre. Amb l'Estàsia va tenir dos fills més; el Martí i el Josep. Aquest darrer va marxar a Manresa, on va dedicar-se a l'ofici de traginer.

Com que el 1702 l'amo del mas Jaumeandreu necessitava diners per algun negoci seu, aquest va demanar un préstec en forma de censal de 600 lliures a Mònica Vicens, la Priora del convent de Santa Clara de Manresa. Algú es podria demanar d'on procedia aquest cabal. La resposta és la següent; eren els diners del dot que la família de la monja Caterina Pla havia hagut de pagar perquè la novícia pogués ingressar en el convent. Un dot de matrimoni i un dot de monja eren equivalents.

Durant l'època del Francesc el país va passar per un tràngol terrible; la guerra de Successió. No en sabem en quin grau l'amo de Jaumeandreu va estar involucrat a favor dels defensors de la terra, o dels seus contraris, els felipistes, el fet es que ell i el seu veí Montconill van haver de fer una contribució de 250 dobles d'or als guanyadors de la guerra, una suma de diners molt considerable. El 1714 va pagar 100 dobles d'or espanyol al Governador de Manresa don Andrés Bonito, tinent coronel del Regiment de Basilicata, del real exèrcit de Felip V. El Francesc es va veure obligat a manllevar la dita quantitat i vendre un censal de 560 sous anuals de pensió a Baltasar Rovira, canonge de la Seu de Manresa. Pel mateix motiu també va vendre's un altre censal de 144 lliures a Josep Monconill.

Valentí Jaumeandreu ja era l'amo del mas el 1716. Aquell any treballaven les seves terres tres mossos, anomenats Joan Vila, Josep Vall i Josep Cots. El seu salari anava de les 9 lliures i quart a les 11 lliures per any, a més del menjar i dormir. També tenia un pastor que s'encarregava del ramat, format per 25 ovelles, 9 anyells i 6 cabres. A les corts hi havia 4 porcs per matar, i una truja amb 4 porcells. Els animals de treball del mas eren una parella de bous, un matxo i un ruc. Al Puig Oliver s'hi estava un masover anomenat Andreu Freixas.

El Valentí va casar-se el 1718 amb la noia Caterina Alsina, de Súria. La Caterina venia acompanyada de 800 lliures i dues caixes de noguer ben assortides de roba. El matrimoni no va donar fruits i tampoc va durar gaire a causa de la defunció de la muller. Llavors el Valentí va enllaçar amb Anna Maria Oller. La segona dona era vídua de Martí Jaumeandreu, un moliner de Sant Martí que era parent del Valentí, i tenia un fill petit dit Lluís.

El segon matrimoni no va tenir cap fill del gènere masculí, sinó solament una noia anomenada Anna Maria, que va ser la pubilla del mas.

A mitjans del segle, coincidint amb la millora de la situació econòmica de Catalunya, va començar a Fals una gran expansió de les terres dedicades a vinya. Els propietaris van començar a cedir terra a qualsevol pagès que estigués disposat a plantar-hi ceps. Valentí Jaumeandreu va fer molts establiments a rabassa morta. Un cas que exemplifica aquest tipus de contracte és el que va signar el febrer de 1752 amb Joan Vila, de Sant Mateu. Li va establir a la quarta part un tros erm de 10 quarteres situat prop del Torrent de la Bassa, amb les clàusules següents:

...les quals parts haureu a vostres gastos de aportar en la casa de dit mon mas Jaume Andreu, so es, la verema en las tinas, y los grans e llegums en la era despres de ser batuts (...) y que vos no pugau aportar vos rahims ab carrega, cova o sistella, ni per a penjar ni fer pansas sens demanar llicencia a mi (...) tindreu facultat vos dit Adquisidor de fer, o be en dita pessa de terra o be en la casa de mon mas, una tina per a posar la verema que en dita terra cullireu i aixi mateix tindrau facultat a posar en lo saller de la casa de mon mas una bota per a tenir lo vi que resultara de la verema de la terra...

A començaments de 1758 el Valentí va fer davant de notari donació a la seva única filla Maria Anna de l'heretat, reservant-se per a ell l'usdefruit i la quantitat de 200 lliures per a testar. De fet, el que va fer aquest dia va ser ratificar la donació que havia fet a favor de la seva filla el dia que aquesta es va casar. L'home es deuria sentir vell i acabat i aquell mateix any va deixar d'existir. En el testament que va fer a la rectoria va ordenar la creació d'un aniversari de 25 lliures, capital que havia de servir perquè li fos resada a perpetuïtat una missa de 15 sous un cop cada any.

La pubilla va trobar marit en una de les cases fortes del terme, la Gabriela. El seu home era hereu i amb el casament van ajuntar-se les dues heretats. Clar que cadascuna tenia entitat pròpia i no es barrejaven els drets d'un i altre cònjuge. L'Anna Maria va ser tota sa vida la mestressa, mentre que el seu home es mantenia en un segon pla com a usufructuari. En els capítols que van signar les dues parts el març de 1743 va quedar estipulat que les dues propietats no s'unirien després d'ells, sinó que les deixarien a dos fills diferents. I així es va esdevenir, tal com veurem més avall.

Sembla ser que els dos cònjuges de primer van viure a

la Gabriela, però quan va morir el pare de l'Anna Maria, van anar a viure a Jaumeandreu, una casa que oferia més comoditats. De fills en van tenir nou; cinc nois, anomenats Valentí, Ramon, Francesc, Pere i Antoni, i quatre noies, batejades amb els noms de Rosa, Maria, Ignàsia i Jacinta.

El 1791, el representant del Duc de Cardona va convocar tots els terratinents a declarar les seves possessions. L'Anton Sagristà hi va acudir en nom de la seva dona i va declarar que el mas Jaumeandreu i el mas rònec Puig Oliver, tenien en conjunt una superfície de dos mil jornals de llaurada. Una part de les terres eren vinyes donades a parts a diversos parcers; Francesc Riera, Francesc Torrades, "lo Gasparó", "lo Sadurní de la Candela", Josep Jaumeandreu, Valentí Lladó i Miquel Puig. L'heretat estava subjecta a un cens anual de 30 sous, que es feien arribar a Cardona el dia de la Mare de Déu d'Agost.

L'Anna Maria va fer testament el 1783 i el va ratificar el 1796. Va encarregar que es resessin per la seva ànima 300 misses en diverses esglésies, en particular a la capella privada del seu mas, dedicada a Sant Joan, i a l'altar del Sant Crist a l'església parroquial, que havia estat construït i era mantingut per la casa de Jaumeandreu. Recordarem que al peu d'aquest altar és on s'hi troba la tomba de la família. Va llegar 250 lliures a cada fill baró i 300 lliures a cada filla casadora. D'acord amb el pacte prematrimonial, l'Anna Maria va nomenar hereu al seu fill primogènit Valentí, mentre que el segon fill, el Ramon, va ser nomenat hereu de la Gabriela pel seu pare. Els testimonis del testament van ser el capellà Mariano Sureda i el seminarista Celdoni Feixas, els quals tenien residència en la masia Jaumeandreu.

El Valentí Sagristà Jaumeandreu va casar-se el 1783 amb Paula Riera de la Sala, de Sallent, una noia de bona casa que va aportar 1.300 lliures de dot. El 1798, el Valentí va vendre per 400 lliures a Miquel Sardans de Monistrolet una casa al carrer Urgell de Manresa. La casa l'havia empenyorat el veler Ignasi Soler cinc anys abans, però no va poder tornar els cèntims i el veler va perdre la casa. Suposem que el Valentí va morir bastant jove i sense deixar descendència, perquè el següent hereu va ser el Francesc Sagristà Jaumeandreu, el tercer per ordre de primogenitura. Un altre germà, el Ramon, ja havia entrat en possessió del mas Gabriela, separant-se així de nou les dues grans propietats.

El Francesc es va casar el 1800 amb Narcisa Servitja, procedent del mas del mateix nom que hi ha a Guardiola, i va tenir una única filla, la Teresa. En el testament del Francesc, fet el 1828, no es menciona la capella del mas Jaumeandreu, la qual cosa porta a pensar que ja no deuria estar oberta al culte amb regularitat, sinó només en ocasions especials com la festa del sant patró. Quan va morir el vell amo, va posar-se al capdavant del mas Valentí Prat, originari d'Artés, que havia entrat de pubill en casar-se amb la Teresa Sagristà. La història de la saga familiar dels Jaumeandreu continua a la segona part.

Dissortadament no s'ha conservat l'arxiu de la casa, perquè aquesta ha passat per diverses mans i, ja se sap, a cada canvi de casa es perd un llençol. Quan l'actual propietari, la societat anònima Pinsos Baucells, va adquirir la finca el 1996 va tenir molt interès per conèixer la història del mas. Com que no hi havia res escrit, va encarregar a Maria del Mar Rodríguez, llicenciada en història, que fes una recerca sobre el tema. Després de revisar molta documentació, sobretot a l'arxiu notarial de Manresa, aquesta va escriure una memòria històrica de Jaumeandreu. Gràcies a l'amabilitat de Lluís Capdevila, el gerent de l'explotació agrícola, hem tingut accés a aquest treball, el qual ens ha facilitat la feina de redactar aquesta ressenya.

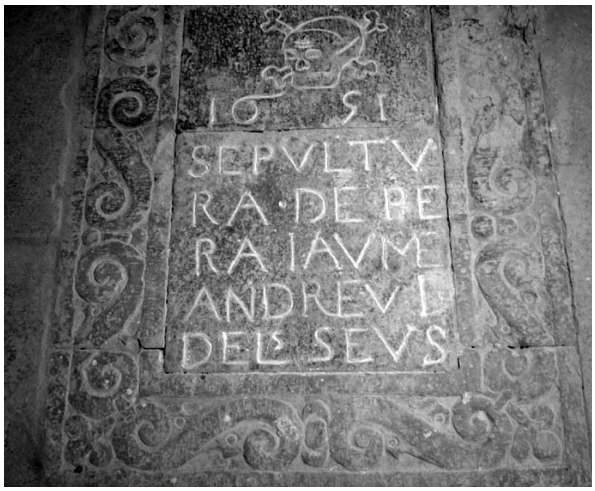

Tomba Jaumeandreu

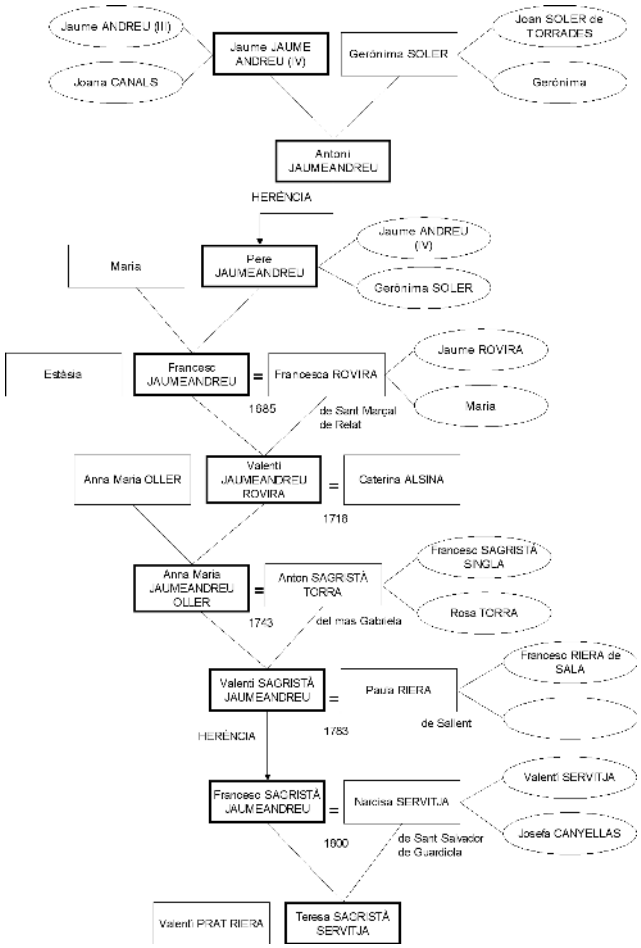

Cal Fontanet

La història de la casa s'inicia en els capítols matrimonials que van signar abans de casar-se el Pere Fontanet Vall i la Maria Alsina Calvet el 7 de juny de 1801. El Pere era un pagès d'Aguilar de Segarra i la Maria era una filla del Tatger, una casa que sempre s'ha caracteritzat per tenir criatures del sexe femení.

La pubilla del Tatger, germana gran de la Maria, i el seu marit Bonaventura Llussà van determinar donar-li com a dot un tros de la propietat, perquè els Fontanet hi poguessin plantar vinya i guanyar-se la vida honradament, això sí, pagant religiosament la quarta part. A més a més, van donar-los permís per construir una casa per viure-hi, i dedicar tres quartans de la terra a hort. L'hort l'havien de fer al costat d'un altre que ja hi havia, que era del Mateu Quer, un parcer.

L'aportació del Pere Fontanet al matrimoni va ser de 50 lliures en diner, que deurien servir, suposem, per pagar les obres. Els negocis no van anar gaire bé als Fontanet, ja que el febrer de 1813 es van veure obligats a vendre a carta de gràcia la recent adquirida propietat a Valentí Sagristà, qui els va fer un préstec de 62 lliures i se'ls va quedar la casa. Segurament van seguir vivint-t'hi pagant un lloguer. Al cap de cinc anys van pagar i van recuperar la casa, però van haver-se-la de vendre el desembre de 1817 a Ramon Sapera. Aquest cop però, només vam empenyorar la meitat de la casa.

Va transcórrer el termini i van perdre el dret de recomprar la meitat de l'habitatge, que va quedar definitivament a les mans del Sapera . Quan aquest se la va voler vendre, l'Andreu Llussà, amo del Tatger, va fer valer el seu dret de fadiga o dret de compra preferent, i preu per preu, va quedar-se-la ell.

El 1861 va proposar nous tractes als habitants de cal Fontanet, que eren el Valentí Fontanet Alsina i la seva dona Rosa Valldaura. Els va vendre la mitja casa, els va eixamplar el terreny uns 16 pams i va afegir a la concessió tres quartans d'oliveres. També els va concedir l'ús d'una bassa i va autoritzar-los a pasturar un animal i algunes gallines, a condició que no sortissin a picar a fora del seu tros. Cal recordar que en els establiments de terres, les herbes no anaven incloses en el tracte, sinó que el dret de pastura se'l retenia l'amo. Per tot això els en va demanar 176 lliures, que podien pagar en dos terminis.

El maig de 1864 el Valentí, que comptava 72 anys, va fer testament en presència del rector del poble. Va deixar 15 lliures als seus fills i filles: Maties, Francesc, Jaume, Mariano, Magdalena, Margarida, Maria, i Maria Agnès. I va fer hereu al primogènit Joan.

En morir el Valentí Fontanet l'any 1878, la casa va passar al Joan Fontanet Valldaura, que comptava aleshores uns 45 anys i ja s'havia casat amb la Maria Bonsfills Marvà, de Vallmanyà. El Maties que es va quedar conco vivia a casa treballant pel seu germà. El 1883 es va morir la Maria, després d'haver vist com enterraven tots els seus fills excepte

Llinda de la casa

una nena petita dita Paula. La segona muller del Joan va ser la Josefa Mermi Vilaseca, de Salàs, Lleida, qui va infantar tres xicots més, el Vicenç, l'Antoni i el Josep, que van sobreviure tots. La Josefa va morir als 77 anys i vídua, el 1926.

Vicenç Fontanet Mermi va néixer l'any 1885 i es va casar el 1911 amb una noia de cal Gardela, l'Enriqueta Boladeras Santamaria. El dia 17 de novembre de 1919, a la una de la tarda, van entrar dos lladres a cal Fontanet i van robar 41 duros de plata. Donada l'alarma, una colla d'homes del Sometent va sortir a perseguir-los, però es va fer fosc i no els van trobar. L'endemà el Sometent d'Aguilar va capturar dos homes, però un cop fetes les comprovacions, va resultar que eren innocents i els van deixar anar. Els lladres no es van trobar mai i el pobre Fontanet no va poder recuperar els diners. I prou que li feien falta per alimentar la seva gran família. Havia de mantenir nou fills, anomenats Pilar, Lluïsa, Carme, Nicanor, Concepció, Margarida, Daniel, Marcel·lí i Presentació. El 1929 l'Ajuntament va concedir al Vicenç una subvenció per família nombrosa. Com que no venia d'un plat més o menys a taula, l'Enriqueta va acollir al seu oncle Iscle Boladeras Bonvehí, que havia hagut de marxar de la Mongia del Grau.

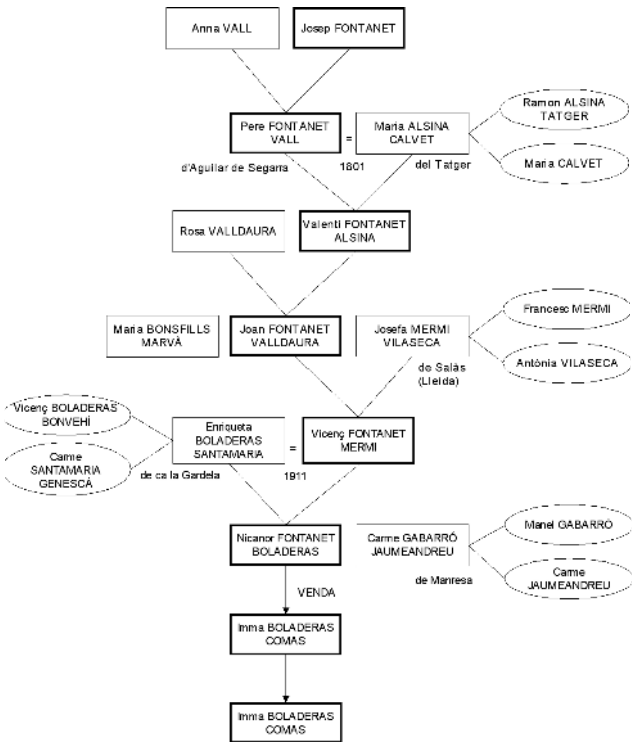

La successió va continuar cap a Nicanor Fontanet Boladeras, casat amb la Carme Gabarró Jaumeandreu, de Manresa, que van ser els darrers habitants de la casa. Després de traspassar el Nicanor, el desembre de 1977, la casa va passar alguns anys buida. Uns anys més tard, l'any 1982, Alfred Boladeras de cal Gardela la va comprar per a la seva filla petita Imma Boladeras Comas. Aquesta va emprendre un ampli projecte de reformes per tal de modernitzar l'interior de la casa, respectant però l'estructura i l'aparença de la part exterior.

El Colomer

El primer document on surt citada aquesta casa, situada dins les terres del Grauet, és de 1579. Aquell any, Joan Sebastià Grau va vendre a carta de gràcia pel preu de 52 lliures una part de la seva heretat a Salvador Torra i la seva muller Joana, de la ciutat de Manresa. En una barreja de català i llatí, el notari va descriure l'objecte de la venda d'aquesta manera: "... *totas illas feixas terre dicta lo colomer y del ort y del trull de vineam, prop la iglesia de la Beata Maria del Grau...*". El Colomer o el Colomerot, com també se l'anomenava, va ser recuperat el 1588 per Esteve Torra, després que aquest hagués comprat el mas Grau del Sebastià, a Benet Grau, l'hereu del mas. Pel Colomer en va pagar només 43 lliures i mitja, perquè el Salvador Torra va renunciar a la resta. Per poder recuperar el Colomer va haver de pagar també 5 lliures al Tresorer del Duc de Cardona, en concepte de laudemi, un dret senyorial que gravava les transaccions immobiliàries dels súbdits.

Com que l'Esteve Torra s'havia apropiat de l'heretat sencera, el Benet Grau i els seus van haver d'abandonar la casa ancestral i traslladar-se a viure al Colomer, una caseta força més modesta. De fet, el germà i successor del Benet, era anomenat Valentí Grau del Colomer. Ignorem quant de temps va viure la família Grau a la caseta, tal vegada fins el maig de 1674, quan l'Esteve Grau va aconseguir recomprar la propietat dels seus antecessors.

A finals de desembre de 1684, Joan Grau, el següent hereu, per solucionar uns problemes econòmics que tenia, va decidir vendre's el Colomer. El comprador va ser el sastre manresà Maurici Oller i el preu es va pactar en 28 lliures. A més a més, el comprador va haver d'entomar el pagament de 6 lliures i 4 sous, el 25% del preu, que el Procurador del Duc va exigir pels seus drets. En el document de compra-venda s'especifica que, juntament amb un casalot, hi va una feixa de terra i l'hort dit del Trull, d'una extensió total de dos quartans. Els límits del tros s'estableixen del trull en avall, entre una rasa i l'altra. El "trull" en qüestió era una premsa de raïm primitiva que estava situada a la vora del torrent, que fa uns anys es va desmuntar i es guarda en una dependència del Grauet. Hi ha unes determinades condicions en la venda, que es poden resumir de la següent manera: el comprador podrà obrar i cobrir el casalot anomenat el Colomer, per poder-hi viure, i també podrà ampliar l'edifici deu passes a la part de sol ixent, mantenint però, l'amplària actual. Es dona permís al comprador per tallar del bosc els pins i roures que necessiti per les bigues i llates de la teulada. L'Oller podrà fer tota la llenya que necessiti pel consum propi, però no per vendre. Al voltant de la casa podrà tenir vuit gallines i un ruc amb el seu pollí. Igualment podrà criar un porc lligat a una estaca, i

Ruïnes de la casa

podrà collir herba de l'heretat per alimentar-lo. Els Grau li donaran la palla pel ruc a canvi dels fems d'aquest, exceptuant els fems que l'Oller necessiti per adobar el seu hort.

El sastre, que abans de fer la compra exercia el seu ofici a Castellar, es va establir al Colomer amb la seva muller Agnès i va viure-hi una colla d'anys. El 1698, aprofitant que el Bisbe era a Rajadell, els Oller van portar una nena dita Ramona a la parròquia del poble veí a confirmar.

El següent hereu, el Josep Grau, i el sastre es van discutir a causa de l'incompliment d'alguns dels pactes. Van acabar signant una concòrdia el març de 1713 davant d'un notari de Santpedor. El Grauet es va avenir a indemnitzar-lo per les obres que havia fet i, a canvi de 135 lliures, Maurici Oller va acceptar revendre-li la casa i l'hort. Van pactar que l'Oller podia seguir vivint a la casa fins el dia de sant Silvestre d'aquell any.

Després d'un llarg parèntesi sense notícies, trobem que a l'any 1861 la casa és ocupada per Josep Prat Torras. El 1882 els habitants del Colomer són Josep Planas Francitorra, un fill de cal Canyol, i la seva muller Rosa Casals Pons, de Camps. Van tenir, com a mínim, un xicot i una mossa, l'Àngela. Aquesta Àngela es va casar amb Pere Torradas de cal Lleirac de Rajadell. L'octubre de 1903, Josep Planes Francitorra, conegut com "el Canyolet", va comprar per 180 pessetes la casa de cal Saldes i se n'hi va anar a viure. Aquesta va ser, tal vegada, la darrera família que va habitar al Colomer d'una manera estable. Posteriorment s'hi van hostatjar diverses persones, normalment homes que treballaven al camp a jornal, o a preu fet al bosc. Així el 1916, l'amo del Grauet va permetre a Lluís Garriga, que li tallava el bosc, a dormir-hi i a guardar les mules a l'estable del Colomer. El 1926 va estar-s'hi un tal Antoni Claret, i poc abans de la guerra s'hi va aixoplugar una colla de carboners. La casa abandonada no va trigar en espatllar-se i actualment es troba sense teulada i gairebé ensorrada del tot.

Eudald Serravinyals

En la galeria de personatges il·lustres de Fals hi trobem diversos capellans, un arquitecte famós, i poca cosa més. Per donar una mica més de varietat al panorama hem pensat en un personatge singular, les facècies del qual s'han mantingut vives en la memòria col·lectiva del poble. No es tracta pas d'una persona de grans qualitats morals, un model de comportament digne de ser imitat per part de les noves generacions, ans al contrari, el nostre home va ser un individu que no gastava massa escrúpols.

El personatge es deia Eudald Serravinyals Arnau i era fill de la Molsosa. Deuria provenir d'una família bona, sinó no s'entén com van aconseguir ell i el seu germà Miquel casar-se amb les dues germanes Fontanet, hereves del mas de Sant Andreu. El gran, el Miquel ho va fer amb la Teresa, la pubilla, i l'Eudald ho va fer amb la segona, la Dolors. Cap d'ells va tenir fills. El Miquel tenia un caràcter viu i un punt d'arrogant. Aquest tarannà seu el va portar a una mort prematura. Un dia de setembre de 1920 estava caçant a la Foranca de Boixeda quan el va aturar una parella de guàrdia civils. Els agents li van dir que era temporada de veda i li van voler prendre l'escopeta. Es coneixien bé el Miquel i els guàrdies; en el passat havien tingut algunes agafades. La discussió deuria pujar de to, i de les paraules es deuria passar als fets, perquè el resultat va ser prou dramàtic; el Miquel va acabar mort d'un tret de mosquetó. La seva vídua no el va sobreviure gaire temps, ni tampoc l'altra germana, la Dolors. La qüestió de l'herència va trigar uns anys a resoldre's, però mentrestant l'Eudald va quedar com a amo i senyor de Sant Andreu.

Eudald era un homenàs alt i ferm com un sant pau i portava una grossa barba. Era de natural faldiller i presumia de tenir fills escampats per tot arreu. En realitat no en va tenir cap de fill, i el seu cognom es va extingir amb ell. Era irreverent, rude i malcarat, defectes que se li van accentuar a mida que s'anava fent gran. Maltractava els mossos de casa i era especialment cruel amb els nens. No li interessava massa la feina de pagès, preferia que d'altres s'ocupessin de les terres. El que li agradava de debò eren els animals de quatre potes. Li apassionava " el tracte", el subtil regateig que s'estableix entre el venedor i el comprador d'una bèstia; un pregonant les virtuts, reals o inventades, de l'animal, l'altre descartant-les, tot posant l'accent en les tares, amb la finalitat d'aconseguir rebaixar el preu. Eudald no faltava a cap fira de bestiar, ja fos a Puigcerdà pels cavalls, o a Organyà pels rucs i mules, i sempre solia tornar a casa amb alguna nova adquisició a preu de ganga. Ensinistrava els animals, i llavors els venia a algun pagès que els necessités per treballar. Segons un cens ramader, fet al municipi el 1926, Eudald tenia un ase de color negre, un cavall castany, tres mules d'uns nou anys, i tres mules menors de dos anys. Aquell mateix any va comprar dues mules més i un ase.

Justament a aquesta activitat seva fa referència una de les històries que es conten del nostre personatge.

Va succeir als inicis de la guerra civil. Representants de l'exèrcit passaven casa per casa per tal de confiscar els animals que es necessitaven per la guerra. Tement Eudald quedar-se sense les seves mules, va dedicar uns dies a ensinistrar-les d'una manera peculiar. Les cridava suaument pel seu nom, i a continuació els etzibava una forta garrotada. Aviat les pobres bèsties van desenvolupar un reflex condicionat i es van convertir en mules guites. Quan van arribar els de la intendència militar, Eudald els va convidar a entrar a la quadra. Com que a cada intent d'amanyagar les mules, aquestes reaccionaven amb guitzes, els militars van desistir d'endur-se-les. No sabem si després l'Eudald va reeixir en la tasca d'amansir de nou els animals.

Eudald Serravinyals

Eudald li agradava passejar-se fatxendejant dalt del seu cavall. Es va fer fer una sella artísticament decorada, amb el seu nom gravat en un dels estreps de cuir, i guarnia el cavall amb un plomall sobre el cap, picarols per tot arreu i guarniments de luxe. Li encantava encapçalar qualsevol comitiva festiva, ja fos la processó de Corpus o les caramelles de Pasqua.

Era un fervent militant de la Falange, no tant per la seva ideologia, sinó sobretot en allò referent als uniformes i els símbols. Durant la guerra va haver de fer-se fonedís i es va refugiar al mas Comallonga, però tant bon punt van entrar els Nacionals, va reaparèixer fent ostentació de una gran quantitat de medalles que gairebé li cobrien tot el pit. Completava la disfressa amb uns enormes rosaris, medalletes de la Mare de Déu i un gros rellotge de butxaca. Es diu que, el dia que va entrar l'avantguarda de l'exèrcit franquista a Manresa, ell encapçalava la marxa, muntat a cavall i amb una gran bandera espanyola a la mà. Durant els anys següents no es va perdre cap manifestació pa-

triòtica, sempre a cavall i donant mostres de menyspreu cap als inferiors.

Es podria pensar que, a més de ser de dretes, era un home religiós. Sembla ser que no. En una ocasió es va celebrar una rogativa que va sortir de la capella de Sant Andreu, per demanar aigua, ja que la secada era extrema. Després de la processó, els capellans es van quedar a dinar a casa. A les postres, Eudald va agafar la creu grossa que anava al davant de la processó, i la va ficar, de cap per avall, dins de la cisterna que hi havia en un extrem de la sala, tot blasfemant com un carreter. Es veu que va funcionar, perquè al cap de poc van començar a caure gotes i, de seguida, a pedregar. Van sortir a l'eixida per observar el fenomen, i llavors un tros de gel, gruixut com un puny, va passar a rascar el cap de l'Eudald. El fet es va interpretar com un avís diví, i l'Eudald, espantat, va córrer a ficar-se al llit, d'on no en va sortir durant dos dies sencers.

D'històries d'aquest estil se'n podrien explicar unes quantes més, però algunes d'elles no passarien el sedàs de la moral i el bon gust que governen aquesta publicació.

Amb el pas dels anys el nostre home es va anar fent menys sociable i més brètol. La família no el podia aguantar i el tenien a cura dels masovers de Comallonga, una propietat de Sant Andreu. Quan passava gent, sortia a la galeria i pixava a davant de tothom. Baixant de Sant Llorenç de Morunys, on anava a prendre les aigües, la camioneta on anava va tenir un accident i va quedar coix. Arrossegant-se amb dos bastons encara donava guerra. Feia estades a Manresa, a casa de la seva reneboda Eudalda, la seva fillola, i la única persona amb qui demostrava una certa consideració. Va acabar els seus dies el 1965, amb més de noranta anys, i va ser enterrat al cementiri de la sufragània de Sant Andreu.

La cooperativa

Es diu que la primera llavor de la cooperativa la va sembrar mossèn Ramon Boixader a la sala de cal Balandrès a començaments de la dècada dels 60. Es podria dir que el grup de joves que assistien a les tertúlies a cal rector eren un terreny abonat per les noves idees, de manera que la llavor va brotar, i a base de temps i esforços, aquesta acabaria convertint-se en un arbre poderós.

La situació del camp era complicada; la major part de la vinya havia estat substituïda per sembrat, i no hi havia màquines que alleugerissin als pagesos de les feixugues tasques del llaurar, segar, i batre. Es llaurava gairebé tot amb mules, mentre que per la recol·lecció algunes cases disposaven de lligadores i d'alguna rudimentària màquina de batre, i les altres havien d'esperar que els toqués el torn de les màquines de lloguer. Els propietaris no gosaven fer les inversions necessàries per modernitzar els conreus, mentre que els pagesos que anaven a parts no tenien cap possibilitat de poder comprar maquinària.

Segons va apuntar en una xerrada Àngel Riba, vicari de Calaf, la solució passava per formar una cooperativa o societat que permetés compartir la maquinària entre tots els socis. Es va anar a la seu del Sindicat a Barcelona a demanar informació sobre com fundar una cooperativa, però la visita va resultar descoratjadora en comprovar com era de complicada la burocràcia. Alguns no es van desanimar però, i es van convocar algunes reunions obertes a la sala Tinai, on van aflorar reticències al projecte per part d'aquells que tenien una relació més directa amb la "Hermandad Sindical", el sindicat agrícola oficial, d'afiliació obligatòria. Una xerrada sobre cooperativisme a càrrec del "Servicio de Extensión Agraria" va desencallar el tema, i finalment el 23 de gener de 1966 es van trobar 29 caps de casa i van acordar fundar una cooperativa i comprar una màquina a mitges. Es va escollir una junta gestora encapçalada per Joan Clotet, com a president, Joan Comas, sots-president, Josep Terrades, secretari, i Josep Serra, tresorer.

El mes de maig següent ja es va comprar una recol·lectora, marca "Claas Matador", de tres metres de tall, que va segar aquell estiu els camps de tots els afiliats de la cooperativa, que en aquell moment eren 33, tots de Fals, tret de 3 o 4 que eren de Rajadell. Posteriorment el nombre de socis es va incrementar.

El finançament de la recol·lectora va ser complicada, les aportacions dels socis eren insuficients, i per tal d'aconseguir el crèdit bancari va caldre l'aval de dos dels propietaris més importants. Els primers operadors de la màquina van ser Joan Comas i Josep Terrades.

El 10 d'octubre de 1966 es van aprovar els estatuts i va quedar constituïda oficialment l'entitat, amb el nom de "Cooperativa de Utilización de Maquinaria Agrícola en Común".

Mentre uns estaven ficats en el dificultós procés de gestació de la cooperativa, alguns propietaris del poble van decidir-se, en solitari o formant companyia, a comprar pel seu compte algunes màquines, de manera tal, que en pocs anys la mecanització dels conreus de Fals va ser un fet.

El 1968 la Cooperativa va adquirir un tractor nou, marca "Ebro", i un conjunt d'eines agrícoles. També es va comprar el tractor "Saca", que tenien a mitges el Comas de cal Francisquet, els masovers de la Torre i el Clotet d'Oliveres, tots ells socis de la Cooperativa. Per fer de tractoristes es va contractar a Joan Comas i Josep Massana. La maquinària es guardava en un cobert que s'havia aixecat l'any abans, al costat de l'església del Raval.

El segon capítol de la història de la Cooperativa s'inicia en el moment que Ramon Casas, l'amo de les tres finques, la Torre, el Grau i Oliveres del Pla, anuncia que esta disposat a

vendre's la propietat, per tal de satisfer les legítimes als seus germans i germanes. Després de moltes vacil·lacions, a causa de la magnitud de la operació, es va decidir en una assemblea, celebrada el 17 de novembre de 1968, acceptar l'oferta de 8 milions de pessetes, un preu raonable, tenint en consideració que la propietat constava de 365 hectàrees, amb un alt percentatge de terra bona.

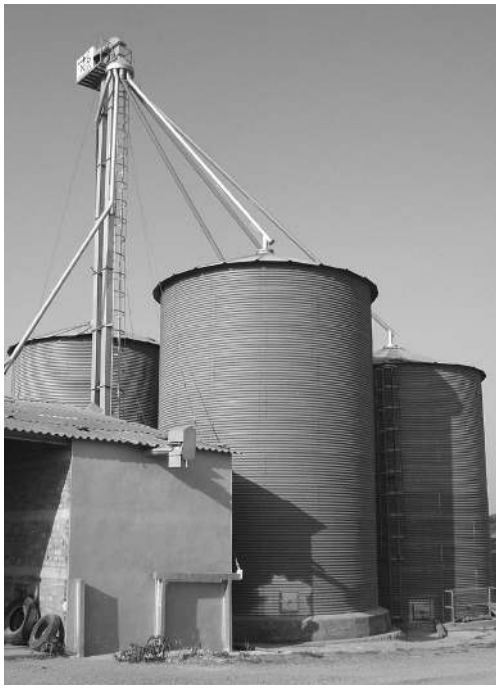

Sitges i molí de pinso

El president i el secretari de la Cooperativa es van desplaçar a Madrid per gestionar un préstec del "Banco de Crédito Agrícola", i també es va intentar obtenir crèdit de la Caja Rural Provincial, però va ser a la fi el "Instituto Nacional de Reforma y Desarrollo Agrario" (IRYDA) qui va deixar els diners necessaris per la compra. Els socis de la Cooperativa que van voler van participar amb una aportació paritària de 25 mil pessetes per cap. L'acte de la compra-venda va tenir lloc a Manresa, el 6 d'abril de 1972, davant del notari Vermudo.

Simultàniament amb els tràmits de la compra de les terres, una qüestió de vital importància es debatia entre els socis de la Cooperativa. El sector majoritari sostenia que les terres s'havien de conrear en comú, la qual cosa implicava que els parcers de les tres finques havien de renunciar als seus drets a canvi d'una compensació simbòlica. Es va fixar aquesta en 500 pessetes per quartera. Tres dels socis, i quatre parcers que no formaven part de la Cooperativa, no hi estaven d'acord, perquè volien seguir treballant les seves terres, al·legant que hi tenien dret en virtut dels contractes de rabassa que havien signat els seus avantpassats amb el propietari de la terra.

No va ser possible arribar a un acord i la qüestió es va portar als tribunals. Als inicis, el grup dels que es negaven a donar les terres va confiar la defensa dels seus interessos a l'advocat Arderiu, mentre que la Cooperativa va contractar l'advocat Carbonés. Després de les primeres sentències desfavorables, alguns van optar per deixar-ho estar, altres van arribar a acords extrajudicials a canvi de pactar compensacions econòmiques, però dos dels parcers, el Jep Gran i el Tinai, van seguir apel·lant a instàncies superiors i lluitant pels seus drets fins el final.

El procés judicial es va allargar durant més vint-i-cinc anys, va ser motiu de divisió entre veïns i va afectar la convivència de la comunitat, per la qual cosa representa una de les pàgines més negres de la història contemporània del poble de Fals.

Al marge del conflicte, la Cooperativa va seguir el seu camí, va fer inversions en maquinària i a les instal·lacions, i va diversificar la producció. Així, el 1973 es va instal·lar una granja de vedells, el 1979 es va posar en marxa un nou molí per fabricar pinsos, amb unes sitges metàl·liques amb capacitat per 400 tones de gra, i el 1982 es va fer una granja per 100 truges. L'octubre de 1995 els socis de la Cooperativa van fundar "Urbofals", una societat dedicada a la venda de parcel·les edificables i cases adossades, en uns terrenys agrícoles prop del raval d'Oliveres que van ser requalificats. Aquesta promoció immobiliària va modificar el caràcter exclusivament agrícola i ramader que tenia la Cooperativa des dels seus inicis. El cobert de la maquinària es va remodelar i el maig de 2000 es va obrir al públic "El Rebost", una botiga pensada per comercialitzar carn de producció pròpia i també per distribuir articles alimentaris procedents de la zona.

En l'aspecte social es de destacar que el 1970 va ser escollit president de l'entitat Moisès Puig Miralles, un propietari de Rajadell, el qual va ser reelegit diverses vegades fins el 1994, que el va succeir l'actual president, Ramon Fàbrega Garrigó. El 1975, Moisès Miralles va rebre la "Medalla de Caballero de la Orden Civil del Mérito Agricola", concedida pel Jefe del Estado.

El novembre de 1974 es va crear una secció de caire cultural amb la finalitat d'aixoplugar el grup de can Tagore, que no tenia cobertura legal i per aquest motiu tenia problemes amb l'administració municipal. Aquesta secció estava coordinada per Josep Terrades i va funcionar autònomament fins el març de 1980, que es va dissoldre. Tradicionalment l'entitat ha col·laborat econòmicament en les festes i altres iniciatives del poble, a partir d'un fons social destinat a aquest fi.

Al seu moment el nom de la Cooperativa es va catalanitzar i es va escurçar, passant a dir-se U.M.A.C. Actualment la Cooperativa té 57 socis en l'apartat d'ús de maquinària, 33 dels quals posseeixen títols de propietat de la finca.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Novembre de 2006, número 30
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
31
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2006, NÚMERO 31

El Molí

Moles

Introducció

A l'edat mitjana, en un lloc com Fals, que tenia una economia basada en l'agricultura, no hi podia faltar un molí fariner, una instal·lació destinada a convertir el cereal en farina panificable. Els molins primitius s'edificaven al costat d'un riu o riera, per tal de poder aprofitar la força motriu de l'aigua per fer girar les feixugues pedres del molí.

L'antic molí de Fals es va aixecar en un planell situat aigües avall del Gorg Negre, al vessant esquerre de la riera. Era un lloc adient, perquè mitjançant una resclosa i una curta sèquia s'hi podia fer arribar l'aigua amb facilitat. La resclosa, que encara es conserva, estava situada per sota de l'aiguabarreig de les rieres de Fontanet, que baixa de Sant Mateu, i de Fals, que baixa de Fonollosa i de Camps. De la resclosa en sortia un canalet, ara parcialment enrunat, que alimentava la bassa, situada a la part alta del molí. Com que un tram del canalet havia de travessar un balç, els constructors van haver de fer un aqüeducte amb dos arcs de pedra. La bassa emmagatzemava l'aigua, i quan el moliner volia moldre, obria el pas de l'aigua, i aquesta es precipitava avall amb velocitat i feia girar la mola.

En un pergamí datat el 8 de juny de 1250, hi consta com Ramon, vescomte de Cardona, fa donació a Bartomeu de Castellolí d'un alou situat al balç d'Alcatare, "in quo covant agiles usque ad Gorgun Nigrum videlicet Irlam Jusanam et Subiranam et vineam de molendino et ortam de Nogerio". Una traducció al català d'aquest fragment seria una cosa així: "des d'allà on fan niu les àligues fins el Gorg Negre, és a dir, la Illa Jossana i la Illa Sobirana, i la vinya del Molí, i l'hort del Noguer". En el capbreu de Bernat de Fals de 1303 es menciona diverses vegades "en cap la costa com hom va al moli".

Antiga resclosa

Aquest topònim, "la vinya del Molí", i l'existència d'un camí que baixava per darrera del castell cap al molí, sembla indicar que abans del Molí que ens ocupa, n'hi havia hagut un altre de més primitiu, al mateix lloc o molt a prop.

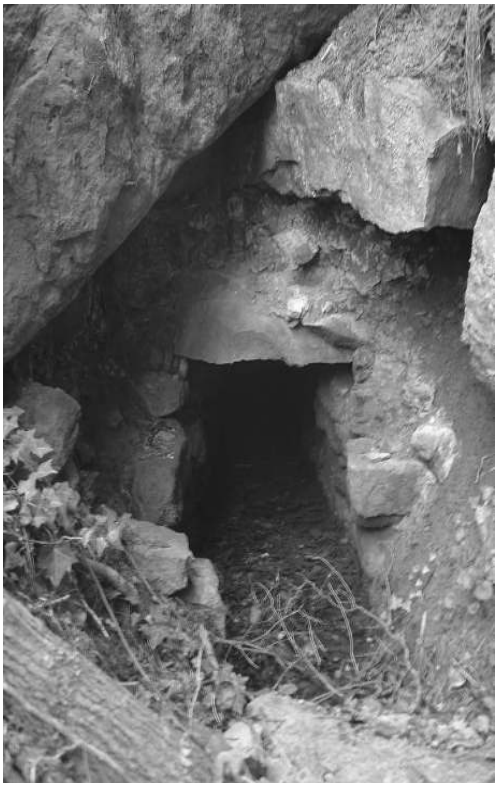

Tram cobert del rec

La construcció de l'actual casal, d'estil gòtic, es pot datar amb precisió, la qual cosa és molt poc freqüent en els molins d'aquesta època. És possible gràcies a l'establiment que va fer el Vescomte de Cardona al seu castlà Bernat de Fals el 28 d'octubre de 1310. El va autoritzar a fer construir un molí, deixant-li prendre la pedra i tot el que necessités per a la seva construcció, així com per a fer la resclosa, "cum aquis et lapidibus magnis et macximis et cum glebis et buiguis et generaler cum omnibus aliis que ad dictum molendinum necessaria et utilia fuerunt valentes que valeatis recipere resclosam sive resclosas vel atque matrem dicti molendini ne cumque vobis magis platuerit in dicta riparia", perquè els molins eren un privilegi que es reservaven els Senyors del terme per a ells mateixos. Més endavant però, aquests van preferir cedir-los o arrendar-los per una quantitat fixa. Així, el Molí de Fals va ser cedit al segle XV als propietaris del mas Massana, que el van gestionar fins que es va aturar al segle XIX. Va haver de parar perquè no va poder resistir la competència del Molí de Boixeda, una instal·lació amb una maquinària més moderna.

En aquesta revista extraordinària dedicada al Molí de Fals, hi trobaran en primer lloc un article del senyor Xavier Sitjes i Molins, una persona molt entesa en el tema de l'arquitectura medieval i l'art romànic, i a qui agraïm la seva col·laboració. Els croquis de l'edifici han estat realitzats per ell mateix.

La segona part tracta del traspàs del domini del Molí a la família Massana, mentre que en la tercera part es recull la història fins els nostres dies. Completa l'edició un article sobre el Molí de Boixeda.

El Casal dels Molins

A redós del castell de Falcs, a l'altra banda de la riera, s'aixeca una casa de molins monumental que va perdurar sencera fins fa pocs anys. Dic casa de molins, perquè n'hi havia dos.

És un edifici de planta gairebé quadrada, d'uns 9 per 10 metres de costat, compost d'una planta baixa i un pis alt, al qual se n'afegí un altre en època més tardana (sembla que al segle XV). Aquest segon pis ha estat refet recentment i se li ha incorporat, a sobre, un terrat voltat de merlets, que donen a l'edifici l'aspecte d'un castell. Tot el bastiment és de bons carreus de pedra picada, edificat a principis del segle XIV, segons dades documentals.

A la planta baixa s'hi entra per un portal d'arc de mig punt, de dovelles. L'interior és cobert per una volta apuntada d'eix transversal; al fons hi ha dues fornícules per a sengles molins, els quals foren eliminats l'any 1798 per a fer-ne un de sol, segons la data que es troba inscrita en una pedra. Aquesta obra ara impossibilita veure com s'hi derivava l'aigua des del pou que hi ha al darrere. A la banda esquerra (oest) d'aquesta sala dels baixos hi ha una espitllera arran de volta, que permetia veure des de dalt i de fora estant, el que es feia a dins, als molins.

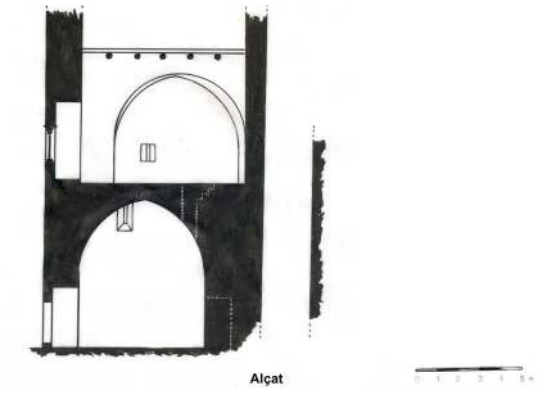

La planta superior té una fondària més gran que la dels baixos perquè el bastiment està arrambat al pendent del terreny. Té al frontís una finestra coronella bífora, ara molt malmesa, amb llinda de dos arcs de punt rodó, a l'estil de les que es feien al segle XIII. L' interior de la sala és cobert amb un embigat que descansa sobre tres arcs diafragmes, semicircular el del mig i ogivals els dels costats. Al voltant de l'estança hi ha diverses espitlleres que donen a l'edifici

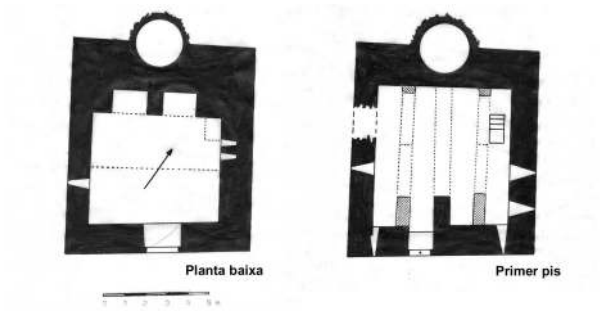

un cert aire de fortalesa, i al terra, foradant la volta de la sala de sota, una obertura per baixar-hi amb una escala de fusta.

L'aigua per moure els molins era conduïda des de la riera per un rec que, en alguns llocs, tenia arcades per a sostenir-lo i de les quals se'n conserven dues. Del rec, l'aigua passava a un gran dipòsit de forma més o menys triangular (d'uns 40 metres de llargada), de parets fetes amb bons carreus, la gran majoria dels quals van ser trets per construir l'habitatge modern i els merlets dels quals he parlat abans.

Consta que l'any 1310, Ramon Folc VI, vescomte de Cardona i senyor del lloc, va autoritzar al seu castlà, Bernat de Falcs, per construir el casal per al molí o molins, ensems que la resclosa, l'aqüeducte i la bassa. Sis anys després, acabada l'obra, el mateix vescomte, va reconèixer al castlà els drets que amb la construcció havia adquirit.

Anys després, el 1456, la mare de l'aleshores castlà Pere Galzeran Montserrat, menor d'edat, i els tutors d'aquest, van autoritzar al moliner Julià Sala, àlies Rovira, per fer sobre la volta del casal dels molins, una casa amb dos sostres. Això sembla explicar l'existència dels tres arcs diafragmes que hi ha al pis de dalt: el del centre, de punt rodó, devia aguantar la paret que feia de carener de l'antiga teulada, mentre que els altres dos, que no lliguen amb les parets de la crugia, degueren ser fets després per aguantar el sostre del segon pis quan fou aixecat l'edifici.

Aquest casal és, doncs, una construcció ben documentada a diferència d'altres de l'època, datats només per analogia, per la qual cosa i ací m'és grat fer constar el meu reconeixement al Sr. Ernest Molins que m'ha comunicat les referides dades diplomàtiques.

Xavier Sitjes i Molins

El Molí de Fals

Galzeran de Sentmenat, el castlà de Fals, tenia diverses possessions al voltant del castell, entre les quals s'hi comptava el molí fariner que hi havia al peu de la riera. Hem vist com aquestes possessions li havien estat cedides als seus avantpassats pel seu senyor natural, el Vescomte de Cardona. Com que el castlà vivia confortablement a la ciutat de Barcelona, solia arrendar les rendes que li produïen les terres i cases per un preu fixat. El 28 de març de 1436 va fer un establiment a Francesc Sala i a Julià Sala del seu molí, i altres trossets de terra, a canvi d'un cens anual de 110 sous. Era una quantitat elevada, però el molí era un bon negoci, ja que tots els pagesos del terme hi havien d'acudir a moldre el gra.

Espitlleres al primer pis

Arxiu F.Villegas

Detall del finestral gòtic

Mola superior trencada

Planta baixa

El Galzeran va ser succeït pel seu fill Galzeran Montserrat, i quan aquest va morir el 1449, va ser la vídua Elisabet de Cartellà, senyora de la baronia de Dosrius i de Canyamars, qui va rebre les rendes de Fals en qualitat d'usufructuària, ja que l'hereu Pere Galzeran Montserrat era només un nen. En el període comprès entre els anys 1457 i 1561, l'arrendament de les terres de la senyora de Fals es va pactar per una mitjana anual de 41 lliures.

L'establiment del molí fet el 1436 va ser cancel·lat per acord entre ambdues parts, no obstant això, el Julià Sala va continuar menant el molí i pagant el cens. Per aclarir la situació, i salvaguardar els drets dels Cardona, el 8 de maig de 1456 es va fer un nou establiment, protocol·litzat pel notari de Barcelona, Francesc Matella. Aquest establiment perpetu va ser un dels arguments que Pere Massana, un llunyà descendent del Julià Sala, va utilitzar el 1850 en la seva argumentació en contra del permís per instal·lar l'actual Molí de Boixeda. En aquell plet, el Massana va fer fer al notari Joaquim Vinyals Arbós una còpia oficial de l'antic document d'establiment, còpia que s'ha guardat en l'arxiu de la casa de Boixeda, i a la qual hem tingut accés.

La vídua Elisabet, juntament amb els tutors del seu fill, el cavaller Joan de Sentmenat i el donzell Valentí Francesc Armenter de Sentmenat, van signar el contracte de cessió. Després dels preliminars´, el contracte fa així:

...stabilimus et in emfiteusim damus et concedimus vobis jam dicto Juliani Sala alias Rovira habitatori in dicto Manso Sala situato in dicto termino Castri de Fals et vestris in dicto Manso Sala succesoribus et quibus voluesitis perpetuo (...) jam dictum Casale, unius Molendini cum rego et resclosa, et cum duabus petiis terrae ipso molendini contiguis, cum duabus molis et rodeno, cum una peple et una enclusa ferri per alosar (...) et sub tali et etiam pacto et conditione, quod vos incontinenti teneamini facere et construere supra voltam dicti casalis Molendini quandam domum cum duobus sotres, si jam per vos a tempore citra quo praedicta tennistis factae et constructae non sunt vestris propiis misionibus et expensis...

Noti's com el notari insertava en el text en llatí alguns conceptes en català, que no sabia o no volia traduir. La transcripció aproximada d'aquest fragment seria: "establim en emfiteusi i concedim a vos, Julià Sala, àlies Rovira, habitant en el mas Sala de Fals, i als vostres successors, i a qui vos vulgueu, (...) aquell casal ja esmentat, amb un molí, amb el seu rec i resclosa, i dues peces de terra annexes al molí, i dues pedres de molí i el rodet, i una pepla (?) i una enclusa de ferro per a llossar (...) i sota tal pacte i condició, que vos pugueu construir i edificar a les vostres expenses una casa de dos sostres sobre la volta del molí...

A partir d'aquest tros podem treure'n la conclusió que, a més del molí fariner, hi havia una instal·lació de ferreria, que aprofitaria tal vegada l'aigua del rec per fer funcionar la fornal i el martinet. També ens permet datar amb precisió la part del Molí que està construïda sobre la volta del primer pis.

L'establiment del molí incloïa també cinc peces de terra de poca extensió. La primera envoltava el Molí i arribava fins a la vora de la riera, que en aquell tram fa una mena de volta. Per la part superior termenejava amb el mas Ramàs. Una altra peça portava el nom de "l'Era", i limitava amb la riera pel cantó nord, mentre que pels costats tenia terres d'uns parcers dits Pere Sanjea, Miranla i Guillem Morató. La tercera peça era un tros rocós que quedava a la part

sud de la Torre Nova. Una altra era l'anomenada "L'hort Nou", que es trobava a l'altra banda de la riera, tot fent frontera amb un tros del Morató i amb terres de la rectoria. Finalment, un tros dit "el Molí de Ramàs".

El mas Ramàs ocupava la part baixa del que avui és el nucli habitat de Canet i durant el segle 15è va ser absorbit i agregat com un mas rònec a l'heretat de la Sala (avui Massana). El nom de la peça suggereix l'existència anterior d'un altre molí en aquell indret de la riera.

L'establiment es va fer sense preu d'entrada, però es va fixar un cens anual de 110 sous de moneda barcelonesa, que s'havien de fer efectiu cada any per Nadal. Uns dies després, el diumenge 9 de maig de 1456, a casa del venerable Alodio de Navel, un mercader de Barcelona, els procuradors del Comte de Cardona van donar el consentiment a l'establiment del Molí fet pels Sentmenat. *Nos D.Joan Ramon Folch, Compte de Cardona, així com a dret Señor, e per raho de la dreta Señoria que havem en lo feu de Fals e en lo dit Molí, fermam la present transportacio e alienacio o stabliment, salvat a nosaltres tots e cualsevols drets a nosaltres pertanyents, així com a directe Señor del dit feu e coses stablides, als cuals no volem, ne entenem esser en res perjudicats, ans sien a nos e als nostres per tots temps sauls.*

El Molí del Massana

El Molí va passar doncs a ser propietat de l'amo del mas Massana, el qual el va tenir durant cinc cents anys. Per això, el nom va canviar i va passar a ser conegut com el Molí del Massana.

Portal

En el transcurs de tants anys hi han passat innumerables moliners, però el nom de la majoria no ha quedat enregistrat enlloc, perquè els tractes entre l'amo i el moliner solien ser verbals i de durada limitada. A continuació, i en ordre cronològic, apareixeran alguns dels moliners que van fer estada al Molí del Massana en un moment o altre de la seva història.

(1532) Pere Massana, habitant al Molí del Castell de Fals, reconeix deure a Joan Anglada, mercader de la ciutat de Manresa, tretze ducats i mig per una mula negra que li va fiar.

(1592) Agnès, filla de l'amo del mas Vila de Fals (avui Tatger), vídua de Joan Roger, habitant mentre vivia al Molí de Fals, es casa en segones núpcies amb Joan Prat, pagès de la ciutat d'Agen (França).

(1611) Joan Pujolar, moliner de Fals, deu 14 lliures i 8 sous a Joan Reguant de Súria per una peça de terra situada en aquesta vila.

(1615) Arnau Costa, moliner, natural del bisbat de Comenge, ara habitant a Fals, es casa amb Àngela Torra, àlies Fransoy, vídua de Joan Sala, un ferrer de Manresa.

(1712) Es casa Mònica, filla d'Antoni Costa, moliner de Fals, i Elisabet, sa muller.

(1806) En la relació del cadastre hi figura Vicenç Massana, moliner del Massana.

(1812) Tomàs Puigdellívol de Castelltallat es casa amb Rosa, filla de Joan Santamaria, el moliner de Fals, i la seva dona Maria Bailina.

(1830) Ramon Oller, hereu de Torreblanca, paga al moliner Ramon 8 pessetes a l'any per la conducta de moldre.

(1845) El moliner paga per dues terces del cadastre 4 dobles de quatre rals, més 4 duros i 4 sous. Per una talla i per una talla menuda paga 3 dobles, 7 pessetes i 19 quartos. Pels bagatges paga 15 pessetes.

(1855) El vidu Joan Santamaria, natural de Fals i moliner del Molí de Massana, enllaça amb la donzella Rita Genescà Flotats, de Sant Mateu.

Durant tots aquests anys els amos del mas Massana van anar pagant el cens al procurador del Marquès de Sentmenat, fins que a començaments del segle 19è es van abolir els drets senyorials. Vicenç Massana va fer reformes al Molí, segons el testimoni d'una pedra de la base, que està inscrita amb el seu nom i l'any 1798. A més de renovar les pedres del molí, sembla ser que va refer part de la bassa.

El 1835 es va produir un fet que va significar l'inici del final de l'activitat d'aquest molí multisecular. Ramon Galí, propietari del mas Boixeda, va iniciar els tràmits per la instal·lació d'un altre molí més modern, situat uns metres més amunt, en la confluència de les rieres de Fals i de Fontanet. El Boixeda va sol·licitar permís al Batlle d'Aigües del Real Patrimoni, però Pere Massana va fer una reclamació i va aconseguir que s'aturés la concessió del permís durant molts anys. L'expedient es va anar fent gruixut, fins que el 1845 el conflicte va arribar als tribunals. Els arguments dels advocats del Massana estaven basats en l'establiment del 1456, que tal com ells ho veien, cedia l'ús de l'aigua de la riera exclusivament pel Molí de Fals. També es lamentaven de l'escàs cabal d'aigua, sobretot als mesos d'estiu, que deixava l'activitat del Molí paralitzada durant llargues temporades. En realitat les queixes no eren gaire fona-

mentades, ja que l'aigua després d'escolar-se de la bassa del Molí de Boixeda, inevitablement era recollida per la reclosa i aconduïda a la bassa del Molí del Massana. Creiem que la queixa venia motivada més aviat per la pèrdua del monopoli de les moltures. A més a més, el nou molí disposava d'una maquinària més moderna i la farina sortia més fina.

Pere Massana va morir el maig de 1850, deixant com hereu el seu fill Salvador, que només tenia 14 anys. Els tutors van seguir amb el litigi, que finalment es va resoldre el 1854 a favor dels interessos del Molí de Boixeda. Ambdós propietaris van jugar fort en la defensa de les seves pretensions. A tall d'exemple, tenim que el gener de 1854, el Boixeda va haver de pagar al seu procurador Ignasi Devesa 1.711 rals de plata per les gestions realitzades durant els darrers 36 mesos.

Una vegada aturada la seva activitat, el casalot del Molí es va reconvertir. Els baixos es van aprofitar com a quadra pels animals i el primer pis com a magatzem, mentre que el pis superior i les golfes van ser utilitzats com a vivenda per diverses famílies, normalment treballadors del mas Massana.

Francesc Fàbrega Lladó, natural de Balsareny, i la seva muller Rosa Casas Riera, filla de cal Joan de la Creu, van viure al Molí des de finals del segle 19è. El Francesc era carreter del mas Massana i va tenir dos fills que van néixer al Molí, el Francesc (Xisco) i la Teresa. Quan va morir el 1920 va quedar com a cap de casa el Xisco Fàbrega, i això que només tenia 18 anys. El Xisco va abandonar el Molí el 1932, perquè va comprar la casa de cal Joan de la Creu. Els següents habitants van ser Llorenç Casas, àlies el Cisteller, i la seva dona la Josefa Casas Riera. El Llorenç era de cal Cinto, mentre que la Josefa era de cal Joan de la Creu, de manera que els dos eren cosins. El Llorenç era anomenat el Cisteller perquè passava per les cases i feia cistelles, coves o el que convenia, amb els vímets que havien tallat a l'hivern. El Cisteller tenia una única filla, la Clareta, i una altra d'adoptada, la Rosa. Aquesta família va marxar del Molí el 1945 per anar a la masoveria del mas Clarena de Camps.

El següents van ser el Joan Massana Tenas, fill del Josepet Massana, un dels masovers del mas Massana, i l'Enriqueta Boladeras Moncunill, nascuda a ca la Gardela. El Joan no era pagès, sinó que treballava en una indústria a Manresa, i s'estaven al Molí a canvi d'un lloguer anual. Després d'ells hi va fer estada Isidre Tarrés, que era de cal Codony, una casa del regadiu de Manresa. Va treballar un temps al mas Massana de mosso i el mateix amo li va proporcionar la vivenda.

Els estadants del Molí plantaven verdura pel seu propi consum en els horts que hi havia entre el Molí i la riera. De vegades però, els horts eren menats pel mateix masover del mas Massana. Eren horts bons, perquè es podien regar amb l'antic canal que venia de la resclosa, situada aigües

Arxiu F.Villegas

Façana (1942)

avall del Gorg Negre, a sota del Molí de Boixeda. A la llarga, el rec es va embussar i actualment ja no porta aigua.

Miquel Massana va iniciar el 1963 el procés de liquidació de la seva propietat i es va vendre el Molí de Fals, juntament amb altres finques, a Lluís Canet Foix i al seu soci capitalista Manuel Armillas Jaime. El 1969 un tros de terra proper al Molí va ser venut per aquests a Salvador Esquius Vilanova, de Sant Joan de Vilatorrada, qui va aixecar una granja de porcs. A finals dels anys 70, la vivenda superior va estar llogada una temporada al matrimoni Santiago Flores Zapata i Maria Margarit Freixas, però el 1980, el Canet va segregar el tros corresponent al Molí i el va vendre per 200.000 pessetes declarades a Rafael Cruz Fernadex i Araceli Fernandez Aranda, veïns de Badalona.

Vista general (1975)

El juliol de 1992 el Molí va ser venut a la senyora Leonor Díaz de Liaño Serra, la propietària actual. La Leonor i el seu marit van fer obres de reforma d'una certa consideració. Primer van desmuntar els murs de la bassa, fets amb carreus perfectament regulars, i després van aprofitar aquest material per aixecar un pis sobre el casal del Molí. Van haver d'ensorrar les parets de les golfes, que eren de tovots, i la teulada de dos aiguavessants. El resultat final va ser un sostre pla, coronat amb uns merlets fets amb els carreus de la bassa, la qual cosa li dona un aspecte vagament neogòtic.

La planta baixa, on s'hi troben encara les pedres del

molí, i el primer pis, amb els seus arcs gòtics, el sostre de bigajunt, el gran finestral i les espitlleres, no han sofert gairebé transformacions, i són un testimoni de la grandesa d'aquest antic edifici, sens dubte l'exemplar de molí medieval més ben conservat de la comarca.

En l'actualitat el Molí és la seu d'una associació que acull animals, sobretot cavalls, abandonats. Finalment, volem agrair a la Leonor la seva amabilitat en permetre'ns visitar l'interior del casal i tirar les fotografies que il·lustren la revista.

El Molí de Boixeda: un centre industrial

Encara que en un vell pergamí guardat en el monestir de Montserrat surti una referència indirecta a una farga instal·lada en algun lloc sense determinar de la riera de Fals, podem afirmar rotundament que l'economia de Fals ha estat sempre basada en la agricultura i la ramaderia. Hi ha però, una excepció notable; el complex industrial instal·lat el segle 19è al Molí de Boixeda.

Malgrat que el molí fariner que va posar en funcionament el 1855 Ramon Galí Sala, l'amo del mas Boixeda, era més avançat tecnològicament que l'antic Molí de Fals, aquest operava segons el mateix principi, l'aprofitament de l'energia hidràulica de l'aigua de la riera. Una bassa acumulava aigua procedent d'una resclosa riu amunt, i quan convenia, es deixava baixar l'aigua emmagatzemada per un conducte, per tal que adquirís velocitat. L'empenta de l'aigua feia girar una turbina, o roda amb pales, i aquesta feia rodar la pedra superior del molí.

Entre les dues pedres molars, la de sota, fixa, i la de sobre, mòbil, s'hi deixava caure el gra, que s'esclafava i es convertia en farina. La qualitat de la farina era baixa, ja que sortia barrejada amb una part de la clofolla del gra, i a més, incorporava partícules sòlides produïdes pel desgast de les pedres. Aquests granets de sorreta ocasionaven el desgast de les dents dels nostres avantpassats, tal com es pot observar en els esquelets antics. Les pedres de molí estaven gravades amb unes estries i necessitaven un manteniment freqüent.

Les pedres del Molí de Boixeda van venir de bastant lluny, concretament de la pedrera de La Ferte, a França. Mesuraven 1 metre i 40 centímetres de diàmetre, i tenien 28 cm. de gruix. Van ser comprades el 1897 al magatzem d'Andreu Noguera de Barcelona i van costar 675 pessetes, més 30 pessetes pel transport amb ferrocarril fins l'estació de Rajadell.

En un contracte signat el gener de 1858 entre l'amo del Molí i el que suposem va ser el seu primer moliner, el Martí Clotet, s'especifica que el moliner s'ha d'encarregar d'escurar i apariar els recs, la resclosa i la bassa, i també de fer el manteniment de les moles, picant-les amb la boixarda quan fos necessari. Al Molí hi havia llavors també una fornal i una ferreria, que deurien funcionar amb la força de l'aigua. Com que el tracte obligava al moliner-ferrer a donar a l'amo la meitat dels ingressos de les moltures i de la ferreria, aquest tenia una llibreta on apuntava els comptes. S'han conservat les anotacions fetes entre els anys 1868 i 1874, i a través d'elles podem veure els treballs que feia el ferrer.

Al taller es ferraven els animals i també es feia el manteniment de les ferradures; es pagava 1 quarto per cada clau que calia reposar, unes ferradures noves de ruc costaven 4 rals, mentre que un referrat de mula sortia a 1 o 2 rals.

A la fornal es llossaven i calçaven les eines de pagès, com arpiots, fangues, magalls, vuitenes, sisenes, aixadons, relles, podadores, i també barrines, escarpes i escodes. El preu de llossar una rella d'arada era de 3 quartos, un magall 4 quartos, i una escarpa 2 quartos. En comptes de pagar cada treball, la majoria de les cases optaven per pagar al ferrer una "conducta" o quantitat fixa anual que cobrís la despesa del manteniment de les eines. Una casa normal pagava entre 8 i 10 rals, però cases més fortes pagaven més. Per exemple, la conducta del mas Serra era de 20 rals i la del masover del Grauet era de 32 rals. D'acord amb les condicions del contracte, el ferrer estava obligat a llossar i esmolar gratis les eines i arades de l'amo, i així mateix ferrar-li de franc les bèsties.

Embarrats

Tots els pagesos acudien a la ferreria quan se'ls espatllava algun estri. A la llibreta trobem anotades feines tals com, posar dos claus a uns orellons d'arada, fer una cua de paella, posar un gra als arpiots, posar dues pues noves a unes sisenes, apariar un pany, canviar la molla d'unes tisores, etc.

El ferrer també fabricava tota mena de peces metàl·liques, com per exemple, un forrellat, un ferro pel trill, uns golfos, un ferro per escurar arnes, una barana per l'eixida, un magall nou, etc. El preu de les peces forjades depenia de

l'estona de feina i de la quantitat de material emprat. Per fabricar 3 tascons, que pesaven 8 lliures i 3 unces, el ferrer va cobrar 7 rals, i per fer dos cèrcols per una maça, d'un pes de ferro de 5 lliures i 2 unces, va cobrar 9 rals.

Creiem que aquesta ferreria va estar activa fins poc abans de la guerra civil, ja que Jaume Casas, un dels nois de cal Cinto, va fer-hi l'aprenentatge de ferrer a la dècada del 1930.

A començaments de segle, el Molí de Boixeda va diversificar la seva activitat, i al costat del molí fariner i el taller de ferrer, es va muntar una serradora. El 1913 la serradora estava arrendada per 25 pessetes anuals a Ramon Devant Vila, el qual disposava d'una extensió de terreny per guardar-hi els troncs. L'arrendatari estava obligat a serrar gratis tota la fusta que l'amo de Boixeda necessités pel seu ús.

El 1926, el propietari va fer una forta inversió per tal de modernitzar el Molí. Va comprar un motor de 16 cavalls que funcionava amb un cremador d'olis pesants, manufacturat a l'empresa "Campbell Gas Engine Co.", de Halifax (GB). Més tard va comprar un altre motor més potent de la mateixa marca, de 24 CV. Aquestes dues màquines motrius estaven situades a l'entrada de la farinera i, mitjançant unes corretges de cuir de 25 cms. d'ample i un sistema de politges de fusta i embarrats, accionaven diverses màquines de moldre i classificar la farina.

El 1929 va entrar un moliner nou, el Salvador Cases Pesarrodona, un fill del masover del Pla de la Vila, i aquest va comprar una colla de màquines noves per substituir la maquinària obsoleta. El juliol de 1930 va encarregar a Barcelona un molí compressor de quatre cilindres de 610 mm. de la marca "Robinson", i un torn centrífug de 2.200 mm. de la mateixa marca. El molí li va costar 2.500 pessetes i el torn 600 pessetes. Aquestes màquines, juntament amb una "planxeta" i un recol·lector de 140 mànegues, servien per fabricar farina fina panificable. El Salvador també va muntar una dinamo per produir electricitat per les màquines i per il·luminar les dependències del Molí i la casa annexa. El 1932 va rescindir el contracte d'arrendament i aleshores l'amo el va haver d'indemnitzar per totes les inversions que havia fet al Molí. Aquestes es van avaluar en 31.500 pessetes, una bona quantitat tenint en compte el valor de la moneda d'aquell temps.

Enric Vall de Vilaramó encara va fer una darrera inversió el 1935 comprant un grup electrogen de la marca "Rex", que generava corrent de 24 V i 450 W. No va abonar les 3.180 pessetes al comptat sinó que va signar algunes lletres. Però no les va acabar de pagar, perquè va esclatar la guerra i l'activitat del Molí es va aturar.

Per l'inventari que es va fer el 1932, quan hi va haver canvi de moliner, podem fer-nos una imatge de l'aspecte que presentava l'interior del Molí de Boixeda. A més de les màquines abans esmentades, hi havia un sistema d'embarrats i eixos de transmissió que connectaven els diversos elements mecànics, un elevador de rosca, una tremuja per la farina, un dipòsit gran pel blat, una "transpuntadora" amb llevador i tub d'aspiració, una màquina "Sic-Sac", una bàscula, i moltes peces de recanvi, com per exemple, cigonyes, politges de fusta, pinyons de ferro, corretges, rosques, etc. Al soterrani del molí s'hi trobaven les antigues moles de pedra en bon estat de conservació, amb el seu riscle, tremuja i grua per aixecar les moles. També s'hi trobava una turbina hidràulica de 16 cavalls de potència que donava energia a totes les màquines.

En el mateix inventari hi figura el contingut d'altres departaments del Molí. A la ferreria: una enclusa, una manxa, una màquina de foradar, dos cargols de banc, un tornall d'esmolar, dues fileres de roscar, diversos martells de forja, un "batavan"t, un soldador, dos malls, unes tenalles grosses, dos filaberquins, un tallant, un "tallacascos", una caixa de ferramentes, etc.

Al forn: un forn de coure pa amb termòmetre, una màquina de pastar de la marca "Jeber", 13 caixes per posar el pa, una pastera de fusta, una taula, una caldera pel carbó, 4 pales, un cossi pel llevat, unes balances, un armari amb mosquitera, etc.

I a la botiga: diversos prestatges, un taulell, unes balances amb 11 peses, un molinet, un piló de tallar carn, un escorxador, un tallant, un ganivet gros, etc.

Veiem doncs, com al voltant de la indústria principal, el molí fariner, es van aplegar al Molí de Boixeda un conjunt d'activitats que donaven servei i satisfacció a les necessitats dels habitants del poble. Al Molí es ferraven els animals, es fabricaven tota mena de peces de ferro, es reparaven i esmolaven les eines de pagès, es tallaven fustes i taulons, i es venia pa, carn i altres comestibles.

Després de la guerra civil, va llogar el Molí la família Casellas. El molí va tornar a moldre de manera intermitent, però únicament per fer pinso pels animals. El forn de pa va treballar molt durant el temps del racionament i va estar actiu fins a la dècada dels 80. La botiga també va funcionar molts anys i va acabar convertida en restaurant. Durant aquest temps, el molí pròpiament dit ha patit desperfectes a causa d'algunes rierades. Una part de la maquinària i eines ha estat venuda a preu de ferro vell, mentre que la resta segueix rovellant-se a l'interior d'un edifici que amenaça ruïna.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre de 2006, número 31
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
32
Grup de divulgació de la història de Fals
Associació Cultural Recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
GENER 2007, NÚMERO 32

Mas Pla de la Vila

Aquesta propietat ha estat tradicionalment una masoveria del mas Massana, però en els seus orígens era un mas independent. En el capbreu de 1303 hi figura el mas del Jaume deç Pla. Aquest pagès estava sotmès a unes determinades servituds envers el seu senyor natural, que s'especifiquen en el capbreu. Per Pasqua havia de dur al castell un parell d'ous de gallina, pel maig un feix d'herba, al temps de la sega un feix de palla, i a l'hivern un feix de llenya. Cada quatre anys li tocava donar una bèstia jove, de 2 o 3 anys d'edat. No queda clar què s'entén per bèstia jove; tant podria ser una ovella o una cabra, com una vedella o un poltre. A més de les contribucions en espècie, el Jaume deç Pla, estava obligat, com la resta de pagesos del terme, al servei de jova i tragina, una prestació personal consistent en treballar una jornada a benefici del senyor feudal. El gener de 1345 l'amo del mas era Pere de Pla (en llatí, Plano), fill del difunt Guillem de Pla. El Pere va comprar blat per valor de 24 sous a un tal Bernat de Solà, d'Oristà. L'abril d'aquell mateix any, Pere de Pla i sa muller Ròmia van quedar a deure 24 sous, moneda d'or, a Berenguer de Montconill, un personatge molt ric de Manresa. Van comprometre's a tornar els diners a l'agost, el dia de sant Pere i de sant Feliu. Va avalar el préstec l'amo del mas veí de Torre Cabrera (ara Jaumeandreu).

El mas del Pla deuria quedar abandonat a causa de la pesta i les guerres, fins que a finals del segle XV va passar a poder del Massana. El 14 de gener de 1495, Joan Pla, fill de Joan Pla, habitant a la parròquia de Sant Salvador de l'Obach de Toló, bisbat d'Urgell, va vendre el mas a Vicenç Sala. El mas no valia gran cosa llavors, perquè el preu de la compra-venda va ser de només 15 lliures. Abans de vendre, el Joan Pla va haver d'indemnitzar a Miquel Pons, ferrer de Terrassa, i a Jaume Solernou, pagès de Súria, que conservaven alguns drets sobre la propietat. De llavors ençà, aquest mas ha estat una masoveria. El nom va evolucionar i va passar a dir-se Pla de la Vila. En unes afrontacions de les terres veïnes, enregistrades en una acta notarial del segle XIX, hi figura amb el nom de Pla de Vilamaria, però potser es tracta simplement d'un error de transcripció.

Hem recopilat un tracte interessant relatiu a les terres del Pla de la Vila. El document ha estat localitzat en una llibreteta sense enquadernar que es troba a la rectoria de Rajadell. El 22 de setembre de 1612 van arribar a un acord Francesc Massana, l'amo del mas Massana, i Toni Gras, un pagès de Rajadell. El Massana va cedir al parcer les terres per cinc anys i quatre collites, a mitges. L'amo pagava la meitat de la llavor i es feia càrrec de pagar els homes i les bèsties del tragí. També li cedia una vinya ja plantada, amb la condició que l'havia de conrear bé i cavar cada any 50 canes de valls i colgar-hi sarments i brossa. En compensació per aquest treball, el Massana li pagaria a raó de 25 rals de plata cada any. Una part de la finca es podia dedicar a hort o a fer fangada, però amb les limitacions següents: *«...e si dit gra colira en ditas terras lo restoble, legums que colint ne dit gra mes de una quartera, se hagen de partir a la mitat, y que del ort tot quant se colira, sie tot de dit gra...»*

Els testimonis del tracte van ser Jaume Grau de Fals i Pau Torra de Pinós.

Part antiga de la Masia

Després del Gra van passar molts més masovers per la casa del Pla de la Vila. No van deixar gairebé rastre. Se sap que el 1716 el masover es deia Joan Massana, i que tenia dos bous per llaurar, una somera i un porc. El 1841 el masover es deia Tomàs, i el 1879 s'hi estaven el Ramon Prat Capdevila i la seva dona Antònia Planas. El Ramon era del poble de Sisquer, del Solsonès, i l'Antònia de Fals, possiblement de cal Canyol.

Després d'aquests, s'hi van instal·lar Valentí Casas Grau, un fill de cal Jaume Cases, i la seva muller Maria Pesarrodona Matifoll, de cal Sabató de Fals. Tenien set fills; Salvador, Josep, Llúcia, Josefa, Joan, Maria i Ramon. Tots els nois treballaven més o menys a casa mentre eren solters,

però qui va ocupar el lloc de masover va ser Salvador Casas Pesarrodona, el qual es va casar el 1896 amb Paula Casas Casas, de cal Cinto. El seu germà Joan va emparentar-se amb la Carme, una filla de cal Guinard. El 1923 va morir la Maria Pesarrodona, als 80 anys, i el 1927 ho va fer el Valentí Casas, als 88 anys.

El Salvador Casas i la Paula van tenir l'Emília, el Lluís, el Salvador, el Joan, el Minguet i la Carmina. Cap el 1929, el Salvador va passar a cuidar-se de les moltures del Molí de Boixeda, on va fer una forta inversió per modernitzar la maquinària. Al Pla de la Vila s'hi van quedar els seus fills Lluís i Salvador, però la situació va durar poc i aviat van marxar a Sant Joan. Aleshores va arribar una nova família de masovers. Estava formada per Antoni Tàsias Duarri, de Fonollosa, Filomena Planas Sala, de Cardona, i els seus fills Joan i Elvira. També tenien una criada anomenada Josefa Solé Prats. Aquests masovers s'hi van estar entre els anys 1939 i 1947. A continuació van entrar Pere Calafell Corderroure i Neus Corderroure Suñé. El Pere era de cal Barrusca de la Molsosa i quan van arribar a Fals venien de la masoveria de l'Aguilella, de Pinós. Portaven tres fills, el Gabriel, la Loreto i la Concepció, i una germana soltera, la Dolors Corderroure. Quan va morir el vell Pere, el 1962, va quedar de masover el seu fill Gabriel.

El Gabriel estava casat amb Dolors Badia Planas, de Gargallà, i tenia tres fills, el Pere, el Joan i la Loreto. El 1967 es va produir un accident domèstic ben lamentable i la Lola Badia va morir. El 1969 el Gabriel va marxar amb la família cap a Sant Joan i la casa va quedar, de moment, buida. Mentrestant la propietat havia canviat de mans. Per solucionar els seus problemes econòmics, el Miquel Massana van vendre's una part important del seu patrimoni a Lluís Canet, un promotor immobiliari de Barcelona. La venda es va fer per etapes, primer la part de la costa, més tard la part de dalt el pla, amb el resultat que el Canet va convertir-se en propietari de totes les terres de l'antic mas del Pla de la Vila. La primera compra-venda es va escripturar el 7 de maig de 1963. El 1967 el Canet va vendre 40 hectàrees de la finca a Joaquim Agut, l'amo del veí mas Serra. Va vendre-li la part que tenia la terra més bona, generalment plana i ocupada per sembrats i vinyes. Amb la resta de la propietat, costeruda i coberta d'un bosc esclarissat, el Canet va desenvolupar un projecte d'urbanització, que va adoptar el nom de Canet de Fals. Quan va marxar-ne el darrer masover, el promotor va fer algunes obres a la vella casa, que va ser rebatejada amb el nom de "la Masia", mentre al seu voltant proliferaven les casetes de nova construcció. A la Masia s'hi va instal·lar un restaurant, on també s'hi venien alguns queviures als paral·lelistes. La barra o taulell del bar estava feta d'un sol tauló, de la fusta d'un arbre exòtic que el Canet va aconseguir al port de Barcelona. El 1975 el creador de la urbanització va vendre la casa, i una mica de terra al voltant, a Martí Puig i Pepita Gras, naturals de Navarcles i residents a Andorra. La seva filla Pilar Puig, juntament amb German Barceló Montornès, i el José, a la cuina, van potenciar el restaurant. Van ensorrar corts i coberts i van construir al seu lloc una cuina moderna, un gran menjador pels banquets i també una sala de ball. Els paletes que van fer les obres van ser els germans Argueta. German Barceló, conegut com "el masiaire", va col·laborar en la publicació "Falcsium" i és autor del mural que decora la biblioteca del Casal de Fals.

El desembre del 2000 la Pilar es va vendre la propietat a Joan Calafell Badia, fill dels antics masovers, i que precisament havia nascut a la casa. Joan Calafell viu a Ciudad de México, on dirigeix una important empresa editorial. Actualment s'ocupen del restaurant de la Masia del Pla de la Vila Joan Ferrer Calafell i la seva companya Claire. Joan Ferrer és fill de la Loreto, una germana del propietari.

Cal Manuel

Hi ha certs interrogants sobre els inicis i els primers anys d'aquesta casa, així com dels orígens del seu nom. La seva localització coincideix amb la d'un solar que va vendre Bonaventura Llussà, l'amo del Tatger, el 21 d'abril de 1800. El comprador va ser un pagès de Fals anomenat Mariano Verdaguer, el qual va pagar 60 lliures pel terreny i per un trosset d'hort de mig quartà, a baix el torrent. La venda comprenia el permís per construir una casa d'un sol foc i per tenir dotze gallines i un porc d'engreix. No se sap si el Verdaguer es va vendre de seguida el terreny a algú altre o si es va vendre la casa un cop feta. Hauran de passar molts anys fins que la casa aparegui en un document. El 1881 van acudir davant del Jutge de Fonollosa, Maria Anna Vilà Ainès, vídua de Francesc Biosca Franch, acompanyada de la seva filla Francesca Biosca Vilà i del seu gendre Isidre Morros Tàsias, perquè els fes un certificat de residència i d'aquesta manera poder legalitzar la casa al Registre de la Propietat. Com veiem, l'existència de vivendes al municipi sense papers no és una problemàtica moderna, sinó que antigament ja es donava el cas. La Maria Anna va presentar a tres testimonis que van assegurar que el seu home

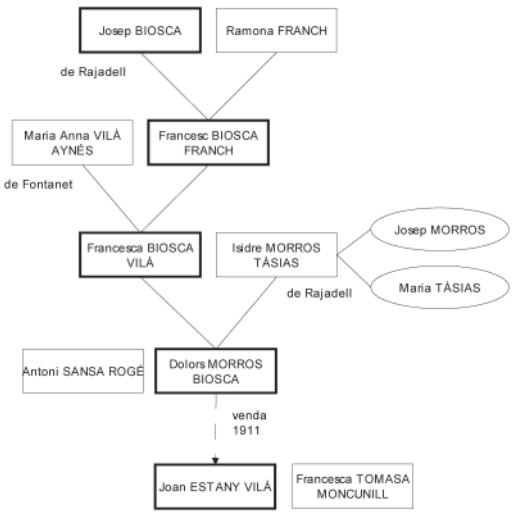

havia viscut a la casa més de trenta anys, i que la casa l'havia comprada el seu pare Josep Biosca. El Jutge va donar per bones les raons i amb el certificat van poder legalitzar la casa al Registre.

El Josep Biosca i la seva dona Ramona Franch van venir de Rajadell, on eren masovers, però eren originaris d'un altre lloc que desconeixem. A Rajadell van tenir un fill el 1813, que per cert va haver de ser batejat per la llevadora perquè va néixer molt just i se'ls hi quedava. No se sap on va néixer Francesc Biosca Franch, però en canvi se sap que va ser enterrat al cementiri de Fals el 21 de gener de 1871. En el testament va deixar usufructuària la dona i li va encomanar *«... que su unico hijo varon Domingo, imposibilitado enteramente de todos sus miembros y potencias, fuese cuidado y mantenido en todo lo que permitiese la posibilidad de la casa...»*

La vídua Maria Anna Vilà era natural del poble de Fontanet i el 1882 s'estava a Manresa, a ca la seva filla. Aquell any va hipotecar la casa de Fals a l'ebenista Antoni Vila Palà, que li va deixar 1.000 pessetes amb un interès anual del 3%. Els diners s'havien de tornar en deu anys, en deu pagues iguals. No es va cancel·lar la hipoteca fins l'any 1897. No se sap qui vivia a la casa durant aquesta època, però és gairebé segur que va estar llogada. El 12 de setembre de 1888 va morir la Maria i la casa va passar a la Dolors Morros Biosca, la seva néta. El 12 de febrer de 1911, la Dolors Morros, amb el consentiment del seu marit Antoni Sansa Rogé, es va vendre la casa per 825 pessetes a Joan Estany Vilà, de la casa veïna, i des d' aleshores la seva història va quedar lligada a la de cal Torà.

Ja abans de ser venuda, a cal Manuel s'hi estava la família de Josep Estany Vilà i la seva dona Josefa Planas. El Josep era germà de l'amo de la casa del costat, i la Josefa era de cal Canyol. Tenien tres fills, l'Isidre, la Maria i la Rosa. Durant aquell període, la casa era anomenada ca "l'Onclo Noi", perquè el Josep era conegut com "l'onclo" noi de cal Torà. Aquest Josep era tingut com l'home més fort i valent del poble, però la seva força no li va servir de res davant d'un enemic tant petit com el virus de la passa de grip que va afectar la població el 1918. La vídua Pepa Planes, carregada amb tres fills petits, va refer la seva vida amb Josep Soldevila, un vidu de Fonollosa. Llavors, cal Manuel va ser llogada a la Maria Planas, germana de la Pepa. La Maria i el seu home Ramon Grau Prat van arribar-hi el 1921 i venien de cal Xic. Tenien dos fills, el Valentí i la Roseta, i s'hi van estar fins el 1929. D'allà van marxar a la masoveria del Dalmau, però al cap de 2 anys van comprar cal Esquerrà, una casa pertanyent a Rajadell, però situada molt a prop del Raval de Fals. Els habitants actuals de ca l'Esquerrà són els seus descendents.

Vista posterior

Després d'uns anys sense viure-hi ningú, a cal Manuel s'hi van fer obres, i actualment aquesta casa i cal Torà formen una única vivenda. Queda finalment, la qüestió del nom de la casa. És probable que agafés el nom d'alguna de les persones que hi van habitar com a llogaters. Posat que Manuel era un nom poc freqüent en aquell temps, una possibilitat seria que es tractés de Josep Manuel, un parcer que tenien a la Gabriela el 1843. Caldria però, seguir investigant per confirmar o desmentir la possibilitat que apuntem.

Cal Torà

Els primers temps d'aquesta casa són confusos. En el lloc que ara ocupa, Bonaventura Llussà, del Tatger, va vendre un solar a un tal Josep Torras el 3 de maig de 1800. Pel terreny de vuit per vuit canes, més un hort de mig quartà al Torrent, el Josep en va pagar 60 lliures. La compra-venda es va fer sota les mateixes condicions que els veïns; autorització per edificar una casa d'un sol foc i permís per tenir-hi un porc i una dotzena de gallines. La parcel·la del costat la va comprar Cristòfol Torras, germà del Josep. Al cap de poc el Cristòfol va vendre's el tros a un fill del moliner de Rajadell (cal Jan del Molí) i va fer-se la casa al Torrent de la Mallencosa. Ignorem què va fer el Josep amb el seu terreny, si el va edificar o se'l va vendre. Segurament va morir sense fills, perquè va deixar com hereus els fills del seu germà Isidre.

Després d'un llarg parèntesi, tenim que viu a la casa la família de Pere Màrtir Estany, fill de Jeroni Estany i Maria Ars. El Jeroni era de la vila de Torà, i lògicament era conegut al poble amb el sobrenom de "Torà". Vet aquí els orígens del nom d'aquesta casa.

El 1831 s'havia casat el Pere Màrtir amb una noia de Fals, la Francesca Biosca, filla d'Isidre Biosca i Rosa Junyent. Aquest Isidre Biosca no acaba d'estar ben ubicat. Potser és l'Isidre Biosca Fainera que l'any 1861 s'estava al Porxo, una casa annexa al Tatger. Ell va fer hereva a la Francesca i va prometre al seu futur gendre una soldada de sis lliures a l'any, sempre i quan s'estigués a casa seva treballant per ell. El Pere Màrtir va fer una aportació al matrimoni de 100 lliures i els drets d'una vinya que menava a la Gabriela. La parella va fer pujar tres xicots i una noia.

L'agost de 1860 va morir Francesca Biosca, amb 46 anys i vídua. En el testament que li havia pres el rector l'abril de

l'any en què va morir, va passar la casa i la terra a l'Isidre Estany Biosca (1837-1906), el primogènit, però va tenir un detallet pels altres fills; als dos nois els va deixar quatre rals de plata cadascú, i a la Rosa li va deixar un vestit usat. En l'inventari que es va fer, a més de la casa, hi havia un hort d'un quartà, valorat en 60 escuts, i una vinya de cinc quarteres del mas Grau, valorada en 320 escuts.

L'Isidre va emparentar amb Maria Vilà Grifé (1841-1919), una noia de cal Canonge. El seu primer fill va ser el Joan Estany Vilà (1863-1947), el qual va unir el seu destí al de Francesca Tomasa Moncunill, de cal Pinsà. La Francesca era sorda. Com que de soltera havia servit en una casa bona de Barcelona tenia alguns dinerets arraconats. L'estada a la capital es va acabar el dia que el rector de Fals es va assabentar que els senyors a qui servia la Francesca eren liberals, maçons i protestants, i va convèncer als pares que fessin tornar la noia a casa. Llavors va fer de minyona a cal Viladés de Rajadell. Segons els capítols que van signar el 1912, els pares de la Francesca van donar 150 pessetes de dot i una calaixera, i ella va fer una aportació de 500 pessetes dels seus estalvis.

El Joan va comprar el 1911 la casa veïna de cal Manuel, que estava deshabitada, ja que els seus amos vivien a Manresa. Una part dels coberts de la casa es van ensorrar per convertir-los en una tina.

Joan Estany va fer testament a la rectoria de Fals el 1945 i va morir dos anys més tard. La seva dona va fer testament el desembre de 1952 i va morir el gener següent. Van deixar tres fills, el Josep, la Maria, i el "Casimiro".

La porxada

El següent amo de la casa va ser el Josep Estany Tomasa, que va ser mobilitzat i enviat al front el darrer any de la guerra, però va tenir la sort de sobreviure i el 1944 es va poder casar amb Maria Capdevila Massana, del lloc de l'Espà, sota el Pedraforca. Van tenir dos descendents, el Joan i la Maria Àngels.

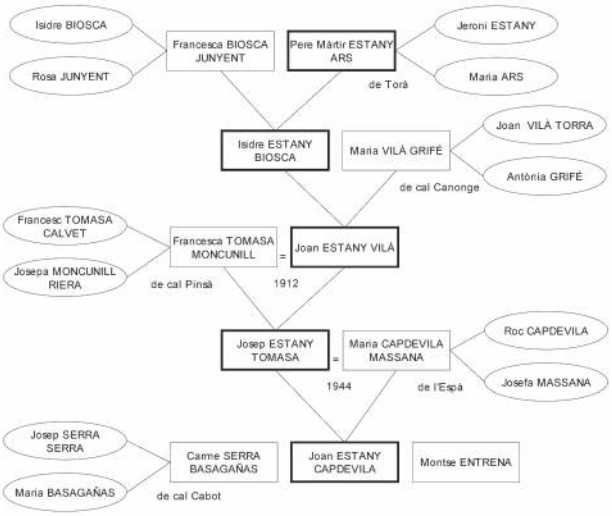

Com la majoria de les cases del poble, l'economia de cal Torà estava basada en l'agricultura. El Josep va heretar diversos trossos que pagaven parts als propietaris. Menava un tros de camp pertanyent a cal Gardela, un olivar sota la Costa de cal Xamal, que comptava amb més de 300 arbres, una vinya que era de cal Viladés de Rajadell i una altra al Pla dels Manresans. També menava la vinya de la Pereta, que molts anys després va poder comprar. En aquest terreny la seva filla Maria Àngels s'hi va fer la casa que porta justament el nom de l'antiga vinya. Quan va deixar de menar la terra, en fundar-se la Cooperativa, el Josep va fer de paleta per guanyar-se el jornal. Mentrestant, a casa, la seva dona tenia cura d'una granja de porcs.

El Joan Estany Capdevila es va casar amb Carme Serra Basagañas, de cal Cabot, amb qui va tenir dos nois, el Joan i el Jordi.

El 2002 es van començar unes importants obres de reforma, amb la finalitat de convertir les dues cases adossades en una vivenda més gran i moderna.

Comparteixen la casa ara dues generacions; la formada pel Josep i la Maria, i la formada pel Joan i la Montse Entrena.

L'Escola del Molí de Boixeda

La primera notícia que hem trobat referent al tema de l'ensenyament en l'àmbit del poble és de 1846. Aquell any l'amo del mas Torreblanca va llogar un mestre perquè ensenyés de lletra als seus fills. El mestre disposava d'un llit en un quarto de la casa i cobrava una pesseta al dia, a més dels àpats.

El ministre de Foment Claudio Moyano va promulgar el 9 de febrer de 1857 la Llei d'Instrucció Pública, que feia obligatori l'ensenyament primari a tot l'estat. Va ser una llei que va significar un gran avenç social, perquè va contribuir decisivament a reduir l'analfabetisme del país. La llei tenia molt bones intencions però no resolia el problema del finançament; es limitava a passar la pilota als ajuntaments. Fixava, això sí, el sou dels mestres en 6 escuts al mes, igual a 17 pessetes i 50 cèntims. D'aquí ve l'expressió popular "passar més gana que un mestre d'escola".

El 1857 el pressupost global de l'Ajuntament de Fonollosa era de 3.669 rals. L'alcalde i els regidors van constatar alarmats que tan sols per poder mantenir les tres escoles que necessitava el municipi, una de nens i una de nenes a Fonollosa, i una de nens a Fals, necessitaven no menys de 10.200 rals de billó. 5.000 rals pel sou dels dos mestres, 2.200 rals pel sou de la mestra de nenes, 1.200 rals pel lloguer de les cases i 1.800 rals per material escolar.

Van acordar imposar un recàrrec ordinari del 60% sobre els consums i un d'extraordinari sobre la contribució territorial, amb la qual cosa els ingressos s'incrementarien en 6.875 rals. Podem suposar com van rebre els veïns l'augment desmesurat dels impostos.

Es va trigar encara una mica en engegar les escoles, però en la liquidació del pressupost de 1861 ja hi figuren les partides dels mestres i del lloguer dels locals.

L'escola de Fals es va ubicar en una dependència situada sobre la maquinària del Molí de Boixeda. Josep Galí va llogar l'espai a l'Ajuntament per 70 pessetes anuals. El primer mestre es deia Ramon Oliveras i el seu salari era de 625 rals cada trimestre. Posava en un piset que hi havia al costat de l'aula. El 1864 el mestre era Francesc Matarrodona i aquest complementava el seu sou amb les mensualitats que pagaven els alumnes de les cases bones. Així, els dos nens de Boixeda pagaven una pesseta cada mes. El mestre també cobrava el material escolar que lliurava; una llibreta, 45 cèntims, un cartipàs, 10 cèntims, i una ploma, 50 cèntims. Sembla ser que no hi anaven nenes a l'escola; els pares creien que a una dona, sabent cuinar i sargir una mica, ja no li calia res més per anar per la vida.

L'escola segurament va patir danys en alguna acció dels carlins, ja que quan el 1885 va arribar al poble, nomenat pel Ministerio de Instrucció Pública, el mestre Guillermo Diaz de la Monja, aquest va impartir el seu magisteri a cal Janet. Això va provocar moltes protestes per part dels propietaris de les cases més allunyades, que preferien que l'escola estigués situada al Molí de Boixeda, un indret més cèntric. El mestre, recolzat pels habitants del Raval, es va negar a baixar al Molí, i el conflicte va durar alguns anys, fins que el 1893 el mestre rebel va ser cessat. Josep Fusté, el nou mestre, va fer classes un altre cop al Molí. Certament el local no estava en bones condicions, ja que sovint arribaven queixes a l'Ajuntament per aquest motiu. A finals de curs de 1898 es va demanar a la mestressa Teresa Galí que rebaixés el preu del lloguer de 80 a 70 pessetes anuals.

El 6 d'octubre de 1897 va arribar un mestre nou, el senyor Bruno Martínez Aldea y Salas, natural de la població d'Alberite, província de Logroño. El Bruno només va estar a l'escola dos cursos, però es veu que deuria deixar molt bon record, perquè en el Ple de l'Ajuntament del desembre de 1899 es va acordar per unanimitat nomenar-lo fill adoptiu del poble, la qual concessió ell va acceptar i agrair de tot cor. En el mateix Ple també es va distingir amb el mateix honor a don Celestino de Córdoba y Gutierrez, Diputado a Cortes, en reconeixement a les gestions que havia fet per la creació de l'escola de Fals.

Escola Vella

Això fa referència a una reclamació històrica de l'Ajuntament, que argumentava que no podia mantenir les tres escoles del municipi, que es menjaven més del 44% del pressupost. A més a més, la crisi de la fil·loxera havia reduït els ingressos. Amb la creació de "l'Escola Mixta de Fals", com oficialment se l'anomenava, la situació econòmica es va fer més sostenible i l'escola va poder acollir alumnat dels dos sexes.

Quan va marxar el Bruno, la seva plaça va quedar vacant, i llavors es va reunir als pares perquè decidissin si volien un mestre o una mestra. Es van decidir per la segona opció i la següent titular de l'escola va ser la interina Dolors Rovira Quintana. Al cap de dos cursos va prendre possessió la propietària definitiva Maria Teresa Montoliu Moliner, la qual va fer estudi fins el febrer de 1903, que va marxar per ocupar una plaça a Castelldecabres (Castelló). Durant més de tres mesos no hi va haver mestra, fins que va arribar la interina Rosa Guàrdia, però quan aquesta va marxar, va costar molt trobar qui la substituís. A finals de abril de 1904 van nomenar a Bonaventura Vilà, però no es va presentar. El juny van nomenar a Maria Carmen Fornos, que tampoc va incorporar-se, i el novembre a Consuelo Farré, la qual

tampoc va tenir cap interès per venir a Fals, un racó de món. No hi va haver mestra fins a començaments del curs següent. Aquesta situació la trobem repetida en moltes èpoques de la història de l'escola del Molí de Boixeda. Sense mestra i sense obligacions, la canalla campava al seu aire.

La Junta Municipal d'Instrucció va tractar el novembre de 1905 el conflicte entre la mestra Concepción Pérez i el pare d'un alumne de 12 anys. «...Díose cuenta del incidente surgido en la escuela de ambos sexos de Fals, de la que la Sra. Maestra despidió al niño Isidro Riera y Prat, por desobediente, incorregible y otras sospechas...» El pare no estava d'acord amb l'expulsió i la Junta va decidir que la mestra acceptaria de nou l'alumne conflictiu, després de que aquest fos públicament amonestat pel pare.

Les queixes sobre les condicions de l'escola i la possibilitat de traslladar-la al Raval de la Creu o d'Oliveres apareixien ara i adés. El 1906 es va rebre un informe favorable sobre tal possibilitat de la Junta Provincial de 1ª Ensenyança, però, per altra banda, es constatava la manca de mitjans econòmics per construir una escola nova.

L'estiu de 1907 hi va haver un parell de casos de verola a l'escola de Fonollosa, i malgrat que l'Inspector va dir que l'escola de Fals estava en bones condicions sanitàries, la mestra Concepció Pérez va decidir pel seu compte tancar l'aula i agafar la baixa per malaltia. El metge li va diagnosticar anèmia i ja no va tornar a ocupar la seva plaça. El juny de 1908 es va registrar un gran absentisme entre els alumnes a causa d'un passa de catarro i xarampió.

Juan López Tamayo y del Moral, Inspector de la zona, va efectuar una visita d'inspecció a l'escola a finals de 1908 i va quedar satisfet "del orden y disciplina del establecimiento, cuya organización corrigió, haciendo las oportunas advertencias que constan en el acta de visita".

El 23 de juny de 1909 es va publicar a Madrid una llei que obligava a escolaritzar tots els nens i nenes entre els 6 i els 12 anys. A l'escola de Fals hi assistien regularment 16 nens i 24 nenes. En el conjunt del municipi hi havia 120 nens escolaritzats i 29 que no ho estaven.

El març de 1911, es va calar foc en una màquina de la serradora que hi havia al costat del Molí de Boixeda i l'incendi va destruir la major part de l'escola i la vivenda del mestre. La mestra Maria Àngels Arumí va traslladar provisionalment les activitats a cal Gorg Negre. L'Ajuntament va demanar al rector si podia cedir una mica de mobiliari pels xiquets, i va concedir una ajuda de 50 pessetes a la mestra per comprar el material més imprescindible. Enric Vall de Vilaramó, l'amo del Molí, es va comprometre a reparar el col·legi, mantenint les mateixes condicions de lloguer. El gener de 1912 es van reiniciar les lliçons a l'antic local.

Mentrestant es va refer la vella polèmica sobre si l'escola havia d'estar al Molí o al Raval, a cal Tinai. Els ravalencs van enviar diverses peticions, redactades per la mateixa mestra, a qui els contraris acusaven de preferir el lloc del Raval, perquè estava més a prop de l'estació de tren. El rector també va afegir llenya al foc, dient que el local del Tinai era una sala de ball, i que estava a punt de caure la teulada. Aquesta polèmica en el fons era una qüestió política, ja que enfrontava els parcers, que vivien majoritàriament al Raval, amb l'Ajuntament i els grans propietaris dels masos. La qüestió no es va resoldre fins el 1932, quan l'Ajuntament d'esquerres va obrir l'escola del Raval.

Alumnes de l'Escola (1931)

L'estat de l'escola i la casa de la mestra era tan dolent, que l'amo de Boixeda va decidir ensorrar-les, per evitar que algú hi prengués mal, i va fer construir un edifici nou a l'altra banda del camí carreter de Sant Joan. A sobre la porta hi figura la inscripció **"E.V. 1923"**, les inicials d'Enric Vall de Vilaramó i la data de construcció. Les condicions per l'educació de la mainada eren molt millors; hi havia espai, finestrals amplis, bona ventilació i, fins i tot, una comuna. Mentre duraven les obres, una part de la canalla es va escolaritzar a Rajadell.

El 1924 es va inaugurar l'escola nova amb la mestra Antonieta Roca Arderiu. Aquesta tenia dues filles, la menor de les quals havia nascut a Fals. El seu marit també era mestre, però tenia la plaça en un poble de Mallorca. El 1929 el ferrer del Molí de Boixeda va fer una tanca amb filferro al voltant de l'escola. Va presentar una factura de 55'25 pessetes, entre material i mà d'obra.

Després de l'Antonieta va venir la Maria Oto Graten, natural de Barcelona, que s'hi va estar pràcticament fins que va esclatar la guerra. Durant la guerra hi va haver poca activitat. Se sap però, que hi va passar una tal Josefa Jornet Ribes, natural d'Ascó. Havent acabada la guerra va ser apartada de la feina per la "Comisión Depuradora del Magisterio".

Quan va començar el curs, la tardor de 1939, a l'escola es va estrenar "un crucifijo" i sengles quadres del Generalísimo i de José Antonio Primo de Rivera, materials comprats als magatzems Jorba. La situació de la postgue-

rra va degradar la qualitat pedagògica de l'ensenyament. Les mestres que van enviar del Ministerio parlaven i feien parlar castellà a la canalla. A finals de 1943 va ser nomenada "doña" Concepción Montero Gimenez, però el lloc no li va agradar i aviat va aconseguir un permís d'estudis per anar a Madrid. Després va agafar successives baixes per malaltia fins el 1952. Mentrestant l'escola passava mesos tancada. Concepción Juli Agulló i Aurèlia Fernández Pérez van ser les substitutes.

La primavera de 1945, el rector Josep Miralpeix es va dedicar a fer classes a una colla de nens a la rectoria, així com doctrina. L'alcalde Pedro Soldevila se'n va assabentar i li va enviar una carta: «(...) Como sea que han llegado a mis oídos que Vd. Se dedica a hacer colegio a unos cuantos niños, vecinos de la parroquia de su digno mando, haciendo caso omiso a las palabrerías que puedan llegar a mi persona, me dirijo a Vd. Para que, si le es grato, me comunique lo que hay de verídico sobre dicho asunto. Comprenderá que como primera autoridad civil del municipio, como español y buen católico me incumbe el deber de estar al corriente de los asuntos que se desenvolupan y dependen de mi autoridad dentro del municipio (...)» El rector va contestar l'endemà mateix i, en una carta plena d'ironia envers el zel i patriotisme de l'alcalde, va anunciar que deixaria de donar classes un cop acabada la Quaresma.

A finals de 1949, l'alcalde va trametre un informe confidencial a l'Inspector, analitzant el comportament del professorat de les escoles del poble. En respecte a l'Aurèlia va escriure el següent: «Atiende personalmente su escuela. Cuando goza de permiso o está fuera, la deja atendida por una niña de la localidad, que es jovencita y sin especial preparación. No obstante, tengo referencias que los chicos obedecen mejor a la niña que no a la señora Fernandez. La escuela en cuestión, debido a la escasa matrícula no le reporta más que pocos ingresos, lo cual motiva que tenga que ir pidiendo, aunque no lo hace más que con modos. Lo que pasa es que la población no le gusta darle nada porque da una impresión de descuido que se transluce en sus propios hijos, cuya educación (la del nene que vive con ella) tiene mucho que desear. La porción en que está la escuela cuenta con poca población y no aumentará hasta de aquí a unos dos o tres años.»

Vet aquí doncs, un exemple de l'ambient que respirava una escola rural els primers anys del franquisme.

Del 1953 al 1957 la mestra va ser l'Anita Ribó, i quan el nou rector, mossèn Jaume Fornols, es va instal·lar a viure a la vivenda dels mestres, va col·laborar amb ell per preparar unes representacions teatrals, en les que van participar la majoria del 20 alumnes que assistien a l'escola. L'obra de dos actes "Don Sigfrido y el Dragon" i una sèrie de esquetxos i cançons a càrrec dels més petits es van representar a l'interior de l'escola el 17 de març de 1957. El mossèn va preparar un programa, redactat en català, que es va distribuir per les cases. El preu d'entrada de la funció va ser de 4 pessetes els adults i la meitat pels menors de sis anys.

La següent mestra va ser Maria Vich Noguera, que malgrat ser eivissenca es negava a parlar català, encara que fos en la intimitat. La seva successora va ser Pura Garcia Gómez, una iaia mal humorada que va arribar a l'edat de la jubilació mentre exercia al Molí. Al seu lloc van venir les germanes Fando, de Saragossa, joveníssimes, que es delien perquè el senyor Canet, el promotor immobiliari, les portés a passejar en el seu auto descapotable.

Les tres darreres mestres van ser Teresa Copete, de Terrassa, Dolores Aparicio, de Barcelona, i Rosa Maria Segura, de Manresa.

El 1962, l'Ajuntament va pagar una estufa nova i el 1964 es van fer obres de paleta a l'edifici de l'escola per valor de 3.083 pessetes. Llavors el lloguer va passar de 600 a 700 pessetes anuals. Les darreres mestres que van treballar en aquesta escola no van fer ús de la vivenda que els estava reservada, sinó que posaven, o bé al Molí de Boixeda, o a cal Tico Vell.

Després de la inauguració de les noves escoles de Fals, encara uns quants nens de les cases de la rodalia van seguir anant a l'escola del Molí, però finalment es va quedar sense alumnat i el febrer de 1970 es va cancel·lar el contracte de lloguer i es va tornar la clau als amos del mas Boixeda. D'aquell punt ençà, l'edifici ha estat utilitzat de magatzem de trastos vells.

Anita Ribó

MAGISTEROLOGI

(1861) Ramon Oliveras
(1864) Francesc Matarrodona
(1885) Guillermo Diaz de la Monja
(1893) Josep Fusté Cardúss
(1893) Tomàs Puig Soler
(1894) Josep Mª Santamaria
(1895) Pedro Carranza Plana
(1896) Vicenç Borrell Estera
(1897) Bruno Martínez Aldea Salas
(1899) Dolors Rovira Quintana
(1901) Mª Teresa Montoliu Moliner
(1903) Rosa Guardia Pujadas
(1905) Mª Concepción Pérez Gutiérrez
(1907) Enriqueta Vila Bacardit
(1908) Josefa Anglada Latorre
(1909) Mª Àngels Almunich Vendrell
(1911) Maria Angels Arumí
(1915) Maria Batés Francàs
(1916) Mº Pilar Roca Gandillon
(1924) Antonieta Roca Arderiu
(1932) Maria Oto Graten
(1937) Josefa Jornet Ribes
(1943) Modesta Muns
(1943) Concepción Montero Giménez
(1944) Concepción Juli Agulló
(1948) Aurèlia Fernández Pérez
(1957) Anita Ribó
(1959) Maria Vich Noguera
(1961) Pura Garcia Gómez
(1963) Purificación Fando Albacar
(1965) Teresa Copete Valero
(1966) Dolores Aparicio
(1968) Rosa Maria Segura

Alumnes de l'Escola, 1956

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Gener de 2007, número 32
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
33
Grup de divulgació de la història de Fals
Associació Cultural Recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2007, NÚMERO 33

Cal Guinarder

Aquesta casa es va construir en terrenys pertanyents al mas Sant Andreu. No s'ha pogut trobar l'acta d'establiment, però calculem que va ser pels voltants del 1850. La va construir el pagès Isidre Ribas Selga i s'hi va instal·lar amb la seva nombrosa família. Per això, el primer nom que va rebre la casa va ser cal Ribes. La casa no tenia problemes d'aigua corrent, perquè li arribava mitjançant una canalització des de la font del Poal, situada per sobre la casa, al fons de la rasa que separava els termes de Fals i Sant Mateu.

L'Isidre va venir de Rajadell i la seva família tenia una característica força peculiar; estava formada exclusivament per persones del sexe femení. A més de la seva dona, la Maria Closa, a la casa hi havia sis filles anomenades Maria, Dolors, Carme, Conxita, Josefa i Teresa. Clar que aquestes són les que van sobreviure, perquè en van tenir d'altres de filles que no van arribar a edat adulta. Una d'elles va morir de desgràcia quan encara s'estaven a Rajadell. Va passar que una dona va anar a demanar foc per encendre els fogons, i sense adonar-se'n, va deixar caure una brasa encesa dins del bressol on dormia la criatura.

El nom de Guinarder és un derivat de "guinarda" o guineu, i devia ser un sobrenom del mateix Isidre Ribas, perquè l'any 1879 ja surt la casa denominada d'aquesta forma.

L'Isidre va morir el 1881 mentre estava cavant ceps a la vinya. Comptava en el moment de la defunció 54 anys i va deixar la vídua encarregada de tenir cura de les filles, encara solteres. La Maria Closa Oliva, que tenia els orígens a Castelltallat, va arribar a ser la dona més anciana del poble. Quan va morir el 1924, havia viscut gairebé cent anys i conservava el cap clar. Explicava al seu nét que ella havia viscut set guerres. Se suposa que es referia a les diverses guerres carlines i, fins i tot, a la Gran Guerra mundial del 1914. La Maria, igual que ho havia estat el seu home, va ser enterrada al cementiri particular del mas Sant Andreu, perquè la gent d'aquests verals pertanyien a la parròquia de Sant Mateu, i l'ermita i el petit cementiri de Sant Andreu eren un annex de la parròquia principal.

El 1882 es va casar la filla primera, la Maria, amb el xicot Pere Carbonell Prat (1852-1923), que havia baixat del poble d'Avià. Van tenir dues noies, la Magina i la Carme, i un noi, el Joan Carbonell Ribas, el qual va guanyar-se la vida alternant la feina de pagès amb les feines al bosc. De fet, no tenia massa vinya i els jornals tallant i arrossegant fusta eren la base dels seus ingressos. Va casar-se primer amb Cecília Simon, de Sant Mateu, però aquesta va morir sense fills. Poc després de morir la seva àvia Maria (el 1925 o 1926), va marxar de cal Guinarder i va anar a viure a Sant Joan de Vilatorrada, on es va casar amb una noia d'allí, la Maria Garriga Muntaner. Per la casa hi van passar diversos llogaters. Durant uns anys hi va viure una família que després va marxar a Callús. També s'hi va estar la Filomena Serravinyals Arnau (1870-1938), germana de l'Eudald Serravinyals, el pubill del mas Sant Andreu, i el seu marit Pere Casals Sapera. A cal Guinarder va néixer la filla dels dos, la Càndida, qui després esdevindria la muller del Florenci Carner i l'afillada de l'Eudald. Al·legant raons sentimentals, l'Eudald va aconseguir comprar la casa al Joan Carbonell a finals de la dècada dels 40. Tenia intenció de refer la casa, però finalment es va limitar a fer-hi quatre pedaços. L'edifici va seguir deteriorant-se fins a arribar al punt que una part de la teulada va baixar i alguns pins van créixer-hi a dins.

Cal Guinarder (1975)

Posteriorment, la Càndida i el Florenci van vendre la casa a Josep Castro, de Rubí, el qual va fer-hi obres per fer-la

habitable. El 1992 va tornar a canviar de mans i la va adquirir Domènec Pintó Bascompte, de Fonollosa, i la seva muller Isabel Calderer Guerrero, que són els propietaris actuals. Aquest han fet moltes obres, de manera que la casa i els seus voltants ha sofert una gran transformació.

Actualment aquesta casa es troba dins del terme de Sant Mateu. Ignorem per quin motiu s'han rectificat els límits entre els dos municipis veïns i s'ha fet aquest canvi. Nosaltres però, creiem oportú incloure aquesta casa dins de l'àmbit d'estudi de les velles cases de Fals, ja que des d'un punt de vista històric és indiscutible que aquesta casa pertanyia des dels orígens a l'heretat Sant Andreu i al terme de Fals.

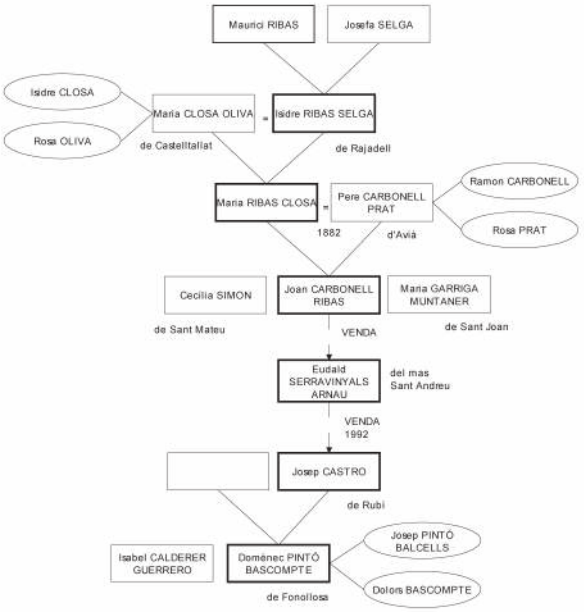

Cal Casetó

No s'han pogut arreplegar gaires detalls de la història d'aquesta casa. S'ignora quin han estat els seus habitants durant la major part del temps. Se sap amb tota precisió però, que va ser construïda l'any 1695. Possiblement llavors ja fos una possessió del mas Montconill. La primera notícia que confirma la pertinença de la casa a la dita heretat és un esborrany del cadastre de 1716, on hi consta que el Moncunill té una masia o caseta on habita Isidre Grau, jornaler, el qual guanya un jornal de 5 sous.

Ruines de Cal Casetó (1999)

En una acta d'establiment datada el 1790, l'Anton Moncunill va concedir a Valentí Bonvehí i Oliveres de la Costa, un cabaler del mas Oliveres de la Costa, un tros de dues quarteres per tal que aquest hi plantés vinya. La terra era de la Caseta de Montconill i llindava amb el camí de Calaf a Santpedor i les terres de Massana i la Gabriela. Es veu que el parcer vivia a l'esmentada caseta, perquè l'amo li va donar la següent garantia: *«...nol remoure níl traure de la habitacio de dita caseta en que habita...»* a més a més, li va donar permís per fer una tina per encabir el vi de la collita *«... don facultat al dit adquisidor y als seus de fer tina, fent aquella en dita caseta o be en la casa del mas Oms... «*

En un establiment de 1828 d'un olivar a les Costetes, s'estipula que el parcer Miquel Serra (de cal Cinto) ha de traginar les olives a la "Caseta de Fals", on es faran les parts. Creiem que després del Valentí Bonvehí van ocupar la Caseta els seus descendents, perquè el 1862 hi vivia un home que es deia Domingo Bonvehí Cortès. Després d'ell, suposem que van estar-s'hi diversos masovers o treballadors, que van passar sense deixar rastre. El 1878 hi va haver un enfrontament entre l'amo de Montconill i una bona part del poble a causa de la Caseta. L'any 1864 molts propietaris de Fals, amb el Moncunill al davant, van proposar fer un nou cementiri al costat de l'església parroquial, però alguns habitants s'hi van oposar, perquè el cementiri es feia sobre una explanada o plaça que s'utilitzava per les festes i actes públics. Per fer callar les veus dissidents, Cristòfol Moncunill va oferir l'era que hi havia al costat de la Caseta. Durant els propers 13 anys, l'era es va utilitzar per les festes, els balls de caramelles, i per les reunions dels homes del poble.

El 22 de gener de 1878, dia de Sant Vicenç, el Montconill va fer espatllar l'era, mitjançant unes rases fondes que la creuaven per tots cantons. Aquesta actitud va provocar un amotinament del poble, que gairebé acaba en un desordre públic. El 28 de febrer, Cristòfol Moncunill va demanar empara al Govern Provincial, perquè se li respectessin els seus drets de propietat, però a continuació un grup de veïns va fer arribar al mateix Govern una petició per seguir utilitzant l'espai, al·legant que havia estat el mateix propietari qui l'havia cedit. No se sap com va acabar la disputa, però el cert és, que a mitjans del segle XX encara s'utilitzava l'era de cal Casetó com a punt de trobada dels caramellaires de Fals.

La següent notícia dels ocupants de la Caseta de Montconill o Caseta de Fals, com se l'anomenava, no ens arriba fins l'any 1895. En aquest punt vivia a la casa la família formada pel Josep Rebolleda Casas i la seva dona Margarida Lladó. El Josep era el fill segon del Mateu Rebolleda, natural d'Ardèvol, i la Francesca Casas, una filla del mas Serra. Els Rebolleda eren els masovers de cal Resi, en qualitat de parents de Joan Subirana, l'amo que va unir els masos Subirana i Serra.

Fent un altre salt a través del temps, arribarem al dia 22 d'octubre de 1934. En tal dia, Mercè Vilaró i el seu fill Francesc Xavier Moncunill, usufructuària i propietari efectiu de la Caseta respectivament, es van vendre aquesta i una porció de terreny de 23 quarteres d'extensió a Marc Copons Santamaria, resident a Sant Martí de Torruella. El comprador en va pagar 2.400 pessetes, pagant aquests diners principalment per la terra, ja que en aquell moment la casa ja estava sense teulada i començant a enrunar-se. Mentrestant, el nom de la casa havia canviat, i la Caseta s'havia convertit en cal Casetó.

El Copons no va reparar la casa, sinó que se'n va fer una de nova a l'altra costat de la riera, que ara es coneix amb el nom de Granja Balaguer. Després del Marc va venir el seu fill Jaume Copons, el qual no va ser capaç de conservar el patrimoni familiar, a base de practicar el conegut recurs d'estirar més el braç que la màniga.

Durant una colla d'anys no va fer efectiu els pagaments de la contribució rústica, de tal manera que l'any 1961 el jutjat li va intervenir la finca i la va posar a subhasta per pagar el deute. Cap dels veïns de Fals no es va assabentar d'aquesta disposició. La subhasta es va fer a Barcelona el 3 de maig de 1962, i la finca es va rematar pel mòdic preu de 3.600 pessetes. El comprador va ser el senyor Climent Vidal Solà, un procurador dels tribunals de Barcelona. Amb el pas del temps la casa va continuar el procés de destrucció, i en el seu interior hi van créixer un parell de pins que van fer-se ben gruixuts.

El 1992 va morir Climent Vidal a Sant Cugat i la finca va passar al seu fill Ernest Vidal Pedrals, propietari d'una empresa de fabricació de làmpades. Van passar uns anys i el Vidal va decidir desfer-se d'una propietat improductiva que tenia a Fals i que no li interessava el més mínim. El 2002 va vendre-la a Isidre Puigdellívol Vilamitjana, fill de la casa de Betlem i resident a Canet de Fals. El nou propietari va començar a reconstruir la casa i va obrir un camí d'accés a través del bosc. El 2005 va vendre's les ruïnes de la casa, juntament amb un tros de terreny, a Oriol Carreras Olivé, de Manresa. Aquest té intenció de refer la casa i convertir-la en la seva residència. De moment l'ha encerclada amb una tanca, la qual cosa ha tallat l'antic viarany que anava de Sant Vicenç a la Font dels Pins.

La Caseta del Grau

La caseta era una masoveria del Grau que estava adossada al costat de la casa principal per la banda nord, omplint l'espai entre aquesta i la casa veïna del Grauet. La data de construcció és incerta, però sembla que va ser edificada al mateix temps o poc després de la casa dels amos, fet que, si ens guiem per l'estil dels portals de dovelles que es veuen en les fotografies, es deuria esdevenir cap a finals del segle XVI. Aquesta masoveria s'ha conegut més recentment amb el nom de cal Viló o ca la Vilona, denominació que segurament prové d'algun dels masovers que hi va fer estada.

Essent amo del Grau del Pubill el Joan Grau, aquest es va veure embolicat en un plet a causa de la reclamació del dot de la seva tia Agnès Grau. La tia i el marit d'aquesta, l'Hermenter Reig, del Veïnat de Cardona, van portar l'afer a la Cúria Ducal, l'organisme encarregar d'impartir justícia en primera instància als habitants dels termes sotmesos a la senyoria dels Cardona. Josep Forester, el Batlle de Cardona, va fer publica la sentència favorable als Reig el juliol de 1713. Van anar passant els anys i els Grau no van pagar el deute, fins que a finals de 1737 van arribar ordres al batlle de Fals, que era llavors Anton Moncunill, perquè executés la sentència i procedís a la subhasta d'una part dels béns dels infractors. A proposta d'uns experts es va decidir que se subhastaria la Caseta del Grau i quatre trossos de terra; una peça erma dita Vallosera, una de 12 quarteres dita l'Obaga, un camp de tres quarteres de sembradura de blat dita el Pla del Pedregall, i un hort de 8 quartans, conegut com l'Hort de la Gascona.

El procés no va ser pas senzill. Primer es va designar a Jacint Colell, "corredor d'orella" de Cardona que fes fer crides convocant la subhasta. El corredor era un personatge clau en les vendes a l'encant o subhastes públiques de béns; era l'encarregat de cantar el preu i fer l'adjudicació a l'oferta més alta. Un cop adjudicat el lot, un notari redactava una acta amb els detalls de l'actuació. Els dies 11 de juliol, 3 i 11 d'agost, la subhasta va ser declarada deserta. En cada convocatòria, el corredor encenia una candela, i quan aquesta s'esgotava i s'apagava, el temps de licitar s'havia acabat. Finalment el 17 de juliol de 1740 es va adjudicar a Joan Reig, fill de l'Hermenter i l'Agnès, qui en va oferir 150 lliures.

Ca la Vilona (c.1915)

El febrer de 1753 el Joan Reig es va vendre la Caseta i les terres a carta de gràcia a Josep Sagristà. Aquest home era un fill de Josep i Eulàlia, els amos del mas Gabriela, i estava casat des del 1740 amb Maria, filla del Josep Grau àlies Grauet. El Josep Sagristà i la seva família probablement ja vivien a la Caseta. El preu de venda va ser de 400 lliures i les dues parts van acordar els següents pactes:

«...Joan Reig dona facultat a vos dit Josep Sagrista de plantar en las dalt designadas pessas de terra seps, olivers y arbres fruiters, prometent en cas de quitacio de las sobraditas cosas, pagar y entregarvos per cada sep, que lo dia de la quitacio se trobara viu, bo y rebedor, dels que haureu plantat, sis diners, y per cada oliver que se trobará bo y rebedor catorse sous, y per cada arbre fruiter sinch sous. Item ab pacte que lo dit Venedor dona facultat a vos dit Comprador y als vostres, de fer en la dalt confrontada casa, obras y milloras fins a la quantitat de dos centes lliuras, prometent en cas de quitacio de restituir y tornar tot allò haureu gastat per les tals obras, segons que delles fareu constar ab apocas dels mestres que aquellas hauran fet. Item ab pacte que al peu del hort passa la dita riera de Fonollosa y que per las avingudas de aquella se dona dany al mateix hort, dono facultat a vos dit Comprador de fer li una paret per resguardar que la aygua no sen portia la terra del dit hort, y tot so y quant gastareu en dita paret prometo restituir y tornarvos....»

Suposem que l'Hort de la Gascona esmentat es trobava a ran de la riera de Fonollosa, a la part de la Vall del Bosc, i que la dita popular de Fals "adéu faves de la Virona", aplicada quan, per algun contratemps, tot se'n va en orris, té els orígens en els excessos de la riera de Fonollosa, que no s'ha caracteritzat mai per la seva moderació.

Josep Sagristà no va mantenir gaire temps la possessió de la Caseta. Va passar que el Joan Reig va vendre's a Maurici Soler de la Plana, que ja era amo del mas Grau, el dret de lluir i quitar de la Caseta. El Soler de la Plana tenia intenció d'agrupar les peces disperses en una sola gleva, així que va fer una oferta per recomprar al Sagristà la propietat que li havia venut a carta de gràcia el Reig. El març de 1755 es va efectuar l'operació davant del notari Thomasa de Cardona, i el Josep Sagristà va rebre les 400 lliures de la compra original, més el que li havia costat el dret dominical del mig terç i les despeses de paper segellat i de notari, que en total havien pujat a 48 lliures i 11 diners. D'aquesta manera la Caseta es va tornar a ajuntar amb l'heretat Grau, d'on s'havia segregat.

Mas Bastardes (1era. part)

El fill gran del Miquel i la Magdalena va ser Josep Bastardas, el qual va casar-se amb Maria Gimferrer. El 1697 va ingressar uns dinerets que no s'esperava. El seu veí Miquel Junyent va quitar 50 lliures d'un censal de 160 lliures que els Junyent prestaven als Bastades des de 1666.

El Miquel i la Magdalena tenien un fil, de nom Josep, i van voler que aprengués un ofici útil per la vida. El 1696 el van posar en mans de Francesc Soler, un clavetaire de Manresa, perquè l'agafés d'aprenent i li ensenyés l'ofici. El mestre es va comprometre a mantenir-lo a casa, alimentat i calçat amb espardenyes, i a donar-li de premi un ral de vuit al final dels quatre anys d'aprenentatge. L'aprenent havia de treballar cada dia a les seves ordres, tret de vuit dies de vacances, i havia de recuperar el temps si un dia faltava a la feina per estar malalt. El Josep va aprofitar les lliçons del mestre claveter, i va fer servir els seus coneixements en el treball diari de la feina de pagès. Va muntar una ferreria a casa seva, on fabricava els claus i ferros que necessitava per les reparacions, i ferradures pels bous i els cavalls. Hi ha una llinda en una de les dependències de Bastardes inscrita amb el seu nom, la data 1703, i el símbol d'una ferradura. El ferrer i propietari rural Josep Bastardas va estar casat dues vegades; el 1702 amb Maria Serra, de Salelles, i el 1711 amb Victòria Santjoan, de Sant Vicenç de Castellet. El primer matrimoni va donar quatre nois i el segon tres nois i tres noies. Se sap que el 1716 hi havia dos mossos treballant a la casa; el Salvador Pelfort, que guanyava 9 lliures a l'any i la vida, i Pere Sastre, que tenia un salari anual de 6 lliures.

Dipòsit rentamans

El primogènit Salvador Bastardas Serra també va passar per l'experiència de casar-se dos cops. La primera muller es deia Francesca Ribera i va morir al cap de poc sense fills. La segona va ser Teresa Costafreda i va tenir quatre criatures, anomenades Maria, Mateu, Urbici i Margarida. Durant el temps que Salvador va estar al davant, la propietat va passar per algun moment crític i va haver d'endeutar-se per superar-lo. Una de les causes dels deutes va ser el nombre excessiu de germans i germanes que tenia, tres de la seva mare biològica i sis de la seva madrastra. A tots ells va haver de pagar la legítima i, en el cas de

les noies, el dot assignat pel pare. Un exemple el tenim en una acta notarial de 1735, que registra la venda d'un censal de 100 lliures a Tomàs Bofill, rector de Fals, per acabar de pagar al seu cunyat Antoni Gras, de Sant Mateu, les 300 lliures del dot de la seva germana Maria Anna. En general però, va ser una època força bona pels grans propietaris, ja que no hi havia guerra i la superfície de les terres conreades tendia a augmentar. Segurament una de les ampliacions importants de la casa és d'aquest temps, ja que l'arc de pedra dels baixos porta la data 1741.

En el testament fet el 1752, el Salvador va deixar-ho tot a l'Urbici i a la seva dona Teresa, com usufructuària, però per circumstàncies no aclarides, la heretat va passar al seu germà Ramon, casat a Coaner, i després d'ell, al seu nebot Francesc Bastardas. El 21 de maig de 1789, Urbici Bastardas va recomprar el mas al seu cosí pagant 200 lliures, tal vegada el valor dels deutes.

L'Urbici va administrar bé el patrimoni que li va pervenir i va posar ordre a les finances. Va encarregar a un escrivent que fes una relació de totes les escriptures i títols de propietat de la casa. El llibret s'ha conservat i porta el títol de "Masos anomenats Bastardas, Maset, Rabassa, Rabassola i Comabella". El pergamí més antic és una donació del mas Rabassa per part d' Artal i sa muller Adalgardis, datada l'any 1194. Altres documents fan referència als masos Rabassola, Soler Folquer, Bastardes, Comabella i diverses peces de terra, que pertanyien o havien pertanyut als Bastardes. Els pergamins originals s'han fet fonedissos, però ha quedat la llibreta.

L'Urbici es va casar amb Francesca Ribera i va fer pujar una pila de fills; sis nois i quatre noies. Per poder casar les noies amb bons partits les va dotar amb 525 lliures i roba de qualitat. Per exemple, quan va casar la Margarida amb l'hereu Fontanet de Sant Mateu, li va donar dues caixes de noguer plenes de roba blanca i quatre vestits, un dels quals era de "domàs amb flors naturals i mig carro d'or". Als nois els va prometre un dot semblant. Aquesta esplendidesa del pare amb els fills va representar una càrrega molt feixuga per la casa, i va repercutir de tal manera en els seus descendents, que aquests van estar a punt d'arruïnar-se.

Detall de la llinda de la ferreria

El 1772, l'Urbici va fer dos establiments de vinya, un a Isidre Fontanet de Fals, l'altre a Isidre Gras de Sant Mateu. Els va deixar vuit anys per arrencar i plantar ceps. Devia tenir interès en la plantació de vinya, perquè el preu que va demanar per la cessió de les terres als quarterers va ser simbòlic. A finals de 1779 va demanar un préstec de 280 lliures, en forma de censal, a les Quotidianes Distribucions de la Seu de Manresa. Aquest era un organisme compost pels canonges i feia les funcions d'un veritable banc, prestant diners a pagesos de Manresa i comarca. Aquest censal va passar als successors de l'Urbici, que el 1847 encara pagaven interessos. Per altra banda, el 1797 va comprar "les herbes" o dret de pasturar a les terres del mas Caselles de Camps per cinc anys i 724 lliures. El 1802 Joan Coma i Casellas va recuperar les seves herbes, però no va pagar els diners. Va donar a canvi el dret d'arreplegar les collites de tres camps seus, d'una superfície total de 12 quarteres, que es trobaven a la vora del camí ral que anava de Fals a Fonollosa.

El 1782 va casar el seu fill gran, el Josep, amb la noia Rosa Feixas Vilalta, que era del mas Feixes de Coaner. El dot va estar d'acord amb la categoria de la casa; 1.000 lliures. L'Urbici va fer hereu al Josep, excloent de l'herència 3.000 lliures que quedaven a la seva lliure disposició. Va fer testament el 1791 i va morir el 12 de novembre de 1812. Aleshores la propietat va passar a Josep Bastardas Ribera, però la seva història i la dels seus descendents la trobaran a la segona part.

Vista de l'interior del Clos

Cinc segles de govern local

Des dels temps del repoblament de Fals, l'autoritat màxima del terme l'ostentava un Batlle, una persona designada pel senyor feudal de Cardona amb poder per cobrar els delmes als vassalls i administrar justícia en els conflictes menors. Quan el Senyor va delegar una part del seu poder en els castlans (la família que va adoptar el cognom Falchs), aquests també van designar el seu propi batlle, i en algun moment, fins i tot va arribar a haver-hi un tercer batlle. Així, en un establiment fet el 1315 (veure la revista FALCHS nº27) hi van intervenir Berenguer Sala, batlle de Bernat de Fals, Ramon Breners, batlle de Ròmia de Cervera, i Francesc Vilalta, batlle del bescompte Ramon Folc. Tants manant no podia anar bé de cap manera!

Encara que el Batlle representés el poder oficial, el regiment dels afers importants que afectaven la vida del poble anava a càrrec d'un consell o "universitat", format per tots els caps de casa o "singulars". El consell funcionava de forma assembleària i es reunia, quan feia falta, un diumenge a la sortida de missa, a la part defora de l'església, és a dir, al cementiri. Només hi participaven els homes, però de vegades la representació d'un mas anava a càrrec de la vídua de l'amo. Els temes a tractar eren principalment de caràcter econòmic, sobretot quan la collita havia estat dolenta i calia comprar blat en comú. Llavors nomenaven un síndic, encarregat de comprar-ne i repartir les despeses. Un exemple d'això el tenim en una reunió que es va fer el 26 de gener de 1631, on es va acordar vendre un censal de 400 lliures i delegar a Joan Fontanet, l'hereu de Sant Andreu, per comprar blat allà on en trobés. El consell, convocat pel Batlle Joan Serra, del mas Serra, estava format per 14 propietaris i dues vídues, mentre que propietaris de cinc cases més van delegar el seu vot. Altres motius per aplegar-se era el repartiment o "talla" de les contribucions extraordinàries, motivades per necessitats del Duc de Cardona; despeses de la guerra, casaments reials o qualsevol altre excusa. El repartiment de les despeses era un afer molt delicat i conflictiu, ja que les cases participaven d'acord amb la riquesa de les seves hisendes.

Assamblea de caps de casa

El Batlle era escollit per un període de tres anys i el càrrec solia recaure, per torns, en algun dels propietaris del poble. Quan la casa ducal dels Cardona va marxar de Catalunya, els nomenaments es feien des de Madrid. Serveix d'exemple la designació de Pere Boixeda de Torras de Galí com a Batlle pel període de l' u de gener de 1685 fins a finals de desembre de 1687, pel procurador de "doña" Catalina Antònia de Aragon Folch de Cardona, duquessa de Medinaceli, Feria, Segorbe, i un llarg etcètera. El full de nomenament és una mostra de la prosa de palau : «...observen y hagan guardar vuestras ordenes y a ellas no contravengan ni permitan contravenir, si nuestra gracia tienen por cara y desean no incurrir en la pena de treinta florines de oro de Aragon, a nuestros cofres aplicadores...»

A més del batlle, els caps de casa es trobaven, un any sí, un any no, el dia de Sant Vicenç, per escollir-ne dos, que rebien el nom de Cònsols o Jurats, indistintament. Entre les diverses tasques de les tres autoritats del poble hi havia la de participar en els actes protocol·laris. Així tenim que el 25 d'abril de 1696 van ser convocats perquè assistissin a primera hora del dia a Cardona, a l'acte de possessió del primogènit de la Duquessa, la qual havia renunciat per ser d'edat avançada. El Batlle i els Cònsols eren els responsables de mantenir l'ordre públic, per la qual cosa feien llegir a toc de trompeta bans com aquest: «Se fa saber a tothom generalment de ordre del Excelentissim Senyor Capita General que des del dia 8 de mars ultim queda pribat lo divertiment de la casa y pesca à tota clase de personas baix las penas posadas en lo any 1802». El fet d'haver d'executar les ordres superiors els portava a vegades força maldecaps. Si el poble no satisfeia les contribucions, ells havien de respondre empenyorant els propis béns. Una cosa així devia passar el 1755. El batlle Francesc Moncunill va declarar davant notari el següent: «...en vista de la carta orden de la Real Sala Criminal de este Principado de Cathaluña, de su espontanea voluntat consiente y en buena fe promete que dentro el termino de ocho dias se depondrá preso en las Reales Carceles de la ciudad de Barcelona, baxo la pena de quinientas libras de moneda cathalana de bienes suyos propios en caso de contrafaccion exigideras. Y para mayor seguredad de la pena da en fiador a Joseph Grau, dueño y posesor del Manso Grau...» Els regidors Bartomeu Sagristà i Vicenç Massana també es trobaven en la mateixa situació.

Vistos els grans avantatges que comportava tenir un càrrec al govern local, no és gens estrany que els pagesos fessin mans i mànigues per evitar ser escollits. Els càrrecs cessants proposaven els seus substituts, però hi havia casos en què els candidats buscaven excuses. El 1795 Valentí Sagristà Jaumeandreu va al·legar que no podia ser batlle per motius de salut, ja que li feia mal una cama i no podia caminar. El batlle cessant va enviar una carta al Procurador explicant uns fets que demostraven que el Jaumeandreu estava capacitat i en plena forma. Segons la carta, aquella

tardor havia anat a fires i mercats a Vic, Barcelona i Santpedor, anava a cavall, sortia a caçar perdius i conills en llocs llunyans i escabrosos. Afegia que casa seva només era a 3/4 d'hora de camí del lloc de trobada. Acaba la carta dient que al poble hi ha molta escassetat d'homes vàlids, que el pare del Jaumeandreu havia estat diverses vegades batlle, i que ell era una persona intel·ligent i molt apte pel càrrec.

Aquesta forma de govern municipal que havia funcionat tants segles va sofrir una gran transformació després de la Guerra de Successió, a causa de la derrota dels catalans i la pèrdua de les institucions i lleis pròpies de Catalunya.

Felip V es va proposar unificar totes les lleis i normatives de l'estat, seguint el model de Castella. Aquesta voluntat es va manifestar amb la publicació de la "Nueva Planta del Real Decreto", el 16 de gener de 1716. El preàmbul del decret és prou significatiu: «...la paternal atencion del Rey nuestro Señor (Dios le guarde) despues de pacificado este Principado, y restituido à su legitimo dominio, y debida obediencia con la fuerza de las armas, se ha servido establecer (...) que en todas la Villas, Lugares y Pueblos de dicho Principado quedasen reformados los estilos, costumbres y practicas antiguas...» El decret va abolir els consells oberts dels pobles, amb l'excusa que «...siendo estos concursos de gentes, no solo perniciosos al Estado, si tambien perjudiciales al mismo bien de los moradores, pues la multitud de los concurrentes, mas presto produce confusion y discordias que un discreto acierto en las resoluciones...»

Els cònsols, jurats, paers, o consellers van passar a ser Regidors, i el Batlle es va convertir en Bayle o Alcalde. La durada del càrrec d'Alcalde va passar de tres a dos anys i el nombre de Regidors es va establir segons la mida del poble. Si tenia entre 30 i 60 veïns, li tocaven 3 regidors, si passava de 100, 4 regidors, de 200, 5 regidors, i així successivament. Els nomenaments es feien des de dalt, segons els articles 45 i 51 del Decret: «...pertenece a Nós, y Real Audiencia, libre y absolutamente, y sin proposicion ni concurso alguno de los mismos pueblos, la eleccion de los Regidores...»

Com que el decret topava amb algun dels privilegis de la noblesa, per exemple el dret que tenien certs barons i eclesiàstics de nomenar els seus batlles, la normativa es va haver d'adaptar. En aquests casos, el Senyor proposava els seus candidats a la Real Audiència, i si no hi havia cap inconvenient, eren nomenats. Aquesta situació es donava a Fals, que era un poble que no estava sota domini reial sinó de la noblesa.

Una altra novetat va ser la introducció del cadastre, un impost directe sobre les terres i les persones, que va substituir alguns dels antics tributs. El territori de Fals es va dividir en tres zones i en cada una d'elles un Regidor s'encarregava d'arreplegar els diners. Aquest funcionament administratiu va ser vigent a Fals fins a meitats del segle XIX, quan una reorganització territorial va ajuntar els termes de Fals, Fonollosa i Camps en un únic municipi. Però aquest és un tema que es tractarà en un proper article.

El Molí de la Fassina

Les oliveres es feien al terme des de temps ancestral i eren arbres de gran importància, perquè dels seus fruits en sortia l'oli, pràcticament l'únic greix que formava part regularment de la dieta de la població. A part d'amanir les insípides verdures i aportar calories a les viandes, l'oli tenia un altre ús pels nostres avantpassats; era el combustible de les llànties que donaven una mica de claror a les fosques vetllades. Per altra banda, una llàntia d'oli cremava dia i nit al peu dels diversos altars de la parròquia, i hagués estat un pecat imperdonable deixar que s'apagués la llàntia de l'altar del Santíssim. És cosa normal trobar en els testaments llegats de diverses quantitats d'oli per aquesta funció. La mòlta de les olives i l'elaboració de l'oli es feia en trulls que posseïen algunes de les grans cases de propietaris, on els pagesos petits havien de dur la seva collita i pagar un tant per la feina de moldre les olives. Durant el segle 19è van proliferar al terme les cases dels parcers, i encara que la vinya era la seva activitat principal, molts d'ells cuidaven un petit olivar pel propi consum. És en aquest context que Francesc Miquel Otgés, una persona de caràcter emprenedor, va iniciar una activitat industrial que satisfeia les necessitats dels seus veïns pagesos i les seves pròpies; en una dependència de casa seva, on hi havia hagut la primitiva fassina o destil·leria d'aiguardent, va posar-hi un trull o molí d'oli.

Premsa i torn

La instal·lació del molí de la Fassina està formada per tres parts diferenciades: el molí, la premsa i la fogaina, i les basses de separació de l'oli. El molí consta d'una base de pedra de forma circular, travessada per un eix de ferro vertical, al voltant del qual gira una grossa pedra de forma troncocònica. La base de pedra del molí té una curiosa inscripció, només llegible en part. Consisteix en una creu que té la forma de "laubura", el símbol d'Euskalerria, i el nom del Francesc al seu voltant. Com un símbol basc ha anat a parar a la Fassina és un bon enigma. Tal vegada el fabricant del molí es va fer portar les peces d'una pedrera del país basc.

Marca de picapedrer a la base del trull

La premsa consisteix en un capçal o peça de fusta de roure massissa de grans proporcions, reforçada als extrems amb un passamà d'acer per evitar que s'esberlés. El capçal descansa sobre dos muntants de fusta i està travessat per un cargol gruixut. Per multiplicar la força del cargol s'utilitzava una palanca de fusta unida mitjançant una samuga a un torn vertical. Dos homes feien girar el volant del torn i així aconseguien que el cargol fes una pressió immensa sobre els "espartins". El capçal té una inscripció gravada dins d'un marc oval que diu "FRANCO MIQUEL AÑ 1882". Podem doncs, datar el molí amb exactitud.

El procés de fabricació de l'oli començava amb la mòlta de les olives. Un animal junyit a una barra de fusta feia girar la pesada pedra, mentre que per una tremuja, alimentada des d'un altell, anaven baixant les olives. Les olives aixafades formaven una pasta que s'entaforava dins dels "espartins", els quals s'anaven apilant sota el cargol de la premsa. Mentrestant, en una fogaina encastada a la paret s'escalfava aigua en una caldera d'aram. L'aigua es tirava amb un cassot sobre les olives per separar l'oli dels residus. L'oli s'escolava per un canalet fins a un dipòsit enrajolat, mentre que les morques sortien per l'altre cantó, cap a "l'infern", o bassa. Les dones del poble anaven a buscar aquestes "morques", perquè eren riques en greix i bullint-les amb sosa, se n'obtenia sabó per rentar la roba.

Mentre el Francesc Miquel operava al molí, el seu germà Miquel es dedicava sobretot a l'agricultura. El 1889 els germans van comprar a l'amo de la Torre la terra que menaven a la Mallencosa, un olivar d'unes 13 quarteres. Collien molts quilos d'olives de l'olivar però el treball era ben feixuc, perquè el terreny era rost i calia estovar la terra a cops d'arpiots. Només per fer aquesta tasca un home hi gastava gairebé vint jornals de feina. A la primavera calia també escurar la base de les soques dels arbres i arrencar els grills amb una eina anomenada el magallet de les bordes. Arreplegar les olives era també dificultós a causa del pendent del terreny. A més de moldre les seves pròpies olives, baixaven a la Fassina la majoria de pagesos de Fals i inclús alguns dels pobles de la rodalia. A la temporada de més feina, la roda del molí no parava ni de dia ni de nit. Es feien dos torns amb dos animals diferents; mentre l'un donava voltes i més voltes, l'altre descansava a la quadra. Els anys posteriors a la Guerra, l'activitat dels dos molins que funcionaven a Fals estava controlada per les autoritats, ja que l'oli era un producte que estava racionat. El 1942 el molí de la Fassina va declarar que havia mòlt 18.659 Kg. d'olives, que havien donat 3.376 Kg d'oli. En aquesta època, a més de l'amo, solien treballar al molí el Pepet Estany, de cal Torà, i el Francesc Tomasa, de cal Xic. A la dècada del 1950, el molí va anar reduint la seva activitat a causa de la competència del nou molí mecànic de Rajadell, fins que es va aturar definitivament. Actualment es troba complert i el seu estat de conservació és excel·lent. Volem acabar agraint a la família Codina Miquel la seva amabilitat en facilitar-nos informació i en permetre'ns fer les fotografies que il.lustren aquest article.

Trull

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer de 2007, número 33
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
34
Grup de divulgació de la història de Fals
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MARÇ 2007, NÚMERO 34

Cal Pinsà

L'establiment del terreny per edificar la casa es va fer a Cardona, a cal notari Anton Thomasa, el 28 de setembre de 1771. Per una part, hi havia Ramon Alsina, àlies Tatger, el venedor, per l'altra, Joan Bacardit, el comprador. Vint lliures van canviar de butxaca, es van donar les mans, i la construcció de la nova casa va tenir via lliure. Quan es va construir aquesta casa, al costat de cal Canyol, el futur Raval de les Tàpies només comptava amb aquestes dues úniques edificacions. Al voltant, oliveres, ceps i terra rocosa.

Joan Bacardit era natural de Camps i, segons consta en els capítols matrimonials que el 1770 va signar amb Jerònima Noguera de Sant Fruitós, feia 15 anys que vivia a Fals. Cap més notícia tenim del Bacardit fins al testament de la mestressa de Jaumeandreu, l'Anna Maria Jaumeandreu, fet el 1796. La senyora va fer un llegat de 25 lliures per completar el dot a la seva fiola Maria, filla del difunt Joan Bacardit. A partit d'aquí el rastre s'esborra. Tal vegada el Bacardit va vendre's la casa, o potser va passar al marit de la seva filla.

Passen els anys i arribem a l'octubre de 1815, quan Francesc Tomasa de Fals, abans habitant a Camps, ven una vinya de 8 quarteres, la meitat erma i la meitat plantada de ceps, a Jacint Massana per 50 lliures. La vinya era en un lloc dit la Plana de la Vinya Mayola.

No s'especifica en quina casa de Fals s'està el Francesc, però el 1830 tenim que viuen a cal Pinsà el Joan Tomasa i la seva dona Maria Lladó Camps. És ben possible que el Joan fos el descendent del Francesc.

Vista general (c.1960).

El Joan i la Maria van tenir tres mosses i un xicot. La Maria es va casar amb Francesc Coromines de Rajadell, la Rosa amb Francesc d'Assís Boladeras de cal Gardela i la Maria segona amb Josep Grifé de Fals. El xicot i hereu era el Joan Tomasa Lladó. El 1834 els Tomasa van fer algunes obres a la casa, perquè aquesta data figura en la pedra de sobre el pou de l'entrada. Llavors els Tomasa ja portaven els sobrenom de "Pinsà", atribut que va donar nom a la casa i que les persones s'han anat passant de generació en generació.

La Maria estava a punt de fer les tres pedretes quan el vicari, mossèn Joan Canadell, li va prendre testament el 22 de gener de 1855. Va encarregar que li resessin 25 misses, a raó de set sous i mig cada una, va deixar a cada filla casada 10 lliures i va repartir la roba entre elles. Es va morir l'endemà.

Joan Tomasa Lladó (1828-1904) va entroncar amb Teresa Calvet Pons (1835-1903), de Rajadell. Sembla que van tenir quatre nois i una noia. Els seus noms eren Francesc, Isidre, Francesc d'Assís, Sebastià, i Maria. En casar el gran el 1879, el Joan va fer una reserva de 134 pessetes per dotar la seva filla Maria i 67 pessetes pel fill petit. Aquest fill petit era el Sebastià, el qual va aprendre l'ofici de fuster i es va instal·lar a Barcelona. Uns mesos després de la mort del pare, l'hereu va liquidar les 67 pessetes que li corresponien de legítima, en monedes de plata, segons consta.

L'hereu era el Francesc Tomasa (1856-1938), que es va casar el 1879, com hem vist, amb Josefa Moncunill Riera (1858-1944). La Josefa era de cal Mosquit, si bé s'estava a la Torre, on el seu pare feia de masover. Per casar-se li van donar 250 pessetes i una calaixera nova, valorada en 40 pessetes, plena de roba blanca. Van tenir set fills; tres nois, Magí, Pere, Casimir, i quatre noies, Francesca, Maria, Montserrat i Teresa. Van aconseguir casar-les totes, excepte la Teresa, que va quedar per vestir sants. En realitat no solament vestia sants, sinó que feia de majordoma de dos capellans de Santpedor que es deien Joan i Josep Carreras

Es veu que la Josefa tenia alguns estalvis, perquè el 1900 va comprar per mil pessetes la casa dita ca l'Agustí, que era del Tatger i es trobava hipotecada. A la casa hi va viure la família del seu fill Casimiro, pel qual motiu la casa va canviar de nom i va dir-se cal Miro.

Pou de cal Pinsà.

Hi ha abundants documents sobre l'activitat agrícola del Francesc, abans i després de la plaga de la fil·loxera. El 1897, va signar un contracte de rabassa d'una durada fixa de 60 anys sobre una vinya de 3 quarteres dita "l'Ermot", de la Torre. El 1901 va arrendar per sis anys a un altre parcer les vinyes del "Reguer" i del "Forner", de la Torre.

...el Tomasa viene obligado a plantar de cepas americanas dichas dos piezas de tierra, en la forma que acostumbran los buenos labradores del país...

El 1905, el Francesc va aprofitar l'oferta del nou propietari d'Oliveres, Ramon Casas, i va comprar un retall de terra de 3.700 pams quadrats. Va pagar-ne 37 pessetes, incloent el dret d'agafar gratuïtament pedra per edificar un cobert. El 1906 va adquirir de cal Gardela els drets d'una vinya que menaven del Grauet. El 1932 va pagar al col·lector d'Oliveres vuit quartans d'olives, corresponents a la quarta part de la collita. El mateix any va entregar al Grauet sis càrregues de raïm, que pesaven 58 roves. El 1934, seguint les recomanacions dels sindicats agrícoles, va sol·licitar la millora de les condicions de parceria de les vinyes que menava. La proposta era substituir el 25% que representava la part de l'amo, per una quantitat fixa depenent de la qualitat dels trossos. Els darrers anys de la seva vida van coincidir amb una època turbulenta i de grans canvis en les relacions entre els amos de la terra i els qui la treballaven. Va morir en plena guerra, el setembre de 1938, mentre que la seva dona, la Josefa Moncunill, el va sobreviure fins el 1944. Era llavors la dona més vella del poble, ja que comptava 91 anys.

El Magí era el tercer fill, però el primer xicot. Va néixer el 26 de març de 1883 i el va batejar mossèn Josep Vall de Vilaramó. El nom va ser una decisió del padrí Magí Tomasa, l'oncle del nadó. Va ser quintat el 1909 però va escapar-se de l'eventualitat d'haver d'anar a la guerra a l'Africà, gràcies a haver sortir excedent de contingent. Va casar-se el 1916 amb Roser Torrents Riba, de Castellgalí. Quan van pujar a l'altar el nuvi tenia 32 anys i la núvia 23. El dot va ser de 175 pessetes i l'aixovar estava valorat en 200 pessetes.

Després de la mort del pare, Magí Tomasa Moncunill va quedar propietari de la casa, d'un hort de 40 per 80 pams, i de quatre vinyes, amb una extensió total de 21 quarteres. Per poder-les treballar correctament va comprar a Antoni Riera una mula jove per 6.000 pessetes. Feia molt vi, com ho demostra la venda que va fer el 1941 a la fàbrica d'alcohol Cura, de 643 Kg de brisa. En va fer 321 pessetes. En la declaració obligatòria de la producció agrícola, corresponent a l'any 1943, va declarar que havia collit 6.000 litres de vi negre, d'una graduació d'11º.

El 1948 va vendre cal Miro al seu germà Casimiro, que hi vivia, però quatre anys més tard li va recomprar la casa pel mateix preu, segurament perquè el Casimiro va voler anar a cal Mosquit, una casa més espaiosa que la que tenia.

L'hereu del Magí va ser el Francesc Tomasa Torrents, que va unir-se en matrimoni el 1943 amb Núria Vila Peña. El seu successor va ser el Joan Tomasa Vila, que és conegut amb el mateix sobrenom que els seus avantpassats. S'està a cal Pinsà amb la seva muller Maria Carme Comellas Vila, d'Avià, i la seva filla Núria.

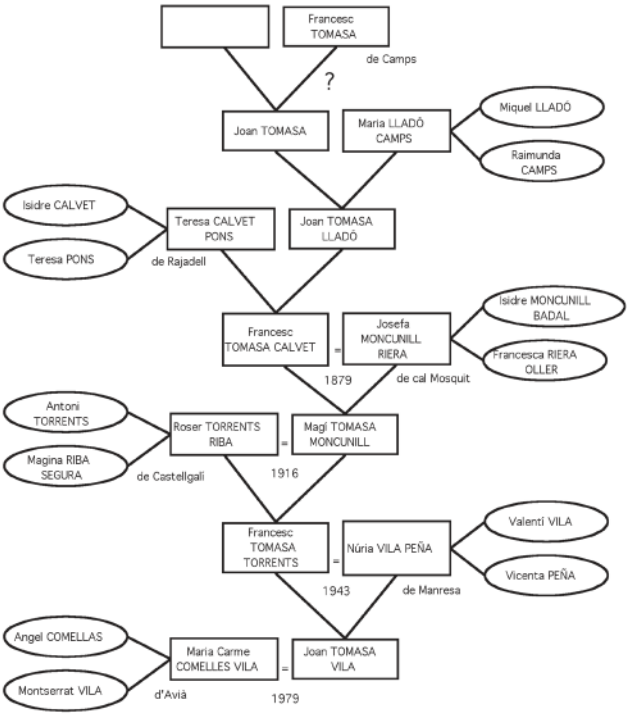

Mas Gabriela (1ª part)

A mitjans del segle XVI la situació del mas Prat (ara Gabriela) era extremadament complicada, com veuran. Intentarem a veure si ho podem fer un xic entenedor. La situació es podria resumir dient que l'amo Joan Prat havia empenyorat fortament l'heretat i vivia a Manresa, on es guanyava la vida fent de sabater.

Tot va començar el 1538 quan Joan Prat va vendre a carta de gràcia l'heretat, amb tota la terra, la casa i els estris de fabricar oli i vi, a Melcior Torreblanca, l'amo del mas Solà (avui Torreblanca), per 50 lliures. Potser l'empenyorament es va fer com a garantia del dot de la dona del Torreblanca, que era germana del Joan Prat.

A partir de 1544 trobem que al mas hi viu Vicenç Torra, natural de Sant Mateu, que rep la consideració de possessor del mas Prat. L'adquisició de drets de propietat del Vicenç Torra sobre l'heretat s'ha de buscar en el fet que era gendre del Melcior Torreblanca, el qual segurament els hi va cedir com a salvaguarda de la dot de la filla i muller respectiva. Cal recordar que la dona del Vicenç era també neboda del Joan Prat.

El 1553 hi va haver un enfrontament entre Joan Prat, que seguia fent de sabater a Manresa, i Vicenç Torra, que els va obligar a nomenar dos homes justos per mirar d'arribar a una solució pactada. El Prat va designar el Jaume Andreu de Torracabrera i el Torra a Jaume Campserver. No van arribar a enlloc, així que a continuació van deixar l'afer en mans de tres àrbitres; Joan Torreblanca, Joan Rovira i Francesc Amigant, el primer de mas Torreblanca de Fals (avui Oms) i els altres dos de Manresa. El maig de 1554 van arribar a una concòrdia, que va consistir en què el Melcior Torreblanca havia d'indemnitzar a Vicenç Torra amb 40 lliures, per les obres i millores que el Torra havia fet a la propietat durant el temps que hi va residir.

Tant aviat va solucionar aquest problema, el Prat es va embrancar en un altre litigi amb Jaume Trull, àlies Jaume Andreu, un fadrí de la Torre Segimona. El Prat havia empenyorat el mas per 70 lliures al pare del Jaume Trull, i posteriorment, el Jaume havia donat diners al Prat per pagar els dots de tres nebodes que estaven a càrrec seu. Una neboda era la Joana, la dona del Vicenç Torra, i les altres dues nebodes, l'Agnès i la Caterina, s'havien casat precisament amb el Jaume Trull i el seu germà Pere Segimon, l'amo de la Torre Segimona. Els àrbitres nomenats aquest cop van ser Pere Claver de Manresa i Joan Vilaredas d'Argensola. Per acabar-ho d'arreglar, el 1557 va morir Joan Prat, deixant una sola nena de curta edat.

Mentrestant la casa i la terra van passar en règim d'usdefruit a les mans de Jaume Trull i la seva muller Agnès. El deute total que tenia l'heretat amb els Trull en aquell moment es pot estimar en unes 115 lliures, però a més a més, sobre el mas Prat hi havia altres hipoteques, ja que estava posat com aval i garantia de diversos censos. Cada any calia abonar 1 lliura i 10 sous al Casamitjana de Sallent, 3 lliures a Joan Riudor de Manresa, 2 lliures i 6 sous a la Sala de Sant Ponç de Sallent i 2 lliures i 4 sous al Monestir de Sant Benet. Això significava un endeutament extra de 180 lliures.

El 1562 trobem que viuen al mas Prat Jaume Trull i la seva família, i també el serrador Joan Baulies, segurament un occità. El maig de 1564, Jaume Trull va subarrendar el mas a Joan Carrera, àlies de Fondera, un occità natural del poble de Banyeres de Bigorra, que s'havia instal·lat al mas del Maties Grau (Grau del Pubill) el 1558. El preu de l'arrendament per 5 anys va ser de 40 lliures; 7 pagades d'entrada, i 6 lliures i 15 sous cada any. El Fondera en realitat no tenia interès en viure i treballar al mas Prat, sinó que volia la finca per cedir-la a sa germana Domenyona, que el setembre d'aquell any es va casar amb Antoni Joan Grau, un fadristern del mas del Sebastià Grau (Grauet). El Fondera no va deixar la finca a la seva germana i cunyat de manera desinteressada, sinó que els va proposar un tracte, més o menys, a mitges. Ell s'encarregaria de pagar la llavor i sembrar-la, i el Grau de la resta de feina. Al final, es partirien la collita a l'era. L'occità també es va quedar per a ell el dret de pasturar un ramat petit, de dotze caps com a màxim. El contracte havia de començar el dia de Nadal.

Però res no va anar tal com estava previst, ja que a finals de 1564, els esdeveniments van agafar un tomb inesperat. Els tutors de la nena Antònia, la filla que havia deixat en morir Joan Prat, i que eren la seva mare Agnès, Antic Prat de Rocafort, oncle matern, i Pere Claver, paraire de Manresa, van decidir pactar un matrimoni per la nena, que comptava aleshores uns vuit anys. L'incentiu que van oferir per assegurar l'avenir de l'infanta, i de rebot, assegurar la subsistència de sa mare, va ser el mas Prat. Van oferir al futur marit de l'Antònia el mas com a dot, amb el ben entès que calia desempenyorar-lo i sanejar-lo de deutes, per tal de poder-ne gaudir plenament.

El pretendent va ser Joan Sagristà, fill de Joan Sagristà de Sant Fruitós. El 14 de desembre de 1564 es van signar els

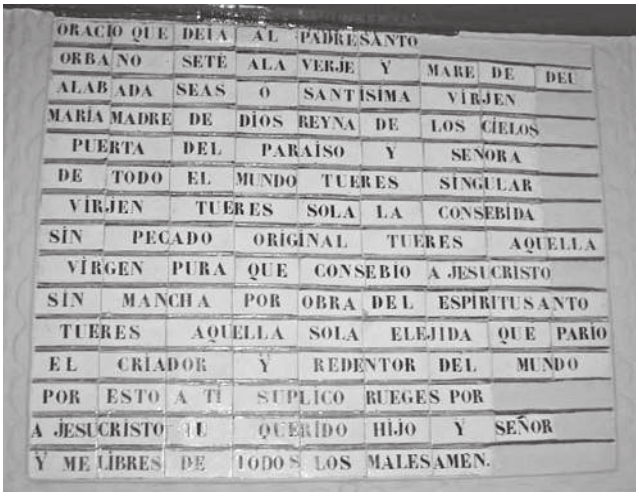

Quadre enrajolat de la sala.

capítols, que contemplaven la consumació del matrimoni al cap de quatre anys. El Sagristà va avenir-se a pagar la factura que li va presentar Jaume Trull, àlies Jaume Andreu, que pujava a 235 lliures, i que incloïa la cancel·lació d'algun dels censos, com per exemple, un de 80 lliures que es

prestava al blanquer Joan Riudor. També va estar d'acord en pagar a la seva sogra les 25 lliures del seu dot, que estaven posades al mas i, a més, donar-li una ajuda durant els propers tres anys per poder alimentar l'Antònia. L'ajuda consistia en 3 quarteres de blat anuals.

El Joan Sagristà va traslladar-se a viure al mas Prat, juntament amb el seu pare i alguns dels seus germans. Tres dels seus germans es van casar els propers anys. L'Esteve ho va fer el 1580 amb Jerònima Colmeix, de la Fortesa, el Francesc el 1585 amb Elisabet Morros, i el Jaume el 1588 amb Jerònima Major, les dues de Manresa. L'Esteve es va quedar a viure a la casa del seu germà gran, on es dedicava a criar bestiar a mitges, però els altres dos van marxar a Manresa.

El Joan també va fer alguns tractes amb bestiar, per exemple el 1566 va comprar dos "verrachs" de pèl ros a l'amo de Boixeda per 20 lliures, i el 1569 va comprar un parell de bous a Francesc Otzet d'Oló. Un dels bous era "moreu" i l'altre blanquinós, i en va pagar 24 ducats per la parella.

Va ser durant aquests anys que el nom del mas va començar a canviar. Els Sagristà de Sant Fruitós eren coneguts allà amb l'alies "Gabriel", perquè un avantpassat seu se n'havia dit de Gabriel. El Joan Sagristà era anomenat a Fals també amb aquest sobrenom, i a la llarga, la casa del Gabriel va passar a ser la Gabriela, el nom que encara conserva ara.

Sembla que finalment el matrimoni pactat entra l'Antònia i el Sagristà es va arribar a consumar, però la pobre Antònia va tenir una vida curta i ben aviat va anar cap al cementiri, segurament sense haver-se estrenat com a mare.

El Joan Sagristà no va perdre el temps i el 1576 va fer novament esposalles amb una altra Antònia. La segona Antònia era filla de Gaspar Torreblanca i Joana, els propietaris del mas Solà (ara Torreblanca), i era vídua de Pere Blanquer, d'Horta d'Artès.

La vídua va transferir al Sagristà les 100 lliures del dot, més les 25 lliures que el Blanquer hi havia afegit. Amb l'Antònia la llar es va omplir de canalla. Successivament va anar arribant el Joan, el Valentí, el Francesc, el Martí, i la Beneta.

El 1589 Joan Sagristà, àlies Gabriel, va fer testament. Va deixar 100 lliures a la nena Beneta i 15 lliures als nens. Va fer hereu universal al Joan, el qual, precisa el testament, tenia 10 o 12 anys. Aquesta data resol el dubte de si el nen era fill de la primera o de la segona Antònia. Quan va ser gran, Joan Sagristà, àlies Gabriel, va unir-se amb una dona dita Caterina i va tenir, com a mínim dos xicots, el Francesc i el Joan.

Francesc Sagristà, el següent hereu, va fer parella amb una dona dita Elisabet, qui li va donar un xicot i dues noies. Una d'elles, la Maria, va marxar a casa del seu marit Jaume Cortès de Rajadell el 1672, mentre que la seva germana Serafina va fer un pas similar el 1679, quan va entrar de jove al mas de Francesc Miralles, de Rajadell.

El 1673 Josep Tatger àlies Vila, va reconèixer per escrit que devia al Francesc 16 lliures i mitja en moneda i 16 quarteres de civada, que aquella temporada es valorava a una lliura la quartera. Un dia de 1680, el Francesc va baixar a mercat a Manresa, i aprofitant que feien un encant públic dels béns del difunt Pere Daví, un cirurgià, va comprar a bon preu una caixa de fusta usada.

En una còpia del segle XIX del capbreu de 1683 s'hi troba una dada, que malgrat que no encaixa en la genealogia present, en donem constància, a l'espera d'una futura comprovació. Segons el capbreu, al declarant Francesc Sagristà li va pervenir l'heretat del seu pare Melcior Sagristà, qui li va deixar en el testament que va fer amb el rector Joan Orús el 24 de març de 1574.

Durant l'època que Francesc Sagristà va estar al capdavant de l'heretat aquesta va progressar, sent una prova d'aquesta afirmació les obres d'ampliació i millora que va fer fer a la masia. El portal exterior, encarat al sud, porta la data 1672, i en una llinda d'una altra porta hi ha inscrit l'any 1660. Avui aquesta llinda ja no fa la seva funció original i s'utilitza com a pedrís per seure.

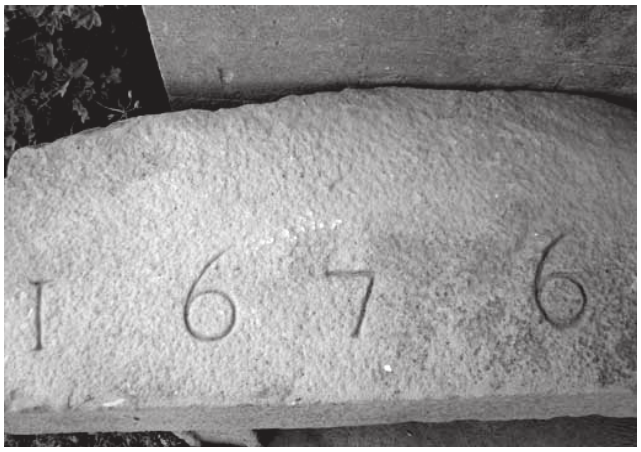

Antiga llinda (1676).

El seu fill Josep Sagristà es va casar cap a l'any 1690 amb Eulàlia Singla. La primera filla que van tenir va ser la Maria, la qual va contraure matrimoni el 1709 amb Pere Galí, l'hereu del mas Boixeda. Aquest enllaç hagués omplert sense dubte el cor de joia al Josep, però no va poder ser així, perquè el Josep ja feia malves al cementiri. Les 400 lliures del dot les van entregar a la núvia la mare Eulàlia i el germà Francesc. Malgrat que va morir força jove, el Josep va ser a temps de procrear altres descendents. Va tenir una altra filla, l'Agnès, la qual es va casar el 1725 amb Aleix Centellas, l'amo del mas Centelles de Sant Amanç. Dos dels xicots, dits Josep i Bartomeu, van emparentar-se amb noies del Grauet; el Josep amb la Maria Grau, i el Bartomeu amb la Margarida Grau.

Francesc Sagristà es va casar amb Rosa Torra o Torras. Van tenir tres filles i dos fills. A la Rosa la van aparellar amb Anton Clarés de Manresa, i després de la defunció d'aquest, amb Francesc Oliveras. El dot va ser de 200 lliures. La Caterina la van casar amb en Francesc Vall de Fonollosa, i la Francesca amb en Miquel Grau de Sant Pere

Sallavinera. El xicot petit, que es deia Josep, va marxar de casa i va instal·lar-se a Sant Amanç.

A més de la família, a la Gabriela hi habitaven mossos i diversos animals. En una llista de 1716 hi consta que a la casa hi havia una parella de bous per llaurar, un ruc, i dos porcs d'engreix. Tenien dos mossos, l'un cobrava 6 lliures a

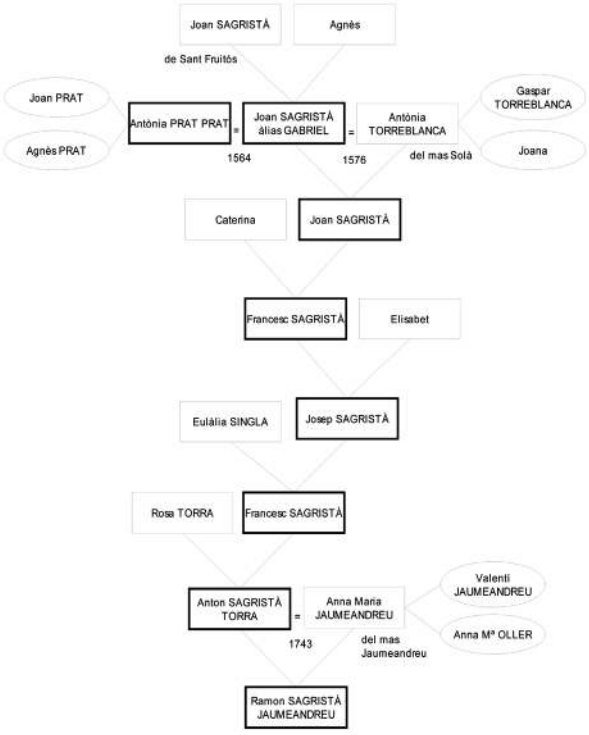

l'any i la despesa, l'altre treballava només per la despesa i un vestit de cordellats. El 1723 el pastor es deia Josep Riera.

El 1702 Francesc Sagristà va rebre de mans de Joan Taradell de Monistrolet la quantitat de 44 lliures. Eren per la lluïció o recuperació del dret de pasturar les herbes del mas de les Valls, un mas aglevat al Taradell. Les herbes les havia comprat la Gabriela a carta de gràcia el 1689.

El 5 de maig de 1710 Francesc Sagristà va comprar l'heretat de la Torre Segimona a Josep Massana i Perera, un cirurgià de Manresa. L'acta de la compra-venda es va fer a Cardona, a l'estudi del notari Miquel Mitjans. Una part important dels diners de la venda es van haver de lliurar a Joan Colell, un cirurgià de Barcelona que era parent polític del venedor de la finca. El preu de la Torre era excessiu per la capacitat econòmica de la Gabriela, però el Francesc no es va espantar i va aconseguir fons a base d'endeutar-se. L'operació més important va ser la venda d'un censal de 1.000 lliures a tres capellans de la Seu.

Com que la finca no va resultar ser tan productiva com s'esperava, i les 50 lliures de la pensió anual del censal de la Seu rosegaven fort la bossa, el 14 de gener de 1737 Francesc Sagristà es va vendre a carta de gràcia l'heretat de la Torre per 1.350 lliures a Ignasi Perera, un blanquer de Manresa. Va mantenir en poder seu el dret de lluir i quitar l'empenyorament un temps més, fins el 1750, quan Maurici Soler de la Plana li va comprar per 1.700 lliures aquest dret.

Amb la indemnització, el Gabriela va poder pagar diversos deutes que l'afeixugaven. Va redimir un censal de 50 lliures de la església de Camps, va pagar les legítimes dels seus germans, va pagar 679 lliures a Josep Torra, un pagès de la Llavinera, i també va compensar a l'Ignasi Perera pels 8.735 ceps que havia plantat mentre va tenir l'usdefruit de la Torre. Després de passar comptes, només es va poder embutxacar 195 lliures en efectiu.

El 1768 el Francesc va redactar el seu testament. Va demanar que acudissin 12 capellans al seu enterrament. Va encarregar 500 misses, que costaven 4 sous cada una. Va disposar que se'n diguessin 100 a l'altar del Roser de Fals, 100 a Sant Domingo de Manresa, 100 al Frares Predicadors, 100 al Carme, i 100 a l'església parroquial de Santpedor. També va fer un llegat piadós de 20 lliures destinat a l'Hospital dels Pobres de Manresa. Al Josep li va deixar 15 lliures en diner i tota la roba que el Francesc portava per treballar, tret d'un "gambeto de paño, las calsas de paño y la camisola que té botons de plata". Va fer hereu a l'Anton, i com a substitut d'aquest, al nét Ramon.

L'Anton Sagristà Torra va aconseguir el millor partit del poble i rodalies; Anna Maria, la pubilla de Jaumeandreu. Van escripturar els pactes prematrimonials el 13 de març de 1743 al despatx del notari Soler de Manresa. El pare de l'Anton el va nomenar oficialment hereu, però va reservar-se alguns drets. Ell continuaria sent l'amo de casa fins el dia de la seva mort, dotaria les filles d'acord amb la seva categoria i es reservaria 600 lliures per deixar-les en testament a qui volgués. Mentrestant, estava disposat a acollir els casats sota el seu sostre, això sí, treballant per la casa .

...sia empero tengut y obligat a limentar als dits esdevenidors conjugues fills y la familia de aquells en tots los aliments necessaris de menjar y beurer calsar y vestir tan en sanitat com en malatia estant empero y cohabitant tots junts y fent una mateixa despesa y treballant tots per lo be y util de dit donador...

El vell Jaumeandreu va fer hereva a la filla i a més la va dotar amb 500 lliures. El pagament del dot es va fixar de la següent manera: 100 lliures en casar-se, 100 més quan tinguessin el primer fill baró, i a partir de llavors, 100 lliures cada any fins a completar el total.

En casar-se l'hereu i la pubilla van quedar unides les heretats respectives. Al llarg de la seva vida van administrar conjuntament els mil jornals de llauradura del mas Gabriela i els dos mil jornals del mas Jaumeandreu, però van fer plans per separar novament les propietats quan ells ja no hi fossin. Van acordar que l'Anna Maria deixaria el seu mas al fill gran, mentre que l'Anton deixaria la seva part al fill segon.

Els dos cònjuges al començament van viure a la Gabriela, però quan va morir el pare de l'Anna Maria, van anar a viure a Jaumeandreu. Van tenir nou criatures, anomenades Valentí, Ramon, Francesc, Pere, Antoni, Rosa, Maria, Ignàsia i Jacinta.

Les filles les van casar amb pagesos benestants de Fals i de fora. La Rosa la van casar el 1778 amb Joan Espinalt, l'hereu Campserver, però aquest la va deixar vídua dos anys després. Llavors es va casar amb Antoni Casajoana de Rellinàs. La Maria la van casar amb Miquel Martorell, un propietari de Santa Cecília, la Ignàsia amb Valentí Serra, l'hereu del mas Serra, i la Jacinta amb Carles Sagristà. Casar tantes filles representava un notable esforç per l'economia familiar, però les aliances i relacions personals que es derivaven d'un enllaç favorable no es podien pas menystenir.

El Pere va quedar conco i no va treure els drets de casa, el Valentí i el Francesc van esdevenir, successivament, hereus de Jaumeandreu, el Ramon es va quedar a la Gabriela, mentre que l'Anton es va casar el 1799 amb Teresa, una filla del Grauet, i va marxar a Manresa, on va esdevenir comerciant.

Segons la declaració jurada de 1791, la Gabriela havia de pagar cada any per Nadal 20 sous al Duc de Cardona. Consta que tenia sis vinyes donades a parcers, però no hi figura l'extensió d'aquestes.

Anton Sagristà va fer dos testaments, el darrer el 5 de novembre de 1797. Deuria tenir molts pecats per fer-se perdonar, perquè va deixar encomanades 500 misses. A cada un dels nois els va deixar 250 lliures, en concepte de legítima, i tal com estava previst, va deixar la Gabriela al Ramon, però sota una clàusula que li impedia vendre o empenyorar l'heretat.

El Municipi de Fonollosa

L'any 1774 hi havia 2.286 pobles a Catalunya, que a començaments del segle XIX van quedar reduïts a poc més de dos mil. Actualment a les comarques catalanes hi ha 946 municipis. Durant la Regència de Maria Cristina es va plantejar una reordenació del territori, per facilitar-ne l'administració. El 1833 es va dividir la nació en 49 províncies (Canàries era província única), a l'estil dels departaments francesos, i el real decret del 13 de juliol de 1835 va posar les bases per unir els ajuntaments més petits. La reforma no es va aplicar a molts llocs a causa de la insurrecció liberal de 1836, que va restablir la Constitució del 1812.

Segons el llibre "Història del Mapa Municipal de Catalunya", de Jesús Burgueño, els pobles de Fals, Fonollosa i Camps es van unir el 14 de març de 1836. Malgrat que aquest autor és una autoritat en la matèria, ens veiem obligats a dissentir d'aquesta data, ja que hem aplegat nombroses proves documentals que mostren que l'ajuntament de Fals va ser autònom fins uns quants anys després.

En els arxius particulars de les cases de Boixeda i Torreblanca hem tingut accés a diversos documents i correspondència de caràcter municipal d'aquella època, degut al fet que els amos d'aquestes cases van ser alcaldes. Així per exemple, un "Pasaporte para el interior" un passi personal per a viatjar dins d'un radi de vuit llegües (una llegua catalana = 6.717 metres), datat el març de 1845, porta les signatures de Tomàs Puigdellívol, alcalde constitucional de Fals, i Cristòfol Moncunill, secretari. Al peu del passi hi figura l'antic segell de Fals. L'empremta en tinta negra d'aquest segell de boix és circular, de 2'5 centímetres de diàmetre, i consisteix en una falç envoltada de la llegenda "SANT VICENS FALS+".

Del novembre del mateix any tenim la següent nota de les despeses d'un tal Josep Prat, que va viatjar a Barcelona per compte del comú de Fals: Per los asientos de la diligencia, de anar y tornar, 4 duros / per lo gasto dels camins, 1 duro / per lo gasto de estar á Barcelona, 6 duros 6 rals / per lo que se entregá á un agen, 6 duros 18 rals. També hi ha diverses circulars del Governador i altres instàncies dirigides a l'Alcalde Constitucional de Fals.

Un document de 1848 ve signat per Andreu Llussà, alcalde, amb el timbre de Fals, i una convocatòria de maig de 1851 ho és per Segimon Grau, "alcalde pedaneo de Fals", també amb el timbre a peu de plana. El segell vell de Fals es va seguir utilitzant fins el 1859, com a mínim.

El primer document que mostra que la creació del municipi de Fonollosa és un fet és el nomenament el 10 de gener de 1854 de Ramon Oller (del mas Torreblanca de Fals) com alcalde constitucional de Fonollosa. El nomenament es va realitzar per ordre de S.M. la Reina Isabel II, d'acord amb l'article 9è de la llei de 8 de gener de 1845.

Amb tot això, i malgrat que desconeixem la data exacte de la unió dels tres pobles, podem assegurar que no va ser el 1836, com afirma Burgueño, sinó el 1850 o poc abans.

La pregunta a la qual no es troba resposta és el motiu pel qual va ser escollit el poble de Fonollosa com a seu del nou Ajuntament. Segons les nostres dades, dels tres pobles, Fals era el que tenia més superfície, especialment de terra cultivable, tenia més habitants, estava més ben comunicat amb la capital, i pagava més diners al cadastre. Dels deu primers de la llista de majors contribuents de riquesa, sis eren propietaris de Fals.

No deuria ser una unió sense algunes tensions, com ho demostra les vacil·lacions a l'hora de fixar la seu del consistori. S'ha de comprendre que els desplaçaments es feien a peu, i tothom volia que el lloc fos a prop de casa seva. Els primers anys hi va haver trobades al mas Bosch, al Molí de Boixeda i al Grauet, però el 1866 ja es parla que el Ple es celebra a la casa Consistorial. En els comptes de 1872 hi figura una despesa de 15 escuts pel lloguer durant el primer trimestre de la casa.

Segell de Fals (1844).

Ara és l'hora de treure el tema de cal Sambleia, una casa del Raval de cal Pere Jutge, de Camps. Segons la veu popular, el nom de la casa ve de "assembleia", perquè va ser construïda per ser el punt de trobada dels tres pobles. No hi ha cap evidència històrica que avali aquesta creença, si bé és ben cert que el punt és idoni, ja que la casa està situada en el vèrtex dels tres termes, i equidista dels nuclis més densament poblats de Camps, Fals i Fonollosa. També és cert, que per aquest motiu, el 1878 l'alcalde Josep Grau va intentar convèncer als veïns que era el lloc idoni per construir-hi una escola comuna als tres pobles,

...de esta manera todos nuestros hijos, sean varones o hembras, podran facílmente asistir á la escuela en donde se ilustran y engrandecen las inteligencias y se ennoblecen los corazones con el precioso tesoro de la instrucción...

El projecte no es va materialitzar fins cent anys després amb la creació de l'escola graduada mixta a Fonollosa.

El document més antic que es troba a l'Arxiu Municipal de Fonollosa, és el llibre de Comptes de 1857. Aquest llibre és deuria salvar de miracle de l'incendi i destrucció que va patir l'arxiu durant un episodi de la Guerra dels Carlins. Aquell any el pressupost municipal era de només 3.669 rals. El salari del secretari era de 2.000 rals, més de la meitat del pressupost, 600 rals es gastaven en material d'oficina, segells i correus, i 600 rals per l'arranjament de camins públics.

Durant aquest darrer segle i mig que els tres pobles caminen junts no s'ha perdut en cap d'ells el sentit d'identitat, sentiment que de vegades ha provocat alguns conflictes. Sortosament mai han estat greus, ja que sempre ha prevalgut el seny sobre la rauxa en les relacions entre els tres pobles germans. Des dels inicis, per garantir la representativitat, es va adoptar una fórmula consistent en què cada poble escollís un nombre prefixat de regidors per formar part del conjunt del consistori. Entre ells es triava l'alcalde. Aquesta fórmula s'ha mantingut pràcticament invariable fins a les eleccions municipals del 2003, en les quals les candidatures es van fer en funció dels partits polítics i no dels pobles de procedència.

Les visites pastorals del segle XIV

El Bisbe, com a cap de la jerarquia eclesiàstica de la seva diòcesi, té l'obligació de visitar periòdicament les seves parròquies, per tal de comprovar "in situ" el compliment de les seves disposicions i el bon funcionament de les esglésies. Antigament, quan arribava el bon temps, el Bisbe pujava dalt d'un ruc i feia una gran volta pels camins de la seva demarcació, aturant-se als pobles i parlant amb els rectors i feligresos. Aprofitava la visita per administrar el sagrament de la confirmació als joves de la parròquia. Quan el bisbe estava molt ocupat o es trobava vell i cansat, delegava la funció inspectora en un representant o Visitador. De la visita a cada parròquia se n'aixecava una acta amb dues còpies; una es quedava en un llibre de visites que es guardava a la cúria del bisbat, i l'altra quedava a la parròquia i era llegida des de la trona a la missa del diumenge.

Els assumptes que eren motiu de l'atenció del Bisbe han anat variat amb els temps. A l'època que ens ocupa, la principal preocupació eren els temes morals, ja que l'Església tenia problemes de dissidència interna i calia un gran esforç per unificar i fer complir els criteris doctrinals. Calia controlar i reprimir les heretgies i les conductes immorals. Després del Concili de Trento, els bisbes van haver d'esmerçar els seus esforços en implantar fins al racó més allunyat les directrius del Concili, ja que els protestants empenyien fort i no valia a badar. Més endavant, els Visitadors es van ocupar més aviat de temes litúrgics, d'administració econòmica, i d'obres i millores a les esglésies.

El llibre de visites de Fals va ser cremat, però a l'Arxiu Diocesà de Vic hi ha còpies de les actes de nombroses visites. Al segle XIV, durant el mandat del bisbe Galzeran ça Costa, es van fer tres visites a Fals. La primera va ser el 7 de les calendas de maig de 1331. El Visitador es va entrevistar amb Bartomeu de Torrecabrera, el qual el va informar que hi havia un pagès del poble, Pere de Fontanet, de qui es deia que vivia en concubinatge amb una dona casada. També va dir que el rector Bernat de Cases tenia una concubina a Manresa. Després va interrogar a Pere Ermegandi, un sacerdot que ocupava el càrrec de Batlle del noble Bernat de Falchs, el qual va confirmar que el rector tenia concubina i que, a més a més, un infant que vivia a la rectoria era fill del rector.

Bernat de Morera va fer més acusacions al rector, de qui va dir que li havia prestat diners amb usura. Interrogat el mateix rector sobre la moral dels pagesos, va declarar que la dona amb qui vivia Pere de Fontanet era una lliberta i es-

Visita pastoral.

tava casada amb un altre home. "Lliberta" significa que era una esclava que havia aconseguit redimir-se i guanyar la llibertat. La majoria d'esclaves d'aquell temps eren sarraïnes i provenien de captures que les galeres catalanes feien a les costes del nord d'Àfrica. Va afegir que Pere de Prat també vivia en concubinatge amb una dona dita la Garrona.

Un grup de pagesos, format per Ramon de Ferrés, Guillem de Soler, Bernat de Sala, Berenguer Olzina, Mateu de Soler, Guillem Roig, Berenguer Bernadich i altres, va informar al representant del Bisbe que efectivament el rector practicava l'usura, que el seu fill l'ajudava a dir missa com escolà, i que el xicot era el producte del coit (sic) amb una dona de Manresa que es deia na Borda den Gual.

Abans que els lectors s'escandalitzin més, cal posar en context les acusacions de concubinatge recollides en l'acta. En aquesta època era força corrent que els capellans i religiosos no respectessin la regla del celibat, la qual cosa era vista amb certa condescendència per les jerarquies, que es limitaven a renyar-los una mica i prou. El veïnat de Fals tampoc era especialment immoral, ja que la situació era equiparable a molts altres pobles.

Després d'esplaiar-se amb les irregularitats de la vida conjugal del rector i alguns parroquians, hi va haver altres declaracions o queixes relatives a assumptes econòmics. Sis pagesos van afirmar que havien sentit dir que el rector havia establert una peça de terra dita "el Fonoyar" sense el preceptiu permís de la cúria. Creiem que aquesta peça deuria formar part de la propietat de l'església coneguda com les Terres de Sant Vicenç. L'arrendament d'aquestes terres tan cobejades ha estat motiu de conflictes al llarg del temps. Només cal recordar els enfrontaments i discòrdies amb el rector Domingo Feliu a mitjans del segle 18è, o més recentment, les diferències amb els parcers els anys anteriors a la guerra civil. Els sis pagesos van denunciar que les terres del "Fonoyar" les menaven Berenguer Miralla, Jaume de Torruella, Bernat ça Vila, Ramon Serra, el venerable Guillem de Falchs, i Bartomeu de Sant Hilari.

Les nones de maig de 1332 es va presentar el Visitador una altra vegada a Fals. Es va entrevistar amb els pagesos Mateu de Soler, Bernat de Prat, Bernat ça Sala, Bonanat de Gotsen i Berenguer de Fontanet, els quals el van informar sota jurament que un tal Antoni Alberti vivia amb una concubina anomenada Maria de Caselles. Pere de Fontanet convivia amb Sibil·la Gilaberta, Bernat de Prat amb Ròmia ça Serra, i Berenguer de Fontanet amb Sibil·la ça Sala. Tots aquests homes eren casats, i el curiós del cas és que les dues darreres concubines, pels cognoms, sembla talment que siguin dones de Fals.

Demanats els parroquians sobre la vida dels clergues, no van dir res del rector, però en canvi van acusar a Pere Ermengandi de deixar diners amb usura. Es veu que aplicava la modalitat coneguda com el dotze per onze, és a dir, deixava 11 diners i n'hi havien de tornar 12. Aquesta taxa d'interès tampoc era res de l'altre món, ja que era la que habitualment aplicaven els jueus del call de Manresa, però als cristians els estava prohibida la usura.

La darrera visita d'aquest segle es va produir el 5 de les nones de maig de 1333, també per manament del bisbe Galzeran ça Costa. O els pecadors de Fals s'havien penedit i vivien conforme la moral i els bons costums, o el Visitador va decidir fer la màniga ampla. El fet és que l'informe de la visita es limita a l'estricta frase: "non fuit inventum in ea quod correctione indigent", que traduïda al català seria: "no s'hi va trobar res que necessiti correcció".

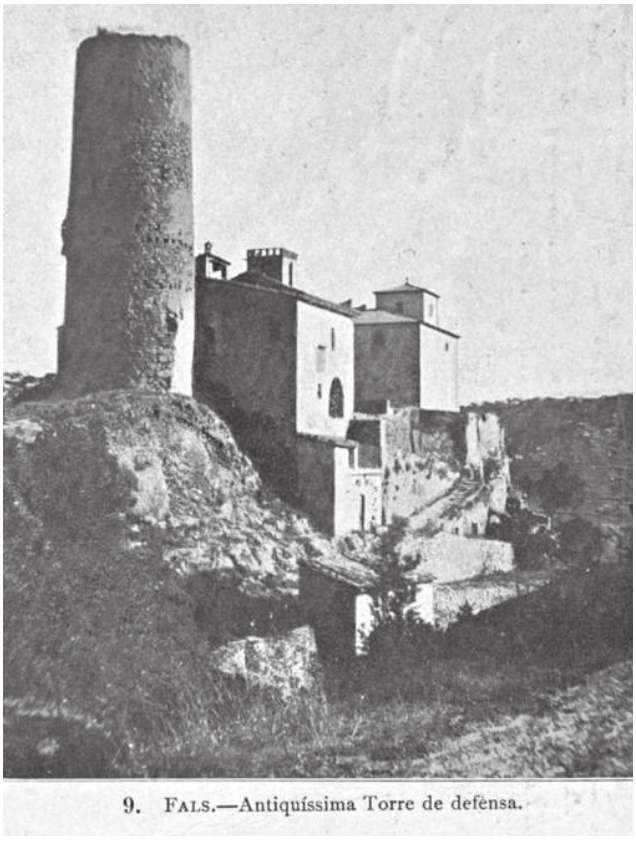
9. FALS.—Antiquíssima Torre de defensa.

Postal de les Torres de Fals
Aquesta postal va ser enviada el dia de Nadal de 1907 per un manresà que va fer una excursió a Fals. La postal formava part d'una sèrie de vistes editada a l'imprenta del "Pla de Bages; Diari de Manresa i sa Comarca". (Col.lecció particular Clotet)

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Març de 2007, número 34
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
35
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2007, NÚMERO 35

Ca La Filomena

Isidre Fossas era fill d'Agustí Fossas Junyent i Francesca Ibanyas, de cal Jan de la Roca. El seu germà Josep va heretar la casa paterna, així que l'Isidre i els seus germans Agustí i Pere van haver de marxar de casa i espavilar-se pel seu compte.

Els temps eren favorables però, la fil·loxera havia arrasat totes les vinyes franceses i el preu del vi pujava cada cop més, i malgrat que s'havien de pagar les parts als amos, la gent menuda podia estalviar una mica. Aquesta situació propícia va fer decidir a l'Isidre a fer plans per tal de fer-se una casa pròpia.

Com que el seu germà Agustí tenia la mateixa intenció, els dos van demanar al Tatger si els podia vendre un trosset de terra a la part del Torrent. El vell amo del Tatger, l'Andreu Llussà, va estar-hi d'acord.

Van fer tractes davant del notari Ignasi Puig el dia 1 de juliol de 1866, un germà darrere l'altre. Els trossos eren iguals, d' 11 àrees de superfície i amb un valor de 533 pessetes.

En sa vida havien vist tants diners junts, així que van pactar un cens perpetu, sense entrada. El cens es va establir en 6 escuts i 400 mil·lèsimes, equivalents a 16 pessetes, la nova moneda. Precisament en aquell temps la gent s'esforçava en assimilar el canvi que s'havia produït en la moneda corrent. A la mort d'Isabel II, el Govern havia decidir substituir un sistema monetari basat en un escut dividit en 16 rals, i un ral dividit en 34 maravedís, per una nova moneda, d'origen català, la peça petita o pesseta.

L'Isidre amb el seu esforç, i el cop de mà d'un mestre d'obres expert, va aixecar una petita casa de pedra, que amb els anys s'aniria ampliant. Va fer picar el seu nom i l'any de la construcció a la llinda de pedra de l'entrada "ASIDRO FOSAS

Família Fosas.

Vista general (c.1980).

1868". La falta d'ortografia s'ha d'imputar al picapedrer. En una finestra de la banda de llevant hi ha una llinda datada el 1695 que és apòcrifa, és a dir, que no correspon a la casa. Aquesta finestra va estar tapiada fins l'any 1992.

Un cop fet el niu, l'Isidre va anar a buscar parella. El 1869 va unir-se en matrimoni amb Filomena Planas Francitorra, una filla de cal Canyol. L'Isidre tenia vint-i-vuit anys i la seva muller era dos anys més jove. En els capítols es pot llegir que el dot de la núvia va consistir en 32 escuts en efectiu, dos vestits, dos llençols, unes tovalles, dos tovallons, una flassada i dues caputxes o mantellines, una blanca, l'altra negra. La roba estava valorada en 50 escuts i anava dins d'una caixa de fusta de pi, nova, valorada en sis escuts.

D'entrada, la casa va ser anomenada ca l'Isidre Fosas, però aviat va pesar més la personalitat de la seva dona i va passar a dir-se ca la Filomena, el nom actual. A la dècada dels anys 20, sovint se la coneixia també amb el malnom de cal Rovellat.

La Filomena va morir l'any 1894, deixant l'home vidu i dos fills, el Joan i la Rosa. A finals d'aquell any l'Isidre va redimir i cancel·lar el cens que gravava la casa. Va fer el pagament a cal Gardela, perquè en la partició de la propietat del Tatger, el cens els havia estat assignat.

A la mort del pare, el Joan Fosas Planas (1877-1931) va quedar propietari de la casa i encarregat de pagar el dot de la seva germana Rosa, casada amb Ramon Camprubí de Súria. El dot es va efectiu l'any 1910 en forma de 100 pessetes en bitllets i 25 en monedes de plata. El Joan va casar-se amb Carolina Prat Jubert (1878-1956), de Castellfollit del Boix. El Joan i la Carolina van tenir cinc descendents; el Ramon, l'Isidre, i tres noies.

L'Isidre va marxar de casa en casar-se amb Maria Font, pubilla de cal Jan del Molí, però les tres germanes seves van quedar-se a ca la Filomena, perquè tenien la salut delicada.

El setembre de 1912, el Joan i el seu cosí Agustí Fosas Tomasa van arribar a una entesa, que van voler posar per escrit en presència de testimonis. L'Agustí va autoritzar el seu veí i parent a eixamplar el corriol que unia les dues cases, de manera que hi pogués passar un carro. Posteriorment, un acord semblant permetria la continuació del camí fins enllaçar amb cal Felip. Val a dir que el camí natural d'Oliveres a la Torra o al Clot de la Fassina passava pel camp del Reguer, i tots aquells que actualment utilitzen el camí asfaltat haurien de saber que aquest tram existeix gràcies a la bona voluntat i l'esforç de les cases esmentades. El fill gran de la parella anterior, el Ramon Fosas Prat, va heretar molt jove la casa a la mort del seu pare, esdevinguda l'any 1931. El Ramon va unir-se el 1941 amb Carme Grau Malagarriga, de cal Mariano, però el matrimoni no va tenir descendència. Després d'enviudar, el Ramon va seguir vivint uns anys més a ca la Filomena, però finalment va ingressar a la residència d'avis de les Germanetes dels Pobres de Manresa i va posar la casa en venda. El 1982 va comprar-la Ernest Molins Roca i va venir a viure-hi en com-

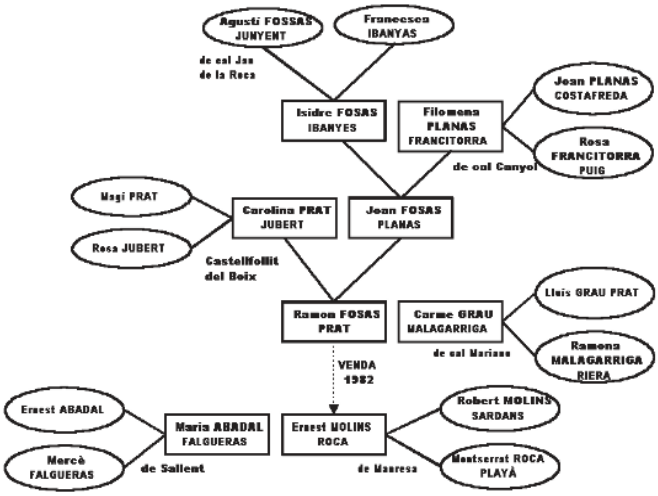

panyia de Montserrat Selga Brunet i Marta Torra Oliveres, tots de Manresa. Els habitants actuals de ca la Filomena són l'Ernest i la Maria Abadal Falgueres. Durant els darrers anys s'han fet algunes obres de millora a la casa, sense alterar-ne gairebé gens l'estructura original de l'edificació.

Mas Torre Segimona (1ª part)

El lloc on es va construir el Castell de Fals oferia dos bons avantatges; es controlava el pas de la riera, i permetia el contacte visual directe amb la Torre de Castellnou, i a través d'aquesta, amb Cardona. Però tenia l'inconvenient que el lloc quedava incomunicat de la xarxa de castells i torres de guaita de la Segarra. Per resoldre aquesta pega va caldre construir una guàrdia en un punt elevat del Pla de Fals, que fes la funció de vèrtex intercomunicador. Del terrat de la torre del Castell de Fals es podien així transmetre, en els dos sentits, missatges a la torre de guàrdia, i d'allà, al Castell de Castellar, al Castell de Boixadors, i a les torres de vigilància de la frontera. La part més antiga de l'actual mas de la Torre és doncs, contemporània amb el Castell de Fals. De fet, ja surt documentada l'any 1033.

La primera dificultat que ha presentat l'estudi de la història dels habitants d'aquest mas, ha estat esbrinar el seu nom antic. De la relació de masos del capbreu de 1303, la primera opció, i la més lògica, va ser considerar que el mas de Pere ça Torra corresponia al mas que ens ocupa. Aquesta opció es va desestimar, entre d'altres raons, perquè en els capítols que va fer el 1398 l'hereu Joan de Torre, la seva mare Blanca, vídua d'Arnau de Torre, va cedir al fill

"tot aquell hospici o casa que tinc i posseeixo dins de la sagrera de dit castell de Fals, que afronta amb el mur del dit castell i amb la casa de Pere Lledó, i totes les meves terres, honors i possessions, amb tots els recipients per contenir vi, blat i oli, i els altres mobles i estris de la casa i la cuina ...etc.".

La casa dels Torre es trobava doncs, dins dels murs del castell.

Descartat aquest cognom familiar, altres indicis ens van portar a la conclusió que en el segle XIV la Torre actual era coneguda amb el nom de mas Morera.

En un dels llibres del Veguer de la ciutat de Manresa hem trobat la referència més antiga dels Morera de Fals. El 9 de les calendes de febrer de 1297, el Veguer va manar al Batlle de Fals que obligués a pagar un deute de 60 sous a Guillermus de Moraria, o Guillem de Morera, dins d'un termini màxim de vint dies, i si no, que s'atengués a les conseqüències.

En el capbreu de 1303, abans citat, surt el mas de la Morera, i per les coses que ha de pagar de cens cada any, no hi ha dubte que és un dels tres o quatre masos més forts del terme, la qual cosa seria congruent amb la seva situació privilegiada al mig del Pla de Fals. A més de l'herba, la palla, i la llenya, i les prestacions personals, que eren iguals per a tots els masos, grans o petits, el mas de la Morera havia de pagar un parell d'ous, una gallina, una bèstia jove un cop cada quatre anys, una perna de cansalada de set lliures de pes, any sí, any no, cinc dotzens i mig de blat, mig d'ordi i mig de civada, tres fogasses de pa, i una mitgera de vi. Era un dels pocs masos del terme que feia una contribució en forma de vi, la qual cosa demostra que el conreu de la vinya era molt marginal en aquella època.

El 1342 l'amo era Bernat de Morera, mentre que el 1377 era Pere de Morera, el qual estava casat amb Ròmia, filla

de Jaume i Bartomeua, procedents del mas Cayronardes de Fals, un mas avui desaparegut i de localització incerta.

A finals del segle XV va fer testament Bernat Morera de Fals i el 1428 Constança, vídua de Bernat ça Morera. La Constança tenia llavors tres fills vius, el Joan, el Pere i el Ramon, que vivien a Manresa i s'ocupaven en diferents oficis. En el testament va cedir els drets que tenia sobre el mas Morera de Fals al seus néts Bernat i Pericó Morera.

Saltant uns quants anys més, trobem el 1509 el casament entre Pere Morera, fill de Francesc Morera i Margarida de Fals, i Agnès Vilalta. No hi ha cap indicació de la seva relació amb la propietat del mas.

Vista de la façana nord (1934). (Arxiu Villegas)

Durant aquesta època l'heretat Morera va incorporar les terres del mas rònec Coll. El mas Coll, a diferència de la resta, no estava sota el domini dels Cardona, sinó que el domini pertanyia a la parròquia de Sant Vicenç. Els límits del capmàs Coll van ser descrits per Jaume Grau Casanovas a finals del segle XIX, després d'haver estudiat atentament els antics capbreus. L'amo del Grauet va escriure que :

(...) el capmas Coll es lo tros que queda des del camí veynal que va a la vall de la Mallencosa, passa per la casa Torra y segueig per la creu y el reval de cal Colom a nostra Señora del Grau (...)

Després d'un altre espai de temps sense notícies sobre els qui vivien i treballaven al mas, arribem al darrer capítol de la família Morera i la substitució d'aquesta per una nova nissaga vinguda de Monistrolet. En una acta notarial d'octubre de 1550 hi consta el reconeixement de Joan Morera, blanquer de Manresa, a Segimon Trull de Fals, conforme aquest li ha pagat les 4 lliures que quedaven a deure del preu de venda de 12 lliures del mas dit de la Morera de Fals. La venda l'havia fet el difunt Antoni Morera, pare del Joan, a Bernat Andreu, àlies Trull, pare del Segimon, i n'havia donat fe el notari Vidal de Cardona. No hi consta la data de la transacció original. Les primeres 8 lliures les havia pagat el Bernat Trull en efectiu, mentre que pel valor de les restants 4 lliures, el Segimon va lliurar una càrrega i 15 lliures de llana.

Bernat Trull, àlies Jaume Andreu, era l'hereu del mas Trull de Monistrolet. Moltes voltes hi hem donat sense arribar a esbrinar on es trobava exactament aquest mas. Certament era un mas molt antic, que ja apareix a començaments del segle XIV, i sembla que era proper o tenia alguna mena de relació amb el mas Bosch o de les Dues Cabres de Rajadell. El nostre interès és justificat, perquè es va produir una veritable colonització i repoblació d'alguns dels masos més emblemàtics de Fals a càrrecs de persones provinents del mas Trull. Per veure-ho, només cal consultar la història dels masos Jaumeandreu, Bosch, Gabriela, o el present mas de la Torre.

Hem arreplegat nombroses mostres de l'activitat del Bernat Trull en el període comprés entre el 1499 i el 1535, principalment compra-vendes de bestiar, en algunes de les quals apareix com avalador Joan Trull de Fals. Aquest Joan Trull, probablement germà del Bernat, es va convertir en l'amo del mas Jaume Andreu.

En el testament que va fer el 1542 Bernat Trull, àlies Jaume Andreu, hi surt la seva dona Rafela i cinc fills. L'hereu Pere estava casat amb Francina i ja tenia sis fills. El Joan estava casat amb l' Agnès, el Segimon amb la Valentina, i l'Antoni amb la Joana. Aquesta Joana era la pubilla del mas Bosch de Fals. El Jaume encara era solter i s'especifica que és fill de la Rafela, la qual cosa pot fer pensar que els altres germans eren fills d'una altra dona. Va llegar 3 sous a cadascun dels néts i nétes, entre els quals s'hi comptaven els tres xiquets del Segimon i la Valentina; el Jaume, el Pere i el Bernat.

En aquesta època els noms de les persones no eren fixes com ara, de manera que les persones alternaven el nom del mas de procedència amb el cognom propi, així per exemple, els Trull eren coneguts com Jaume Andreu, o viceversa. També de vegades els descendents mantenien el nom de pila del pare al llarg de generacions i al final l'adoptaven com a cognom. Aquest és el cas del descendents del Segimon.

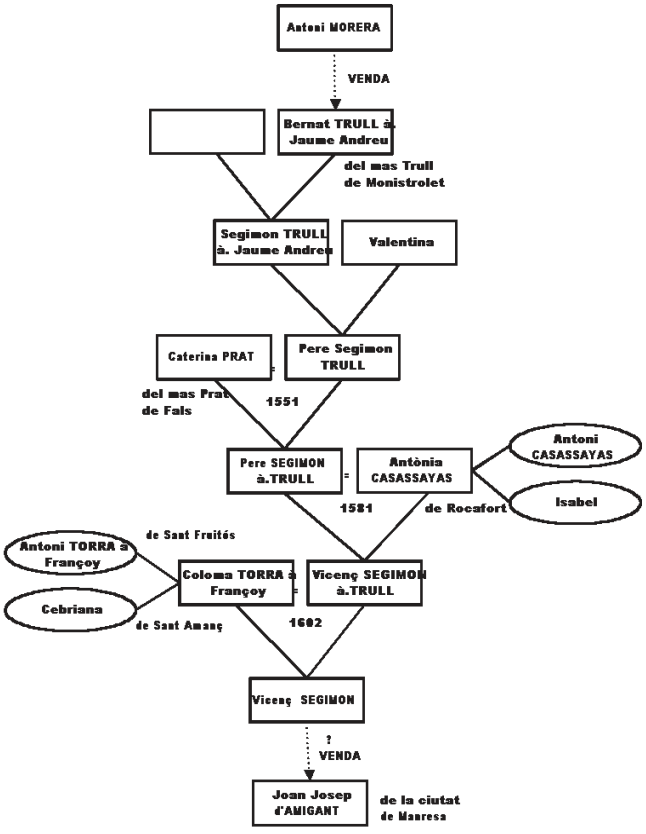

El Segimon i els seus successors van aconseguir que el nom clàssic del mas canviés i es convertís en Torre Segimona. El procés no va ser senzill ni ràpid, ja que durant molt temps els noms es van alternar. La confusió més gran però, es donava en els cognoms i els àlies, que fluctuaven entre diverses formes. Tant trobem Truy o Trull, com Sagimon, Torrasagimon o Torra, com Andreu o Jaume Andreu. Això, i el fet afegit que sovint també es prescindia dels noms de pila, ha fet que la recerca d'aquesta part de la història hagi estat una tasca especialment àrdua.

El veí mas Prat (ara Gabriela) passava llavors per una etapa dolenta, i el Segimon Trull van adquirir drets sobre aquell mas, perquè va deixar diners a l'amo Prat, el qual es veia obligat a posar el seu patrimoni en garantia de la devolució dels préstecs. En concret, el Segimon va finançar les 70 lliures del dot de la Joana, una neboda del Prat, quan aquesta es va casar amb Vicenç Torra. Dues nebodes més del Joan Prat es van emparentar amb dos dels fills del Segimon; el Pere amb la Caterina i el Jaume amb l'Agnès. A cadascuna li va prometre l'oncle 65 lliures, però com que no tenia ni un duro, els dots van quedar garantits per l'heretat. Encara el Segimon va assumir més deutes, de manera que el 1564 el total pujava a 230 lliures. Aquesta va ser la quantitat que va haver de satisfer Joan Sagristà quan es va casar amb la pubilla del mas Prat i va voler recuperar el ple domini de l'heretat.

Tornant a la Torre, tenim que el Segimon i la Valentina, a més dels tres xicots citats, també van tenir una noia, la Càndia, la qual es va casar dues vegades, les dues amb naturals d'Occitània. En aquella època mancaven treballadors al camp i a la ciutat, i l'emigració procedent de l'altre banda dels Pirineus va ser benvinguda. Per les noies casadores no deuria ser fàcil trobar homes catalans i algunes s'havien de conformar amb els nouvinguts. El primer casament es va celebrar el 1565 amb Pere Cresp, d'un poble del bisbat de Caors, i les 45 lliures del dot de la Càndia les van pagar a mitges els seus dos germans. També li van donar unes tovalles, una flassada, dues canes de bruneta per fer-se el vestit nupcial, i diverses peces de roba blanca. El 1574 va repetir matrimoni amb Pere Bonach, un teixidor de drap de llana, del lloc de Valentina, del bisbat de Comenge. Aquests casaments ja no els va arribar a veure el Segimon, posat que el 1559 la seva dona ja constava que era vídua.

Vista sud (1954). (Arxiu Villegas)

El successor va ser el Pere o Pere Segimon Trull, el qual es va casar el 1551 amb Caterina Prat. El 1575 la Caterina ja era vídua i gaudia de l'usdefruit del mas Torre Morera. Aquell any va renunciar a alguns drets que encara conservava sobre el mas Prat (la Gabriela) a favor de la seva neboda Magdalena Badia, la filla de Jaume Trull. El següent amo va ser Pere Trull, àlies Jaume Andreu, que va casar-se el 1581 amb Antònia, filla d'Antoni Casassayas de Rocafort. El dot de l'Antònia va estar força bé, 155 lliures, 50 pagades el mateix moment que van signar els capítols i la resta el dia de les esposalles. L'aixovar va consistir en dues caixes noves de fusta d'alber o roure, amb pany i clau, una flassada de mida mitjana, dos llençols, unes tovalles, mitja dotzena de tovalloles i una dotzena de "torcaboques".

Aquesta parella va morir relativament jove deixant un fill menor d'edat. Segurament no van fer ni testament, perquè el Batlle del terme va designar a tres tutors per tenir cura dels interessos del menor. Els tutors eren els propietaris Francesc Oliveras, de Sallent, Antoni Bosch i Melcior Torreblanca, de Fals.

Amb l'aprovació i el recolzament financer dels tutors, el jove Vicenç Segimon, àlies Trull, hereu del mas Torra Segimona, àlies Morera, va pactar cartes dotals el 1602 amb la noia Coloma, filla d'Antoni Torra, àlies Françoy, i Cebriana. El Françoy venia de Sant Fruitós, mentre que la Cebriana era del mas Mestre de Sant Amanç. El dot de la Coloma va ser de 180 lliures en metàl·lic i dues caixes de noguer que contenien un aixovar bastant ric.

Els tutors van acordar amb l'Antoni Torra, àlies Françoy, que li arrendarien les terres del mas Torre durant un període de cinc anys, sota la condició que ell havia de conrear bé les terres i donar la sisena part de la collita al pubill. Una de les seves obligacions era que cada temporada havia de cavar 200 canes de vall. Això mereix alguna explicació. La forma de plantar vinya en aquell temps consistia primer en arrencar la vegetació i després cavar uns sots allargats i fondos i omplir-los amb les restes vegetals. Sobre les valls s'hi plantaven llavors els rengles de ceps. Dues-centes canes serien uns 300 metres actuals.

També es va haver de comprometre a mantenir la filla i el gendre, els quals havien de contribuir treballant per la casa. Si algun d'ells queia malalt, el Françoy havia de sufragar el tractament, amb el descàrrec que:

... y si es cars la malaltia dells durara molt de temps que fos molt costosa al dit Fransoy, en tal cars se li tinga de pagar a coneguda de dos personas, a saber, steve mestre de Castellfollit y de jaume torra de Solernou del terme de Soria ...

El 1604 Antoni Fransoy, àlies Torra, va comprar per 7 ducats un ase blanquinós al negociant Antoni Huch, però no va acabar-lo de pagar fins dos anys després. Ja no va viure gaire més, ja que el 1609 el Vicenç va pagar un deute de 100 lliures per blat que el seu sogre difunt havia adquirit a Jaume Grau, del mas Grau del Pubill. Un debitori del gener de 1612 enregistra la compra de Vicenç Torra, de la Torra Segimona, a Joan Monjo, blanquer i comerciant de

Manresa, de 12 quarteres de blat i 6 quarteres de mill. El preu del blat era de 36 sous la quartera i el del mill de 24.

Dels fills del Vicenç i la Coloma tenim constància del Vicenç, del Francesc, casat el 1642 amb Maria Corrons de Manresa, i de Joan Segimon, casat amb Eleonor.

Cap aquesta època, la família Segimon va perdre el mas. No ha estat possible descobrir-ne les circumstàncies, però el més probable és que no pogués superar la forta crisis que van patir moltes explotacions agrícoles de les planes interiors de Catalunya, a causa de les males collites i les repetides guerres amb França. Com va passar sovint amb altres propietats arruïnades, la Torre va ser comprada per una família burgesa de la ciutat. En una còpia incompleta del capbreu de 1639, hi consta que la Torre Segimona pertany a un tal Amigant de Manresa. Una acta notarial de 1645 ens ajuda a establir un xic millor la identitat del nou propietari de la Torre. Bartomeu Faurons, habitant al mas, va reconèixer deure 21 lliures al Magnífic Joan Josep d' Amigant, "domicello", de la ciutat de Manresa. Podem suposar que el Faurons era el masover i que el noble senyor Joan Josep D'Amigant, l'amo.

La família Amigant pertanyia a la petita noblesa i era una de les grans famílies de la ciutat. Tenia el palau prop de la Plaça Major, en un carreró que avui encara conserva el nom de Passatge d'Amigant.

A partir d'aquest punt el destí del mas de la Torre va quedar en mans de propietaris que deixaven l'explotació en mans de procuradors o col·lectors. A la casa hi deurien passar diverses fornades de famílies de masovers, que, com és habitual, no deixaven rastre. Hi ha una excepció però; se sap que el 1687 hi vivia un tal Salvador Casas.

Un dia, els Amigant es van vendre la finca, i després de passar per algunes mans, el 5 de maig de 1710 Francesc Sagristà, l'amo del mas Gabriela, va comprar l'heretat de la Torre a Josep Massana i Perera, un cirurgià de Manresa, però aquest esdeveniment i els posteriors es poden llegir en la segona part de la història d'aquest mas mil·lenari.

Les tines

Una de les construccions característiques del nostre país són les tines. Les tines són uns dipòsits, generalment de forma cilíndrica, que servien per fer fermentar el most, per tal de convertir-lo en vi. A la verema, es posava el raïm dins de portadores, trepitjant-lo per que n'hi cabés més, i es cobrien aquestes amb el caperó d'espart, per evitar que del caramull de raïm se'n perdés algun bagot durant el transport. El transport des de la vinya a la tina es feia a braços, (amb samalers), a bast, (dues portadores per animal), o amb carro, el qual permetia carretejar sis o vuit portadores a cada viatge. A la tina es trepitjaven els grans de raïm, i el suc o most anava a parar dins del dipòsit. Quan era prou plena la tina, es segellava el brescat amb fang moll i es deixava perquè fermentés o "bullís" el most. Quan s'havia acabat el procés de fermentació, es trascolava el vi de la tina per un orifici o aixeta que hi havia a la part inferior, que rebia el nom de "boixa". La brisa, amarada de vi, es treia a palades per dalt i es passava per la premsa, per què deixés anar fins a la darrera gota de vi.

La tina estava feta de pedra i fang, i estava recoberta per dins amb unes rajoles corbes esmaltades, dites cairons, per tal de d'impermeabilitzar-ne les parets. El cairons mesuraven 40x40 cms. i es compraven a fora. El 1912 es va refer una tina al Grauet i van comprar a Manresa 280 cairons, al preu de 10 duros les 100 peces.

A la fila superior de les rajoles, la tina tenia un diàmetre lleugerament superior, de manera que es formava un relleix, on s'hi recolzava una plataforma de llates de fusta, dita el brescat. Allà sobre els trepitjadors xafaven amb els peus el raïm, i per no relliscar s'agafaven a una cordeta que penjava del sostre. Per abocar el raïm de les portadores a la tina, s'aprofitava el mateix desnivell del terreny o s'hi adossava una escala de graons alts i amples. La tina es cobria amb un embigat i una teulada de teules, o una volta de lloses de pedra, segons l'estil. La capacitat d'una tina era variable; les petites podien encabir 40 càrregues, uns cinc m3, però les més grans podien arribar a tenir una capacitat tres vegades superior.

Es podria fer una classificació de les tines en tres tipologies, segons la seva ubicació: a) les que es troben ficades o adossades a les cases dels que menaven vinya a parts. b) les rastelleres de tines que es troben als grans masos. c) les tines aïllades que es construïen en un marge de la vinya.

El terme de Fals ha estat sempre una zona de producció vinícola, per això no hi ha una sola casa del terme que no compti amb una o dues tines adossades a la vivenda. La major part són de secció circular, però algunes de les més modernes són quadrades. La funció d'aquestes tines era fer el vi amb les tres quartes parts de la verema que el parcer obtenia de les vinyes que menava. Algunes d'aquestes tines, actualment en desús,

Conjunt de tines de la Torre.

Tina de l'onclo Jaume (Grauet).

han estat reconvertides pels seus propietaris en dipòsits per guardar aigua, mentre que d'altres han estat ensorrades i convertides en una estança més de la casa. La tina de ca l'Agustí és l'única instal·lació que es manté encara activa.

Els propietaris, quan feien un establiment de terres per fer vinya, posaven com a condició que el quartaire havia de carretejar la collita de raïm fins el mas. A costat de la casa principal es construïa una rastellera de tines, l'una al costat de l'altra, pertanyent cada una a un parcer. El millor exemple d'aquesta arquitectura és el rengle de tines situades al costat del mas de la Torre. Una venda de 1830 documenta aquestes tines:

Ramon Soler y de Asprer de Manresa ven a Joan Fossas i Agustí Llussa, pagesos de Sant Vicens de Fals, a carta de gracia una tina que lo venedor posseheix immediata a sa heretat o mas Torra, que antes fou den Font, y termena a solixent ab altre tina de Vicens Massana, a mitdia ab terra del venedor, a ponent ab tina de Joan Parcerisas y a tremuntana ab la casa del mas Torra. Lo preu son 53 lliuras 10 sous (...) y se reserva la facultar de lluir mentre duraran las actuals rebassas de las dos viñas que los compradors poseheixen a titol de establiment de pertinencias del predit mas Torra, pues que finidas la rebassas deura la tina venuda tornar ab plenitut de drets al venedor ...

Així doncs, el Parcerisas de cal Felip, el Llussà de cal Miro, el Font de cal Jan del Molí, el Fossas de cal Jan de la Roca i el Massana de cal Resi, eren alguns dels parcers que tenien tina a la Torre.

El mas Torreblanca comptava amb una fila de deu tines, però van ser enderrocades no fa gaires anys pel propietari per guanyar espai davant de casa. Als masos Jaumeandreu, Grau, Oms i Pla de la Vila també hi havia hagut tines d'aquesta mena, que dissortadament no s'han conservat, mentre que als masos Serra i Campserver encara es poden veure. Les tines de Campserver són excepcionals i seran motiu d'un article que properament es publicarà en aquesta revista.

Una variació d'aquesta agrupació de tines l'ofereix el mas Boixeda. En un edifici annexa a la masia s'hi troben dos rengles de tres tines, tres d'elles rodones i tres de quadrades. La més gran de les rodones era per les parts de l'amo, mentre que la del costat era per la collita del masover. La resta de tines eren pels quartaires. El conjunt es completa amb una fogaina, un molí d'oli i una premsa, que tant servia per la brisa com per les olives.

El tercer tipus de tines són aquelles que es troben a la vora dels camps. Quan la vinya era molt lluny de la casa del pagès que la cuidava, li era més còmode fer fermentar el vi a la mateixa vinya, i així s'estalviava un transport dificultós i lent. Normalment l'aixeta de sortida de la tina es protegia amb una barraqueta tancada amb pany i clau. Al terme tenim uns quants exemples magnífics d'aquestes construccions. Algunes mostren un deteriorament alarmant, i des d'aquí fem una crida a qui toqui, perquè s'adoptin mesures de protecció. Seria una greu irresponsabilitat per part nostre deixar malmetre i enrunar aquestes obres, tan funcionals i elegants a la vegada, que ens han llegat els nostres avantpassats pagesos.

Tines del Mas Massana.

Sense que l'inventari sigui exhaustiu, destacarem les següents tines d'aquesta tipologia: La tina del Saldes i la de la Mallencosa, situades a prop del torrent del mateix nom. La tina del Jaume del Grauet, que es troba a les Costetes. La tina del Roig, situada a pocs metres de les ruïnes de cal Pere Negre, i que té la part inferior excavada a la pedra, mentre que la superior és de cairons. La tina de Carol, que es troba arribant a cal Xamal. Són també tines aïllades les que es troben a prop de les cases de Betlem, la Gabriela, el Collet o Campserver. Aquesta darrera tina és d'una capacitat extraordinària, potser 100 càrregues o més.

En certs contractes de rabassa, hi consta l'autorització de l'amo de la terra al parcer per construir una tina, a la vinya o al costat del mas. El permís es donava sota certes condicions; el cost de la construcció anava a càrrec del parcer, però aquest tenia el dret d'utilitzar-la amb caràcter exclusiu durant tot el temps de durada del contracte de rabassa. Un cop extingit el contracte, la tina quedava en propietat de l'amo.

Un bon exemple d'això és el tracte que van signar l'amo del Grauet i un tal Valentí Roig, un jove de cal Pere Negre, el desembre de 1787. El permís per edificar una tina al costat de la vinya que menava el Roig a la partida del Pinyer, a dalt el Pla de Carol, comportava pagar un cens anual de 2 lliures, i fixava amb exactitud com havia d'ésser aquesta:

...ab los quals 22 palms no va compresa la grahonada de la escala de la tina ni los dos o tres palms se necessitan per lo bolo de dita tina, ni menos los que sien esensials per lo clot de la mateixa tina per lo efecte de trascolar y tambe poder tancar ab pany y clau...

De la mateixa manera que els drets de les vinyes es compraven i es venien, les tines es traspassaven d'un parcer a l'altre. Hem recollit diverses vendes, com per exemple la que va fer el 1844 Pere Serra a Isidre Mollet, de Sant Joan. Era una tina vella que estava situada al costat del mas Torrablanca, la primera del rengle, i es va vendre per 75 lliures. El nou titular va haver d'assumir els drets i deures que el venedor tenia establerts amb l'amo. El lloguer anual era en espècie; onze setzens de vi claret, a raig de tina, i incloïa el dret d'utilitzar la premsa del mas. Això sí, pagant al premsador 15 sous per la feina, i comprometent-se a pagar la part de la reparació si la premsa s'espatllava.

La datació d'aquestes construccions sovint no és possible, només es pot saber la data de construcció si porten alguna inscripció o si hi ha un document que en faci referència. A l'edat mitjana el vi s'elaborava fent servir dos recipients, excavats a la pedra o fets de fusta. El "follador" era un recipient petit on es trepitjaven els raïms, després s'abocava el suc al "cup o tona", on fermentava. Quan un pare feia donació del mas al seu fill i hereu, es feia menció de la "vaixella vinaria", és a dir, el conjunt d'estris per elaborar el vi. Hem trobat exemples d'això en alguns masos del terme de Fals.

Al segle XVI es va desenvolupar la tina com la coneixem ara, amb el brescat sobre el mateix dipòsit. Algunes de les tines que es conserven semblen més antigues que altres, per l'estil de construcció, més matusser, i perquè el cairons tenen un color més fosc.

Hem localitzat, de moment, tres tines que es poden datar amb tota seguretat. La tina que hi ha adossada a la casa vella del mas Massana du la data 1699 gravada a la llinda. Una de les tines que es troben a la vinya de la Teixonera, de pertinències del mas Torreblanca, té l'any gravat sobre l'entrada de la barraca de la boixa. Està força esborrada, però encara s'endevina la data 1797. I la segona tina de la tirallonga de tines del mas Torre Segimona porta la data 1808 sobre la porta.

Una de les tines de la Gabriela, situada a baix el Torrent de la Mallencosa, es pot datar gràcies a un document d'establiment del 30 d'agost de 1767. L'amo de la Gabriela, Anton Sagristà, va establir una terra erma de 4 quarteres a Josep Tort i Aleix Torra, als quals va autoritzar: ... de poder construir una tina cerca ditas pesas de terra y librarse de haverme de aportar tota la verema resulta de aquellas en la tina de ma casa, la que dista molt de ditas pessas de terra (...) per tant, a prechs de dits Joseph Tort y Aleix Torra, concedesch a aquells llisensia y facultat de construir una tina en un single que ya cerca lo torrent de la Mallancosa, sobre una fexa o hort que alli es, quedant aquella a la part de mig dia de dit torrent...

Els pactes de la concessió contemplaven el dret de tancar la tina amb una porta i l'obligació de donar una càrrega i mitja de vi cadascun dels parcers al Gabriela, "y que aquella no sia del primer ni ultim ratx, y me hagen de avisar tres dies antes de trescolar".

Els dietaris de Ramon Grau

Tal com s'explicava en la biografia d'aquest erudit de Fals, al llarg de la seva vida no va parar d'escriure i fer anotacions en llibretes i dietaris, relatant amb tot detall fets esdevinguts al seu poble. Aquests dietaris són una eina ben útil per l'historiador i un testimoni únic de la vida dels nostres avantpassats. Seguint un ordre cronològic, oferim a continuació un recull d'esdeveniments curiosos.

1875. Gran collita de raïm. S'omplen totes les tines, grans i petites. La verema va començar el primer diumenge d'octubre a les parts solelles i una setmana després als altres llocs.

1875. Els amos del Tatger i el Grauet, ajudats d'alguns parcers del Raval de la Creu, eixamplen el camí que va del Grau al mas Massana, i el que va del Grau a l'estació de Rajadell, perquè s'hi pugui circular en carro.

1877. El 16 d'octubre, mentre trepitjava raïms a la tina de Torreblanca va caure a dins un home que era fill de Berga. Ramon Oller, de 42 anys, solter, fill de la casa, va baixar a buscar-lo amb una escala, i els dos van morir asfixiats, a causa del gas carbònic.

1878. Dia 6 de maig:"*a las doce de dia empezaron a pasar por este pueblo de Fals multitud de mariposas en dirección de este a oeste, que no se que daran por resultado; quiera Dios que no nos hayan llevado los gérmenes de la langosta*"

1905. El 13 de març es troba un home pobre ajagut a terra, en el camí que va del Raval a la Torre. Es va fer venir al metge de Rajadell, el doctor Vendrell, el qual va dir que el seu mal era la misèria. Dos homes el van acompanyar caminant fins a Manresa.

1905. El dia 30 d'agost es produeix un eclipse de Sol total visible a la major part d'Espanya. A Fals el Sol s'amaga aproximadament un 90% (veure dibuix)

1906. Damià Mas Muns, de cal Magí del Balç, es va presentar a l'Ajuntament amb un gat fer, dient que l'havia matat el mateix dia a la Vall de Jaumeandreu. Se li dóna una gratificació de dues pessetes per haver eliminat la fera.

1907. El dia 11 de juliol es va morir Antoni Moncunill Fàbrega, de cal Cisteller, d'una ferida al cor que es va fer en caure sobre una falç. El 23 va morir Lluis Moncunill Prat, de cal Parcer, a causa de la diftèria. Els dos xicots van morir a Guils de Cerdanya, on havien anat a segar.

1907. Gran temporal d'aigua a la zona compresa entre Calaf i Cardona. Les rieres de Rajadell i Fals han fet desgràcies. El Cardener s'ha endut el pont de ferro del tren a Manresa, l'aigua ha entrat en nombroses fàbriques i ha pujat a la carretera de Sant Joan i Cardona, a l'alçada del Pont Nou. El dia 20 Sa Majestat Alfons XIII, rei d'Espanya, visita la zona afectada.

1908. *"A causa de las copiosas lluvias de setiembre y un octubre apacible y húmedo, se han cosechado muchisimos hongos de todas clases y llanegas como nunca se recuerda otro año de tantas. Hoy he recogido seis ó siete libras y hemos mandado a Carañas un cesto de 15 y ½ libras"*

1909. El 7 de juny, de 3 a 4 de la tarda sense parar, va caure una terrible pedregada a la part oriental del terme de Fals. L'endemà hi havia piles de gel a carretades. Va destruir tots els sembrats i vinyes dels masos Canals, Campserver, Oms, Torreblanca, Montconill, Jaumeandreu, i bona part dels masos Serra i Collet. Van quedar molt afectades les terres de la Gabriela, Massana, Boixeda i Pla de la Vila.

1910. El 19 de gener *"aparece al anochecer un cometa con penacho extraordinario. Se eleva con inclinación norte y con velocitadad asombrosa, retrasando su puesta 15 minutos cada dia"*. El 15 de maig passa el Cometa Halley per davant del Sol.

1917. Cau una bona nevada el 29 de desembre, que no es fon fins el 7 de gener de l'any següent.

1918. El 28 d'agost a les 6 del matí a Lluís Vilà, de cal Canonge, li va esclatar el canó de l'escopeta mentre caçava al Pedregar. Es va fer molt mal a la mà, essent auxiliat pels masovers de la Torre, que treballaven al Clot de Camps.

1918. El 3 de novembre mor de la passa de grip Josep Estany Vilà, de cal Torà, de 35 anys, considerat l'home més valent del poble. Dues setmanes més tard, per ajudar la vídua, una colla d'homes sembren per caritat la terra del difunt.

1919. El dia de Sant Antoni Abat es fa una missa de benedicció a la parròquia, on hi assisteixen dotze animals, set dels quals són del Raval d'Oliveres.

1919. El 20 de novembre a les dues de la tarda es va sentir un tremolor sísmic. No va passar res.

1920. El 26 de juliol cau un gran patac d'aigua. El Torrent del Grau surt de mare i s'endu tots els horts. El 14 d'agost es repeteix el xàfec i l'aigua espatlla els marges dels horts que s'estaven reparant. Els camins del terme esdevenen intransitables.

1921. Gran onada de calor. El 7 d'agost el termòmetre registra 33º a l'ombra i 54º al sol.

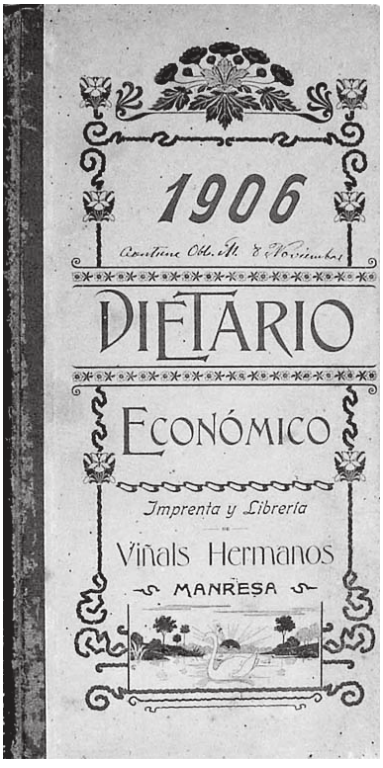

Dietari 1906.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2007, número 35
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
36
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MAIG 2007, NÚMERO 36

Mas Serra (1a part)

Jaume Serra va heretar el cognom del pare, però va conservar, com a àlies, el cognom Lladó de sa mare, la pubilla. El 1576 va fer esposalles amb la xicota Eulàlia Santpere, filla dels amos del mas Centelles de Sant Amanç. La núvia va fer la seva entrada al mas Serra amb tres caixes, una d'àlber i dues de noguer, que contenien la roba de l'aixovar. El seu pare també li va donar 110 lliures de dot. De fills de la parella n'hem localitzat quatre; Joan, el primogènit, Pere, primer casat amb Celdònia Guàrdia de Callús i després amb la vídua Paula Dalmau de Rajadell, Valentí, casat amb Maria Closa de Súria, i Caterina, casada amb el vidu Josep Sala, un paraire de Sallent. El dot de la Caterina va ser de 160 lliures.

El 1582 el Jaume es va veure obligat a adquirir un violari de 42 lliures a Elionor Vilatorrada, filla d'un mercader de Manresa, sotmès a una pensió anual de 6 lliures. El 1606 el Jaume ja era mort i el violari va ser quitat pel seu fill.

Joan Serra va casar-se amb Caterina, filla de Pere Portella i Francina. Era del mas de la Portella, que pertany a Sant Mateu, però toca amb el terme de Fals. La Caterina li va donar, com a mínim, dos fills, el Jaume i la Jerònima. El 1613 va fer testament un mosso francès que tenien treballant a casa, dit Joan Audibert o Olivet, que va fer marmessor del testament al seu amo Joan. Es veu que el tractava molt bé, perquè va llegar a l'amo 30 lliures, "pel bon amor y serveys que de ell tinch rebuts". Malgrat ser un simple jornaler, va fer constar en el testament que tenia en dipòsit al mas Serra 110 quarteres de blat, 4 de sègol i 7 de civada, quantitats de gra certament considerables.

El 1631 el Joan era batlle de Fals i va haver de defensar els interessos del Duc en front de les pretensions de la Paboria de Caselles, que pretenia cobrar els censos d'uns trossos de terra del mas Clarena de Camps situats dins dels confins del terme de Fals. El 1639 l'amo de Boixeda va empenyorar uns camps de la seva propietat a Joan Serra per 150 lliures. La peça de terra tenia una extensió de 30 jornals i era coneguda com el Camp del Grifó. Va romandre en poder dels Serra fins el 1643 que el Boixeda la va poder recuperar. Encara va aconseguir menar més terra en comprar a carta de gràcia dos terrenys del mas Oms, un de 12 i l'altre de 20 jornals de llauradura.

Tines adossades.

El febrer de 1633 va fer testament a la rectoria, i el 1649 el Joan ja era mort, per això no va tenir ocasió de veure el casament de la seva filla Jerònima amb el xicot Gabriel Beringuer de Santa Fe de Calonge, que va tenir lloc a l'església de Rajadell. La noia va rebre el dot de 300 lliures que havia estipulat el pare i dues caixes plenes de roba abundant i de qualitat. En l'aixovar es descriu el vestit de les noces, compost per un gipó de "teleta de gorgeran", unes faldetes de llana canyellada, i un faldellí de xamellot retort.

El successor va ser Jaume Serra, qui el 1637 va haver de pagar 16 lliures a Lluís Cots de Manresa per quatre anys de pensions endarrerides d'un violari i, a més a més, va haver de pagar el cost de les gestions que havia fet el Cots per cobrar el deute davant de la Cúria del Batlle de Manresa. El mateix any va aconseguir fer-se amb un olivar de Boixeda, i el 1640 va reconèixer al paraire manresà Domingo Monge un deute de 11 lliures per diversos articles que li havia comprat a la botiga. Durant l'espai de temps que el Jaume va ser al capdavant de la seva casa, la propietat va endeutar-se bastant, de manera que la seva vídua i el seu fill van haver d'assumir a la seva mort deutes per valor de 436 lliures.

El fill i hereu del Jaume i la seva muller Magdalena va ser el Domingo Serra.

Aquest va fer el gener de 1668 capítols amb Francesca, una germana del rector del poble, mossèn Francesc Duran. El rector va ser l'encarregat dels tràmits i de lliurar el dot a sa germana en aquests termes:

... per lo molt amor aporta vers la dita francesca, germana seva, y per que aquella sia en matrimoni collocada, dona a la dita francesca com a ben mereixent, y als seus y a qui ella volra, perpetuament, quatre centas lliuras, moneda barcelonesa, y las joyas y vestits a us del terme de Fals...

El rector va pagar una part del dot en diners i la resta en espècie. Aquesta va consistir en 50 quarteres de blat segolós. No es que mossèn Duran es dediqués a l'agricultura a les estones perdudes, sinó que el cereal provenia dels delmes que

els parroquians de Fals li lliuraven després de cada collita. Els delmes no eren pel manteniment del culte, sinó la principal font d'ingressos pel rector.

El Domingo i la Francesca van tenir quatre fills; els nois Josep i Isidre i les noies Maria i Rosa. Quan la Francesca el va deixar, es va casar amb Margarida Mussons, natural d'Òdena. La Margarida era vídua de Pere Biadiu de Camps i per això la primera cosa que va fer després de casar-s'hi va ser reclamar a la família dels Biadiu que li restituïssin les 75 lliures del dot de la vídua. La Margarida encara es trobava en la plenitud de la vida i va afegir tres fills més a la família; el Domingo, la Francesca i la Margarida.

Hem recollit dos deutes del Domingo: el 1682 devia tres dobles i mitja d'or a Joan Salitja de Sant Martí de les Esposes de Girona, i el 1688 una lliura i sis sous per un encàrrec fet a l'argenter de Manresa Enric Vandanent.

A mitjans de gener de 1698 el Domingo va emmalaltir i van córrer a buscar un notari de Manresa, perquè pugés a prendre-li testament. Va anomenar com a marmessors la seva dona i el seu germà Isidre. Va llegar una lliura a cadascuna de les confraries de la parròquia, que en aquell temps eren cinc; el Roser, Sant Vicenç, Sant Joan, Sant Isidre i Sant Agustí. A les filles de la primera muller els va destinar un dot de 200 lliures, i a les de la segona muller només 175 lliures. Als nois els va deixar quantitats que anaven de les 40 a les 50 lliures, diners que només podien cobrar quan marxessin de casa. El mateix tracte va ordenar pel nen o nena que la seva dona portava a la panxa. Va acabar el testament designant hereu al Josep. La malaltia deuria ser greu, ja que el 22 de febrer va ser obert i llegit el testament. A la seva vídua encara li van quedar ànims per casar-se per tercera vegada;

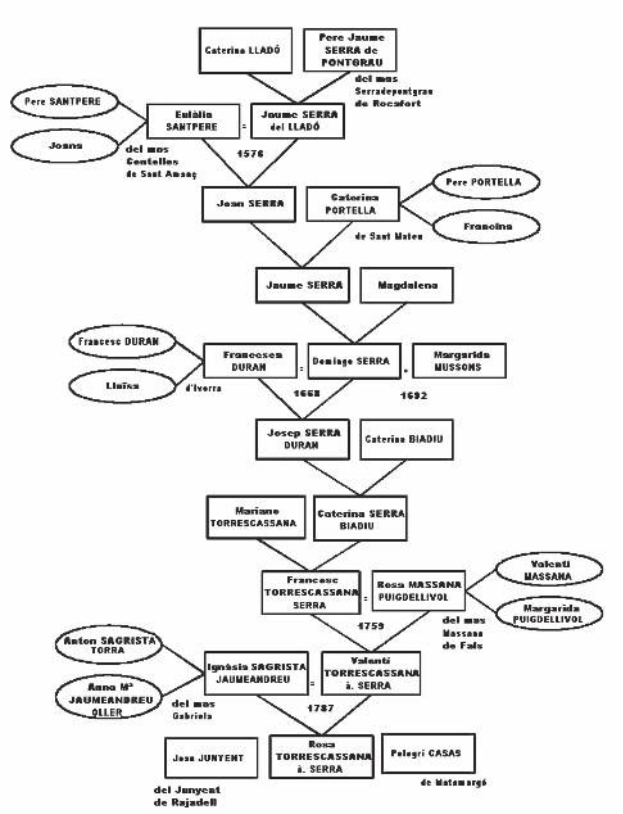

Base de premsa i corró.

ho va fer amb Pere Galí de Boixeda.

Josep Serra va ingressar el 1702 alguns diners amb els quals no comptava. L'amo del mas Boixeda es va atipar de pagar les pensions d'un censal que havia heretat dels avantpassats i va decidir liquidar-lo. Va pagar al Josep les 95 lliures del capital més unes altres quantitats en concepte d'endarreriments. El censal l'havia creat el besavi del Josep 64 anys enrere.

Però la situació econòmica del Josep no sempre era bona i de vegades es va veure obligat a manllevar diners. Així, el 1702 va vendre un censal de 50 lliures al rector de Sant Mateu, posant com a garantia un camp de 6 quarteres dit "lo Camp detrás lo Porxo", i el 1711 es va vendre un altre censal de 154 lliures a la Comunitat dels Preveres de Santpedor.

D'aquesta època tenim constància que al mas Serra hi tenien una parella de bous i una somera, i que s'hi estava un masover anomenat Magí Roca, qui va marxar-ne per anar a una altra masoveria el 1716. El Josep Serra va formar parella amb la Caterina Biadiu de Camps. El matrimoni no va tenir cap noi, de manera que el cognom Serra es va perdre, si bé es va conservar el nom de la casa.

La pubilla Caterina Serra es va casar amb el jove Mariano Torrescassana i va tenir quatre noies i dos nois. Al primer fill li van posar Mariano, però aquest no va arribar a heretar, perquè es va morir jovenet. Qui va ser hereu va ser Francesc Torrescassana, àlies Serra, el qual va contractar matrimoni el 1759 amb la Rosa, una filla dels amos del mas Massana de Fals. Com que era òrfena de pare, el seu germà Vicenç Massana, l'hereu, va ser qui va tenir la responsabilitat de lliurar les 400 lliures del dot, juntament amb dues caixes de fusta de noguer d'estil de caixa de monja, on hi havia tres vestits de primera qualitat i molta més roba.

El Francesc va augmentar el rendiment de la seva propietat amb el recurs de cedir terra en forma d'establiment a rabassa morta. Així per exemple, el 1768 va establir a Valentí Massana, de cal Resi, tres quarteres i mitja a la part dita "els Olivers Vells", sota les condicions habituals de la quarta part. De la mateixa manera va establir a Agustí Oller, el masover i més tard propietari del mas Torrablanca, dues quarteres

a la part dita "els Albets". Com que en aquell temps la terra anava buscada, va fer pagar als parcers una entrada de 9 i 6 lliures, respectivament. La part de l'heretat que conreava ell directament era l'anomenada "les quintanes del mas", però el 1769 va vendre's a carta de gràcia una catorzena part del que s'hi collia a un tal Josep Duocastella d'Aguilar, que n'hi va pagar 600 lliures.

En aquesta època va contreure alguns deutes, com per exemple un de 225 lliures a Josep Oliva, un comerciant de Súria. Li va prometre que el pagaria en tres terminis, amb les parts del vi dels seus parcers. Cada any li donaria 33 càrregues i 9 setzens i mig de vi, que l'Oliva havia de venir a recollir a l'hora de trascolar. Al cap dels tres anys li hauria donat cent càrregues, que a raó de 2 lliures i 2 sous la càrrega, sumaven les 225 lliures del deute.

El Francesc i la seva companya van tenir, com a mínim, tres descendents; el Valentí, el Francesc i la Maria. Aquesta darrera es va casar el 1801 amb el comerciant Josep Maxenchs, de Prats del Rei.

Com el seu pare, Valentí Torrescassana va trobar la muller en un altre mas del terme de Fals. Va casar-se el 1787 amb Ignàsia Sagristà, de la Gabriela, que va fer una aportació en forma de dot de 735 lliures.

En el capbreu que es va fer al juliol de 1791, l'amo va declarar que el mas Serra tenia una superfície de 1000 jornals de terra, i que dins dels seus terrenys hi havia un mas rònec que portava el nom de mas Pericó. També va dir que tenia donades a parts nou vinyes. El cens anual era de 21 sous, una quantitat de diners que havia esdevingut insignificant amb el pas del temps, però que simbolitzava el domini senyorial.

El Valentí va ser un home que no va gaudir de gaire bona salut i va morir bastant jove. Va deixar al darrere seu la vídua amb dues nenes petites, la Rosa i l'Anna Maria. Va fer el primer testament el 12 de juny de 1792 i dues setmanes després el va modificar. Entre d'altres disposicions piadoses va deixar encarregades cent misses per la seva ànima, mentre que en el terreny material va disposar que l'hereva fos la Rosa, i que per la Maria Anna, que llavors tenia un any i mig, se li reservés un dot de 750 lliures i un aixovar digne. Fins el darrer moment va mantenir l'esperança d'engendrar un fill baró que fos el seu successor. En el testament va deixar escrita la següent clàusula:

...deix i atorch a mi hereu universal als fills mascles que tal vegada en lo dia de la mia mort deixare y haure, no tots junts sino a lo un apres del altre, de grau e grau, servant sempre entre ells ordre de primogenitura...

Els seus desitjos no es van fer realitat i va abandonar aquest món sense haver tingut un noi, de manera que la següent mestressa i pubilla de mas Serra va ser la Rosa Serra Torrescassana, tal com es recull en la segona part de la història d'aquest mas.

Mas Perera

La primera menció d'aquest mas es troba en el capbreu que va manar fer Bernat de Fals el 1303. Hi ha un apartat que fa:

Encara fa e ha acostumat de fer lo mas de Guillem perera .I. perell dous la setmana de pascha. Item el mes de mayg .I.fex derba. Item .I. bestia jove de .II o de .III. ayns a cap de .IIII. anys. Item en temps de messes .I. fex de palla. Item en temps divern .I. fex de lenya. Item .IIII. diners danyell. Item jove e tragina. Item .I. perell de galines.

El gener de 1337, Berenguer Perera i un altre pagès van deixar 18 sous a Berenguer de Soler, un manresà que vivia al carrer de Bissurno. El 1342, la majoria de caps de casa de Fals, entre els quals s'hi comptava Berenguer Perera, es van reunir i van acordar vendre un violari de 1.050 sous, la qual cosa representava haver de pagar cada any 150 sous entre tots. El motiu de l'emprèstit no es menciona. A finals de 1399 va fer testament Blanca de Corrons, vídua de Pere Perera de Fals. Era la segona dona del Pere i va deixar tota la seva fortuna als parents de Manresa.

Després d'això, hi ha un buit total de notícies referents a la família Perera, i tot va pensar que els habitants del mas deurien ser víctimes de les pestes i desordres que van despoblar el país a partir de finals del segle XIV.

Quan es va normalitzar una mica la situació, el mas Perera va ser un dels masos abandonats que van unir-se

Vista general.

al patrimoni del mas Massana. El 5 de setembre de 1606, Francesc Massana, la seva muller Elisabet, i el seu fill Francesc, van vendre a carta de gràcia al seu veí Joan Bosch una gran peça de terra pertanyent al mas Perera. La terra constava d'una part de bosc i una part de conreu, i en la venda hi anaven inclosos els arbres fruiters, les pastures, i les fonts. Els afrontaments o límits de la peça estan especificats de forma precisa en el document de venda, i un bon coneixedor del terreny es podrà fer una bona idea de l'espai que ocupava l'antic mas Perera.

Noti's la barreja de llatí i català que emprava el notari per redactar allò que li dictaven els pagesos:

(...) terminatur ad oriente cum riaria de fals comensant al gorch negre, seguint dita riera fins dejus la reseclosa del molí de fals, et partim cum honoribus nostris dictis

venditoris, puyant de dita riera al cap del bals, haont y ha dos termas plantadas, seguint de aquí un single de rocha sobre un torrent al qual y ha altras dos termas, y tornant a dit torrent seguex fins al cap de aquell, haont y ha unas rocas grans, y al cap de ellas, dos termas plantadas, y puyant per un aragall costa amunt (...) y continuant dita paret y single arriba a las honors den jaume grau del mas grau, que es a sol ponent, haont y ha quatre termas plantadas, e ad occidente cum honoribus dicti mansi grau, comensant de ditas quatre termas y seguint tot dret arriba al cap de la serra del mas bosch de fals, y seguint sempre dita serra y tot serra avall fins a un tossalet, y part ab honors de joan torras galí, de dit tossalet fins al dit gorg negre ahont se torna a juntar.

L'empenyorament o venda a carta de gràcia d'una bona part de les terres del mas Parera, va finalitzar el 1645, quan Francesc Massana, el fill, va redimir la seva propietat pagant a Antoni Bosch, l'hereu del mas Bosch, 110 lliures,el valor de l'empenyorament. Va dipositar els diners a la Taula dels Canvis Comuns de la ciutat de Manresa, una mena de banca.

No es té constància que la casa del mas Perera fos habitada des que va ser abandonada pels seus amos. El més probable és que es convertís en un casalot rònec, on trobaven aixopluc els animals i el pastor del ramat. D'aquí li ve el nom de la "Barraca dels Bous" amb que era, i és, coneguda al poble.

Cap a l'any 1940, l'amo de cal Massana va fer construir una vivenda, de planta baixa i dos pisos, sobre el setial que ocupava la barraca. Els rocs de la construcció primitiva, que possiblement havien format part de l'antiga masia Perera, es van aprofitar per aixecar la part baixa de la nova casa, mentre que els pisos superiors es van fer amb maons.

A la casa hi va anar a viure el Josepet Massana Closa, amb la seva muller Trini Penas Piqué i el seu fill Domingo Massana Penas. Abans s'estaven a la masoveria del mas Massana, a la part més vella que dona al cantó nord, i van canviar de residència, perquè la casa nova estava en millors condicions.

El Domingo es va casar el 1943 amb Roser Planas Torras, de Sant Mateu, i va tenir dos fills; el Josep (1944) i el Pau (1947). La Roser Planas va morir el 1957, a l'edat de 44 anys, i poc després el Domingo va agafar les criatures i va anar a viure a Vilafruns, a prop d'on tenia la feina de sequiaire.

A continuació, la casa va ser ocupada pel matrimoni format per Àngel Bonvehí Basora i Quimeta Massana Mas. L'Àngel era germà de l'hereu del mas d'Oliveres de la Costa, i quan aquest va morir solter i sense fills, va ser l'Àngel i la seva germana Margarida qui van heretar la propietat. La Quimeta era filla de Quimet Massana Font, pertanyent a una altra branca dels Massana del Collet, i havia nascut a cal Quimet, la casa que havia construït el seu pare, al vessant dret de la riera de Fals, a prop del Pas de la Gabriela. El matrimoni va tenir una única filla, la Carme, que es va casar a Manresa. Durant molts anys els habitants del mas Perera pagaven un lloguer a l'amo de cal Massana, però cap a l'any 1997 l'amo els va vendre l'immoble amb una mica de terra al voltant. Després de la defunció de l'Àngel, esdevinguda el 2005, a la casa s'hi està sola la Quimeta.

Valentí Ibáñez; L'alcalde republicà

Valentí Ibáñez Llobet va néixer el 19 de gener de l'any 1900. Era fill de Salvador Ibáñez Vall i Josefa Llobet Viadiu, de cal Jepic de Fals. L'afecció per la política potser li va venir de casa, perquè el seu pare hi estava ficat. El Salvador Ibáñez va ser un dels representants de Fals que va entrar a l'Ajuntament el març de 1924, i va ser reelegit a les següents eleccions per tres anys més. L'alcalde Lluís Garriga Puig va ser destituït el juny de 1928, quedant al davant del Consistori el tinent d'alcalde, fins que el 2 de gener de 1929 es va procedir a una nova votació entre els membres de l'Ajuntament, i el Salvador Ibáñez va ser escollit alcalde. Només va ser-ho un any, però encara va tenir temps de fer algunes gestions per tal aconseguir terrenys per les escoles de Fals i Fonollosa, tot i que van ser infructuoses.

Valentí Ibáñez, conegut com el Jepic, i també el "Tino", va interessar-se per la política durant els anys convulsos de la dècada dels 30, quan es va entaular una forta oposició entre els interessos dels parcers o rabassaires i els propietaris de les terres. El clima de confrontació que vivia el país també afectava al nostre municipi, on molts parcers no estaven d'acord amb les condicions que els imposaven els amos i tenien l'esperança que un dia les coses canviarien. Alguns d'ells es van afiliar a la Unió de Rabassaires, un sindicat de classe, o a partits d'esquerra, mentre que els propietaris també s'organitzaven dins dels seus propis sindicats i partits. Valentí Ibáñez es va apuntar al partit de l'Esquerra Republicana de Catalunya, el partit del President Macià.

El 1931 les esquerres van guanyar les eleccions i el Govern monàrquic va haver de plegar i donar pas a la República. Les Corts republicanes van aprovar algunes lleis que permetien la reducció de les parts que els rabassaires havien de pagar als amos. El 1932 es va aprovar l'Estatut de Catalunya i el nou govern català també va afavorir els rabassaires, però les mesures no s'acabaven d'aplicar a causa de les reclamacions d'uns i altres. Mentrestant, el novembre de 1933 hi va haver eleccions al Parlament espanyol i es va produir una clara victòria electoral dels partits de dretes.

Valentí Ibáñez es va presentar a les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, unes eleccions que van ser arreu molt disputades i que van donar majoria d'esquerres a molts ajuntaments, entre els quals, el de Fonollosa. En el Ple Municipal que es va celebrar l'u de febrer de 1934, el Valentí va ser elegit Alcalde amb 5 vots a favor i un en blanc. Hi havia dos regidors més de Fals, Joan Espinalt, militant de la Unió de Rabassaires, i Pere Bastardas, que era de la Lliga. L'amo de Bastardes no representava el poble de Fals, sinó el de Camps, ja que llavors vivia al mas Junyent de Camps.

Una de les primers mesures que va implantar el nou Ajuntament fou canviar el segell municipal. Tenint en consideració el caràcter laic de la República, es va acordar canviar la tradicional creu de Fonollosa, per les quatre barres catalanes.

El febrer de 1934, un nombrós grup de veïns de Fals va presentar un escrit demanant que s'arreglés el camí carreter que comunicava el Molí de Boixeda amb l'estació de Rajadell. Valentí Ibáñez va donar suport a la reclamació i va enviar una sol·licitud al Conseller de Treball i Obres Públiques, demanat una subvenció per fer les obres. El 25 de juliol es va procedir a convertir en civil el cementiri de Fals, i el 30 de setembre el Jepic va tenir una reunió amb el Casas de Matamargó per pactar la compra d'un terreny per les escoles a la zona de la Creu.

Valentí Ibáñez.

Mentrestant, el Parlament de Catalunya havia aprovat l'abril de 1934 la controvertida Llei dels Contractes de Conreu, però el Govern de Madrid la va impugnar i, després de diversos episodis, el 6 d'octubre de 1934 el President Companys, amb el suport d'algunes milícies mal armades i d'uns milers de rabassaires desorganitzats, va revelar-se contra el govern de la República. La revolta va fracassar i va ser seguida d'una repressió contundent; el mateix President i molts rabassaires van acabar a la presó, i un decret va anul·lar els ajuntaments que havien estat escollits el gener d'aquell any.

Valentí Ibáñez va haver de cessar i passar la vara d'alcalde a Josep Grau Iglesias, el qual havia estat alcalde abans d'ell i era un ferm defensor de la causa dels propietaris. La primera decisió que va prendre la Comissió Gestora va ser recuperar l'antic segell de la creu.

El febrer de 1936, les esquerres van guanyar clarament a tot el país, i com a conseqüència es van indultar els presos dels Fets d'Octubre i es van restablir les institucions catalanes. Per una Ordre de la Generalitat, el 19 de febrer es van reintegrar als seus càrrecs el Valentí i la resta de regidors. En el primer Ple van acordar recuperar el segell i comprar una bandera republicana per penjar-la al balcó.

El 18 de juliol va esclatar la guerra i l'Ajuntament va haver de prendre mesures d'urgència. El seu poder de decisió estava condicionat pel Comité Antifeixista, del qual formaven parts tots els partits que s'oposaven al cop d'estat. L'agost va dimitir el secretari municipal, "per motius de salut", essent substituït per Andreu Claret. El 19 d'octubre es va constituir un nou ajuntament format per tres persones d'Esquerra Republicana, 3 de la Unió de Rabassaires, 3 de la Confederació Nacional del Treball (CNT), i 2 del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Valentí Ibáñez va ser escollit alcalde per unanimitat, i va acceptar el càrrec "en mig de les aclamacions i visques a la República i a la Revolució per part de tots els presents".

Dos dies després, el Valentí va agafar el tren i va baixar a Barcelona, a la seu de la Companyia Telefònica, per mirar d'aconseguir que posessin un telèfon públic a Fonollosa i un altre al Raval de Fals. Ho deuria aconseguir, perquè el desembre es van pagar 2.500 pessetes per la línia de Rajadell a Fals. Tal com reflecteixen les actes dels Plens, durant els mesos que van anar des de l'inici de la guerra fins a finals d'any, l'activitat municipal va ser frenètica i va estar molt condicionada per l'execució de diversos decrets de la Generalitat, com per exemple el que regulava la incautació i posterior subhasta dels béns dels facciosos.

No està documentada l'acció municipal durant els anys 1937 i 1938, perquè els registres de l'Ajuntament van ser destruïts, però se sap que durant el temps que va durar la guerra es van fer algunes obres públiques que van beneficiar al conjunt de la població. Així, es van fer clavegueres i es van pavimentar els carrers principals del raval de Fals, es van instal·lar alguns punts d'enllumenat públic, es va arreglar, amb la col·laboració dels veïns, el camí d'anar al Molí de Boixeda, es van comprar els terrenys per fer les escoles de Fonollosa i Camps, i es va aconseguir que la companyia elèctrica Anònima Manresana, (l'empresa del Selga havia estat incautada) posés comptadors a la majoria de cases a preu raonable.

En tot cas, va ser un període molt convuls, d'enfrontament entre persones del mateix poble a causa de les seves idees, i la valoració sobre el paper que va jugar l'alcalde republicà estarà inevitablement condicionada per la ideologia política de l'opinant.

Després de l'entrada dels nacionals, va ser designat alcalde provisional Josep Grau Iglesias, mentre que alguns que s'havien significat en política van emprendre el camí de l'exili. El Valentí Ibáñez es va quedar i el 26 de març de 1939 va lliurar al nou alcalde "el bastón de mando" i les 9.770 pessetes que hi havia a la caixa municipal, en bitllets de banc de la República que no tenien valor.

Mentre la màquina repressiva que va seguir la fi de la guerra es posava en funcionament, el Valentí va seguir vivint a casa seva, però es comportava de manera discreta i no es deixava veure gaire. Quan rebia la visita de la Guàrdia Civil s'amagava en un amagatall que hi havia a les golfes de la casa. La relació amb la seva germana i cunyat no era bona, i finalment va decidir creuar clandestinament la frontera i establir-se a la zona de Perpinyà, on tenia contactes. Va treballar un temps de pagès, a jornal, fins que el seu amo li va trobar una bona masoveria a la part de Tolouse, en un indret anomenat Lapenche.

L'amor de la seva vida va ser l'Agnès Grau Soler, de cal Mestre. Tenien afinitat ideològica, ja que l'Agnès era una xicota que tenia idees d'esquerra i més d'una vegada s'havia enfrontat amb algun cacic del poble. Quan el Valentí va marxar de Fals, l'Agnès no el va poder acompanyar, perquè tenia cura de la seva mare ferida, però després de la defunció d'aquesta, no va dubtar ni un moment i el 1947 va travessar la frontera a peu, per un camí de muntanya, per reunir-se amb el Valentí. Es van casar a França i van viure plegats fins que l'Agnès va morir, a l'edat de 52 anys.

El Valentí va arribar a l'edat de la jubilació i llavors va decidir tornar al seu país. No va poder viure a cal Jepic, perquè havia renunciat a l'herència a favor de les seves dues germanes. Es va instal·lar a Manresa, a casa de la Lluïsa. Va morir el 24 de novembre de 1984 i va ser enterrat al cementiri de Fals, com era el seu desig.

Forns i teuleries

Antigament, el material de construcció bàsic era la pedra, que s'utilitzava "en sec", posant els rocs de manera que encaixessin els uns amb els altres. Algunes construccions d'aquesta mena, sobretot si les pedres eren de forma regular, han perdurat durant molts segles. Les peces de pedra tenen però, una certa tendència a disgregar-se, així que es va inventar el ciment, una pasta per mantenir-les unides. L'argamassa o ciment primitiu es feia barrejant sorra i calç. La sorra es podia trobar amb facilitat en els terrenys sorrencs o a la llera dels rius i rieres, però la calç era un material que no es trobava a la natura, sinó que era el resultat d'un procés de fabricació.

La matèria primera de la calç és la pedra calcària, una roca sedimentària força abundant en les nostres contrades, en la composició de la qual predomina el carbonat càlcic. Per convertir la pedra calcària (carbonat càlcic) en calç (òxid càlcic) cal coure o cremar la pedra en un forn alimentat amb llenya. Per això, sempre trobem els forns en llocs on hi ha pedra a prop del bosc.

Els forns del nostre país són de forma cilíndrica per dins i quadrats per fora, i sovint es troben parcialment excavats en el terreny, encastats al pendent de la costa. Són oberts per dalt i a la part de baix hi ha una obertura o finestra, que es tapia en part durant la cocció de la fornada. Les parets són de pedra, revestides amb terra cuita.

La fabricació de calç anava a càrrec de colles d'homes, anomenats calcers o calciners, que començaven la feina trencant i arrossegant la pedra fins al forn. S'utilitzava pedra de qualsevol mida, però si era molt grossa es partia a cops de mall. El més expert de la colla carregava el forn començant des de baix. Primer col·locava unes pedres, separades un pam, que formaven l'assentament de la fornada. Sobre aquestes, s'hi posaven unes quantes pedres grosses, i de tirada en tirada, s'anava omplint el forn, quedant a l'interior un espai buit de forma cònica. A sobre de tot s'hi posava una capa de pedra menuda o pedruscall.

Llavors s'anava a fer llenya als boscos de les rodalies i es portaven amb la mula els feixos necessaris pel foc. El procés d'una fornada podia durar un mes llarg i es gastaven 200 o més feixos de llenya.

Un cop encès el forn, s'havia d'alimentar amb llenya, dia i nit, per mantenir l'elevada temperatura de l'interior. El tiratge es regulava obrint o tancant amb pedres i fang la finestra de la part baixa del forn. Al cap de tres dies s'apagava el foc i es deixava refredar la pedra cuita.

La calç es transportava amb sàrries fins a l' obra, on es barrejava amb aigua en una bassa feta a terra. En posar-se en contacte amb l'aigua, la calç "viva" "bullia" enèrgicament i es convertia en calc "morta". La pasta espessa es barrejava llavors amb cabassos de sorra per fer l'argamassa que utilitzaven els paletes.

La calç tenia també altres aplicacions, com desinfectar l'aigua de la cisterna, adobar pells, emblanquinar l'interior de les cases, per preparar el sulfat de coure, o per escampar-la als camps per matar les cuques i les males herbes.

L'home primitiu ja va descobrir que el fang cuit tenia unes propietats interessants; era rígid i no deixava passar l'aigua. Per això, en les vivendes i altres construccions

de pagès hi trobem diversos materials ceràmics, com les teules, les rajoles o els cairons de la tina.

La matèria primera és ben abundant a casa nostra, la terra argilosa, però per convertir-la en ceràmica cal coure-la en un forn, anomenat teuleria o bòbila.

Els forns d'obra antics són similars als forns de calç descrits abans, però la seva situació és diferent, ja que els solem trobar a prop de les cases i en un lloc on hi hagués aigua a l'abast.

El procés de fabricació començava cavant un talús argilós i portant les gleves de terra a una placeta o era, situada a prop del forn. Els terrossos es molien amb un corró arrossegat per un animal o a cops de maça. L'argila es garbellava i es pastava amb aigua en una basseta, removent la pasta amb un tiràs.

Amb motlles de fusta es donava forma a les teules o altres peces, utilitzant cendra perquè no s'enganxessin. Després de treure-les del motlle, es deixaven eixugar a l'ombra durant uns dies, fins que adquirien una certa consistència. De vegades es troben peces amb empremtes de dits, i ocasionalment, peces marcades amb la data o el nom de l'home que les va fer.

El forn es començava a carregar des de baix, posant primer un llit de maons, de manera que quedessin escletxes entre ells, per deixar circular l'aire calent. A sobre s'hi disposaven rengles de rajoles o teules, falcades amb trossos d'obra cuita per evitar que es desplacessin. Un cop s'havia omplert totalment la cambra de cocció, es tapava amb brancades i terra per permetre la sortida del fum del forn. A la part de sota s'hi encenien els feixos de llenya, i es procurava que el foc cremés regularment durant dues nits i un dia. Aleshores es tapava l'entrada d'aire amb rocs i fang i es deixava així set o vuit dies, perquè l'obra s'anés refredant a poc a poc i no s'esquerdés.

Al terme de Fals hem localitzat restes d'uns quants forns de calç i teuleries. La llista no està tancada, de manera que agrairíem a qualsevol persona que en sàpiga d'algun altre, que ens ho faci saber. La invenció del ciment "portland" va liquidar definitivament l'ús de la calç com a material de construcció, però sembla ser que alguns d'aquests forns van estar actius fins ben entrat el segle XX. Per exemple, al forn del mas Torreblanca es van fer les rajoles del terra de l'eixida a la dècada dels 30, però aquest forn ja no hi és, perquè el darrer propietari el va fer ensorrar.

Al camí del Forn s'hi troba la teuleria del mas Massana, que està bastant ensorrada. A la vora del camí que va del Grauet al Raval de la Creu hi ha la teuleria que subministrava els materials al dit mas. Al mas Oliveres de la Costa tenien dos forns. Del que es trobava al costat de la casa gairebé no en queden rastres, però al solell de la propietat, just a sota de cal Tòrrec, hi ha un forn en perfecte estat de conservació.

Al mas Boixeda s'hi troben tres forns; una teuleria a l'altra banda de la riera de Fontanet, una de més moderna a prop de la casa, a la part de llevant, que està força deteriorada, i un forn de calç al fons del barranc, en un lloc ara gairebé inaccessible.

La teuleria citada en primer lloc està molt ben conservada, malgrat estar sotmesa a les inclemències del temps. És tracta d'una construcció que aprofita el desnivell del terreny, de manera que a la part baixa hi ha el forn o cambra de combustió, i a la part alta la cambra de cocció. Té una planta gairebé quadrada de 5,50 m per 5,10 m, i una alçada de 4,30 m. (veure el croquis).

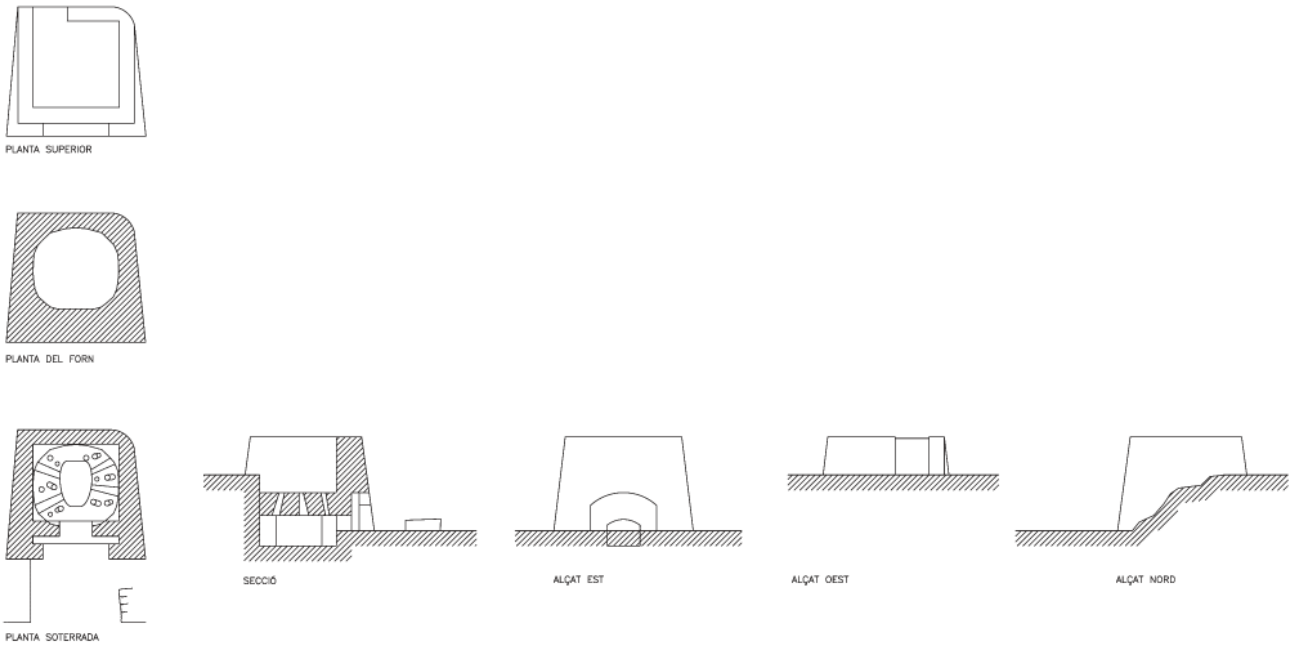

LA TEULERIA DE BOIXEDA

D'aquest forn se'n conserven en molt bon estat totes les seves parts. L'exterior està fet amb paret de pedra, que a les cantonades i brancals està totalment escairada; mentre que la resta és pedra de replè. A l'interior del forn encara es conserven els revestiments de parets i sostre amb fang recuit, gairebé vidriat, amb unes tuberes o xemeneies que acondueïen el fum i l'aire calent del forn a la cambra de cocció.

Per fer funcionar els forns de calç i teuleries, els propietaris es posaven d'acord amb una colla de rajolers. Així, en un tracte signat el 1683 entre un propietari de Salelles i un rajoler de Piera per fer dues fornades, una de calç i l'altre de rajola i teula, veiem com l'amo es compromet a carretejar al peu del forn la llenya, la pedra de calç i la terra. L'amo es queda tota la calç produïda, pagant dos sous la quartera, mentre que de les teules i la rajola doble, se'n fan cinc parts; dues per l'amo i tres pel rajoler. De la rajola petita se'n fan tres parts; una per l'amo i dues pel rajoler.

Jaume Grau, del Grauet, va fer un tracte el 1868 amb Mariano Fontanet, un pagès de Fals. El Fontanet es va comprometre a fabricar-li 3.000 teules, 2.000 maons, 2.000 rajoles, 1.000 cairons i 50 quintars de calç. A canvi, el Grauet li donaria 52 escuts en diner, dos sacs de blat, tres càrregues de vi, quatre quartans d'oli, i tres lliures carnisseres de "tocino". L'amo del Grauet li proporcionaria soques per cremar i la pedra de calç, i el Fontanet hauria d'assumir el cost de les peces que sortissin defectuoses.

Gràcies a una llibreta de comptes que es conserva en l'arxiu de la casa Grauet, disposem d'informació sobre la producció de la seva teuleria. El 28 de novembre de 1880 van enfornar teules, rajoles, maons, peces de cornisa, corbes, dogues, cairons de 5/4 de pam, i cairons de mig pam quadrat, que sumaven 12.960 peces en total. El 1884 van fer una fornada de 14.774 peces, que va requerir 113 jornals de feina, inclosos 3 duros per les nits que va caldre vetllar el forn encès.

En principi les cases fortes disposaven de teuleries i forns per seu propi consum, però en ocasions venien els excedents de producció als veïns. Així per exemple, l'amo del Grauet va vendre a diverses persones una part de la fornada abans esmentada. Els preus van ser els següents: 100 teules a 9 pessetes, 200 rajoles a 8 pessetes, 25 cairons a dues pessetes i 25 cèntims, una corba a 50 cèntims, i 100 maons a 6 pessetes.

Altres propietaris també venien materials de construcció; el 1868, Josep Galí de Boixeda va cobrar de l'Ajuntament 26 escuts per calç i sorra utilitzades per edificar la paret del cementiri nou; el 1915, Enric Vall de Vilaramó, de Boixeda, va vendre a Francesc Planas, àlies Pebràs, un parcer seu, 100 teules pel preu de 9 pessetes de plata; el 1912, l'Oliveres de la Costa va vendre 700 peces d'enrajolar, al preu de 4'5 pessetes la centena.

Boca del forn de cal Tòrrec.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Maig de 2007, número 36
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
37
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2007, NÚMERO 37

Mas Oliveres de Cantacorbs

A finals del segle 15è qui vivia al mas era en Bernat Grau de Cantacorbs, cognominat com el mateix mas. El Bernat era un cabaler del mas Grau del Pubill, no va tenir descendència masculina, i quan es va morir cap a l'any 1535, més o menys, va quedar hereva la pubilla, la Caterina Grau. Llavors aquesta ja estava casada amb Pere Oliveras, un cabaler del mas Oliveres de la Vall dels Horts. Aquest terme que avui pertany a Sant Fruitós era en aquell temps un feu del monestir de Sant Benet. Els pares del Pere eren Joan i Beneta.

La pubilla va morir poc abans del 1550, perquè aquell any el Pere va executar el testament de la Caterina i va crear un aniversari de 5 lliures a la parròquia, destinat a pagar la celebració perpètua d'una missa anual. Després de complir el seu deure amb l'ànima de la difunta, el vidu no va perdre el temps, i el mateix any es va casar amb una noia soltera, filla de l'hereu del mas Campserver. La noia es deia Montserrada i va venir dotada amb 40 lliures *...e les joyes seguents acostumades de donar, ço es, una flassada cardada, dues canes de bruneta, un coffre bo y rebedor, unes tovalles taulars, mige dotzena de tovalloles y un parell de lensols (....) pere oliveras fent aquestes coses de consentiment y voluntat de alguns parents y amichs seus promet que penra la dita montserrada per leyal muller ensemps ab la dita dot y joyes dats en lo present capitol per lo dit son pare a ella...*

El casament va ser triple, perquè el Pere va aprofitar l'avinentesa per casar la filla Joana amb el Joan Picalques àlies Campserver, l'hereu jove, i Tel seu primogènit Bernat amb una altra noia Campserver, la Caterina. Els dos darrers no van poder fer efectiu el matrimoni, perquè eren encara petits, però els capítols van quedar signats i garantits amb les arres i els avaladors corresponents. Si el matrimoni no es realitzava, la part que es tirés enrere havia de pagar a l'altra part una indemnització de 200 lliures. Tots els dots van ser de 40 lliures, de tal manera que cap casa hi va perdre. Amb el triple enllaç les dues cases van quedar ben emparentades, ja que la dona del Bernat era a la vegada la seva madrastra, i la jove del Pere era també la seva cunyada.

A partir del moment que el Pere va quedar al davant de la hisenda hi ha abundants mostres de la seva activitat. El 1550 va comprar a carta de gràcia un olivar dit "lo Comellar de la Figuera", i el 1566 un ermot dit "los Boigals", ambdues peces pertanyents al mas Grauet. El 1566 va comprar també a carta de gràcia un tros del mas Grau dit el "Pi verd del Camp de Ramones". El 1556 va arrendar a Antoni Bru de Rajadell les terres del mas Presseguer, actualment el Dalmau, que havia heretat de la seva dona Caterina.

Amb el pas dels anys el nom de la casa va canviar, i finals del segle 16è ja era anomenada sempre Oliveres de Cantacorbs.

Restes de l'antic Mas Cantacorbs

La següent generació va estar formada pel Bernat i la Caterina Picalques. Al primogènit li van posar Bernat, però van tenir altres fills. El Francesc i el Pere es van establir a Manresa, el primer com a sabater, el segon com a sastre. El Pere es va casar el 1610 amb Antiga, filla de l'occità Joan Perris, àlies del Tell. El Valentí va marxar de casa el 1589 en casar-se amb la pubilla del mas Bassols de Sant Amanç, i un altre fill, dit Benet, va estar-se alguns anys com a masover al mas del Coll de Rajadell. També hi havia dues filles, la Jerònima, casada amb Maurici Calafell, un paraire manresà, i l'Eulàlia, que es va casar primer amb Joan Braquet de les Malloles de Rajadell i després amb Joan Pich, un cotoner de Manresa. En casar-se amb el Pich, l'Eulàlia va anar a viure a la ciutat, on va fer testament el 1624. En el testament va recordar que el seu nebot Francesc, l'hereu, li devia 19 lliures que li havia deixat en dipòsit i que tenia a casa algunes pertinences seves *...nou llansols, un devant de llit, una faldilla de grana, una atzerena de color, tres anells de or y un altro de plata, un bancal, unas xinellas de grana, una cullera de plata y onse peses entre tovallons y tovallas...*

El Bernat va vendre's el 1577 la llenya d'un tros de bosc seu a un tal Joan Pagès, pel preu de 13 lliures i 5 sous. El 1578 va comprar a carta de gràcia una peça de terra gran i una feixa dita "Gibergues" a l'amo del Grauet, pagant-ne 90 lliures i mitja. La restitució es va fer 5 anys després. El 1587, l'hereu de Cantacorbs es va veure involucrat en una causa

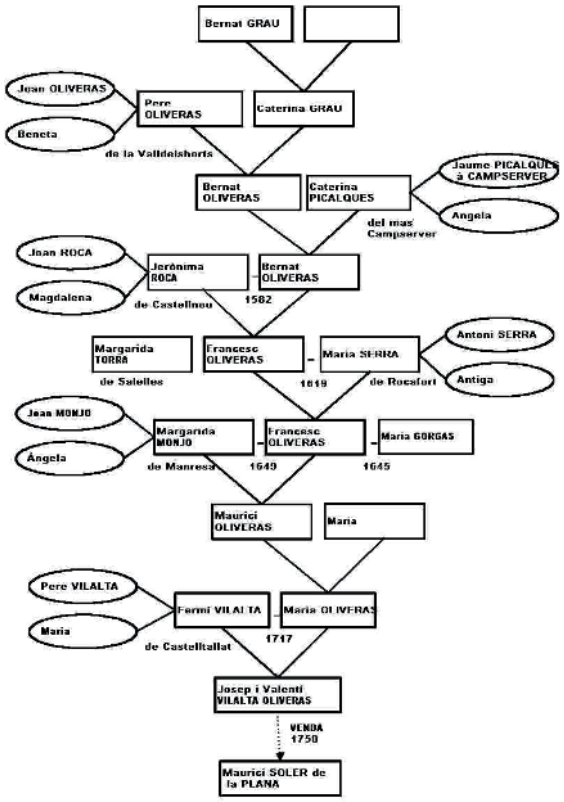

criminal en qualitat de testimoni. Va passar que van assassinar a Manresa l'amo del Puig de Rajadell, i es va escaure que el Bernat el va veure viu i assegut a la placeta de Valldaura el mateix dia a la posta de sol.

Va morir cap a l'any 1588 i llavors va succeir-lo el seu fill Bernat Oliveras, el qual estava casat des del 1582 amb Jerònima Roca, del terme de Castellnou del Bages. El dot havia estat de 200 lliures.

El Bernat es va desentendre força de la seva heretat i, com altres propietaris del seu temps, va parar casa a Manresa, adquirint així la consideració de ciutadà, que sembla que era millor a l'hora de pagar impostos. El setembre de 1604 hi va haver una subhasta pública d'algunes parts de l'heretat Cantacorbs, que es van adjudicar per 20 lliures el Francesc Massana de Rajadell i el Joan Torra del Galí, de Boixeda, anant a mitges. Les condicions són molt detallades, com mostra el fragment següent : *... los gorets de la heretat de cantacorps, so es, lo tros del camp de ramona y lo camp de domenyo, ab tot lo fems que es girat y pudrit que es en los corrals de dita casa per lo present any y splet venidor. Ab pacte que haian de pagar les parts en gra quan hauran batut a ell dit oliveras, so es, a la sisena y que la palla haia de restar en la hera de la dita casa servint sen lo bestiar qui betra y treginera y que la y han de fer pallers...*

Un mes més tard del tracte anterior, l'Oliveras va arrendar per un període de cinc anys la casa i la totalitat de les terres a Pere Torras, un pagès de Castellfollit del Boix. El contracte va ser redactat clar i català perquè les condicions fossin entenedores per a tothom. *... dit Torras sia obligat en conrroar a us y costum de bon pages, ascafullant los arbres fruiters com son roures alzines y altres, com se acostuma pagant dels grans cullira de sis una a la sisena, y de les boigues a la setena acceptat verema oli y canem y ortalissa. Dit oliveraes le y done juntament ab las herbas de la dita heretat per recompensa de les quals sia obligat dit torras de donarli sinquanta reals cada any, tambe per los aglans lo dit torras li done un tossino lo qual haya de triar dit oliveres en haverne triat hu dit torras per ell y asso cada ant. Que dit torras sia tengut en lleurar los tres lleurons primers de una boiga de dos corteras si dit oliveras ne fa...*

Encara que el Bernat habitualment feia vida a Manresa, es va reservar l'ús d'una habitació per si li venia de gust fer estada al seu mas Cantacorbs. A Manresa hi tenia algun patrimoni, segons es desprèn d'algunes vendes i empenyoraments que va fer. El 1605 es va desfer per 40 lliures d'un camp seu situat entre el Portal de Valldaura i el Torrent dels Predicadors. El 1609 va transferir al mercader Joan Amigant dos censals morts, un de 120 lliures i l'altre de 100 lliures. Els censals li rendien 11 lliures a l'any, però potser estava necessitat de diner en efectiu. El 1611 va empenyorar per 114 lliures un tros de vinya i olivar de dos jornals d'extensió, situat al Coll Manresa. El 1612 es va vendre al traginer Gabriel Puig per 100 lliures una casa amb un patí al darrera de 36 pams, situada al Portal de Valldaura, una de les portes de la muralla de la ciutat de Manresa.

Referent a l'apartat familiar, tenim notícia de tres fills del Bernat i la Jerònima. L'Agnès casada amb el tireter Pere Màrtir Casanovas, de Manresa, la Jerònima casada dues voltes, primer amb Joan Martí, i després amb Francesc Riera, un hereu de la banda de Vic, i el primogènit i successor Francesc Oliveras.

Quan el seu pare va morir cap el 1615, va ocupar el seu lloc el Francesc, quedant com a usufructuària la vídua Jerònima. El gener de 1619 el Francesc va fer esposalles amb la noia Maria Serra, de Rocafort. La núvia no tenia pare, així que va ser el seu germà qui va signar els pactes prematrimonials. Li van prometre 200 lliures de dot, pagades d'aquesta manera; 50 per la Santa Creu, 50 per Sant Miquel de setembre, i 100 al cap d'un any. El 1625 el Francesc va fer un negoci amb Gil Massana, amo del mas Massana de Rajadell i batlle del poble. El Gil li va deixar un ramat de 50 ovelles, a mig guany i a mitja pèrdua, una fórmula habitual. Els possibles beneficis, en forma d'anyells i llana, anaven al 50%, però si el llop es menjava unes quantes ovelles, el perjudici també era compartit. Els tractes són interessants: *...es pagaran los anyells el dia de St. Jaume y la llana al cap de vuit dies que hauran tos, com es practica y acostuma per esta terra. Lo dit oliveras se obliga en fer guardar aquelles be y desentment, fent la despesa al pastor y juntament ab los demes gastos se oferexen en ditas cosas, per quant en lo dia del tondre dit oliveras aja de fer la despesa y dit massana aja de pagar los jornals...*

Després d'enviudar, Francesc Oliveres va casar-se amb la donzella Margarida, filla de Jaume Torra de Salelles, la qual va venir acompanyada d'un dot de 225 lliures. El matrimoni va durar poc i el 1635 la Margarida va refer la seva vida al costat de Joan Oller, un pagès de Manresa. En morir el Francesc, aquest va deixar un fill de curta edat anomenat Francesc,

que era fill de la primera dona. Estava sota la responsabilitat dels tutors designats pel pare abans de morir, que eren el seu oncle Miquel Serra de Rocafort i Jaume Campserver de Manresa. Com que l'heretat no es podia cuidar, el 1639 la van arrendar per cinc anys a Pere i a Valentí Braquet de Rajadell. Els arrendataris havien de pagar la sisena part de les collites, podien fer servir la meitat de les botes del celler, havien de donar una certa quantitat d'oli, i pagar 14 lliures anuals pel dret de pasturar. Quan Francesc Oliveras va ser major d'edat va recuperar el domini de l'heretat.

El 1645 el Francesc Oliveras es va casar amb una vídua, la Margarida Gorgas, de Manresa, que havia estat muller del tra-

Llinda de finestra 1655

giner Rafel Duran. El dot va ser de 400 lliures. El matrimoni va ser de curta durada a causa de la defunció de la dona i el 1649 el Francesc va tornar-se a casar. La segona muller també es deia Margarida, i era filla de Joan Monjo, un blanquer del carrer d'Urgell de Manresa. Blanquer o assaonador era l'ofici dels qui treballaven les pells fins a convertir-les en cuirs. Era una activitat bastant pudenta, perquè calia macerar les pells en unes basses o calcines amb calç viva i altres substàncies.

Hem recopilat força mostres de l'activitat econòmica del Francesc, ja que sovint baixava a Manresa per comprar o vendre blat i altres grans.

El 1665 va comprar per 36 lliures una mula blanca, ja closa. El març de 1668 va comprar a crèdit 2 quarteres de blat segolós i 5 de civada. El preu era el que s'establiria a la plaça de Manresa el següent mes de juny. El 1669 va comprar a Francesc Calsina, un mercader que tenia botiga al carrer de les Barreres, 14 quarteres de blat segolós. El 1670 va comprar-li 8 quarteres de blat segolós i 5 de blat "palmolós". Aquests blats eren barrejats i d'inferior qualitat en comparació amb el blat bo o xeixa. El "palmolós" es va pagar aquell any a 2 lliures la quartera. El desembre de 1671 va comprometre's a subministrar a Francesc Xuriguera, un fabricant de claus, 40 càrregues de carbó de pi, pel preu de 32 lliures. Van quedar que si a mitjans de febrer no li havia servit el carbó, llavors el ferrer el compraria en un altre lloc a compte de l'Oliveras. Els anys 1673 i 1674 també va fer diverses compres de cereals a Manresa, la qual cosa porta a pensar que potser no tot era pel seu consum, sinó que en revenia a altres pagesos de Fals.

El Francesc i la Margarida van tenir un parell de filles. La Francesca la van casar el 1675 amb Jacint Senrechs, de Guardiola, i l'Agnès el 1676 amb l'hereu Jacint Enrich de la Serra, de Salelles. En el primer cas el dot va ser de 200 lliures i en el segon de 300 lliures, mentre que les dues noies van rebre el mateix aixovar, que va consistir en dues caixes de noguera, dos vestits bons i roba blanca.

El 23 de maig de 1679 el Francesc va fer testament en presència del rector mossèn Duran i el 1682 ja era difunt, perquè la Margarida constava com a vídua. L'hereu va ser el noi Maurici Oliveras, que tenia aleshores una edat compresa entre els 22 i els 25 anys.

El xicot va heretar una propietat endeutada fins al capdamunt, ja que durant l'etapa del seu pare, aquest s'havia dedicat a vendre censals i violaris a dojo. A primers de segle la casa estava carregada amb 10 censals, d'un capital conjunt de 745 lliures, tres violaris per valor de 169'5 lliures, i deutes per dots i altres coses, per valor de 157 lliures. Les pensions anuals dels censos i violaris pujaven a 62 lliures i 15 sous. Una veritable sagnia econòmica que no augurava res de bo.

El 1708, l'amo d'Oliveres va fer comptes i es va adonar que per quitar tots els censals i violaris, pagar les pensions endarrerides i satisfer els deutes, necessitava 1.400 lliures. Es va adreçar a les Quotidianes Distribucions, un organisme financer del Capítol de Canonges de la Seu de Manresa, i els va vendre un censal d'aquest valor, amb la qual cosa es reunia tot el passiu de l'heretat en mans d'un únic creditor. Els canonges s'hi van avenir de grat, perquè l'operació estava avalada per l'heretat Oliveres de Cantacorbs.

Aquest endeutament seria la causa que els Oliveras haguessin de vendre el seu patrimoni familiar unes dècades més tard, tal com s'exposa en la continuació d'aquest article.

La nissaga Oliveras tampoc tardaria en extingir-se, ja que l'únic fill del Maurici, dit Jeroni Oliveras, va morir jove, i les seves tres germanes no van conservar el cognom.

Cal Sabató

Aquesta casa es troba a la Vall del Bosc, a poca distància del torrent que separa els termes de Fals i Camps. La casa es va edificar en terres del mas Caselles, però no s'ha pogut trobar el document d'establiment, que permetria datar la casa amb precisió.

Se sap que pertanyia a Joan Vall i a la seva dona Antònia. El terreny on estava assentada la casa era d'un quartà, inclosa una petita era, i comptava amb una bassa per recollir l'aigua de la rasa. La casa era una construcció petita i d'estructura ben simple; uns baixos i un pis. Era coneguda amb el nom de cal Vall.

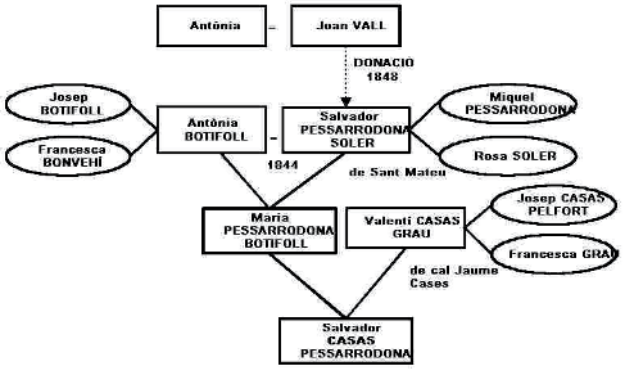

Ruïnes de la casa

Amb la casa hi anava un tros de vinya d'unes tres quarteres, que menava a parts el Joan Vall. També era quartaire de dues vinyes més; una del Grauet i l'altra del mas Bosc.

Els Vall no van arribar a tenir fills, de manera que van afillar-se una neboda, l'Antònia Botifoll Bonvehí. El setembre de 1844, la noia, que ja sobrepassava la trentena, es va unir en matrimoni amb el jove Salvador Pessarrodona Soler, natural de Sant Mateu. El germà de la núvia va fer una aportació de 50 lliures per tirar endavant la nova família, mentre que el Salvador va contribuir amb un capital de 360 lliures, que serien esmerçades en fer obres a la casa, la qual segurament les necessitava amb urgència. Els avis, ja molt vells, van fer hereus els joves, posant però, unes certes condicions. Els havien de tenir a casa i cuidar-los fins el final, i quan morissin, els havien de pagar un funeral digne i encarregar quaranta misses en sufragi de la seva ànima. Els joves no van trigar gaire a enterrar els seus benefactors. El 15 de juny de 1847, el Joan Vall va fer mutis, i sis mesos més tard, l'Antònia li va anar a fer companyia.

El Salvador va enviudar i llavors es va tornar a casar. Ho va fer amb Maria Serarols, de Coaner. Del primer matrimoni ja tenia tres filles, dites Maria, Antònia i Rosa, i del segon n'hi va arribar encara una altra, la Rosa. De xicots , cap ni un. La pubilla de la casa va ser la Maria Pessarrodona Botifoll.

La Maria es va casar amb un xicot de la casa veïna de cal Jaume Cases, el Valentí Casas Grau. El Valentí era fill de la segona dona del Josep Casas. La Maria i el Valentí van ser molt prolífics, van tenir deu fills, però només van veure'n a set casats, ja que el Lluís, el Joan i el Ramon van morir d'infants.

El vell Salvador va morir el 1899 a cal Sabató. Uns anys després, Salvador Casas Pessarrodona va agafar la família i els pares i es va traslladar al Pla de la Vila, una masoveria del mas Massana. Allà li va arribar la mort a la Maria, el 1923, i al Valentí, el 1927.

Mentrestant la casa de cal Sabató era ocupada per Maria Rosa Pessarrodona Serarols, filla de la segona muller de Salvador Pessarrodona Soler, i el seu marit Josep Bavia Vilalta. Tenien dos xicots, el Pere (nascut 1900) i l'Isidre (nascut 1904), i una noia, la Sió. Es conta que eren extremadament pobres, ja que l'únic mitjà de subsistència de la família era el conreu d'una vinya a l'Obaga del Grau i dos feixons a la part de sota de la casa.

El pare i el noi gran no s'avenien, i després d'anar al servei militar, aquest ja no va tornar més a Fals. La Sió no va fer gaire sort casant-se amb un home de la casa veïna de cal Ramon d'Oliveres, que era conegut amb el sobrenom del Ton dels Caterics.

Poc abans d'esclatar la guerra, els habitants de cal Sabató van deixar la casa per anar a viure a Callús.

Les forces de l'exèrcit republicà en retirada es van fer fortes en les immediacions de la casa abandonada, la qual cosa va provocar que la masia rebés l'impacte d'una bomba o obús d'artilleria, que li va ensorrar una part de la teulada. De llavors ençà, les velles parets han sofert les inclemències del temps, fins a convertir-se en una ruïna total.

El cens de 1897

Segons l'article 39 de la Instrucció del 10 de març de 1897, el secretari de l'Ajuntament de Fonollosa va haver de fer una relació de tots els edificis del terme, expressant si estaven ocupats o no, la distància que es trobaven del nucli de Fonollosa, i el nombre de persones que hi vivien. El cens es va completar a primers de maig d'aquell any.

En aquell temps, Fals era el poble més gran dels tres, en extensió i població. Comptava amb 116 edificis, mentre que Camps en tenia 79 i Fonollosa 99. Dels 116 edificis de Fals n'hi havia 9 que no eren aptes per viure, 12 eren cases buides, i les restants 93 cases estaven ocupades per 97 famílies. La població total del terme municipal era de 1.238 habitants, repartits de la següent manera: Fonollosa 374, Camps 350, i Fals 514 habitants.

El fenomen de l'emigració de pagesos cap a les ciutats, que van experimentar les zones rurals al llarg del segle 20è, va notar-se poc a Fals, que va mantenir la població durant la primera meitat del segle. En el padró de 1924 hi constaven 551 habitants, en el de 1940, 439 habitants, i en el de 1945, 447 habitants.

En la relació d'edificis i habitants que segueix, corresponent al cens de 1897, hi ha algunes cases que tenen un nom diferent de l'actual, però no dubtem que aquestes seran fàcilment identificades pel nostres lectors habituals.

RAVAL DE LA CREU

cal Cinto	7	cal Tei	4
cal Lluís	8	cal Jepic	3
cal Bardissa	4	cal Gaietano	9
cal Joan	6	cal Colom	9

RAVAL D'OLIVERES

cal Baumer	6	cal Pinsà	11
cal Gaietanon	6	cal Canyol	5
cal Mestre Costurer	3	cal Ferran	5
cal Jan del Molí	8	cal Francisquet	2
cal Torà	9	cal Parcer	6
cal Manuel	0	cal Jep Gran	5
cal Domingo	8	cal Ramon Colom	4
cal Tinai	3	ca l'Agustí	0
cal Cisteller	6	cal Balandrés	5
cal Mariano	3		

LLOC DEL GRAU

Grauet	11	la Mongia	3
Grau	3	el Colomer	0
ermita del Grau	0		

SANT VICENÇ DE FALS

església parroquial	0	torres de moros	0
rectoria	3		

CASES DISSEMINADES

Bastardes + masoveria	4	cal Jaume Cases	8
Boixeda	3	cal Gascó	7
capella de Boixeda	0	cal Sabató	4
Gabriela	13	cal Isidró	7
Jaume Andreu + masoveria	12	ca l'Esquerrà	0
capella de Jaumeandreu	0	cal Xamal	5
Montconill + masoveria	5	cal Canonge	7
Oliveres de la Costa + masoveria	8	cal Gardela	6
Oms	3	Tatger	4
Subirana + caseta	8	cal Jan de la Roca	3
Sant Andreu	3	cal Fontanet	6
església de S. Andreu	0	cal Janot	7
cal Magí del Balç	6	Oliveres del Pla	4
cal Baixiner	2	cal Cabot	2
cal Resi	5	ca l'Agustí Foses	3
Serra	12	ca l'Isidre Foses	5
Pla de la Vila	8	cal Requeret	10
Molí de Fals	3	cal Joan Foses	2
cal Pere Guinard	5	cal Sadurní	6
Molí de Boixeda	3	ca l'Isidron	4
cal Gorg Negre	5	la Fassina	5
caseta de Boixeda	6	ca la Rosa	4
cal Tico Vell	9	cal Felip	6
cal Tico Nou	4	la Torre	7
Bosch	6	la Mallancosa	9
cal Morro Negre	0	cal Saldes	0
cal Carboner	3	cal Domingo	9
cal Sedarnà	5	Massana	2
cal Guinarder	5	la Caseta	0
Betlem	2	cal Collet	8
cal Casó	4	cal Collbaix	7
cal Gaig	8	Torreblanca	6
cal Fadrins Rubinat	4	capella de Torreblanca	0
cal Ramon d'Oliveres	4	Campcerver + masoveria	8
Caseta del Soler	10	cal Vicenç	4

El poble contra el rector; estudi d'un procès judicial

,

Les tensions suscitades pel control de les terres de la parròquia cap a mitjans de segle XVIII varen acabar en un enfrontament obert entre diversos propietaris del terme. Algunes manifestacions del conflicte, les que reflecteixen les animadversions de to més personal, han restat enregistrades en documents esparsos, tant de tall notarial com en d'altres modalitats. Però l'evidència palpable de la disputa és el sumari de les actuacions judicials obertes arran d'un incident que, al capdavall, només n'era la punta d'iceberg. Concretament, la suplantació dels administradors electes de la Confraria de Sant Vicenç de l'any 1754 per uns altres nomenats pel rector Domènec Feliu, un dicteri que bona part de la comunitat de Fals, encapçalada per Francesc Moncunill, va considerar inadmissible del tot. Els cinccents folis –gairebé un miler de planes cal·ligrafiades– del sumari número 15.026 de la col·lecció de Plets Civils de la Reial Audiència de Catalunya, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), faciliten una munió de dades i detalls de l'enfrontament els quals he procurat resumir en aquest text.

La demanda fou introduïda a Sala Civil de la Reial Audiència del Principat de Catalunya en data de 9 d'octubre de 1755 per Maurici Torres i Prat, causídic de Barcelona, com a procurador de Francesc Moncunill, pagès i batlle de Sant Vicenç de Fals, amb Bartomeu Sagristà i Josep Grau, regidors, i Vicenç Massana, Agustí Junyent i Joan Torras, administradors electes i burlats de la Confraria de Sant Vicenç. Bona prova de la importància de les terres de la Confraria en l'afer va ser la seva valoració per un import superior a mil lliures, la quantitat mínima en disputa exigida per la legislació de l'època per a poder ser admesa una causa davant l'Audiència.

En el seu escrit de presentació, el procurador Torres informava a la Sala que el poble de Fals tenia una Confraria o Obra Pia dedicada a Sant Vicenç, fundada de temps immemorial i amb altar a l'església parroquial. El poble tenia la facultat d'escollir els administradors de la confraria els quals recollien les almoines i administraven les terres i la casa propietat de l'Obra Pia. Els diners eren dipositats en una caixa amb tres claus i, en l'acte de relleu anyal, els administradors sortints havien de passar comptes amb els entrants davant del batlle com a interventor. També informava que els nous administradors per a l'any 1754, als quals representava, havien estat elegits segons costum en la diada de Sant Vicenç, el 22 de gener. Però el rector Domènec Feliu, pel seu compte i risc, havia nomenat Valentí Jaumeandreu, el gran propietari del mas, i Martí Montell, un mosso seu, els quals varen suplantar els electes. Aquests es negaren a lliurar les claus de la caixa als intrusos i el rector la va fer espanyar a cops, "...con gran escándalo de todo el Pueblo". D'aleshores ençà, les almoines de la Confraria s'havien estroncat, així com el producte de l'arrendament de la casa i terres de la seva propietat. De tot plegat, afegia Torres, el culte parroquial se'n ressentia molt i, en conseqüència, sol·licitava que el batlle "y singulares de dicho Lugar" fossin confirmats per a nomenar els administradors de la confraria i s'ordenés la separació de Jaumeandreu i Montell dels càrrecs usurpats.

Procurador dels tribunals

L'estira i arronsa entre les parts s'inaugurà amb un memorial del procurador Maurici Torres datat el 29 de març de 1756, en el qual s'estenia en els temes anunciats en l'escrit de presentació. Ni Jaumeandreu ni Feliu, més de mig any després d'assabentar-se de la interposició de la causa, encara no havien fet cap pas per a contrarestar-la. Precisament, i per a demostrar que la part del batlle Moncunill no s'aturaria davant de les dificultats i les despeses, i forçar així la compareixença de la part contrària, Maurici Torres va sol·licitar autorització per a celebrar una roda de testimonis de la seva provisió per a provar els capítols de les memòries. El tribunal la va concedir immediatament.

La roda de testimonis, celebrada a l'estudi manresà de l'Alcalde Major davant del notari Joan Abadal, a la plaça de l'Om, va començar el dia 11 d'abril de 1756 i va finir el dia 26 del mateix mes. No cal dir que les respostes dels deu testimonis cridats a declarar per Maurici Torres foren d'aprovació unànime i incondicional dels seus capítols. Tots eren pagesos. La majoria confessaren tenir més de seixanta anys i ser residents a pobles veïns. De Fals mateix hi havia Baltasar Vilar, Jacint i Francesc Grau, i Pau Massa-

na, oncle de Vicenç Massana, bo i assegurant "que por esto no ha dexado de dezir la verdad", i Melcior i Josep Casellas. Les escriptures notarials de les declaracions foren remeses a l'Audiència on foren incloses en el sumari.

Mentre les actuacions de l'acusació se succeïen a velocitat vertiginosa, la part contrària no donava senyals de vida. No va ser fins a la conclusió de les declaracions dels testimonis dels acusadors que reaccionaren. El rector Domènec Feliu va replicar personalment, sense procurador, el 5 de maig de 1756, desempallegant-se de Jaumeandreu i de Montell. La línia d'argumentació de Feliu fou la de negar qualsevol tret laïcal a la confraria. Segons el rector, la confraria de Sant Vicenç era de fundació eclesiàstica i, per això mateix, era ell qui l'havia de dirigir i escollir els dos administradors adjunts. Per a provar-ho, va aportar còpia notarial dels decrets de diverses visites episcopals a la parròquia de Fals, ben bé des d'un segle enrere, en les quals es feia esment de l'obligació de presentar els comptes de la Confraria davant del rector.

En segon lloc, Feliu va presentar còpia de l'escriptura d'establiment a rabassa morta a favor d'un treballador de Fals en terres administrades per la confraria de Sant Vicenç de l'any 1743. La cessió havia estat concedida pel rector d'aleshores, mossèn Tomàs Bofill, juntament amb altres dos administradors la identitat dels quals ja coneixem: Valentí Jaumeandreu i Valentí Massana. Però per a efectuar l'alienació els havia calgut obtenir llicència del Bisbe de Vic. Aquest era un dels actes probatoris del caràcter sacre de la confraria més sòlids aportats pel rector Feliu. Així doncs, Feliu es considerava el primer Administrador de la Confraria i, en conseqüència, la seva conducta en l'incident de la diada de Sant Vicenç de 1754 havia estat motivada per a defensar una preeminència que li havia estat usurpada.

Malgrat la impetuositat de l'aparició d'una i altra part, va transcórrer gairebé un any fins que el plet ressuscités dels llimbs. El 16 de març de 1757, el procurador del Rector iniciava la seva tanda de memorials amb un canvi argumental important: el seu patrocinat no podia ser jutjat a l'Audiència per gaudir de fur eclesiàstic. Calia, segons el procurador, traslladar el plet al tribunal eclesiàstic del Deganat del Bages amb seu a Manresa i, més concretament, a l'església de la Seu. És evident que allí hauria trobat un clima molt més propici per al bon fi de les seves pretensions. La part contrària va cuitar a refusar la pretensió d'excepcionalitat de fur. El procurador del batlle i dels administradors burlats va negar la pretensió del rector Feliu i, per tant, el plet havia de continuar davant d'un tribunal seglar.

Possiblement, el decret de visita per a neutralitzar més delicat era el del bisbe Marimon de 1725 en el qual ordenava expressament que els candidats a administradors havien de tenir el vist-i-plau del rector. En aquest punt, el procurador Torres va efectuar una maniobra diversiva bo i pretenent que el bisbe hauria confós l'Obreria Parroquial amb l'Administració de la Confraria. En definitiva, aquell vist-i-plau no havia estat observat mai en la confraria perquè anava dirigit a la institució que vetllava per l'edifici del temple, això és l'Obreria, dirigida aquesta sí pel rector. Noteu, doncs, l'enrevessament al qual podien arribar les disquisicions entre procuradors!

Tot amb tot, ambdues parts es van avenir a demanar sentència al tribunal sobre la conveniència de portar el plet al tribunal eclesiàstic de Manresa. En altres paraules, demanaven a la Sala Civil de l'Audiència si s'inhibia o no del cas. La Reial Provisió de l'Audiència del Principat de Catalunya del 14 de febrer de 1758 va denegar la inhibició de fur sol·licitada pel reverend Domènec Feliu. És a dir, el plet hauria de continuar a l'Audiència. I amb això es tancava la primera part del plet.

Com era d'esperar, el procurador de mossèn Feliu va recórrer la provisió el mateix mes de febrer de 1758. El plet s'allargaria cinc anys més amb l'únic objectiu de fer canviar d'opinió al tribunal i aconseguir el trasllat del cas al tribunal eclesiàstic de Manresa. Per a refermar la seva posició, el Rector va donar poders de representació al notari barceloní Josep Fuster i Febrés, el qual demostraria ser un veritable especialista de temes judicials eclesiàstics. Fuster va argumentar, i no li faltava pas raó, que l'Obreria Parroquial i la Confraria de Sant Vicenç de Fals eren el mateix a la pràctica i, per tant, de fundació i direcció eclesiàstica incontestable. La part contrària havia exagerat les funcions i un suposat estatut laic de la Confraria fins a engolir l'Obreria i arrabassar-li la direcció. La reacció enfurismada de mossèn Feliu havia estat justificada del tot davant l'espoli que va patir. Fuster rematava la seva exposició amb la sol·licitud d'una roda de testimonis per a recolzar les afirmacions. L'Audiència va admetre la recepció de testimonis per la part del rector amb la possibilitat, però, de contradicció per la part contrària. Torres i Prat s'hi avingué ben aviat.

Com sigui que la part del batlle havia recusat tots els notaris de Manresa per a rebre les declaracions dels testimonis aportats per Domènec Feliu sobre el memorial del procurador Febrer, aquesta part hagué de cercar aixopluc en una altra localitat. La van trobar a Sant Joan de Vilatorrada, a casa de Valentí Feixas i Llobet, batlle "por su Real Majestad" i, per tant, el jutge local d'aquell terme, a tocar de Fals. El notari Jaume Xipell i Burgueroles, reial i públic de Santpedor, va tenir cura de la legalització de les declaracions d'onze testimonis emeses durant el mes de gener de 1760.

La procedència i la qualitat dels testimonis del rector, així com la tebior en les seves declaracions, fan sospitar sobre la debilitat de la seva posició. En efecte, dels set testimonis pagesos, només un era arrelat a Fals, l'Anton Sagristà, el qual, amb l'objectiu de reblar a fons les posicions del rector, del qual era incondicional, fa un testimoni deliberadament llarg i detallat tot i que no afegeix res de nou. Val la pena recordar que Sagristà era gendre de Valentí Jaumeandreu, el qual, sigui dit també de passada, en aquestes dates ja era difunt. Altres tres testimonis foren capellans, cal suposar del cercle d'amistats, diguem-ne professionals, del rector Feliu. D'entre aquests, la declara-

ció de Francesc Regués, prevere beneficiat de la Seu de Manresa i rector de la parròquia de Santa Maria de Monistrolet, és la de to més espontani i, per això mateix, la més informativa. Naturalment, el testimoni és molt favorable a les pretensions del rector i assegura haver estat a Fals en moltes ocasions.

Lletrat del segle XVIII

No caldria dir, però no sobra pas recordar-ho, que els capítols de la part contrària reberen el vist i plau absolut i contundent dels testimonis que va cridar a declarar a casa de l'Alcalde Major de Manresa davant el notari Francesc Ratllat durant el mes de desembre de 1759. Els noms dels testimonis de Fals denoten prou bé el parentiu entre molts d'ells sense necessitat de recordar les protestes que això va motivar al procurador de la part contrària: Joan, Jacint i Vicenç Grau; Pau i Valentí Massana; Josep i Pere Junyent (a) Clarena, natural de Manresa el primer i de Camps el segon però ambdós residents a Fals de feia molts anys; Tomàs Moncunill, habitant a Manresa i germà de Francesc, l'impulsor del plet. En fi, també eren de Fals: Josep Sagristà, parent mal avingut d'Anton, i Jacint Feixas. De fora només hi havia Isidre Dalmau, de Rajadell, i Joan Espluga, mestre d'obres de Manresa.

La darrera al·legació de Maurici Torres fou feta el 8 de juliol de 1761 per a insistir sobre el caràcter laic de la confraria i per a negar qualsevol valor normatiu a les actes de visita pastoral dels bisbes. Sol·licita, altra volta, portar el cas al Relator i dictar sentència. Finalment, el 20 de juliol de 1761, Fuster se li afegeix. Els regidors de la Sala Civil de l'Audiència s'ho prendrien amb calma. La sentència encara va tardar un any i mig en arribar. El 9 de febrer de 1763 confirmaven la del 14 de febrer de 1758 la qual, recordemho, negava el traspàs de la causa a un tribunal eclesiàstic. En aquesta tessitura, el procés es va tallar sense cap altre actuació. No sabrem pas si el silenci judicial que va seguir es pot interpretar com una acceptació de derrota per la part de mossèn Domènec Feliu. Sigui com sigui, el rector va morir el novembre de 1764 sense haver iniciat cap més recurs. Era prou clar, que, de prosseguir el plet, el tribunal acabaria donant la raó a la part contrària i perdria la direcció de l'administració.

Per altra banda, el decorat local de Fals havia començat a canviar juntament amb tot el país durant aquells anys. La bonança econòmica va desfermar una gran onada d'establiments de patis per a construir i, sobretot, de peces en rabassa per a plantar i conrear vinya. Les terres de Sant Vicenç no podien pas restar-ne alienes a causa de la picabaralla sobre qui les dirigia. És molt significatiu que el procurador Torres i Prat, de la part del batlle, denunciés les maniobres dels administradors sobrevinguts del rector, perquè "...amenazaban a alquilar a las personas que les pareciesse bien la Casa y tierras referidas..." de Sant Vicenç (1760). Això era, segons Torres, el que havia alterat els ànims del poble de debó.

Així doncs, calia trobar un deslloriga dor acceptable per a tothom i fer viable l'aprofitament de les terres parroquials. Com ja sabem per una altra notícia avançada en aquestes mateixes planes, la disputa es resoldrà en un empat. La concòrdia entre el bisbe de Vic, el Dr. Fra Bartomeu Sarmentero, representat pel rector de Rajadell, mossèn Pasqual Godayol, expressament comissionat per a tals afers, i la comunitat de la parròquia i terme de Sant Vicenç de Fals representada per Anton Sagristà, batlle, Agustí Massana i Urbici Bastardas, regidors, va ser signada a Manresa el 9 de febrer de 1765. En essència, els pactes confirmaven el rector de Fals en el lloc de supervisor espiritual i material de totes les confraries del poble, però hauria d'abstenir-se d'intervenir en l'elecció dels administradors. La direcció pactada per a la confraria feia pensar, doncs, en un representació prou equilibrada com per a evitar les sospites de favoritisme.

Quedaven enrere molts anys de mala maror. En una societat, la direcció de la qual barrejava els termes jurídics, els polítics i els normatius de manera molt sovint inextricable, la iniciativa de portar el conflicte davant d'un tribunal va ser el primer pas vers el compromís pacificador.

Pau Alegre Nadal
Centre d'Estudis del Bages

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2007, número 37
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
38
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2007, NÚMERO 38

Mas Oms (1ª part)

Antoni Torreblanca, hereu del mas Torreblanca (avui dit Oms), residia habitualment a Manresa, però tenia cura dels negocis del seus masos de Fals. En plural, perquè a més del principal, posseïa els masos Solà i Torreguitzana. El setembre de 1481 va comprar una altra propietat situada al terme de Fals, dita "la casa d'en Pere Moncunill". Es deuria tractar d'un mas rònec, però la seva localització ens és totalment desconeguda. El venedor va ser el Miquel Arbonés, un ferrer de Manresa que era l'hereu del mas Arbonés de Sant Martí de Torruella. El preu de la compravenda va ser de 22 lliures.

El 1491, l'Antoni va rebre per mà d'un notari de Barcelona els diners que Vicenç Rovira de Calonge li devia encara per un bou que li havia venut. El 1493 va vendre dos rossins, un a l'assaonador Joan Cardona, l'altre, al traginer Pere Corteyoles. El 1494, Antoni Torreblanca i el seu fill Melcior van reconèixer deure 10 lliures a Maurici Canet de Manresa.

L'abril de 1497, Vicenç Sala, l'amo del mas Sala de Fals (ara Massana), va reconèixer que Francina, muller de l'Antoni, li havia satisfet les 10 lliures de l'empenyorament del mas Torreguitzana. La Francina havia esdevingut la propietària del mas després de la mort del seu germà Guillem de Torreguitzana, que era qui havia fet l'empenyorament al Sala. Per via de matrimoni doncs, el mas Torreguitzana havia passat a formar part del patrimoni dels hereus de Torreblanca.

A més del Melcior, l'Antoni i la Francina tenien dues noies. La Margarida es va casar el 1492 amb Francesc Sitjar, beiner o fabricant de beines (d'espasa?). Era el segon matrimoni de la Margarida i aquesta va aportar al nou marit 21 lliures i mitja. Una altra filla, la Coloma, es va casar amb Joan de la Sala, carnisser de Manresa. Per pagar les 15 lliures del dot, el 1501 l'Antoni va hipotecar a favor del seu gendre el mas Solà.

El 1503 encara vivia l'Antoni, perquè consta que va vendre's una peça de terra erma, situada al costat del Molí del Rossell de Manresa. Però després d'aquesta data, ja hi trobem com a cap de casa el Melcior Torreblanca.

Entremig hi ha una dada inquietant perquè no concorda amb la resta. La consignem però, per si un dia s'hi pot trobar el sentit. En dos documents de 1519 i 1521, hi figura com hereu un Joan Torreblanca.

El 1503, Melcior Torreblanca va recuperar el mas Solà, pagant al seu cunyat Joan Sala les 15 lliures, que era el valor de l'empenyorament. El 1517 va vendre per 9 ducats una animal a l'hereu del mas Truyols de Cardona. El 1522 va rebre finalment les 15 lliures del dot de la seva muller Joana. No les hi va pagar directament el seu cunyat Joan Comallonga, sinó que ho va fer un tal Joan Soler, qui tenia ocupat el mas del Comallonga. El 1532 va vendre al cavaller Bernat d'Aymerich un tros de terra que tenia de pertinències del mas del Guix de Manresa.

Llinda d'una cambra de la sala

Als dos nois que tenia els va repartir els béns; al Melcior li va deixar en herència el mas Solà (ara Torreblanca), mentre que al Joan, el primogènit, li va deixar el mas Torreblanca (ara Oms).

En una data sense determinar, Joan Torrablanca va recuperar de Pere Massana el domini del mas Trulls, un mas rònec englobat dins la gleva de Torreblanca, que el pare del Joan havia venut a carta de gràcia al Massana per 36 lliures. El 1545 el Joan va reconèixer per escrit que devia 14 ducats a Antoni Puigdellívol, de Castelltallat, per dues càrregues d'oli que aquest li havia venut. Tenim més mostres de la seva activitat comercial; així el 1549 va quedar a deure 7 ducats per un bou de color castany, 11 lliures per un quintar i tretze lliures (de pes) de llana, i 15 lliures i 12 sous per tres peces d'estam; el 1550 va comprar 70 quarteres de civada la vídua d'Aleix Pla de Manresa, al preu de 8 sous la quartera. El febrer del mateix any va adquirir una part de casa a la Placeta de mossèn Gaver de Manresa a Miquel Serramalera, causídic (advocat), per 29 lliures en forma de censal. Van signar l'aval del censal el seu germà Melcior i el seu gendre Miquel Puigdellívol. El 1557 va comprar un ase bru al teixidor manresà Nicolàs Custiol i una parella de bous al noble Bernat de Aymerich. També va vendre 9 quarteres de blat a Bernat Guilar, un treballador occità que vivia a Fals. El 1564 va comprar un ruc de pèl blanquinós a Maurici Molins de Manresa i el 1566 va vendre's una mula negra per 14 ducats. No hi ha més notícies seves després d'aquesta data.

Els negocis del Joan no deurien ser gaire profitosos perquè va anar acumulant deutes, de manera que es va veure

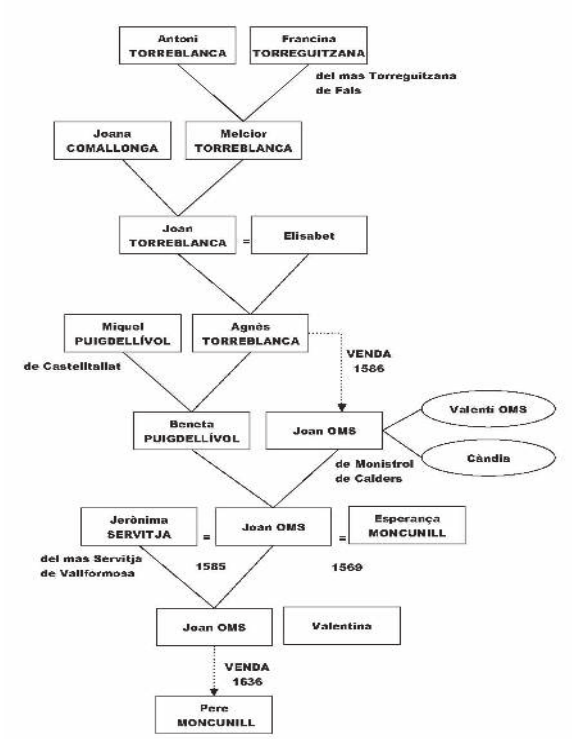

abocat a empenyorar la seva heretat. L'heretat Torreblanca estava formada en aquell temps per les terres de tres masos diferents; el mas principal, el mas Torreguitzana, habitat per uns masovers, i el mas Trull, completament enrunat. El 11 de març de 1558, a la rectoria de Sant Joan de Vilatorrada, es va efectuar la venda a carta de gràcia per 300 lliures a Joan Oms, el qual ja vivia a casa seva, perquè estava casat amb la Beneta, una néta del Joan.

Les parts van incloure en el contracte una clàusula curiosa. Els Torreblanca es van comprometre a casar, quan tinguessin l'edat necessària, la nena Margarida, una altra néta del Joan, amb el nen Joan, el fill del Joan Oms. Un compromís entre criatures com aquest era corrent a l'època, però aquesta vegada no va arribar a materialitzar-se, com veurem més avall.

En l'apartat familiar, tenim que el Joan estava casat amb l'Elisabet i tenia una filla única, l'Agnès.

A l'Agnès l'havia casat amb el jove Miquel Puigdellívol, natural de Castelltallat. La pubilla i el seu home van tenir tres fills, la Beneta, la Margarida i el Francesc, però el Miquel va morir bastant jove i el 1565 l'Agnès ja es trobava vídua amb una filla casada, una filla per merèixer i el nen petit. Per sort, tenia el suport dels tutors que havia designat el difunt marit per tenir cura dels més joves. Els tutors eren Valentí Puigdellívol, l'amo del mas Bastardes, i Melcior Torrablanca, l'amo del Solà i oncle de l'Agnès. Aquests es van preocupar per trobar de seguida un marit per la Margarida, ja que el Joan Oms havia trencat el seu compromís de casar-s'hi. La van casar amb Antoni Font, un teixidor procedent de Sarlat (França).

L'Agnès va fer testament el 1583, fent hereu al Francesc, però encara va viure uns quants anys més. El 31 de març de 1586, davant del notari de Barcelona Joan Sala, l'Agnès i els tutors del seu fill menor d'edat, van renunciar al dret de lluir, és a dir, recuperar, l'heretat que havia empenyorat Joan Torreblanca a l'Oms, a canvi d'una compensació de 200 lliures. D'aquesta manera, el Joan Oms quedava com a únic propietari de l'antiquíssim mas Torreblanca, que a partir de llavors va passar a denominar-se mas Oms. El nom no es va perdre del tot però, perquè el mas Solà, on hi vivia una altra branca de la família Torreblanca, va canviar el seu nom antic i va passar de Solà a dir-se Torreblanca, el nom que conserva a l'actualitat.

Ara és l'hora de parlar un xic dels antecedents d'aquest Oms, un foraster que va entrar al mas Torreblanca com a gendre i va acabar fent-lo seu.

Joan Oms (I) era fill de Valentí Homs o Oms i de Càndia, pagesos de la parròquia de Sant Feliu de Monistrol de Calders. A partir del 1551 el trobem vivint al mas Besora de Sant Martí de Torruella, perquè estava casat amb la filla de l'amo del mas, que era Joan Cases àlies Besora. Amb ell hi havia també un germà, el Valentí, que posteriorment es va establir a la ciutat de Manresa. El darrer testimoni de la seva estada al mas Besora es de 1557, quan va vendre un ase al seu veí Miquel Carrió. Però l'agost de 1558, quan compra una feixa de 12 pams d'ample amb 13 oliveres, ja consta que habita al mas Torreblanca. Hem de deduir que als voltants d'aquella època se li va morir la primera dona, la noia Besora, i va contraure segones núpcies amb la Beneta, la filla gran de la pubilla de Torreblanca. El 1586 va convertir-se en l'amo de l'heretat, comprant els drets als parents de la seva dona.

Pica d'oli

El Joan i la Beneta van tenir cinc fills, dits Joan, Miquel, Gaspar, Francesc i Benet. El Joan va fer un primer testament el 1568 i el segon i definitiu el 27 de març de 1581, poc abans de morir. Va demanar que l'enterressin al cementiri de Fals, a la tomba de la família Torreblanca. Va fer hereu al primogènit Joan, mentre que als altres els va deixar entre 10 i 20 lliures per cap. A la Beneta li va deixar l'usdefruit i la categoria de mestressa, tal com queda reflectit en el següent paràgraf del testament: *...la preminentia en la casa y lo que se diu vulgarment lo cap de taula, com vuy te, y sia tractada de la matexa manera que vuy se tracte, y se la tracte axi en lo menjar beure, calsar y vestir, y que sia consultada dels negocis y tractes lo hereu meu fara, de la matexa manera que per vuy li es consultat...*

Joan Oms (II) va succeir a la Beneta al capdavant de la casa. Aquest xicot s'havia d'haver casat amb la seva tieta Margarida, tal com havia estat pactat, però no va ser així, sinó que el 1569 es va casar amb Esperança Moncunill, filla de l'amo del mas homònim. El matrimoni no va prosperar i el 1585 va repetir casament, aquest cop amb la Jerònima Servitja, procedent del mas Servitja de la Vallformosa.

Durant el període que el Joan va regir la seva heretat, tenim constància de dos francesos que hi treballaven com a mossos; Joan Garcia de Comanavera, (bisbat de Tarba), i Joan Ros, del lloc de Sant Germà (bisbat de Caors). També treballava a casa el seu oncle Benet, que era conco.

El 1599 el Joan va vendre's al paraire Antoni Gallart una vinya a Santpedor que havia heretat del seu pare. En va fer 35 lliures. Del seu pare va heretar també algunes càrregues, com per exemple un censal de 100 lliures que es prestava al mas Rourich de Vallformosa.

Després del Joan i la Jerònima va venir el Joan Oms (III). Va compartir la vida conjugal amb una dona dita Valentina, la qual li va donar diversos fills i filles; Eulàlia, casada el 1643 amb Pere Puig, Elisabet, casada el 1651 amb Pere Mas, Maria, casada el 1655 amb Antoni Brunet, Miquel, casat el 1647 amb Maria Bonet, i Valentí, casat el 1652 amb Maria Vives.

La situació econòmica del mas deuria d'anar de mal en pitjor, perquè el 1636 el Joan Oms, amb el consentiment i aprovació de la seva mare vídua Jerònima, es va vendre tot el patrimoni, la masia, la capella de Sant Pere de Torreblanca, i les terres dels masos aglevats Trull i Torreguitzana, al seu veí Pere Moncunill, que era aleshores el pagès més ric de Fals. D'aquell moment en endavant, el destí del històric mas Oms, abans dit Torreblanca, va quedar unit a la resta de l'heretat Montconill.

Cal Manel d'Oliveres

Manuel Torrades Soler era el fill de Francesc Torrades Coromines i Ramona Soler Carol, de la casa del Racó, també anomenada Caseta del Soler. Aquesta casa es troba a la Vall del Bosc, una mica per sota la carretera asfaltada que va del Molí de Boixeda a Fonollosa, i actualment està en ruïnes.

El Manuel treballava sota les ordres del Pepet Bonvehí, l'amo vell d'Oliveres de la Costa. Menava els horts i les vinyes que hi havia al voltant de la casa i també feia altres feines quan li demanaven. Per tenir-lo a la vora, el mateix amo li va proposar de fer-se una caseta a prop del mas. Li va oferir un tros de sis quartans, uns 1.400 m2, suficients per la casa i un hortet. Quan el Manuel va argumentar que no tenia gaire cèntims, l'amo li va contestar que només li hauria de pagar un cens de 5 pessetes per la casa i la mateixa quantitat per l'hort. Si no volia pagar en diner, podia portar-li cada any una gallina ben grassa.

El Pepet li va dir que la construcció tampoc havia de ser un problema. Dins d'Oliveres de la Costa hi havia prou pedra i prou pins, no per fer una casa, sinó per fer-ne cent. No li cobraria res, només tindria la feina de carretejar el material. Així mateix tindria el dret d'utilitzar l'aigua de la bassa per regar o rentar roba, i l'aigua del pou per beure.

Van posar els tractes per escrit davant de notari el 7 de febrer de 1915. El valor del terreny es va estimar en 350 pessetes, capital que s'havia de fer efectiu si mai es volia redimir el cens. Això es va efectuar l'any 1976, de manera que ara la casa ja no està sotmesa a la prestació d'aquest cens.

El Manuel es va casar amb l'Antònia Colillas Feixas, del terme de Camps. Van tenir un noi i una noia, essent l'hereu el Josep Torradas Colillas. El Josep es va casar el 1944 amb la Felicitat Tasias Corderroure, filla d'un llenyataire i carboner de Fonollosa que va acabar comprant la propietat del mas Bosch.

Façana

El Josep i la Felicitat van tenir una única filla, la Montserrat, que va emparentar-se amb el xicot de Fonollosa Salvador Soler Pubill.

Quan la crisi de la vinya va arribar al punt que ja no es podia viure de la terra, els Torradas van emigrar a Terrassa, on el Josep va trobar treball en el sector tèxtil. El Manuel que dóna nom a la casa va morir el juny de 1973, i va ser enterrat lluny del poble de Fals que el va veure néixer. Ara el propietari és el seu fill Josep, qui malgrat que compta amb una bona colla d'anys, no deixa de pujar a casa seva els caps de setmana.

Un turista al segle XVII

Si la màquina del temps que han imaginat alguns novel·listes es fes realitat un dia, seria tota una experiència entrar-hi a dins, fer marxa enrere en el temps, i aterrar en ple segle XVIIè, posem a l'any 1666. Si el viatger del temps tingués esperit de turista i fes una excursió, xino-xano, a les Torres de Fals, allà trobaria que l'aspecte exterior de l'església no seria gaire diferent a l'actual. Però si, mogut per la curiositat, es decidís a traspassar la porta i donar un cop d'ull a l'interior de l'església parroquial, quedaria ben parat. El que llegiran a continuació és el relat d'una visita feta a l'església el setembre de 1666.

Església i rectoria (1943) Foto arxiu Villegas

Abans d'entrar, el turista troba un vellet assegut en un pedrís, un pagès del poble que s'ofereix a fer-li de guia, tal vegada amb l'esperança de rebre una petita propina al final de la visita. Acompanyat del cicerone, el turista entra al temple pel nou portal, construït el 1656, tal com li explica el guia, tot assenyalant-li la data gravada en la llinda.

Un cop a dins, el sobta l'ambient fosc, a causa del sostre baix del cor que arriba més enllà de mitja nau. Només trenquen la foscor les petites llànties d'oli que cremen davant de cada altar. En comptes de les nues parets de pedra vista que hi ha ara, troba que aquestes estan arrebossades i pintades fins a les voltes del sostre amb motius geomètrics i florals de tons vermellosos. No observa cap pany de paret buit, sinó una successió d'altars i capelletes que ocupen tot el contorn de l'església.

Després d'aquesta primera impressió, el turista dedica la seva atenció a la pica baptismal, situada al costat de l'escala que puja al cor. La pica és de pedra i està coberta amb una tapa de fusta que es pot tancar amb uns baldons i un pany. Com que no està tancada amb clau, el guia aixeca la tapa i el turista pot observar que a dins hi ha un cossi d'aram estanyat, amb tapa, on hi ha l'aigua beneïda. En un costat hi ha un armariet on s'hi guarden les "crismeres", unes ampolletes que contenen els tres olis sagrats.

A continuació, el cicerone el porta a l'altar major, presidit per un sant Vicenç de fusta daurada que ocupa el centre del retaule. Al voltant del sant hi ha quatre àngels, esculpits en mig relleu, que sostenen els misteris de la Passió. Tot el retaule de l'altar major és de fusta pintada i daurada. L'altar té un davant de domàs i "damasquillo", amb flocadures i passamans de plata. A sobre la taula, coberta amb les tres tovalles reglamentàries, s'hi troba un reliquiari rodó de plata, i als costats, dos canelobres petits de llautó i quatre de grans de bronze. També es poden veure dotze floreres envidriades.

A l'altar s'hi troba el sagrari, que està pintat amb bonics colors. La caixeta del sagrari està tancada amb clau, però el guia explica al turista que ell l'ha vista per dintre moltes vegades, perquè de jove havia fet d'escolà. Explica que el sagrari està pintat per dins, i que sota d'un pavellonet de ret s'hi troben dues custòdies, una de sis costats arrodonits, de plata massissa, on s'hi guarden les formes, i una altra de més gran que serveix per l'Elevació. Aquesta custòdia està adornada amb unes puntetes de fil de plata i una creu al capdamunt, tot de plata molt ben treballada.

Al peu d'aquest altar hi cremen perpètuament tres llànties. La central i la que hi ha al costat de l'Epístola van a càrrec dels Obrers de la parròquia, mentre que l'oli de la llàntia que es troba al costat de l'Evangeli, el paga un ric propietari del terme.

Després d'haver-se meravellat de la riquesa de l'altar major, el visitant i el seu acompanyant s'aturen en una capella que es troba al costat esquerra de l'altar principal. És la capella del Sant Crist. Al turista, que és un home que té certa cultura, li sembla que aquesta capella és d'estil gòtic.

L'altar és de tela pintada, i a sobre d'ell hi ha una muntanyeta feta de pedra tosca i guix cuit, que vol imitar el Gòlgota. Plantada sobre la muntanyeta hi ha una creu grossa de fusta pintada de verd, amb les puntes daurades. A la creu hi ha clavat un sant Crist de mida gran.

Les parets de la capella són negres, amb unes ratlles o esteles clares, però a la part de baix estan pintades de tal manera que sembla que estiguin entapissades. Aquesta capella és particular, ja que la van fer construir i cuiden del seu manteniment els hereus de la casa de Jaumeandreu. Al terra de la capella hi ha excavada una gran tomba pels difunts de la família, coberta amb una llosa gran i gruixuda, on hi ha gravada una calavera, el nom de Pere Jaumeandreu i l'any 1651.

L'altar del sant Crist és important, afirma el guia, perquè té concedit el privilegi de que resant-hi un parenostre i una avemaria s'obtenen 40 dies d'indulgència. Dit això, el vellet s'agenolla i diu la seva pregària, mentre que el visitant s'ho mira, mig divertit i mig escèptic, perquè no veu gaire clar això dels 40 dies d'indulgència.

Segueix la visita, seguint la paret nord de l'església, cap a l'altar de sant Joan, del qual en té cura un Beneficiat. El frontal de l'altar és de vellut carmesí i verd, amb molts passamans d'or i plata. A sobre hi ha dues grades de fusta, pintades de color vermell, i un retaule pintat i daurat. El guia diu que el retaule és antic, però no molt.

A la paret del davant hi ha adossat l'altar de sant Josep. El frontal de l'altar és de tela pintada, hi ha quatre canelobres de fusta, dos dels quals sostenen ciris encesos. La grada és de fusta tallada i fa de suport a un Crist penjat a la creu, de fusta sense pintar. El retaule que es troba sobre l'altar és acabat d'estrenar i consta de quatre figures en relleu de mida gran i moltes altres de mig relleu. El retaule és molt bonic i les figures molt ben esculpides i proporcionades. La llàntia d'oli que crema tothora a l'altar va a càrrec dels amos del mas Montconill, que són els qui van fer construir aquest altar i han pagat el nou retaule.

Clau del portal de l'església

Al costat de l'altar de sant Josep hi ha el de sant Isidre. La part del davant és de tela groga i blava. Sobre la taula hi ha una grada de fusta empaperada i un canelobre de bronze a cada banda. La imatge que presideix l'altar és un sant Isidre de mida gran de fusta sobredaurada. El sant duu a la mà una rella platejada, perquè, tal com explica el guia, la rella és el símbol del sant, que era llaurador, encara que la feina de llaurar li solien fer els àngels mentre ell resava. En un costat hi una altra imatge petita del sant, de fusta crua, i a banda i banda, unes taules pintades i daurades, que havien format part antigament de l'altar major. Quan aquest es va renovar uns anys enrere, van sobrar aquests plafons i en comptes de cremar-los, explica el vellet, van decidir dipositar-los a l'altar de sant Isidre. La llàntia de l'altar va a càrrec de la confraria.

Al costat s'hi troba un dels altars més venerats, el del Roser. El frontal és de tafetà mostrejat i de domàs carmesí amb flocadures. Sobre la taula hi ha tres grades de fusta adornades amb motius florals i pintades, dos canelobres de bronze i una imatge de Nostra Senyora amb el fill a la falda. El retaule és pintat i recobert de pans d'or. En ell s'hi veuen deu quadres rodons, envoltats de llaços daurats, i quinze quadres rodons més on hi ha representats els misteris i atributs de la maredeu del Roser. Al voltant de la imatge hi ha un rosari amb 15 desenes de roses. Hi una confraria que té cura que no hi falti de res en aquest altar.

S'ha acabat la visita turística a l'església de Fals. El visitant diposita uns quants cèntims d'euro al bací de les ànimes abans de sortir a la claror de fora, que l'enlluerna. El guia i el viatger del temps s'acomiaden a les escales, després de comentar l'estat de les collites i queixar-se un xic del temps que fa. El pagès s'asseu una altra vegada al seu pedrís, perquè el sol encara escalfa, i el viatger tornar passejant a la màquina del temps que l'ha de tornar a casa.

Aquesta visita a l'església de Fals l'any 1666 no és tan fantasiosa com sembla. En l'informe de la visita que va fer el delegat del Bisbe al rector de Fals Francesc Duran el 18 de setembre d'aquell any, hi ha una detallada descripció de tots i cadascun dels altars i dels ornaments sagrats que hi havia a l'església parroquial. Aquest article està basat fidelment en aquest informe, de manera que l'aspecte que presentava l'interior del temple en aquell temps no deuria ser gaire diferent del que va observar el nostre turista. L'informe de la visita es troba en un llibre que hi ha a l'Arxiu Episcopal de Vic.

Canet de Fals

A la dècada dels seixanta, un cop passades les angoixes de la postguerra, va renéixer entre la classe treballadora del nostre país l'antic anhel de "la caseta i l'hortet", actualitzat però, amb noves formes a causa de la influència del mode de vida americà, divulgat sobretot gràcies a les pel·lícules. Fa fer aparició el miratge de la ciutat-jardí, com a model residencial a l'abast de tothom. Promotors urbanístics, amb més o menys escrúpols, atents a la demanda creixent, van fer aparèixer en pocs anys centenars d'urbanitzacions arreu del país, especialment en el litoral. Aprofitant la manca de normativa i la laxitud de les administracions, les urbanitzacions es van construir sense cap control en terrenys rurals, buscant espai natural i sòl barat. Aquest model de poblament era inadequat per a Catalunya, ja que en un territori tan accidentat com el nostre, calia fer unes obres d'urbanització considerables. En general, aquestes inversions no es van fer, la qual cosa va fer possible l'aparició de zones urbanes amb mancances de tots tipus, una problemàtica que en certs casos s'ha anat arrossegant fins avui.

El 1961 hi va haver un primer intent de fer una urbanització a Fals, però no va reeixir. Joan Sala Gamisans i Emili Señal Serra, de Manresa, van presentar a consideració de

l'Ajuntament un projecte per a construir "una Ciudad Jardín con destino a fines de setmana", en una finca que havien comprat entre els Km 5'1 i 5'3 de la carretera de Sant Joan a Calaf. A la part de la riera estava prevista la plantació d'abundants arbres, una piscina, i un "merendero", mentre que a la part de dalt de la carretera, estaven projectades 40 parcel·les i zones ajardinades. Segons el projecte, *...las construcciones serán sólidas, con materiales de calidad, prohibiendose la construcción de chabolas, barracones y similares...* El nom que van escollir els promotors era "La Carolina. Urbanización Riera de Fals". Per motius que desconeixem, el projecte no va tirar endavant.

Lluís Canet Foix

La història de la urbanització o nucli de població de Canet arrenca el 7 de maig de 1963, el dia que l'amo del mas Massana, Miquel Massana Bach, va vendre's una part important de la seva propietat, el tros comprès entre la riera de Fals i la masoveria coneguda amb el nom del Pla de la Vila. La terra no era gaire interessant des del punt de vista productiu, ja que consistia en un solell pedregós cobert de bosc esclarissat.

El comprador va ser Lluís Canet, un constructor d'obres amb molta iniciativa. Segons els papers oficials en va pagar 825.000 pessetes, una quantitat de diners important a l'època, però baixa en relació amb l'extensa superfície de terra que va adquirir. No tots els diners van anar a parar al Massana, sinó que una bona part van servir per cancel·lar dues hipoteques que gravaven la finca. El Canet no és que fos una persona rica, però tenia recursos i, sobretot, un soci capitalista; el Manuel Armillas Jaime. Més endavant, com veurem, va comprar més terra al Massana, a qui anava pagant, a mida que venia parcel·les, amb diners en efectiu i lletres.

Lluís Canet Foix era natural de Castellar i residia normalment al carrer Numància de Barcelona. A la dècada dels 60 es va dedicar a especular amb terrenys i va crear una urbanització a Monistrol de Calders i una altra a Castellgalí. També va comprar en una subhasta les ruïnes del castell de Montfalcó Murallat, que li feien gràcia perquè era un enamorat de la història. Segons conten els que el van tractar, era una persona de conversa amena i amb interessos culturals amplis. Es diu que fins i tot havia escrit un parell de llibres.

Quan va engegar el projecte de Fals va obrir una oficina a Manresa, sobre la Cafeteria Las Vegas, on despatxava cada dijous. Els dies que venia a Fals posava al Molí de Boixeda i es desplaçava en un cotxe descapotable. Quan ell no hi era, Agustí Franch, un parent seu, s'encarregava dels assumptes.

Ben aviat el Canet va posar en marxa els seus plans per urbanitzar la finca que havia comprat, a l'estil de les urbanitzacions que començaven a proliferar com bolets per tota la geografia catalana.

Per fer publicitat de la futura urbanització, el promotor va organitzar un campionat de MotoCross que va ser molt concorregut. Els carrers de la urbanització els traçava a ull el Canet, i qui els obria era Francesc Casas de cal Tico Vell, amb una tragella arrossegada pel tractor. Els paletes Valentí Vall i Lanza van construir alguns trams de vorera i algunes infraestructures elementals.

Mentrestant la venda de parcel·les anava a bon ritme. Les primeres les van comprar persones de l'àrea d'influència de Manresa, però més tard els compradors van venir de la zona del Vallès i altres llocs. El Canet va fer algunes promocions a peu de carretera, amb ofertes de l'estil "compri'n una i n'hi regalem una altra", també va organitzar autocars gratuïts, rifes i altres mètodes de promoció molt innovadors. Les primeres parcel·les se solien vendre al preu de 1 pesseta i 50 cèntims el pams quadrat, al comptat o amb lletres.

La majoria de les parcel·les no van ser venudes amb intervenció d'un notari, sinó mitjançant un contracte privat, i en alguns casos, verbal. Va passar també que alguna parcel·la va ser venuda dues vegades, per error, a persones diferents. Els embolics i les males pràctiques dels primers temps són la causa principal de les dificultats que hi va haver posteriorment per endreçar i dignificar aquest nucli de població.

Amb els primers ingressos, el Canet va fer construir una piscina i un restaurant, elements cabdals per l'èxit d'una urbanització.

El novembre de 1964 va aconseguir que el Govern Civil li autoritzés l'obertura del restaurant, perquè *...dicho establecimiento reune las debidas condiciones de seguridad, comodidad e higiene, y no esta situado cerca de ningún sanatorio antituberculoso...*

El mateix any va constituir una "Asociación Parcelaria de Canet de Fals" i va enviar una còpia dels estatuts a l'Ajuntament. El 27 de març de 1965 va presentar una sol·licitud oficial per urbanitzar la finca, batejada amb el

Vista des del Pla de Fals

nom de Canet de Fals. L'Ajuntament va ser receptiu a la iniciativa del promotor amb els següents arguments: *...el Ayuntamiento considera que este plan sería muy beneficioso para el engrandecimiento de esta localidad una vez se llegara a urbanizar, destinando dicha finca en solares edificables y lugares recreativos como zona veraniega...* , però va contestar que per donar el vist i plau a la urbanització calia la pertinent autorització governativa. Els tràmits van seguir el seu curs i l'abril de 1966, el Canet va aconseguir una llicència per fer algunes obres a la urbanització, a condició que presentés un Pla Parcial. El problema era que el municipi no estava dotat de Pla General i, per tant, no es podia avançar. Com que l'Ajuntament no tenia capacitat econòmica, es va demanar al Canet que fes una aportació voluntària de 40.000 pessetes.

L'Ajuntament, mentrestant, observava irregularitats urbanístiques, però no feia o no podia fer gran cosa per evitar-les. El maig de 1967 va notificar al promotor que s'estaven construint cases, barraques i pistes sense permís, i que aturés les obres.

L'octubre de 1967 el Canet va adquirir a l'amo del mas Massana la totalitat de l'heretat del Pla de la Vila, d'unes 65 hectàrees d'extensió. Una part important de la finca estava formada per uns plans de terra bona per conrear, que tot seguit va revendre a Joaquim Agut, la seva muller Carme Sanz Alegre i els seus fills Joan i Eduard Agut Sanz. Aquestes 40 hectàrees de terra, en bona part camps de sembradura, van passar a unir-se al patrimoni del mas Serra. El Canet es va reservar el drets sobre un pou que s'havia de perforar a la part del Gorg Negre, mentre que l'Agut va obrir un nou camí que comunicava amb la carretera asfaltada.

El negoci que va fer el promotor va ser rodó, perquè amb les 26 hectàrees de bosc restants va poder ampliar la urbanització. El projecte que va redactar era ambiciós. Contemplava dos sectors; el superior, "llanura boscosa de belleza bucólica", permetia una disposició de carrers en quadricula, i va ser batejat amb el nom de "Condado de Fals", mentre que el sector de baix situat al vessant de la riera, "de topografia algo movida" va mantenir la denominació de "Canet de Fals". En el projecte hi havia un parell de piscines, diversos camps de tenis, un mini-golf, un supermercat, i un bar amb pista de ball. L'entorn de la urbanització era idíl·lic: *...el terreno boscoso, con pinos, olivos y encinas, de ellas varias centenarias, ofrece prodigalidad en fuentes y manantiales absolutamente potables que hallan su culminación en la conocida "Font de la Tosca", lugar propicio para excursiones por su belleza agreste que se ha conservado virgen de cualquier adulteración...* Referent a l'estil arquitectònic dels edificis, el Canet va establir el següent: *Para no romper la estética del paisaje y la tradición de lugar, se harán de acuerdo con una arquitectura rústica catalana, no imponiendose sin embargo a los particulares.*

El novembre de 1968 es va aprovar provisionalment el Pla General, i el juny de 1969, el Canet va presentar els plànols, elaborats per l'enginyer industrial, J.Canals Casabó. El 2 d'agost de 1969 va sortir publicat al BOE el Pla Parcial, que va ser aprovat provisionalment per l'Ajuntament en el ple del 30 de desembre de 1972. El setembre de 1973 es va concedir la primera llicència municipal d'obres per fer un xalet. Els Plans presentaven però, molts defectes, i el desembre de 1973 la "Sección de Urbanismo y Vivienda" de la Diputació va aturar-ne la tramitació. Des de llavors, i durant molts anys, Canet de Fals va estar en el llim de la legalitat.

Mentre la urbanització anava creixent, alguns parcel·listes descontents amb la manera de gestionar-ne el desenvolupament es van organitzar en una empresa anomenada "Sociedad Anònima de Propietarios de Canet de Fals". El promotor va cedir-los un lot de 113 parcel·les a canvi de l'obligació d'urbanitzar el conjunt. Al Canet encara li quedaven algunes parcel·les, que va anar venent directament o a través d'una agència immobiliària. Els socis de la societat de propietaris van invertir els beneficis de la venda de les parcel·les en construir la zona esportiva del sector de dalt, i en obres d'infraestructura, com portar l'aigua i la llum. Posteriorment aquesta associació va cessar la seva activitat i va cedir el terreny que li quedava a l'Ajuntament, convertint-se així en espai públic.

Aleshores es va crear una associació de veïns o associació de parcel·listes, amb la finalitat de dotar la urbanització de totes les infraestructures necessàries i aconseguir la legalització dels edificis construïts sense permís.

El Canet encara va fer una tercera compra de terra al Massana. Associat amb Jaume Armillas es va quedar tota la part que anava del vessant dret de la Riera de Fals fins a les quintanes del mas Massana. Alguns trossos grans de la finca van ser venuts als propietaris veïns. Així el 1967 va vendre's 5 hectàrees de bosc a Antoni Garriga, de cal Tico Nou. El 1969 un tros a costat del Molí de Fals a Salvador Esquius, de Sant Joan de Vilatorrada, per fer-hi una granja de porcs, i un altre tros a Rafael Cruz, de Badalona. Durant els darrers anys, el Canet i els seus successors han seguit venent més terra cada vegada que han trobat un comprador interessat.

Canet de Fals ha canviat molt amb els anys i el seu creador no ho reconeixeria. Les parcel·les s'han anat omplint de cases i el nucli s'ha anat omplint de residents permanents. Ha passat de ser una urbanització de cap de setmana a convertir-se en una veritable població. Els tripijocs del promotor de la urbanització i la desídia de les administracions van deixar com herència un nucli mancat de serveis i amb greus problemes mediambientals, estructurals i legals, fins que, després de moltes reclamacions dels veïns, l'Ajuntament va posar fila l'agulla i el 1997 es va començar a elaborar un pla de reparcel·lació i un projecte d'urbanització, que va haver de superar molts problemes. El 2006 es va iniciar l'edificació d'un consultori mèdic i hi ha prevista la construcció d'una escola bressol i altres equipaments. Les obres de pavimentació dels carrers, l'enllumenat i el clavegueram es van iniciar finalment a començaments de 2007.

Parts del carro

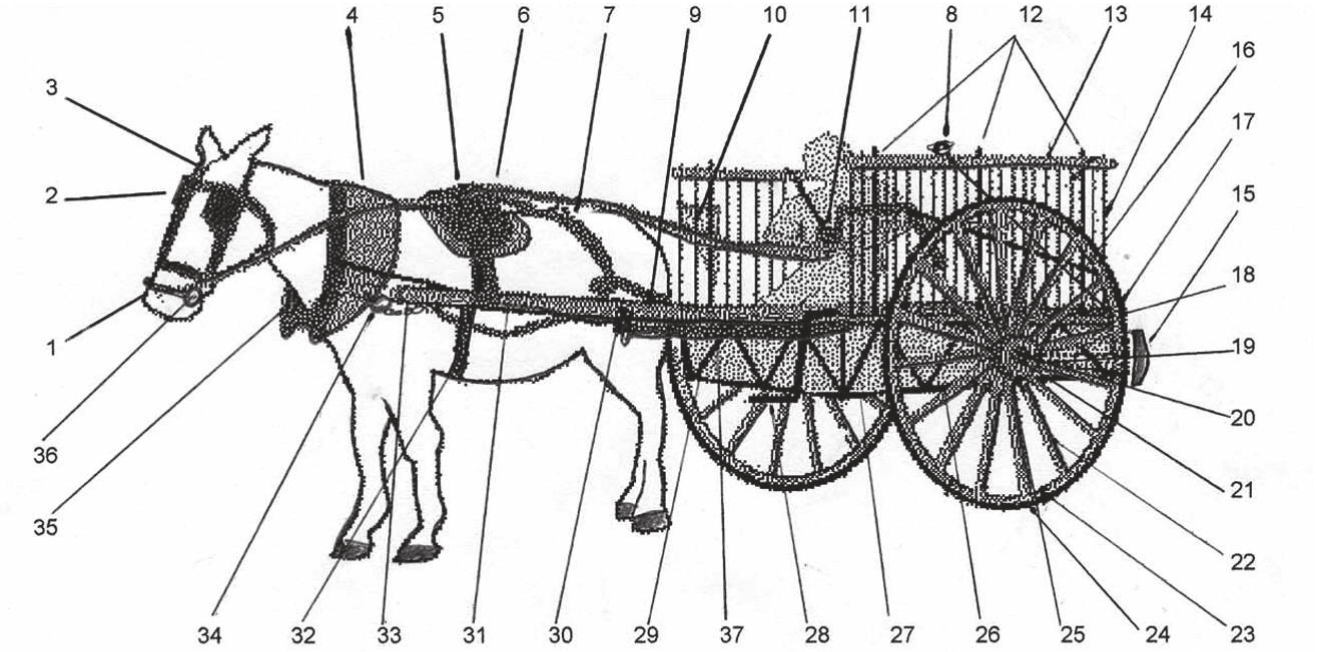

1 - morralles
2 - vanos
3 - capsó
4 - collar
5 - bastet
6 - sofra
7 - retranga
8 - ternalet
9 - cabestrillos
10 - llum
11 - maneta de fre (torn)
12 - perns (6)
13 - baranes (fusta)
14 - barrons
15 - soc de fre
16 - corda de fre
17 màquina i maneta de fre
18 - fustes del carro
19 - boixa
20 - eix o fusell
21 - clàvia
22 - rall
23 - corbes
24 - cércol
25 - botó
26 - cabasset
27 - sorra o soto
28 - peu de pujar
29 - bossa
30 -descans davant
31 - braç
32 - barriguera
33 - retranga i tirants del carro
34 - varcilló
35 - tiro
36 - brida o serreta
37 - tablilla davant

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2007, número 38
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
39
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
AGOST 2007, NÚMERO 39

Mas Massana (2ª part)

Cap a l'any 1528 apareix a Fals un tal Francesc Massana que habita al mas de la Sala. Al mateix temps un germà seu, dit Pere, habita al Molí de Fals. Tot fa creure que el Francesc està casat amb l'Agnès, la pubilla del mas Sala. No se sap de cert d'on van venir aquests Massana, però se sospita que van baixar del terme del Castell de Boixadors. Tenien relació amb Gil Massana de Rajadell, un germà potser, que sí que se sap que era fill de Bartomeu Massana de Boixadors. El Gil també va venir per casar-se amb una pubilla i per donar nom a una altra casa important de les rodalies. El 1511 es va casar amb la pubilla del mas Cirera, de Rajadell, i a partir d'aquell fet la casa va passar a dir-se Massana. La mateixa cosa va succeir a Fals, l'històric mas Sala va canviar de nom i en el futur va dir-se Massana.

Poca cosa se sap del primer Massana, tret que el 1548 era batlle i va casar una filla amb Pere Tries, l'hereu del mas Solà de Sant Mateu, a qui va donar 50 lliures, un cofre de fusta d'àlber, una flassada cardada de mida mitjana, un parell de llençols i dues canes de bruneta per fer-se un vestit.

El successor va ser Pere Massana, àlies Sala, el qual va formar parella amb una dona anomenada Coloma. El 1570 va signar un debitori al mercader manresà Maurici Rechs de 17 lliures, en concepte d'una certa quantitat de drap de llana que havia comprat a la seva botiga. El 1573 el Pere és jurat del poble de Fals i el 1579 és batlle. El 1590 un paraire de Sant Pere d'Oló reconeix que encara deu a Pere Massana una part dels diners d'un carregament de llana que li va vendre. En total eren 7 quintars menys 18 lliures de llana, venudes al preu de 8 lliures de moneda barcelonesa el quintar. Els paraires compraven la llana als ramaders i la venien, convertida en fil, als teixidors. Pere Massana va testar en presència del notari Clerga de Manresa el 6 de juliol de 1594, però la còpia del testament s'ha perdut.

Del que va venir a continuació referent al Francesc Massana, hem arreplegat documentació abundant i interessant.

El 1606 va vendre's a carta de gràcia al seu veí del mas Bosch la major part del mas Perera, un mas agregat al seu. En va fer 110 lliures. El mateix any va signar una concòrdia amb el rector de Fals, mossèn Jeroni Gallart. En els acords hi havia prestacions i contraprestacions per ambdues parts. El Massana va deixar que el rector fes una canalització des del Torrent del mas Perera, per tal de poder regar les seves feixes i alimentar el pou de glaç que havia construït. També li va cedir 5 quarteres de terra pertanyents al mas Font, un altre mas que la propietat Massana havia absorbit. El tros que li va deixar era el comprés entre la riera de Fals i els torrents de la Gabriela i de la Guineu. El rector havia d'arrencar el bosc i boigar la terra, i després pagar-li la vuitena part de la collita. Estava totalment prohibit tocar cap roure o alzina. Finalment, el Massana va intercanviar amb mossèn Gallart per deu anys una de les "feixes del rector" situada a baix la riera, per una franja de terra al costat de tramuntana de la rectoria.

A l'arxiu de la parròquia de Rajadell s'hi troben uns tractes entre el Massana i Toni Serra, redactats en català i datats el 1612. El Massana deixava al Serra les terres de la masoveria del Pla de la Vila a mitges, és a dir, pagaven a mitges les llavors i les feines de llaurar, segar i batre, i es partien la collita. Les llegums eren pel Serra, però si en collia més d'una quartera, l'excés també anava a mitges.

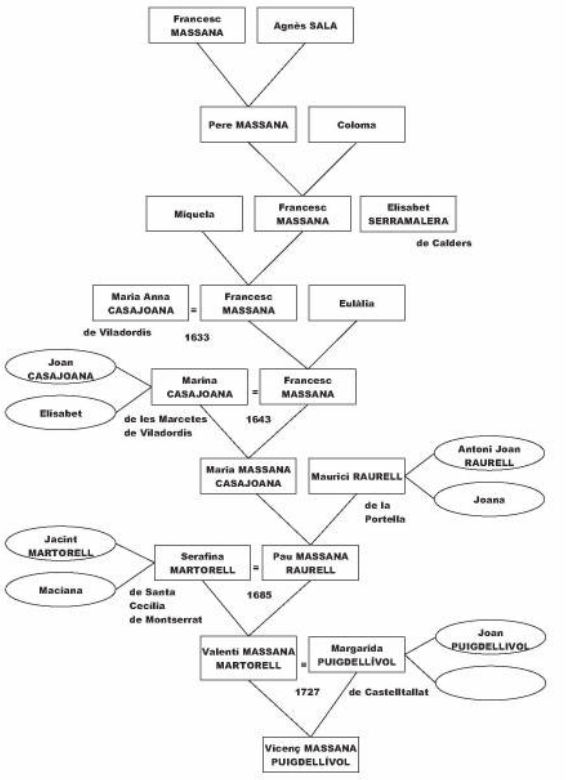

Mas Massana. Vista est

El Francesc, com la majoria de pagesos del seu temps, es va veure obligat sovint a manllevar o comprar a crèdit blat, per cobrir les seves necessitats, ja fossin de menjar o de llavor. El 1607 devia 6 quarteres de blat al rector de Castelltallat i 6 al comerciant Agustí Morell. El preu del blat era car en aquell moment; una quartera valia un dobló d'or, és a dir 48 sous. El gener de 1609 va manllevar 5 quarteres al metge Pere Mas, a més de 101 lliures en diner. Va quedar en tornar-ho el setembre, posant com a penyora les parts de les seves masoveries de la Serra i la Vila. El novembre de 1610, Joan Casamaia, àlies Blanch, un jornaler de Fals, li va deixar 8 quarteres de fromental, i es va comprometre a tornar-les el juny, després de la collita. El 1608 el Massana va comprar una mula negra a Valentí Noguera de Manresa. Devia ser una bona mula, perquè en va pagar 31 ducats.

El 1630 necessitava diners amb urgència i es va veure obligat a vendre un violari de 52 lliures i mitja al blanquer de Manresa Joan Monjo de la Plana. Ell i el seus descendents van haver de pagar anualment 7 lliures i mitja de pensió durant els propers 16 anys, fins que el violari va ser cancel·lat. El negoci va ser pèssim, perquè els interessos van pujar a 120 lliures en total.

Al marge dels negocis, la vida familiar del Francesc va estar marcada per dues mullers. Amb la primera, la Miquela, va tenir el Francesc, el Joan, l'Agnès i la Jerònima. Amb la segona, l'Elisabet Serramalera de Calders, va tenir el Gabriel, el Jacint, el Joan, el Pau, i la Maria Àngela. L'Agnès va fer parella amb Fermí Roca de Sant Llorenç Savall, la Jerònima amb Joan Braquet, hereu del mas de les Malloles de Rajadell, la Maria Àngela amb Baltasar Carreras de Cabrianes, el Jacint va aprendre l'ofici de passamaner a Manresa, on va casar-se amb la filla del boter Francesc Enrich, el Gabriel va instal·lar-se a Bellpuig, com a abaixador de draps de llana, el Joan petit es va casar amb una dona de a Manresa, però va seguir vivint a la casa dels pares, el Joan gran va ser diaca, i el Pau també va fer estudis de capellà, arribant a ser el rector de la parròquia de Santa Eulàlia del Corró de la Vall.

Aquest Pau no va oblidar-se del seu poble de naixença i va llegar a l'església de Fals un aniversari de 200 lliures. L'aniversari consistia en dir una missa en sufragi de la seva ànima cada any el Dissabte de Resurrecció. Va posar com a condició que: *...el rector haja de publicar en la iglesia de fals a la missa matinal y major lo diumenge antes de celebrar cada missa que lo dissapte vinent se dira dita missa, y que antes de celebrar aquella haja de fer tocar la campana un quart abans...* També va fundar una Causa Pia, que era una mena de fons d'inversió per suplir el dot de les donzelles de la família.

En el testament que va fer el febrer de 1632, Francesc Massana va nomenar hereu al seu primogènit Francesc, fill de la Miquela, mentre que l'Elisabet Serramalera va deixar els seus béns al Jacint Massana, que havia sortit del seu ventre.

Francesc (II) Massana va viatjar a Cardona el 13 de setembre de 1639 per fer la declaració del capbreu. Va declarar que l'heretat principal Massana comptava amb uns 200 jornals de terra, i que a més hi havia agregats els masos següents: mas de la Serra, mas de la Font, mas Alzina, mas Ramàs, mas de la Vila, mas Salelles i el Molí de Fals. La superfície total de la terra era d'uns 1.000 jornals. Pagava de cens 4 lliures i mitja en metàl·lic. De la producció de blat, ordi, mill, cànem i verema se'n feien 25 parts, de les quals una es donava al rector i dues al Duc, en concepte de delme. El delme de les olives que es pagava al Duc era una part de vint, i a més a més, cada any lliurava un anyell o cabrit, un pollastre i un velló de llana.

La Guerra dels Segadors i les males collites van fer encarir molt el blat durant aquesta època. El 1643 el Francesc va haver de comprar-ne 11 quarteres a un mercader de Manresa i li va tocar pagar-les al preu de 2 lliures i 15 sous la quartera.

Francesc (II) Massana va tenir una vida conjugal moguda. Primer va casar-se amb una dona anomenada Eulàlia, qui li va donar l'hereu, el Francesc (III). El 1621 va contraure núpcies amb Elisabet, filla de Jaume Serramalera i Valentina, de Sant Andreu de Calders. No cal confondre aquesta Elisabet Serramalera amb la madrastra del Francesc, d'igual nom, que possiblement era una tia d'aquesta. La noia era menor i els seus tutors van ser els encarregats d'oferir les 450 lliures del dot. Encara hi va haver un tercer matrimoni. El 1633 es va casar amb una vídua amb fills, l'Anna Casajoana. Era vídua de Pere Canudes, l'hereu del mas Pobla de Súria. Va aportar al matrimoni les 250 lliures del dot del Canudes i 50 lliures més. En els capítols, els dos vidus van fer plans pels seus rebrots, el Francesc i l'Anna, respectivament. *...es stat pactat y concordat que Francesc fill del dit Francesc i Anna filla de dits conjuges canudas seran arribats a edat de poderse entre si contracta, ell dits sdevenidors conjuges hajan de procurar y donar obra ab efecte que dits Francesc menor y Anna menor entre si contracten en fas de Santa Mare Iglesia conforme prometen ara y a las horas, prometent y jurant que per rao de dit matrimoni ell dit Massana donara al dit fill seu lo heretament als fills naixedors de lo primer matrimoni tots y sengles bens seus, haguts y per haver, (...) y dita Anna haja de aportar en dot a dit sdevenidor marit la sua universal heretat a pare i fill Massana...*

Els plans eren perfectes, però, com passa sovint, la realitat va ser tota una altra. Quan el xicot Massana va arribar a l'edat adient no va casar-se amb la filla de la seva segona madrastra, sinó que ho va fer amb una altra parenta, de la part de la seva primera madrastra. El 1643 va pujar a l'altar amb Marina Casajoana, filla de l'hereu del mas de les Marcetes de Viladordis, tal vegada una neboda de la segona dona del seu pare. El dot va ser de 400 lliures i l'aixovar a l'estil de la parròquia de Viladordis. Va quedar estipulat que si la Marina no tenia descendència a qui llegar el dot, només podia disposar per a ella de 60 lliures, havent de retornar les 340 restants a la casa de les Marcetes. El pare Massana va aprofitar el moment per nomenar-lo hereu, tot reservant-se l'usdefruit i fent una reserva de 1.000 lliures per a dotar les filles solteres. El vell Massana encara va tenir dues filles amb la vídua; l'Anna i la Victòria. La primera la van casar amb Valentí Estrada de Viladecavalls i la segona amb Jacint Lledó de la Grevalosa. Els dots van ser de 400 i 325 lliures respectivament.

La Marina i el Francesc (III) no van tenir nois, així que la Maria Massana Casajoana va ser pubilla. Dels nombrosos pretendents que deuria tenir, els pares van triar al Maurici Raurell, natural de Sant Mauri de la Portella. Li van deixar clar el primer dia que els fills que tinguessin amb la pubilla no es dirien Raurell, sinó que conservarien el cognom Massana. Així va ser i el seu primer fill va ser el Pau Massana, àlies Raurell. Després van venir quatre fills més; Joan, Josep, Maria i Francesca.

A finals d'agost de 1672 va pujar al mas Massana el notari de Manresa, Benet Font, a fi i efecte de recollir i posar per escrit les darreres voluntats del Maurici i la seva dona. El Maurici, que es trobava malalt, va demanar ser enterrat sota el paviment de l'església, a la tomba dels Massana, i va deixar 15 lliures per un aniversari. Va llegar a les filles 300 lliures i als fills 100, diners que podien cobrar a l'hora de casar-se. Va fer hereu al Pau. La Maria va deixar als fills les mateixes quantitats i va demanar que en el seu enterrament hi participessin 18 capellans. El Maurici estava greu i va morir aviat, ja que el seu testament va ser publicat a mitjans d'octubre. La Maria va viure molts més anys encara i va tenir la joia de veure casades les dues filles; la Maria amb Magí Martorell de Santa Cecília i la Francesca amb Josep Feixes de Sant Joan de Vilatorrada.

Pau Massana va casar-se el 1685 amb Serafina, filla de Jacint Martorell, l'hereu d'un mas de Santa Cecília de Montserrat. La noia va estar dotada amb 700 lliures i el dia de les noces deuria lluir un dels vestits de l'aixovar, tal vegada aquest: *...un vestít de rísso, ço es, ropílla y faldíllas de escotína negra ab son guardapíe de boqueals...* La relació entre les dues famílies s'havia iniciat el 1677, quan van unir-se el Magí Martorell, germà de la Serafina, amb la Maria, germana del Pau.

Mas Massana. Vista nord

De fills de la parella, tenim constància del Valentí, del Pau, del Domingo i de la Serafina. El Valentí va ser l'hereu, el Pau i el Domingo es van quedar a casa treballant pel seu germà i la Serafina la van casar el 1727 amb Celdoni Soldevila de Castelltallat. Segons un recompte fet el 1716, se sap que hi havia a les corts, estables i corrals de la casa Massana els següents animals: dos bous, una mula, una somera, tres porcs d'engreix, una truja, vint ovelles i set anyells.

La següent generació va estar formada pel Valentí Massana i la seva muller Margarida Puigdellívol, de Castelltallat. En els capítols que van pactar el maig de 1727, el germà de la núvia va prometre que li lliuraria les 560 lliures de dot, però deu anys més tard encara faltava per pagar-ne més de la meitat. Al primer fill que van tenir li van posar Vicenç, després van tenir el Joan i tres mosses. La Serafina va casar-se amb Valentí Prat, de Monistrolet, i va morir sense fills, la Maria ho va fer amb Josep Feixas, l'hereu d'una casa important de Sant Martí de Torruella, i la Maria Rosa va entrar com a nora al mas Serra de Fals.

L'història del Vicenç Massana i els seus successors ja va ser publicada en aquests fulls fa uns mesos.

Cal Collbaix

Francesc Moncunill havia heretat dels seus avantpassats no solament la seva casa pairal, sinó també el mas Oms amb els seus masos rònecs, els quals el 1636 havien estat absorbits i incorporats a la propietat Montconill. Les seves terres davallaven dels plans de Montconill, travessaven la Riera de Fals, i s'enfilaven pel vessant dret de la riera fins arribar a la carena, on es trobaven amb el terme de Rajadell.

Al caire mateix de la carena, no gaire lluny del Portell de Collbaix, va fer construir el 1762 una caseta, que va rebre el nom de Collbaix. Se sap amb precisió l'any de la construcció per la llinda, tal com es pot apreciar en la foto adjunta. La llinda és molt original, ja que té una característica que no hem trobat en cap altra llinda, de Fals o de fora. El picapedrer, qui sap si per iniciativa pròpia o per indicació

de l'amo, va substituir les vocals del text per nombres; així, el número 1 és la "A", el 2 la "E", el 3 la "I", etc. D'entrada la llinda és incomprensible, però un cop es té la clau del codi es pot llegir fàcilment el nom del propietari FRANCESCH MUNCONILL i la data.

La primera menció de la casa es troba en un document del notari Masramon datat el gener de 1778. El document esmentat és la cessió al parcer Josep Puigdellívol d'un terreny pertanyent a l'heretat Oms, per tal de construir *...una tina al costat de aquella que jo tinch en la casa nova de Collbaix...* La cessió contemplava així mateix la construcció d'una barraqueta adossada a la tina per tancar la boixa i encabir-hi una sola bota d'una càrrega. L'adquiridor s'havia d'encarregar d'instal·lar una premsa, que pagaria l'amo. Aquest no li va cobrar res per la cessió, però va posar la condició que un cop morís la rabassa de les vinyes, aquestes i la tina retornarien a ell sense haver de satisfer cap mena d'indemnització al parcer.

El Puigdellívol menava dues vinyes del mas Oms, de dues quarteres i mitja i un jornal de mules respectivament, possiblement situades a prop de la caseta de Collbaix. Però poc després d'haver obtingut el permís de fer la tina, el Josep va morir i el seu fill gran Joan Puigdellívol, que s'estava a Manresa, va traspassar el maig d'aquell mateix any la tina i les vinyes a Francesc Oller, pel preu conjunt de 209 lliures. Aquest Oller treballava de pagès a Fals, però els seus orígens s'han de buscar al mas Carol de Fonollosa.

Se sap que el 1789 a la casa de Collbaix hi habitava un masover dit Jaume Mollet, però després d'ell no tenim constància de qui va viure-hi. Una colla d'anys més tard s'hi estava la família de Francesc d'Assís Prat i la seva dona Antònia Soler. El Francesc d'Assís va morir-s'hi el 18 de març de 1857. El mateix dia havia acudit al llit del moribund el rector del poble, que a més de reconfortar-lo amb el viàtic, li va escriure el testament. La seva darrera voluntat va ser que la seva dona quedés com usufructuària, que es repartís deu lliures a cada fill i que fos nomenat hereu Joan Prat Soler. L'hereu va rebre un camp de sembrat, dues vinyes, un hortet i la casa, que estava gravada amb un cens de 72 rals.

Coincidint amb l'època del traspàs, la casa va sofrir grans danys, sembla ser que causats per les tropes que empaitaven les partides dels carlins pel Pla de Fals. Segons el testimoni oral del Xaupes, un veí, a la casa s'hi van amagar alguns fugitius, que van ser descoberts perquè van deixar roba a estovar a la bassa, i en represàlia, la casa va acabar cremada i parcialment ensorrada.

El 30 de desembre de 1861, Cristòfol Moncunill va renovar els tractes referents a la casa i la terra que l'envoltava amb Joan Prat, el qual encara no havia arribat a la majoria d'edat. Va necessitar el consentiment de sa mare i del seu oncle i tutor, Anton Soler, per poder signar el contracte. Entre d'altres clàusules, es pot destacar les que segueixen:

...aquella casa en su mayor parte quemada y derruida, llamada Collbaix, junto con una porcion de tierra á ella contigua de cabida cinco cuarteras y medio de sembradura de trigo (...) el adquisidor debera reedificar la casa establecida, poniendola habitable y conservandola siempre a sus costas (...) la vendimia debera llevarla dentro del lagar de la casa establecida y despues dar una carga de vino "a raix de tina" por cada cinco quintales de vendimia correspondientes al estabiliente...

Dins del terreny de la finca, el masover tenia dret a criar un porc, dos rucs i algunes gallines. El preu del nou establiment va ser de 6 lliures i 15 sous de cens anual, a més a més de les parts, com hem pogut llegir. El cens s'havia d'entregar a l'amo per Nadal, personalment a casa seva.

Joan Prat va casar-se amb Agnès Font Serra, de cal Jan del Molí, i van tenir tres nenes i dos nens. El 1890 va néixer Joan Prat Font, l'hereu. Aquest es va casar el 20 de desembre de 1913 amb Anna Miquel Costa, procedent del lloc de Calonge de Segarra. La noia va aportar al matrimoni un dot de 300 pessetes i el Joan hi va afegir un escreix o suplement per noces de 150 pessetes més.

L'Agnès va morir el 1917 i el seu home ho va fer el 1921. Els joves van heretar la casa, però l'amo Manuel Moncunill Parellada els va voler fer fora per motius que ignorem. Una sentència del Jutjat de Manresa, confirmada per la Sala del Civil de Barcelona el 13 de març de 1929, va donar la raó a l'amo.

Vista general

El següent propietari, Francesc Xavier Moncunill Vilaró, va encarregar a uns paletes que fessin algunes obres a la casa, tal com ho testimonia una placa metàl·lica que hi ha a la façana de la casa, que diu "COLL-BAIX restaurat en 1931".

Després van passar per la casa diverses famílies de masovers, que com sol ser habitual, no van deixar constància escrita del seu pas. Segons testimonis orals més o menys fiables, i seguint l'ordre cronològic, van viure a la casa de Collbaix el Valentí Sanfeliu Playà i la Lola Pous Codina, vinguts de Manresa. Tenien quatre fills, dits Ignasi, Josep, Dolors i Maria. Al final de la guerra, durant la retirada, els van prendre una mula. Van anar a reclamar-la a Manresa i van tenir sort, perquè els en van deixar triar una altra entre les que tenien confiscades. Amb la mula, que els va sortir bona, el Valentí anava a jornal, perquè la casa de Collbaix tenia poca terra i no donava per a viure. Els Sanfeliu van marxar als Balcells cap a l'any 1945.

Llinda de la finestra

A continuació s'hi va estar durant dos anys una parella jove vinguts de Rajadell, el Francisco i la Ramona Montfort.

Cap el 1948 van instal·lar-s'hi Antoni Serra Jorba, natural de Piera, i Florència Roca Sellarés, d'Horta d'Avinyó, amb tres fills ja grans. El Josep va marxar a Rellinàs, el Vicenç va treballar de mosso al Molí de Boixeda i a cal Cinto, mentre que el Jaume Serra Roca tirava endavant la casa. Estava casat amb Maria Centelles Casajuana, una noia de la Batzuca de Rajadell. La relació entre la jove i els sogres, vells i xacrosos, no era cap model de cordialitat, segons diuen les males llengües. Als voltants de 1965 els masovers es van traslladar a una casa a la part del regadiu de Manresa.

La casa buida aviat va ser víctima dels actes de vandalisme que solen afectar les cases abandonades.

Mentrestant però, la propietat va canviar repetidament de mans. Joan Moncunill Esterri va fer el 1967 una permuta amb Àngel Vilanova Sellarés entre la finca de Collbaix i altres terres de l'antic mas Oms i set apartaments a Malgrat de Mar. El nou propietari la va mantenir fins el 1974 que la va vendre a Ramon Bernades Eroles de Terrassa. Dos anys més tard aquest se la va revendre a Valentí Prat Torrabadella, un marbrista de Castellbell, el qual va dividir la finca a trossos i se'ls va anar venent. El 1980 la casa amb el terreny al voltant, una hectàrea i mitja aproximadament, va ser inscrita a nom de Maria Carmen Bonilla Molina, de Rubí.

Aquesta va trobar la vivenda en força mal estat i va haver de fer fortes inversions en obres de millora a la casa i d'endreça de l'entorn. El 1991 la Carmen va traspassar la casa al seu fill Manuel Garcia Bonilla i la seva muller Ana Lara Garcia, veïns de Terrassa, que són els propietaris actuals.

El rector Jeroni Gallart

A la parròquia de Fals, de rectors n'hi ha hagut un munt, però la majoria hi han passat sense massa pena ni glòria. A finals del segle 16è, sí que n'hi va haver un que va ser un personatge destacable; mossèn Jeroni Casafranca, àlies Gallart.

Era fill de Joan Casafranca, àlies Gallart, un cotoner i mercader de Manresa, i Magdalena. El seu avi havia vingut de França, d'un poble del bisbat de Lescar, i es deia Gallart Casafranca, la qual cosa va fer que tota la família fos coneguda amb aquest sobrenom. Els Casafranca es van dedicar als negocis amb èxit i van amassar una bona fortuna. El fill gran, el Miquel, va heretar la botiga, mentre que el Jeroni es va decantar cap a la religió. La vocació potser se li va desvetllar a causa de la influència del seu oncle Antoni Casafranca, que va ser beneficiat de la Seu i rector de Castellgalí i Castellfollit. Per altra part, el seu germà Joan Magí va esdevenir rector de Súria i la seva germana Cecília es va fer monja i va ingressar al convent de Santa Clara.

Un cop un fill de casa bona acabava els estudis de capellà, els pares procuraven trobar-li ocupació en una parròquia adequada al seu status, fent servir influències de tota mena. Una parròquia adequada era aquella que generava rendes elevades, que permetien al rector portar una vida regalada i acumular uns bons estalvis, cabals que al final de la vida del rector anaven a parar a la casa paterna. El manteniment del culte anava a càrrec dels feligresos mentre que les rendes de la parròquia eren per la persona del rector. El fet que el Jeroni ocupés el càrrec de rector de Fals es un indicador de la bona situació econòmica del poble en aquella època.

Es pot avaluar la riquesa generada en el terme a partir de les rendes que percebia el rector en concepte de delmes i primícies. Era habitual que el rector no s'ocupés personalment de cobrar als propietaris, sinó que arrendava les rendes, de caràcter variable, per un preu fet. El 1593 Jeroni Gallart va arrendar al seu nebot Antoni Gallart, àlies Rechs, els fruits de la parròquia durant quatre anys per 260 lliures en total, i el 1610 ho va fer a Joan Marquès, un sacerdot de Manresa, per tres anys i 450 lliures. El 1607, Joan Monjo i Maurici Coma, uns blanquers de Manresa, li van donar 270 lliures per l'arrendament d'un any. Com que aquell any es casava l'Elisabet, filla del seu germà Miquel, el Jeroni va donar les 270 lliures per complementar el dot de la neboda.

El mossèn de Fals era un rector absentista; solia fer vida a Manresa i delegava en un vicari la cura dels afers espirituals de la seva parròquia. Ell es dedicava als nego-

cis; així per exemple, el 1590 va comprar a carta de gràcia per 60 lliures una vinya pertanyent al mas Pla de Manresa, i el 1610 va comprar a carta de gràcia per 200 lliures un camp, plantat amb moltes moreres, al lloc dit els Cigalons de Manresa. El 1614 va recuperar els diners de l'empenyorament.

El 1606 va fer uns tractes amb l'amo del mas Massana, perquè aquest, a canvi de certes compensacions, li concedís el dret de utilitzar l'aigua del torrent que baixava de les seves terres del mas Perera per regar les Feixes del Rector, i per fer gel per omplir el pou de glaç que el rector havia fet construir poc abans en aquell indret obagós. El rector volia el gel pel seu propi ús, però també per vendre'n a la veïna ciutat de Manresa, on era molt sol·licitat. També va aconseguir que el Massana li cedís 5 quarteres de terra pertanyents al mas Font, que eren de bosc i s'havien d'artigar. Se suposa que el rector va encarregar la dura tasca a un dels seus mossos. Finalment, el rector i l'amo Massana van acordar fer una permuta, durant 10 anys, entre una de les feixes de la parròquia, situada a baix, al costat del "Gorch del Sirc", i ... cinc canas de terra de la costa que esta sota la rectoria a la part de tremuntana, prenent del single de rocha y en avall, comensant des de la paret de la torra fins a la capella del roser de la iglesia de Fals, per a que lo dit temps puga dit senyor rector sembrar en aquella lo que li apparexera y plantar arbres a ell ben vistos...

Aquesta franja de terra de cinc canes d'amplada, adossada a la paret de l'església pel cantó nord, actualment no existeix a causa del procés d'erosió que afecta aquella part, erosió que amenaça la integritat dels edificis de la Torra vella i l'església.

El 20 de setembre de 1620 va fer testament el rector Jeroni Gallart. Va deixar 10 sous a cada un dels altars de l'església, que llavors estaven dedicats a Sant Vicenç, Sant Joan i el Roser. Va manar que els seus successors, fins a la quarta generació, li fessin dir una missa de 10 sous, un cop a l'any, el dia del seu òbit. Va fer hereu al Miquel i va deixar 400 lliures a cada una de les tres nebodes.

Va morir el 17 de setembre de 1629, i com que el seu germà Miquel l'havia premort, va ser la seva neboda Anna qui va ser beneficiària de l'herència. El 22 de juliol de 1630, la neboda va pujar amb un notari a Fals, a fi i efecte de prendre inventari dels béns del mossèn.

És prou interessant la relació de la roba, els mobles i els objectes del difunt, però no es possible transcriure-la completa per manca d'espai. Ens centrarem, doncs, en alguns aspectes puntuals. Primerament el contingut de la golfa de la rectoria, que era on s'emmagatzemava el gra i els llegums. El notari que va fer l'inventari va anotar les següents quantitats:
66 quarteres de blat segolós, 65 de forment, 18 de blat espeltós, 40 de civada, 10 d'ordi, 4 de mestall i 10 de mill. En total 213 quarteres de gra. Per calcular el valor amb exactitud caldria saber els preus del mercat de Manresa d'aquell mes d'agost, però es podria fer un capmàs i posar un preu de 30 sous/quartera. En tal cas el valor dels cereals seria de 320 lliures, una petita fortuna.

A més a més, el difunt va deixar 300 lliures en metàl·lic, més 30 deixades al mas Montconill i 30 deixades al mas Oms.

De vi tampoc anava curt; al seu celler hi tenia cinc bótes de tres càrregues i tres carretells petits, més una bóta de deu càrregues que li guardaven al mas Massana, i una altra de tres càrregues dipositada al Molí de Fals.

El senyor rector gastava roba de qualitat i dormia en un llit esplèndid; cobrellit de cotonina blava amb flocadures i cortines, sobrecel i davant del llit del mateix material.

La rectoria constava de diversos espais; l'entrada, el celler, l'estable, la sala, la cuina, la cambra de la majordoma, la cambra del mosso, la cambra del vicari, la cambra de la sala, on dormia el rector, l'estudi, i la golfa. La torre vella servia de quarto dels mals endreços; a dins hi van trobar cinc gerres plenes d'oli i olives salades, una escala de fusta, dos carretells de vi blanc i un de vinagre.

En l'apartat d'objectes curiosos tenim; un alambí d'aram, un pedrenyal de roda, una espasa sense beina, una caixa de pastor, i cinc quadres d'ermitans pintats a l'oli.

El més interessant però, és un bagul de cuiro on hi havia els llibres del difunt. Hi havia la quantitat increïble de 142 llibres. Un llibre en aquell temps no era com ara, era un objecte preciós i molt car. Que mossèn Gallart tingués tal biblioteca significa que era molt ric i molt culte. La llista dels títols és massa llarga per transcriure-la i molts dels autors són perfectament desconeguts per nosaltres. Predomina naturalment la temàtica religiosa, però hi ha una bona representació dels clàssics llatins i grecs. Entre els títols destaquem una Física d'Aristòtil, una "Ars Magna" de Raimon Llull, una "Història dels Comtes de Barcelona", una Gramàtica de Vinyes, una Història de Sant Ignasi, i els Comentaris de Cèsar. Alguns dels autors són Eurípides, Erasme, Lluís Vives, Quintilià, Ciceró, San Tomàs de Aquino, Petro Lombardo, Durandó, Gibraldo,...

Els testimonis de l'inventari són destacables; Bernat Fontanet, ecònom de la parròquia de Fals, Pere Campserver, estudiant en arts, natural de Fals. També, Joan Quadrada, barceloní, auditor en gramàtica i Joan Trinca, àlies Gras, treballador natural del regne de França, ambdós habitants a la rectoria. Només hi faltava la majordoma !

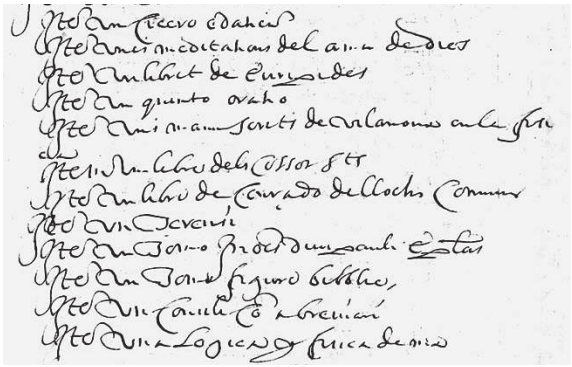

Fragment de l'inventari de llibres

L'aigua

Aquest element vital per la vida i l'activitat humana no és excessivament abundant al terme de Fals, la qual cosa ha estat un estímul pels seus habitants, que s'han esforçat i han fet servir l'enginy per tal d'aprofitar al màxim els recursos hídrics disponibles.

Per estudiar el tema, farem una distinció entre l'aigua utilitzada per regar els horts i l'aigua consumida per les persones i els animals domèstics del seu entorn.

L'agricultura del país és rigorosament de secà; els cereals, les olives, el raïm, les ametlles i alguna cosa més, han estat la base de l'alimentació de la població, que tanmateix precisava el complement alimentari que subministraven els horts de regadiu. Així, des de l'antigor, cada pagès buscava un trosset de terreny al costat d'un torrent o d'una font, i el preparava per fer-hi la verdura i les hortalisses per la despesa de casa.

En tots els establiments que es van fer a Fals a partir de finals del segle 18è, per tal que els parcers construïssin la seva pròpia casa, no hi falta mai la cessió per part de l'amo d'un trosset de terra proper per poder convertir-lo en l'hort.

Trobem zones de regadiu al llarg dels diversos cursos d'aigua del terme. Per exemple a la Riera de Fals, tant a la part de la Vall del Bosc, com aigües avall del Molí de Boixeda, al Torrent de Cantacorbs, al Torrent de Clarena, al Torrent de Jaumeandreu, a la Rasa del Carner, o al Torrent de Fontanet, però també hi ha terres que es poden regar amb les escorrialles d'alguna font, com és el cas de les hortes situades a sota de les fonts de Montconill, Bastardes i de la Font d'Oliveres. Potser aquests són els regadius més importants, en extensió i quantitat d'aigua, però n'hi ha molts més que aprofiten petits torrents o basses d'aigua pluvial. Val a dir que una bona part d'aquests horts es troben actualment abandonats i plens de males herbes.

Per fer els horts, de vegades calia anivellar el terreny rost dels vessants dels torrents mitjançant marges de pedra, que a més d'aguantar la terra fèrtil, evitessin que una rierada s'endugués la feixa riu avall. Hi ha magnífics exemples del pacient treball dels nostres avantpassats pagesos, essent-ne una bona mostra el conjunt d'horts i marges del Torrent de Cantacorbs.

També calia fer obres per aconduir l'aigua fins als cavallons. Si aquesta provenia d'un punt més elevat, només calia recollir-la en una bassa, però si s'havia de pujar del riu o d'un pou o mina, aleshores s'havia d'utilitzar una grua, un giny que permetia pouar l'aigua amb l'ajut d'un contrapès. El sistema era però ben entretingut. Les grues fa anys que ja no treballen als nostres horts, però encara en queda algun vestigi.

A la primera meitat del segle 20è va arribar a Fals un invent; les bombes hidràuliques accionades mitjançant un molí de vent. El 1929 es va instal·lar un molí, que encara funciona, per pujar aigua del pou i regar uns horts de cal Janet i cal Tinai. Als horts del Grauet també en van muntar un de petit. El 1934 es van muntar tres molins de vent més, a cal Tinai, a cal Balandrès i a cal Jepic, si bé aquests eren per subministrar aigua d'ús domèstic.

Les basses eren de mida variable i podien estar simplement excavades al terra o fetes amb paret de pedra i arrebossades. Algunes de les basses més notables són les d'Oliveres de la Costa, Montconill i Boixeda, de forma circular, o les de cal Massana, de ca la Filomena i de la Fassina, de forma aproximadament rectangular. Capítol a part és l'embassament que alimenta el reg de les noves vinyes de Jaumeandreu.

Font d'Oliveres

A cops, era possible excavar un canalet o sèquia per fer arribar l'aigua des d'una petita resclosa. És el cas dels horts de les cases de la Vall del Bosc, que prenien l'aigua a l'alçada de la font de Pere Jutge, o els de la Fassina, Boixeda i Jaumeandreu. O aprofitar un dels canals que menaven l'aigua a les basses dels molins, tal com passava amb els horts del Molí de Boixeda, de cal Guinard, o del Molí del Massana.

I encara que no es tracta pròpiament de regadiu, també es necessitava una certa quantitat d'aigua a les vinyes, per preparar la barreja del sulfat. Si no hi havia una riera o una font a l'abast, el problema es resolia desviant una rasa i recollint l'aigua de la pluja en un dipòsit. Encara es poden trobar restes de piques de pedra i dipòsits en els llocs on hi havia hagut vinya.

Tant o més important que regar era disposar d'aigua per les necessitats humanes, com és fer bullir l'olla, beure i rentar-se una mica. A les fonts els homes trobaven aigua

de bona qualitat procedent del subsòl. De fonts, més o menys bones, se'n trobaven arreu, i els pagesos les coneixien i en tenien cura. Moltes s'han perdut i se n'ha oblidat fins i tot el nom, però tanmateix podem citar-ne unes quantes on ens hem abocat algunes vegades per sadollar la set. Són les fonts dels Pins, de la Teula, de la Tosca, de les Bassetes, del Regaret, d'Oliveres, del Collet, del Quimet, de la Fassina, de Montconill, de Jaumeandreu, etc. Als estius els cabals minvaven força i hi havia anys que s'eixugaven la majoria de fonts. Tenia fama de ser molt abundosa la font de la Fassina, on acudia gent dels voltants a omplir galledes i càntirs.

Les masies gairebé sempre es construïen en un lloc adient, a prop d'una font o altra, de manera que podien traginar sense massa esforç l'aigua que necessitaven. Quan l'aigua era lluny o la font no aguantava bé les secades, calia anar-la a buscar sota terra. S'havia d'excavar un pou, feina complicada que se solia encarregar als pouaters. Alguns dels pous eren ben fondos, per exemple, el de cal Joan de la Creu fa 22 metres. L'aigua més bona del Raval d'Oliveres sortia dels pous de cal Pinsà i de cal Gaietano, diuen.

Encara que la majoria de cases disposava de pous per ús domèstic i per abeurar els animals, una altra solució era recollir l'aigua que regalimava de les teulades el dia que plovia, i guardar-la en un dipòsit o cisterna. S'havia de tenir cura que l'aigua recollida fos neta i que no es fes malbé.

Resclosa i sèquia de la Fassina

Amb l'arribada de l'electricitat, es van pal·liar les dificultats per aconseguir aigua, i qui més qui menys, va instal·lar una bomba al pou de casa. A començaments de la dècada dels 60 es va començar a parlar del projecte de fer una xarxa de distribució d'aigua corrent a les cases del Raval. Mentrestant es va inaugurar l'escola nova, i per tal que la mainada pogués beure aigua de l'aixeta, l'Ajuntament va llogar el pou d'Oliveres del Pla i va instal·lar-hi una bomba elèctrica.

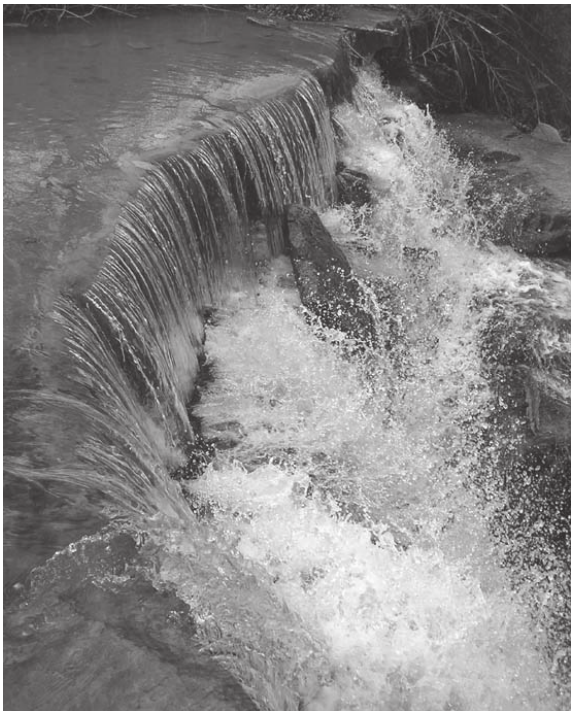

Saltant del Molí de Boixeda

L'abril de 1962 l'arquitecte Manuel Ribera Firmat va presentar el projecte que li havia encarregat l'Ajuntament i que no va ser aprovat pel Ple fins el juliol de 1965. Prèviament, l'Ajuntament havia adquirit per 5.000 pessetes el pou de cal Gaietano. El pla d'abastament d'aigua a 25 cases del poble contemplava la construcció d'un dipòsit a la Serreta, un punt elevat, per emmagatzemar l'aigua extreta del pou municipal. El pressupost era de 125.791 pessetes; els veïns n'havien de pagar el 53%, anant la resta a càrrec de la Diputació. El 22 de setembre de 1968, l'Exm. Governador Civil de Barcelona va inaugurar oficialment les obres

Aviat es va veure que el cabal del pou de cal Gaietano era insuficient i el 1970 el propietari Ramon Cases va cedir a l'Ajuntament un tros de 3x3 metres, situat a l'hort de cal Francisquet, per fer-hi un altre pou per alimentar el dipòsit del Raval. L'aigua d'aquests pous presentava alguns problemes degut a l'alt contingut en sals càlciques.

El 1971 l'Ajuntament va demanar una subvenció per ampliar la xarxa i el 1973 es va aprovar un projecte de millora elaborat pel pèrit Domingo Valero. Finalment el 1984 es va inaugurar un dipòsit a dalt la Costa de Pere Negre, que s'omplia amb aigua procedent d'uns pous de Fonollosa. Es va fer una estesa de tubs per connectar a la xarxa el Raval de la Creu, la Gabriela, el Grau, el Clot de la Fassina, i altres cases aïllades del Pla de Fals. Posteriorment s'ha fet arribar l'aigua a altres cases del terme.

Amb el canvi de govern municipal de 2003, el manteniment de les instal·lacions, la distribució i el control de la qualitat de l'aigua es va cedir a l'empresa Aigües de Manresa.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Agost de 2007, número 39
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
40
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
SETEMBRE 2007, NÚMERO 40

Mas Soler Bos (ara Subirana)

Aquest mas ja surt en el capbreu de 1303. A més de les contribucions habituals, com els feixos de llenya, herba i palla, els ous o el blat, els estadants del Soler Bos havien de fer, any sí, any no, la següent aportació al castlà:
... una perna de carnsalada de pes de VII lliures el carnal de carnestoltes, e sí passa pascha, de pes de VI lliures de carnsalada secha e sala, la un any lo mas de soler bos, e laltre lo mas den vila ...

Per una altra font, sabem que al mas hi habitava aquell any un tal Vidal de Soler Bos. El 1332 hi vivia Guillem de Soler Bos, tal vegada el fill de l'anterior. El nom de Guillem es va transmetre i va persistir en els successors; així trobem que el 1398 actua com a testimoni un Guillem de Soler Bos, el 1403 és un dels marmessors del testament d'un pagès del terme, i el 1433, un altre Guillem o el mateix d'abans, cedeix al paraire i home de negocis Nicolau dez Clerga la resta d'un deute de 35 florins de l'hereu Bastardes.

Durant el segle XV, la família es va extingir i el nom del mas es va modificar, i es va convertir en Soler Bosch. El gener de 1493 trobem que el possessor -que no és pas el mateix que hereu- n'era Pere Puig, àlies Riera, de Callús. Aquest va llogar pel temps de tres anys i tres collites el mas amb totes les seves terres i boscos a Vicenç Sala, de Fals. El contracte d'arrendament estipulava que el llogater havia d'escampar als camps 100 càrregues de xerris, el fem de les ovelles. També havia de llaurar i cavar els olivars. El preu del lloguer es va fixar en 4 florins i 4 sous.

Els drets sobre el mas van ser heretats per Joan Riera, i posteriorment, per Gabriel Riera, qui el 1557 es titulava hereu del Soler Bosch.

El tema de la propietat no és tan senzill com sembla, ja que al mateix temps que la família Riera de Callús mostrava el seus drets, a la casa de Fals hi habitava la família formada per Antoni Torra i Margarida, que també constava com a propietària. És probable que la Margarida fos una Riera, i que hagués rebut la finca com a garantia del dot. La relació entre les dues famílies i els interessos respectius s'aclareix un xic en un document de 1547. En ell, Antoni Torra, fill dels anteriors, declara que Gabriel Riera li ha satisfet 40 lliures per la lluïció del mas, fent referència a un tracte d'empenyorament entre els pares respectius. En aquell moment la Margarida ja era morta i l'Antoni Torra constava com "habitant" del mas Soler Bosch.

La presència de l'Antoni Torra, el pare, a Fals es documenta per primer cop el 1522, quan va comprar a crèdit una mula castanya a un pagès de Sant Fruitós. El 1532 es va casar la seva filla Caterina amb el paraire manresà Rafel Molins, però l'Antoni feia poc que s'havia mort, de manera que van intervenir en els tràmits nupcials els tutors Joan Torra de Callús i Valentí Torra de Sant Mateu.

L'Antoni Torra, el fill, va heretar llavors del pare, no només els drets sobre el mas Soler Bosch, sinó també la propietat de dos masos de Calders, dits mas de la Torre Subirana i mas Marimona. Probablement doncs, els Torra procedien de Calders.

El 1548 Antoni Torra va reconèixer al seu cosí Montserrat Angla, de Viladecavalls, que li tenia empenyorats els dits masos per 52 lliures, el valor del dot de la seva tieta

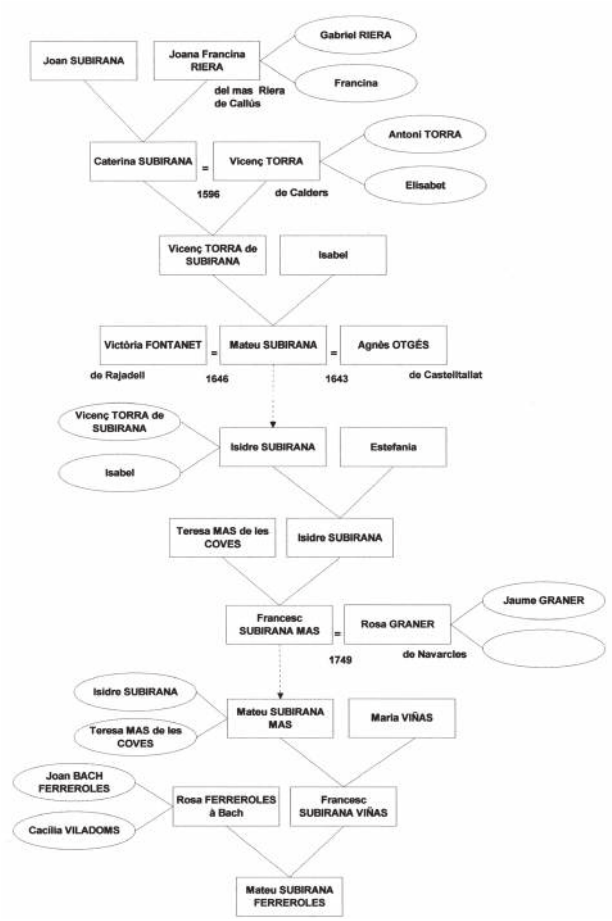

Francina. El 1554 va donar la mà de la filla Caterina a Valentí Sala, fill de Mateu Clusella, àlies Sala, de Castellterçol. Juntament amb la mà va donar-li com a garantia del dot els dos masos de Calders. La jove parella podia viure lliurement a la Torre Subirana, però s'havia de fer càrrec de pagar els censos. El 1557, el Torra, juntament amb la seva muller Elisabet i el gendre, van prometre pagar a Montserrat Angla 130 lliures que aquest tenia posades sobre els masos de Calders i 90 lliures sobre el mas Soler Bosch de Fals.

Pou (foto actual)

El 1556, l'Antoni Torra va comprar al mercader Cristòfol Soler una saca de llana de Pallars, neta i preparada per filar. En va pagar 18 lliures i mitja. El 1558 n'hi va comprar una altra remesa. Aquestes compres de llana eren corrents entre els pagesos, que l'utilitzaven per teixir a casa les flassades i la roba d'hivern. Una bona part de la llana l'importaven els mercaders de Manresa de les comarques de muntanya o de l'Aragó, ja que el país era deficitari en aquesta matèria primera.

Deixem d'ocupar-nos per una estona de la vida dels habitants del mas Soler Bosch i tornem als Riera de Callús. L'hereu Gabriel tenia una filla anomenada Joana Francina. Aquesta noia la va casar amb Joan Subirana, i com a dot li va cedir el mas Soler Bosch. Els casats van passar a viure a Fals, segurament compartint casa amb la família Torra. Durant l'època que hi van ser la casa va ser denominada també mas Subirana.

Van tenir tres filles; la Margarida va quedar per vestir sants, l'Agnès es va aparellar amb un xicot del poble, el Benet Oliveres de Cantacorbs, mentre que la Caterina seria la baula que tancaria la cadena i clarificaria la qüestió de la propietat del mas Soler Bosch. El 1596 la Caterina va contraure matrimoni amb Vicenç Torra, fill de l'Antoni i l'Elisabet. D'aquesta forma, en unir-se les dues famílies que tenien drets sobre l'heretat, es va resoldre la situació. Com a resultat del compromís, a partir de llavors la casa va passar a dir-se Torra de Subirana.

El 1603 va fer testament la Francina, ja vídua, i va fer encarregats de l'execució al seu gendre Vicenç Torra i al seu germà Miquel Riera. Va fer hereva a la Caterina. El març de 1609, en trobar-se vella i sense forces, va fer donació entre vius de la heretat a la filla i el gendre, excepte 30 lliures que va reservar pels funerals. Va posar com a condició que l'havien de mantenir mentre visqués, així com també a la Margarida, la filla soltera.

El Vicenç i la Caterina van tenir tres fills: la Caterina, casada el 1635 amb Jaume Tapias de Sant Martí Sesgaioles, el Jacint, i el Vicenç Torra de Subirana, qui va ser l'hereu. Aquest Vicenç va casar-se amb una dona dita Isabel o Elisabet i va tenir, com a mínim tres descendents: la Maria, casada el 1673 amb Josep Martines de Castellbell, l'Isidre i el Mateu. El Vicenç va fer testament en presència del rector de Fals el 24 de juliol de 1636 i segurament no va viure gaire més temps.

Mateu Torra de Subirana ja consta com a propietari en el capbreu fet el novembre de 1639. A més de la peça principal, estimada en uns 50 jornals, posseeix un tros de terra de 4 jornals, envoltat per tres bandes per terres del mas Serra i per la quarta amb el mas del Pla de la Vila. Aquesta illa de terra serà on s'hi edificarà, molts segles més tard, la masoveria de cal Resi. Durant aquesta època trobem de vegades la casa anomenada Torres de Subirana del Collet, segurament fent referència a la situació de la casa, que es troba en una elevació o collet.

El Mateu es va casar-se el 1643 amb Agnès Otgés de Castelltallat. La núvia va rebre un dot de 280 lliures, dues caixes de fusta d'àlber, que contenien, entre d'altres coses, un mantell d'estam, un vestit de "raixa" guarnit i un gipó de tafetà. L'Agnès no va ser gaire vividora i el 1646 va celebrar segones núpcies amb Victòria Fontanet de Rajadell. El dot va ascendir a 270 lliures. Encara hi va haver unes terceres núpcies el 1649, en casar-se amb Maria Vall de Fonollosa. Malgrat les tres mullers, el Mateu no va tenir cap descendència.

Per tal de quitar un violari que prestava a l'amo de Montconill i abonar les pensions endarrerides, el 1681 el Mateu va haver de vendre's les herbes de l'heretat a carta de gràcia per un període mínim de cinc anys. El comprador va ser Jacint Torras de Subirana, possiblement un cosí, qui va pagar 91 lliures pels drets de pastura. Els tractes permetien al Jacint de viure a la part de casa reservada als masovers, i al Mateu de mantenir-hi els seus animals, en concret la parella de bous, una somera, un porc i 4 ovelles.

Aquell mateix any va morir el Mateu sense fills i el mas va passar al seu germà Isidre Torras de Subirana. El primer pas que va fer per millorar les finances va ser quitar un censal de 100 lliures, creat el 1653, a Jaume Torras de Bages, un mercader de Manresa. En el capbreu de 1683 la superfície de l'heretat és de 100 jornals, justament el doble de la que figurava en el capbreu anterior.

El 1686 es va completar el termini de cinc anys de l'arrendament de les pastures, i l'Isidre va renovar-lo per cinc anys més, sota les mateixes condicions. No sembla que l'amo de Subirana es preocupés massa del seu patrimoni, sinó que més aviat deixava la iniciativa en mans del masover. Se li van acumular els deutes. Així, el 1710 l'Isidre va fer un reconeixement per escrit davant del rector de la parròquia, que actuava com a notari, conforme devia 165 lliures a Vicenç Torras Subirana, fill del Jacint, el masover.

Vista general (c. 1980)

El següent amo va ser Isidre Torras Subirana, fill de l'Isidre anterior i d'Estefania. L'octubre de 1715, l'Isidre va llogar per un període de cinc anys tot el mas a Vicenç Torras Subirana a canvi del deute reconegut pel seu pare difunt. Els tractes de la cessió són molt complets i abasten aspectes que van des del conreu de les terres fins al repartiment de les contribucions. L'Isidre es va retenir el dret d'utilitzar una habitació de la casa, per a ell i la seva família, i el dret de pasturar tres rucs de la seva propietat. Per la seva banda, el masover li havia de donar cada any 40 lliures carnisseres de carn de porc, més la cinquena part de la collita de les quintanes i altres sembrats, i la meitat de la de vi, oli, peres, nous i altres fruites d'estiu. Els aglans del bosc quedaven pel masover, que també estava autoritzat a vendre sis càrregues de llenya cada setmana. En contrapartida, el masover s'havia de fer càrrec dels "allotjaments" dels soldats – no oblidem que eren temps de guerra i al Principat s'hi trobaven moltes companyies de soldats espanyols, la despesa dels quals requeia feixugament sobre la població- , assumir els "bagatges", o transport per compte de l'exèrcit, i pagar els "talls", o contribució al Rei.

En una relació de 1716, feta abans de la instauració del cadastre, hi figura que el masover és Vicenç Subirana i que aquest té un mosso que es diu Joan Subirana, que li treballa les terres amb l'ajuda de dues mules. El salari del mosso és de 10 lliures anuals. El 1726 s'estava a la casa la família de Magí Galí, un germà de l'hereu de Boixeda.

Isidre Torras Subirana va estar casat amb Teresa Mas de les Coves, de Sallent, amb qui va tenir dos xicots, el Francesc i el Mateu. Va fer testament el setembre de 1752, però el 1754 encara vivia.

El setembre de 1749, l'hereu Francesc Torras Subirana va fer capítols a casa d'un notari de Sallent amb Rosa Graner, filla de Jaume Graner de Navarcles. El dot promès va ser de 575 lliures.

El 1769, el Francesc va deixar aquell tros de terra aïllada que termenejava amb els masos Serra i Pla de la Vila, i que estava ocupat per una vinya vella i gairebé perduda, a Valentí Massana, un pagès de Fals, per tal que aquest hi plantés vinya nova i s'hi fes una vivenda (cal Resi). El preu de l'establiment va ser de 15 lliures.

El 1772 va establir a parts a Francesc Fontanet de Castellar una peça de dos jornals en un lloc de la seva propietat dita "la Pedra Moladora". A part dels tractes habituals en aquest tipus de contracte de rabassa, va autoritzar al parcer a habitar en una caseta situada al Collet Roig (cal Morro Negre), pagant un lloguer de 6 lliures a l'any. També li va donar permís per construir una tina que passaria a les mans de l'amo quan la vinya s'extingís. Però en tal cas, el parcer o els seus descendents podrien arrencar i endur-se els cairons, la part més valuosa de la tina.

El 1779 el Francesc va fer testament, i com que no tenia fills, va fer hereu al seu germà Mateu.

Mateu Subirana va esdevenir l'amo quan ja tenia una certa edat. El 1771 s'havia casat amb Francesca Sagués Soler, de Boixadors, i en la documentació del fet el Mateu figura que fa de pastor. Deuria enviudar, perquè després trobem que té fills amb una dona dita Maria Viñas. El 1810, ja vidu de la Maria, va casar la filla Teresa amb Valentí Roig Oller, de Camps. Va donar-li 100 lliures, la roba habitual, i dues caixes de fusta de pi, una de posts de fusta de la "terra", és a dir, procedent dels boscos de l'entorn, i l'altra de posts de "molina", o sigui, fusta de millor qualitat serrada dels arbres de la muntanya.

El Mateu va tenir dos fills; el major, el Francesc, va ser l'hereu, mentre que el seu germà Francesc d'Assís es va haver de conformar amb la caseta del Collet Roig.

Cal Bardissa

Segons la data de la llinda de pedra de l'entrada principal, aquesta casa va ser construïda l'any 1848. La va fer fer Mateu Subirana Gras, el fill segon de Francesc d'Assís Subirana Viñas, de la casa del Morro Negre. El Mateu descendia del mas Subirana, ja que el seu avi Mateu havia estat el propietari de la dita heretat, però la línia principal passava pel seu oncle Francesc Subirana, que cal no confondre amb el seu pare Francesc d'Assís. És una llàstima que havent-hi tants sants al santoral, algunes famílies s'obstinessin en repetir els mateixos noms, embolicant la troca i dificultant la feina dels pobres historiadors.

El terreny de la casa era del mas Montconill, igual que les altres cases de les Costetes del Grau, i estava sotmès a un cens anual de tres lliures. Molts anys després, l'amo de Montconill va vendre's el dret de cobrar aquest cens al Jepic, el qual va passar a ser el beneficiari del pagament anual que havien de fer els de cal Bardissa i la resta de veïns del Raval de la Creu. A la llarga, el cens va quedar obsolet i, a la pràctica, va desaparèixer.

El nostre Mateu va estar casat dues vegades. Primerament amb Margarida Vilaseca, originària de Castellnou

Llinda de la porta

del Bages, la qual va morir el 1879, després d'infantar dues criatures, la Rosa i el Josep. El segon matrimoni va ser el 1882, i va servir per unir al Mateu amb Francesca Matifoll Braquets, de Rajadell, una dona molt més jove que no pas ell. Van tenir tres fills, el Joan, la Carme i la Maria, però seria la Carme qui havia d'heretar la casa. El Mateu va fer les tres pedretes el 1894, però la seva segona muller, jove i plena de vida, el va sobreviure fins l'any 1933.

La Carme Subirana Matifoll va contraure matrimoni l'agost de 1916 amb Cristòfol Parcerisas Moncunill, un jove procedent de cal Felip. En morir la Carme, la propietat va passar al seu fill Isidre Parcerisas Subirana, quedant però com a usufructuari, el Cristòfol, que en el moment d'enviudar comptava 58 anys. Dret a llei, l'hereu havia d'haver estat el Francesc Parcerisas, però aquest va tenir la dissort de morir al front, i l'herència va passar al seu germà petit.

L'Isidre era fuster i es va aparellar el 1939 amb Maria Vilaseca, de la casa dels Plans, d'Aguilar de Segarra.

Durant la guerra civil la casa es trobava deshabitada i l'ajuntament la va posar a disposició per acollir alguns dels refugiats que fugien a mida que avançava el front. El 1940 s'estaven a la casa el Cristòfol i l'Isidre en companyia d'una serventa anomenada Ramona Tristany. El 1950 tenien una altra minyona que es deia Teresa Marsal, una dona gran que procedia de Sant Hipòlit de Voltregà. Finalment a començaments de la dècada dels 50 els Parcerisas van marxar a viure a Manresa i van posar la casa a lloguer.

El 28 d'octubre de 1957, en la notaria de Pere Lluch es va enregistrar la venda d'aquesta finca a Ramon Torner Anglada, de Vilada, marit de Carme Ibáñez Llobet, una de les dues propietàries de cal Jepic. El Ramon i la Carme no van tenir descendents, així que el Ramon va deixar cal Bardissa al seu germà Santiago en morir el 1983. Mentrestant ningú vivia a la casa.

El 27 de desembre de 1985, el Santiago, com a propietari, i la seva cunyada Carme, en qualitat d'usufructuària, van signar la compravenda a favor de l'Àngel Torras Bosch i la seva dona Maria Dolors Fàbrega Garrigó, els actuals propietaris. L'Àngel és fill de cal Calet de Fonollosa i la Maria Dolors de cal Joan de la Creu de Fals.

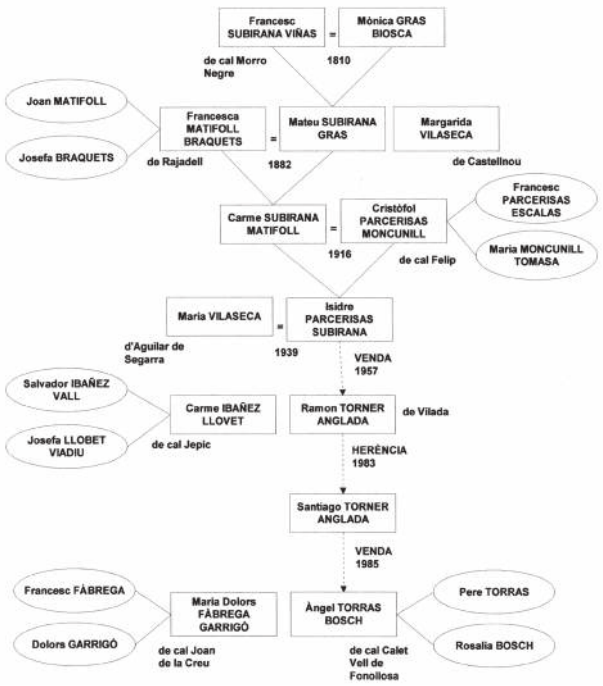

Els Cardona

Durant una bona part de la seva història el terme del castell de Fals va estar sota el domini senyorial de la casa de Cardona. El domini es va iniciar l'any 986 quan el comte Borrell II de Barcelona va cedir als vescomtes d'Osona el castell de Cardona amb els territoris que depenien d'ell, un dels quals era el castell de Fals. La construcció de castells i torres i la repoblació d'aquesta part del país era una estratègia militar dels comtats cristians, enfrontats al regnes musulmans que ocupaven la major part de la península ibèrica. El riu Cardener marcava una frontera simbòlica entre els dos móns, però en realitat hi havia una amplia franja de terreny, poc poblada, sotmesa a incursions esporàdiques d'uns i altres. En aquest context cal emmarcar la funció de les Torres de Fals i d'altres de similars que es troben en aquesta zona de frontera.

Per tal d'exercir el domini en una zona tan extensa, els vescomtes delegaven una part del seu poder en homes nobles de la seva confiança, a qui encarregaven la defensa d'un castell. El castlà residia al castell i garantia la seguretat dels habitants del terme amb un reduït nombre de soldats. Tenia també prerrogatives per impartir justícia i recaptar els censos dels pagesos.

Estava obligat tothora a acudir a la crida del seu senyor quan aquest necessitava homes armats per anar a la guerra. Amb el temps, aquest càrrec de castlà va esdevenir hereditari.

Alguns dels membres de la família que tenia enfeudat el castell de Fals, i que havien adoptat com a cognom el

Escut de la vila de Cardona (1724)

nom del lloc, van exercir força influència sobre els afers dels Cardona. Destaca sobretot Bonfill de Fals, marmessor i home de confiança de la vescomtessa Engúncia, i tutor d'un dels seus néts, aquell que posteriorment esdevindria bisbe de Barcelona i vescomte de Cardona amb el nom de Folc II.

Tornant als inicis, Guadall II i la seva muller Ermetruit van passar el vescomtat d'Osona al seu fill Ermemir II el 980. En morir aquest el 1010, el va succeir el seu germà Ramon I, marit d'Engúncia, el testament de la qual és molt important perquè documenta per primera vegada la capella de Santa Maria del Grau i els masos de Montconill i la Sala (ara Massana) de Fals.

Entre els anys 1015 i 1030 el vescomte va ser Bermon, el qual és cèlebre perquè va donar una forta empenta a la construcció de la col·legiata de Cardona. Va ser seguit pels seus germans Eriball i Folc I. Eriball era una persona important de l'època, sobretot des del seu nomenament el 1035 com a bisbe d'Urgell. Folc I va morir assassinat el 1038, un crim que va moure molta polseguera. El següent va ser Ramon Folc I, fill de Folc I i Guisla, que ja es titulava vescomte de Cardona i que va morir a la guerra el 1086. El seu germà Folc II, criat a Fals com hem vist, era eclesiàstic i no va deixar descendents.

El títol va desviar-se aleshores cap a la branca d'Ermessenda, filla de Ramon Folc i Ermessenda. Un fill d'aquesta i de Deodat Bernat de Claramunt va ser Bernat Amat, el següent vescomte. Casat amb Almodis, una germana de Ramon Berenguer, Comte de Barcelona, va tenir a Pere Bernat, el qual va canviar-se el nom i va esser conegut com Ramon Folc II. Aquest va participar en diverses campanyes militars d'expansió del Comtat de Barcelona cap al sud i cap a occident. En concret va prendre part en la conquesta de Tortosa el 1148 i de Lleida el 1149.

Ramon Folc III va emparentar-se el 1151 amb Isabel, filla del Comte d'Urgell. El 1175 va ser mort a traïció pel trobador Guillem de Berguedà. El fill i hereu Ramon Folc s'havia mort abans que el pare, de manera que l'herència es va desplaçar cap a Berenguer I. Només va ser cap dels Cardona durant un any. Va ser enterrat en un panteó al monestir de Poblet i va deixat dues filles, que portaven els curiosos noms de Catalana i Anglesa.

Va ocupar el lloc el seu germà Guillem I. Aquest va participar el 1212 en la transcendental batalla de les Navas de Tolosa, quan una confederació de reis cristians de Catalunya, Aragó, Lleó i Castellà va vèncer als musulmans, decantant de manera decisiva el signe de la Reconquesta. També va cavalcar al costat del rei Pere el dia que aquest va ser derrotat i mort a Muret. Va ser un dels primers nobles catalans que va jurar fidelitat al futur Jaume I.

Ramon Folc IV va casar-se el 1217 amb Agnès de Torroja, matrimoni que va comportar un notable increment de les possessions dels Cardona. Aquest vescomte va abandonar la seva residència habitual al castell de Cardona, un indret massa inhòspit i allunyat, i la va fixar al palau castell d'Arbeca. En morir el 1241 va ser succeït per Ramon Folc V, primer casat amb Esclarmunda de Foix i després amb Sibil·la d'Empúries. Les aliances amb els parents de la primera muller, li van fer prendre part activa en la pugna que els comtes reis catalans tenien pel comtat de Foix, a l'altre banda dels Pirineus.

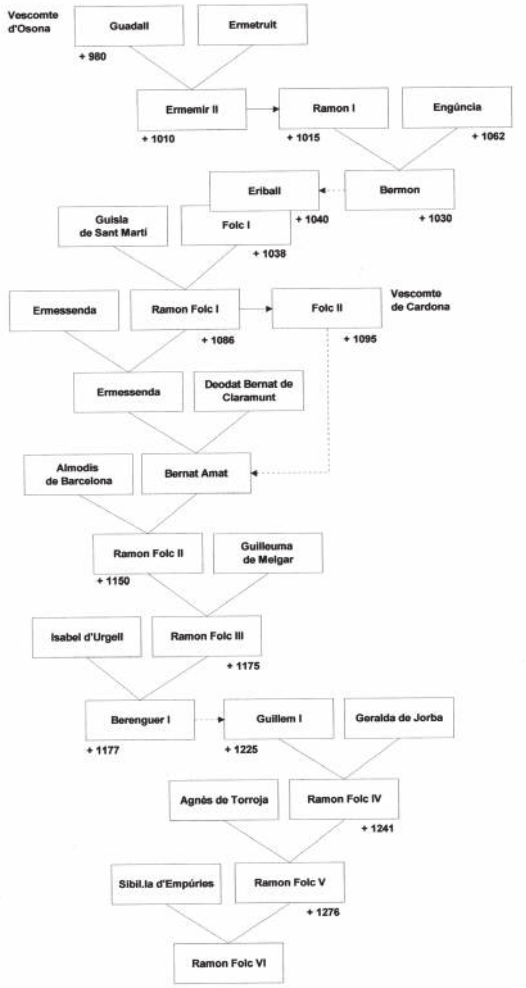

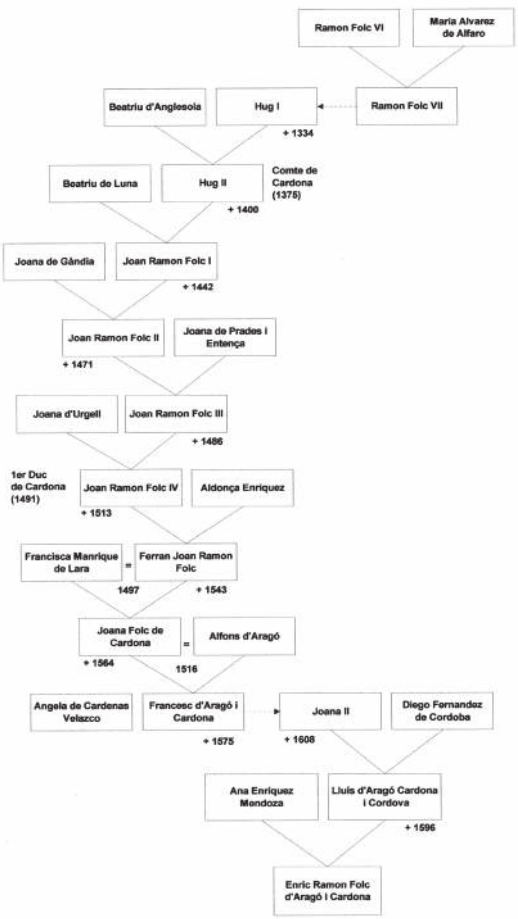

Ramon Folc VI va ser conegut com "el Vinculador", perquè va unir totes les possessions disperses, de manera que els seus successors no les poguessin dividir ni per herència ni per venda. Va tenir dos fills legítims de la seva segona muller Maria Alvarez de Alfaro, i set d'il·legítims de la seva amant na Flor de Pontiach. Va morir relativament jove, de tal manera que durant molts anys va controlar els afers del vescomtat la seva vídua.

Ramon Folc VII no va deixar descendents, així que el títol va passar al seu germà Hug I, que dos anys més tard també moriria. Hug II que només tenia sis anys quan van enterrar el pare, va quedar sota la tutela de la seva mare Beatriu d'Anglesola. Hug o Huguet va casar-se dues vegades; primer amb Blanca d'Aragó, amb qui va tenir una filla, i a continuació amb Beatriu de Luna, una néta del rei Jaume I. Amb la Beatriu va tenir 4 fills i 6 filles. El 1375, pels bons serveis prestats a la corona, el rei Pere III li va concedir el títol de Comte de Cardona.

El 1400 el Comtat va passar a Joan Ramon Folc I. Aquest es va casar a Cardona el 1391 amb Joana de Gàndia. La festa va ser espectacular amb tornejos de cavallers i altres espectacles. Hi van ser convidats els síndics o representats dels diversos castells del Comtat de Cardona, entre els quals hi havia el síndic de Fals. Aquest comte va ser una peça important en la política del seu temps. Va ostentar el càrrec d'Almirall d'Aragó, i com a tal va encapçalar la flota de galeres que el 1423 va assetjar i conquerir Nàpols. Va voler ser enterrat a l'església de Sant Vicenç de Cardona, i allà encara es conserva un sepulcre de marbre que li va fer construir un descendent seu al segle XVII. En la part frontal del panteó es poden llegir tots els seus títols.

Joan Ramon Folc II va fer un casament molt favorable amb Joana Gonçalba Ximeneç, pubilla de Prades i d'Entença. Joan Ramon Folc III va ser un dels nobles que es va posar al costat del rei Joan durant la cruel guerra civil catalana. El 1643 va ser nomenat Capità General del Principat i va encapçalar les tropes en diverses batalles contra els successius candidats de la Generalitat.

Joan Ramon Folc IV es va trobar en mig de les disputes dinàstiques que van motivar el Concili de Casp. Va rebutjar la corona que li van arribar a oferir els partidaris de Jaume el Dissortat i es va posar de part del candidat de la família castellana delsTrastámara. Fins i tot va enllaçar amb Aldonça Enríquez, una tia del futur Ferran II. Aquesta fidelitat va tenir premi, i el 1491 va ser creat el Ducat de Cardona.

Ferran Joan Ramon Folc es va casar amb Francisca Manrique de Lara, filla del duc de Nájera. El matrimoni només va donar quatre filles. D'un segon matrimoni en van resultar dues filles més, i encara en va tenir una altra d'il·legítima. Va alternar les estades a Arbeca i a Barcelona. El 1519 va rebre de mans de l'emperador Carles V la insígnia del Toisó d'Or, una condecoració, en principi, només reservada a persones de la casa reial. El 1520 va ser nomenat "Grande de España".

Va heretar el títol Joana Folc de Cardona, la qual va casar-se el 1516 amb Alfons d'Aragó, comte d'Empúries i duc de Sogorb, i així es van unir dues de les famílies més nobles de Catalunya. El dot de la Joana va ser de 15.000 ducats d'or. Va engendrar 4 fills i 9 filles, però el seu consort Alfons no en tenia prou i va tenir sis fills més fora del matrimoni. El duc residia al palau d'Arbeca i s'entretenia caçant amb els seus gossos i falcons.

El següent duc va ser Francesc d'Aragó i Cardona, mort el 1575 sense descendència. La seva germana, la duquessa Joana II, es va casar amb un noble castellà, don Diego Fernández de Córdoba, marquès de Comares. Van adoptar l'estil de vida de la cort, la qual cosa els comportava unes despeses superiors als ingressos. Per això, el 1593 la duquessa va demanar als castells de Cardona que creessin conjuntament un censal de 20 mil lliures, avalades per les rendes del salí de Cardona. El 1604, els castells, entre els quals hi havia el de Fals, van haver de crear un altre censal de 30 mil lliures, per pagar les despeses de la senyora.

El seu fill Lluís, casat amb Ana Enríquez, no va arribar a heretar el ducat, perquè va morir abans que els pares, de forma que el títol va passar al nét Enric Ramon Folc. Aquest va estar al costat del rei d'Espanya en el conflicte que hi va haver a Catalunya, conegut com la Guerra dels Segadors, motivat entre d'altres coses, pels abusos dels "tercios" del Conde Duque de Olivares. Va ser nomenat Virrei de Catalunya el 1633 i el 1640. Quan va morir el 1640 a Perpinyà, el va succeir Lluís Ramon Folc. Mentrestant però, els francesos que ocupaven Catalunya va desposseir-lo del ducat i el van donar al mariscal La Mothe. El 1652 el país va tornar a quedar sota el control de la corona espanyola i els Cardona van recuperar els dominis.

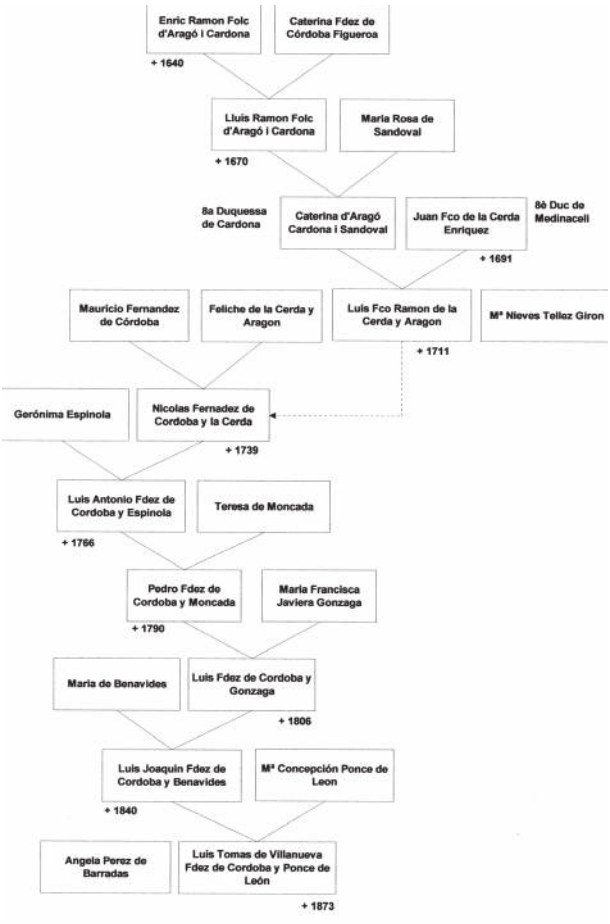

Lluís Ramon i la seva muller Mª Rosa de Sandoval van tenir 4 nois i 6 noies, però tots els nois es van morir a la infantesa. Va quedar hereva Caterina d'Aragó, Cardona i Sandoval, la qual va casar-se amb Joan Francisco Tomás de la Cerda Enríquez Portocarrero, vuitè duc de Medinaceli.

D'aquesta manera, el ducat de Cardona va quedar absorbit per una de les famílies més importants de la noblesa espanyola i va perdre el seu caràcter específicament català. A partir d'aquell moment Cardona i les seves dependències no van ser més que una ínfima part de les possessions de la família, escampades per tota la geografia espanyola.

La successió dels ducs de Medinaceli que es mostra en l'arbre genealògic adjunt, s'interromp amb el 15è duc, perquè aleshores el domini senyorial ja havia estat abolit per les lleis dels diversos governs liberals de la nació, si bé encara, de tant en tant, rebrotaven les pretensions dels nobles i eclesiàstics de continuar amb el seu domini senyorial.

De fet, el 14 de març de 1868 encara hi va haver un intent de mantenir la situació de dependència dels pobladors de Fals als hereus de la casa dels Cardona. Aquell dia, el senyor Josep Bros Escribà, apoderat del Duc de Medinaceli, va convocar a tots els propietaris de Fals a una reunió al Molí de Boixeda, per tal que aquests reconeguessin els drets de senyoria i paguessin els endarreriments dels censos. Els propietaris van ignorar la convocatòria.

Com que la història del poble durant més de vuit segles passa per aquesta família, seria molt interessant poder consultar la documentació del seu arxiu, però dissortadament això és gairebé impossible. El 1615 el duc Enric va encarregar 31 armaris de fusta de noguer per guardar i endreçar els pergamins i documents de la seva família al castell d'Arbeca. Durant la Guerra dels Segadors, l'arxiu va ser traslladat per seguretat a Lucena. El 1660 va retornar a Catalunya, al castell de Falset. El 1714 els papers es van emmagatzemar a la catedral de Tortosa i durant la Guerra del Francès van estar amagats en un palau del carrer Portaferrissa de Barcelona. Després, l'arxiu dels Cardona va passar a Madrid, i el 1961 a Sevilla, on radica una de les branques dels Medinaceli. Es calcula que al Palacio de Pilatos de Sevilla s'hi guarden uns 250 mil documents, però no existeix un catàleg ni l'arxiu està obert als investigadors. L'actual duquessa de la branca madrilenya dels Medinaceli va visitar fa uns anys la vila de Cardona i va prometre que cediria part de la documentació de casa seva a l'Ajuntament, però de moment la seva promesa encara no s'ha fet realitat.

Les tines de Campserver

Les tines són construccions de pedra lligades directament a l'explotació de la vinya, molt esteses a casa nostra. Solen ser aixecades sobre un marge natural o desnivell artificial, de base quadrada o circular, i formades per unes gruixudes parets de pedra i calç que volten el dipòsit central. Aquest dipòsit està habitualment folrat per cairons ceràmics cuits a altes temperatures de manera que la paret esdevé gairebé esmaltada. Per sobre el dipòsit s'hi aixeca habitualment una construcció molt senzilla coberta amb bigues de fusta i teula, que s'utilitzava per protegir el capçat de la tina, i era on s'hi feia la pròpia premsada del raïm. També habitualment les tines tenen a la part més alta del dipòsit un ressalt o bancada, que és el lloc on s'hi recolzava l'entramat de fusta utilitzat per al xafat del raïm. És justament en aquesta construcció coberta afegida on encara s'hi poden veure a vegades les premses manuals que s'empraven per acabar d'esprémer el most de la rapa.

I a la part més baixa de la tina habitualment encara s'hi pot reconèixer la boixa, o forat habitualment fet dins una pedra de grans dimensions, el qual s'utilitzava per recollir-ne el most que posteriorment seria transportat amb portadores o bots fins a les bótes.

Les tines de Campserver són unes construccions afegides a la masia, formant un conjunt de cinc edificacions que tot seguit es descriuen. Són construccions la majoria de vegades exemptes a l'edifici principal situat prop de la riera de Fals.

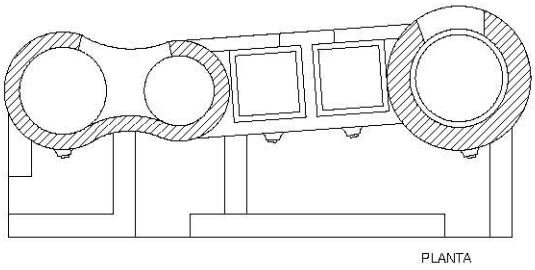

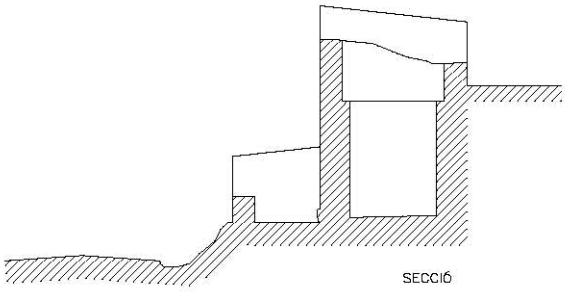

LES TINES DE CAMPSERVER
1/200

Camí

La primera tina que hi trobem està adjunta a la cara est de la casa, té forma interior circular de 2,50 m de diàmetre i 3,20 m d'alçada, amb una capacitat estimada de 16 m3.

La segona és una gran tina separada, que es troba a l'est de la casa, també circular a l'interior de 4,00 m de diàmetre i 4,00 m d'alçada, amb una capacitat estimada de 50 m3 i amb un coberta superior per guardar-hi la premsa.

El tercer conjunt són dues tines "bessones" al costat del camí a Sant Joan de Vilatorrada, les dues de forma interior circular de 2,30 m i 2,70 m de diàmetre i 3,20 m d'alçada, i amb capacitats aproximades de 16 m3 cada una d'elles. El conjunt el complementa una mena de barraca de vinya a la part baixa amb volta de canó i amb un dipòsit (tinell) de forma gairebé rectangular de 1,50 m per 1,00 m en planta i per 1,40 m d'alçada, i on es pot trobar un cairó de fang amb la inscripció "Joan Espinal 188?". Per sobre les tines hi ha encara restes d'unes antigues construccions cobertes.

La quarta és una tina situada a l'altra banda de la riera, just al mig d'uns camps de conreu, i que de ben segur s'utilitzà com a magatzem intermedi per no haver de transportar el raïm tot de cop en el moment de la verema, elaborant el most directament a la vinya, guardant-lo i fent el transport a conveniència.

El cinquè conjunt, potser el més interessant, està al sud de l'edifici principal, al costat d'un camí. Està format per cinc tines en línia, dues de rodones, dues de quadrades i una altra de rodona.

Referint-nos a aquest darrer conjunt, i tal com es mostra en els esquemes adjunts en planta i secció, es tracta de construccions que aprofiten el desnivell del terreny per fer l'entrada a la part alta, mentre que la part de la boixa és la que queda a prop del camí. Aquestes tines estaven totalment cobertes amb teulades lleugeres de les quals avui sols se'n conserven les restes de les seves parets. A l'entorn de la part baixa també hi havia construccions afegides que devien guardar les eines de la vinya, i de les quals sols se'n conserven els fonaments.

Les dimensions d'aquest conjunt són: dues tines de diàmetre de 2,30 m, i una de diàmetre 1,85 m, mentre que les quadrades totes dues són de 1,60x1,60 m. Pel que fa a les alçades, aproximadament totes tenen una alçada de 3,20 m. Val a dir que sempre que es donen mesures d'alçades es refereix a l'alçada de cairons esmaltats, és a dir des de la bancada superior on s'hi col·locaven els llistons fins al nivell de la boixa. La capacitat total d'aquest conjunt és aproximadament de 51 m3.

Tina situada prop de la casa

Els paraments exteriors d'aquestes tines són de forma quadrada o rectangular, de pedra de margera de mides variades. Probablement no tenien cap tipus d'arrebossat exterior; amb les teulades de bigues de fusta i teula (per les restes de ceràmica que encara s'hi troben). En canvi el que millor es conserva en la majoria de casos és el parament de la pròpia tina, sempre cairons de ceràmica cuits i esmaltats d'una duresa excepcional. D'aquests es conserven en molt bon estat els de les tines quadrades.

És a dir, que el conjunt de volum de líquid que podien emmagatzemar totes les tines descrites estaria al voltant dels 170.000 litres de vi, volum que dóna indicació de la gran quantitat de terra que havien de tenir-hi adscrita i de la producció anual associada.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Setembre de 2007, número 40
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
41
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
OCTUBRE 2007, NÚMERO 41

Mas Bosc (primera part)

En la relació dels pagesos de 1303 hi figuren dos masos, l'un a prop de l'altre, un dels quals és l'antecessor de la casa actual. Els amos es deien Bernat deç Bosch i Ferrer deç Bosch. A la mateixa zona també hi havia el mas de Nicolàs de Vilamantells. Al segle 15è, quan es va produir la concentració de masos, després de la crisis demogràfica que va afectar tot el país, el mas Bosc va absorbir les terres d'alguns dels masos deshabitats que l'envoltaven. En el capbreu de 1792 encara es recull el nom dels masos rònecs Morató i Vilamantells units al mas principal.

Ferrer deç Bosch va fer la següent declaració dels censos que pagava al senyor del castell: *... un parell dous la setmana de pascha, el mes de maig un fex derba, una bestia jove de II o de III ayns a cap de IIII ayns, en temps de messes un fex de palla, en temps divern un feix de llenya, jove e tragina una vegada layn, dels alberchs del bosch VII dotzes de blat, mig ordi e mig avena, ab lalberch de vila mantells.*

Hem recollit testimonis escrits sobre un cert nombre de persones cognominades Bosch que van viure a Fals al llarg d'aquell segle i del següent, però en molts casos no és possible precisar cap relació de parentesc entre elles.

El 1316, Ferrer va fer de testimoni en una acta. El 1329 ja era difunt quan es va casar el seu fill Guillem de Boscho amb Ròmia, filla de Berenguer Morera de Casa Ollera. Els pares van fer donació del mas Casa Ollera de Manresa a la filla, mentre que el Guillem va aportar 1.700 sous al mas.

El 1333 un tal Maimó de Bosch va actuar com a testimoni en un contracte. El 1358 Francesc de Boscho es va casar amb Ròmia, filla de Berenguer Mauri de Manresa. El més curiós del document és la forma inèdita d'escriure el poble del xicot, que el notari va traduir com "castro de Falcobus". La Ròmia va sobreviure al marit i va fer segones núpcies amb Joan Sart. El 1385 va casar una filla dita Elisenda.

El 1367, Bernat de Bosch, fill de Berenguer i Sibil·la (difunta) va donar la mà de la seva germana Sibil·la a Bernat Pont, de Salelles. El 1404 surt Maria, filla de Bernat de Bosch. El 1410, els germans Bernat, Jaume i Pere, tots fills del Bernat, van comprar un mul negre a Ramon Seguí, mercader de Manresa. El 1419, Pere de Bosch manlleva 110 sous de moneda bona d'or. Així mateix, intervé en compres d'animals el 1432 i el 1437.

Potser coexistien dues o més famílies amb el mateix nom, perquè el 1406 Jaume de Bosch reconeix un deute del seu pare Berenguer, i com a garantia del pagament, cedeix un hort de casa seva, que afronta amb la riera i amb honors de Maimò deç Bosch.

Mas Bosch: estat actual

El 1452, Pere de l'Abadia, àlias Bosch, fill d'Esteve, oriünd del bisbat de Pàmies, i de Maria, hereva i propietària del mas Bosc de les Dues Cabres, terme de Rajadell, va agrair al seu parent i tutor Bernat Bosch de Fals, la bona administració del seus béns. El 1455, Bernat Galí de Salelles va reconèixer haver rebut 12 florins d'or d'Aragó de mans de Bernat Bosch, fill0 de Pere Bosch.

S'arriba així fins a Joan Bosch, a partir del qual ja es pot bastir un arbre genealògic de la família. Del Joan només se sap que el 1510 va quedar a deure 17 florins al sabater Joan Travessa, per un bou vermell que li havia comprat. I que el 1517 va reconèixer un deute de 10 ducats, sense especificar-ne el motiu, al senyor Pere de Cardona.

El Joan no va tenir descendència masculina i la propietat del mas va passar a la seva filla Joana Bosch.

El 1538, la Joana va declarar que el seu marit Antoni Trull, àlias Jaumeandreu, de Monistrolet, havia posat al mas Bosc la suma de 36 lliures, tal com havia estat estipulat en els capítols matrimonials signats davant del notari Sala. Els diners els havia satisfet el pare del pubill. Quan això va passar el Joan Bosch ja era difunt.

La filiació i la procedència de l'hereter del mas Bosc s'aclareix mitjançant un document notarial de 1548. Pere Trull, habitant a la parròquia de Sant Joan de Vilatorrada va confessar que el seu germà Antoni Trull, àlias Andreu, habitant al mas Bosc de Fals, li havia pagat 62 lliures, dipo-

sitades al mas Trull de Monistrolet, que el seu pare Bernat Trull li havia deixat en concepte de legítima. Així doncs, l'Antoni era un altre dels xicots del mas Trull de Monistrolet que en una època van colonitzar diverses cases del terme de Fals, seguint la tàctica de casar-se amb la pubilla. Trobarem altres germans de l'Antoni als masos Jaumeandreu, Torre Segimona i Gabriela.

Tal com es comenta en l'apartat corresponent a la Torre, el cognom oscil·lava entre les diverses formes Truy (Trull), Andreu, o Jaume Andreu. Un estudi aprofundit de la família Trull es pot llegir en el capítol dedicat al mas de Torre Cabrera (ara Jaumeandreu).

Un dia va passar un fet dintre la família que va enterbolir les bones relacions entre els parents. Al final però, sembla que va acabar més o menys bé.

L'abril de 1550 es va pactar una concòrdia entre Antoni Trull i el seu germà Pere i la seva neboda Joana. Segons la concòrdia, difícil d'entendre a causa de la cal·ligrafia i el llatí, l'Antoni havia estat acusat d'un delicte de caràcter sexual que afectava la seva neboda, però finalment tot s'havia reduït a un malentès. Els fets eren greus, tal com es desprèn del següent fragment: *... attendentes que vos infrascriptus Joannes Trul alias Jaume Andreu termini de Fals fuistis false inculpatus et accusatus que comistis aliquod delictum seu malum ad versus me dictam Joanam domicellam quod est taciturmitate digno et quia est verus que fuistis false accusatus de dicto crimine nefando et ego de eo sum libera et sine culpa et innocens ...*

Traduint el fragment lliurement al català: "considerant que vos, Antoni Trull, vau ser falsament acusat d'un cert delicte, digne de ser callat, contra mi, la dita Joana, donzella, i sent veritat que vau ser falsament acusat de dit crim, i que jo sóc innocent i lliure de culpa"

La naturalesa del delicte es pot endevinar, tenint en compte que una de les possibles accepcions de l'expressió "crimine nefando" és "sodomia". En tot cas la sang no va arribar al riu i l'Antoni va fer les paus amb la família del seu germà. A més a més, per compensar a sa neboda per la difamació que havia patit, l'Antoni va prometre que li daria 20 lliures per afegir al dot el dia que es casés. Si no arribava mai a casar-se, donaria 10 lliures a Leonor, germana de la Joana.

El 1551 Antoni Trull, àlias Bosch, va reconèixer un deute de 26 lliures a Joan Llimona, àlias Valldeperes, d'Olesa, per quatre animals. Va pagar-lo dos anys més tard. El 1557, ell i el seu veí Joan Oliveres van fer una altre tracte amb el Valldeperes, li van comprar sis bous de dos anys d'edat. El preu va ser de 40 lliures i mitja i es van comprometre a pagar-lo en quatre terminis. El 1559 habitava al mas Bosc en Joan Soler, que segurament era un mosso o masover.

El 1567, el mateix Antoni Bosch va comprar una parella de bous, un de color negre, l'altre ros, a Miquel Graells de Salelles. En va pagar 21 lliures i mitja. El 1577, va ser ell qui va vendre's un bou de pèl vermellós a Pere Cortès de Callús pel preu de 22 ducats, equivalents llavors a 26 lliures.

El 1578 intervé en el casament de la seva neboda Joana en qualitat de tutor. La noia era òrfena de pare i mare. La notícia més tardana d'aquest personatge és de 1580, que va nomenar procurador seu a Jaume Galí, un blanquer de Manresa.

La pubilla i el seu consort van engendrar, que se sàpiga, una noia, la Margarida, i tres nois, el Joan, l'Antoni i el Salvador. El Salvador va aprendre l'ofici de paraire i va afincar-se a Manresa. L'Antoni també va marxar de casa i va anar cap a Manresa, on va estar casat amb dues dones diferents i va perdre les dues. El 1580 va unir-se amb Càndia, filla de Valentí Comellas, de Sant Vicenç de Castellet, i el 1605 amb la vídua Leonor Casanovas. Abans de casar-se per segon cop va haver de restituir les 100 lliures del dot i tota la roba, tant la que era usada com la que era per estrenar.

Joan, el següent hereu, ja va adoptar el cognom Bosch, i només rares vegades apareix amb l'àlies Trull o Jaume Andreu al darrere. Va fer parella amb la noia Caterina, filla de Francesc Playà i Antònia, de Castellgalí. El seu cunyat Jaume Playà va ser qui es va fer càrrec de lliurar les 65 lliures del dot.

El primer fill que van tenir va ser el Joan i també van tenir una nena, la Joana. Aquesta es va casar el 1600 amb Gaspar Oms, paraire de Manresa. Els dot va ser de 135 lliures, un mantell d'estamenya nou, i l'aixovar habitual de les donzelles de Fals. La Joana no va ser gaire afortunada, ja que va morir el 1605.

El 1557 Joan Bosch va cobrar de Cristòfol Montconill de Sant Amanç 5 lliures i 9 sous, els interessos d'un préstec de 143 lliures. El tipus d'interès era de 9 diners per lliura.

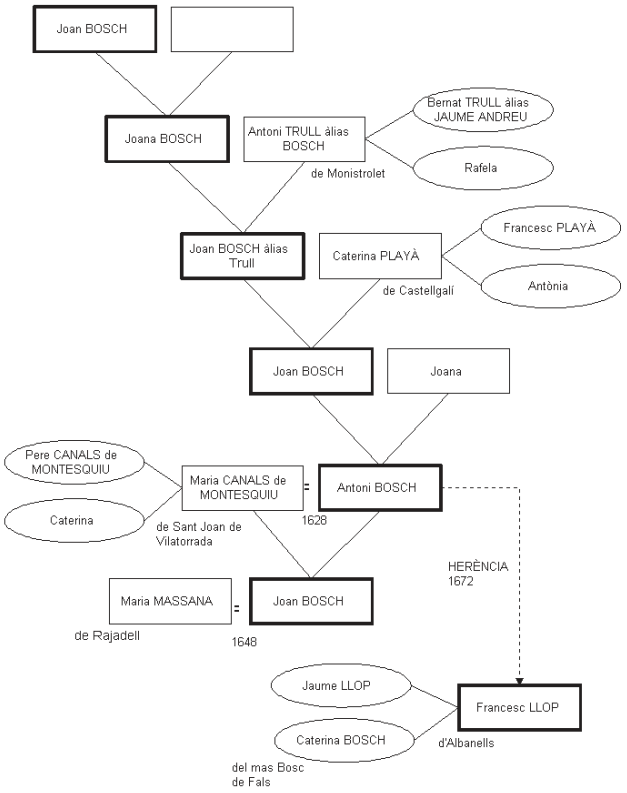

El 1565 el Joan va anar als Quadrells de la Molsosa i va comprar a Antoni Boria, vicari, 8 mitgeres de blat. El 1570, juntament amb l'hereu de Torreblanca, va pagar 5 lliures de pensions d'un censal. El 1595 el seu germà Salvador li va reclamar 100 lliures de la legítima. Com que no es van posar d'acord sobre la quantitat, van optar per nomenar quatre pagesos de Fals, dos cadascun, perquè fessin d'àrbitres. No se sap quan va morir el Joan, però el cert és que el 1600 ja no hi era.

Va ser seguit pel seu fill Joan Bosch, el qual es va casar amb una dona dita Joana. Van tenir l'Antoni, el Jaume i la Caterina.

Portal exterior

El 1607 deuria ser un bon any per l'heretat del Bosc, perquè hi va haver un excedent de blat, que es va vendre a bon preu. El maig d'aquell any va vendre 6 quarteres a Antoni Cortés de Callús, 2 a Salvador Buada de Rellinars, 4 a Pere Fornet de Sant Martí, 6 a Joan Mussarra de Monistrol de Calders, i 10 quarteres de civada a Bartomeu Fontanet de Sant Mateu. Aquella temporada el blat es va pagar molt car; 57 sous la quartera, mentre que el preu de la civada era de 20 sous. En el cas del Mussarra, no va cobrar en efectiu, sinó que el comprador es va comprometre a tornar-li la mateixa quantitat de blat, "gra per gra" el dia de santa Maria del mes de setembre. El blat havia de ser bo per sembrar, i si per qualsevol motiu no podia restituir el blat, l'hauria de pagar al preu de 3 lliures (60 sous) la quartera.

El juliol de 1609 Joan Bosch va demanar 6 ducats d'or (igual a 7 lliures i 4 sous) a Pere Fagerdia, un "tegularius" (fabricant de teules), de la ciutat de Manresa. El teuler li va fer el préstec "gratis et bono amore", és a dir, sense interès.

Antoni Bosch va enllaçar el gener de 1628 amb Maria, una xicota de Pere Canals de Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada. El mas Canals de Montesquiu es diu ara Santa Marta i es troba situat sobre la ratlla que separa els termes de Fals i Sant Joan, de tal manera que hi ha una part de casa a cada banda. El dot va estar d'acord amb la categoria de la casa; 300 lliures.

Van tenir un únic fill, però aquest va morir abans d'hora i la nissaga Bosch es va extingir, com veurem més avall.

El 1647 l'Antoni va comprar a l'amo del mas Centelles de Sant Amanç un violari, de valor 108 lliures, que prestava Francesc Oller, del mas Carol de Fonollosa. Era habitual invertir els estalvis en censals o violaris, que rendien una certa quantitat fixa cada any. El 1665 era un dels dos Jurats del poble, i com a tal va haver de recaptar entre els propietaris del terme la part que els pertocava d'un censal que la "universitat" de Fals prestava a les Quotidianes Distribucions de la Seu de Manresa. El possessor del Grauet es va trobar necessitat de numerari i a canvi de 100 lliures va hipotecar a favor de l'Antoni Bosch un tros de 35 quarteres d'extensió anomenat "la Obaga del Clot del Roure", situat al caire del Pla de Carol. Posteriorment la hipoteca s'ampliaria fins a 135 lliures.

Joan Bosch, el futur hereu, va contraure matrimoni el febrer de 1648 amb Maria, procedent del mas Massana de Rajadell, qui va entrar a la casa del marit acompanyada de 425 lliures de dot. La desgràcia va colpir la jove parella, ja que al cap de poc temps el Joan va traspassar. Encara no havien tingut cap fill. Sis mesos més tard, la vídua Maria va refer la seva vida casant-se amb Jaume Grau, l'hereu del mas Grau.

Aquesta desgràcia va trastocar els plans del pare, que es quedava sense successió. En el testament que va fer el 1650 la seva dona tornava a estar embarassada i l'esperança de tenir un altre noi creixia dins seu. En el testament va deixar hereu universal *...el posthumo que ma muller porta al ventre, y en cas no fos prenyada, o fos prenyada y dit posthumo no vindra a llum, o vindra mes apres morra sens fills legitims y naturals, y de legitim matrimoni procreats, en dit cas, a ell y a mi hereva fas la dita Maria, muller mia...*

En el testament va deixar força diners per misses, als altars de Fals i a diverses esglésies de fora terme. També va fer algunes deixes per sufragar les importants obres d'ampliació que s'estaven fent a l'església parroquial. A l'església del Grau va deixar 11 quarteres de calç, la qual cosa indica que també s'hi deurien fer obres. Al final, va fer una llarga relació de persones que li devien diners, unes 550 lliures en total, i dels deutes que tenia, unes 250 lliures. A més a més, calia pagar la soldada a dos mossos de casa; Josep i Pau Torras, al pastor del ramat i al bouer Bartomeu Valls. Els salaris pendents ascendien a gairebé 110 lliures.

No es va morir encara, però tampoc va arribar el fill que esperava. El febrer de 1669 va baixar a cal notari, a la Plaça de l'Om de Manresa, i va dictar el darrer i definitiu testament. Com que no tenia descendència va deixar-ho tot al seu nebot Francesc Llop, veí del poble d'Albarells (Anoia), fill de la seva germana Caterina. Va demanar 30 capellans al seu enterrament, per la qual cosa va destinar-hi 100 lliures. També va ordenar la fundació d'un aniversari de 15 lliures. El març de 1670 ja havia finat, ja que el testament va ser llegit públicament.

Cal Gorg Negre

Francesc Torrescasana, l'amo del mas Serra, va vendre un tros de terreny de 14 quartans, situat al termenal de Boixeda, a un pagès anomenat Francesc Riera. El terreny es trobava a tocar la confluència de les rieres de Fontanet i de Fals, a prop d'un lloc on les aigües de la riera formen un toll conegut amb el nom de Gorg Negre. La venda es va fer efectiva a Cardona el 14 de gener de 1764, donant fe de la compravenda el notari Thomasa. La finca va quedar gravada amb un cens perpetu de sis diners, que s'havien de pagar al senyor Duc cada any per sant Joan. El 10 de juliol del mateix any, el Riera va pagar els drets senyorials corresponents i va aconseguir permís per poder aixecar una casa. La llinda de la porta principal és de pedra dolenta i s'ha desgastat molt, de manera que només es veuen les dues primeres xifres de la data de construcció.

El successor del Francesc i la seva dona Maria Junyent va ser Pere Riera. La seva muller era Francesca Oller i tenia els següents fills: Francesc, Ramon, Pasqual, Maria, Josefa i Francesca. El 1809 va casar la Maria amb Josep Font de Rajadell. Va dictar testament al rector de Fals el 15 de juliol de 1809. Els marmessors escollits van ser el seu germà Josep i el seu cunyat Ignasi Puig. Va designar hereu al Francesc, va llegar a cada noia soltera 100 lliures per casar-se, i 10 lliures a cada noi pels drets legitimaris. Va expirar dos dies després d'haver fet testament.

Des de l'any 1808, l'hereu Francesc disposava d'una casa pròpia que havia construït en un terreny que li havia establert l'amo del mas Bosc. La casa es deia cal Tico Nou.

Francesc Riera va fer capítols el gener de 1812, en plena Guerra del Francès, amb Rosa Oller Molins, una filla de l'amo de Torreblanca i la seva primera muller. Com que tampoc tenia pare, va ser la madrastra de la Rosa qui va lliurar les 850 lliures del dot i una calaixera amb roba blanca i alguns vestits bons. Aquest dot tan elevat indica que l'amo del Gorg Negre, malgrat no ser terratinent, es trobava en una posició social per sobre de la dels simples parcers. La tardor d'aquell any es va casar la seva germana Josefa amb Isidre Palomes de Castellfollit. Tal com havia establert el pare, el dot va ser de 100 lliures.

El Francesc i la Rosa van fer pujar una colla de fills, que com la llavor es van escampar per diverses cases del terme. L'Isidre es va quedar a casa, el Ramon va ocupar cal Tico Nou, el Francesc va casar-se amb la pubilla de cal Colom de la Creu, avui cal Xiscano, la Francesca es va casar amb l'amo de cal Mosquit, i la Maria es va casar amb l'hereu de cal Lluís de la Creu.

Després de veure com es col·locava la fillada, els vells van poder morir en pau. La Rosa ho va fer el 1846, mentre que el Francesc li va anar a fer companyia el 1864.

Isidre Riera Oller (1814 -1886) va ser una persona rellevant de la societat local del seu temps. Des d'abans de 1857 fins el 1860 va ser el Jutge Municipal, exercint les seves tasques a les dependències del Molí de Boixeda, i a

Base de creu de terme

partir de 1860 va ser secretari de l'ajuntament durant bastants anys. Tenia un parell d'immobles a la ciutat de Manresa i una petita fortuna en diner, que invertia hàbilment. Vegem-ne alguns exemples. El 1847 va deixar a Ramon Soler de la Plana 17 dobles, com a garantia de les quals aquest li va cedir les parts de dues vinyes; la vinya Nova d'Oliveres, i la vinya del Reguer de la Torra. Aquests diners els havia rebut uns dies abans del seu oncle Ramon Oller, de Torreblanca, i eren pels drets de la seva mare difunta. El 1850 va comprar un deute de 371 lliures que l'amo del mas Serra havia contret amb un advocat manresà. El 1857 va deixar a Joan Arnau de Guardiola 400 lliures a l'interès anual del 5%. El 1857 va prestar 2.000 lliures, equivalents a 21.300 rals, a Ramon Soler de la Plana. El 1860 el Soler li va reconèixer un deute de 12.000 rals, en garantia del qual li va empenyorar 16 quarteres de bosc i 12 quarteres de sembradura del mas Grau. El 1859 va comprar a Francesc Font de cal Gardela els drets emfitèutics d'un olivar de 2 quarteres, de pertinències del Grau.

El 1862 es van fer obres a la casa, com ho testimonia la llinda d'una finestra del primer pis que porta aquesta data. Quan l'amo del mas veí de Boixeda va construir el molí fariner a la confluència de les rieres de Fals i de Fontanet, va haver d'excavar un canal per portar aigua des de la resclosa del Gorg Negre fins al molí. Hi va haver algunes diferències, però el 1883 van signar una concòrdia com a bons veïns.

Isidre Riera va unir-se en matrimoni el 1845 amb Leonor Fàbrega Vilajoana, de Súria. El seu dot va ser de 225 lliures. La Leonor va infantar el Valentí, la Teresa, la Maria i la Josefa abans d'abandonar el món. Llavors, el vidu va voler casar-se amb la Rosa Fàbrega, germana de la difunta Leonor. Es veu que les ordenances canòniques de l'època impedien una unió semblant, perquè els contraents van haver de demanar dispensa papal i casar-se a Roma. Aquestes dispenses papals comportaven un munt de gestions i paperassa i uns bons ingressos per les autoritats eclesiàstiques implicades. El casament es va efectuar a Roma el 1857 per

poders, essent la representant de la Rosa en les noces la senyora italiana Antonia Imbert Granchi. La segona muller de l'Isidre va tenir una sola nena, a qui van posar Dominga, i que es va quedar per vestir sants.

El següent propietari del Gorg Negre va ser Valentí Riera Fàbrega (1847-1915), fill resultant del primer matrimoni del seu pare. El 1886 va casar-se amb Francesca Jorba Ferrer, del lloc de Castellolí, prop d'Igualada. La noia era molt més jove que el Valentí i va venir magníficament dotada; el pare li va donar 1.066 pessetes en efectiu i 800 pessetes més per comprar la roba de l'aixovar, mentre que Salvador Jorba, un oncle, li va fer donació de 3.500 pessetes. Tal com era habitual, per garantir la restitució del dot, el pare i fill Riera van haver d'hipotecar la casa a nom de la muller. L'Isidre va ser molt generós amb el Valentí. Li va donar dos pagarés; un de 6.000 pessetes, signat per Joan Datzira d'Artés, i un altre de 10.000 pessetes, d'un tal Joan Brotman, un fonedor de Manresa.

Detall d'una finestra

El 7 d'agost de 1892 el Valentí va tenir un disgust; se li va cremar una pila de 90 garbes que tenia amuntegades al costat d'una vinya a la Soleia d'Oliveres de la Costa. Va sospitar que era un incendi provocat, ja que justament el dia abans havia despatxat un mosso, i aquest havia marxat de mala manera. Va denunciar-lo al Jutge Municipal, que era Joan Subirana Portella, l'amo del mas Serra. El jutge va interrogar al sospitós Gil Casals Casas, un xicot de 17 anys, d'un metre i 50 cm d'alçada, que vestia camisa de cotó de quadrets blaus, pantalons de vellut de color cendra, espardenyes i una gorra. El noi va reconèixer haver cremat les garbes en venjança per l'acomiadament.

La primera muller del Valentí va resultar tenir una salut delicada i aviat va anar cap al cementiri. El Valentí va casar-se el 1893 amb Antònia Prat Monfort (1869-1942), de Castellar. La segona muller va engendrar dues criatures, l'Isidre i la Teresa. El Valentí va testar el 1896 i va designar hereu seu a l'Isidre Riera Prat.

El març de 1911 es va calar foc a la serradora del Molí de Boixeda i l'incendi va destruir la major part de l'escola. Com a mesura provisional es va habilitar la casa del Gorg com escola pels xiquets. El rector va deixar algunes taules i cadires que li sobraven per tal d'equipar l'aula. S'hi van impartir les lliçons fins el gener de l'any següent.

La casa va fer durant aquesta època la funció de local recreatiu. Segons un programa de mà que ens ha arribat, el 22 de gener de 1919, els veïns del "Pla de can Serra" es van muntar la seva particular festa major. Al matí, a la sortida del pertinent ofici a l'església de Sant Vicenç de Fals, la popular orquestra manresana "Els Masanas" va tocar un concert. A dos quarts i mig de dues, hi va haver ball per la mateixa orquestra "en el elegante salón del renombrado café GORT NEGRE". A les 9 del vespre un altre concert, i a les 10, ball de nit.

Aleshores a la casa s'hi estaven masovers, ja que l'amo Isidre Riera, després de casar-se amb Filomena Vilaplana Martí, havia anat a viure a Aguilar de Segarra, per motius que desconeixem.

Sembla ser que l'Isidre i la Filomena no van tenir descendència, perquè el 1922 l'Isidre va renunciar a l'herència a favor de la seva germana Teresa. La Teresina tenia llavors només 18 anys i estava a punt de casar-se amb un fuster de Solsona que es deia Carles Pampalona Sellarés. La cessió estava sotmesa a la condició que la finca no podia ser venuda abans que la Teresa complís 35 anys. Els Pampa-

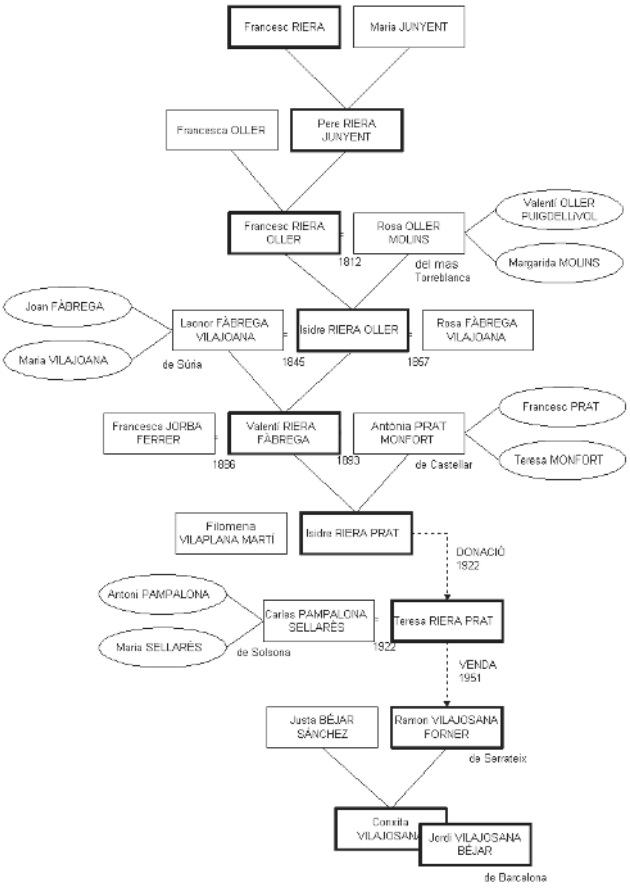

lona residien habitualment a Manresa, a la Carretera de Cardona, però pujaven sovint a la seva casa de Fals. Tenien dos xicots que tocaven la guitarra i l'acordió i eren molt populars als pobles de la comarca, perquè amenitzaven molts saraus i festes majors.

La casa va ser hipotecada el 1931 per respondre d'un préstec de 1.500 pessetes, al 5% anual, que va fer Enric Valldevilaramó, i el 1950 va tornar a ser hipotecada per 35.000 pessetes a nom de Lluís Casals Montblanch, de Cercs.

La Teresa i el seu marit es van vendre la casa el 1951 a Ramon Vilajosana Forner, un constructor d'obres, i la seva muller Justa Béjar Sánchez. Van pagar-ne 50.000 pessetes, però d'aquestes, 35.000 es van destinar a cancel·lar la hipoteca. El fill de la parella, el Jordi Vilajosana Béjar, va sol·licitar permís municipal el 1967 per construir una gasolinera al punt quilomètric 8,700 de la carretera de Sant Joan a Calaf. El projecte no va tirar endavant.

La vella casa va ser reformada, i durant molts anys la família Vilajosana ha pujat sovint des de Barcelona a fer-hi estades. La mare i una filla del Vilajosana són les actuals propietàries de cal Gorg Negre.

La història de la casa no seria completa sense mencionar algunes de les persones que han viscut a la casa en qualitat d'estadants o llogaters. En un determinat moment, suposem que al tombant del segle, es va ampliar la casa amb una segona vivenda.

El 1904 s'hi estaven Joan Altimira, de Guardiola, i Josefa Casas. El 1921 hi vivia Joan Soler. Des del 1934 fins el 1939, que va anar de masover a Subirana, Pere Bossa. Durant la guerra, la casa va servir una temporada d'allotjament pels refugiats. S'hi va estar una colla de dones soles acompanyades d'una munió de criatures. Eren anomenades "les carboneres". El 1950 hi trobem el fuster Josep Basas Rebull i la seva muller Lluïsa Galvany Oller. Després la vivenda llogada va ser ocupada per Miquel Casanoves i Maria, de Sabadell, i finalment, el 1971 hi havia empadronats al Gorg Negre el matrimoni Florentina Nogué Vila i Domingo Serra Penina.

Publicacions

Aquest apartat serà forçosament breu, perquè el cert és que la literatura no s'ha ocupat mai gaire del poble de Fals. El primer llibre que va ser escrit per una persona de Fals i sobre un tema local, va ser l'opuscle que Ramon Grau Casanovas, del Grauet, va dedicar a l'ermita del Grau. Tal com es pot llegir en el capítol dedicat al personatge, Ramon Casanovas, sacerdot frustrat, era un home d'una religiositat exacerbada, i per vindicar l'església del Grau, i en honor a la Maredeu va escriure Algunas tradiciones y hechos contemporáneos, ó sea, La Primera Página de la Historia del Santuario de Nuestra Señora del Grau, un recull d'anècdotes del santuari, profussament amanides amb reflexions religioses i místiques de l'autor. Ramon Grau es va encarregar personalment de fer editar l'opuscle de 59 planes el 1908 a la Tipografía Viñals de Manresa. La tirada va ser de 225 exemplars, amb un cost total de 165 pessetes. El preu de venda de cada exemplar estava marcat en 1'25 pessetes, a benefici del santuari. No va aconseguir el preceptiu permís eclesiàstic i l'edició sencera va ser destruïda, tret d'un exemplar que es conserva al Grauet.

Alfred Pérez Bastardas va escriure un llibre titulat Els Bastardes: Estudi genealògic d'una família catalana, una història del mas d'on provenien els seus avantpassats. L'autor va tenir accés a la documentació del mas, conservada per un besoncle capellà, i també va basar-se en documentació dels protocols notarials de Manresa i de la parròquia de Sant Mateu. El llibre, que consta de 70 planes és un excel·lent treball de recerca i va ser editat el desembre de 1991 a la impremta "La Noogràfica" de Sabadell.

Citarem també dos llibres biogràfics dedicats a personatges de Fals, malgrat que els autors no siguin del poble. Víctor Rodríguez Giménez és l'autor del llibre Don José Pons; biografia y testimonio, que va ser publicat el 1989 per l'ajuntament de Los Llanos de Aridana, de la illa canària de la Palma. El llibre narra la vida i miracles del sacerdot Josep Pons Comallonga, nascut a la Gabriela de Baix.

Un altre opuscle, editat per la Impremta de Sant Josep de Manresa el 1930, porta per títol Joan Muncunill i Parellada, de la Companyia de Jesús, notícia de la seva vida i escrits. Joan Muncunill Parellada era un fill del mas Montconill que va ingressar a l'ordre dels jesuïtes i va esdevenir mestre del seminari de València i teòleg prestigiós. Sengles resums de les biografies d'aquests fills il·lustres de Fals ja van aparèixer en aquesta mateixa revista.

En l'apartat de publicacions periòdiques, l'antecedent més antic és la revista que va aparèixer el desembre de 1963, sota la capçalera de Campo y Cultura. L'editava el col·lectiu "Escola Nocturna de Fals" formada per una colla de joves amb inquietuds, sota la inspiració de Ramon Boixader, el rector de Fals. La revista estava redactada en castellà, els temps no permetien de fer altra cosa. Constava de 12 planes mecanografiades i es distribuïa a mà a les cases del poble. La seva línia es manifestava ja clarament en l'editorial del primer número: "Amigos, desde hoy, nuestras actividades toman otro rumbo. Somos campesinos, sí, pero también somos hombres susceptibles de cultura; tan decididos a llegar a la cumbre, como dispuestos a correr el riesgo del fracaso mas rotundo".

La seva temàtica anava des de notícies de caràcter local, reflexions sobre la vida, i diverses seccions com, agricultura, moda, cuina, espectacles, humor, esport, etc. Alguns dels articles anaven signats, altres no, Alguns dels redactors foren V.Grau, I.Tarrades, I.Vila, R.B, Concepció, Principe Azul, R.Fabregas, J. Boixader, Maria Rosa, i C.G.

El febrer de 1964 es va ampliar a 18 planes i el març de 1964 va sortir el quart i darrer número de la revista. Josep Grau, de cal Mestre, n'ha conservat una col·lecció completa.

L'octubre de 1974 una colla de joves de Fonollosa i Camps, esperonat pels mossens de les parròquies respectives, va constituir en grup cultural anomenat "Sensirols", que, entre d'altres iniciatives, va treure a la llum el primer número de Fulls Joves: Comunicació i Diàleg. La revista estava oberta a la participació de tothom i va anar sortint durant dos anys amb caràcter mensual. El 1976 es va encetar la segona etapa amb un nou equip, i a primers de 1977 va sortir publicada la primera col·laboració des de Fals. A partir de llavors, van ser habituals els escrits sobre notícies i problemàtiques que afectaven al poble. Així, per exemple, l'agost de 1977 va sortir una col·laboració de Josep Terrades sobre el conflicte del camp de futbol. Els Fulls Joves van gaudir d'una àmplia acceptació dins del seu àmbit geogràfic, que englobava els termes de Rajadell, la Molsosa, Fonollosa, Fals i Camps. Es va deixar de publicar a finals de 1983.

A finals de la dècada dels 1980, German Barceló Montornès, que regentava el restaurant del Pla de la Vila, amb algun altre col·laborador, va distribuir una revista que duia la capçalera Falcsium. La revista era bilingüe i tractava exclusivament temes domèstics que afectaven la Urbanització de Canet de Fals. En general, l'edició era descuidada i sense gaires aspiracions culturals. Especialment

JOAN MUNCUNILL
I PARELLADA
DE LA COMPANYIA DE JESÚS
NOTÍCIA DE LA SEVA VIDA I ESCRITS
MANRESA

il·lustrativa era la secció de cartes al director, on alguns s'esplaiaven sobre els conflictes entre veïns. No hem pogut localitzar cap exemplar d'aquesta publicació.

Deixant una mica al marge el programes de Festa Major, o els butlletins extraordinaris que es van fer per commemorar el 25è aniversari de la creació de la Cooperativa el 1992, i l'Associació Cultural, el 2003, o els 50 anys del Grup de Teatre, el 2007, arribem a la revista Falchs, que tenen a les mans. El número 1 va repartir-se el dia de Sant Jordi de 2004, i d'aleshores ençà, ha anat apareixent a ritme mensual.

El Testament d'Engúncia

TRANSCRIPCIÓ

Dum fragilitas generis pertimescit ultimum vite temporis, subitanea transposicione, oportet ut inveniat unitum, quemque hominem paratum ne sine aliquo respectu boni operis migrare de hoc seculo cogatur. Quam ob causam, ego Enguncia, vicis comitissa, in sempiterni regis nomine, volo ut sint elemosinarii mei atque tutores, id est, Borrellus Delani et Mironi, levite, et Bonusfilius, abbas, et Borrellus Bonifilii de Falcos, ut si mihi mors venerit, licentiam habeant omne meum mobile vel immobile distribuere et dare pro anima mea, sicut inveniritis scriptum.

In primis, date at domum Sancti Petri Castrum Serras, ubi corpus meum requiescere debet, pariliatas II de alaudem quem habeo in Conilio, sive in Mirambello (....)

Et in Cherol omnem alaudem quem ibi abeo ab integrum, id est, domos et terris seu vineis, cultum et eremum, sive cum ipso cigar quantum infra eius terminum abeo, et hec advenerunt per emptionem. Et tona I et cubos II et alium alaudem quem abeo at ipso Grado, ubi oratorium Sancte Marie situm est, id est, solario ipso cum curtes et alias casas, et simul cum ipso sacrario, que prefatum oratorium est, cum terris et vineis et olivera I subtus fameliotum domum, et tona I et cubo I, et hec homnia ab integrum . Et in alium locum infra terminum de Falcos ipsa Sala que est ante predictum castrum, cum diversis domibus qui ibi sunt, cum universa instrumenta, simul cum terris et vineis, cultis et eremis, cum universa genera arborum, tam fructuosa quam imfructuosa, et tonas III et cubos III, et ipsam domum quam emi de codam Adulfi, cum illo alaude qui ibi pertinet, et ipsum fontem, cum ipsa trilea et orto et arboribus cunctis. Et in locum quem dicunt Garviso et in alium locum, ipsum domum in quo manet homo nomine Dominicus, simul cum totum alaudem quem emi de Advert, quondam, et ipsas alias casas in qua habitat Bonifilio, cum omnia que ibi pertinet, et ipsas vineas que sunt ante ipsum solarium, adiectas alias que sunt ad ipso cabanel, et illa omnia advenerunt mihi per comparationem . Et ipso cellarium qui est ad ipsum solarium, cum tonas IIII et cubos III, et ipso alaude qui fuit de Enneg Rabaciola, cum ipsos ortos et ortalibus, sive universa genera arborum et terris et vineis, cultum et eremum, omnia ab integrum . Et subtus predictum castrum ipsum domum de ipsum granerum cum clausos II et comparavi de codam Abundantio. Et in Monte Conilium ipsas casas cum omnibus terris et vineis et arboribus, et ipso fonte qui fuit de condam Olivano Rosella, et alium alaudem quem emi de Patricio, cum ipsos domos, exceptus ipso cellario, relinquo ad iamdictum cenobium (...)

VERSIÓ EN CATALÀ

Donada la fragilitat del gènere humà, el final del temps de la vida pot arribar de manera sobtada, per tant, convé que els homes prudents tinguin en consideració de no marxar d'aquest món sense haver fet bones obres. Per aquest motiu, jo, Engúncia, vescomtessa, en el nom de Déu, vull que siguin marmessors i tutors meus Borrell Delan i Miró, sacerdot, i Bonfill, abat, i Borrell Bonfill, de Fals, els quals, si m'arriba la mort, tenen permís per distribuir i donar per la meva ànima tots els meus béns, mobles i immobles, tal com trobaran escrit.

Primerament, dono a la casa de Sant Pere de Casserres,

on el meu cos ha de descansar, dues peces de terra de l'alou que posseeixo a Conill i a Mirambell (...) I a Querol, tot l'alou que hi tinc, amb cases, terres i vinyes, cultivades i ermes, tot allò que tinc en el terme i que em va pervenir per compra, i també una tona i dos cups. I un altre alou que tinc al Grau, allà on hi ha situat l'oratori de Santa Maria, és a dir, al solell, amb els corrals i les cases, així com la sagrera del dit oratori, amb les terres i vinyes i l'olivar que hi ha sota la casa masovera, i una tona i un cup, tot plegat. I en un altre lloc, dins del terme de Fals, la Sala que està situada davant del castell, amb algunes cases que allà s'hi troben, i amb diverses eines, així com les terres i vinyes, cultivades i ermes, amb moltes menes d'arbres, tant dels que fan fruita com dels que no, i tres tones i tres cups. I la casa que vaig comprar a un tal Adulf, amb l'alou corresponent, i la font, l'era i els arbres que en formen part. I al lloc conegut com Garviso i en altres llocs, la casa on hi viu un home que es diu Domingo, juntament amb tot l'alou que vaig adquirir del difunt Advert, i aquelles cases on hi viu Bonfill, amb les seves pertinences, i les vinyes que hi ha davant de la solana, incloses les del costat de la cabana, i tot allò que em va pervenir per compra. I el celler que hi ha a la dita solana, amb tres tones i tres cups, i l'alou que fou d'Enneg Rabassola, amb els horts i diferents arbres, i terres i vinyes. I a sota del mencionat castell una casa amb un graner, amb dos tancats, que vaig comprar a un tal Abundanci. I a Mont Conill les cases, amb les terres, vinyes, arbres, i una font, que eren d'un tal Oliver Rossella, més un altre alou que vaig adquirir de Patrici, amb totes les cases, tret del celler, ho deixo a l'esmentat monestir (...)

COMENTARI

Engúncia, vescomtessa d'Osona i de Cardona, va fer aquest testament el 12 de les Kalendas d'abril de l'any vuitè del rei Enric, que correspondria a l'any 1039 de l'era cristiana.

L'Engúncia es va casar amb Ramon I, fill de Guadall i l'Ermentruit, que entre els anys 1007 i 1014 va ser el cap del Vescomtat d'Osona. L'any 986 aquesta família noble havia aconseguit del comte Borrell II de Barcelona la cessió del castell de Cardona i els seus dominis, entre els quals s'hi comptava el castell de Fals.

L'Engúncia va engendrar cinc nois i quatre noies. El primogènit i successor va ser Bremon, però en morir aquest sense descendents, el lloc el van ocupar el seus germans Folc i Eriball. Un altre germà, dit Isovard, va morir lluitant contra els sarraïns. Les filles d' Engúncia portaven els bonics noms de Amaltrud, Adalez, Giberga i Guisla. La vescomtessa Engúncia va tenir una llarga vida i va sobreviure els propis fills. Va morir el març de 1062.

El monestir de Sant Pere de Casserres, que es troba en un meandre del riu Ter, va ser fundat el 1006 per la vescomtessa d'Osona Ermentruit, sogra d'Engúncia. El 1050 va ser consagrada l'església del monestir i el 1080 va esdevenir un priorat de l'ordre benedictina.

A part del generós llegat que Engúncia va destinar al monestir, així com a les esglésies de Sant Vicenç de Cardona i a Santa Maria de Tagamanent, també va fer una petita deixa a Santa Maria de Grau, consistent en dues oliveres que hi havia a prop de la capella.

El pergamí original del testament es trobava a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però actualment està perdut. Existeix una còpia en paper del segle XVIII, de la qual en va fer una transcripció en Serra Vilaró. Posteriorment el testament ha estat publicat en el llibre "Diplomatari de Cardona", que és d'on l'hem tret.

El fragment que hem transcrit del document és de gran importància per a nosaltres, perquè ens porta fins a la part més remota de la història de Fals. En ell hi trobem les primeres referències precises sobre l'oratori del Grau i els masos de la Sala i de Montconill. És podria considerar la casa masovera del Grau com l'origen del mas Grau o Grauet.

Per altra banda, atribuir el topònim "Cherol" a la zona del Pla de Carol o Querol, sembla un xic agosarat, perquè segurament es tracta d'un lloc situat al terme de Montmajor que tenia relació amb el senyoriu de Cardona. La localització del lloc de Garuiso o Garviso és dubtosa, però es probable que es trobés dins del terme de Fals. En tot cas, és un nom que ha desaparegut sense deixar rastre.

És interessant el fet que es mencioni en cada cessió el nombre dels estris de l'elaboració del vi, que en aquella època consistien en "cups", recipients de fusta on es trepitjava i es feia fermentar el most, i "tones", recipients on s'emmagatzemava el vi. La cultura de la vinya i el vi té doncs, uns orígens ben antics a casa nostra.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Octubre de 2007, número 41
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
42
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
NOVEMBRE 2007, NÚMERO 42

Mas de Torre Cabrera (2ª part)

A finals del segle XV es va extingir la línia masculina que portava un cognom que coincidia amb el nom del mas Torre Cabrera, i el mas va passar sota el domini d'un pagès cognominat Trull, amb l'àlies de Jaume Andreu.

Relatarem ara la història dels Trull, una família de Monistrolet amb múltiples ramificacions, que es va instal·lar en diverses cases de Fals.

El Trull més antic que hem localitzat és Pere Trull, el qual el 1280 va comprar a Pere de Escala la quarta part d'un alou situat a la Closa de Manresa. El 1313 Ramon Trull va esposar amb Francesca, filla de Ramon de Comellas i Berengària. Es fa constar que el Ramon és l'hereu del mas Trull, situat al terme de Santa Maria de Monistrolet. Aquest mas no existeix ara, almenys amb aquest nom, però segons una afrontació, les terres del mas Trull tocaven amb les del mas Sussanya de Manresa, així que el podem situar cap aquell cantó. El 1459 Pere Trull va comprar per 30 lliures a Pere Bosch de Monistrolet el mas Bosch, també conegut com el Bosch de les Dues Cabres. Es possible que els dos masos es fonguessin en un de sol, ja que al segle XVI l'hereu Trull habitava el mas Bosch.

Jaume Andreu Trull, fill de Pere, va casar-se el 1462 amb Joana, filla del paraire Francesc Vilella de Manresa. Els seus successors va ser coneguts com els Jaume Andreu, i d'aquí li ve el nom actual del mas Jaumeandreu de Fals, tal com veurem oportunament.

El Jaume Andreu tenia uns certs drets sobre el mas Puig Oliver de Fals, segurament a causa d'un primer casament amb Eulàlia, filla de Llorenç Puig Oliver i Magdalena. El 1466 va tenir una disputa sobre aquesta qüestió amb Angelina, casada al mas Solà de Fals, que constava com hereva del Puig Oliver. Les dues parts van nomenar àrbitres per pactar una sortida digna a la controvèrsia.

El Jaume Andreu tenia dos fills; l'hereu Bernat va heretar el mas de Monistrolet, mentre que el Joan va abandonar el seu poble i es va instal·lar al mas Torrecabrera de Fals.

No es limitaria aquí la relació de la família Trull amb Fals, ja que dos dels fills del Bernat Trull també s'establirien a Fals, el Segimon per compra del mas de la Torre, i l'Antoni per via de matrimoni amb la pubilla del mas Bosc. Un altre membre del clan Jaume Andreu també va ocupar durant uns anys el mas Gabriela. Tot això es pot consultar en els apartats dedicats als masos esmentats.

Torre del mas Jaumeandreu

El 1491 Joan Trull, àlies Jaume Andreu, encara era a Monistrolet, segons una consignació que va fer d'una parella de bous, però el 1498 ja el trobem a ell i a la seva muller Caterina pagant uns deutes que gravaven el mas Puig Oliver, una heretat que estava unida al mas de Torre Cabrera. Una hipòtesi per explicar l'entrada del Trull seria que la Caterina fos una filla de Nadal Alivons i Agnès Torracabrera, i per tant, pubilla del mas.

En aquesta època sovintegen les mostres de l'activitat comercial del Joan. El 1502 deu 15 florins d'or a Joan Rourich per una mula negra, el 1504 queda a deure 36 lliures per una mula gris, el 1512 dóna poders al seu gendre per cobrar uns deutes als amos de Boixeda i Torreblanca, el 1513 compra un mul negre a Pau Coll, de Monistrol, el 1514 es ven un tros de vinya i olivers a la part anomenada la Serra, al terme de Manresa, i una casa al carrer de Vilanova, i el 1518 compra a crèdit una mula de color de pèl de rata, valorada en 30 florins.

El Joan i la Caterina van casar la seva filla Margarida el 1509 amb el jove Joan Roca, natural de Sant Llorenç Savall, però resident de Callús. Van prometre un dot de 25 lliu-

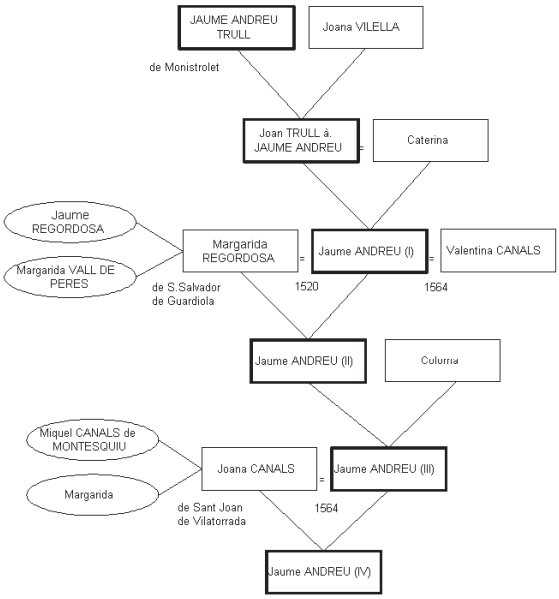

res, però com que no disposaven d'aquesta quantitat, van posar com a penyora el mas Puig Oliver, on van instal·lar-s'hi a viure els noucasats. També van hipotecar al seu nom una propietat a Sant Mateu, anomenada mas Romaní.

El 1511 van casar la Joana amb Gabriel Cadavall, de Buades. El Gabriel es va quedar a treballar al mas Torre Cabrera i els sogres li van assignar un salari de 6 lliures anuals, a més de la despesa. En els capítols es pot llegir el següent paràgraf: *...que si en jaume, fill dels dits johan andreu e caterina, com sera gran no volra la heretat lur, per la soldada que dit gabriel y hauria gonyada, en tal cas lo dit gabriel haia de donar al dit jaume andreu quaranta liures barceloneses, e que la heretat lur sia de la dita johana e de dit gabriel cadavall...*

Uns anys més tard va morir la Caterina i el Joan va decidir que necessitava una altra companya. El 1520 es van signar uns dobles capítols matrimonials; el vidu Joan Andreu, àlies Trull, es va casar amb la vídua Margarida Valdeperes, mentre que el seu fill Jaume Andreu ho va fer amb Margarida Regordosa. La Margarida era la pubilla del mas de Vall de Peres, de Sant Salvador de Guardiola, i en primeres núpcies havia estat muller de Jaume Regordosa, de manera que les Margarides eren mare i filla.

El 1538 ja apareix Jaume Andreu (I) com a hereu de Torre Cabrera en la compra d'un bou de pèl vermellós. El 1543 va vendre les herbes del mas a Joan Oliveras de Valldelshorts, a raó de 10 lliures per cada un dels 4 anys. En el contracte es va reservar el dret de poder-hi pasturar un ramat de 100 cabres El 1545 és protagonista d'una disputa amb el seu cosí Pere Andreu de Monistrolet a causa de certs drets sobre el mas Trull, d'on procedien els Trull. El 1548 va reconèixer al rector de Fals un deute de 5 lliures per un aniversari que el seu pare havia ordenat en el seu testament. Consistia en una missa que s'havia de dir cada any l'endemà de sant Vicenç. El rector tenia l'obligació d'anunciar-ho des de la trona el diumenge anterior perquè tothom se n'assabentés i pogués assistir-hi. El 1550 apareix en la compra de dos bous, un blanc i l'altre castany, a un tal Rafel Junyent, que habita al mas Vilaseca de Cornet. El 1565 es ven per 27 lliures un hort prop del portal de Valldaura de Manresa. El 1566 signa un debitori al noble Pere de Aymerich de 16 lliures i 16 sous per vuit quintars de ferro. El mateix any compra a un serrador dit Joan Carrachs tretze cases d'abelles que el serrador té en les terres del Jaume Andreu. Les abelles eren cares, ja que n'hi paga 7 ducats. El 1567 reconeix que deu 44 lliures a un de Salelles que li ha venut dues parelles de bous. I aquell mateix any es ven per 40 lliures un tros de vinya i olivar que posseeix a la partida de Campredon de Manresa.

El 1546 el Jaume va arrendar els seus masos de Torre Cabrera i Puig Oliver a Joan Oliveres per un període de quatre anys. El desembre de 1556 Jaume Andreu va fer un nou arrendament del seu mas a dos pagesos, Antic Ossol, de Granera, i Bernat Greugés, d'Avià. Els tractes entre ells no es van redactar en llatí, com era normal, sinó en català, perquè no hi hagués cap dubte dels drets i deures de cadascú. Abreujant, es pot dir que els arrendataris havien de donar al Jaume Andreu la meitat de la collita, però aquest hi havia de posar la meitat de la llavor i de les despeses del segar i del batre. El document dóna informació sobre la mena de productes que en aquell temps es conreaven: *...ab pacte y condicio que dels fruit nostre senyor donara, ço es, dels blats, verema, olives, canems, llegums, axi de figues, nous, magranes, com altres fruits, ne agen de donar la meytat al dit jaume andreu...*

L'arrendament comprenia la casa, però l'amo va posar la condició de poder usar tres habitacions, una part del celler, i l'ús dels llocs comuns de la casa.

Antic Ossol ja feia uns anys que s'estava al poble, hi era des del 1550, que s'havia casat amb una de les filles del mas Lledó (ara Serra).

El Jaume i la Margarida van tenir una filla, l'Agnès, qui van casar el 1558 amb Francesc Oliveras, de la Vall dels Horts, del monestir de Sant Benet de Bages, i també un xicot anomenat Jaume Andreu (II), el qual es va casar amb una tal Coloma. El noi estava destinat a ser l'hereu, però dissortadament va morir abans que el seu pare i l'herència va saltar al nét Jaume Andreu (III).

Durant més d'un segle hi va haver una certa confusió en el cognom dels homes d'aquesta casa. Eren anomenats Jaume Andreu àlies Trull, o Trull àlies Andreu o Jaume Andreu, indistintament, però a la fi va prevaldre una de les formes i aquesta es va a transmetre a les generacions posteriors. Cap a finals del segle XVI va perdre's l'antic nom del mas Torrecabrera i es va consolidar el nom actual de Jaumeandreu. Val a dir també que hi ha un cert grau d'incertesa en relació amb el nom de pila d'alguns dels hereus, anomenats genèricament Jaume Andreu, perquè en diverses ocasions hem trobat en la documentació algun Joan Andreu, que no quadra amb la genealogia que hem donat per bona.

Després d'estar una colla d'anys vidu, Jaume Andreu (I) es va embrancar el 1564 amb un nou matrimoni. Va pactar-lo amb la Valentina, una de les noies solteres del mas Canals de Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada. Va rebre un dot de 55 lliures, el qual ell va complementar amb una aportació de 27 lliures i mitja. El mateix dia van fer ca-

pítols el seu nét Jaume Andreu (III) amb la Joana, una altra noia del mas Canals, de manera que tot quedava a casa. El dot de la Joana va ser de 90 lliures i l'escreix o donació del nuvi de 45 lliures.

Poc abans del 1570 l'avi va morir i el nét va prendre possessió del mas. Primerament va haver de restituir el dot de la seva jove àvia Valentina, la qual, en quedar-se vídua, va córrer a casar-se amb Jaume Comas de Camps. Per pagar les 100 lliures va haver de vendre al Comas un censal del mateix valor.

El 1576 el Jaume ja era mort, però abans de marxar del món havia engendrat tres fills, dits Jaume, Pere i Joan. Tenien cura dels petits la vídua i els tres tutors que havien estat designats pel difunt; Jaume Coromina, un mercader de la ciutat de Manresa, Jaume Sant Diumenge, i Antoni Bosch, àlies Trull, de Fals. Els tutors van fer el 1577 un préstec a la vídua de 80 quarteres de blat segolós, 30 de forment del bo i 25 de civada, préstec que va ser avalat pel germà gran de la Joana, l' hereu del mas Canals de Montesquiu. Un altre germà solter de la Joana, el Francesc Canals, vivia i guardava el ramat al mas Jaumeandreu, perquè n'havia llogat les herbes.

Uns quants anys després, la Joana va marxar per casar-se amb Pere Subirana, quedant llavors al davant de la casa el seu fill Jaume Andreu (IV), la vida del qual s'explica a la primera part de la història del mas de Jaumeandreu.

El Collet

El Collet i les terres que l'envolten han estat durant segles una masoveria del mas Massana, però als orígens era un mas independent, conegut amb el nom de Mas de la Serra. Tant aquest nom, com l'actual del Collet, fan referència a la situació geogràfica del lloc on està enclavada la casa, just al caire del xaragall de la riera de Fals, que talla l'altiplà en direcció est-oest.

La dada més antiga és del 3 dels idus de maig de 1252. Són els capítols matrimonials entre Romeu de Corrons de Manresa amb Francesca, filla de "Carrionus" de Serra de Fals. Aquest nom, que potser es podria traduir per "Carrió", és un nom raríssim, que ni tan sols es troba en els Antropònims Catalans, de Bolós, el llibre de referència sobre el tema. El pare va dotar la filla amb 1.300 sous de moneda barcelonesa. El 1260 apareix de nou el Carrió, reconeixent que deu 12 sous a un jueu del call de Manresa.

Detall de la llinda d'una finestra

Segons el capbreu de 1303, el mas de la Serra havia de dur al castell; per Pasqua, un parell d'ous de gallina, pel maig, un feix d'herba, al temps de la sega, un feix de palla, i a l'hivern, un feix de llenya. Cada quatre anys li tocava donar una bèstia jove, de 2 o 3 anys d'edat, i any sí, any no, una perna de cansalada seca, d'un pes de vuit lliures carnisseres. També li tocava tres fogasses "dinerals", a condició que el preu del blat aquell any fos de 6 diners, si el blat es pagava a 10 diners, aleshores les fogasses havien de ser "doblenques".

El 1322 es va casar a Manresa el vidu Bernat de Serra, natural de Fals. El juny de 1344 , Jaume de Serra i la seva muller Elisenda van comprar una vaca de pèl vermell a Jaume de Montconill, ciutadà de Manresa. Li van prometre pagar 30 sous per Santa Maria d'Agost, 10 sous per Tots Sants, i 10 sous al cap d'un any. Si no complien els terminis, haurien de tornar la vaca.

El 1346 es va casar Francesc de Serra, fill de Ramon de Serra (difunt) amb la noia Sibil·la de Terròs. El dot va consistir en 60 sous en diner i un tros de terra a prop del mas Soler de Bages.

El 1371 va fer testament un tal Pere de Serra, originari d'aquesta casa. Va fer hereu al seu nebot Jaume ça Serra, habitant a Santpedor. El 1382 es va casar Jaume Serra, habitant a Manresa, fill de Jaume Serra de Fals (difunt). El 1383 es va casar Saureta, filla de Pere Serra de Fals, amb el sastre Joan Marfany. El dot va ser de 800 sous. El 1387 la vídua d'un mercader va donar poders a Berenguer Serra, del mas Serra, per reclamar en nom seu uns deutes. El 1397 Francesc ça Serra va reconèixer al seu sogre Pere de Montconill que li havia satisfet integrament el dot de Maria, muller i filla, respectivament. El 1403 va fer testament Joan Serra, treballador de Manresa, oriünd de Fals. Va fer hereva a sa mare Elisenda, vídua de Pere Serra. Va signar com a testimoni Pere Serra de Fals. El 1424, Bernat Serra, habitant al mas de la Serra de Fals, va comprar una mula de pèl color de rata, per la qual en va pagar 25 florins i mig d'or.

Malgrat que el corpus d'informació sobre la gent que va viure al mas durant un període de més de 200 anys és considerable, no és possible configurar un arbre genealògic coherent. Potser es podrà aconseguir en el futur si apareixen més dades que complementin les existents.

El cert és, que la família Serra es va extingir a començaments del segle XVè, i el mas va caure dins de l'òrbita del mas Massana, que va anar incorporant les terres dels masos abandonats que l'envoltaven.

Algunes evidències, sense base documental, apunten cap a la possibilitat que, abans de passar a poder dels Massana, aquesta finca fos una "clau" del mas Torreblanca. S'entén per "clau" un tros de terra que es posa per penyora d'un préstec, i que es pot recuperar quan es tornen els diners del préstec.

Un argument a favor és la seva mateixa situació; la finca termeneja amb un extrem de Torreblanca, i es troba separada de la terra de Massana per una franja de terreny pertanyent a la Gabriela. És a dir, no forma part de la gleva del mas Massana, sinó que és com una illa separada d'aquesta.

Un segon argument és la història que s'ha anat transmetent de pares a fill dins la família Torreblanca. Conten que un avantpassat seu va demanar uns diners al Massana, donant com a garantia una part de l'obaga. El dia que s'acomplia el termini, es va dirigir a la casa del Massana amb una bossa de diners, i allà una minyona li va dir que l'amo no hi era, que tornés l'endemà. Quan ho va fer, el Massana va dir-li, compungit, que havia fet tard i que, dissortadament, l'obaga era seva.

N'estaven tan convençuts que el 1857, l'amo de Torreblanca va encomanar a un parent seu de Manresa que investigués discretament si la propietat del Collet havia estat mai venuda a carta de gràcia al Massana. Es va demanar un informe al procurador del Duc de Cardona, i aquest va contestar dient que en el capbreu de 1667, el Mas de la Serra ja és propietat de la pubilla de Massana, i que en el dit capbreu no consta que fos adquirit per mitjà d'un empenyorament de l'heretat Torreblanca. Així doncs, si mai havia estat de Torreblanca, el canvi de mans s'hauria produït molt abans d'aquesta data.

Al marge de les disquisicions anteriors, se sap que a finals del segle XVIIIè l'amo del mas Massana va fer obres de consideració a l'edifici primitiu, donant-li l'estructura que té en l'actualitat. Un testimoni d'aquestes obres d'engrandiment és la pedra que fa de llinda d'una de les finestres de la cara sud, que porta inscrit l'any 1767.

Aquella història de transmissió oral que diu que a la masoveria del Collet s'hi estava un fadrí del mas Massana, té una base sòlida i s'ha pogut comprovar documentalment. Salvador Massana Serra, que vivia al Collet a començaments del segle XIXè era efectivament germà de Pere Massana, l'hereu. El Salvador tenia els mateixos drets que un masover qualsevol i havia de pagar les parts de les collites al mas Massana.

El Salvador va casar-se amb Josefa Grau Garriga, de Camps, i va tenir una colla nombrosa de fills. La Josefa Grau venia d'una casa del Raval de Pere Jutge i era pubilla, encara que pobre. El 1855, el Joan Grau, la seva filla i el gendre, es van vendre la caseta o barraca de Camps a Pau Vall Llobet per 50 lliures. De segur que el Grau, que era vell i estava malalt, va anar a viure al Collet. Quan es va casar l'única germana de la Josefa, la Rosa Grau, amb un vidu de Monistrolet, el Salvador Massana va ser l'encarregat de fer efectiu el dot.

Tenim constància de quatre fills de la parella. La Teresa es va casar el 1872 amb Mateu Casals Casellas. La Dolors va emparentar amb Francesc Malagarriga, el fill segon de cal Mariano de Fals. Quan va néixer la pubilla de cal Mariano, el Francesc i la Josefa van agafar els patracols i van establir-se en una casa de Rajadell, cal Mariano de Rajadell. El Ramon va casar-se el 1882 amb Maria Font i va anar a fer de masover a la Gabriela de Baix. L'hereu era el Domingo, el qual es va casar el 1875 amb Antònia Closa Torras, de Camps. A més dels fills esmentats, també hi havia el Miquel, la Maria i la Filomena.

El 1873, l'amo Massana va fer un establiment de vinya al seu cosí Domingo Massana Grau d'un tros de 9 quarteres situat a la solella del Pla de la Vila. Salvador Massana va morir el 1881, a l'edat de 81 anys. La seva dona l'havia precedit i l'esperava al cementiri.

El 1906, la família formada pel Domingo, la seva muller i el seu primogènit Domingo, van marxar del Collet i van instal·lar-se a la casa dels masovers del mas Massana. El Ramon va deixar llavors la Gabriela i va tornar al Collet. L'acompanyaven els seus set fills, tres nois i la resta noies. Seguint la tradició familiar, també un dels nois es deia Domingo, però el qui portava la veu cantant era el Quimet Massana Font. El Ramon Massana Grau va morir-se el 1917, als 70 anys. El 1932, o un poc després, el Quimet, que estava casat amb Carme Mas, va abandonar el Collet, perquè es va fer una casa a baix a la riera, en una peça de terra que havia comprat al Moncunill. És la casa anomenada cal Quimet.

Finestra de la cara sud

Després dels Massana, van ocupar el Collet uns masovers durant una curta temporada, i després d'ells, van estar-s'hi Joan Corominas Alsina, natural de Barcelona, i la seva dona Maria Garrigasay Oliva, de Pinós.

El Joan havia estat mosso del Grauet i es va casar amb la Maria poc abans d'esclatar la guerra. El van cridar per anar a lluitar, però va optar per emboscar-se. Feia colla amb el mestre Lluís Lloret i els germans Fosas, que estaven en la mateixa situació. Els desertors s'aixoplugaven en diversos amagatalls, forats perfectament camuflats amb vegetació, i acudien sovint a la casa del Collet, a descansar i per recollir queviures. A la part de dalt hi tenien una sortida d'emergència que donava sobre una teulada baixa, per si havien de fugir precipitadament.

Acabada la guerra, els Coromines van continuar vivint a la casa amb les tres filles que tenien. Joan Coromines era un dels pagesos més il·lustrats del seu temps. Cada diumenge, havent dinat, anava al cafè del Raval i recollia el diari. Durant la setmana el llegia a la seva muller, que no sabia de lletra, i li comentava les notícies. El Joan va morir l'agost de 1972, i llavors la vídua va marxar a casa de la filla gran, a Sant Joan.

No hi va haver més masovers. El Collet va estar llogat uns anys a Antoni Botifoll, de Manresa, que hi feia estada

alguns caps de setmana. Quan la va desllogar, la casa va quedar uns quants anys buida, fins que el 1994 va comprar la propietat Lluís Suero Estruch, natural de la Coromina, i la seva muller Elisabet Felip Calvet, una filla de cal Jep Gran. Van fer moltes obres de restauració a dintre i a fora de la casa, i l'han deixat en condicions de viure-hi d'una manera confortable, respectant però, la bellesa de l'antiga construcció.

La Rectoria

La residència del senyor rector estava situada a tocar l'església parroquial, i al llarg del temps es va haver d'adaptar a les successives ampliacions del temple. La primera descripció de la rectoria de Fals es desprèn de l'inventari dels béns del rector Gallart, que es va fer el 1630. L'edifici constava llavors dels següents espais; l'entrada, el celler, l'estable, la sala, la cuina, la cambra de la majordoma, la cambra del mosso, la cambra del vicari, la cambra de la sala on hi dormia el rector, l'estudi, i la golfa. La torre vella estava comunicada amb la rectoria i servia de quarto dels mals endreços.

La rectoria de Fals va sofrir una gran transformació a finals del segle XVIIè, tal com ho demostra la inscripció que es troba a la llinda d'una finestra que mira en direcció est.
ALABADO SEA EL SANTISSIMO SACRAMENTO DEL ALTAR Y LA VIRGEN MARIA SIN PECADO CONSEBIDA.
LO Dr ANTONI HVBACH FEV FER LA RECTORIA ANY 1691

Es sorprenent el text que hi va fer gravar mossèn Hubach, perquè el castellà era una llengua totalment desconeguda per la gent del poble d'aquell temps.

L'interior de la nova rectoria està descrit en un inventari de 1620. Hi havia les següents estances: L'entrada, el celler, el pastador, la cuina, la saleta de l'església, la sala, la sala de dalt, les cambres i la golfa. De cambres o dormitoris n'hi havia set: la cambra del Pere Joan (el mosso?), dues cambres per les dones, la cambra del vicari, la del escolà, la dels hostes, i la cambra del rector. No es menciona la Torre.

L'habitació del rector estava moblada amb un llit petit de ginebró, guarnit amb una màrfega d'estopa i un matalàs de llana, un orinal de terrissa, un gerro i una palangana per les ablucions, dues caixes de noguer i una de fusta d'àlber. A la paret hi penjaven dos quadres, un representava sant Anastasi, l'altre, sant Joan Baptista. A les caixes hi havia la roba i altres objectes pertanyents al rector, per exemple, una campaneta de bronze per trucar el servei, 89 llibres de temàtica religiosa, unes ulleres de conxa guarnides de plata, un tinter, una plomera de bronze, una capseta de plata per posar tabac, una pipa de plata, i set jocs de cartes.

La rectoria era una casa gran, perquè el rector hi vivia en companyia dels seus ajudants i domèstics. Se sap, per exemple, que en temps del rector Gallart hi vivien quatre religiosos i dos seglars. A més a més, sovint s'hostatjaven a la rectoria hostes, ja fossin sacerdots de les parròquies veïnes, frares que venien a predicar, o personalitats que visitaven el poble. Per això, calia un celler ben assortit i una cuina ben equipada. En l'inventari citat, hi trobem al celler dues botes de cadireta, de 6 i 8 càrregues, i 13 carretells de mida variable. El mobiliari de la cuina estava format per un escambell de fusta, un cubell, uns clemàstecs, uns molls, unes torradores de ferro, un enllardador, tres llums, dues marmites d'aram, una xocolatera, dues calderes, dues paelles, una olleta de ferro, tres olles de terrissa, unes graelles, un morter de pedra, deu culleres i sis forquilles de plata, un cullerer amb sis culleres de fusta, 10 plats de terrissa, 18 plats de pisa de Barcelona, 48 plats de pisa del país, una dotzena d'escudelles, un gavadal de fusta, tres càntirs, tres ganivets, tres porrons, un garrafó, i dues cistelles.

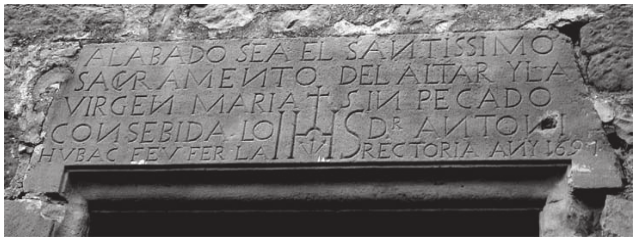

Llinda de 1697

El proveïment de la taula anava a càrrec del mosso que treballava les feixes i l'hort de la parròquia, i també de les parts de les collites que rebia el rector dels seus feligresos.

Però les rendes del rector van anar minvant, de manera que al segle XX a la rectoria només hi quedaven el rector, el vicari i la majordoma, els quals portaven una vida força més austera que els seus antecessors. L'edifici va patir les conseqüències de la crisi i es va enrunar parcialment. Les destrosses del 1936 el van acabar de malmetre. El darrer rector que hi va residir va ser mossèn Josep Miralpeix Graells, que s'hi va morir el 1956.

Un dia, passant en cotxe, l'advocat barceloní Ramon Maria Català va veure la rectoria i es va engrescar en comprar-la. En presència del rector de Fals, Ramon Boixadé, el Vicari general del Bisbat de Vic, mossèn Vilaró, i l'Administrador del Bisbat, mossèn Quer, van acordar vendre-li una part de la rectoria, la que estava sense teulada, juntament amb la Torre Vella, sota la condició que havia de restaurar el casalot. La venda es va fer formalment a Vic el 7 de juny de 1969 entre el Bisbe Ramon Masnou, com a venedor, i la senyora Antònia Roqueta Daniel, com a compradora.

Una clàusula del contracte fa: "La presente transmisión se realiza teniéndose en cuenta la tasación de la finca realizada por honrados péritos, con la debida publicidad y divulgación de esta transmisión, sin que a la misma no solo no se ha opuesto nadie, si no que nadie ha ofrecido más, y habida cuenta que las ruinas que se enegenan no tienen ningun valor en el estado en que se encuentran, mientras que tendrán una utilidad manifiesta al ser reconstruidas, habiéndose obtenido asimismo los consentimientos precisos. La compradora o los posteriores adquirentes, se obligan, conditio sine qua non, a reconstruir las ruinas objeto de esta transmisión en un plazo prudencial no inferior a cinco años".

La part venedora es va reservar el dret de recompra, preu per preu, i va posar com a condició que es fes un ús honest de l'edifici. El preu de venda va ser de 5.000 pessetes.

La gent de Fals no va veure amb gaire bons ulls l'operació, perquè va considerar que s'havia fet a la seva esquena. També es va lamentar que una part molt important del patrimoni del poble passés a mans privades. És de notar que la venda no va ser una decisió del rector del poble, sinó del Bisbat. Malgrat que la rectoria era un edifici del segle XVIIè i la Torre Vella era una obra de l'alta Edat Mitjana, el Bisbat considerava llavors que "las ruinas no tienen ningun valor".

El nou propietari va complir, en part, el seu compromís, i va encarregar les obres de restauració al paleta Valentí Vall de Fonollosa. L'antiga rectoria va ser reconvertida en una vivenda, que els amos van utilitzar esporàdicament durant uns anys. Més tard, la casa va sofrir una sèrie de robatoris i actes de vandalisme. Actualment la propietària és la senyora Chantal Català.

La mecanització del camp

Durant segles, el treball a la terra es va fer segons els mètodes tradicionals, emprant eines, la invenció de les quals es remuntava a temps immemorial, com per exemple, l'arada romana. La força motriu era animal; l'esforç humà es complementava amb mules i bous. Els pagesos pobres no disposaven d'animals i havien d'estovar la terra amb palafangues o arrossegar ells mateixos l'arada. Aquell que podia invertir en una parella de bous o una mula es podia considerar afortunat, ja que no havia de patir tant i podia conrear més superfície.

Al segle XVIIIè, precedint a la revolució industrial, es van desenvolupar màquines noves, fabricades en acer, que van aconseguir augmentar el rendiment agrícola. L'animal continuava sent però, la força motriu que arrossegava els arreus. Fins que van arribar les primeres màquines autopropulsades, primer de vapor, i després amb motor d'explosió.

A Fals, la mecanització del camp va arribar tard; predominava la vinya, el terreny era costerut, i, en general, hi havia poca capacitat emprenedora dels propietaris.

Abans de la guerra civil van arribar al Pla de Fals dues màquines; el "brabant" i la "gavelladora". La primera servia per llaurar, la segona per segar.

El "brabant" era una arada muntada sobre una estructura metàl·lica proveïda de rodes. Sent una màquina pesada, havia de ser arrossegada per dues mules, i de vegades, tres. Era operada per dos homes, un que s'encarregava de menar els animals, mentre que l'altre cuidava de girar l'arreu després de cada passada. Sovint una màquina era compartida per dues o tres famílies, que ajuntaven les mules respectives per fer el treball en comú.

La "gavelladora" segava el blat mitjançant un tallant de pues, que feia un moviment de vaivé a partir d'una roda motriu. Les tiges segades es dipositaven sobre una plataforma de fusta per l'acció de rampí giratori, i cada quatre passades o voltes, s'expulsava un feix d'espigues o garba. La màquina era arrossegada per una mula i requeria dos homes, un que guiava la mula, i l'altre que lligava les garbes a terra amb el "vencill". De màquines de segar hi havia dues marques principals; les TREPAT, fabricades a Tàrrega, i les AJURIA, que venien de Vitòria.

A començaments de la dècada dels 40 es va desen-

volupar la "lligadora", una màquina de segar que deixava les gavelles fetes i lligades amb un cordill. Era més complicada que la "gavelladora" i calia tibar-la amb un parell d'animals. La primera màquina d'aquest tipus va ser adquirida per Marcel·lí Grau, de cal Tinai. Al temps del segar, molts pagesos el llogaven per fer la feina.

Les gavelles o garbes, un cop ben eixutes, eren transportades a l'era de les cases i masos, on es feia la batuda, per separar el gra de la palla. Tradicionalment es batia "a potes", fent girar sobre les garbes esteses a l'era un animal amb els ulls tapats. La bèstia tibava el trill, un corró de fusta amb la serreta o tallants per esmicolar la palla, i un corró pesant de pedra, de forma cònica, per esclafar les espigues. Després, se separava el gra amb uns grans garbells i amb l'ajuda del vent. Aquesta darrera operació és va mecanitzar amb la introducció de la "màquina de ventar", un aparell que disposava de garbells de diverses mides i unes pales de ventilador que provocaven un corrent d'aire. La màquina s'accionava amb una maneta. La primera eina d'aquesta mena la van tenir els masovers de la Torre, però aviat es va escampar a gairebé totes les cases del poble. La màquina era relativament senzilla i barata de compra i es fabricava en un taller de Santpedor.

El següent avenç en aquest camp va ser la màquina de batre, una baluerna voluminosa que s'alimentava de gavelles i treia, per un cantó, el gra a punt de ser ensacat, i per l'altra, la palla. Amb una màquina d'aquestes es podia batre en un sol dia de 3 a 5 mil quilos de gra. Es van associar els amos de la Gabriela, el Grauet i el Tatger i van comprar-ne una. La màquina es portava amb dues mules d'una era a l'altre, i funcionava amb un motor d'explosió.

Un pas més endavant en el procés de mecanització va ser la introducció del tractor. Una màquina, que a di-

ferència de les anteriors, generava força motriu. Segons testimonis orals, sembla ser que el primer tractor que va arribar al terme va ser de l'amo de can Serra.

Ja després de la guerra, els propietaris que tenien més camps van començar a llogar tractors de fora. Per exemple, el 1945 va treballar les terres de la Gabriela un tractor FORSON de 22 c.v., que era d'Eugeni Brunet de Manresa. Posteriorment, van pujar a Fals els tractors del Centelles de Sant Amanç i del Miralles de Rajadell, entre d'altres.

A començament de la dècada dels 50, Jaumet i Benet Grau, de cal Xiscano, van comprar un tractor de segona mà molt rudimentari, que funcionava amb un motor de gasolina. Tenia cadenes a les rodes i l'utilitzaven per tibar un gravant. Costava molt d'engegar i s'avariava contínuament.

Francesc Casas, de cal Tico Vell, va tenir el 1955 el primer tractor una mica modern. Era un LANZ de segona mà que s'engegava a cop de maneta, després d'haver escalfat el motor amb un fogó. Al cap d'uns anys se'l va vendre a un mosso de casa i en va anar a comprar a Còrdova un de més modern de la mateixa marca. El tercer tractor que va tenir va ser un BARREIROS nou de trinca. Amb els tractors, el Tico vell feia jornals a moltes cases del poble.

Cap a l'any 1957 Ermengol Capdevila, el masover de Jaumeandreu, també conduïa un tractor que havia pagat el seu amo, però el tractor no era gaire bo i presentava moltes pegues.

L'impuls definitiu a la mecanització del camp el va donar mossèn Ramon Boixader, el rector del poble, que a començaments de la dècada del 60 va animar als parcers i petits propietaris a formar una associació per comprar i gestionar maquinària compartida. En una reunió es van posar de manifest els diferents punts de vista i els temors per assumir el finançament del pla, que consistia en comprar un tractor amb els corresponents arreus a un tractant de Manresa. La reunió va acabar sense acord, però, en qüestió de dies, tres petits propietaris van prendre la decisió d'invertir els seus estalvis en l'adquisició de maquinària.

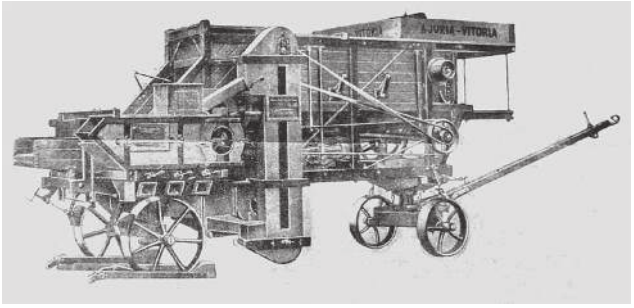

Màquina de batre Ajuria

L'amo de la Gabriela va comprar un NUFFIELD, els de la Torre i d'Oliveres del Pla van formar una societat per compartir un tractor SACA de color groc, i els del Grauet i el Tatger van adquirir un tractor EBRO.

Després d'algunes vacil·lacions, el gener de 1966 es va resoldre tirar endavant una cooperativa amb 33 socis per compartir màquines i el maig d'aquell any la societat ja va comprar una recol·lectora, marca CLAAS MATADOR, de tres metres de tall, que va fer la campanya de la sega a satisfacció de tots.

Després de legalitzar la Cooperativa, aquesta es va quedar el tractor SACA del masovers de la Torre i el 1968 va adquirir un tractor nou, marca EBRO, juntament amb un conjunt de complements per realitzar les diverses feines agrícoles. La mecanització dels camps de Fals ja era un fet, la resta és història contemporània.

La capella de Canet de Fals

L'origen d'aquesta capella rau en les misses que en els mesos d'estiu, juliol i agost, de 1972 a 1974, va fer en el xalet de la família de Joan Martí i Carme Pla, al sector de baix de la urbanització de Canet de Fals, Mn. Lluís Roqué, sacerdot del Centre Hospitalari de Manresa, amic d'aquesta nissaga manresana vinculada a l'agencia de viatges Aster de la capital del Bages. En aquells anys, es feien en el mateix passadís d'entrada a la finca i completament a l'aire lliure, sota els pins, assistint-hi una munió de parcel·listes dels voltants i alguns amics de la família que es reunien els dissabtes al vespre per sopar a la fresca i fer tertúlia.

Degut a la mort en accident de tràfic a finals d'estiu del 1974 de dos dels fills, el Ramon i el Ricard, de la família Martí-Pla, alguns parcel·listes de la zona, demanarem al promotor Sr. Canet, la cessió d'un terreny públic de la urbanització per tal de construir-hi una petita capella per a l'any següent. Això no fou possible el 1975, i aquell estiu es van celebrar les misses aquell al pati d'entrada de la parcel·la de la casa de Martí Farreres i, quan plovia, al garatge de la família Villegas–Servitja. Finalment, la primavera de 1976, se'ls va entregar per a fer-hi la capella el petit turó que hi havia a la plaça del Pi Gros, en la confluència de les avingudes de Montserrat i de les Torres de Fals, sobre la zona esportiva i d'esbarjo de les piscines.

La iniciativa d'aquesta primera construcció, amb troncs i fustes, fou realitzada, especialment, pels parcel·listes Vidal Orive i Rodríguez i Francesc Villegas i Martínez, amb l'ajut de l'Associació de Propietaris i Parcel·listes de Canet de Fals, presidida llavors per Francisco López, que és cuidà de la neteja i l'explanació del terreny, així com de pagar el transport dels pins que es varen tallar del mateix torrent de la urbanització, on hi havia la font de la Tosca. En la part baixa de la placeta, aprofitant una goma de distribució de l'aigua potable en aquest sector, es feu una font pública, enjardinada amb pedres i plantes del lloc.

Era tan senzilla aquesta primera capella construïda en fusta, feta de sis troncs, el més llarg acabat en creu, teulada i mesa d'altar, que tres anys després, per l'acció de la intempèrie, hagué de fer-se nova totalment. La segona capella, es decidí de fer-la metàl·lica i fou construïda pels mateixos parcel·listes, ara amb tubs de ferro i teulada d'uralita. La taula d'altar, es feu amb suports de planxa i per a mesa, una gran llosa de pedra. El parcel·lista, Antoni Cruceta i

Edo, facilità la pintura i ell mateix pintà tota l'estructura. Aquest cop, els materials i el transport es va pagar amb els diners de la bossa que és passava a cada missa.

A la capella se li posà el nom de Sant Crist de l'Amistat i en ella, a part de les misses setmanals estiuenques dels dissabtes i en vigílies de festius, s'hi celebraren, batejos, comunions i també unes noces d'or. Cada setmana, la família Martí-Pla portava les tovalles blanques per a l'ara i les setrilleres per al celebrant, i la senyora Lola, vídua de Martí Farreres, la creu de fusta que, a l'hora de la missa, penjava del pal central. En ocasions, altres veïns, portaven torretes i flors per fer més simpàtica la trobada.

A començaments dels anys vuitanta, es decidí de fer-hi una nova millora al conjunt, construint unes escales de pedra per pujar, des de la placeta del carrer a l'esplanada de la capella que era més enlairada, instal·lant-hi també unes baranes de ferro, i amb rocs i llosses més o menys plans recollits per l'entorn, és varen fer una desena de bancs per a seure els assistents, així com un banc lateral per al capellà i l'escolà.

La capella s'utilitzà sense interrupció fins a l'estiu de 1995, quan per malaltia de Mn. Lluís Roqué, ja no li era possible de pujar a Canet de Fals a dir-hi la missa. Actualment, aquest conjunt en desús i no massa fet malbé, encara resta en peu.

Capella de Canet (Foto: F. Villegas)

Francesc Villegas

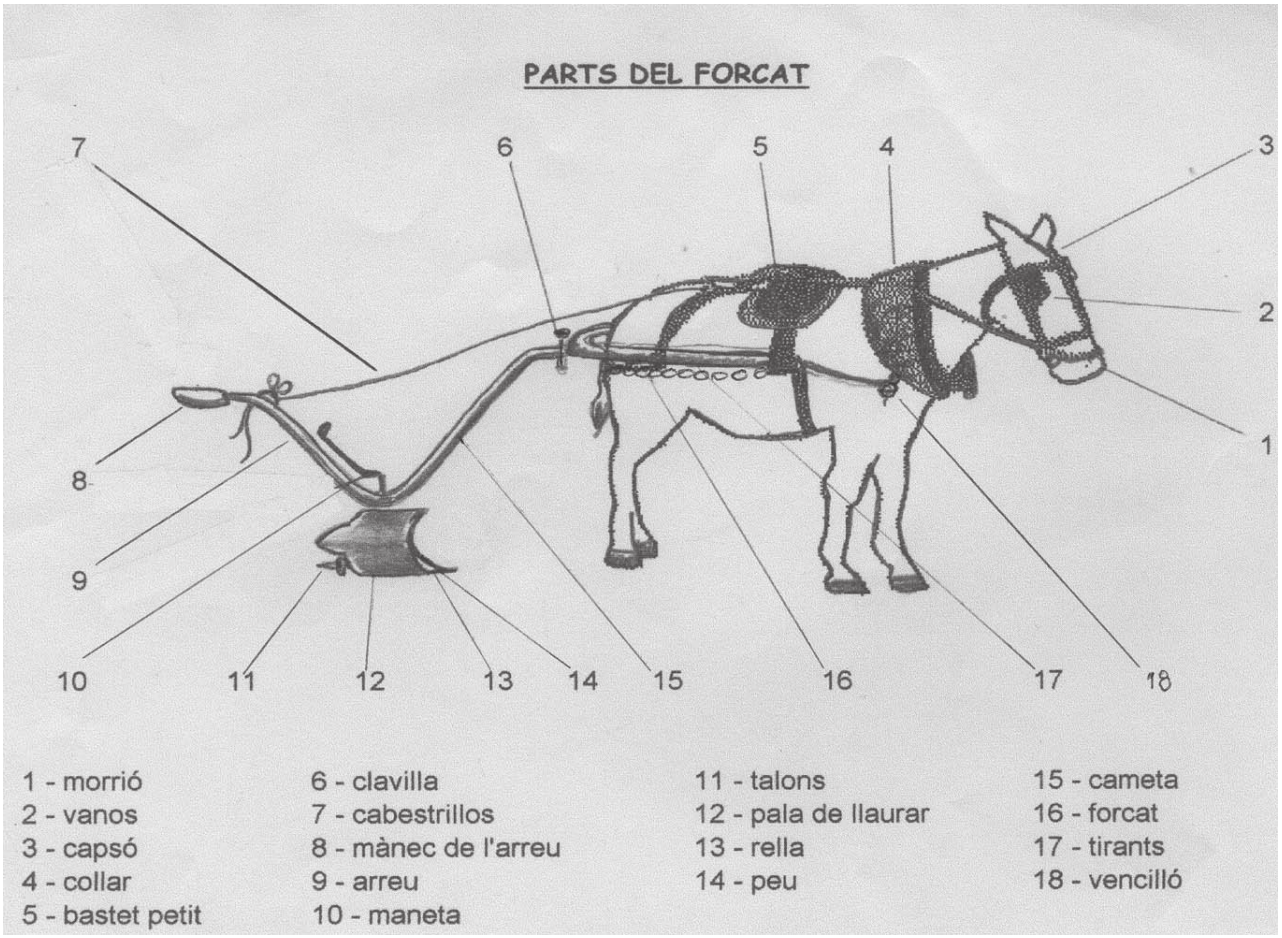

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Novembre de 2007, número 42
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
43
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2007, NÚMERO 43

Mas Torreblanca (1ª part)

El 18 d'abril de 1501 l'amo del mas Solà (ara Torreblanca) era Antoni Torreblanca, natural de Fals i habitant a la ciutat de Manresa. A més del mas Solà, era propietari del mas Torreblanca (ara Oms). Aquell dia va empenyorar el mas Solà amb totes les seves terres, camps horts, boscos, etc. a Joan de la Sala, carnisser de Manresa, el seu gendre. L'empenyorament el va fer per valor de les 15 lliures del dot de la seva filla Coloma, amb el ben entès que si el Sala feia inversions al Solà, els diners li serien restituïts, i que no el podien fer fora fins que no hagués recuperat tot el que hi havia posat.

A partir de 1503 ja trobem com hereu dels masos Torreblanca i Solà a Melcior Torreblanca, fill de l'Antoni. Aquest tenia dos xicots; al Joan li va deixar el mas Torreblanca, mentre que al Melcior li va tocar el mas Solà.

El 1528, Melcior Torreblanca, habitant al Solà, va quedar a deure 16 ducats a Joan Coll per un mul ros, mentre que el 1533, ja hereu del Solà, va reconèixer un deute de 11 ducats i mig a Miquel Tàpias, per una mula de color negre.

El Melcior es va casar primerament amb Caterina, filla de Pere Prat i Eulàlia Pla, els amos del mas Prat (ara Gabriela) de Fals. Segurament com a garantia de les 50 lliures del dot, l'agost de 1538, el seu cunyat Joan Prat li va donar com a penyora tota heretat Prat, que incloïa un mas agregat que es deia mas Galobardes. El Melcior va ocupar el mas Prat, on va invertir alguns diners, potser en obres a la casa o tal vegada en el millorament de les terres. Posteriorment el Joan Prat, que no s'estava a Fals, sinó que feia de cisteller a Manresa, va deixar 60 lliures en préstec al Melcior, tal com recull un document notarial de 1555: *...melchior torrablancha me ha promes pagar dins deu dies sexanta lliures apres sera request, segons conste ab un acte pres en poder del notari devalscrit, et dictus torrablancha verbo respondens que vuy no li pot demenar res perque es dia de mercat, y que li torn a ell dit joan prat, sisteller, quaranta lliures que ha pagades per ell, y que lin torn 50 de altra part, que te sobre lo mas prat de Fals...*

Amb la Caterina van tenir dos nois, el Gaspar i el Melcior. Llavors la Caterina es va morir, i el Melcior va tornar al mas Solà. El febrer de 1557 es va casar amb Miquela, filla de Miquel Torra de Manresa. La Miquela també era vídua i tenia dues nenes petites de Guillem Ratera, el primer marit. La

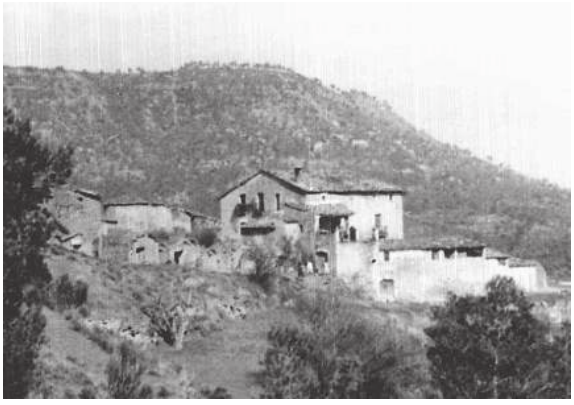

Mas Torreblanca (c. 1945)

Miquela va aportat en dot 30 lliures i una casa al carrer de Talamanca de Manresa, però en contrapartida, el Melcior va haver d'assumir el manteniment de les dues fillastres. El mateix dia que van concertar les noces els dos vidus, també van arreglar el casament entre dos dels fills seus; per una part, l'Anna Ratera, que només comptava 9 anys, i per l'altre, el Melcior Torreblanca, de 13 anys. De moment no estava previst que els infants cohabitessin, sinó que van pactar que: *... feran lo que poran y donaran tota la bona obra poran y noy servaran destorp algun, en que de assi a quatre anys sia fet matrimoni, y aquell confermat en fas de santa mare iglesia, per y entre los dits melcior, menor, e la dita anna, e asso si los dits jovens plaura e agradaran lo hun del altre...*

Els tutors de la petita Anna van fer-la hereva, amb una reserva de 30 lliures per pagar el dot de la Miquela i 30 pel dot de la Jonota, la germana de l'Anna. No sabem si el matrimoni entre els nens va arribar a bon terme, el cert és que el 1571 aquest Melcior va fer esposalles amb Antiga, germana de Pere Blanquer, marit de la seva neboda Antònia.

El 1551, el Melcior, el pare, juntament amb dos pagesos més del poble, va manllevar 28 quarteres de blat, valorades en 39 lliures i 4 sous, al mercader manresà Cristòfol Soler. El 1555 el mateix mercader li va vendre a crèdit una càrrega d'oli. El 1557, ell i tres més devien blat per valor de 38 lliures i 8 sous a Joan Asbert, de Castelltallat. Es van comprometre a tornar-lo el dia de santa Magdalena. El 1559 va reconèixer un deure de 24 lliures al notari Antic Sala de Manresa, també per blat. Aquesta demanda de blat era comú en la majoria de cases del terme i sembla indicar una època de males anyades o una insuficiència de la producció de gra al terme de Fals. Les compres se solien fer a la primavera, la qual cosa denota que se'ls acabava la

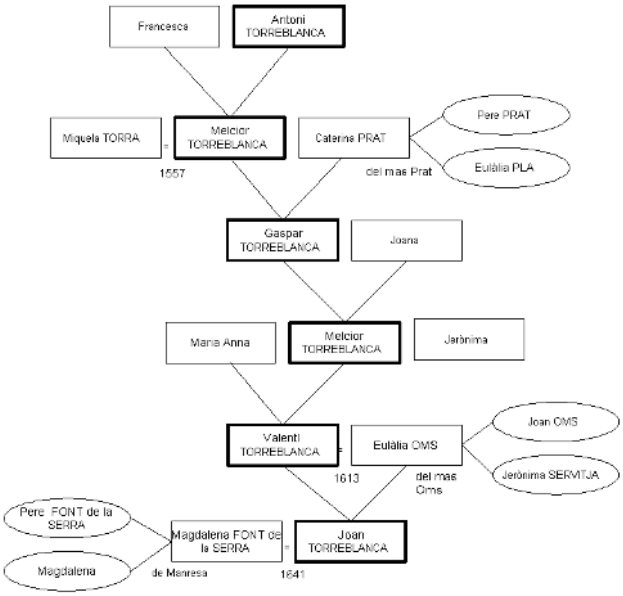

reserva de farina abans d'arribar la nova collita. Aquests préstecs no estaven exempts del pagament d'interessos, de forma que els grans beneficiats de l'escassetat eren els pagesos més rics, i sobretot, els mercaders de la ciutat.

El 1553, Melcior Torreblanca figura com a tutor dels pubills del mas Bassols de Sant Amanç, i el 1555 com a tutor dels fills menors del difunt Maties Grau, del Grau Gros. També va tenir cura dels interessos de la seva neboda Agnès. L'any 1557 va comprar una saca de llana d'Urgell al paraire Francesc Sala, per la qual en va pagar 10 lliures.

El Melcior apareix moltes vegades en la documentació d'aquest període, ja fent de testimoni o fent d'avalador en diversos tractes del seu germà Joan i d'altres pagesos principals de Fals. La darrera intervenció seva que hem recollit és de l'any 1565; és un préstec de 20 lliures demanat a Jaume Trull, àlies Jaumeandreu, i en el document apareix també el seu hereu Gaspar. En aquell moment el Melcior i la seva dona Miquela vivien a la ciutat de Manresa.

El juny de 1575 la Miquela, que ja era vídua, va treure al seu fill Onofre, d'uns 16 anys d'edat, de la casa del cotoner Antoni Corrons, on feia l'aprenentatge d'aquest ofici. Pel trencament del contracte va haver de pagar una indemnització de 10 lliures. Tot seguit el va posar d'aprenent a l'obrador de Jaume Vives, cotoner de Barcelona.

Gaspar Torreblanca va casar-se amb una dona dita Joana i, com a mínim, va tenir un fill i quatre filles. Al noi i hereu li van posar Melcior, com l'avi. L'Antònia va unir-se amb Pere Blanquer, d'Horta d'Avinyó. En els capítols d'aquesta, signats el 1571, el Gaspar va prometre al seu gendre un dot de 100 lliures, però com que no tenia efectiu, va haver de posar com a penyora el mas Solà i un altre mas agregat a aquest, anomenat mas Solerot. La localització del mas Solerot és incerta, però hi ha la possibilitat que correspongui a una de les dues cases enrunades que es troben dins dels límits de Torreblanca, a la part de Dalt el Pla. El Blanquer quedava en possessió de l'heretat durant 10 anys, després dels quals el Gaspar podia recuperar-la pagant els diners del dot.

El 1575 el Blanquer encara administrava els assumptes de l'heretat, ja que va pagar un censos que es prestaven a l'amo del mas Bosch de Fals, però al cap de poc deuria traspassar, perquè el 1576 l'Antònia va contractar un segon matrimoni amb Joan Sagristà, el nou amo del mas Gabriela. El dot es va transferir al segon marit, les 100 lliures van ser pagades en efectiu, i el mas Solà va quedar alliberat de la càrrega.

Sobre les altres filles, tenim que la Joana va enllaçar amb Magí Planes, de Castellar, i la Margarida el 1579 amb Maurici Molins. El Molins era manresà, però quan es va casar feia de masover al mas Folquer de Sant Joan. Va rebre un dot de 55 lliures i es va instal·lar a viure i treballar al mas Solà. Per llaurar la terra, el 1581 un germà seu de Cervera li va deixar dues vaques de pèl vermell.

Encara hi ha constància d'una altra filla del Gaspar i la Joana, la Francesca, nascuda el 1553. El 1565 el Gaspar va col·locar-la per un període de sis anys a servir en casa de la família del mercader Martí Llussià. El tracte era que la mantindrien i al final del temps de servei la recompensarien amb una gonella i un "jaquet" nous.

El 1565 Gaspar Torreblanca va comprar al mercader Pau Pons un sac de llana pallaresa, valorada en 23 lliures. El mateix any va vendre per 7 ducats una somera a Jaume Abadal de Castellar. El 1566 va quedar a deure a Francesc Petit, un sastre d'origen occità que residia a Fals, 15 lliures per "una saya de contray bona, tres jaquets de contray, una saya de verdocat y un jaquet". Aquell any va comprar també al cavaller Joan Vinyes set quintans de ferro, per valor de 14 lliures i 14 sous.

El 1565 va vendre a Francesc Claver un solar o pati situat al carrer de les Barreres de Manresa. El preu va ser de 28 lliures, de les quals en va cobrar 8 en efectiu, mentre que per la resta es va crear un censal. També va vendre al traginer Jeroni Falcó un mul roig per 10 ducats. El 1579 encara era viu, perquè va satisfer 40 sous per dues anyades endarrerides d'un censal.

En totes aquestes operacions comercials hi consta que el Gaspar era l'hereu del mas Solà, però que vivia a la ciutat de Manresa. Del treball al mas se'n deuria ocupar un masover.

En aquesta època, més o menys, hi va haver al mas un masover dit Esteve Torra, que com a tal, estava obligat a pagar el delme, una contribució sobre les collites que els pagesos havien de donar al rector de la parròquia. Segons una nota, la casa va contribuir amb una quartera i 8 quartans de forment, 3 quarteres i 11 quartans de blat segolós, 6 quartans de mestall, 10 quartans d'ordi, i 7 quarteres i 5 quartans de civada.

El següent propietari va ser el Melcior Torreblanca. Mentrestant el nom de la casa va anar canviant, l'antiga denominació de mas Solà es va perdre i el nom de la casa va coincidir amb el cognom de la família. Aquest canvi va ser possible per la circumstància que el mas Oms va deixar de dir-se Torreblanca i va adoptar el nom que conserva en la actualitat.

El Melcior va estar casat dues vegades, primer amb la Jerònima, i mes tard, amb la Maria Anna. Amb la Jerònima va tenir una filla, la Caterina, la qual va casar el 1609 amb

Miquel Torra, l'hereu del mas Torra de Santa Caterina de Manresa. El dot va ser de 150 lliures. Amb la segona muller el Melcior va tenir l'hereu, a qui van posar el nom de Valentí. Més endavant va arribar el Joan. Aquest Joan va anar a viure a Manresa, i allà el 1623 es va casar amb Jerònima Mussons i el 1638 amb Agnès Gatuellas.

El Melcior va reconèixer que la seva germana Joana li havia fet un préstec de 55 lliures. També va assumir un deute de 11 lliures a Joan Casamaia, àlies Blanch, un pagès de Fals d'origen occità, per raó de 4 quarteres de blat. El 1609 va vendre per 14 lliures i 8 sous un bou castany, "ja clos", a Pere Lavernia, un altre occità de Monistrolet. El 1610 va encarregar al Prior del monestir de Sant Pere Màrtir de Manresa 30 misses baixes per la seva difunta germana Joana.

El 14 de juliol de 1612, Melcior Torreblanca va dictar testament al rector Jeroni Gallart, fent hereu al seu fill Valentí. El 18 d'octubre de 1635 morí Maria Anna, vídua, i va ser enterrada al vas o tomba de la família Torreblanca. Al seu funeral hi van prendre part vuit sacerdots, cadascun dels quals va rebre sis sous per la feina. El 26 de setembre de l'any següent es va fer la novena i cap d'any. En total les exèquies de la mestressa van costar 8 lliures i 18 sous.

Valentí Torreblanca va fer capítols el febrer de 1613 amb Eulàlia, la filla de Joan Oms, que havia estat mentre vivia, l'amo del mas Oms. El germà de la noia va fer el lliurament de les 240 lliures del dot i de l'aixovar, compost de *...dos caxas de alber o noguer, ab ses panys y claus, un mantell, una flassada de la forma míjana, un parell de llençols, unes tovalles teulars, míja dotzena de torcaboques, míja de tovalloles...*

La parella va tenir tres descendents; el Joan, el Valentí, i la Caterina. La Caterina la van casar el 1643 amb Joan Vilatorrada, del mas Vilatorrada de Sant Joan, i li van donar 150 lliures de dot.

El Valentí va tenir una vida curta que va acabar de manera sobtada. El 18 d'agost de 1630 va ser enterrat al cementiri de Fals l'hereu Torreblanca " lo qual mori en Castellnou de una escopetada".

Després d'això, la casa Torreblanca va passar per dificultats econòmiques, i el 1632 a petició de Jacint Jaumeandreu, que reclamava el pagament de 15 quarteres de blat, Joan Serra, Batlle de Fals, va dictar "empara" o embargament de les garbes de tots els sembrats. Aquesta mesura consistia en què l'afectat no podia transportar cap garba a l'era de casa seva, fins que els creditors no s'haguessin servit pel valor del deute.

Joan Torreblanca va esdevenir hereu molt jove, per la circumstància esmentada. El novembre de 1639 va ser cridat a Cardona per fer el reconeixement formal del seu patrimoni davant del representant del Duc de Cardona. Va declarar que posseïa des de temps immemorial el mas principal i dos masos rònecs anomenats Galobardes i Narbonés. La seves propietats termenejaven pel cantó nord amb el terme de Monistrolet, mitjançant unes pedres de terme altes, mentre que per la part de llevant tocaven amb els masos Oms i Torreguitzana. Aquestes pedres de terme encara hi són, i tenen, a una banda, l'escut dels Cardona, i a l'altra, l'escut de Rajadell. La terra tenia en total una extensió d'uns 70 jornals i pagava per raó de senyoria 13 sous anuals de cens.

Juntament amb la propietat, el Joan va heretar les càrregues que l'afectaven, producte de crèdits i censals que havien adquirit els seus avantpassats. Entre d'altres coses, la heretat estava obligada a pagar anualment 3 lliures i mitja d'un violari del monestir del Carme de Manresa, 7 lliures i mitja d'un censal de Maurici Torras de Santa Caterina, un de 5 lliures de l'Hospital de Sant Andreu, un altre de 5 lliures de la Comunitat de Preveres de Santpedor, un violari de 3 lliures i 10 sous de Cristòfol Comallonga, de Castellar, i un altre violari de 3 lliures i mitja de la senyora Dorotea Torras de Manresa. Aquestes despeses fixes afeixugaven molt l'economia del mas, i potser per aquest motiu, el 1676 es va veure obligat a vendre a carta de gràcia per 150 lliures una porció important de les terres del mas.

L'abril de 1641 el Joan va contraure matrimoni amb Magdalena, filla de Pere Font de la Serra, el propietari d'una de les cases de pagès més fortes del terme de Manresa. El dot de la donzella va ser de 280 lliures i el pare li va regalar per les noces un vestit de raixa, una faldilla d'atzarena, i un mantell d'estam.

El matrimoni va criar una filla única, la pubilla Elisabet, un dels personatges que figuren a la segona part de la història d'aquest mas. Quan Manuel Vinyas va entrar al mas, a causa del seu matrimoni amb la pubilla, la situació va millorar un xic, ja que, a més de mà d'obra, es va poder recuperar un tros de terra, d'oliveres i pins, dit la Solana, que el 1618 havia hipotecat Valentí Torreblanca per 150 lliures a Miquel Torras de Manresa.

El Joan va viure fins arribar a una edat avançada, però fins el darrer dia va mantenir les regnes a la mà. Deuria morir cap el 1692 i el seu successor va ser el nét Salvador Vinyas, àlies Torreblanca.

Mas Aguileres (2ª part)

Pere Prat va comprar el mas Aguileres (avui Campserver), que es deuria trobar en estat rònec, el 1486. En morir, el va heretar el seu fill Pere Prat, el qual se'l va vendre a Baltasar Piqualques o Picalques, el 1505. El preu del traspàs va ser de 35 lliures i el Baltasar va haver d'aconseguir que el Duc de Cardona establís el mas abandonat a nom seu. En aquest sentit no deuria tenir cap problema, perquè el Duc deuria estar ansiós de posar algun pagès al mas que el fes productiu i li pagués censos al cap de l'any.

Per poder pagar el preu estipulat, Baltasar Picalques i la seva muller Joana van demanar un préstec a Francesc Fabrés, traginer de Manresa i per això, el setembre de 1505 li van vendre un censal mort de 10 lliures. El censal va anar avalat per un hostal que el Baltasar posseïa a Sant Fruitós.

Baltasar Picalques era fill de Gaspar, hereu del masos Picalques i Solà de Sant Mateu de Bages. El mas Solà havia estat integrat en el patrimoni familiar per un avantpassat anomenat Llorenç de Picalques el 1433. El 1465 l'amo era el Joan Picalques.

El 1501 el Baltasar habitava al mas Fontanelles de Castellfollit i va fer un tracte amb la vídua de Pere Benets, mitjançant el qual el Baltasar va rebre un ramat de 39 ovelles, que havia de cuidar amb la condició de partir-se al 50% els guanys o les pèrdues. A partir de 1505 ja vivia a Fals i s'anomenava amb l'alies Aguileres.

El 1513, Gaspar Picalques i el seu fill Gaspar es van vendre els dos masos de Sant Mateu per 30 lliures a Vicenç Sala de Santpedor, però es deuria tractar només d'un empenyorament, perquè el 1518 el Baltasar se'n declarava possessor. Potser els va heretar d'aquest Gaspar, possiblement un germà seu.

La citació més tardana del Baltasar és de 1521, quan ell i Sebastià Sala, del mas Vilella de Sant Martí de Torruella van nomenar àrbitres per solucionar un conflicte que els enfrontava.

La fillada del Baltasar i la Joana va ser nombrosa i es va escampar pels quatre punts cardinals. El Jaume, el gran, va ser l'únic que es va quedar a casa, perquè era l'hereu. El 1518 van casar la Margarida amb Joan Tria, habitant al mas Picalques de S.Mateu, i fill primogènit d'Eloi Tria, de Santa Eulàlia de Ronsana. El Baltasar va prometre a la filla i al gendre 30 lliures, per les quals els va cedir en penyora els masos Picalques i Solà, perquè hi visquessin. Aquell mateix dia el Baltasar havia recuperat els masos que el seu pare i germà havien empenyorat cinc anys abans.

Miquel Picalques, àlies Aguileres, va entrar al mas Pujol de Rajadell (ara Morros) en casar-se amb la noia, i lògicament, li va tocar adoptar el cognom Pujol. El Vicenç va voltar un temps per Fals, fins que el 1551 va comprar a carta de gràcia el mas Molins de Sant Martí de Torruella, mentre que el Valentí Picalques va adquirir l'alies Rourich després de casar-se el 1547 amb Francina, la pubilla del mas Rouric de Vallformosa. El Francesc es va quedar a casa, on va exercir de sastre, fins que el 1544 es va casar amb Esperança Soler, vídua de Vicenç Rovira de Sant Mateu. Segurament llavors se'n va anar a viure a Sant Mateu, on va tenir una discòrdia amb un altre sastre que es deia Pasqual. La concòrdia que a què van arribar els dos sastres va ser enregistrada pel rector de Sant Mateu, que exercia de notari públic. Mossèn Pere Salvatge era de parla occitana, la qual cosa es reflexa en algunes expressions de l'escrit, parcialment reproduït a la foto.

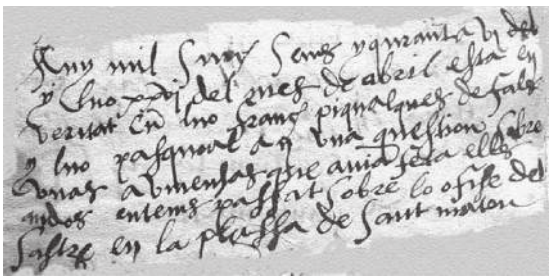

Any mil sinch sens y quranta VI del y luo XXVI del mes de abril, esta en veritat com luo franc(es)ch piqualques de fals y luo pasqual an una question sobre unas avinensas que avian feta ells amdos en tems passat sobre lo ofise del sastre en la plassa de sant mateu ...

El 1531 Jaume Picalques ja consta com hereu del mas en l'acceptació d'un deute de 30 lliures. El 1543 va donar poders de procura a Joan Sol, rector de Fals. El 1545 va tenir una disputa amb Miquel Molins, a causa d'un tros de terra a la Costa de Montconill que els dos reclamaven. El 1550 les raons encara duraven. El 1577 va quedar a deure 18 lliures i mitja a Maurici Pons, botiguer de draps, per gènere que s'havia endut de la botiga.

Conjunt de tines

Jaume Picalques era conegut amb l'alies Campserver, un sobrenom que li venia de família. La referència més propera d'aquest sobrenom és un Gaspar Campserver, que el 1498 apareix com hereu del mas Campserver de Sant Mateu, que potser és el mateix pare del Baltasar. Més enrere, el 1461, surt en la documentació de Sant Mateu un tal Pere de Picalques, àlies Campserver. Desconeixem la relació de parentiu entre aquest i els que van comprar el mas Aguileres, però segur que eren membres d'una mateixa família que tenia interessos en els masos Picalques i Campserver.

En tot cas, va ser en aquesta època que el mas va perdre definitivament el nom d'Aguileres i va adoptar el nom de Campserver que encara conserva en l'actualitat. El 1531 el Jaume ja es titulava hereu dels masos Campserver i Marromana, un mas rònec agregat a aquest.

Del Jaume en coneixem dos matrimonis. Amb la primera muller Càndia va tenir el Joan i la Montserrada, mentre que amb l'Àngela va tenir el Jaume, la Caterina i el Toni. En-

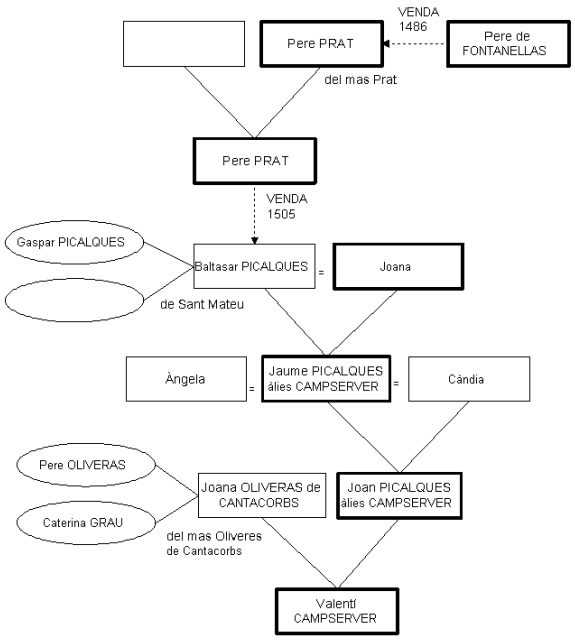

cara hi havia una altra filla, dita Isabel, però desconeixem de quina mare era. El Toni va convertir-se en propietari del mas Presseguer (avui Dalmau) de Rajadell, i el 1574 va enllaçar amb Caterina Vila, del mas Vila (avui Tatger) de Fals.

El 1550 es va esdevenir un fet insòlit; un enllaç triple entre les famílies Campserver i Oliveras de Cantacorbs. El vell Oliveras, que era vidu, es va casar amb la Montserrada Campserver, l'hereu Bernat Oliveras ho va fer amb la Caterina Campserver, i Joan Picalques es va comprometre amb Joana Oliveras. Només es va portar a terme el primer enllaç, ja que els altres quatre contraents encara eren menors d'edat. Tots els dots van ser de 40 lliures.

Joan Picalques, àlies Campserver, va esdevenir l'amo després de la defunció del pare. El 1575 va comprar un ramat de moltons a Onofre Viladeram de Castellnou de Bages, al preu d'una lliura i 11 sous per cap. El 1578 va reconèixer a Miquel Colell de Calders que li havia fet un préstec de 8 lliures. El 1580 va pagar la resta de les 67 lliures del dot de la seva germana Isabel, que havia marxat de casa per casar-se amb Joan Magí Rovira de Camps. El 1590 ja era mort, ja que el Cúria Ducal va nomenar tutors dels seus fills menors d'edat a Pere Massana, Benet Oliveras i Miquel Campserver.

De fills del Joan i la Joana tenim notícia d'una noia anomenada Joana, que es va casar amb Joan Major de Manresa, i més tard, amb Francesc Soler de Santpedor, i de l'hereu Valentí Campserver, la història del qual es troba en la continuació d'aquest article.

Els ornaments religiosos

El ritus catòlic es caracteritza per una sèrie d'ornaments que s'utilitzen en les diferents celebracions. La forma i ús dels ornaments ha variat molt poc en el decurs dels darrers segles. Cada església guardava curosament els objectes sagrats, pel seu valor simbòlic, però també pel material, ja que molts d'ells estaven fets amb materials nobles com la plata i l'or. En les actes de les visites que el bisbe, o un delegat seu, feia periòdicament a la parròquia de Fals s'hi troben abundants referències a ornaments litúrgics de l'església.

Se'n pot fer una classificació en tres tipus; vestimenta sacerdotal, dotació dels altars, i elements del culte.

En el primer apartat tenim que el 1425 el rector Nicolau Masdons disposava de dos jocs de **casulla**, estola i manípul de festes. El 1592 es va manar als Obrers que compressin una casulla per les misses de difunts, dos **amits** i dos **cinyells**. Ho havien de fer abans de tres mesos si no volien ser castigats amb l'excomunicació i una multa de 10 sous. El 1604 es va veure la necessitat de dotar la sagristia amb un mirall i dues tovalloles per poder rentar-se les mans els sacerdots. L'informe de 1627 destaca que la roba que es troba en un calaix de la sagristia està neta i ben plegada.

El 1735 el rector disposava d' una casulla de setí vermell i domàs blanc, però mancava una **estola** i un **manípul** de similar qualitat.

El 1742 es van haver de confeccionar unes tovalles per la sagristia i diverses peces de roba blanca pels oficiants. El 1764 es va veure la conveniència de fer fer dues **albes** més, ja que de vegades assistien molts celebrants i no n'hi havia per a tots. El 1773 faltava un **bonet** pel rector, dues albes i dos **garnatxes** per sortir a la processó, i també completar la calaixera amb quatre tovalles i dues tovalloles. El 1783 es va decidir retirar de circulació una capa groga amb sanefa vermella.

L'altar major estava el 1425 protegit per una coberta de cuir i tenia unes tovalles dobles. El **frontal** era de seda. En la inspecció de 1592 es va trobar que tots els altars estaven ben cuidats amb funda de cuir i tres tovalles, però que era convenient posar a l'altar major uns canelobres de ferro o llautó. El 1637 es va manar al "capità" de la Confraria del Roser que renovés el pal·li de l'altar i que el protegís amb un cobrialtar de **guadamassil**.

El 1666 l'altar major es trobava profusament guarnit. El **pal·li** era de domàs amb flocadures i passamans de plata. Al voltant de l'altar hi havia quatre canelobres de bronze, dos de llautó i 12 florers envidriats amb miralls. A sota del retaule s'hi trobaven quatre figures d'àngels. Els altres altars de l'església també tenien frontals de vellut o de tela pintada, diversos canelobres i llànties, i estaven més o menys decorats segons les possibilitats de la confraria que en tenia cura.

El 1725 es va haver de fer un frontal negre per l'altar major i un de guadamassil per l'altar de sant Isidre. Així mateix una capseta de llauna per guardar les hòsties. El 1745 es va recordar que tots els altars havien d'estar protegits pel guadamassil o bé amb un drap d'un color discret.

El 1856 es va fer notar al rector que havia desaparegut el **signum crucis** del reliquiari de la "vera cruz" de l'altar major, i que l'havia de substituir per un altre.

Alba

El 1425 l'església comptava amb una **custòdia** de plata, una capsa d'ivori per guardar l'eucaristia i una capsa de fusta on hi havia els olis sagrats pels catecúmens i malalts. El **calze** era de plata, però tenia el peu trencat, i el Visitador els va donar de temps fins Pasqua, perquè el fessin arreglar. El 1574 la custòdia era d'ivori i contenia cinc sagrades formes. El calze d'argent, el missal i el ciri pasqual estaven en bon estat, però calia reparar la coberta de la pica baptismal.

Crismeres

El 1604 el Bisbe va ordenar als Obrers que havien de construir un tabernacle, tancat amb pany i clau, per guardar-hi el sant Sagrament el Dijous Sant. També que encarreguessin un **vesicle** per l'hòstia, una llanterna per portar la comunió als malalts, i un llibre de cant pel cor.

El 1666 hi havia dins del sagrari de l'altar major dues custòdies de plata; l'una tenia sis caires i era per guardar les formes, mentre que l'altra era per l'elevació i era rodona, amb unes puntetes de plata i una creu al capdamunt. La pica baptismal estava folrada d'aram i tapada amb una coberta estanyada i una tapa de fusta decorada. Les **crismeres** eren quadrades i fetes de plata blanca, cada ampolla tenia un tap inscrit amb la mena d'oli que contenia, i el conjunt es guardava en una caixeta de fusta.

El Visitador va manar el 1685 que es fes daurar la clau del sagrari, el vas de portar el viàtic als malalts, i una **patena**. Els va manar també que compressin un missal i tres bosses pels **corporals** de tres colors diferents, vermell, blanc i negre. El 1693 els Obrers van rebre l'encàrrec d'adquirir taps de plata per les ampolletes que s'utilitzaven per anar a buscar els sants olis a Manresa.

El 1742 es van haver de posar dos vidres transparents al vericle, perquè els que hi havia s'havien trencat. El Bisbe va recordar que la neteja dels vasos i ornaments sagrats era responsabilitat del rector, i que si no ho feia incorreria en culpa greu.

El 1761 el Bisbe Sarmentero va trobar que la tapa del vericle estava solta, perquè s'havia espatllat la xarnera. Els va ordenar que la fessin apariar el més aviat possible. El Bisbe es va mostrar insatisfet amb l'estat general de conservació dels ornaments de l'església. El 1778 es va haver d'adobar el calze, perquè tenia el peu tort.

LÈXIC

amit drap de lli blanc, lligat amb cintes al pit, que l'oficiant du sobre el coll i les espatlles
alba vestidura interior de tela o lli llarga fins els peus. Els dobles dels braços i els baixos estan adornats amb puntes.
bonet barret de forma quadrangular amb una borla al capdamunt. Els cardenals el porten de color vermell, els bisbes, morat, i els capellans, negre.
calze vas per la consagració del vi. Ha de ser d'or o plata, o de metall daurat.
casulla vestit superior molt ornamentat amb brodats. De colors diversos segons el calendari litúrgic o la celebració.
cinyell o cíngol, cordó acabat amb borles que cenyeix l'alba
corporal drap beneït que serveix de tovalla per col·locar el calze. Es plega d'una manera especial.
crismeres recipients que contenen els tres olis sagrats; de confirmar, dels malats, i de la extremunció.
custòdia vas sagrat on s'exposa el Santíssim Sagrament
estola banda de tela d'uns dos metres, decorada amb tres creus, que l'oficiant porta penjada del coll
frontal part davantera de l'altar, que solia ser de tela pintada o de fusta tallada
garnatxa vesta que els antics sacerdots portaven sobre la gonella o túnica
guadamassil funda de cuir pintat o gravat amb dibuixos, que servia per protegir l'altar. El nom ve del fet que a l'Edat Mitjana se solien importar de la ciutat africana de Gadames.
manípul drap del mateix color que la casulla que es porta a l'avantbraç esquerre. D'origen romà, era el mocador que la gent de posició portava a la mà per eixugar-se la suor.
pal·li peça de tela que es posava com un baldaquí sobre l'altar.
patena disc d'or o metall daurat sobre el qual es diposita l'hòstia. També serveix per tapar el calze.
signum crucis reliquiari que conté una estella de fusta de la creu
vesicle capseta on es posa l'hòstia, entre dos vidres, per exposar-la a l'altar o treure-la a les processons.

Causes de la mortalitat

El present estudi abasta el període comprès entre els anys 1876 i 1906. Les dades han estat extretes del Registre Civil i l'estudi es limita a les defuncions de persones residents a les cases de Fals i enterrades al cementiri de dit poble. Se n'han exclòs els forasters i transeünts, però s'hi inclouen alguns infants de Manresa i altres llocs que tenien la dida a Fals. Alguns d'ells eren òrfenes acollits en una institució caritativa i portaven un braçalet numerat o "plom" que els identificava. No es possible determinar l'índex de creixement de la població, perquè manquen dades precises dels naixements i del balanç migratori.

L'única dada fiable sobre la població de Fals en el període considerat és el cens que es va fer el 1897, que donava una població de 514 habitants. En el padró de 1924 hi constaven 551 habitants. La tassa de mortalitat només es podrà calcular doncs, de manera aproximada.

Defuncions per grups d'edat

	< 2 anys	3-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	> 81	total
1876	1	1	1	3	1	2	2			1	12
1877	10	3			2		1			1	17
1878	2	1		1					1	1	6
1879	5	1	1	2	1	1		2			13
1880	4	1	1	2		1		3	1	1	14
1881	4	1			1		2	1	1	2	12
1882	6			1	1			1			9
1883	4	2	1	1	1	1	1		1	1	13
1884	5	1	2		1		1	2	3	2	17
1885	3	1		2			3	2	1	2	14
1886	5	1				2		3	4	1	16
1887	11	1	2				2	1		1	18
1888	4	3		1						1	9
1889	4	1		1	1		2	1	3	4	17
1890	5		1	1			1	4	1		13
1891	4						2	1	1		8
1892	7			1		1		2	2		13
1893	7	1				1	2	4		1	17
1894	8	2			1	1	4	2	2	1	21
1895	3	2	2				1	4	1		13
1896	5	2			2			1	1		11
1897	5	1	2	1	1		1		1	1	13
1898	1		1		1	1		4	4	1	13
1899	3	1	1				2	6	1		14
1900	4	1	1	1							7
1901	2	1	1	1					1		6
1902	8				1	1			1	1	12
1903	3	1		1			1	2	3		11
1904	3			1				1	1	2	8
1905	4	1				1		3	1		10
1906	4			1			4	7	1		17
Total	175		39		29		89		62		394

La mitjana anual de defuncions és de 12'7, la qual ens dóna una tassa de mortalitat d'un 25 per 1000, una xifra que es pot considerar normal per l'època.

Les defuncions d'infants menors de dos anys representen el 36'5% del total. Si ho ampliem fins als 10 anys, el percentatge s'enfila fins el 44'4%. Les causes principals de la mortalitat d'aquest grup d'edat, expressades en els certificats de defunció emesos pel facultatiu municipal són les malalties de l'aparell respiratori (28%), principalment bronquitis, pulmonia i diftèria. A continuació venen les digestives (26%), on sobresurten la gastroenteritis (28 casos) i la disenteria (8 casos). Aquestes defuncions se solien produir a l'estiu, la qual cosa fa sospitar que eren degudes a la contaminació de les aigües.

La tercera causa de defunció dels menors de 2 anys és el part i les seves seqüeles, que s'enduia a la tomba el 12'5% dels nounats. Les malalties infeccioses, entre les quals predomina la meningitis, representen el 9%. En el 13% dels casos el metge certificava que la causa de la defunció era "natural", a falta d'una diagnosi més precisa. Entre les curiositats, tenim defuncions a causa de cucs, "misèria fisiològica", tètanus, hidrocefàlia, i "coqueluche", l'antiga denominació de la tos ferina.

En el grup de persones de mitjana edat les causes de la mort són més variades, però les que predominen, a diferència dels altres grups d'edat, són les morts causades per malalties infeccioses (26%). La més corrent és el tifus, però també hi ha meningitis i alguns casos de verola. La segona causa de mortalitat són les malalties respiratòries (24%), encapçalades per la tuberculosi pulmonar. Les xifres són tanmateix inferiors a les que es donaven als barris pobres de les ciutats, ja que la tisi es propagava més en llocs on la gent vivia amuntegada i en males condicions de salubritat.

La tercera causa de defunció afecta a les dones i és deguda al part (7%). Sovint la dona moria durant el mateix part i de vegades els dies posteriors, a causa d'hemorràgies o infeccions.

Entre les causes de defunció del grup de majors de 50 anys destaquen les afeccions vasculars cerebrals, responsables del 31% de les morts. La més freqüent és la apoplexia o embòlia cerebral (33 casos), juntament amb la congestió o hemorràgia cerebral (14 casos). En segon lloc hi ha les malalties respiratòries (22%), com la pulmonia (17 casos) o la bronquitis (10 casos). Després venen les cardíaques (18 casos), digestives (15 casos), càncer (9 casos), i la senectut o vellesa (8 casos).

En el decurs d'aquest estudi ens hem trobat amb malalties rares avui en dia, com la pel·lagra, l'erisipela, el "colico miserere", el crups (diftèria), i d'altres de difícil classificació, com el "reblandecimiento medular", la "calentura lenta", o la "calentura consumtiva".

La primera conclusió i la més evident que es desprèn de les dades és l'alta mortalitat infantil. La comparació amb les dades actuals és aclaparadora. Les raons són òbvies; manca d'higiene, de vacunació, d'antibiòtics, d'alimentació adient, etc.

Els que sobrevivien la garbellada dels primers dos anys, tenien bastants opcions d'arribar a la cinquantena sense massa sobresalts, tal com ho prova la baixa mortalitat dins d'aquest període. Les causes de defunció en els joves i persones de mitjana edat són molt diferents ara comparades amb aquell temps. Les malalties infeccioses han deixat de ser mortals, però per altra banda, han aparegut noves formes de deixar prematurament el món dels vius. Ens referim als accidents de tràfic, primera causa de defunció del jovent. Els nostres avantpassats morien de malalties esgarrifoses, però almenys no tenien la dèria de circular per una carretera asfaltada a 100 per hora.

En el grup dels més grans l'apoplexia i la pulmonia feien estralls, mentre que en l'actualitat són les malalties del cor i el càncer les més perilloses. L'allargament de la vida ha incrementat trastorns neurològics com l'alzheimer i altres demències, que abans eren gairebé desconegudes.

Finalment volem acabar agraint al doctor Busom la seva l'ajuda per classificar les diferents patologies i per les seves orientacions a l'hora d'enfocar aquest estudi.

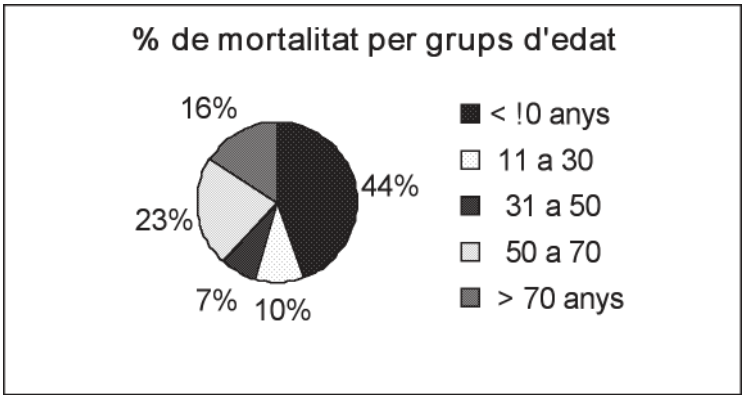

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre de 2007, número 43
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
43
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2007, NÚMERO 43

Mas Torreblanca (1ª part)

El 18 d'abril de 1501 l'amo del mas Solà (ara Torreblanca) era Antoni Torreblanca, natural de Fals i habitant a la ciutat de Manresa. A més del mas Solà, era propietari del mas Torreblanca (ara Oms). Aquell dia va empenyorar el mas Solà amb totes les seves terres, camps horts, boscos, etc. a Joan de la Sala, carnisser de Manresa, el seu gendre. L'empenyorament el va fer per valor de les 15 lliures del dot de la seva filla Coloma, amb el ben entès que si el Sala feia inversions al Solà, els diners li serien restituïts, i que no el podien fer fora fins que no hagués recuperat tot el que hi havia posat.

A partir de 1503 ja trobem com hereu dels masos Torreblanca i Solà a Melcior Torreblanca, fill de l'Antoni. Aquest tenia dos xicots; al Joan li va deixar el mas Torreblanca, mentre que al Melcior li va tocar el mas Solà.

El 1528, Melcior Torreblanca, habitant al Solà, va quedar a deure 16 ducats a Joan Coll per un mul ros, mentre que el 1533, ja hereu del Solà, va reconèixer un deute de 11 ducats i mig a Miquel Tàpias, per una mula de color negre.

El Melcior es va casar primerament amb Caterina, filla de Pere Prat i Eulàlia Pla, els amos del mas Prat (ara Gabriela) de Fals. Segurament com a garantia de les 50 lliures del dot, l'agost de 1538, el seu cunyat Joan Prat li va donar com a penyora tota heretat Prat, que incloïa un mas agregat que es deia mas Galobardes. El Melcior va ocupar el mas Prat, on va invertir alguns diners, potser en obres a la casa o tal vegada en el millorament de les terres. Posteriorment el Joan Prat, que no s'estava a Fals, sinó que feia de cisteller a Manresa, va deixar 60 lliures en préstec al Melcior, tal com recull un document notarial de 1555: *...melchior torrablancha me ha promes pagar dins deu dies sexanta lliures apres sera request, segons conste ab un acte pres en poder del notari devalscrit, et dictus torrablancha verbo respondens que vuy no li pot demenar res perque es dia de mercat, y que li torn a ell dit joan prat, sisteller, quaranta lliures que ha pagades per ell, y que lin torn 50 de altra part, que te sobre lo mas prat de Fals...*

Amb la Caterina van tenir dos nois, el Gaspar i el Melcior. Llavors la Caterina es va morir, i el Melcior va tornar al mas Solà. El febrer de 1557 es va casar amb Miquela, filla de Miquel Torra de Manresa. La Miquela també era vídua i tenia dues nenes petites de Guillem Ratera, el primer marit. La

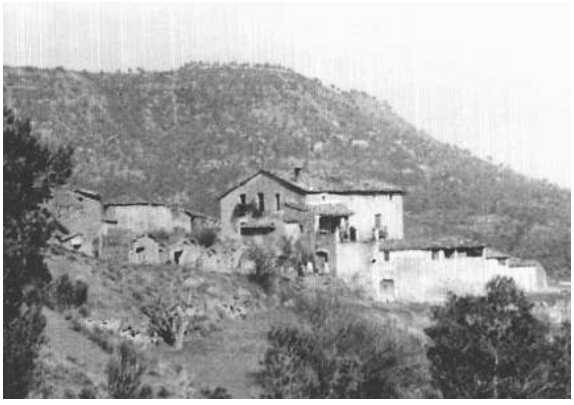

Mas Torreblanca (c. 1945)

Miquela va aportat en dot 30 lliures i una casa al carrer de Talamanca de Manresa, però en contrapartida, el Melcior va haver d'assumir el manteniment de les dues fillastres. El mateix dia que van concertar les noces els dos vidus, també van arreglar el casament entre dos dels fills seus; per una part, l'Anna Ratera, que només comptava 9 anys, i per l'altre, el Melcior Torreblanca, de 13 anys. De moment no estava previst que els infants cohabitessin, sinó que van pactar que: *... feran lo que poran y donaran tota la bona obra poran y noy servaran destorp algun, en que de assi a quatre anys sia fet matrimoni, y aquell confermat en fas de santa mare iglesia, per y entre los dits melcior, menor, e la dita anna, e asso si los dits jovens plaura e agradaran lo hun del altre...*

Els tutors de la petita Anna van fer-la hereva, amb una reserva de 30 lliures per pagar el dot de la Miquela i 30 pel dot de la Jonota, la germana de l'Anna. No sabem si el matrimoni entre els nens va arribar a bon terme, el cert és que el 1571 aquest Melcior va fer esposalles amb Antiga, germana de Pere Blanquer, marit de la seva neboda Antònia.

El 1551, el Melcior, el pare, juntament amb dos pagesos més del poble, va manllevar 28 quarteres de blat, valorades en 39 lliures i 4 sous, al mercader manresà Cristòfol Soler. El 1555 el mateix mercader li va vendre a crèdit una càrrega d'oli. El 1557, ell i tres més devien blat per valor de 38 lliures i 8 sous a Joan Asbert, de Castelltallat. Es van comprometre a tornar-lo el dia de santa Magdalena. El 1559 va reconèixer un deure de 24 lliures al notari Antic Sala de Manresa, també per blat. Aquesta demanda de blat era comú en la majoria de cases del terme i sembla indicar una època de males anyades o una insuficiència de la producció de gra al terme de Fals. Les compres se solien fer a la primavera, la qual cosa denota que se'ls acabava la

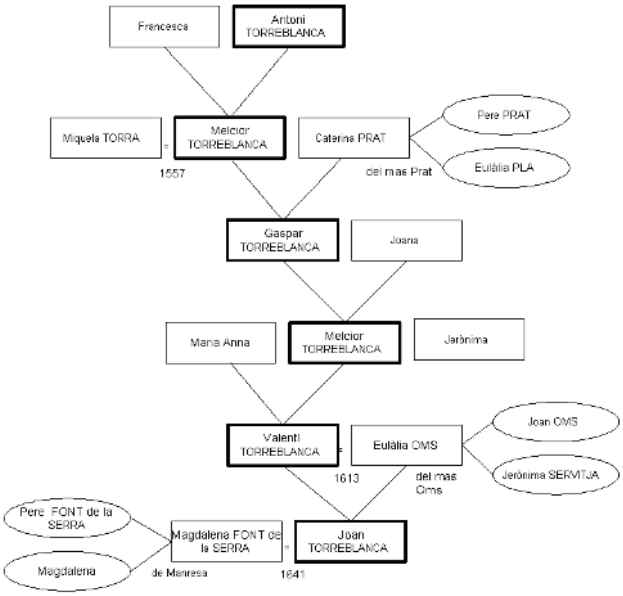

reserva de farina abans d'arribar la nova collita. Aquests préstecs no estaven exempts del pagament d'interessos, de forma que els grans beneficiats de l'escassetat eren els pagesos més rics, i sobretot, els mercaders de la ciutat.

El 1553, Melcior Torreblanca figura com a tutor dels pubills del mas Bassols de Sant Amanç, i el 1555 com a tutor dels fills menors del difunt Maties Grau, del Grau Gros. També va tenir cura dels interessos de la seva neboda Agnès. L'any 1557 va comprar una saca de llana d'Urgell al paraire Francesc Sala, per la qual en va pagar 10 lliures.

El Melcior apareix moltes vegades en la documentació d'aquest període, ja fent de testimoni o fent d'avalador en diversos tractes del seu germà Joan i d'altres pagesos principals de Fals. La darrera intervenció seva que hem recollit és de l'any 1565; és un préstec de 20 lliures demanat a Jaume Trull, àlies Jaumeandreu, i en el document apareix també el seu hereu Gaspar. En aquell moment el Melcior i la seva dona Miquela vivien a la ciutat de Manresa.

El juny de 1575 la Miquela, que ja era vídua, va treure al seu fill Onofre, d'uns 16 anys d'edat, de la casa del cotoner Antoni Corrons, on feia l'aprenentatge d'aquest ofici. Pel trencament del contracte va haver de pagar una indemnització de 10 lliures. Tot seguit el va posar d'aprenent a l'obrador de Jaume Vives, cotoner de Barcelona.

Gaspar Torreblanca va casar-se amb una dona dita Joana i, com a mínim, va tenir un fill i quatre filles. Al noi i hereu li van posar Melcior, com l'avi. L'Antònia va unir-se amb Pere Blanquer, d'Horta d'Avinyó. En els capítols d'aquesta, signats el 1571, el Gaspar va prometre al seu gendre un dot de 100 lliures, però com que no tenia efectiu, va haver de posar com a penyora el mas Solà i un altre mas agregat a aquest, anomenat mas Solerot. La localització del mas Solerot és incerta, però hi ha la possibilitat que correspongui a una de les dues cases enrunades que es troben dins dels límits de Torreblanca, a la part de Dalt el Pla. El Blanquer quedava en possessió de l'heretat durant 10 anys, després dels quals el Gaspar podia recuperar-la pagant els diners del dot.

El 1575 el Blanquer encara administrava els assumptes de l'heretat, ja que va pagar un censos que es prestaven a l'amo del mas Bosch de Fals, però al cap de poc deuria traspassar, perquè el 1576 l'Antònia va contractar un segon matrimoni amb Joan Sagristà, el nou amo del mas Gabriela. El dot es va transferir al segon marit, les 100 lliures van ser pagades en efectiu, i el mas Solà va quedar alliberat de la càrrega.

Sobre les altres filles, tenim que la Joana va enllaçar amb Magí Planes, de Castellar, i la Margarida el 1579 amb Maurici Molins. El Molins era manresà, però quan es va casar feia de masover al mas Folquer de Sant Joan. Va rebre un dot de 55 lliures i es va instal·lar a viure i treballar al mas Solà. Per llaurar la terra, el 1581 un germà seu de Cervera li va deixar dues vaques de pèl vermell.

Encara hi ha constància d'una altra filla del Gaspar i la Joana, la Francesca, nascuda el 1553. El 1565 el Gaspar va col·locar-la per un període de sis anys a servir en casa de la família del mercader Martí Llussià. El tracte era que la mantindrien i al final del temps de servei la recompensarien amb una gonella i un "jaquet" nous.

El 1565 Gaspar Torreblanca va comprar al mercader Pau Pons un sac de llana pallaresa, valorada en 23 lliures. El mateix any va vendre per 7 ducats una somera a Jaume Abadal de Castellar. El 1566 va quedar a deure a Francesc Petit, un sastre d'origen occità que residia a Fals, 15 lliures per "una saya de contray bona, tres jaquets de contray, una saya de verdocat y un jaquet". Aquell any va comprar també al cavaller Joan Vinyes set quintans de ferro, per valor de 14 lliures i 14 sous.

El 1565 va vendre a Francesc Claver un solar o pati situat al carrer de les Barreres de Manresa. El preu va ser de 28 lliures, de les quals en va cobrar 8 en efectiu, mentre que per la resta es va crear un censal. També va vendre al traginer Jeroni Falcó un mul roig per 10 ducats. El 1579 encara era viu, perquè va satisfer 40 sous per dues anyades endarrerides d'un censal.

En totes aquestes operacions comercials hi consta que el Gaspar era l'hereu del mas Solà, però que vivia a la ciutat de Manresa. Del treball al mas se'n deuria ocupar un masover.

En aquesta època, més o menys, hi va haver al mas un masover dit Esteve Torra, que com a tal, estava obligat a pagar el delme, una contribució sobre les collites que els pagesos havien de donar al rector de la parròquia. Segons una nota, la casa va contribuir amb una quartera i 8 quartans de forment, 3 quarteres i 11 quartans de blat segolós, 6 quartans de mestall, 10 quartans d'ordi, i 7 quarteres i 5 quartans de civada.

El següent propietari va ser el Melcior Torreblanca. Mentrestant el nom de la casa va anar canviant, l'antiga denominació de mas Solà es va perdre i el nom de la casa va coincidir amb el cognom de la família. Aquest canvi va ser possible per la circumstància que el mas Oms va deixar de dir-se Torreblanca i va adoptar el nom que conserva en la actualitat.

El Melcior va estar casat dues vegades, primer amb la Jerònima, i mes tard, amb la Maria Anna. Amb la Jerònima va tenir una filla, la Caterina, la qual va casar el 1609 amb

Miquel Torra, l'hereu del mas Torra de Santa Caterina de Manresa. El dot va ser de 150 lliures. Amb la segona muller el Melcior va tenir l'hereu, a qui van posar el nom de Valentí. Més endavant va arribar el Joan. Aquest Joan va anar a viure a Manresa, i allà el 1623 es va casar amb Jerònima Mussons i el 1638 amb Agnès Gatuellas.

El Melcior va reconèixer que la seva germana Joana li havia fet un préstec de 55 lliures. També va assumir un deute de 11 lliures a Joan Casamaia, àlies Blanch, un pagès de Fals d'origen occità, per raó de 4 quarteres de blat. El 1609 va vendre per 14 lliures i 8 sous un bou castany, "ja clos", a Pere Lavernia, un altre occità de Monistrolet. El 1610 va encarregar al Prior del monestir de Sant Pere Màrtir de Manresa 30 misses baixes per la seva difunta germana Joana.

El 14 de juliol de 1612, Melcior Torreblanca va dictar testament al rector Jeroni Gallart, fent hereu al seu fill Valentí. El 18 d'octubre de 1635 morí Maria Anna, vídua, i va ser enterrada al vas o tomba de la família Torreblanca. Al seu funeral hi van prendre part vuit sacerdots, cadascun dels quals va rebre sis sous per la feina. El 26 de setembre de l'any següent es va fer la novena i cap d'any. En total les exèquies de la mestressa van costar 8 lliures i 18 sous.

Valentí Torreblanca va fer capítols el febrer de 1613 amb Eulàlia, la filla de Joan Oms, que havia estat mentre vivia, l'amo del mas Oms. El germà de la noia va fer el lliurament de les 240 lliures del dot i de l'aixovar, compost de *...dos caxas de alber o noguer, ab ses panys y claus, un mantell, una flassada de la forma míjana, un parell de llençols, unes tovalles teulars, míja dotzena de torcaboques, míja de tovalloles...*

La parella va tenir tres descendents; el Joan, el Valentí, i la Caterina. La Caterina la van casar el 1643 amb Joan Vilatorrada, del mas Vilatorrada de Sant Joan, i li van donar 150 lliures de dot.

El Valentí va tenir una vida curta que va acabar de manera sobtada. El 18 d'agost de 1630 va ser enterrat al cementiri de Fals l'hereu Torreblanca " lo qual mori en Castellnou de una escopetada".

Després d'això, la casa Torreblanca va passar per dificultats econòmiques, i el 1632 a petició de Jacint Jaumeandreu, que reclamava el pagament de 15 quarteres de blat, Joan Serra, Batlle de Fals, va dictar "empara" o embargament de les garbes de tots els sembrats. Aquesta mesura consistia en què l'afectat no podia transportar cap garba a l'era de casa seva, fins que els creditors no s'haguessin servit pel valor del deute.

Joan Torreblanca va esdevenir hereu molt jove, per la circumstància esmentada. El novembre de 1639 va ser cridat a Cardona per fer el reconeixement formal del seu patrimoni davant del representant del Duc de Cardona. Va declarar que posseïa des de temps immemorial el mas principal i dos masos rònecs anomenats Galobardes i Narbonés. La seves propietats termenejaven pel cantó nord amb el terme de Monistrolet, mitjançant unes pedres de terme altes, mentre que per la part de llevant tocaven amb els masos Oms i Torreguitzana. Aquestes pedres de terme encara hi són, i tenen, a una banda, l'escut dels Cardona, i a l'altra, l'escut de Rajadell. La terra tenia en total una extensió d'uns 70 jornals i pagava per raó de senyoria 13 sous anuals de cens.

Juntament amb la propietat, el Joan va heretar les càrregues que l'afectaven, producte de crèdits i censals que havien adquirit els seus avantpassats. Entre d'altres coses, la heretat estava obligada a pagar anualment 3 lliures i mitja d'un violari del monestir del Carme de Manresa, 7 lliures i mitja d'un censal de Maurici Torras de Santa Caterina, un de 5 lliures de l'Hospital de Sant Andreu, un altre de 5 lliures de la Comunitat de Preveres de Santpedor, un violari de 3 lliures i 10 sous de Cristòfol Comallonga, de Castellar, i un altre violari de 3 lliures i mitja de la senyora Dorotea Torras de Manresa. Aquestes despeses fixes afeixugaven molt l'economia del mas, i potser per aquest motiu, el 1676 es va veure obligat a vendre a carta de gràcia per 150 lliures una porció important de les terres del mas.

L'abril de 1641 el Joan va contraure matrimoni amb Magdalena, filla de Pere Font de la Serra, el propietari d'una de les cases de pagès més fortes del terme de Manresa. El dot de la donzella va ser de 280 lliures i el pare li va regalar per les noces un vestit de raixa, una faldilla d'atzarena, i un mantell d'estam.

El matrimoni va criar una filla única, la pubilla Elisabet, un dels personatges que figuren a la segona part de la història d'aquest mas. Quan Manuel Vinyas va entrar al mas, a causa del seu matrimoni amb la pubilla, la situació va millorar un xic, ja que, a més de mà d'obra, es va poder recuperar un tros de terra, d'oliveres i pins, dit la Solana, que el 1618 havia hipotecat Valentí Torreblanca per 150 lliures a Miquel Torras de Manresa.

El Joan va viure fins arribar a una edat avançada, però fins el darrer dia va mantenir les regnes a la mà. Deuria morir cap el 1692 i el seu successor va ser el nét Salvador Vinyas, àlies Torreblanca.

Mas Aguileres (2ª part)

Pere Prat va comprar el mas Aguileres (avui Campserver), que es deuria trobar en estat rònec, el 1486. En morir, el va heretar el seu fill Pere Prat, el qual se'l va vendre a Baltasar Piqualques o Picalques, el 1505. El preu del traspàs va ser de 35 lliures i el Baltasar va haver d'aconseguir que el Duc de Cardona establís el mas abandonat a nom seu. En aquest sentit no deuria tenir cap problema, perquè el Duc deuria estar ansiós de posar algun pagès al mas que el fes productiu i li pagués censos al cap de l'any.

Per poder pagar el preu estipulat, Baltasar Picalques i la seva muller Joana van demanar un préstec a Francesc Fabrés, traginer de Manresa i per això, el setembre de 1505 li van vendre un censal mort de 10 lliures. El censal va anar avalat per un hostal que el Baltasar posseïa a Sant Fruitós.

Baltasar Picalques era fill de Gaspar, hereu del masos Picalques i Solà de Sant Mateu de Bages. El mas Solà havia estat integrat en el patrimoni familiar per un avantpassat anomenat Llorenç de Picalques el 1433. El 1465 l'amo era el Joan Picalques.

El 1501 el Baltasar habitava al mas Fontanelles de Castellfollit i va fer un tracte amb la vídua de Pere Benets, mitjançant el qual el Baltasar va rebre un ramat de 39 ovelles, que havia de cuidar amb la condició de partir-se al 50% els guanys o les pèrdues. A partir de 1505 ja vivia a Fals i s'anomenava amb l'alies Aguileres.

El 1513, Gaspar Picalques i el seu fill Gaspar es van vendre els dos masos de Sant Mateu per 30 lliures a Vicenç Sala de Santpedor, però es deuria tractar només d'un empenyorament, perquè el 1518 el Baltasar se'n declarava possessor. Potser els va heretar d'aquest Gaspar, possiblement un germà seu.

La citació més tardana del Baltasar és de 1521, quan ell i Sebastià Sala, del mas Vilella de Sant Martí de Torruella van nomenar àrbitres per solucionar un conflicte que els enfrontava.

La fillada del Baltasar i la Joana va ser nombrosa i es va escampar pels quatre punts cardinals. El Jaume, el gran, va ser l'únic que es va quedar a casa, perquè era l'hereu. El 1518 van casar la Margarida amb Joan Tria, habitant al mas Picalques de S.Mateu, i fill primogènit d'Eloi Tria, de Santa Eulàlia de Ronsana. El Baltasar va prometre a la filla i al gendre 30 lliures, per les quals els va cedir en penyora els masos Picalques i Solà, perquè hi visquessin. Aquell mateix dia el Baltasar havia recuperat els masos que el seu pare i germà havien empenyorat cinc anys abans.

Miquel Picalques, àlies Aguileres, va entrar al mas Pujol de Rajadell (ara Morros) en casar-se amb la noia, i lògicament, li va tocar adoptar el cognom Pujol. El Vicenç va voltar un temps per Fals, fins que el 1551 va comprar a carta de gràcia el mas Molins de Sant Martí de Torruella, mentre que el Valentí Picalques va adquirir l'alies Rourich després de casar-se el 1547 amb Francina, la pubilla del mas Rouric de Vallformosa. El Francesc es va quedar a casa, on va exercir de sastre, fins que el 1544 es va casar amb Esperança Soler, vídua de Vicenç Rovira de Sant Mateu. Segurament llavors se'n va anar a viure a Sant Mateu, on va tenir una discòrdia amb un altre sastre que es deia Pasqual. La concòrdia que a què van arribar els dos sastres va ser enregistrada pel rector de Sant Mateu, que exercia de notari públic. Mossèn Pere Salvatge era de parla occitana, la qual cosa es reflexa en algunes expressions de l'escrit, parcialment reproduït a la foto.

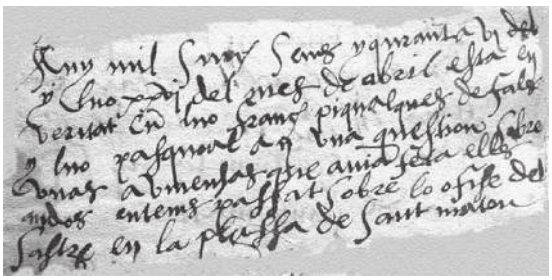

Any mil sinch sens y quranta VI del y luo XXVI del mes de abril, esta en veritat com luo franc(es)ch piqualques de fals y luo pasqual an una question sobre unas avinensas que avian feta ells amdos en tems passat sobre lo ofise del sastre en la plassa de sant mateu ...

El 1531 Jaume Picalques ja consta com hereu del mas en l'acceptació d'un deute de 30 lliures. El 1543 va donar poders de procura a Joan Sol, rector de Fals. El 1545 va tenir una disputa amb Miquel Molins, a causa d'un tros de terra a la Costa de Montconill que els dos reclamaven. El 1550 les raons encara duraven. El 1577 va quedar a deure 18 lliures i mitja a Maurici Pons, botiguer de draps, per gènere que s'havia endut de la botiga.

Conjunt de tines

Jaume Picalques era conegut amb l'alies Campserver, un sobrenom que li venia de família. La referència més propera d'aquest sobrenom és un Gaspar Campserver, que el 1498 apareix com hereu del mas Campserver de Sant Mateu, que potser és el mateix pare del Baltasar. Més enrere, el 1461, surt en la documentació de Sant Mateu un tal Pere de Picalques, àlies Campserver. Desconeixem la relació de parentiu entre aquest i els que van comprar el mas Aguileres, però segur que eren membres d'una mateixa família que tenia interessos en els masos Picalques i Campserver.

En tot cas, va ser en aquesta època que el mas va perdre definitivament el nom d'Aguileres i va adoptar el nom de Campserver que encara conserva en l'actualitat. El 1531 el Jaume ja es titulava hereu dels masos Campserver i Marromana, un mas rònec agregat a aquest.

Del Jaume en coneixem dos matrimonis. Amb la primera muller Càndia va tenir el Joan i la Montserrada, mentre que amb l'Àngela va tenir el Jaume, la Caterina i el Toni. En-

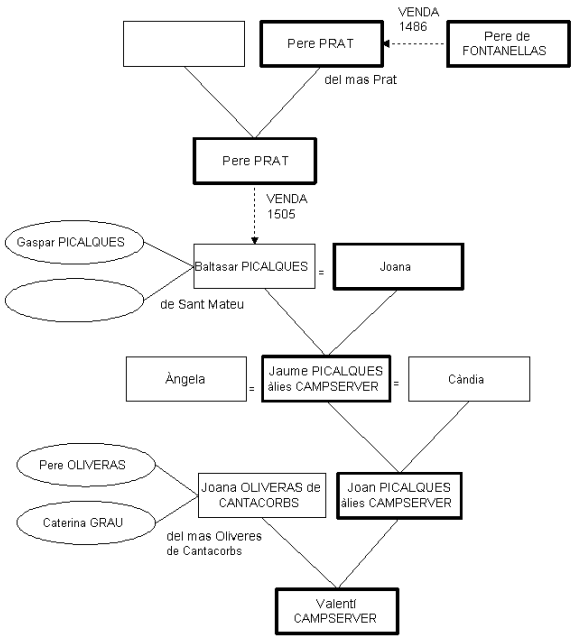

cara hi havia una altra filla, dita Isabel, però desconeixem de quina mare era. El Toni va convertir-se en propietari del mas Presseguer (avui Dalmau) de Rajadell, i el 1574 va enllaçar amb Caterina Vila, del mas Vila (avui Tatger) de Fals.

El 1550 es va esdevenir un fet insòlit; un enllaç triple entre les famílies Campserver i Oliveras de Cantacorbs. El vell Oliveras, que era vidu, es va casar amb la Montserrada Campserver, l'hereu Bernat Oliveras ho va fer amb la Caterina Campserver, i Joan Picalques es va comprometre amb Joana Oliveras. Només es va portar a terme el primer enllaç, ja que els altres quatre contraents encara eren menors d'edat. Tots els dots van ser de 40 lliures.

Joan Picalques, àlies Campserver, va esdevenir l'amo després de la defunció del pare. El 1575 va comprar un ramat de moltons a Onofre Viladeram de Castellnou de Bages, al preu d'una lliura i 11 sous per cap. El 1578 va reconèixer a Miquel Colell de Calders que li havia fet un préstec de 8 lliures. El 1580 va pagar la resta de les 67 lliures del dot de la seva germana Isabel, que havia marxat de casa per casar-se amb Joan Magí Rovira de Camps. El 1590 ja era mort, ja que el Cúria Ducal va nomenar tutors dels seus fills menors d'edat a Pere Massana, Benet Oliveras i Miquel Campserver.

De fills del Joan i la Joana tenim notícia d'una noia anomenada Joana, que es va casar amb Joan Major de Manresa, i més tard, amb Francesc Soler de Santpedor, i de l'hereu Valentí Campserver, la història del qual es troba en la continuació d'aquest article.

Els ornaments religiosos

El ritus catòlic es caracteritza per una sèrie d'ornaments que s'utilitzen en les diferents celebracions. La forma i ús dels ornaments ha variat molt poc en el decurs dels darrers segles. Cada església guardava curosament els objectes sagrats, pel seu valor simbòlic, però també pel material, ja que molts d'ells estaven fets amb materials nobles com la plata i l'or. En les actes de les visites que el bisbe, o un delegat seu, feia periòdicament a la parròquia de Fals s'hi troben abundants referències a ornaments litúrgics de l'església.

Se'n pot fer una classificació en tres tipus; vestimenta sacerdotal, dotació dels altars, i elements del culte.

En el primer apartat tenim que el 1425 el rector Nicolau Masdons disposava de dos jocs de **casulla**, estola i manípul de festes. El 1592 es va manar als Obrers que compressin una casulla per les misses de difunts, dos **amits** i dos **cinyells**. Ho havien de fer abans de tres mesos si no volien ser castigats amb l'excomunicació i una multa de 10 sous. El 1604 es va veure la necessitat de dotar la sagristia amb un mirall i dues tovalloles per poder rentar-se les mans els sacerdots. L'informe de 1627 destaca que la roba que es troba en un calaix de la sagristia està neta i ben plegada.

El 1735 el rector disposava d' una casulla de setí vermell i domàs blanc, però mancava una **estola** i un **manípul** de similar qualitat.

El 1742 es van haver de confeccionar unes tovalles per la sagristia i diverses peces de roba blanca pels oficiants. El 1764 es va veure la conveniència de fer fer dues **albes** més, ja que de vegades assistien molts celebrants i no n'hi havia per a tots. El 1773 faltava un **bonet** pel rector, dues albes i dos **garnatxes** per sortir a la processó, i també completar la calaixera amb quatre tovalles i dues tovalloles. El 1783 es va decidir retirar de circulació una capa groga amb sanefa vermella.

L'altar major estava el 1425 protegit per una coberta de cuir i tenia unes tovalles dobles. El **frontal** era de seda. En la inspecció de 1592 es va trobar que tots els altars estaven ben cuidats amb funda de cuir i tres tovalles, però que era convenient posar a l'altar major uns canelobres de ferro o llautó. El 1637 es va manar al "capità" de la Confraria del Roser que renovés el pal·li de l'altar i que el protegís amb un cobrialtar de **guadamassil**.

El 1666 l'altar major es trobava profusament guarnit. El **pal·li** era de domàs amb flocadures i passamans de plata. Al voltant de l'altar hi havia quatre canelobres de bronze, dos de llautó i 12 florers envidriats amb miralls. A sota del retaule s'hi trobaven quatre figures d'àngels. Els altres altars de l'església també tenien frontals de vellut o de tela pintada, diversos canelobres i llànties, i estaven més o menys decorats segons les possibilitats de la confraria que en tenia cura.

El 1725 es va haver de fer un frontal negre per l'altar major i un de guadamassil per l'altar de sant Isidre. Així mateix una capseta de llauna per guardar les hòsties. El 1745 es va recordar que tots els altars havien d'estar protegits pel guadamassil o bé amb un drap d'un color discret.

El 1856 es va fer notar al rector que havia desaparegut el **signum crucis** del reliquiari de la "vera cruz" de l'altar major, i que l'havia de substituir per un altre.

Alba

El 1425 l'església comptava amb una **custòdia** de plata, una capsa d'ivori per guardar l'eucaristia i una capsa de fusta on hi havia els olis sagrats pels catecúmens i malalts. El **calze** era de plata, però tenia el peu trencat, i el Visitador els va donar de temps fins Pasqua, perquè el fessin arreglar. El 1574 la custòdia era d'ivori i contenia cinc sagrades formes. El calze d'argent, el missal i el ciri pasqual estaven en bon estat, però calia reparar la coberta de la pica baptismal.

Crismeres

El 1604 el Bisbe va ordenar als Obrers que havien de construir un tabernacle, tancat amb pany i clau, per guardar-hi el sant Sagrament el Dijous Sant. També que encarreguessin un **vesicle** per l'hòstia, una llanterna per portar la comunió als malalts, i un llibre de cant pel cor.

El 1666 hi havia dins del sagrari de l'altar major dues custòdies de plata; l'una tenia sis caires i era per guardar les formes, mentre que l'altra era per l'elevació i era rodona, amb unes puntetes de plata i una creu al capdamunt. La pica baptismal estava folrada d'aram i tapada amb una coberta estanyada i una tapa de fusta decorada. Les **crismeres** eren quadrades i fetes de plata blanca, cada ampolla tenia un tap inscrit amb la mena d'oli que contenia, i el conjunt es guardava en una caixeta de fusta.

El Visitador va manar el 1685 que es fes daurar la clau del sagrari, el vas de portar el viàtic als malalts, i una **patena**. Els va manar també que compressin un missal i tres bosses pels **corporals** de tres colors diferents, vermell, blanc i negre. El 1693 els Obrers van rebre l'encàrrec d'adquirir taps de plata per les ampolletes que s'utilitzaven per anar a buscar els sants olis a Manresa.

El 1742 es van haver de posar dos vidres transparents al vericle, perquè els que hi havia s'havien trencat. El Bisbe va recordar que la neteja dels vasos i ornaments sagrats era responsabilitat del rector, i que si no ho feia incorreria en culpa greu.

El 1761 el Bisbe Sarmentero va trobar que la tapa del vericle estava solta, perquè s'havia espatllat la xarnera. Els va ordenar que la fessin apariar el més aviat possible. El Bisbe es va mostrar insatisfet amb l'estat general de conservació dels ornaments de l'església. El 1778 es va haver d'adobar el calze, perquè tenia el peu tort.

LÈXIC

amit drap de lli blanc, lligat amb cintes al pit, que l'oficiant du sobre el coll i les espatlles
alba vestidura interior de tela o lli llarga fins els peus. Els dobles dels braços i els baixos estan adornats amb puntes.
bonet barret de forma quadrangular amb una borla al capdamunt. Els cardenals el porten de color vermell, els bisbes, morat, i els capellans, negre.
calze vas per la consagració del vi. Ha de ser d'or o plata, o de metall daurat.
casulla vestit superior molt ornamentat amb brodats. De colors diversos segons el calendari litúrgic o la celebració.
cinyell o cíngol, cordó acabat amb borles que cenyeix l'alba
corporal drap beneït que serveix de tovalla per col·locar el calze. Es plega d'una manera especial.
crismeres recipients que contenen els tres olis sagrats; de confirmar, dels malats, i de la extremunció.
custòdia vas sagrat on s'exposa el Santíssim Sagrament
estola banda de tela d'uns dos metres, decorada amb tres creus, que l'oficiant porta penjada del coll
frontal part davantera de l'altar, que solia ser de tela pintada o de fusta tallada
garnatxa vesta que els antics sacerdots portaven sobre la gonella o túnica
guadamassil funda de cuir pintat o gravat amb dibuixos, que servia per protegir l'altar. El nom ve del fet que a l'Edat Mitjana se solien importar de la ciutat africana de Gadames.
manípul drap del mateix color que la casulla que es porta a l'avantbraç esquerre. D'origen romà, era el mocador que la gent de posició portava a la mà per eixugar-se la suor.
pal·li peça de tela que es posava com un baldaquí sobre l'altar.
patena disc d'or o metall daurat sobre el qual es diposita l'hòstia. També serveix per tapar el calze.
signum crucis reliquiari que conté una estella de fusta de la creu
vesicle capseta on es posa l'hòstia, entre dos vidres, per exposar-la a l'altar o treure-la a les processons.

Causes de la mortalitat

El present estudi abasta el període comprès entre els anys 1876 i 1906. Les dades han estat extretes del Registre Civil i l'estudi es limita a les defuncions de persones residents a les cases de Fals i enterrades al cementiri de dit poble. Se n'han exclòs els forasters i transeünts, però s'hi inclouen alguns infants de Manresa i altres llocs que tenien la dida a Fals. Alguns d'ells eren òrfenes acollits en una institució caritativa i portaven un braçalet numerat o "plom" que els identificava. No es possible determinar l'índex de creixement de la població, perquè manquen dades precises dels naixements i del balanç migratori.

L'única dada fiable sobre la població de Fals en el període considerat és el cens que es va fer el 1897, que donava una població de 514 habitants. En el padró de 1924 hi constaven 551 habitants. La tassa de mortalitat només es podrà calcular doncs, de manera aproximada.

Defuncions per grups d'edat

	< 2 anys	3-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	> 81	total
1876	1	1	1	3	1	2	2			1	12
1877	10	3			2		1			1	17
1878	2	1		1					1	1	6
1879	5	1	1	2	1	1		2			13
1880	4	1	1	2		1		3	1	1	14
1881	4	1			1		2	1	1	2	12
1882	6			1	1			1			9
1883	4	2	1	1	1	1	1		1	1	13
1884	5	1	2		1		1	2	3	2	17
1885	3	1		2			3	2	1	2	14
1886	5	1				2		3	4	1	16
1887	11	1	2				2	1		1	18
1888	4	3		1						1	9
1889	4	1		1	1		2	1	3	4	17
1890	5		1	1			1	4	1		13
1891	4						2	1	1		8
1892	7			1		1		2	2		13
1893	7	1				1	2	4		1	17
1894	8	2			1	1	4	2	2	1	21
1895	3	2	2				1	4	1		13
1896	5	2			2			1	1		11
1897	5	1	2	1	1		1		1	1	13
1898	1		1		1	1		4	4	1	13
1899	3	1	1				2	6	1		14
1900	4	1	1	1							7
1901	2	1	1	1					1		6
1902	8				1	1			1	1	12
1903	3	1		1			1	2	3		11
1904	3			1				1	1	2	8
1905	4	1				1		3	1		10
1906	4			1			4	7	1		17
Total	175		39		29		89		62		394

La mitjana anual de defuncions és de 12'7, la qual ens dóna una tassa de mortalitat d'un 25 per 1000, una xifra que es pot considerar normal per l'època.

Les defuncions d'infants menors de dos anys representen el 36'5% del total. Si ho ampliem fins als 10 anys, el percentatge s'enfila fins el 44'4%. Les causes principals de la mortalitat d'aquest grup d'edat, expressades en els certificats de defunció emesos pel facultatiu municipal són les malalties de l'aparell respiratori (28%), principalment bronquitis, pulmonia i diftèria. A continuació venen les digestives (26%), on sobresurten la gastroenteritis (28 casos) i la disenteria (8 casos). Aquestes defuncions se solien produir a l'estiu, la qual cosa fa sospitar que eren degudes a la contaminació de les aigües.

La tercera causa de defunció dels menors de 2 anys és el part i les seves seqüeles, que s'enduia a la tomba el 12'5% dels nounats. Les malalties infeccioses, entre les quals predomina la meningitis, representen el 9%. En el 13% dels casos el metge certificava que la causa de la defunció era "natural", a falta d'una diagnosi més precisa. Entre les curiositats, tenim defuncions a causa de cucs, "misèria fisiològica", tètanus, hidrocefàlia, i "coqueluche", l'antiga denominació de la tos ferina.

En el grup de persones de mitjana edat les causes de la mort són més variades, però les que predominen, a diferència dels altres grups d'edat, són les morts causades per malalties infeccioses (26%). La més corrent és el tifus, però també hi ha meningitis i alguns casos de verola. La segona causa de mortalitat són les malalties respiratòries (24%), encapçalades per la tuberculosi pulmonar. Les xifres són tanmateix inferiors a les que es donaven als barris pobres de les ciutats, ja que la tisi es propagava més en llocs on la gent vivia amuntegada i en males condicions de salubritat.

La tercera causa de defunció afecta a les dones i és deguda al part (7%). Sovint la dona moria durant el mateix part i de vegades els dies posteriors, a causa d'hemorràgies o infeccions.

Entre les causes de defunció del grup de majors de 50 anys destaquen les afeccions vasculars cerebrals, responsables del 31% de les morts. La més freqüent és la apoplexia o embòlia cerebral (33 casos), juntament amb la congestió o hemorràgia cerebral (14 casos). En segon lloc hi ha les malalties respiratòries (22%), com la pulmonia (17 casos) o la bronquitis (10 casos). Després venen les cardíaques (18 casos), digestives (15 casos), càncer (9 casos), i la senectut o vellesa (8 casos).

En el decurs d'aquest estudi ens hem trobat amb malalties rares avui en dia, com la pel·lagra, l'erisipela, el "colico miserere", el crups (diftèria), i d'altres de difícil classificació, com el "reblandecimiento medular", la "calentura lenta", o la "calentura consumtiva".

La primera conclusió i la més evident que es desprèn de les dades és l'alta mortalitat infantil. La comparació amb les dades actuals és aclaparadora. Les raons són òbvies; manca d'higiene, de vacunació, d'antibiòtics, d'alimentació adient, etc.

Els que sobrevivien la garbellada dels primers dos anys, tenien bastants opcions d'arribar a la cinquantena sense massa sobresalts, tal com ho prova la baixa mortalitat dins d'aquest període. Les causes de defunció en els joves i persones de mitjana edat són molt diferents ara comparades amb aquell temps. Les malalties infeccioses han deixat de ser mortals, però per altra banda, han aparegut noves formes de deixar prematurament el món dels vius. Ens referim als accidents de tràfic, primera causa de defunció del jovent. Els nostres avantpassats morien de malalties esgarrifoses, però almenys no tenien la dèria de circular per una carretera asfaltada a 100 per hora.

En el grup dels més grans l'apoplexia i la pulmonia feien estralls, mentre que en l'actualitat són les malalties del cor i el càncer les més perilloses. L'allargament de la vida ha incrementat trastorns neurològics com l'alzheimer i altres demències, que abans eren gairebé desconegudes.

Finalment volem acabar agraint al doctor Busom la seva l'ajuda per classificar les diferents patologies i per les seves orientacions a l'hora d'enfocar aquest estudi.

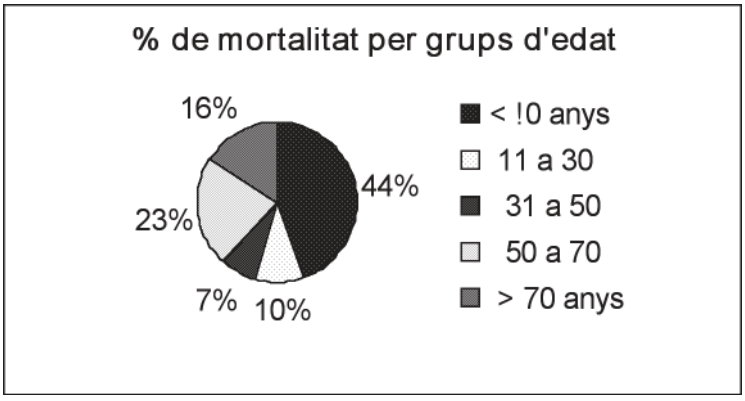

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre de 2007, número 43
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
44
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
GENER 2008, NÚMERO 44

Temps de guerra

ELS ANTECEDENTS

La nostra contrada no va quedar al marge dels canvis profunds i de les tensions que van afectar al país abans de l'esclat del 36. Les noves ideologies que es van desenvolupar a partir de finals del segle XIX tenien en comú el desig de transformar la societat, per tal de fer un món més just. El socialisme, l'anarquisme, etc, eren expressions d'aquesta utopia i, emprant estratègies diverses, buscaven aconseguir la igualtat entre les classes socials i la modernització d'una societat profundament ancorada en la religió i la tradició. La promoció personal a través de l'educació, l'organització dels proletaris en sindicats i partits, i en últim cas la revolució, eren els mitjans emprats per aconseguir aquests fins. Si bé les classes més desfavorides van simpatitzar amb les noves idees, els amos de la terra i del capital, les institucions de l'estat, i l'Església, van oposar-s'hi, perquè van veure amenaçats els seus privilegis. La societat es va dividir doncs, en esquerres i dretes, i al final el conflicte va acabar en una dramàtica guerra civil.

Encara que la situació al camp en general no era tan crispada com als centres industrials, els pagesos sense terra havien anat prenent consciència que eren víctimes d'una injustícia ancestral i van començar a reclamar millores en els contractes d'arrendament, reclamació que es va anar fent més radical i va acabar amb el clam de "la terra pel qui la treballa". Els parcers més decidits van organitzar-se i van crear associacions i sindicats per la defensa dels seus interessos, mentre que els propietaris també van crear les seves pròpies organitzacions, com per exemple l'Institut Agrícola de Sant Isidre. El sindicat majoritari era la Unió de Rabassaires, que reivindicava la millora dels contractes d'arrendament i la possibilitat d'adquirir la terra en determinades condicions. Esquerra Republicana va donar suport als rabassaires i va proposar la Llei de Contractes de Conreu.

Des de l'any 1921 funcionava a Fals un sindicat dels pagesos anomenat "Sindicat Agrícola de Fals". Més que un ens polític era una associació per facilitar als socis la compra de guano i llavors en condicions més favorables. El Sindicat tenia uns estatuts aprovats pel Govern Civil i una junta que s'anava renovant. L'any 1936, el president era Isidre Vilà, de cal Regueret, i el secretari, Josep Baraldés, de cal Baraldès. Als inicis, el Sindicat tenia un magatzem a prop de l'estació de Rajadell, uns anys després va adquirir cal Cistaller, una casa deshabitada del Raval.

En sintonia amb els vents que corrien, la gent de Fals estava llavors força polititzada; alguns assistien a reunions i mítings a Manresa i, els diumenges després de missa, els pagesos es congregaven a la Sala Tinai per parlar de política. Va arribar el 1931 i es van convocar eleccions municipals. Van guanyar les esquerres gairebé a tot arreu, i el 14 d'abril es va proclamar la república. El 1932 es va aprovar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i Francesc Macià va ser escollit president de la Generalitat.

El novembre de 1933 es va produir la victòria electoral de les dretes a l'estat espanyol, si bé a Catalunya les esquerres van aguantar. El 14 de gener de 1934 hi van haver eleccions municipals. Globalment, a Fonollosa van guanyar els partits d'esquerres. A Camps i Fonollosa van prevaler els partits de dreta, però els vots de Fals van decantar la balança cap a l'altre cantó. L'explicació s'ha de buscar en la composició sociològica dels diferents nuclis del municipi; a Camps i Fonollosa hi havia majoria de cases de propietaris i la població dispersa, mentre que al cens de Fals hi havia bastants més parcers que propietaris. Aquest predomini era màxim al Raval i les seves rodalies. Els "ravalencs" eren tots rabassaires i majoritàriament van donar suport a les esquerres. Per cinc vots a favor i un en blanc, Valentí Ibáñez Llobet, de cal Jepic, va ser proclamat alcalde del municipi el febrer de 1934. Com a regidors hi havia dos homes més de Fals, Joan Espinalt Sala, de cal Vicenç, i Pere Bastardas Junyent, amo del mas Bastardes. En la primera sessió del Ple, es va proposar suprimir la creu que adornava l'escut del municipi, ja que la constitució republicana tenia un caràcter laic, i substituir-la per les quatre barres de l'escut de Catalunya. La mesura es va aprovar amb el vot en contra del Bastardas, que era representant de la dreta. En la mateixa línia, el juliol d'aquell any es va secularitzar el cementiri de Fals, que va passar de la parròquia a ser de titularitat municipal. El rector va fer constar en acta la seva protesta. Les autoritats van canviar també l'enterramorts; van fer dimitir a Domingo Massana, que simpatitzava amb la dreta, i van posar-hi a Salvador Torras, de cal Francisquet, que es decantava per l'esquerra.

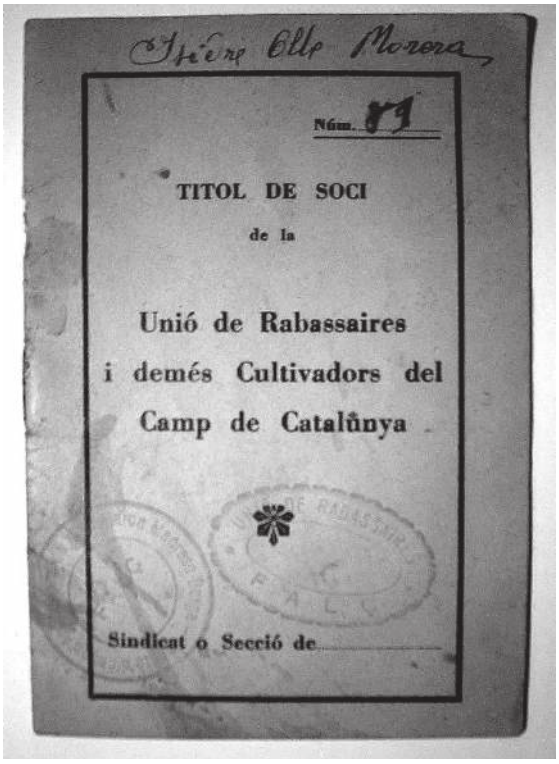

Carnet del sindicat rabassaire

A Catalunya, el partit dominant era Esquerra Republicana, i el president Companys encapçalava la Generalitat. El nou Govern republicà va donar via lliure a lleis que provocaven molta controvèrsia entre els d'un i altre bàndol, com per exemple la Llei de Contractes de Conreu, que va ser aprovada pel Parlament l'11 d'abril de 1934. Aquesta

llei però, va ser anul·lada pel Tribunal de Garanties Constitucionals, argumentant que Catalunya no tenia competències en el tema. El 6 d'octubre Companys va proclamar l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. Molta gent va sortir al carrer en defensa de la Generalitat. Els rabassaires de la comarca es van concentrar a Manresa. Seguint ordres de Madrid, l'exèrcit va intervenir, es va suspendre l'Estatut, la major part d'ajuntaments van ser destituïts, i els membres del Govern, amb el president Companys al davant, van ser detinguts i empresonats. La repressió va afectar a molta gent; a Manresa van ser detingudes més de 500 persones, i a finals d'any, el nombre de presos polítics de Catalunya passava dels tres mil.

Un pagès de Callús, casat amb una noia de Fals, va escriure aquesta carta des de la presó als seus parents, que és una bona mostra de l'ambient que es respirava.

...l'últim diumenge a la tarda la vaig passà al cuartel de la guardia civil fins a les 8 del vespre, despres de la conseguent pallissa me acompanyaren a la presó, dienme que a l'endemà de matí podria tornar a casa (...) un cop aquí dins, de seguida vaig trobar de Sampedor el Manel pubill, el Celestí, el Sucarrat, el Sidro Figuera, de Sant Joan tambe ni ha molts, el Brinquis, el Sereno i d'altres que no'm recordo, el de cal Vicens de Fals que fem petà alguna xerrada, el Canonge que li falta el dit gros de la ma (...) per ara no'm falta res, ja u diria, un pa petit i un collé de escudella a migt dia, i un altre al vespre que ens donen per tot lo dia, i bon profit (...) dona recors al cuñat Joan i digali que estic molt divertit amb tants rabassaires, tot sovint en jutjen algún, pro com que ningú a fet res, tot es perdona (...)

Així doncs, l'acció de govern del nou ajuntament va durar poc. A ran dels fets d'octubre va ser destituït per decret. El 29 d'octubre es va constituir una comissió gestora a l'ajuntament i aquesta va escollir alcalde, per sis vots a favor i un en blanc, a Josep Grau Iglesias, del Grauet, el qual ja havia ocupat el càrrec abans del triomf de l'esquerra. L'altre representant de Fals era Joan Subirana, el propietari del mas Serra. Els primers acords del Ple també van estar carregats de simbolisme; es recupera el segell amb la santa creu de Fonollosa, i Salvador Torras, el fosser republicà, ha de plegar i lliurar les claus del cementiri a Domingo Massana. El gener de 1936, Josep Grau va cedir la vara d'alcalde a Mariano Serarols Valldevilaramó, un propietari de Fonollosa.

La truita va girar el febrer de 1936. Hi va haver noves eleccions i van guanyar clarament els partits del Front d'Esquerres. De seguida es va restituir als seus llocs els regidors elegits en les eleccions municipals de 1934. Valentí Ibáñez va tornar a ser l'alcalde i, naturalment, la primera acció de govern va ser canviar el segell municipal, l'enterramorts, i comprar una bandera republicana a cal Jorba. L'ajuntament restaurat va continuar el seu programa municipal, que passava per dotar als pobles de serveis com el telèfon i l'electricitat i, sobretot, d'escoles. El 10 de maig s'acorda comprar a Josep Casas un terreny per construir les noves escoles de Fals. Després de diverses reunions amb els veïns, es queda en fer el nou col·legi a prop del Raval i mantenir en funcionament l'escola vella del Molí de Boixeda, pels habitants de l'Altre Pla. No es van arribar a comprar els terrenys de Fals, en canvi sí que l'ajuntament va adquirir 2.500 m2 a Fonollosa i 3.000 m2 a Camps.

Mentrestant la política a nivell nacional s'estava escalfant, i a primers de juliol un decret del Govern va fer plegar als dos regidors de la Lliga Catalana, Pere Bastardas i Gabriel Calsina, i els va substituir per dos d'Esquerra Republicana. El 18 de juliol, la major part de l'exèrcit espanyol va decidir rebelar-se i salvar la pàtria, amenaçada, segons els militars i alguns partits de dreta, pels rojos i separatistes que governaven el país. Aquest cop d'estat, que semblava que seria qüestió de dies, es va convertir en una sagnant guerra fratricida que es va allargar gairebé tres anys, i que va acabar deixant la nació exhausta, una pila de morts, i el país dividit entre guanyadors i perdedors.

L'AIXECAMENT MILITAR

La confusió va ser notable els primers dies després de la revolta militar, ja que una part del país es va posar al costat de l'Alzamiento Nacional, mentre que l'altra es va disposar a defensar la república amb tots els mitjans. A Catalunya el cop d'estat va fracassar, gràcies a alguns cossos lleials a la república i a voluntaris dels partits i sindicats, que havien aconseguit armes per a defensar-se. La Generalitat va perdre el control de la situació, que va estat dominada en un principi pels anarquistes de la C.N.T. Aviat però, un pacte entre Esquerra Republicana i els anarquistes van permetre controlar el desordre i preparar-se per a una guerra desigual, que havia de durar gairebé tres anys. Pactes similars es van donar en tots els pobles i ciutats, constituint Comitès de Milícies Antifeixistes. Aquests dies de juliol van estar caracteritzats pel caos més absolut. Els elements més extremistes es van dedicar a la destrucció sistemàtica del patrimoni de l'Església, i a assassinar a religiosos, propietaris, i opositors polítics. Els comitès no van poder o no van voler aturar aquests excessos.

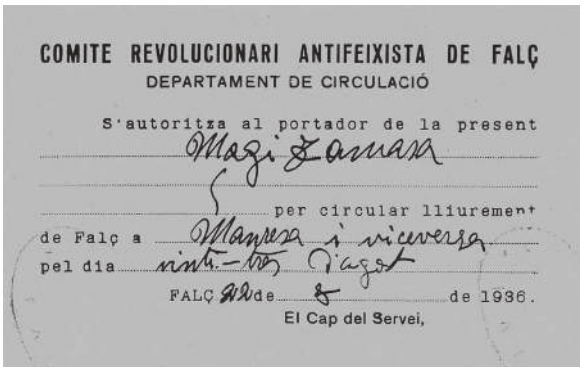
COMITE REVOLUCIONARI ANTIFEIXISTA DE FALÇ
DEPARTAMENT DE CIRCULACIÓ
S'autoritza al portador de la present
Magí Casas
per circular lliurement
de Falç a Manresa i viceversa.
pel dia vint-i-tres Agost
FALÇ 22 de 8 de 1936.
El Cap del Servei,

Passi del Comitè

A Fals, la defensa de la república va anar a càrrec del "Comitè Revolucionari Antifeixista de Falç". Tenia un "Departament de Circulació" que s'encarregava de donar els permisos o salconduits per viatjar d'un poble a l'altre. Altres funcions del Comitè eren confiscar els aliments emmagatzemats en les cases dels propietaris, i vetllar per l'ordre pú-

blic. El Comitè no va ser capaç de garantir l'ordre, i els dies següents a l'aixecament militar van ser ben lamentables. La nit del 21 de juliol va pujar un grup d'homes, es creu que de Sant Joan, i van calar foc a l'església parroquial de les Torres de Fals. El foc va destruir el valuós altar major, d'estil barroc, fet de fusta recoberta amb pa d'or. També es van cremar els altres altars, els bancs, la trona, els confessionaris i els ornaments religiosos. L'arxiu parroquial que es guardava a la rectoria també va ser objectiu dels vàndals. S'ignora com era exactament, perquè ja havia sofert algunes mutilacions durant les guerres carlines, però probablement constava de la sèrie completa dels llibres sagramentals, és a dir, llibres de baptismes, matrimonis i òbits, des de finals del segle XVI fins el moment, a més de llibres d'actes notarials, llibres de les confraries, lligalls de testaments i capítols, etc. Aquests documents parroquials són una de les eines principals dels historiadors, i amb la gran foguerada dissortadament vam perdre una part irrecuperable de la història del nostre poble.

Soldat republicà

L'incendi va durar gairebé tres dies, perquè ningú va acudir a apagar-lo, i a part de les destruccions del mobiliari esmentades, va deixar l'edifici malmès i la teulada ensorrada. Sembla ser que els membres de l'escamot van endur-se en dos sacs algunes peces de metalls valuosos i les van dipositar a la seu del comitè local de Sant Joan. No se sap on van anar a parar aquestes joies, probablement van ser foses. Una setmana després, una altra colla va venir en un camió i va saquejar i cremar el mobiliari de l'ermita del Grau. La maredeu es va salvar de la destrucció, perquè la família del Grauet la va treure i la va amagar en un forat al bosc. De tornada, es van aturar a la Creu, van lligar la part superior de la columna amb una corda i, tibant entre tots, la van fer caure a terra.

A més de les destruccions materials, hi va haver assassinats de persones. El 31 de juliol a la matinada, un escamot d'execució va trucar a la porta del mas Serra, demanat pel propietari, el senyor Joan Subirana Casas. Van dir-li que se l'havien d'endur detingut a Sant Joan per tal d'interrogarlo. El seu fill gran, el Lluís Subirana Viladoms, de 17 anys, va dir que ell anava amb el seu pare, passés el que passés. Se'ls van endur amb un cotxe i els van matar amb arma de foc a poca distància de casa, al costat del camí que anava del Pla de la Vila a la carretera. Després de la guerra es va erigir prop del lloc de l'execució un monument en memòria d'aquest fet. Joan Subirana havia estat regidor del municipi en representació de Fals diverses vegades i també alcalde entre els anys 1917 i 1920. Se suposa que el van eliminar per les seves idees polítiques. El 24 d'agost, a dos quarts de sis de la tarda, Tomàs Oller Pla, de 65 anys, amo del mas Torreblanca, anava cap a l'era de casa seva amb un carro carregat de garbes. El van anar a trobar uns desconeguts i el van matar a trets.

El 13 de setembre va tocar el torn a Josep Grau Iglesias, l'amo del Grauet. Havia estat alcalde del municipi durant el període comprès entre els anys 1930 i 1934, i també durant els mesos que van seguir els fets d'octubre de 1934. No gaudia de gaires simpaties de part d'un sector del poble a causa de les seves opinions polítiques i de la postura que havia pres respecte a l'enfrontament entre els propietaris i els rabassaires.

Una mica abans de fer-se clar, uns homes que van baixar d'un camió van trucar a la porta del Grauet. Qui eren aquests homes ? El conductor del camió era Genís Pessarrodona Daura, àlies el Pipes, natural de Sant Mateu i resident al carrer del Pou de Sant Joan de Vilatorrada. Anava acompanyat de Pedro Moraleda Rodríguez, Pedro Serrano Martínez i de dos companys més del Comitè. Venien a buscar el Josep Grau per endur-se'l a declarar a les oficines de Sant Joan, però no cal ser massa malpensat per sospitar que les seves intencions eren unes altres, i que el pobre Josep tenia escasses possibilitats d'arribar viu a l'interrogatori. Deixem però, que ens expliqui què va passar amb les seves pròpies paraules Clara Grau Pregonas, testimoni presencial dels esdeveniments:

...per allà les set del matí van venir. Tot plegat el gos es va posar a lladrar. Llavors el pare va sortir al terrat i va veure una colla d' homes. El "jefe" els deia on s'havien de posar, llavors el pare va dir a la mare -"ja són aquí, digue'ls que no hi sóc"-, i el pare va marxar cap aquest cantó d'aquí. Hi havia una teulada sobre un cobert que hi havia, i llavors el "jefe" va venir a trucar a baix la porta i la mare va sortir i llavors aquell home deia –"obriu, obriu, que volem entrar"- i llavors la mare –"què voleu fer, a aquestes hores heu de venir ?"-, i mentre deia això el pare s'escapava. Els que hi havia al darrera, al veure'l, li van tirar dos "tiros", i el pare va marxar per allà, per aquella teulada. Es veu que el van tocar una mica al peu. Llavors el "jefe" que cridava que obrissin, en sentir els" tiros" es va pensar que s'escapava i va donar la volta cap allà la figuera, aquella figuera que hi ha aquí, i els que feien guàrdia a sobre d'aquella figuera, en veure aquell home que corria, li van tirar i el van matar, i el van deixar mort allà sota, i encara tenia la pistola dins les mans....

Així doncs, el Genís va ser víctima dels propis companys de l'escamot i va morir a l'instant, perquè el tret li

va encertar el pit. Aprofitant la confusió, el Josep Grau, mig coix, es va allunyar camp a través en direcció al Tatger. Allà va rebre els primers auxilis, i tot seguit va continuar la seva fugida en direcció a cal Xamal, Aguilar de Segarra, i finalment, Castelltallat. Bona gent el va acollir i va passar la resta de la guerra com a "emboscat", lluny del seu poble.

Tornem però, al Grauet. Veient el company mort, els altres van pensar que l'havien disparat des de la casa, però en fer-se de dia es van adonar que tot havia estat un error seu. El "Pipes" tenia 31 anys i va deixar vídua i quatre fills. La popular "Quica" era una de les filles que va deixar òrfenes.

Frustrats en veure que l'amo del Grauet se'ls havia escapat d'entre els dits, van fer pagar el seu mal humor a la seva família. Van endur-se la dona i els fills amb el camió a Sant Joan i els van tancar en una cel·la de detenció a la rectoria, que era la seu del Comitè. Després d'unes interminables hores d'amenaces i maltractaments, finalment els van deixar en llibertat. Mentrestant la casa havia estat ocupada i escorcollada. Diversos objectes van desaparèixer, així com les aus del corral.

Havent acabat la guerra, Pedro Moraleda Rodríguez, camioner de professió i militant de la CNT, va ser acusat d'auxili a la rebel·lió i d'altres delictes i va ser afusellat al Camp de la Bota.

Altres cases també van rebre la visita dels milicians, però no es va vessar més sang, ja sigui perquè el propietari havia fugit prèviament, o perquè alguna persona influent dins del Comitè va intercedir i va evitar-ne la detenció. Aquest cas es va donar a la Gabriela i a Oliveres del Pla, on el paper de Salvador Torras va ser decisiu. Això ens porta a plantejar la qüestió polèmica de quin va ser el grau d'implicació que van tenir els dirigents locals en les destruccions i assassinats dels primers dies de guerra. És generalment acceptat que no hi van tenir un protagonisme actiu, sinó que els delictes van ser l'obra de persones vingudes de fora. Els més crítics però, opinen que algunes de les persones que ocupaven càrrecs de responsabilitat al poble van veure amb bons ulls els fets i no van fer res per evitar-los.

El 16 d'agost, el secretari de l'ajuntament, José Martinez, va dimitir per motius de salut, un eufemisme, i va ocupar el lloc Andreu Claret Casadesús. El Claret era natural de Súria, però tenia una fusteria a Rajadell i estava casat amb una dona de Fonollosa. Era una persona instruïda i durant la guerra va ser un personatge amb molta influència en la política local. Els seus detractors el fan responsable de greus malifetes. La biografia d'aquest home és ben curiosa; es va haver d'exiliar a França per evitar caure en mans dels franquistes, va fer fortuna a Andorra, i al cap de pocs anys ja estava en bones relacions amb els jerarques del règim.

Superada la caòtica situació de l'inici de la guerra, la Conselleria d'Interior de la Generalitat va decretar el dia 9 d'octubre la dissolució dels comitès de milícies antifeixistes i la constitució del consells municipals, on hi hagués representants de tots els principals partits i sindicats d'esquerres. El Consell Municipal de Fonollosa va ser constituït el 19 d'octubre i estava format per 3 representants d"Esquerra Republicana de Catalunya (E.R.C.), 3 de la Unió de Rabassaires, 3 de la Confederació Nacional del Treball (C.N.T.) i dos del Partit Socialista Unificat de Catalunya (P.S.U.C.). El Consell estava presidit pel ciutadà alcalde Valentí Ibáñez, que era d'Esquerra Republicana, i hi havia dues persones més de Fals, Joan Espinal i Josep Font, ambdós de la Unió de Rabassaires. Segons l'acta del Ple, l'alcalde va ser escollit per unanimitat en mig de visques a la república i a la revolució per part de tots els presents. En el seu discurs d'acceptació, l'alcalde va dir que "....malgrat els moments difícils que estem vivint, procurarà posar tot el seu entusiasme i bona voluntat per a servir amb fidelitat els interessos del Municipi, de Catalunya, de la República i de la revolució, per tot lo qual prega als seus companys que l'ajudin i l'orientin amb tot el que els sia possible...."

El gener, el Consell va acordar suprimir dos dels tres membres pertanyents a la Unió de Rabassaires. Segons un informe tramès a la Generalitat, el 9 de febrer la Unió de Rabassaires encara no havia designat el seu representant.

LA GUERRA

Assalt de les forces republicanes

Una de les primeres determinacions que va prendre el Consell Municipal va ser executar una ordre de la Generalitat del 5 d'agost, que disposava que els béns d'aquells que havien fugit i s'havien passat al bàndol feixista havien de ser confiscats. Es va nomenar una Comissió d'Apropiaments formada per tres persones, una de cada poble, per recollir els mobles de les cases abandonades pels seus propietaris. El 5 de desembre se'n va fer una subhasta pública a la plaça, i segons alguns, se'ls van repartir entre quatre. El representant de Fals dins de la Comissió d'Apropiaments era Josep Font, i les primeres cases confiscades van ser Montconill, Campserver i la rectoria. El dia 16 de novembre es va comunicar als amos de Jaumeandreu, Grauet, Massana, i la Torre que es presentessin en el termini de cinc dies a l'ajuntament. Si l'amo no havia marxat, se'ls deixava conrear la part de les seves terres que necessitaven per la seva subsistència. El següent

acord del Ple Municipal del 8 de desembre de 1936 n'és un exemple ...s'acorda efectuar la incautació del Grauet, deixant però a la casa els familiars i donant-los terra per a poder viure...

Els parcers deixaven de pagar les parts i es quedaven tota la collita, com si fossin terres pròpies. Clar que tots havien de cedir la producció de blat, excepte el necessari pel consum i la sembra, a les autoritats, que el racionaven per tal d'alimentar els soldats i la població civil. La recollida d'aliments i la distribució del racionament es feia al local del Sindicat .

Refugiats del front d'Aragó

Abans de finals d'any, l'ajuntament va prendre l'acord de fer arribar el telèfon a cada nucli. La línia entre Rajadell i Fals va costar 2.500 pessetes i el primer aparell es va posar a cal Baraldés. La companyia elèctrica del Selga va ser intervinguda i va passar a mans de la Companyia Anònima de Manresa, que estava gestionada pels treballadors. A petició de l'ajuntament, la companyia va instal·lar quatre punts d'enllumenat públic al Raval, i es va comprometre a posar llum a totes les cases que ho demanessin, a un preu raonable. En aquell temps només tenia electricitat cal Regueret, que l'havia aconseguida gratis a canvi de cedir el terreny pel transformador.

Els dirigents van prendre altres mesures referents a l'ordre públic, com recollir les escopetes de caça de tots aquells que es consideraven dretans, i confiscar-los els aparells de ràdio, ja que era el mitjà propagandístic que utilitzava el govern de Burgos per difondre les notícies de la guerra vistes des del seu punt de vista i mantenir alta la moral dels "quintacolumnistes". Va quedar alguna ràdio descontrolada però, i al llarg dels tres anys del conflicte armat, les emissions nocturnes del general Queipo del Llano, donant compte dels avenços de les tropes nacionals i les desfetes de les republicanes, van circular de boca en boca entre les famílies simpatitzants amb el bàndol franquista.

La resta d'actuacions del Consell Municipal durant el temps de guerra no es poden precisar acuradament, perquè els llibres d'actes del Ple i la resta de documentació van desaparèixer coincidint amb l'entrada dels Nacionals. Segons testimonis orals, durant aquest període es van fer algunes obres públiques que feia molt temps que estaven projectades, com per exemple el camí carreter del Molí de Boixeda a l'estació de Rajadell. Per les obres d'aquesta carretera es va constituir l'agost de 1937, la "Junta de Veïns de Falç". Cada veí va contribuir amb la mateixa quantitat, 100 pessetes. També es van fer obres de millora a l'escola que s'havia obert al costat de la Sala Tinai i es van eixamplar i pavimentar un parell de carrers del Raval. Per aquestes obres es van decomissar un parell de carretades de maons, que l'amo de Massana tenia guardats a prop de la seva bòbila.

Durant la guerra no hi va haver serveis religiosos al poble. L'església de Sant Vicenç i les ermites estaven cremades, i el rector Josep Miralpeix, tement per la seva vida, havia fugit, a peu i sense sotana, cap a Borredà, el seu poble, en esclatar la guerra. La Carmeta, la majordoma, va agafar un farcellet de roba i va refugiar-se a la Gabriela. Malgrat que la majoria de la gent era bastant creient, no es van celebrar ni batejos ni funerals. Hi havia el matrimoni civil i s'acomiadava els morts sense gaire cerimònia. La gent més piadosa es reunia d'amagat per resar algun rosari. El diumenge de Rams de 1937, es va una missa de difunts al mig del bosc per l'ànima de Tomàs Oller. Es va fer fins i tot una esquela amb el següent poema:

Si aquest any no hi ha palmons
Què hi posarem als balcons?
-Un drap negre amb la creu blanca
I les creus dels finestrons?
--Féu-los amb sang, que no en manca.

A mida que el front avançava, milers de refugiats civils es veien obligats a deixar els seus pobles i buscar acolliment dins del territori encara controlat per la República. A Fals van fer-hi estada diverses famílies de refugiats, procedents en la major part de Serinyena i altres llocs de l'Aragó. Els van ficar a l'ermita del Grau, a cal Xiscano, al Gorg Negre i a Jaumeandreu. Vivien amuntegats sense gaires comoditats, rebien el menjar del racionament, i alguns pidolaven palla per les cases. Com que els en van negar a cal Massana, es va fer córrer que ells eren els culpables de l'incendi de la pallissa, que es va declarar dos dies després. Alguns dels homes es llogaven per segar i altres feines. Es diu que eren molt bons fent anar la dalla. A la Mongia hi van viure unes dones, evacuades de l'Aragó, que tenien els homes lluitant al front. Tenien una colla de criatures i anaven en companyia d'un home vell, que sabia fer de sastre. Les refugiades van venir amb 3 o 4 mules, que es van anar venent per poder subsistir. Van ser evacuades uns dies abans d'entrar els nacionals en un dels darrers trens que van passar per Rajadell, carregats de soldats ferits i personal civil.

Al Gorg Negre s'hi estava una colla de dones soles amb un munt de criatures. Eren anomenades "les carboneres", perquè aquest era el seu ofici. Se sap el nom d'una d'aquestes dones, perquè a l'Ajuntament hi ha una carta que hi va enviar, just després d'haver-hi passat el front, un home dit Manuel López, del poble de Barcia (Asturias), interessant-se per la seva muller Esperança Pérez Garcia, la qual havia estat evacuada amb 12 dones més de Madrid el 1936. Sabia que estava a Fals, però estava molt amoïnat perquè feia mesos que no en tenia notícies.

Mentre la vida a la reraguarda era més o menys plàcida, el front de guerra s'emportava els recursos i les vides del

jovent del país. No se sap que cap noi de Fals s'apuntés voluntari per anar a la guerra, però una bona colla van ser cridats a files. Alguns van incorporar-se, mentre que altres van optar per desertar i amagar-se als boscos. Eren els emboscats. Dormien en amagatalls, balmes i barraques, i la família els feia arribar queviures de manera dissimulada. De nits s'acostaven a casa i, quan podien, treballaven als trossos. Malgrat que hi va haver algunes denúncies, escorcolls en algunes cases i intents dels guàrdies d'assalt de capturar els desertors, el terreny era massa extens i emboscat i cap d'ells va ser detingut. Altres nois van optar per anar a defensar la república i una bona part d'ells no va tornar mai més a casa. Van morir en combat Antoni Moncunill Tomasa (cal Parcer), Josep Mª Espinalt Sala (cal Vicenç), Hermenegildo Jubert Serra (cal Gaietano del Raval), Ton Grau Soler (cal Mestre), Ramon Parcerisas Subirana (cal Bardissa), i Francesc Tomasa Codina (cal Miro). Altres van tornar a casa amb ferides de bala o metralla, com el Josep Fosas, de ca l'Agustí, o el Sebastià Fosas, de cal Colom Nou.

LA DERROTA

La batalla de l'Ebre va representar el darrer esforç bèl·lic seriós que va fer el Govern legalment constituït per intentar aturar l'exèrcit de Franco i evitar que entrés a Catalunya. Es van mobilitzar els darrers recursos materials i personals, inclòs la dissortada lleva del biberó, però no va ser suficient, i la guerra va entrar en la darrera fase. Els soldats republicans perdien terreny cada dia i reculaven cap a la frontera francesa. Era la retirada. Després d'ocupar Lleida i altres ciutats importants, el gener de 1939 s'acostaven a Manresa. El 20 de gener va fer nit a cal Baraldés el comandament d'un sector de les tropes en retirada. Portaven una cuina portàtil i alguns ferits i presoners, que van acomodar a la Sala Tinai. El 22 de gener les tropes franquistes van ocupar el vèrtex de cal Xamal, on va instal·lar la plana major el general Garcia Valiño, i es van desplegar a la part alta del Pla de Fals, seguint aproximadament les termes amb Rajadell. Encara es poden trobar al bosc restes dels abrics rudimentaris que van fer els soldats per passar la nit. Durant tot el dia van passar pel Pla grups de soldats que es retiraven. Anaven en petits grups i es trobaven en un estat lamentable, bruts, afamats i alguns gairebé descalços. En algunes cases es van aturar i van demanar menjar.

El matí del 23, els soldats van començar a avançar pel Pla, a recer dels marges de les vinyes, envoltant el grup de cases del Raval d'Oliveres. Aviat es van haver d'aturar perquè una metralladora republicana, instal·lada al cim de la Torre, feia foc. Una altra metralladora disparava des del cantó del Pedregar. Una estona més tard, l'artilleria va disparar contra la Torre. Els dos primers obusos van anar alts, però el tercer va encertar i va esmussar la part de dalt de la Torre. Els servidors de la metralladora van plegar veles i es van retirar en direcció a Manresa. Aquesta feble resistència no tenia altra finalitat que endarrerir una mica l'avenç dels nacionals, i guanyar temps per fer una retirada ordenada.

A l'altra banda del Pla de Fals, en un punt elevat de les Costetes, s'hi va situar una altra metralladora. Alguns dels

Munició de la metralladora de la Torre

impactes de les bales es van poder veure molt temps després a la paret nord de cal Cintó. Va passar que una bala disparada des d'aquesta metralladora va tocar un suboficial dels nacionals i el va matar. Es tractava de Joaquín González Alvarez, natural de Magor de Cepeda, sergent provisional d'infanteria. El seu cadàver va ser evacuat a lloms d'una mula a la reraguarda, i passant pel Tatger, els seus companys van manifestar el desig de donar una lliçó als que l'havien mort. No se sap del cert què va passar, suposadament els soldats que tenien la metralladora van ser envoltats i es van rendir. Van ser afusellats immediatament per venjar la mort del sergent. L'endemà, l'amo del Grauet va trobar els cossos de set soldats, i aquella tarda una patrulla els va colgar tots junts. Segons els testimonis, a un soldat li van treure les botes, que estaven en bon estat, i a un altre, un rellotge. Com que la tomba era poc profunda, aviat els animals i les pluges van descobrir una part de les restes, i encara avui dia, es troben ossos escampats dels dissortats soldats. Des d'aquesta feta, el lloc se'l coneix amb el nom del "Pla dels Morts". Els nois no mereixien aquesta fi. Va ser un d'aquells episodis cruels que van sovintejar durant la nostra guerra.

Trinxera feixista prop del Tatger

L'Altre Pla, és a dir, el Pla de Montconill, també va ser ocupat aquell dia pels soldats nacionals que venien del cantó de Fonollosa. Als voltants de Jaumeandreu van morir en combat 4 o 5 soldats republicans. Van ser enterrats en dos fosses diferents, l'una a prop de la casa, l'altre més ençà de la capella de Sant Joan. A Subirana hi va haver un

Forces en retirada

altre episodi lamentable. Dos soldats republicans van arribar-hi al vespre, perduts i esgotats, i van demanar acollilment. El masover els va oferir la pallissa, però es va presentar una esquadra de regulars i se'ls van endur presoners. Un tros avall, al costat d'una barraca de vinya, els van afusellar. Els cossos de regulars, formats per "moros", anaven a l'avantguarda de les forces nacionals d'infanteria. Aquestes tropes colonials tenien molt mala fama entre la població civil, perquè de vegades es dedicaven al saqueig, però el seu comportament durant l'ocupació de Fals en general va ser correcte, ja que exceptuant la requisa d'algun ruc o mula, no van molestar a la població.

Després de la infanteria, van començar a baixar per la Costa de Pere Negre camions i peces d'artilleria, que van creuar el Pla i es van dirigir cap a Manresa, pel camí de Coll Baix. No podien avançar per la carretera de Calaf, perquè havien volat el pont del Molí de Boixeda. Mentre els soldats anaven ocupant les cases, una part de la població del Raval, dones i criatures principalment, van refugiar-se en una balma que hi ha sota cal Regueret i en altres amagatalls. Els emboscats van córrer a lliurar-se als nacionals, i van ser internats en un camp de concentració de presoners, a l'espera que s'aclarís la seva situació. Exceptuant la matança del Collet dels Morts i les baixes abans esmentades, l'ocupació de Fals va ser relativament tranquil·la. L'ajuntament va certificar el 1940 que al cementiri de Fals no s'hi havia enterrat cap soldat, ni cristià, ni musulmà.

En el "Parte de Operaciones" corresponent al dia 23 de gener de 1939, emès pel general Francisco Martín Moreno des del quarter general de l'exèrcit nacional, situat a Salamanca, es por llegir el següent: En el dia de hoy ha continuado en Cataluña el avance de nuestras tropas que han logrado adelantar nuestras lineas en una profundidad media de 7 kms, encontrandose en las inmediaciones de la importantisima ciudad de Manresa, habiendo resultado inútiles los esfuerzos del enemigo para contener nuestro avance impetuoso, pues han sido vencidos hoy, como todos los dias, cuantas resistencias intentó poner a nuestra marcha victoriosa (...) En el sector central se han ocupado los pueblos de San Mateo de Bages, Fonollosa, Camps, arrabal de las Oliveras, Castellfullit del Boix y Pierola, y las posiciones de Camp Torras, vértices Jaume Andreu y Coll Baix, la Malera,.... (...) El número de prisioneros de hoy registrados hasta la hora de dar el parte se eleva a 2152. Los muertos recogidos suman varios centenares y abundantisimo el material que ha quedado en nuestro poder.

Vista del Pla dels Morts

Aquell vespre la línia del front es va situar a la carena de Coll Baix, a les envistes de Manresa. El quarter general va desplaçar-se de cal Xamal a un refugi fabricat amb sacs terrers situat a les Costetes. En un camp situat al costat del mas Serra es va instal·lar un campament on van passar la nit nombrosos soldats. La resta va dormir al ras, com de costum, al costat de petits foquets que puntejaven la foscor. L'endemà, els nacionals ocuparien la ciutat de Manresa sense lluita. Es conta que, al capdavant de les tropes alliberadores que van entrar pel Pont de Sant Francesc hi anava l'Eudald Serravinyals, del mas Sant Andreu. Va fer l'entrada triomfal muntat dalt d'un cavall i portant una bandera espanyola. Començava el llarg període de la nostra història conegut amb el nom de la Postguerra.

LA POSTGUERRA

La primera acció que van fer les autoritats militars va ser nomenar una comissió gestora que substituís l'ajuntament roig. Van escollir com a alcalde provisional a Josep Grau Iglesias, qui ja havia estat al capdavant de l'Ajuntament abans de les eleccions municipals que van guanyar les esquerres el 1931. En entrar a l'ajuntament, ell i els seus regidors van poder constatar que tota la documentació dels anys de la guerra havia desaparegut i que la caixa estava buida. La primera mesura que van prendre va ser traslladar l'ajuntament des de la rectoria a l'antic emplaçament, i comprar una bandera espanyola als magatzems Jorba de Manresa. El 26 de març es va presentar l'antic alcalde, el Valentí Ibáñez, i va lliurar el "bastón de mando" i 9.770 pessetes en bitllets de la república.

Havent acabada la guerra, el nou règim va dictar lleis i disposicions que substituïen les que havien regit durant la república. Les institucions polítiques pròpies de Catalunya van ser eliminades i es va iniciar la repressió i depuració de tots aquells que haguessin estat addictes als "rojos". Els símbols republicans va ser ràpidament substituïts pels franquistes. Es van dedicar els carrers principals de

cada ciutat i poble al Caudillo i altres jerarques del règim. L'Ajuntament va gastar-se 138 pessetes en comprar crucifixos per les tres escoles del municipi i va encarregar una làpida de marbre amb flors de metall per "los caidos por Dios y Espanya", que va ser col·locada a la plaça de Fonollosa. La cultura catalana va ser reprimida. El juny de 1939 el Governador Militar de Manresa va manar que, en el termini de sis dies, tots els rètols i cartells del terme de Fonollosa, redactats en català, havien de ser traduïts al castellà. El 10 d'agost de 1940, es va rebre a l'Ajuntament una circular del Governador Civil ordenant a tots els funcionaris municipals i els mestres de l'escola ...el uso exclusivo en actos y relaciones el habla del idioma oficial del Estado...

Cupons de racionament del pa

De seguida es va començar a recuperar el culte catòlic, que havia estat bandejat durant els anys de la guerra. El rector Josep Miralpeix, que havia fugit en esclatar la guerra, va tornar a ocupar el seu càrrec. El 18 de juny de 1939 es va fer a Fonollosa un solemne ofici pels "mártires hijos del pueblo caidos por la España Nueva", amb una gran assistència de gent. A prop del lloc on van ser assassinats, es va erigir un monument en memòria dels dos Subiranes, pare i fill. En l'esquela hi figuraven uns versets en homenatge a les víctimes:

(...)
Pudo ver como su hijo
Con no menos valentia
Por los mismos ideales
Igualment que él moria
Como los buenos leales
Por él y Dios dio su vida
(...)
De tres ideales vivió
Fe, Familia y Tradición
Porque tuvo corazón
Para sí Diós lo llamó

L'Ajuntament va enviar al Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones un pressupost per rehabilitar les esglésies i capelles de Fals que havien estat malmeses: per l'església parroquial 200.000 pessetes, per la rectoria, 30.000, per la capella de Sant Andreu, 6.000, per l'ermita de Boixeda, 8.000, per l'ermita del Grau, 10.000, i per la de Montconill, 6.000. En el ple del 27 d'agost de 1939, l'Ajuntament va acordar donar una ajuda econòmica simbòlica per reconstruir l'església de Fals, que tenia la teulada parcialment ensorrada i l'interior completament malmès. En pocs anys l'edifici va ser refet amb la col·laboració de tot el poble i l'aportació en diner i materials dels principals propietaris. Es van encarregar noves imatges i altars per substituir els que havien estat cremats el juliol de 1936. Els bancs de l'església van anar a càrrec de particulars, que van gravar-los amb el nom de la casa. Les campanes de l'església i del Grau havien desaparegut durant la guerra. Les noves campanes va ser beneïdes el dia de sant Vicenç de 1942. Els padrins del bateig de les campanes van ser el senyor Joaquín Rodríguez i la seva esposa Maria Lloveras de Rodríguez.

Monument dedicat a Joan i Lluís Subirana

La marededéu del Grau, que havia estat amagada en un forat al bosc durant el temps de guerra, va ser entronitzada de nou, amb una solemne processó expiatòria que va sortir de la parròquia. La processó anava encapçalada per cinc notoris falangistes del poble, armats de pistoles, que precedien a les autoritats civils i religioses i la guàrdia civil. Al seu darrere hi anava gairebé tot el poble, molts amb la corresponent camisa blava de la Falange i els corretjams. I és què força persones van voler congraciar-se amb els guanyadors i es van apuntar al seu partit. Al municipi hi va arribar a haver 42 homes adherits al "Movimiento", mentre que la "Sección Femenina" comptava amb 22 afiliades. Valentí Vall de Fonollosa, mestre picapedrer i cap local de la Falange, va fer una rèplica de la creu de pedra que havia estat destrossada pels milicians. Es va pagar mitjançant una subscripció popular. El 18 de desembre de 1942 va ser beneïda.

Altres aspectes de la vida del poble també es van "nor-

malitzar" aviat. El Selga de Rajadell va recuperar la companyia elèctrica que li havia estat col·lectivitzada, i el juliol de 1939 ja va presentar a l'ajuntament la factura de la força que havia consumit l'enllumenat públic durant el temps que va ser desposseït de la seva empresa. La majoria de cases de Fals havien posat electricitat durant la guerra, perquè el preu de la instal·lació del comptador havia estat assequible. En recuperar l'empresa, el Selga va exigir a tots els abonats que paguessin de nou la instal·lació, amb l'amenaça de tallar-los el corrent si no ho feien aviat.

Els propietaris van recuperar les seves terres i van exigir als parcers el pagament de les parts que havien deixat d'abonar els anys dels rojos. Alguns amos van perdonar als seus parcers els endarreriments. A diferència d'altres pobles, es van respectar els contractes d'arrendament i no hi va haver expulsions de parcers, tret d'algun cas puntual com els masovers de la Torre, que van haver de marxar.

També es van regularitzar altres anomalies provocades pel pas del front. Per exemple, es trobaven per tot arreu armes i municions que havien abandonat els soldats en retirada. Eren un perill, perquè les bombes podien esclatar i causar un accident. El 1940 Josep Clotet, d'Oliveres de la Costa, va rebre l'encàrrec d'arreplegar aquest material explosiu, rebent una gratificació de l'Ajuntament de 30 pessetes.

Després de la guerra el país estava exhaust. Per pal·liar l'escassetat que hi havia de la majoria de productes bàsics, el govern va instaurar un sistema de racionament, que va durar fins a començaments de la dècada dels 50. Per exemple, el 1944 la ració per persona era de 200 gr. de sabó, 100 g. de xocolata, 500 gr. de sucre, ¼ Kg d'arròs, 100 gr. de cafè, i ½ Kg de mongetes. El preu taxat d'aquests articles era: sabó 70 cèntims, xocolata 95 cèntims, cafè 1'20 pessetes, sucre 1'70 pessetes, i mongetes 75 cèntims. També estaven racionats altres articles bàsics com el pa, l'oli, les patates, la pasta de sopa, el bacallà o el tabac. Cada família rebia mensualment uns cupons, que es canviaven pels articles als magatzems designats per l'ajuntament. A Fals el racionament es repartia al Molí de Boixeda i al local de l'antic sindicat de pagesos.

En teoria la idea del racionament era bona, però a la pràctica no funcionava gaire bé a causa de la corrupció d'alguns funcionaris, que desviaven una part dels articles cap a l'estraperlo. Ja el juliol de 1939 el regidor Clarena, l'encarregat del repartiment del racionament, va rebre queixes d'alguns veïns de Fals perquè s'havien quedat sense el pa que els pertocava.I és que el pa era l'aliment primordial, sobre el qual es basava la dieta de la postguerra. Al municipi hi havia tres forns, dos a Fonollosa i el del Molí de Boixeda, que subministrava el pa a Fals. L'Antoni Casellas pastava mensualment unes 500 racions de 700 grams cada una, que corresponien a 420 Kg de farina. Els pagesos estaven obligats a declarar la collita de blat i, després de descomptar el necessari pel consum propi i la llavor, havien de vendre-la a l'estat. Passava però, que mentre el preu oficial era molt baix, els estraperlistes en pagaven preus multiplicats. La temptació de desviar la collita als circuïts no-oficials era molt gran. Per evitar-ho, la llei del 24 de juny de 1941 amenaçava amb greus conseqüències als infractors. En els impresos de la declaració obligatòria de la producció de blat, hi figurava el següent avís: " La falsedad en las declaraciones constituye un delito de Rebelión Militar penada con reclusión perpetua a muerte". Els preus tan alts dels cereals en comparació amb el preu que es pagava pel vi, va ser la causa principal que va fer que s'arrenquessin les vinyes del pla de Fals i se substituïssin els ceps pels sembrats.

Els sous dels treballadors eren molts baixos en relació els preus i no estava permesa la protesta. El 1944, en el nostre municipi el sou d'un treballador agrícola anava de les 10 a les 13 pessetes, menjar inclòs. Però la situació a la ciutat era pitjor, i per pal·liar la misèria les autoritats van instaurar campanyes com "el dia sin postre" o "el plato único". Cada habitant de Fals havia d'ingressar una pesseta cada mes per aquest concepte.

Esquela dels assassinats al municipi durant la guerra

El racionament i l'escassesa afectava també altres articles de consum. Per exemple, l'octubre de 1944, la companyia Elèctrica Selga va dirigir un avís als abonats notificant que calia restringir el consum d'electricitat en un 20% en relació a l'any anterior, en cas contrari, se sancionaria els infractors amb talls de corrent des d'un fins a 20 dies. El febrer de 1945, Pau Puig va haver de suspendre el servei d'autobús de Fonollosa a Manresa, per manca de pneumàtics.

LA REPRESSIÓ

Mentrestant, l'aparell repressiu de l'estat passava comptes amb tots aquells que havien tingut un cert protagonisme en la causa "roja". La denúncia per part de qualsevol persona addicte al règim era tinguda molt en consideració i sovint era argument suficient per dictar condemnes molt dures. La repressió a Fals va afectar, en major o menor mesura, a força famílies.

La major part dels joves del poble en edat militar van ser reclosos en un camp de concentració a Igualada. Les condicions de vida allà eren extremadament dures; literalment els mataven de gana. Per aconseguir la llibertat calia que la família presentés un aval que certifiqués que el sospitós no havia comès cap malifeta. L'aval l'havia de

signar l'alcalde o el cap local de la Falange. El rector també hi tenia veu i vot. Alguns nois van aconseguir l'aval al cap de pocs dies, però aquells que s'havien distingit per les seves idees d'esquerres van passar-se moltes setmanes en captiveri, malgrat els precs dels familiars. Isidre Moncunill Planas, de cal Janet, va sortit del camp greument malalt i va morir poc temps després.

Just acabada la guerra, la guàrdia civil va començar a detenir les persones que havien ocupat algun càrrec a l'ajuntament o havien tingut alguna mena de protagonisme durant la guerra. Els més compromesos ja havien fugit a l'altra banda dels Pirineus, com l'alcalde Valentí Ibáñez o el secretari Andreu Claret, però la resta es va quedar al poble, perquè es fiaven de les declaracions de les autoritats, que deien que aquells que no haguessin comès delictes de sang no havien de témer res. Van pecar d'optimistes i una bona colla van ser sentenciats a penes de presó.

El cas pitjor va ser el de Joan Espinalt Sala, de cal Vicenç, militant d'Esquerra Republicana i de la Unió de Rabassaires, i regidor de l'Ajuntament des del febrer de 1936 fins el gener de 1937.

Va ser detingut a casa seva per la guàrdia civil el 2 d'agost de 1939, i en el registre que van fer, li van trobar una màquina de cosir i una escopeta. El mateix dia va ser internat a la presó de Manresa, on va ser interrogat per la policia. El 16 de febrer de 1940 el van portar finalment a declarar davant del Jutge. El van acusar d'haver estat regidor durant el període roig, d'haver participat en les confiscacions dels masos Campserver i Moncunill, i d'haver tallat i venut 120 pins i roures de l'heretat Canals de Sant Joan. L'acusat va acceptar les acusacions, però va dir a favor seu que els arbres els havia tallat seguint ordres de la Generalitat, i que no s'havia pas quedat els diners.

Mentrestant la maquinària judicial seguia el seu camí i diversos terratinents de Fals va ser cridats a declarar. No el van acusar de cap delicte de sang, però van dir que els primers dies de la revolució es passejava armat pel poble, fent servei de vigilància pel Comitè. També van corroborar que havia participat en els embargaments i que a casa seva havia tingut alguns objectes obtinguts en les subhastes dels béns confiscats, en concret una màquina de segar de Campserver i diversos mobles de Montcunill.

El consell de guerra sumaríssim es va celebrar el 29 de març de 1940. El tribunal estava presidit per Antonio Villar Alvarez, comandant d'infanteria, i en formaven part Manuel González Ceballos, capità de cavalleria, Francisco Cabañas Ruiz, capità d'infanteria, i Pascual Candial Tomás, tinent d'infanteria. El fiscal acusador va ser el tinent Antonio Rojero Baró, mentre que la defensa va anar a càrrec de l'alferes Antolín López Prendes. El judici es va celebrar a porta tancada i va ser molt breu, com de costum. Va ser acusat pel fiscal d'auxili a la rebel·lió, i ni l'acusat ni l'advocat defensor van tenir l'oportunitat d'intervenir. El mateix dia el tribunal va dictar sentència de mort, sense possibilitat d'apel·lació a una instància superior.

Uns dies després la sentència es va confirmar amb el "enterado", i el 2 de juliol de 1940 Joan Espinalt va ser afusellat al Camp de la Bota. A l'igual que els milers d'afusellats, l'informe forense oficial deia que la causa de la mort havia estat una hemorràgia interna.

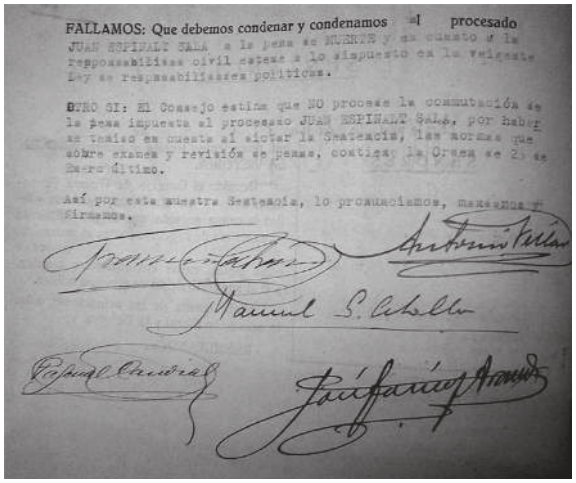
FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos a el procesado JUAN ESPINALT SALA a la pena de MUERTE y en cuanto a la responsabilidad civil estar a lo dispuesto en la vigente Ley de responsabilidades políticas.

OTRO SI: El Consejo estima que NO procede la conmutación de la pena impuesta al procesado JUAN ESPINALT SALA, por haber resultado en cuanto al alcance la Sentencia, las normas que sobre examen y revisión de penas, contiene la Orden de 2 de Enero último.

Así por esta nuestra Sentencia, lo pronunciamos, mandamos y firmamos.

Sentència de mort de Joan Espinalt

Altres pagesos del poble van tenir més sort, però no es van estalviar dels maltractaments de la policia ni de la presó, amb penes que anaven des d'alguns mesos fins a diversos anys. Salvador Torras, de cal Quet, va ser sentenciat a 20 anys, però el 1943 va aconseguir la llibertat provisional, després d'haver patit 1.618 dies de reclusió. Josep Baraldés, de cal Baraldés, va ser condemnat a 15 anys, dels quals en va complir 57 mesos a la Model i a la presó de Manresa abans de sortir lliure. Josep Font, de cal Jan del Molí, i Lluís Vilà, de cal Canonge, van ser sentenciats a mort, però van aconseguir que la pena fos commutada a 30 anys, i posteriorment, a 20 anys i un dia. Lluís Vilà va estat tancat 1.679 dies. Lluís Fosas Biosca, de cal Jan de la Roca, va rebre un càstig de 20 anys, i també Vicenç Font, de cal Resi, i Josep Calvet, de cal Ferran, van ser víctimes de la repressió. Tots ells van ser acusats de "rebel·lió militar", amb una bona dosi d'ironia, tenint en compte qui van ser els militars rebels.

Després de les execucions massives dels anys 1939 i 1940, el Règim va afluixar la mà, i els presos es van poder beneficiar d'alguna amnistia. No els va ser fàcil sortir de la presó però, com n'és testimoni una comunicació entre el director de la Model i les autoritats locals que transcrivim a continuació. El 25 d'abril de 1943, el director de la Model, d'acord amb una llei del 10 de juny de 1940, va demanar a l'alcalde de Fonollosa, al Cap de la Falange, i al Comandant de la Guàrdia Civil, si tenien cap inconvenient que es concedís la llibertat condicional a un dels reclusos de Fals. Van contestar el 3 de setembre en aquest termes: Los suscritos (...) tienen el honor de manifestar a V.S. que el recluso (...) debido a su conducta durante el periodo rojo, que no es procedente que este individuo disfrute de libertat condicional. Siendo este proceder mas justo y recto según los antecedentes que hemos podido adquirir sobre el referido recluso. Dios guarde a V.S. muchos años.

Quan finalment aconseguien sortir de la Presó Model, no podien tornar a casa seva, sinó que estaven uns mesos

desterrats a Manresa, on s'havien de presentar a la policia periòdicament. Un cop rebien permís per tornar a Fals, passaven a ser controlats per la "Junta Local de Libertat Vigilada". Aquest organisme estava compost per l'Alcalde, el cap local de la "FET y las JONS", el "Jefe de Investigación de la FET", i el "Delegado Sindical", els quals feien un informe mensual de la conducta dels "rojos liberados" que gaudien de la llibertat provisional. Al municipi de Fonollosa hi havia 12 casos, més dos persones de fora que estaven desterrades aquí; Pilar Julian, a cal Pinsà, i Bautista Martínez, a cal Bardissa. La "Junta" va funcionar fins el 1952.

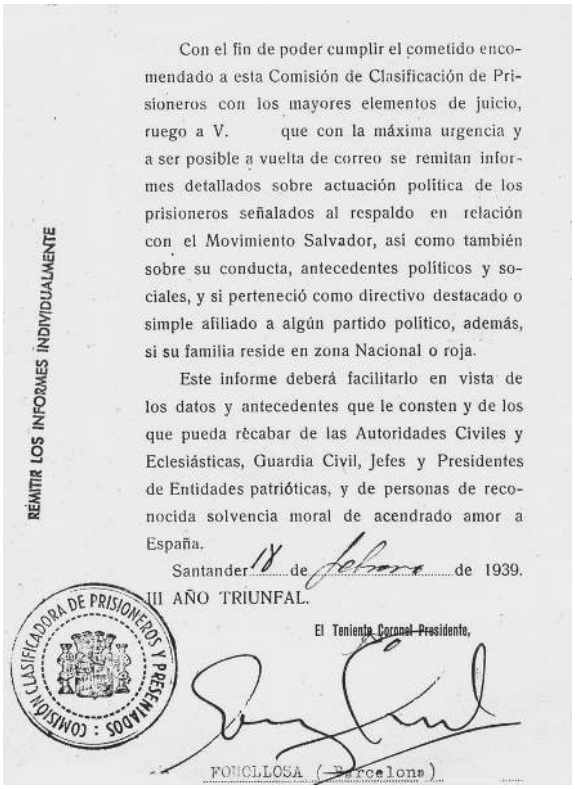

REMITIR LOS INFORMES INDIVIDUALMENTE

Con el fin de poder cumplir el cometido encomendado a esta Comisión de Clasificación de Prisioneros con los mayores elementos de juicio, ruego a V. que con la máxima urgencia y a ser posible a vuelta de correo se remitan informes detallados sobre actuación política de los prisioneros señalados al respaldo en relación con el Movimiento Salvador, así como también sobre su conducta, antecedentes políticos y sociales, y si perteneció como directivo destacado o simple afiliado a algún partido político, además, si su familia reside en zona Nacional o roja.

Este informe deberá facilitarlo en vista de los datos y antecedentes que le consten y de los que pueda recabar de las Autoridades Civiles y Eclesiásticas, Guardia Civil, Jefes y Presidentes de Entidades patrióticas, y de personas de reconocida solvencia moral de acendrado amor a España.

Santander 18 de febrero de 1939.

III AÑO TRIUNFAL.

El Teniente Coronel-Presidente,

COMISIÓN CLASIFICADORA DE PRISIONEROS Y PRESENTADOS

FONOLLOSA (Barcelona)

Sol·licitud d'informe polític

Encara que la guerra va acabar formalment el 1939, el règim de Franco va continuar la seva lluita contra els oponents polítics molts més anys. Mig milió van marxar a l'exili, mentre que els que es van quedar a l'interior del país van haver d'optar entre convertir-se en "apolítics" o seguir la lluita des de la més estricta clandestinitat. Es de destacar que hi va haver una minoria d'irreductibles que va continuar la lluita armada contra el franquisme; els maquis. Eren antics combatents republicans i havien contribuït activament a la derrota dels nazis a la segona guerra mundial. Tenien l'esperança que els governs aliats els ajudarien a desbancar Franco del poder, però els aliats els van abandonar, ja que van preferir la certesa d'una Espanya franquista abans que la incertesa d'un govern revolucionari d'esquerres. Durant el període de màxima activitat dels maquis, el govern estava preocupat per l'efecte desestabilitzador que provocaven. En aquest context s'ha d'interpretar la circular que va dirigir el Comandant de la Guàrdia Civil a l'Alcalde de Fonollosa el març de 1947:

(...) tengo la distinción de participar a V. que caso de que por parte de algún avión u otro medio de transporte, arrojaran o trataran de introducir en este término armamento o municiones con destino a elementos rojos, ruégole se digne comunicar a este Puesto con toda urgencia cualquier anormalidad que observe en dicho sentido (...)

Làpida dels maquis morts a Fals

Sense suport exterior i víctimes d'una repressió ferotge de la Guàrdia Civil i l'exèrcit, les partides de maquis van anar caient, l'una darrere l'altre. El 1945 la Guàrdia Civil va ferir de mort el maqui Gaspar López al Pla dels Manresans. El darrer maqui, el "Caracremada", va fer alguns cops de mà a Fals abans que el matessin el 1963.

EPÍLEG

De la mateixa manera que van ser injustos els crims i les destruccions de l'estiu del 1936, i els mals tractes que van patir algunes famílies pel fet de ser de dretes, també va ser injusta la mort dels joves que van ser cridats al front per defensar un govern escollit democràticament, i també van ser molt injustes les represàlies que van patir tants, pel fet d'haver defensat les seves idees i haver lluitat per una societat més igualitària. És cert que els dos bàndols en conflicte van cometre accions reprovables, però no s'ha de perdre de vista qui va començar la guerra i va trencar les regles de joc democràtic.

Al cap de tants anys es fa difícil jutjar les raons d'uns i altres, però el coneixement i el record dels horrors de la guerra que als nostres avis els va tocar viure, ens ha de servir a nosaltres per no caure en els mateixos errors i, com va deixar escrit el poeta Espriu, evitar el pitjor crim, la guerra entre germans.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Gener de 2008, número 44
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
45
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2008, NÚMERO 45

Mas Sant Andreu (1a part)

Després del parèntesi del Vilatersana, el mas va ser de Magí Fontanet, fill de Joan i Esperança. Es va casar amb Magina, una filla de Vicenç Torra i Joana, els qui havien esdevingut els amos del mas Boixeda. Van tenir tres fills; l'hereu Joan, el Magí i el Bernat. El Bernat va fer carrera eclesiàstica i va acabar sent vicari i canonge de la Pobla de Lillet.

El 16 de juliol de 1595, estant malalt al llit, el Magí va dictar el seu testament. Com que tenia els fills molt petits va nomenar tres tutors perquè tinguessin cura dels interessos dels nens. Va escollir al seu germà Bartomeu Fontanet, el seu cunyat Joan Torra, i al seu veí Antoni Bastardas. Va demanar ser enterrat al cementiri de la sufragània de Sant Andreu, deixant per les despeses del funeral la quantitat de 10 lliures. A la futura vídua la va deixar en bona posició; *...dexe dona, senyora y maiora a magina fontaneta, muller mia, a la qual encharidament pregue que vulla mirar per mos fills y regir y governar la casa, bens y heretat, en companyia, consentiment y voluntat dels tudors per mi anomenats ...*

A cada fill va destinar 25 lliures, que podien cobrar a l'edat de 25 anys a condició que tinguessin descendència. Si no es donava el cas, s'haurien de conformar amb només 10 lliures.

Deuria morir al cap de pocs dies, perquè el 25 d'agost ja es van trobar els tutors per tal de fer inventari dels seus béns. L'inventari d'una casa és un document molt interessant, però té l'inconvenient de la seva extensió, que no fa possible incloure'l en l'espai d'aquestes pàgines. Ens limitarem a citar les dependències de què constava la casa i el nombre d'animals que hi havia: el porxo de l'era, el baluard, l'entrada, el pastador, el celler, la sala, el sostre de la sala, la cambra prop la finestra de la cuina, una altra cambra, el menjador, la cuina, l'estable, la cort de les gallines, la cort dels porcs, i el corral. A la casa hi van trobar una somera amb un pollí blanquinós, dues mules de 6 anys d'edat, un parell de bous de 15 anys, dos porcs, vint gallines i dos galls, trenta cabres i tretze cabrits i cabrides, tres borregues, sis borrecs, vuit ovelles, set crestons, un primal i tres primales.

El dia 10 d'octubre es va efectuar a l'era de davant de la casa la subhasta dels béns del difunt Magí. Es van subhastar mobles, roba, eines i animals als pagesos que van acudir atrets per l'oportunitat d'aconseguir una ganga. En total es van recaptar 92 lliures i mitja. El que es va pagar més va ser els animals de peu gros i els ramats de cabres i ovelles. Per exemple, el Junyent de Camps es va quedar la parella de bous per 19 ducats, que equivalien a 16 lliures de moneda catalana. Valentí Subirana de Fals es va endur els ramats i Vicenç Torra les dues mules.

Com que la vídua i els nens no podien tirar endavant el mas, va ser Bartomeu Fontanet qui es va cuidar d'aquesta tasca. Va deixar la masoveria d'Oliveres de la Costa, i amb la seva muller Valentina es van instal·lar al mas de Sant Andreu. El Bartomeu era germanastre del Magí, ja que era fill de la Coloma, segona muller del pare comú. La Valentina provenia del mas Noguera de Monistrolet. Durant una colla d'anys van administrar la hisenda, fins al punt que en els testaments, fets el 1603 i 1613, respectivament, van ser anomenats amo i mestressa del mas.

El 1620 es va acabar la tutela dels curadors i van lliurar l'heretat al nou hereu, el Joan Fontanet. Aquest va revisar els comptes i va declarar que hi estava d'acord i que no pensava reclamar res. Els administradors havien anotat les collites de cada any. Les dades poden ser importants per algú que tingui interès en estudiar la producció agrícola, o fins i tot la climatologia, durant aquell període.

	blat	blat segolós	blat espeltós	ordi	civada	mill
1596	9		9 / 6	1 / 5	7 / 4	
1597	9 / 3	1			4	
1598	11 / 4				4	
1599	11 / 1				1 / 2	
1600	16 / 5				2	
1601	19 / 9	2 / 8			9 / 11	
1602	13 / 6		3 / 8	1 / 2	4 / 9	
1603	10 / 8	2 / 2			6 / 10	1 / 2
1604	8	1 / 7		2 / 7	1 / 8	3 / 9
1605	7 / 10	3 / 6		2 / 7	2 / 8	1

La primera xifra és el nombre de quarteres, mentre que la segona és el nombre de quartans. Una quartera equival a 12 quartans.

El Joan Torra del Galí era normalment l'encarregat de vendre els cereals i va presentar una relació dels ingressos. Fent un capmàs, el blat el va vendre a raó de 50 sous la quartera, l'ordi a 26 sous, el mill a 20 sous i la civada a 19 sous.

Vista general

Joan Fontanet es va haver d'endeutar per tal de tirar endavant l'heretat. El febrer de 1621 va comprar un censal mort de 100 lliures a Francesc Massana, l'amo del mas Massana de Rajadell. Com que no era solvent, el venedor del censal li va exigir l'aval de diversos pagesos . Van acceptar signar l'aval els amos dels masos Oms, Torreblanca, Subirana, i Sebastià Grau, de Fals, i també els del Pla de l'Església de Sant Mateu, i de la Torre de Solernou de Súria. No se sap gran cosa més del Joan, excepte que va estar casat amb una dona dita Esperança, i que el 1631 era un del Jurats electes del terme de Fals. Segurament va morir jove, ja que a partir de 1638 és la seva vídua, al costat del jove hereu Joan Fontanet, qui intervé en els assumptes. Així el 1638, mare i fill van pagar unes pensions endarrerides d'un violari de 4 lliures creat el 1628. El 1639 van reconèixer un deute a dos comerciants de Manresa, que els havien lliurat espelta i civada. El 1643 van signar un debitori de 105 lliures a favor de Mateu Bastardas, per raó de 25 quarteres de blat, meitat forment, meitat blat segolós, més 5 lliures que els havia prestat en moneda.

El 13 de desembre de 1644 els Fontanet es van despendre d'una part important del patrimoni, en vendre's l'heretat del mas Rovira, que estava aglevada a la seva des de molts anys enrere, a Joan Gras de Callús. Creiem que l'actual mas Gras de Sant Mateu deu ser l'antic mas de la Rovira. El preu de la venda va ser de 750 lliures. Les necessitats de numerari no van quedar prou satisfetes, ja que el 1646 el Joan i la seva mare van vendre un violari de 35 lliures a Josep Serra, un capellà de la Seu de Manresa. Era un mal negoci, perquè la pensió del violari era de 5 lliures anuals.

La referència més tardana de Joan Fontanet és de 1683, quan va declarar en el capbreu del Duc de Cardona.

El següent hereu va ser Bartomeu Fontanet, que surt citat per primer cop el 1693, en un pagament que va fer a Feliu Padrós, rector de Sant Mateu. Va pagar 44 lliures i mitja que devia al rector el seu pare difunt per pensions endarrerides d'un censal, més 8 lliures i 15 sous en concepte de despeses del judici que es va entaular per culpa d'aquest censal i que va ser desfavorable al pare del Bartomeu.

El Bartomeu va fer algunes reformes a la casa, un testimoni de les quals és la llinda d'una de les finestres que mira a la part del sol ponent, que està marcada amb la data 1707. El 1716 es va fer un recompte del bestiar de les cases, cara a establir les quotes del cadastre. Tothom va fer tanta trampa com va poder, però el Bartomeu no va poder amagar que tenia una vaca, una vedella, una somera, dos porcs per engreixar i 15 arnes d'abelles. Va declarar que la mel que treia de cada arna li donava un benefici de 5 sous anuals.

El 1695 el Bartomeu i la seva muller Eulàlia van enterrar al fossar de Sant Andreu un albat que se'ls va morir. El 1697 es va enterrar al mateix lloc el cadàver de Gabriel, un gitano que passava per allà. Va ser enterrat "amore dei", que vol dir, per l'amor de Déu, o sigui, gratis. Una filla que sí va sobreviure va ser la Maria, a qui va casar el 1724 amb Josep Bosch d'Aguilar.

En el llibre d'òbits de la parròquia hi consten les dates de defunció de l'Eulàlia, el 12 de maig de 1710, i del Bartomeu, el 4 de setembre de 1730.

Josep Fontanet apareix en la documentació per primer cop el 1697. Aparentment va estar casat amb tres dones al llarg de la seva vida. La Maria Àngela Vila, que va morir el 12 de gener de 1736, la Margarida, que va morir el 2 de maig de 1750, i la Magdalena.

El 1735 va haver de satisfer les 25 lliures que quedaven del dot de la seva germana Maria. Per aconseguir els diners va vendre un censal al Benefici de Sant Blas de la Seu de Manresa. El 1741 va enterrar l'Antònia, filla de la primera muller, i el 6 de març de 1759 va ser ell qui va fer via cap al cementiri. Van oficiar en el seu comiat cinc capellans, que va ser obsequiats amb un bon dinar, com era costum de fer. En el testament que havia fet a la rectoria de Sant Mateu el 1754 havia fet hereu al seu fill Joan.

El gener de 1737 el Joan va fer capítols a Castelltallat amb la noia Maria, filla d'Isidre Serra de Coaner. El dot va ser de 100 lliures i el va pagar mossèn Josep Serra, padrí de la núvia. El 1742, el Joan i el seu pare van recuperar, pagant 17 lliures, un hortet de casa que mesurava 8 canes de llarg i 4 canes d'ample. L'havien empenyorat als Regidors de Fals. El 1763 va fer obres a l'interior de la casa, segons una llinda de la porta d'entrada de la sala, que porta aquesta data.

Maria Serra va fer testament el març de 1764, mentre que el Joan, ja vidu, el va fer el setembre de 1785.

Potser no va trigar massa a morir, perquè en el capbreu general del terme de 1791 hi figurava com a propietari el seu fill Josep Fontanet. Es de destacar el caràcter peculiar d'aquest mas respecte el domini senyorial, que no era exclusiu dels Cardona, com els altres masos de Fals, sinó que era compartit. En el capbreu es va declarar vassall del Duc, a qui feia una contribució de 8 quartans de civada en concepte de senyoria, però també va afirmar que el delme de totes les collites el recaptava el Senyor de Sant Mateu, i que la casa estava sota el domini directe del Benefici de Santa Eulàlia de Cardona.

Durant el temps del Josep també es van fer algunes alteracions a l'estructura de la casa, com per exemple l'obertura de l'actual porta que dóna a la banda de sol llevant, i porta inscrit l'any 1800.

La muller del Josep va ser Gertrudis Mas. Es coneixen dos fills seus; l'hereu Jaume i l'Antònia, que va casar-se el 1810 amb Valentí Viñas de Santpedor. Tant el Josep com la

Gertrudis van fer testament el 1809 a la rectoria de Sant Mateu.

Jaume Fontanet Mas deuria trobar una situació econòmica desfavorable, perquè el 20 de juny de 1811 es va vendre a carta de gràcia l'heretat a Dominga Bovets, vídua de Francesc Galí, un teixidor de vels de la ciutat de Manresa. El 31 d'octubre de 1816 va poder recuperar-la, pagant a la Dominga les 750 lliures de l'empenyorament.

El 1822 va tornar a necessitar diners i per aconseguir-ne va vendre's un censal de 260 lliures a la Causa Pia creada per Bernat Puig. Uns anys després, el censal va ser afectat pel decret de desamortització de Mendizábal, que posava en mans de l'estat una part dels immensos béns eclesiàstics, tant mobles com immobles. El censal va ser llavors adquirit per un particular, Josep Fontdevila, qui el va tenir fins que va ser amortitzat el 1908 per la mestressa de Sant Andreu.

El Jaume es va trobar el 1841 davant de la reclamació del seu nebot Valentí Viñas Fontanet, que li exigia el pagament de les 100 lliures que restaven de les 200 del dot de la seva mare Antònia. Com que no disposava d'efectiu, es va haver de comprometre amb un altre censal a la parròquia de Santpedor, la qual cosa representava una pensió anual de 3 lliures.

Va estar casat amb Maria Morera, amb qui va tenir el Francesc, l'Anton, la Rosa, la Maria i l'Antònia. Va tenir una segona muller, la Francesca, amb qui va engendrar la Francesca i la Josepa.

El 5 d'abril de 1841, trobant-se greument malalt va fer testament. Va escollir com a marmessors a Josep Divins de Cardona i a Josep Duocastella del mas Figuera. Va deixar a cada una de les filles de la primera dona 100 lliures i una caixa amb l'aixovar. A les filles de la segona només els en va deixar 50. Va fer hereu al Francesc, mentre que a l'Anton

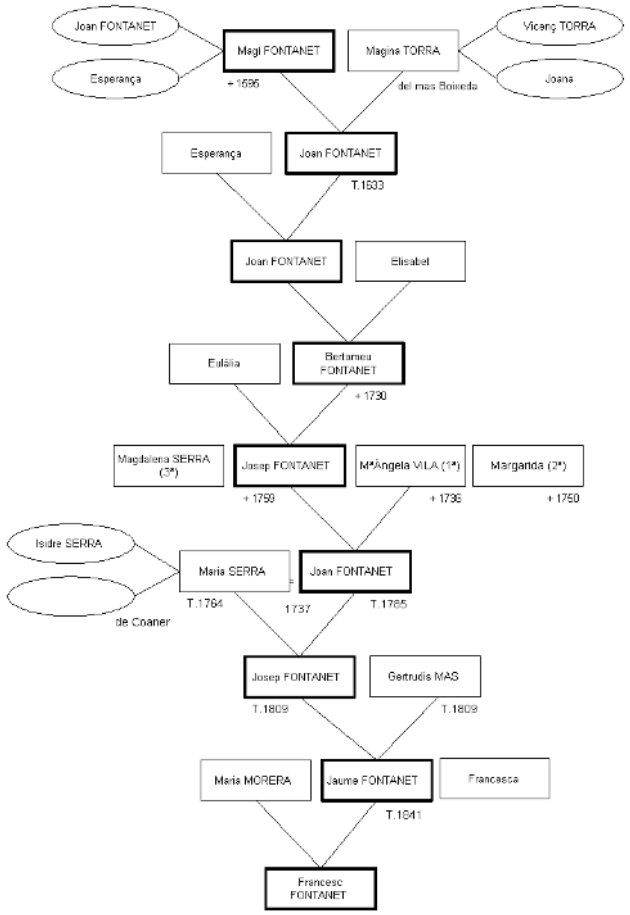

li va reservar 40 lliures. Aquest Anton va quedar conco i no va treure mai els drets de casa, fins que va morir el 1898 a l'edat de 76 anys.

Mas Morroliu

Les terres d'aquest antic mas formen part avui de l'heretat Grauet, la casa fa segles que va ser abandonada i els únics vestigis són unes parets de pedra enrunades que es troben al mig d'un bosc espès. Aquestes ruïnes són conegudes amb el nom del Casalot.

L'habitant de la casa més antic que es coneix és un Pere de Morroliu que surt documentat l'ocubre de 1281. Dels 52 masos que es repartien el territori de Fals el 1303, el mas d'en Berenguer de Morroliu era més aviat de mida petita, segons es desprèn dels censos que pagava, més baixos que la majoria dels altres pagesos. Cada any li tocava donar un parell d'ous, per Pasqua, i un feix d'herba, el mes de maig. A part d'això, cada quatre anys havia d'entregar una bèstia jove, de 2 o 3 anys d'edat.

El 1345 trobem una referència d'un tal Guillem de Morrallo, que suposem que era d'aquesta casa, i el 1389, Berenguer de Morrolius va actuar de testimoni en una acta de compravenda.

El 1406, Berenguer de Morrolius, el seu fill Francesc, i Cília, la muller del fill, van reconèixer deure 11 lliures i 3 sous a Arnau de Puig, un sabater de Manresa. Aquell mateix any va morir el Berenguer, ja que Francesc de Morrolius va cobrar part d'un deute que l'hereu del mas Bosc de Fals tenia amb el seu pare difunt. Per la resta del deute, Jaume de Bosc va empenyorar a favor del Morrolius un hort situat al costat de la riera. Uns mesos després, el Francesc va comprar a crèdit un ase de pèl blanc a Guillem Comdals, del mas homònim de Manresa.

La Cília es va morir i el Francesc va concertar un segon matrimoni. Va ser un bon matrimoni perquè va desposar la pubilla del mas Corrons de Manresa. L'Agnès era filla única de Guillem Corrons (difunt) i de Margarida. El Francesc va deixar la seva propietat de Fals i es va posar al capdavant del mas de la seva muller. A partir d'aquest punt va ser anomenat per sempre més Francesc Corrons, àlias Morrolius.

Els negocis no li deurien anar pas malament, perquè el 22 d'abril de 1415 va estar en condicions d'acceptar l'arrendament de tots els censos del castell de Fals. L'arrendament li va fer Bartomeu Caldes, de Sant Cugat, procurador i administrador de Galzeran de Sentmenat, el noble que tenia la castlania de Fals. El Morroliu s'havia

d'encarregar de la recaptació de tots els drets senyorials, a canvi d'un preu fet, que es va fixar en 50 lliures per cada un dels tres anys de durada de l'arrendament. Els drets que el Sentmenat cobrava dels pagesos de Fals eren el delme, la terça, el laudemi, i algun altre. Com que l'operació era d'envergadura, l'arrendador va necessitar avaladors. Es van comprometre per ell, Joan ça Vila i Ramon de Cantacorbs, de Fals, i dos mercaders de Manresa.

Amb la primera muller el Francesc havia tingut un fill i una filla, i el 1420 va emancipar a Pere, el seu fill gran, i li va fer donació del mas Morroliu (...) *integriter dictum manso cum casis, terris, juribus, et cum vasis vinariis, olerius et bladarius, et cum bastulis domus camere et coquina, et aliis quam in dicto manso sunt ...* , és a dir, "el mas sencer amb cases, terres i drets, i amb els estris de contenir vi, oli i blat, i amb les eines de la casa i la cuina, i tot allò que es troba en el mas esmentat". Va posar algunes condicions a la donació, tal com la possibilitat d'acollir-se al mas sempre que ell volgués, i va fer una reserva de 10 lliures pels seus funerals. Al fill, li va manar tenir cura de Caterina, la seva germana.

Hi ha diverses evidències de l'activitat econòmica del Francesc com a possessor del mas Corrons, comptant sempre amb l'aprovació de la pubilla. Així, el 1427 va llogar per tres anys el mas Sala de Guardiola. El 1428 va vendre's un tros de terra, anomenat "els Lledoners de Sant Joan", situat a la parròquia de Salelles. El 1422 va cedir a Bernat Mulnell de Vallformosa el lloguer que Ramon del Grau li pagava pel mas Morroliu. El 1444 es va casar Guillem, fill seu i de l'Agnès, però no li va ser possible assistir a les noces, perquè ja era mort. El Guillem va heretar el mas Corrons.

En canvi, el destí del mas Morroliu de Fals era més complicat. El noi Pere de Morroliu va morir-se jove sense deixar descendència, i llavors el mas va passar a la Caterina, la qual estava casada amb Bernat de Torrecabrera, l'amo del mas de Torre Cabrera (avui Jaumeandreu). Ja hem vist com el 1422 el mas ja estava cedit al veí Ramon del Grau, qui pagava un lloguer de 88 sous. El 1424, la Caterina, que s'anomena propietària del mas Morrolius, confessa que ha rebut 100 sous de Jaume ça Grau, que s'han invertit en

Ruïnes del Casalot

millores del mas Morroliu. Els diners els havia rebut per mà de Bernat Mulnell.

Aquest Jaume ça Grau era capellà i residia a la ciutat de Mallorca. Era germà de Ramon del Grau, l'hereu del Grau, i també germà de Bernat Mulnell, malgrat que el cognom no coincideix.

Segons un document de 1447, Mateu de Torre Cabrera, teixidor de Manresa, però oriünd de Fals, va alliberar a Joan del Grau de certes obligacions relacionades amb el mas Morrolius. Aquest Mateu possiblement era un descendent de Caterina, la mestressa.

Aquesta relació de dependència envers els Grau deuria acabar, tard o d'hora, amb l'absorció del mas. No tenim constància que la casa fos habitada més ençà del segle XV, però sí que el topònim es va conservar durant bastant més temps.

Per exemple, el trobem en l'acta de la venda del mas Grau del Sebastià, que van fer els seus legítims propietaris a Esteve Torra el 1588. Els Grau es van vendre a carta de gràcia la major part de les terres, incloses les que havien estat del Morroliu, però van exceptuar-ne alguns trossos, que es van guardar per les seves necessitats. Un dels apartats del contracte de venda fa: *...servant me jo, dit venedor, que vos dit Torra no pugau buigar la plana es sobre Morralius, la qual me reserve per a fusta, y fora de dit tros pugau sembrar y cultivar tota la heretat ...*

Rectorologi

Fins no fa gaire temps el rector era una figura molt important en un poble petit, però si reculem a un passat més llunyà, el paper del rector s'ageganta, ja que era una persona que tenia una influència i un control gairebé total sobre els habitants del terme.

Per una banda, tenia cura de les ànimes del seu ramat, és a dir, administrava els sagraments i vetllava per la moral i els bons costums dels feligresos. Per altra banda, tenia una funció més terrenal, ja que mantenia i garantia un registre civil dels habitants, enregistrant en els llibres de la parròquia els naixements, òbits i matrimonis. Com que era l'única persona del poble prou instruïda per llegir i escriure, actuava de notari, donant fe d'últimes voluntats, compravendes i contractes de tota mena. Això li conferia un gran poder, ja que tenia a les mans informació detallada de cadascú, i això sense comptar allò que sentia al confessionari, que en principi estava protegit pel secret de confessió. Com a persona privada la seva situació econòmica no havia d'envejar la de cap propietari, ja que les rendes de la parròquia li proporcionaven uns ingressos considerables. Amb l'afegit que no tenia dona ni fills per alimentar. Era habitual que el rector invertís una part de la seva fortuna en la compra de censals i béns immobles. El càrrec de rector de certes parròquies era ben bé una sinecura, que els burgesos i pagesos rics procuraven aconseguir per algun dels seus fills.

La plaça de rector de Fals era bastant cobejada, ja que

al segle XI, Eribald, Bisbe d'Urgell i senyor del castell de Fals, va llegar al titular de la parròquia una peça de terra molt bona, situada al mig del Pla de Fals, que es coneix amb el nom de les Terres de Sant Vicenç. Els masovers o parcers que menaven aquesta terra donaven les parts al rector.

Sobre la riquesa acumulada per alguns dels rectors de Fals disposem, a tall d'exemple, de dos testimonis ben eloqüents. Quan es va morir el rector Gallart el 1629 va deixar als seus hereus 213 quarteres de gra emmagatzemades a la golfa de la rectoria, més 300 lliures en metàl·lic i 60 lliures més en debitoris. El 1720 el rector Hubach va deixar 22 quarteres de blat i debitoris al seu favor per valor de 134 dobles d'or i 904 lliures catalanes.

Antigament, molts rectors llogaven per un preu fet la parròquia mentre vivien com senyors a la ciutat. El Concili de Trento va posar fre a aquestes pràctiques, però no va aconseguir aturar-les del tot. Quan no tenia més remei que fer vida a la parròquia, el rector contractava un vicari o un estudiant de teologia, perquè s'encarregués de les feines més feixugues, tal com dir una missa de matinada o anar a administrar, sota la pluja, el viàtic a un malalt a l'altra punta del terme. Del treball domèstic de la rectoria se n'encarregava la majordoma o una serventa jove, mentre que de l'hort en tenia cura el mosso.

Com a tants altres llocs, a Fals va arribar la gran onada d'emigració d'occitans catòlics que van refugiar-se a Catalunya fugint de les estossinades dels protestants, a partir de mitjans del segle XVI. A part de gent d'ofici i de treballadors sense qualificar, van travessar els Pirineus un bon nombre de capellans, els quals van buscar ocupació a les parròquies rurals, on no volia anar ningú. El primer rector de Fals estranger va ser Pere Caldagues, el qual va venir d'un poble del bisbat de Rodes, Comtat d'Armanyac. Va venir en companyia del seu germà Guido, que va ser rector de Coaner. En el període comprés entre els anys 1550 i 1566 hi van haver a Fals tres vicaris occitans; Guillem Terrier, Joan Berniè i Antoni Besumba. Alguns d'aquests capellans, quan havien d'escriure, ho feien en llatí o en un català ple de barbarismes occitans.

La convivència entre el rector de la parròquia i els grans propietaris del terme era en general bona, ja que compartien els mateixos interessos, però de quan en quan, esclatava la guerra i el poble es revoltava contra el seu rector. Ja vam explicar en aquestes mateixes pàgines el conflicte que va tenir el rector Domingo Feliu el 1753 amb un sector del poble. Un altre article de Pau Alegre va aprofundir en aquesta qüestió, que segons ell, era motivada per les terres de la parròquia.

Uns anys abans ja hi havia hagut queixes contra el rector, que llavors era Tomàs Bofill. El 1728 tots els caps de casa del poble, tret de Mariano Torrescasana, del mas Serra, que no s'hi va apuntar, van dirigir una carta al Governador de Cardona, amb greus acusacions contra el rector. Li retreien diverses coses, com per exemple, que havia apujat unilateralment el preu dels enterraments, de 7 sous i 6 diners a 4 lliures, o que els cobrava pel fet de cantar els goigs. Els pagesos van manifestar que el rector s'absentava sovint i els deixava desatesos. En comptes

Rector de poble

de tenir un vicari amb plens poders, quan marxava es feia substituir per un capellà o un religiós d'un convent. Mencionaven un cas, esdevingut el darrer juliol, en què: ... *anaran a sarcar un confesor y despues lo demanaran per a prendra lo testament, que lo malalt se anava a morir, y no tingue autoritat per a prendral, o no o volgue fer, y fou en gran desconsuelo de la gent, per no tenir medits pera ferna venir de Manresa...*

A finals de la dècada del 1950 van arribar al poble uns rectors amb un estil nou. Aquests no es van alinear amb els poderosos, com era costum, sinó que van defensar una església més compromesa amb el poble. Jaume Fornols, Ramon Boixadé i Lluís Solernou van sacsejar les consciències adormides pel franquisme i van promoure accions que, a la llarga, havien de canviar la vida dels habitants de Fals.

Un rectorologi és una relació dels rectors d'una parròquia. De vegades també s'hi inclouen els vicaris o els ecònoms. El següent rectorologi no és complet, ja que ens manquen dades d'alguns períodes.

1316-17	Bernat de Viladeporcs
1328	Berenguer Sabater
1333-42	Pere Ermengard
1349	Berenguer Guinard
1352	Ramon Cencoll
1376	Romeu de Oliveres
1414	Pere Súria
1418	Bernat Riera
1433	Nicolau Masdous

1459	Pere Castany
1494-97	Pere Caldagues
1543	Jaume Domenech
1568	Simeó Elies
1569-75	Joan Orús
1576-20	Jeroni Gallart
1632	Jeroni Font
1634	Jacint Balaguer
1636	Francesc Tarradas
1656	Tomàs Albereda
1662-73	Francesc Duran
1681-21	Anton Hubach
1721-39	Tomàs Bofill
1750-64	Domingo Feliu
1764	Pasqual Gudayol
1765	Pau Vilajosana
1765-88	Miquel Collderam
1792-99	Josep Font
1802-29	Miquel Riera
1832-37	Onofre Sellés
1846	Anton Comella
1847-48	Francesc Comas
1855-57	Climent Gavarró
1860-96	Josep Vall de Vilaramó
1905	Piu Madiroles
1908-15	Josep Galovardes
1925-24	Vicenç Noguera
1926	Joan Coll
1935-56	Josep Miralpeix
1956-57	Jaume Fornols
1957-70	Ramon Boixadé
1970-89	Lluís Solernou
1989-05	Marius Masoliver
2005-07	Josep Morros
2007	Ramon Boixadé

El sometent

El sometent era una institució tradicional de Catalunya que consistia en un cos armat de caràcter civil, la finalitat del qual era la defensa de la gent i del territori.

S'ha de buscar els seus orígens en el "sagramental", una institució regulada des de l'Alta Edat Mitjana per l'usatge "Princeps namque". Cap el segle XVI es va començar a anomenar sometent.

Quan hi havia un perill, el senyor d'un terme tenia potestat per cridar els seus homes, perquè acudissin armats i llestos per a l'acció. Es cridava el "sagramental" en cas de guerra, però també en cas d'incendi, robatori o una altra emergència. En formaven part tots els homes capaços de portar armes.

La primera persona que s'adonava del perill havia de cridar la veu d'alarma "via fos", crit que s'anava transmetent d'uns als altres i posava tothom en estat d'alerta. També s'utilitzava un corn o un altre mitja més potent que la veu. Llavors es feia repicar la campana de l'església d'una manera especial, era el toc de sometent. En sentir-lo, tots els homes havien de deixar la feina que estiguessin fent i acudir prestament amb les armes a la mà. Antigament l'arma més corrent era la ballesta, però alguns portaven espases o eines de tall. Més endavant es van popularitzar les armes de foc. El sometent estava organitzat en desenes o quinzenes d'homes, cada una de les quals estava sota el comandament d'un cap.

Quan es produïa l'invasió d'un exèrcit enemic, es cridava sometent general i els homes de tots els pobles s'ajuntaven i plantaven cara a l'enemic, fent costat a les tropes professionals que pagaven els nobles. Durant els segles XVI i XVII, el sometent va tenir molt protagonisme en la repressió del bandolerisme, un fenomen molt estès al país i que creava molta inseguretat.

Durant la Guerra de Successió els sometents van enfrontar-se als filipistes, però després de guanyar la guerra, el rei va abolir el sometent, juntament amb la majoria d'institucions del govern de Catalunya, amb el "Decreto de Nueva Planta".

El 1794 el sometent va ser restablert, a causa de les sovintejades invasions dels francesos, que l'exèrcit regular no aconseguia controlar. Durant la Guerra del Francès (1808-1814) els sometents dels pobles i ciutats catalanes van tenir molt protagonisme, ja que era pràcticament l'única força una mica organitzada que s'oposava als invasors.

El 1855 es va crear un organisme anomenat Sometent Armat de la Muntanya de Catalunya, amb la finalitat de protegir les propietats rurals de les bandes de voluntaris armats. El Govern va utilitzar el sometent per reprimir i acabar amb els grups de carlins que seguien actius, però va topar amb força dificultats, perquè una part important dels membres del sometent simpatitzaven amb la causa carlina.

El Govern de la Primera República va abolir i desarmar el sometent, ja que el considerava un reducte del conservadorisme, però en restaurar-se la monarquia el sometent va tornar a funcionar. El 1875 el Brigadier Mola y Martínez va crear el "Cuerpo de Somatenes Armados de Cataluña", dotant-lo d'un reglament i d'un funcionament gairebé militar. El 1890 es va reorganitzar el cos amb un nou reglament redactat pel general Fèlix Camprubí. El lema del sometent de Catalunya era "Pau, Pau, i sempre Pau".

Després de la Guerra Civil, les autoritats van desfer aquest organisme propi de Catalunya, però aviat van veure la utilitat d'utilitzar-lo de nou per controlar millor el territori, sobretot a partir de l'inici de l'activitat guerrillera dels maquis. El 1945 es va constituir el Somaten Armado, format per persones addictes al règim, la finalitat del qual era col·laborar amb la Guardia Civil. El sometent va ser definitivament dissolt pel Govern Espanyol el 1978.

Les evidències de l'activitat del sometent de Fals al llarg de la història són bastant minses. La dada més antiga és de 3 de maig de 1698. El Batlle de Monistrolet va escriure una nota al Batlle de Fals, demanant col·laboració per tal

Sometent de Fonollosa 1912

d'aclarir un incident protagonitzat per dos homes a cavall que van atacar el sometent de Fals i van matar alguns homes.

El 19 d'abril de 1854 es va fer recompte de les armes dels sometents de Fonollosa i Fals. A Fonollosa només tenien dues escopetes, però el sometent de Fals comptava amb 21 armes de foc. En la relació hi figura el nom del propietari i una descripció detallada de cada escopeta. La majoria tenien inscripcions a la culata, normalment el nom de l'amo, lletres inicials, o el nom de Fals. L'arma de Francesc Riera tenia marcat amb foc l'any 1808. La de Salvador Massana, unes ratlladetes en forma d'escales. Mateu Subirana en tenia dues; una estava trencada i estava lligada amb vetes, i l'altra era molt curta i de "misto". La de Josep Galí era de "pedra" i sense "ganxet", mentre que l'escopeta de Vicenç Bonvehí també era de "pedra", però tenia el canó totalment ratllat.

Tal com hem escrit abans, el Govern va utilitzar el sometent per combatre els carlins. Joaquin Basols, Comandante General de las Columnas, va trametre el 1855 una ordre des de Manresa a 52 pobles, entre ells Fals, per tal que toquessin a sometent i durant sis dies fessin una batuda per tots els termes, capturant o matant "las gavillas de faciosos que recorren el país". Els va amenaçar dient que si no aconseguien eliminar-los, haurien de tapiar totes les cases i masies, i concentrar la població a les ciutats. Després d'això, qualsevol persona que es trobés fora dels camins seria passada per les armes. Si algun membre del sometent ajudés als carlins a escapolir-se, també ho pagaria amb la vida. Per altra banda, si el sometent d'un poble matava un carlí, aquell poble tindria de premi un soldat de menys a la propera lleva, i si matava un cap, el premi seria doble.

A l'arxiu del mas Grauet hi ha força documentació sobre el sometent de Fals en el període comprès entre els anys 1892 i 1904. El motiu és que el 27 de desembre de 1892 Jaume Grau Casanovas va accedir al càrrec de Cap del Sometent de Fonollosa. El Cap anterior li va traspassar una llista dels homes, el timbre de la institució, i la col·lecció completa del Boletín Oficial del Somaten des del l'any 1877. A la llista hi havia 72 noms; 34 corresponien a Fals, 24 a Fonollosa, i 14 a Camps. El Cap del sometent de Fals era Isidre Oller Capsada, de Torreblanca, i el Sots-cap, Domingo Massana Grau, del Collet. Tret de l'Oller i el Grau, que eren propietaris, la resta dels components del sometent de Fals eren pagesos sense terra.

En aquesta època el sometent de Fals no va intervenir en cap acció bèl·lica, sinó que es limitava a fer de policia rural. El 1890 el sometent va rebre la felicitació del Quefe superior, perquè havia col·laborat en la busca i captura de sis criminals que s'havien evadit de la presó de Manresa. El mateix any els homes del sometent van apagar un incendi i van salvar la mestressa de la casa d'entre les flames. El 1891 dos individus van encendre el paller del mas Serra, però van fer-se escàpols quan va sortir el masover de la casa. Com que l'any abans havia passat un cas similar al Grauet, es va acordar fer patrulles de nits per mirar de descobrir qui eren els malfactors. El 1892, el Cap Jaume Grau i el seu germà Ramon van detenir i desarmar al foraster Pere Llobet Bonvehí, que caçava al Pla de Fals sense llicència.

Malgrat que el poble solia ser tranquil, el 1896 va ocórrer un fet violent a Fals. Cristòfol Moncunill de cal Bardissa va trobar malferit a Josep Vilà, de cal Canonge. Els membres del sometent, Celdoni Massana, Francesc Tomasa, Salvador Ibáñez i Domingo Torras van detenir l'autor de l'agressió, que era Joan Fossas, de cal Mongia. El Fossas, que era conegut amb el malnom de "Tanoca", va ser condemnat a tres anys de presó a la Model.

El 1898, dos homes del sometent, Josep Baraldés i Francesc Tomasa, van rebre una menció, perquè van

detenir un passavolant que havia robat un llençol. L'11 de juliol de 1904, a la 1 de la nit, es va calar foc a la pallissa d'Oliveres de la Costa. Gràcies al sometent es va salvar la casa.

El juliol de 1912 va pujar a Fals el senyor Castor Calviño a passar revista. En aquell moment el sometent tenia una nòmina de 57 homes, però només se'n van presentar a la revista 43, perquè els altres, o estaven malalts, o eren massa vells. El fet va quedar immortalitzat en una fotografia tirada per un retratista anomenat J.Guixà. Al peu de la fotografia que reproduïm, procedent de cal Jepic, hi ha una nota que diu: "Vista del somaten del Distrito de Fonollosa en el acto de revista pasada por el Il. Sr. Don Castor Calviño, capitan del ejército y Jefe Auxiliar de los Somatenes de Manresa y su partido, en el dia 28 de julio de 1912, en la era de trillar de la casa Grauet de Fals". En la fotografia més detallada hi surten, d'esquerra a dreta, Jaume Grau Casanovas, Vicenç Boladeras Bonvehí, Josep Bastardes Santasusana, Domingo Massana Grau, i Isidre Closa Santasusana, essent aquest darrer cap dels homes de Fonollosa. El Domingo Grau era el cap dels de Fals, i en morir el 1915, el seu lloc va ser ocupat per Josep Grau Iglesias.

Al final de la guerra el sometent va ser dissolt, però el 30 d'abril de 1942, complint ordres de la superioritat, es va constituir a Fonollosa la "Junta Local de Defensa Pasiva y de Territorio", amb la finalitat de controlar qualsevol moviment sospitós dins del terme. Presidia la Junta l'alcalde Josep Grau i en formaven part el secretari de l'ajuntament, el Jefe de la FET, el Jefe de Milicias, i mossèn Orriols, el rector de Fonollosa.

El 1945 es va formar el "Somaten Armado de Fonollosa", en el qual s'hi enquadraven 10 o 12 homes de Fals, encapçalats pel "subcabo" Josep Grau. La Guàrdia Civil

Homes del sometent de Fals

va lliurar a cada home un mosquetó antiquat i certa quantitat de munició. Ocasionalment baixaven al camp de tir de Can Poc Oli, a practicar la punteria, i periòdicament pujava a Fals un capità de la Guàrdia Civil a passar revista. Durant els anys de més activitat guerrillera dels maquis, el sometent va ser requerit a fer funcions de vigilància estàtica i patrulles nocturnes.

La darrera acció de l'intrèpid sometent de Fals va tenir lloc a mitjans de la dècada dels 1970, poc abans de la seva dissolució definitiva. Algú va adonar-se que dos forasters intentaven forçar una finestra de la "Torre del Paco" (avui cal Codina) amb la intenció d'entrar a robar, i va donar l'alarma. En veure que eren envoltats pels homes armats del sometent, els dos suposats lladres van fugir, cames ajudeu-me, però van ser capturats i reduïts, no sense que algun d'ells s'emportés un parell de plantofades. Després van ser lliurats a la força pública.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer de 2008, número 45
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
45
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2008, NÚMERO 45

Mas Sant Andreu (1a part)

Després del parèntesi del Vilatersana, el mas va ser de Magí Fontanet, fill de Joan i Esperança. Es va casar amb Magina, una filla de Vicenç Torra i Joana, els qui havien esdevingut els amos del mas Boixeda. Van tenir tres fills; l'hereu Joan, el Magí i el Bernat. El Bernat va fer carrera eclesiàstica i va acabar sent vicari i canonge de la Pobla de Lillet.

El 16 de juliol de 1595, estant malalt al llit, el Magí va dictar el seu testament. Com que tenia els fills molt petits va nomenar tres tutors perquè tinguessin cura dels interessos dels nens. Va escollir al seu germà Bartomeu Fontanet, el seu cunyat Joan Torra, i al seu veí Antoni Bastardas. Va demanar ser enterrat al cementiri de la sufragània de Sant Andreu, deixant per les despeses del funeral la quantitat de 10 lliures. A la futura vídua la va deixar en bona posició; *...dexe dona, senyora y maiora a magina fontaneta, muller mia, a la qual encharidament pregue que vulla mirar per mos fills y regir y governar la casa, bens y heretat, en companyia, consentiment y voluntat dels tudors per mi anomenats ...*

A cada fill va destinar 25 lliures, que podien cobrar a l'edat de 25 anys a condició que tinguessin descendència. Si no es donava el cas, s'haurien de conformar amb només 10 lliures.

Deuria morir al cap de pocs dies, perquè el 25 d'agost ja es van trobar els tutors per tal de fer inventari dels seus béns. L'inventari d'una casa és un document molt interessant, però té l'inconvenient de la seva extensió, que no fa possible incloure'l en l'espai d'aquestes pàgines. Ens limitarem a citar les dependències de què constava la casa i el nombre d'animals que hi havia: el porxo de l'era, el baluard, l'entrada, el pastador, el celler, la sala, el sostre de la sala, la cambra prop la finestra de la cuina, una altra cambra, el menjador, la cuina, l'estable, la cort de les gallines, la cort dels porcs, i el corral. A la casa hi van trobar una somera amb un pollí blanquinós, dues mules de 6 anys d'edat, un parell de bous de 15 anys, dos porcs, vint gallines i dos galls, trenta cabres i tretze cabrits i cabrides, tres borregues, sis borrecs, vuit ovelles, set crestons, un primal i tres primales.

El dia 10 d'octubre es va efectuar a l'era de davant de la casa la subhasta dels béns del difunt Magí. Es van subhastar mobles, roba, eines i animals als pagesos que van acudir atrets per l'oportunitat d'aconseguir una ganga. En total es van recaptar 92 lliures i mitja. El que es va pagar més va ser els animals de peu gros i els ramats de cabres i ovelles. Per exemple, el Junyent de Camps es va quedar la parella de bous per 19 ducats, que equivalien a 16 lliures de moneda catalana. Valentí Subirana de Fals es va endur els ramats i Vicenç Torra les dues mules.

Com que la vídua i els nens no podien tirar endavant el mas, va ser Bartomeu Fontanet qui es va cuidar d'aquesta tasca. Va deixar la masoveria d'Oliveres de la Costa, i amb la seva muller Valentina es van instal·lar al mas de Sant Andreu. El Bartomeu era germanastre del Magí, ja que era fill de la Coloma, segona muller del pare comú. La Valentina provenia del mas Noguera de Monistrolet. Durant una colla d'anys van administrar la hisenda, fins al punt que en els testaments, fets el 1603 i 1613, respectivament, van ser anomenats amo i mestressa del mas.

El 1620 es va acabar la tutela dels curadors i van lliurar l'heretat al nou hereu, el Joan Fontanet. Aquest va revisar els comptes i va declarar que hi estava d'acord i que no pensava reclamar res. Els administradors havien anotat les collites de cada any. Les dades poden ser importants per algú que tingui interès en estudiar la producció agrícola, o fins i tot la climatologia, durant aquell període.

	blat	blat segolós	blat espeltós	ordi	civada	mill
1596	9		9 / 6	1 / 5	7 / 4	
1597	9 / 3	1			4	
1598	11 / 4				4	
1599	11 / 1				1 / 2	
1600	16 / 5				2	
1601	19 / 9	2 / 8			9 / 11	
1602	13 / 6		3 / 8	1 / 2	4 / 9	
1603	10 / 8	2 / 2			6 / 10	1 / 2
1604	8	1 / 7		2 / 7	1 / 8	3 / 9
1605	7 / 10	3 / 6		2 / 7	2 / 8	1

La primera xifra és el nombre de quarteres, mentre que la segona és el nombre de quartans. Una quartera equival a 12 quartans.

El Joan Torra del Galí era normalment l'encarregat de vendre els cereals i va presentar una relació dels ingressos. Fent un capmàs, el blat el va vendre a raó de 50 sous la quartera, l'ordi a 26 sous, el mill a 20 sous i la civada a 19 sous.

Vista general

Joan Fontanet es va haver d'endeutar per tal de tirar endavant l'heretat. El febrer de 1621 va comprar un censal mort de 100 lliures a Francesc Massana, l'amo del mas Massana de Rajadell. Com que no era solvent, el venedor del censal li va exigir l'aval de diversos pagesos . Van acceptar signar l'aval els amos dels masos Oms, Torreblanca, Subirana, i Sebastià Grau, de Fals, i també els del Pla de l'Església de Sant Mateu, i de la Torre de Solernou de Súria. No se sap gran cosa més del Joan, excepte que va estar casat amb una dona dita Esperança, i que el 1631 era un del Jurats electes del terme de Fals. Segurament va morir jove, ja que a partir de 1638 és la seva vídua, al costat del jove hereu Joan Fontanet, qui intervé en els assumptes. Així el 1638, mare i fill van pagar unes pensions endarrerides d'un violari de 4 lliures creat el 1628. El 1639 van reconèixer un deute a dos comerciants de Manresa, que els havien lliurat espelta i civada. El 1643 van signar un debitori de 105 lliures a favor de Mateu Bastardas, per raó de 25 quarteres de blat, meitat forment, meitat blat segolós, més 5 lliures que els havia prestat en moneda.

El 13 de desembre de 1644 els Fontanet es van despendre d'una part important del patrimoni, en vendre's l'heretat del mas Rovira, que estava aglevada a la seva des de molts anys enrere, a Joan Gras de Callús. Creiem que l'actual mas Gras de Sant Mateu deu ser l'antic mas de la Rovira. El preu de la venda va ser de 750 lliures. Les necessitats de numerari no van quedar prou satisfetes, ja que el 1646 el Joan i la seva mare van vendre un violari de 35 lliures a Josep Serra, un capellà de la Seu de Manresa. Era un mal negoci, perquè la pensió del violari era de 5 lliures anuals.

La referència més tardana de Joan Fontanet és de 1683, quan va declarar en el capbreu del Duc de Cardona.

El següent hereu va ser Bartomeu Fontanet, que surt citat per primer cop el 1693, en un pagament que va fer a Feliu Padrós, rector de Sant Mateu. Va pagar 44 lliures i mitja que devia al rector el seu pare difunt per pensions endarrerides d'un censal, més 8 lliures i 15 sous en concepte de despeses del judici que es va entaular per culpa d'aquest censal i que va ser desfavorable al pare del Bartomeu.

El Bartomeu va fer algunes reformes a la casa, un testimoni de les quals és la llinda d'una de les finestres que mira a la part del sol ponent, que està marcada amb la data 1707. El 1716 es va fer un recompte del bestiar de les cases, cara a establir les quotes del cadastre. Tothom va fer tanta trampa com va poder, però el Bartomeu no va poder amagar que tenia una vaca, una vedella, una somera, dos porcs per engreixar i 15 arnes d'abelles. Va declarar que la mel que treia de cada arna li donava un benefici de 5 sous anuals.

El 1695 el Bartomeu i la seva muller Eulàlia van enterrar al fossar de Sant Andreu un albat que se'ls va morir. El 1697 es va enterrar al mateix lloc el cadàver de Gabriel, un gitano que passava per allà. Va ser enterrat "amore dei", que vol dir, per l'amor de Déu, o sigui, gratis. Una filla que sí va sobreviure va ser la Maria, a qui va casar el 1724 amb Josep Bosch d'Aguilar.

En el llibre d'òbits de la parròquia hi consten les dates de defunció de l'Eulàlia, el 12 de maig de 1710, i del Bartomeu, el 4 de setembre de 1730.

Josep Fontanet apareix en la documentació per primer cop el 1697. Aparentment va estar casat amb tres dones al llarg de la seva vida. La Maria Àngela Vila, que va morir el 12 de gener de 1736, la Margarida, que va morir el 2 de maig de 1750, i la Magdalena.

El 1735 va haver de satisfer les 25 lliures que quedaven del dot de la seva germana Maria. Per aconseguir els diners va vendre un censal al Benefici de Sant Blas de la Seu de Manresa. El 1741 va enterrar l'Antònia, filla de la primera muller, i el 6 de març de 1759 va ser ell qui va fer via cap al cementiri. Van oficiar en el seu comiat cinc capellans, que va ser obsequiats amb un bon dinar, com era costum de fer. En el testament que havia fet a la rectoria de Sant Mateu el 1754 havia fet hereu al seu fill Joan.

El gener de 1737 el Joan va fer capítols a Castelltallat amb la noia Maria, filla d'Isidre Serra de Coaner. El dot va ser de 100 lliures i el va pagar mossèn Josep Serra, padrí de la núvia. El 1742, el Joan i el seu pare van recuperar, pagant 17 lliures, un hortet de casa que mesurava 8 canes de llarg i 4 canes d'ample. L'havien empenyorat als Regidors de Fals. El 1763 va fer obres a l'interior de la casa, segons una llinda de la porta d'entrada de la sala, que porta aquesta data.

Maria Serra va fer testament el març de 1764, mentre que el Joan, ja vidu, el va fer el setembre de 1785.

Potser no va trigar massa a morir, perquè en el capbreu general del terme de 1791 hi figurava com a propietari el seu fill Josep Fontanet. Es de destacar el caràcter peculiar d'aquest mas respecte el domini senyorial, que no era exclusiu dels Cardona, com els altres masos de Fals, sinó que era compartit. En el capbreu es va declarar vassall del Duc, a qui feia una contribució de 8 quartans de civada en concepte de senyoria, però també va afirmar que el delme de totes les collites el recaptava el Senyor de Sant Mateu, i que la casa estava sota el domini directe del Benefici de Santa Eulàlia de Cardona.

Durant el temps del Josep també es van fer algunes alteracions a l'estructura de la casa, com per exemple l'obertura de l'actual porta que dóna a la banda de sol llevant, i porta inscrit l'any 1800.

La muller del Josep va ser Gertrudis Mas. Es coneixen dos fills seus; l'hereu Jaume i l'Antònia, que va casar-se el 1810 amb Valentí Viñas de Santpedor. Tant el Josep com la

Gertrudis van fer testament el 1809 a la rectoria de Sant Mateu.

Jaume Fontanet Mas deuria trobar una situació econòmica desfavorable, perquè el 20 de juny de 1811 es va vendre a carta de gràcia l'heretat a Dominga Bovets, vídua de Francesc Galí, un teixidor de vels de la ciutat de Manresa. El 31 d'octubre de 1816 va poder recuperar-la, pagant a la Dominga les 750 lliures de l'empenyorament.

El 1822 va tornar a necessitar diners i per aconseguir-ne va vendre's un censal de 260 lliures a la Causa Pia creada per Bernat Puig. Uns anys després, el censal va ser afectat pel decret de desamortització de Mendizábal, que posava en mans de l'estat una part dels immensos béns eclesiàstics, tant mobles com immobles. El censal va ser llavors adquirit per un particular, Josep Fontdevila, qui el va tenir fins que va ser amortitzat el 1908 per la mestressa de Sant Andreu.

El Jaume es va trobar el 1841 davant de la reclamació del seu nebot Valentí Viñas Fontanet, que li exigia el pagament de les 100 lliures que restaven de les 200 del dot de la seva mare Antònia. Com que no disposava d'efectiu, es va haver de comprometre amb un altre censal a la parròquia de Santpedor, la qual cosa representava una pensió anual de 3 lliures.

Va estar casat amb Maria Morera, amb qui va tenir el Francesc, l'Anton, la Rosa, la Maria i l'Antònia. Va tenir una segona muller, la Francesca, amb qui va engendrar la Francesca i la Josepa.

El 5 d'abril de 1841, trobant-se greument malalt va fer testament. Va escollir com a marmessors a Josep Divins de Cardona i a Josep Duocastella del mas Figuera. Va deixar a cada una de les filles de la primera dona 100 lliures i una caixa amb l'aixovar. A les filles de la segona només els en va deixar 50. Va fer hereu al Francesc, mentre que a l'Anton

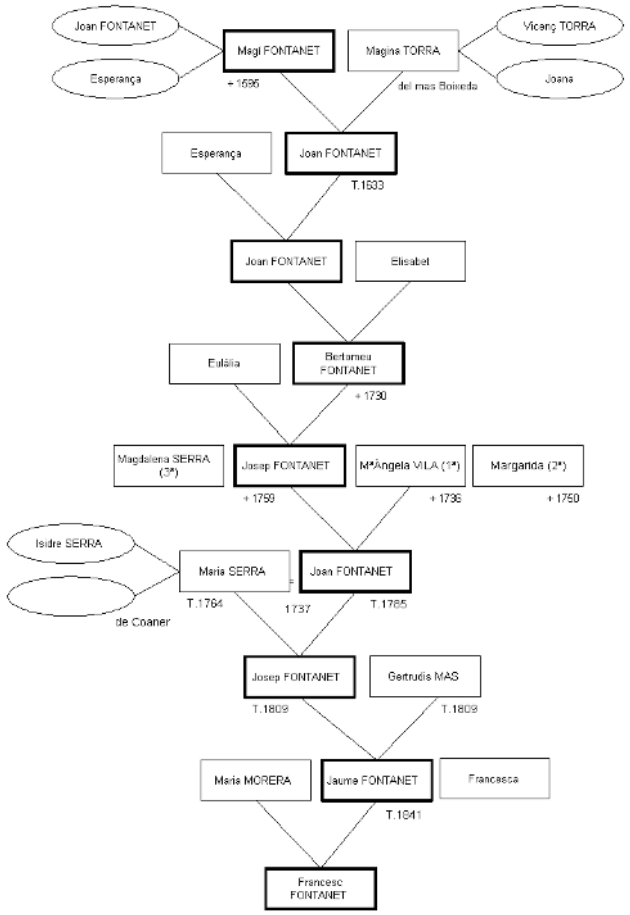

li va reservar 40 lliures. Aquest Anton va quedar conco i no va treure mai els drets de casa, fins que va morir el 1898 a l'edat de 76 anys.

Mas Morroliu

Les terres d'aquest antic mas formen part avui de l'heretat Grauet, la casa fa segles que va ser abandonada i els únics vestigis són unes parets de pedra enrunades que es troben al mig d'un bosc espès. Aquestes ruïnes són conegudes amb el nom del Casalot.

L'habitant de la casa més antic que es coneix és un Pere de Morroliu que surt documentat l'ocubre de 1281. Dels 52 masos que es repartien el territori de Fals el 1303, el mas d'en Berenguer de Morroliu era més aviat de mida petita, segons es desprèn dels censos que pagava, més baixos que la majoria dels altres pagesos. Cada any li tocava donar un parell d'ous, per Pasqua, i un feix d'herba, el mes de maig. A part d'això, cada quatre anys havia d'entregar una bèstia jove, de 2 o 3 anys d'edat.

El 1345 trobem una referència d'un tal Guillem de Morrallo, que suposem que era d'aquesta casa, i el 1389, Berenguer de Morrolius va actuar de testimoni en una acta de compravenda.

El 1406, Berenguer de Morrolius, el seu fill Francesc, i Cília, la muller del fill, van reconèixer deure 11 lliures i 3 sous a Arnau de Puig, un sabater de Manresa. Aquell mateix any va morir el Berenguer, ja que Francesc de Morrolius va cobrar part d'un deute que l'hereu del mas Bosc de Fals tenia amb el seu pare difunt. Per la resta del deute, Jaume de Bosc va empenyorar a favor del Morrolius un hort situat al costat de la riera. Uns mesos després, el Francesc va comprar a crèdit un ase de pèl blanc a Guillem Comdals, del mas homònim de Manresa.

La Cília es va morir i el Francesc va concertar un segon matrimoni. Va ser un bon matrimoni perquè va desposar la pubilla del mas Corrons de Manresa. L'Agnès era filla única de Guillem Corrons (difunt) i de Margarida. El Francesc va deixar la seva propietat de Fals i es va posar al capdavant del mas de la seva muller. A partir d'aquest punt va ser anomenat per sempre més Francesc Corrons, àlias Morrolius.

Els negocis no li deurien anar pas malament, perquè el 22 d'abril de 1415 va estar en condicions d'acceptar l'arrendament de tots els censos del castell de Fals. L'arrendament li va fer Bartomeu Caldes, de Sant Cugat, procurador i administrador de Galzeran de Sentmenat, el noble que tenia la castlania de Fals. El Morroliu s'havia

d'encarregar de la recaptació de tots els drets senyorials, a canvi d'un preu fet, que es va fixar en 50 lliures per cada un dels tres anys de durada de l'arrendament. Els drets que el Sentmenat cobrava dels pagesos de Fals eren el delme, la terça, el laudemi, i algun altre. Com que l'operació era d'envergadura, l'arrendador va necessitar avaladors. Es van comprometre per ell, Joan ça Vila i Ramon de Cantacorbs, de Fals, i dos mercaders de Manresa.

Amb la primera muller el Francesc havia tingut un fill i una filla, i el 1420 va emancipar a Pere, el seu fill gran, i li va fer donació del mas Morroliu (...) *integriter dictum manso cum casis, terris, juribus, et cum vasis vinariis, olerius et bladarius, et cum bastulis domus camere et coquina, et aliis quam in dicto manso sunt ...* , és a dir, "el mas sencer amb cases, terres i drets, i amb els estris de contenir vi, oli i blat, i amb les eines de la casa i la cuina, i tot allò que es troba en el mas esmentat". Va posar algunes condicions a la donació, tal com la possibilitat d'acollir-se al mas sempre que ell volgués, i va fer una reserva de 10 lliures pels seus funerals. Al fill, li va manar tenir cura de Caterina, la seva germana.

Hi ha diverses evidències de l'activitat econòmica del Francesc com a possessor del mas Corrons, comptant sempre amb l'aprovació de la pubilla. Així, el 1427 va llogar per tres anys el mas Sala de Guardiola. El 1428 va vendre's un tros de terra, anomenat "els Lledoners de Sant Joan", situat a la parròquia de Salelles. El 1422 va cedir a Bernat Mulnell de Vallformosa el lloguer que Ramon del Grau li pagava pel mas Morroliu. El 1444 es va casar Guillem, fill seu i de l'Agnès, però no li va ser possible assistir a les noces, perquè ja era mort. El Guillem va heretar el mas Corrons.

En canvi, el destí del mas Morroliu de Fals era més complicat. El noi Pere de Morroliu va morir-se jove sense deixar descendència, i llavors el mas va passar a la Caterina, la qual estava casada amb Bernat de Torrecabrera, l'amo del mas de Torre Cabrera (avui Jaumeandreu). Ja hem vist com el 1422 el mas ja estava cedit al veí Ramon del Grau, qui pagava un lloguer de 88 sous. El 1424, la Caterina, que s'anomena propietària del mas Morrolius, confessa que ha rebut 100 sous de Jaume ça Grau, que s'han invertit en

Ruïnes del Casalot

millores del mas Morroliu. Els diners els havia rebut per mà de Bernat Mulnell.

Aquest Jaume ça Grau era capellà i residia a la ciutat de Mallorca. Era germà de Ramon del Grau, l'hereu del Grau, i també germà de Bernat Mulnell, malgrat que el cognom no coincideix.

Segons un document de 1447, Mateu de Torre Cabrera, teixidor de Manresa, però oriünd de Fals, va alliberar a Joan del Grau de certes obligacions relacionades amb el mas Morrolius. Aquest Mateu possiblement era un descendent de Caterina, la mestressa.

Aquesta relació de dependència envers els Grau deuria acabar, tard o d'hora, amb l'absorció del mas. No tenim constància que la casa fos habitada més ençà del segle XV, però sí que el topònim es va conservar durant bastant més temps.

Per exemple, el trobem en l'acta de la venda del mas Grau del Sebastià, que van fer els seus legítims propietaris a Esteve Torra el 1588. Els Grau es van vendre a carta de gràcia la major part de les terres, incloses les que havien estat del Morroliu, però van exceptuar-ne alguns trossos, que es van guardar per les seves necessitats. Un dels apartats del contracte de venda fa: *...servant me jo, dit venedor, que vos dit Torra no pugau buigar la plana es sobre Morralius, la qual me reserve per a fusta, y fora de dit tros pugau sembrar y cultivar tota la heretat ...*

Rectorologi

Fins no fa gaire temps el rector era una figura molt important en un poble petit, però si reculem a un passat més llunyà, el paper del rector s'ageganta, ja que era una persona que tenia una influència i un control gairebé total sobre els habitants del terme.

Per una banda, tenia cura de les ànimes del seu ramat, és a dir, administrava els sagraments i vetllava per la moral i els bons costums dels feligresos. Per altra banda, tenia una funció més terrenal, ja que mantenia i garantia un registre civil dels habitants, enregistrant en els llibres de la parròquia els naixements, òbits i matrimonis. Com que era l'única persona del poble prou instruïda per llegir i escriure, actuava de notari, donant fe d'últimes voluntats, compravendes i contractes de tota mena. Això li conferia un gran poder, ja que tenia a les mans informació detallada de cadascú, i això sense comptar allò que sentia al confessionari, que en principi estava protegit pel secret de confessió. Com a persona privada la seva situació econòmica no havia d'envejar la de cap propietari, ja que les rendes de la parròquia li proporcionaven uns ingressos considerables. Amb l'afegit que no tenia dona ni fills per alimentar. Era habitual que el rector invertís una part de la seva fortuna en la compra de censals i béns immobles. El càrrec de rector de certes parròquies era ben bé una sinecura, que els burgesos i pagesos rics procuraven aconseguir per algun dels seus fills.

La plaça de rector de Fals era bastant cobejada, ja que

al segle XI, Eribald, Bisbe d'Urgell i senyor del castell de Fals, va llegar al titular de la parròquia una peça de terra molt bona, situada al mig del Pla de Fals, que es coneix amb el nom de les Terres de Sant Vicenç. Els masovers o parcers que menaven aquesta terra donaven les parts al rector.

Sobre la riquesa acumulada per alguns dels rectors de Fals disposem, a tall d'exemple, de dos testimonis ben eloqüents. Quan es va morir el rector Gallart el 1629 va deixar als seus hereus 213 quarteres de gra emmagatzemades a la golfa de la rectoria, més 300 lliures en metàl·lic i 60 lliures més en debitoris. El 1720 el rector Hubach va deixar 22 quarteres de blat i debitoris al seu favor per valor de 134 dobles d'or i 904 lliures catalanes.

Antigament, molts rectors llogaven per un preu fet la parròquia mentre vivien com senyors a la ciutat. El Concili de Trento va posar fre a aquestes pràctiques, però no va aconseguir aturar-les del tot. Quan no tenia més remei que fer vida a la parròquia, el rector contractava un vicari o un estudiant de teologia, perquè s'encarregués de les feines més feixugues, tal com dir una missa de matinada o anar a administrar, sota la pluja, el viàtic a un malalt a l'altra punta del terme. Del treball domèstic de la rectoria se n'encarregava la majordoma o una serventa jove, mentre que de l'hort en tenia cura el mosso.

Com a tants altres llocs, a Fals va arribar la gran onada d'emigració d'occitans catòlics que van refugiar-se a Catalunya fugint de les estossinades dels protestants, a partir de mitjans del segle XVI. A part de gent d'ofici i de treballadors sense qualificar, van travessar els Pirineus un bon nombre de capellans, els quals van buscar ocupació a les parròquies rurals, on no volia anar ningú. El primer rector de Fals estranger va ser Pere Caldagues, el qual va venir d'un poble del bisbat de Rodes, Comtat d'Armanyac. Va venir en companyia del seu germà Guido, que va ser rector de Coaner. En el període comprés entre els anys 1550 i 1566 hi van haver a Fals tres vicaris occitans; Guillem Terrier, Joan Berniè i Antoni Besumba. Alguns d'aquests capellans, quan havien d'escriure, ho feien en llatí o en un català ple de barbarismes occitans.

La convivència entre el rector de la parròquia i els grans propietaris del terme era en general bona, ja que compartien els mateixos interessos, però de quan en quan, esclatava la guerra i el poble es revoltava contra el seu rector. Ja vam explicar en aquestes mateixes pàgines el conflicte que va tenir el rector Domingo Feliu el 1753 amb un sector del poble. Un altre article de Pau Alegre va aprofundir en aquesta qüestió, que segons ell, era motivada per les terres de la parròquia.

Uns anys abans ja hi havia hagut queixes contra el rector, que llavors era Tomàs Bofill. El 1728 tots els caps de casa del poble, tret de Mariano Torrescasana, del mas Serra, que no s'hi va apuntar, van dirigir una carta al Governador de Cardona, amb greus acusacions contra el rector. Li retreien diverses coses, com per exemple, que havia apujat unilateralment el preu dels enterraments, de 7 sous i 6 diners a 4 lliures, o que els cobrava pel fet de cantar els goigs. Els pagesos van manifestar que el rector s'absentava sovint i els deixava desatesos. En comptes

Rector de poble

de tenir un vicari amb plens poders, quan marxava es feia substituir per un capellà o un religiós d'un convent. Mencionaven un cas, esdevingut el darrer juliol, en què: ... *anaran a sarcar un confesor y despues lo demanaran per a prendra lo testament, que lo malalt se anava a morir, y no tingue autoritat per a prendral, o no o volgue fer, y fou en gran desconsuelo de la gent, per no tenir medits pera ferna venir de Manresa...*

A finals de la dècada del 1950 van arribar al poble uns rectors amb un estil nou. Aquests no es van alinear amb els poderosos, com era costum, sinó que van defensar una església més compromesa amb el poble. Jaume Fornols, Ramon Boixadé i Lluís Solernou van sacsejar les consciències adormides pel franquisme i van promoure accions que, a la llarga, havien de canviar la vida dels habitants de Fals.

Un rectorologi és una relació dels rectors d'una parròquia. De vegades també s'hi inclouen els vicaris o els ecònoms. El següent rectorologi no és complet, ja que ens manquen dades d'alguns períodes.

1316-17	Bernat de Viladeporcs
1328	Berenguer Sabater
1333-42	Pere Ermengard
1349	Berenguer Guinard
1352	Ramon Cencoll
1376	Romeu de Oliveres
1414	Pere Súria
1418	Bernat Riera
1433	Nicolau Masdous

1459	Pere Castany
1494-97	Pere Caldagues
1543	Jaume Domenech
1568	Simeó Elies
1569-75	Joan Orús
1576-20	Jeroni Gallart
1632	Jeroni Font
1634	Jacint Balaguer
1636	Francesc Tarradas
1656	Tomàs Albereda
1662-73	Francesc Duran
1681-21	Anton Hubach
1721-39	Tomàs Bofill
1750-64	Domingo Feliu
1764	Pasqual Gudayol
1765	Pau Vilajosana
1765-88	Miquel Collderam
1792-99	Josep Font
1802-29	Miquel Riera
1832-37	Onofre Sellés
1846	Anton Comella
1847-48	Francesc Comas
1855-57	Climent Gavarró
1860-96	Josep Vall de Vilaramó
1905	Piu Madiroles
1908-15	Josep Galovardes
1925-24	Vicenç Noguera
1926	Joan Coll
1935-56	Josep Miralpeix
1956-57	Jaume Fornols
1957-70	Ramon Boixadé
1970-89	Lluís Solernou
1989-05	Marius Masoliver
2005-07	Josep Morros
2007	Ramon Boixadé

El sometent

El sometent era una institució tradicional de Catalunya que consistia en un cos armat de caràcter civil, la finalitat del qual era la defensa de la gent i del territori.

S'ha de buscar els seus orígens en el "sagramental", una institució regulada des de l'Alta Edat Mitjana per l'usatge "Princeps namque". Cap el segle XVI es va començar a anomenar sometent.

Quan hi havia un perill, el senyor d'un terme tenia potestat per cridar els seus homes, perquè acudissin armats i llestos per a l'acció. Es cridava el "sagramental" en cas de guerra, però també en cas d'incendi, robatori o una altra emergència. En formaven part tots els homes capaços de portar armes.

La primera persona que s'adonava del perill havia de cridar la veu d'alarma "via fos", crit que s'anava transmetent d'uns als altres i posava tothom en estat d'alerta. També s'utilitzava un corn o un altre mitja més potent que la veu. Llavors es feia repicar la campana de l'església d'una manera especial, era el toc de sometent. En sentir-lo, tots els homes havien de deixar la feina que estiguessin fent i acudir prestament amb les armes a la mà. Antigament l'arma més corrent era la ballesta, però alguns portaven espases o eines de tall. Més endavant es van popularitzar les armes de foc. El sometent estava organitzat en desenes o quinzenes d'homes, cada una de les quals estava sota el comandament d'un cap.

Quan es produïa l'invasió d'un exèrcit enemic, es cridava sometent general i els homes de tots els pobles s'ajuntaven i plantaven cara a l'enemic, fent costat a les tropes professionals que pagaven els nobles. Durant els segles XVI i XVII, el sometent va tenir molt protagonisme en la repressió del bandolerisme, un fenomen molt estès al país i que creava molta inseguretat.

Durant la Guerra de Successió els sometents van enfrontar-se als filipistes, però després de guanyar la guerra, el rei va abolir el sometent, juntament amb la majoria d'institucions del govern de Catalunya, amb el "Decreto de Nueva Planta".

El 1794 el sometent va ser restablert, a causa de les sovintejades invasions dels francesos, que l'exèrcit regular no aconseguia controlar. Durant la Guerra del Francès (1808-1814) els sometents dels pobles i ciutats catalanes van tenir molt protagonisme, ja que era pràcticament l'única força una mica organitzada que s'oposava als invasors.

El 1855 es va crear un organisme anomenat Sometent Armat de la Muntanya de Catalunya, amb la finalitat de protegir les propietats rurals de les bandes de voluntaris armats. El Govern va utilitzar el sometent per reprimir i acabar amb els grups de carlins que seguien actius, però va topar amb força dificultats, perquè una part important dels membres del sometent simpatitzaven amb la causa carlina.

El Govern de la Primera República va abolir i desarmar el sometent, ja que el considerava un reducte del conservadorisme, però en restaurar-se la monarquia el sometent va tornar a funcionar. El 1875 el Brigadier Mola y Martínez va crear el "Cuerpo de Somatenes Armados de Cataluña", dotant-lo d'un reglament i d'un funcionament gairebé militar. El 1890 es va reorganitzar el cos amb un nou reglament redactat pel general Fèlix Camprubí. El lema del sometent de Catalunya era "Pau, Pau, i sempre Pau".

Després de la Guerra Civil, les autoritats van desfer aquest organisme propi de Catalunya, però aviat van veure la utilitat d'utilitzar-lo de nou per controlar millor el territori, sobretot a partir de l'inici de l'activitat guerrillera dels maquis. El 1945 es va constituir el Somaten Armado, format per persones addictes al règim, la finalitat del qual era col·laborar amb la Guardia Civil. El sometent va ser definitivament dissolt pel Govern Espanyol el 1978.

Les evidències de l'activitat del sometent de Fals al llarg de la història són bastant minses. La dada més antiga és de 3 de maig de 1698. El Batlle de Monistrolet va escriure una nota al Batlle de Fals, demanant col·laboració per tal

Sometent de Fonollosa 1912

d'aclarir un incident protagonitzat per dos homes a cavall que van atacar el sometent de Fals i van matar alguns homes.

El 19 d'abril de 1854 es va fer recompte de les armes dels sometents de Fonollosa i Fals. A Fonollosa només tenien dues escopetes, però el sometent de Fals comptava amb 21 armes de foc. En la relació hi figura el nom del propietari i una descripció detallada de cada escopeta. La majoria tenien inscripcions a la culata, normalment el nom de l'amo, lletres inicials, o el nom de Fals. L'arma de Francesc Riera tenia marcat amb foc l'any 1808. La de Salvador Massana, unes ratlladetes en forma d'escales. Mateu Subirana en tenia dues; una estava trencada i estava lligada amb vetes, i l'altra era molt curta i de "misto". La de Josep Galí era de "pedra" i sense "ganxet", mentre que l'escopeta de Vicenç Bonvehí també era de "pedra", però tenia el canó totalment ratllat.

Tal com hem escrit abans, el Govern va utilitzar el sometent per combatre els carlins. Joaquin Basols, Comandante General de las Columnas, va trametre el 1855 una ordre des de Manresa a 52 pobles, entre ells Fals, per tal que toquessin a sometent i durant sis dies fessin una batuda per tots els termes, capturant o matant "las gavillas de faciosos que recorren el país". Els va amenaçar dient que si no aconseguien eliminar-los, haurien de tapiar totes les cases i masies, i concentrar la població a les ciutats. Després d'això, qualsevol persona que es trobés fora dels camins seria passada per les armes. Si algun membre del sometent ajudés als carlins a escapolir-se, també ho pagaria amb la vida. Per altra banda, si el sometent d'un poble matava un carlí, aquell poble tindria de premi un soldat de menys a la propera lleva, i si matava un cap, el premi seria doble.

A l'arxiu del mas Grauet hi ha força documentació sobre el sometent de Fals en el període comprès entre els anys 1892 i 1904. El motiu és que el 27 de desembre de 1892 Jaume Grau Casanovas va accedir al càrrec de Cap del Sometent de Fonollosa. El Cap anterior li va traspassar una llista dels homes, el timbre de la institució, i la col·lecció completa del Boletín Oficial del Somaten des del l'any 1877. A la llista hi havia 72 noms; 34 corresponien a Fals, 24 a Fonollosa, i 14 a Camps. El Cap del sometent de Fals era Isidre Oller Capsada, de Torreblanca, i el Sots-cap, Domingo Massana Grau, del Collet. Tret de l'Oller i el Grau, que eren propietaris, la resta dels components del sometent de Fals eren pagesos sense terra.

En aquesta època el sometent de Fals no va intervenir en cap acció bèl·lica, sinó que es limitava a fer de policia rural. El 1890 el sometent va rebre la felicitació del Quefe superior, perquè havia col·laborat en la busca i captura de sis criminals que s'havien evadit de la presó de Manresa. El mateix any els homes del sometent van apagar un incendi i van salvar la mestressa de la casa d'entre les flames. El 1891 dos individus van encendre el paller del mas Serra, però van fer-se escàpols quan va sortir el masover de la casa. Com que l'any abans havia passat un cas similar al Grauet, es va acordar fer patrulles de nits per mirar de descobrir qui eren els malfactors. El 1892, el Cap Jaume Grau i el seu germà Ramon van detenir i desarmar al foraster Pere Llobet Bonvehí, que caçava al Pla de Fals sense llicència.

Malgrat que el poble solia ser tranquil, el 1896 va ocórrer un fet violent a Fals. Cristòfol Moncunill de cal Bardissa va trobar malferit a Josep Vilà, de cal Canonge. Els membres del sometent, Celdoni Massana, Francesc Tomasa, Salvador Ibáñez i Domingo Torras van detenir l'autor de l'agressió, que era Joan Fossas, de cal Mongia. El Fossas, que era conegut amb el malnom de "Tanoca", va ser condemnat a tres anys de presó a la Model.

El 1898, dos homes del sometent, Josep Baraldés i Francesc Tomasa, van rebre una menció, perquè van

detenir un passavolant que havia robat un llençol. L'11 de juliol de 1904, a la 1 de la nit, es va calar foc a la pallissa d'Oliveres de la Costa. Gràcies al sometent es va salvar la casa.

El juliol de 1912 va pujar a Fals el senyor Castor Calviño a passar revista. En aquell moment el sometent tenia una nòmina de 57 homes, però només se'n van presentar a la revista 43, perquè els altres, o estaven malalts, o eren massa vells. El fet va quedar immortalitzat en una fotografia tirada per un retratista anomenat J.Guixà. Al peu de la fotografia que reproduïm, procedent de cal Jepic, hi ha una nota que diu: "Vista del somaten del Distrito de Fonollosa en el acto de revista pasada por el Il. Sr. Don Castor Calviño, capitan del ejército y Jefe Auxiliar de los Somatenes de Manresa y su partido, en el dia 28 de julio de 1912, en la era de trillar de la casa Grauet de Fals". En la fotografia més detallada hi surten, d'esquerra a dreta, Jaume Grau Casanovas, Vicenç Boladeras Bonvehí, Josep Bastardes Santasusana, Domingo Massana Grau, i Isidre Closa Santasusana, essent aquest darrer cap dels homes de Fonollosa. El Domingo Grau era el cap dels de Fals, i en morir el 1915, el seu lloc va ser ocupat per Josep Grau Iglesias.

Al final de la guerra el sometent va ser dissolt, però el 30 d'abril de 1942, complint ordres de la superioritat, es va constituir a Fonollosa la "Junta Local de Defensa Pasiva y de Territorio", amb la finalitat de controlar qualsevol moviment sospitós dins del terme. Presidia la Junta l'alcalde Josep Grau i en formaven part el secretari de l'ajuntament, el Jefe de la FET, el Jefe de Milicias, i mossèn Orriols, el rector de Fonollosa.

El 1945 es va formar el "Somaten Armado de Fonollosa", en el qual s'hi enquadraven 10 o 12 homes de Fals, encapçalats pel "subcabo" Josep Grau. La Guàrdia Civil

Homes del sometent de Fals

va lliurar a cada home un mosquetó antiquat i certa quantitat de munició. Ocasionalment baixaven al camp de tir de Can Poc Oli, a practicar la punteria, i periòdicament pujava a Fals un capità de la Guàrdia Civil a passar revista. Durant els anys de més activitat guerrillera dels maquis, el sometent va ser requerit a fer funcions de vigilància estàtica i patrulles nocturnes.

La darrera acció de l'intrèpid sometent de Fals va tenir lloc a mitjans de la dècada dels 1970, poc abans de la seva dissolució definitiva. Algú va adonar-se que dos forasters intentaven forçar una finestra de la "Torre del Paco" (avui cal Codina) amb la intenció d'entrar a robar, i va donar l'alarma. En veure que eren envoltats pels homes armats del sometent, els dos suposats lladres van fugir, cames ajudeu-me, però van ser capturats i reduïts, no sense que algun d'ells s'emportés un parell de plantofades. Després van ser lliurats a la força pública.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer de 2008, número 45
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
46
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MARÇ 2008, NÚMERO 46

Mas del Sebastià Grau

Les primeres persones que amb total seguretat podem associar a l'actual Grauet són Vicenç Grau i la seva muller Joana. El març de 1491 el Vicenç va comprar una mula negra al veler manresà Francesc Roviralta pel preu de 21 florins. Li va prometre donar els diners al cap d'un any però en va trigar gairebé dos. El 1493 va comprar dues mules més, una negra i l'altra castanya, i el 1494 una altra de color falb (grogós).

El 3 de maig de 1509 es van trobar a Manresa, a cal notari Sala, Vicenç Grau, hereu del mas Grau, i el seu fill Sebastià amb Pere Planell i la seva muller Eulàlia, que havien baixat de Sant Amanç. Aquest eren els amos del mas Planell, situat on ara hi ha cal Viladés, i el motiu de la trobada amb els Grau era pactar el matrimoni entre el Sebastià Grau i la seva filla Càndia. En els capítols que es van signar aquell dia, el Vicenç va designar hereu al fill, herència que s'havia de fer efectiva després de la seva mort, ja que mentrestant el Vicenç seguiria manant i regint el mas. Els Planell van prometre donar a la Càndia 20 lliures, la meitat el dia de les esposalles i la resta el dia de les noces. A més dels diners, van donar a la donzella 4 canes de bruneta per fer-se un mantell o un vestit nupcial, un cofre de fusta, una flassada, i algunes altres peces de roba. Com de costum, els terminis de pagament del dot es van endarrerir, i no va ser fins a finals de l'any 1510 que el Vicenç i el Sebastià no van signar el rebut definitiu.

El 1531 es va casar la noia Càndia, filla del Sebastià, amb Joan Vergonsa, teixidor de draps de llana, fill de Martí Vergonsa, fabricant d'espases. El pare va donar 20 lliures de dot i un cofre amb la roba habitual. La Càndia Planell ja era morta i el Sebastià havia contret un nou matrimoni amb Joana. Amb la Joana va arribar més canalla; la Francina, l'Antoni Joan, i potser algun altre que ens deixem.

El 1532, Antoni Grau, titulat hereu del mas Grau, va admetre que Bernat Aymerich, donzell de Manresa, li havia satisfet 4 lliures de les 12 que n'hi devia. Aquest és l'únic cop que trobem aquest Antoni, suposadament el fill gran, però també es podria tractar d'un error d'escriptura. En tot cas, aquest Antoni deuria desaparèixer prematurament, posat que el setembre de 1544 l'hereu del mas Grau és Joan Grau, com a fill i hereu del seu pare Sebastià.

Durant l'època que segueix, la casa va ser denominada mas del Sebastià Grau i els amos, Sebastià o Joan Sebastià Grau, indistintament. Això és font de grans confusions, i provoca que de vegades sigui problemàtic d'adjudicar un fet a una o altra persona.

Durant el seu temps, Joan Grau, àlies Sebastià (II), es va veure forçat a empenyorar parts de les seves terres. El 1550 va vendre a carta de gràcia a Pere Oliveras de Cantacorbs un olivar dit "lo Comellar de la Figuera". El 1552 va empenyorar al mateix d'abans un tros dit "el Pi Verd", a la part del "Camp de Ramones", a canvi de 14 lliures en efectiu, i el 1566 uns ermots, coneguts com "els Boigals", que es trobaven situats a prop de l'església del Grau, que li van significar uns ingressos de 34 lliures. Posteriorment, encara cediria a Bernat Oliveres una peça, plantada amb algunes oliveres, anomenada "el Camp de la Creu".

En una llibreta de la rectoria de Rajadell hi ha un escrit datat el 21 d'octubre de 1571, que recull un tracte entre el Sebastià Grau i la seva veïna, la vídua Vila. El català que es parlava a l'època es fàcil de comprendre:

xxi octobris anno 1571 Ego sebastianus joannes grau del lloc del grau del terme y de la parrochia de sant vicens de fals del bisbat de vich per a socorrer algunes necessitats mias y per a cuitar y fugir maior dany de casa mia fas arrendament a vos madona joana vila viuda relicta del senyer en joan vila quondam del terme de fals de un tros de terra conreadissa situada en dit terme anomenada lo rocay la qual terra afronta a sol issent ab honors del matex joan sebastia grau a mig jorn ab lo comollar del coll de mas lo qual posseys vuy dita joana vila vidua a ponent ab la costa de sant martí la qual tambe poseix dita joana a tremuntana afronta ab lo matex sebastia joan grau / per lo temps de sinch anys comensant a nadal primer los tres anys de dit arrendament corren per la sobredita joana vila y los dos anys darres coren per en joan vila son fill y hereu de la casa de la vila / lo preu de dit arrendament son devuyt ducats dich xxi lliures y dotse sous la qual quantitat dit joan sebastia grau confessa aver aguda y rebuda a ses voluntats / en la qual terra a quoranta vuyt o quoranta nou plantes de olivers que dita joana ensems ab son fill joan poga conrer y fer a son plaer e dita pessa de terra per tot lo sobredit temps y de las olivas que en dita pessa de terra se coliran y de qualsevol ley de fruyts que coliran en dita terra y que dita joana vila puga traurer una feyxa erma que es en dita terra y conrear la tot lo temps de durada de dit arrendament y al cap del sinch anys dita terra es quitia y torna a dit joan sebastia grau o a son hereu sens tornar ningun diner.....

Hem recollit alguns altres negocis realitzats pel Joan Grau (II). El 1546 va comprar a crèdit a Pere Matellas 6 canes de cordellats, pel preu de 40 sous. L'abril de 1548 va manllevar a Guillem Terrier, vicari de Fals, blat per valor de 9 lliures i 9 sous, comprometent-se a tornar-lo

Vista general

després de la collita, i no més tard de l'agost. El 1550 n'hi va demanar al vicari dues quarteres més, per retornar-les per santa Magdalena. El Grau es veu que tenia un dèficit crònic de grans panificables, perquè el 1561 va demanar a Geralt Camp, llavors vicari de la parròquia, 6 quarteres de mestall segolós, amb la promesa que, uns mesos més tard, li tornaria 5 quarteres i mitja de froment, un cereal més apreciat. També el 1565 l'amo del Grau va haver de manllevar blat, civada i mestall, per un valor conjunt de 8 lliures i mitja, al vicari, que havia canviat i es deia Antoni Bòria. Els vicaris canviaven sovint, perquè el rector no residia al poble i llogava la parròquia per un preu fix. Els vicaris recollien dels pagesos els delmes en espècie i per això disposaven d'una bona reserva de blat per vendre.

El 1566 Joan Sebastià Grau, major, va comprar a Joan Vila (de l'actual Tatger)

8 mesures d'oli i dues càrregues de vi vermell. En va pagar en total 10 lliures.

El 1567 va comprar a un home de Terrassa dues vaques de pèl vermellós, d'un any d'edat. La dada més tardana referent a aquest personatge és de 1576, quan va declarar que devia 19 lliures a la vídua d'un mercader de Manresa, en concepte de 9 quintals de "ferro tercejat" que havia comprat al seu home.

En allò que fa referència a la vida familiar, tenim que el 1557 es va casar la Francina, mitja germana del Joan (II), ja que era filla del Sebastià Grau i de la segona muller Joana, amb Pere Trull, àlies Jaumeandreu. Aquest Trull era l'hereu del mas Bosch de Monistrolet, la casa pairal d'on procedien tots els Trull que es van escampar per Fals en aquella època. Com a cap de casa, el Joan va ser l'encarregat d'entregar les 33 lliures del dot a la germana, juntament amb una peça de tela de bruneta, una flassada de mida mitjana i les altres coses de l'aixovar. Per poder fer front a la despesa extraordinària, va haver de manllevar diners, en forma de censal, a un canonge de la Seu.

El 1564 es va casar un altre mig germà de l'amo del Grau del Sebastià. Va ser l'Antoni Joan Grau, que va unir-se amb Domengona, germana de Joan Carrera, àlies Fondera, un occità procedent del lloc de Banyeres de Bigorra. El Fondera va cedir a la parella l'ús per cinc anys del mas Prat (actualment la Gabriela), que el francès tenia arrendat.

El Joan Sebastià (II) estava casat amb una dona anomenada Violant, amb qui va tenir, com a mínim, dues noies, la Joana i l'Agnès, i un noi, el Joan. La primera de les filles que va marxar de casa va ser l'Agnès Beneta, que va fer esposalles amb Pere Ferrer, de Sant Sadurní (bisbat de Barcelona), ferrer d'ofici, i amb qui va anar a viure a Manresa, en una casa fora de la muralla de Valldaura. La noia va endur-se un dot de 30 lliures i una caixa, on entre altres peces de roba hi havia un mantell d'estamenya de Reus, una gonella groga i un jaquet morat.

El 3 de febrer de 1564 va ser un gran dia, perquè es van concertar, ni més ni menys, que tres matrimonis entre membres de dues famílies, els Grau i els Puig. Els Puig eren de Santa Creu de Palou, una sufragània de Mura, i aquell dia l'hereu del Puig es va comprometre amb la Joana, filla del Joan Sebastià Grau (II) i Violant. Al mateix temps, es va aparellar l'Elisabet Puig amb Joan Grau (III), hereu del Grau. Per arrodonir l'intercanvi, el vell Joan Grau, que havia enviudat de la Violant, va quedar-se l'Agnès, una altra filla soltera dels Puig. Els dots i els aixovars van ser equivalents, de manera que ningú hi va guanyar o perdre.

El vell Grau es va animar amb la dona jove i va augmentar la família amb una noia més, a qui van posar Francina. Molts anys després, aquesta s'acabaria casant amb el fuster Tomàs Generas.

El Joan Grau (II) deuria morir segurament el 1575 o poc abans. Va deixar l'heretat en situació complicada, ja que abans de morir l'havia arrendada a Gaspar Morera, que procedia del mas Bruquesses de Rajadell. El 1576 el Morera la va subarrendar a Antoni Campserver per un espai de tres anys, a raó de 12 lliures anuals. Li va cedir tota l'heretat excepte una caseta dita el Safronet i una vinya vella situada al costat del camí de Fals. Però no deuria trigar gaire el següent amo de la casa a recuperar les terres.

Aquest era el Joan o Joan Sebastià (III), el qual ja no estava casat amb l'Elisabet Puig, que havia passat a millor vida, sinó que ho estava amb Joana. Amb la primera dona, el Joan havia tingut el Benet i l'Agnès Antiga, i amb la segona va tenir el Valentí i l'Antoni.

El Benet va ser el seu successor, i quan aquest va morir sense descendència, el lloc el va ocupar el Valentí. L'Agnès Antiga va fer parella amb Jaume Pallarès, serraller, i l'Antoni Joan amb Jerònima, filla de Valentí Orpina.

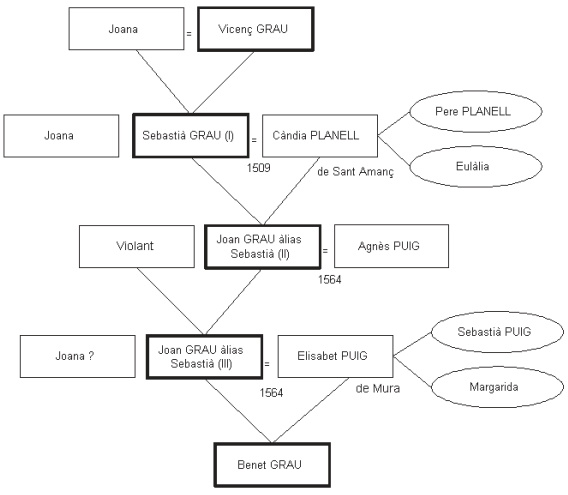

El 1578, el Joan Sebastià i la Joana, per aconseguir les 90 lliures que els calien per tapar alguns forats, van vendre's a carta de gràcia a Bernat Oliveres de Cantacorbs una feixa amb sis olivers, dita "Gibergues", i una peça més gran coneguda amb noms diferents; "la Coma de la Font", o també, "la Cabanyeta", "el Recau", o "els Salsers". La part venuda afrontava amb terra dels veïns masos Grau (del Maties), Vila (Tatger), el Torrent de la Font que baixa del Grau, i la Costa de Sant Martí. Actualment aquests topònims ja no formen part de la memòria col·lectiva.

El 1579 es va vendre a carta de gràcia per 52 lliures unes feixes pertanyents al Colomer a Salvador Torra, un sastre de Manresa que vivia Fals. El 1581 va pagar al blanquer Joan Riudor dues anyades de la pensió d'un censal que havien venut al blanquer el 1565. El capital era de 100 lliures i cada any s'havien de pagar 5 lliures,una càrrega prou feixuga. Aquest censal, sumat a altres deutes acumulats pels Grau en el transcurs del temps van acabar provocant que la hisenda fes fallida i s'hagués de vendre el mas. El 1582 el mercader Jaume Coromina va fiar al Joan 15 lliures i 4 sous, per 15 canes de drap burell i una quartera de blat que li va comprar a la botiga.

El Joan Sebastià Grau (III) deuria morir aproximadament cap a l'any 1585. Després de portar dol per ell una temporada, la vídua Joana va refer la seva vida al costat d'un altre home, Antoni Rius d'Artés. En marxar del Grau va reclamar el dot, però el nou hereu només n'hi va poder pagar una part, quedant-li a deure 45 lliures. Va quedar al davant de la casa el jove Benet Grau, que aviat es va adonar que no era capaç de tirar endavant i va decidir vendre el mas a Esteve Torra, tal com es va estudiar en detall a la segona part de la història de la casa.

Mas de Cantacorbs

Els primers pobladors del territori arrabassat pels nobles cristians als sarraïns s'aixoplugaven en construccions precàries, poca cosa més que simples barraques, d'una sola planta, on convivien ensems homes i animals domèstics. Aquestes vivendes primitives o "albergs" es bastien amb pedres i troncs, de vegades adossades a un cingle de roca o aprofitant alguna balma. En alguns llocs encara es poden veure certes marques a la roca, on s'encastaven les bigues de la teulada, per exemple al cingle que hi ha sota de les ruïnes de ca la Pona.

Deixant a part el Castell, fa de mal dir quina és la casa més antiga del terme de Fals. Podem citar però, la primera referència explícita que hem trobat d'un mas. Es tracta d'un pergamí que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, datat el 23 d'abril de 1042. No és fàcil de llegir, però es pot arribar a entendre que Pere Poncio o Ponç, senyor del castell de Fals, juntament amb Arnau Bernat, vicari i batlle del Vescompte de Cardona, cedeixen a Berenguer Guillem i a la seva muller Sança, un maset erm anomenat "chanta corbos", que els havia pervingut per eixorquia. A continuació es detallen les afrontacions o límits del terreny del maset, essent la referència més entenedora la que diu que llinda per l'oest amb el camí públic. La cessió es fa a canvi d'un cens anual d'un parell de gallines i cinc sous en diner.

Cal fer un parell d'aclariments. Arnau Bernat no era cap capellà, sinó que vicari volia dir representant o delegat del Vescomte, el senyor del terme. L'eixorquia era un dels mals usos a què estaven sotmesos els serfs per part dels senyors feudals. Era el dret que tenia el senyor de quedar-se amb l'herència dels pagesos de remença que morien sense deixar descendència.

Segons el que acabem d'esmentar, resultaria doncs, que una de les cases que té les arrels més velles de les que existeixen actualment al poble seria la casa de Cantacorbs, actualment anomenada Oliveres del Pla. La construcció actual es va fer el 1921, però segurament algunes de les

Antiga mola de pedra pinyolenca

seves pedres, que van ser aprofitades de la casa vella que hi havia al costat i que va ser enderrocada per fer lloc a la nova, podien haver format part de l'edifici esmentat en el pergamí. És de destacar que es van recuperar de la casa vella dues moles de molí, una d'elles molt arcaica, les quals deurien haver servit en temps reculats per moldre gra, segurament accionades per una parella de bous. Una d'aquestes moles ha estat reutilitzada com altar a la capella del Grau, mentre que l'altre es troba al costat del Torrent. Aquesta mola és de pedra pinyolenca i mesura uns 150 cms de diàmetre.

En tot cas, queda demostrat que el topònim "Cantacorbs", que designa la casa i el torrent que baixa del Grau, és ben antic i arrelat en aquest indret del poble.

En respecte a l'etimologia del nom, si bé en principi semblaria que fa referència als crits que solen fer aquesta mena d'ocells, un ornitòleg a qui hem consultat el cas, ens ha assegurat que es poc probable que els corbs es reunissin a l'entorn del torrent, ja que aquestes aus solen viure a la muntanya, i quan baixen al pla prefereixen terrenys més oberts. El més versemblant és que fossin garses les responsables de la cridòria que va donar nom a l'indret. De fet, encara avui en dia una colònia d'aquests baladrers còrvids, de plomatge negre i blanc, fa el niu a les branques altes dels oms i pollancres que es troben al Torrent de Cantacorbs.

Antigament, els habitants d'un mas eren coneguts amb el seu nom de pila seguit del nom del mas, però més endavant la denominació es va fer hereditària i va convertir-se en el cognom de la família, independentment de si seguien vivint al mas o no.

En el capbreu de 1303 hi figuren dues persones que tenen un mas a la part de Cantacorbs. Jaume de Cantacorbs i Ramon Jussà de Cantacorbs. Els dos vassalls van declarar que pagaven al senyor els censos acostumats en espècies, però a més a més, el Ramon pagava dues gallines cada any. El 1342 el cap de casa és Bernat de Cantacorps, el mateix que el 1344 surt com avalador dels 50 sous del preu d'una vaca de pèl vermell que va comprar Jaume Serra, un altre pagès de Fals.

El Bernat i la seva dona Constança van engendrar a Jaume de Cantacorbs, el qual va unir-se amb Sibil·la, filla de Pere Pasqual. El 1376 el Bernat ja era difunt i la seva vídua estava casada en segones núpcies amb Guillem de Torre, de Fals. El Jaume va trobar-se amb l'obligació d'haver de restituir a sa mare l'aportació dotal, que estava garantida pels béns del mas. El juny de 1376 el Jaume va donar per aquest concepte a la seva mare i al seu padrastre el mas Verdaguer, una propietat que estava unida a Cantacorbs. Aquest capmàs Verdaguer, junt amb un altre anomenat Torrades, encara figuraven com a masos rònecs en les escriptures de finals del segle 18è.

Després d'un temps sense notícies, trobem el 1389 Jaume de Cantacobs, fill de Ramon de Cantacorbs, casant-se amb Constança, una de les filles de Guillem de Comdals, l'amo i propietari del mas Comdals de Manresa, un mas molt antic situat a la vora del Cardener. El Ramon va prometre donar al seu fill 1.000 sous de billó de tern en tres terminis. El pare de la Constança va donar als futurs casats el mas Prat, un mas que posseïa al Pla de Cirera de Rajadell.

El 1409 surt documentat un Ramon, fill de Ramon de Cantacorbs, mentre que el 1416 els amos del mas encara es deien Cantacorbs, si bé ignorem el nom.

El 1446 l'hereu i propietari del mas Cantacorbs era Salvador Lobosa, de Castellar, fill emancipat de Gisbert Lobosa. Estava casat amb Caterina, filla de Francesc Morrolius i Agnès Corrons, pubilla i mestressa del mas Corrons de Manresa. No tenim ni idea de com va pervenir la propietat al Lobosa, ni tampoc com va passar al següent propietari, el Francesc Casellas de Camps.

El darrer dia de novembre de 1452, Francesc Casellas va vendre a Joan ça Vila, del terme del Castell de Fals, tot el mas Cantacorbs, amb el seus horts, hortals, farraginals, pastures, pous, fonts, aigües, sèquies, boscos i garrigues, prats i deveses, arbres fruiters i no fruiters, terres, honors i possessions, cultivades i ermes, plantades i no plantades, etc, etc. El mas era un alou del Comte de Cardona i va ser venut pel preu de 110 sous, una quantitat ridícula, però és que en aquell temps la majoria de masos estaven abandonats i la terra no valia res. Els testimonis de la compravenda van ser Pere de Bacardit de Fonollosa i Bartomeu Figuera de Castelltallat.

Joan ça Vila era del mas de la Vila, és a dir de l'actual Tatger. No hem trobat documentació d'aquest període, però se suposa que els Vila van perdre aviat el domini de la major part de Cantacorbs, amb excepció de la porció coneguda com el mas Jussà o de la Font Jussana. Aquestes serien les terres que a finals del segle XVIII van començar a establir a parcers vinguts de fora, i que van donar origen als nuclis de població del Raval d'Oliveres i les cases disperses del Clot de la Fassina i el Torrent de Cantacorbs, tal com hem pogut llegir en les planes d'aquesta revista, en ocasió de la història de les diverses cases d'aquesta zona.

Després d'un espai buit de notícies de mig segle de durada, arribem al mes d'octubre de 1500, quan trobem que al mas hi viu Bernat Grau de Cantacorbs. Aquest dia el Bernat va comprar per 25 lliures el mas de les Ulzines o Alsines de Castellatllat al seu propietari Miquel Ulzina, que l'havia abandonat i vivia a Olesa.

El Bernat el trobem documentat per primer cop el 1498, en ocasió de la compra que va fer d'un mas a Monistrolet anomenat el Trull de Comadoy. En va pagar 10 lliures a la Joana, qui l'havia heretat del seu pare Pere Joan Trull, àlies de Comadoy.

El Bernat provenia del mas Grau del Pubill o Grau Gros de Fals, essent-ne el seu germà Maties, l'hereu. Que eren germans se sap per un document de venda del 1503. El Maties va vendre al Bernat un mas del terme de Manresa anomenat Rourich, o també Romaguera, o també de la Costa de Collbaix, que avui en dia es coneix com la Morera. El mas pagava un cens anual a la Seu consistent en 5 sous en moneda, un pollí i un cabrit. La venda es va efectuar per 45 lliures.

El 1506, un tal Pere Gispert de Manresa va reconèixer que devia al Bernat 40 lliures per un parell de mules que aquest li havia venut. El 1520, el Bernat va cedir a la seva filla petita Eulàlia i al seu gendre Joan Cases, que era hereu del mas Besora de Juncadella, la propietat de l'Alzina de Castelltallat que havia adquirit sis anys abans.

A causa del Bernat, el mas va passar a dir-se Grau de Cantacorbs, denominació que a la següent generació va canviar a Oliveres. Aquest canvi i la continuació de la història la poden llegir en l'article que es va publicar dedicat al mas Oliveres de Cantacorbs.

Bernat de Falchs

Era fill de Guillem de Falchs, castlà del castell, i de Sibil·la de Rubinat. Deuria néixer cap a l'any 1285. En el testament que va fer el seu pare el setembre de 1300 va ser anomenat hereu, nomenament que va acceptar, tot comprometent-se a servar el cognom i l'escut amb les armes del seu pare.

Malgrat que el pare seguia vivint, el 1303 Bernat va rebre el vassallatge de tots els pagesos de Fals, que es van presentar davant seu i van declarar els masos, cases i terres que els havien estat cedits pel senyor, així com els censos que pagaven. Aquest capbreu, una còpia del qual s'ha conservat, és un document importantíssim per investigar la història de les cases de Fals.

Elm

Sabem que el seu pare ja era mort el maig de 1307, quan el Bernat va pagar 150 sous a Guillem Olivella, d'Olèrdola, per la compra d'un esclau negre, d'origen sarraí, anomenat Barca. No era l'únic esclau que tenia al seu servei, ja que un document de 1313 fa referència a la detenció indeguda d'un altre esclau seu, també sarraí convertit, que es deia Nicolau. La possessió d'esclaus no era res d'extraordinari, ja que al llarg d'aquell segle, i fins i tot del següent, molts nobles i burgesos rics en tenien. El seu preu era elevat i s'utilitzaven normalment en tasques domèstiques i de confiança. De vegades gaudien d'una gran influència sobre els seus amos. Els esclaus solien ser presoners fets en les campanyes militars que la corona catalana portava a terme al Mediterrani. Si eren capturats "en bona guerra", com en deien, la seva possessió era legal i es podien comprar i vendre lliurement.

El 1309, el vescomte Ramon Folc de Cardona, senyor natural del Bernat, li va cedir una casa que s'havia construït dins del recinte del castell de Fals. El mateix vescomte el 28 d'octubre de 1310 va donar-li permís per reformar i engrandir el molí que hi havia a baix a la riera, autoritzant-lo a prendre la pedra necessària per les obres del casal i la resclosa. El 1316 el vescomte li va cedir, suposem que a canvi d'una compensació econòmica, la percepció dels drets de moltura del molí.

La relació del castlà amb el seu senyor no sempre era planera, sinó que ara i adés sorgien conflictes entre ells, però les crisis se solien resoldre amistosament a través d'alguna persona interposada. És el que va passar, per exemple, el 1313, quan el vescomte es va queixar sobre el repartiment dels guanys que donava "una tafureria" (local on era permès beure, jugar a cartes i daus, i altres coses que ens imaginem) que s'havia autoritzat a Fals. El 1314 també van tenir un conflicte de jurisdicció sobre les multes imposades per un cas de violació a unes dones i l'agressió a un jueu.

També hi havia friccions entre els diversos batlles de Fals, ja que el domini no era exclusiu de la família Falchs, sinó que altres nobles hi tenien drets.

En la seva condició de cavaller, una de les obligacions que tenia Bernat de Falchs era posar-se sota les ordres del seu senyor quan era requerit. Els cavallers tenien bons cavalls i armes i un acompanyament d'escuders i homes d'armes. El 1335 el vescomte Huguet de Cardona es va aixecar contra el rei i aquest va demanar als consellers de la ciutat de Manresa que l'ajudessin a combatre la rebel·lió. Una companyia d'homes de Manresa va fer diverses incursions sobre els interessos dels Cardona i va atacar Fals, Castellfollit i altres llocs. Com a resultat, diverses cases de Fals van resultar incendiades. Bernat de Falchs va escriure una lletra el 1340 a Berenguer de Pontils, castlà del castell de Santa Fe, perquè en el termini de vuit dies es presentés armat de cap a peus amb els seus homes a Tremp, on el Rei estava organitzant la seva host, a punt d'engegar una expedició militar contra els enemics.

Un altre paper que li tocava jugar al Bernat, com a castlà i delegat dels Cardona, era impartir justícia als seus súbdits. Ostentava la jurisdicció baixa, o "mixt imperi", que li permetia posar multes i empresonar, però no castigar corporalment o condemnar a mort, que era una prerrogativa de la jurisdicció alta, o "mer imperi". El 1316 va imposar una multa simbòlica de 2 sous al pagès Berenguer Alzina, per haver tallat uns arbres d'un bosc que no era seu. El 1318 va condemnar a Pasqual Vila a pagar 50 sous, acusat d'haver robat un martell a la farga. El 1329 tenia tancat a la presó del castell a Pericó Miralda, el qual havia agredit a un fill de Bernat Vila.

Bernat havia heretat dels seus avantpassats, juntament amb el feu de Fals, altres possessions. Alguns dels dominis havien anat a parar a la família per via de matrimoni. A més de Fals, tenia els castells de Santa Fe i Talladell i el lloc de la Corbella. El feu de Talladell el tenia cedit per l'ordre militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. També rebia part dels censos dels termes dels castells de Montroig, Òdena, Llengua Eixuta, Calders i Guardiola, prop Bagà. El castell de Santa Fe era un alou franc, és a dir, n'era l'amo absolut, així com d'una casa situada a la vila de Torà, i del mas Torreblanca de Fals. Per això aquest mas tenia una situació jurisdiccional particular i diferent de la resta de masos del terme.

Al llarg de la seva vida, el Bernat va augmentar el patrimoni personal amb noves adquisicions, de manera que era un home ric i poderós gràcies a les rendes de les propietats i els privilegis de què gaudia la noblesa.

El setembre de 1319 va comprar un hort situat al costat del Molí de Fals. Dins de l'hort hi havia un colomar, i s'extenia des del portal del molí fins a la bassa, d'una banda, i arribava a la riera, per l'altra. El va comprar a Ramon Alzina i en va pagar 300 sous. El 1325 va aconseguir ampliar el terreny al voltant del molí, permutant amb l'Alzina una feixa amb una peça anomenada el Mallol, al Pla de Sant Miquel. Aquest topònim ens és ara desconegut.

El Bernat tampoc va negligir les qüestions espirituals, tan importants al seu temps. El més destacable va ser la construcció de la capella de sant Joan Evangelista, que va pagar de la seva butxaca. No es va limitar a les obres, sinó que va voler garantir la pervivència del culte en el nou altar. Per això el va dotar d'una capellania o fundació per tal de sufragar les despeses de manteniment. Va assignar a l'altar un prevere o beneficiat (el primer va ser el seu parent Berenguer Avella), i una dotació econòmica

que bastés per resar-hi misses per la seva ànima i pels fidels difunts. En el testament, que després veurem, hi va destinar diversos censos, per valor de 300 sous, que rebia de la ciutat de Manresa, de Santpedor i del lloc de Fals.

Bernat de Falchs es va casar amb Sibil·la i va tenir una nombrosa descendència. El nois Bartomeu, Asbert i Bernat, i les noies Agnès, Esclarmonda, Sibil·la i Blanca. Una part d'ells va dedicar-se a la religió. Així, el Bernat es va fer frare, la Sibil·la, monja al monestir de Sant Pere de les Puel·les, i la Blanca, monja al monestir de Santa Maria del Pedregal. Els altres germans es van casar. L'Asbert ho va fer amb Elionor de Rajadell, però no van tenir fills. L'hereu Bartomeu va unir-se el 1342 amb Saura de Copons. El dot va ser de 28.000 sous, al qual va respondre el Bartomeu amb un escreix de 14.000 sous. L'Agnès la van casar el 1314 amb Bertran de Canyelles. Segons els capítols matrimonials, els pares li van donar un dot de 15.000 lliures, 12.000 del pare, 2.000 de la mare, i 1.000 llegades per un besoncle per part de mare. L'Esclarmonda la van donar el 1337 a Ramon de Pinell, juntament amb 28.000 sous. Aquestes quantitats són un clar exponent de la riquesa de la família.

El 23 de novembre de 1339 va fer testament Sibil·la, la muller del Bernat. Va demanar ser enterrada al peu de l'altar de Sant Joan Evangelista i va deixar petites quantitats a totes les esglésies de Fals i de les rodalies, tal com era costum de fer. Va fer hereus, a mitges, els seus fills Bartomeu i Asbert.

El primer dia d'agost de 1348 Bernat de Falchs va dictar el seu testament a Berenguer Avella, prevere de Santa Fe. Va triar com a marmessors a Guillem de Corbella, Berenguer de Claret, Pere Dianta, el seu fill i hereu Bartomeu, i a fra

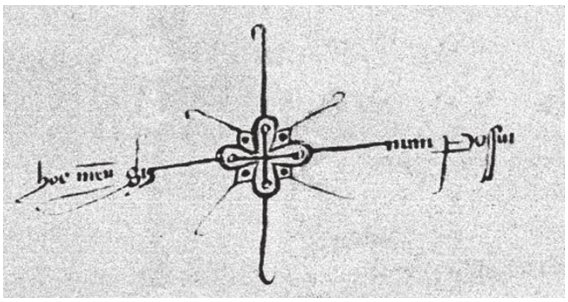

Signatura al peu del testament de Bernat de Falchs

Ramon Ferrer. Fra Ramon era frare carmelità i confessor del Bernat. Va manifestar el seu desig de ser enterrat al cementiri de Fals, deixant 3.000 sous pels funerals. Va especificar les donacions per misses que s'havien de fer a cada una de les esglésies i altars. A l'església de Fals, a més de l'altar de sant Joan, que ell mateix havia fet construir, n'hi havia tres més, dedicats a sant Vicenç, sant Nicolau, i santa Maria. Com a garantia dels 3.000 sous deixats al clero, va posar en penyora la vaixella de plata i el seu equipament militar; les armes, els arnesos i els cavalls.

A la filla Agnès li va llegar només 100 sous, ja que considerava que el dot que havia rebut era suficient. Al fill Bernat li va destinar 1.000 sous i 50 a la seva néta Sança, filla de Ramon de Pinell. A Bartomeu de Fals, a més de la castlania de Fals, li va deixar la fortalesa de Santa Fe i la resta de castells i termes, així com les possessions que tenia en alou franc.

No se sap amb exactitud quan va morir el nostre personatge, però en tot cas, abans de 1355, quan el seu hereu i successor va retre homenatge de fidelitat a Hug, el vescomte de Cardona.

La salut pública

Els nostres avantpassats no tenien gaire mitjans per lluitar contra les malalties i el dolor. No hi havia metge al poble i quan un queia malalt l'únic que podia fer era prendre els remeis a base d'herbes, que es transmetien de generació en generació. En aquesta revista ja vam publicar un recull de diverses receptes de la medicina tradicional.

De tant en tant, feien la seva aparició les plagues, com la terrible pesta negra de mitjans del segle XIV, que delmaven la població. No hi havia més remei que l'aïllament dels malalts i esperar que la pesta fes el seu fet. Les ciutats tancaven les portes de les muralles per evitar el contagi i els que podien fugien a refugiar-se al camp. La darrera epidèmia a gran escala va acórrer a mitjans del segle XIX i va provocar morts a tot arreu, però no tenim dades de com va afectar a Fals. Disposem però, d'un testimoni de primera mà dels fets en el dietari de Josep Galí, l'amo del mas Boixeda. Va escriure:

Lo dia de la Mara de Deu de agost del any 1854 se declará lo colera a Manresa y enseguida als poplas veins, cosa de molta consideracio. La jent fugian de las poplacions y en algunas casas de cam tambe abian sos treballs. En esta, baren beni lo Enrich de Manresa ab tota sa familia, que eren 18 de familia. Se baren está 55 dias y no barem tení cap disgust, ni ells ni nosaltres, y barem quedá mol amichs y mol agraits de fer los est favor, y gracias donam a Deu de no aber tingut cap disgust del colera.

Els pobres no s'ho podien permetre, però quan els rics no estaven bons tenien la possibilitat de consultar un metge de Manresa i comprar medicaments a ca l'apotecari. Per la documentació, sabem que la vídua de Jeroni Campserver es va gastar el 1.679 lliures i 14 sous a ca l'apotecari Joan Daví de Manresa en medicines que havia pres el seu difunt marit. El metge Francesc Pla va pujar a Fals a visitar l'hereu Joan Torreblanca els dies 5, 9 i 10 de setembre de 1732, cobrant 4 lliures i 4 sous per la feina. No va servir de gran cosa, perquè el jove hereu va morir l'11 de setembre. Posteriorment es va pagar al farmacèutic Francesc Ribot un compte de 2 lliures i 2 sous per diverses potingues. També es van pagar diners a l'apotecari de Manresa Maties Grau.

Algunes persones concertaven amb un metge un sistema de previsió conegut com la "conducta", una mena d'assegurança d'atenció mèdica a canvi d'un preu fet. Els amos del mas Boixeda van aconductar un metge entre els anys 1766 i 1769, amb una quota anual de 6 quartans de xeixa.

Els que no podien pagar un metge o no hi creien, tenien l'opció de fer-se visitar per un curandero. De vegades es curaven les malalties i de vegades no. Com a exemple dels

La pesta

mètodes emprats pels curanderos tenim una carta que un d'ells, anomenat Antoni Buada, va enviar a l'amo de Torreblanca. La carta no porta data, però s'estima que és de mitjans del segle 19è.

Vista la relasio de la vostra desgana, lo que jo sento es que aveu de pendre un porronet de vi blanch i posari 2 ho 3 brots de donsell y una dotsena de ginebras negras. Fero estar al sol, y a la nit retiraro dins el quarto, y cada mati ne beura mija taseta continuament 8 matins. Tambe pendreu una bresca seca y esta la escalfareu un poch y vos la posareu sota la mamella de hont teniu lo dolor, y esta es bona per diferents vegadas, tornant la ha escalfar, y si lo ventra vos dona pena, pendreu un tros de tela de molto de un pam y mig, a tot quadro, y esta se escalfara en aigua bullida en grana de fonoll, y quan sia ben blaneta, posar la sobra del ventra, y pasadas 3 ho 4 horas, tornarla ha escalfar y tornar losi posar, y aixis continuan 3 ho 4 vegadas, que es quant jo sento per lo present, salvo en tot lo parer del metje que vos visita, que ell disposara millo que jo.

No hem sentit a dir mai que hi hagués hagut un curandero a Fals, no obstant això, hi ha persones ancianes que encara recorden que el Marcel·lí Planas, de cal Canyol, i el Joanet Grau, de cal Mestre, eren els homes del poble que sabien fer certes pràctiques senzilles de curació, com immobilitzar algun membre fracturat o arreglar els "espatllats".

El que no faltava mai en un poble, per petit que fos, era la llevadora, una dona amb experiència que assistia a les demès dones en el tràngol del part. Aquest era un moment molt delicat, ja que si les coses anaven revesses, hi havia una alta probabilitat que la criatura morís. Les seqüeles del part tenien també sovint conseqüències desastroses per la mare. Malgrat la bona voluntat de la llevadora, la mortalitat infantil s'enduia a la tomba una bona part dels nascuts.

Hem recollit una evidència bastant antiga de l'activitat de les llevadores. En la visita pastoral que el Bisbe va fer a Fals l'octubre de 1767, va fer aquesta recomanació al rector: *... com lo Sagrament del Baptisme sie sagrament de tanta necessitat, y moltas vegadas per repentinas urgencias lo han de administrarlo los laichs, manam al senyor rector instruesca al poble de la materia, forma e intencio per al valor de dit Sant Sagrament, y no permetia que en sa parroquia dona alguna fassa ofici de llevadora sens constarli estar degudament instruhida en tot lo sobredit, perque de aquesta ignorancia sen segueix moltas vegadas lo efecte mes funest, com es quedar privada la Anima de la criatura pera sempre de veurer a Deu ...*

Segons el record de les persones més velles, a Fals hi havia dues dones que s'ocupaven dels parts, la Llúcia Casas, de cal Cinto, i l'Angeleta Soler, de cal Mestre.

La medicina entesa com una disciplina acadèmica va fer la seva aparició a les nostres contrades a mitjans del segle 19è. A la Plaça Major de Fonollosa hi ha una casa vella, que pertany al mas de la Vall, que té una llinda de pedra amb la següent inscripció: "Doctor D.Francisco Oliveres. Medico y Cirujano. 1847" A la mateixa casa hi ha una altra inscripció que fa; "Francisco Oliveres. Apotecari. 1792". El doctor segurament era fill de l'apotecari.

El 1877 ja hi havia un metge resident a Fonollosa que cobrava de l'ajuntament. En consonància amb les inquietuds socials de l'època, es va posar en funcionament una Comissió Municipal d'Higiene, formada per un parell de regidors, el metge, el mestre i el capellà. El 1902 la Comissió va visitar les escoles i les va declarar higièniques, notant que no hi havia hagut darrerament cap episodi de malaltia infecciosa. El 1891 hi va haver el darrer cas de verola al municipi, perquè s'havia instaurat la vacunació als escolars mitjançant limfa vacuna que es feia portar de Barcelona. El 1926 es va publicar un ban municipal, instant als veïns a netejar les quadres i a mantenir les fonts netes, per tal d'evitar les infeccions.

El primer metge municipal de qui es té notícia és Francesc Tarrat de Cortada, el qual, el novembre de 1877 va visitar un home ferit al cap per arma de foc. Els parents de l'home, que era d'una casa dita "Cara de Plata" no van voler declarar l'incident al Jutge. El 1882 va ser substituït per Fulgencio Moner, que només s'hi va estar un parell d'anys. El 1902 la plaça de metge municipal estava vacant i les funcions les realitzava Ramon Vendrell Casas, el metge de Rajadell. Atenia el pobres del municipi i els transeünts sense recursos econòmics. L'Ajuntament li pagava 25 pessetes a l'any. El març de 1905 va assistir un pobre home de Calonge que van trobar ajagut al camí que anava del Raval a la Torre. El metge va dir que el seu mal era la misèria. El van ajudar a aixecar-se i un parell d'homes el van acompanyar, caminant, fins a Manresa.

Després va ocupar la plaça Jordi Ardèvol, però l'agost de 1906 aquest va marxar cap el Pont de Vilomara. Del 1931 al 1933 el metge va ser Francesc Pla Llobet, d'Igualada, i el 1934 el doctor Perez Soriano.

El 1935 va arribar Joan Maria Vilarmau Cabanas, i s'hi va estar fins el 1937. Va ser el protagonista d'un sonat incident durant la guerra. El 27 de gener de 1935 va pujar a Fonollosa la policia a detenir el metge, acusat de ser enemic del règim, però tres regidors de l'Ajuntament van avalar la personalitat política del detingut i van demanar la seva llibertat. Mentrestant, es va congregar davant de casa seva un nodrit grup d'homes, els quals van aconseguir desarmar la guàrdia. Després de l'aldarull popular, hi va

haver un intens debat dins del Consell Municipal entre els partidaris i els detractors del metge.

El dia u de febrer van pujar a detenir novament el metge un grup de militants de la CNT i agents armats de la Conselleria d'Interior de Manresa. Abans d'endur-se'l, es va sotmetre a votació la consideració política de l'acusat. Cinc regidors van opinar que era enemic del règim, quatre van opinar que era de dretes, però que s'emmotllava a les circumstàncies i no era perillós, mentre que la resta no va voler opinar. A la vista de la votació es va acordar procedir a la detenció. Mentre es deliberava, es van aplegar davant de l'ajuntament una colla de dones, manifestant-se a favor del metge i donant crits subversius contra les autoritats.

No se sap que li va passar al metge, però ho va poder contar, perquè a mitjans d'any va fugir i va passar-se a l'Espanya Nacional.

Aquest incident es coneix per un informe que el secretari de l'ajuntament republicà va trametre a la Generalitat, informe que ha format part dels "papers de Salamanca, i que ara ha sortit a la llum pública.

Criatura malalta

El lloc del metge fugitiu el va ocupar Ramon Lletjós de Manresa. En aquell temps el salari del metge municipal era de 375 pessetes per trimestre. Després va venir Joaquim de Llorens Mauri, natural de Barcelona. El 1944 va declarar que havia detectat un cas de diftèria (garrotillo) i va recomanar que es bullís la llet de cabra i vaca, com a mínim tres minuts. El 1946 el metge de la Assistència Pública Domiciliaria era Ramon Fontova, el qual vivia en un pis al carrer de l'església de Fonollosa. L'ajuntament pagava el lloguer del pis, que era de 175 pessetes al mes. El 1952 no hi havia metge titular, actuant de substitut Juan José Ugalde, el metge d'Aguilar. El 1959 el metge era Antonio Pascual Soro, però s'estava a Aguilar i no donava bon servei, perquè quan se'l demanava no hi era. El 1964 el metge era Pedro Rodríguez Barrueco.

Mentre tot això passava a la capital del municipi, els pagesos de Fals s'espavilaven com podien. Alguns d'ells utilitzaven els serveis del metge municipal, però la majoria recorrien al metge de Rajadell, Callús o Sant Joan, depenent del qui tenien més a la vora de casa. El metge més popular d'aquests verals va ser Josep Riera Plans, que tenia la plaça de Rajadell i vivia en una casa prop de l'estació de tren. Abans de la guerra, visitava els malalts a cavall, però cap al 1945 es va comprar una moto, d'aquelles que procedien de l'exèrcit. La conducta era d'unes 10 o 15 pessetes anuals.

El primer metge que va ser assignat a Fals va ser el doctor Ribera. Aquest tenia consulta a Sant Joan i venia un dia la setmana a Fals. Com que no hi havia consultori, a cal Janet van oferir-li desinteressadament un quarto de la casa. A més de rebre els pacients, la Maria de cal Janet prenia encàrrecs per telèfon i recollia les receptes. El consultori de cal Janet va funcionar des del 1958 fins el 1986, quan es va habilitar un espai al costat de la biblioteca del Casal per aquesta funció. El 2007 es va iniciar la construcció d'un nou consultori en el lloc on hi havia hagut la casa dels mestres de l'escola.

Els següents metges que van exercir a Fals van ser Josep Tuneu i Emilio Luesma, fins que el novembre de 1987 va arribar Joaquim Busom Garcia. Primer es va instal·lar al pis de Fonollosa, però més tard es va fer la casa on viu ara, a l'eixample de Fals.

El 1988 es va reformar el sistema sanitari en l'apartat de l'atenció primària, creant-se l'Àrea Bàsica de Salut de Sant Joan de Vilatorrada. Un equip de professionals va passar a ocupar-se de la zona formada pels municipis de Sant Joan, Aguilar, Rajadell i Fonollosa. Des del CAP es garanteix una atenció permanent als pacients, però es continuen les consultes als pobles alguns dies a la setmana. Joaquim Busom va ser durant molts anys el nostre metge, fins que el 2007 va assumir un càrrec de coordinació sanitària i va ser substituït per la doctora Anna Ruiz.

Abans de tancar l'apartat dedicat als metges, és de destacar que al segle 19è hi va haver un fill del poble que va estudiar medicina. Es tracta de Joaquim Grau Casanovas, del Grauet (nascut el 1851). No va exercir al seu poble natal, sinó que va ser durant molts anys metge de Navarcles.

Aquesta visió de la salut pública al llarg de la història no seria completa sense mencionar la figura de practicant. Abans d'haver n'hi cap d'oficial, la tasca de posar injeccions la feia normalment Marcelino Grau, de cal Tinai. També hem recollit testimonis que la mestra Pura Blasa Navarro Bujanda, que va exercir a l'escola del Raval entre els anys 1949 i 1960, posava injeccions als malalts.

El 1980 va ser nomenada per la plaça d' A.T.S. Rosa Vives Viladrich, de Manresa, i des d'aleshores ha estat ella qui ha tingut cura de la salut i les bones pràctiques sanitàries de la població.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Març de 2008, número 46
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
47
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2008, NÚMERO 47

Mas Bastardes (els orígens)

Els primers personatges que porten el nom de Bastardas en aquests verals els trobem en un protocol notarial datat el maig de 1281. Un tal Bernat de Bastardes, habitant a la ciutat occitana de Tolosa, al lloc dit "la Garda", que era fill i hereu de Guillem de Bastardas, va renunciar al cens de mitja quartera d'ordi i 6 diners en moneda, que Bartomeu de Bastardas de Fals satisfeia al seu pare per unes terres cedides. El dia 7 de les kalendas de setembre de 1283, Bartomeu de Bastardas va quedar a deure 52 sous, per raó d'un ase que havia comprat a Manresa. El 1291, Pere de Bastardas de Fals va reconèixer al seu sogre Bernat de Sala, també de Fals, que li havia satisfet 80 sous del dot de la Ròmia, muller del Pere i filla del Sala.

El 1284 es documenta Berenguer Bastardas, marit d'Elissendis. El juny de 1320, Francesc de Bastardas i Maria, de Fals, van manllevar al jueu Josep Baró 54 sous, comprometent-se a tornar el préstec el dia de la Mare-de-Déu d'Agost, junt amb un interès de 18 diners. El setembre d'aquell any qui va visitar la botiga del jueu va ser el matrimoni Ferrer de Bastardas i Eulàlia, els quals van demanar 111 sous, a tornar al cap d'un any. L'interès pactat va ser de 22 sous, la qual cosa representa un interès anual del 20%. El gener següent el jueu els va deixar 132 sous més amb les mateixes condicions.

En un pergamí que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, datat el 27 de setembre de 1328, Ramon Folch, per la gràcia de Déu Vescomte de Cardona, va donar instruccions a Berenguer ça Font, el seu "saig" dins del territori de Fals i Castelltallat, de respectar el dret que tenia Bernat de Falchs de cobrar les parts de les collites que li pertocaven del masos Sant Andreu, Comallonga i Bastardes. El "saig" era un funcionari judicial a les ordres del senyor feudal.

El 1340 es va casar Pere Bastardas, fill del difunt Pere, amb Ròmia, filla de Bernat i de Ròmia, la pubilla del mas Draper del Gual de Manresa. En casar-se amb una noia de posició, el Pere va adoptar el cognom Draper del Gual. El 1346, Bernat de Bastardas va consignar al seu germà Pere Draper un parell de bous rogencs i un ase de pèl ros. El 1395 va fer testament Geraldona, muller d'Amat Bastardas. Va deixar diners a diverses esglésies de les rodalies i va fer una contribució per sufragar un calze per l'altar de Sant Mateu, a condició que el calze fos de plata. Uns mesos més tard va fer testament Amat Bastardas, ja vidu de Geraldona, que s'anomena amo del mas Bastardes. Aquest document, actualment perdut, és doncs el més antic que fa referència expressa a la propietat del mas en qüestió.

Cada vegada que surt citat el mas Bastardes s'especifica que és de la parròquia de Sant Mateu i del terme de Fals. Normalment sol correspondre el territori d'un municipi amb el d'una parròquia, però en aquest cas, i també en el del mas Sant Andreu, no és així. Aquestes heretats es troben a la part nord del terme de Fals, llindant amb el terme veí i molt més allunyades de l'església de Sant Vicenç que de la de Sant Mateu, la qual cosa explica el fet que les divisions administrativa i eclesiàstica no coincideixin. De fet, aquests masos, i algun altre de la zona, tenien la seva pròpia parròquia, la de Sant Andreu de Bages, encara que posteriorment va acabar sent una sufragània de Sant Mateu.

A continuació trobem dos fills de l'Amat, el Bartomeu i el Bernat. El Bartomeu era l'hereu i el 1419 va comprar per 11 lliures a Jaume Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada, un mas situat dins de la parròquia de Sant Andreu, el qual estava subjecte al Benefici de Santa Eulàlia de Cardona. En el document hi ha un espai en blanc allà on hi havia d'haver el nom del mas. Suposem que és el mas rònec anomenat "el Maset", que va estar sempre més vinculat al mas Bastardes.

El 1431 el Bartomeu va fer tractes amb el mercader Bernat Seguí i li va comprar una mula de pèl rogenc. En va pagar 35 florins d'or, fraccionats en dos anys. El 1433 va declarar que devia 35 florins a Guillem de Soler Bos de Fals, d'acord amb una acta dipositada a la rectoria. La seva darrera aparició documental va ser el 1439, en un conflicte entre molts pagesos de la zona, on surt al costat del seu fill Joan Bastardas.

El seu germà Bernat va aconseguir del procurador de la vídua de Galzeran de Sentmenat, l'arrendament de les rendes de tot el terme de Fals durant un període de tres anys, començant el 1425. També hi anava inclosa

l'explotació del Molí de Fals, un dels actius dels Sentmenat que generava més guanys. L'arrendament es va pactar pel preufet de 60 lliures i 10 sous cada any, una quantitat certament elevada. El 1428 Bernat Bastadas va comprar al mercader Jaume Sarta de Manresa tres masos a Joncadella. El mas Besora tenia cases habitables, però els masos Copons d'Olius i Camit (?) estaven ensorrats. El preu de venda va ser de 100 lliures, i li va caldre els avals del seu germà Bartomeu, de Francesc Sala de Fals i de Galzeran dels Molins de Sant Martí de Torruella. En instal·lar-se a Joncadella, va ser conegut com Bernat Bastadas, àlies Besora, i el seu fill ja es va dir simplement Pere Besora.

Joan Bestardes va casar-se amb una dona anomenada Blanca, de la qual només se sap que va fer testament el 1454. El 1459, Joan Bestardas de Fals, parròquia de Sant Mateu, juntament amb Joan Martí, de Claret dels Cavallers, van pagar 10 lliures que devien a Maurici de Peguera, donzell, de la ciutat de Manresa. El 1461 va fer acte de presència a la plaça de Sant Mateu i allà, en presència de testimonis, va declarar que estava disposat a satisfer a Joan Garriga de Sant Salvador de Torruella allò que li devia en concepte de soldada. El rector va aixecar acta de tal declaració d'intencions.

El Joan va testar el 25 d'agost de 1465. Va fer marmessors a Jaume Rovira, de la parròquia de Sant Andreu, i al seu fill i hereu Antoni. Al final del testament va adjuntar una llarga llista de pagesos amb els deutes corresponents. No va durar gaire més, perquè el 1467 el seu fill Antoni Bastardas, que era major de 20 i menor de 24 anys, ja constava com hereu del mas. També va heretar un mas a Camps anomenat el Puig de la Vall. El mas estava sota el domini de la Pabordia de la Beata Maria de Caselles, que en rebia una gallina i 17 sous de cens. Com que no li interessava mantenir-lo, l'Antoni va restituir el mas l'abril de 1469 a Jaume Torra, canonge de la Seu i Prepòsit de Caselles.

El 1475 es va casar la Bàrbara, filla del difunt Joan, amb Joan de Caldoliver, fuster de Manresa. Es va fer càrrec del dot l'Antoni, germà de la núvia, qui, a més de 35 lliures, va donar-li un llit parat.

L'Antoni Bastardas no era pagès ni s'estava al seu mas, sinó que era traginer i residia a Manresa. Per raó del seu ofici havia de tractar amb animals. Així, el 1503 va vendre's a Bartomeu Cererols una mula de pèl roig pel preu de 14 florins, i el 1506 en va comprar una de negra al traginer Francesc Fabrés per 26 florins d'or.

Les terres de Fals les tenia llogades, tal com es pot veure en un contracte d'arrendament de 1506. Va cedir per 9 anys el seu mas a Bartomeu Otzet, de la parròquia de Sant Feliu de Monistrol, terme del Castell de Calders, a canvi de 30 lliures i que aquest li lliurés cada any 4 quarteres de froment bo el dia de la Mare-de-Déu d'Agost. Van quedar que si l'Otzet volia fer obres havia de demanar permís a unes persones de confiança que va designar el Bastardas. A continuació, l'Antoni es va gastar una part dels diners del lloguer per satisfer al paraire Sebastià Pertusa 20 càrregues de vi que li havia venut.

El 23 de març de 1510 va fer testament Antoni Bastardas. Era vidu de la Rosa i estava casat en segones núpcies amb Magdalena. Va demanar ser enterrat al Carme, en una tomba pròpia que tenia a la capella de Sant Salvador. Va fer hereu a Francesc, que tot just era un nen, mentre que a la filla Agnès, ja vídua del fuster Jaume Agrament, li va deixar 15 sous pels drets de legítima. Al final del testament va fer memòria que tenia un deute de 4 lliures i 4 sous amb un mercader de Barcelona, en penyora del qual el mercader tenia una copa de plata de 8 unces de pes.

La seva dona Magdalena va fer dos testaments. El que va fer el novembre de 1503 té un valor històric, perquè va disposar que es construís un oratori, de pedra i calç, al cap de la pujada del rieral del Cardoner, venint del monestir de Montserrat, en el camí de Santa Caterina, en el qual fos venerada una imatge de la Beata Verge Maria. En aquest oratori, anomenat de la Guia, s'hi va aturar a fer oració uns anys després sant Ignasi de Loyola, i diu la llegenda, que la Mare-de-Déu li va assenyalar la cova on havia de fer penitència pels seus pecats, cova que es trobava a l'altre banda del riu, just davant de l'oratori sufragat per la Magdalena. El darrer testament el va fer el 1521, i lògicament, va fer hereu a l'únic fill Francesc.

Aquest Francesc no tenia cap intenció de viure a la casa dels avantpassats, perquè tenia l'ofici de paraire de llana i es considerava ciutadà de Manresa. El 20 de maig de 1512, amb el permís de la seva mare, va perllongar l'arrendament del mas Bastardes a Bartomeu Otzet per nou anys més, amb les mateixes condicions anteriors. El 7 de juny de 1516, el Francesc, amb el consentiment de sa mare, que en servava l'usdefruit, i de la seva germana Agnès, va vendre's Bastardes a Miquel Puigdellívol, de Castelltallat. En va treure 70 lliures, i en el document de compravenda se cita que hi ha una altra masoveria o mas rònec vinculat a Bastardes, anomenat el Maset.

El comprador era un dels fills del mas Puigdellívol i portava l'àlies "Vilalta", perquè menava les terres i s'estava en una casa dita així. Melcior Puigdellívol, possiblement un fill o un germà del Miquel, va anar a viure a Bastardes en casar-se el 1516 amb Margarida Bastardas, germana del Francesc que havia venut el mas. El 28 de setembre de 1538 el Miquel va passar el mas a Melcior, àlies Bastardas. Així, la sang dels que havien adquirit per compra l'heretat es va barrejar amb la dels propietaris originals.

El 1550, el Melcior i la Margarida van casar el seu fill Miquel amb Magina, pubilla del mas de les Coves de Sallent. El 1554 van casar el Melcior amb Coloma Comadaran, de Sant Llorenç Savall, i van nomenar-lo hereu. Però alguna cosa deuria passar, perquè en els capítols matrimonials

del Valentí, un altre fill, signats quatre anys després, els pares van donar l'herència al Valentí.

En els testaments del Melcior i la seva dona, fets el 1553 i 1582, el nou hereu ja es anomenat Bastardas àlias "Puigdellívol". Era un fet força corrent en aquells temps un semblant canvi de nom, perquè el nom de la casa tenia més força que el cognom de les persones.

Valentí Bastardas va casar-se el 1558 amb Magdalena Casas, àlies Bonsfills, de Vallmanya, que va venir acompanyada d'un dot de 60 lliures. El 1566, Valentí va comprar a carta de gràcia per 10 lliures una peça de vinya i oliveres, dita el Comellar de la Solana, al seu veí Joan Oliveres de la Costa. L'any següent va dictar testament al rector de la seva parròquia i segurament va morir aquell mateix any.

Va venir llavors Anton Bastardas Casas, el seu fill, però sembla que estaven passant una mala època, perquè la propietat estava empenyorada a un tal Miquel Mas, àlies Puigdellívol. Això se sap per un document de 1578, en el qual Miquel Mas cedeix a Anton Bastardas tots els drets a canvi de pagar-li la quantitat de 250 lliures barceloneses.

Anton Bastardas, àlies Puigdellívol, va fer capítols el dimarts 24 d'abril de 1576 amb la donzella Magina Rabassa. La Magina era un bon partit perquè era l'hereva del mas Rabassa de Sant Mateu de Bages. Com que la noia era òrfena de pare, per casar-se va necessitar el permís dels seu avi Valentí Roig i del seu oncle Valentí Rabassa, els seus tutors, i també l'autorització del senyor del terme, l' I·lustre Senyor Don Berenguer de Peguera. Els tutors de la pubilla van incloure la següent clàusula en els pactes prematrimonials: *...ab pacte y condítio que ell sia tingut e obligat durant entre ells lo present matrimoni cognominarse del seu cognom de rebassa en tots los actes y negocis seus...* El nuvi va comptar amb el consentiment del seu oncle matern Magí Bonsfills, de Vallmanya, de la seva mare vídua, i de la seva àvia. No faltava al final dels capítols aquella clàusula que prevenia que cap dels contraents es tirés enrera abans de passar per la sagristia. Consistia en una garantia monetària o "arres" que cada part es comprometia a pagar a l'altra en cas d'incompliment del contracte, perquè els capítols matrimonials no són més que això, un contracte comercial per assegurar les finalitats del matrimoni i que no té res a veure amb l'amor o altres sentiments de caire insubstancial i efímer. En aquesta ocasió les arres van ser fixades en 300 lliures.

El 1589 hi va haver una disputa entre l'Anton i el seu veí Joan Coma, de Camps, per unes peces de terra anomenades "Obaga de l'Om" i "Alou de Montserrat", que els dos pretenien. Es va acabar amb una sentència que va donar la raó a l'Anton.

L'Anton i la seva muller van tenir set o vuit fills. El 1607 van casar la Magina amb Joan Riudor, hereu del mas Riudor de Sallent, després d'oferir-li un dot de 400 lliures, una quantitat gens menyspreable. La Madrona la van donar a Joan Domingo, i encara hi havia una altra noia, l'Anna, de qui no en sabem res.

L'Antoni era el fill gran, i després venien el Mateu, el Cristòfol i el Jacint. El Jacint, es va casar el 1635 amb una noia del Gaspar Torra, que en aquell temps era el possessor del mas Grau del Sebastià.

En el testament que va fer l'Antoni Bastardas a la rectoria de Sant Mateu el 27 d'abril de 1628, va ordenar la creació d'un aniversari per misses de 15 lliures de capital.

El seu successor, l'Antoni, va esposar una dona dita Joana, i sembla ser que només va tenir filles. Tenim notícia de la Coloma, casada el 1638 amb Miquel Camprobí de Salelles, i de la Maria, casada el 1647 amb Oliver Massot, un emigrant occità. Quan es va celebrar aquest darrer enllaç, l'Antoni no hi va poder assistir, perquè ja criava malves al cementiri.

A partir d'aquí no queda clar qui va quedar al capdavant de l'heretat Bastardes, perquè en els documents surten diverses persones vinculades al mas. Així, el 1639 Mateu i Cristòfol Bastardas, els germans de l'Antoni, van comprar les herbes dels masos Comabella, Fontanet i Campserver a Mateu Carner de Sant Mateu, per poder-hi pasturar animals de llana, 40 cabres i una bèstia grossa. El 1646 els dos germans van tornar un préstec de 200 lliures a Salvador Llucià de Castellolí. En un document de 1647 i un altre de 1658, Cristòfol Bastardas és qualificat com a amo de la propietat.

A continuació arriba Miquel Bastardas, fill del Mateu, segons un document, i fill de l'Antoni, segons el capbreu que s'esmenta més avall. Caldrà esperar a recollir noves dades per poder aclarir aquesta confusió.

Quan es casa amb Magdalena el 1677, ja consta com a propietari de Bastardes i de la Rabassa de Sant Mateu. L'agost de 1683 es va desplaçar a Cardona, atenent a la crida del capbreu general del terme. Va manifestar que

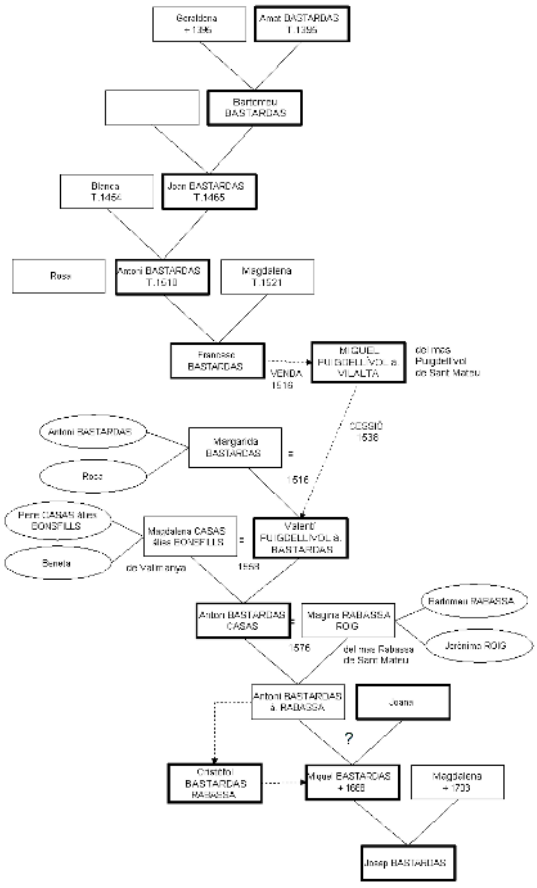

Fragment de làpida encastat a la paret

posseïa 1.200 jornals de terra, el mas principal, i un mas rònec dit el Maset, i que per això pagava anualment un cens al Duc de dues gallines i vuit punyeres de civada. Va reconèixer també que pagava delme al senyor del terme de Sant Mateu, primícia al rector de la parròquia i a la Pabordia de Caselles, i que també pagava cada any dues gallines i dos quartans de gra al senyor Abat de Montserrat. Això demostra que la situació dominical d'aquest mas era complexa i ben diferent de la resta de masos del terme.

En un dels pocs llibres sacramentals que s'han conservat a la parròquia de Sant Mateu hi consten els òbits del Miquel i la seva muller. El 21 de setembre de 1688, entre les 4 i les 5 de la tarda, morí Miquel Bastardas, hereu dels masos Bastardes i Rabassa. Va ser enterrat l'endemà amb l'assistència de 18 capellans. En el funeral es van donar 16 sous per coques a cada capella. El dia u de febrer el nou hereu, Josep Bastardas, va abonar al rector 4 lliures pels drets de terratge del seu pare difunt.

El 2 d'agost de 1703 va ser soterrada Magdalena, la vídua del Miquel. Havia fet testament el 16 de gener del mateix any, i "*no pogue rebrer lo viatich per estar impedida del coll*".

Cal advertir finalment que una bona part de la informació utilitzada per confegir l'article que estan llegint, i dels altres dos que van sortir abans, no prové de fonts directes, sinó del llibre "Els Bastardes: Estudi genealògic d'una família catalana", publicat el 1991 per Alfred Pérez Bastardas, pertanyent a la branca barcelonina dels Bastardas. L'autor va fer un excel·lent treball de recerca amb la documentació conservada per la família, a més dels arxius notarials i parroquials.

Cal Casó

Vista general

La casa està situada dins d'un terreny anomenat la Solana o Soleia del Casó, de pertinències de l'antic mas Bastardes. La primera referència documental és del 30 de gener de 1862, quan la mestressa de Bastardes va fer un establiment a rabassa morta d'un tros de 10 quarteres a Ramon Colillas Claret, de Camps, sota la condició que havia de plantar-hi vinya en un termini màxim de deu anys. No es parla de cap casa, però el parcer estava autoritzat per construir una tina dins del terreny, sempre que la tina quedés de propietat de l'amo quan el contracte de rabassa arribés al seu terme.

En la relació de les cases de Fals de 1861 i 1878, no apareix el Casó, però en una acta del notari Gassol del 28 de setembre de 1891 es registra la venda que fa Josep Bastardas a Ramon Colillas Claret i a Josep Colillas Bascompte, pare i fill, d'una terra de 6 quarteres on hi ha una casa, sense número, anomenada el Casó, que té una tina, estables, una era al davant i s'abasteix de l'aigua de la Font de la Teula. El preu de venda va ser de 1.000 pessetes, a terminis, i incloïa també una altra peça de terra i un hort.

El 1896, els Colillas van comprar més terra del mas Bastardes, que estava en procés de liquidació. Aleshores van aconseguir tenir quatre peces amb una superfície total de 60 quarteres, a més d'uns horts a baix el torrent de Comallonga o de Clarena, i el dret de regar-los dos dies a la setmana amb l'aigua d'una resclosa o bassa, dita del Juncar, i el diumenge amb l'aigua de la bassa de Bastardes.

A primers de segle es deurien fer algunes obres d'ampliació, ja que en una pedra, molt massissa, que fa de llinda a la porta que dona a llevant hi ha gravada la següent inscripció: "AÑO 1902 CASXO".

En referència als habitants de la casa, se sap que el Ramon Colillas era fill de Josep Colillas Junyent i de la primera muller d'aquest, la Serafina Claret. Els Colillas venien de Camps, però van instal·lar-se en una casa anomenada cal Colilles, situada a unes cent passes de cal Casó. Josep Colillas Junyent tenia vuit fills i va fer testament el 1859. No va nomenar hereu el fill primogènit, el Joan, sinó que el càrrec va passar al segon, el Ramon. En el testament, el Josep justifica l'elecció, dient que el Joan és a Manresa per aprendre l'ofici de sastre, mentre que el Ramon s'ha quedat a casa i l'ajuda en les feines de pagès. Més detalls de la història d'aquesta família es poden llegir en l'apartat dedicat a cal Colilles.

El Ramon va fer testament poc després de casar-se, el maig de 1862, deixant 10 lliures a cada fill, malgrat que en aquell moment encara no en tenia cap. La seva muller era Maria Bascompte Cabrelles, encara que de vegades el seu segon cognom és Solanes. Van tenir quatre fills, dos de cada mena. Van casar les dues filles amb homes de Sant Vicenç de Castellet; la Maria amb el Pere Esquius Pejoan, la Francesca amb el Josep Forns Perramon. L'hereu va ser el Josep Colillas Bascompte, el qual va enllaçar amb la Maria Marvà Vilaseca, de Vallmanya. No se sap exactament

quants descendents van tenir aquests dos, però una part de la canalla se'ls va morir a la infantesa. En el llibre d'òbits hi consta que el 1897 van enterrar una nena de vuit dies d'edat, el 1900 una nena de 6 anys, de pulmonia, i el 1902 una altra nena de 13 mesos d'edat.

El Ramon va morir el juliol del 1910.

El 1915, la vídua Maria Bascompte i el seu fill Josep van vendre a carta de gràcia per 3.000 pessetes un tros de 14 quarteres, és a dir, el van hipotecar, a Josep Comalloga Bastardes, de Sant Mateu. També van empenyorar per 3.500 pessetes una altra part de les seves terres als germans Miquel i Josep Ferrer Trulls, de Claret dels Cavallers. No van poder tornar els diners i van acabar perdent tots els drets sobre la propietat.

En el cadastre de 1929 encara figura com a propietari de la casa Josep Colillas Bascompte, però poc després aquest va traspassar part del terreny a Joan Perdigués, de Betlem, a canvi de 5.000 pta., mentre que la resta la va vendre per 17.500 pta. als germans Miquel i Josep Ferrer

Llinda 1902

Trulls, de Claret dels Cavallers, els quals ja havien adquirit amb anterioritat el conjunt de l'heretat Bastardes.

Quan això va passar, els darrers Colillas residien a Santa Coloma de Queralt, la qual cosa significa que el Casó ja devia trobar-se desocupat i iniciant el llarg procés de destrucció, que ha culminat en les ruïnes actuals. Segurament d'aquí uns anys no quedaran ni els fragments de les parets que es poden veure avui en dia.

Moviments de renovació

Després de la riuada revolucionària del temps de la República, va arribar la postguerra i les aigües van tornar a la llera. Amb el franquisme es va restablir l'ordre que feia segles que perdurava. Els parcers cavaven les vinyes i donaven les parts a l'amo, el diumenge anaven a missa a escoltar l'homilia del senyor rector i no els quedava gaire temps lliure per dedicar a la cultura ni a les converses transcendents, activitats que, per altra banda, no eren ben vistes pel règim polític imperant.

El rector del poble, mossèn Josep Miralpeix, que havia hagut de fugir precipitadament per salvar la pell el juliol de 1936, havia tornat, i la seva principal preocupació era aconseguir que els propietaris col·laboressin en la reconstrucció del temple malmès. Quan anava de visita, el feien passar a la sala i el convidaven a berenar. Entre glopet i glopet de mistela desgranava arguments i mirava de convèncer el seu interlocutor de donar algunes bigues per la teulada o pagar un banc de fusta per l'església.

Mentrestant, la situació econòmica dels treballadors i dels pagesos sense terra era complicada, tret dels quatre espavilats que es dedicaven a l'estraperlo.

El 1956 el vell rector va morir i les coses es van començar a moure. Va arribar mossèn Jaume Fornols, un capellà de la nova fornada, que a diferència de la generació anterior, no havia patit l'anticlericalisme de la guerra, i per això, no servava cap desconfiança ni ressentiment envers les classes populars. Al nou rector no li va agradar que a la missa dominical els propietaris i llurs famílies s'asseguessin als rengles de bancs, mentre que els pagesos s'estaven dempeus al fons de l'església. Així que, un dia va anunciar des de la trona que els bancs s'ocuparien per ordre d'arribada. Si alguns dels qui havien pagat els bancs no hi estaven d'acord, disposaven d'una setmana de temps per agafar el seu banc i endur-se'l a casa.

El nou mossèn va introduir altres novetats a la vida del poble. Va animar la mestra a preparar una obra de teatre amb els alumnes i ell mateix va redactar el programa de la funció. Ho va fer en català, una veritable gosadia en aquells dies tristos de franquisme. El català era la llengua que parlava tothom, però el seu ús públic estava prohibit. Emparant-se en la seva condició de capellà, mossèn Fornols va transgredir la norma i les autoritats no es van atrevir a censurar-lo.

Uns quants homes joves es van adonar que el teatre potser era una manera de fugir de l'ensopiment de l'època i van demanar al mossèn si els volia fer de director per preparar una obra. Uns mesos més tard es va representar la funció "Terres enllà" a la Sala Tinai", que va ser molt ben acollida pel públic assistent.

Colònies riera Marlés (1969)

L'estiu de 1957 el rector va ser substituït per Ramon Boixadé, un capellà molt jove que tot just acabava de sortir del seminari. D'entrada no va voler viure a la vella rectoria i es va hostatjar al Raval, a la casa d'una família que no era precisament dels addictes al règim.

De seguida el nou rector es va fer càrrec del grup de teatre que havia format el seu antecessor, i el dia de Tots Sants de 1957 ja es va estrenar una altra funció teatral. També va recuperar les caramelles, que s'havien deixat de fer, amb un grup de nens i nenes, fet inèdit, ja que tradicionalment a les caramelles només hi prenien part els homes.

Actual can Tagore

Com que va trobar una bona resposta per part del jovent, el rector es va animar a fer classes nocturnes de cultura general a l'escola del Raval. Les lliçons anaven destinades a aquells que ja havien deixat l'escola i treballaven al camp, però que tenien inquietuds i ganes d'aprendre. Els ensenyava aritmètica, ortografia, i fins i tot, alguns es van apuntar a un curs de comptabilitat per correspondència. Joan Clotet, que n'havia estudiat, els ajudava quan tenien algun dubte. El desembre de 1963 els estudiants de l'escola nocturna van editar i distribuir una revista titulada "Campo y Cultura". Constava d'articles d'opinió i d'informacions locals, però només en van aparèixer quatre números.

Les classes de repàs van evolucionar cap a un fòrum de discussió i debat, tant de temes religiosos com socials. D'aquest ambient en va destacar un grup més decidit que va començar a fer tímides accions i propostes per mirar de canviar la manera de fer ancestral del poble. Lògicament, aquesta actitud dels joves va ser criticada pels poders fàctics i rebuda amb desconfiança pels grans, que havien viscut la guerra i tenien por de canviar les coses, o no en veien la necessitat. La creixent oposició va fer que els joves haguessin de deixar l'escola i traslladar les activitats i convivències a cal Balandrès, que feia funcions de rectoria.

Un dels temes que debatien els joves era la crisi del camp, ja que els afectava directament. La manca de maquinària feia les explotacions poc rendibles, sobretot per aquelles famílies que no tenien terra pròpia. Després de moltes gestions i reunions per mirar de convèncer als indecisos, el 1966 es va constituir la Cooperativa d'Utilització de Maquinària en Comú amb 33 socis. La major part de promotors i dirigents de la cooperativa eren joves del grup que aglutinava el rector Boixadé.

A primers de 1970 hi va haver canvi de rector i va arribar Lluís Solernou, que ja s'ocupava de la parròquia de Rajadell. Era molt afeccionat a l'art i la cultura, i aviat va integrar-se dins del grup de teatre.

Va promoure també un grup juvenil, format per persones d'amdós sexes, que a part de les pròpies tasques formatives, tenia l'objectiu de muntar activitats per la canalla del poble, com per exemple festes i colònies. Així s'aconseguia mantenir la convivència entre els infants, ja que en tancar-se l'escola del poble, aquests s'havien dispersat entre diverses escoles i no es veien tant.

Per poder-se trobar i preparar les activitats, es va demanar a l'Ajuntament el local buit de les escoles, espai que va ser batejat amb el nom de "Can Tagore", en homenatge al poeta bengalí Rabindranath Tagore, els textos del qual estaven molt en boga aquells anys en els ambients progressistes.

El jovent va decorar l'interior del local i el va convertir en la seu de les seves activitats. Aquest moviment no va agradar als sectors més conservadors del poble, de forma que el maig de 1974 l'Alcalde va exigir la clau del local de l'antiga escola, amb el pretext de l'existència de "anomalias".

Per tal de gaudir de certa cobertura legal, el grup de joves es va constituir el febrer de 1975 com una secció cultural de la Cooperativa denominada "Can Tagore", en la qual s'hi van integrar després els components del Grup de Teatre. El president de la secció va ser primer, Josep Terrades, i després, Josep Grau.

En aquella època, alguns dels elements més actius de l'entorn Tagore s'havien posat en contacte amb persones de similars característiques dels pobles dels voltants, per portar a terme iniciatives conjuntes. És de destacar l'organització de l'Aplec de Caramelles, els recitals de cantautors de la Nova Cançó, l'oposició a l'ampliació de les explotacions mineres de la zona de Calaf, i la publicació de la revista "Fulls Joves".

El 1975 una colla de joves propers a la parròquia van posar a la venda números per la rifa d'una "monumental panera", coincidint amb el sorteig de la loteria de Nadal. La finalitat era recaptar diners per construir una pista poliesportiva al poble. A la panera hi havia un porc de 100 kg., un xai, 17 conills, 8 pollastres, 792 ous, 50 kg d'ordi, 25 de blat de moro, 30 de cigrons, 68 litres de vi, i altres queviures en dosis pantagruèliques, que van ser donats per pagesos del poble. Els resultats econòmics van ser tot un èxit, ja que es van aconseguir uns beneficis de gairebé 300.000 pessetes. Aquesta "panera" encara es fa actualment.

El gener de 1976 va sorgir un altre grup format per 5 noies i 7 nois, els quals van enviar una carta a totes les cases anunciant la creació d'una delegació del Centre Excursionista de la Comarca del Bages, i convidant a adherir-s'hi a tothom qui volgués. Els socis havien de pagar una mensualitat de 40 pessetes. Al marge de la pròpia activitat excursionista, no descartaven crear seccions culturals dedicades al cinema, teatre, biblioteca, etc. El grup es va anomenar "L'Eix", i es va mostrar disposat a col·laborar amb els de "Can Tagore", però sense integrar-s'hi.

El setembre de 1976 l'Ajuntament va permetre a la secció Tagore recuperar el local de les escoles per les seves activitats. L'agost de 1977, coincidint amb el tancament del Cafè de cal Tinai, es va obrir aquest espai els diumenges a la tarda, per ser utilitzat com a cafè i lloc de tertúlia. Aquell mateix hivern es van fer les primeres representacions del Pessebre Vivent a les Torres de Fals, que van implicar a nombroses persones de totes les edats. El principal impulsor de la iniciativa va ser el Lluís Solernou, que va ser l'autor del guió i dels textos de l'espectacle. El Pessebre havia tingut un precedent l'hivern anterior amb uns "pastorets" que s'havien representat a l'interior de l'església de Sant Vicenç.

El 1977 també va començar a fer-se realitat el projecte de construir un casal o local social pel poble. El febrer de 1978, els dirigents de Can Tagore, juntament amb representants de les entitats locals, van fer una convocatòria per tal d'escollir una junta gestora que s'encarregués de la construcció del Casal. Al mateix temps es va procedir a tramitar la legalització de l'Associació Cultural i Recreativa de Sant Vicenç de Fals, un ens on posteriorment s'hi integrarien el Grup de Teatre i la mateixa secció Can Tagore. D'aquesta manera, sota la consigna de "una sola caixa, un sol president", es van concentrar en una entitat forta els recursos humans i econòmics dels col·lectius que treballaven en els diversos àmbits.

Després de molts esforços i amb la col·laboració de molta gent, el Casal es va poder inaugurar deu anys després d'haver-se iniciat les obres.

Durant dues dècades doncs, un grup minoritari de gent jove va liderar una sèrie de canvis profunds en la mentalitat d'una comunitat rural caracteritzada per la seva tendència conservadora, i va promoure uns projectes ambiciosos que encara avui fan que el poble de Fals sigui un xic diferent d'altres pobles de mida similar. Les realitzacions més emblemàtiques d'aquesta època són la Cooperativa, el Casal i el Pessebre Vivent.

El grup va tenir la virtut d'engrescar a la resta de la població en els projectes, ja que sense la col·laboració de molts no s'haguessin pogut tirar endavant. En el canvi de mentalitat van tenir-hi una notable influència els rectors Boixadé i Solernou, que no es van limitar a la seva tasca religiosa, sinó que es van implicar i comprometre en els afers del poble, en sintonia amb el pensament cristià que va sorgir del Concili.

Tampoc s'ha d'ignorar la influència que va tenir la situació externa en la dinàmica del poble. El franquisme va donar pas a una democràcia que va il·lusionar i va alliberar energies latents que s'havien mantingut reprimides durant molts anys.

Actualment la generació que va protagonitzar els canvis ha estat parcialment substituïda per la següent. La majoria de les activitats que es van iniciar llavors es continuen fent, si bé en alguns casos més aviat per inèrcia.

És de destacar que una bona part de les dades d'aquest article provenen d'un escrit de Josep Terrades, inclòs en el programa commemoratiu dels 25 anys de l'A.C.R. de Fals. Terrades, que va ser un dels protagonistes dels moviments de renovació esmentats, va documentar-se en diverses fonts, essent les principals l'arxiu propi i els llibres d'actes de la secció de Can Tagore i de l'Associació Cultural Recreativa de Fals.

Torre blanca amenaça torre negra

Talment com si d'una partida d'escacs es tractés, va arribar un dia en que les dues torres del castell de Fals es van mirar amb ira i van voler destruir-se l'una a l'altra. La partida d'escacs es jugava sobre el tauler de la geografia catalana i les torres eren una peça més dels bàndols enfrontats en una guerra fratricida.

Abans de narrar l'episodi que va enfrontar les dues torres germanes, farem una mica d'història.

A començaments del segle XV Catalunya patia una profunda crisi econòmica i social. Les epidèmies de pesta havien despoblat el camp, amb la conseqüent reducció de les rendes dels nobles. Aquests van augmentar llavors la pressió fiscal sobre els pagesos, i això va provocar la revolta dels remences. Per altra banda, el poder del rei topava amb la creixent força de les institucions i els poders econòmics de la burgesia i la noblesa.

Aquestes tensions van esclatar el 1460 amb motiu de l'empresonament de l'hereu Carles de Viana per part del seu pare, el rei Joan II. El Consell del Principat, la institució que representava l'oligarquia catalana, va forçar l'alliberament del Princep de Viana, però aquest va morir de forma misteriosa el 1461, tres setmanes després de ser alliberat pel seu pare.

Es pot dir que la guerra va començar el 15 de gener de 1462, amb la proclamació per part de la Diputació del General de Catalunya (la Generalitat) d'un candidat alternatiu al rei Joan. El país va quedar dividit entre els partidaris d'un i altre pretendent, però el què es discutia no era una simple qüestió dinàstica, sinó que les motivacions de les parts en conflicte eren variades i confuses. Hi va haver diversos pretendents a la corona; primer, Enric IV de Castella, el 1464, Pere, Condestable de Portugal i nét de Jaume d'Urgell, i el 1466, Renat d'Anjou.

Barcelona i la majoria de ciutats es van decantar per la Generalitat, mentre que el rei va posar al seu costat als remences, amb promeses de suprimir els mals usos i millorar les seves condicions. La noblesa estava dividida, segons la situació en les seves àrees d'influència i les aliances entre les famílies. Joan Ramon Folc III, Comte de Cardona, va ser un dels nobles que es va posar al costat del rei Joan. El 1643 va ser nomenat Capità General del Principat i va encapçalar les tropes en diverses batalles contra els successius candidats de la Generalitat. El castell de Fals es va mantenir fidel al rei, ja que era un domini dels Cardona.

La guerra civil va passar per diverses fases, amb aliances que es feien i es desfeien, i en general va ser de baixa intensitat, amb poques batalles campals, però molt cruenta per la població, perquè uns i altres es dedicaven a cremar collites i arrencar arbres. Catalunya va quedar devastada i la majoria de masos de la nostra zona van quedar abandonats. Van caldre molts anys perquè la demografia i l'economia es refessin.

Amb l'entrada de tropes castellanes en l'escena, la Generalitat va començar a perdre terreny. El 5 de juny de 1472 Manresa va capitular a Joan d'Aragó, arquebisbe de Saragossa, el representant del rei Joan, després que aquest va accedir a respectar els privilegis de la ciutat. La guerra va acabar amb la rendició de Barcelona el 8 d'octubre d'aquell any, després d'un llarg setge a què va ser sotmesa per part de les tropes realistes.

La Capitulació de Pedralbes va portar una pau honrosa pels vençuts, però no va solucionar el problema del

Les dues torres de Fals

moviment remença, que no va veure ateses les seves reivindicacions fins a la Sentència de Guadalupe de 1486.

En el marc d'aquesta Guerra Civil Catalana cal situar els esdeveniments que van succeir a Fals l'estiu de 1468, que van quedar enregistrats en el llibre d'actes del Consell de la Ciutat de Manresa.

El dissabte, 25 de juny de 1468, els Consellers i Jurats es van trobar a casa de l'honorable Francesc d'Alçamora, i el notari Joan Saragossa va fer constar en acta els següents acords:

Attes, segons digueren, que per en Bernat Obiolls, ciutada de la present ciutat, e alguns altros, es stada pressa una de les torres del castell de Fals, las quals los desenemichs tenien, e per en fortir aquella, e pendra una altra de les dites torres qui es restada en poder dels enemichs, sie stat demenar a la ciutat los vulle socorrer, axi de artalarie, com de vituales. Desliberaren e volgueren que al dit Bernat Obiolls sia prestat per socorriment la bombarda appellada na Ribes, e una sarabatana, e XV lliures de polvora, e tressents passadors. Item més, los sie donada vint sous de pa e un bot de vi. Manam al bosser pach lo que les damunt dites coses lavaran e restaran. Item volgueren que lo dit Obiolls, ans que les dites coses li sien liurades, prest seguretat ab sagrament e homanatge, de tenir la dita torra, e altres del dit castell de Fals, si cas sera aquella, a us e ordinacio de la ciutat, e de restituir e tornar la demunt dita artalaria, quant per la ciutat li sera demenada (...)

Tot seguit, el Consell va responsabilitzar a Nicolau Soler, Francesc Çagrau, Jaume Coromina i Miquel Puig, de contractar les atzembles (bèsties de càrrega) necessàries per transportar l'artilleria i el proveïment a la torre que havien capturat l'Obiols i els seus. El dia u de juliol el Consell va autoritzar un pagament de 18 sous per pa, 7 sous per mitja quartera de farina, i 5 sous per traginar els queviures.

El català que parlaven els nostres avantpassats és prou entenedor, però val la pena consultar al diccionari alguns termes específics:

El "bosser" era el funcionari que feia els pagaments, d'acord amb les instruccions del "clavari" o tresorer municipal. La "bombarda" era una peça d'artilleria curta i de boca molt ampla, que tirava boles de pedra o ferro de grans dimensions. Constava de dues parts; la posterior o "mascle", més estreta, on s'hi posava la càrrega de pólvora, i l'anterior o "trompa", més ample, on s'hi posava la bala. Com passava sovint amb les campanes i els canons, la bombarda en qüestió estava batejada amb nom propi. "Na Ribes" era possiblement una senyora que havia ofert la bombarda a la ciutat. La "sarbatana" tenia el canó estret i molt llarg, i servia per llançar projectils de pedra o ferro. El "passador" era una sageta molt aguda que es tirava amb la ballesta.

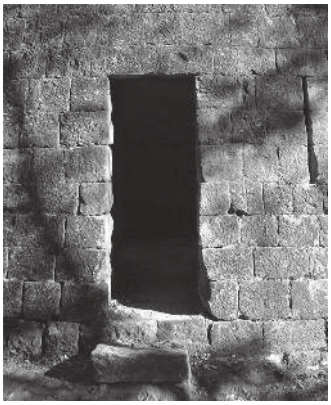

Porta de la Torre Nova

Si els manresans haguessin portat a terme els seus propòsits, a hores d'ara no parlaríem de les Torres de Fals en plural, sinó en singular, però, o la bombarda tenia la pólvora molla, o a la colla de l'Obiols li va faltar el coratge, perquè pocs dies després d'iniciat l'atac la situació havia canviat radicalment.

El diumenge, 10 de juliol, els Consellers: *... desliberaren e volgueren que, attes que en Bernat Obiolls e altres qui tenien la torra de Fals, son presos e aurien fet tractes ab los enemichs, que per lo Síndich de la ciutat, per lo interes de aquella, sia feta instancia contra tots aquells que en donar la dita torra als enemichs seran atrobats culpables, e aximatex, en recobrar la artalaria que es stada comanada al dit Obiolls ...*

Així doncs, els homes de Fals van ser valents i van poder recuperar la torre que els havia estat presa. No hi ha cap indici sobre quina de les torres enfrontades correspondria a la Torre Vella o la Nova. Fet presoner, l'Obiols es va passar a l'enemic amb armes i bagatges, i els manresans van perdre en l'operació bous i esquelles.

El 13 de novembre encara es van fer alguns pagaments pendents referents a l'episodi de les Torres. Joan Coromines va cobrar 3 sous per una bóta que es va fer malbé aquells dies, 10 diners per una olla de terrissa, i 8 diners pels honoraris del manescal que va curar un ase que havia resultat nafrat.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2008, número 47
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
48
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MAIG 2008, NÚMERO 48

Mas Montconill (1ª part)

El mas Montconill va passar durant la primera meitat del segle XV per una etapa d'incerteses a causa de la manca successiva de descendents de gènere masculí. La pubilla Agnès va unir-se en matrimoni amb Mateu Martí, provinent de Balsareny, el qual no va tenir cap recança de canviar-se de nom i adoptar el de Montconill. Segurament va fer una aportació econòmica en entrar al mas, perquè segons una acta de 1455, la que era aleshores pubilla va reconèixer a Andreu Martí, propietari del mas Martí, que havia rebut d'ell tot el dot.

No se sap amb precisió quan el Mateu va arribar a Fals, però el 1434 ja constava que hi era, en ser designat com un dels administradors del mas Vilafruns de Balsareny, a causa de la defunció del propietari. El 1437 el Mateu va nomenar procurador al jurisperit Miró de Manresa, i el 1454, ell i la seva muller Agnès van donar poders per gestionar els seus afers al sabater Pere Comdals.

El Mateu i l'Agnès no va tenir successió masculina i el mas va passar a la seva filla Joana. Aquesta és va casar amb Bartomeu Rabaça o Rabassa, qui va adoptar aviat el sobrenom de Montconill. L'hereuer provenia del mas Rabaça o Rabassa de Sant Mateu.

El 1444 Bartomeu Rabaça, àlies Montconill, va permutar un mul per un altre del traginer Miquel de Casanova.

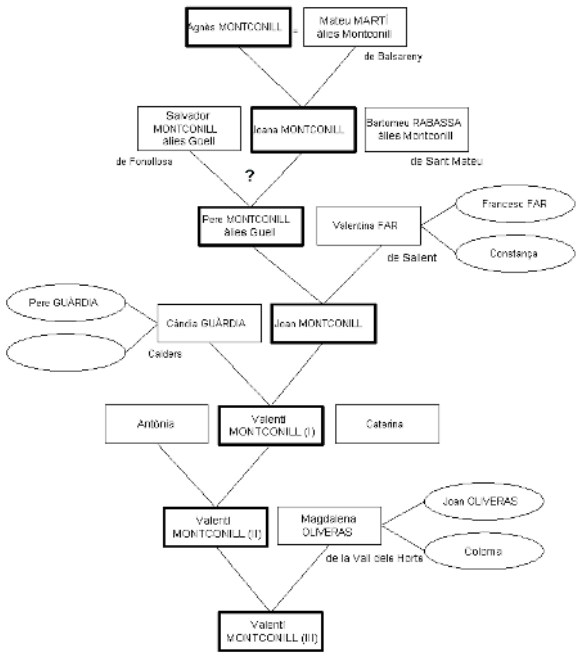

Vista nord

El gener de 1450, la vídua de Galzeran, Montserrat de Sentmenat va arrendar-li tota la recaptació del terme de Fals durant tres anyades, pel preufet de 120 lliures.

El Bartomeu i la Joana tampoc van tenir l'encert d'engendrar el fill baró que requeria la bona marxa del mas, i es van haver de conformar amb dues noies, la Joana i l'Agnès. El 1453 el Bartomeu ja era mort i aleshores la pubilla es trobava casada amb Salvador Güell, del mas Güell de Fonollosa.

El desembre de 1453, Salvador Güell de Fals va llogar a Valentí Torreblanca tota l'heretat Montconill, excepte un camp de sembradura d'un jornal d'extensió i una coma dita la Coma de les Tàpies. La hi va llogar per tres anys, començant a comptar el dia de la maredeu d'agost, pel preu de 12 florins d'or d'Aragó. Uns dies després, el Salvador va comprar per 15 lliures un tros de terra del mas Pla de Manresa a Bernat Dorta.

Alguna circumstància deuria frustrar l'arrendament perquè el dia de sant Joan, el juny de 1454, la pubilla va arrendar novament el mas amb totes les seves terres a Antoni Dalmau de Salelles, per un període de tres anys. L'arrendador estava obligat a menar el mas com un bon agricultor i a pagar un lloguer anual de 6 lliures i 12 sous. Els diners no els havia de pagar a la Joana, sinó que, en nom seu, els havia de donar a Vicenç del Grau, que era el col·lector de Fals del Marquès de Sentmenat.

Mentre tenien el mas llogat, la Joana i el seu home Salvador Güell vivien a Manresa, on el Salvador es guanyava la vida anant a jornal. El juliol de 1455 la Joana va signar conforme Joan de Gamisans, notari de Manresa, li havia pagat 38 sous per set mesades de la seva filla Agnès, que servia a cal notari. El salari de la minyona era de 66 sous a l'any. L'agost de 1456 l'Agneta va unir-se en matrimoni amb Guillem Soler i va rebre de la mare un dot

Entrada est i capella

de 15 lliures en moneda, unes tovalles i mitja dotzena de tovallons. El 1461 es van celebrar les noces entre la Joana, l'altra filla, i Pere Roses, un emigrant originari del lloc de Vilafranca de Roerga, del regne de França. El Roses exercia l'ofici de sastre a Manresa. En els tractes del matrimoni hi va participar la iaia Agnès, la vella mestressa, la qual va donar a la núvia 10 lliures en efectiu i dos censals morts de 12 lliures de capital cadascun. En el dot hi anava inclosa una donació de 5 lliures procedent d'una Pia Causa fundada pel sacerdot Joan Huguet de Cardona per subvencionar el casament de les donzelles del seu llinatge.

Una de les clàusules dels capítols fa: *...la dita madona Agnes promet que fara, tractara i dera obra ab acabament, tant quant en ella sera, que en Salvador Goell, habitant en lo dit mas de munt conil, fermera en los presents capitols en nom de sos fills, de no contravenir per nenguna forma en les coses donades ni promeses per la dita Agnes a la dita Johana, neta sua.*

Segons es desprèn d'aquesta clàusula de salvaguarda, sembla evident que la vella Agnès encara mantenia els seus drets, encara que el seu gendre Salvador Güell era qui dirigia l'activitat del mas.

Després d'ell va venir Pere Montconill, àlies Güell, que suposem deuria ser també un fill seu. La primera prova de la seva existència és la compra d'una somera que va fer el 1486 a Ramon de Capdeporch, ferrer i manescal de Manresa. El 1486 va comprar una altra bèstia, en aquest cas un rossí al mercader Joan Bonet.

Sabem la identitat de la muller del Pere per una acta de procura de 1492, en la qual Valentina, filla del difunt Francesc Far i Constança, va donar poders al seu home per reclamar i cobrar els llegats del seu pare, que havia mort intestat. La família Far era natural de Sallent, però en aquell temps residia a la Vila Nova del Comtat del Rosselló. Entre els anys 1493 i 1508 trobem al Pere diverses vegades en la documentació notarial, però són assumptes de poc interès que no cal ressenyar.

El Pere i la Valentina possiblement van tenir tres descendents; el Joan, el Salvador i el Mateu. El Salvador el trobem el 1544 habitant el mas Güell de Fonollosa, el mas d'on provenia la família, mentre que el Mateu estava establert a Manresa, on s'havia casat amb Francina.

De Joan Montconill en tenim les següents referències: El 1520, Joan Vila de Talamanca va reconèixer que el Joan li havia pagat 30 lliures a compte del dot de la seva muller Isabel, potser una germana del Joan. El 1515 el Joan va comprar les herbes del mas Molins de Sant Martí de Torruella, les terres del qual termenejaven amb les seves. El 1516 va ampliar els terrenys de pastura amb les herbes del Mujal, un mas rònec, que Francesc Molins li va vendre a carta de gràcia per 65 lliures. El 1519 va deixar diners al mateix Molins, que malgrat ser hereu es guanyava la vida fent de sastre a Manresa. El Molins va avalar el préstec amb el Mujal. El 1520 va arrendar les terres per un període de quatre anys, i finalment el 1525, el Montconill va comprar tot el mas Mujal per 16 lliures. En la compravenda es fa constar que el mas està sota el domini del monestir de Sant Benet de Bages, que percep un cens anual de 13 sous.

En aquesta època també apareix un Antoni Montconill de Fals, que potser és un germà del Joan.

El Joan es va casar amb Càndia, filla de Pere Guàrdia de Sant Vicenç de Calders. En una àpoca de 1513, el Joan i el seu pare van reconèixer haver rebut integrament el dot, a més de dues canes de bruneta i altres peces de roba. Del matrimoni format pel Joan i la Càndia en va néixer Valentí Montconill (I), el qual encara va conservar l'àlies Güell, com un indicador dels seus orígens.

El 1538 ja apareix signant com a testimoni d'un contracte. El 1544 es va casar la seva cosina Maria Anna, filla del seu oncle Mateu, i ell va aportar una tercera part del dot, segurament una obligació que tenia amb els parents com a hereu del mas. El 1547 va comprar dues càrregues d'oli a Valentí Homs, habitant al mas Besora de Joncadella. El 1548 va lluir el mas Güell, que es trobava empenyorat, mitjançant la venda d'un censal de 60 lliures a Valentí Homs abans esmentat. El 1548 va comprar una mula negra, per la qual en va pagar 18 ducats, i el 1570 un sac de llana blanca d'Urgell, que li va costar 13 lliures i 15 sous. El 1569 era Batlle del terme i el 1572 ho seguia essent. El 1574 va arrendar per 5 anys i 4 esplets un tros de bosc a Joan Janeras de Manresa, amb la intenció de convertir-lo en sembrat. El Montconill oferia l'era de casa seva per fer la batuda i el Janeras podia endur-se la palla a Manresa. Els límits del bosc quedaven establerts així: *... del cap de la coma fanassossa, tot axi com diu lo clot abastat ab un ginebre den jaumeandreu, y asso ab la llenya quey es en dit tros, a obs de fer rompuda, que tot tindra poch mes o menys una cortera y miga de sembradura, lo preu es sinquanta dos sous, pagadors lo die present...*

En la vida del Valentí hi va haver dues dones; l'Antònia i la Caterina. De fills en va tenir tres del gènere masculí i dos del femení. El Gaspar va entrar per matrimoni al mas Codolrodon de Sant Miquel de Castellar. El Melcior va instal·lar-se a Manresa, a la torre de l'honorable mercader Andreu Coll. A l'Esperança la va casar el 1569 amb Joan Homs, l'hereu del mas Torreblanca de Fals. La Beneta era filla de la Caterina i la va casar amb Cristòfol Pla, de Sant Martí de Torruella. Tant el primogènit Valentí com el Melcior van morir abans que el seu pare.

El 6 d'abril de 1594, a una edat certament avançada, el Valentí va fer testament. Va destinar 12 lliures per les cerimònies funeràries i algunes almoines per comprar ornaments pels tres altars de la parròquia. Va fer hereu al

nét Valentí.

Valentí Montconill (II) va fer capítols el 1563 amb Magdalena, filla de Joan Oliveres de la parròquia de Sant Benet de Bages. El dia que es van signar els capítols el pare el va fer hereu, amb una reserva de 100 ducats. La Magdalena era òrfena de pare, i per això va ser el seu germà Pere qui va entregar les 130 lliures del dot. El Valentí no va arribar a esdevenir l'hereu de Montconill, perquè va morir abans que el pare. L'herència va passar, com hem vist, a Valentí Montconill (III).

El 1598 ja estava al davant de la hisenda i va haver de preocupar-se de pactar l'enllaç entre la seva germana Caterina i Valentí Tatger, hereu de la Tatgera de Talamanca. El dot havia d'anar d'acord amb la importància de les cases involucrades, i el de la Caterina va consistir en 300 lliures en diner i un aixovar contingut en dues caixes de fusta de noguer.

El 1614 va fer testament Domingo Mora, un treballador originari del bisbat de Tarba, que segurament estava de mosso a Montconill. Com que no tenia parents va fer hereu al seu amo, i també va llegar 25 lliures a la seva fiola Maria, una filla del Valentí i la seva muller Isabel.

Mas Boixeda (1ª part)

C onsiderant la seva situació geogràfica, en un graó sobre la riera que baixa del Clot de Fontanet i junt a una font d'aigua abundosa, aquesta casa deu ser certament una de les més antigues del territori de Fals. La pega és que no tenim una certesa absoluta sobre la denominació primitiva de la masia. Sospitem que es podria tractar del mas Fontanet per dues o tres raons, que exposarem a continuació. En primer lloc, perquè en la relació del capbreu de 1303 els masos estan ordenats segons la seva situació geogràfica, començant per Montconill, i fent la volta al terme fins arribar a Torreblanca. En el capbreu, el mas Fontanet es troba seguint els masos Lladó (Serra) i Torre Cabrera (Jaumeandreu), i precedint els masos Oliveres (de la Costa) i Bosc. La segona raó és el fet que a finals del segle XVè el propietari del mas és conegut com el Grau de Fontanet. Per altra banda, Fontanet és el topònim que dóna nom a la riera que baixa de Sant Mateu.

Assumint doncs, que Fontanet és el cognom associat al mas, trobem que el testimoni més antic és del març de 1286, quan Cardoner Ermengaudi de Manresa va vendre a Arnau de Fontanet de Fals un alou anomenat mas de Pere Pla, que tenia al terme de Callús. Li va vendre pel preu de 200 sous, i amb la terra hi anaven compresos els homes i les dones, serfs de la gleva. Després del traspàs, el pagès Pere de Pla es va declarar vassall del Fontanet i li va jurar fidelitat.

En el capbreu de 1303, el pagès Ferrer de Fontanet va declarar que pagava un parell d'ous, un feix de llenya, un d'herba i un de palla, una bèstia jove un cop cada quatre anys, 14 dotzens de blat, mig d'ordi i mig de civada, vuit diners en concepte d'anyells, tres fogasses de pa, una mitgera de vi, i segons els anys, una o dues pernes de cansalada. Aquestes contribucions eren de les més elevades d'entre tots els masos del terme, la qual cosa demostra que Fontanet deuria tenir molta terra bona.

El 1320 Jaume de Fontanet va demanar en dues ocasions préstecs monetaris a jueus de Manresa. El setembre va demanar 106 sous per tornar-los el dia de Tots Sants, amb un interès de 3 sous, mentre que el novembre va demanar-ne 34, per tornar-los a l'agost següent, amb un "lucre" o comissió pel jueu de 4 sous. Posteriorment apareix un Berenguer de Fontanet i un Pere del mas Fontanet, però no queda clar si són de Fals o de Sant Mateu.

El paper més antic que s'ha conservat en l'arxiu de Boixeda és de 1499, però fa referència a la venda d'un

Vista general

censal de 150 lliures que van fer Vicenç del Grau, el seu germà Guillem del Grau, i les mullers respectives Margarida i Francesca. El censal va ser venut a Joan Tolsa, prevere, de Sant Mateu. El 1499 hi va haver un plet judicial en relació a aquest censal, entre Joan Tolsa, ciutadà de València, fill del "magnífic misser" Joan Tolsa i Joana, que havia heretat el censal, i Andreu del Grau, possessor del mas Grau de Fals.

Així doncs, durant el segle XVè els amos de l'actual mas Boixeda portaven el cognom Grau. Probablement eren una branca lateral del mas Grau que hi ha al costat de l'ermita de Santa Maria. Aquesta coincidència de noms entre els pagesos dels masos Boixeda, Grau i Grauet, entrebanca extraordinàriament la recerca d'aquesta època.

Reculant un xic, ens aturarem ara amb Francesc del Grau, fill de Vicenç del Grau i Margarida, el qual, malgrat no ser l'hereu, va ser una figura important, perquè els seus descendents acabarien sent els avantpassats directes dels amos actuals.

El 18 de març de 1477 va fer capítols amb la noia Càndia, filla de Bernat Palomas i Caterina, del mas Palomes de Grevalosa. Els Palomes tenien un nen petit, de nom Bernat, una filla casada, la Violant, i la Càndia. Com que els pares eren vells i feia falta un home a casa, van fer hereva a la Càndia, mentre que, en contrapartida, el Francesc va fer una aportació econòmica al mas de 20 lliures. Els pactes estaven sotmesos a la condició que si el noiet volia fer valdre els seus drets en arribar a l'edat de 20 anys, llavors s'havia d'indemnitzar la pubilla amb 30 lliures i retornar al Francesc el dot aportat. Aquesta situació no es va donar mai, perquè el petit Bernat es va morir abans d'arribar l'edat adulta.

El mateix dia de la signatura dels capítols es van celebrar les noces, i el Francesc va abandonar Fals i es va

instal·lar a la casa dels sogres. Quan va esdevenir propietari consort, el seu nom va canviar, i la resta de la seva vida va ser conegut com Francesc Grau, àlies Palomes.

De la parella se'n coneixen dos fills; la Caterina, casada el 1505 amb Joan Muntaner de Castellfollit, i el Bernat, casat amb una dona dita Caterina. Aquests dos darrers van tenir dos nois; el Bernat i el Miquel. El 1505, el Francesc i el seu fill es van vendre al fuster Antoni Torras una vinya que posseïen en un lloc dit Caralt, de pertinències del mas Major de Manresa. El 1526 es va casar el futur hereu del mas Palomes, el Bernat, amb la noia Elisabet, filla d'Antoni Torra, àlies Ferrer, de Sant Fruitós. Al primer fill que van tenir també li van posar Bernat, per seguir el costum.

El 1489 Francesc Grau, àlies Palomas, va pagar el què quedava pendent de les 25 lliures del dot d'Isabel, difunta, muller de Pere Vila de Súria, que estava avalat pel mas de Fals. Aquesta Isabel era filla de Vicenç del Grau i Càndia Lladó de Cererols. No és clar com encaixa aquesta dada amb la genealogia de la família. Tal vegada la Isabel era una germanastra del Francesc. Mentrestant, al mas Grau de Fontanet de Fals hi trobem a Andreu Grau, la seva dona Joana i al seu fill Vicenç, suposem, pertanyents a la línia principal de la família. El 1508, aquests van empenyorar per 57 lliures el mas Rovinat de Fonollosa. En l'empenyorament hi anava inclòs una tina de fusta, una tona, un barrilet, una taula i un banc.

No se sap com va anar, però aquesta branca es va extingir, i el 1540 ja surt mencionat Miquel Palomas com a hereu del Grau de Fontanet. El Miquel era el segon fill de Bernat Palomas, tal com hem exposat abans. El seu germà gran Bernat es va quedar amb el mas principal de la Grevalosa, mentre que al Miquel li va tocar el mas de Fals, com a successor del seu avi Francesc del Grau.

En el període comprés entre els anys 1540 i 1566, que va morir, hem recopilat 39 documents notarials referits a l'activitat econòmica del Miquel. Podem resumir aquest corpus d'informació tan extens dient que durant aquest temps va comprar i vendre sis mules, quatre bous, un ase, un cavall, dos rossins, un porc, i quatre ramats d'ovelles o cabres. També va reconèixer sengles deutes de 6 lliures i mitja en concepte de llavor per sembrar i jornals (1551), 30 lliures per igual nombre de quarteres de blat (1553), i 55 lliures per bestiar (1560). Va llogar a Joan Fontanet una boïga per fer-ne quatre collites (1543), va arrendar a Miquel Galí de Fals una peça de terra anomenada "la Coma d'en Miralda" (1553), va vendre's a carta de gràcia per 40 lliures una peça dit "lo Pla" (1557), i va empenyorar una vinya al Gorg Negre (1557). En les afrontacions dels trossos apareixen topònims tals com "riera del Bosc","riera de Fontanet","torrent del Forn","single de la Cometa" o el "Tossalet".

El 1552 es va vendre les herbes del mas a Pere Trias, de Sant Mateu, per 31 lliures, però a finals del mateix any va poder recuperar les pastures per la via de vendre un censal d'aquest valor a Joan Puigdellívol, àlies Vilalta, de Castelltallat.

Durant aquest espai de temps el nom habitual del mas era Grau de Fontanet, però en algunes ocasions se'l

Forn de pa (gravat)

coneixia com a mas Galí de Fontanet, i fins i tot, mas Galí. Una possible explicació, una mica agafada pels pèls, rau en el fet que el 1528 s'estava al mas, segurament com a masover, el pagès Joan Galí, el qual s'hi deuria estar molts anys, perquè el 1552 encara residia a Fals. El sobrenom Galí faria fortuna i acabaria imposant-se com a nom de la casa i cognom dels propietaris, fins arribar al canvi definitiu a mas Boixeda que es va produir a mitjans del segle XVIIè.

El Miquel Palomas i la seva muller Elisabet van tenir tres fills, el Gaspar, el Magí, i la Beneta. El Magí va anar a Igualada, mentre que el Gaspar Palomas va succeir el seu pare al davant del mas quan aquest va faltar. El Gaspar primer es va casar amb Agnès i uns anys més tard, el 1574, amb Margarida Torra de Rajadell. Amb la segona muller va tenir l'Antoni, qui el 1628 es va casar amb Magdalena Feixas de Camps, i la Jerònima, que ho va fer amb Pere Mas de Manresa. De la primera muller se'n coneix el Melcior, el qual es va establir al terme de la Massana.

El 1564, juntament amb el seu pare Miquel, el Gaspar va comprar a Joan Palà de Castellar una mula negra, junt amb l'albarda i altres guarniments, pel preu de 14 ducats. El 1565 va comprar una nova parella de bous, un de color negre i l'altre ros, i un rossí de color sard. Pels bous en va pagar 24 lliures i pel cavall 4 ducats i mig. També va comprar a crèdit a Esteve Calt de Orella, un occità que vivia a Fals, 3 quarteres de mestall espeltós i 2 quarteres de blat bo, mesura "acaramullada". A diferència de la "mesura rasa", acaramullada significava que els grans formaven una muntanyeta o caramull sobre la superfície del recipient que servia per mesurar les quarteres. Aquell mateix any va llogar per 5 anys i 4 esplets (collites) una peça d'un jornal i mig a Pere Cresta, un emigrant francès. El 1566 va adquirir a un mercader de Manresa 7 canes de drap de llana per 8 lliures, i a l'amo de la Gabriela dos "varrachs" de pèl ros per 20 lliures. El 1567 va comprar 11 canes de drap burell a un sastre de Manresa i un ruc de pèl fosc a Pere Trull de Fals. El 1573 va vendre's un ruc de 6 anys a un pagès de Manresa i va comprar una somera , amb la dentadura ja closa, al "aurifaber" (orífex, artesà que treballa l'or) Lluís Cucurella. La darrera notícia seva data de 1599.

L'herència no va anar a parar als fills del Gaspar, com era normal, sinó que es va desviar cap a la Beneta, germana de Gaspar i filla del Miquel Palomas. Veurem ara els motius d'aquesta irregularitat.

La Beneta va fer capítols el setembre de 1566 amb el xicot Joan Torra, fill de Vicenç Torra de Sant Mateu. En tal ocasió el Gaspar va prometre a sa germana que li donaria 80 lliures, però de moment va donar als nuvis, com a penyora de la quantitat promesa, la meitat de la casa, la meitat del corral i també l'ús dels cups de fer el vi. A més, una peça d'una quartera i mitja que termenava amb l'era de la casa, una altra que anava de la casa a la Riera de Fontanet, més una feixa, dita dels Avellaners, i un farraginal, que també tocaven amb la casa per la part de ponent. La cessió de terres no s'acabava aquí, sinó que també incloïa un camp de 12 quarteres al lloc dit "lo Pla", una vinya de dos jornals a prop de l'hort del Lledó, una feixa coneguda amb el nom de Feixa del Noguer, la meitat de l'hort de la riera de Fontanet, i un gran tros del bosc de la propietat, al sector que limitava amb la riera del Bosc (actual riera de Fals). L'escreix que va oferir el Torra, per ajuntar-lo al patrimoni dotal de la seva futura muller, va consistir en "la meitat de la meitat del dot", és a dir, 20 lliures.

Al marge les tractes matrimonials, els Torra, pare i fill, van fer una aportació molt important de diners al mas, 140 lliures en efectiu, inversió que va quedar garantida per la pròpia heretat.

El gener de 1573 Joan Torra va reconèixer formalment que el mercader Jaume Coromines li havia fiat blat per valor de 8 lliures i 17 sous, i que li havia deixat sense interessos 6 lliures i 12 sous. Es va comprometre a cancel·lar el deute el dia de sant Joan. El 1593 el Torra va lluir un censal de 100 lliures que la casa satisfeia a Jaume Sallès, àlies Vives, de Rellinars. El 1595 figura com un dels tutors dels pubills del mas de Sant Andreu. El 1604 va quitar un altre censal de 90 lliures a Joan Giró, del mas Giró de Castelltallat. El 1606 va vendre 9 quarteres i mitja de blat i 13 quarteres de civada a Bartomeu Fontanet de Sant Mateu. El 1609, Miquel Enrich, boter de Manresa, va reconèixer que devia 20 lliures a Joan Torra, del mas Galí, en concepte de 150 peces noves de fusta de roure per fer botes.

Durant aquest període, el nom més corrent que rebia la casa era mas Palomes o Palomers, però s'alternava sovint amb el nom de mas Galí. Després del Joan Torra, els hereus de la casa van començar a ser coneguts com els Torras del Galí, tal com es veu en la segona part de la història del mas

Mentre el Joan Torra i els seus van compartir casa amb el seu cunyat Gaspar, amo del mas, es van fer obres importants a la casa, que van ser pagades pel Torra. Per tal que les inversions es comptabilitzessin en el seu actiu, el 1593 es van nomenar de comú acord uns paletes, perquè fessin una estimació del cost de les millores. Els entesos van ser Pere Ivern, mestre de cases de Santpedor, i Joan Sanenge de Manresa. Segons el seu informe s'havia construït recentment una part de casa nova, uns corrals, una cort pels porcs, un corral per les cabres, una tina, i un porxo a l'era.

En les obres d'ampliació de la casa hi van treballar dos mestres i es van necessitar 78 jornals de manobre. Un mestre cobrava dos sous al dia i un manobre 18 diners. En total, els salaris i el manteniment dels treballadors va pujar a 45 lliures. De material es va gastar 70 quarteres de calç, a raó d'un sou la quartera, deu dotzenes de llates per la teulada, a raó de 10 sous la dotzena, dotze centes teules, a raó de 4 lliures i mitja el miler, 40 quarteres de guix pels sostres, a raó de 3 sous 2 diners la quartera. També es van pagar 4 lliures més per quadrejar 19 bigues i picar les pedres de la porta i les finestres. A l'interior de la casa es va enllosar el terra del menjador i de dues cambres, es va construir una aigüera, i es va enguixar el sostre de tres cambres a les golfes.

Per fer els corrals es van invertir 4 lliures pels paletes, 49 sous pels manobres i dos milers de teules. El mestre Anthoni Vabre que va fer la tina de pedra hi va gastar 40 jornals i va percebre un salari de tres lliures i mitja. Hi va haver també 16 jornals de manobre i es van consumir 100 quarteres de calç. El porxo de l'era va ser una obra d'envergadura, ja que hi van treballar tres homes durant dos mesos, i es van utilitzar 2.300 teules i 16 dotzenes de llates de fusta. El cost total de les obres es va valorar en 173 lliures.

El desembre de 1605 Joan Torra va fer testament. Va demanar ser enterrat a Fals, al costat dels ossos dels seus pares. Va deixar 10 lliures per les despeses del funeral i perquè li resessin un trentenari. Va deixar diners també per misses als altars de Sant Vicenç, el Roser, i Sant Joan de Fals, al monestir de Montserrat i als Benaventurats Cossos Sants de la Seu de Manresa.

Al fill petit Melcior, casat a Manresa amb Magdalena Cornet, li va llegar 30 lliures, a la Caterina, casada amb Bartomeu Escuder d'Aguilar, 5 lliures per pagar-se la roba del dol, a la seva nora Magdalena, 5 lliures. Així mateix va tenir un detall amb Magdalena Romaní, serventa de casa, a qui va destinar 10 lliures, per complementar el dot si es casava, i per misses per la seva ànima, si moria fadrina. Va fer hereu al primogènit Gaspar Torra.

Deuria morir a finals de 1621, perquè el desembre d'aquell any el seu fill va pagar al capellà 11 lliures i dos sous per les despeses de la sepultura.

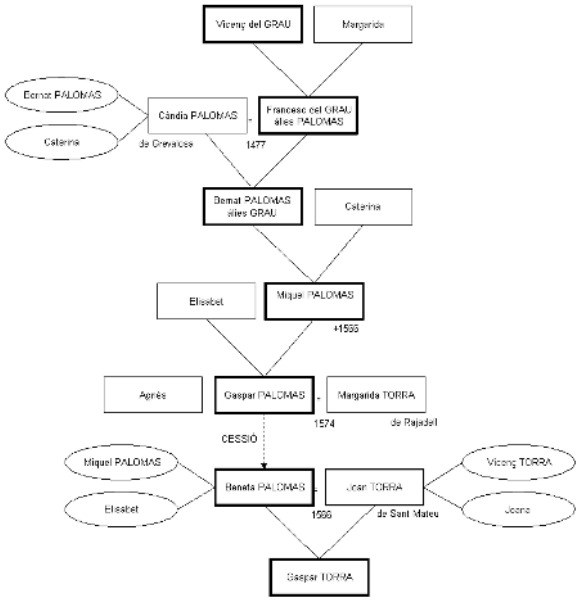

Sant Joan de les Coromines de Torre Cabrera

Fins ara teníem el convenciment que la capella de Sant Joan havia estat construïda pels amos del proper mas Jaumeandreu cap a finals del segle XVI, però han sortit noves dades que demostren que la capella era molt anterior, i que tenia el nom que encapçala el present article.

Primerament, tenim que en el testament que va fer el 1285 Guilleuma, muller de Joan de Vallderiola, habitant a Manresa, hi figura un llegat de 6 diners a l'obra de l'església de Sant Joan de Conomines. També Guillem de Falchs, senyor del terme, en el testament que va dictar el setembre de 1300, entre d'altres llegats piadosos per la seva ànima, va fer una deixa de 30 sous a la capella.

En segon lloc, tenim un document que aclareix perfectament la ubicació d'aquesta església. Porta data de març de 1451 i fa referència al llegat de Gabriel Torracabrera, un fill de Pere Torracabrera i Caterina, els amos del mas de Torre Cabrera (ara Jaumeandreu) de Fals. El Gabriel s'havia establert de jove a Santpedor, on es guanyava la vida fent de paraire. Vivia en una casa de propietat, situada ran de les muralles, a sota de la font pública. En morir sense descendents directes, va deixar tot el que tenia al seu germà Joan de Torracabrera. Aquest es va vendre la casa de Santpedor a Antoni de Torrabruna. En el preu de venda hi anaven incloses algunes obligacions que figuraven en el testament del difunt Gabriel, que va haver d'assumir el comprador.

Així, el 15 de març de 1451, Antoni de Torrabruna i la seva muller Francina, de Santpedor, van vendre un censal mort de 10 lliures als administradors de la "capella ermitana de Sant Joan Baptista, vulgarment coneguda amb el nom de capella de Sant Joan ces Conomines de Torre Cabrera".

Els administradors i obrers de la capella eren Pere Castany, el rector de Fals, i els Jurats del poble. Aquell any aquests càrrecs els ocupaven Joan ça Vila, del mas Vila (ara Tatger), Berenguer de Lledó, del mas Lledó (ara Serra), Pere del Coll, del mas Coll (un mas desaparegut, que es troba englobat en la Torre), i Vicenç del Grau.

Ermita de Jaumeandreu

Imatge de Sant Joan

Segons el diccionari, "conomines" o "coromines" és un sinònim de quintanes, que són els camps que es troben al costat d'una masia. Així doncs, al lloc on ara hi l'actual construcció, o en un lloc proper, hi havia hagut una primitiva capella d'estil romànic dedicada a sant Joan.

Molts anys després, en el testament que va fer el 1599 Jaume Andreu, l'amo del mas, va deixar escrit que: *...vull y man que un retaula que jo a mos gastos y despeses he fet en la capella del glorios sant joan baptista construida y edificada dins las terras de ma heretat dins lo dit terme y parroquia de sant vicens de Fals, sia pintat o fet pintar a gastos y costs de mon hereu y quel tinga de fer quitar dins dos anys del die de mon obit en avant comptador, y que los vestiments de dir missa en dita capella, ço es, casulla y amit sien fets de nou per mon hereu los qual vull que sien conservats y guardats per mon hereu en sa casa, juntament amb un calser de argent y un missal que jo he comprat y los tinc en ma casa y no vull sien tenguts en altra part sino en ma casa com fins avuy mos predecessors y jo havem acostumat fer ...* A més, va ordenar que cada diumenge li resessin una missa a la capella en sufragi de la seva ànima, amb presència de tota la família i els treballadors de casa.

En els testaments dels successius amos de Jaumeandreu no hi falten mai llegats piadosos per la capella, ni instruccions relatives al manteniment. Així per exemple, en el testament que va fer la mestressa Maria Anna Jaumeandreu el 1796 va deixar encomanades 100 misses a la capella, mentre que el seu consort Anton Sagristà va demanar que li resessin *...dos centas en la capella de sant Joan construhida cerca la casa del mas Jaumeandreu en que habito...*

També trobem algunes informacions relatives a l'ermita en les actes de les visites del Bisbe a la parròquia. En la visita que va fer l'octubre de 1693 va manar que l'ara de l'altar s'encaixés mitjançant unes posts de fusta, que es fessin enguixar les parets interiors i que es repassés la teulada. També va ordenar que es comprés un missal i "una casulla ab stola y manible de catalufas y un cinyell". El 1725, el Visitador va manar que es fes una nova imatge de sant Joan, ja que estava en molt mal estat. Així mateix, va disposar que se substituïssin les lloses que servien per pujar a la teulada a tocar la campana, per teules. El 1735 va

notar que faltava l'Evangeli segons sant Joan i va insistir un altre cop en que retiressin la imatge vella. El 5 de juny de 1742 va ser el propi bisbe Ramon de Marimon qui es va aturar a la capella i va instar als seus cuidadors a que cobrissin l'altar amb un drap tenyit d'un color discret, per tal de protegir-lo de la pols.

En la consueta, o llibre d'instruccions dels rectors de la parròquia de Sant Vicenç, recollida l'any 1764, hi consta que era costum que la diada de sant Joan Baptista es digués una missa en la capella de Jaumeandreu. Aquell dia, els amos del mas convidaven a dinar el capellà i l'escolà.

Actualment, del retaule i d'imatges antigues no en queda res, tret d'un bonic mosaic que representa sant Joan, situat a la paret de sobre l'altar.

Després d'alguns anys de decadència, els actuals propietaris de Jaumeandreu van fer obres de restauració a l'interior i a l'exterior de la capella. Van recuperar també l'antiga tradició de fer dir missa un cop a l'any, el dia de Sant Joan.

Llum i telèfon

A començaments de segle els pagesos de Fals van veure aixecar sobre les vinyes i els boscos unes sorprenents estructures metàl·liques, d'on penjaven fils, talment com si fos un estenedor gegantí de roba. Es va dir que per dins dels fils hi passava una energia miraculosa, que tan servia per fer llum, com per fer girar les màquines. Els únics beneficiats d'aquella mostra del progrés van ser els ocells, que de dalt dels fils atalaiaven el terreny i no se'ls escapava res del que passava a sota. Pels pagesos la nova energia passava de llarg, i mentrestant ells seguien caminant darrera la mula i il·luminant les vetllades d'hivern amb una teia o un senzill llum d'oli.

Però un dia la modernitat també va arribar als nostres pobles. Va arribar pel cantó de Rajadell, on l'emprenedor Francesc Selga Mirallas, aprofitant l'estesa de la línia que anava de Manresa a Calaf, va aconseguir el 1923 una concessió per distribuir electricitat a la zona.

A poc a poc, la xarxa de l'Elèctrica Selga es va anar estenent com una teranyina a partir del nucli de Rajadell, i als anys 30 va arribar al Raval d'Oliveres de Fals. Per poder repartir electricitat per les cases, va caldre construir una caseta amb un transformador, que tenia la funció de reduir la tensió fins als 120 volts que requerien els aparells elèctrics dels usuaris. El terreny on es va edificar la caseta era de cal Regueret, i a canvi de cedir-lo, li van fer arribar una línia fins a la casa, convertint-se així en la primera vivenda del poble que va gaudir d'il·luminació amb bombetes d'incandescència. La resta de cases es van meravellar de l'invent, però les ganes de tenir-ne van topar amb l'inconvenient que representava el preu de donar-se d'alta. La majoria de famílies va considerar que 18 pessetes era un preu massa alt, i l'expansió de la xarxa va avançar molt lentament.

L'Ajuntament republicà que va sortir de les urnes el 1934 defensava que l'electricitat no havia de ser un luxe només a l'abast d'uns quants, sinó que tothom havia de poder accedir- hi, però els avatars polítics van fer que l'electrificació de Fals s'endarrerís. L'agost de 1935 es va discutir a l'Ajuntament una proposta dels dos representants de Fals de dotar les cases del Raval d'un enllumenat públic, consistent en vuit fanals. No va prosperar la proposta, perquè es va considerar que el pressupost de 500 pessetes era massa alt. Quan les esquerres van recuperar l'ajuntament van posar fil a l'agulla. El gener de 1936 el Selga va presentar una factura de 117 pessetes per la instal·lació de llum a l'escola i el febrer del mateix any es van inaugurar cinc punts de llum als carrers del Raval.

Però no va ser fins després del cop d'estat de 1936 que es va poder portar a terme una política d'electrificació massiva a la majoria de cases.

En esclatar la guerra, la companyia elèctrica del Selga va ser intervinguda i va passar a mans de la Companyia Anònima Manresa d'Electricitat, que estava gestionada pels treballadors. A petició de l'ajuntament, la companyia es va comprometre a posar llum a totes les cases que ho demanessin, a un preu raonable.

El desembre de 1936 es va constituir l'Associació de Municipis de la Segarra amb la finalitat de distribuir corrent als pobles de Fonollosa, Rajadell, Aguilar i Sant Pere Sallavinera.

Els veïns del "Ravalet" o Raval de la Creu van negociar conjuntament amb la C.A.M.E. col·lectivitzada, la portada de llum a les seves cases. El propietari més ric de la zona, Salvador Ibáñez, el Jepic, es va desmarcar de la iniciativa. El 20 de gener de 1938 va venir una brigada de la companyia, va plantar 19 pals de fusta i va fer l'estesa dels fils. L'endemà al vespre els veïns ja van poder sopar amb llum artificial. El Jepic es va quedar a les fosques i va trigar un any o dos a tenir electricitat a casa. Quan finalment en va tenir, va contractar un tècnic per fer la instal·lació a l'interior. Segons un rebut que s'ha conservat a cal Jepic, l'electricista va posar quatre bombetes de 15 W, quatre de 10 W i quatre de 25 W. El material i la mà d'obra van costar 1.124 pta.

Un cop acabada la guerra, Francesc Selga va recuperar l'empresa. Segons conten diversos testimonis, llavors el Selga va reclamar als nous usuaris les despeses de la instal·lació del comptador, amb possibilitat de fer-ho de forma fraccionada. Alguns s'hi van negar, al·legant que ja havien pagat la quota, però davant de l'amenaça de tallar-los el llum, no van tenir més remei que pagar. Perquè l'electricitat era molt llaminera, la gent ja s'hi havia acostumat i no podia passar sense.

Sovint però, fallava el subministrament elèctric. Unes vegades per les restriccions de la postguerra, altres pels atemptats del maquis, i altres per causes naturals, tal com va passar el febrer de 1944, quan un gran temporal d'aigua i neu va fer caure alguns pals i moltes cases van quedar-se cinc dies sense electricitat.

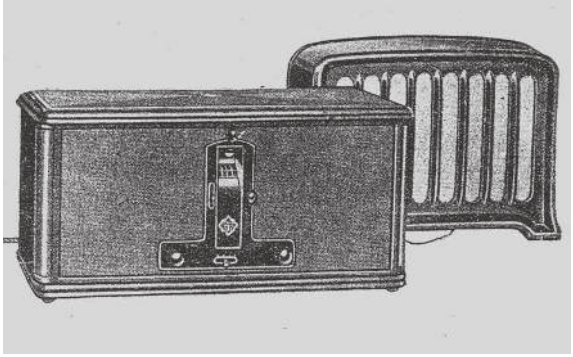

Radio TELEFUNKEN de 40W i altaveu ARCOFON (1930)

Si bé va ser relativament fàcil estendre la xarxa als nuclis de població, més malament ho van tenir les masies i cases aïllades, que van trigar molts anys més en poder disposar d'electricitat. Algunes van recórrer a solucions alternatives. Per exemple, el moliner del Molí de Boixeda va fer instal·lar el 1929 una dinamo, accionada per la força de l'aigua, i que produïa electricitat per les màquines i per il·luminar les dependències del Molí. El 1935, l'amo va comprar un grup electrogen de la marca "Rex", que generava corrent de 24 V i 450 W. Tenia un preu de 3.180 pessetes.

A la Gabriela de Dalt van adquirir un gasòmetre, un aparell que generava gas acetilè fent reaccionar carbur càlcic amb aigua. El gas s'emmagatzemava en una campana o dipòsit i es distribuïa mitjançant tubs a quatre o cinc llums, situats estratègicament en diverses habitacions de la casa.

Després de les bombetes van venir els diversos electrodomèstics, fins arribar a les cases actuals, on tot va elèctric, i si un dia hi ha un tall de corrent tota l'activitat es paralitza. En augmentar el consum van caldre noves línies elèctriques. Així, es va instal·lar una segona línia de torres d'alta tensió en paral·lel amb la primera que travessava pel mig el Pla de Fals. Aquestes línies transportaven l'energia des de la Pobla de Segur i altres punts de producció, fins a l'estació transformadora del Congost de Manresa. El 2005 es van substituir les dues línies per una de sola de 110 KV. Una altra línia molt important creua el terme de nord a sud per sobre dels Plans de Montconill. Val a dir que algunes torres d'aquestes línies van ser objecte de diversos sabotatges per part d'escamots de maquis entre els anys 1950 i 1961.

La gestió de la xarxa va canviar de mans el 2002 i actualment és la Distribuïdora d'Energia Elèctrica del Bages la companyia que cuida de la distribució elèctrica al municipi.

No es pot precisar quina casa va ser la primera de tenir una ràdio. Segurament va ser un dels propietaris, les persones amb més poder adquisitiu i amb més contactes amb l'exterior. El 1931, Salvador Ibáñez, de cal Jepic, va comprar a la botiga "Electro Òptica Antoni Garriga" del carrer Sobrerroca la primera ràdio del Raval de la Creu. Per l'aparell, les piles i els acumuladors en va pagar 375 pessetes.

Es conta que cal Baumer va ser la primera casa del Raval que en va tenir. També hi havia un aparell al cafè del Tinai. Atrets per la novetat de l'invent molts habitants del poble s'hi acostaven per escoltar les notícies i els programes musicals.

Durant la guerra civil, la ràdio va esdevenir una eina de propaganda molt potent, i les autoritats municipals van procedir a la requisa dels aparells de ràdio en poder de les famílies considerades "faccioses". No obstant això, algunes cases van ocultar la ràdio, i a les nits es reunien d'amagat per escoltar les emissions de l'Espanya Nacional, en particular les proclames del general Queipo del Llano a través de Radio Verdad.

Un altre dels invents del segle XX que han canviat més les relacions humanes i el mode de vida ha estat el telèfon. Igual que l'electricitat, el govern de la República es va proposar fer-lo arribar a tots els racons del país.

L'alcalde Valentí Ibáñez va fer a finals de 1936 una gestió a Barcelona, a la seu de la Companyia Telefònica, per mirar d'aconseguir que posessin un telèfon públic a Fonollosa i un altre al Raval de Fals. Ho deuria aconseguir, perquè el desembre es van pagar 2.500 pessetes per la línia de Rajadell a Fals.

El primer aparell es va posar a cal Baraldès, un punt on hi passava molta gent, ja que hi havia la botiga. Aquest telèfon públic va funcionar satisfactòriament fins que el 1953 els Baraldès van marxar i van deixar la casa tancada.

El 1956 es va traslladar el telèfon públic a cal Francisquet. La companyia va instal·lar una petita centraleta de cinc línies, i es va encarregar de la feina de telefonista la Marina Torras. La inauguració es va fer el 24 de juny de 1956 i va consistir en una trucada de l'Alcalde al Governador Civil de la Província, a qui li va agrair les gestions. Els tres primers abonats van ser cal Tinai, amb el número 1, el Molí de Boixeda, amb el 2, i cal Jep Gran, amb el 3. Uns anys després s'hi van apuntar cal Janet i cal Esquerrà (de Rajadell). Es donava servei set dies a la setmana, fins a mitja nit, i la Marina també recollia encàrrecs i passava avisos urgents a les cases que no tenien telèfon.

Uns anys després es va ampliar la centraleta fins a un màxim de 50 abonats. Totes les trucades passaven per l'operadora, la qual les desviava, mitjançant uns cables de connexió, al seu destinatari. Les trucades a fora o "conferències" eren complicades i de vegades calia esperar el torn durant hores.

La Marina portava la comptabilitat i un registre de les trucades. La Telefònica li pagava 20 cèntims de pesseta per cada connexió.

A començaments de la dècada dels 80, es va posar una central automàtica i la telefonista, després de molts anys de servei al poble, es va jubilar.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Maig de 2008, número 48
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
49
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2008, NÚMERO 49

Mas Oliveres de la Costa (1ª part)

Malgrat que aquesta és una casa antiga i important, les dades trobades als arxius són més aviat minses, de manera que algunes de les afirmacions que es trobaran en aquest article cal mirar-les amb una certa prudència, ja que provenen d'una sola font d'informació i no han estat suficientment comprovades.

La menció més antiga és del gener de 1285, quan Pere Oliveras va quedar a deure 30 sous a Pere de Valldoriola de Manresa, per una peça de drap que li havia comprat. En la capbrevació general del terme de 1303 hi surt el mas de Pere Oliveras amb els censos en espècie que fa. Són els mateixos que els altres masos amb tres diferències significatives. Donava cada any una gallina, una fogassa de pa, i un quartà de vi. Això darrer és el més remarcable, perquè és una de les poques cases del terme que feien una prestació en forma de vi. Encara que la vinya estava estesa per tot arreu, segurament els pagesos es limitaven al consum propi, mentre que el cens sembla indicar que la casa d'Oliveres en produïa en quantitat superior, i en tenia per donar i vendre.

Al peu d'un pergamí de 1313 hi figura com un dels testimonis Pere Oliveras de Fals. El juny de 1353 el mercader de Manresa Guillem Artusí va reconèixer uns deutes a Pere d'Oliveras, fill de Berenguer Oliveras de Fals. L'any següent surt un altre cop el mateix personatge, reconeixent a Bernat dez Playa de Castellgalí que li ha satisfet una part del dot de la muller de Guillem de Oliveres. No se sap qui és aquest Guillem, però el 1385 ja consta com a difunt i la seva filla Maria, que viu a Manresa, compra una casa al carrer dit Valls. El 1369 encara és viu Pere d'Oliveres, ja que el trobem actuant com a tutor dels fills de l'amo del mas Prat.

Entre els anys 1403 i 1405 trobem citades breument tres persones procedents de la casa; són Joan, Anton,i i Francesc d' Oliveres. No es coneix el parentesc entre elles.

És possible, amb les prevencions expressades anteriorment, començar una successió genealògica a partir de Pere Oliveras, que el 1442 va acceptar ser "fidemissor", és a dir, avalador, de Pere Franquesa de Castelltallat. El març de 1462 va comprar el mas Clarena de Camps a Constança, muller de Joan del Pla, de Sant Mateu, l'hereva i propietària del mas Clarena. El preu va ser de només 8 lliures, i en el document de compravenda hi consten les afrontacions o límits de la finca. La majoria

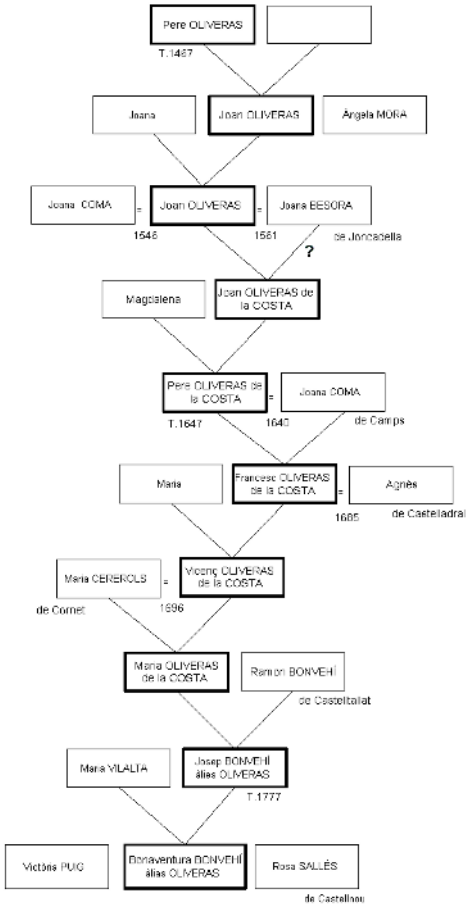

de topònims són pocs clars, però s'arriba a esbrinar que la terra toca amb la riera que baixa de Bastardes, mentre que pel cantó est hi té un cingle de roques conegut com l'Obac d'Oliveres.

Pere Oliveras va fer testament el 27 de juliol de 1467. El Pere habitava llavors a Manresa i va demanar ser enterrat al cementiri dels Frares Predicadors, a la tomba de Pere Comes de Callús. Els seus marmessors van ser el seu fill i hereu Joan, i Julià de la Sala, l'amo del mas Sala (ara Massana) de Fals.

Joan Oliveras, possiblement fill o nét del Pere, està documentat en el període que va de 1501 fins 1546. El 1501 va comprar un bou de color blanc, essent avalat pel seu germà Salvador de Santpedor. Aquell mateix any va comprar tres "varracs" i un vedell. Es va comprometre a pagar les 9 lliures i 18 sous del preu en tres vegades, una cada quatre mesos. L'abril de 1503 va comprar una parella de bous a Antoni Sala de Castellnou. Un bou era de to vermellós, i l'altre" moreu". També va pagar a terminis; 8 florins a l'agost, el dia de Santa Maria, 8 florins per Pasqua,

Vista nord

i 8 florins l'agost següent. El 1521, ell i Valentí Llobet de Sant Joan van signar un debitori de dos ducats d'or al Batlle de Manresa. El 1542, Valentí Oliveras, fill de Fals, però habitant a Manresa, i Joan Oliveras, hereu del mas Oliveras, van quedar a deure al venerable Joan Roca 11 ducats per una parella de bous. El febrer de 1545, el Joan va vendre a carta de gràcia a Joan Xuriguera de Rajadell el mas Clarena de Camps, que li havia pervingut per herència. El preu de l'empenyorament va ser de 20 lliures.

El Joan va estar casat en primeres núpcies amb una dona dita Joana. Després es va unir amb Àngela Mora, que el 1558 constava com a vídua de Joan Oliveras.

El Joan tenia un germà, el Salvador, el qual el 1488 va quedar a deure 60 sous al mercader Maurici Clerga, part del preu d'un ramat de bestiar "menut" que li havia comprat. Més tard el Salvador va marxar de casa i es va instal·lar a Santpedor. Les coses no li deurien anar pas malament, perquè el gener de 1502 va comprar un molí a la vora del Cardener, dins del terme de Sant Martí de Torruella. El molí estava situat entre el gual Corb i el Torrent de Vinyamala i tenia la maquinària completa, és a dir, resclosa, moles, rodets, etc. El molí pertanyia a Francesc Prats, aleshores rector de Santpedor, i estava sota el domini del monestir de Sant Benet. El molí va costar molts cèntims, concretament 350 lliures, de les quals només en va pagar 50 en efectiu, mentre que per la resta va establir un censal de 15 lliures de pensió anual. Però un molí fariner rendia molt, deuria pensar el Salvador, i es va embarcar en el negoci. Tot seguit va adquirir un tros de terra erma al costat de la resclosa, denominat "la Pedrera d'en Arna", que pertanyia a la pubilla del mas Arna. En va pagar només 30 sous.

Joan Oliveras, fill del primer matrimoni del seu pare, el 1557 va comprar, a mitges amb l'amo del mas Bosc, 6 bous a Joan Valldeperes d'Olesa. En van pagar 40 lliures i mitja. El 1566 va vendre a carta de gràcia a Valentí Puigdellívol, àlies Bastardas, una peça de terra on hi havia oliveres i ceps, denominada "lo Comellar de la Solana. El preu de l'empenyorament va ser de 10 lliures. El setembre de 1567 Joan Oliveras va signar un document reconeixent que devia 3 lliures a Guillem Tarrier o Terrer, vicari de Fals, per un ase que el mossèn li havia venut. Va actuar com escrivent i notari Pere Salvatge, rector de Sant Mateu. Tant el Salvatge com el Terrer eren capellans que havien fugit de França a causa de les persecucions que patien els catòlics. El document esmentat no està redactat en llatí, la llengua dels capellans i els notaris, sinó en català, però es nota que el rector no el dominava del tot, perquè hi intercala algunes paraules en occità.

Aparentment, Joan Oliveras va estar casat amb tres dones. El 1546 va fer capítols amb Joana, filla de Joan Coma de Camps. El dot va ser de 40 lliures i el pare va aprofitar l'ocasió per nomenar-lo oficialment hereu. El 1561 va fer capítols amb una altra Joana, filla de Francesc Besora, del mas Besora de Joncadella. El dot va ser de 65 lliures. El nom de la tercera muller es desprèn d'un document de 1612, en el qual Elisabet, vídua de Joan Oliveres de la Costa, i el seu fill i hereu Joan, van acceptar un deute de 8 lliures per diverses mercaderies comprades a la botiga de Francesc Benetes. El 1618 es van celebrar les noces d'una filla del Joan i l'Elisabet. La Magdalena va enllaçar amb Joan Major, l'amo del mas Major de Manresa. El germà de la núvia va ser qui va lliurar les 225 lliures del dot, perquè el pare ja era mort.

A partir del moment que un Oliveras, procedent de la Vall dels Horts, va ficar-se al mas Cantacorbs i va provocar el canvi de nom de la casa, es va donar la circumstància que dos masos del mateix terme es deien igual. Per evitar confusions, es va designar Oliveres de la Costa a l'heretat que es trobava enfilada en una costa a la part nord de la vall formada per la riera de Fals, mentre que l'altra heretat, situada al bell mig del Pla de Fals, va ser denominada Oliveres del Pla.

Joan Oliveras de la Costa, batejat amb el mateix nom de pila que el seu pare i avi, deuria esdevenir amo dins de la primera dècada del segle XVII. Durant aquest temps va viure a Oliveres de la Costa el masover Bartomeu Fontanet, un germà de l'amo del mas Sant Andreu. La seva dona era la Valentina i el seu fill i hereu, l'Andreu Fontanet. El 1610 la Valentina ja era vídua.

El següent amo va ser Pere Oliveras de la Costa, fill de Joan i Magdalena, que va fer capítols matrimonials l'abril de 1640 amb Joana, filla de Joan Coma de Camps. En els capítols, el pare no el va fer hereu, la qual cosa fa sospitar que potser no era el gran, però al final el Pere va acabar rebent l'herència. Va pactar amb el seu cunyat Esteve Coma un dot de 300 lliures. De fills de la parella es té coneixement del Francesc i del Vicenç, aquest darrer casat amb la vídua Madrona Vila, de Castellfollit, el 1671.

Francesc Oliveras de la Costa va heretar la propietat en virtut del testament del seu pare, fet el 16 de novembre de 1647 a la rectoria de Fals, segons s'afirma en el capbreu de 1683.

El 1676, Magí Junyent, del mas Clarena de Camps, passava per greus dificultats econòmiques, i el seu veí Francesc Oliveras li va donar un cop de mà. El Junyent li va vendre un censal mort de 170 lliures i, a més, li va empenyorar les herbes del mas Clarena. Posteriorment el crèdit es va ampliar i el Junyent va acabar devent 340 lliures a l'Oliveras. No va ser fins el 1710 que van ajustar comptes.

El 1716 es va fer una relació del personal i del bestiar de cada casa, a efectes del cadastre. A Oliveres tenien

Portal principal

dos bous i una burra per treballar els camps, dos porcs d'engreix, dos ruscs d'abelles, sis cabres, dos cabrits, vuit ovelles i quatre anyells. El masover que cuidava les terres era Josep Subirana, el qual tenia un mosso amb un sou assignat de 6 lliures a l'any.

La vida familiar del Francesc es va dividir entre dues dones. La primera es deia Maria i amb ella va tenir, com a mínim, quatre criatures. Quan es va trobar vidu va tramitar un segon matrimoni amb Agnès, també una vídua. És possible que fos de Castelladral, perquè els capítols els van fer en aquella parròquia, el 1685, o poc abans. L'Agnès tenia fills amb el primer marit, que havia estat Francesc Cadavall Torras, de Salellas, i en casar-se per segon cop, va reclamar la part del dot que li pertocava.

Primer es va casar la filla gran, la Madrona, amb Ramon Soler de Santpedor. El 1695 ho va fer la Maria Rosa amb Francesc Fàbrega, també de Santpedor. El 1696 es va casar l'hereu Vicenç, i el 1710 l'Elisabet amb Fruitós Cererols de Fonollosa.

El 13 de novembre de 1696 es van pactar les condicions de l'enllaç entre Vicenç Oliveras de la Costa i Maria, filla de Jacint Cererols de Santa Maria de Cornet. El pare va fer hereu al Vicenç, amb una reserva de 500 lliures, comprometent-se a mantenir els casats mentre visqués. El dot de la Maria va ser de 450 lliures i en l'aixovar hi anava comprès: *... un vestit de estamenya escotina negre, so es, ropilla y faldillas y caputxa ab un guardapie de estamenya de color, per lo dia axira assenyalada, y altre vestit, so es, ropilla y faldillas de guinets ab guardapie de xamallotet de color, per lo die de las esposallas...*

No se sap gran cosa d'aquesta generació, però sembla ser que no va tenir descendència masculina, essent pubilla una noia anomenada Maria.

Maria Oliveras de la Costa va unir-se en matrimoni amb Ramon Bonvehí. No se sap d'on venia el hereuer, però és probable que procedís del mas Bonvehí de Castelltallat. En tot cas, l'home no va tenir una vida gaire llarga, ja que el 16 de març de 1744 la Maria ja declarava que era vídua. Aquell dia va signar un document cedint els seus béns al primogènit Josep, sense renunciar però a la condició de mestressa de l'heretat. El següent fragment de l'acta notarial ens il·lustra sobre la lletra menuda de la donació: *(...) de dit usdefruit es tinguda y obligada en haver de mantenir al sobredit Joseph, muller y fills, que tal vegada tindra, y prestarlos, habitant ab ella, tots los aliments necessaris de menjar y beurer, calsar y vestir, aixi en sanitat com en malaltia, pagar metges y medecinas y serurgians, y altres à la salut del cos huma necessaries, treballant empero, dit son fill, muller y familia, lo que podràn a utilitat y profit de dita Donadora, y mantenint aquella lo degut respecte y veneracio (...) fa lo dit heretament ab pacte que si son fill cometrà crim de lesa Magestat Divina o humana, quinse dias antes de haver comes lo dit crim, lo desareta, y vol que dita hisenda, venint dit cas, torni a dita Donadora si viura, y si no viura, a son hereu que trobarà instituit ...*

Aquesta darrera clàusula pot semblar curiosa, però era una salvaguarda del patrimoni en el cas que l'hereu fos convicte del delicte de traïció contra el rei, ja que en aquest cas la pena era la confiscació de tots els seus béns. Si el condemnat havia estat desheretat quinze dies abans de cometre el delicte, llavors aquest havia de ser declarat insolvent i el jutge no podia embargar la propietat familiar.

Josep Bonvehí, àlies Oliveras de la Costa, es va casar amb Maria Vilalta. Va ser escollit el 1750 com un dels dos Obrers o Priors de la parròquia. El 1752 va pagar 14 lliures i mitja a Joan Subirana, que eren del llegat que la seva àvia Maria Cererols havia fet al Subirana. Joan Subirana segurament era el masover del mas Subirana i deuria ser un parent llunyà de la iaia difunta.

Vista oest

L'octubre de 1755, la mestressa d'Oliveres i el seu fill Josep van vendre's una peça de 6 quarteres, part vinya, part erma, a Urbici Bastardas. La terra era dels Oliveras però estava ficada dins del terreny del mas Bastardes. El preu de venda va ser de125 lliures.

Josep Bonvehí va fer testament davant del rector de la parròquia el 7 d'agost de 1777. Ni cal dir que la còpia del testament es va convertir en cendra el juliol de 1936.

Va venir després d'ell Bonaventura Bonvehí, àlies Oliveras de la Costa. El juliol de 1791 va anar caminant fins a Cardona, per tal de fer la declaració del capbreu davant de l'escrivent del Duc. Es va estimar l'extensió de la seves terres en 150 jornals.

Primerament va estar casat amb Victòria Puig, i en morir aquesta, amb Rosa Sallés de Castellnou de Bages. Amb la segona dona, que era vídua de Josep Serra de Callús, hi va fer tractes el febrer de 1816. La Rosa va traspassar-li les 50 lliures del dot donades al primer marit, i a canvi va obtenir garanties que seria mantinguda fins el dia de la mort. Si es tornava a quedar vídua, l'hereu havia d'assumir el manteniment, però si hi havia raons amb el fillastre i la treia de casa, aquest tenia l'obligació de subministrar-li cada any 4 quarteres de blat, dues càrregues de vi, 2 quartans d'oli i 4 lliures i mitja en moneda.

No es coneixen fills amb la segona dona, però amb la primera el Bonaventura va tenir la Teresa i el Joan. La Teresa es va casar el 1813 amb Valentí Massana, de cal Resi, mentre que el Joan és protagonista de la segona part de la història d'aquesta casa, que ja ha estat publicada anteriorment.

Mas Sant Andreu (els orígens)

El 7 de les calendes de setembre de 1283, Berenguer de Sant Andreu, del terme de Fals, va avalar la compra a crèdit d'una mula per part del seu veí del mas Bastardes. El 1284 el Berenguer va manllevar 2 quarteres de blat a un pagès de Manresa, i va pagar 200 sous a Jaume Sastre a compte d'una tercera persona. El 6 dels idus de juliol de 1309, Guillem de Sant Andreu de Fals va confessar que devia a Pere Valls de Manresa 50 sous per raó de cabeces de safrà. Va comprometre's a pagar 10 sous el mateix dia i la resta el dia de Tots Sants. El conreu del safrà tenia molta importància econòmica a la comarca durant aquesta època. La producció la compraven mercaders de Manresa i de Santa Coloma de Queralt, sobretot, i aquests l'exportaven cap als Països Baixos, on se'n pagava un preu molt més elevat.

En un pergamí de 1328, el Vescomte de Cardona va reconèixer el dret que tenia Bernat de Falchs de percebre censos i parts del mas de Sant Andreu i de dos masos més de les rodalies.

Després d'uns anys sense notícies, el 1406 trobem que Elisenda, vídua de Guillem de Sant Andreu de Fals, parròquia de Sant Mateu, va quedar a deure 12 lliures i 13 sous al mercader Joan de Pujol, per una permuta entre una mula de la vídua i un bou del mercader. Aquesta adscripció ensems al terme de Fals i a la parròquia de Sant Mateu serà una constant al llarg de la història d'aquesta casa. El motiu és la seva situació, en un racó del terme i allunyada de l'església parroquial de Sant Vicenç.

Un document de 1409 ens aclareix un xic el tema de la propietat del mas. Elisenda, vídua de Guillem ça Serra, que vivia al mas de Sant Andreu, conjuntament amb el seu fill Pere de Sant Andreu, i la muller d'aquest, la Ròmia, van comprar un mul de color falb al mercader Bernat dez Clergue. El 1439 Pere de Sant Andreu va fer net amb uns deutes que tenia amb Bernat de Grimosachs, un altre mercader important de Manresa. El 1456 va comprar una mula a Francesc Pellicer, valorada en 40 florins d'or, equivalents a 22 lliures de moneda barcelonesa. No va pagar de cop, sinó que va anar pagant de 10 en 10 lliures. El 1461 Pere de Sant Andreu, qui sap si l'anterior o el seu descendent, va declarar que tenia en dipòsit un vestit del seu veí Bartomeu Rovira, en penyora de 30 sous que aquest li devia.

Aquest Pere estava casat amb la Caterina i aquell mateix any van casar una filla, anomenada Angelina, amb Gabriel Sala, àlies Torra, que portava aquest àlies perquè era estadant en el mas de la Torre de Manresa. El dot va ser de 15 lliures, fraccionat en pagaments anuals de 100 sous (2'5 lliures). Una de les quatre persones que van garantir amb llurs signatures l'operació era Pere de Sant Andreu, avi patern de la núvia.

El 24 de març de 1465 el Pere va fer testament en presència del rector de Sant Mateu. El document original s'ha preservat a l'arxiu de la rectoria. Va demanar als marmessors que li fessin resar un trentenari de Sant Amador i va fer petits llegats piadosos a l'església de Sant Mateu i al monestir de Montserrat. A cada un dels fills els va llegar 12 diners, a les filles casadores 10 lliures, i als néts i nétes 6 diners. Va fer hereu universal a Joan de Sant Andreu.

A causa d'algun imprevist la successió es va estroncar, perquè el maig de 1468 qui viu a la casa és Bartomeu Plexat, àlies Sant Andreu, el qual va admetre un deute de 5 florins i mig d'or d'Aragó per una mula que havia comprat a Jaume de Solernou. Per garantir el crèdit va posar en penyora els béns que ell havia aportat al mas quan ell hi havia entrat per via de núpcies. La seva dona Caterina era doncs la pubilla. La Caterina va enviudar i el 20 de maig de 1470 va fer testament. Va voler que li fessin un funeral amb tres capellans. Va deixar alguns dinerets a la mare de Déu de Montserrat, i a les esglésies de Sant Mateu, Sant Andreu, Santa Maria de la Sala, i Sant Miquel i Sant Cristòfol de Figuera. Al marit li va deixar 15 sous i a cada nebot 6 diners. Va fer hereva a la seva germana petita Agneseta.

Vista c. 1950

No sabem què va passar, però la casa va canviar de mans. El setembre de 1493, Pere Galzeran de Vall Ferrera, habitant a Calaf, fill i hereu de Galzeran Ferrera, difunt, del mas de Sant Andreu de Fals, va cobrar uns diners de Vicenç Sala de Fals per desempenyorar el mas de Torreguitzana.

Des de la teulada de l'ermita

A cap de poc temps hi va tornar a haver canvis en la propietat. El 1518 es va casar Agnès, filla de Jaume Torra de Manresa, difunt, i Francina, amb Gaspar Puigdellívol, un fill de Pere Puigdellívol i Joana, hereva del mas Puigdellívol de Castelltallat. La Francina va donar a la seva filla el mas de Sant Andreu com a dot, reservant-se per a ella l'usdefruit i una certa quantitat de diners a lliure disposició. Van quedar que els casats viurien i treballarien al mas, i que si el Gaspar hi feia obres i millores, s'anotarien les inversions al seu haver.

Encara es va produir una altra transferència, quedant l'heretat en poder de Joan Fontanet.

Aquest Joan era germà del Francesc, hereu i propietari del mas Fontanet de Sant Mateu. Sembla que va estar casat dues vegades; primer amb Esperança, i després amb Coloma Solernou.

El 1546 va tenir un conflicte amb Miquel Palomas, del mas Boixeda de Fals. Aquest li havia cedit un tros de boïga per sembrar-la durant tres anys, pel preu de 5 ducats, però només l'havia sembrada dos cops, deixant-la el tercer any a guaret, i considerava que el preu no havia de ser el mateix. Van arribar a un acord amistós, amb la mediació de Pere Salvatge, el rector de Sant Mateu.

El Joan va fer unes importants obres a la masia. Les va encarregar a Jaume Aloi Tries, mestre de cases de Manresa el desembre de 1547. Vint anys després, el seu fill va demanar un informe complet de les obres realitzades. La relació dels treballs és la següent:

Primo, per sots pedrar la paret de la porta principal, dos jornals de mestres y manobra, junt ab la despesa, 14 sous. Al sol de la grau de una paret ha stat lo dit mestre ab lo manobra set jornals, y ab la despesa ha costat 2 ll. 9 sous. Han posat en lo sostre del seller y en lo sostre de la stabla vint bigas y han les apportadas de la heretat de Comallonga, que bones y quadrajadas han costat a tres sous la pessa, 3 lliures. Han fet un trespol en dita casa de guix y ha entrat denou quarteras, y entre mans de fer dit trespol y lo port del guix, ha costat 1 ll. 18 sous. Han costat los teulissos per lo sostre 4 sous. En la teulada del menjador han posat tres bigas, la una era de la matexa heretat, les altres han costat dotze sous. Ha entrat y posat en la dita teulada vuit cabirons, los quals se son apportats de coaner. Entre lo cost y lo port ha costat 5 lliures. Per les canyes, entre compra y port han costat 1 lliura 10 sous. Entre claus y jambes han costat 4 sous. Per las teulas, entre compra y port, han costat 4 lliures 10 sous. Ha costat lo mestre de fer la teulada deu jornals y quatorse jornals de manobra, 3 lliures. Un jornal en la cambra devers la casa den canet val 4 sous. En la cuyna se ha posada una biga al sostre de baix y tres cabirons, entre tot 8 sous. Ha costat la obra del forn entre tot 2 lliures.

El 1552, el Joan i el seu germà Francesc van pagar a Miquel Palomes 9 lliures i 9 sous per unes despeses sense determinar, i el 1554 el Joan va admetre que devia 6 lliures i 13 sous al botiguer Pere Martella per uns teixits que li havia comprat a la botiga. Joan Fontanet va fer testament el 1554, però hi ha una dada que no concorda gaire amb aquesta, i és que el 1552 l'hereu de la casa era Jaume Fontanet. Potser es tracta simplement d'un error.

L'abril de 1558 van fer capítols matrimonials Pere Vilatersana, fill de Valentí, un pagès de Calders, amb Elisabet, filla de Joan Fontanet, que habitava al mas de Sant Andreu, i de la vídua Coloma. En els tractes hi va intervenir la mare, en qualitat d'usufructuària, i els tutors de la noia que s'anava a casar, que eren l'oncle patern Francesc Fontanet, i l'oncle matern Pere Solernou de Súria. D'acord amb les instruccions deixades pel pare en el testament, van prometre 50 lliures en moneda, un cofre nou de fusta d'àlber pintat i amb el corresponent pany i clau, una flassada de llana blanca de mida mitjana, un parell de llençols nous, unes tovalles, mitja dotzena de tovalloles, i dues canes de drap de bruneta per fer-se un mantell.

Com a garantia del dot van hipotecar el mas Sant Andreu i van lliurar-lo al Vilatersana per un període de 15 anys i 15 collites. Aquest havia de fer rendir les terres i mantenir la sogra i les fadrines de la casa. També havia de pagar les càrregues de l'heretat i pagar els dots de les germanes de la dona. Si no hi havia altre remei, tenia autorització per empenyorar una part de la propietat. Estava previst que al cap dels 15 anys li havien d'haver pagat el dot, però no el podrien fer marxar fins que l'hagués cobrat integrament.

No se sap quant temps s'hi va estar el Vilatersana, però el 1567 segur que hi era, ja que aquell any Jaume Sociats, un fuster de Sant Mateu, va reconèixer haver cobrat d'ell 4 lliures i mitja, per unes peces pel celler i pel quarto del pastador, que li havia fabricat dos anys abans.

El benefici de Sant Joan

A començaments del segle XIV es veneraven a l'església parroquial dos sants, el patró sant Vicenç i sant Nicolau. Bernat de Falchs, senyor del terme, va afavorir l'església annexa al seu castell amb la construcció d'una nova capella dedicada a sant Joan Evangelista.

Per assegurar el manteniment del culte a la capella i perquè s'hi diguessin misses per la seva ànima un cop traspassat, va crear un benefici eclesiàstic a càrrec d'un capellà o beneficiat. El primer que va ser designat per aquesta tasca va ser el prevere Berenguer Avella, un parent del fundador.

En el seu testament, Bernat de Falchs va destinar al benefici de Sant Joan censos per valor de 300 sous, censos

que rebia de la ciutat de Manresa, de Santpedor i del lloc de Fals. Al llarg del temps, el benefici es va veure afavorit per altres donacions dels fidels. És el cas de Guillem Vidal, un pagès de Manresa, que va donar al benefici un tros de terra en un lloc dit "el Puig de Sant Cugat", o del prevere Bernat ces Ulzines, qui el 1379 va llegar a l'altar de sant Joan 15 sous, que s'havien de destinar a la compra d'ornaments.

Sibil·la de Falchs va manifestar en el testament que volia ser enterrada al peu del nou altar: *...sepultura corporis mei eligo infra capella sancti johannes evangeliste quam dictus venerabilis maritus meus contructii fecit in ecclesia sancti vicentii castro de falchs (...) et dimito pro ornamentis altaris dicte capelle decem solidos ...* Potser les restes momificades que es van trobar en una tomba al peu de l'actual presbiteri pertanyien a tan il·lustre senyora.

El capital del benefici de Sant Joan estava invertit en béns immobles, els quals generaven unes rendes en forma de censos. Amb aquests es pagaven, no solament el serveis religiosos del capellà que ostentava el benefici, sinó que es comprava l'oli necessari per mantenir encesa, nit i dia, una llàntia a l'altar.

Hem recollit algunes notícies sobre els beneficiats i les propietats vinculades al benefici de sant Joan.

El 1351 ostentava el benefici eclesiàstic el sacerdot de Fals, Raimon de Rabassa. El 1393, el sabater Joan Bolló va traspassar al tintorer Romeu Rouric per 88 sous una taula a la plaça pública de Manresa. La taula, ara en diríem parada, estava sotmesa al cens anual d'un parell de gallines per Nadal, i la seva propietat estava molt dividida; dues terceres parts pertanyien al Benefici de Sant Joan, mentre que la tercera part restant anava a mitges entre el Benefici de l'Alba de la Seu de Manresa i l'Abadessa del monestir de Santa Maria de Mont Beneït de Berga.

El 1400 va canviar de mans una vinya situada prop del mas Umbert de Manresa que pagava un cens de 10 sous a la capella de Sant Joan de Fals. En els dos casos el beneficiat era Joan Gilabert.

El 1438 el beneficiat era Berenguer de Soler, una persona instruïda, ja que era "en drets batxiller". Administrava quatre feixes de terra situades en un lloc dit "la Stabilitat den Sgleyes", en el territori de Manresa, que estaven donades al pagès Joan Quintana. Aquest pagava per cadascuna un cens anual de 6 sous, però el vicari general de la Seu va ordenar una reducció dels censos, que van quedar en valors compresos entre els 2 sous i mig i els 3 sous i mig.

El 1452, el beneficiat Bernat Messadella va fer un nou establiment de les feixes anteriors. El 1466 el Messadella va llogar perpètuament a Pere Marió, sastre francès, un hospici o casa situat a la placeta dita dels Apotecaris, pel preu de 23 sous anuals. El 1491 el beneficiat era mossèn Bernat Planas, qui rebia 11 sous anuals de cens d'una peça de terra a "la Stabilitat", mentre que el 1498 rebia 4 sous cada any, el dia de la Mare de Déu d'agost, per un camp situat a la Irla de Manresa. El 1590 la vídua Joana Pla vivia en una casa de dos portals al carrer de Sobrerroca, per la qual pagava 11 sous i 6 diners de cens al venerable Pasqual Graell, titular del Benefici de Sant Joan de l'església de Fals. Les notícies més tardanes sobre el Benefici daten de 1685 i 1693. El benefici l'ostentava Jaume Aldabó, domer i Degà de Manresa, i llavors el rendiment anual era de 2 lliures.

La capella de sant Joan es trobava adossada a la paret nord de l'església. El 1592 va visitar l'església parroquial de Fals el delegat del Bisbe i va fer notar en el seu informe que l'altar de sant Joan no tenia retaule, sinó que estava presidit per una figura en relleu del sant. En la visita de 1637 es va ordenar al beneficiat que encarregués un cobrialtar de guadamassil. Això era una peça de cuir que servia per protegir l'altar de la pols i les taques.

Segons una descripció de l'altar, feta el 1666, el frontal era de vellut carmesí i verd, amb molts passamans d'or i plata. A sobre l'altar hi havia dues grades de fusta, pintades de color vermell, i un retaule pintat i daurat.

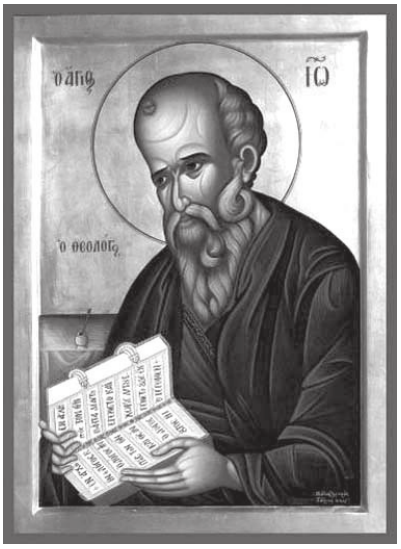

Sant Joan Evangelista

El 6 de març de 1697 es va signar el següent contracte a Manresa: *En nom de Deu. Sobre la fabrica del retaula o altar de s. Joan de la present Iglesia de Sant Vicens de fals per y entre lo Reverend Antoni Hubach, rector, Pau Massana, joan Grau del Pubill, Domingo Serra, Francesco Jaumeandreu y Pere Boxeda, tots pagesos de la present parroquia, de una part, y Joan Grau, escultor, ciutada de Manresa, de part altra, son estats, fets y firmats y jurats los capitols y pactes seguents (...)* .

El document és incomplet, però se sap que el juliol de 1702 el fuster havia acabat i cobrat la feina. Aquest Joan Grau era fill del qui havia fet l'altar major.

El juliol de 1761 va visitar el temple el mateix Bisbe de Vic, que era fra Bartolomé Sarmentero. Va trobar certes deficiències en l'edifici i va donar ordres precises sobre les reparacions que calien: *Manam els Obres fassan compondrer la paret de detrás de S.Joan Evangelista, que a mes de amanasar ruina llansara à perdrer lo altar per la molta aygua entra en la Iglesia y peu del mateix altar. Fora terrible que per la omissio y poch zel dels Obrers se fes malbe dit Altar, no essent cosa de gran gasto lo compondrero ...*

No tenim notícies més tardanes sobre la capella de sant Joan, però segurament va gaudir de la devoció popular fins a finals del segle XIX, quan va ser substituït per la capella de la confraria de les Filles de Maria.

Les barraques de vinya de pedra seca

En el medi rural de Fals, com la resta del Bages, queden, en desús, restes d'unes construccions primitives conegudes popularment com: barraques de vinya. La barraca de vinya és una forma d'arquitectura tradicional que utilitza una tècnica constructiva anomenada pedra seca o, sigui, pedra sobre pedra, encaixada sense cap altre element d'unió. Cal veure tot seguit quins trets presenten les barraques o cabanes de Fals des d'una perspectiva històrica, arquitectònica i funcional.

Interior d'una barraca

Context històric.

El nucli poblacional del poble de Fals està emplaçat en el pla mentre que, als voltants i disperses, estant escampades una gran quantitat de masies, fruit d'un model de vida lligat estretament a l'agricultura. Fa més de cent anys una publicació manresana deia de Fals:

"El pueblo de Fals, que no llega a cien casas, era hace pocos años fértil y rico en lozanas viñas que daban vinos tintos muy estimados en el mercado francés. Hoy todo ha cambiado: la hermosa y fecunda vid se ve devorada por la plaga filoxérica, convirtiendo en yermos los hermosos viñedos que daban vida y trabajo a todo el pueblo, presentado ahora triste aspecto y presagiándose pavoroso porvenir" (31 gener 1897 Diario de Avisos de Manresa)

Barraca adossada a una pedra

De l'escrit de més amunt es pot deduir que la vinya tenia un pes específic en l'economia de les cases i, abans de l'entrada de la fil·loxera, se n'exportava la producció de vi negre a França. Una altra sortida que tenia el vi, sobretot aquell que es feia malbé, era convertir-lo en aiguardent. Se sap que a Fals hi havia una oficina de fer aiguardent a l'actual casa de la Fassina, construïda a finals del XVIII. Aquesta oficina s'arrendava a mitjans del XIX per 30 lliures anuals (Notari Ermenter Castellet. 1843. AHPM).

Ara bé, el cultiu de la vinya comportava condicionar camps de conreu, sovint erms i boscosos i si, la parcel·la del terreny quedava lluny, la construcció d'un aixopluc o indret on deixar-hi les eines es feia més que necessari. Mitjançant la coplantatio (Edat Mitjana) al Bages les terres de conreu es van anar parcel·lant. La pedra sobrant dels camps que, a més, no permetia créixer les plantes de forma còmode, anava destinada a sostenir la terra dels vessants, confeccionar murs, parets i, probablement, a construir algun habitacle o casa primitiva facturada en pedra seca. En aquest darrer aspecte, l'arqueologia hauria d'aportar dades rellevants, cosa que no ha pogut realitzar fins al moment.

Des de l'Edat Mitjana Fals s'ha de situar doncs, dins els municipis bagencs amb una activitat vinícola important, sense oblidar altres productes de secà com l'olivera i l'ametller. Encara queden alguns indrets del terme on es poden veure oliveres amb més de 200 o 300 anys d'antiguitat i ametllers amb més de 100 anys. Això és important remarcar-ho perquè les barraques estant relacionades amb l'activitat agrícola-vinícola.

Antiguitat.

La barraca de vinya de Fals, com s'ha dit més amunt, utilitza la tècnica constructiva de la pedra seca -el seu origen cal situar-lo entre el 8.000 i el 5.000 a.C.-. Consisteix a col·locar, combinar i encaixar pedres, més o menys treballades i de mides diverses, sense cap altre material que les uneixi. Els materials emprats per la confecció de la barraca són extrets, produïts i transformats en el lloc de construcció perquè els esforços s'havien de minimitzar. La utilització de la tècnica de la pedra seca és una mostra de com l'home s'ha adaptat al seu entorn físic.

En el Bages, des de l'Edat Mitjana, és possible localitzar documentats edificis dins el medi rural anomenats cabanes. Si bé els documents no ens diuen de com estant fets aquests habitacles, és probable, pel lloc on estant emplaçats que siguin realitzats amb materials propers, sòlids i excedents dels camps de conreu i, la pedra encaixa dins aquests paràmetres. A manca d'estudis arqueològics, les barraques de Fals, si fem cas al treball prospectiu, poden tenir una antiguitat entre 200 i 100 anys. Les úniques barraques datades són dels anys: 1807, 1901 i 1904. D'aquestes dues últimes, a més, una porta la inscripció del constructor: "Vicente Buladeras", mentre que l'altra, sembla també obra seva per la seva semblança constructiva, per la poca diferència d'anys i pel treball del cisallatge de la pedra. Vicenç Boladeras era l'amo de ca la Gardela i no hi ha cap mena de dubte que era un home que dominava la tècnica de la pedra seca.

És interessant l'establiment a rabassa morta del 1815

Barraca amb caramull

entre Francisca Sagristà i Font, viuda de Ramon Sagristà pagès de Sant Vicenç de Fals i, Pere Sagristà fill, a favor de Ramon Sapera fadrí pagès de Santa Maria de Monistrol de Rajadell. En aquest contracte s'estableix un tros de terra boscosa de 4 quarteres de sembradura de blat en el terme de Fals,en la partida dita la Mallencosa, que forma part de les pertinències del mas Gabriela. En els pactes s'hi fa constar que l'adquiridor: *...pugau fer en dit tros una basa de aigua en una barraca tancada, reservant la clau de ella, haventla de deixar vos sempre que la hajau de menester* (Notari Francesc Raures. 1815. AHPM). És la primera vegada que apareix el terme "barraca" a Fals.

Les informacions orals apunten a que eren els mateixos pagesos els que construïen les barraques, tot i que és una cosa que no està confirmada. Un pagès podia col·laborar en la feina feixuga de moure la pedra pel constructor, però no és massa corrent que també estigués familiaritzat en el treball de tallar la pedra i encaixar-la convenientment. D'això últim els "mestres de cases", paletes i els anomenats barracaires o cerdans n'eren veritables especialistes.

Aspectes arquitectònics.

Les barraques de Fals es caracteritzen perquè utilitzen el material bàsic: la pedra, extreta del mateix indret. És un material tallat de forma irregular, però disposat de forma molt precisa, la qual cosa li dóna una solidesa i durabilitat considerable.

Gairebé totes les barraques de Fals són de planta circular. Les mides són variables perquè hi ha petites barraques, a mode d'aixopluc, de poc més d'un metre d'alçada i, d'altres que superen els tres metres. Pel que fa al diàmetre de circumferència va del poc més d'un metre fins als quatre metres. Els gruixos de les parets estant en funció de la grandària de la barraca: entre 30 cms. i 60 cms. Totes les barraques tenen un únic portal d'entrada, normalment més ample a la part exterior que a l'interior. Alguna finestra permet l'entrada de llum i la ventilació.

Si la barraca no és molt alta les parets dels murs són verticals o aplomats. Mentre que, si la barraca és d'una certa alçada, superior a 1,80 metres, és més habitual que els murs siguin aixecats en talús, és a dir, lleugerament inclinats cap a l'interior, formant un cert contrafort. Aquesta planta rodona facilita el punt de partida de cobriment de la cúpula. El tancament de la coberta es coneix amb el nom de falsa cúpula. Es construeix per superposició de filades en anells concèntrics que són de menor diàmetre a mida que es guanya alçada fins a tancar la volta. Al capdamunt es tancava la volta amb una o dues pedres grans planes i, al seu damunt, s'hi posava una pedra punxeguda anomenada caramull. A l'exterior de les parets és habitual deixar-hi un voladís, és a dir, una filada de pedres disposades al capdamunt de la paret que sobresurten força. La seva funcionalitat és la d'ajudar que l'aigua de la pluja no afecti les parets de la barraca i aquesta s'ensorri.

Respecte als elements interiors, dins les barraques s'hi poden observar alguns elements complementaris, des d'armaris o postades per deixar-hi el càntir, menjar o eines, fins a pedrissos, menjadores o llars de foc, entre altres elements més característics.

Barraca encastada en un marge de vinya

Pel que fa a la orientació, la majoria ho fan cap al sud o sud-est, encara que n'hi han que ho fan al nord o nord-est. La situació de la parcel·la de conreu és la que defineix la seva orientació. Per últim, entre els diferents usos que havien tingut les barraques cal esmentar el fonamental: el de servir d'aixopluc, però també el de guardar-hi eines o alberg del bestiar, entre d'altres.

En l'actualitat, en el terme de Fals, pràcticament no hi ha cap barraca (com passa en molts indrets del Bages) que tingui una utilitat pel pagès. Això fa pensar que si les barraques no tenen un ús la seva conservació estigui en greu perill. Sense una utilitat determinada aquelles casetes abandonades enmig dels camps o, a la vora dels marges tenen el perill de desaparèixer. Per això, cal potenciar rutes a peu o en bicicleta que combinin diversos elements patrimonials i mediambientals de la zona, ajudant als propietaris actuals a la conservació de les barraques de Fals. I, als amants d'aquesta arquitectura tradicional, a delectar-nos amb la seva presència visual en els camps de conreu.

Jaume Plans i Maestra
Llicenciat en Humanitats UOC

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2008, número 49
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
49
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JUNY 2008, NÚMERO 49

Mas Oliveres de la Costa (1ª part)

Malgrat que aquesta és una casa antiga i important, les dades trobades als arxius són més aviat minses, de manera que algunes de les afirmacions que es trobaran en aquest article cal mirar-les amb una certa prudència, ja que provenen d'una sola font d'informació i no han estat suficientment comprovades.

La menció més antiga és del gener de 1285, quan Pere Oliveras va quedar a deure 30 sous a Pere de Valldoriola de Manresa, per una peça de drap que li havia comprat. En la capbrevació general del terme de 1303 hi surt el mas de Pere Oliveras amb els censos en espècie que fa. Són els mateixos que els altres masos amb tres diferències significatives. Donava cada any una gallina, una fogassa de pa, i un quartà de vi. Això darrer és el més remarcable, perquè és una de les poques cases del terme que feien una prestació en forma de vi. Encara que la vinya estava estesa per tot arreu, segurament els pagesos es limitaven al consum propi, mentre que el cens sembla indicar que la casa d'Oliveres en produïa en quantitat superior, i en tenia per donar i vendre.

Al peu d'un pergamí de 1313 hi figura com un dels testimonis Pere Oliveras de Fals. El juny de 1353 el mercader de Manresa Guillem Artusí va reconèixer uns deutes a Pere d'Oliveras, fill de Berenguer Oliveras de Fals. L'any següent surt un altre cop el mateix personatge, reconeixent a Bernat dez Playa de Castellgalí que li ha satisfet una part del dot de la muller de Guillem de Oliveres. No se sap qui és aquest Guillem, però el 1385 ja consta com a difunt i la seva filla Maria, que viu a Manresa, compra una casa al carrer dit Valls. El 1369 encara és viu Pere d'Oliveres, ja que el trobem actuant com a tutor dels fills de l'amo del mas Prat.

Entre els anys 1403 i 1405 trobem citades breument tres persones procedents de la casa; són Joan, Anton,i i Francesc d' Oliveres. No es coneix el parentesc entre elles.

És possible, amb les prevencions expressades anteriorment, començar una successió genealògica a partir de Pere Oliveras, que el 1442 va acceptar ser "fidemissor", és a dir, avalador, de Pere Franquesa de Castelltallat. El març de 1462 va comprar el mas Clarena de Camps a Constança, muller de Joan del Pla, de Sant Mateu, l'hereva i propietària del mas Clarena. El preu va ser de només 8 lliures, i en el document de compravenda hi consten les afrontacions o límits de la finca. La majoria

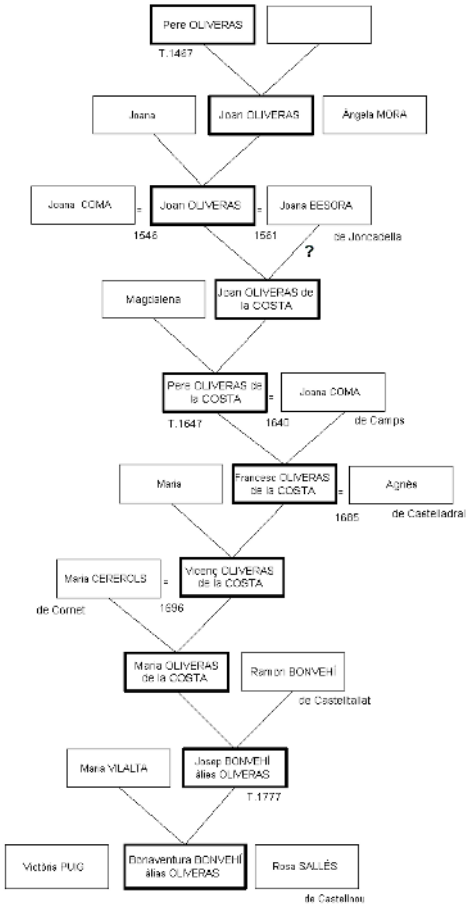

de topònims són pocs clars, però s'arriba a esbrinar que la terra toca amb la riera que baixa de Bastardes, mentre que pel cantó est hi té un cingle de roques conegut com l'Obac d'Oliveres.

Pere Oliveras va fer testament el 27 de juliol de 1467. El Pere habitava llavors a Manresa i va demanar ser enterrat al cementiri dels Frares Predicadors, a la tomba de Pere Comes de Callús. Els seus marmessors van ser el seu fill i hereu Joan, i Julià de la Sala, l'amo del mas Sala (ara Massana) de Fals.

Joan Oliveras, possiblement fill o nét del Pere, està documentat en el període que va de 1501 fins 1546. El 1501 va comprar un bou de color blanc, essent avalat pel seu germà Salvador de Santpedor. Aquell mateix any va comprar tres "varracs" i un vedell. Es va comprometre a pagar les 9 lliures i 18 sous del preu en tres vegades, una cada quatre mesos. L'abril de 1503 va comprar una parella de bous a Antoni Sala de Castellnou. Un bou era de to vermellós, i l'altre" moreu". També va pagar a terminis; 8 florins a l'agost, el dia de Santa Maria, 8 florins per Pasqua,

Vista nord

i 8 florins l'agost següent. El 1521, ell i Valentí Llobet de Sant Joan van signar un debitori de dos ducats d'or al Batlle de Manresa. El 1542, Valentí Oliveras, fill de Fals, però habitant a Manresa, i Joan Oliveras, hereu del mas Oliveras, van quedar a deure al venerable Joan Roca 11 ducats per una parella de bous. El febrer de 1545, el Joan va vendre a carta de gràcia a Joan Xuriguera de Rajadell el mas Clarena de Camps, que li havia pervingut per herència. El preu de l'empenyorament va ser de 20 lliures.

El Joan va estar casat en primeres núpcies amb una dona dita Joana. Després es va unir amb Àngela Mora, que el 1558 constava com a vídua de Joan Oliveras.

El Joan tenia un germà, el Salvador, el qual el 1488 va quedar a deure 60 sous al mercader Maurici Clerga, part del preu d'un ramat de bestiar "menut" que li havia comprat. Més tard el Salvador va marxar de casa i es va instal·lar a Santpedor. Les coses no li deurien anar pas malament, perquè el gener de 1502 va comprar un molí a la vora del Cardener, dins del terme de Sant Martí de Torruella. El molí estava situat entre el gual Corb i el Torrent de Vinyamala i tenia la maquinària completa, és a dir, resclosa, moles, rodets, etc. El molí pertanyia a Francesc Prats, aleshores rector de Santpedor, i estava sota el domini del monestir de Sant Benet. El molí va costar molts cèntims, concretament 350 lliures, de les quals només en va pagar 50 en efectiu, mentre que per la resta va establir un censal de 15 lliures de pensió anual. Però un molí fariner rendia molt, deuria pensar el Salvador, i es va embarcar en el negoci. Tot seguit va adquirir un tros de terra erma al costat de la resclosa, denominat "la Pedrera d'en Arna", que pertanyia a la pubilla del mas Arna. En va pagar només 30 sous.

Joan Oliveras, fill del primer matrimoni del seu pare, el 1557 va comprar, a mitges amb l'amo del mas Bosc, 6 bous a Joan Valldeperes d'Olesa. En van pagar 40 lliures i mitja. El 1566 va vendre a carta de gràcia a Valentí Puigdellívol, àlies Bastardas, una peça de terra on hi havia oliveres i ceps, denominada "lo Comellar de la Solana. El preu de l'empenyorament va ser de 10 lliures. El setembre de 1567 Joan Oliveras va signar un document reconeixent que devia 3 lliures a Guillem Tarrier o Terrer, vicari de Fals, per un ase que el mossèn li havia venut. Va actuar com escrivent i notari Pere Salvatge, rector de Sant Mateu. Tant el Salvatge com el Terrer eren capellans que havien fugit de França a causa de les persecucions que patien els catòlics. El document esmentat no està redactat en llatí, la llengua dels capellans i els notaris, sinó en català, però es nota que el rector no el dominava del tot, perquè hi intercala algunes paraules en occità.

Aparentment, Joan Oliveras va estar casat amb tres dones. El 1546 va fer capítols amb Joana, filla de Joan Coma de Camps. El dot va ser de 40 lliures i el pare va aprofitar l'ocasió per nomenar-lo oficialment hereu. El 1561 va fer capítols amb una altra Joana, filla de Francesc Besora, del mas Besora de Joncadella. El dot va ser de 65 lliures. El nom de la tercera muller es desprèn d'un document de 1612, en el qual Elisabet, vídua de Joan Oliveres de la Costa, i el seu fill i hereu Joan, van acceptar un deute de 8 lliures per diverses mercaderies comprades a la botiga de Francesc Benetes. El 1618 es van celebrar les noces d'una filla del Joan i l'Elisabet. La Magdalena va enllaçar amb Joan Major, l'amo del mas Major de Manresa. El germà de la núvia va ser qui va lliurar les 225 lliures del dot, perquè el pare ja era mort.

A partir del moment que un Oliveras, procedent de la Vall dels Horts, va ficar-se al mas Cantacorbs i va provocar el canvi de nom de la casa, es va donar la circumstància que dos masos del mateix terme es deien igual. Per evitar confusions, es va designar Oliveres de la Costa a l'heretat que es trobava enfilada en una costa a la part nord de la vall formada per la riera de Fals, mentre que l'altra heretat, situada al bell mig del Pla de Fals, va ser denominada Oliveres del Pla.

Joan Oliveras de la Costa, batejat amb el mateix nom de pila que el seu pare i avi, deuria esdevenir amo dins de la primera dècada del segle XVII. Durant aquest temps va viure a Oliveres de la Costa el masover Bartomeu Fontanet, un germà de l'amo del mas Sant Andreu. La seva dona era la Valentina i el seu fill i hereu, l'Andreu Fontanet. El 1610 la Valentina ja era vídua.

El següent amo va ser Pere Oliveras de la Costa, fill de Joan i Magdalena, que va fer capítols matrimonials l'abril de 1640 amb Joana, filla de Joan Coma de Camps. En els capítols, el pare no el va fer hereu, la qual cosa fa sospitar que potser no era el gran, però al final el Pere va acabar rebent l'herència. Va pactar amb el seu cunyat Esteve Coma un dot de 300 lliures. De fills de la parella es té coneixement del Francesc i del Vicenç, aquest darrer casat amb la vídua Madrona Vila, de Castellfollit, el 1671.

Francesc Oliveras de la Costa va heretar la propietat en virtut del testament del seu pare, fet el 16 de novembre de 1647 a la rectoria de Fals, segons s'afirma en el capbreu de 1683.

El 1676, Magí Junyent, del mas Clarena de Camps, passava per greus dificultats econòmiques, i el seu veí Francesc Oliveras li va donar un cop de mà. El Junyent li va vendre un censal mort de 170 lliures i, a més, li va empenyorar les herbes del mas Clarena. Posteriorment el crèdit es va ampliar i el Junyent va acabar devent 340 lliures a l'Oliveras. No va ser fins el 1710 que van ajustar comptes.

El 1716 es va fer una relació del personal i del bestiar de cada casa, a efectes del cadastre. A Oliveres tenien

Portal principal

dos bous i una burra per treballar els camps, dos porcs d'engreix, dos ruscs d'abelles, sis cabres, dos cabrits, vuit ovelles i quatre anyells. El masover que cuidava les terres era Josep Subirana, el qual tenia un mosso amb un sou assignat de 6 lliures a l'any.

La vida familiar del Francesc es va dividir entre dues dones. La primera es deia Maria i amb ella va tenir, com a mínim, quatre criatures. Quan es va trobar vidu va tramitar un segon matrimoni amb Agnès, també una vídua. És possible que fos de Castelladral, perquè els capítols els van fer en aquella parròquia, el 1685, o poc abans. L'Agnès tenia fills amb el primer marit, que havia estat Francesc Cadavall Torras, de Salellas, i en casar-se per segon cop, va reclamar la part del dot que li pertocava.

Primer es va casar la filla gran, la Madrona, amb Ramon Soler de Santpedor. El 1695 ho va fer la Maria Rosa amb Francesc Fàbrega, també de Santpedor. El 1696 es va casar l'hereu Vicenç, i el 1710 l'Elisabet amb Fruitós Cererols de Fonollosa.

El 13 de novembre de 1696 es van pactar les condicions de l'enllaç entre Vicenç Oliveras de la Costa i Maria, filla de Jacint Cererols de Santa Maria de Cornet. El pare va fer hereu al Vicenç, amb una reserva de 500 lliures, comprometent-se a mantenir els casats mentre visqués. El dot de la Maria va ser de 450 lliures i en l'aixovar hi anava comprès: *... un vestit de estamenya escotina negre, so es, ropilla y faldillas y caputxa ab un guardapie de estamenya de color, per lo dia axira assenyalada, y altre vestit, so es, ropilla y faldillas de guinets ab guardapie de xamallotet de color, per lo die de las esposallas...*

No se sap gran cosa d'aquesta generació, però sembla ser que no va tenir descendència masculina, essent pubilla una noia anomenada Maria.

Maria Oliveras de la Costa va unir-se en matrimoni amb Ramon Bonvehí. No se sap d'on venia el hereuer, però és probable que procedís del mas Bonvehí de Castelltallat. En tot cas, l'home no va tenir una vida gaire llarga, ja que el 16 de març de 1744 la Maria ja declarava que era vídua. Aquell dia va signar un document cedint els seus béns al primogènit Josep, sense renunciar però a la condició de mestressa de l'heretat. El següent fragment de l'acta notarial ens il·lustra sobre la lletra menuda de la donació: *(...) de dit usdefruit es tinguda y obligada en haver de mantenir al sobredit Joseph, muller y fills, que tal vegada tindra, y prestarlos, habitant ab ella, tots los aliments necessaris de menjar y beurer, calsar y vestir, aixi en sanitat com en malaltia, pagar metges y medecinas y serurgians, y altres à la salut del cos huma necessaries, treballant empero, dit son fill, muller y familia, lo que podràn a utilitat y profit de dita Donadora, y mantenint aquella lo degut respecte y veneracio (...) fa lo dit heretament ab pacte que si son fill cometrà crim de lesa Magestat Divina o humana, quinse dias antes de haver comes lo dit crim, lo desareta, y vol que dita hisenda, venint dit cas, torni a dita Donadora si viura, y si no viura, a son hereu que trobarà instituit ...*

Aquesta darrera clàusula pot semblar curiosa, però era una salvaguarda del patrimoni en el cas que l'hereu fos convicte del delicte de traïció contra el rei, ja que en aquest cas la pena era la confiscació de tots els seus béns. Si el condemnat havia estat desheretat quinze dies abans de cometre el delicte, llavors aquest havia de ser declarat insolvent i el jutge no podia embargar la propietat familiar.

Josep Bonvehí, àlies Oliveras de la Costa, es va casar amb Maria Vilalta. Va ser escollit el 1750 com un dels dos Obrers o Priors de la parròquia. El 1752 va pagar 14 lliures i mitja a Joan Subirana, que eren del llegat que la seva àvia Maria Cererols havia fet al Subirana. Joan Subirana segurament era el masover del mas Subirana i deuria ser un parent llunyà de la iaia difunta.

Vista oest

L'octubre de 1755, la mestressa d'Oliveres i el seu fill Josep van vendre's una peça de 6 quarteres, part vinya, part erma, a Urbici Bastardas. La terra era dels Oliveras però estava ficada dins del terreny del mas Bastardes. El preu de venda va ser de125 lliures.

Josep Bonvehí va fer testament davant del rector de la parròquia el 7 d'agost de 1777. Ni cal dir que la còpia del testament es va convertir en cendra el juliol de 1936.

Va venir després d'ell Bonaventura Bonvehí, àlies Oliveras de la Costa. El juliol de 1791 va anar caminant fins a Cardona, per tal de fer la declaració del capbreu davant de l'escrivent del Duc. Es va estimar l'extensió de la seves terres en 150 jornals.

Primerament va estar casat amb Victòria Puig, i en morir aquesta, amb Rosa Sallés de Castellnou de Bages. Amb la segona dona, que era vídua de Josep Serra de Callús, hi va fer tractes el febrer de 1816. La Rosa va traspassar-li les 50 lliures del dot donades al primer marit, i a canvi va obtenir garanties que seria mantinguda fins el dia de la mort. Si es tornava a quedar vídua, l'hereu havia d'assumir el manteniment, però si hi havia raons amb el fillastre i la treia de casa, aquest tenia l'obligació de subministrar-li cada any 4 quarteres de blat, dues càrregues de vi, 2 quartans d'oli i 4 lliures i mitja en moneda.

No es coneixen fills amb la segona dona, però amb la primera el Bonaventura va tenir la Teresa i el Joan. La Teresa es va casar el 1813 amb Valentí Massana, de cal Resi, mentre que el Joan és protagonista de la segona part de la història d'aquesta casa, que ja ha estat publicada anteriorment.

Mas Sant Andreu (els orígens)

El 7 de les calendes de setembre de 1283, Berenguer de Sant Andreu, del terme de Fals, va avalar la compra a crèdit d'una mula per part del seu veí del mas Bastardes. El 1284 el Berenguer va manllevar 2 quarteres de blat a un pagès de Manresa, i va pagar 200 sous a Jaume Sastre a compte d'una tercera persona. El 6 dels idus de juliol de 1309, Guillem de Sant Andreu de Fals va confessar que devia a Pere Valls de Manresa 50 sous per raó de cabeces de safrà. Va comprometre's a pagar 10 sous el mateix dia i la resta el dia de Tots Sants. El conreu del safrà tenia molta importància econòmica a la comarca durant aquesta època. La producció la compraven mercaders de Manresa i de Santa Coloma de Queralt, sobretot, i aquests l'exportaven cap als Països Baixos, on se'n pagava un preu molt més elevat.

En un pergamí de 1328, el Vescomte de Cardona va reconèixer el dret que tenia Bernat de Falchs de percebre censos i parts del mas de Sant Andreu i de dos masos més de les rodalies.

Després d'uns anys sense notícies, el 1406 trobem que Elisenda, vídua de Guillem de Sant Andreu de Fals, parròquia de Sant Mateu, va quedar a deure 12 lliures i 13 sous al mercader Joan de Pujol, per una permuta entre una mula de la vídua i un bou del mercader. Aquesta adscripció ensems al terme de Fals i a la parròquia de Sant Mateu serà una constant al llarg de la història d'aquesta casa. El motiu és la seva situació, en un racó del terme i allunyada de l'església parroquial de Sant Vicenç.

Un document de 1409 ens aclareix un xic el tema de la propietat del mas. Elisenda, vídua de Guillem ça Serra, que vivia al mas de Sant Andreu, conjuntament amb el seu fill Pere de Sant Andreu, i la muller d'aquest, la Ròmia, van comprar un mul de color falb al mercader Bernat dez Clergue. El 1439 Pere de Sant Andreu va fer net amb uns deutes que tenia amb Bernat de Grimosachs, un altre mercader important de Manresa. El 1456 va comprar una mula a Francesc Pellicer, valorada en 40 florins d'or, equivalents a 22 lliures de moneda barcelonesa. No va pagar de cop, sinó que va anar pagant de 10 en 10 lliures. El 1461 Pere de Sant Andreu, qui sap si l'anterior o el seu descendent, va declarar que tenia en dipòsit un vestit del seu veí Bartomeu Rovira, en penyora de 30 sous que aquest li devia.

Aquest Pere estava casat amb la Caterina i aquell mateix any van casar una filla, anomenada Angelina, amb Gabriel Sala, àlies Torra, que portava aquest àlies perquè era estadant en el mas de la Torre de Manresa. El dot va ser de 15 lliures, fraccionat en pagaments anuals de 100 sous (2'5 lliures). Una de les quatre persones que van garantir amb llurs signatures l'operació era Pere de Sant Andreu, avi patern de la núvia.

El 24 de març de 1465 el Pere va fer testament en presència del rector de Sant Mateu. El document original s'ha preservat a l'arxiu de la rectoria. Va demanar als marmessors que li fessin resar un trentenari de Sant Amador i va fer petits llegats piadosos a l'església de Sant Mateu i al monestir de Montserrat. A cada un dels fills els va llegar 12 diners, a les filles casadores 10 lliures, i als néts i nétes 6 diners. Va fer hereu universal a Joan de Sant Andreu.

A causa d'algun imprevist la successió es va estroncar, perquè el maig de 1468 qui viu a la casa és Bartomeu Plexat, àlies Sant Andreu, el qual va admetre un deute de 5 florins i mig d'or d'Aragó per una mula que havia comprat a Jaume de Solernou. Per garantir el crèdit va posar en penyora els béns que ell havia aportat al mas quan ell hi havia entrat per via de núpcies. La seva dona Caterina era doncs la pubilla. La Caterina va enviudar i el 20 de maig de 1470 va fer testament. Va voler que li fessin un funeral amb tres capellans. Va deixar alguns dinerets a la mare de Déu de Montserrat, i a les esglésies de Sant Mateu, Sant Andreu, Santa Maria de la Sala, i Sant Miquel i Sant Cristòfol de Figuera. Al marit li va deixar 15 sous i a cada nebot 6 diners. Va fer hereva a la seva germana petita Agneseta.

Vista c. 1950

No sabem què va passar, però la casa va canviar de mans. El setembre de 1493, Pere Galzeran de Vall Ferrera, habitant a Calaf, fill i hereu de Galzeran Ferrera, difunt, del mas de Sant Andreu de Fals, va cobrar uns diners de Vicenç Sala de Fals per desempenyorar el mas de Torreguitzana.

Des de la teulada de l'ermita

A cap de poc temps hi va tornar a haver canvis en la propietat. El 1518 es va casar Agnès, filla de Jaume Torra de Manresa, difunt, i Francina, amb Gaspar Puigdellívol, un fill de Pere Puigdellívol i Joana, hereva del mas Puigdellívol de Castelltallat. La Francina va donar a la seva filla el mas de Sant Andreu com a dot, reservant-se per a ella l'usdefruit i una certa quantitat de diners a lliure disposició. Van quedar que els casats viurien i treballarien al mas, i que si el Gaspar hi feia obres i millores, s'anotarien les inversions al seu haver.

Encara es va produir una altra transferència, quedant l'heretat en poder de Joan Fontanet.

Aquest Joan era germà del Francesc, hereu i propietari del mas Fontanet de Sant Mateu. Sembla que va estar casat dues vegades; primer amb Esperança, i després amb Coloma Solernou.

El 1546 va tenir un conflicte amb Miquel Palomas, del mas Boixeda de Fals. Aquest li havia cedit un tros de boïga per sembrar-la durant tres anys, pel preu de 5 ducats, però només l'havia sembrada dos cops, deixant-la el tercer any a guaret, i considerava que el preu no havia de ser el mateix. Van arribar a un acord amistós, amb la mediació de Pere Salvatge, el rector de Sant Mateu.

El Joan va fer unes importants obres a la masia. Les va encarregar a Jaume Aloi Tries, mestre de cases de Manresa el desembre de 1547. Vint anys després, el seu fill va demanar un informe complet de les obres realitzades. La relació dels treballs és la següent:

Primo, per sots pedrar la paret de la porta principal, dos jornals de mestres y manobra, junt ab la despesa, 14 sous. Al sol de la grau de una paret ha stat lo dit mestre ab lo manobra set jornals, y ab la despesa ha costat 2 ll. 9 sous. Han posat en lo sostre del seller y en lo sostre de la stabla vint bigas y han les apportadas de la heretat de Comallonga, que bones y quadrajadas han costat a tres sous la pessa, 3 lliures. Han fet un trespol en dita casa de guix y ha entrat denou quarteras, y entre mans de fer dit trespol y lo port del guix, ha costat 1 ll. 18 sous. Han costat los teulissos per lo sostre 4 sous. En la teulada del menjador han posat tres bigas, la una era de la matexa heretat, les altres han costat dotze sous. Ha entrat y posat en la dita teulada vuit cabirons, los quals se son apportats de coaner. Entre lo cost y lo port ha costat 5 lliures. Per les canyes, entre compra y port han costat 1 lliura 10 sous. Entre claus y jambes han costat 4 sous. Per las teulas, entre compra y port, han costat 4 lliures 10 sous. Ha costat lo mestre de fer la teulada deu jornals y quatorse jornals de manobra, 3 lliures. Un jornal en la cambra devers la casa den canet val 4 sous. En la cuyna se ha posada una biga al sostre de baix y tres cabirons, entre tot 8 sous. Ha costat la obra del forn entre tot 2 lliures.

El 1552, el Joan i el seu germà Francesc van pagar a Miquel Palomes 9 lliures i 9 sous per unes despeses sense determinar, i el 1554 el Joan va admetre que devia 6 lliures i 13 sous al botiguer Pere Martella per uns teixits que li havia comprat a la botiga. Joan Fontanet va fer testament el 1554, però hi ha una dada que no concorda gaire amb aquesta, i és que el 1552 l'hereu de la casa era Jaume Fontanet. Potser es tracta simplement d'un error.

L'abril de 1558 van fer capítols matrimonials Pere Vilatersana, fill de Valentí, un pagès de Calders, amb Elisabet, filla de Joan Fontanet, que habitava al mas de Sant Andreu, i de la vídua Coloma. En els tractes hi va intervenir la mare, en qualitat d'usufructuària, i els tutors de la noia que s'anava a casar, que eren l'oncle patern Francesc Fontanet, i l'oncle matern Pere Solernou de Súria. D'acord amb les instruccions deixades pel pare en el testament, van prometre 50 lliures en moneda, un cofre nou de fusta d'àlber pintat i amb el corresponent pany i clau, una flassada de llana blanca de mida mitjana, un parell de llençols nous, unes tovalles, mitja dotzena de tovalloles, i dues canes de drap de bruneta per fer-se un mantell.

Com a garantia del dot van hipotecar el mas Sant Andreu i van lliurar-lo al Vilatersana per un període de 15 anys i 15 collites. Aquest havia de fer rendir les terres i mantenir la sogra i les fadrines de la casa. També havia de pagar les càrregues de l'heretat i pagar els dots de les germanes de la dona. Si no hi havia altre remei, tenia autorització per empenyorar una part de la propietat. Estava previst que al cap dels 15 anys li havien d'haver pagat el dot, però no el podrien fer marxar fins que l'hagués cobrat integrament.

No se sap quant temps s'hi va estar el Vilatersana, però el 1567 segur que hi era, ja que aquell any Jaume Sociats, un fuster de Sant Mateu, va reconèixer haver cobrat d'ell 4 lliures i mitja, per unes peces pel celler i pel quarto del pastador, que li havia fabricat dos anys abans.

El benefici de Sant Joan

A començaments del segle XIV es veneraven a l'església parroquial dos sants, el patró sant Vicenç i sant Nicolau. Bernat de Falchs, senyor del terme, va afavorir l'església annexa al seu castell amb la construcció d'una nova capella dedicada a sant Joan Evangelista.

Per assegurar el manteniment del culte a la capella i perquè s'hi diguessin misses per la seva ànima un cop traspassat, va crear un benefici eclesiàstic a càrrec d'un capellà o beneficiat. El primer que va ser designat per aquesta tasca va ser el prevere Berenguer Avella, un parent del fundador.

En el seu testament, Bernat de Falchs va destinar al benefici de Sant Joan censos per valor de 300 sous, censos

que rebia de la ciutat de Manresa, de Santpedor i del lloc de Fals. Al llarg del temps, el benefici es va veure afavorit per altres donacions dels fidels. És el cas de Guillem Vidal, un pagès de Manresa, que va donar al benefici un tros de terra en un lloc dit "el Puig de Sant Cugat", o del prevere Bernat ces Ulzines, qui el 1379 va llegar a l'altar de sant Joan 15 sous, que s'havien de destinar a la compra d'ornaments.

Sibil·la de Falchs va manifestar en el testament que volia ser enterrada al peu del nou altar: *...sepultura corporis mei eligo infra capella sancti johannes evangeliste quam dictus venerabilis maritus meus contructii fecit in ecclesia sancti vicentii castro de falchs (...) et dimito pro ornamentis altaris dicte capelle decem solidos ...* Potser les restes momificades que es van trobar en una tomba al peu de l'actual presbiteri pertanyien a tan il·lustre senyora.

El capital del benefici de Sant Joan estava invertit en béns immobles, els quals generaven unes rendes en forma de censos. Amb aquests es pagaven, no solament el serveis religiosos del capellà que ostentava el benefici, sinó que es comprava l'oli necessari per mantenir encesa, nit i dia, una llàntia a l'altar.

Hem recollit algunes notícies sobre els beneficiats i les propietats vinculades al benefici de sant Joan.

El 1351 ostentava el benefici eclesiàstic el sacerdot de Fals, Raimon de Rabassa. El 1393, el sabater Joan Bolló va traspassar al tintorer Romeu Rouric per 88 sous una taula a la plaça pública de Manresa. La taula, ara en diríem parada, estava sotmesa al cens anual d'un parell de gallines per Nadal, i la seva propietat estava molt dividida; dues terceres parts pertanyien al Benefici de Sant Joan, mentre que la tercera part restant anava a mitges entre el Benefici de l'Alba de la Seu de Manresa i l'Abadessa del monestir de Santa Maria de Mont Beneït de Berga.

El 1400 va canviar de mans una vinya situada prop del mas Umbert de Manresa que pagava un cens de 10 sous a la capella de Sant Joan de Fals. En els dos casos el beneficiat era Joan Gilabert.

El 1438 el beneficiat era Berenguer de Soler, una persona instruïda, ja que era "en drets batxiller". Administrava quatre feixes de terra situades en un lloc dit "la Stabilitat den Sgleyes", en el territori de Manresa, que estaven donades al pagès Joan Quintana. Aquest pagava per cadascuna un cens anual de 6 sous, però el vicari general de la Seu va ordenar una reducció dels censos, que van quedar en valors compresos entre els 2 sous i mig i els 3 sous i mig.

El 1452, el beneficiat Bernat Messadella va fer un nou establiment de les feixes anteriors. El 1466 el Messadella va llogar perpètuament a Pere Marió, sastre francès, un hospici o casa situat a la placeta dita dels Apotecaris, pel preu de 23 sous anuals. El 1491 el beneficiat era mossèn Bernat Planas, qui rebia 11 sous anuals de cens d'una peça de terra a "la Stabilitat", mentre que el 1498 rebia 4 sous cada any, el dia de la Mare de Déu d'agost, per un camp situat a la Irla de Manresa. El 1590 la vídua Joana Pla vivia en una casa de dos portals al carrer de Sobrerroca, per la qual pagava 11 sous i 6 diners de cens al venerable Pasqual Graell, titular del Benefici de Sant Joan de l'església de Fals. Les notícies més tardanes sobre el Benefici daten de 1685 i 1693. El benefici l'ostentava Jaume Aldabó, domer i Degà de Manresa, i llavors el rendiment anual era de 2 lliures.

La capella de sant Joan es trobava adossada a la paret nord de l'església. El 1592 va visitar l'església parroquial de Fals el delegat del Bisbe i va fer notar en el seu informe que l'altar de sant Joan no tenia retaule, sinó que estava presidit per una figura en relleu del sant. En la visita de 1637 es va ordenar al beneficiat que encarregués un cobrialtar de guadamassil. Això era una peça de cuir que servia per protegir l'altar de la pols i les taques.

Segons una descripció de l'altar, feta el 1666, el frontal era de vellut carmesí i verd, amb molts passamans d'or i plata. A sobre l'altar hi havia dues grades de fusta, pintades de color vermell, i un retaule pintat i daurat.

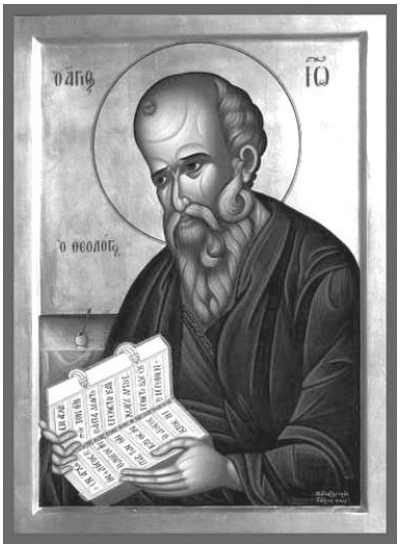

Sant Joan Evangelista

El 6 de març de 1697 es va signar el següent contracte a Manresa: *En nom de Deu. Sobre la fabrica del retaula o altar de s. Joan de la present Iglesia de Sant Vicens de fals per y entre lo Reverend Antoni Hubach, rector, Pau Massana, joan Grau del Pubill, Domingo Serra, Francesco Jaumeandreu y Pere Boxeda, tots pagesos de la present parroquia, de una part, y Joan Grau, escultor, ciutada de Manresa, de part altra, son estats, fets y firmats y jurats los capitols y pactes seguents (...)* .

El document és incomplet, però se sap que el juliol de 1702 el fuster havia acabat i cobrat la feina. Aquest Joan Grau era fill del qui havia fet l'altar major.

El juliol de 1761 va visitar el temple el mateix Bisbe de Vic, que era fra Bartolomé Sarmentero. Va trobar certes deficiències en l'edifici i va donar ordres precises sobre les reparacions que calien: *Manam els Obres fassan compondrer la paret de detrás de S.Joan Evangelista, que a mes de amanasar ruina llansara à perdrer lo altar per la molta aygua entra en la Iglesia y peu del mateix altar. Fora terrible que per la omissio y poch zel dels Obrers se fes malbe dit Altar, no essent cosa de gran gasto lo compondrero ...*

No tenim notícies més tardanes sobre la capella de sant Joan, però segurament va gaudir de la devoció popular fins a finals del segle XIX, quan va ser substituït per la capella de la confraria de les Filles de Maria.

Les barraques de vinya de pedra seca

En el medi rural de Fals, com la resta del Bages, queden, en desús, restes d'unes construccions primitives conegudes popularment com: barraques de vinya. La barraca de vinya és una forma d'arquitectura tradicional que utilitza una tècnica constructiva anomenada pedra seca o, sigui, pedra sobre pedra, encaixada sense cap altre element d'unió. Cal veure tot seguit quins trets presenten les barraques o cabanes de Fals des d'una perspectiva històrica, arquitectònica i funcional.

Interior d'una barraca

Context històric.

El nucli poblacional del poble de Fals està emplaçat en el pla mentre que, als voltants i disperses, estant escampades una gran quantitat de masies, fruit d'un model de vida lligat estretament a l'agricultura. Fa més de cent anys una publicació manresana deia de Fals:

"El pueblo de Fals, que no llega a cien casas, era hace pocos años fértil y rico en lozanas viñas que daban vinos tintos muy estimados en el mercado francés. Hoy todo ha cambiado: la hermosa y fecunda vid se ve devorada por la plaga filoxérica, convirtiendo en yermos los hermosos viñedos que daban vida y trabajo a todo el pueblo, presentado ahora triste aspecto y presagiándose pavoroso porvenir" (31 gener 1897 Diario de Avisos de Manresa)

Barraca adossada a una pedra

De l'escrit de més amunt es pot deduir que la vinya tenia un pes específic en l'economia de les cases i, abans de l'entrada de la fil·loxera, se n'exportava la producció de vi negre a França. Una altra sortida que tenia el vi, sobretot aquell que es feia malbé, era convertir-lo en aiguardent. Se sap que a Fals hi havia una oficina de fer aiguardent a l'actual casa de la Fassina, construïda a finals del XVIII. Aquesta oficina s'arrendava a mitjans del XIX per 30 lliures anuals (Notari Ermenter Castellet. 1843. AHPM).

Ara bé, el cultiu de la vinya comportava condicionar camps de conreu, sovint erms i boscosos i si, la parcel·la del terreny quedava lluny, la construcció d'un aixopluc o indret on deixar-hi les eines es feia més que necessari. Mitjançant la coplantatio (Edat Mitjana) al Bages les terres de conreu es van anar parcel·lant. La pedra sobrant dels camps que, a més, no permetia créixer les plantes de forma còmode, anava destinada a sostenir la terra dels vessants, confeccionar murs, parets i, probablement, a construir algun habitacle o casa primitiva facturada en pedra seca. En aquest darrer aspecte, l'arqueologia hauria d'aportar dades rellevants, cosa que no ha pogut realitzar fins al moment.

Des de l'Edat Mitjana Fals s'ha de situar doncs, dins els municipis bagencs amb una activitat vinícola important, sense oblidar altres productes de secà com l'olivera i l'ametller. Encara queden alguns indrets del terme on es poden veure oliveres amb més de 200 o 300 anys d'antiguitat i ametllers amb més de 100 anys. Això és important remarcar-ho perquè les barraques estant relacionades amb l'activitat agrícola-vinícola.

Antiguitat.

La barraca de vinya de Fals, com s'ha dit més amunt, utilitza la tècnica constructiva de la pedra seca -el seu origen cal situar-lo entre el 8.000 i el 5.000 a.C.-. Consisteix a col·locar, combinar i encaixar pedres, més o menys treballades i de mides diverses, sense cap altre material que les uneixi. Els materials emprats per la confecció de la barraca són extrets, produïts i transformats en el lloc de construcció perquè els esforços s'havien de minimitzar. La utilització de la tècnica de la pedra seca és una mostra de com l'home s'ha adaptat al seu entorn físic.

En el Bages, des de l'Edat Mitjana, és possible localitzar documentats edificis dins el medi rural anomenats cabanes. Si bé els documents no ens diuen de com estant fets aquests habitacles, és probable, pel lloc on estant emplaçats que siguin realitzats amb materials propers, sòlids i excedents dels camps de conreu i, la pedra encaixa dins aquests paràmetres. A manca d'estudis arqueològics, les barraques de Fals, si fem cas al treball prospectiu, poden tenir una antiguitat entre 200 i 100 anys. Les úniques barraques datades són dels anys: 1807, 1901 i 1904. D'aquestes dues últimes, a més, una porta la inscripció del constructor: "Vicente Buladeras", mentre que l'altra, sembla també obra seva per la seva semblança constructiva, per la poca diferència d'anys i pel treball del cisallatge de la pedra. Vicenç Boladeras era l'amo de ca la Gardela i no hi ha cap mena de dubte que era un home que dominava la tècnica de la pedra seca.

És interessant l'establiment a rabassa morta del 1815

Barraca amb caramull

entre Francisca Sagristà i Font, viuda de Ramon Sagristà pagès de Sant Vicenç de Fals i, Pere Sagristà fill, a favor de Ramon Sapera fadrí pagès de Santa Maria de Monistrol de Rajadell. En aquest contracte s'estableix un tros de terra boscosa de 4 quarteres de sembradura de blat en el terme de Fals,en la partida dita la Mallencosa, que forma part de les pertinències del mas Gabriela. En els pactes s'hi fa constar que l'adquiridor: *...pugau fer en dit tros una basa de aigua en una barraca tancada, reservant la clau de ella, haventla de deixar vos sempre que la hajau de menester* (Notari Francesc Raures. 1815. AHPM). És la primera vegada que apareix el terme "barraca" a Fals.

Les informacions orals apunten a que eren els mateixos pagesos els que construïen les barraques, tot i que és una cosa que no està confirmada. Un pagès podia col·laborar en la feina feixuga de moure la pedra pel constructor, però no és massa corrent que també estigués familiaritzat en el treball de tallar la pedra i encaixar-la convenientment. D'això últim els "mestres de cases", paletes i els anomenats barracaires o cerdans n'eren veritables especialistes.

Aspectes arquitectònics.

Les barraques de Fals es caracteritzen perquè utilitzen el material bàsic: la pedra, extreta del mateix indret. És un material tallat de forma irregular, però disposat de forma molt precisa, la qual cosa li dóna una solidesa i durabilitat considerable.

Gairebé totes les barraques de Fals són de planta circular. Les mides són variables perquè hi ha petites barraques, a mode d'aixopluc, de poc més d'un metre d'alçada i, d'altres que superen els tres metres. Pel que fa al diàmetre de circumferència va del poc més d'un metre fins als quatre metres. Els gruixos de les parets estant en funció de la grandària de la barraca: entre 30 cms. i 60 cms. Totes les barraques tenen un únic portal d'entrada, normalment més ample a la part exterior que a l'interior. Alguna finestra permet l'entrada de llum i la ventilació.

Si la barraca no és molt alta les parets dels murs són verticals o aplomats. Mentre que, si la barraca és d'una certa alçada, superior a 1,80 metres, és més habitual que els murs siguin aixecats en talús, és a dir, lleugerament inclinats cap a l'interior, formant un cert contrafort. Aquesta planta rodona facilita el punt de partida de cobriment de la cúpula. El tancament de la coberta es coneix amb el nom de falsa cúpula. Es construeix per superposició de filades en anells concèntrics que són de menor diàmetre a mida que es guanya alçada fins a tancar la volta. Al capdamunt es tancava la volta amb una o dues pedres grans planes i, al seu damunt, s'hi posava una pedra punxeguda anomenada caramull. A l'exterior de les parets és habitual deixar-hi un voladís, és a dir, una filada de pedres disposades al capdamunt de la paret que sobresurten força. La seva funcionalitat és la d'ajudar que l'aigua de la pluja no afecti les parets de la barraca i aquesta s'ensorri.

Respecte als elements interiors, dins les barraques s'hi poden observar alguns elements complementaris, des d'armaris o postades per deixar-hi el càntir, menjar o eines, fins a pedrissos, menjadores o llars de foc, entre altres elements més característics.

Barraca encastada en un marge de vinya

Pel que fa a la orientació, la majoria ho fan cap al sud o sud-est, encara que n'hi han que ho fan al nord o nord-est. La situació de la parcel·la de conreu és la que defineix la seva orientació. Per últim, entre els diferents usos que havien tingut les barraques cal esmentar el fonamental: el de servir d'aixopluc, però també el de guardar-hi eines o alberg del bestiar, entre d'altres.

En l'actualitat, en el terme de Fals, pràcticament no hi ha cap barraca (com passa en molts indrets del Bages) que tingui una utilitat pel pagès. Això fa pensar que si les barraques no tenen un ús la seva conservació estigui en greu perill. Sense una utilitat determinada aquelles casetes abandonades enmig dels camps o, a la vora dels marges tenen el perill de desaparèixer. Per això, cal potenciar rutes a peu o en bicicleta que combinin diversos elements patrimonials i mediambientals de la zona, ajudant als propietaris actuals a la conservació de les barraques de Fals. I, als amants d'aquesta arquitectura tradicional, a delectar-nos amb la seva presència visual en els camps de conreu.

Jaume Plans i Maestra
Llicenciat en Humanitats UOC

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juny de 2008, número 49
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
50
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2008, NÚMERO 50

Mas Aguileres (1ª part)

En el capbreu de 1303 hi trobem referències a tres masos que posteriorment s'unirien per donar el mas Aguileres de la Vall de Torreblanca, avui anomenat Campserver. Són el mas d'Aguileres, el mas de Ramon Matheu d'Aguileres, i el mas de Morromana. Cada un d'ells pagava a Bernat de Falchs únicament una gallina en concepte de "guiatge". Aquesta prestació ens indica que la situació dels tres masos era diferent de la resta de masos de Fals, els quals prestaven al castlà diversos censos en espècie, com per exemple de blat, ordi, civada, llenya, i també prestacions personals com la "jova" i "tragina". Aquests masos no estaven doncs, sota el domini exclusiu de la família Falchs i els Vescomtes de Cardona. Un document de 1313, que després comentarem, ens aclareix un xic la qüestió del domini senyorial del mas Aguileres.

El primer propietari del qual en tenim constància és Pere o Pericó d'Aguileras, qui el 16 de les kalendes de juny de 1284 va declarar que Berenguer, del mas Molins de Sant Martí de Torruella, li havia satisfet el dot d'Elisenda, muller del Pere i filla del Molins. L'agost de 1285 el jueu de Cardona Baronet Vidal va reconèixer deure 100 sous de moneda de Barcelona al Pere. Un fill seu, anomenat Nicolau, es va casar el 1322 amb Geralda, filla de Jaume de Sala, un que habitava en una casa a prop de l'Hospital Inferior de la ciutat de Manresa.

El 1317, Ramon d'Aguileras de la Vall de Torrablanca i la seva dona Maria van baixar al call de Manresa i van manllevar al jueu Josep Baró 84 sous, amb el compromís de tornar el préstec al cap d'un any. L'interès o "lucre" estipulat era de 10 sous, és a dir, el 12% anual. El 1320 va tornar a casa del mateix jueu a demanar 100 sous més, aquesta vegada al 20% d'interès. Se sap que la Maria era filla de Pere de Gamisans, però es desconeix la relació de parentiu entre aquests i el Pere citat anteriorment.

Un contemporani d'aquesta gent era Ferrer d'Aguileras, qui el 1283 va traspassar a Pere d'Escala el dret de cobrar un deute de 30 sous d'Andreu Caselles, de la parròquia de Sant Benet de Bages. El maig de 1284 Ferrer d'Aguileras va quedar a deure a la vídua de Bernat Eimerich 2 quarteres de mill i 2 quarteres de moltures. Va prometre que les hi daria per sant Joan. El 1285 Berengària d'Aguileras i el seu fill Ferrer van posar en penyora d'un deute de 20 sous dos "vaixells" (bótes) i un cup de fusta. El 1286 el Ferrer va comprar 7 quarteres d'ordi a un tal Steve de Minorise.

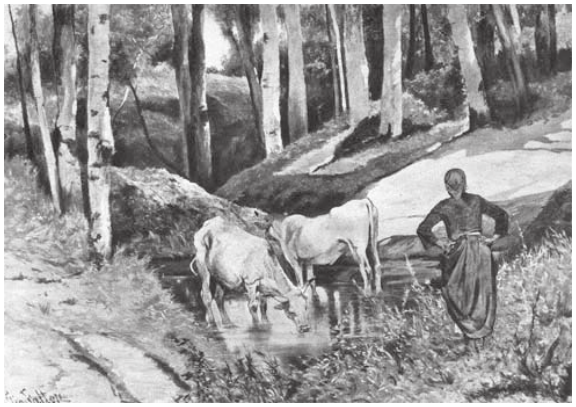

Abeurant els bous (pintura)

El 1297 Ferrer d'Aguileras de la Vall de Torreblanca va reconèixer un deute 50 sous, més 10 sous més d'interessos, a la vídua Saurina. Com a garantia va posar dues tones, una tina i un follador, recipients de fusta que ell tenia al celler de casa seva.

Ferrer d'Aguileras era casat amb Guilleuma, i sembla ser que tenien un fill dit Romeu d'Agramunt, però aquest potser havia marxat de casa, perquè el 3 dels idus de febrer de 1313, el Ferrer i la Guilleuma van fer donació a la seva filla Maria de tota l'heretat, i també d'una casa que tenien a Manresa, situada a prop de la Font del Prat. El motiu de la donació va ser el compromís matrimonial de la noia amb el jove Ramon de Vilanova. Els pares no van renunciar a l'usdefruit, ni al dret de dotar a dues altres germanes de la Maria, l'Elisenda i la Guilleuma. Ramon Vilanova va "comprar la pubilla", perquè va fer una aportació al mas de 700 sous, 400 al comptat i la resta a terminis.

En l'acta de donació s'especifica que el propietari del mas el posseeix per cessió del senyor Bernat Ferrer de Manresa i pel Monestir de Sant Benet de Bages.

El Ramon va quedar-se a treballar a ca els sogres, el seu cognom va adaptar-se a la situació, i va passar a dir-se Ramon Aguileras. El 1342 el Ramon va casar la filla Elisenda amb Guillem Ça Devesa, del terme de Grevalosa, concedint-li un dot de 400 sous.

A mitjans del segle XIV l'estadant del mas era Pere Aguileras, el qual li havia pervingut dels seus pares Pere i Elisenda. El 1345 el pares ja eren morts i ell va reclamar 550 sous d'un deute antic als hereus de Ramon Folch, de Sant Pere d'Olzinelles. El 1358 encara era viu, però el novembre de 1364 trobem a Pere de Prat de Fals actuant com a tutor dels fills de Pere d'Aguileras, difunt, i sa muller Sibil·la.

El 1353 un mercader de Manresa va rebre 310 sous que

Vella (gravat)

li devia la casa Torreblanca de Fals de Guillem d'Aguileras, fill de Nicolau. Al Guillem li va tocar pagar com a "tinent" i possessor del mas Torreblanca. Desconeixem què va passar amb aquest mas que acabés en mans dels seus veïns del mas Aguileres. El 1360 el Guillem va rebre de Pere Llobet de Sant Joan els 40 sous que la seva dona Manrasona (Manresana) li havia llegat en testament abans de morir.

A continuació trobem Pere d'Aguileras i la seva dona Ròmia. Aquesta Ròmia provenia del mas Vilatorrada de Sant Joan i abans de casar-se amb l'Aguileras havia estat un temps muller de Guillem Lobosa, del mas Lobosa de Castellar. El 1372, el Pere o Pericó va fer companyia amb els amos de dos masos veïns i van demanar un préstec de 12 lliures i mitja a Francesc Ferrer de Manresa. El 1375 el Pere va tornar 117 sous a compte. El 1408 es va casar el Joan, fill del Pere i la Ròmia, aleshores ja morts, amb Constança, filla dels amos del mas Solà de Fals (ara Torreblanca). El Joan no era l'hereu, i en els seus capítols hi apareix el seu germà Pere d'Aguileras, hereu del mas Aguileres. El Joan va anar a viure a Manresa i la sort no el va acompanyar gaire, ja que tres anys més tard la seva dona ja era vídua i es casava de nou. Després de la seva defunció es va subhastar el seus béns a la plaça pública de Manresa. Es van adjudicar dues feixes a la partida de Camp Redon al picapedrer Pere ça Vila per 165 sous. Va ser una ganga, perquè les feixes les havia comprat el Joan el 1409 per 15 lliures. El Pere va donar a la seva cunyada els diners de la subhasta, juntament amb les 30 lliures del dot.

Disposem d'abundant informació sobre Pere d'Aguileras al llarg d'un període que va des del 1400 al 1440. Moltes de les referències són compres i vendes de bestiar, d'escàs interès per repetitives, de manera que ressenyarem només les operacions més significatives. L'agost de 1400, el Pere va engrandir l'heretat amb la compra de les terres del mas Morromana, que era de Ramon Folquer de Sant Joan de Vilatorrada. El preu va ser de 36 florins i es va pagar de mica en mica, de forma que el 1436 encara faltava pagar-ne més de la meitat del preu. El mas Morromana es trobava dins del terme de Fals, limitant amb el terme veí de Sant Joan.

El 1409, el Pere va reconèixer a Bernat de Morera, canonge de la Seu i patró de l'església de Santa Maria de Joncadella, que ell posseïa un camp, anomenat el Camp de Santa Maria, que era un alou del rector de Joncadella. El camp era dins del territori de Fals, afrontava amb la riera, i per ell pagava al rector un cens de 3 dotzens d'ordi i la primícia de tots els esplets. El 1411 va heretar del seu germà Joan un camp que aquest havia comprar dos anys abans a Manresa, en un lloc dit Camp Redon. Se'l va vendre per 110 sous a un picapedrer de Manresa. Aquell mateix any va reconèixer que tenia en dipòsit 7 quartans d'oli, que eren de Joan Canet, draper de la ciutat de Manresa. La darrera notícia seva és de 1440, quan va assumir que devia a Ponç Corbera blat per valor de 11 florins.

Pere d'Aguileras va fer parella amb Margarida, però la seva llar no va ser beneïda amb l'arribada de cap fill baró. Van tenir, això sí, una noia, la Maria.

Va caldre trobar un pretendent adequat per la pubilla. El 1432 es van signar les cartes dotals entre la Maria i Bernat de Talamanca, un fill de Jaume de Talamanca, l'amo del mas homònim de Sant Salvador de Guardiola, el qual va aportar 300 sous de dot. Els pares van heretar el mas Aguileres, amb tots els seus honors i possessions, a la seva filla, però es van retenir 15 lliures per testar i l'usdefruit durant la resta de la seva vida. Es veu que no havien perdut l'esperança d'engendrar un xicot, perquè van fer incloure una clàusula en els capítols que estipulava que si n'arribava un, aquest seria l'hereu, i llavors la Maria hauria de renunciar a canvi d'una indemnització de 100 lliures. El cas no es va produir i Bernat de Talamanca va restar al capdavant del mas, naturalment amb l'àlies Aguileras afegit darrere del propi cognom.

El desembre de 1442 Pere Bernat Aguileras va comprar a crèdit una mula negra a Vicenç Casamijana de Santpedor, figurant el seu sogre com avalador. El 1444 una part del deute anterior va ser traspassat a Tomàs Torreblanca i Salvador de Montesquiu, veïns del Pere Bernat.

Una vegada més, als amos del mas Aguileres els va mancar una criatura del gènere masculí, o si la van tenir, aquesta va morir sense que en tinguem notícia. L'octubre de 1451 es va pactar matrimoni entre la Simoneta, filla del Bernat i la Maria, i Joan Fontanellas, un dels fills del mas Fontanelles de Castellfollit del Boix. La Simoneta no era pubilla en aquell moment, perquè els pares només li va donar 100 sous de dot, però d'una manera o altra, el mas Aguileres va passar als seus descendents. La Simoneta va rebre un bon tracte del seu oncle Miquel Talamanca, que era vell i no tenia fills, ja que va convidar a la Simoneta i al seu marit a viure amb ell al seu mas Talamanca. Els va prometre que, després de morir, el mas seria seu.

L'època que va seguir és una mica obscura i no se sap qui va viure al mas Aguileres. Eren temps complicats a tot arreu i és possible que el mas passés alguna temporada abandonat.

El 1483 el possessor del mas era Pere Fontanellas, àlies Aguileras, però vivia a Castellfollit, a casa del seu oncle Bartomeu Fontanelles. Aquell any es va casar amb Eulàlia, una noia del mas Oller de Manresa. L'oncle no tenia fills i va prometre al Pere que li deixaria el mas Fontanelles després de la seva mort. El dot de la noia va ser de 20

lliures i també va rebre dels pares una flassada cardada i l'aixovar tradicional de Manresa.

El 30 de juliol de 1486, el Pere va vendre's l'heretat Aguileres a Pere Prat, l'amo del mas Prat de Fals (ara Gabriela). Amb el mas Aguileres hi anava el mas rònec Morromana, i el preu de la venda va ser de 24 lliures de tern, un preu que pot semblar baix, però que era normal en aquell temps, en què ningú estava disposat a ocupar les propietats rurals abandonades. El Prat no va pagar al comptat, sinó que ho va fer esglaonadament, i fins el març de 1491 no va es va signar la carta de pagament definitiva.

En referència a la situació legal dels masos, en el contracte de compravenda hi consta que el mas Aguileres està sotmès a un cens de 10 sous al Comte de Cardona, mentre que pel mas Morromana es paguen 12 diners a Pere Vilella, notari de Manresa. Cap menció del monestir de Sant Benet, que potser havia renunciat o venut els seus drets. També es menciona que el comprador tindrà l'obligació de mantenir el compromís de lloguer que té Vicenç Tuxanes, carnisser de Manresa.

La Mongia del Grau

Es desconeixen els orígens de la Mongia, que possiblement es remunten a la donació original de les terres que va fer el bisbe Eriball a la parròquia de Sant Vicenç el segle XI. El nom d'aquesta casa, adossada a l'església del Grau, es degut a que era el lloc d'estada d'una monja o ermitana. Aquestes "deodata" (donades a Déu) eren dones, solteres o vídues, que havien decidit dedicar-se al servei del santuari o ermita de la mare de Déu. Es té coneixement de dues d'aquestes "donades" que van viure-hi a l'època medieval.

El 9 de les Kalendas de juny de 1280, Beatrix de Blanquerio (Blanquer) i Maria de Valentinis (Valentines), "deodates" de Santa Maria del Grau van vendre als germans Elisenda i Jaume de Blanquer una peça de terra que posseïen al Puig Berenguer de Manresa. El domini de la terra el tenia el noble Berenguer de Castellgalí i el preu de la venda va ser de 25 sous, de moneda legal i de bona qualitat.

El 7 idus de juliol de 1303, en una relació de diversos caps de casa a qui el Veguer de la ciutat de Manresa reclamava uns diners, hi figura una tal Maria, donada de Santa Maria del Grau, possiblement la mateixa Maria esmentada abans.

El 2 de les Kalendas de 1327 la "deodata" Maria Valentines va rebre una donació de terra de mans de Ramon de Grau i del seu nebot Ramon de Grau, àlies Ulzina. La peça de terra estava situada en un lloc dit "Goronardes".

El 6 de les kalendas de 1342, "Beatrix Blanqueria, deodata capelle sancte Marie de Gradu, constructe in termino castro de Falchs", com a priora i administradora de la capella, va regularitzar el tros de terra anterior, que pertanyia al monestir de Sant Pere de Casserres. És probable que formés part de la dotació que la vescomtessa Engúncia havia fet al dit monestir el 1039. La "deodata" i administradora de la capella de Santa Maria del Grau va pagar per raó de senyoria 5 sous a Fra Arnau de Thorono, prior del monestir, en concepte de laudemi o dret de transmissió.

No sempre eren dones les que tenien cura de l'església. El 27 d'agost de 1442, Guillem de Tornamira "deodaus capella Sta Maria de Grau" va nomenar procurador seu a Bernat dez Grau de Fals i Antoni Boix d'Igualada, per tal que reclamessin els diners d'un deute a Antoni Rovira, habitant a la capella de les Torres, del terme del Castell de Pujalt, degut a la venda del mas "Manblella" , de Grevalosa.

La Mongia (1972)

En l'acta de la visita pastoral del 6 d'octubre de 1693, el Bisbe va manar que s'obrís un nou portal a la capella del Grau per la banda est, que donés directament a fora i permetés l'entrada del públic, i que al mateix temps s'emparedés la vella entrada de l'església, que donava a l'interior de la casa de la Mongia. En la mateixa acta hi ha cosit un full amb un informe que descriu les terres pròpies de la Mongia de manera detallada: *La capella de Nª Sª del Grau te una casa contigua a dita capella, te unas quintanas ques sembran en las quals se sembran vuit cortans de blat tots anys, te una vinya que sen cull quinsa o setsa carregas de verema los demes anys, te uns olivers que se cull de oli alguns dotse cortans uns anys ab altres, a mes de axo te un bosch dit lo bosquet de la mongia y altres ermots que nos correan, que estan juntas ab las quintanas que tindran de sembradura algunas dotse corteras, poc mes o menys, a mes te una pessa de terra apartada que y aura alguna quartera de sembradura, la qual pessa afronta ab los honors de Isidre Tatger y Vila y ab los honors de Joan Grau del Pubillgrau y de Joan Grau del Sebastia. Cuydan de dita casa los administradors del glorios sant vicens, els quals arrendan la casa y heretat de dita capella. Sen acostuma aver de arrendament tres doblas cada any.*

Sembla evident doncs, la subordinació de la Mongia a la parròquia, a través de la Confraria de Sant Vicenç, que es beneficiava de l'arrendament de la casa i les terres.

Malgrat ser un bé eclesiàstic, la finca no va ser desamortitzada per Mendizábal, perquè va ser compresa

en l'article 6è del conveni de l'estat espanyol amb la Santa Seu de 1859. El 1930 el bisbe Joan Perelló, va inscriure aquesta finca al Registre de la Propietat, igual que les altres terres de la parròquia. Segons l'anotació, la casa consta d'un pati o era d'uns 300 metres quadrats, i també d'un hort amb una bassa, d'una extensió aproximada de dues àrees. Si comparem aquesta superfície amb la que tenia al temps de la visita pastoral de 1693, notarem que la Mongia havia perdut la major part de les seves terres.

Al llarg dels segles la casa ha estat habitada per diferents estadants i masovers, però aquests tenien escassa fortuna i significació social, de manera que els seus noms no han passat a la posteritat, tret d'algunes rares excepcions.

En una compravenda de 1592 hi figuren en qualitat de testimonis dos gavatxos "guillermus valls et arnaldus albi, laboratores regni francie in mongia del grau habitatoris". El 1791 vivia a la Mongia Valentí Sagristà Grau, casat des del 1770 amb Elena Oller Pons. El Valentí pertanyia a una branca lateral del mas Gabriela, mentre que l'Elena era de Fonollosa. No van tenir fills, perquè en el testament que va fer el Valentí el 1810 va deixar els béns a les seves germanes.

Després d'uns anys sense notícies, trobem que el 1849 s'hi està Francesc Fossas Montfort, un fill de cal Jan de la Roca. Era conegut amb l'àlies "Mongia", i aquest va ser el motiu que la casa que va construir prop de la Fassina fos batejada amb aquest nom. El 1861 hi vivia Francesc Fossas Perera, un fill de l'anterior, i el 1878 un tal Vicenç Martí.

A continuació s'hi va estar la família formada per Joan Ballonga Planas, de cal Lluís de la Creu, i per Teresa Barturó Abadal, d'Aguilar de Segarra. Hi van ser, com a mínim, fins el 1886, que els va néixer una nena dita Rosa.

Josep Subirana Vilaseca, provinent de cal Morro Negre, va ser a la Mongia alguns anys, fins que a finals de gener de 1906 va marxar-ne per agafar la masoveria de la Culla de Manresa. En acomiadar-se, va lliurar la clau de l'església del Grau al rector, la qual cosa va provocar un bon conflicte, ja que la clau havia estat sempre custodiada pel masover de la Mongia, o en el seu defecte, pels masos Grau o Grauet. El rector de Rajadell va haver d'intervenir per calmar els ànims i va solucionar el problema fent fer un duplicat de la clau al ferrer de Rajadell.

El desembre de 1915, en el decurs d'unes obres fetes al celler de la casa, van aparèixer unes tombes. Consistien en unes pedres verticals, recobertes de lloses, formant una mena de caixa. El lloc on es van excavar aquestes tombes correspondria a la placeta de davant de l'antic portal de l'església, que mirava cap al sud. Aquest espai deuria ser ocupat per una ampliació de la casa de la Mongia, ampliació que deuria tenir lloc després que el portal vell de l'ermita fos tapiat i la porta actual s'obrís al cantó est.

Després del Subirana s'hi va estar el matrimoni format per Llàtzer Puigdellívol Trulls i Carme Prat Roca. El Llàtzer era natural de Castelltallat i la seva dona de Rajadell. Mentre van residir a la Mongia van tenir els següents fills; Isidre (1913), Maria (1918), Àngela (1920), i Josep (1922). El primer dia de gener de 1916 va morir a la Mongia Josep Prat Capdevila, el pare de la Carme.

Quan van marxar, va ocupar el lloc Pere Moncunill Riera, de cal Janet, i la seva dona Pepeta, que era filla dels masovers del mas Oms. Tenien dos fills, el Joan i la Maria. Van marxar-ne poc abans d'esclatar la guerra. A continuació va estar-s'hi Iscle Boladeras, un conco de cal Gardela. Durant el conflicte civil, l'Iscle va anar a viure a cal Fontanet, a ca la seva germana, mentre que la casa servia per allotjar a una família de refugiats de Seriñena, un poble de l'Aragó. Van aguantar fins l'entrada dels nacionals, quan van ser evacuats. Els darrers habitants de la casa van ser Pascual Ibáñez Montoliu, de Villaformosa (Castelló), la seva muller Leònida Salvador Gimeno, de Chordas (Castelló), i els seus fills Guillem i Núria. Quan van deixar la casa, l'abril de 1954, aquesta va començar a degradar-se i a caure a trossos. La seva decadència es va accelerar amb motiu de les obres de remodelació que es van fer a l'església del Grau el 1975. Llavors es va decidir enrunar-la completament, conservant únicament com a vestigi una paret de l'entrada i l'arc de dovelles del portal principal.

Els sindicats pagesos

Acollint-se a la llei de sindicats del 28 de gener de 1906, una colla de pagesos va constituir el SINDICATO AGRICOLA DE FALS Y SU COMARCA. Els socis fundadors van ser Salvador IbÁñez de cal Jepic, Cristòfol Parcerisa de cal Bardissa, Joan Grau de cal Mestre, Josep Grau del Grauet, Joan Prat de cal Pastor, Lluís Grau de cal Mariano, Domingo Grau de cal Tinai, Josep Moncunill de cal Parcer, Joan Calvet de cal Jep Gran, Isidre Vilà de cal Regueret, i Magí Tomasa de cal Pinsà. Van presentar els estatuts al Govern Civil per la seva aprovació el 23 de maig de 1921.

Les finalitats del sindicat eren facilitar als associats la compra de maquinària i utillatge agrícola, adobs, llavors, remeis contra les plagues, sementals, etc, i també la difusió del coneixement i l'estudi de temes relacionats amb la modernització de l'agricultura i la ramaderia. Si volia, el sindicat podia crear caixes de crèdit o dipòsits

Cobert del sindicat

d'assegurances pels seus membres, i també tenia la funció d'intervenir en els conflictes, mitjançant l'arbitratge.

Com es pot veure, la llei de sindicats no els donava gaire relleu polític, sinó que més aviat els encomanava

una tasca de gestió. Malgrat tot, els pagesos no van dubtar de dotar-se d'una eina que els podria ser útil en la confrontació, cada vegada més aguda, entre els interessos del propietaris de les terres i els parcers i rabassaires.

El Sindicat tenia la seu social al carrer de la Travessera, número 1, és a dir, a cal Cisteller. El 4 de març de 1923, Francesc Moncunill, el darrer amo de la casa, se l'havia venut per 250 pessetes a Joan Torras Tatgé i Isidre Vilà Guilà, president i secretari, respectivament, del Sindicat.

Amb les quotes del socis també es va adquirir un magatzem davant de l'estació de Rajadell, allà on ara hi ha la farmàcia. El magatzem era molt útil, perquè la mercaderia arribava en ferrocarril a l'estació, es descarregava al magatzem, i els socis anaven allà amb els seus carros a recollir els sacs.

Els articles que més es demanaven eren segones i "majuelo" per l'engreix del bestiar, diferents tipus de llavor, sulfat per les vinyes, guano, nitrat de xile i altres adobs químics.

Després de la seva fundació, van ingressar al sindicat més cases, havent de pagar la quota de 25 pessetes. Justament per una d'aquestes altes, la de Josep Clotet el 1926, sabem que presidia la junta directiva Isidre Vilà, mentre que el secretari era Josep Baraldés.

La societat funcionava de manera democràtica, amb càrrecs electes que s'anaven renovant segons estipulaven els estatuts. El secretari portava un llibre d'actes i el tresorer una comptabilitat rigorosa, però els llibres i la resta de documentació del sindicat s'ha perdut, tal com oportunament narrarem.

Durant la república, el nom del sindicat es va catalanitzar i va passar a dir-se SINDICAT AGRÍCOLA DE FALS I COMARCA, mentre que durant la guerra, es va dir SINDICAT COOPERATIU AGRÍCOLA DE FALS.

Ja abans d'esclatar el conflicte armat, el sindicat va agafar un gran protagonisme en la vida del poble. Els seus dirigents estaven molt polititzats, ja que la majoria formaven part de la "Unió de Rabassaires", i la seu del sindicat es va convertir en el lloc de discussió i propagació de les idees revolucionaries. Allà els socis podien llegir la revista "La Terra " i debatre els esdeveniments polítics que afectaven als rabassaires.

Durant la guerra, el local del sindicat va ser la seu del Comitè i va fer les funcions de casal del poble. Va servir de magatzem i de punt de distribució a la població dels aliments i articles diversos que venien racionats. També allà es feia la recollida de la producció agrícola destinada a mantenir l'esforç bèl·lic.

El desembre de 1936, la Conselleria d'Agricultura va autoritzar l'ajuntament a concedir una subvenció als sindicats pagesos que hi havia al municipi.

Evidentment, tot això es va acabar de cop el dia que van entrar els Nacionals, el gener de 1939.

El nou règim va dictar lleis per dissoldre i procedir a la incautació dels béns dels sindicats de classe i partits polítics declarats il·legals, però, per manca d'interès, el patrimoni del sindicat de Fals va quedar durant una llarga època en una mena de llimbs jurídic.

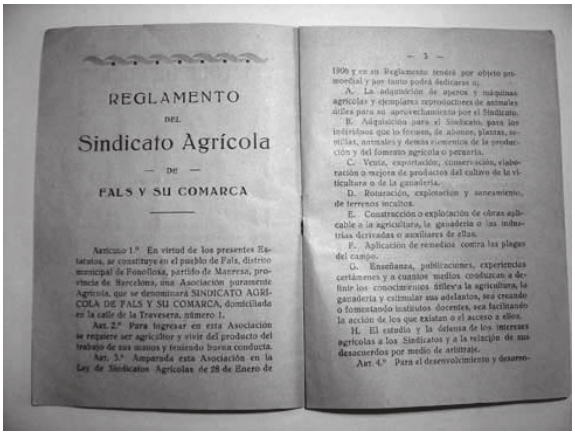

REGLAMENTO
DEL
Sindicato Agrícola
— DE —
FALS Y SU COMARCA

Artículo 1.º En virtud de los presentes Estatutos, se constituye en el pueblo de Fals, distrito municipal de Fonollosa, partido de Manresa, provincia de Barcelona, una Asociación puramente Agrícola, que se denominará SINDICATO AGRICOLA DE FALS Y SU COMARCA, domiciliada en la calle de la Travesera, número 1.

Art. 2.º Para ingresar en esta Asociación se requiere ser agricultor y vivir del producto del trabajo de sus manos y teniendo buena conducta.

Art. 3.º Amparada esta Asociación en la Ley de Sindicatos Agrícolas de 28 de Enero de

— 3 —

1906 y en su Reglamento tendrá por objeto principal y por tanto podrá dedicarse a:

A. La adquisición de aperos y máquinas agrícolas y ejemplares reproductores de animales útiles para su aprovechamiento por el Sindicato.

B. Adquisición para el Sindicato, para los individuos que lo forman, de abonos, plantas, semillas, animales y demás elementos de la producción y del fomento agrícola o pecuaria.

C. Venta, exportación, conservación, elaboración o mejora de productos del cultivo de la viticultura o de la ganadería.

D. Roturación, explotación y saneamiento de terrenos incultos.

E. Construcción o explotación de obras aplicable a la agricultura, la ganadería o las industrias derivadas o auxiliares de ellas.

F. Aplicación de remedios contra las plagas del campo.

G. Enseñanza, publicaciones, experiencias certámenes y a cuantos medios conduzcan a definir los conocimientos útiles a la agricultura, la ganadería y estimular sus adelantos, sea creando o fomentando institutos docentes, sea facilitando la acción de los que existan o el acceso a ellos.

H. El estudio y la defensa de los intereses agrícolas a los Sindicatos y a la relación de sus desacuerdos por medio de arbitraje.

Art. 4.º Para el desenvolvimiento y desarro-

Estatuts (1921)

Per evitar que els pagesos s'organitzessin i plantessin cara als grans propietaris rurals, que havien estat els guanyadors de la guerra civil, el nou govern va substituir els sindicats dels pagesos per un nou ordre sindical, inèdit, conegut com el sindicat vertical o interclassista.

El 20 d'abril de 1942 va aparèixer la norma sobre "Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos", que regulava un sistema d'organització, controlat de forma centralista i jeràrquica. Contemplava "hermandades" locals, comarcals i provincials, però en realitat només van arribar a funcionar les primeres.

Aquests organismes van assumir algunes de les funcions dels antics sindicats, tals com la distribució d'adobs i llavors per la sembra a preus taxats, i d'altres serveis que podien haver estat útils pels pagesos, però a la pràctica, sovint la seva activitat es limitava a qüestions burocràtiques, com les guies del bestiar o el control dels "cupos" de producció cerealística.

En formaven part tots els productors agrícoles, ja que l'afiliació era obligatòria, però els dirigents eren designats generalment del grup de propietaris més rics i addictes al règim. No hi havia debat a l'assemblea, que es limitava a aprovar pressuposts i informes de forma automàtica. No es votava mai res, tot s'aprovava per unanimitat. Hi havia un organisme consultiu, "el Cabildo", encapçalat pel "Jefe de la Hermandad", que solia ser una figura més aviat decorativa, essent el secretari qui interpretava els reglaments i feia i desfeia a la seva voluntat.

Els pagesos de Fals anaven plegats amb els de la resta del municipi, formant part de la HERMANDAD SINDICAL DE LABRADORES Y GANADEROS DE FONOLLOSA. El "Cabildo" estava format per set persones, dues de les quals de Fals. El 1947 el "Jefe de la Hermandad" va ser Josep Grau Iglesias, del Grauet. Després ho va ser Joan Duocastella Pujol, de Fonollosa, qui s'hi va estar molts anys. Qui portava l'oficina i garantia el funcionament de l'organisme va ser sempre el secretari Josep Calmet.

Quan es va instaurar a nivell de estat un sistema de previsió social per les famílies dels pagesos, va ser la "Hermandad" l'encarregada de promoure les afiliacions, recaptar les quotes i abonar les prestacions. Als inicis, un pagès pagava una quota de 5 pessetes mensuals. Els productors rebien ajudes pels fills, per les baixes laborals i, un cop arribats a l'edat, una paga de jubilació.

Cal Cisteller, l'antic local del sindicat, havia quedat abandonat i s'anava enrunant, fins que el 1964, la "Hermandad" va tramitar la inscripció de la finca a nom seu en virtut de la llei d'incautació del patrimoni dels sindicats del temps de la República.

Joan Duocastella Pujol, el capitost de la "Hermandad", va obtenir el 27 d'octubre de 1965 autorització de la "Delegación Provincial de Sindicatos" per posar a la venda l'edifici. Es va fer una subhasta pública al cafè del Tinai, per veure qui en donava més per la casa. La licitació es va resoldre a favor de l'oferta que va fer Ramon Comas de cal Francisquet, que va ser de 28.000 pessetes. També es va vendre el magatzem de l'estació, que se'l va quedar la delegació de la "Hermandad" de Rajadell, pel preu de 25.000 pessetes.

En buidar el local van aparèixer els llibres d'actes i de comptabilitat del vell sindicat dels pagesos. Sembla ser la documentació va ser destruïda.

Amb el producte de les vendes es va procedir a construir un magatzem, el març de 1966, en una peça de terra que va donar l'amo de la Torre pel preu simbòlic de 1.000 pessetes, situat al costat de la carretera. En el solar el paleta Valentí Vall va edificar un cobert de 40 m2, que va ser utilitzat per distribuir el pinso i els adobs, i per guardar un molinet, una "cuba" pel transport d'aigua, i una tragella per arreglar els camins.

La creació el 1966 de la COOPERATIVA DE UTILIZACIÓN DE MAQUINARIA AGRÍCOLA EN COMÚN per part d' una trentena de pagesos de Fals no va ser ben vista per jerarques del sindicat, que veien com els pagesos s'organitzaven pel seu comte al marge dels canals oficials. Van intentar sense èxit entrebancar la iniciativa.

El 15 de novembre de 1969, un grup de 27 caps de casa va constituir, amb el vist-i-plau del sindicat oficial, el GRUPO SINDICAL DE COLONIZACIÓN número 12.258. La junta la formaven: Jaume Grau, president, Ramon Comas, tresorer, Jaume Parcerisas, secretari, Jaume Galobart, interventor, Isidre Fosas i Lluís Tomasa, vocals.

Alguns dels capdavanters no estaven integrats en la "Cooperativa", i es va suscitar una certa rivalitat entre les dues organitzacions, encara que, de fet, tenien finalitats diferents i complementàries; mentre que el "Grupo" s'ocupava de la distribució de pinso per les granges de porcs, la "Cooperativa" facilitava la mecanització de les collites.

El "Grupo" va començar amb un capital de 47.700 pessetes, posteriorment ampliat amb les aportacions dels socis, que dipositaven un percentatge del preu del pinso que compraven. El "Grupo" pactava l'adquisició de partides grans i els socis diferien el pagament fins que treien els porcs. També tractava amb adobs químics i llavor. El 1970 es va registrar un moviment de caixa de 6.115.000 pessetes.

L'abril de 1970, la "Hermandad" els va vendre pel preu simbòlic de 1.000 pessetes el terreny del costat del seu magatzem, perquè n'hi construïssin un altre de propi. El 1970 el "Grupo" es va dotar d'una "cuba" de 5.000 litres per repartir aigua per les granges, patrocinada per l'empresa "Picrosa". Més tard es va comprar una altra "cuba" per escampar insecticida.

Després que la "Cooperativa" va instal·lar el 1979 el molí per fabricar pinsos, l'activitat econòmica del "Grupo" es va reduir molt.

En el procés de desmantellament de les institucions del franquisme, les Cambres Agràries van substituir els sindicats verticals i es va dictar l'ordre de dissoldre els grups sindicals. En l'assemblea extraordinària, celebrada el 25 de desembre de 1981 sota la presidència de Jaume Grau, es va acordar repartir el capital social entre els associats i procedir a la venda del patrimoni. El 24 de maig de 1986 es va efectuar la subhasta del magatzem, amb un preu de sortida de 350.000 pessetes. Es va adjudicar a Joan Grau, de cal Tinai, amb una oferta de 550.000 pessetes.

Actualment, la part de magatzem que havia estat de la "Hermandad" és de l'Ajuntament de Fonollosa.

Els sants de Fals

Aquest article no tracta de persones del poble que hagin tingut una experiència mística, o que hagin patit martiri per defensar la fe, o que hagin dedicat la seva vida al servei dels altres, sinó que tracta dels sants i maredédéus de l'església.

En la primera menció de l'església parroquial de Fals, que es remunta a l'any 1026, l'església ja estava dedicada a sant Vicenç, el patró del terme, una imatge del qual presidia l'altar major del temple.

Sant Vicenç es deuria trobar massa sol, així que aviat els parroquians li van trobar companyia. Dos sants millor que un, deurien pensar. En Joan de Valleriola de Rajadell va fer testament el 1282 i, entre d'altres donacions piadoses, va llegar per misses a l'església parroquial de Fals, 6 sous a sant Vicenç i 6 sous a sant Nicolau. També Bernat de Falchs i la seva muller Sibil·la van deixar diners per dotar l'altar de sant Nicolau en els seus testaments, fets el 1349 i 1339, respectivament. Aquest mateix Bernat va fer construir un altar dedicat a Joan Evangelista, i per assegurar-ne el culte va instituir un benefici eclesiàstic, dotant-lo amb diversos censos.

Més endavant, trobem que, al costat dels esmentats sants Vicenç, Nicolau i Joan, també s'adorava el Santíssim Cos de Jesucrist, a qui el 1396 Romiona, vídua del sabater manresà Pere de Matestach, va llegar un censal de 5 lliures.

A finals del segle XVI es va popularitzar arreu el culte a la Mare de Déu del Roser, una iniciativa dels frares dominics per fomentar la pregària. A Fals també van dedicar-li una capella. En la visita pastoral de 1592, hi surten tres altars; el major dedicat a sant Vicenç, el de sant Joan i el del Roser. Sant Nicolau ha desaparegut.

El dia 1 de febrer de 1595, el rector Jeroni Gallart, acompanyat del Batlle Joan Torra i dels cònsols, va aconseguir que Fra Melcior Rodrigues, Prior del Convent dels Predicadors de Manresa, li donés permís per fundar

Imatge de sant Vicenç

la Confraria del Roser. El Prior també es va avenir a facilitar predicadors en dies senyalats.

Era tradició que els habitants de Fals i de les seves rodalies es recordessin a l'hora de la mort dels sants a qui tenien més devoció i deixessin en els seus testaments llegats a les diverses capelles de l'església, en forma de diner o en forma d'oli per les llànties. En el testament que va fer Valentí Moncunill el 1594 hi apareix un altar dedicat a sant Marc, però potser és un error d'escriptura, mentre que en el testament de la vídua de Jaume Jaumeandreu, datat en 1628, només es mencionen els tres altars clàssics.

En el conjunt de testaments dels segles XVII i XVIII que hem recollit, surten els altars dedicats als sants Vicenç, Joan, i Isidre, i a Nostra Senyora del Roser.

La devoció a sant Isidre va començar a inicis del segle XVII i es va estendre per tot el país com un foc de rostolls. El sant era de Madrid i els reis d'Espanya van tenir molt interès en promocionar-lo. Els Austries eren aliats del Papat i en pocs anys el patró dels pagesos va ser canonitzat. Si el 1600 no existia ni un sol Isidre a Catalunya, trenta anys després no hi havia família pagesa que no tingués un nen batejat amb aquest nom. Com a tants pobles, a Fals es va constituir la Confraria de Sant Isidre.

Coincidint segurament amb l'ampliació de l'església que es va portar a terme a mitjans dels segle XVII, dues de les cases més importants del terme, Jaumeandreu i Montconill, van fer construir sengles capelles particulars, al peu de les quals hi havia excavat el fossar on enterraven els seus morts. La de Jaumeandreu estava situada al fons del transsepte nord i l'altar tenia una grossa creu de fusta. Aquesta creu es despenjava en les grans ocasions, per encapçalar les processons i rogatives del poble. Al peu de l'altar s'hi troba una làpida de grans dimensions, gravada amb un escut, un crani i la inscripció: 1651 SEPVLTVRA DE PERA IAVME ANDREV I DELS SEVS.

L'altar de Monconill era el primer que es trobava a mà dreta en entrar a l' església, adossat a la paret sud de la nau, i estava dedicat a Sant Josep. El 1666 els patrons van encarregar un nou retaule de fusta.

Coincidint amb una època de bonança econòmica al terme, la galeria de sants va ser augmentada amb una nova incorporació. En el testament del propietari Domingo Serra, fet el 1698, hi ha llegats a cinc confraries; les quatre ja conegudes, més la de sant Agustí.

Durant aquella època es va substituir el retaule de l'altar major per un de nou, d'estil barroc, fet pel fuster i escultor manresà Joan Grau. Un fill d'aquest artista, també anomenat Joan, va rebre l'encàrrec el 1697 de reformar l'altar de sant Joan, que es trobava a la paret nord.

En temps més recents, l'amo d'una altra de les cases fortes del terme, Salvador Massana, va subvencionar la construcció d'una nova capella, l'anomenada "capella fonda". Aquesta es va convertir en el lloc més sagrat de l'església, perquè s'hi va guardar el sagrari o Sant Sagrament. El 6 de novembre de 1894 es va inaugurar solemnement la nova capella.

El 23 de març de 1914 van començar unes obres importants a l'església, que van consistir en ensorrar l'antic cor i fer-ne un de nou més curt. L'antic anava del fons fins als altars de Sant Joan i sant Isidre, que es trobaven l'un davant de l'altre, mentre que el nou cor només arribava fins a l'alçada de l'altar de sant Josep. El lloc on hi havia hagut l'escala de pujar al cor es va aprofitar per fer-hi un nou altar.

Processó de la Immaculada (c. 1955)

Processó de les Filles de Maria (c. 1930)

Al llarg dels segles la distribució i la dedicació de les capelles ha sofert força variacions, però sabem per testimonis oculars com era l'interior de l'església abans que els fets del juliol de 1936 ho reduïssin tot a cendres. Els testimonis principals han estat Alfred Boladeras i Lluís Ballonga, que sabien de què parlaven, perquè havien estat escolans.

L'altar major comptava amb un retaule barroc força impressionant, totalment daurat amb pa d'or. Al costat, hi havia una trona del mateix estil. A part de les capelles particulars de Montconill i Jaumeandreu, ja esmentades, hi havia adossada al mur nord de la nau, al costat de la capelleta del baptisteri, la capella de les Filles de Maria, una confraria exclusivament femenina, els membres de la qual havien de ser virginals, és a dir, solteres. Aquestes "filles" tenien cura del manteniment de l'altar i de l'organització de la seva festa, la de la Puríssima Concepció el 8 de desembre. Aquell dia les noies, abillades amb el "cèfiro" o mantellina, treien una petita imatge en processó a fer una volta fins a l'era de can Massana. La confraria cuidava també de preparar la solemne diada de la primera comunió dels nens i nenes del poble.

Seguint la paret nord, al costat de la capella de la Puríssima Concepció hi havia un altar amb un retaule dedicat a sant Sebastià i a santa Llúcia. A la capella gòtica, a més del Crist Crucificat abans esmentat, hi havia, al cantó de ponent, un imatge moderna de la Mare de Déu dels Dolors.

La confraria del Roser tenia la seva capella al fons del transsepte sud. Els priors eren els encarregats d'administrar la confraria, portar els llibres de comptes i preparar la festa i aplec del Grau. Per aquesta festa comptaven amb el suport econòmic d'una casa de propietaris, que es designava per rotació. Els priors ballaven els balls típics de la diada i repartien el "panellet". A la capella del Roser també s'hi venerava una imatge de sant Domènec.

A la paret de migdia s'hi trobava l'altar de sant Isidre. La confraria de sant Isidre era molt principal, ja que era el patró dels pagesos. Formaven part de la confraria la pràctica totalitat dels pagesos, els quals escollien cada any dos priors o administradors. Un cop al mes, aquests passaven la safata a missa per recollir almoines. Amb els diners s'organitzava la festa de Sant Isidre.

Tots els sants van cremar els primers dies de la Guerra Civil. En reconstruir l'església, es van habilitar només quatre altars; l'altar major, presidit per sant Vicenç i flanquejat per les imatges de sant Anton i sant Isidre, l'altar de la Mare de Déu del Roser, el de les Filles de Maria, i el de la capella fonda, on s'hi venerava el Santíssim Sagrament. Quan es va inaugurar l'església nova al Raval d'Oliveres, la vella parròquia de sant Vicenç va quedar abandonada i molts dels objectes del culte van desaparèixer en successius robatoris, tret d'alguns que es van salvar i ara en troben en custòdia en cases particulars.

Marques de picapedrer de la torre nova

La Torre Nova va ser erigida a finals del segle XIII. Si comparem la tècnica constructiva de les dues torres, notarem que en la Torre Vella es van emprar pedres grosses, sobretot a les primeres filades, sense treballar, mentre que la Torre Nova es feta de carreus perfectament regulars, obra d'artesans picapedrers. A l'època de la construcció de les gran catedrals gòtiques s'estilava que cada colla de picapedrers gravés amb un senyal característic les peces que tallava. Aquestes "signatures" es poden veure en moltes edificacions d'aquell temps i segurament servien per comptabilitzar la feina feta. En el muntatge fotogràfic que segueix hi ha representades les diferents marques de picapedrer que s'observen a la paret de la Torre Nova.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2008, número 50
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
50
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
JULIOL 2008, NÚMERO 50

Mas Aguileres (1ª part)

En el capbreu de 1303 hi trobem referències a tres masos que posteriorment s'unirien per donar el mas Aguileres de la Vall de Torreblanca, avui anomenat Campserver. Són el mas d'Aguileres, el mas de Ramon Matheu d'Aguileres, i el mas de Morromana. Cada un d'ells pagava a Bernat de Falchs únicament una gallina en concepte de "guiatge". Aquesta prestació ens indica que la situació dels tres masos era diferent de la resta de masos de Fals, els quals prestaven al castlà diversos censos en espècie, com per exemple de blat, ordi, civada, llenya, i també prestacions personals com la "jova" i "tragina". Aquests masos no estaven doncs, sota el domini exclusiu de la família Falchs i els Vescomtes de Cardona. Un document de 1313, que després comentarem, ens aclareix un xic la qüestió del domini senyorial del mas Aguileres.

El primer propietari del qual en tenim constància és Pere o Pericó d'Aguileras, qui el 16 de les kalendes de juny de 1284 va declarar que Berenguer, del mas Molins de Sant Martí de Torruella, li havia satisfet el dot d'Elisenda, muller del Pere i filla del Molins. L'agost de 1285 el jueu de Cardona Baronet Vidal va reconèixer deure 100 sous de moneda de Barcelona al Pere. Un fill seu, anomenat Nicolau, es va casar el 1322 amb Geralda, filla de Jaume de Sala, un que habitava en una casa a prop de l'Hospital Inferior de la ciutat de Manresa.

El 1317, Ramon d'Aguileras de la Vall de Torrablanca i la seva dona Maria van baixar al call de Manresa i van manllevar al jueu Josep Baró 84 sous, amb el compromís de tornar el préstec al cap d'un any. L'interès o "lucre" estipulat era de 10 sous, és a dir, el 12% anual. El 1320 va tornar a casa del mateix jueu a demanar 100 sous més, aquesta vegada al 20% d'interès. Se sap que la Maria era filla de Pere de Gamisans, però es desconeix la relació de parentiu entre aquests i el Pere citat anteriorment.

Un contemporani d'aquesta gent era Ferrer d'Aguileras, qui el 1283 va traspassar a Pere d'Escala el dret de cobrar un deute de 30 sous d'Andreu Caselles, de la parròquia de Sant Benet de Bages. El maig de 1284 Ferrer d'Aguileras va quedar a deure a la vídua de Bernat Eimerich 2 quarteres de mill i 2 quarteres de moltures. Va prometre que les hi daria per sant Joan. El 1285 Berengària d'Aguileras i el seu fill Ferrer van posar en penyora d'un deute de 20 sous dos "vaixells" (bótes) i un cup de fusta. El 1286 el Ferrer va comprar 7 quarteres d'ordi a un tal Steve de Minorise.

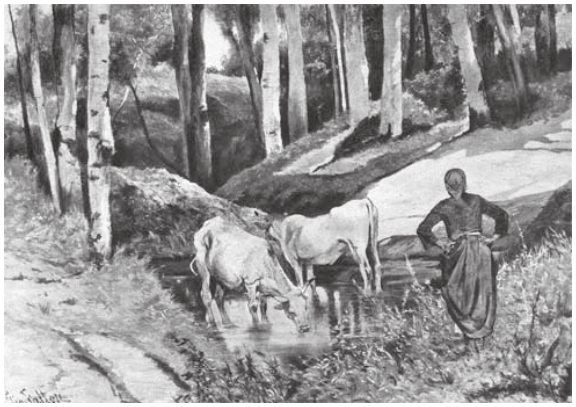

Abeurant els bous (pintura)

El 1297 Ferrer d'Aguileras de la Vall de Torreblanca va reconèixer un deute 50 sous, més 10 sous més d'interessos, a la vídua Saurina. Com a garantia va posar dues tones, una tina i un follador, recipients de fusta que ell tenia al celler de casa seva.

Ferrer d'Aguileras era casat amb Guilleuma, i sembla ser que tenien un fill dit Romeu d'Agramunt, però aquest potser havia marxat de casa, perquè el 3 dels idus de febrer de 1313, el Ferrer i la Guilleuma van fer donació a la seva filla Maria de tota l'heretat, i també d'una casa que tenien a Manresa, situada a prop de la Font del Prat. El motiu de la donació va ser el compromís matrimonial de la noia amb el jove Ramon de Vilanova. Els pares no van renunciar a l'usdefruit, ni al dret de dotar a dues altres germanes de la Maria, l'Elisenda i la Guilleuma. Ramon Vilanova va "comprar la pubilla", perquè va fer una aportació al mas de 700 sous, 400 al comptat i la resta a terminis.

En l'acta de donació s'especifica que el propietari del mas el posseeix per cessió del senyor Bernat Ferrer de Manresa i pel Monestir de Sant Benet de Bages.

El Ramon va quedar-se a treballar a ca els sogres, el seu cognom va adaptar-se a la situació, i va passar a dir-se Ramon Aguileras. El 1342 el Ramon va casar la filla Elisenda amb Guillem Ça Devesa, del terme de Grevalosa, concedint-li un dot de 400 sous.

A mitjans del segle XIV l'estadant del mas era Pere Aguileras, el qual li havia pervingut dels seus pares Pere i Elisenda. El 1345 el pares ja eren morts i ell va reclamar 550 sous d'un deute antic als hereus de Ramon Folch, de Sant Pere d'Olzinelles. El 1358 encara era viu, però el novembre de 1364 trobem a Pere de Prat de Fals actuant com a tutor dels fills de Pere d'Aguileras, difunt, i sa muller Sibil·la.

El 1353 un mercader de Manresa va rebre 310 sous que

Vella (gravat)

li devia la casa Torreblanca de Fals de Guillem d'Aguileras, fill de Nicolau. Al Guillem li va tocar pagar com a "tinent" i possessor del mas Torreblanca. Desconeixem què va passar amb aquest mas que acabés en mans dels seus veïns del mas Aguileres. El 1360 el Guillem va rebre de Pere Llobet de Sant Joan els 40 sous que la seva dona Manrasona (Manresana) li havia llegat en testament abans de morir.

A continuació trobem Pere d'Aguileras i la seva dona Ròmia. Aquesta Ròmia provenia del mas Vilatorrada de Sant Joan i abans de casar-se amb l'Aguileras havia estat un temps muller de Guillem Lobosa, del mas Lobosa de Castellar. El 1372, el Pere o Pericó va fer companyia amb els amos de dos masos veïns i van demanar un préstec de 12 lliures i mitja a Francesc Ferrer de Manresa. El 1375 el Pere va tornar 117 sous a compte. El 1408 es va casar el Joan, fill del Pere i la Ròmia, aleshores ja morts, amb Constança, filla dels amos del mas Solà de Fals (ara Torreblanca). El Joan no era l'hereu, i en els seus capítols hi apareix el seu germà Pere d'Aguileras, hereu del mas Aguileres. El Joan va anar a viure a Manresa i la sort no el va acompanyar gaire, ja que tres anys més tard la seva dona ja era vídua i es casava de nou. Després de la seva defunció es va subhastar el seus béns a la plaça pública de Manresa. Es van adjudicar dues feixes a la partida de Camp Redon al picapedrer Pere ça Vila per 165 sous. Va ser una ganga, perquè les feixes les havia comprat el Joan el 1409 per 15 lliures. El Pere va donar a la seva cunyada els diners de la subhasta, juntament amb les 30 lliures del dot.

Disposem d'abundant informació sobre Pere d'Aguileras al llarg d'un període que va des del 1400 al 1440. Moltes de les referències són compres i vendes de bestiar, d'escàs interès per repetitives, de manera que ressenyarem només les operacions més significatives. L'agost de 1400, el Pere va engrandir l'heretat amb la compra de les terres del mas Morromana, que era de Ramon Folquer de Sant Joan de Vilatorrada. El preu va ser de 36 florins i es va pagar de mica en mica, de forma que el 1436 encara faltava pagar-ne més de la meitat del preu. El mas Morromana es trobava dins del terme de Fals, limitant amb el terme veí de Sant Joan.

El 1409, el Pere va reconèixer a Bernat de Morera, canonge de la Seu i patró de l'església de Santa Maria de Joncadella, que ell posseïa un camp, anomenat el Camp de Santa Maria, que era un alou del rector de Joncadella. El camp era dins del territori de Fals, afrontava amb la riera, i per ell pagava al rector un cens de 3 dotzens d'ordi i la primícia de tots els esplets. El 1411 va heretar del seu germà Joan un camp que aquest havia comprar dos anys abans a Manresa, en un lloc dit Camp Redon. Se'l va vendre per 110 sous a un picapedrer de Manresa. Aquell mateix any va reconèixer que tenia en dipòsit 7 quartans d'oli, que eren de Joan Canet, draper de la ciutat de Manresa. La darrera notícia seva és de 1440, quan va assumir que devia a Ponç Corbera blat per valor de 11 florins.

Pere d'Aguileras va fer parella amb Margarida, però la seva llar no va ser beneïda amb l'arribada de cap fill baró. Van tenir, això sí, una noia, la Maria.

Va caldre trobar un pretendent adequat per la pubilla. El 1432 es van signar les cartes dotals entre la Maria i Bernat de Talamanca, un fill de Jaume de Talamanca, l'amo del mas homònim de Sant Salvador de Guardiola, el qual va aportar 300 sous de dot. Els pares van heretar el mas Aguileres, amb tots els seus honors i possessions, a la seva filla, però es van retenir 15 lliures per testar i l'usdefruit durant la resta de la seva vida. Es veu que no havien perdut l'esperança d'engendrar un xicot, perquè van fer incloure una clàusula en els capítols que estipulava que si n'arribava un, aquest seria l'hereu, i llavors la Maria hauria de renunciar a canvi d'una indemnització de 100 lliures. El cas no es va produir i Bernat de Talamanca va restar al capdavant del mas, naturalment amb l'àlies Aguileras afegit darrere del propi cognom.

El desembre de 1442 Pere Bernat Aguileras va comprar a crèdit una mula negra a Vicenç Casamijana de Santpedor, figurant el seu sogre com avalador. El 1444 una part del deute anterior va ser traspassat a Tomàs Torreblanca i Salvador de Montesquiu, veïns del Pere Bernat.

Una vegada més, als amos del mas Aguileres els va mancar una criatura del gènere masculí, o si la van tenir, aquesta va morir sense que en tinguem notícia. L'octubre de 1451 es va pactar matrimoni entre la Simoneta, filla del Bernat i la Maria, i Joan Fontanellas, un dels fills del mas Fontanelles de Castellfollit del Boix. La Simoneta no era pubilla en aquell moment, perquè els pares només li va donar 100 sous de dot, però d'una manera o altra, el mas Aguileres va passar als seus descendents. La Simoneta va rebre un bon tracte del seu oncle Miquel Talamanca, que era vell i no tenia fills, ja que va convidar a la Simoneta i al seu marit a viure amb ell al seu mas Talamanca. Els va prometre que, després de morir, el mas seria seu.

L'època que va seguir és una mica obscura i no se sap qui va viure al mas Aguileres. Eren temps complicats a tot arreu i és possible que el mas passés alguna temporada abandonat.

El 1483 el possessor del mas era Pere Fontanellas, àlies Aguileras, però vivia a Castellfollit, a casa del seu oncle Bartomeu Fontanelles. Aquell any es va casar amb Eulàlia, una noia del mas Oller de Manresa. L'oncle no tenia fills i va prometre al Pere que li deixaria el mas Fontanelles després de la seva mort. El dot de la noia va ser de 20

lliures i també va rebre dels pares una flassada cardada i l'aixovar tradicional de Manresa.

El 30 de juliol de 1486, el Pere va vendre's l'heretat Aguileres a Pere Prat, l'amo del mas Prat de Fals (ara Gabriela). Amb el mas Aguileres hi anava el mas rònec Morromana, i el preu de la venda va ser de 24 lliures de tern, un preu que pot semblar baix, però que era normal en aquell temps, en què ningú estava disposat a ocupar les propietats rurals abandonades. El Prat no va pagar al comptat, sinó que ho va fer esglaonadament, i fins el març de 1491 no va es va signar la carta de pagament definitiva.

En referència a la situació legal dels masos, en el contracte de compravenda hi consta que el mas Aguileres està sotmès a un cens de 10 sous al Comte de Cardona, mentre que pel mas Morromana es paguen 12 diners a Pere Vilella, notari de Manresa. Cap menció del monestir de Sant Benet, que potser havia renunciat o venut els seus drets. També es menciona que el comprador tindrà l'obligació de mantenir el compromís de lloguer que té Vicenç Tuxanes, carnisser de Manresa.

La Mongia del Grau

Es desconeixen els orígens de la Mongia, que possiblement es remunten a la donació original de les terres que va fer el bisbe Eriball a la parròquia de Sant Vicenç el segle XI. El nom d'aquesta casa, adossada a l'església del Grau, es degut a que era el lloc d'estada d'una monja o ermitana. Aquestes "deodata" (donades a Déu) eren dones, solteres o vídues, que havien decidit dedicar-se al servei del santuari o ermita de la mare de Déu. Es té coneixement de dues d'aquestes "donades" que van viure-hi a l'època medieval.

El 9 de les Kalendas de juny de 1280, Beatrix de Blanquerio (Blanquer) i Maria de Valentinis (Valentines), "deodates" de Santa Maria del Grau van vendre als germans Elisenda i Jaume de Blanquer una peça de terra que posseïen al Puig Berenguer de Manresa. El domini de la terra el tenia el noble Berenguer de Castellgalí i el preu de la venda va ser de 25 sous, de moneda legal i de bona qualitat.

El 7 idus de juliol de 1303, en una relació de diversos caps de casa a qui el Veguer de la ciutat de Manresa reclamava uns diners, hi figura una tal Maria, donada de Santa Maria del Grau, possiblement la mateixa Maria esmentada abans.

El 2 de les Kalendas de 1327 la "deodata" Maria Valentines va rebre una donació de terra de mans de Ramon de Grau i del seu nebot Ramon de Grau, àlies Ulzina. La peça de terra estava situada en un lloc dit "Goronardes".

El 6 de les kalendas de 1342, "Beatrix Blanqueria, deodata capelle sancte Marie de Gradu, constructe in termino castro de Falchs", com a priora i administradora de la capella, va regularitzar el tros de terra anterior, que pertanyia al monestir de Sant Pere de Casserres. És probable que formés part de la dotació que la vescomtessa Engúncia havia fet al dit monestir el 1039. La "deodata" i administradora de la capella de Santa Maria del Grau va pagar per raó de senyoria 5 sous a Fra Arnau de Thorono, prior del monestir, en concepte de laudemi o dret de transmissió.

No sempre eren dones les que tenien cura de l'església. El 27 d'agost de 1442, Guillem de Tornamira "deodaus capella Sta Maria de Grau" va nomenar procurador seu a Bernat dez Grau de Fals i Antoni Boix d'Igualada, per tal que reclamessin els diners d'un deute a Antoni Rovira, habitant a la capella de les Torres, del terme del Castell de Pujalt, degut a la venda del mas "Manblella" , de Grevalosa.

La Mongia (1972)

En l'acta de la visita pastoral del 6 d'octubre de 1693, el Bisbe va manar que s'obrís un nou portal a la capella del Grau per la banda est, que donés directament a fora i permetés l'entrada del públic, i que al mateix temps s'emparedés la vella entrada de l'església, que donava a l'interior de la casa de la Mongia. En la mateixa acta hi ha cosit un full amb un informe que descriu les terres pròpies de la Mongia de manera detallada: *La capella de Nª Sª del Grau te una casa contigua a dita capella, te unas quintanas ques sembran en las quals se sembran vuit cortans de blat tots anys, te una vinya que sen cull quinsa o setsa carregas de verema los demes anys, te uns olivers que se cull de oli alguns dotse cortans uns anys ab altres, a mes de axo te un bosch dit lo bosquet de la mongia y altres ermots que nos correan, que estan juntas ab las quintanas que tindran de sembradura algunas dotse corteras, poc mes o menys, a mes te una pessa de terra apartada que y aura alguna quartera de sembradura, la qual pessa afronta ab los honors de Isidre Tatger y Vila y ab los honors de Joan Grau del Pubillgrau y de Joan Grau del Sebastia. Cuydan de dita casa los administradors del glorios sant vicens, els quals arrendan la casa y heretat de dita capella. Sen acostuma aver de arrendament tres doblas cada any.*

Sembla evident doncs, la subordinació de la Mongia a la parròquia, a través de la Confraria de Sant Vicenç, que es beneficiava de l'arrendament de la casa i les terres.

Malgrat ser un bé eclesiàstic, la finca no va ser desamortitzada per Mendizábal, perquè va ser compresa

en l'article 6è del conveni de l'estat espanyol amb la Santa Seu de 1859. El 1930 el bisbe Joan Perelló, va inscriure aquesta finca al Registre de la Propietat, igual que les altres terres de la parròquia. Segons l'anotació, la casa consta d'un pati o era d'uns 300 metres quadrats, i també d'un hort amb una bassa, d'una extensió aproximada de dues àrees. Si comparem aquesta superfície amb la que tenia al temps de la visita pastoral de 1693, notarem que la Mongia havia perdut la major part de les seves terres.

Al llarg dels segles la casa ha estat habitada per diferents estadants i masovers, però aquests tenien escassa fortuna i significació social, de manera que els seus noms no han passat a la posteritat, tret d'algunes rares excepcions.

En una compravenda de 1592 hi figuren en qualitat de testimonis dos gavatxos "guillermus valls et arnaldus albi, laboratores regni francie in mongia del grau habitatoris". El 1791 vivia a la Mongia Valentí Sagristà Grau, casat des del 1770 amb Elena Oller Pons. El Valentí pertanyia a una branca lateral del mas Gabriela, mentre que l'Elena era de Fonollosa. No van tenir fills, perquè en el testament que va fer el Valentí el 1810 va deixar els béns a les seves germanes.

Després d'uns anys sense notícies, trobem que el 1849 s'hi està Francesc Fossas Montfort, un fill de cal Jan de la Roca. Era conegut amb l'àlies "Mongia", i aquest va ser el motiu que la casa que va construir prop de la Fassina fos batejada amb aquest nom. El 1861 hi vivia Francesc Fossas Perera, un fill de l'anterior, i el 1878 un tal Vicenç Martí.

A continuació s'hi va estar la família formada per Joan Ballonga Planas, de cal Lluís de la Creu, i per Teresa Barturó Abadal, d'Aguilar de Segarra. Hi van ser, com a mínim, fins el 1886, que els va néixer una nena dita Rosa.

Josep Subirana Vilaseca, provinent de cal Morro Negre, va ser a la Mongia alguns anys, fins que a finals de gener de 1906 va marxar-ne per agafar la masoveria de la Culla de Manresa. En acomiadar-se, va lliurar la clau de l'església del Grau al rector, la qual cosa va provocar un bon conflicte, ja que la clau havia estat sempre custodiada pel masover de la Mongia, o en el seu defecte, pels masos Grau o Grauet. El rector de Rajadell va haver d'intervenir per calmar els ànims i va solucionar el problema fent fer un duplicat de la clau al ferrer de Rajadell.

El desembre de 1915, en el decurs d'unes obres fetes al celler de la casa, van aparèixer unes tombes. Consistien en unes pedres verticals, recobertes de lloses, formant una mena de caixa. El lloc on es van excavar aquestes tombes correspondria a la placeta de davant de l'antic portal de l'església, que mirava cap al sud. Aquest espai deuria ser ocupat per una ampliació de la casa de la Mongia, ampliació que deuria tenir lloc després que el portal vell de l'ermita fos tapiat i la porta actual s'obrís al cantó est.

Després del Subirana s'hi va estar el matrimoni format per Llàtzer Puigdellívol Trulls i Carme Prat Roca. El Llàtzer era natural de Castelltallat i la seva dona de Rajadell. Mentre van residir a la Mongia van tenir els següents fills; Isidre (1913), Maria (1918), Àngela (1920), i Josep (1922). El primer dia de gener de 1916 va morir a la Mongia Josep Prat Capdevila, el pare de la Carme.

Quan van marxar, va ocupar el lloc Pere Moncunill Riera, de cal Janet, i la seva dona Pepeta, que era filla dels masovers del mas Oms. Tenien dos fills, el Joan i la Maria. Van marxar-ne poc abans d'esclatar la guerra. A continuació va estar-s'hi Iscle Boladeras, un conco de cal Gardela. Durant el conflicte civil, l'Iscle va anar a viure a cal Fontanet, a ca la seva germana, mentre que la casa servia per allotjar a una família de refugiats de Seriñena, un poble de l'Aragó. Van aguantar fins l'entrada dels nacionals, quan van ser evacuats. Els darrers habitants de la casa van ser Pascual Ibáñez Montoliu, de Villaformosa (Castelló), la seva muller Leònida Salvador Gimeno, de Chordas (Castelló), i els seus fills Guillem i Núria. Quan van deixar la casa, l'abril de 1954, aquesta va començar a degradar-se i a caure a trossos. La seva decadència es va accelerar amb motiu de les obres de remodelació que es van fer a l'església del Grau el 1975. Llavors es va decidir enrunar-la completament, conservant únicament com a vestigi una paret de l'entrada i l'arc de dovelles del portal principal.

Els sindicats pagesos

Acollint-se a la llei de sindicats del 28 de gener de 1906, una colla de pagesos va constituir el SINDICATO AGRICOLA DE FALS Y SU COMARCA. Els socis fundadors van ser Salvador IbÁñez de cal Jepic, Cristòfol Parcerisa de cal Bardissa, Joan Grau de cal Mestre, Josep Grau del Grauet, Joan Prat de cal Pastor, Lluís Grau de cal Mariano, Domingo Grau de cal Tinai, Josep Moncunill de cal Parcer, Joan Calvet de cal Jep Gran, Isidre Vilà de cal Regueret, i Magí Tomasa de cal Pinsà. Van presentar els estatuts al Govern Civil per la seva aprovació el 23 de maig de 1921.

Les finalitats del sindicat eren facilitar als associats la compra de maquinària i utillatge agrícola, adobs, llavors, remeis contra les plagues, sementals, etc, i també la difusió del coneixement i l'estudi de temes relacionats amb la modernització de l'agricultura i la ramaderia. Si volia, el sindicat podia crear caixes de crèdit o dipòsits

Cobert del sindicat

d'assegurances pels seus membres, i també tenia la funció d'intervenir en els conflictes, mitjançant l'arbitratge.

Com es pot veure, la llei de sindicats no els donava gaire relleu polític, sinó que més aviat els encomanava

una tasca de gestió. Malgrat tot, els pagesos no van dubtar de dotar-se d'una eina que els podria ser útil en la confrontació, cada vegada més aguda, entre els interessos del propietaris de les terres i els parcers i rabassaires.

El Sindicat tenia la seu social al carrer de la Travessera, número 1, és a dir, a cal Cisteller. El 4 de març de 1923, Francesc Moncunill, el darrer amo de la casa, se l'havia venut per 250 pessetes a Joan Torras Tatgé i Isidre Vilà Guilà, president i secretari, respectivament, del Sindicat.

Amb les quotes del socis també es va adquirir un magatzem davant de l'estació de Rajadell, allà on ara hi ha la farmàcia. El magatzem era molt útil, perquè la mercaderia arribava en ferrocarril a l'estació, es descarregava al magatzem, i els socis anaven allà amb els seus carros a recollir els sacs.

Els articles que més es demanaven eren segones i "majuelo" per l'engreix del bestiar, diferents tipus de llavor, sulfat per les vinyes, guano, nitrat de xile i altres adobs químics.

Després de la seva fundació, van ingressar al sindicat més cases, havent de pagar la quota de 25 pessetes. Justament per una d'aquestes altes, la de Josep Clotet el 1926, sabem que presidia la junta directiva Isidre Vilà, mentre que el secretari era Josep Baraldés.

La societat funcionava de manera democràtica, amb càrrecs electes que s'anaven renovant segons estipulaven els estatuts. El secretari portava un llibre d'actes i el tresorer una comptabilitat rigorosa, però els llibres i la resta de documentació del sindicat s'ha perdut, tal com oportunament narrarem.

Durant la república, el nom del sindicat es va catalanitzar i va passar a dir-se SINDICAT AGRÍCOLA DE FALS I COMARCA, mentre que durant la guerra, es va dir SINDICAT COOPERATIU AGRÍCOLA DE FALS.

Ja abans d'esclatar el conflicte armat, el sindicat va agafar un gran protagonisme en la vida del poble. Els seus dirigents estaven molt polititzats, ja que la majoria formaven part de la "Unió de Rabassaires", i la seu del sindicat es va convertir en el lloc de discussió i propagació de les idees revolucionaries. Allà els socis podien llegir la revista "La Terra " i debatre els esdeveniments polítics que afectaven als rabassaires.

Durant la guerra, el local del sindicat va ser la seu del Comitè i va fer les funcions de casal del poble. Va servir de magatzem i de punt de distribució a la població dels aliments i articles diversos que venien racionats. També allà es feia la recollida de la producció agrícola destinada a mantenir l'esforç bèl·lic.

El desembre de 1936, la Conselleria d'Agricultura va autoritzar l'ajuntament a concedir una subvenció als sindicats pagesos que hi havia al municipi.

Evidentment, tot això es va acabar de cop el dia que van entrar els Nacionals, el gener de 1939.

El nou règim va dictar lleis per dissoldre i procedir a la incautació dels béns dels sindicats de classe i partits polítics declarats il·legals, però, per manca d'interès, el patrimoni del sindicat de Fals va quedar durant una llarga època en una mena de llimbs jurídic.

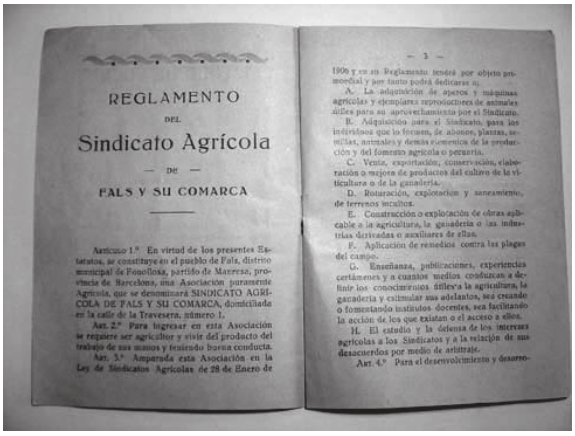

REGLAMENTO
DEL
Sindicato Agrícola
— DE —
FALS Y SU COMARCA

Artículo 1.º En virtud de los presentes Estatutos, se constituye en el pueblo de Fals, distrito municipal de Fonollosa, partido de Manresa, provincia de Barcelona, una Asociación puramente Agrícola, que se denominará SINDICATO AGRICOLA DE FALS Y SU COMARCA, domiciliada en la calle de la Travesera, número 1.

Art. 2.º Para ingresar en esta Asociación se requiere ser agricultor y vivir del producto del trabajo de sus manos y teniendo buena conducta.

Art. 3.º Amparada esta Asociación en la Ley de Sindicatos Agrícolas de 28 de Enero de

— 3 —

1906 y en su Reglamento tendrá por objeto principal y por tanto podrá dedicarse a:

A. La adquisición de aperos y máquinas agrícolas y ejemplares reproductores de animales útiles para su aprovechamiento por el Sindicato.

B. Adquisición para el Sindicato, para los individuos que lo forman, de abonos, plantas, semillas, animales y demás elementos de la producción y del fomento agrícola o pecuaria.

C. Venta, exportación, conservación, elaboración o mejora de productos del cultivo de la viticultura o de la ganadería.

D. Roturación, explotación y saneamiento de terrenos incultos.

E. Construcción o explotación de obras aplicable a la agricultura, la ganadería o las industrias derivadas o auxiliares de ellas.

F. Aplicación de remedios contra las plagas del campo.

G. Enseñanza, publicaciones, experiencias certámenes y a cuantos medios conduzcan a definir los conocimientos útiles a la agricultura, la ganadería y estimular sus adelantos, sea creando o fomentando institutos docentes, sea facilitando la acción de los que existan o el acceso a ellos.

H. El estudio y la defensa de los intereses agrícolas a los Sindicatos y a la relación de sus desacuerdos por medio de arbitraje.

Art. 4.º Para el desenvolvimiento y desarro-

Estatuts (1921)

Per evitar que els pagesos s'organitzessin i plantessin cara als grans propietaris rurals, que havien estat els guanyadors de la guerra civil, el nou govern va substituir els sindicats dels pagesos per un nou ordre sindical, inèdit, conegut com el sindicat vertical o interclassista.

El 20 d'abril de 1942 va aparèixer la norma sobre "Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos", que regulava un sistema d'organització, controlat de forma centralista i jeràrquica. Contemplava "hermandades" locals, comarcals i provincials, però en realitat només van arribar a funcionar les primeres.

Aquests organismes van assumir algunes de les funcions dels antics sindicats, tals com la distribució d'adobs i llavors per la sembra a preus taxats, i d'altres serveis que podien haver estat útils pels pagesos, però a la pràctica, sovint la seva activitat es limitava a qüestions burocràtiques, com les guies del bestiar o el control dels "cupos" de producció cerealística.

En formaven part tots els productors agrícoles, ja que l'afiliació era obligatòria, però els dirigents eren designats generalment del grup de propietaris més rics i addictes al règim. No hi havia debat a l'assemblea, que es limitava a aprovar pressuposts i informes de forma automàtica. No es votava mai res, tot s'aprovava per unanimitat. Hi havia un organisme consultiu, "el Cabildo", encapçalat pel "Jefe de la Hermandad", que solia ser una figura més aviat decorativa, essent el secretari qui interpretava els reglaments i feia i desfeia a la seva voluntat.

Els pagesos de Fals anaven plegats amb els de la resta del municipi, formant part de la HERMANDAD SINDICAL DE LABRADORES Y GANADEROS DE FONOLLOSA. El "Cabildo" estava format per set persones, dues de les quals de Fals. El 1947 el "Jefe de la Hermandad" va ser Josep Grau Iglesias, del Grauet. Després ho va ser Joan Duocastella Pujol, de Fonollosa, qui s'hi va estar molts anys. Qui portava l'oficina i garantia el funcionament de l'organisme va ser sempre el secretari Josep Calmet.

Quan es va instaurar a nivell de estat un sistema de previsió social per les famílies dels pagesos, va ser la "Hermandad" l'encarregada de promoure les afiliacions, recaptar les quotes i abonar les prestacions. Als inicis, un pagès pagava una quota de 5 pessetes mensuals. Els productors rebien ajudes pels fills, per les baixes laborals i, un cop arribats a l'edat, una paga de jubilació.

Cal Cisteller, l'antic local del sindicat, havia quedat abandonat i s'anava enrunant, fins que el 1964, la "Hermandad" va tramitar la inscripció de la finca a nom seu en virtut de la llei d'incautació del patrimoni dels sindicats del temps de la República.

Joan Duocastella Pujol, el capitost de la "Hermandad", va obtenir el 27 d'octubre de 1965 autorització de la "Delegación Provincial de Sindicatos" per posar a la venda l'edifici. Es va fer una subhasta pública al cafè del Tinai, per veure qui en donava més per la casa. La licitació es va resoldre a favor de l'oferta que va fer Ramon Comas de cal Francisquet, que va ser de 28.000 pessetes. També es va vendre el magatzem de l'estació, que se'l va quedar la delegació de la "Hermandad" de Rajadell, pel preu de 25.000 pessetes.

En buidar el local van aparèixer els llibres d'actes i de comptabilitat del vell sindicat dels pagesos. Sembla ser la documentació va ser destruïda.

Amb el producte de les vendes es va procedir a construir un magatzem, el març de 1966, en una peça de terra que va donar l'amo de la Torre pel preu simbòlic de 1.000 pessetes, situat al costat de la carretera. En el solar el paleta Valentí Vall va edificar un cobert de 40 m2, que va ser utilitzat per distribuir el pinso i els adobs, i per guardar un molinet, una "cuba" pel transport d'aigua, i una tragella per arreglar els camins.

La creació el 1966 de la COOPERATIVA DE UTILIZACIÓN DE MAQUINARIA AGRÍCOLA EN COMÚN per part d' una trentena de pagesos de Fals no va ser ben vista per jerarques del sindicat, que veien com els pagesos s'organitzaven pel seu comte al marge dels canals oficials. Van intentar sense èxit entrebancar la iniciativa.

El 15 de novembre de 1969, un grup de 27 caps de casa va constituir, amb el vist-i-plau del sindicat oficial, el GRUPO SINDICAL DE COLONIZACIÓN número 12.258. La junta la formaven: Jaume Grau, president, Ramon Comas, tresorer, Jaume Parcerisas, secretari, Jaume Galobart, interventor, Isidre Fosas i Lluís Tomasa, vocals.

Alguns dels capdavanters no estaven integrats en la "Cooperativa", i es va suscitar una certa rivalitat entre les dues organitzacions, encara que, de fet, tenien finalitats diferents i complementàries; mentre que el "Grupo" s'ocupava de la distribució de pinso per les granges de porcs, la "Cooperativa" facilitava la mecanització de les collites.

El "Grupo" va començar amb un capital de 47.700 pessetes, posteriorment ampliat amb les aportacions dels socis, que dipositaven un percentatge del preu del pinso que compraven. El "Grupo" pactava l'adquisició de partides grans i els socis diferien el pagament fins que treien els porcs. També tractava amb adobs químics i llavor. El 1970 es va registrar un moviment de caixa de 6.115.000 pessetes.

L'abril de 1970, la "Hermandad" els va vendre pel preu simbòlic de 1.000 pessetes el terreny del costat del seu magatzem, perquè n'hi construïssin un altre de propi. El 1970 el "Grupo" es va dotar d'una "cuba" de 5.000 litres per repartir aigua per les granges, patrocinada per l'empresa "Picrosa". Més tard es va comprar una altra "cuba" per escampar insecticida.

Després que la "Cooperativa" va instal·lar el 1979 el molí per fabricar pinsos, l'activitat econòmica del "Grupo" es va reduir molt.

En el procés de desmantellament de les institucions del franquisme, les Cambres Agràries van substituir els sindicats verticals i es va dictar l'ordre de dissoldre els grups sindicals. En l'assemblea extraordinària, celebrada el 25 de desembre de 1981 sota la presidència de Jaume Grau, es va acordar repartir el capital social entre els associats i procedir a la venda del patrimoni. El 24 de maig de 1986 es va efectuar la subhasta del magatzem, amb un preu de sortida de 350.000 pessetes. Es va adjudicar a Joan Grau, de cal Tinai, amb una oferta de 550.000 pessetes.

Actualment, la part de magatzem que havia estat de la "Hermandad" és de l'Ajuntament de Fonollosa.

Els sants de Fals

Aquest article no tracta de persones del poble que hagin tingut una experiència mística, o que hagin patit martiri per defensar la fe, o que hagin dedicat la seva vida al servei dels altres, sinó que tracta dels sants i maredédéus de l'església.

En la primera menció de l'església parroquial de Fals, que es remunta a l'any 1026, l'església ja estava dedicada a sant Vicenç, el patró del terme, una imatge del qual presidia l'altar major del temple.

Sant Vicenç es deuria trobar massa sol, així que aviat els parroquians li van trobar companyia. Dos sants millor que un, deurien pensar. En Joan de Valleriola de Rajadell va fer testament el 1282 i, entre d'altres donacions piadoses, va llegar per misses a l'església parroquial de Fals, 6 sous a sant Vicenç i 6 sous a sant Nicolau. També Bernat de Falchs i la seva muller Sibil·la van deixar diners per dotar l'altar de sant Nicolau en els seus testaments, fets el 1349 i 1339, respectivament. Aquest mateix Bernat va fer construir un altar dedicat a Joan Evangelista, i per assegurar-ne el culte va instituir un benefici eclesiàstic, dotant-lo amb diversos censos.

Més endavant, trobem que, al costat dels esmentats sants Vicenç, Nicolau i Joan, també s'adorava el Santíssim Cos de Jesucrist, a qui el 1396 Romiona, vídua del sabater manresà Pere de Matestach, va llegar un censal de 5 lliures.

A finals del segle XVI es va popularitzar arreu el culte a la Mare de Déu del Roser, una iniciativa dels frares dominics per fomentar la pregària. A Fals també van dedicar-li una capella. En la visita pastoral de 1592, hi surten tres altars; el major dedicat a sant Vicenç, el de sant Joan i el del Roser. Sant Nicolau ha desaparegut.

El dia 1 de febrer de 1595, el rector Jeroni Gallart, acompanyat del Batlle Joan Torra i dels cònsols, va aconseguir que Fra Melcior Rodrigues, Prior del Convent dels Predicadors de Manresa, li donés permís per fundar

Imatge de sant Vicenç

la Confraria del Roser. El Prior també es va avenir a facilitar predicadors en dies senyalats.

Era tradició que els habitants de Fals i de les seves rodalies es recordessin a l'hora de la mort dels sants a qui tenien més devoció i deixessin en els seus testaments llegats a les diverses capelles de l'església, en forma de diner o en forma d'oli per les llànties. En el testament que va fer Valentí Moncunill el 1594 hi apareix un altar dedicat a sant Marc, però potser és un error d'escriptura, mentre que en el testament de la vídua de Jaume Jaumeandreu, datat en 1628, només es mencionen els tres altars clàssics.

En el conjunt de testaments dels segles XVII i XVIII que hem recollit, surten els altars dedicats als sants Vicenç, Joan, i Isidre, i a Nostra Senyora del Roser.

La devoció a sant Isidre va començar a inicis del segle XVII i es va estendre per tot el país com un foc de rostolls. El sant era de Madrid i els reis d'Espanya van tenir molt interès en promocionar-lo. Els Austries eren aliats del Papat i en pocs anys el patró dels pagesos va ser canonitzat. Si el 1600 no existia ni un sol Isidre a Catalunya, trenta anys després no hi havia família pagesa que no tingués un nen batejat amb aquest nom. Com a tants pobles, a Fals es va constituir la Confraria de Sant Isidre.

Coincidint segurament amb l'ampliació de l'església que es va portar a terme a mitjans dels segle XVII, dues de les cases més importants del terme, Jaumeandreu i Montconill, van fer construir sengles capelles particulars, al peu de les quals hi havia excavat el fossar on enterraven els seus morts. La de Jaumeandreu estava situada al fons del transsepte nord i l'altar tenia una grossa creu de fusta. Aquesta creu es despenjava en les grans ocasions, per encapçalar les processons i rogatives del poble. Al peu de l'altar s'hi troba una làpida de grans dimensions, gravada amb un escut, un crani i la inscripció: 1651 SEPVLTVRA DE PERA IAVME ANDREV I DELS SEVS.

L'altar de Monconill era el primer que es trobava a mà dreta en entrar a l' església, adossat a la paret sud de la nau, i estava dedicat a Sant Josep. El 1666 els patrons van encarregar un nou retaule de fusta.

Coincidint amb una època de bonança econòmica al terme, la galeria de sants va ser augmentada amb una nova incorporació. En el testament del propietari Domingo Serra, fet el 1698, hi ha llegats a cinc confraries; les quatre ja conegudes, més la de sant Agustí.

Durant aquella època es va substituir el retaule de l'altar major per un de nou, d'estil barroc, fet pel fuster i escultor manresà Joan Grau. Un fill d'aquest artista, també anomenat Joan, va rebre l'encàrrec el 1697 de reformar l'altar de sant Joan, que es trobava a la paret nord.

En temps més recents, l'amo d'una altra de les cases fortes del terme, Salvador Massana, va subvencionar la construcció d'una nova capella, l'anomenada "capella fonda". Aquesta es va convertir en el lloc més sagrat de l'església, perquè s'hi va guardar el sagrari o Sant Sagrament. El 6 de novembre de 1894 es va inaugurar solemnement la nova capella.

El 23 de març de 1914 van començar unes obres importants a l'església, que van consistir en ensorrar l'antic cor i fer-ne un de nou més curt. L'antic anava del fons fins als altars de Sant Joan i sant Isidre, que es trobaven l'un davant de l'altre, mentre que el nou cor només arribava fins a l'alçada de l'altar de sant Josep. El lloc on hi havia hagut l'escala de pujar al cor es va aprofitar per fer-hi un nou altar.

Processó de la Immaculada (c. 1955)

Processó de les Filles de Maria (c. 1930)

Al llarg dels segles la distribució i la dedicació de les capelles ha sofert força variacions, però sabem per testimonis oculars com era l'interior de l'església abans que els fets del juliol de 1936 ho reduïssin tot a cendres. Els testimonis principals han estat Alfred Boladeras i Lluís Ballonga, que sabien de què parlaven, perquè havien estat escolans.

L'altar major comptava amb un retaule barroc força impressionant, totalment daurat amb pa d'or. Al costat, hi havia una trona del mateix estil. A part de les capelles particulars de Montconill i Jaumeandreu, ja esmentades, hi havia adossada al mur nord de la nau, al costat de la capelleta del baptisteri, la capella de les Filles de Maria, una confraria exclusivament femenina, els membres de la qual havien de ser virginals, és a dir, solteres. Aquestes "filles" tenien cura del manteniment de l'altar i de l'organització de la seva festa, la de la Puríssima Concepció el 8 de desembre. Aquell dia les noies, abillades amb el "cèfiro" o mantellina, treien una petita imatge en processó a fer una volta fins a l'era de can Massana. La confraria cuidava també de preparar la solemne diada de la primera comunió dels nens i nenes del poble.

Seguint la paret nord, al costat de la capella de la Puríssima Concepció hi havia un altar amb un retaule dedicat a sant Sebastià i a santa Llúcia. A la capella gòtica, a més del Crist Crucificat abans esmentat, hi havia, al cantó de ponent, un imatge moderna de la Mare de Déu dels Dolors.

La confraria del Roser tenia la seva capella al fons del transsepte sud. Els priors eren els encarregats d'administrar la confraria, portar els llibres de comptes i preparar la festa i aplec del Grau. Per aquesta festa comptaven amb el suport econòmic d'una casa de propietaris, que es designava per rotació. Els priors ballaven els balls típics de la diada i repartien el "panellet". A la capella del Roser també s'hi venerava una imatge de sant Domènec.

A la paret de migdia s'hi trobava l'altar de sant Isidre. La confraria de sant Isidre era molt principal, ja que era el patró dels pagesos. Formaven part de la confraria la pràctica totalitat dels pagesos, els quals escollien cada any dos priors o administradors. Un cop al mes, aquests passaven la safata a missa per recollir almoines. Amb els diners s'organitzava la festa de Sant Isidre.

Tots els sants van cremar els primers dies de la Guerra Civil. En reconstruir l'església, es van habilitar només quatre altars; l'altar major, presidit per sant Vicenç i flanquejat per les imatges de sant Anton i sant Isidre, l'altar de la Mare de Déu del Roser, el de les Filles de Maria, i el de la capella fonda, on s'hi venerava el Santíssim Sagrament. Quan es va inaugurar l'església nova al Raval d'Oliveres, la vella parròquia de sant Vicenç va quedar abandonada i molts dels objectes del culte van desaparèixer en successius robatoris, tret d'alguns que es van salvar i ara en troben en custòdia en cases particulars.

Marques de picapedrer de la torre nova

La Torre Nova va ser erigida a finals del segle XIII. Si comparem la tècnica constructiva de les dues torres, notarem que en la Torre Vella es van emprar pedres grosses, sobretot a les primeres filades, sense treballar, mentre que la Torre Nova es feta de carreus perfectament regulars, obra d'artesans picapedrers. A l'època de la construcció de les gran catedrals gòtiques s'estilava que cada colla de picapedrers gravés amb un senyal característic les peces que tallava. Aquestes "signatures" es poden veure en moltes edificacions d'aquell temps i segurament servien per comptabilitzar la feina feta. En el muntatge fotogràfic que segueix hi ha representades les diferents marques de picapedrer que s'observen a la paret de la Torre Nova.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Juliol de 2008, número 50
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
51
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
AGOST 2008, NÚMERO 51

Mas de Torre Cabrera (1ª part)

Aquest mas es deia antigament Torre Cabrera, en llatí, "turre capraria", que vol dir torre o mas de les cabres. Algunes de les referències més antigues que hem arreplegat són les següents:

(1235) En la consagració de l'església de Santa Maria de Caselles (Camps), entre les dotacions hi ha el mas "Condamines" de Fals, que té Vidal de Torre Cabrera.

(1281) Bartomeu de Torre Cabrera de Fals, juntament amb cinc persones més manlleuten (paguen la fiança per alliberar-lo de la presó) un home de Girona, acusat d'haver matat a Jaume Esbert. Aquell any el Bartomeu és procurador de Ròmia de Cervera, la senyora que té infeudat el terme de Fals.

(1283) Guillem de Torre Cabrera deu 46 sous a Maimó de Lledó, de Manresa, per un bou. (1285) El mateix Guillem en deu 47 a Ramon de Torre Cabrera, mercader de Manresa, per un altre bou.(1293) Compra a Maimó de Lledó un bou de pèl vermellós, pel qual en paga 60 sous. (1295) Compra un bou negre a Francesc de Vallibus (Valls) i li queda a deure 30 sous, que pagarà el dia de Tots Sants.

Durant el segle XIV sovintegen les referències, però la parquedat de les dades recollides no permet l'elaboració d'una genealogia consistent, amb la dificultat afegida que coexisteixen dos masos amb el mateix nom.

(1303) En el capbreu que mana fer el senyor Bernat de Falchs, hi surten dos masos, el de Vidal de Torrecabrera i el de Guillem de Torrecabrera.

(1305) Guillem de Torre Cabrera és el batlle de la senyora Ròmia de Cervera.

(1314) Actua d'avalador Guillem, fill de Vidal de Torrecabrera.

(1317) Guillem i la seva muller Maria del mas Torrecabrera de Manresa (?) lloguen una era situada dins l'heretat Guix de Manresa.

(1320) Guillem de Torrecabrera manlleva a un jueu 36 sous, amb el compromís de tornar els diners el dia que se celebri la fira de Prats

(1327) Apareix Guillem de Torrecabrera acompanyat del seu fill Guilleumet, del mas Torrecabrera, de la parròquia de Manresa. Potser és un error, perquè no ens consta que hi hagués hagut mai a Manresa un mas dit així.

(1329) Bartomeu de Torrecabrera té encomanada una vaca, valorada en 40 sous, amb l'acord d'anar a mitges en els guanys.

(1332) Consta un Guillem acompanyat de la seva muller Maria.

(1343) Bernat Joan, dit Bernat Geraldí, i la seva muller Ròmia, concedeixen la mà de Francesca a Ramon de Torrecabrera, picapedrer, fill de Guillem de Fals, ja difunt. De dot li van donar una casa situada prop del Portal de Lleida.

(1345) Bonanatus de Turricapraria i Petrus de Plano (Pla), del castell de Falchs, deuen 24 sous a Bernardus de Solano (Solà), d'Oristà, per blat que li han comprat.

(1345) Figuren com avaladors d'un contracte els germans Bonanat i Ponç de Torrecabrera.

(1345) Guillem de Torrecabrera i altres pagesos fan reconeixement d'un deute de 1.500 sous que la universitat de Fals té amb el mercader manresà Pere Montconill. El 1360 el Guillem paga uns diners als successors del mercader.

(1351) En un pergamí que es conserva al mas Cerarols de Súria hi apareix com a testimoni un pagès de Fals dit Pere de Torrecabrera.

(1353) Guillem de Torrecabrera, juntament amb el seu veí Balaguer de Montconill, paga uns diners a Sibil·la, monja del convent de Santa Clara de Manresa.

(1355) Bonanat de Torre Cabrera i la seva dona Sibil·la

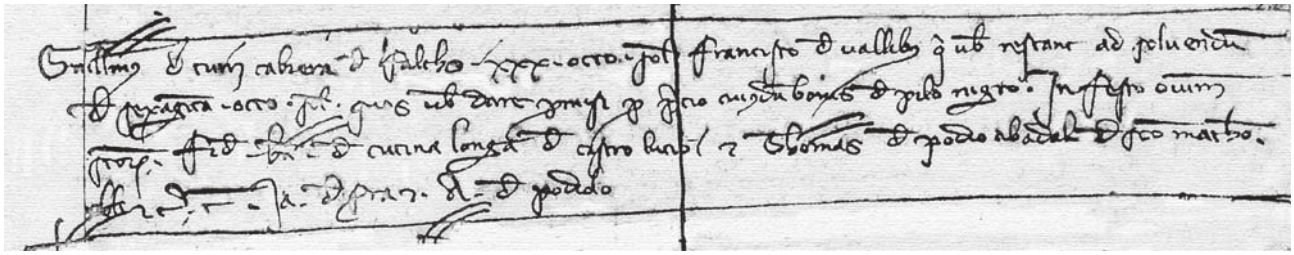

(1295) Guillem de Torre Cabrera de Falchs dec a vos Francesc de Valls 38 sous, que restaven per pagar-vos d'aquells 68 sous que vos havia promès a donar de preu d'un bou de pèl negre. Ho faré per Tots Sants. Els fidemissors són Bernat de Codina Llonga de Callús i Tomàs de Puig Abadal de Sant Mateu. Els testimonis són Jaume de Serran i Arnau de Pujol.

Vista general

paguen un deute de 80 sous.

(1369) Francesc de Torre Cabrera i quatre pagesos més de Fals manlleven 14 lliures en moneda d'or.

(1377) Maria, muller de Guillem de Torre Cabrera rep una part de les 11 lliures que li devia Ramon de Palau, draper.

(1378, 84, 88, 92) Francesc de Torre Cabrera és l'encarregat de passar, casa per casa, per recollir les 17 lliures i mitja de la pensió del violari que el conjunt dels pagesos de Fals presta a Pere de Montconill, un magnat de Manresa.

(1380) Pere de Torrecabrera, hereu i propietari del mas que fou de Guillem de Torrecabrera, difunt, manté una discòrdia amb Ròmia, la muller del seu pare. La Ròmia, possiblement madrastra del Pere, era del mas Querol de Fonollosa i defensava el seus drets sobre el mas de Torre Cabrera. Van acabar signant una concòrdia amb la intervenció del jurisperit Arnau de Mas, que gaudia de la confiança d'ambdues parts i havia estat escollit àrbitre

El 1386 Guillem de Torre Cabrera va adquirir una mula baia a Romeu d'Artés, mercader. El 1397 el Guillem, casat amb Margarida, reclama en nom de la seva filla Constança el llegat que pertoca a la noia de Francesc Llobet, rector de Callús. El difunt rector era el pare de la Margarida i avi de la Constança.

El 1401 el Guillem va reconèixer que havia cobrat de Francesc Nerell una part d'un deute i que aquest també li havia entregat una túnica nova de drap de burell. Es menciona el seu fill Pere. El 1402 va acabar de pagar dues vaques que havia comprat a crèdit.

Pere de Torrecabrera era l'hereu, i el 1404 va prometre al seu germà menor Joan que li donaria 700 sous pels drets de legítima. El Joan havia d'aportar aquesta quantitat com a dot en casar-se amb la pubilla del mas Guix de Manresa. Els terminis no es van complir, ja que el 1408 només s'havien transferit 45 sous al mas Guix.

El 1424 i el 1427 surt citat Bernat de Torrecabrera, casat amb Caterina, hereva i propietària del mas Morrolius de Fals, però no hi ha cap indicació que ens permeti saber si era un altre germà del Pere o bé un fill.

Segons un índex de testaments guardats a la rectoria de Sant Mateu, l'abril de 1410, Pere de Torrecabrera de Fals va fer testament, deixant diversos llegats a Santa Maria del Grau i Sant Pere de Torreblanca. Actualment el paper es troba perdut i és una pena, perquè ens aclariria alguns interrogants que tenim plantejats sobre la línia successòria de la família.

El 1412 el Pere va comprar a crèdit dues mules, el 1418 fa fer una permuta entre dues bèsties, i el 1432 va vendre una mula de color de pèl de rata al cuireter Berenguer Birbal. El 1449 encara apareix el Pere i la seva muller Caterina, gestionant el patrimoni deixat per un fill seu, dit Gabriel, que s'havia mort a Santpedor.

El 28 d'abril de1445 Joan de Torrecabrera, fill de Pere i Caterina, va fer capítols matrimonials amb la donzella Agnès, filla de Guillem Castany, assaonador de pells. El dot va ser de 25 lliures i van acordar fer noces aquell mateix dia. El Joan residia a Manresa, on exercia l'ofici de paraire de draps de llana. El 1451 torna a aparèixer en la documentació com hereu del seu germà difunt Gabriel. Es va haver d'encarregar d'executar la darrera voluntat del germà, que consistia en vendre una casa a Santpedor i fer un llegat de 10 lliures a la capella de Sant Joan de les Coromines de Torre Cabrera, una antiga església situada a prop de la casa pairal. Aquell any també va pagar les 20 lliures del dot a la seva germana Francina, la qual havia enllaçat amb Antoni Corb, un sabater de Manresa.

Cuina medieval

El 4 de gener de 1462 van fer capítols Joan Graell, fill d'Andreu Graell de Castellgalí, amb Agnès, filla de Joan de Torrecabrera i Agnès. El Joan ja constava com a mort, mentre que l'Agnès s'havia tornat a casar i havia refet la vida al costat de Jaume Poch de Sant Fruitós. L'Agnès va dotar la filla amb tres feixes de terra, situades en una partida de Manresa, dita l'Estabilitat.

Bartomeu de Torre Cabrera, fill de Pere i cosí germà de la núvia, va fer-li la següent donació: *... hereta la dita Agnes, cosina germana sua, e li dona per donacio irrevocable entre vius tot integrament lo dit mas de torra cabrera ab terres honors e possessions de aquell, e li fa sots los pactes, formas, condicions e retencions seguents; primerament lo dit barthomeu se rete que puga star e habitar en lo dit mas ensemps ab la dita agnes e ab lo dit johan graell, e en tall cas los dits agnes e johan sien tenguts de fer li la pansio, ell empero stant e habitant en lo dit mas e no en altra manera, ço es, en*

menjar, boure, calsar e vestir, sans e malalt (...) e encara sots tal pacte e condicio li fa lo dit heretament e donacio que los dits agnes e johan, del dia present a tres anys primers vinents e continus comptedos, ayen e sien tenguts de star e habitar en lo dit mas, e ffer foch e stada en aquell ab tota llur familia, e si per ventura los dits agnes e johan no volian habitar en lo dit mas de torra cabrera e las coses demunt dites no complir, que en tal cas lo dit heretament sie agut per null e de nenguna efficacia, axi com si no fos stat fet ...

Aquest Bartomeu era doncs l'amo del mas, i sent cosí germà de l'Agnès, podem deduir que el seu pare Pere era el germà gran de Joan de Torrecabrera. És possible que el Pere de Torrecabrera que està documentat entre 1401 i 1449 siguin en realitat dues persones d'igual nom.

Poc després el Bartomeu va deixar l'escena, així com l'Agnès, que deuria morir sense deixar descendència. Llavors el mas va anar a parar a la seva mare, com a usufructuària dels béns del marit. L'octubre de 1466 es va pactar un matrimoni entre Nadal Alivons, un bracer o treballador sense ofici, amb Joana, una altra filla de Joan de Torrecabrera i Agnès. No era la primera vegada que es casava el Nadal, sinó que el 1461 ja ho havia fet amb Andreua Traver. La usufructuària va donar a la filla el mas de Torrecabrera, amb tots els drets i pertinències. També li va regalar dos parells de llençols, unes tovalles i mitja dotzena de tovallons.

Els nous propietaris del mas no el van ocupar, sinó que el van llogar. Així, el 4 de novembre 1478, la Joana va donar poder al seu marit Nadal Alivons, a Salvador Graell de Fonollosa, i a Vicenç Sala de Fals, per arrendar el mas al prevere Pere Cadalqués, el rector de Fals.

Mentrestant la Joana i el Nadal feien vida a Manresa; El 1480 van adquirir una mula negra per 13 florins d'or, comprometent-se a pagar a raó d'un florí cada mes. El 1493 van vendre per 15 lliures un tros de la seva casa, i el 1501 Nadal Alivons va vendre per 8 lliures una altra casa que tenia al carrer del Forn Nou a una dona vídua. S'ignora a qui van deixar el mas de Torrecabrera en herència, però el fet és que va anar a parar a les mans de la família Trull, per matrimoni o d'alguna altra manera.

Mas Coll

Aquest mas actualment forma part de l'heretat de la Torre. Se sap l'espai que ocupava, perquè en el capbreu de 1791 s'especifiquen amb detall les seves afrontacions: (...) lo dit mas Coll conte des del camí de Nostra señora del Grau fins a la Vall de Mallancosa, y las terras de dit mas, a dita gleba unidas, afrontan a orient ab terras del mas Massana, fitas mediant; a mitg dia ab terra del mas Torra Sagimona, mediant lo camí que va del Grau a la Vall de Mallancosa, y part amb terras del mas Oliveras de Cantacorps, fitas mediant; a ponent ab la pessa de terra de Nostra Señora del Grau, mediant un marge, y part ab terras de dit mas Oliveras; y a tremuntana ab terras del mas Massana mediant un torrent, y part ab terras del mas Homs, que posseheix Anton Moncunill (...) Així doncs, la línia que dividia els masos Coll i Torre era el camí que anava del Grau a Manresa per la Mallencosa, passant per la Creu i per davant de la porta de la Torre.

Una particularitat d'aquest mas era que no pertanyia als Cardona com la Torre Segimona i la resta de masos del terme, sinó que estava sota el domini de la parròquia de Sant Vicenç. Segurament era una porció de les terres que havien estat donades a l'església en els seus orígens, i que aquesta havia cedit en emfiteusi als amos de la Torre. Segons el mateix capbreu: ... los alous y delmas de dit mas Coll son de la Iglesia de Fals ...

De la casa actualment no en queda res, però se sap amb certesa on era. A uns cinquanta metres de la Creu en direcció nord, els més vells del poble recorden haver vist les restes d'un edifici, i encara ara, en llaurar, sovint surten pedres tallades procedents dels fonaments d'una antiga construcció. Segons aquests indicis, la localització aproximada del mas estaria en el coll natural entre les Costetes i el Collet de les Forques, i en la divisòria entre les conques de la riera de Rajadell i de Fonollosa.

Siti del mas Coll

El mas certament té un origen antic, però tenia un altre nom i no hem pogut identificar-lo en la relació de masos del capbreu de 1303. El primer cop que una persona cognominada Coll apareix en els registres és el 18 de setembre de 1358. Pere deç Coll i Bernat ça Sala, pagesos de Fals, van donar a Guilleuma, vídua de Bernat Trullàs de Manresa 70 sous dels 700 que havien confessat deure-li en una acta notarial de 1350. El nom Pere serà una constant en tots els habitants del mas Coll, de manera que és impossible diferenciar les diverses generacions. Hem recollit 14 documents, datats entre 1358 i 1455, on apareix un Pere de Coll. Els més significatius són:

(1358) Pere de Coll i l'hereu Sala restitueixen a la vídua de Bernat Truyàs 620 sous dels 700 que aquest els havia deixat en comanda el febrer de 1350.

(1369) El Pere, junt amb quatre pagesos més del terme, manlleva a la vídua d'un moliner de Manresa moneda d'or valorada en 14 lliures.

(1398) Pere de Coll del mas Coll i el seu fill emancipat Ramon, habitant a Manresa, confessen que tenen en

comanda 200 sous del ferrer Guillem de Casademunt. Es comprometen a partir-se el "lucro" (benefici) honestament.

(1410) Pere de Coll compra oli a Francesc de Cases, propietari de Castellet de Bages, quedant-li a deure 6 lliures. El deute serà cancel·lat dos anys després.

(1417) El mercader Jaume Ballot reconeix que Pere de Coll, traginer de Fals, fill i hereu de Pere, li ha satisfet tot allò que el pare difunt tenia pendent per raó de bestiar en comanda.

(1444) Pere de Coll, "major de dies", pren part en una treva amb els seus fills Pere i Antoni Coll.

(1452) Capítols matrimonials entre Pere Graell de Castellgalí i Caterina, filla de Pere Coll i Margarida. Els pares fan donació del mas Graell al seu fill gran, mentre que el Pere dóna a la Margarida 25 lliures de dot, una flassada i la roba blanca habitual.

(1455) Pere Coll ven a Joan del Grau de Fals un tros dit el Camp de Sant Martí, que afronta amb honors del mas de Bernat de Grau i del mas Coll.

Finalment es va estroncar la sèrie dels Pere i el 1462 apareix Guillem Coll comprant una mula grisa pel preu de 38 florins d'or. El següent document mostra com la nissaga Coll es va extingir i el mas va passar a altres mans. L'agost de 1495, Joan Coll, prevere, beneficiat de la Seu de Manresa, hereu del domini i propietari del mas Coll de Fals, va cedir el mas a Vicenç Sala, l'amo del mas Sala (Massana) a canvi d'un cert cens. Les afrontacions de l'heretat són poc clares, però es pot entendre el que segueix: a orient amb honors del mas Sala, amb un tros dit d'en Soler, que era de Bernat ça Vila, amb un tros dit la Coromina de la Parera, amb una vinya del Sala i amb un aragall o rasa; a ponent amb el tros d'en Soler; al nord amb el torrent del mas Perera.

Uns anys després, en una data sense determinar, el mas Coll va acabar unit a l'heretat de la Torre Sagimona, de la qual sempre més en formarà part.

Cap a mitjans del segle XVII el propietari de les heretats Torre i Coll va haver-se-les de vendre. Van passar per diverses mans i un d'aquests canvis es va produir el 1737, quan Francesc Sagristà es va vendre la finca a carta de gràcia per 1.350 lliures a Ignasi Perera, un blanquer de Manresa. Cada vegada que una terra canviava de mans, el comprador havia de satisfer un determinat percentatge del preu al senyor que en tenia el domini directe. El comprador va pagar doncs, el terç al Duc de Cardona per la part de la finca que li corresponia i al rector de Fals pel mas Coll. Al rector li van tocar 220 lliures per aquest concepte. Uns anys més tard va comprar la finca el Soler de la Plana i aquest va haver de pagar un altre cop el terç a la parròquia. Mossèn Feliu va fer festa major, perquè va percebre 446 lliures i 15 sous.

La vinya

El conreu de la vinya té uns orígens ben antics a la nostra terra. La primera prova documental que hi havia vinya i es feia vi al terme de Fals la trobem en el testament del vescomte Bermon de Cardona (1026). Va deixar a l'església parroquial de Sant Vicenç una peça de vinya que tenia en un lloc indeterminat de Fals. En el testament de sa mare la vescomtessa Engúncia (1039), aquesta va donar al monestir de Sant Pere de Casserres un alou al Grau, juntament amb una tona i un cup. També va fer donació d'una vinya a prop del mas de la Sala (ara Massana), més "les vinyes que hi ha davant de la solana, incloses les del costat de la cabana, i tot allò que em va pervenir per compra, i el celler que hi ha a la dita solana, amb tres tones i tres cups". Els cups eren recipients de fusta on es fermentava el most, mentre que les tones eren on s'hi guardava el vi ja fet.

El 1297, Ferrer d'Aguileres de la Vall de Torreblanca (ara Campserver) tenia un deute de 60 sous i com a garantia va posar-hi dues tones, una tina i un follador. El follador era un altre tipus de recipient de fusta, de poca fondària, que servia per trepitjar o "follar" els raïms. El 1368 Pere Prat de Fals va vendre a un de Monistrolet 27 sesters de vi, mesura de Manresa, que tenia en una "tona" al celler de casa. Va vendre el vi al preu de 4 sous i 6 diners cada sester.

Durant l'Edat Mitjana la majoria de masos de Fals destinaven un petit tros de terra a la vinya, tan sols per fer vi pel consum propi, ja que el comerç de vi no estava gaire desenvolupat. De fet, en el capbreu de 1303 es veu com només hi ha sis masos que paguen censos en forma de vi, que sumen en total vuit mitgeres i dos quartans, una quantitat força insignificant.

Durant aquesta època s'estilava la "coplantació", una pràctica que consistia en que l'amo de la terra deixava a un pagès un tros per plantar-hi ceps, i quan la vinya ja produïa, se la partien a mitges entre els dos. Tenia l'avantatge que l'amo aconseguia una vinya sense cap esforç, però l'inconvenient que se li anava retallant la propietat.

Cap a finals del segle XVII es va imposar un altre tipus de tracte; el contracte de rabassa morta. La rabassa era un establiment emfitèutic que feia el propietari de la terra a un pagès, consistent en la cessió d'un tros de terra per un temps limitat a canvi del dret de percebre un cert percentatge de la verema.

El preu dels establiments variava segons el tipus de terra i la situació del mercat del vi; a les èpoques que el preu del vi era alt la terra anava buscada i els propietaris la feien pagar, però quan la situació era al contrari, els propietaris donaven tota mena de facilitats i, fins i tot la cedien gratis, a canvi de "una tassa d'aigua".

La terra cedida solia ser inculta, coberta de bosc o simplement erma, i el pagès tenia l'obligació de convertir-la en una vinya productiva dins d'un termini de temps fixat, normalment entre 5 i 8 anys. El pagès havia de arrencar els arbres i matolls, estovar i anivellar el terreny. Si el terreny era rost, circumstància força freqüent en aquest país, l'emfiteuta s'havia d'esforçar molt, ja que li calia construir rases i feixes mitjançant parets de pedra seca. Com que els rocs són abundosos, amb els que li sobraven encara es podia fer una barraca per aixoplugar-se. La fusta dels arbres era per l'amo, però amb la resta de

vegetació es feien piles o formiguers, per tal de fertilitzar amb matèria orgànica la terra crua. Una vegada les feixes estaven condicionades, el pagès hi plantava les bordes o les estaques del cep. Al cap d'un parell d'anys la vinya començava a produir raïms.

Al final de tot aquest procés el parcer o rabassaire havia fet una considerable inversió en forma de jornals, de manera que el valor de la terra s'havia multiplicat. L'amo continuava posseint la terra, però el parcer tenia el drets sobre les plantes de la vinya. Podia passar aquests drets als seus descendents o se'ls podia vendre a un tercer, però l'amo es reservava tothora el dret de "fadiga", o de compra preferent, preu-per-preu, de les plantes de la vinya. Si l'amo desitjava recuperar la vinya estava obligat a negociar amb el parcer i pagar-li la plusvàlua.

Raïm (gravat)

Quan arribava la verema, el parcer havia de donar les parts, normalment la quarta part. D'aquí ve el nom de "quartaire". De cada quatre portadores que sortien de la vinya, tres anaven a la tina del parcer i una a la de l'amo. Per controlar el repartiment i evitar la temptació de fer trampa, l'amo designava un "pesador" que s'encarregava de comprovar amb un samaler i una romana el pes de les portadores.

Segons el contracte, les parts s'havien de lliurar a casa de l'amo, la qual cosa era complicada si la vinya es trobava lluny, perquè no es disposava de mitjans de transport suficients. De vegades, el propietari autoritzava al rabassaire a construir una tina, pagant el parcer naturalment, a la mateixa vinya o a prop del mas. Quan s'extingia el contracte, la tina passava a ser de l'amo.

La duració d'aquesta mena de contracte era a la vegada precisa i indeterminada. En principi, durava fins que es moria per vellesa la rabassa o cep, però a la pràctica, tant a l'amo com al parcer els interessava que la producció de raïm no s'aturés, i el que es feia era substituir les plantes que s'anaven morint per altres de noves. S'emprava la tècnica dels "colgats" i dels "capficats".

Un exemple d'aquests tractes seria l'establiment que va fer de dues peces ermes l'agost de 1727 l'amo del mas Oliveres de Cantacorbs als germans Vicenç i Jacint Grau, uns cabalers sense terra del mas Grau del Sebastià. L'establiment es va fer davant del notari Hermenter Font de Cardona i consta d'una sèrie de clàusules que defineixen amb detall les característiques de la cessió. Entre els diversos apartats són de destacar els següents:

(...) ab pacte que vosaltres dits Germans Grau dins lo termini de sinch anys tingau obligacio de tenir plantadas ditas dos pessas de terra de vinya espessa de seps bons y de bona calitat, y en cas que dins dit termini no las planteu, o las planteu y despues de plantadas les deixeu perdrer y aquellas arribian a planta perduda o morta, en tal cas tornian ditas dos pessas de terra a dita casa de Oliveras (...) ab pacte que que vosaltres dits Germans Grau y los vostres durant la present concessio hajau de donar tots anys, duran dits seps y mentres aquells donaran fruyt, pagat l o delme y la primicia, la quinta part del blat y llegums se cullíran en dita terra, y de la varema de quatre en quatre cargas y mitja, una, tenint obligacio de aportar las ditas parts en dita casa Oliveras a vostres propis gastos (...) en cas que en las tinas y celler de dita casa Oliveras hi haja lloch, tingan obligacio de donarvos lloch y puesto per posar la varema y vi resultara de ditas dos pessas de terra (...) ab pacte que que les herbas y pasturas quedan enterament per mi dit Fermí Vilalta, tenint obligacio de guardar que los bestiars no entren en ditas pessas en lo temps acostumat y de aumitats per no ocasionar dany (...) ab pacte que vosaltres dits germans tingau facultat de tallar la brossa de dita heretat de Oliveras a vint passas alrededor de ditas dos pessas, y tallada dita brossa sia y quedia a utilitat de vosaltres (...) que vosaltres dits Germans Grau pugau fer pasturar las herbas de dita heretat per lo parell llaurara ditas terras, al temps llauraran las mateixas (...) ab pacte que si plantadas ditas pessas vosaltres dits Germans Grau volguesseu desfervos o vendrerlas hajau de concedir la prelacio y fadiga al possessor de dita casa de Oliveras, axis que donantne tant preu com altre persona se la puga aturar y retenir ...

Aquesta modalitat de contracte va durar segles, però a finals del segle XIX va entrar en crisis. Les causes va ser l'augment de les despeses de producció a causa de l'aparició de malalties que requerien tractaments químics i el descens del preu de vi quan França va recuperar la producció després de patir la fil·loxera. Amb aquestes va arribar aquí la plaga i totes les vinyes es van morir.

Però la solució ja es coneixia i ben aviat la major part de les vinyes es van replantar amb peus americans, que resistien la malura, empeltats amb les varietats del país. En una casa de Fals s'ha conservat un catàleg de 1892 de l'empresa Antonio Delmas, de Montmelò i Parets. L'empresa oferia enviar a qualsevol lloc del país, via ferrocarril, un ampli ventall de varietats de ceps, tant de peus americans com de ceps ja injertats. La seva oferta d'americans comprenia 22 menes diferents, amb predomini dels gèneres cordifolia, riparia i rupestris. D'empeltats amb varietats estrangeres n'oferia 68,

procedents de tot el món, mentre l'oferta de varietats del país era de 132. Actualment la biodiversitat de les plantes de la vinya s'ha reduït dràsticament i s'ha perdut la mena de la majoria de les antigues varietats de raïm, que tenien noms tan suggerents com els que segueixen: afarta pobres, botó de gall, queixal de llop, caganer, confitura, cruixent, cuasec, esquinça robes, escanya cans, fumat, garrut, mallorquí, mamella de monja, monastrell, pansa rodona, ribot, terrasenc, tremaventre, valencià, ximoll, etc.

La relació entre els amos de les terres i els parcers va donar un tomb amb l'aparició de la fil·loxera. En matar totes les vinyes velles, els antics contractes de rabassa van quedar anul·lats i els amos van quedar amb les mans lliures per proposar un nou tipus de tracte. El rabassaire passava a ser un arrendador o llogater de la terra, mentre que el temps de la cessió ja no es condicionava a la vida de la rabassa, sinó que es limitava a una durada concreta.

Com que la major part dels habitants del Raval i del Torrent de Cantacorbs eren parcers de la finca del Soler de la Plana, moltes cases conserven els contractes que van signar els seus avantpassats a començament de segle.

El procurador del senyor Ramon Soler de la Plana i Noguer, veí de Palma de Mallorca, va signar tal quantitat de contractes que en va fer imprimir un model, deixant uns espais en blanc per posar-hi el nom del parcer i la descripció de les vinyes.

Serveix d'exemple el contracte d'arrendament d'una vinya de tres quarteres, coneguda com la Vinya d'Oliveres, a Joan Fosas Planas, de ca la Filomena. La data del document és 15 de desembre de 1901. Els apartats més significatius són els següents:

(...) La duración ó plazo de esta arrendamiento será de sesenta años á contar desde este día; de manera que una vez transcurrido dicho término, ó antes si muriesen la mitad de las cepas, volverá la tierra descrita á poder del arrendador (...) Será obligación del arrendatario, plantar las cepas americanas á sus costas, todo lo que no deje para sembradío, corriendo de su cuenta el pago de las estacas y barbados que se empleen; y lo que sea terreno demasiado áspero, podrá plantarlo de almendros (...) Deberá el arrendatario cultivar la tierra y hacer todos los trabajos á uso y costumbre de buen labrador, á su debido tiempo y al estilo de este país, haciendo y conservando las zanjas de desagüe, vulgo, rasas, en los puntos que el dueño y sus encargados designen (...) También deberá dejar y construir caminos por los cuales puedan discurrir el arrendador y el arrendatario, para el tránsito de personas, caballerías y ganados dedicados a la explotación de las heredades de dicho dueño. La construcción de dichos caminos deberá tener lugar en el acto del arranque ó replanteo de la finca y solo para el tránsito de caballerías, con exclusión de carretera alguna (...) El arrendatario no podrá proceder á la vendimia de la viña, hasta tanto que el arrendador o sus encargados hayan dado permiso para ello, y tengan los lagares abiertos para la recepción de la cuarta parte de uvas correspondiente al dueño arrendador ...

La baixada continuada dels preus i els nous contractes van incrementar la conflictivitat social a pagès, perquè els rabassaires no estaven conformes amb les parts que havien de donar als propietaris. El conflicte d'interessos va passar per diferents fases i va acabar sent un dels temes que es van discutir a trets durant la Guerra Civil.

Després de la guerra, els parcers van seguir treballant les vinyes i pagant les parts habituals. La vinya era el conreu predominant de la contrada i la font d'ingressos de la majoria de famílies. Hem recopilat algunes dades de la producció de vi al municipi. Són declaracions que feien els mateixos productors a l'ajuntament i les xifres s'han de mirar amb certa prevenció, perquè és probable que els pagesos no ho declaressin tot.

Les dades següents corresponen a la producció conjunta dels nuclis de Fonollosa, Fals i Camps:

(1947) 115.890 litres
(1948) 221.670 litres
(1949) 152.420 litres
(1950) 116.120 litres
(1953) 137.200 litres

De les 135 declaracions de 1948, 67 són pagesos de Fals, amb una producció total de 144.050 litres de vi, la qual cosa representa el 65% de la producció global del municipi. Els masos que van declarar haver arreplegat més vi van ser: Massana (8.000 l.), Torreblanca (4.800 l.), Grauet (4.000 l.), Serra (3.600 l.) i la Torre (3.600 l.), mentre que dels parcers, aquells que més en van collir van ser: Jep Gran (3.600 l.), Tico Vell (3.600 l.), Regaret (3.000 l.), Mallencosa (3.000 l.), Cabot (3.000 l.), Colom (3.000 l.), i Cinto (3.000 l.).

També el 1948 es va fer una relació del nombre de ceps que menava cada pagès. La llista l'encapçala Ramon Fosas Prat, de ca la Filomena, amb 35.000 ceps, seguit de Domingo Massana Closa, de la masoveria del mas Massana, i Ramon Calvet Morera, de cal Jep Gran, amb 30.000 ceps cadascun.

A tot això hi caldria afegir les vinyes que molts pagesos de Fals menaven en el territori de Rajadell, especialment al masos Dalmau i Miralles.

Pàmpols (relleu)

A partir dels anys 60 l'evolució dels preus va provocar que progressivament se substituís la vinya pel sembrat, molt més rendible des del punt de vista econòmic. A la dècada dels 70 la majoria de ceps ja havien estat arrencats.

El 1996 l'empresa Pinsos Baucells S.A. va comprar l'heretat Jaumeandreu i uns anys després va decidir dedicar-se a la producció de vi de qualitat. Van fer importants intervencions sobre la finca i van acabar plantant unes 60 hectàrees de vinya, de les varietats merlot, cabernet sauvignon, sauvignon blanc, picapoll i shirah. Han edificat un celler, equipat amb la maquinària més moderna, i des de fa un temps posen en ampolla i comercialitzen els seus propis vins, sota la denominació d'origen "Pla de Bages".

El Casal de Fals

Durant segles i segles l'única casa comuna de què disposava el poble de Fals era l'església, un edifici capaç d'aixoplugar tota la gent, però el seu ús estava restringit als actes religiosos. Quan els homes es volien reunir en assemblea per discutir els seus assumptes, ho havien de fer al cementiri o a casa d'algú. Els balls i les festes populars s'havien de celebrar a l'aire lliure, i si plovia, mala sort

A partir de mitjans del segle XIX es va imposar el costum de muntar un envelat de lona al Grau pel ball de la Festa Major. L'envelat se solia llogar a una empresa de Manresa i evitava que el mal temps espatllés la festa. Amb algunes excepcions, com per exemple el 1860, que es va haver de suspendre la festa, perquè un temporal d'aigua va ensorrar l'envelat.

Façana del Casal

El 1910 Domingo Grau va fer construir un gran cobert al costat de casa seva, que va ser anomenat "Sala Tinai". A la "Sala" s'hi van fer tota mena d'actes, com per exemple balls, funcions teatrals, reunions de veïns, meetings polítics, cinema, etc. El lloc es va convertir en el centre social de la comunitat, sobretot a partir del punt en què es va inaugurar un cafè en una dependència annexa.

A finals de la dècada dels 50, el grup de teatre va oferir a la Sala unes funcions teatrals que van tenir un gran èxit de públic, que omplia el local de gom a gom.

La sala no era un espai públic, i malgrat la bona disposició del propietari, de vegades hi havia dificultats a l'hora de compaginar els diversos usos del local, que no només servia per fer-hi espectacles, sinó per guardar-hi palla i altres coses.

A finals dels 60, un grup de joves amb inquietuds va plantejar-se la possibilitat de disposar d'un espai propi per les trobades i festes. El rector Boixadé va aplaudir la idea, i aprofitant que s'havia construït la nova església al Raval, va oferir-los un tros de terra al costat de l'església, que en principi estava destinat a la rectoria. Plens d'entusiasme, els joves van començar a cavar els fonaments, però aviat es van adonar que l'empresa superava les seves forces i ho van haver de deixar córrer. No havien aconseguit engrescar a la majoria en el projecte, però la idea havia estat llançada, talment com una llavor que es colga a la terra i espera el temps propici per brotar, i uns anys després s'acabaria fent realitat.

El 26 d'agost de 1977, vistes les dificultats per continuar utilitzant la Sala Tinai, una colla de gent de l'entorn de Can Tagore va convocar als representants de les entitats cíviques i polítiques del municipi i els va plantejar la necessitat de disposar d'un local o casal pel poble. Les entitats es van comprometre a donar suport a la iniciativa, en la mesura de les seves possibilitats. Es va acordar fer una convocatòria àmplia a totes les famílies, per parlar-ne i veure si hi havia persones disposades a encapçalar una associació destinada a impulsar i executar la construcció d'un casal. El 12 de febrer de 1978 es va celebrar la reunió, de la qual en va sortir escollida una junta gestora encarregada dels tràmits per legalitzar l'Associació Cultural i Recreativa de Sant Vicenç de Fals.

Les primeres tasques de la Junta Gestora van ser trobar uns terrenys adients, concretar el projecte de l'edifici, i trobar mitjans pel finançament de les obres. El primer problema es va resoldre gràcies a la generositat de la família Clotet d'Oliveres del Pla, que va cedir una peça de terreny de la seva propietat.

Al començament, es va pensar en un local molt simple, però aviat es va imposar l'opinió d'aquells que creien que, ja que es feia, s'havia de fer bé. A través de relacions d'amistat es va aconseguir que l'estudi d'arquitectes Antoni Maria Baraut i Francesc Mestres elaborés un ambiciós projecte, sense exigències en el termini del cobrament dels honoraris professionals.

El projecte inicial que van presentar els arquitectes va ser retocat després d'escoltar les diverses opinions i de tenir en compte els condicionants econòmics. El resultat final va ser un edifici de línies modernes, distribuït en una sèrie d'espais diferenciats, d'acord amb les activitats que s'hi havien de realitzar. L'espai més important era la sala polivalent, que ocupava la meitat de la superfície disponible, i que podia ser utilitzat com a teatre, saló de ball, menjador, auditori, sala d'actes, etc.

El 7 de maig l'assemblea va aprovar tirar endavant el projecte, amb un pressupost de 8.800.000 pessetes.

D'entrada, la gestora va comptar amb el capital que li va transferir la secció Can Tagore, que era d'unes 230.000 pessetes. Els diners que s'havien recollit en les rifes de la "Panera", unes 290.000 pessetes, que en principi estaven destinats a la construcció d'una pista esportiva, també es van destinar al Casal. La Cooperativa va fer una donació de 400.000 pessetes procedent del seu fons social. Posteriorment, en formar-se l'ACR, tots els socis van pagar una quota d'ingrés de 3.000 pessetes, però n'hi va haver alguns que van aportar quantitats superiors, en qualitat de préstec a un interès mínim. Amb aquests recursos econòmics es van poder iniciar les obres.

El 8 de juny de 1978 es va començar a excavar els fonaments sota la direcció del paleta Isidre Vilà, de cal Regueret. El responsable de l'obra era el contractista Josep Gubianas, i en aquesta primera fase de la construcció hi va haver molts socis que hi van col·laborar, treballant al costat del paletes. El valor dels jornals es comptabilitzava com una aportació al capital social. Molts anys més tard, l'Associació va restituir aquests préstecs als socis. Al marge d'això, és de remarcar que, durant el llarg procés de

Treballs de fonamentació

construcció del Casal, nombroses persones van col·laborar i treballar desinteressadament.

Durant la dècada que van durar els treballs, tots els beneficis provinents de les activitats, Pessebre Vivent, Panera, Caramelles, Festa Major, etc, es van destinar al Casal.

El ritme de la construcció s'alentia o s'accelerava, d'acord amb la disponibilitat de cabals. Primer es va completar l'estructura o esquelet de l'edifici, i el 1982 es va procedir a cobrir l'espai destinat a la sala. Això va ser possible gràcies al fet que l'Ajuntament de Fonollosa va facilitar un préstec "tou" d'un milió de pessetes. A finals d'aquell any ja es va començar a fer servir la sala tancada per a celebrar festes i espectacles. Per acomodar el públic es disposava d'un centenar de cadires de fusta, que el Grup de Teatre havia adquirit de segona mà.

El 1983 es va aconseguir una subvenció de la Generalitat d'1.300.000 pessetes. Això va permetre engegar la segona fase de les obres, que va ser adjudicada al constructor Josep Centellas. Els treball es va portar a terme entre l'octubre de 1983 i el gener de 1984. El març es va fer l'assemblea de socis de l'ACR i es van inaugurar les obres amb un dinar de germanor.

L'estructura exterior ja estava acabada, però faltaven els acabats interiors i les instal·lacions. El Juny de 1984 es va elaborar el projecte d'instal·lació elèctrica i de protecció contra incendis, que contemplava una potència de 38 Kw de llum i 74 Kw de força, amb un pressupost de 3.325.000 pessetes.

Aquell any es va iniciar un sistema de neteja i manteniment del Casal que perduraria els propers vint-i-cinc anys, consistent en la designació setmanal, per torns, de dues famílies encarregades de la tasca.

El 23 de juliol de 1984 l'Associació Cultural va cedir el Casal a l'Ajuntament de Fonollosa, per tal que, sent un equipament municipal, pogués acollir-se al Pla d'Acció Municipal d'Obres de la Diputació Provincial de Barcelona. Es va aconseguir així una subvenció de 2'5 milions a fons perdut, i un ajut de caixa de la mateixa quantitat a retornar en vuit anys, sense interès. Amb aquests diners es van començar el setembre de 1985 les obres a la part de l'edifici corresponent a la biblioteca, el consultori mèdic i la cafeteria. Les obres les va fer el paleta Joan Duocastella i es van inaugurar el dia 11 de maig de 1986 amb un dinar i una cantada d'havaneres. Es va proveir el bar amb una cafetera, mobiliari i altres estris. El metge va començar a passar visita en un quartet habilitat com a consultori, després d'haver-ho fet durant molts anys a cal Janet. Es va fer una campanya per recollir llibres per dotar la biblioteca, una paret de la qual va ser decorada amb un mural que va pintar German Barceló, conegut com "el masiaire". La biblioteca es va inaugurar oficialment el 28 de març de 1987 amb una xerrada a càrrec del polític i intel·lectual Ignasi Riera.

El maig d'aquell any es va rebre una altra subvenció de la Diputació, en concepte d'excés de pressupost, que va servir per pagar allò que faltava acabar, com per exemple l'escenari, vestidors, sanitaris, calefacció, pintura, etc.

Per millorar la sonoritat, es va revestir parcialment la sala gran amb plafons de suro, i per decorar les parets, es va encarregar a quatre pintors de reconegut prestigi; Barés, Sala-Clotet, Porquet, i Massegú, uns quadres de gran format (2 per 3'1 m.), dedicats a les quatre estacions de l'any. Els artistes van donar la seva obra.

Placa de la inauguració

El 14 de maig de 1988 es va fer l'acte oficial de la inauguració del Casal, amb assistència de les autoritats i de tots els socis i veïns del poble, els veritables protagonistes de l'obra. Es va descobrir una placa de bronze a la façana amb la inscripció : "1978-1988 L'ESFORÇ D'UN POBLE". Aquell dia a la tarda es va representar l'obra "Maria Rosa" a càrrec de l'elenc local.

En el moment de la inauguració el capital immobilitzat era d'uns 25 milions de pessetes, mentre que en l'actualitat se supera la xifra dels 40 milions. És remarcable el fet que les aportacions de les Administracions no superaven els 8 milions, essent la resta producte del propi esforç. Per això, sembla ben justificada l'inscripció de la placa.

Posteriorment es van fer algunes reformes menors a l'edifici, però el 2007 es va iniciar una ampliació important de l'espai construït, amb noves dependències destinades a cuina, magatzems i oficines.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Agost de 2008, número 51
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
52
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
SETEMBRE 2008, NÚMERO 52

Mas de la Sala

La primera menció d'aquest mas, avui en dia anomenat Massana, la trobem en el testament de la vescomtessa Engúncia, fet l'any 1039. La senyora va donar diverses propietats al monestir de Sant Pere de Casserres, on volia ser enterrada. Entre els alous situats dins del terme de Fals hi havia: "la Sala que està situada davant del castell, amb algunes cases que allà s'hi troben, i amb diverses eines, així com les terres i vinyes, cultivades i ermes, amb moltes menes d'arbres, tant dels que fan fruita com dels que no, i tres tones i tres cups"

La primera notícia sobre els habitants del mas és de 1259, quan hi trobem un pagès dit Balaguer de Sala. El novembre de 1264, el Balaguer i la seva muller Elisenda, juntament amb Guilleuma de Sala, vídua de Pere de Verdaguer, van cedir a un tal Francesc de Area de Querol una casa i cinc trossos de terra. Un dels trossos estava situat sota la font, un altre a sobre la font, el tercer estava a la "costa sobre la casa", el quart era conegut com "el camp sobre l'era", i el darrer es trobava en un indret anomenat Collet. El novembre de 1284 surt de nou un Balaguer, que pot ser el mateix d'abans o el seu fill, que està casat amb una dona que porta el curiós nom de Barcelona, i té un fill dit Pere Sala. El Balaguer ja era mort el 1307, quan es va casar una filla seva, dita Sibil·la, amb Ramon ça Casadevall. Cardona de Sala, germana de la Sibil·la, va donar-li uns diners provinents del llegat de llur mare Barcelona. Juntament amb el dot, la Sibil·la va cedir al seu futur marit els drets que conservava sobre el mas Sala.

El 1285 un tal Bernat Sala va comprar un bou a Ferrer Pujol de Rajadell, fent d'avalador Berenguer de Sala. Aquest mateix Bernat tenia una filla, la Ròmia, casada amb l'hereu del mas Bastardes de Fals.

Segons una transcripció en paper, feta el 1580, el 9 de desembre de 1291 Jaume, "per la gràcia de Déu, Abat de Cardona" va fer cessió a Salvador Sala i a sa muller Guilleuma d'una part de les rendes que li pertocaven del terme de Fals. Li va cedir la meitat del delmes dominicals del vescomte de Cardona, la meitat dels delmes d'una peça anomenada "Illa Jussana", i la meitat de la tasca (parts que pagaven els parcers) de la resta de propietats del monestir de Cardona. La "Illa Jussana" estava situada a sota del castell, ran de la riera, en el lloc aproximat on ara hi ha les Feixes del Rector.

Per la cessió, l'Abat va cobrar 50 sous al comptat, i a més a més, el Sala havia de lliurar cada any al seu Batlle, el dia de sant Vicenç, una mesura d'oli, bo i net, segons la mesura de la fira de Manresa. Aquest arrendament de la meitat dels delmes l'havia tingut abans Arnau Morera de Fonollosa, que precisament era el sogre del Salvador Sala. La transacció va rebre la conformitat de Bernat Sala, el pare del Salvador, que va estampar la seva signatura al peu del document.

Salvador ça Sala ja constava com a difunt el 1316. El 16 de desembre de 1330, la seva vídua Guilleuma i el seu fill i hereu Bernat Sala, van vendre al castlà Bernat de Falchs els drets anteriors. El castlà va manar llavors al seu Batlle que s'encarregués de recaptar els delmes i les parts dels pagesos i els hi portés al castell. Amb la compra, Bernat de Falchs va adquirir l'obligació d'haver de lliurar anualment el cens d'una mitgera d'oli d'olives a l'Abat. El 1333 Francesc de Coll, procurador del priorat de Sant Pere del Mont, devia diners a Bernat Sala i per tal d'ajustar comptes li va entregar 11 mesures d'oli i 10 parells de gallines, que eren els censos que el mas Ulzina de Fals feia al priorat. Sant Pere del Mont es trobava al terme de Grevalosa, en temps passats havia tingut una certa importància, però actualment només en resten quatre pedres dretes.

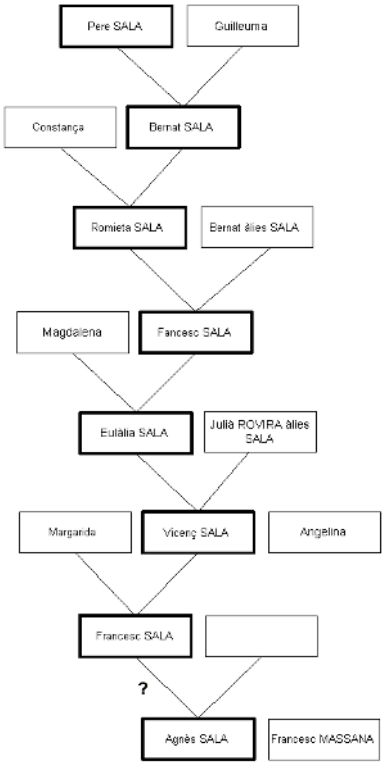

Es coneixen dos fills més del Salvador i la Guilleuma; el Berenguer, que trobem en el període comprès entre els anys 1316 i 1348, i el Pere, que es va casar l'octubre de 1339 amb una filla de Ferrer Vidal de Sant Fruitós. La noia era pubilla i el seu dot va consistir en el mas Vidal.

Durant aquest segle hi havia a Fals com a mínim dues famílies cognominades Sala. La relació entre les diverses línies familiars i la propietat del mas no és gens clara. A més, la repetició constant de noms embolica la troca. Ens limitarem a relacionar, seguint un cert ordre, els fets documentals, a l'espera que un dia es pugui clarificar aquest període de la història de la casa.

El 1314 Pere ça Sala i Pericó, el seu fill, van quedar a deure uns diners a un mercader de Manresa. El desembre de 1323, Pere Sala i Margarida van vendre's una peça de terra situada a "la vall del castell de Fals, sota les roques del cingle de baix". La peça estava sota el domini de l'Abat del monestir de Casserres, que va aprovar la venda el juny de 1325.

Bernat Sala o ça Sala, aparentment fill del Pere, surt en diversos documents entre el 1342 i 1360. El 1350 una vídua de Manresa va encomanar a Bernat Sala i a Pere deç Coll, un altre pagès de Fals, 700 sous. El 1358 la vídua va declarar que n'havien tornat 620 i esperava els 80 sous que quedaven per restituir. El 1356 al Bernat li va tocar pagar un mul que havia avalat a Bernat ça Vila de Fals, perquè aquest no podia o no volia fer-ho. Sembla ser que el Bernat era un dels homes notables del terme, perquè tenia encomanada la tasca de recaptar a tots els veïns els diners per pagar les pensions d'un violari que la universitat (conjunt dels pagesos) de Fals havia venut a Ramon Durfort, un membre de la petita noblesa. El violari estava vinculat a la vida de la muller del Durfort i era una quantitat important, ja que la renda anual era de 500 sous. Entre el 1348 i el 1355, cada any a finals d'estiu el Bernat va baixar a cal mercader Amergós, que havia comprat el dret de percebre el violari, i li lliurava els 500 sous que havia arreplegat casa per casa.

El 1360 va quitar un violari que havien creat 13 anys abans els seus pares Pere Sala (difunt) i Guilleumeta. El Bernat estava casat amb una dona dita Constança, la qual li va donar un fill, el Ramon, i tres noies, la Romieta, la Constança i la Guilleuma. El 1379 la Constança, sent ja vídua, va pagar deutes del marit a un sabater de Manresa.

El fill Ramon, per alguna raó que desconeixem, no va entrar en possessió del mas, sinó que va marxar de casa i va posar botiga a Manresa. Allà es va aparellar amb una dona dita Ròmia, un nom força popular a l'època, com es pot veure. Ramon ça Sala va fer testament el 1420. Va encarregar algunes misses a l'església de Fals, va llegar a sa germana Constança 100 sous, a la seva muller Ròmia li va deixar una esclava que es deia "Stephanina", i va fer hereu al seu nebot Francesc Sala.

A la Guilleuma se la va endur de casa el seu marit Joan Bernat, de la sagrera de Santa Maria de Claret. El mas va quedar per la Romieta en casar-se amb un home anomenat Bernat, que no se sap d'on va venir, però que va adoptar el cognom Sala. La pubilla Romieta i el seu consort van intervenir en els capítols de la germana que

Era i cobert

restava soltera, la Constança, casada el 1376 amb Guillem de Solerpota. La mare li va donar 360 sous de dot, i la germana i el cunyat van afegir-hi 300 sous més.

El 1392 la Romieta i la seva germana Constança van rebre uns diners del llegat del seu oncle matern Ramon de Riudor. La pubilla figura aleshores com a vídua, però aquesta dada no encaixa amb el fet següent. El 30 de maig de 1403, el Prior del monestir de Sant Pere del Mont de Grevalosa va establir a Bernat ça Sala i a la seva muller Ròmia, propietària del mas de la Sala un mas que el Prior tenia al Pla de Fals. El mas es deia Olcina (Ulzina) i es trobava mig ensorrat i amb la terra inculta. L'establiment es va fer a canvi d'un cens anual d'una quartera d'oli. Anys més tard aquest mas rònec va acabar integrat en la propietat Sala

Obrint ara un parèntesi, trobem un tal Berenguer ça Sala, contemporani amb els anteriors i, aparentment, possessor del mas Sala. El personatge es documenta per primer cop el 1385, i en el període comprés entre aquest any i el 1419 el trobem en set documents més, en cinc ocasions en compravendes i permutes de mules, mentre que un document de 1398 ens dóna llum sobre alguns aspectes de la seva vida familiar. Es tracta de la renúncia a cobrar la resta del dot de la seva muller Ròmia a favor del seu cunyat Guillem Pedriça, de Grevalosa.

La dada que ens porta a creure que el Berenguer controlava els afers del mas és la venda efectuada el 13 d'agost de 1397 de quatre feixes al rector de Fals. Les feixes eren contigües i es trobaven al lloc conegut com l'Horta de Fals. Afrontaven amb altres horts del Sala i amb la riera. Amb la venda hi anava el dret de poder regar amb l'aigua del torrent de la Font Gua (deu ser l'actual torrent del mas Perera, que baixa de la font de la Teula) el dijous de cada setmana. Sens dubte, es tracta de les Feixes del Rector. Aquestes feixes estaven sota el domini senyorial del monestir de Sant Pere de Casserres, la qual cosa ens remet a la donació de l'alou de la Sala que va fer al monestir la vescomtessa Engúncia.

La incoherència que representa aquesta duplicitat d'hereus fa de mal explicar. Una possible hipòtesi seria la persistència de dos masos Sala a la mateixa zona, circumstància que també es donava en altres masos del terme abans del segle XV.

Tanquem el parèntesi i tornem als descendents del

Bernat i la Ròmia esmentats abans. Es coneixen tres fills seus. El Joan va arribar a ser canonge a la Seu de Manresa i també procurador de l'Abat de l'Estany. El Galzeran va aprendre l'ofici de manyà, i el 1419 es va casar a Manresa amb la noia Joana, filla del sastre Tomàs Guisses. El Francesc possiblement va ser l'hereu, malgrat que no hem trobat cap document que ho confirmi clarament. Encara més, de vegades consta que viu a Manresa i es guanya la vida com a treballador.

El trobem en diversos negocis a partir de l'any 1410, per exemple el lloguer per cinc anys que va fer el novembre de 1411 d'un mas de Fals anomenat "Bernux Roig". Pere deç Trulls, que posseïa el mas, li va cedir pel preu de 30 sous anuals, i sota l'obligació d'haver de cavar les vinyes i llaurar entre els rengles. En un pergamí que es conserva al mateix mas, datat el 29 d'octubre de 1432, hi figura l'establiment fet a Francesc Sala per part del procurador del Comte de Cardona del mas rònec anomenat mas de la Serra (ara el Collet). L'establiment es va fer amb una entrada d'un florí i mig d'or i l'obligació de satisfer certs censos. El mas de la Serra romandria en mans de la família fins a la seva venda el 1994.

El 1451, Francesc Sala i la seva muller Magdalena van casar la filla Joana amb el jove Valentí, del mas Casaldoliver de Castellgalí. Els Sala van dotar la noia amb un hort i una casa prop de la Plaça Pública de Manresa. El capellà Joan Sala, oncle i padrí de bateig de la núvia, va afegir 5 lliures al dot, i Julià de la Sala, 15 lliures més.

Pou de l'hort

És probable que aquest Julià hagués entrat al mas com a gendre, en casar-se amb la pubilla. La primera prova de la seva presència la tenim el 28 de març de 1436, en l'arrendament que va fer Galzeran de Sentmenat, el castlà de Fals, del seu molí i de cinc trossets de terra, a canvi d'un cens anual de 110 sous. Era una quantitat elevada, però el molí era un bon negoci, ja que tenia el monopoli de la mòlta de tot el gra que es collia dins del terme.

L'arrendament es va fer a nom de Francesc Sala i de Julià Sala, àlies Rovira. Aquest àlies indica el cognom primitiu del Julià i reforça la hipòtesi del seu casament amb la pubilla del mas Sala. No hi ha dubte que el Julià procedia de Sant Mateu, perquè l'hem trobar en alguns afers en companyia del seus germans Maurici i Pere Rovira de Sant Mateu.

El 1440 el Julià va adquirir els drets sobre el mas de la Serra que encara conservaven els descendents dels antics propietaris. Li van traspassar els drets Pere Roig i els seus tres fills, de Sant Mateu, a canvi d'una indemnització de 12 florins d'or. El mas havia passat als Roig per compra feta per un parent a Francesc Serra, el darrer amo del mas de la Serra.

Julià Sala i el seu germà Pericó Rovira van protagonitzar un incident que mostra la inseguretat dels camins en aquells temps.

Un dia de la Setmana Santa de 1443 baixava de Calaf Andreu Mestre, de Sant Amanç, amb una mula carregada de civada. En un indret anomenat la Creu de Calaf es va trobar els germans Rovira, que el van fer aturar i li van robar la civada. El Mestre va afanyar-se a anar al castell a demanar a Joan Berenguer de Rajadell, el seu senyor natural, justícia davant de l'abús que havia sofert. Va declarar que *... descaragant li lo mul, tallant li los truiles (?) e lo pitral, levant li la carrega e lo bastat en terra, e dient li moltes paraules injurioses, e entre les altres, que sen anas e la carrega romas aquí, per (...) las manaces que li faheren lexar la dita carrega ...*

No se sap com va acabar la cosa, que era una mica de mal fer, perquè el Mestre era vassall dels Rajadell, mentre que el Julià i el Pericó eren homes dels Cardona, i cada senyor tenia jurisdicció exclusiva sobre els seus i generalment els defensava.

El 1445 Julià de la Sala va incorporar més terra a la seva propietat. Va comprar per 110 sous un hort situat al costat del Molí de Fals a Guillem Miraula. De segur que aquest Guillem era un descendent dels Miralda que un segle abans ja posseïen terres en aquella zona. Les afrontacions o límits de l'hort són ben interessants. Afrontava amb l'olivar del castlà de Fals, amb honors del mas de la Vila, amb honors de Joan ça Vila, amb el cingle de roques de Viladetoses, amb una rasa, amb l'hort del Molí, i amb la riera de Fals.

L'hort era un domini del rector de Sant Vicenç, que rebia cada Nadal una gallina de cens, i possiblement havia format part del mas Ramàs.

El 8 de maig de 1456, els Setmenat van renovar l'establiment del molí, aquest cop només a nom del Julià, la qual cosa indica que el seu suposat sogre Francesc Sala ja era mort.

L'abril de 1460 Julià de la Rovira, àlies Sala, va comprar per 44 sous una peça de terra a un tal Joan Sala. La peça estava situada al Torrent de Granis o Garnis, i afrontava amb honors dels masos Sala i Perera. El domini el tenia des de molt antic el Monestir de Sant Pere de Casserres. El 1464 va comprar a l'hostaler Guillem Roca un camp al camí de Viladordis pel preu de 12 lliures. En aquell moment el Julià tenia residència a Manresa.

Dels descendents del Julià i la seva muller Eulàlia n'hem recollit les següents evidències:

Vista est

El desembre de 1452 va pactar matrimoni la seva filla Caterina amb Pere Joan, futur hereu del mas de Valldeperes de Guardiola. El vell Valldeperes va fer donació del mas al seu fill en aquests termes: *...e donatio li fa de dit mas ab casas, casals, orts, ortals y ferragenals, monts, plans, boscatges, fonts, basses, aygues e manaments daygues, ab vexells vinaders, bladers e olivers, bestiar gros e menut, e ab tots bens mobles qui vuy son en lo dit mas...* Julià de la Sala va prometre donar a sa filla 35 lliures en efectiu i un lot de roba, entre la qual s'hi comptava: *...v canas de drap de lana per vestadures nupcials, de sor de XXV fins a XXX sous per cana, las qualls cinch canas li promet dar XV dias abans de noces...* En els capítols hi figuren com a fermances o avaladors els germans Francesc i Galzeran de Sala.

El 1463 es va casar l'Angelina amb Rafel Balç, hereu del mas homònim de Salelles. El dot va ser de 30 lliures, pagades a terminis en tres anys. El 1465 ho va fer la Maria amb Pasqual Torras, treballador, natural de Joncadella. El dot va ser de 15 lliures. El 1467 es va concertar l'enllaç entre l'Eulàlia i Miquel Oller, futur hereu del mas Oller de Manresa. El dot va ser en aquesta ocasió de 12 lliures, més un arquibanc de fusta, un parell de llençols de tres teles, unes tovalles i mitja dotzena de tovallons. A començaments de l'any 1483 es va casar Pere Sala, fuster d'ofici, amb una filla del traginer Jaume de Malagarriga. Tant el Julià com l'Eulàlia ja eren morts.

El successor va ser Vicenç Sala, el qual el 1469 ja consta com a "capità" del castell de Fals. La seva primera muller va ser la Margarida, amb la qual va tenir, si més no, dues noies, l'Eulàlia i la Margarida. L'Eulàlia es va casar el 1491 amb el traginer Jaume de Malagarriga, i la Margarida el 1505 amb Bernat Casasussana. És probable que amb la primera dona tingués també els nois Francesc, Pere Joan, i Vicenç. Després de perdre la primera dona es va casar amb l'Angelina, que era vídua de Gabriel Torra, hereu del mas Torra de Manresa. Amb l'Angelina va tenir el Joan, casat el 1512 amb una filla del traginer Bernat de Nanes.

Vicenç Sala es va embrancar el 1474 en una disputa amb Joan Besora, sobre la possessió d'un mas rònec, dit mas de Berenguer ça Sala. Les terres d'aquest mas estaven entremig de les propietats Sala, Coll, Font, Perera i Bosc, i estava sotmès al domini del monestir de Casserres, sota un cens de 11 sous. El Vicenç aspirava a ampliar els seus termes, però no es posava d'acord amb el Besora, així que van decidir nomenar dos àrbitres, un per cada costat, i un tercer àrbitre que desempatés si no aconseguien acostar les posicions. L'home del Vicenç va ser Bartomeu Bals, traginer, i el de la part contrària, Miquel Puig, sastre, però va caldre la intervenció de Joan Oller per posar fi a la controvèrsia.

L'octubre de 1474 es va escripturar la sentència arbitral, que obligava al Besora a vendre's el mas per 9 lliures, més 25 sous per les despeses de l'arbitratge.

Venent a la questio qui es entre les dites parts sobra lo mas apellat ça Sala, situat en lo terme de Ffals, qui es de dit Besora que el tenia per cert titol, per tant, per lunyar les dites parts de tota natura de questio qui entre ells se pogues seguir, per la dita sententia declaran, e lo dit besora condempnen a fer e fermar al dit Vicens Sala carta de venda perpetual del dit mas e de las terras, honors e possessions de aquetz, per preu de nou liures, declarat entre ells que lo terç pertanyent al Senyor de dit mas, per causa de dita venda, se haya de pagar per eguals parts, no obstant qualsevol costum o practica qui sia en lo terme de Ffals, e que lo dit Besora haya a fer fermar e consentir en lo dit contracte de venda son frate e lo fill den Sola de Ffals, quis diria haver dret en lo dit mas ...

El 1486 Vicenç Sala va donar al seu fill Vicenç un mas que tenia a Aguilar de Segarra, dit mas Galí, a canvi de que el Vicenç renunciés als seus drets sobre el mas de la Sala de Fals. En el moment d'emancipar-lo també li va regalar una aixada, una rella, una olla de coure, un cofre, una taula, i unes tovalles.

El 1488 el Vicenç ostentava el càrrec de batlle de Fals. El 1489 va vendre bestiar per valor de 16 lliures de tern a Gabriel Pujalt, un carnisser de Manresa. El 1491 va tornar a tenir tractes amb el mateix carnisser, ja que aquest li va pagar 6 lliures més. El gener de 1493 va arrendar per un període de tres anys les terres del mas Soler Bos (ara Subirana). Aquest mas estava en poder dels Riera de Callús i es trobava mig abandonat. El 1493 va aconseguir el control del mas de Torreguitzana, situat a la Vall de Torreblanca, mitjançant l'estratègia de pagar-ne el preu de l'empenyorament a Pere Galzeran de Vall Ferrera de Calaf. El va tenir fins l'abril de 1494, quan va retornar-lo en rebre les 10 lliures del valor de l'empenyorament. El mas el va recuperar l'hereva Francina Torraguitzana, per ajuntar-lo al patrimoni del seu marit Antoni Torreblanca.

Aquell mateix any va prosseguir la seva política d'expansió comprant el mas Pla per 15 lliures. El va comprar al seu propietari Joan Pla, el qual tenia el mas erm i vivia al terme de Sant Salvador de l'Ubac de Toló (bisbat d'Urgell).

El febrer de 1496 va presentar-se a Fals el senyor Procurador dels Cardona, qui va convocar a la plaça pública del castell els pagesos del terme, encapçalats per Vicenç Sala, que llavors era el Batlle. Els va llegir una crida referent als masos de la Vila i del Ramàs, que es trobaven abandonats i derruïts. La crida feia: *Que negu, sots pena de vint e cinch ll. ne gosi fer empriu en dits masos, al al dit senyor duch adjudicats, e si algu hi havia que volgues neguns de dits masos endarrocats per via destabliment, arrendament, o altra qualsevulla*

manera, que anassen al dit senyor duch o vinguessen a mi e serien ben tractats ...

Vicenç Sala va manifestar que les seves terres eren pobres i que no tenia prou bosc per pasturar el bestiar i va sol·licitar al representant del Duc que li cedís a perpetuïtat els masos de la Vila i del Ramàs, a la qual sol·licitud aquest va accedir. El preu va ser de 6 lliures al comptat, una quantitat irrisòria, més els següents censos: 6 quartans de forment i 6 de civada, a mesura de Manresa, un quartà de vi, dues fogasses de pa i 12 diners en moneda. A continuació es va haver d'arreglar amb l'amo del mas abandonat, que era Bernat Vila, el qual es guanyava la vida fent de baster a Manresa. Li va comprar els drets del mas Vila per 20 lliures, però a més va haver de satisfer 6 lliures, 13 sous, i 4 diners al tresorer del Duc de Cardona, en concepte de "terç" de la compravenda. No va pagar de cop, sinó a terminis, i no va fer net fins el 1504.

El mas Ramàs es trobava al costat del Molí de Fals, i juntament amb els altres dos masos, el de la Vila i el del Pla, formaria una finca coneguda posteriorment com el Pla de la Vila.

L'agost de 1495 el Valentí va aconseguir el mas Coll, també rònec, que li va cedir Joan Coll, beneficiat de la Seu, a canvi d'un petit lloguer anual i de que es fes càrrec de pagar una gallina de cens. Les terres del mas Coll termenejaven amb les seves pròpies i amb les del mas Perera. Posteriorment aquest mas acabaria formant part de l'heretat de la Torre.

Les darreres notícies d'aquest personatge són aquestes: el 1503 va arribar a un acord amb els germans Soler, uns traginers de Manresa. En l'acord hi va intervenir també el seu fill Pere Joan Sala. El 1504 va comprar una parella de bous de color blanc a Pere Torra, àlies Ferrer, de Sant Fruitós, i el 1505 encara era viu, ja que va signar com a testimoni en una compravenda. El 1512 constava com a difunt.

La història del mas entra aquí en una zona d'ombres, degut a la manca de documentació. Sembla ser que el següent hereu va ser Francesc Sala, però aquesta suposició només ve avalada per un únic document. El gener de 1516, Francesc, fill de Vicenç Sala, va empenyorar a Joan Trull, hereu del mas de Torracabrera (ara Jaumeandreu) el seu mas Pla, pel preu de 15 lliures. En l'acta d'empenyorament es destaca que el mas va passar a la seva possessió per herència del seu pare difunt, el qual l'havia comprat el 1494, tal com hem vist. El nou possessor del mas Pla va haver d'assumir el pagament del cens de 6 sous al Duc de Cardona, i el cens de 13 diners que rebia la parròquia de Sant Vicenç de Fals.

Un altre dels fills del Vicenç Sala, el Pere Joan, el trobem també en un únic document, una compra d'una mula que va realitzar el 1520.

El mas es va quedar aleshores sense descendència masculina, i a partir de l'any 1528 trobem regint el mas a Francesc Massana. Aquest estava casat amb Agnès Sala, la pubilla. Amb ella, la casa va perdre definitivament el nom de Sala i va adoptar el nom actual de mas Massana.

Lluís Solernou

Va néixer a Manresa el 15 de juny de 1940, fill de Manel Solernou Juvells, de cal Pilet de les Escodines, i de Paquita Rogés Gibert, de Gualter (la Noguera). Era el quart de sis germans. El pare treballava a la fàbrica i a l'hort i la mare feia feines en una casa, però malgrat els esforços no era fàcil pels pares alimentar i educar els sis fills. Per sort hi va haver una família piadosa de Manresa que es va oferir a pagar els estudis del Lluís al seminari de Vic. El dia 11 de març de 1965 va cantar missa a la Seu de Manresa i la seva primera destinació va ser a la parròquia d'Avinyó, com a vicari. Després va passar a la Sagrada Família de Manresa, on es va començar a manifestar el seu tarannà inconformista i el seu profund compromís amb totes les capes socials. Això va provocar desacords i enfrontaments greus amb el seu rector fins que, malalt i desanimat, va ser cessat. Una vegada refet va ser enviat a ocupar la plaça de rector de Rajadell.

Es va presentar davant dels feligresos amb una homilia que els va dirigir el 5 de gener de 1969, una veritable declaració d'intencions, en la qual va exposar la seva particular concepció del què havia de ser el seu ministeri.

Era un convençut de les noves idees sorgides del Concili Vaticà i un admirador de la filosofia del pensador Mahatma Gandhi, per això va escollir aquest nom per

Lluís Solernou

batejar un lloc de trobada i debat que va habilitar en unes dependències de l'antiga rectoria. De seguida es va envoltar d'un grup de joves, del poble i residents de cap de setmana. A més de discussions, el grup es va involucrar en l'organització d'activitats de lleure, com excursions i representacions teatrals,i de recuperació de tradicions antigues del poble, com les caramelles, el ball de bastons i altres. També va tenir un paper destacat en la fundació de l'Associació Cultural el 1981.

Aquesta activitat va ser vista amb desconfiança pels sectors més conservadors del poble, que trobaven el nou rector massa "modern" pel seu gust. Tampoc els va

agradar la seva postura ferma davant dels privilegis i l'antiautoritarisme que brollava de l'interior de la seva ànima. Des del presbiteri i arreu, predicava doctrines d'igualtat entre els homes, justícia, pau i llibertat, aplicant l'Evangeli a situacions quotidianes de la vida del poble. Aquesta actitud era força provocadora en el context social i polític de l'època, especialment en allò que comportava de crítica a les estructures del poder local. Per aquest motiu alguns cacics del poble li tenien jurada i, fins i tot, van fer gestions prop del Bisbat per aconseguir que fos substituït.

No es va limitar a ser el referent religiós de la comunitat, sinó que va intervenir en els afers del poble com un ciutadà més. El seu sentit estètic i cultural el van dur a impulsar diverses iniciatives que han tingut efectes notables sobre el desenvolupament futur del poble de Rajadell. Va aconseguir que s'aprovés una regulació que obligava a la rehabilitació de les façanes de les cases velles amb els materials propis del lloc, o sigui, la pedra vista. També va rehabilitar amb molt d'esforç personal la pròpia rectoria, convertint-ne una part en museu d'eines i estris tradicionals i en una pinacoteca que recull els quadres resultants del concurs de pintura ràpida, una manifestació artística que ell mateix va promoure i que va assolir molt prestigi.

A finals de 1969 Ramon Boixadé va deixar la parròquia de Fals i aleshores el Bisbat va decidir que el rector de Rajadell ho havia de ser dels dos pobles. En arribar es va trobar que feia uns dos anys que la imatge romànica de Santa Maria del Grau es trobava al museu de la Seu. Se l'havien endut amb el propòsit de restaurar-la, però, al·legant raons de seguretat, no tenien cap intenció de retornar-la al seu lloc. Mossèn Lluís es va involucrar molt en l'afer, va mobilitzar l'opinió pública i va realitzar nombroses gestions davant de les autoritats eclesiàstiques per aconseguir la restitució, que finalment va tenir lloc vint anys després. El 1973 el Lluís va animar a uns quants voluntaris a restaurar l'ermita del Grau, procés que va culminar el 1982 amb un projecte subvencionat per la Diputació.

La sensibilitat artística de Lluís Solernou va trobar expressió el 1973 amb l'inici d'una nova etapa del grup local de teatre. La seva incorporació a l'elenc, com a actor i director, va donar un nou impuls al grup de teatre que passava per hores baixes.

Un altre front que va obrir va ser el Pessebre Vivent. Ell va ser un dels que va tenir la idea de muntar unes representacions a les Torres de Fals l'hivern de 1977, on hi participessin gent dels dos pobles. El Pessebre Vivent havia tingut un precedent l'any abans, quan es van fer uns Pastorets dins de l'església del Raval. El Pessebre va tenir de seguida molt èxit de participació i públic i ha tingut continuïtat fins als nostres dies. Mossèn Lluís va ser l'autor del guió i dels textos, d'inspiració bíblica, que li han donat el seu peculiar caràcter.

Tal com havia passat a Rajadell, es va formar un grup de gent al voltant del nou rector. Gent jove amb ganes de treballar i col·laborar, compromesa amb la societat i moguda per la particular expressió del cristianisme que el Lluís Solernou encarnava. Aquest grup era mixta i la seva acció es va orientar cap a l'organització d'activitats pels nens i nenes del poble, com jocs, colònies, etc. La seu de les trobades era el local de les escoles, que es trobava buit després del trasllat de l'ensenyament primari a Fonollosa. El propi grup de joves es va constituir en una entitat informal amb el nom de Can Tagore, que portava a terme activitats de formació i de debat en àmbits variats. Es tractaven temes que anaven des l'àmbit humanístic i religiós fins a les problemàtiques polítiques i socials de la joventut del poble. Aquest moviment de renovació afavorit per mossèn Lluís no va complaure a certs sectors del poble, que van aconseguir que l'Ajuntament exigís el tancament de Can Tagore. La mediació de la Cooperativa, que va acollir el grup de joves en una secció interna, va permetre la continuïtat de les activitats.

El Lluís es va veure ficat en les discòrdies que van seguir a la fundació de la Cooperativa, desavinences que van culminar el 1978 amb la decisió de construir un casal i una associació que donés aixopluc a les inquietuds culturals d'una bona part de les persones del poble. El rector va ser un dels inspiradors de tots aquests projectes, que tant contribuïren a canviar la fisonomia de la comunitat. Aquest posicionament li va causar algunes enemistats, com li havia passat a Rajadell, però en general la gent de Fals estava d'acord amb la seva filosofia i manera de fer.

Després d'aquesta àmplia visió sobre la seva obra, dedicarem algunes ratlles sobre les característiques de la seva persona. El Lluís Solernou era un home més aviat tímid, que d'entrada semblava sorrut, però un cop tractat mostrava una gran humanitat. La seva conducta era recta i austera, exigent amb si mateix i amb els altres, sobretot en allò que tocava al compromís, lleialtat, respecte i justícia. Era taciturn, poques vegades reia i tenia una certa tendència a la depressió. Ja hem comentat la seva particular visió de la religió, una religió compromesa amb els problemes reals de la societat i allunyada de les formes i les jerarquies. Predicava amb l'exemple.

Era un home amant de la cultura a qui li agradava relacionar-se amb artistes. Sentia predilecció pel teatre i escrivia bastant, sobretot reflexions filosòfiques i homilies, però també poesia. En l'aspecte físic se'l pot descriure com un home esprimatxat i sec, de salut fràgil, i fumador empedreït de tabac negre.

L'octubre de 1989 va haver de deixar el càrrec de rector en ser-li concedida la secularització. Es va traslladar a viure a Manresa i el 1993 va contraure matrimoni amb Encarnació Corominas Parcerisas, de cal Pastoret de Rajadell. Apartat del ministeri religiós, va treballar primer al restaurant de l'Ateneu, després en una empresa metal·lúrgica, i finalment a la residència d'avis de la Sagrada Família.

Va arribar al final dels seus dies el 20 de maig de 2001, però el seu record perdura en les obres que va deixar i en les idees d'una generació influïda pel seu exemple.

Per redactar aquesta biografia hem comptat amb les anotacions escrites i les observacions de Josep Terrades, que ens han ajudat en gran mesura a formar-nos una imatge més precisa del Lluís Solernou.

El treball a la vinya

Després de l'activitat frenètica de la verema s'entrava en un període de calma. El color verd lluent dels pàmpols donava lloc a una paleta amb tots els colors del roig. Els ceps exhausts s'adormien per passar la hivernada.

El pagès però, no podia gaudir d'un merescut descans. Quan arribaven els primers freds era el moment d'adobar la vinya. El mètode consistia en cavar uns valls al llarg dels rengles i omplir-los amb matèria orgànica. Per poder passar entre cep i cep es tallaven els sarments travessats, en una operació que es deia espodassar. Llavors es cavava amb la fanga un vall o rasa d'uns 70 cm de fondo i 40 cm d'ample, una passada sí, una passada no. Cada deu passes es deixava un tros sense obrir, per tal de trencar l'aigua i evitar que es fessin xaragalls. S'anava al bosc i es feien feixos amb les branques esporgades dels pins, amb romanins, mates, botges i tota mena de matolls, feixos que es transportaven a la vinya amb el carro. S'omplien els valls amb els feixos, així com amb canyes de blat de moro, sarments i pampes, i es colgaven sota uns tres dits de terra. Quan plovia, les herbes feien molt bona saó i mantenien la humitat al peu del ceps. La vinya experimentava una gran millora durant els anys següents. Encara millor era omplir els valls amb les escombraries de l'abocador de Manresa. A la dècada dels 50, molts pagesos de Fals i d'altres llocs baixaven amb els seus carros a Manresa per traginar aquest material tan valuós.

La vinya i el vi (mosaic)

Entre els mesos de desembre i març s'esporgaven els ceps. A cada planta es deixaven 3 o 4 caps principals amb dos únics borrons a l'extrem de cadascun. Si semblava que el cep tenia prou fortalesa es podia deixar també una pistola, un brot extra amb 4 o 5 borrons. En tot cas, la pistola s'eliminava a l'esporgada de l'any següent.

També era l'hora de substituir algun cep que s'hagués mort. La planta del raïm pot arribar a viure molts anys, però sempre n'hi havia algunes que eren arrencades accidentalment en llaurar. Hi havia també zones de la vinya on els ceps morien joves. Es creia que eren aquells que havien estat plantats en un lloc on abans havia estat ocupat per roures.

Per aconseguir un nou cep es tallava el vell per sota el nivell de terra i s'anava a buscar una borda que tingués el gruix d'un dit. Sobre aquesta borda o americà s'hi empeltava la mena de raïm desitjat.

La tècnica de l'empelt consistia en fer un tall longitudinal al cap de la borda amb el falçó d'empeltar, lligant l'extrem amb un tros de ràfia mitjançant un nus de pardal, per evitar que s'esqueixés. Es tallava de biaix un tros de sarment que contingués dos borrons, i aquesta agulla es clavava amb força dins de la fenedura de la borda. Per tal que l'empelt reeixís, calia que es posessin en contacte íntim les escorces de l'agulla i de la borda. Llavors s'havia de colgar amb terra fresca, ben pitjada, sinó l'empelt s'esventava i moria. Es marcava el lloc del cep novell amb un sarment plantat verticalment al terra.

El primer any el cep novell ja podia fer algun bagot de raïm, però fins el tercer o quart any no arribava a la plena producció. El segon any calia descalçar l'empelt i tallar amb el falçonet unes arrels petites que naixien al voltant de la part empeltada, la cabellera.

Les menes preferides per fer vi eren el sumoll, el sumoll de gra llarg i el bertrol, però de vegades també s'empeltaven alguns ceps amb martorella blanca, macabeu, garnatxa o carrega-rucs. També es plantaven algun ceps per menjar-ne la fruita. Els més corrents eren la plantanova, el picapoll i el moscatell, mentre que per penjar es reservava el lledoner i la martorella rossa, i per les panses de guardar, la valenciana.

A finals de març el cep comença a moure's. Abans deien "per sant Josep, el bon raïmet", o també, "per sant Josep la pampa al cep", però aquest darrers anys la brotada sembla endarrerir-se algunes setmanes. Al mateix temps que els borrons creixen, del peu del cep sorgeixen rebrots de la borda. Aquest s'havien d'eliminar amb el magallet de les bordes, ja que del contrari impedirien el desenvolupament de la planta.

Quan els brots feien tres o quatre dits i ja s'apreciaven els raïmets s'havia de fer la primera ensofrada, la més important de totes. El sofre en pols s'espargia amb l'ensofradora, un recipient de llauna amb foradets al cap i ple de còdols. El dringar de les pedretes era la música que s'escoltava per arreu. La segona ensofrada es feia quan el cep floria. El sofre era el millor remei contra la negrilla i la malúria vella, malalties que afectaven els raïms i les pampes, respectivament.

Ben aviat tocava esbrollar. El sarment que creixia del borró més alt, el cap pare, s'escapçava amb els dits, dues pampes per sobre del punt on s'insereixen els raïms. D'aquesta manera la força del cep es concentrava en la direcció del segon borró. A l'any sobre, aquest brot esdevindria el cap pare.

Després tocava ensulfatar els ceps, per tal que no agafessin les diverses malures que l'afecten, en especial el míldiu, una plaga que apareix amb més freqüència amb la boira o després d'un temporal d'aigua. Per preparar el sulfat es partia de sulfat de coure, una sal de color blau que es comprava en saquets a ca l'adroguer. Una certa quantitat de sulfat es posava dins del cistelló i es dissolia en l'aigua de la pica. En una galleda es preparava una pasta amb calç viva i aigua. Llavors es barrejava un grapat de calç amb un determinat volum de la solució de sulfat. Les proporcions es solien fer a ull, però els més curosos mesuraven els ingredients amb un pot de llauna.

Falçó de veremar i falçó d'empeltar

Per cada portadora (60 litres) tocava un quilo de sulfat i tres quarts de quilo de calç. També es podia controlar la correcta dosificació mitjançant un paper de tornassol, un indicador de l'acidesa de la mescla. Amb el sulfat preparat s'omplien les màquines d'ensulfatar, que solien tenir una capacitat de 15 litres.

La freqüència de les ensulfatades depenia del temps, però era habitual fer-ho cada dues o tres setmanes. Tot i amb això hi havia anys que la collita es perdia a causa de les malures. En un dietari del Grauet hi consta com a l'any 1915 va ploure molt durant els mesos de maig, juny i juliol, de manera que va caldre ensulfatar més de set vegades. La collita es va reduir a la meitat, però aquells que no van ensulfatar prou no van collir res.

El problema dels pobres parcers era que els tractaments eren cars i quan el preu del vi anava baix no guanyaven gairebé res. En el mateix dietari hi ha alguns preus dels productes; el 1916 una rova de sofre costava 6 pessetes, el 1921 una rova de calç 1'40 pessetes, i un saquet de 20 Kg de sulfat de coure, 19'60 pessetes. Aquell mateix any, un jornal d'empeltar ceps es pagava a 5 pessetes, mentre que el 1928 un jornal d'esporgar era d'un duro i un de cavar, 7 pessetes i mitja.

Durant el desenvolupament del cep, van apareixent brots o grioles a les aixelles dels sarments, els quals s'han d'anar eliminant, sobretot a partir del moment de la florida. D'aquesta operació se'n diu esgriolar.

A més de tenir cura de la planta el bon pagès havia de procurar tenir la terra en condicions òptimes. A la primavera es feia una llaurada amb el paló, per eliminar les males herbes. Com que a les vinyes velles hi solia haver entre els rengles una separació d'uns 2 metres, era necessari fer unes sis passades amb la mula. Es procurava arranar al peu dels ceps tant com era prudent, i llavors es cavava amb els arpiots l'espai entre els ceps. Posteriorment es passaven els tallants, una mena de rella que tenia dues ales laterals, d'una amplada d'uns 40 cm. Quan el cep ja era gran, no es podia passar més amb la mula i s'havia de fer la tasca d'herbejar les males herbes manualment, amb el xapo.

Finalment, si el míldiu i l'oídium i la pedregada havien respectat la vinya, arribava el moment culminant, el resultat de tot un any de feina; la verema.

Per saber si el raïm ja era prou madur es feia la prova d'arrencar un gra de la rapa; si la cueta mostrava una tonalitat blavosa, es podia iniciar la verema al cap d'un parell de setmanes. Primer es collien els raïms de les vinyes del fons de les valls, a continuació, les dels altiplans, i al final, les de les costes més altes. A Fals se solia començar a primers d'octubre.

Calia gent per veremar; les cases s'ajudaven entre elles, per torns, i també es llogaven treballadors dels pobles veïns. Als veremadors se'ls feia el gasto i se'ls pagava un petit jornal. Dormien en catres a les cases, i si no hi havia prou lloc, en alguna pallissa. En llevar-se, el desdejuni consistia en pa i xocolata, raïm i mistela. La jornada de treball començava en fer-se clar, quan les pampes encara estaven amerades de rosada, i a vegades de gebre. Els veremadors es protegien amb un davantal fet amb un sac, que tanmateix no els protegia de la mullena. A la vora de la vinya s'encenia un gran foc amb sarments secs i branques. Es feia una pausa per l'esmorzar, que consistia en la vianda, els relleus del sopar, cigrons, cansalada, botifarra i una bona amanida. La bóta corria de mà en mà.

La verema solia durar a Fals un mes, i en general es dormia poc, perquè la verema era una festa i el jovent anava a jeure tard, després de llargues partides de brisca i altres jocs. A les colles més animades sempre hi havia un o altre que entonava alguna copla o corranda.

Els raïms es tallaven amb el falçó i es posaven en coves de vímet. El carguer era l'encarregat de buidar els coves dins de les portadores. Apariar les portadores era una feina que requeria destresa; el carguer esgranava els raïms amb les mans i els estenia suament, sense pitjar massa, per evitar que s'esclafessin. Quan la portadora era plena fins dalt, s'hi afegia un darrer cove, que formava un caramull. Llavors es tapava amb el caperó d'espart i es lligava amb una cordeta d'espart. Una portadora amb el raïm ben apariat podia arribar a pesar 110 kg. Clar que les portadores destinades a les tines de l'amo solien ser més lleugeres. Per evitar aquesta negligència del carguer, alguns amos contractaven un pesador, el qual comprovava amb una romana el pes d'alguna de les portadores.

Mitjançant una corda lligada a les dues cornaleres o banyes, el carguer i el carreter carregaven les portadores al carro. En un carro normal se n'hi encabien cinc o sis, però els carros tibats per dues mules en traginaven fins a vuit. Els carros portaven el raïms a les tines; tres viatges pel parcer, un per l'amo.

Mentre anava i tornava el carro, els veremadors utilitzaven el segon joc de portadores. Si la tina era lluny o els ceps molt carregats, es podia donar el cas que la verema s'hagués d'interrompre per manca de portadores i coves. Se'n deia fer punxó i s'aprofitava l'aturada per fer el traguet i fer gatzara.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Setembre de 2008, número 52
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
53
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
OCTUBRE 2008, NÚMERO 53

Mas Grau (1ª part)

Les incerteses amb què ens trobem al llarg de la baixa edat mitjana per tal d'assignar les persones cognominades Grau a un mas en concret, es resolen en part gràcies a un fragment que vam poder localitzar del capbreu de 1639. En el capbreu s'indica que el possessor del mas Grau ho és per herència d'un llunyà avantpassat seu, Guillem del Grau, a qui el Senyor del terme va fer establiment de les terres del mas. L'acta d'establiment la va protocol·litzar el notari Joan Pilós el 2 de gener de 1417.

Per altres fonts es pot assegurar que el pare d'aquest Guillem era Ramon de Grau. El 1406, Maria, vídua de Jaume de Grau, va donar poders a Pere de Fàbrega de Santpedor, per reclamar l'herència del difunt Pere Nadal. Com a testimoni de la procura va signar Ramon de Grau, fill de la Maria. El 1364 surt Jaume de Grau, fill de Pere de Grau, reclamant el que li tocava de l'herència de Pere de Far. Malgrat que les dades anteriors no són tan consistents com seria desitjable, hem optat per considerar a Pere Grau com l'avantpassat conegut més antic de la família que habitava el mas Grau.

Ramon de Grau, amb tres pagesos més de Rajadell, va ser protagonista d'un incident amb les autoritats municipals de Manresa, incident que va arribar a les orelles del propi Governador de Catalunya. Aquest, va intervenir de manera decisiva a favor del Grau i companyia, mitjançant una carta que va trametre als Consellers de Manresa el 3 de novembre de 1375. La carta va ser escrita per un escrivà de la cancelleria, en un català i una cal·ligrafia impecables. No podem estar-nos de transcriure'n el començament:

En Ramon Alamany de Cervello, cavaller, conseller e Camarlench del molt alt senyor Rey e Governador de Cathalunya. Als amats los veguers e batlle de Manresa o a lurs lochs tinents. Entes havem per part den Ramon de grau del Castell de Falchs, Guillem planell, Berenguer ubach e Pere des bosch del terme del Castell de Rayadell. Que com aquells, e cascun de aquells, haguessen comprat blat en les parts de calaf, e aquell blat ab lurs besties caminant portassen a cases lurs, passant per la present ciutat de Manresa, vos o alcun de vos, per vigor de una crida o ordinacio publicada en la dita Ciutat, que negun no gosas traurer blat de la dita Ciutat, sots certes penes en la dita crida contengudes, havets e comits presos aquells e cascun de aquells ab lurs besties e blat, affermant ells e cascun de ells cahuts e encorreguts en les dites penes ixent de la dita Ciutat ab el dit blat en gran dampnatge e perjudici lur ...

La carta acaba manant a les autoritats de Manresa d'alliberar-los a tots i tornar-los els animals i la càrrega de blat, sense pagar cap multa, ja que no és cert que s'enduien blat de Manresa, sinó que simplement feien ús del dret de passatge.

El 1381 Ramon de Grau, juntament amb Jaume de Grau, va confessar deure al mercader Bernat de Grimosachs part del preu d'un mul negre. Es va comprometre a pagar el deute fraccionat en dues vegades, per santa Maria de setembre i per sant Andreu. El 1399 el Ramon era encara viu, perquè consta com tutor dels fills deixats pel difunt Galzeran de Prat, el qui havia estat l'amo del mas Prat (ara Gabriela).

La dada més antiga de Guillem del Grau es recula a 1393, data en què el Guillem va posar una noia dita Margarida a servir a ca l'apotecari manresà Francesc de Torre. La Margarida era filla del difunt Arnau ça Selva, de Súria, i germanastra del Guillem. Al cap d'un any de servei la minyona havia de rebre 93 sous de salari, més una camisa i un vel. El 1397 el Guillem era el responsable de fer la recaptació dels censos i parts de les propietats de Fals que estaven sota el domini del monestir de Sant Pere de Casserres. El 1404, per manament del Jurats de Fals, el Guillem va pagar a Pere de Montconill, un ric mercader de Manresa, les pensions corresponents a aquell any d'un violari de 350 sous, que els pares del Montconill havien venut el 1345 a la universitat de Fals. Aquell mateix any va morir Pere de Montconill i el violari es va extingir, ja que un violari era una forma d'endeutament que quedava limitada per la vida del perceptor. El 1404 el Guillem va comprar un censal mort de 300 sous de capital a Guillem de Sant Andreu de Fals i tres socis seus de Sant Mateu.

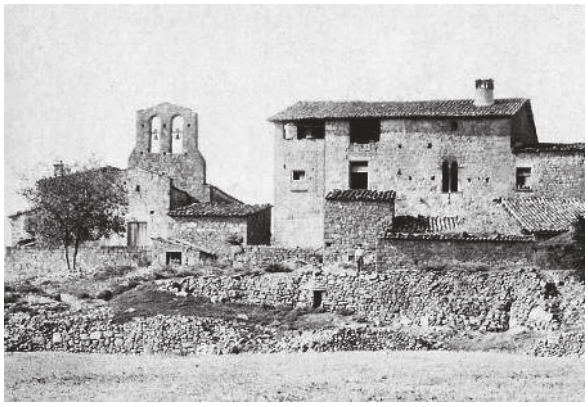

Vista general (c. 1910)

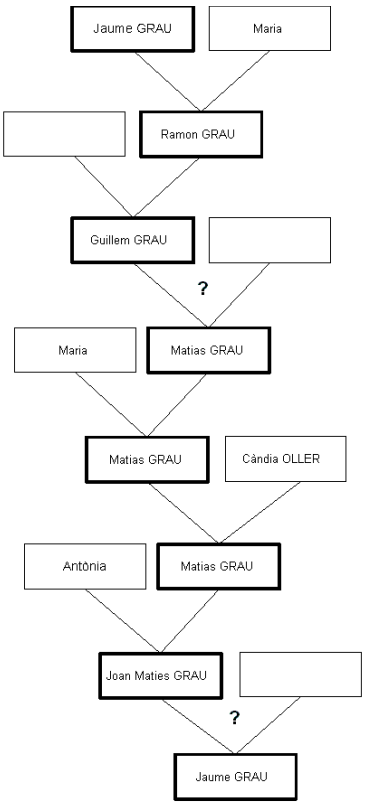

El Guillem tenia tres germans; el Ramon, el Bernat i el Jaume. El Jaume deç Grau va professar les sagrades ordres, va marxar de la seva terra i va establir-se a la illa de Mallorca, on va arribar a ser rector de la parròquia de Bunyola i beneficiat de la catedral de Palma. El 1395, essent beneficiat de la catedral, va encarregar als seus germans Ramon i Guillem que reclamessin en nom seu unes quantitats a un mercader de la ciutat de Barcelona. Va deixar en testament alguns diners als parents de Fals, però el més remarcable que va fer va ser crear una fundació o pia almoina, destinada a complementar el dot de les donzelles de la seva família. Aquesta almoina, coneguda com la del Grau de Mallorca, va ser administrada sempre per un membre de la casa Grau i va perdurar al llarg dels segles.

El tercer germà del Guillem era Bernat Mulnell, àlies deç Grau. El canvi de nom es va produir en entrar en possessió del mas Mulnell de Vallformosa, per via de casament amb Francesca, la pubilla. Això deuria succeir poc abans de 1389, perquè aquell any el Bernat es va declarar vassall i va jurar fidelitat al Prepòsit de la Seu de Manresa, que tenia el domini senyorial sobre els masos del terme de Vallformosa.

El seu fill va ser anomenat Bernat Mulnell, qui va morir jove deixant una nena petita, la Margarida. L'avi es va haver de fer càrrec de la nena. El 1408 el Bernat Mulnell va rebre del seu germà Jaume 7 lliures i mitja, per raó d'un censal. El 1426, el Guillem i el Bernat van rebre allò que el germà canonge els havia deixat en herència, i el 1437 ja figuraven com administradors de la fundació de les donzelles casadores. Aquest darrer document pot ser important perquè hi figura un fill del Guillem, el Vicenç del Grau.

De Vicenç del Grau hi ha força documentació, però s'ha de contemplar amb reserves, perquè hi va haver altres persones anomenades igual, relacionades amb les masos Boixeda i Grauet. Una recerca més aprofundida sobre Vicenç del Grau es podrà llegir en un article titulat "Els origen del mas Grau" que apareixerà properament. En aquest article també s'hi trobaran les referències més antigues del nom Grau a Fals i la possible relació entre els masos Grau i Grauet.

Possiblement el successor del Guillem va ser Maties Grau, encara que de moment no hem trobat l'enllaç que validi la suposició. A partir d'ell el mas serà conegut com el mas del Maties Grau, en contraposició al mas veí, denominat mas del Sebastià Grau (ara Grauet). Del Maties se sap que el 1457 era viu, però el 1459 la seva muller Maria ja figurava com a vídua seva. Aquell 1459 la Maria, en qualitat d'usufructuària i mestressa, va pagar a Domingo Canet, paraire de Manresa, 5 sous d'un cens que gravava una peça de terra al Coll de la Figuera.

Un any després, la Maria surt en companyia del seu fill Maties Grau, que és aleshores major de 15 i menor de 25 anys. Malgrat l'edat, el Maties ja actua com hereu. El Maties va heretar un mas a Joncadella anomenat Todela, i el 1460 el va vendre per 55 lliures a Bernat Bastardes, àlies Besora. Aquest Bernat provenia de la casa Bastades de Fals i havia entrat per matrimoni al mas Besora de Joncadella. Al peu de l'acta de compravenda hi surten Francesc Grau, oncle patern, Bernat Grau, germà, i Joana, germana. Tots ells van donar el seu consentiment.

El 14 d'agost de 1475, Maties Grau va signar capítols amb Càndia, filla de Joan Oller i Caterina, propietaris del mas Oller de Manresa. El dot va ser de 12 lliures.

Es coneixen alguns dels negocis portats a terme pel Maties. El 1477 va cobrar 23 florins del traginer Francesc Cases, per l'intercanvi que havien fet entre una mula negra del Grau i una mula de color grogós del Cases. Uns mesos més tard, el Maties va llogar per cinc anys el mas de les Valls, situat a Monistrolet. El mas li va llogar l'Abat del monestir de Sant Llorenç del Munt, que era l'administrador dels béns del difunt Joan Valls, àlies Comallonga, el darrer amo del mas. En la cessió es fa notar que el mas es troba completament arruïnat a causa de la guerra. Es tractava de la desastrosa guerra civil catalana, que va provocar grans destruccions de masos i collites, i que va afectar especialment aquella zona.

L'abril de l'any següent el Maties va comprar per 24 lliures el mas Franqueses de Castelltallat. Estava sotmès al domini dels Cardona, a qui pagava un cens anual d'una gallina i quatre quartans de civada. Uns anys després es va fer amb el mas Rourich de la Costa de Collbaix, al terme de Manresa, l'actual mas Morera. El va comprar a Joan Major, del mas Major de Manresa, però es veu que van tenir diferències entre ells i el 1481 van nomenar àrbitres per mirar de superar el conflicte. No va ser cosa fàcil i les raons es van anar allargant fins que el 1492 va dictar sentència el batlle de Manresa.

El 1494 es va casar Eulàlia, filla del Maties i la Càndia, amb Gabriel Oller, un parent del mas Oller. Els joves van recollir les 13 lliures del dot i es van establir al mas Cirera de Rajadell, mas que avui es denomina Massana.

Dona vella (gravat)

El 1496 el Maties va quedar a deure 14 florins d'or a Pere Torra, àlies Ferrer, per la compra d'una euga de pèl castany i el 1499 en va pagar 18 a Miquel Pujol, àlies Valldeperes, per una mula de pèl sard.

El Maties tenia un germà, el Bernat, a qui el 1503 va vendre el mas Rourich de la Costa, també dit Romaguera de la Costa. El preu de venda va ser de 45 lliures, una bona part de les quals no va anar a les butxaques del Maties, sinó a les dels creditors. Aquest Bernat es va instal·lar posteriorment al mas Cantacorbs de Fals, que va passar a ser conegut com el Grau de Cantacorbs, tal com es pot llegir en la història de dit mas.

Aparentment, el Maties va enviudar de la Càndia i es va casar per segon cop amb una dona dita Agnès. El 1509 el Maties ja era mort i la vídua Agnès va donar poders a un procurador per defensar els seus interessos.

El successor va ser un altre Maties Grau, qui estava casat amb Antònia. La primera vegada que apareix com a hereu del mas Grau és el 1527, en la compra d'una mula negra que li va costar 6 ducats. El 1528 va comprar una altra mula, de pèl color de rata, per la qual en va pagar 16 ducats i 12 sous a Joan Coll, l'amo de la mula, mentre que el 1548 en va comprar una altra de color blanc a Francesc Puig, apotecari de la ciutat de Manresa.

Deuria morir jove, ja que el 1555 trobem actuant a Melcior Torreblanca i Pere Oliveres, pagesos de Fals, en qualitat de tutors dels pubills del difunt Maties Grau.

Mentre els fills no es feien prou grans, va caldre que algú tingués cura de menar la propietat. Entre 1557 i 1559 hi ha documentat que vivia al mas de Maties Grau, segurament fent de masover, un tal Joan de Fondera, un occità procedent del lloc de Banyeres de Bigorra.

El següent hereu va ser Joan Maties, o Macià, Grau, qui apareix per primer cop el 1562, reconeixent un deute de 6 lliures i 13 sous al mercader Francesc Casamitjana, per gènere comprat a la seva botiga. El 1565 el Grau va pagar 22 lliures a Joan Miquel, un emigrant francès, pel preu de venda d'un hort de 30 pams de llarg situat a prop del carrer d'Urgell de Manresa. Poc després va vendre un censal de 50 lliures a Joan Mas d'Artés, posant com avaladors als propietaris dels masos Grauet, Oliveres de la Costa i Campserver. El 1567, Joan Maties, fill i hereu de Maties i Antònia, va reconèixer a Pere Oliveres de Fals, Miquel Padró, i Pere Castell de Santpedor, els seus tutors, que estava satisfet de la forma en què havien administrat els seus béns durant la minoria d'edat. Donava per bo l'estat de comptes que li havien presentat, i renunciava a qualsevol reclamació futura.

No deuria tenir una vida excessivament llarga, perquè el 1579 Francesc Massana de Rajadell, constava que era el curador dels fills de Joan (Maties?) Grau, i administrador de la causa pia del Grau de Mallorca. En aquesta funció va pagar 7 lliures a dues noies que s'havien casat recentment, que hi tenien dret per ser de la parentela dels Grau. Una era l'Eulàlia, muller de Nicolau Puigros de Rubió, i l'altra era la Margarida, filla de Gaspar Torreblanca i Joana de Fals, i muller de Francesc Molins.

Després del Joan Maties va venir el Jaume Grau, suposadament fill seu, la biografia del qual es troba en la segona part de la història d'aquesta casa.

Mas Solà (ara Torreblanca)

El mas Solà tenia un estatus diferent de la majoria de masos del terme. Era un alou o propietat particular del castlà de Fals i estava lliure de pagar censos a la família Cardona. Segons la declaració o capbreu de 1313, el mas donava al castell de Fals 4 dotzens i mig de blat, mig d'ordi i mig de civada, i també un parell de gallines, en concepte de guiatge.

Sembla ser que aquest domini va ser venut pels Falchs a la poderosa branca Montconill de Manresa. L'agost de 1313, Sibil·la, vídua de Guillem de Montconill, va casar la seva filla Berengària amb Guillem de Morera, jurisperit de Manresa. El dot va estar d'acord amb la categoria social de les famílies dels contraents, 5.000 sous. En lloc de diners, la Sibil·la va donar a la filla i al gendre dos masos seus; un era el mas Valeriola de Manresa, i l'altre, el mas Solà de Fals. Posseïa els dos masos en "alou franc", és a dir, en tenia tots els drets i per ells no pagava censos a cap autoritat superior.

Tal com era costum fer en semblants casos, l'habitant del mas va haver de declarar-se vassall del nou amo. Així ho va fer "Ferrarius de Solano de mansi Solano Vallis Turriblancha de Falchs", qui va fer "homagium ore et manibus", o sigui, "homenatge de boca i mans" a Guillem de Morera, el seu amo a partir d'aquell moment.

Aquest Ferrer Solà, de la Vall de Torreblanca, estava casat amb una dona dita Berengona, i el trobem encara el maig de 1323 en motiu d'un préstec de 70 sous a Manresa. Ja era mort el 1347 quan es va casar la seva filla Berengona amb el sabater Berenguer Marquès. En el contracte matrimonial hi surten una colla de parents, la qual cosa ens permet afigurar-nos l'organigrama de la família. El Ferrer i la Berengona tenien quatre descendents; el Pere, el Jaume, la Maria i la noia que estava a punt de casar-se. La Maria devia ser la filla gran i feia parella amb un home dit Berenguer de Solà. El seu cognom original deuria ser un altre, però ja havia adoptat el nom del mas, com era costum de fer.

La Maria era la que dominava els afers del mas, com ho demostra el fet que va ser ella qui va pagar el dot de la Berengona i els drets legitimaris dels seus germans Jaume

i Pere. Aquest Pere va marxar de casa el 1348 en casar-se amb Ròmia, filla de Guillem d'Alzina, hereu del mas Soler de Sant Martí de Torruella.

Homenatge de boca i mans

El desembre de 1329 Berenguer de Solà va pagar al capellà Francesc de Vilar la meitat dels 100 sous deguts pel seu sogre Ferrer, ja difunt. El 1348 va comprar a crèdit 4 lliures de bri de safrà a Galzeran Marfany, a qui va prometre que cobraria per la fira de Sant Andreu de l'any següent. Era un home de paraula, perquè així va ser. El Berenguer i la Maria tenien una filla, dita també Maria, que estava casada amb un home que va adoptar el nom de Jaume de Solà. Es deuria fer il·lusions d'esser la pubilla, però sembla ser que més tard va arribar un xicot, el Bartomeu, que estava predestinat a ser l'hereu.

El 1352 el Berenguer ja era vidu i ho va ser uns quants anys, si més no, fins l'abril de 1364 quan va signar un reconeixement d'un deute de 50 sous de tern al costat del seu fill i successor Bartomeu de Solà.

El Bartomeu va aparellar-se amb Francesca i va engendrar, que sapiguem, el Pere, el Galzeran, el Berenguer i la Constança. El 1395 el Bartomeu va pagar els darrers 100 sous que devia als descendents del mercader Francesc de Far. El 30 de desembre de 1398 (1399 segons el calendari de l'època, que canviava d'any per Nadal), el Bartomeu va posar el seu fill Berenguer, que comptava uns 14 anys, a aprendre l'ofici a casa de Joan de Vilarasa, espaser o fabricant d'espases. El contracte d'aprenentatge tenia una durada de cinc anys, al final dels quals el mestre espaser havia de donar a l'oficial una gramalla de drap de llana, valorada en uns 13 sous, i un lot d'eines. La llista de les eines de l'ofici d'espaser és interessant, però alguns noms en llatí són incomprensibles. Entre d'altres, hi havia una raspa, un martell, un brunyidor, un guarnidor i un coltell (ganivet) de tallar corretges.

El 1406 la Francesca va ser protagonista d'un curiós contracte. Va prometre als administradors de la Confraria del Sant Esperit de la Seu de Manresa que traginaria amb els seus animals la calç d'un forn del mas Molins de Sant Martí de Torruella fins a la casa dels calciners de Manresa. El preu del transport es va establir en 24 lliures i 4 sous, pagats en tres terminis. Cal aclarir que la Confraria del Sant Esperit agrupava als adobers i cuireters de la ciutat, i la "calcineria" era el lloc on s'estovaven les pells amb calç viva per tal d'adobar-les i convertir-les en cuir. Sorprèn que fos la Francesca qui tractés aquest negoci, en una època on el paper de les dones era més aviat minso, però segurament se li havia mort el marit i exercia de cap de casa.

La filla Constança es va casar dos cops; el 1408 amb Joan d'Aguileras, un fill del mas veí d'Aguileres (ara Campserver), i el 1411 amb Berenguer Ferrer de Monistrol. El seu dot va ser de 30 lliures, un "arquibanc", una flassada i algunes peces de roba blanca. Per tal d'evitar que els diners es malgastessin, el contracte obligava als nuvis a invertir les 30 lliures del dot en una propietat immobiliària.

El 18 de febrer de 1409, els germans Pere, Galzeran i Berenguer Solà, Pericó Trull de Fals, i 10 joves més de Súria, Santpedor, Callús i Manresa, van donar poders de procura a un tal Antoni Sabater, per tal que aquest acordés amb un capità de nau el trasllat del joves a la illa de Sardenya, formant part de l'estol que properament havia de participar en la guerra contra els sards i altres enemics del senyor Rei. És un fet recollit en els llibres d'història de Catalunya que aquell any Martí el Jove, fill únic del rei Martí l'Humà, va atacar l' illa de Sardenya, la qual s'havia revoltat i estava en mans de Brancaleone Doria i els seus aliats genovesos. Les naus catalanes van vèncer l'esquadra genovesa en la batalla naval de Sanluri. Dissortadament, uns dies després, el 25 de juliol, va morir d'unes febres Martí el Jove, deixant la corona catalana sense descendència i a les portes d'una crisi successòria de tots coneguda.

Res no sabem del paper que van fer els germans Solà en aquesta jornada tan victoriosa per les armes catalanes, però donem per suposat que es van batre amb coratge al costat del seu capità. Del Berenguer no en tenim cap més notícia, però el Pere i el Galzeran van tornar vius a Fals. El Pere es va quedar a casa en qualitat d'hereu, mentre que Galzeran va marxar-ne el 1412 en casar-se amb Joana Fructós, de Manresa.

El Pere de Solà es va casar primer el 1404 amb Constança, filla d' Antoni Llobet, l'amo del mas Llobet de Sant Joan de Vilatorrada, la qual va venir dotada amb 600 sous. El 1406 va reconèixer al seu sogre que ja havia rebut d'ell 100 lliures del dot promès. Quan va enviudar, el Pere va fer segones núpcies amb Ròmia, una noia del mas Miquel de Rajadell. Aquesta li va donar una colla de fills; el Pericó, el Joan, la Maria Anna, la Marieta, la Mateua i l'Angelina.

El 1412 el Pere va comprar una mula negre als mercaders Bernat Seguí i Bernat de Grimosachs. No va pagar les 15 lliures i mitja al comptat, sinó que va diferir els pagaments uns mesos. Van avalar el crèdit el seu germà Galzeran i el seu veí Guillem de Torreguitzana. El 1418 el Pere va ser un dels avaladors de l'arrendament de les rendes del castell de Fals.

A continuació va venir Pericó o Pere de Solà. El 1436 va acceptar ser fidemissor o avalador d'un deute de Salvador de Torreguitzana. El 1441 va confessar que devia 88 sous al beiner (fabricant de beines d'espasa) Jaume Marfà. Aquell any mateix va morir, sent el seu fill i successor Joan de Solà, qui va haver d'intervenir en una disputa amb Valentí Torras, del mas de les Torres de Joncadella, a qui

reclamava 6 florins per un ajust de comptes d'una certa quantitat de blat i unes bèsties grosses.

El 1444 hi va haver una altra disputa que va enfrontar els homes del mas Planell de Sant Amanç (actual mas Viladés) amb Joan Solà i una colla de parents. En la treva que van signar davant de l'autoritat hi trobem a Galzeran Solà, treballador, i els seus fills Bartomeu, barber, i Nicolau, teixidor. Aquests Solà s'estaven a Manresa, però és probable que haguessin nascut a Fals.

El 8 d'abril de 1451, el Joan va presentar-se davant del procurador de Pere Joan ça Trespiera, natural de la parròquia de Sant Pere de Ferrerons, que tenia el domini del mas Solà, per tal de complir el tràmit de retre-li vassallatge. Segons la fórmula ritual, el Joan va declarar que era "home seu, propi, natural, habitant i afocat al mas Solà", li va fer homenatge de boca i mans, i va jurar sobre els Quatre Evangelis que seria bo, legal, fidel, i que li pagaria tot allò que era de consuetud.

El 1456 va comprar un mul negre i el 1459 un altre de pèl de color "sard". Aquest segon va costar 29 florins i el Joan es va comprometre a pagar a terminis, de quatre en quatre mesos, posant en garantia dos muls, el que havia comprat, més un altre que tenia a casa. El 1461 Joan de Solà va vendre's un mul a Pere Picalques, àlies Campserver, de Sant Mateu. Per l'animal n'hi va donar 21 florins al comptat, però el pagament dels 7 florins restants es va anar allargant tant, que un any més tard el Joan va donar poders a Manuel Puig, teixidor de cànem de Manresa, per reclamar en nom seu els diners de deute.

El Joan estava unit amb Angelina, qui li havia donat dos descendents, el Joan i la Francina. L'Angelina venia del mas Puig Oliver de Fals i segurament n'era la pubilla. El 1466 va tenir una forta disputa amb Jaume Andreu Trull sobre la possessió d'aquest mas, i malgrat que van nomenar mediadors, el conflicte no es va resoldre i es va arrossegar a la següent generació.

El 1467 el Joan va fer testament. Aleshores constava que era habitant a Manresa, on potser s'hi havia refugiat per por, com tants altres pagesos, fugint de la inseguretat que provocava la guerra que devastava el país. Va nomenar hereu el Joan, i si fallava ell, la Francina. Deurien ser menors d'edat, perquè va designar tutors seus a Aldonça, vídua de Bernat deç Clerga, i a Maurici Pahissa.

El juny de 1476, ja morts el Joan i l'Angelina, el jove Joan va renunciar als drets que havia heretat de sa mare sobre el mas Puig Oliver a favor d'Aldonça, vídua del mercader Bernat deç Clerga i cosina de sa mare. Va renunciar a canvi que l'Aldonça es fes càrrec de la Francina, la germana del Joan, i la mantingués durant sis anys a casa seva. La noia faria les feines domèstiques i al cap dels sis anys rebria una gratificació de 13 lliures, que li servirien de dot. Si la noia marxava abans d'hora, només en rebria la meitat.

El 1484 es va casar la Francina amb Antoni Cadavall, un jornaler del lloc de Buades. El germà Joan Solà va prometre-li 17 lliures, posant com a fermança al mercader Maurici Clerga. Aquest era fill i successor de l'Aldonça i va afegir al dot 13 lliures més, en compliment del tracte abans esmentat. El pagament del dot el va assumir Antoni Torreblanca, el qual tenia empenyorat el mas Solà al seu favor.

Mules (pintura)

Ens falten els detalls concrets, però sembla evident que en aquesta època els darrers descendents dels Solà havien alienat una part del seu patrimoni a favor de la família Torreblanca.

Un altre document, datat el març de 1493, va també en aquesta direcció. És una procura que va fer Joan Solà, hereu del mas Solà de Fals, habitant a la parròquia de Santa Eulàlia de Pallejà, a favor de Maurici Clerga, perquè aquest pugui, en nom seu, tractar els assumptes relatius a l'arrendament del seu mas i llevar-li l'empenyorament.

En tot cas, Antoni Torreblanca, l'hereu del veí mas Torreblanca (ara Oms), ja constava el 1501 que era l'amo del mas Solà. Un segle més tard, el nom tradicional de Solà seria substituït per l'actual de Torreblanca, tal com es pot llegir en la primera part de la seva història publicada en aquesta revista.

La guerra del francès

La crema d'uns quants folis de paper oficial, marcat amb el segell de Josep Napoleó, a la Plaça de Manresa el 2 de juny de 1808, va desencadenar una sèrie de fets de gran transcendència pels habitants de la comarca. L'exèrcit francès, vencedor de tantes batalles importants, no podia tolerar la humiliació i es va disposar a donar una lliçó als rebels. Però el destacament que van enviar a castigar als manresans es va trobar al Bruc amb la sorpresa que tots coneixem. La Junta de Defensa de Manresa va demanar auxili als sometents de tots els pobles i poblets de les rodalies, i aquests van acudir a la crida sense fer-se pregar, perquè la mala fama dels gavatxos s'havia escampat i, qui més, qui menys, tenia ganes de pellingar-ne algun.

Les batalles del Bruc i els altres fets d'armes que van protagonitzar els sometents van ser glosats pels historiadors de l'època, que van veure en la resistència dels patriotes el súmmum de les virtuts ancestrals de la nostra nació. Després de la retirada dels francesos, hi va haver picabaralles a l'hora d'adjudicar-se'n el mèrit, sobretot entre Manresa i Igualada, la qual cosa va propiciar que es recopilés tota la documentació generada durant els anys de la guerra, documentació que es conserva als arxius. Allà s'hi pot trobar informació sobre el paper què va fer

Soldats francesos (pintura)

cada poble, els diners que van pagar per mantenir l'esforç bèl·lic, i els noms dels joves que van ser quintats per formar l'exèrcit regular que havia de plantar cara als invasors. Hi ha força informació sobre Rajadell, Monistrolet, Aguilar de Segarra, etc, però, dissortadament, no hi ha res de Fals. El motiu rau en el fet que en aquell temps els territoris del Ducat de Cardona pertanyien a la Corregidoria de Cervera.

Malgrat l'escassetat de proves, no hi ha dubte que el sometent de Fals va ser present a les jornades del Bruc, i coneixent el caràcter de la seva gent, no tenim cap dubte que es van comportar amb valentia.

Mentre els sometents mantenien la posició del Bruc i guardaven un perímetre defensiu que arribava a les envistes de Barcelona, calia aprovisionar-los amb aliments i munició. Hem recollit tres documents referents a aquests temes.

El primer és una carta que s'ha conservat a l'arxiu del Grauet, degut a que aquell any el batlle del poble era Josep Grau.

El 18 d'agost de 1808, el Batlle de Fals, els dos regidors, i els propietaris Vicenç Massana, Ramon Sagristà de la Gabriela, Francesc Jaumeandreu, Antoni Monconil, i Pelegrí Casas, del mas Serra, van enviar una carta de queixa a la Junta Suprema de Cervera. Després de deixar clar que estaven compromesos en la defensa de la Religió, de la Pàtria i de l'estimat Rei Fernando, van exposar que la Junta de Manresa els havia portat a pasturar els bous que servien per alimentar els homes del sometent. Els bous de Manresa es menjaven tota l'herba i no en deixaven per les ovelles i els bous dels propietaris de les terres. El cas més dramàtic era l'heretat Massana, que havia quedat arrasada, perquè hi havien posat 31 bous. El greuge encara era major, perquè: *... dichos vezinos tienen presenciado que dichos bueyes se venden en la carniseria de Manresa à todos quantos acuden à comprarlos, y si los somatenes quieren comer buey lo deben de comprar, como sucedió à los somatenes de ese termino quando estaban apostados en can Masana, y tal vez no sea interés de los ganaderos y Comissionados. En quanto a lo que pide la Junta de Manresa que los ayudemos con los somatenes, decimos que siempre que se nos ha insinuado de que havia necesidad, se ha tocado à somaten y se han presentado con las armas se han encontardo en este termino, y se han apostado los somatenes en donde se ha mandado ...*

Queda provat doncs, que el sometent de Fals va participar activament en la defensa de la terra. Hi ha un indici sobre un que podria haver estat el cap del sometent; el jove Benet Bastardas. El 1909 el seu nét va rebre de mans del president del Govern, don Antonio Maura, una medalla commemorativa de la participació del Benet en aquells fets heroics.

El 6 de juny de 1808, la Junta de Manresa va lliurar al sometent de Fals 5 plecs de 10 cartutxos, procedents dels molins de pólvora de la ciutat. Cada plec costava 4 rals.

El 12 de setembre de 1810 es va trametre al Batlle de Fals la següent carta datada a Cardona: *De ordre del Sr Governador de esta Plasa se mana à las justicias dels pobles del marge, que lo dissapte dia 15 dels corrents, à las sis horas del matí, en casa Joan Escola, lo numero de bagatges majors ab bast que van notats en dit marge, quals deuran portar municions y seran pagats sens falta à son preu regolar, y en lo cas de faltar pagaran 10 sous de multa per cada un que faltara, y à mes la pena que apareguia a dir Sr Governador ...*

Al marge hi havia els pobles que depenien de Cardona amb el nombre de cavalleries que havien de subministrar; Súria (8), Fals (7), Fonollosa (3), Camps (2) i Castelltallat (8). La carta s'ha preservat al mas Boixeda, ja que el 1810 l'amo era el batlle de Fals.

La Comissió Militar, amb seu a Solsona, va notificar a l'ajuntament de Fals que el quinto que van enviar el 19 de maig de 1810 havia desertat i que l'havien de reemplaçar per un altre, sinó cada regidor seria castigat amb una multa de 500 lliures. El dia u d'octubre van contestar el batlle Anton Galí i els regidors Anton Monconill i Antoni Soler que no en sabien res, perquè les comunicacions estaven estroncades a causa de la invasió enemiga. Es van comprometre a designar un soldat substitut. La Junta General de Defensa s'havia proposat muntar un exèrcit amb soldats de lleva i s'havia assignat a cada població un nombre en funció dels habitants. Si el jove que sortia de la rifa no volia anar-hi, podia pagar-ne un altre que hi anés per ell. Els pobres només tenien el recurs de desertar.

Els manresans es van fer el pinxo desafiant als francesos, però ho van pagar car. Entre el 1810 i el 1812 les tropes van envair cinc vegades la ciutat, deixant-la bastant malparada. En una d'aquestes ocasions, els soldats van baixar de Calaf, on estaven aquarterats. Això va passar el 5 de novembre de 1810, una data que no oblidarien fàcilment els que ho van viure.

La divisió comandada per Macdonald estava formada per uns 1.600 cavalls i uns 10.000 infants. Va fer més mal que una plaga de llagostes, arrasant-ho tot per allà on passava. Els soldats van sortir de Calaf de matinada i a les vuit ja arribaven a Aguilar. A Rajadell van cremar i saquejar unes quinze cases, inclosa l'església. Una tercera part de la casa de Francesc Mirallas va quedar afectada per l'incendi. Al Dalmau van saquejar la casa i van calar foc a la palla. Tothom va fugir, però a la masoveria del castell hi van atrapar una dona amb el seu fill de 7 o 8 anys. Els gavatxos van cremar el nen viu i van violar a la mare. En l'informe

que va fer Joan Torra, el batlle de Rajadell, va avaluar les destrosses en 17.450 rals.

Abans d'arribar a Manresa, les tropes encara van destruir quatre de les cinc cases habitades que hi havia a Monistrolet. El rector d'aquesta parròquia se'n planyia, dient que si abans el terme era pobre, després de la passada dels francesos, era una misèria total. A Monistrolet van matar la vídua Agnès Alsina, van deixar mig morta a una altra dona, i van deixar "gravisimamente atropellada en su honestidad" a Margarida Quer. Els de Fals van estar de sort, ja que les tropes seguien la riera de Rajadell i les patrulles sembla ser que no van anar més enllà del Dalmau.

En aquesta època hi va haver al lloc del Grau de Fals un "hospital rural militar", segons una anotació en el llibre d'òbits de la parròquia de Monistrolet.

En una de les ocupacions de Manresa, possiblement la primera, es va establir un dipòsit de munició al mas Campcerver de Fals, des d'on s'aprovisionava els escamots que atacaven els gavatxos a la part del Pont Nou. Això se sap a rel d'un procés judicial que va tenir lloc a Manresa el novembre de 1815, un cop acabada la guerra. Va ser promogut per un tal Tomàs Prous, un fabricant de sabó coix, que pretenia que l'Ajuntament li reconegués els seus mèrits en la defensa de la pàtria. El seu advocat va dirigir el següent escrit al jutge:

(...) *en vista de los brillantes méritos y servicios de mi acendrado patriotismo la Junta Gobernativa de la presente ciudad (...) le confirió el empleo con comisión en forma para la custodia y distribución de municiones en una casa de campo vulgarmente llamada Camserver una hora distante de la misma ciudad en los críticos, arriesgados tiempos de estar los enemigos ocupandola; en cuya época no solo reconoció los puntos de defensa, y los de expeller el enemigo, sinó que también municionó y armó a varios individuos para maniobrar en la execución de sus bien trasados planes, a cuya continuación escaseandole la fuerza armada, y siendo más inminentes los riesgos de malograrse, perderse o robarse los efectos que estaban a su custodia, en las horas críticas de una larga tenebrosa noche anduvo trastornado, fatigado, afanado, apurado proporcionando por aquellas montañas las asemilas que pudo conseguir de los azendados aldeanos de las casas solariegas del termino de Fals, con cuyo motivo, y el de no alcanzar aquellos esmeros, hechó mano de personas que cargasen con las municiones restantes hasta ponerlas a salvo ...*

Un dels testimonis citats a declarar a favor del saboner va ser Ventura (Bonaventura) Espinalt, l'amo de Campcerver.

Per finançar la guerra va caldre mobilitzar els recursos econòmics del país. El clergat va ser el primer d'apuntar-s'hi, ja que consideraven als francesos impius i enemics de la religió. La fama se la tenien ben guanyada, perquè a l'hora de saquejar no respectaven ni les esglésies ni els béns eclesiàstics. La Reverenda Comunitat de Santpedor va ser l'encarregada de recaptar les aportacions dels capellans de la comarca. El rector de Fals va donar tres duros i una pesseta.

La Junta Superior de Defensa va emetre una ordre el 27 d'octubre de 1810, que establia les bases per fixar unes quotes mensuals a cada població. A l'arxiu de Cervera hi ha part de la comptabilitat de la Corregidoria. El poble de Fals pagava el 1810 en concepte de "capitació" 24 duros cada mes. El 1811 la quota es va apujar fins a 36 duros, el mateix que Fonollosa, mentre que Camps només n'havia de pagar 16. També es va fixar una contribució en espècie, concretament de blat, mongetes i aiguardent. El 1811 Fals va lliurar una rova i 9 lliures d'aiguardent, valorat en 3 duros, 4 rals, i 20 maravedís.

Les contribucions es repartien entre els propietaris. Així, l'abril de 1811, cada casa de Fals va haver de donar 3 pessetes pel sometent.

Per altre part, les autoritats compensaven als pobles que tenien despeses extraordinàries per raó de la guerra. El desembre de 1810 es van pagar a Fals 12 lliures i 15 sous per les despeses dels soldats que havien passat o fet estada al poble. El 1811 van enviar des de Cervera 15 lliures i 9 sous per pagar les "quinzenes" al sometent del poble. Aquell any, Fals va rebre en total 239 duros de la tresoreria de la Corregidoria.

La Guerra del Francès, com totes les guerres, va ser molt negativa, a causa de la pèrdua de vides humanes, del cost de les tropes i de les destruccions de collites i hisendes. Va provocar una gran crisis econòmica i un augment desmesurat dels preus dels aliments bàsics. Per exemple, el blat es va arribar a pagar a 24 duros la quartera. La carestia i la misèria van afectar més a les classes més desfavorides, tal com ho reflexa la mortalitat extraordinària d'aquell període. L'orgull nacional va sortir reforçat perquè l'invicte exèrcit napoleònic es va trobar entrampat en una guerra de guerrilles que no controlava, i al final, va haver de girar cua i tornar-se'n a casa. Encara que la realitat és que van ser els fracassos en els fronts europeus els que van obligar als francesos a replegar-se.

Enguany s'han fet diversos actes per celebrar el dos-cents aniversari de l'inici de la Guerra del Francès (a Espanya coneguda com "Guerra de la Independencia") i aquest article és la nostra petita contribució a les celebracions. Volem fer constar el nostre agraïment a Pau Alegre Nadal, qui ens ha facilitat alguns dels documents utilitzats en la recerca.

El Pessebre Vivent

La tradició dels pessebres o representacions del Naixement és força antiga al nostre país. S'ha documentat que a la Seu de Barcelona el 1327 ja es va representar el naixement de Jesús i l'adoració dels pastors. En altres èpoques i en altres llocs s'han representat diferents tipus de drames sacres i pastorets.

Els estudiosos del tema semblen posar-se d'acord en el fet que la primera representació d'un pessebre vivent en un format més actual és la que va tenir lloc el Nadal de 1953 a Ardèvol, on els veïns i la canalla de l'escola es van disfressar i van fer un pessebre pels carrers del poble.

El 1955 es va fer una representació pública d'un pessebre a Engordany, a les Valls d'Andorra, promogut pel senyor Esteve Albert, qui és considerat el pioner i el divulgador dels pessebres vivents. La idea va tenir èxit i es va escampar per diversos poblets de les comarques de la Catalunya Nord, però va ser el pessebre de Corbera de Llobregat, iniciat el 1962, el que va popularitzar definitivament aquest tipus d'espectacles. El pessebre vivent de Corbera, tal vegada per la seva proximitat a Barcelona, ha tingut sempre un èxit extraordinari. Es diu que l'han vist més de 800.000 persones. A l'actualitat es fan pessebres vivents a 68 pobles de Catalunya.

A Fals la idea de fer una cosa semblant va sorgir el 1976 en el si del grup de joves que s'aplegava al voltant del rector Lluís Solernou. Es va decidir representar els Pastorets per Nadal i, en no disposar de cap local al poble, es va haver d'habilitar un escenari dins de la mateixa església del Raval. Sobre uns cavallets es va muntar un entarimat de 7 metres d'amplada a la part de l'altar. En els pastorets hi van col·laborar 54 persones, essent els actors principals Josep Grau, en el paper de Rovelló, Lluís Solernou, Lluquet, Josep Terrades, Satanàs, i Josep Massana, Llucifer. La iniciativa va ser molt ben rebuda per la població i l'església es va omplir de gom a gom. El benefici econòmic va ser de 21.000 pessetes.

A l'any següent els organitzadors es van plantejar si era convenient repetir els pastorets o fer alguna cosa diferent. En una reunió que va tenir lloc a la cuina de cal Mestre el 28 de novembre es va acordar fer un pessebre vivent a l'aire lliure, a l'indret de les Torres de Fals. Es va fer una crida i van sortir moltes persones, de totes les edats, interessades en col·laborar, ja fos fent de figurants o bé ocupant-se de les tasques de l'organització. Es van repartir la feina i mentre els uns es dedicaven a preparar el vestuari, altres tenien cura de la il·luminació i l'acondiciament de l'escenari natural. El guió i els textos tenien un referent bíblic i van ser elaborats per Lluís Solernou. La majoria de les persones participants eren de Fals, però el mestre de l'escola de Rajadell va ser un dels promotors de la iniciativa i els alumnes de l'escola van participar massivament al Pessebre.

La primera representació es va fer el 24 de desembre de 1977, sortint de la missa del gall. Malgrat que a penes s'havia anunciat, la notícia havia corregut de boca en boca i el pessebre va congregar unes 600 persones. Aquest èxit tan inesperat va motivar que el dia u de gener es fes una segona sessió, que aquesta vegada va comptar amb la presència de gairebé 1.500 espectadors. Encara hi va haver una tercera representació el dia de Reis. Descomptades les despeses, a la caixeta va quedar un benefici econòmic de 103.000 pessetes. El Pessebre s'havia engegat amb bon peu i ningú dubtava que havia de tenir continuïtat.

En un principi s'havia pensat representar el pessebre a les Torres i dins del nucli antic de Rajadell, alternativament, però l'entorn de les Torres va semblar el lloc idoni i els organitzadors es van decantar per aquesta opció per a les futures representacions. Aquesta decisió va provocar el desencís del mestre i d'altres persones de Rajadell, que van deixar de participar-hi.

La segona edició va comptar amb moltes millores en els apartats d'escenografia i vestuari, es van preparar deu quadres o escenes i es van programar set sessions, repartides en sis dies. La participació va ser de 140 persones de Fals i Rajadell, es van vendre 3.482 entrades i es van fer uns ingressos nets de 382.000 pessetes. Aquest superàvit es va destinar a inversions pel mateix pessebre i a les obres del Casal de Fals.

A l'edició de 1980 el pessebre va passar a anomenar-se Pessebre Vivent del Bages, un reflex de la voluntat d'esdevenir un referent cultural d'àmbit comarcal. Amb motiu del desè aniversari es va editar un programa on hi constava una llista dels 206 col·laboradors del Pessebre. En la relació s'hi trobaven diversos exemples de famílies on hi participaven tres, i fins i tot quatre generacions, des dels vells fins a la canalla. En aquell moment el Pessebre comptava amb una presentació i 15 quadres, alguns d'ells estàtics, però la majoria dotats de moviment.

Des de l'estrena a l'any 1977, el Pessebre ha estat fidel a la tradició any rere any per Nadal, amb l'excepció de l'edició de 2001, justament l'any que es complia el 25è aniversari, quan es van haver de suspendre totes les sessions a causa de les nevades. El record de públic es va assolir l'any 1997 amb 5.551 espectadors, però en conjunt, la mitjana se situa al voltant dels 3.900. El nombre total d'espectadors va assolir el gener de 2007 la xifra de 119.447.

Per promocionar i anunciar el Pessebre, cada any s'ha fet un pasquí i un programa de mà. El disseny de la coberta ha anat variant, però durant moltes edicions va ser obra de l'artista manresà Josep Barés. El pròleg del programa s'ha encarregat a diverses personalitats del món de la cultura i la política. Entre les signatures es pot destacar a Miquel Martí Pol, poeta, Antoni Deig, bisbe de Solsona, Pere Casaldàliga, bisbe de Araguaia, Joan Rigol, Conseller de Cultura, Jordi Pujol, president de la Generalitat, o Sebastià Bardolet, Abat de Montserrat. Algunes d'aquestes personalitats, i d'altres igualment rellevants, han assistit a la representació del Pessebre.

El Pessebre ha estat reconegut en diverses ocasions amb premis i guardons d'abast comarcal i nacional. El 1991 va rebre el premi de Regió-7 en l'apartat d'arts escèniques, el 1992 el Premi Ateneus i el Premi Nacional de Cultura, atorgat per la Generalitat de Catalunya, i el 2001 el Premi Bagencs, de la Jove Cambra de Manresa.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Octubre de 2008, número 53
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
54
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
NOVEMBRE 2008, NÚMERO 54

Els orígens dels masos Grau

A Fals sempre ha sovintejat el cognom Grau. En endinsar-nos en la història més antiga, ens trobem que és gairebé impossible situar una persona en un mas en concret, perquè sempre hi va haver diversos masos anomenats Grau. Així, a finals del segle XV, hi havia a Fals tres masos que portaven aquest nom. Dos a la zona de l'església del Grau, més un tercer, dit Grau de Fontanet, que correspondria a l'actual mas Boixeda.

Aquest article és un intent d'ordenar la informació i assajar una classificació dels Grau per branques familiars, sovint seguint criteris onomàstics, si bé som conscients que els resultats no són prou satisfactoris i que romanen encara bastants incògnites per aclarir.

L'existència d'una casa al costat de l'església del Grau ja és evident en el testament de la vescomtessa Engúncia, fet el 1038, en el qual la senyora va llegar al monestir de Sant Pere de Casserres diverses possessions seves a Fals i a altres llocs. Entre les donacions hi figura: *"un altre alou que tinc al Grau, allà on hi ha situat l'oratori de Santa Maria, és a dir, el solell, amb els corrals i les cases, així com la sagrera del dit oratori, amb les terres i vinyes i l'olivar que hi ha sota la casa masovera, i una tona i un cup, tot plegat"*.

En la documentació notarial la referència més reculada sobre els habitants del lloc del Grau és del setembre de 1280, quan un Portell de Grau va quedar a deure 50 sous a un pagès de Monistrolet, per 4 quarteres de froment que aquest li havia venut. El 1284, Berenguer de Grau, fill d'Elisenda de Palou de Fals, va manllevar 7 quarteres de blat a Bernat Pujades de Rajadell. Per garantir el negoci va oferir-se Ramon de Grau de Fals. El 1285 Jaume de Lledó va reconèixer haver rebut de mans de Berenguer, Portell, i Ramon Grau de Fals 60 sous, que devien al Lledó Guillem de Grau i sa muller Elisenda. El desembre de 1286, Ramon de Grau, de Santa Maria del Grau de Fals, va comprar a crèdit un bou.

Veiem doncs, com des dels inicis coexisteixen diverses persones que duen el cognom Grau, i s'ignora si són parents, si viuen sota el mateix sostre o en cases diferents.

En el capbreu general de 1303 queda clar que hi ha dos masos, l'un a prop de l'altre. Hi ha el mas de Bernat deç Grau i el mas de Pere deç Grau. Aquest segon sembla més ric, ja que a més de les prestacions habituals, ha de donar

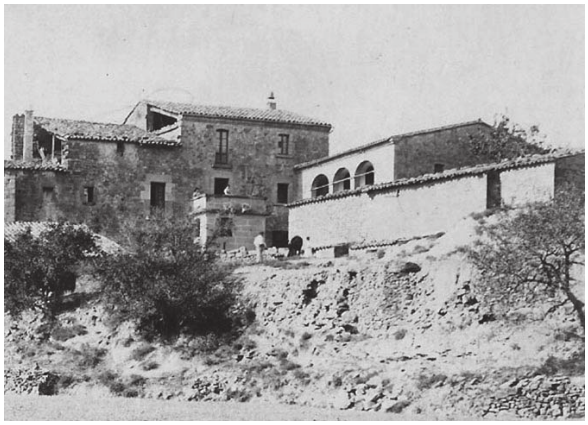

Vista general (1914)

cada any una mitgera de vi i tres fogasses "dinerals", i, un de cada dos anys, una "perna de carnsalada" de 7 lliures de pes. Així mateix ha de contribuir amb un cens d'una gallina per una casa que té dins del recinte del castell.

Hi ha una dada que sembla indicar que el Pere procedia de fora del terme i que havia adoptat el nom del mas; el 1304, Pericó Lobosa del mas Grau de Fals va deixar 110 sous al seu germà Guillem Lobosa, sacerdot. Aquest canvi de cognom no ha de sorprendre, ja que en aquell temps el cognom d'una persona no coincidia forçosament amb el del pare, sinó que, habitualment, hom era conegut amb el nom del mas on estava vinculat. El 1313 surt un Pere Grau fent de testimoni en una compravenda.

Uns quants anys més tard trobem de nou Pere Grau, però segurament no és el mateix d'abans. El 1342 és un dels caps de casa de Fals que van vendre un violari de 1.000 sous a Pere Montconill, mercader de Manresa. El 1346, Blanca, muller de Pere de Grau, amb el consentiment d'aquest, va nomenar un procurador per defensar els seus interessos en una venda que involucrava els masos Pujol i Cases de Súria. La Blanca era filla de Berenguer de Lledó de Fals.

Ens ocuparem ara de l'altre Grau. El 1317 signa com a testimoni Bernat de Grau de Fals. El 1319 fa tractes amb el jueu de Manresa Josep Baró sobre un préstec de 215 sous, a tornar quatre mesos més tard amb un "lucre" o interès de 12 sous. Sembla ser que el Bernat tenia dos fills, el Ramon i la Ròmia. L'octubre de 1323, Ramon de Grau, fill de Bernat, paga 50 sous a Ferrer de Senyos de Rajadell, en concepte dels drets de legítima de Ròmia, sa germana. El 1327 apareix Ramon de Grau, fill de la Ròmia i de Ramon d'Ulzina. Aquest Ramon, juntament amb el seu oncle Ramon de Grau, van vendre aquell any una peça de terra a

Maria de Valentines, la deodata que tenia cura de l'ermita del Grau. El 1342 el Bernat és difunt i el seu gendre també, però els fills Ramon i Ròmia encara segueixen vius.

El 1375 surt un Ramon de Grau, que certament no pot ser cap dels anteriors, perquè hi ha massa anys entremig, que anant amb uns pagesos de Rajadell va ser empresonat a Manresa i el blat que portava confiscat per les autoritats municipals. Hi ha bones raons per creure que aquest Ramon pertanyia a la família que posseïa el mas Grau Gros o del Maties Grau, tal com s'explica en l'apartat dedicat a aquesta casa.

Prenem ara un altre cap de fil de l'embolicat cabdell dels Grau. El març de 1421, Bernat deç Grau va reconèixer al seu cunyat Pere de Vilanova, de Monistrolet, haver rebut d'ell el dot de la Maria, muller del Grau i germana del Vilanova. L'abril del mateix any, el Bernat va llogar per 5 anys el mas Morera (la Torre actual) a la Constança, vídua de Bernat ça Morera. Del lloguer en quedaven excloses les vinyes i els arbres fruiters. El gener de 1422, el Bernat va arrendar més terra, concretament el mas Prat (la Gabriela actual). Va llogar aquest mas per 6 anyades a la Violant, vídua de Galzeran des Prats. Veiem doncs, com era habitual que les vídues amb fills petits haguessin de llogar les terres, ja que no tenien recursos per menar-les pel seu compte.

El 1431, Bernat de Grau, del mas Grau de Fals, va comprar un mul al mercader Bernat deç Clerga pel preu de 16 lliures i 8 sous. Es va pactar dividir el preu en tres pagaments.

El 1452 es va acordar el casament entre Simeó Elies, fill de Montserrat Elies, amo i propietari del mas Elies de Sant Pau de la Guàrdia de Montserrat, amb Joana, filla de Bernat Grau i Caterina. Tenim el dubte de si és el mateix Bernat, ja que el nom de la muller no coincideix, clar que es podria tractar d'una segona muller. El dot va ser de 30 lliures, amb la clàusula següent: *... empero ab tal vincle e condicio que sí, ço que deu no vulla, la dita Johana morra sens infants, o ab infants nengun dels quals no vinga a edat de XVIII anys, que les dites XXX lls e joyes, tornen al dit donador, o a qui ell volra...* Com a fermança o avalador del pagament del dot, el Bernat va posar al seu germà Vicenç del Grau.

Arribem així a un personatge envoltat de misteri, ja que en ell conflueixen les històries de les diverses branques de la nissaga Grau. El principal problema és que segurament no parlem d'un sol Vicenç, sinó de diverses persones que porten aquest nom. Fins i tot a la mateixa època hi ha un Vicenç del Grau que habitualment resideix a Manresa, però que és fill de Fals.

El 1451 es van fermar els capítols matrimonials entre Eulàlia, filla de Bernat Galí de Salelles, propietari i senyor del mas Calvet de Sant Salvador de Guardiola, amb Vicenç del Grau, fill de Bernat del Grau i Caterina. Per dot, els Galí va fer donació perpètua del mas Calvet a la seva filla. El Grau va aportar un capital de 35 lliures al mas Calvet. Si el document anterior no ens enganya, aquest Vicenç es germà de la Joana i nebot de l'anterior Vicenç, el germà del seu pare.

En una treva de 1454 hi surten tres germans Grau; Bernat i Vicenç Grau de Fals i Guillem Grau de Santpedor, a més de Salvador Grau, àlies Caus, d'Aguilar, i Vicenç del Grau, de Guardiola.

Hem recopilat abundant informació sobre les activitats del (dels) Vicenç del Grau entre els anys 1437 i 1489. El més significatiu és:

(1437) Entre els signants d'una treva que afecta a molts pagesos de la zona hi ha Vicenç del Grau de Fals.

(1451) Pere Corts deu a Vicenç del Grau de Manresa, que abans fou del terme de Fals, 16 florins d'or d'Aragó per una mula.

(1452) Càndia, vídua de Vicenç de Grau de Fals, àlies Sagristà, com a mestressa i propietària del mas Sagristà de Vallformosa, demana un permís al noble Joan Eimeric, senyor del mas Sagristà.

(1452) Bernat Figuera, metge de Manresa, compra a Vicenç del Grau de Fals un bou, de color quasi blanquinós, pel preu de 15 florins. El mateix dia el metge es ven un esclau de raça negra de 28 anys d'edat, que es diu Nicolás, al cavaller Bernat de Peguera per 40 lliures.

(1453) La senyora vídua de Galzeran Montserrat de Sentmenat arrenda durant 3 anys a Vicenç del Grau els censos i delmes del terme de Fals que pertoquen als Sentmenat, pel preufet de 120 lliures.

(1456) El noble Eimeric de Sallent reconeix a Vicenç del Grau, qui es va encarregar en el període comprès entre el 1550 i 1554 de la recaptació dels rèdits del terme del castell de Sant Mateu, que li ha satisfet fins el darrer sou el preufet que havien pactat. També el Vicenç passa comptes amb la vídua de Joan de Gaver, el senyor feudal de Sant Mateu.

(1458) El Vicenç, en qualitat de patró i administrador de la Causa Pia creada pel venerable Jaume del Grau de Mallorca, assumeix un censal de 16 lliures d'un tal Pere Mosqueroles de Sòller.

(1477) Pere Basora, originari del mas Basora de Joncadella, i Vicenç del Grau, de Santa Maria del Grau de Fals, nomenen àrbitres per resoldre el desacord que tenen pels drets de la difunta Joana, germana del Vicenç. El Basora és capellà a Barcelona, però abans de fer-se capellà havia estat l'home de la Joana Grau

(1489) Pere Lledó de Cerarols, Pere Vila de Súria, i Càndia, muller de Pere Coma de Santpedor, que en primeres núpcies fou muller de Vicenç del Grau de Fals, són els marmessors del testament d'Isabel, la qui havia estat dona de Pere Vila. La Isabel era filla de Vicenç del Grau i Càndia, i neboda de Pere Lledó. Els marmessors van reconèixer que Francesc Palomes del Grau els havia pagat una part del dot (de qui?), que estava garantit pels béns del mas Grau de Fontanet.

Aquest darrer document fa referència, sens dubte, a la branca dels Grau que es va instal·lar al mas Fontanet (actual Boixeda), que durant aquella època va rebre el nom de Grau de Fontanet. El Francesc Palomes era en realitat un Grau, ja que els seus pares eren Vicenç del Grau i Margarida. Per altra banda, sembla prou probable que el Vicenç Grau que administrava la Causa Pia del Grau de Mallorca fos un dels antecessors del mas del Maties Grau. I tampoc es pot oblidar que un Vicenç Grau i Joana eren els pares de Sebastià Grau, el que va donar

nom al mas del Sebastià Grau. És per això que hem afirmat que al voltant d'aquest personatge/personatges hi pivoten les històries de les famílies dels tres masos esmentats.

També volem consignar l'existència d'una altra persona que de moment no podem ubicar. Podria ser la clau de les moltes incògnites plantejades en aquest trencaclosques familiar. El 1455, Pere de Coll de Fals va vendre a Joan del Grau una peça de terra, dita el Camp de Sant Martí, que estava envoltada per honors del Joan Grau per tot arreu, menys per una banda que afrontava amb honors de Bernat del Grau. El 1460 apareix de nou aquest Joan del Grau, comprant un mul, a mitges amb Pere Puig de Fonollosa.

Pel final hem deixat la pregunta de si els masos Grau i Grauet tenen un origen comú, tal com insinua la veu popular. Un punt a favor d'aquesta hipòtesi és la distribució actual de les terres de les dues finques, que sembla el producte de la divisió d'una propietat major. Però els fets històrics recollits fins ara indiquen que les dues cases es van desenvolupar separadament, si més no a partir del capbreu de 1303, però cal contemplar la qüestió amb cautela, perquè algunes èpoques de la història de les dues cases són confuses i admeten moltes possibilitats.

Mas Torreblanca (ara Oms)

L'antic mas Torre Blanca (ara Oms) era un alou lliure i franc de la família Falchs, la qual cosa significa que no estava sota el domini del Vescomte de Cardona. Una possible interpretació d'aquesta situació peculiar seria que els Cardona haguessin renunciat als seus drets a favor dels Falchs a canvi d'una compensació econòmica, o que els haguessin cedit com a recompensa per algun favor rebut.

Les antigues cròniques recorden com el cap del llinatge dels Cardona havia format part de la host dels Comtes de Barcelona en motiu de diverses expedicions militars contra el territori dels sarraïns. En tals ocasions, el noble demanava la col·laboració dels seus cavallers, que acudien al seu costat armats i acompanyats dels seus servents. Si la campanya militar resultava positiva, el noble repartia una part del botí entre els seus fidels, en forma de moneda o de terres. Fent córrer la imaginació, podem creure que l'alou de Torreblanca va ser concedit a un membre de la família dels castlans de Fals com a premi a la seva participació a la guerra.

Un pergamí de l'arxiu Sentmenat recull una sentència arbitral, datada el 3 de febrer de 1302, que afirma que la casa de Torreblanca és un alou de Guillem de Falchs, en contra de les pretensions de Ramon Folch, vescomte de Cardona. El gener de 1314 el vescomte va donar permís al seu castlà per fer les obres i l'ús que en volgués de la casa de Torreblanca. Una altra prova la tenim en el testament que va fer el 1348 el cavaller Bernat de Falchs (...) *et dimito eiusdem Bartholomeo, filio meo fur( ) que sup( ) domum et massos de Turriblancha, quis et qua( ) habeo per alodio libero et francho inffra dicti castri de Falchs, et omniam alia bona meam et jura que habeo inffra terminos dicte castri et in valle turri blancha ...*

La menció més antiga dels pobladors d'aquest mas és un *Bernardus de Turre Blancha* que apareix com avalador d'un contracte matrimonial registrat pel notari Ramon de Sala el 1252. El 19 de les kalendas de setembre de 1281, Guillem de Torreblanca, fill de Joan, es va casar amb Maria, filla de Guillem de Torreguitzana, qui va dotar la filla amb 800 sous. El Guillem va afegir 400 sous al dot de la seva dona. L'enllaç va ser doble, perquè al mateix temps Guillem de Torreguitzana es va casar amb Elisenda, una germana del Guillem Torreblanca. Les terres del mas Torreguitzana termenejaven amb les de Torreblanca, però ja fa segles que aquesta casa va enrunar-se i la seva localització és incerta.

Vista actual del mas Oms

El 1281 Guillem de Torreblanca es declara home propi i vassall de Bartomeu de Castellolí. Aquest noble havia heretat la castlia de Fals del seu avi Bernat de Falchs. Posteriorment adoptaria el cognom Falchs.

En el capbreu de 1303 hi ha dos masos que corresponen a aquesta denominació. Són el mas de Guillem de Torrablanca, que paga a Bernat de Falchs dos parells de gallines, vuit dotzens de blat, mig d'ordi, i mig de civada, i el mas que fou de Bernat de Torrablanca, que paga quatre dotzens i mig de blat, mig d'ordi i mig de civada.

El 1310, Ròmia, muller de Bernat de Torreblanca, i el seu fill Berenguer, van confessar davant notari que havien manllevat per un any 20 sous a Bonafilla, muller de Vidal Astruch, jueu de Manresa. El 1314, Pere de Torrablanca deu a Guillem Morrall 56 sous, dels 66 que valia un bou que li havia comprat. L'avalador del deute és Berenguer de Torreblanca, però no hi ha cap indicació del parentesc entre els dos. El 1335 és el mateix Pere qui surt fent la funció d'avalador del deute.

El 1320, Berenguer de Torreblanca i la seva dona Elisenda van tenir tractes amb el jueu Maimó Cerç, posant com avaladors al seu germà Jaume de Manresa i a Pere de Torreblanca de Fals. El 1326 va manllevar a un altre jueu del call uns diners i gairebé en va haver de tornar el doble,

perquè va trigar quatre anys a fer-ho. El 1337 els amos de Torreblanca van donar 70 sous al Jaume, segurament en concepte de drets de legítima. El 1343 Berenguer de Torreblanca i Pere d'Aguileres van rebre en comanda 110 sous de Guillem Ferrer, mercader manresà.

El 1324, Ferrer de Torreblanca, habitant a Manresa, reconeix deure 84 sous a Berenguer Torreblanca, de Fals, fill del difunt Bernat, qui havia estat el germà del Ferrer. El 1325, el Ferrer es va casar amb Sibil·la, filla de Jaume d'Artés (difunt), la qual va aportar al matrimoni una casa al carrer del Forn Nou de Manresa. En els capítols s'especifica que el Ferrer és fill de Guillem de Torreblanca (difunt) de Fals.

El Ferrer no va fruir gaire temps de la vida marital, ja que va morir al cap d'un any, sense deixar descendència. Va deixar els béns al seu germà Pere de Torreblanca de Fals, juntament amb l'encàrrec de restituir el dot a la Sibil·la, cosa que el Pere va fer el 1326. A finals de 1334 un pagès de Sant Mateu va transferir a Pere de Torreblanca el dret de cobrar uns diners a Pere de Cabreres, un de Sant Mateu que aleshores havia anat a viure a Fals.

El 1337 apareixen uns altres membres de la família Berenguer de Torreblanca i la seva dona Elisenda van demanar en préstec 70 sous a Jaume, un germà del Berenguer que s'havia establert a Manresa. El 1344 surten de nou els mateixos personatges, i a més, un fill del Berenguer i l'Elisenda anomenat Ferrer. La repetició de noms embolica molt la genealogia de la família.

El novembre de 1353 trobem que el possessor del mas Torreblanca és Guillem Aguileres, l'amo del mas Aguileres (ara Campserver). Com a tal va haver d'assumir el pagament dels 310 sous que el difunt Ferrer de Torreblanca havia quedat a deure al mercader Guillem Vilella. Probablement el mas passava per hores baixes i havia estat empenyorat a l'Aguileres.

El febrer de 1368 Berenguer de Torreblanca i la seva dona Francesca va rebre de Bernat de Campserver de Sant Mateu una certa quantitat de moneda d'or bona, estimada en 34 sous catalans. El Berenguer va garantir el préstec amb els seus béns i la seva dona amb el dot. Un document del maig del mateix any ens aclareix la filiació d'aquesta parella. Berenguer de Torreblanca, fill de Ferrer, va reconèixer al seu sogre Pere ces Cayllonardes, del mas Font de Fals, que aquest li havia pagat 50 sous, part del dot de la Francesca.

El mas Cayllonardes, escrit de vegades Cayronardes o Calonardes, encara surt esmentat a començaments del segle XVI com una possessió del mas Gabriela. Per altra banda, el mas Font va esdevenir rònec i molts anys després es va ajuntar amb les terres del mas Massana.

El 1372 el Berenguer i la Francesca van rebre en comanda 12 lliures i mitja de Francesc Ferrer de Manresa. La comanda era un préstec de diners per portar a terme algun negoci, una part dels beneficis del qual eren per la persona que deixava el capital.

Però en aquesta època hi ha més persones de Fals que porten el cognom Torreblanca i no les podem relacionar amb els anteriors. El 1329 tenim a Berenguer de Torreblanca signant un aval. El 1343 el mateix va reconèixer davant d'un notari de Santpedor deure 110 sous al mercader Guillem Ferrer. El 1358 encara no havia pagat.

El 1335, Ramon de Torreblanca, fill de Bernat, difunt, es casa amb Sibil·la, filla de Berenguer Salellas del Mas, de Manresa. Com a dot, el pare dona a Sibil·la el mas Puig Oliver de Fals. Aquest mas havia estat cedit a Berenguer Salellas per Maria Puig Oliver, una parenta seva que era vella i no tenia descendència.

Entre els anys 1394 i 1411 hem arreplegat onze referències de Ferrer de Torreblanca. En cinc casos són vendes de mules, però hi ha dos documents més interessants.

El juny de 1402 Joan Sala Bernada, d'Artés, va renunciar a favor del Ferrer els drets que tenia sobre el mas Torreblanca i altres béns heretats de Berenguer de Torreblanca, i els drets de legítima d'Elisenda, àvia del Sala Bernada. Va renunciar a canvi d'una compensació econòmica de 15 florins d'or.

L'abril de 1411 Ferrer Torreblanca va donar permís a Guillem de Comajoncosa i altres blanquers de Manresa d'utilitzar durant tres anys un forn de calç situat a la Riera de Fals. Per cada quartera, mesura de Manresa, que fabriquessin li havien de pagar 5 diners.

Aquest conjunt de referències del cognom Torreblanca, que abracen el període comprès entre finals del segle XIII i la primeria del XV, no permet establir una relació successòria entre els diferents individus. A partir d'ara la situació es clarifica i ens veurem en cor de proposar una genealogia.

El 1423 Bernat Mulnell, de Vallformosa, va donar a Tomàs de Torreblanca, amo del mas Torreblanca 100 sous, com a complement del dot de Margarida, muller del Tomàs i neboda del Mulnell. S'especifica que la Margarida és filla de Martí ça Pobla i Ròmia, de Súria. El Tomàs apareix en tres documents entre els anys 1442 i 1451. En aquesta darrera data era encara viu, ja que va ser un dels avaladors de la compra d'un mas per part d'Antoni de Comallonga de Sant Mateu.

El 1453 consta com a difunt en els capítols matrimonials que es van pactar entre Joan Morera, teixidor de Manresa, i Margarida, filla del Tomàs i de la Margarida, aquesta encara viva. En faltar el pare, van ser els germans de la núvia Antoni i Valentí qui van encarregar-se de donar les 10 lliures del dot. En el dot s'hi va ajuntar a més els 7 florins que un menestral de Manresa devia a la noia en concepte de soldada.

Antoni de Torreblanca va ser l'hereu del Tomàs i el següent amo del mas, tal com es pot llegir en la primera part de la història del mas Oms.

La matança

En una economia de subsistència no és factible criar un porc, perquè aquest animal fa la competència directa amb l'home pels mateixos aliments. Abans un pagès empobrit no podia permetre's el luxe de nodrir un porc amb farinetes, glans o cols, mentre els seus propis fills es morien de gana. No era el cas de les cabres i gallines, ja que l'alimentació d'aquests animals no representava cap

Socarrat i net

disminució dels recursos aprofitats pels humans.

El moment de plantejar-se l'engreix d'un porc era quan el pagès aconseguia un lleuger excedent en la producció agrícola del mas. Aquest animal, del qual s'aprofita tot, li subministrava llavors vianda i greix, dues matèries molt difícils d'aconseguir directament de la natura. A més a més, es coneixien tècniques de conservació que permetien emmagatzemar la carn durant mesos en reserva per les èpoques de carestia. Això no era possible amb les carns d' oví o d'aviram, que només es consumien en moments puntuals, normalment en motiu de celebracions. Amb la introducció del porc en la dieta, l'alimentació de la família millorava i, en conseqüència, les probabilitats de sobreviure.

El primer indicador de la presència del porc al terme de Fals el tenim en el capbreu de 1303, en el qual hi consten 11 masos que donaven de cens cada any al castlà una "perna de carnsalada" de vuit lliures de pes. Durant els anys de la fam, la cria del porc es deuria reduir a la mínima expressió, però amb la recuperació dels masos al segle XVI es van tornar a omplir les corts.

Quan es va instaurar el cadastre el 1716 es va fer un recompte del bestiar que hi havia als 19 masos i masoveries del terme. Hi havia en total 35 porcs d'engreix, 6 truges, i 12 porcells. De les 18 cases del cadastre de 1752, 15 tenien porcs a la cort. La majoria de cases en tenien dos, però a la Gabriela n'hi havia quatre. En total hi havia declarats 31 porcs d'engreix. A començaments del segle XIX el nombre de cases va augmentar espectacularment amb l'arribada de moltes famílies de parcers. Aquests eren més pobres que els propietaris i no es podien permetre tenir un porc, però un segle més tard, amb el progrés econòmic, es va arribar al punt que no hi havia casa que no matés un o dos porcs. Normalment eren pel consum propi, però de vegades eren per vendre. El 1916 es va vendre un porc viu al preu de 11 rals per lliura carnissera, i el 1928 se'n va vendre un altre al preu de 25 pessetes la rova.

Els porcells es compraven habitualment el gener o el febrer al mercat que es feia a la Plaça dels Infants de Manresa. Primer se'ls donaven farinetes de "mayuelo", unes segones molt fines. Més endavant menjaven calderada feta amb farina d'ordi, segones de blat, faves, cols i, en general, totes les triadures i restes vegetals de la cuina. Quan ja passaven dels 40 kg, se'ls afegia farina de blat de moro, un pinso que els engreixava fins arribar a pesar uns 100 o 120 kg. El que interessava era que tingués una capa ben gruixuda de cansalada. El procés d'engreix durava deu mesos o més.

La matança se solia realitzar en ple hivern, començava de fosc, cap a les sis del matí. Es llogava el matador i la mocadera i venien parents i amics a donar un cop de mà als de casa. El matador ficava el ganxo a la boca del porc i li travessava el paladar. Els esgüells de la bèstia despertaven a tot el poble, que comentava, mira ja maten el porc a cal tal. Amb l'ajuda de dos homes, que subjectaven les potes del darrera, el matador ajeia el porc sobre dues portadores, i aleshores, amb el ganivet més esmolat dels que duia al sarró, feia un sol tall, net i precís, al coll del porc. El doll de sang es recollia en un gibrell i la mocadera parava la sang, es a dir, la remenava enèrgicament per evitar que es coagulés. De la primera sang, se'n reservava un cassó per fer la sang cuita. Si el tall havia estat correcte, el xiscles i les espernegades del porc cessaven al cap d'uns pocs minuts, ja totalment escolat.

Es procedia llavors a socarrimar-lo per deixar-lo pelat i ben net. El matador canviava l'orientació del ganxo i el feia sortir pel nas, aleshores es posava el porc sobre dues pedres ben grosses i a sota s'hi encenia un foc de botges, o argelagues, o sarments. Calia que cremessin amb una flama viva. S'havia de moure i girar de tots cantons, de manera que tot el pèl es socarrimés, evitant que en algunes parts la pell quedés crua o en altres massa cremada.

Amb aigua calenta, escalfada prèviament a la caldera, es procedia a ensabonar-lo o rascar-lo amb una pedra rugosa, que podia ser de pedra tosca o pinyolenca, o bé un tros de teula. S'acabava de deixar ben pelat amb la peladora, una ganiveta plana ben esmolada.

Les eines del matador

Es preparava llavors un jaç a terra amb branques de boix o mata i es posava el porc sobre una escala de fusta aguantada sobre les dues portadores. Se li tallaven els peus i, girat bocaterrosa, es procedia a tallar-li la part de dalt del cap. El cap es guardava sobre una pedra fins el final de la matança.

El matador li feia aleshores la clenxa, un tall longitudinal per l'esquena al llarg de la columna vertebral fins a la cua. Amb l'ajuda de dos ganxets, units amb una cadeneta d'una anella, s'eixamplava el tall, i es tallaven les costelles, arran d'espinada, amb una destraleta esmolada. Aquesta

El primer tall

operació, igual que les altres que seguirien, requeria molt bon pols, ja que un tall desviat o massa profund podia esguerrar la feina.

S'extreia l'espinada sencera, que posteriorment es trossejava i salava. Els ossos, amb la mica de carn adherida, eren un dels ingredients de l'escudella que es menjava al llarg de l'any.

Mentrestant s'havia fet l'hora d'esmorzar. La mestressa de la casa baixava amb grans plates de mongetes, amanida de ceba, els cuits de sang, fetge o galtes, i els "costillons" fregits. Els "costillons" eren considerats la part més gustosa del porc. A l'esmorzar no hi faltava un porró ple del vi negre de la darrera collita.

Ara tocava separar de les vísceres del porc la part toràcica de la part intestinal, operació delicada, ja que hi havia el risc de foradar per accident els budells, plens de porqueria. Un cop tallat un bocí molt petit de magre entre la freixura i els budells, s'alliberaven aquestos i es deixaven caure a la budellera, una panera de vímet coberta amb un drap de bri.

Es continuava traient la feixura amb el canó de respirar, el cor, la llengua, els lloms i les costelles. Després d'eliminar la bossa del fel, el fetge se separava junt amb la melsa, i s'embolicava tot amb un tel de greix molt fi que es trobava al "panxot". A prop del fetge hi havia el sagí, una acumulació de greix molt fi que s'utilitzava per fer llard. Després de treure totes les peces restava únicament la cansalada.

A ran de l'aparició de la triquinosi, a la dècada dels 60 es va fer obligatori portar una mostra dels teixits del porc a cal veterinari, perquè l'examinés al microscopi. La mostra es prenia de dos llocs diferents, una al costat del fetge, l'altra al cap. Les mostres de Fals es baixaven habitualment a Sant Joan, a la consulta del veterinari Espino.

A mida que el matador anava tallant les diferents parts, els homes i dones de la casa s'ocupaven en descarnar els ossos sobre una taula coberta amb unes tovalles de bri. Al mateix temps, la mocadera desfeia els budells amb unes tisores i els netejava a consciència amb aigua calenta a la bassa. Algunes mocaderes feien "rebudell", és a dir, desdoblaven alguns seccions del budellam. Un cop nets, la mocadera els rascava amb un ganivet i els deixava una estona en remull amb suc de llimona i taronja, per treure'n la mala olor.

La major part de la carn i el greix es trinxava amb la màquina de trinxar, que funcionava amb una maneta i a base de suc de mongetes. La carn trinxada es posava en gibrells de terrissa o de zenc i s'amania amb sal i pebre, llesta per embotir. En aquest moment es feien els tastets, per veure si la barreja estava al punt. Es fregien a la paella i s'acompanyaven amb bons tragos de vi.

Es feien els embotits amb la mateixa màquina, canviant les ganivetes per una peça en forma d'embut. Mentre un girava la maneta, la mocadera omplia els budells i els deixava sobre la taula, on els ajudants procedien a lligar-los amb un fil d'empalomar o de cotó. D'embotits se'n feien de diverses menes. Per la llonganissa d'assecar es triava la carn més magre i encara es feia escórrer el suc dins d'un drap lligat o una escorredora. La botifarra blanca crua tenia més proporció de greix, mentre que la botifarra negra es feia amb la sang del porc.

Per altra banda, hi havien els bullits de la caldera. Una grossa caldera d'aram, de 20 o més litres de capacitat, es posava al foc ja de bon matí. S'hi bullia el cap del porc i altres parts, com les cotnes de la cansalada, la freixura, la careta, o el cor. Amb aquest material es feien uns embotits especials utilitzant el budell més ample o bisbe. A la caldera s'hi bullien també els bulls blancs o negres.

Havent acabat, quedava un brou molt substanciós, que s'utilitzava per fer sopes. Sobre el brou surava una capa gruixuda de greix o llard, que es retirava amb una escumadora.

La matança durava moltes hores i s'acabava de fosc. Era una diada esgotadora, però també era una festa que s'esperava amb delit tot l'any mentre el porc s'anava engreixant.

La clenxa

L'endemà de la matança encara quedava feina per fer. S'escalfava en un perol el sagí i part de la cansalada. La part blanca era el llard i el que quedava eren els greixons. El llard era molt important per què servia per confitar moltes parts del porc. Es fregien lleugerament les costelles, el llom i altres coses, i es guardaven amb llard desfet en recipients de terrissa o tupines. S'hi solia afegir una mica d'oli, per que no es tornés ranci al cap d'uns mesos.

La cansalada es tallava en dues penques i es portava les golfes sobre un llit de boixos. Per conservar-la, se la recobria de sal gruixuda durant uns quinze dies. Llavors es

La mocadera

rentava i es penjava d'un clau d'una biga del sostre. No era habitual, però de vegades es guardava algun pernil. Aquest també es cobria de sal i es deixava unes 5 o 6 setmanes amb una pedra pesada a sobre, per esprémer tota la sang. Prèviament, calia tibar la vena principal, coneguda com el nervi del pernil, perquè del contrari s'hi podia ficar alguna mosca saballonera i espatllar la carn. Un cop curat, es deixava el pernil unes hores en remull, s'espargia amb pebre, i es deixava penjat perquè s'assequés. El pernil es podia encetar al cap d'un 7 o 8 mesos.

Una figura clau en la matança era el matador. A cada poble hi havia sempre un o més homes que en sabien. Era un ofici difícil, perquè calia força per tractar amb una truja enrabiada de més de 100 quilos i destresa per tallar la carn amb mà de cirurgià.

A Fals es recorda a Francesc Fàbrega Casas, conegut com el Xisquet de la Creu, perquè el 1932 va comprar la casa del Joan de la Creu. El Fàbrega era un matador excel·lent i mestre d'altres. Havia après l'ofici de jove a Sant Joan, una època que va treballar a l'obrador d'una carnisseria.

Després d'ell van venir Rossendo Ballonga Torras, habitant de cal Colom Vell, Valentí Vila Garrigó de ca l'Agustí, Josep Vilà Perramon de cal Regueret, i Ernest Morros Parés de cal Gaietano de la Creu. Actualment només queda en actiu el Valentí de ca l'Agustí, però la manca de joves interessats en l'ofici i les normatives que regulen el sacrifici del bestiar fan preveure que la matança tradicional té els dies comptats.

L'economia de la parròquia de Fals

Els orígens de la parròquia es remunten, com a mínim, al gener de 1026, quan surt esmentada per primera vegada l'església de Sant Vicenç, en el testament de Bremon de Cardona. Al llarg de la seva dilatada història, la parròquia ha passat per alts i baixos, seguint els avatars de la fortuna del poble. Quan les coses anaven bé, la gent s'enriquia i feia generoses donacions a l'església. Llavors es feien obres i millores i el rector prosperava. Quan arribava la crisi, els ingressos de la parròquia se'n ressentien.

Quan això succeïa, s'exhortava al poble a practicar la caritat cristiana. El 1778 el Visitador episcopal va fer llegir des de la trona el següent text: ... demanem se esforcian en quant pugan socorrer tant urgent necesitat, que axis poden esperar abundancia de blat en sos graners y de vi en sos sallers, en esta vida, y al mateix temps lo premi de la eterna gloria en la altra ...

En general, la de Fals no ha estat mai una parròquia rica, com aquelles que disposaven de molta terra i abundant població, però tampoc ha estat de les més miserables. Els seus ingressos provenien de diverses fonts; el cobrament dels delmes i primícies a què estaven obligats tots els pagesos del terme, les parts de les terres pròpies, el rendiment dels préstecs o censals, i les almoines dels fidels.

El delme era la desena part de totes les collites. Es pagava en espècie o en l'equivalent monetari. Als orígens, la primícia era una oferta dels primers fruits de la terra i els animals de l'estable, però més tard es va quantificar en el 3% del delme. A més dels delmes, els pagesos encara feien més aportacions a l'església. Per exemple, al segle XVIII, la casa de Torreblanca pagava anualment 2 sous en diner a la Confraria de Sant Vicenç, 4 quartans de xeixa en concepte de "caritat", 3 quartans de blat pel "conreu", i dues quartes per la "passió". El 1787, Vicenç Massana, l'Obrer d'aquell any, va recaptar de cada casa 4 lliures d'oli per mantenir encesa la llàntia que cremava perpètuament a l'altar del Santíssim.

El rector normalment s'estalviava la feixuga feina de passar, casa per casa, a cobrar, i arrendava els ingressos de la parròquia a un particular per un preu fix. Hem trobat que el 1569 Joan Orús, rector de Fals, va arrendar per tres anys al capellà Pere Freixen els delmes, primícies i parts de les collites que pertocaven a la parròquia pel preufet de 180 lliures. Les rendes van augmentar en la mateixa mesura que el progrés econòmic del poble; així, el 1593 Jeroni Gallart va arrendar al seu nebot els fruits de la parròquia durant quatre anys per 260 lliures. El 1610 ho va fer a un sacerdot de Manresa per tres anys i 450 lliures, i el 1607 uns blanquers de Manresa, li van donar 270 lliures per l'arrendament d'un any. No hi havia cap mas de Fals que tingués un rendiment semblant.

Moltes persones, veient la mort imminent, deixaven en el testament diners a l'església per celebrar misses per la salvació de l'ànima. El capital resultant d'aquests aniversaris perpetus no es guardava sota una rajola de la rectoria, sinó que la parròquia actuava una mica com la banca actual; feia moure els diners que tenia en dipòsit, deixant-los a aquells que en tenien necessitat. Quan els pagesos de Fals o de fora necessitaven diners per pagar algun deute, venien a la parròquia un censal, operació que comportava pagar anualment una pensió del 5% del capital manllevat.

Els rectors portaven una comptabilitat escrupolosa de les finances de la parròquia en el Llibre o Llevador de Rendes. No es possible consultar cap llibre d'aquests de la parròquia de Fals, ja que van desaparèixer amb la resta

Rector (gravat)

de l'arxiu a l'incendi provocat el juliol de 1936, de manera que no podem saber la quantitat de gra que els pagesos donaven cada any a l'església, ni els rendiments dels censals. Però en un informe intern del Bisbat del segle XVIII es van estimar les rendes de la parròquia de Fals al voltant de les 1.000 lliures.

L'administració dels béns i rendes ordinàries de la parròquia anava a càrrec del rector, però existia un organisme, format per seglars, que s'ocupava de les despeses extraordinàries; l'Obra de l'església. Els Obrers eren escollits, de dos en dos, cada any el dia de la festa de Sant Vicenç. Eren els encarregats de recaptar fons pels projectes de millora, ja fossin en l'edifici o en els ornaments. Portaven un llibre comptable, supervisat pel rector, i en el moment de la renovació de càrrecs s'aprovaven els comptes de l'exercici. A Fals, els Obrers es confonen sovint amb els administradors de la Confraria de Sant Vicenç, ja que tots els parroquians eren membres d'aquesta Confraria.

Els administradors de Sant Vicenç arrendaven les terres de Sant Vicenç i la masoveria de la Mongia i es feien càrrec de les despeses del culte, com per exemple cera, oli, roba i altres ornaments litúrgics. Els fons de l'Obra o de la confraria es dipositaven en una caixa forta que tenia dos panys. Una clau la custodiava el rector, l'altra, els Obrers. La relació entre el rector i els administradors no era sempre una bassa d'oli; de vegades es barallaven pels diners, com va passar en un cèlebre enfrontament que va protagonitzar el rector Feliu a mitjans del segle XVII i que va acabar als jutjats.

Durant les celebracions, els fidels donaven almoines als diversos "bacins", en forma de xavalla o de pa. Els Obrers llavors es venien el pa que s'havia recollit, tal com mostra un document de 1582: ...joannes torra et joannes sagrista alias gabriel, obres lo any present de la Iglesia de Fals, en dit nom arrendam a vos domingo aguila, serraller, ciutada de Manresa, tot lo pa que proveira del bassi de les animes y de la obra y de la lluminaria, ques aplegua en dita Iglesia, de temps de un any, comensant lo diumenge prop passat y finira lo dia de St Joan, y asso a rao de v sous la roba de pa, pagadors de tres en tres diumenges lo que haura llevat...

El 1702, el rector, els Jurats de Fals i els Obrers van arrendar durant un any la meitat del pa del bací de les Ànimes a Josep Gossart, pagès de Manresa, i l'altra meitat a Josep Andreu, teixidor de lli, a raó de 10 sous la rova. Aquest arrendament és una mostra del subtil equilibri de forces que regulava el funcionament de la parròquia, ja que per un cantó hi trobem el rector i els Obrers, i per l'altra els Jurats, els representants polítics de la comunitat.

De tant en tant, es presentava al poble el recaptador d'alguna institució o obra pia, demanant una contribució. El 1726, davant de la porta de l'ermita del Grau, el Baciner va donar a l'aplegador de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, una lliura i 14 sous, provinents del bací de l'ofertori, i el 1743, una lliura i 7 sous, que es van treure del "caixó de Fals".

Passava sovint que els pagesos s'endarrerien en les contribucions a l'església. Donada tal situació es podien aplicar dues mesures; l'excomunicació del morós o l'embargament de béns. En el primer cas, el rector el posava en evidència davant de tothom a la missa dominical, l'apuntava en el "Llibre d'Excomunicats", i no podia assistir a missa ni rebre sagraments. En el segon cas actuava el Batlle, fent empara de la collita després de la sega. No sempre s'arribava a mesures tan dràstiques. Així, en la visita pastoral de 1685, es va recomanar als Obrers que, per facilitar el cobrament dels endarreriments de l'oli de la llàntia del Santíssim, s'exigís als pagesos que cada any paguessin l'anyada actual i una de vella, fins a fer net.

La capacitat econòmica de la parròquia va anar minvant a partir del segle XIX, sobretot a partir del moment en què l'Estat modern va abolir les contribucions en espècie. El sosteniment del culte es basa actualment en les donacions dels fidels. Actualment un Consell Parroquial format per seglars, l'equivalent de l'antiga Obra, té cura de l'economia de la parròquia, juntament amb el rector. Un percentatge dels ingressos s'envia al Bisbat de Vic i amb la resta es paguen les despeses de funcionament.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Novembre de 2008, número 54
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
55
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
DESEMBRE 2008, NÚMERO 55

Mas Lledó

El primer habitant del mas Lledó (ara Serra) del qual en tenim notícia és Balaguer de Lledó. Aquest estava unit amb una dona anomenada Geralda i el gener de 1278 van concedir la mà de la filla Elisenda a Berenguer Vidal de Salelles. Els pares del noi li van fer donació del seu mas, que era conegut amb el nom de Santa Cecília, amb el compromís de fer-se càrrec i dotar les seves tres germanes solteres. La noia Lledó va rebre un dot de 1.200 sous de moneda de Barcelona.

El Balaguer tenia un fill dit Guillem, qui el 1285 va cobrar unes quantitats de diners que tenia deixades a dues persones diferents. Hi havia en aquell temps un altre home que duia el mateix cognom, però no se sap el grau de parentesc. Es tracta de Pere de Lledó, qui el 1282 va ser afavorit amb un llegat de 12 diners en el testament de Joan de Valleriola de Manresa.

Trobem el Balaguer a Fals fins el 1286, quan va signar un document confirmant els drets que tenia un tal Cervera de Lledó sobre una part del mas Lledó. Sembla ser que el tenien a mitges, ja que cadascun d'ells havia de pagar una mesura i mitja d'oli a l'Abat del monestir de Sant Benet, que en tenia la senyoria.

Per una acta notarial de 1285 sabem que Cervera era fill de Berenguer de Lledó. Potser era el Berenguer que el 1280 va aconseguir l'arrendament dels censos que recaptava la parròquia de Fals

En la relació dels masos de 1303 hi surten un "alberch dez Lado" i un mas de "Cervaria del Lado". El primer paga els mateixos censos en espècie que solen pagar els altres masos del terme, és a dir, els feixos de llenya, palla i herba, la gallina per Nadal, el parell d'ous per Pasqua, vuit diners en concepte de "anyell", una bèstia de dos o tres anys un cop cada quatre anys, i també la prestació personal d'una jornada de jova i una de tragina tots els anys. El mas Cervera del Lledó fa les mateixes prestacions anteriors, i a més, un dotzè i mig de blat, mig dotzè d'ordi i mig de civada.

Antic corró de pedra

Les ressenyes que vénen a continuació, ordenades per dates, deixen entreveure dues branques diferents dels Lledó de Fals .

Trobem un pagès que porta el nom de Berenguer de Lledó en cinc documents datats entre els anys 1296 i 1317. Aquest, sembla ser, estava casat amb Alamanda, i tenia una filla, la Blanca, i dos fills, el Bernat i el Berenguer. La Blanca es va casar amb Pere de Grau, de Fals, i el 1347 va vendre's els drets que havia heretat del seu pare sobre els masos Pujol i Cases de Súria.

El successor del Berenguer va ser Berenguer de Lledó, que estava casat amb Sibil·la. El 1337 el Berenguer (fill) ja era mort, i la seva vídua Sibil·la va fer algun negoci en companyia del seu gendre Guillem, el qual havia adoptat el cognom Lledó en entrar al mas del seus sogres. Un document de 1340 ens aclareix la filiació del Guillem. Guillem de Coll, de Rajadell, de present habitant al mas Lledó de Fals, va satisfer 34 sous, dels 84 que li havia deixat, a Guillem Camp de Manresa. Per altra banda, la Sibil·la, juntament amb el seu fill i hereu Ramon de Lledó, va cedir a un creditor part del dret de cobrar els 2.700 sous que els pares de la Sibil·la, Ramon de Vilar i Ròmia, de Sallent, li havien promès de dot el dia que s'havia compromès amb Berenguer de Solà.

El 1340 Balaguer de Cortés, de Sant Martí de Torruella, actuant com a marmessor del difunt Berenguer Lledó, va restituir al procurador del Bisbe de Vic els masos Bertran i Coma, situats a Coaner, que posseïa el Lledó. El 1346 la Sibil·la i el seu fill Ramon de Lledó van reconèixer que Berenguer de Montconill, un acabalat burgès de Manresa, els havia deixar en dipòsit 10 quartans d'oli. El 1352, Pere de Lledó, un altre fill de Sibil·la i Berenguer, en virtut dels poders atorgats per sa muller Constança, aconsegueix cobrar 30 sous dels marmessors del Berenguer de Montconill anteriorment citat.

El 1353 sor Sibil·la de Lledó, monja del convent de Santa Clara, amb el permís de la superiora Ròmia de Ulzinelles, va rebre de mans de dos pagesos de Fals per encàrrec de Berenguer de Lledó i Sibil·la (els seus pares?) 300 sous, que eren de l'herència de l'avi Berenguer de Vila Gaià. En un altre document s'aclareix que Berenguer de Vilà Gaià

havia estat casat amb Alamanda, qui també havia estat muller de Berenguer de Lledó. Tot un embolic de família.

En aquest període surt un parell de vegades un tal Jaume de Lledó, però la seva relació de parentiu amb els anteriors és desconeguda. El 1320 Jaume de Lledó i la seva dona Ròmia van baixar al call de Manresa i van demanar un préstec de 60 sous a un jueu que es deia Salomon Vidal. Van signar com avaladors Berenguer de Lledó de Fals i tres persones més. El 1333 Jaume de Lledó, fill de Guillem de Torrecabrera, difunt, va pagar part del preu d'un ase que havia comprat a un manresà.

El 1359 la propietària del mas és Constança i el seu consort és Pere de Lledó. La parella va reconèixer que Guillem de Bellsolà, del carrer de Vilanova de Manresa, els havia deixat 90 sous. El 1369 Pere deç Lledó i quatre pagesos més del terme van rebre en comanda de la vídua del moliner Joan de Soler, de Manresa, 14 lliures, en moneda d'or, bona i de bon pes. El 1378 el Pere va vendre a Vidal ça Tosa de Callús oli per valor de 70 sous. El 1393 Pere de Rabinat, teixidor de Manresa, va cedir a Pere de Lledó tots els drets que tenia sobre el mas Fontanet de Fals (actual Boixeda). La darrera notícia del Pere és la compra que va efectuar el 1394 d'una mula valorada en 17 florins.

Entremig trobem a un Jaume de Lledó que el 1379 va donar 32 lliures a la seva filla Guilleumeta, vídua del paraire Jaume de Casanova, per concertar segones núpcies.

El maig de 1386 Bernat de Lledó va quedar a deure 22 lliures al mercader de Cardona Jaume de Cap de Bochs per una mula que li havia comprat. Van pactar que pagaria en quatre terminis iguals de 110 sous, el primer aquell mateix mes, el segon per la mare de déu d'agost, el tercer per sant Andreu, i el darrer per la festa de l'Ascensió. El 1399 surt el Bernat i sa muller Elisenda en una altra compra de bestiar. Els anys 1400, 1403, 1404, 1406 i 1412, el Bernat compra sengles mules. El 1407 va comprar una parella de bous. El 1410, un Bernat de Lledó, fill de Ramon de Lledó, es casa amb Caterina, vídua de Berenguer Oliveras de Manresa. El 1411 reconeix que la seva dona li ha satisfet els 300 sous que li havia promès de dot. El 1414 apareix un Bernat, oriünd de Fals, que habita a la "pobla" del Pont de Cabrianes. Qui sap si és el personatge anterior o un parent d'igual nom.

1412 Joan de Lledó i el seu fill Berenguer deuen a Pere de Capdeboch, mercader de Cardona, 15 lliures i 9 sous per una mula de color bai clar. El Joan ja havia sortit el 1.400 com a testimoni en una acta. Entre 1407 i 1416 trobem a Manresa un Jaume Lledó, casat amb Maria, que procedeix de Fals.

El 1416 Bonanat Comdals, del mas Comdals de Manresa, reconeix que Berenguer Lledó li ha pagat una part del preu d'una mula de color de pèl de rata, valorada en 19 lliures. El 1427 el Lledó va comprar un altre animal, que li va costar 16 lliures. Una acta notarial de 1447 recull el pagament que fa Berenguer Lledó de les 11 lliures del dot de la seva neboda Blanqueta. Anteriorment la Margarida, una altra neboda, s'havia casat amb Joan dels Arnaus. Aquestes noies eren filles del seu germà Bernat Lledó, que s'havia establert a Viladecavalls.

Entre 1426 i 1440 entra en escena Pere o Pericó de Lledó. Aquest havia entrat al mas Folquer de Sant Joan de Vilatorrada, en casar-se amb Joana, tal vegada la pubilla del mas. El 1437 va comprar en la subhasta dels béns del mas Folquer 7 moltons joves, 28 ovelles, 3 anyells i una cabra. Els moltons els va pagar a 4 sous i 6 diners per cap, i les ovelles a 2 sous i 2 diners. El 1440 Pericó de Lledó, fill de Pere, va heretar el mas Lienques de Sant Joan. Abans de prendre'n possessió va haver de retre jurament d'homenatge a la senyora Aldonça de Boixadors, que en tenia el domini senyorial.

I per acabar, deixem constància que el 1455 vivia a Fals un tal Francesc Lobosa, àlies Lledó. Deuria entrar al mas com a gendre, ja que alguns negocis els va fer conjuntament amb el seu sogre Berenguer de Lledó, com per exemple la mula que va comprar el 1458 al sabater Jaume Salom. El 1459 en va comprar una altra, de color negre, per la qual en va pagar 15 florins i mig. El 1460 va quedar a deure al rector de Fals 11 quartans d'oli i 8 florins en diner. L'oli era per la il·luminació de l'església i els diners per complir amb les últimes voluntats dels seus sogres difunts. El 1461 va acceptar un deute de 14 florins a Bartomeu Rovira, un dels pagesos de la sufragània de Sant Andreu, en concepte de blat, espelta i civada.

Després d'aquest període d'incerteses, arribem a finals del segle XV, quan els amos del mas Lledó eren Vicenç Lledó i la seva muller Càndia. Com a mínim, tenien tres xicots i una noia.

El Pere va marxar a Manresa, es va casar amb Celdònia i es guanyava la vida fent de traginer. El Gaspar va ser pagès, es va casar amb Joana i es va instal·lar al mas Carcoler (ara Perich) de Rajadell. El fill gran, i qui va heretar el mas, era el Miquel Lledó. Aquest, va estar casat primer amb una dona dita Joana, amb qui va tenir el Miquelot i la Caterina, però va enviudar i el maig de 1544 va posar-se d'acord per iniciar una vida en comú amb la Margarida, filla del propietari Joan Feixes, de Sant Martí de Torroella, i vídua de Francesc Besora, de Joncadella. La vídua va traspassar al Miquel 35 lliures que tenia posades al mas Besora, un cofre, una flassada, mitja dotzena de tovalloles noves i una "gonella" (una mena de brusa). El 1545, el Miquel i la Margarida van crear un censal de 40 sous de pensió, per pagar les 40 lliures que costava desempenyorar el seu mas Rubinat de Fonollosa. Poc després el Miquel va morir, deixant a dos infants menors d'edat. Deuria morir de repent, perquè la Cúria de Cardona va prendre la decisió de nomenar uns tutors pels menors. Els escollits van ser Valentí Montconill i Francesc Massana, de Fals, Salvador Montconill de Fonollosa, i Pere Lledó de Manresa.

La germana del difunt hereu, la Violant, va contraure matrimoni el 1550 amb Antic Ossol, fill de Valentí i Clareta, de Granera. Els tutors, que administraven el patrimoni de la família, van fixar un dot de 40 lliures a la Violant, tal com havia manat el seu pare, però com que no disposaven d'aquest capital, van concedir a canvi l'usdefruit del mas Lledó durant un període de 10 anys.

L'Ossol s'hi va instal·lar i sovintegen els testimonis de la seva activitat. Així, l'abril de 1552, va quedar a deure a

Joan Anglada, mercader de Manresa, 6 quarteres de blat. El mes d'octubre li va comprar un bou per valor de 9 ducats i mig d'or, i es va comprometre a donar un ducat al moment, dues quarteres d'oli, al preu de mercat, per Nadal, i la resta dels diners el dia de Santa Maria d'Agost. Es veu que traficava amb bestiar, perquè aquell mateix any va comprar a crèdit un rossí de pèl vermell per 12 ducats, una mula negra per 13 lliures, i va intercanviar una euga de pèl roig seva per un mul gris, i una somera seva per un mul de color castany. En les dues darreres permutes hi va haver d'afegir 12 lliures i 16 sous, i 7 ducats, respectivament.

La seva mare Clareta va venir a viure amb ell a Fals, i el 1552 van haver de pagar 12 lliures que devien per una compra feta uns anys abans d'un ramat de 28 cabres. El 1553 va llogar per dos anys una boïga a l'amo del mas Prat (ara Gabriela) i va arrendar per quatre collites un tros de la seva heretat, conegut com la "Plana Banosa", al seu veí Miquel Galí. Aquell mateix any va adquirir un pedrenyal, una arma de foc, a Antoni Maris, un metge de Manresa. Li va costar 6 lliures i mitja.

La situació del mas Lledó va donar un tomb el 11 de maig de 1553, quan es va acordar matrimoni entre la Caterina, la filla del difunt Miquel, amb el jove Pere Jaume Pontgrau, àlies Serra, vingut del lloc de Rocafort. Els curadors de la donzella van prometre un dot de 60 lliures i el pretendent va afegir-ne 30 al patrimoni dotal de la futura muller. També va pagar a l'Antic Ossol els diners del dot de la Violant, de manera que aquests van perdre el dret de posseir en usdefruit el mas. En penyora del dot de la Caterina i dels cabals que havia bestret, els curadors van oferir al Pontgrau el mas Lledó durant onze anys, si bé amb algunes condicions. Havia de mantenir al pubill Miquelot i no podia vendre ni empenyorar res, però si feia obres o millores, li serien comptabilitzades a favor seu.

L'Antic Ossol, la Violant, i el seu fill Francesc van marxar del Lledó el 1556, quan van llogar per quatre anys les terres i la casa del mas Torrecabrera (ara Jaumeandreu). L'Antic va seguir sembrant la terra i comprant i venent mules fins que li va passar una desgràcia. Segons un informe del Veguer de Manresa de 1578, l'Antic va ser trobat mort al terme de Monistrolet. La causa de la defunció va ser un cop al clatell. Malgrat les investigacions no es van identificar el o els culpables. La seva mort violenta es deuria produir un temps abans, perquè ja constava com a difunt el 1576, quan el seu fill va signar que havia rebut dels tutors del mas Lledó tot el dot de la seva mare Violant.

Suposem que el Miquelot Lledó es deuria morir solter, i per això, el Jaume Pontgrau, àlies Serra, va quedar amo i senyor de l'heretat del Lledó. No solament va apropiar-se-la sinó que va aconseguir canviar-li el nom, que va passar a ser Serra, denominació que encara conserva en l'actualitat. El nom de Serra prové de l'indret d'on venia el Jaume, una antiga masia de Rocafort situada a dalt d'una elevació coneguda precisament com la Serra de Pontgrau.

El 19 de febrer de 1564 Jaume Pontgrau, àlies Serra, que es trobava al llit malalt, va fer testament. Va fer marmessors al seu germà Joan, l'hereu de la casa de Rocafort, la muller Caterina, i la mare Eulàlia. A ells va encarregar que li fessin un bon funeral, per les despeses del qual va destinar 12

HISTORIA
DELS GLORIOSOS
MARTYRS SANT MAURICI,
Santa Agnes, y Sant Fructuos, ab sos dos Diaques, Auguri, y Eulogi: y de la trasllacio dels seus cossos Sants, à la Ciutat de Manresa.
COMPOST PER LO REVERENT P. Fr. JOAN Germes, de la Orde de Predicadors.
DIRIGIDA ALS MAGNIFICHS Senyors Consells, y Consell de la dita Ciutat.
Ab licencia: En Barcelona, Per JOAN JOLIS Estamper, als Cotoners, any 1696.

Portada de la Història dels Gloriosos Màrtirs

lliures. Va reconèixer que tenia el mas com a garantia del dot de la Caterina, a qui, pels bons serveis que d'ella havia rebut, li va llegar 10 lliures i tota la roba seva, tant de lli, com de llana. Va fer hereu l'infant Jaume, l'únic fill que tenia en aquell moment, però va preveure uns diners per la criatura que la seva dona portava al ventre, depenent de si era nen o nena. Sembla ser que va ser nen i es va dir Esteve.

Va viure, si més no, fins el 1565, quan va pagar per compte de Gaspar Paloma 4 lliures al vicari de Fonollosa.

El 1696 es va imprimir a Barcelona un llibre titulat "Historia dels Gloriosos Martyrs Sant Maurici, Santa Agnes, y Sant Fructos, ab sos dos Diaques, Auguri y Eulogi: y de la traslacio dels seus cossos Sants à la Ciutat de Manresa" obra de Fra Joan Germes, de l'ordre dels Predicadors. Un exemplar del llibre es troba a la Biblioteca de Catalunya. A més de relatar les peripècies que van haver de passar els manresans per traslladar les relíquies, ja que els parroquians de Sant Fruitós no les volien deixar anar, el llibre recull nombrosos miracles aconseguits mitjançant la intercessió del sants. A la pàgina 417 n'hi ha un protagonitzat per la mestressa del mas Serra.

(...) A 23 de Agost en lo any 1607 testificà devant del sobredit senyor Dagà mediant jurament Catherina Serra Viuda, del terme de Fals, prop de Manresa, dient que tenia, aurà sinch ò sis anys un mes avia unes febres molt grans, y tenint gran devoció, y confiança en laygua dels gloriosos cossos Sants, diguè à un fill seu dit Jaume Serra, que anàs à Manresa, y li portàs aygua del pou de la Capella dels cossos Sants, y en averla portada beguè della ab gran devoció dos voltes, y prontament li passaren les febres sens restarli rastre delles, y axi anà à fer gracies infinites als gloriosos Sants.

Mas Torreguitzana

Casot

Aquest mas fa segles que va enrunar-se i la seva localització és incerta, però mereix el nostre interès per la seva antiguitat i perquè Torreguitzana és, sens dubte, el cognom més típic de Fals, un cognom que no trobarem enlloc més del país. El primer esment dels Torreguitzana data del 19 de les kalendas de setembre de 1281, quan es va pactar un doble enllaç matrimonial entre els fills i les filles de dos masos que es trobaven l'un a la vora de l'altre. Guillem de Torreguitzana va donar la mà de la Maria a l'hereu Guillem de Torreblanca, mentre que el veí va donar l'Elisenda, germana del nuvi, a Guillem de Torreguitzana, fill i hereu del Guillem. Els dots intercanviats van ser de 800 sous i les aportacions dels marits a les mullers respectives de 400 sous.

Guillem serà un nom que s'anirà repetint en les següents generacions. A casa hi havia un altre xicot, el Pericó, que va haver de seguir el camí dels fadristerns i marxar de casa. Ho va fer el 1284 després que el seu germà, l'hereu, li donés els diners que li pertocaven de legítima.

En el capbreu de 1303 no hi figura el cap de la casa i només paga de cens un parell de gallines "de guiatge". Igual que els altres masos de la Vall de Torreblanca, no està sotmès a censos en espècies i a prestacions personals, la qual cosa indica un règim jurídic diferenciat amb respecte a les altres cases del terme. Com es veurà més endavant, la senyoria d'aquest mas era del Monestir de Sant Benet de Bages, si bé el castlà de Fals hi tenia alguns drets.

El 1317 va fer una declaració Jaume de Torreguitzana, habitant a la ciutat de Barcelona, a prop d'un colomer dit d'en Claramunt. Va afirmar que era fill de Pere de Torreguitzana i Manresa (difunta), i que com hereu de la seva mare Manresa, reconeixia al seu oncle Jaume Folquer, de Sant Joan de Vilatorrada, que li havia pagat els 400 sous que li tocaven del llegat de la dona Berenguera Folquera, mare del Folquer i àvia del Jaume. S'aclareix que la Manresa i el Folquer són germans i que la Berenguera havia passat a millor vida l'any 1300.

Com que Pere Torreguitzana viu a Manresa, possiblement el podrem identificar com el Pericó que va recollir la legítima el 1284.

La següent referència és de la parella formada per Guillem de Torreguitzana i la seva muller Maria, els quals van efectuar el 1333 un pagament de 160 sous a Berenguer Rabeia, un moliner que vivia al carrer Terròs de Manresa. Aquell mateix any es van signar les capitulacions matrimonials entre Guillem de Torreguitzana, fill del Guillem, amb Blanca, filla d'Arnau de Salelles (difunt) i Elisenda. A més de la mare, en els tractes hi va participar Geralda, germana de la Blanca. La Geralda devia ser més gran, ja que era vídua de Ferrer de Salelles i tenia un fill adult dit Ferreró. Les vídues van donar a la futura dona del Guillem Torreguitzana un dot de 1.200 sous.

El 1337, Pere Rourich del mas de Torremaguera (actual mas Morera de Manresa) va deixar a mitges als dos Guillem de Torreguitzana, pare i fill, un ramat format per 8 ovelles i 6 anyells. Aquests tractes a mitges eren habituals; un hi posava els animals, l'altre els feia pasturar a les seves terres, i al cap de l'any es partien les cries i la llana. Aquell mateix any el Guillem, pare, va rebre una part de la dot que havia donat a Elisenda, una filla seva que s'havia mort després de casar-se amb Pere Grassó de Castellà.

El febrer de 1343 Margarida, filla del sastre Berenguer Martí, va fer esposalles amb Bernat de Torreguitzana, picapedrer de Manresa, fill del Guillem. El 1345 el Guillem i la Blanca van reconèixer deure uns diners a un tal Bosch que vivia a prop del Portal de Lleida de Manresa. El 1353 Guillem de Torreguitzana i la seva dona Mateua van comprar una mula a Bernat Balç, de Fals. Potser la Mateua era una segona muller del Guillem.

El 1353 el Guillem va esdevenir hereu del seu oncle Jaume. Un fragment del document fa: *"attendentes q. dicti Jacobus de Turrigizana tempore pestilitatis instituit in suo altimo testamento mihi heredem universalem"*. El Jaume havia estat doncs, una de les nombroses víctimes de l'epidèmia de pesta que va assolar el país. Com hereu de l'oncle va ingressar alguns diners de pagaments pendents, però per altra banda va haver de satisfer allò que l'oncle havia deixat a la Sibil·la, la seva vídua, que entretant s'havia casat de nou. El 1359, el Guillem, la seva dona Mateua i el seu fill Jaume, van manllevar a Bernat de Lledó 8 quarteres d'oli.

Uns anys després tornem a tenir una persona anomenada Guillem de Torreguitzana, segurament un descendent de l'anterior. El 1372 va haver de pagar un deute del seu veí del mas Torreblanca, que ell havia avalat amb la seva signatura. Hi ha un document interessant, datat de 2 de desembre de 1392, en el qual fra Pere de Coma, camarer del monestir de Sant Benet, i Francesc Nerell de Manresa van renunciar als seus drets dominicals sobre el mas de Torreguitzana. En el document no es parla de diners ni de cap altre compensació, la qual cosa fa dubtar si era una renúncia efectiva. A més, en el futur trobarem que els censos a Sant Benet se segueixen pagant.

El 1396 el Guillem va comprar a la fira de Manresa quatre pells adobades que li van costar 4 florins i mig. No eren per ell, sinó que les va comprar per un Beneficiat de la Seu. El 1397 va fer testament la noble Elisenda, vídua de Jaume, senyor del terme de Rajadell. Va demanar ser enterrada al cementiri de Fals, va deixar diverses quantitats a les esglésies i capelles de la rodalia i va fer hereu universal a Guillem de Torreguitzana, el seu nebot.

Sovintegen les referències al Guillem, compres d'animals principalment, en el període comprès entre el 1401 i 1418. En una d'aquestes compres, feta el 1408, hi surt Guillem de Torreguitzana, fill de Guillem. Es veu que en aquest temps el mas Torreguitzana va incorporar les terres d'un mas rònec adjacent denominat Ferrer d'Aguileres, perquè el 1414 es van pagar al monestir de Sant Benet 33 sous per aquest mas. El juny de 1425 el Guillem en va pagar 110 a Francesc Nerell, de qui es va declarar home propi, natural i afocat per la meitat del dit mas d'Aguileres, i li va retre homenatge de boca i mans, una manera ritual de dir que posseïa el mas pel Nerell i que estava obligat a pagar-li censos. Aquest Nerell era fill del Francesc Nerell que ha sortit abans, que deuria ser algun acabalat ciutadà de Manresa que havia comprat part dels drets de propietat a Sant Benet.

En respecte a la família, tenim que el 1423 es van fer capítols entre Pericó Torra, de Sant Fruitós, i la noia Maria, filla de Guillem de Torreguitzana i Francesca (difunta). El pare va donar a la Maria 15 lliures, un arquibanc, dos llençols de tres teles, unes estovalles i mitja dotzena de tovallons.

En l'espai comprès entre els anys 1436 i 1439 apareix en quatre ocasions Salvador de Torreguitzana. Potser el més significatiu és el debitori de 80 sous a Guillem Pere de Valldaura, rector de Sant Mateu, en concepte de 20 setzens de vi.

Després d'un temps sense dades s'arriba a un altre Guillem de Torreguitzana, el qual per fer front a les dificultats econòmiques no té més remei que empenyorar el mas a Galzeran Ferrera, possessor del mas Sant Andreu. El 1493, Pere Galzeran Ferrera, fill de l'anterior, va traspassar l'empenyorament a Vicenç Sala, l'amo del mas Sala (Massana). Llavors es va morir Guillem de Torreguitzana sense descendents i el mas va passar a la seva germana Francina. Aquesta havia entrat al mas Torreblanca en casar-se amb l'hereu Antoni. L'abril de 1497 la Francina va recuperar el ple domini pagant a Vicenç Sala, les 10 lliures de l'empenyorament . Per via de matrimoni doncs, el mas Torreguitzana va passar a formar part del patrimoni dels hereus de Torreblanca.

El 1558 el vell amo de Torreblanca es va vendre el mas a carta gràcia a Joan Oms, casat amb la seva néta Beneta. El 1586 l'Oms va afegir-hi uns quants diners més i va aconseguir el dret de lluir i quitar, que encara conservaven els descendents del Torreblanca, i la propietat va passar a ser ben seva. Li va caldre però, la conformitat de Joan de Sentmenat i de l'abat de Sant Benet, que n'ostentaven la senyoria. En el moment del canvi de mans, es va fer constar que el mas Torreguitzana es trobava habitat per un masover i que pagava cada any un cens de 3 sous al camarer de Sant Benet.

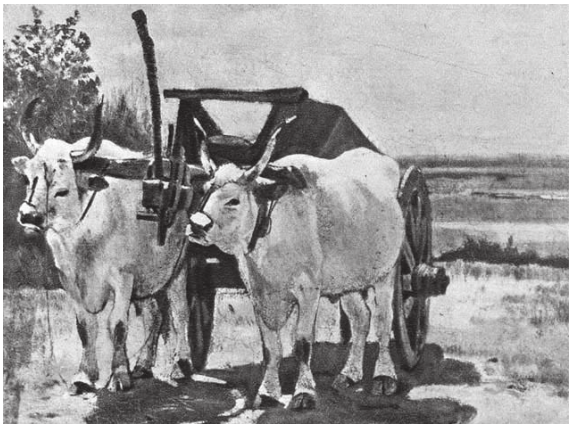

El carro dels bous

Al segle XVII l'amo de Montconill va comprar tota la propietat Oms. Les terres del mas Torreguitzana van quedar unides a les pròpies del mas Montconill, però la denominació del mas agregat es va conservar molts anys. Així, el 1771 es va fer un establiment de vinya als germans Jaume i Valentí Canals, de Sant Joan, d'una peça de 8 jornals de pertinències del mas Torreguitzana, que termenejava a llevant amb Campserver, al nord amb Montconill, i al sud i a ponent amb la resta de Torreguitzana. El 1778 es va establir un tros d'una quartera a un parcer de Fals, situat al sud de la peça anterior, i un de 4 quarteres que limitava per la part nord amb el camí ral. En els establiments hi consta que el domini directe de la terra és del monestir de Sant Benet.

Encara en l'establiment d'una vinya de 8 quarteres del 1818 i el subsegüent traspàs del 1854, surt esmentat el topònim. Aquesta vinya termenejava a per orient amb la riera de Fals, a migdia amb el mas Oms i pels altres costats amb la resta de terra de Montconill.

Les afrontacions citades són massa imprecises per fixar amb certesa la localització de l'antic mas Torreguitzana, però s'endevina que es deuria trobar al vessant esquerra de la riera, més o menys al davant del mas Oms. La ubicació de la casa encara és més problemàtica. Suposant que en quedin ruïnes, aquestes es deuen trobar perdudes enmig del bosc.

Els castlans de Fals

Quan el comte Borrell II de Barcelona va cedir l'any 986 als vescomtes d'Osona el castell de Cardona i els seus territoris, a Fals ja hi havia un petit castell al voltant de la Torre Vella. Per garantir-ne la defensa, els senyors posaven a cada un dels seus castells un home de confiança. El cap del castell, o castlà, era un cavaller o militar, pertanyent a l'estament de la petita noblesa. Les seves funcions eren encapçalar la milícia i administrar, en nom del senyor, el territori del castell. Si el castlà es mantenia fidel al senyor, aquest no tenia inconvenient en renovar la confiança en el seu fill, de manera que aquest càrrec va tendir a fer-se hereditari. Els castlans de Fals no sabem qui eren ni d'on provenien, però el cert és que la família va adoptar el cognom Fals, o Falchs, com s'escrivia antigament.

La primera referència és de 1018, quan el vescomte Bermon va cedir a Bonfill de Fals una torre amb uns masos i horts, en un indret dit "Camós". Alguns historiadors creuen que es tracta de la Torre Vella. Bonfill de Fals tenia força influència sobre la família dels senyors de Cardona, com ho prova el fet que en el testament de Bermon

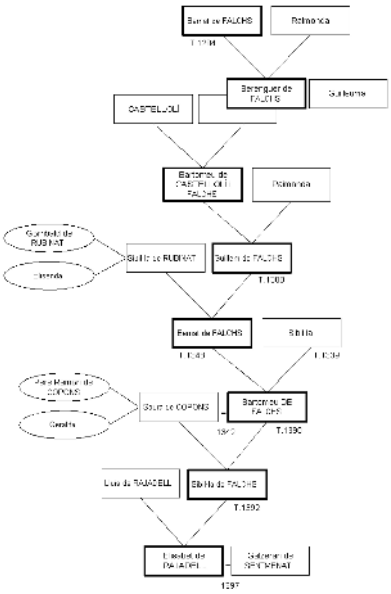

(1026), aquest el va declarar "fidel meu" i el va nomenar marmessor. En el testament de la vescomtessa Engúncia (1039) un dels marmessors escollits és Borrell Bonfill de Fals, suposadament fill de l'anterior. En el testament sacramental del bisbe i vescomte Eriball (1042) s'esmenta que un tal Bonfill de Fals té sota la seva tutela al futur vescomte de Cardona Folc II, i també viuen al castell de Fals dos nebots més del bisbe, Guitard i Eriball, ambdós fills d'Amaltrud.

Un pergamí datat el 23 d'abril de 1042, que hem consultat, enregistra la venda del maset Cantacorbs per Pere Poncio o Ponç, que s'anomenava senyor de Fals. El maig de 1124 es va signar una concòrdia entre el vescomte de Cardona i Ramon Guillem de Boixadors i Pere de Fals. Entre 1123 i 1143 surt citat un Arnau Bernat de Fals.

L'agost de 1176, Ponç de Fals, juntament amb la seva muller Ramona i els seus fills Ponç i Pere, va fer una donació al monestir de Santa Maria de l'Estany. El Pere hi va entrar com a monjo. El 1183 el Ponç va regalar al monestir de Santa Cecília de Montserrat una llàntia de plata, amb el compromís de donar cada any vuit quarteres de civada i dues de blat, a fi de poder mantenir la llàntia permanentment encesa. El 1191 els esposos Ponç i Ramona van declarar que volien ser enterrats al monestir de l'Estany, i un any més tard el Ponç va ingressar al monestir per viure-hi segons la regla de sant Agustí. En aquest moment tenia, a més dels dos xicots, quatre noies anomenades Agnès, Rica, Elisenda i Berenguera.

Deuria morir aviat, perquè l'octubre de 1196 Ponç de Fals, la seva mare Ramona i la seva muller Agnès, van donar al monestir de l'Estany l'alou de Sant Andreu de Comallonga. Una de les signatures del document és la de Pere de Fals, avi del Ponç. El 1221 Elissendis de Fals, filla de Ponç i Agnès, va donar diverses terres a l'església de Santa Maria de Caselles, al terme de Camps. L'església va ser consagrada el 1235 pel bisbe de Vic, Bernat Calvó. En l'acta de consagració s'especifica que l'església, que depèn del l'Estany, ha estat construïda a instàncies d'Elissendis i del seu marit Ermengol, que s'anomenen senyors de Fals, els quals van dotar l'església amb una colla de masos de Camps, Fals, Segur i altres llocs. Ermengol, dit "sine terra" (sense terra) pertanyia a la nissaga Calders.

El 2 idus d'abril de 1246 va fer testament Elissendis. El document es troba a l'arxiu de la Cúria Cremada de Vic. Els marmessors parlen de la categoria de la senyora. Foren l'arquebisbe de Tarragona, l'abat de Santes Creus i el prior de l'Estany. Va disposar que l'enterressin a Santa Maria de Caselles, i va encomanar pregàries per l'ànima del seu marit i d'un fill dit Ponç. Li quedaven vives dues filles, la Ròmia i l'Elisenda. A la primera la va fer hereva i li va llegar el castell de Fals i molts altres castells, com els de Coaner, Calaf i Grevalosa.

Uns anys més tard, una Ròmia de Cervera era senyora de Fals. Tenia un fill, Pere de Cervera, qui el maig de 1281 va signar una acta reconeixent que devia a sa mare 100 monedes d'or pels feus de Fals i Calaf, amb el compromís de satisfer el deute el dia de sant Joan.

Més endavant, el 1303, trobem una altra Ròmia de Cervera, filla de Pere de Cervera i casada amb Ramonet de Cardona, embrancada en un plet amb Guillem de Fals. Van caldre els serveis de dos àrbitres i la mediació del vescomte Ramon Folc per arribar a un acord. El 26 de juliol de 1305, la Ròmia de Cervera va fer donació a Guillem de Fals de tota la potestat que ella tenia sobre el terme de Fals i el dret d'utilitzar un estable dins del castell.

Això ens porta a unes altres persones cognominades Fals, però la seva relació amb els Cervera no és clara. En aquesta època el domini sobre un feu era freqüentment compartit entre diversos senyors, que formaven una xarxa de dependències que podia ser bastant complexa. Fals no estava sotmès exclusivament a la casa de Cardona, sinó que els Fals i els Cervera hi tenien drets, tal com ho reflexa el fet que en alguns moments coexistissin en el terme fins a tres batlles diferents, cadascun d'ells representant el domini d'un senyor. Cal esperar que algun dia, un historiador més expert s'ocupi d'aquesta qüestió i en tregui l'entrellat.

Farem ara marxa enrere en el temps per trobar els avantpassats de Guillem de Fals. El 31 d'agost de 1202 Bernat de Fals i la seva muller Raimonda van fer donació d'un alou situat al Coll de Santa Maria de Fals al seu fill Berenguer, casat amb Guilleuma. Se saben alguns detalls de la biografia del Bernat gràcies a un testament sagramental datat l'u de juny de 1204 a Manresa. Ell ja era mort, però Pere, sacerdot de Fals i altres testimonis van

Escut dels Cardona

jurar sobre l'altar que era voluntat del difunt de fer hereu al seu primogènit Berenguer, a qui volia deixar el feu de Fals i els drets que tenia a Torreblanca, Montesquiu, Sant Mateu, Sant Andreu de Comallonga, Llavinera, Camps, Caselles, el mas Sala d'Aguilar i en altres llocs. També va deixar a l'hereu "una sammata salis" que tenia al Salí de Cardona. En el testament s'esmenten les seves filles, Elisenda, monja al monestir de Vallbona, Raimonda i Berenguera. Si el seu fill moria, l'herència passava a Guilleuma, i després als seus néts de Castellolí.

Això és el que va passar, de tal manera que la possessió del castell de Fals es va desviar cap al seu nét Bartomeu de Castellolí, qui va haver de canviar el cognom i adoptar el de Fals.

Bartomeu es va casar amb una dona anomenada Ramona i la parella va engendrar el Guillem, la Ròmia, la Blanca i una altra noia de nom desconegut.

La Ròmia va emparentar successivament amb Ramon de Talamanca i amb Guillem de Corbella, la Blanca la van donar al cavaller Berenguer de Puigalt, i l'altra filla a Berenguer de Sant Guillem.

Guillem de Fals va casar-se possiblement dues vegades. El 1281 apareix la primera muller, una dona anomenada Guilleuma. Després va unir-se en matrimoni amb Sibil·la, filla de Gombau de Rubinat i Elisenda. D'aquesta muller li van pervenir, entre d'altres coses, els castells de Talladell, Rubinat i Òdena. Durant el seu temps va ampliar més el patrimoni amb la compra del castell de Santa Fe al seu cunyat Ramon de Talamanca.

Se li coneixen dos fills; l'hereu Bernat i una noia a qui van posar el curiós nom de Falqueta, sens dubte un nom derivat del topònim Fals. La Falqueta va anar a parar a la casa de Ponç de Villalonga, castlà de Calaf. Els descendents d'aquesta nissaga dels Villallonga esdevindrien, molts segles més tard, marquesos de Castellbell. Possiblement tenia una altra filla, l'Elisenda, casada amb Berenguer Rovira.

El desembre de 1285 Guillem de Fals va quedar a deure a dos mercaders de Manresa 175 sous per draps que els havia comprat. Va comprometre's a pagar a l'agost i en garantia va posar els rèdits que rebia dels seus masos de la Vall de Torreblanca.

El Guillem va intervenir en picabaralles amb altres nobles de la rodalia, especialment amb Humbert de Rocafort i la seva muller Sibil·la de Castellet, la milícia dels quals va fer molt mal, cremant boscos i collites als termes de Fals i Rajadell. El setembre de 1297 la Sibil·la, que era ja vídua i vivia retirada al monestir de Santa Llúcia de Rajadell, va demanar protecció al Veguer de Manresa, queixant-se que Guillem de Fals i Berenguer de Rajadell l'havien acuindada injustament. Segons el diccionari, "acuindar o acuyndar" era declarar-se formalment enemic d'algú i desafiar-lo en combat. Els Usatges de Barcelona obligaven als cavallers a l'acuindament abans d'atacar-se i fixaven el temps de pau i treva que havia de transcórrer entre el moment del desafiament i l'inici de les hostilitats.

Guillem va fer testament el 17 de setembre de 1300. Va voler que l'enterressin a Montserrat si moria a Catalunya o Aragó, i si la mort li sobrevenia durant un viatge a fora, que ho fessin al convent dels frares menors més proper.

Castell de Cardona

Entre les deixes testamentàries destaquem les que va fer als monestirs de Montserrat i Pedralbes, a Santa Llúcia de Rajadell, a l'església de Fals, i a les ermites de Santa Maria del Grau, Sant Pere de Torreblanca i Sant Joan de Conomines. Va fer hereu al Bernat. En cas de no tenir fills, l'havia de substituir el seu nét Mateu de Villalonga. Va posar com a condició als seus successors que havien de mantenir el cognom Fals i utilitzar com a símbol l'escut d'armes de Fals.

Bernat de Fals ha merescut un capítol a part en la galeria de personatges il·lustres. Per tant, ens limitarem a dir que va casar-se amb Sibil·la i que va deixar set fills, essent succeït per Bartomeu.

Aquest es va casar amb Saura, filla de Pere Ramon de Copons i Geralda. El febrer de 1343 va signar un document reconeixent com havia rebut dels seus sogres la quantitat de 28.000 sous de tern. Va respondre amb un augment o escreix de 14.000 sous, patrimoni dotal que va avalar amb les propietats de Santa Fe, Talladell, ça Corbera i Llengua Eixuta. La parella va tenir dos fills, el Joan i el Bernat, i una noia, la Sibil·la. Els nois van morir joves i solters, de manera que la Sibil·la acabaria sent l'hereva.

Bartomeu de Fals ja era el cap del seu casal el 1355, quan es va presentar a Cardona davant del vescomte Hug, per rebre la confirmació de la donació del feu del castell d'Òdena. Creiem que Bartomeu de Fals no va residir habitualment a les cases del castell de Fals, sinó que es va instal·lar a Santa Fe (ara terme de les Oluges), on deuria trobar més comoditats. De fet, es va desvincular força del lloc de procedència dels seus avantpassats, com ho demostra el fet que va ignorar les esglésies de Fals en els llegats piadosos del seu testament. Les seves devocions es van decantar cap als altars de Santa Fe i rodalies.

L'escuder i home de confiança del Bartomeu era Pere Torà. El 1377, actuant com a procurador de Berenguer de Fals, va arrendar a Jaume de Vilaseca, del lloc de Viladecavalls (municipi de Calders), els drets del terme de Fals pel preufet de 66 lliures. Pere de Torà, a vegades resident a Santa Fe i a vegades a Calaf, va signar en nom del seu senyor arrendaments similars en el període comprès entre 1373 i 1389 dels rèdits i censos del terme de Calders. L'arrendament solia ser per tres anys i es pagava fraccionat, a raó de dos cops cada any.

El 1388 el castlà va tenir un conflicte amb Bernat Vila de Fals, sobre els tractes del molí, que suposadament estava arrendat al Vila.

Jurament de fidelitat

Bartomeu de Fals va fer testament l'11 de febrer de 1390. S'anomena senyor de Santa Fe i castlà dels castells de Fals, Talladell, Òdena i Calders. Va demanar als marmessors que, després de la seva mort, es pagués un antic deute de 4.700 sous que tenia la seva família amb el rector de la parròquia de Santa Fe. Altres deutes que volia que se satisfessin eren 10.000 sous als pagesos de la parròquia esmentada, 150 sous als descendents de Ramon Olzina de Fals, per un hort que li havia comprat prop del Molí, i 50 sous d'indemnització a un tal Ferrer Abella, amb qui s'havia barallat i li havia fet arrencar els ceps d'una vinya. També va donar als marmessors poder per aclarir si estava obligat a pagar una altra compensació de 2.000 sous als habitants de l'Agullà, que havien estat força perjudicats pels homes d'armes de Fals, durant la guerra de Ramon Folch de Cardona contra el vescomtat de Rocabertí. Va fer usufructuària a la seva muller, ultra una donació de 4.000 sous. Segurament els dos fills barons faltaven, perquè va deixar l'herència a la Sibil·la. El 1391 ja era mort, perquè la família va pagar 300 sous al rector de la parròquia de Santa Fe per la sepultura i les misses del funeral.

Saura de Copons va testar el 4 de febrer de 1410. Va fer hereva a la seva besnéta Joaneta, filla de Galzeran de Sentmenat i Elisabet de Rajadell.

Sibil·la de Fals i de Copons va casar-se amb Lluís de Rajadell, senyor del poble veí. El Rajadell era fill de Joan Berenguer de Rajadell i de la seva muller Elisenda de Boixadors i va ocupar càrrecs importants a la cort reial. Va adquirir per compra la senyoria del castell de Castellgalí.

El 1377 la Sibil·la va donar poders al seu pare i a Pere Torà, l'escuder, per reclamar i cobrar del seu marit els 15.000 sous que aquest li havia promès en els capítols matrimonials. Si l'escreix va ser de 15.000, és probable que el dot de la Sibil·la fos de 30.000 sous.

Van tenir tres noies, dites Elisabet, Agnès i Elionor. L'Elionor va fer noces amb Bernat de Talamanca, i un cop vídua, amb Gabriel Desfar, senyor de Castellbell.

El 1392 va fer testament la Sibil·la, sent marmessors el seu marit, el seu cosí Galzeran de Canyelles i Guillem de Cirera, senyor de Sant Guim. Va reservar 3.000 sous per la seva ànima, mil dels quals havien de ser dotació per matrimoni a les nenes pobres del poble de Santa Fe. Al marit li va deixar 25.000 sous, a la filla petita Agnès 1.000 sous per casar-se, a l'escuder Pere Torà, 12 lliures, i a Agnès Copons, monja de Sant Pere de les Puel·les, 10 lliures. Va nomenar hereva a la filla gran Elisabet.

Lluís de Rajadell va sobreviure-la uns quants anys encara. El 1404 es trobava a la ciutat de Catània, en qualitat de conseller i camarlenc del rei de Sicília, i va reconèixer al seu gendre Galzeran de Sentmenat, que exercia el mateix càrrec, però a la cort del rei Martí de Catalunya i Aragó. Havia rebut d'ell la resta dels 50.000 sous que li tocaven de l'herència del castell de Santa Fe.

La darrera representant d'aquesta nissaga que encara va portar el cognom de Fals va ser Elisabet de Rajadell i Fals. El 1397 es va casar amb Galzeran de Sentmenat, i a partir d'aquest punt la castlania de Fals va passar a ser una de les moltes possessions del Sentmenat, tal com es pot llegir en el capítol dedicat als Marquesos de Sentmenat.

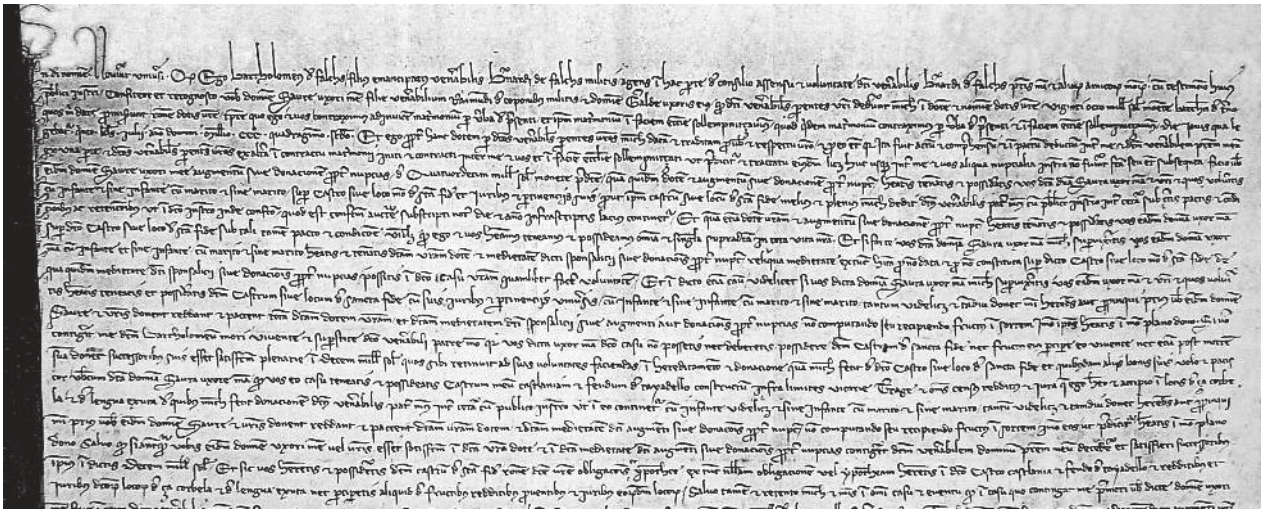

Capítols de Bartomeu Falchs (1343)

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Desembre de 2008, número 55
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
56
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
GENER 2009, NÚMERO 56

Mas Prat (ara Gabriela)

El gener de 1281 Pere de Prat de Fals va cedir per 6 anys a Guillem Joan la seva propietat, situada al Pla de Morera, juntament amb una casa que hi havia, a canvi d'un cens anual en forma de blat. L'heretat la posseïa per Bartomeu de (..) (al lloc del nom hi ha un forat al document), i estava sota el domini de Ròmia de Cervera i Ramon Folch de Cardona. El 1294 un dels avaladors d'un deute era Ramon de Prats.

El 1303 hi havia dos masos Prat al terme de Fals. L'un era un mas petit, estava situat a la zona de la Vall del Bosc, i l'amo era Bernat Prat. L'altre es trobava entre els masos Morera i Serra, o sigui, entre la Torre i el Collet, i l'amo era en Bernat deç Prat. Aquest és l'actual mas Gabriela.

Aquest mas devia ser dels més importants, tenint en consideració les quantitats de grans que pagava de cens, que eren 10 dotzens de blat, mig dotzè d'ordi, i mig de civada. El pagès del mas també estava obligat a donar cada any una cuixa de vaca, pel lloguer d'una peça de terra que pertanyia a Bernat de Falchs.

El gener de 1316 Berenguer Alsina de Fals va ser condemnat a pagar una multa per haver tallat uns arbres de l'heretat "ça Querela", que era de Bernat de Prats. El novembre de 1316, Bernat i Pere des Prat van haver d'empenyorar el mas per pagar uns deutes a Bernat de Lledó. El Vescomte de Cardona va intervenir en la qüestió, així com el seu Batlle i el Sots-veguer de Manresa.

El 8 de les Kalendas de març de 1319, Bernat de Prats, la seva muller Berengària i el seu germà Pericó van cedir durant quatre anys a Guillem de Montconill, un acabalat mercader de Manresa, la meitat de la "tasca" (parts) que rebien d'un tros de terra del mas Prat, dita Valljoncosa, que menava Ramon, l'amo del mas Joan de Fals. El 6 dels idus de maig de 1325, el Bernat i el seu fill Pericó van fer un establiment a Berenguer Miralla, un pagès de Fals, d'una part de la seva heretat Prat. L'indret rebia el nom de Comes Berengueres, perquè era al costat d'un torrent dit així. Pels altres costats afrontava amb honors dels masos de Guillem Perera i de Bernadic ça Vila. El preu de la cessió va ser de 110 sous i van donar fe el batlle i el regent de la parròquia, que actuava de notari públic.

En créixer, aquest Pericó es va convertir en Pere de Prat. El 1329 el trobem, al costat d'un Berenguer Prat, demanant al Batlle la llibertat d'un presoner. El 1330 el Pere, juntament amb el seu pare, van reconèixer que Bernat

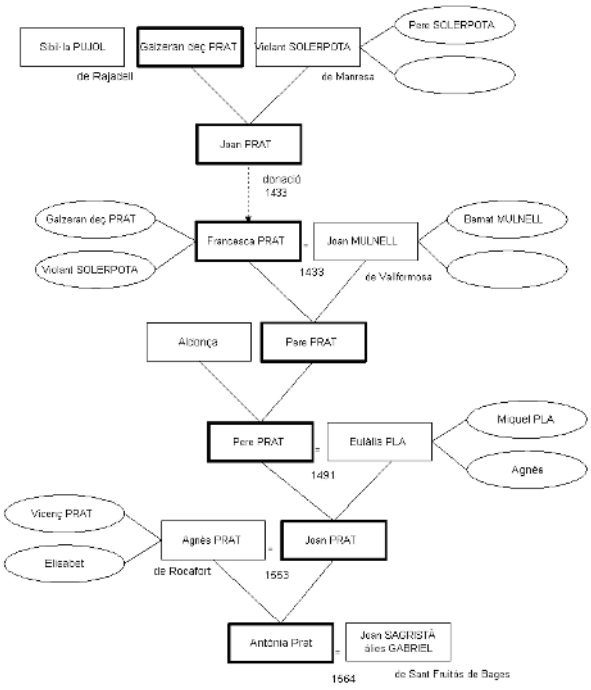

de Sala de Manresa els havia prestat sense afany de lucre 32 sous. Aquests préstecs sense interès són sospitosos i poden amagar una pràctica d'usura, en aquella època prohibida als cristians i autoritzada només als jueus. La trampa consistia en incloure en la quantitat a tornar el capital sumat amb els interessos.

El 1333, el Bernat, junt amb el seu fill i nora, va comprar blat per valor de 150 sous a Pere Ermegandi, un capellà que era resident al Castell de Fals. Van comprometre's a pagar en un espai de dos anys i com a garantia van posar un tros de terra del mas Prat anomenat Vall Joncosa. El tros termenejava amb el mas Morera (avui la Torre), un torrent dit Balçol, i amb un camí ramader que es dirigia a un lloc dit Roderes.

El 1337 Pere de Prat va reconèixer deure 60 sous a Berenguer de Torres, de la parròquia de Joncadella. El curiós és que aquest Pere és fill de Guillem de Prat, ja difunt. Durant uns anys trobem sovint Pere de Prat, però la seva filiació no és clara, perquè de vegades figura com a fill de Bernat i altres de Guillem. Hi deuria haver més d'un Pere Prat vivint a la mateixa època.

El 1340 el Pere va rebre en comanda 40 sous de Francesc de Sallent. El 1346 la seva muller Maria li va donar poders per actuar en nom seu. El 1345 Pericó de Prat, fill de

Carro carregat (gravat)

Bernat, es fa càrrec de satisfer uns deutes a un mercader en concepte de bestiar encomanat. El 1353 Ròmia, filla de Bernat de Riavall de Rajadell, va reclamar a Pere de Prat, cosí seu (?), els diners del dot de la seva tia Maria, la qual havia estat muller de Pere de Prat. En el document s'afirma que Pere de Prat és fill del difunt Guillem de Prat. En un parell de documents més de l'any 1358 es confirma aquesta relació de parentesc. En un d'ells, un mercader de Manresa reconeix al Pere que aquest li ha pagat tots els deutes del seu pare Guillem. En l'altre, el Pere, fill de Guillem, és un dels homes de Fals que es fa càrrec del pagament de les pensions d'un violari de 500 sous que la universitat de Fals prestava a un home ric de la ciutat de Manresa.

El 1352 surt Pere de Prat, fill del difunt Bernat, pagant una altra anyada del violari anterior, amb la qual cosa segueix sense aclarir-se la dualitat d'aquest personatge. El mateix any apareix Ròmia, vídua de Bernat de Prat. El 1360 Pere de Prat, fill de Bernat, paga 15 lliures al sastre Pere de Montserrat. El 1368 ven a dos pagesos de Monistrolet 27 sesters de vi, mesura de Manresa, continguts en una "tona", bóta grossa, que guarda al celler del mas Prat. El preu de venda és de 4 sous i 6 diners de tern per sester. Uns mesos més tard ven a Pere Trull de Monistrolet totes les cabeces de safrà que té plantats en dues peces de terra del mas Prat, l'una anomenada "Restoyer", l'altra, "Area". Segons el tracte, el Trull podia conrear i recollir dues collites de safrà a canvi de 70 sous. Aquell any va donar poders a un fill seu dit Asbert, per tal de poder reclamar i cobrar deutes en nom seu.

L'abril de 1369, l'Asbert, fill emancipat de Pere de Prat, va reconèixer al seu pare que estava satisfet amb allò que aquest li havia pagat en concepte de drets de legítima que li pertocaven a rel de la defunció de la seva mare Maria.

El mateix dia Elisenda, vídua de Berenguer Rossell, de Merlès, va declarar que estava d'acord amb la liquidació feta per Pere Oliveres de Fals, tutor dels fills del difunt Pere de Prat.

La documentació examinada a continuació sembla indicar que aquest difunt Pere de Prat era l'hereu, que estava casat amb Francesca, i que tenia una filla única, la Maria. Així mateix es coneixen dos germans seus; el Bernat i la Guilleuma. El 1375, Cervera Miralla, de Fals, com a tutor de Maria, filla de Pere Prat (difunt) i Francesca (viva), va donar fe que Guillem de Montesquiu, de Sant Joan de Vilatorrada, li havia retornat una gonella que formava part de l'aixovar de la Guilleuma, muller del Montesquiu i germana del Prat. L'any següent, Bernat, germà del Pere i la Guilleuma, va rebre del Montesquiu 72 sous en concepte de restitució de dot. Això significa que la Guilleuma havia mort. El 1380 el Bernat va rebre pel mateix concepte 50 sous més, però no eren per ell sinó per la seva neboda Maria, hereva i propietària del mas Prat. Així doncs, el mas es va quedar sense hereu i la successió es va fer a través de la pubilla.

I encara dues dades més d'aquest temps, que no acabem de situar. El 1377 Pere Torroella de Sant Amanç va signar àpoca del dot de la Francesca, muller del Torruella i filla de Pere de Prat. El 1378 Jaume ça Serra de Fals va llogar per set anys a Berenguer Prat, fill de Pere Prat, una peça de terra dita "lo Campaç", pertanyent al mas de la Serra (ara el Collet).

El 1382 apareix en escena un nou personatge, Galzeran deç Prat, signant com a testimoni al peu d'una acta. El 1388 va actuar com a àrbitre o "home bó" en una disputa que afectava a Vidal Vilanova de Monistrolet. El 1392 va comprar un ramat que pasturava al mas de Torrecabrera i a continuació el va cedir a Francesc Llobet, rector de Callús. El ramat constava de 30 caps, repartits entre ovelles (16), cabres (7) i cabrons (7), *"quelibet est signata cum signo de osca in aure squerra"*, és a dir, "cadascuna està marcada amb una osca a l'orella esquerra". No consta cap preu, així que suposarem que li va transferir les bèsties a canvi d'alguna compensació.

El 1393 el Galzeran va reconèixer als seus sogres Bartomeu de Lienques i Sància, de Fals, que ja li havien pagat 200 sous a compte de les 37 lliures que havien promès de dot a la Maria, muller del Galzeran. També havien lliurat la roba de l'aixovar, que consistia en 5 canes de drap de lli pel vestit nupcial, un travesser (coixí), una flassada, dos llençols, unes tovalles i mitja dotzena de tovallons. La Maria devia ser la segona muller, ja que el juliol de 1395 Galzeran de Prat va signar com havia rebut els 1.100 sous del dot de la seva muller Sibil·la, segons els capítols fets a Rajadell el gener de 1378. La Sibil·la era filla de Guilleumeta, vídua de Pere de Puig de Rajadell.

Base de premsa de la Gabriela

El 1395 van passar uns fets ben curiosos al mas Prat. El primer testimoni és una declaració de Pere Puig de la sufragània de Santa Creu de Palou de Mura, datada el febrer de 1395. Aquest va renunciar a favor del Galzeran

qualsevol dret que tingués sobre un infant dit Antoni, fill "espuri" de Maria, esclava del Galzeran, infant que, segons deia tothom, havia estat engendrat pel Pere Puig. La història continua amb una declaració feta per l'esclava Maria el 22 de febrer de 1397. Entremig però, el Galzeran Prat havia mort. En la seva declaració l'esclava va confessar que el seu nen tenia dos anys i 4 mesos i que li havia estat fet pel Pere Puig durant el temps que aquest s'estava al mas Prat. Els marmessors del Galzeran van declarar que en el testament que havia fet poc abans de morir, estava escrit que volia que "*Antonius eius sclavus et captivus, filius Maria, sclava et captiva*" fos nodrit i educat al seu mas durant dos anys i mig. Més endavant podia comprar la llibertat pagant 40 florins d'or, però si restava en la seva condició d'esclau al cap de 30 anys quedaria lliure. Els marmessors van interpretar la voluntat del difunt a la seva manera i van oferir el nen al seu pare natural si aquest pagava 15 florins per la redempció, cosa que aquest va acceptar. Va pagar 8 lliures i 15 sous al comptat i va prometre pagar la resta a terminis.

En aquests darrers documents, Galzeran de Prat consta que és metge cirurgià, una cosa bastant sorprenent, ja que no lliga amb la seva condició de pagès i propietari rural. En morir, el Galzeran va deixar un nen petit, anomenat també Galzeran. Va deixar els interessos del menor a cura de dos tutors; el seu germà Bernat, que portava l'àlies Villolzinosa, perquè s'havia casat al mas d'aquest nom a Sant Mateu, i Ramon Grau de Fals. El 1399 els tutors de l'infant Galzeran van pagar 49 sous a Ramon ça Sala, un botiguer de Manresa, per pensions endarrerides d'un censal, més 11 sous per una quartera de llegums que havia quedat a deure el difunt Galzeran

El Galzeran es va fer gran i el 1407 va reconèixer al seu sogre Pere de Solerpota, traginer de Manresa, que li havia pagat 92 sous a compte del dot de Violant, muller del Galzeran i filla del Solerpota. N'havia rebut 15 en metàl·lic i un mul de pèl roig per la resta. També havia rebut els vestits nupcials, un cofret, una flassada i algunes peces de roba blanca. El 1411 va fer un reconeixement semblant, conforme havia rebut 16 florins en moneda d'or bona. El 1421 la Violant ja era vídua, i a l'any següent va llogar per un període de sis anys el mas Prat. El va llogar a Bernat Grau de Fals pel preu de 16 sous i 6 diners cada any. L'arrendador havia de cuidar bé els camps i vinyes i mantenir en bon estat les rases. En el contracte, redactat en llatí, hi ha la següent frase en català antic: *...et si cabirons o tanyells si havien a tornar quen haian a fer e quels puyan haver del dit mas...* Entenem que la vídua li donava permís per tallar els arbres que necessités per fer bigues. Més tard la vídua es va casar en segones núpcies amb Pere Isern.

El següent hereu va ser Joan Prat, fill de Galzeran deç Prat i de Violant, el qual el 12 de febrer de 1433 va prendre una decisió de vital importància per l'esdevenidor del mas. Aquell dia va fer donació de la casa i les terres que l'envoltaven a la seva germana Francesca, que s'anava a casar amb Joan Mulnell, fill de Bernat Mulnell, amo del mas del mateix nom, de la parròquia de Sant Salvador de Vallformosa (actualment correspon a la urbanització de Can Servitge, de Rajadell). Aparentment, el Mulnell ja estava assentat al mas i hi havia invertit alguns cabals en millores, ja que en els capítols s'especifica que si el Joan Prat vol recuperar l'heretat, l'haurà de compensar amb 200 florins d'or. En el supòsit que aquesta recuperació tingués lloc, el Joan Prat hauria de donar a sa germana i cunyat un dot de 20 lliures. Per tirar endavant la donació va caldre el consentiment de la mare Violant, que encara era viva, de Violant Serradarnau, possiblement una germana casada, així com de Bernat Prat, germà petit del Joan Prat, que en aquell moment tenia una edat de 14 anys. També va signar l'acta de donació Pere Roig de Sant Mateu, un cosí germà.

El 1437, Joan Prats del mas Prats de Fals va comprar una mula de pèl de color "sard" al mercader Bernat dez Clerga. En va pagar 32 florins d'or. Creiem que aquest era el Joan Mulnell, el qual havia adaptat el seu cognom al nom del mas, una pràctica habitual a l'època.

El 1440, tres germans, fills del difunt Pere Roig, van renunciar als seus drets sobre el mas Prat a favor de Francesca, muller de Joan Prat, i hereva i propietària del mas, el qual havia heretat del seu pare Galzeran de Prat. Els germans Roig també van renunciar a fer qualsevol reclamació sobre la part que els pertocava de Bernat Prat, mort intestat. Queda confirmada doncs, la qüestió de la successió, que va passar a través de la Francesca, en prejudici del veritable hereu, que no va ser capaç de superar l'endeutament.

El 1444, Bartomeu i Vicenç Soler, oriünds de Fals, van vendre a Joan Prat una peça que havia estat del seu pare Joan Soler de Riavall, situada al lloc dit "Vallencosa", que termenejava amb terres del mas Prat i amb una costa dita "den Mons". Aquest topònim tal vegada és l'actual "Mallencosa", mentre que el Soler de Riavall és possible que sigui l'actual mas Miralles de Rajadell.

L'estiu de 1452 els Prat van estar de casori. La seva filla Joana va fer noces amb Antoni Alegre, l'hereu del mas Alegre de la parròquia de Santa Maria del Bruc. A la noia li van donar un dot de 30 lliures, que havia de dipositar-se en lloc segur, ja que estava destinat als fills. En cas que no en tingués o morissin joves, el dot s'havia de retornar al mas Prat, tret de 10 lliures que la Joana es podia gastar en l'enterrament. El 1467 van casar una altra filla. La Violant la van donar a Miquel Ullastrell, l'hereu del mas homònim de Rocafort. El dot només va ser de 20 lliures.

La següent baula de la cadena va estar formada per Pere Prat i Aldonça. Es coneixen quatre fills de la parella; el primogènit Pere, el Joan, el Maties i la Caterina. El Joan es va casar el 1509 amb Antònia, filla de l'assaonador Joan Torra, el Maties el 1509 amb Agnès, filla del paraire Jaume Torra, mentre que la Caterina va enllaçar amb Antoni Pedró. La Caterina no va ser afortunada a la vida, ja que el 1511 ja era morta.

El febrer de 1486 el Pere va comprar a Pere Fontanellas, àlies Aguileras, el mas Aguileres de Fals (ara Campserver) i el mas Morromana, un mas rònec unit a ell. La compravenda es va fer pel preu de 24 lliures de tern.

Poc després va morir Pere Prat, ja que en el contracte matrimonial del seu fill, signat el 1491, ja constava com a difunt.

Tina de la Gabriela de Baix

Aquest contracte el va pactar Pere Prat amb Eulàlia, filla de Miquel Pla, àlies Casa Jussana, un propietari de Rellinàs, terme de Vacarisses. El dot ofert no va ser gaire generós, només 12 lliures, a part d'un cofre on hi havia una flassada, un parell de llençols i poca cosa més.

El 1496 el Pere va comprar una mula de pèl "falb" (grogós) al blanquer Joan Vila. Van acordar que pagaria els 18 florins en tres lliuraments al llarg d'un any. Aquell mateix any va satisfer a Lucas Gerona, per la gràcia de Déu Doctor en Drets i Prepòsit de la Seu de Manresa, 5 lliures per compte del seu germà Joan Prat, el qual residia al terme del castell d'Aguilar.

El 1497 va quedar a deure al sabater Valentí Vila 5 lliures i 5 sous per una compra de 7 dotzenes de "vels". També va comprar a crèdit en una botiga 53 lliures de cotó. Per avalar les 53 lliures del deute va posar en penyora dues mules, una grisa i l'altra marró clar.

El 1505 Pere Prat es va revendre el mas Aguileres a Baltasar Picalques. Semblaria un bon negoci immobiliari, ja que la venda es va fer per 34 lliures i s'havia comprat nou anys abans per 24 lliures, però l'augment de preu era degut a les inversions que s'havien fet al mas.

El maig de 1515 va comprar a crèdit un mul al mercader Francesc Roviralta, que li va costar 30 florins i mig. Van avalar la compra els seus germans de Manresa. El 1521 va nomenar procurador al seu germà Joan per cobrar uns rèdits del benefici de Jaume Grau de Mallorca. És tractava d'una fundació que subvencionava a les donzelles de Fals quan es casaven. El 1522 va adquirir una mula de pèl roig, per la qual en va pagar 12 ducats d'or. La referència més tardana del Pere és de 1526, quan va casar la seva filla Miquela amb Salvador Ferrer de Matadepera. La seva muller Eulàlia ja era morta.

Va rebre el mas en herència Joan Prat. Aquest no exercia de pagès, sinó que vivia al carrer Sobrerroca de Manresa, on es guanyava la vida amb l'ofici de sabater. El 1532 hi havia al mas Prat un masover anomenat Joan Casanova.

L'agost de 1538 Joan Prat es va veure forçat a empenyorar la seva heretat a Melcior Torreblanca, del mas Solà (ara Torreblanca). Segurament la causa de l'empenyorament va ser per garantir les 50 lliures del dot assignat a la seva germana Caterina, que estava casada amb el Torreblanca. La propietat que va passar al seu cunyat consistia en les terres del mas Prat i una part de l'heretat del mas de la Font. Les afrontacions o límits eren els següents: a orient, la terra del mas Galovardes, a migdia el terme de Monistrolet, a ponent, el mas de la Morera (ara la Torre), i al nord, el mas del Coll i el mas Sala (ara Massana). En un altre document s'esmenta que la venda a carta de gràcia inclou un mas agregat dit Galovardes. És possible que aquest mas rònec es correspongui amb un mas anomenat Cayronardes (1337) o Gaylovardes (1373).

Amb la terra hi anava la casa, les bótes del celler i les eines. Hi havia una tina de 40 somades de capacitat, una bóta grossa de 9 somades, un follador de pedra, i una pica de pedra de 8 quarteres de cabuda.

El juliol de 1553 Joan Prat va fer capítols amb Agnès, filla del difunt Vicenç Prat de Rocafort. Malgrat que duien el mateix cognom no eren parents propers. Un oncle de la noia va lliurar-li 18 lliures, a compte de les 26 lliures del dot. Van quedar que es casarien abans de finals de mes. Així ho van fer i del matrimoni en sortiria una nena, a qui van posar el nom d'Antònia.

El Joan va tenir molts conflictes amb els successius habitants del seu mas de Fals, problemàtica que està recollida en el capítol dedicat al mas Gabriela (1ª part).

El 30 de setembre de 1557 Joan Prat va fer testament a cal notari Sala. Va demanar als marmessors que el seu cos fos enterrat al cementiri de la Seu, al fossar del Prat del Trull (!). Va fer hereva a la infanta Antònia, que deuria tenir dos o tres anys. En el testament va fer menció que tenia el mas empenyorat, malgrat que havia restituït una part dels diners. Va morir uns dies després i el 12 de novembre de 1557 va ser enterrat.

Mas Montconill (els inicis)

La menció més antiga del topònim "Monte Conillo", o muntanya de conills, es troba en una butlla papal de l'any 978, on es defineix el territori de la ciutat de Manresa i s'afirma que la línia divisòria de la ciutat, pel cantó de ponent, puja al capdamunt de Montconill, baixa fins el terme de Palou, on hi ha una guàrdia, i després torna a pujar fins al Collbaix.

La situació favorable de l'indret, un punt elevat amb magnífiques vistes sobre les valls de la riera de Fals i el riu Cardoner, ens fa suposar que va ser un dels primers llocs que va ser poblat, un cop la frontera entre els regnes cristians i islàmics va recular més enllà.

La primera notícia de la presència de pagesos la trobem en el testament que la vescomtessa Engúncia va fer l'any 1039. La senyora va fer donació al monestir de Sant Pere de Casserres, entre d'altres coses, de dos alous que tenia a Mont Conill, els quals havia adquirit per compra, l'un a un tal Patrici, i l'altre a Oliver Rossella. En la donació hi anaven incloses les cases, terres, vinyes, arbres i una font que allí hi havia.

El novembre de 1278 Guillem, del mas Pla de Sant Martí de Torruella va manllevar a Berenguer de Montconill 3 quarteres d'ordi, amb el compromís de tornar-les per sant Joan. El 8 dels idus d'agost de 1280, Berenguer de Montconill va pactar matrimoni amb Guilleuma, filla de Romeu de Montserrat i Ròmia. El dot va consistir en una casa, una peça de terra i 350 sous, pagats a terminis. En el decurs de l'any 1281, Berenguer va vendre un bou per 42 sous a Berenguer de Comdals, de Castellet, i va deixar en tres ocasions ordi i blat a diversos pagesos que havien fet curt.

El 2 de les Kalendas de maig de 1283, el Berenguer va comprar a Pere de Torres de Bages dos terrenys contigus i una casa, tot a la ciutat de Manresa. En va pagar 150 sous barcelonesos de moneda bona i legal. Aquell mateix any va vendre una somera a Guillem Bertran de Claret i un bou a Guillem de Terròs de Manresa, va deixar una mesura i mitja d'oli a Berenguer d'Eres de Torruella, i diverses quantitats d'ordi i civada a tres pagesos de la comarca.

El maig de 1284 va llogar una part de les terres del mas de Guillem de Pla, pagant una entrada de 30 sous i un cens o lloguer anual de 2 sous. La peça termenejava amb el propi mas del Berenguer i amb un altre mas denominat Marc de Montconill. Altres actes notarials donen testimoni de la seva presència, com a mínim, fins el 1286, encara que a partir de 1283 en molts casos s'esmenta que el Berenguer procedeix de Fals, però resideix habitualment a Manresa.

El personatge anterior tenia uns contemporanis a Fals que també portaven el seu cognom. Entre 1285 i 1299 apareix freqüentment a Fals un Guillem de Montconill. En els afrontaments d'un tros de terra, establerta el 1315, es fa esment dels honors del mas de Guillem Montcunill, dels masos Solà i Franquès, i de la riera de Fals. El 1293 el Guillem va fer donació al seu germà Bernat d'un mas a Callús que es deia Oliveres. El domini del mas el tenia en Ramon Eimeric, i abans d'entrar-hi a viure el Bernat va haver de jurar-li fidelitat.

Entre 1281 i 1305 apareix en la documentació un Pere de Montconill no menys de dotze vegades. Sembla ser que era un persona de certa rellevància econòmica i social, com ho prova el fet que el 1284 va comprar la meitat de la recaptació dels delmes del castell de Sant Mateu, i l'any següent una part de l'arrendament de Fals. També va intervenir en el pagament de certes quantitats bastant elevades al senyor del castell de Boixadors.

El 1297 Pere de Montconill i la seva muller Berenguera van fer donació del seu mas al fill Maimó de Montconill, amb motiu del casament d'aquest amb la noia Benvinguda, filla de Berenguer Vidal, del lloc de Salelles. Els donadors mantenien l'usdefruit i la potestat de disposar de 300 sous per la legítima d'un altre fill dit Guilleumó, del dot de la filla Ròmia i de 100 sous pels funerals de la Berenguera. El Vidal va donar 300 sous a la filla i li va prometre una capa o túnica de "bon tint de narbona"

El 1305 el Pere va comprar a Guillem d'Ulzina la meitat d'un molí que es trobava a la vora del Cardener. En l'acta de compravenda s'afirma que el Pere és fill de Guillem. El 1306 el Pere ja consta que és mort en la signatura dels capítols matrimonials entre el seu fill Guillem i Blanca, filla de Berenguer Galzeran. El dot va ser important, 2.000 sous, a més de la meitat d'un banc, al sector de les dones, dins de la basílica de la Seu. L'altre meitat del banc era per la germana de la Blanca, i es trobava situat a prop de la porta de l'escala del campanar. El Guillem es va instal·lar a Manresa, on faria fortuna, mentre que al mas de Fals s'hi va quedar el seu germà Berenguer. El Maimó possiblement va morir jove i sense descendència.

En el capbreu general del terme de 1303 hi trobem dos masos Montconill. La casa de Guillem de Montconill, a part de les prestacions habituals en jornals i en espècie, paga un cens d'un diner per una casa situada al castell, junt al camí que baixa al Molí de Fals. El mas de Berenguer Montconill pagava cada any una "perna de carnsalada" (de porc?) de 7 lliures carnisseres de pes, una mitgera de vi i tres fogasses "dinerals". Dineral era la mida del pa que costava un diner. Aquest cens variava d'acord amb el preu del blat al mercat. Si el blat baixava dels 6 diners, aleshores en comptes de les tres fogasses n'havien de donar sis. Pels censos que consten en la declaració es nota que el mas del Berenguer era més potent que el del seu veí Guillem. L'existència de dos masos anomenats igual i la repetició constant de noms fa molt difícil establir la relació de parentesc entre les diverses persones que van apareixent.

El 1311, Ròmia, vídua de Berenguer de Montconill de Fals, fa procurador a Guillem Montconill de Manresa, germà seu. Uns capítols matrimonials datats el 9 de les Kalendas de novembre de 1312 subministren informació complementària sobre aquest personatge. La Ròmia, filla de Pere de Montconill (difunt) i Berèngària (viva) era llavors vídua en primeres núpcies de Berenguer de Montconill. Era la mestressa de la meitat del mas i la resta el tenia la seva mare Berengària en usdefruit. Es desconeix la procedència del primer marit, qui deuria adoptar el nom del mas quan hi va entrar de gendre. El 1312 la mestressa vídua va fer un contracte matrimonial amb Arnau Lobosa, fill de Pere Lobosa de Castellar, el qual va aportar un capital de 1.500 sous al mas de Montconill. La Ròmia va lliurar a l'Arnau el mas com a dot amb les reserves habituals, entre les quals hi havia el dret de dotar la noia Guilleuma, haguda de la relació amb el primer marit.

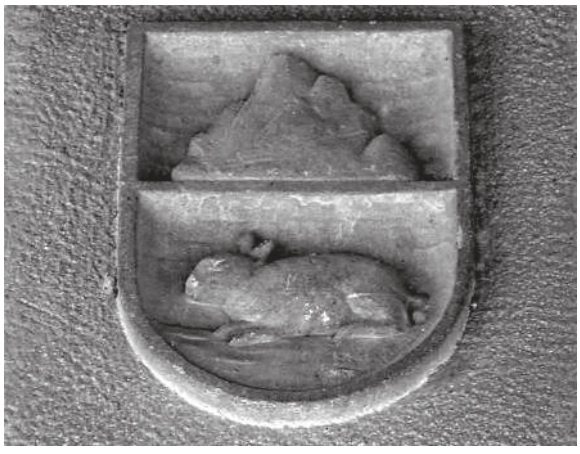

Escut heràldic (fabricació moderna)

Entre el 1308 i el 1329 trobem diverses vegades un Guillem, mercader, establert al carrer del Born de Manresa, que és fill del difunt Pere de Montconill de Fals. Possiblement és el germà de la Ròmia, però hi ha algunes incoherències que fan sospitar de l'existència de més d'una persona amb el mateix nom. El 1318 Guillem de Montconill, de Fals, es veu afectat per una sentència arbitral referent a unes prestacions a Berenguer, marit difunt de Ròmia. En la concòrdia, i en documents de la mateixa època i posteriors, hi apareixen els germans Arnau, Jaume, Guillermó, Pericó i Ramonet, tots ells fills de Guillem Montconill i Sibil·la de Masquefa. Aquesta branca de la família està definitivament instal·lada a Manresa i emparenta els fills amb membres de famílies benestants de la ciutat.

El 1329 Guillem de Montconill, fill de Pere (difunt), rep de Bernat de Falchs, a través d'un frare predicador de Manresa, la meitat dels 100 sous que el castlà devia al Montconill.

El 1342, Guillem i Berenguer de Montconill, en representació de tots els pagesos de Fals, van vendre un violari de 1.050 sous a Pere Montconill de Manresa. Aquest violari es va pagar fins el 21 de gener de 1404 que es va declarar extingit per la defunció del seu beneficiat, que era Pere, fill del que havia creat el violari.

Aquest Pere Montconill pertanyia als Montconill de Manresa i havia assolit una notable posició social i econòmica. Si no anem errats, el Pere era fill del mercader Guillem i nét de Pere Montconill de Fals. El Comte-rei Alfons va nomenar-lo notari reial el 1336 i més endavant va passar a formar part de la seva Cort. La seva ascensió social va rebre un gran impuls el 1342 en casar-se amb Sibil·la, filla de Galzeran Andreu, un dels notables de la ciutat de Manresa. El notari reial va morir jove, el 1347, deixant vídua i dos fills, dits Guillem i Pere. Els tutors dels nens van ser els oncles Jaume i Berenguer Montconill. Les interrelacions entre les dues branques de la família són constants al llarg d'aquest període.

Entre 1353 i 1377 entra en escena Balaguer de Montconill de Fals, fill de Guillem i Elisenda. Estava casat amb Maria i tenia un germà anomenat Pere de Palou, qui havia canviat de nom en casar-se amb Maria, pubilla del mas Palou de Sant Joan de Vilatorrada. El primogènit del Balaguer era el Guillem, i tenia també una parell de noies, la Francesca i una altra a qui van batejar amb el curiós nom de Manresa. La xicota Francesca la van donar a Bernat ça Portella de Castellnou, mentre que la Manresa es va quedar al terme de Fals, a casa del pagès Bartomeu de Soler. La Manresa va rebre dels pares un dot de 500 sous.

De l'activitat econòmica del Balaguer en tenim algunes mostres. El 1353 va pagar, a mitges amb Guillem de Torrecabrera, 200 sous a Sibil·la, monja del convent de Santa Clara. El 1356 el Balaguer va donar 31 lliures al seu germà Pere de Palou en concepte de drets de legítima. El 1361 va traspassar a Jaume Riera de Callús 880 sous dels 2.000 que li devia Berenguer de Falchs, el castlà del castell de Fals. El 1370 va manllevar a la vídua del moliner Joan de Soler de Manresa moneda d'or per valor de 12 lliures.

Pou del mas Montconill

El 1377 va reconèixer que Ramon Folquer de Sant Joan de Vilatorrada li havia pagar la meitat dels 100 sous que el Folquer devia al Comte de Cardona en concepte de terç per la compravenda del mas Morromana. Aquest mas era dins del terme de Fals, però termenejant amb Sant Joan. És probable que el Balaguer fos recaptador del terç i altres drets que corresponien als Cardona per raó de senyoria.

El fill i hereu del Balaguer era Guillem de Montconill. El juny de 1376 va signar capitulacions matrimonials amb Elisenda, filla de Pere de Conomina i Elisenda, pagesos de Viladordis. En el moment de formalitzar el contracte matrimonial, el Balaguer va cedir el mas al seu fill, amb les retencions habituals. Aquell mateix dia els Conomina van lliurar 1.200 sous a compte del dot. El maig de 1378 el Guillem va reconèixer als seus sogres que li havien lliurat l'aixovar i tots els diners del dot i que renunciava a reclamar res més.

Entre 1385 i 1412 el Guillem surt no menys de dotze vegades, uns cops fent de marmessor o de testimoni, altres, fent tractes de bestiar o avalant algun deute. Era bastant ric i la prova és que tenia una casa a la Plaça Pública de Manresa. El 1392 va llogar la casa al fuster Ramon ça Codina per cinc anys, a raó de 100 sous de lloguer anual. El 1410 la va llogar a l'hostaler Francesc de Puig Oliver, possiblement el seu gendre, i a la vegada li va manllevar 31 florins d'or. A l'any següent l'hi va vendre pel preu de 121 lliures. La casa tenia diversos pisos i estances i a la planta baixa hi havia un obrador i un taulell de venda que donava a la plaça.

Mentrestant existien uns altres Montconill, que no semblen directament relacionats amb els anteriors, si bé en ocasions s'avalaven mútuament. El 1355 Berenguer de Montconill va restituir a un mercader uns diners que tenia encomanats al seu pare Guillem, aleshores ja difunt. El 1370 Berenguer de Montconill i la seva muller Ròmia van manllevar moneda d'or per valor de 70 sous a Francesc

de Serra de Manresa. El 1378 Pere de Montconill i Maria, de Fals, van comprar un bou vermellós a un tractant de Solsona per 7 lliures. El 1381 van permutar un bou jove de pèl rogenc per un altre bou del mateix color, però amb taquetes blanques al front, del mercader Francesc de Far. Pel canvi van haver d'afegir-hi 110 sous. El 1393 va fer testament Marc, fill de Pere de Montconill. El 1397 el Pere va satisfer el dot de la seva filla Maria, casada amb Francesc ça Serra de Fals. El 1399 el Pere va adquirir una mula negra, per la qual va pagar-ne 15 lliures i 8 sous i el 1403 una parella de bous. A finals d'any ja era mort i el seu lloc l'ocupava el seu fill Pere Montconill. Aquest va restituir a Pere Puig, de Castellnou, part del dot d'Elisenda, germana del Puig i segona muller de Pere Montconill (el pare). Finalment el 1411, la parella Pere Montconill i Margarida van comprar un mul negre al rector de Rajadell.

D'aquesta mateixa època, tenim anotats encara altres Montconill de Fals: Mateu de Montconill (1388), Guillem, fill del difunt Bernat de Montconill (1392), i Pere d'en Guiu, àlies Montconill (1405). Tot això ens porta a la conclusió que en aquesta època encara coexistien a la mateixa zona dos o més masos habitats per famílies diferents. La branca manresana també és molt complexa i enrevessada i sovintegen les relacions amb els parents de Fals. A més a més, la repetició constant de noms a cada generació i a cada branca lateral fa la tasca de construir l'arbre genealògic dels Montconill molt complicada. Faria falta molta més investigació per treure'n l'entrellat. No serà fins ja ben entrats en el segle XV que trobarem un cap del fil, seguint el qual, hereu rere hereu, ens durà fins als nostres dies.

Les terres de Sant Vicenç

La parròquia de Sant Vicenç de Fals ha tingut des dels orígens una peça de terra molt bona, situada al mig del Pla de Fals, i quatre trossets petits. L'origen d'aquestes propietats són donacions i llegats testamentaris i, en el cas de les Feixes del Rector, per compra.

El 1012 un tal Sunyer va donar a Sant Vicenç tres quarterades de vinya i el 1026 el vescomte Bremon una mujada de vinya. Però segons el Bisbat, que va inscriure el 1930 al Registre de la Propietat una finca anomenada les Terres de Sant Vicenç, aquesta la tenia des del segle XI pel llegat que va fer a favor seu Eribald, Bisbe d'Urgell. Va al·legar que això constava en un pergamí que es trobava a la cúria episcopal de Vic.

Eribald era de la família dels Cardona i senyor del Castell de Fals. En el testament que va fer el 1041 va deixar: ... *Eclesie Sancti Vicentii de castro Falchs duas modiatas vineam, ad ipsum Gradum...* Va ordenar que del producte de la terra se subvencionés una missa al Grau per la festa de la Purificació, una altra pel patró sant Vicenç, i que es pagués la cera dels funerals de tots els feligresos del poble.

Uns quants segles enrere, la parròquia va decidir establir una part de la seva terra a una família de pagesos a canvi d'un cens. L'església es va reservar els drets senyorials sobre la terra, de manera que si aquesta s'empenyorava o es venia, tenia dret a un determinat percentatge del preu de la transacció.

No se sap gran cosa d'aquesta època. L'heretat es deia el Coll, perquè el mas es trobava situat sobre el coll natural format per les Costetes del Grau i els Plans de la Gabriela, per un cantó, i la divisòria d'aigües entre les rieres de Fals i de Rajadell, per l'altre. Restes d'aquest mas, deshabitat i rònec des de fa més de cinc segles, es podien veure fins fa poc temps en un camp, a la vora del camí que va de la Creu a cal Cinto i a cal Lluís. En llaurar, apareixien carreus pertanyents a la primera filada de la casa. Se saben també els límits precisos de l'heretat; *...a orient ab terras del mas Massana, fitas mediant; a mitg dia ab terras del mas Torrasagimona, mediant lo camí que va del Grau*

Segona feixa amb l'església al fons

a la Vall de la Mallencosa, y part amb terras del mas Olíveras de Cantacorps, fitas mediant; a ponent ab la pessa de terra de Nostra Señora del Grau, mediant un marge, y part ab terras de dit mas Olíveras; a tremuntana ab terras del mas Massana mediant un torrent, y part ab terras del mas Homs...

El mas Coll va ser abandonat pels seus habitants els anys de la Pesta Negra. En repoblar-se el Pla de Fals, l'heretat va quedar inclosa en la propietat de la Torre Segimona.

Aquesta dependència tan antiga d'una part de les terres de la Torre a l'església, es va fer patent el 1750, quan la finca va ser comprada pel senyor Maurici Soler de la Plana. Després de pagar el preu de compra als seus propietaris va haver de liquidar els drets senyorials. Va pagar al Duc de Cardona per la part que li tocava de la Torre, i va pagar al rector de Fals, que llavors era Domingo Feliu, la part corresponent al mas Coll. El rector va rebre 168 lliures i 15 sous *"pro venditione iuris luendi"*, més 277 lliures i 19 sous per altres conceptes.

Al costat de la porció cedida al mas Coll, la parròquia posseïa una altra porció, d'una superfície aproximada de 15 hectàrees, que era coneguda com la masoveria de la Mongia. Se sap que el 1755 el masover de la Mongia era Josep Sagristà, el qual va pagar 20 lliures i 10 sous a la parròquia per l'arrendament de la masoveria. En la visita de 1790 es va recriminar al rector que la casa de la Mongia pagava sempre la mateixa quantitat, havent-hi

El rector a cal notari (gravat)

qui n'oferia més. El van instruir a posar-hi un arrendament "just i equitatiu".

La desamortització de Mendizabal no va afectar aquesta finca perquè es va acollir a l'article 6è del conveni de la Santa Sede de 1859.

Més ençà, la parròquia va donar a parts la terra a diversos parcers, perquè hi plantessin vinya. La quarta part de la collita de raïms els parcers la transportaven fins a les tines de la parròquia. Aquestes tines es troben sota la Torre Vella, han estat remodelades i en l'actualitat són l'escenari d'un dels quadres del Pessebre Vivent.

Els darrers cent cinquanta anys, aquesta terra ha estat repartida entre set famílies de parcers del poble; Fontanet, Mariano, Mongia, Colom, Mosquit, Parcer i Jepic. El 1933, tres dels parcers de les Terres de Sant Vicenç, Salvador Ibanyes, Ramona Malagarriga i Josep Moncunill, van presentar una demanda per tal de no pagar les parts de la vinya al rector. La resta de parcers també es va encomanar de l'eufòria revolucionària i la situació no es va normalitzar fins a l'acabament de la Guerra. Llavors, el rector mossèn Miralpeix va aprofitar per canviar els tractes, substituint les parts en espècie per una quantitat fixa en diners. Primer es va posar un preu d'arrendament de 20 pessetes per quartera i, a la dècada de 1960, es va apujar a 100 pessetes.

Actualment a la terra s'hi sembren cereals, alguns trossos estan arrendats a tercers, i el lloguer que percep la parròquia no arriba gairebé ni per pagar la contribució.

Les Feixes del Rector, de 55 àrees de superfície, són quatre feixes estretes situades sota de les Torres de Fals, a ran de la riera. Com que el terreny allà és rost, les parets que aguanten les feixes són molt altes. Antigament les feixes inferiors eren de regadiu, en virtut d'un canalet que portava aigua del torrent que baixa del mas Perera. A l'extrem occidental de la segona feixa s'hi troba un antic pou de gel. Actualment la terra és erma i part de les parets s'han esllavissat.

L'adquisició d'aquestes feixes està ben documentada. El 13 d'agost de 1397, Pere Súria, rector de Fals, va comprar-les per 8 lliures i 15 sous a Berenguer ça Sala. Segons l'acta de venda, les quatre feixes contigües es troben a l'indret conegut com la Horta de Fals, i afronten amb la riera, un hort d'un tal Bernat Llagost i altres feixes del venedor. La terra és un alou del monestir de Casserres i el març de 1399 el rector va haver de pagar al representant del monestir els drets de senyoria.

Els tractes entre el rector i el seu veí Berenguer ça Sala (de l'actual mas Massana) tenen una clàusula segons la qual el rector pot regar les feixes de l'aigua del torrent de la Font Gua (deu ser el torrent que neix a la Font de la Teula i els aiguamolls del mas Perera), a partir del dijous al vespre i durant tota la nit.

Segons les inscripcions fetes el 1930 al Registre de la Propietat, la parròquia té encara uns altres béns immobles de petita extensió; un hort de 3 àrees a prop de cal Guinard, dues feixes de secà i una de regadiu, a la zona de les Torres de Fals, i l'hort de la Mongia.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Gener de 2009, número 56
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
57
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
FEBRER 2009, NÚMERO 57

Mas Vila

El document més antic que fa referència al mas de la Vila (ara Tatger) és del dia 6 de les "nonas" de març de 1262. Bernat de Vil·la va deixar en comanda blat per valor de 203 sous a Bernat Riera de Grevalosa. L'abril de 1281 Guillem de Vall va declarar que Pasqual de Vila de Fals li havia deixat una quartera de forment. També el Pasqual va ser un dels pagesos de Fals, Castelltallat i Monistrolet que es van oferir el juliol del mateix any per pagar la fiança de Pere de Figuera, que es trobava captiu a Manresa per ordre del sotsveguer. Els avaladors es van comprometre a custodiar el reu durant vuit dies i lliurar-lo a la justícia quan els fos requerit. Si faltaven al seu jurament serien sancionats amb una pena de 150 monedes d'or. El Figuera va aconseguir posteriorment la llibertat mitjançant el pagament de 450 sous.

El 1285 el Pasqual es va comprometre en el tracte següent, que consta en un dels llibres de l'escrivania pública de Manresa:

pascalis de villa de falcs . L. solidos in comanda petrus de figuerola in facto mercaterie ad tertiam partem luicione dapni et promito computarem vobiscum quacunque volueritis et vobis reddere dictum capitale cum tertiam partem luicione, per quibus obligo vobis et concedo de presenti quendam camisol et unam ballistam corni quod habet unum tay in dorso et duas capas bisselistate sti. dionisi, et supradictis in aliquo defferentis dono vobis fideiussoris guillermus de fontaneto de falcs obligantes. etc. testes petrus de fabrica et petrus sabata

En català seria: Pasqual de Vil·la, de Fals, té una certa mercaderia, valorada en 50 sous, deixada en dipòsit per Pere de Figuerola, sota el tracte de la tercera part dels guanys, i es compromet a tornar-la quan li sigui requerida, i com a garantia li dóna en penyora un camisol, una ballesta de banya que té un tall a la part del darrere, i dues capes que tenen una doble ratlla de sant Dionís. Dóna com a avalador a Guillem de Fontanet de Fals. Els testimonis són Pere de Fàbrega i Pere Sabata.

En el mateix llibre, el dia segon de les "nonas" de juliol, es troba constància de que Ramon de Puig Oromir de Fals deu a Pasqual Vila 18 sous, per un ase comprat a la fira de Moià.

Pasqual Vila encara era viu el 1318, quan el castlà Bernat de Fals li va perdonar el robatori d'un martell de la farga que pertanyia a Ramon Serra, després de pagar una multa de 50 sous. Va deixar, si més no, un fill anomenat Pere de Vila, el qual el 1332 habitava a la ciutat de Manresa.

Mas Tatger (c. 1950)

En el capbreu de 1303 hi figuren dos masos anomenats Vila. L'un és de Bernat o Bernadic Vila, i està situat a la part de la riera de Fals, aproximadament a la zona que va d'Oliveres de la Costa al mas Serra. L'altre és de Pasqual Vila i es troba a prop del mas Grau. Aquest darrer doncs, és l'antic mas Tatger.

A partir d'ara la coincidència de noms no permet l'adjudicació certa d'una determinada persona a una o altra casa. A finals del segle XIV la situació es clarifica, el mas Vila de l'altre Pla és abandonat i es pot assegurar amb certesa que tots els Vila són del mas que ens ocupa.

L'agost de 1329 va ser tancat a la presó del castell de Fals un tal Pericó Miralda, qui havia atacat i ferit a Pericó Vila, fill del difunt Bernat Vila. Aquest Pericó Vila pertany sens dubte al mas Vila de l'altre Pla.

El 1356 Bernat ça Vila i la seva muller Ròmia van pagar una part del preu d'una mula negra a Jaume de Santa Creu de Manresa. Entre el 1375 i 1396 trobem cinc documents que fan referència a Guillem Vila de Fals, sense cap indicació sobre la seva filiació.

En un parell del centenar de pergamins conservats a la casa Fàbrega de Cererols, que van ser transcrits i publicats per l'historiador Marc Torras, s'hi troben referències a uns altres Vila de Fals. El 2 de juny de 1376, Pere ça Vila i el seu fill Bernat, van reconèixer que Pere de Colomer de Súria els havia satisfet mil sous de tern, a compte dels 1.400 sous del dot promès a la Maria, filla del Colomer i muller del Bernat. El pergamí el va escriure el rector de Fals, en qualitat de notari. Aquest Pere Vila era conegut amb el sobrenom de Trica, àlies que passaria als seus descendents.

El 1393 Pere de Vila va aconseguir que Guillem Serra de Sant Cugat del Vallès li cedís els drets d'una vinya situada a Fals. La vinya es trobava al sector del mas de la Serra (ara Collet) i tocava amb el camí que menava del castell de Fals a Monistrolet.

Bernat de Vila va tenir el 1388 un plet amb el castlà Bartomeu de Falchs a causa de l'arrendament del Molí de Fals. El 1390 Bernat ça Vila, fill de Pere ça Vila, àlies Trica, va ser convocat a Manresa, a la casa on hi havia l'estudi de fra Bernat Andreu, situada al carrer de la Volta de Llorenç Andreu, per aclarir un conflicte.

El 1393 Bernat Vila de Fals va signat un rebut al Clavari de la Ciutat de Manresa per un carregament de calç que havia venut. El 1395 el cuireter Berenguer de Morera de Manresa va reconèixer que el Bernat li havia fet un préstec de 40 lliures, mentre que el 1397 va ser ell qui va manllevar moneda d'or, equivalent a 300 sous, a Bartomeu Lienques, habitant a Fals. El 1398 el Bernat era un dels tutors dels pubills del mas Serra de Fals i, essent responsable de gestionar-ne el patrimoni, va llogar per 5 anys una finca que els pubills tenien a la parròquia de Santa Maria de Claret (Sallent). A finals d'aquell any, Bernat ça Vila va donar la mà de Maria a Francesc de Pontgrau, hereu del mas de Pontgrau de Rocafort. La Maria era filla de Maria de Colomer, primera muller del Bernat. El pare va dotar la noia amb 1.200 sous i li va donar una flassada, un coixí, unes tovalles, sis tovallons, dos llençols, i quatre canes i mitja de drap de bri pel vestit nupcial. El dot va ser avalat per Pere, germà de la núvia, i tres persones més de reconeguda solvència.

El juliol de 1400, Bernat ça Vila de Fals, àlies Trica, va ser capturat i empresonat a la presó de Manresa pel Batlle de la ciutat. Un tal Ramon de Comajoncosa va pagar una manlleuta (fiança) de 500 sous i el Bernat va poder sortir de la presó, però va quedar confinat a la casa del seu protector. Quan es va esdevenir aquest fet el Bernat ja feia un temps que residia habitualment a Manresa.

El novembre de 1400 el Bernat i el seu fill Pere van reconèixer haver rebut de Bartomeu Cellerer, del lloc de Cererols de Súria, 100 sous a compte dels 1.000 que constaven en una acta a l'Escrivania de Manresa. El setembre de 1403 encara era viu, però el 1404 la seva segona muller Francesca ja figurava com a vídua. Aquell any, Pere Junyent de la Grevalosa va admetre que devia 9 lliures i 15 sous a la vídua per una certa quantitat de bri de safrà que el difunt Bernat li havia entregat.

El 1409 hi va haver casori a la família. Es va aparellar Galzeran ça Vila, fill de Bernat i Francesca, amb Romiona, filla de Pere deç Puig, un assaonador de pells. La Francesca va donar al xicot 100 florins d'or d'Aragó, una tassa de plata, i un dels llits de casa amb tots els paraments. Pere ça Vila, el seu germanastre, li va donar una casa a Manresa, dos trossos de terra i un hort, a canvi de la renúncia als drets que tenia sobre el mas Vila.

Pere Vila vivia a Manresa, on es guanyava la vida fent de mestre de cases. Conservava el sobrenom "Trica", heretat del pare i de l'avi. El 1409 consta casat amb una dona anomenada Maria, però posteriorment sempre surt que la seva dona és la Margarida. Aquesta, possiblement era la filla de Pere Conagla de Sallent. El 1418 el Pere es va vendre per 35 lliures una casa situada al carrer de Sant Miquel de Manresa, mentre que el 1419 va comprar un camp a la partida del Molar de Manresa, i va acabar de pagar el dot de la seva germana Maria, casada a Rocafort.

No sabem quina relació tenia amb el personatge

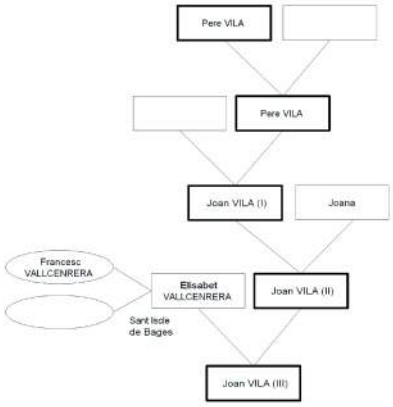

anterior un Joan ça Vila que vivia a Fals en aquest mateix període. Possiblement pertanyia a l'altre mas Vila, perquè en les afrontacions d'un hort situat a la Riera de Fals, prop del Molí, hi figuren els honors del mas Vila i els honors de Joan ça Vila. El 1415 i el 1418 el Joan va ser un dels avaladors del contracte d'arrendament dels censos del terme de Fals que va fer el castlà Galzeran de Sentmenat. El 1444 participa en una treva en companyia dels seus fills Bernat i Guillem. El 1455 encara el trobem fent d'àrbitre per mirar de solucionar una discòrdia entre dos traginers de Manresa.

Entre els anys 1454 i 1479 surt unes quantes vegades un Bernat Vila de Fals, normalment en compravendes de bous i mules, però no hi ha res que ens indiqui que és l'amo del mas Vila. El 1454 va llogar un olivar de pertinències del mas de la Sala (ara Massana). Entre les afrontacions de l'olivar hi ha el camí que va del mas de la Sala a "Veyencosa" (Vallencosa)?, que se suposa que és l'antiga denominació de l'actual topònim de la Mallencosa. El 1457 el Bernat figurava que era traginer, mentre que el 1479 residia a Aguilar.

El setembre de 1495 Vicenç Sala, hereu del mas Sala va comprar el mas rònec anomenat Vila. Li va vendre Bernat Vila, resident a Manresa, per 20 lliures, que no va pagar al comptat sinó en diversos terminis. Uns mesos abans havia adquirit el mas del Pla. De llavors ençà, els dos masos van quedar vinculats a la propietat Massana com una masoveria denominada Pla de la Vila.

El 1483 Joan ça Vila de Fals va comprar un mul negre a Francesc Casas. Va comprometre's a pagar els 11 florins del preu en tres terminis. El 1495 es va concertar matrimoni entre Joan dels Arnaus, de Manresa, i la noia Francina, filla de Joan ça Vila i Joana. El dot va ser de 10 lliures, la meitat en diner i la meitat en roba. El 1505 Pere ça Vila de Fals va quedar a deure al ferrer Antoni Ferran 11 florins per una mula negra, i el 1509 va comprar dues someres negres al mercader Francesc Roviralta.

El 1518 s'estava al mas Vila un tal Feliu Roura, moliner d'ofici i hereu del mas Roura de Sant Cristòfol de Salgàs (?). En aquella data va donar poders a un procurador per tal de llogar les terres del seu mas.

Després d'un llarg període sense notícies, arribem al punt que l'hereu del mas és Pere Vila, probablement un descendent de l'anterior. Surt esmentat el 1543 amb motiu de la venda d'un censal que van fer els caps de casa

del terme de Fals. El 1552 el Pere va fer donació al seu fill Joan de l'heretat, subjecte a unes condicions que són molt difícils d'escatir a causa del mal estat del document. El 1560 Joan Vila (I) va vendre al seu veí Joan Grau vuit càrregues d'oli i dues càrregues de vi roig, pel preu de 10 lliures.

El 1572 el Joan Vila ja era mort i la seva vídua Joana va tancar un tracte amb el seu veí Francesc Torra, habitant al mas Presseguer (ara Dalmau).

Die xxi desembris anno 1572, francesch torra, pages, ara de present habitant en lo mas prassaguer del terme de raijadell, deysa un tros de terra herma per fer boyga a madona joana vila, vidua del terme de Fals, y a arnaus del puig, fadri del regne de frança, situada en la heretat del prassaguer anomenada lo comollar de les olmeras, prop la boyga que avia treta mª pere lafon, lo ques puga traure aquí prop de les oliveres y a tota la plana del cultivot, per a temps de sinc anys y quatre splets, comensant a correr a nadal primer vinent, y les olivas ques coliran en dita pessa de terra son de dita joana vila viuda y del dit arnaus del puig tots los sinc anys, lo preu de dita terra son deu ducats, dich xii lliures moneda barselonesa, les quals dit francesc torra te per agudas y rabudas ...

El 1574 es va casar Caterina, filla del Joan i la Joana, amb Toni Picalques, àlies Campserver, un dels nois del mas Campserver de Fals. La mare vídua i l'avi Pere Vila van prometre un dot de 70 lliures, però no les tenien en efectiu i, en compensació, van deixar als nuvis durant 10 anys una habitació de la casa, la que ells triessin, a més de l'ús de la cuina i altres llocs comuns.

El 1576, l'hereu Joan Vila (II) va pagar al seu cunyat 20 lliures a canvi que aquest deixés la cambra que tenia ocupada. En realitat n'hi va donar menys, perquè el Campserver s'havia apoderat de dos matxos, algunes ovelles i una certa quantitat de vi, que tot plegat pujava a 15 lliures. No van quedar ben entesos, perquè el 1576 van haver de recórrer a nomenar dos mediadors, un per cada banda, per resoldre unes diferències que tenien. Es van comprometre a fer cas de la resolució dels àrbitres, sota la pena de 50 lliures.

El Joan tenia una altra germana, dita Agnès. Es veu que els homes escassejaven al poble, perquè les dues vegades que va estar casada ho va estar amb emigrants occitans. El primer va ser Joan Roger, el moliner del Molí de Fals, i el segon, Joan Prat, que provenia d'Agen.

El 1579 el Joan era un dels Jurats del terme de Fals, i el 1580 va ajustar comptes amb Arnau Puig, un occità que treballava de mosso. Li devia en total 30 lliures i van pactar que les hi pagaria en tres cops, 10 lliures cada any. El 1604, formant companyia amb dos pagesos més, va adquirir un ramat de 17 cabres al mercader Salvador Xuriguera. El preu del bestiar va ser de 21 lliures i 8 sous.

El maig de 1606 va comprar 2 quarteres de forment al pagès Joan Soldevila de Castelltallat. Es veu que el blat escassejava, perquè el va pagar caríssim, a 2 lliures i 13 sous la quartera. El mes de novembre del mateix any en va comprar 4 quarteres més al mercader Agustí Morell. El blat encara havia pujat més, ja que li va costar 3 lliures i 6 sous la quartera. El juny de l'any següent en va necessitar 4 quarteres més, però llavors el preu havia caigut fins a 1 lliura i 17 sous. El 1610 va comprar un bou de color blanquinós a l'hereu del mas Planell de Sant Amanç. Li va costar 18 ducats, equivalents a 21 lliures i 15 sous. El 1612 va comprar a un negociant de Manresa 4 quarteres de mill, al preu de 1 lliura i 4 sous cada quartera. El 1617 es va gastar 16 lliures i mitja en blat segolós, "paumoll", i civada.

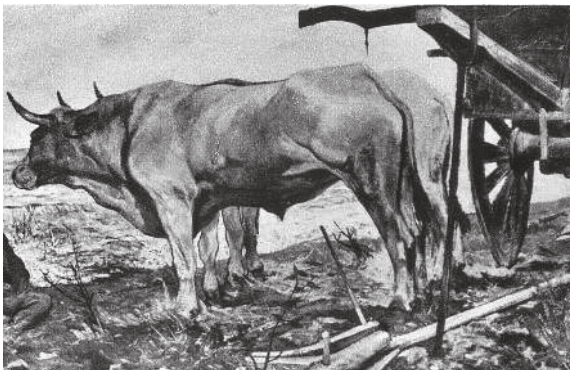

Parella de bous (pintura)

La muller del Joan Vila (II) era l'Elisabet, filla del mas Vallcenrera de Sant Iscle de Bages. L'Elisabet va arribar a la casa del seu marit amb un dot de 100 lliures. Aquest fet es deuria produir el 1575 o un xic abans.

Es coneixen tres fills i dues filles del matrimoni. Al gran li van posar Joan. El seu germà Jacint, va casar-se el 1649 amb la vídua Maria Braquet de Rajadell. Encara hi havia un altre xicot dit Josep. L'Elisabet la van donar el 1623 a Valentí Sagristà, àlies Gabriel, del mas Gabriel de Sant Fruitós, juntament amb un dot de 150 lliures. La Jerònima va enllaçar el 1633 amb Bartomeu Fauró, de Biosca. Les dues donzelles van rebre una subvenció d'una causa pia dipositada a Santpedor. Joan Vila va morir entre el 1622 i el 1623.

Joan Vila (III) va viatjar a Cardona el 16 de novembre de 1639 a declarar les terres que posseïa davant del procurador del Duc. Va fer constar que tenia quatre peces separades. El tros més gran era d'una extensió aproximada de 40 jornals de sembradura i era on hi havia el mas. Després tenia un tros d'uns 12 jornals a la part del Torrent de Cantacorbs. Era la propietat coneguda com el mas Jussà i en aquell moment la tenia cedida a l'amo del mas Oliveres. Tenia també un tros de 2 jornals, a dalt el Pla de Querol, i un altre tros de 2 jornals al mig del Pla de Fals. Aquest darrer llindava amb les heretats Gabriela i Massana. Correspondria al lloc on avui hi cal Domingo.

El Joan es va casar amb una dona dita Antònia, amb qui va tenir quatre filles. La pubilla Elisabet la van casar amb Josep Tatger, un fadristern del mas Tatger de Talamanca. El Tatger va fer una aportació de 300 lliures a l'actiu del mas i va aconseguir que el nom de la casa passés de Vila a Tatger, el nom actual.

Les germanes de la pubilla van marxar de casa a mida que trobaven marit. La Maria ho va fer el 1653 amb Manel Braquet de Rajadell, la Francina el 1662 amb Joan Millet, de Sant Fruitós, i la Valentina el 1677 amb Pere Farreras de Manresa.

L'elaboració del vi

La tècnica de preparació del vi no va variar gaire al llarg dels segles, ja que era un coneixement que s'anava transmetent de pares a fills. Per descriure aquest procés ens podríem haver basat en el testimoni oral de qualsevol dels pagesos del poble, ja que no hi havia casa, gran o petita, que no fes vi amb els raïms de les seves vinyes. En aquest cas, les persones a qui hem entrevistat han estat Valentí Vila, de ca l'Agustí, i Pepito Serra, de cal Cabot, a qui agraïm la seva bona disposició. Val a dir que ca l'Agustí és l'única casa del poble que actualment encara mena una petita vinya i elabora el seu propi vi segons els mètodes tradicionals.

Abans de començar la verema calia netejar la tina de pols i brosses. L'operació de ficar-se a la tina per netejar-la no estava exempta de risc, ja que hi havia la possibilitat que estigués parcialment plena de diòxid de carboni, un gas que es genera en la fermentació del most i que té tendència a acumular-se al fons dels recipients, perquè és més dens que l'aire. El 16 d'octubre de 1877 va passar una desgràcia a Torreblanca per aquest motiu. Un mosso que es deia Josep Soler i era d'Alinyà, va baixar a escurar una tina i va perdre els sentits. Ramon Oller, de 42 anys, solter, fill de la casa, va baixar a buscar-lo amb una escala, i els dos van morir asfixiats, per manca d'aire.

Un cop neta la tina, es tapava l'orifici de sortida amb un **garbó**, o feixet, de garric o argelaga, mantingut a lloc amb dues pedres. El garbó actuava de filtre, per tal que el vi ragés clar per la **boixa**. Quan el trepitjador havia acabat la seva feina, es cobria la tina amb el **brescat**, una plataforma formada per pots o taulons de fusta. Aleshores s'arreplegava argila i es preparava fang en una portadora, fang que servia per rejuntar les posts. A continuació, es cobria el brescat amb uns dos o tres dits de terra eixuta, excepte un forat que es deixava obert per permetre la sortida dels gasos de la fermentació, ja que si la tina es tanqués hermèticament, la pressió faria saltar els taulons.

El most bullia o fermentava durant unes tres setmanes, aleshores, es destapava la tina i es procedia a premsar la brisa. Per **esbrisar** la tina, un home, dret sobre la massa de brisa, la treia amb unes forques, i aquesta es transportava amb portadores fins al lloc on hi havia la premsa. Quan ja en quedava poca, es muntava una bastida amb dues escales i un tauló, i es recollien les darreres miques amb un cistell de vímets.

La brisa es posava ben pitjada dins de la **gàbia** de la premsa i, amb l'ajut dels **pilons**, s'estrenyia fort el cargol, fins que sortia la darrera gota de vi. Amb un **cassot** es passava el vi premsat a una portadora i es tornava a la tina.

Els pans de brisa es deixaven eixugar i llavors s'esgrunava amb les mans i se separava la **barrusca**, o pellofa, de la brisa, els peduncles del raïm. La barrusca, barrejada amb sal, es donava als porcs d'engreix, mentre que la brisa es baixava en carro a Manresa, per vendre-la a les fàbriques d'alcohol. Segons un rebut de 1916, la destil·leria de Valentí Cura va pagar 16 pessetes per 218 Kg de brisa.

Botes

Es tornava a precintar la tina amb fang, deixant un forat al brescat, tapat amb un tap de suro, que servia per cremar-hi lluquet, per evitar que el vi es tornés agre. Si no **agafava** el **lluquet**, s'havia de bufar el baf amb una manxa grossa. El procés es repetia cada dues setmanes. De vegades s'emmagatzemava el vi al celler de la casa en bótes de fusta, normalment de dues càrregues de capacitat. Hi havia bótes més petites, denominades **carretells**, d'una cabuda de 4 setzens. Les bótes solien ser de fusta de castanyer i es compraven a cal boter. Segons una anotació de 1878, una bóta de mitja càrrega va costar 22 pessetes, i una de petita de 16 porrons, 12 pessetes.

El moment de vendre el vi depenia de la seva cotització al mercat. De vegades es venia de seguida, però si el preu anava a la baixa s'esperaven uns mesos, sense arribar mai a l'estiu, ja que amb la calor el risc de **picar-se el vi** era alt.

Es treia una mostra del vi de la tina per la boixa, però si el vi es trobava en una bóta, es feia rajar el vi a través d'una **fibla**, una petita perforació, feta amb una trebinella. La fibla es tapava després amb un **burjó** o tronquet. La mostra es baixava als vinaters de Manresa, els quals mesuraven el grau, que solia oscil·lar entre els 10'5º i el 12'5º, i després d'un regateig, s'acordava el preu de venda.

El preu del vi, a l'igual que la resta de productes agrícoles, sofreix grans oscil·lacions d'un any a l'altre. Hem recollit algunes dades sobre el preu pagat pel vi produït al masos Grauet i Torreblanca de Fals. El 1876 es van vendre 41 càrregues de vi per 61 duros i 7 rals, que són unes 7 pessetes i mitja per càrrega. El 1916 la càrrega de vi negre es va pagar a 39 pessetes, el 1920 a 60 pessetes, i el 1928 a 32 pessetes i mitja. Val a dir que en aquesta època un treballador a pagès guanyava un jornal de 5 o 6 pessetes.

Els tractants de vi passaven a recollir el vi per les cases amb un carro tibat per dues mules, amb una capacitat de càrrega de 8 a 12 bots. **Els bots**, uns recipients de cuir impermeabilitzats amb pega, s'omplien amb un embut de llauna de grans dimensions amb la mesura o **setzè** de vi. En un bot hi cabia mitja càrrega, és a dir, 8 setzens. En

unitats modernes, serien uns 60 litres. Un cop plens, els bots es lligaven pel coll amb una cordeta i es ficaven dins de la seva funda de lona.

En relació al tipus de vi que se solia elaborar a Fals, la major part era vi negre, procedent de la varietat de raïm negre dita **sumoll**. També hi havia una mica de vinya blanca, plantada de macabeu, que donava vi clar. Algunes cases feien vi rosat, fent fermentar dins de les bótes el most que rajava tot just trepitjat, ja que si es deixava gaire hores en contacte amb la brisa, aquest ja quedava completament tenyit. El vi de les bótes es trascolava en ple hivern, preferiblement un dia ben serè i fred, ja que d'aquesta forma s'aconseguia un vi més clar i bo, més **estitllat**, com en deien. La bóta on es guardava el vi de l'any es desinfectava prèviament cremant-hi lluquet, i es tancava curosament. Sobre el tap s'hi acaramullava cendra, per evitar que el vi es piqués. Si malgrat totes les precaucions, el vi s'avinagrava, era necessari adobar la bóta. La millor manera de fer-ho era rentar-la amb vi calent diverses vegades. Es requereixen uns 5 litres de vi per una bóta d'una càrrega.

Bota amb cèrcols de fusta del Grauet

Si bé la major part de la verema es convertia en vi negre, sempre es reservava una petita part per fer alguns productes més elaborats. La mistela es feia barrejant most amb alcohol o sucre i deixant-ho fermentar. La proporció era de 8 mesures de most per mesura d'alcohol. Per preparar **vimblanc** s'omplia de most una caldera d'aram i es feia sobre una fogaina, fins que se n'havia evaporat exactament la meitat. El procés durava unes 4 o 5 hores. Al mas Boixeda empraven un mètode un xic diferent. Després de la primera evaporació, reomplien la caldera amb més most, i el continuaven bullint fins que quedava reduït a 4 travessos de dit per sobre del nivell inicial. El vi bullit, dit també vi de dir misses, es deixava reposar unes tres setmanes en una bóta de fusta. La boteta de mistela o vimblanc se solia encetar el dia de Tots Sants, i es bevia per acompanyar els panellets i les castanyes.

Premsa de la Torre

També hi havia qui solia fer vi ranci, que es guardava per les grans ocasions a la boteta del racó. Hem recopilat dues fórmules tretes del diari de l'amo del mas Boixeda, que es poden datar a la dècada del 1860.

Recepta per a fer tornar una càrrega de vi ranci

Tres presas de xocolata de la bona, sis quartos de vainilla –solen tenirne als apotecaris– nou quartos canyella olanda, una nou moscada, 3 unsas sucre clarificat. Se fa bullir tot junt ab quatre porrons de vi most, fins a reduirse a la tercera part, y quan sia fret se hi tira mitx porro de rom y se posa a la bota antes que el vi, que penso deu ser verge o sens bullir.

Recepta per compondrer vi

Per una carga de vi se necesita lo seguent. Primerament deu posarse dos setsens de esperit de vi en la bota, y despres tirarí catorse setsens de most o vi sense bullir, ben colat y que siga de raims bons, una unsa de cañella de la millor, sensera lligada ab un faxet ab un fil, y una nou moscada picada, y una taronja agre vestida de clavells, y passat un mes que se trescolia el vi, rentar la bota y tornarí el vi y dexarlo allí hasta que sen disposia.

Procedent del mas Torreblanca, tenim una nota de 1851 que descriu un procediment per preparar un vi que sembla ser que servia com a medicina per curar l'escaldat, una malaltia desconeguda per nosaltres. L'ortografia és força deficient.

La madasina de lo vi que es bo per lo ascaldat son nousmoscadas, an de ser picadas, y tronxas agras y sendra de alsina, y es posa a bullí, y am cotra setsens de bi, ys tira a la bota ben calen.

Abans hem esmentat el perill que el vi es fes malbé, convertint-se en vinagre, i les precaucions que es prenien per evitar-ho. Però de vegades ja interessava produir vinagre per les amanides i altres usos culinaris. A cada casa hi havia una bóta amb les **mares del vinagre**, uns sediments que contenien els ferments que fan possible el procés bioquímic de convertir l'etanol del vi en l'àcid acètic del vinagre. A la bóta del vinagre hi anaven a parar les escorrialles del vi i, al cap d'un temps en sortia un vinagre que **espinyava**. Si no se li deixava prou dies, el

vinagre no sortia gaire bo, es deia que era **llord**.

La gran expansió de la vinya i la producció de vi que es va donar a Fals a finals del segle XVIII, va venir motivada, en part, pel desenvolupament de la indústria de fabricació d'aiguardent, un derivat del vi d'alt contingut alcohòlic, que es pot emmagatzemar durant molt temps i transportar per via marítima a l'altra punta del món. Els aiguardents del Bages i el Penedés es va exportar massivament a les colònies espanyoles d'Amèrica. El 1792 un comerciant de Manresa anomenat Francesc Coma Soler va comprar un tros de terra del Tatger, a la part de baix del Torrent de Cantacorbs, i va construir una **fassina** o fàbrica d'aiguardent. La fassina va estar activa fins el 1843, o poc abans.

Més ençà, l'elaboració d'aiguardents a petita escala es va portar a terme en algunes cases. La tradició oral recorda l'existència a cal Mariano d'una olla de bullir vi, o alambí. I encara més ençà, a la dècada del 1940 pujava durant els hiverns un home de Manresa, que comprava l'excedent de vi als pagesos i el destil·lava en un aparell rudimentari, en una rasa a la part de les Costetes. Era una activitat clandestina, ja que l'elaboració de begudes alcohòliques estava controlada per l'estat.

Raïm madur

La sufragània de Sant Andreu

La petita capella rural de Sant Andreu es troba situada al costat del mas Sant Andreu. És en aquest mas que en tenen cura i en guarden les claus. L'indret és a la banda de tramuntana del terme de Fals, en lloc fronterer amb el de Sant Mateu de Bages.

Des del punt de vista arquitectònic, es pot observar que la capella actual consta d'una sola nau feta en el segle XIV, aixecada sobre les parets de l'església romànica. Aquestes han estat posades al descobert modernament en fer-se la neteja de l'arrebossat interior i és on cal situar el portal vell que ara s'obre al cementiri. No hi ha absis, per bé que devia tenir-ne, però sí una ampliació en la cara frontal, posterior a la reforma gòtica. Va ser feta a imitació de l'estil romànic fins i tot amb volta de canó típica d'aquest art i campanar de doble espadanya per a dues campanes.

Al costat d'aquesta ampliació tardana, hi ha unes escales i la porta actual d'entrada amb una inscripció a la llinda que té inscrita la data de 1729. En una de les parets laterals, entre l'altar i el portal antic, hi ha una bonica finestra gòtica allargassada.

De l'antiga construcció romànica en queda una pedra en arc monolític, pertanyent a la part superior d'una finestra, que fou aprofitada en una paret lateral, fent de suport a la pica. En la cara frontal i resseguint l'arc de mig punt que presenta la pedra, hi ha una incisió en semicercle, que fou esculpida com a element decoratiu.

La capella actual està en bon estat de conservació, gràcies a les darreres obres de restauració, que van ser realitzades a la dècada del 1980 a iniciativa de Florenci Carné, l'amo del mas Sant Andreu. Es va repicar l'arrebossat de les parets interiors, fins a deixar la pedra nua, i es va cobrir la teulada de lloses amb teula. També va fer fondre una campana, batejada amb el nom d'Eudalda, com la filla del Florenci.

Adossat a la capella hi ha el vell cementiri, amb alguns nínxols moderns, on s'hi enterren les persones de les cases del districte.

La primera vegada que surt documentada l'església de Sant Andreu és el 3 de maig de l'any 1221, quan el senyors de Cardona van cedir un alou en aquest lloc al monestir de Santa Maria de l'Estany, encara que en el llibre "Història de les Comarques de Catalunya" s'afirma que això va ser el 1196. En l'acta de consagració de Santa Maria de Caselles, el 1235, s'esmenta la parròquia de "S. Andree de Cumbalonga". Comallonga era probablement el nom que rebia la zona, nom que va adoptar un mas situat a prop de l'església, però ja dins del terme de Sant Mateu. Al segle XIV l'església es va dir sempre **Sant Andreu de Fals**. En aquesta època pertanyien a la parròquia els masos Sant Andreu, Canet, Soler Reig i Rovira. El 1409 apareix el mas Canet de la parròquia de **Sant Andreu de Bages**, denominació que encara es mantenia el 1461. En els testaments que feien els pagesos d'aquest veral demanaven ser enterrats al cementi de l'església i no s'oblidaven de les almoines al patró sant Andreu, com per

Finestral gòtic

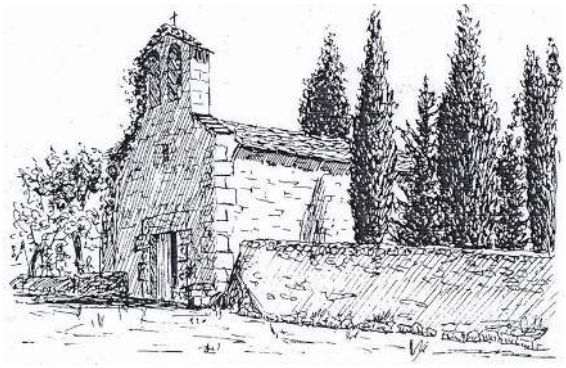

Sant Andreu (gravat de Vidal Orive)

exemple els 6 diners que va deixar la dona Rovireta de Sant Andreu el 1461 o els 2 sous que va deixar Bartomeu Rovira un any més tard. Fins el 1481, com a mínim, les cases eren adscrites a la parròquia independent, però a partir de 1515 ja consta que són de la parròquia de Sant Mateu. Així doncs, Sant Andreu va ser degradada a la condició d'església agregada o sufragània.

De l'església en concret, no n'hem trobat notícies abans del 13 de maig de 1426, quan es va signar el contracte que reproduïm a continuació:

En nom de deu, capitols fets entre mestrer johan de tres vichs, ciutada de barcelona, mestre de senys, duna part, e en pere de sent andreu e en jacme canet, en nom lur, e en bartomeu ça rovira de parroquia de sent andreu del terma de falchs, e dels altres parroquians de la dita parroquia, de la part altra, sobrer un seny feedor per lo dit mestre a ops de la esgleya de la dita parroquia de sent andreu. Primerament lo dit mestrer johan promet fer lo dit seny als dits parroquians a ops de la dita esgleya de pes de un quintar e vint lliures, bo net e ben sonant, dací per tot lo mes de juny prop vinent, en lo qual quintar e vint lliures son compreses tres roves e cinch lliures que pesa lo seny trencat que los dits parroquians han liurat al dit mestrer, lo qual seny fara a ses messions e fara portar dins lo dit temps en la ciutat de manresa (...)

S'entén perfectament en el català de l'època que els parroquians van encarregar una campana nova (seny) per la capella, al mestre Joan de Tres Vichs, fonedor de campanes de la ciutat de Barcelona. Els fonedors de campanes s'encarregaven de fer un motlle amb la forma de la campana i omplir-lo amb bronze fos. Al bronze hi afegien un xic de plata per millorar la sonoritat o dring de la campana. Segons el contracte, el preu pactat va ser de 8 florins d'or, la meitat pagat el dia de sant Bartomeu, i l'altra meitat, el dia de la fira de Cardona.

El 1681, essent Joan Gras l'obrer encarregat de l'administració de l'església, es va fer un contracte per daurar i pintar el retaule de sant Andreu que adornava l'altar major. El preu de la feina es va pactar en 100 lliures, pagades a terminis. L'octubre de 1681 el pintor Mateu Merera va signar amb la pròpia lletra un pagament de 26 lliures, mentre que el pagament de 25 lliures fet el gener de 1688 porta a sota la signatura de Mateo Fernades de Morera.

A finals de 1693 es va produir el relleu entre els priors Miquel Comallonga i Josep Bastardes. A l'hora de passar comptes de l'administració, el primer va declarar que s'havia gastat 31 lliures i 3 sous per fer arreglar la teulada i emblanquinar l'interior de l'església. Els diners s'havien esmerçat en jornals de mestres i manobres, i en comprar guix i calç.

Les obres que es feien a l'església tenien molt de mèrit, perquè la parròquia de Sant Andreu era poc extensa. Segons una relació recollida en el llibre de l'Obra, el 1693 constava de sis cases, algunes del terme de Sant Mateu, altres de Fals; el mas de la Rovira, el mas de Sant Andreu, el mas Canet, que llavors pertanyia a Bastardes, el mas rònec Soler Reix o Reig, que pertanyia al Junyent de Camps, el Maset, una masoveria de Bastardes, i el mas rònec Llenques, propietat del mas Comallonga de Sant Mateu. Cada propietari feia una contribució anual de sis quartans d'ordi, que en total sumava 3 quarteres i 3 quartans, una renda ben migrada.

El 1694 l'obrer Bartomeu Fontanet es va vendre l'ordi recollit i va ingressar 5 lliures i 8 sous a la caixeta. Aquell any també es van arreplegar 50 lliures de pa al bací de les almoines, que un cop venut, va suposar un ingrés de 2 lliures i 14 sous més.

El bisbe de Vic Antoni Pascual es va interessar per la capella durant la visita pastoral que va fer a la parròquia de Sant Mateu l'octubre de 1693.

En el seu informe va remarcar que a la capella no hi havia pica baptismal, i que el rector hi deia missa un diumenge sí i un altre no. Al districte de la sufragània hi havia només quatre cases habitades, les quals elegien dos Obrers o Priors, que es renovaven cada any. Va instar als Obrers que fessin adobar les parets i la teulada de l'edifici, que presentaven deficiències. En respecte al culte va redactar el següent escrit: *Manam als obrers de la Iglesia de St Andreu que sobre lo altar fasen fer un sacrariet capaz per tenir lo calçer, reservat sobre uns corporals y ara, després que lo rector ha çelebrat la Missa matinal, y peraque lo sacrariet no ocupe gran part del altar, lo encaixarán dins la grada, tallantla a proporcio del sacrariet; la ara que está en lo altar, per esser petita, se pose dins lo sacrariet y se prenga una altra major, la qual cuberta de tela blanca se encaixará en son lloch; faran una alba y un amito y estola y manible per la casulla negra, uns corporals y dos purificadors, dos bolsas de corporals que vingan a tenir los colors blanch, vermell, vert, morat y negre; y fasen aplatar*

Terra de rajoles de la sagristia

Volta de l'església

la patena; y en lo calaix del diner de la obra posen una post mitjera, peraque en una part se posen las charitats de la obra, y en altra las de las anímas (...)

Per acontentar als feligresos de la sufragània, el Bisbe va concedir 40 dies d'indulgència als qui resessin un parenostre i una avemaria davant de la imatge de sant Andreu.

En la visita de 1711 es va dir als priors que s'espavilessin per cobrar l'ordi dels delmes, ja que hi havia alguna casa que feia tres anys que no pagava. En la visita de 1725, se'ls va ordenar que adobessin les parets interiors de l'església, que compressin un faristol, una creu per l'altar, una casulla, i que posessin un pany nou a la sagristia, perquè el rector la pogués deixar tancada amb clau.

El 1735 se'ls va encarregar fer daurar la patena i posar una planxeta d'aram sota el peu del calze, per tal que no s'acabés d'espatllar. Per evitar que la humitat podrís les tovalles de fil, el visitador va suggerir que posessin sobre l'altar un parell de posts de fusta, i que protegissin les tovalles bones amb un drap de bri, tenyit d'un color discret. Per la sagristia havien de comprar un càntir i una tovallola, per poder-se rentar les mans el sacerdot. També els va dir que adobessin el mur del fossar i el pany de la porta.

En el llibre on els priors apuntaven les despeses hi trobem que el 1725 Salvador Bastades va comprar una corda nova per la campana i va pagar 1 lliura *"per lo gasto del mestre per trencar la pedra per fer lo portal"*. El 1727 es van pagar 93 jornals de paleta per construir la capella, a més de materials com llates o els golfos de la porta. La primera fase de les obres deuria finalitzar el 1729, l'any que figura gravat en la llinda de l'entrada. Però no estava acabada del tot, perquè el 1730 es van comprar teules i bigues de fusta, i el 1734 es van pagar 86 quarteres de calç i vuit dies de paleta pels treballs d'edificar el cor, i també 11 dies de fuster per la construcció dels bancs. El 1763 es va escaure que l'obrer era l'Urbici Bastardes, qui va subministrar fusta dels seus boscos i va fer-se càrrec de la manutenció dels treballadors que van reformar la sagristia. Aquesta dada s'avé amb la dada que mostra la llinda de la sagristia.

El 1771, el bisbe fra Sarmentero va encarregar un estudi per veure si alguna de les sufragànies de la diòcesi de Vic podia convertir-se en parròquia. L'informe sobre l'església de Sant Andreu va ser decebedor en aquest sentit. La sufragània donava servei a dues cases, una al costat mateix i l'altre a un quart d'hora de distància, amb un total de 20 feligresos. El valor de les rendes era de només 20 lliures a l'any. Per anar a la seu de la parròquia calia caminar tres quarts d'hora per un camí dolent i travessar tres torrents fins arribar a Sant Cristòfol de Figuera, una altra sufragània, i d'allà fer tres quarts d'hora més de camí fins arribar a Sant Mateu. Quan es va demanar als parroquians si estaven disposats a construir una casa per a viure-hi un capellà resident, aquests van contestar que no, que com estaven, ja estaven prou bé.

Les notícies sobre la capella durant els segles XIX i XX són molt escasses i irrellevants.

Benedicció de la campana "Eudalda"

Val a dir que una part de les informacions d'aquest article provenen del llibre El romànic del Bages, publicat per l'autor manresà i col·laborador d'aquesta revista Francesc Villegas i Martínez, així com de la ressenya de la capella que apareix en el volum V de l'obra Catalunya Romànica. El dibuix a la ploma que il·lustra l'article és de Vidal Orive. Agraïm també la col·laboració a l'historiador Jaume Plans, que ens va facilitar una còpia del contracte de la campana.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Febrer de 2009, número 57
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
58
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
MARÇ 2009, NÚMERO 58

SANTA MARIA DEL GRAU DE FALS

Història de Santa Maria del Grau

ELS ORIGENS

La primera vegada que surt esmentat el lloc del Grau és en el testament de la vescomtessa Engúncia, datat l'abril de 1039. Entre els diversos llegats que va fer al monestir de Sant Pere de Casserres, on volia ser enterrada, hi havia: *"un alou que tinc al Grau, allà on hi ha situat l'oratori de Santa Maria, és a dir, al solell, amb els corrals i les cases, així com la sagrera del dit oratori, amb les terres i vinyes i l'olivar que hi ha sota la casa masovera, i una tona i un cup".*

Així doncs, en aquell temps ja existia una primitiva capella o oratori dedicat a la maredeu.

Aquest oratori estava al càrrec d'una ermitana o "deodata", que s'estava en una casa contigua, coneguda amb el nom de la Mongia del Grau. En l'article dedicat a la Mongia, que va sortir en aquesta mateixa revista, s'hi recullen evidències de l'activitat d'algunes deodates que hi van viure a l'època medieval.

Segons Pladevall, des dels volts de 1154 la capella del Grau tenia la consideració de parròquia, condició que va perdre al segle XIV en quedar vinculada a l'església parroquial de Sant Vicenç. Potser la denominació de "sufragània" que rep aquell veral, és una reminiscència d'aquesta feta.

Un matí de boira

La devoció a la maredeu es fa patent en les deixes piadoses que feien els habitants del poble i rodalies en els testaments. El més antic és del Joan de Vallderiola (1282), qui va destinar 6 sous a Santa Maria del Grau. La seva muller Guilleuma, que va fer testament l'any següent, va destinar-hi 6 diners. El 1297 Berenguer de Solanes va llegar 12 dies a Santa Maria i el 1298 Sibil·la, filla del noble Berenguer de Manresa, n'hi va destinar sis. També els senyors del castell es recordaven de la maredeu a l'hora de deixar les coses arreglades per la posteritat. El 1300 Guillem de Falchs va llegar 20 sous a l'Obra de Santa Maria del Grau, mentre que la seva nora Sibil·la de Falchs va deixar el 1339 la quantitat de 20 sous per la compra d'ornaments sagrats per la capella.

Fins i tot gent de Manresa i d'altres pobles mostrava la seva devoció amb llegats, algunes vegades ben substanciosos. Per exemple, el 1396 Romiona, muller del sabater manresà Pere de Matestach, va donar al Grau un censal de 5 lliures de capital. El 1410, Ramon ça Sala, botiguer de Manresa, va fer constar en el testament que: *"en honor de Déu omnipotent, i per la salut de la meva ànima, dono i assigno als administradors de la caritat de Santa Maria del Grau, el dia de la festa de la Resurrecció del Senyor, el parell de gallines de cens que rebo cada any per Nadal per l'hospici i honors que foren de Bernat Roig de Fals i per aquell hort que tinc a l'horta de Fals, prop del torrent i els honors del mas Perera, així com tots els censos, rèdits i parts de collites que em pertoquen dins del terme de Fals".*

El Grau nevat

Aquesta Romiona i el ça Sala molt possiblement eren manresans d'adopció i procedien de Fals.

Els llegats solien ser en diner, però n'hem trobat un en espècies, en el testament de 1650 d'Antoni Bosch, l'amo del mas Bosc, el qual va deixar al Grau 11 quarteres de calç, segurament elaborada en el forn de casa seva. Aquesta dada indica que en aquell moment s'estaven fent obres a la capella.

Frontal de la trona

VISITES PASTORALS

Durant les visites d'inspecció que periòdicament el bisbe de Vic o el seu delegat feia a la parròquia de Fals, l'església del Grau no solia merèixer la seva atenció. El 6 d'octubre de 1693 sí que va acudir-hi, i la següent acta recull les observacions i recomanacions que va fer.

Vista general

Capella Rural de NªSª del Grau. Corre a cuidado dels administradors de S.Vicens de Fals. Se fasse la campana rompuda. La ara se mude y se prenga en altar major, per ser masa petita la que y es. Fassen un palit de catalufas blancas y vermellas, ab casulla, bolsa y cobricalçer. Se fasse un portal que doni al publich y no se celebri Missa fins y se paredi la porta que dona a la casa.

Joan Grau diu ser de la casa lo calçer ab que se çelebra en dita capella. (nota al marge) Joan Grau diu que el calcer del Grau es seu, com a deixa de un capella de la casa.

Se compre un missal. Se fase una alba y amito de tela, y la alba que y es se fasa unas estovallas, y dels amits vells, se fasen lavabos. Se recorra la teulada y se emblanquinin las parets. Se enterre la imatge del Sant Crist, que es en lo armariet de la paret de la Epistola.

40 dias de Indulgencia als que diran un Parenostre y una Avemaria, y totas las vegadas que diran lo rosari.

El novembre de 1725 el Visitador va manar que dotessin l'altar d'un evangeli de Sant Joan i altres dos llibres sacres, i que posessin una barra de ferro per fixar per dins una de les dues portes de fusta, que no tancava. La visita de 1735 es va concloure amb una única recomanació al rector i als priors; que fessin arreglar el faristol, i si això no era possible, que n'encarreguessin un de nou.

TRADICIONS RELIGIOSES

La consueta era un llibret que recollia els usos i costums religiosos i el calendari litúrgic de la parròquia, i s'anava passant de rector a rector. La consueta de Fals va ser transcrita amb motiu d'una concòrdia signada el 1764. Segons la consueta era costum immemorial que el primer divendres després de les Dominiques de Quaresma sortís una processó de Fals cap al Grau.

Per Nostra Senyora de la Purificació (la Candelera) el rector havia de dir missa a la capella del Grau. Primer, es feia la benedicció de les candeles, i després es repartia un ciri blanc i una candela al Batlle i als Regidors del poble, i dues candeletes a la resta dels assistents. La cera la pagaven els Obrers, mentre que l'amo de la Caseta, o el seu masover, pagava el dinar al Rector i als seus escolans. Després de la missa es cantaven els goigs a la maredeu del Grau.

A finals del segle XIX el costum es mantenia viu i, segons relata Ramon Grau, es repartien dues candeles als adults i una als menors de 12 anys, i tots desfilaven en processó al voltant de la capella amb les espelmes enceses fins que s'acabava de cantar el "glòria". La gent s'enduia les candeletes beneïdes i al vespre feien la senyal de la creu amb la candela a la porta de casa, mentre recitaven un versicle o oració curta especial per l'ocasió. A començaments del segle XX la festa havia decaigut força i la mainada s'exclamava : *"mare, perquè no ens han donat candela?".*

Una altra festa que se celebrava al Grau era el Nadal. El dia abans els de la sufragània decoraven l'altar amb flors i ciris, muntaven un pessebre, i cobrien el terra amb espígol. L'endemà el rector hi celebrava una missa major cantada a l'hora de la sortida del sol.

Detall del campanar

Però sens dubte la diada més important era la segona festa de Pentecostès, o dilluns de Pasqua Granada, quan es repartia el pa beneït al poble, tal com s'explicarà en l'apartat dedicat a l'Aplec del Grau.

L'activitat religiosa no es limitava a les tres diades esmentades, sinó que hi havia el costum de resar el rosari els dissabtes al vespre. Durant l'oració s'encenien tres llums d'oli, que es deixaven cremar tota la nit fins que l'endemà al matí l'encarregat del toc de campanes les apagava.

Sembla ser que la inseguretat dels camins durant les guerres civils dels carlins, va fer que el rosari es traslladés al diumenge a la tarda. Durant força anys va conduir el rosari Francesc Fossas, àlies el Mongia, i quan aquest va morir el 1859 va assumir la tasca Isidre Riera Oller, el masover del mas Grau.

LA RENAIXENÇA

A finals del segle XIX la capella del Grau mostrava tots els signes de decadència, tant física com espiritual. L'edifici estava deixat, l'altar i el mobiliari interior en mal estat, i el culte reduït a mínims. En aquestes va aparèixer Ramon Grau Casanovas, un fill del veí mas del Grauet, un personatge polifacètic, instruït i culte, i sobretot, posseït d'una religiositat gairebé malaltissa. La seva il·lusió era ser sacerdot, però circumstàncies familiars van impedir que completés els seus estudis al seminari de Vic, de manera que va retornar a casa seva i va dirigir tota la seva energia i passió religiosa a la maredeu del Grau, ja que sempre els hereus del Grauet, que custodiaven la clau de la capella, havien considerat fins a cert punt l'ermita del Grau com una cosa una mica pròpia.

Ramon Grau dedicaria la resta de la seva vida a la missió de dignificar el culte de la maredeu. Va involucrar-s'hi d'una manera personal i això li va comportar seriosos enfrontaments amb les autoritats religioses, tal com desgranarem al llarg d'aquest apartat. Aquesta part de la història està ben documentada, ja que el Ramon va deixar molts escrits en forma de diaris i reflexions, així com un opuscle titulat "La Primera Página de la Historia del Santuario de Nuestra Señora del Grau". El llibret va ser editat el 1908, però tota la tirada va ser destruïda, tret d'un exemplar que es conserva al Grauet.

Quan el jove Grau va començar a interessar-s'hi, l'activitat religiosa de l'ermita es limitava a les tres misses tradicionals, per Nadal, la Candelera i la Pasqua de Pentecostès, a més d'un rosari que es resava els diumenges a la tarda,i que aplegava una dotzena de persones, la majoria dones.

A finals de 1879 el Ramon va convèncer a quatre caps de casa, que eren Josep Fossas, de cal Jan de la Roca, Jaume Malagarriga, de cal Mariano, Miquel Baraldès de cal Balandrès, i Ramon Prat, del Gorg Negre, per organitzar una celebració per donar gràcies a la maredeu del Grau per la collita de l'any. Els promotors van escampar la idea, que va rebre l'aprovació de la major part dels pagesos del Pla de Fals. Van decidir que es faria un recapte, aportant cadascú 10 o 20 rals, segons les possibilitats de la casa, i que es destinarien els beneficis de la festa a obres de restauració de la capella del Grau. El 28 de gener de 1880 es va celebrar la primera festa de l'Esperança.

Amb els beneficis dels primers tres anys ja es van poder fer algunes millores; es van comprar sis canelobres de llautó daurat, es va reformar l'altar i es van repintar les motllures del retaule. El mateix Ramon Grau, que dominava l'art de l'escultura i l'ebenisteria, va fer una nova pica d'aigua beneïda de pedra i un faristol de fusta de noguer.

El 1883 es van fer, a base de treball voluntari, algunes obres a l'edifici.

Primer es va arrencar l'enllosat del terra, que era irregular i provocava molt mal als genolls en agenollar-s'hi. Després es va aprofundir a pic i pala fins a rebaixar el nivell del terra uns tres pams i es va enrajolar el terra amb rajoles de ceràmica. La runa que van treure es va aprofitar per anivellar el terreny i fer una placeta davant de la porta de l'església. Abans s'accedia a la porta mitjançant una graonada de tres esglaons, a sota dels quals hi havia una rasa que conduïa les aigües de la pluja a una bassa de reg de la Mongia. Amb la placeta es va guanyar un espai per congregar-hi el públic assistent a les celebracions quan no s'hi cabia a dins. També es van enderrocar uns bancs o relleixos de pedra que anaven des del cor fins al presbiteri i es van substituir per bancs de fusta. En el decurs d'aquestes obres al subsòl de l'ermita va aparèixer una imatge molt primitiva de la maredeu, així com alguns dels elements que es descriuen en l'apartat de l'arquitectura de l'edifici.

El 2 de juny de 1889 es va fer un gran festa al lloc del Grau per commemorar el 1300 aniversari de la conversió del rei Recaredo al catolicisme, fet esdevingut el 8 de maig de l'any 589. No sabem d'on va sortir tal iniciativa, suposem de cercles religiosos d'àmbit estatal, però a Fals la festa va ser sonada. Van assistir-hi unes 1.200 persones, majoritàriament de Fals, Rajadell, Castellar i Monistrolet. El 1890 es va inaugurar una trona amb uns plafons laterals esculpits per Ramon Grau. La trona es va fer malbé durant la guerra, però algunes de les peces encara es guarden al Grauet.

Ramon Grau era un visionari i tenia grans projectes per convertir la senzilla esglesiola en un santuari important. En l'opuscle que va escriure el 1908 esbossava els seus plans, que passaven per engrandir 7 metres la nau de l'església, construir un campanar més alt, dotat de rellotge, i fins i tot, canviar la imatge de la maredeu moderna per una de disseny clàssic. Els deliris de grandesa topaven amb una realitat, la manca de recursos econòmics. L'home es desesperava en constatar que les parts de les terres de la Mongia, avaluats en 100 o 125 duros a l'any, i que segons ell pertanyien al Grau, anaven a la Confraria de Sant Vicenç, i que fins i tot la col·lecta que es feia per Pasqua al Grau se la quedava la Confraria del Roser, deixant la capella sense recursos propis. Els intents de negociar aquests ingressos amb el rector de Fals no van prosperar, perquè el rector defensava els privilegis de Sant Vicenç. Tampoc tot el poble veia amb bons ulls aquestes ganes de gastar cèntims al Grau, perquè les cases i masos situades fora del Pla de Fals no ho sentien com a cosa pròpia.

LA FESTA DE LA PURIFICACIÓ DE 1906

A finals de gener de 1906 el masover de la Mongia va marxar, va tancar les portes de la capella i va lliurar les claus al rector, mossèn Agustí Llussà. La gent es va esverar molt en no poder entrar i la revolta es congriava a la Sufra-

Ramon Grau

gània. El rector va fer cap el dia de la festa de la Purificació i va fer la missa i beneir les candeletes com de costum, però havent acabat, Josep Grau, fill de l'amo del Grauet, va impedir que el rector tanqués la porta, al·legant que tota la vida la clau de la capella s'havia custodiat en una casa de la Sufragània.

El rector es va guardar la clau a la faixa i va marxar encès. Llavors els Grau i els que els donaven suport van clavar la porta amb claus i van instal·lar una alarma, consistent en un cordill unit a una campaneta, per evitar que ningú intentés entrar sense ser notat.

Ni uns ni altres van voler baixar del ruc i la situació es va anar allargant fins que va intervenir el rector de Rajadell com a mediador del conflicte. Van concordar que es faria una còpia de la clau, tasca que es va encarregar al ferrer de Rajadell, un home anomenat "Perforça". El rector va conservar però, la clau de la caixa de les almoines de la capella.

Aquest incident, que feia patent el conflicte de competències, especialment en el tema econòmic, va portar a la necessitat de crear un organisme que tingués cura dels interessos de l'església del Grau. Naturalment el principal impulsor no va ser altre que Ramon Grau, qui amb tossuderia va convèncer alguns caps de casa a afegir-se a la iniciativa i sol·licitar el permís corresponent al Bisbat. El 14 de febrer de 1906 la Cúria va escriure el següent ofici al rector de Fals:

Habiéndonos enterado de que los vecinos de la Capilla de NªSª del Grau, en la parroquia de Fals, desean que las limosnas que se recauden en la citada capilla, y que proceden de los cepillos de los devotos de aquella Sagrada Imagen, sean invertidos en los gastos del culto y reparaciones necesarias en el citado templo, por el presente participamos a V.R. que accedemos al piadoso deseo de los vecinos, pero con la condición de que se forme una administración que cuide del culto y conservación de la capilla bajo la presidencia del Cura párroco o Ecónomo de la parroquia respectiva, al cual deberán además rendirse cuentas anualmente y el citado párroco las dará a su vez a Nuestra Secretaria de Cámara.

El conflicte es va resoldre en un empat, ja que els parroquians van obtenir l'autonomia que desitjaven, però el rector va mantenir el control de la situació.

L'Administració es va constituir tot seguit, estant formada la junta pels propietaris dels masos Grau, Grauet, Massana i Dalmau (de Rajadell), amb caràcter permanent, quatre priors elegibles cada any el dia de la Pasqua, més Ramon Grau, secretari, i el rector, president. El Bisbat va actuar amb una celeritat inusitada, i el 15 de març ja va fer oficials els nomenaments.

JUNTA D'ADMINISTRADORS DEL SANTUARI

El nou organisme va donar un renovat impuls als projectes de millora de l'església del Grau, i fruit d'això es van desenvolupar les següents activitats:

El novembre de 1906 es va estrenar una safata postuladora amb la imatge de la maredeéu. La va tallar l'escultor Arquès Barnadàs, que tenia taller al carrer del Bisbe de Barcelona. Va cobrar 25 pessetes per la safata i 40 per la imatge.

El març de 1907 es va beneir una campana nova, feta pel ferrer de Rajadell, de 3 roves i 9 lliures de pes. Va substituir una de les velles a la qual se li havia trencat el batall i havia quedat inservible.

El juny de 1909 Ramon Grau va fer una calaixera per guardar la roba dels capellans a la sagristia. La va fer de fusta d'àlber i pollancre, i hi va invertir 45 jornals. El desembre de 1910 es va adquirir un calze cisellat de plata amb un bany d'or. El desembre de 1915 es va estrenar un suport de ferro per sostenir ciris. La peça va ser forjada pel ferrer de tall Joan Roviralta de Manresa. El 1917 Ramon Grau va fer un banc reservat a la família del Grauet, que substituïa un de més antic (1880) que s'havia corcat. Li va engravar el nom de la casa. El dia de Corpus de 1918 es van estrenar sis bancs de fusta. Molts anys més tard, el 1934, es va adquirir un harmònium nou a Josep Canellas. El preu va ser de 530 pessetes.

Timbre de la Junta

En aquests anys que comentem era habitual contractar músics per l'ofici de la festa de l'Esperança. Així el 1907 va actuar la Capella de Música de la Seu, formada per tres veus, tres violins i contrabaix, el 1911 l'Orquestra Esparbé,

formada per set músics, i el 1912 l'Orquesta Massana, una de les més prestigioses de Manresa. A més del dinar, a la colla dels músics se'ls pagava 50 o 55 pessetes.

LA GUERRA

La destrucció dels béns i símbols eclesiàstics es va portar a terme de manera sistemàtica durant els primers mesos de la guerra. A Fals van pujar en diverses ocasions escamots de milicians procedents de Sant Joan de Vilatorrada. El 27 o 28 de juliol de 1936 una colla va venir en un camió i va saquejar l'ermita del Grau. Van desistir de cremar-la, com havien fet amb l'església parroquial, pel perill que hi havia que el foc s'estengués a la Mongia i a les cases del Grau, que tocaven a l'ermita. Es van limitar doncs, a treure a fora el mobiliari de fusta i cremar-ne una part.

Per arrencar la trona i el retaule van manllevar un mall al Grauet. Van treure també els sants que van trobar. La maredédéu vella no hi era, perquè l'amo del Grauet l'havia amagada en un amagatall al bosc. El calze i la major part de la roba també estava amagada a la casa. Quan els milicians van reclamar el calze, els van dir que no hi era, que l'havia recollit el capellà. Es va endur l'harmònium, que era gairebé nou, i el van estellar. També van espatllar la maredédéu nova, però no la van arribar a cremar. Els bancs, la trona i una imatge petita de sant Vicenç sí que van anar a la foguera, mentre que les peces del retaule van quedar escampades per terra.

L'església del Grau

L'ARQUITECTURA

La primera descripció escrita de la capella del Grau la trobem en l'opuscle de Ramon Grau. Segons ell, l'edifici mesurava interiorment 21x52 pams i els murs eren d'uns 7 pams de gruix. La nau estava orientada d'est a oest, l'altar estava adossat a la paret oest i el portal donava a l'est. Segons la llinda, el portal s'havia obert el 1694, i el Ramon va suposar, encertadament, que abans de l'ampliació i l'obertura del portal, l'altar devia estar situat al cantó est. Es va equivocar però, en la interpretació sobre l'antiguitat de les dues seccions de la nau; va considerar que l'afegitó era la part oriental, on hi havia el cor, i que la part més antiga era la part occidental. És justament al contrari, com oportunament veurem.

Finestró al cantó de migdia

Unió de les dues voltes

També va descriure el campanar, que s'aixecava uns 30 pams sobre la part superior del temple, i les dues campanes que a finals del segle XIX hi havia al campanar.

Les dues eren aproximadament de la mateixa mida, d'un pes de 35 o 40 Kg. La campana de la banda nord era més vella i desgastada i portava la inscripció en relleu "Dos Ave Maria Gratia Plena", amb les paraules separades per creus. A sota de la inscripció hi havia un fris i a sota del fris, ocupant els quatre punts cardinals, hi havia uns marcs en relleu amb el Crist crucificat (N), l'arcàngel sant Gabriel (S), l'Anunciació (E), i la Verge Maria (O).

La campana de la banda sud era més nova i portava a la part de dalt la inscripció en relleu "S.Maria Ora Pro Novis any 1693". A sota, dins d'uns marcs, hi havia una creu orlada (E), l'arcàngel sant Gabriel (O), la Visitació (N), i la Verge Maria (S).

Va notar també que a la part superior central del mur d'occident, és a dir, al vèrtex de la teulada sobre la paret, hi havia una creu de pedra esculpida de braços iguals.

Durant les obres fetes al terra de l'església el 1883 es va descobrir un pou o cavitat de vuit pams de diàmetre i set pams de fondària, que estava recobert de tres pedres llargues i primes. La cavitat es trobava al costat de la paret de migdia de la nau del temple, a uns 13 pams de distància del presbiteri. En les mateixes excavacions van descobrir-se algunes restes de cadàvers dins d'unes sepultures cobertes de terra. L'autor de l'opuscle va inter-

Finestra

pretar l'existència d'aquestes sepultures a l'interior del temple com la prova de que l'església del Grau havia estat parròquia a l'antiguitat.

Van passar molts anys sense que ningú s'interessés per les característiques de l'edifici fins arribar a la visita que hi va fer el 1973 Antoni Pladevall, gran expert en el tema de les esglésies medievals. El rector Lluís Solernou, un ferm partidari de les textures de pedra vista i de les línies netes dels edificis, havia convençut a un grup de gent de Fals de repicar les parets de la capella, per treure'n l'arrebossat de guix i calç. Els voluntaris van treballar uns quants diumenges i, en eliminar el revestiment d'un petit altar de Sant Josep, que es trobava encastat a la paret de migjorn, van descobrir un portal tapiat que donava a la casa de la Mongia. Es tractava del primitiu portal, que seguint la tradició de les capelles romàniques, s'obria al sud.

Convidat a visitar les obres, Pladevall es va adonar del valor arquitectònic de la capella i va publicar una ressenya de Santa Maria del Grau en el Full Diocesà del Bisbat de Vic del 5 de maig de 1974. Va datar el cos principal de l'església a finals del segle XII, mentre que la capçalera o antic presbiteri, convertit en atri o entrada, va considerar que corresponia a una edificació anterior, d'estil preromànic. Va recomanar que es descobrís el sostre del cor, situat a la part de l'entrada, ja que amagava la volta primitiva.

Es va fer cas de la seva recomanació i es va picar el sostre i es va ensorrar el cor de fusta. El cor estava en molt mal estat, de fet, ja a principis de segle amenaçava ruïna i empolsinava el cap de tots els que es posaven a sota.

Els treballs d'acondiciament de la capella a càrrec dels voluntaris van anar més enllà i el 1975 també es va enderrocar la casa de la Mongia, que feia anys que es trobava abandonada i representava un perill. Es va netejar tota la runa d'aquell costat de la capella i només es va preservar de la Mongia l'arc de dovelles de l'entrada, probablement del segle XVII, i algun altre element interessant des del punt de vista arquitectònic i estètic.

Per aquella època també es va interessar per la capella Xavier Sitjas, que la va incloure en seu llibre "Les esglésies preromàniques del Bages, Berguedà i Cardener", publicat el 1977. Va confirmar les apreciacions de Pladevall respecte al canvi d'orientació esdevingut durant l'ampliació de 1694, i va descriure les característiques de la volta i les obertures. També va mesurar i va fer un esquema de la secció preromànica, que va resultar tenir una planta de 3x3 metres i una alçada de 4,82 metres.

Així doncs, en l'ampliació efectuada al segle XII només es va respectar la part de l'altar o presbiteri de planta quadrada, ja fos per motius simbòlics o degut a la solidesa de la construcció, ja que la volta i les parets formaven un conjunt ben lligat. En canvi, les reformes van comportar l'eliminació de l'arc triomfal. Quan es va ensorrar la Mongia van aparèixer moltes pedres tallades, que es van guardar i ara es troben dins de la capella, fent una funció ornamental. Hi ha més d'una dotzena de peces, d'un pam d'alçada, que tenen la forma de dues columnes unides, que possiblement formaven part de l'arc triomfal de la primera església. També hi ha un parell de capitells, bastant malmesos, un dels quals s'ha reutilitzat com a peanya de la imatge vella de Santa Maria.

Encara es va trobar una altra peça, de forma aproximadament rectangular, que mesura 45x35x18 cm., la funció de la qual és incerta. El més curiós d'aquesta pedra són els dos cercles amb sis radis a l'interior que hi ha esculpides en una de les cares.

La descripció més completa que s'ha fet de l'edifici la trobem en un l'article del volum XI de l'obra "Catalunya Romànica", en el qual hem trobat inspiració per redactar les següents línies.

La capella té quatre finestres que li proporcionen il·luminació, malgrat que minsa, ja que són petites, tal com correspon a l'estil constructiu de l'època. A la secció preromànica n'hi ha dues. La que dóna a la façana nord està formada a l'exterior per una sola peça de pedra, perforada per una obertura allargada i quelcom arrodonida. La finestra que s'obre a migdia també està feta d'un sol bloc de pedra, però té dos forats rectangulars, l'un sobre l'altre. Per la part de dins, les dues finestres estan acabades amb arcs de mig punt fets amb llosetes disposades radialment. A la nau romànica hi ha una finestra rectangular que s'obre a llevant, i a prop del portal vell una de petita amb doble

Pedra gravada

esquixada, rematada amb una llinda d'una sola peça i rebaixada inferiorment en forma d'arc de mig punt.

El portal primitiu és rematat a l'exterior amb un arc de mig punt adovellat, mentre que a l'interior és coronat amb dos arcs de mig punt en degradació.

La volta de l'antic presbiteri (secció preromànica) està construïda amb pedres planes posades en forma de plec de llibre fixades amb morter de calç, sota de les quals encara és visible l'empremta de l'encanyissat de la mulassa. La secció de l'arc és una mica reentrant, del tipus dit de falsa ferradura.

Columnetes de l'arc triomfal

La nau romànica s'uneix a la secció preromànica per mitjà d'un arc apuntat força descentrat fet amb dovelles, que arrenca de dues impostes, sobre el qual hi ha la finestra que hem comentat. A l'exterior, la separació entre les dues parts de l'edifici es fa més patent a causa del campanar de paret, que té dues obertures per les campanes, i que s'alça al lloc on hi deuria haver l'arc triomfal de la capella primitiva. La nau està construïda amb filades de pedres regulars de diverses mides i està coberta amb una volta força apuntada, feta amb carreus de pedra treballada. Són força diferents, en canvi, els murs de la part preromànica, ja que les pedres són poc treballades, algun cop d'escarpa i prou.

Vista posterior

L'altar actual està format per una pedra de molí aguantada sobre un pilar. La pedra fa més d'un pam de gruix i procedeix del mas Oliveres del Pla.

OBRES DE RESTAURACIÓ

El gener de 1980 Lluís Solernou va trametre a l'Ajuntament un projecte de restauració de l'ermita del Grau. Exposava les obres que s'havien fet fins al moment de manera voluntària, que avaluava en unes 300.000 pessetes, sense comptar els jornals, i alertava d'un problema greu a causa dels moviments que afectaven l'edifici. L'arrel del problema era el fet que la capella no tenia fonaments, sinó que estava directament assentada sobre la codina. El projecte també contemplava l'eliminació de la sagristia, la il·luminació interior, la pavimentació, i la recuperació de la primitiva orientació de l'altar de la capella.

Portal de migdia

L'Ajuntament va ser receptiu a la sol·licitud i va tramitar una ajuda del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació Provincial de Barcelona.

Les obres es van realitzar sota la direcció tècnica del l'arquitecte Anton Mª Baraut i van durar del setembre de 1983 fins el juny de 1984. Es va reforçar tot el perímetre de l'edifici amb un perfil metàl·lic i formigó injectat, solucionant així els problemes derivats de la fonamentació. Es van reparar dues esquerdes de consideració; una que afectava la façana sud, anava de la clau de l'arc fins a la cornisa, l'altra seguia la unió entre la part vella i la part més nova de l'edifici. Aquesta darrera era la més preocupant, perquè deslligava la nau romànica de l'antic presbiteri, que s'anava desplomant a causa del pes de l'espadanya. Es va refer la teulada, reutilitzant les mateixes teules velles. Es va enderrocar la sagristia, un cobert d'un sol pendent adossat a la façana nord.

El 11 de juny de 1984, Antoni Dalmau, President de la

Vestigis de la Mongia

Diputació, va inaugurar oficialment les obres de restauració, amb assistència de les autoritats locals i la majoria del poble de Fals.

EL RETAULE

Retaule

Els retaules de les esglésies, a part d'una funció decorativa, tenien una funció didàctica. El capellà mostrava les imatges als fidels, la majoria analfabets, a la vegada que els instruïa en les Sagrades Escriptures. Com que una imatge val per mil paraules, com fa la dita, les pintures eren per la gent senzilla com un recordatori dels esdeveniments de l'Evangeli, de les vides dels sants, o dels dogmes de la doctrina cristiana.

El retaule del Grau decorava la part superior de l'antic altar, actualment substituït per un altar modern, que es troba separat del mur. El retaule és d'estil renaixentista, probablement una obra del segle XVII, i el seu estat de conservació és bo. El tema central del retaule és la Verge Maria, encara que també hi ha escenes de temàtica diferent.

El retaule consisteix en un marc quadrat, amb un remat superior coronat en angle. Els laterals estan acabats amb posts de fusta esculpida. El centre del quadrat l'ocupa una capelleta on s'hi troba la imatge de la maredeu.

El retaule està dividit en nou quadres de pintura sobre tela encolada a plafons de fusta. Els quadres estan separats per motllures que imiten pilastres amb els seus capitells i cornises. Les motllures són de fusta tallada i estan daurades.

Sant Pere

Començant per la filada inferior, els quadres laterals mostren pintures dels apòstols sant Pere i sant Pau, mentre que al quadre del centre hi ha pintat un "ecce homo". A la filada del mig tenim, a la dreta una representació de l'Anunciació i a l'esquerra la Presentació de la Verge. Al mig hi ha pintats dos àngels que posen una corona de flors al cap de la maredeu. Els tres quadres de la filada superior són, d'esquerra a dreta, la Verge Maria, el Portal de Betlem, i l'Adoració dels Reis. El remat està compost per una pintura quadrada, que representa el Jesús Crucificat, i sobre d'aquesta, un acabament de forma triangular amb una imatge del Pare Etern. Totes les figures que apareixen en el retaule tenen una corona daurada pintada sobre el cap.

El 1880 es va arranjar l'entorn del retaule amb l'adquisició de dos canelobres de vuit espelmes cadascun, situats a banda i banda de l'altar. Al costat d'aquests s'hi van posar uns suports del mateix estil destinats a sostenir un gran ciri. Al mateix temps es va canviar el vell frontal de l'altar per un de nou, on hi figurava el nom de Maria envoltat amb una garlanda de roses, com si fossin les denes d'un rosari.

Remat superior del retaule

El 1882, amb els diners recollits a la Festa de l'Esperança, es va encarregar al pintor Francesc Iglesies Guardiola que sobredaurés amb pans d'or les motllures dels quadres del retaule. Aprofitant l'avinentesa es van netejar les pintures i es va eliminar un dosser o vela que cobria l'altar i tapava parcialment la vista del retaule. El dosser el formaven tres peces de tela sospeses mitjançant un vímet en forma d'arc.

A finals de juliol de 1936 uns milicians van pujar al Grau i van destrossar l'interior de la capella. Van arrencar el retaule a cops de mall i el van treure a fora, però no van arribar a cremar-lo. L'endemà alguna ànima caritativa va arreplegar els plafons del retaule, que estaven escampats per terra, i els va guardar. Uns dies després va pujar amb cotxe des de Manresa el Roviralta de la impremta i es va endur les peces per amagar-les en un lloc segur, segurament al dipòsit de la Cova. Havent acabat la guerra, va retornar a Fals el rector Miralpeix, i assabentat dels fets, va reclamar el retaule al Roviralta. Aquest el va tornar i va ser muntat de nou al lloc que sempre havia ocupat.

Amb el pas dels anys, les pintures havien acumulat una capa de brutícia, a causa del fum dels ciris. A més a més, els treballs a l'interior de l'església realitzats el 1973 van deixar el retaule força empolsinat. Es va veure la necessitat de rentar la cara al retaule. Gabriel Garriga Mir, un candeler de Manresa, va proveir de materials i va donar valuoses indicacions per netejar les pintures. Uns anys més tard, quan la Diputació es va fer càrrec de les obres de l'església, el servei tècnic va desmuntar les taules i se les va endur als tallers, on van ser restaurades a consciència.

La Maredeu del Grau

LES IMATGES

Al Grau hi ha dues imatges de la maredeu, una antiga i l'altra més moderna, però encara n'hi podria haver hagut una de més vella. Aquesta ha desaparegut i ignorem on ha anat a parar.

Imatge moderna de Santa Maria

Aquesta tercera imatge va aparèixer enterrada sota l'empedrat en el decurs de les obres fetes el 1883, en què es va rebaixar el subsòl uns tres pams. Estava esculpida sobre una taula de fusta de 70x25x5 centímetres i era d'una factura molt rústica, talment com si fos l'obra d'un pastor i no d'un artista. La seva forma, asseguda i amb el nen a la falda, s'assemblava a la maredeu vella que ja es venerava al Grau. Els que la van descobrir van concloure que era una versió primitiva de la mateixa, que es remuntava segurament al temps de la construcció de la primera capella.

Altar a principis del segle XX

Val a dir que era costum enterrar les imatges retirades del culte, substituïdes per imatges més modernes, ja que es considerava impropi cremar-les o destruir-les. Aquestes imatges antigues de vegades es trobaven molts anys després i això donava lloc al mite de les "maredeus trobades", tan freqüent en les nostres esglésies rurals.

A finals del segle XVII es van fer obres molt importants a la capella del Grau. Pels voltants d'aquella època, coincidint amb les reformes o potser abans, es va adquirir una nova imatge de la verge Maria, d'un estil més d'acord amb la moda del temps. Aquesta maredeu "nova" és la que presideix actualment l'altar de la capella. La maredeu "vella" va quedar relegada a un segon pla, però tanmateix va seguir comptant amb la veneració dels fidels.

La imatge és de fusta tallada i està força deteriorada malgrat la restauració. La imatge mesura 66 cm d'alt i

La imatge vella de la sagristia

mostra lleugers vestigis de la policromia original. Es tracta d'una Mare de Déu amb el Nen en posició sedent. La mare sosté el nen assegut sobre el seu avantbraç esquerre, mentre que amb la dreta aguanta una bola que sembla que el nen li ofereixi. La mare porta túnica i mantell obert fins a la cintura, des d'on creua fins al costat esquerre formant una mena de bordó. Els peus de la mare reposen sobre una tarima que forma una única peça amb el setial. Aquest, de tipus senzill, més que un tron sembla un banc o escambell, amb els muntants ben diferenciats.

Segons Cluselles, aquesta imatge pertany al grup de maredeus en majestat. Aquestes imatges romàniques de la mare amb el nen responen a la idea de Maria com a tron del Fill que ella presenta a l'adoració dels fidels, un concepte definit a partir del Concili d'Efes (segle V), quan va ser proclamada la divinitat de Maria com a mare de Déu. Les figures tenen un aspecte solemne i poc expressiu, herència del model bizantí.

La imatge del Grau, sense ser una raresa, no coincideix en una majoria de caràcters amb els grups definits. Tant per la indumentària com per l'atribut de la bola s'assembla a les peces del segle XIII, en canvi les seves proporcions i la seva qualitat artística no acaba de coincidir. Es diria que la maredeu del Grau pertany a un estil de caire més popular, amb similituds amb la maredeu del castell de Beuda. Tenint en compte tota mena de consideracions estilístiques i iconogràfiques, Cluselles la classifica com una obra que es pot datar a la segona meitat del segle XIII.

A començaments del segle XX, amb la renaixença que va experimentar el culte a la capella del Grau, les imatges van ser conservades i millorades. Així el 1906 el daurador Francesc Iglesies Guardiola va repintar i daurar la imatge nova de la maredeu. El treball es va pagar amb 92 pessetes d'una recol·lecta, més 97'5 pessetes que el propietari del mas Grauet es va treure de la seva butxaca.

La maredeu vella es trobava molt més sencera que no pas ara i s'apreciava una bona part de la pintura sobre la tela que recobria la fusta de la imatge. La maredeu portava una túnica de roba que li havien confeccionat a mida dues dones piadoses del poble; Maria Anna Casanovas Puig i Maria Sagristà. La imatge no es trobava a la vista del públic, sinó dins la sagristia, en una capelleta decorada amb flors artificials i altres ornaments.

El setembre de 1907 es va comprar a Barcelona una corona de llauna per la maredeu vella i pel nen que va costar 7'75 pessetes, i el mes següent, Ramon Grau li va fabricar un sòcol de fusta de pollancre.

El juliol de 1936 els milicians van anar al Grau i van destrossar el mobiliari i les imatges que van trobar. La maredeu vella no hi era, perquè l'amo del Grauet se l'havia endut i l'havia amagat, embolicada en un sac, en un cau de conills al bosc.

A la maredeu nova li van trencar el cap i un braç a cops de mall, però, incomprensiblement, no la van cremar. Mentre la trencaven, un dels milicians, el més jove de la colla, va dir: "ai, si ma mare em veiés". Aquesta exclamació exemplifica les contradiccions d'aquell moment històric, quan les actituds revolucionàries i anticlericals del poble coexistien amb un catolicisme molt arrelat. L'endemà de les accions vandàliques, Iscle Boladeras, l'estadant de la Mongia, va recollir la maredeu i la va amagar a les golfes del Grauet.

Acabada la guerra, les imatges van tornar al seu lloc. La maredeu vella es trobava desfigurada i en un estat molt deficient, perquè la humitat l'havia espatllada molt i, a més, els corcs havien seguit minant la fusta. Va tornar al seu lloc, a la sagristia, en una fornícula sobre la calaixera de la roba dels capellans.

La imatge restaurada

EL SEGREST

El març de 1968 es van fer unes obres a la teulada de la sagristia i es va arraconar la calaixera i la imatge per permetre el treball dels paletes. Aquells dies va visitar l'església Josep Mª Sitjas acompanyat de Jaume Grau, amb qui l'unia una relació de parentesc. En veure la maredédéu arraconada i feta malbé, es va oferir a restaurar-la gratis. El Grauet va demanar permís al rector Boixadé i aquest va donar el vist-i-plau. En aquells moments el rector no era conscient del valor de la talla romànica. Per ell, segons pròpies paraules, no era res més que un tros de fusta corcat. Després, el Sitjas va voler comprar-la per 500 pessetes o permutar-la per una imatge de sant Josep en millor estat de conservació. El rector va negar-s'hi dient que això no depenia d'ell, que la maredédéu era un patrimoni del poble, i que només els parroquians podien despendre-se'n.

El restaurador va estabilitzar la imatge i va reconstruir el cap del nen, però en comptes de tornar-la, se la va quedar a casa. El 23 d'abril de 1970 la Comissió Diocesana d'Art Sacre del Bisbat de Vic va acordar personar-se a casa del restaurador Sitjas per recollir la imatge i dipositar-la al Museu d'Història de la Seu de Manresa. Els membres de la Comissió eren Josep Junyent, Josep Mª Gasol, Eduard Junyent i Josep Esteve. Els mossens Gasol i Junyent van declarar que la imatge estava fora de culte des de feia molts anys, ignorada pels feligresos, i guardada en un lloc, la sagristia, que no oferia cap seguretat.

El trasllat va ser autoritzat pel Vicari General Ramon Vilaró. El 25 de setembre de 1970 el Museu es va fer càrrec de la nova adquisició, que va ser inventariada amb el número 66 i exposada al públic.

Aviat, el 8 de novembre de 1970, la Junta Parroquial de Fals va dirigir una comunicació al Vicari Episcopal, mossèn Franquesa, reclamant el retorn de la maredédéu i mostrant el seu malestar per no haver estat consultats en l'afer. El 30 d'aquell mateix mes, el Vicari general de Vic va contestar al rector de Fals confirmant la cessió a perpetuïtat al Museu de la Seu, pels motius abans exposats. El llavors mossèn de la parròquia Lluís Solernou , molt afectat, va demanar una entrevista a Fals per escoltar les raons dels legítims propietaris de la maredédéu. El juny de l'any següent la Comissió va ratificar l'acord pres, posant èmfasi sobretot en el tema de la seguretat.

Durant els propers vint anys continuaria una guerra sorda però constant entre les autoritats de Vic i la parròquia de Fals. L'afer va tenir transcendència pública i va sortir a la premsa de Manresa. La vehemència de Lluís Solernou i la seva relació conflictiva amb els seus superiors no van ajudar a fer possible l'acord.

Després del Solernou va venir el rector Màrius Masoliver. Aquest, amb més mà esquerra que el seu predecessor, va mantenir la reivindicació fins aconseguir que les autoritats episcopals baixessin del burro i s'avinguessin a retornar la imatge. Una raó decisiva va ser l'adequació del lloc on s'havia de situar, que havia d'oferir una bona protecció davant del risc d'un robatori. Amb aquesta intenció es va

Processó de retorn

dotar una fornícula lateral de la capella amb una làmina de vidre blindat, a prova de cops de mall.

Finalment, i 23 anys després del seu "segrest", la maredédéu va fer un retorn triomfal a casa seva. El 26 de maig de 1991, el dia de l'Aplec del Grau, es va celebrar una gran festa de benvinguda, amb processó i centenars de roses. Va aplegar-se tot el poble a la festa, conscients que recuperaven un símbol de la seva identitat.

ELS MIRACLES DE LA MAREDEDÉU

En els escrits de Ramon Grau Casanovas, que abans hem comentat, s'hi troben fets de caràcter miraculós, però l'abrandat misticisme de l'autor i el seu apassionat amor a la maredédéu, ens pot fer dubtar de l'objectivitat dels seus relats.

En una data indeterminada, durant la primera Carlinada, un escamot de carlins es va dirigir a la capella amb ànim de cremar-la, però llavors se'ls va encarar un home sol, dit Jaume Grau Vall, el qual, invocant a la maredédéu, va aconseguir miraculosament que els soldats es retiressin sense fer cap mal.

L'estiu de 1854 el còlera feia estralls arreu, especialment a les ciutats. Un bon nombre de persones de Manresa i de Barcelona havien buscat refugi a casa dels parents de Fals, fugint de l'epidèmia. La gent estava tan espantada que el rector va fer sortir el Sant Crist gros i els feligresos el van portar en processó fins a l'ermita del Grau. Va participar-hi una tal gernació que es va haver de fer missa a fora, en un altar posat davant de cal Colomer. Entre els del poble i els forasters no hi va haver ni una sola víctima del còlera.

El 26 d'abril de 1897 va succeir un miracle. La nena Dolors Ballonga Barturó, de 13 anys, estava escombrant la rectoria. L'acompanyava Gertrudis Grau Iglesias, que portava a coll una nena d'un any dita Soledat Cortès. Es va girar un vent de tramuntana que va fer desplomar la teulada

sencera sobre les tres criatures. Gràcies a l'intercessió de la maredédéu van sortir il·leses les tres. Una taula de fusta que hi havia dins de la sagristia va quedar trinxada.

Els pares no se'n sabien avenir, i en agraïment, van fer fer un retaule o exvot.

No era pas l'únic que decorava les parets de l'ermita, sinó que hi havia molts d'altres d'exvots, ja fossin quadres, missatges o objectes de cera, testimonis de les prometences fetes pels vilatans davant d'un perill o una desgràcia.

Les principals preocupacions dels avantpassats eren les malalties i les inclemències del temps. Ja hem vist com la maredédéu del Grau intervenia davant dels accidents i les plagues, però també s'acudia a ella quan les condicions meteorològiques eren nefastes i planava l'amenaça de la fam. Totes les cases vivien de l'agricultura, per això és comprensible el neguit dels pagesos quan queia una pedregada o una secada s'allargava massa. A tots els pobles era costum fer processons i rogatives per demanar la pluja al sant patró local. A Fals, davant d'una emergència, es procedia de la següent forma; es traslladava en processó el sant Crist, sant Isidre i la maredédéu dels Dolors de l'església parroquial al Grau, on s'adoraven les imatges i es resaven les oracions pertinents. També es convidava a un predicador de prestigi, perquè des de la trona instés al públic a penedir-se dels pecats i sol·licitar el perdó diví, ja que es donava per suposat que el mal temps era un càstig i una conseqüència del pecat i la disbauxa del poble.

El 9 de maig de 1866, essent rector mossèn Josep Vall de Vilaramó, es va anar al Grau en processó, on Miquel Galí, Beneficiat de la Seu de Manresa, va fer un contundent sermó. El 24 d'abril de 1868, després de molts mesos de secada, va tenir lloc una altra processó, sent en aquesta ocasió el predicador el vicari de Castelltallat. No es té constància de quan va trigar en arribar la desitjada pluja.

També es va considerar un fet miraculós pels 1.200 assistents a la festa el canvi sobtat de temps que va fer el 2 de juny de 1889, el dia que s'havia de celebrar el 1300 aniversari de la conversió del rei Recaredo al catolicisme. Feia dies que plovia sense parar i el mateix dia va començar plovent, però cap a mig matí es va aclarir i va sortir un sol esplèndid, de manera que l'acte no es va haver de suspendre. En testimoni del fet es va col·locar una làpida commemorativa a l'interior de l'ermita.

El 20 d'abril de 1897, per posar remei a una persistent secada, es va portar el sant Crist fins al Grau. L'endemà, mossèn Antoni Rota va tenir la brillant idea de treure la maredédéu del Grau i traslladar-la a l'església de Fals. Això no s'havia vist mai i la gent de la sufragània i d'altres s'hi van oposar. Ramon Grau en va fer el següent relat:

(...) al salir de la Iglesia del Grau la procesión, se puso a llober y llobió hasta llegar en la Creu, y despejandose en seguida las nubes, quedó completamente sereno, hecho que la gente interpretó que Nª Sª del Grau no quería que se la llevasen de la Iglesia, que con tanta debocion se venera, y no llobió mas hasta últimos de mayo, que pasó algun temporal. En el dia primero de junio se volvió en procesión dicha imagen a su Iglesia del Grau, lloviendo mas tarde, o sea, en el dia 15 de junio. Asistieron a estas funciones la totalidad del pueblo y muchos de forasteros, a pesar de no hallarse conformes en que sacasen de su lugar la santa imagen de Nuestra Señora del Grau.

L'hivern de 1909 va ser molt eixut. Cada dia, durant la primera quinzena d'abril es va fer missa i es van cantar lletanies, mitja hora abans de sortir el sol, a l'església de Sant Vicenç, sense resultat, ja que només van caure quatre gotes el dia 18. "Pluja de mal any", n'hi deien. El dia 19 van començar les rogatives al Grau. El 12 de maig de 1909 va començar a ploure de matinada i no va parar fins a les 3 de la tarda. A les basses no s'hi va quedar aigua, però la pluja va deixar bona saó als camps. Els pagesos van donar gràcies per la pluja a Déu i a la maredédéu del Grau.

L'Aplec del Grau

LA PASQUA GRANADA

La festa de la Pasqua és una de les més importants del calendari litúrgic cristià i sempre s'ha associat amb manifestacions de goig i alegria. Tenim abundants exemples d'aquest caràcter festiu en els balls, entremesos i festes que tenen lloc en molts indrets del país. També la Pasqua ha estat una jornada de solidaritat, un dia a l'any en què els rics han mostrat la seva generositat cap als desposseïts, amb el tradicional repartiment de pa a la porta de l'església que se celebra en molts pobles.

Si bé és generalment acceptat que els orígens de la celebració del Dilluns de Pentecosta a l'església del Grau són molts antics, les evidències històriques són més aviat tardanes.

En la consueta que es va recopilar el 1764, que recollia les tradicions religioses ancestrals de la parròquia, s'esmenta que a la segona festa de Pentecostes es deia al Grau una missa major cantada. Abans es beneïa el pa segons el ritual. El cost del pa anava a càrrec del poble de Fals.

Segons alguns programes d'inicis del segle XX, l'Aplec començava el vespre del diumenge amb un rosari seguit d'un repic de campanes, després els trabucaires galejaven i s'encenia un castell de focs. El dilluns al matí se celebrava l'ofici, amb acompanyament musical, es cantaven els goigs, es beneïa el pa, i s'acabava amb una processó i el repartiment del panellet.

L'evidència més antiga del costum de galejar és una carta de 1886 dirigida a l'amo de Torreblanca. Els organitzadors de l'Aplec van demanar a l'Oller si contribuiria a pagar la pólvora, com la resta dels propietaris, i si hi deixaria participar al seu fill. També es galejava durant les Cara-

melles i en ocasions especials, com la visita d'un Bisbe o una altra personalitat.

Segons la tradició, l'organització de la festa i la decoració floral de l'ermita anava a càrrec de la Confraria del Roser.

La primera notícia que hem trobat del costum de repartir el "panellet" als pobres es troba en un contracte de masoveria de l'amo de Boixeda de 1889. Segons els tractes, l'any que toqués a la casa de Boixeda d'encarregar-se del panellet, el masover tenia l'obligació de passar, casa per casa, a recollir dels propietaris el blat que els pertocava de donar. L'amo de Boixeda havia de tenir cura de fer-lo moldre i pastar-lo, i el masover havia de repartir els pans el dia de Pasqua. Queda clar doncs, que el pa era pagat pels propietaris, dos dels quals, per torn, s'encarregaven d'organitzar el repartiment.

La quantitat de farina que es pastava era aproximadament de 4 quartans, de la qual en sortien uns mil panellets. Se sap que el 1908 es van repartir 688 panellets, que tenien un pes mitjà de 7 unces, i que el 1915 se'n van pastar mil, però només se'n va repartir 650. Aquesta vegada els va fer el forner Cornet i van sortir al preu de 10 cèntims cada un. El 1920 l'encarregat del pa va ser el Massana, que va arreplegar la contribució de 14 propietaris, cada un dels quals va pagar 5 pessetes. Els panellets d'aquell any van costat 15 cèntims i se'n van repartir 732. A partir d'aquest any els propietaris de l'Altre Pla van deixar de contribuir, ja que no se sentien identificats amb una festa major que no consideraven com a seva.

També es repartia vi gratis als assistents, que sortia del celler de la Mongia i procedia de les vinyes de la masoveria. Aquest costum es va perdre a primers de segle.

El 1919 es va començar a rifar "la Coca", un artístic conjunt de rebosteria que confeccionava la pastisseria Amat de Manresa. Es van vendre 1.000 números al preu de 10 cèntims, i l'afortunat va ser el possessor del número 767, però com que no va recollir el premi, es va procedir a subhastar el pastís entre els assistents. El 1920 la guanyadora de la coca va ser la senyora Teresa Vall de Vilaramó, de Fonollosa. El que treia la coca tenia dret a ballar el Ball de la Coca, amb la balladora que escollís, la qual quedava proclamada Reina de la Festa i Aplec del Grau d'aquell any.

L'APLEC CLÀSSIC

La part de l'Aplec més esperat pel jovent eren els balls. Se solien fer a l'aire lliure, però alguns anys es van llogar envelats per donar més esplendor a la festa. No sempre sortia com els organitzadors esperaven, així per exemple, el 1860 es va muntar un envelat a l'era de la Mongia, però a dos quarts de quatre de la tarda va caure tal patac d'aigua que els pals de l'envelat va cedir i es va enfonsar, havent- se de suspendre el ball. El 1902, un fort vent es va endur un envelat de l'empresa Viñas de Barcelona, i el 1903 un temporal de pluja i vent van posar en perill la celebració del ball, que finalment es va poder fer, malgrat el

PROGRAMA

FESTA MAJOR

FIRA Y GRAN APLEC DEL GRAU

que tindrà lloc al entorn del Santuari de la Verge del Grau, els dies 8 y 9 de Juny del present any de 1919

FUNCIONS RELIGIOSES

DIA 8 DE JUNY—Al toc de oració del vespre, artístic i llarc replicament de campanes, atronador gallx i resplandents focs artificials, transportará arreu la nova de la festa del endemá.

DIA 9—A les 10'30 hora oficial, Ofici solemne, en el que la reputada orquestra «La Principal» de Manresa, interpretará una solemnial Missa i al final se cantarán els populars *Goigs de la Verge del Grau*, i es farà solemne professó pera la Benedicció del Panellet.

Tota la tarde estará el Santuari a disposició dels nombrosos devots de la *Verge del Grau*, per poguer satisfer cumplidament les seves particulars obligacions i devocions.

Al toc d'oració del vespre, se resará a la Verge del Grau l' acostumat Rosari de veinat.

ESBARGIMENTS POPULARS

DIA 8—A les 5 hora oficial, un lluit ball de preparació, a la música del piano i local social de jovens.

DIA 9—A les 11, l' acostumada balladeta a l'aire lliure, procedintse després al sumptuós REPARTIMENT DEL PANELLET ab tota solemnitat i poesia tradicionals, i acabat, cap a dinà falta gent.

A les 4 tarde, 's comensará un grandiós ball al mateix punt que 'l del matí, ab lo simpátic ball de la "Morratcha" i a ballá tothom que 'n tingui ganas.

Mitjansant aquesta tasca, se 'n farà un de ball de RAMS, RAMETS I RAMELLETS

A les 10 del vespre, Gran passada i serenata al Rabal de Fals, ahont l' esmentada Orquestra lluirá escullides composicións de son repertori i un cop fet comensará el GRAN SARAU DE LA FESTA MAJOR en la Sala Tinay, corrent el programa a càrrech de la meteixa Orquestra.

IMPORTANTÍSSIMA NOVETAT

De 4 a 5 de la tarde se rifará, essent lo resto o producte líquit a benefici de Ntra. Sra. del Grau, un artístic ramillet de saborosa pasteleria, vulgarment dit LA COCA, que l'afavorit podrá ballarla personalment, o delegar a qui balgs en son lloc, dintre la mi-hora seguent, passat aquet temps se perdrá tot el dret; i la balladora que escullirá i que la ballará será distingida, considerada i respectada com a Reina de la gran festa i aplec del Grau del present any, amb totas las preeminencias i soberania propia de tan alta distinció A veure a veure a qui tocará.

Programa 1919

goteig continu d'aigua. Al terra s'hi va haver de tirar cendra i serradures en abundància.

Per amenitzar l'ofici solemne i el ball de festa major se solien contractar quintets i orquestres. A l'Aplec de 1901 va actuar la "Euterpense Manresana", el 1907, la "Cobla Masana", el 1911, la "Nova Euterpense de Manresa", el 1919 i 1921, va actuar la "Principal" de Manresa, i el 1935, la "Triomfal" d'Igualada.

A més dels balls, diguem-ne, moderns, a l'Aplec es ballaven balls d'arrel tradicional. Havent dinat, es començava amb el ball de la "Morratcha" o "almorratxa", un pom de flors artificials relligat amb quatre cintes. Ballava l'almorratxa la filla de la Priora Grossa (dels propietaris), i a continuació el Prior Petit (dels parcers) ballava el pasdoble. Després els músics encetaven el "Ball de Rams, Ramets i Ramellets" i tothom s'afegia la festa. Hi ha constància que el 1907 va ballar el ball de l'almorratxa Gertrudis Grau, una noia del Grauet. La parella que ballava el ball no es vestia d'una manera especial, però es procurava estrenar roba aquell dia, ja que els balladors eren el centre de totes les mirades.

Els assistents a l'Aplec portaven viandes i es quedaven a dinar a l'ombra de les centenàries alzines. Al final del programa de 1909, que es conserva entre els papers de la casa Boixeda, hi Ha següent nota: *"Los concurrentes encontrarán en dicho sitio frondosas arboledas, con frescas y saludables aguas para hacer comodamente una comida de campo, con abundantes refrescos y comestibles y feriantes de varias clases".*

En el programa de 1911 s'hi inclou aquesta poesia:
"Al aplech del Grau aném
A passá un dia en el camp,
A fé un diná de virám
Y a disfrutá com sabém.
Sota una alsina estarém,
A sa ombreta á reposá,
Y un poch antes de diná,
Cumplirém la prometensa.
Donchs que aixo no té dispensa
Lo qui deu, té de pagá."

L'Aplec va convertir-se en la Festa Major local, de caràcter popular i lúdic, en contrast amb la festa de Sant Vicenç, el patró del poble, que era anomenada "la festa major dels capellans", perquè consistia més aviat en celebracions religioses. L'Aplec solia ser molt concorregut, ja que venien parents i nombrosos forasters. Els de cal Gili de Rajadell arreglaven dinars per aquells que no se'l portaven de casa. La proximitat de la sega feia l'aplec del Grau un lloc idoni per posar-se en contacte amb els caps de colla, d'adquirir volants, garbells, falçons i altres eines, i naturalment, intercanviar xafarderies i fer matrimonis. Per entretenir els assistents i fer alguns diners per pagar la despesa, hi havia "el torroner", una rifa amb un conill porquí, i concursos de punteria.

L'Aplec del Grau no ha estat mancat de polèmiques al llarg de la seva història, algunes vegades, fins i tot, de violents conflictes. Algunes persones grans recorden haver sentit explicar als seus pares i avis històries d'enfrontaments entre diversos bàndols del poble, inclús amb actuació contundent de la guàrdia civil. Desconeixem els motius de les violències, però segurament estaven relacionades amb el clima polític i els enfrontaments socials entre propietaris i parcers que van afectar les zones rurals a finals del segle XIX. En l'arxiu municipal de Fonollosa s'hi troben també referències a disturbis i violències en els balls de festa major de Fonollosa i Camps durant aquesta època.

La inauguració de la Sala Tinai la Pasqua de 1911 va accentuar la divisió entre els partidaris de la festa, eminentment religiosa al Grau, i els que preferien altres divertiments. Els propietaris i la gent d'ordre defensaven l'Aplec, però la majoria de ravalencs i el jovent estaven més pels balls de la Sala Tinai, que era anomenada *"casa del popbla".*

A partir de 1911, el programa de festes comptava amb actes i concerts al Raval, però el ball es va seguir fent al Grau. A la festa major de 1914 no hi va haver manera de posar-se d'acord, i al final es va adoptar la solució de fer dos balls, un a cada lloc, de manera que els joves van poder gaudir de sessió doble. Aquest conflicte es va anar arrossegant, amb alts i baixos, fins a la guerra, i va tornar a esclatar a la dècada de 1960.

El maig de 1961 l'alcalde Gabriel Clarena va denegar per escrit la sol·licitud de Joan Grau (de cal Tinai) i Jaume Grau (de cal Xaupes), organitzadors dels actes cívics de la festa major, amb aquest arguments:

El repartiment del "panellet"

" No autorizar la celebración de acto cívico alguno con motivo de la fiesta mayor del Arrabal de Fals, si en la programación de los mismos no se comprenden los populares y tradicionales a celebrar en las inmediaciones de la ermita de Nª Sª del Grau el propio dia del tradicional aplec (lunes de Pentecostés)"

L'APLEC MODERN

Els balls típics de Fals van passar per èpoques de crisi i van estar a punt de perdre's. Amb el renaixement cultural de la dècada dels 70 es van poder recuperar a partir de persones que recordaven les tonades i els passos dels balls, com per exemple Sebastià Terrades Planes, de la Bauma. En el tema de les coreografies hi van intervenir el Sr Gaude, un coreògraf de danses tradicionals, i el Sr Orriols, de l'Esbart de Dansaires de Manresa. Es va dissenyar un vestuari pels joves que actuaven en els ballets; els nois, pantalons de vellut negres, camisa blanca, faixa i barretina vermella; les noies, faldilla estampada, camisa blanca, davantal fosc, mànegues i ret als cabells. Tots calçats amb espardenyes de vetes.

Quan es va recuperar el ball de l'Almorratxa, cap a l'any 1975, es va adoptar el costum que anés a càrrec d'una parella que es casés aquell mateix any. Això s'ha continuat fent, amb algunes comptades excepcions motivades per la manca de nuvis. El pom de flors que sostenia a la mà la noia durant la dansa, es va substituir per una almorratxa de vidre, plena d'aigua de colònia. Una almorratxa és una mena de càntir de vidre bufat, de quatre brocs, i la seva funció primitiva era contenir perfum. L'almorratxa que es balla a l'Aplec es guarda tothora en una fornícula dins de l'ermita del Grau, i cada any la parella balladora hi afegeix una cinta de color amb els noms i la data.

L'Aplec es va revitalitzar amb la recuperació del folklore tradicional i la contractació d'una cobla de sardanes. L'acte

central de la Festa Major era però, el ball de tarda i nit. El ball era organitzat per una comissió de festes, que s'anava renovant cada any, i es feia a la Sala Tinai. Posteriorment, la gran afluència de públic van portar el ball a un envelat que es muntava al camp de futbol. Els desacords del propietari amb una part del jovent van obligar a fer el ball dins del local de la Cooperativa, l'únic espai cobert de què disposava el poble. Quan es va inaugurar la primera fase del Casal del Poble, a començaments de la dècada dels 80, l'organització de la Festa Major va recaure en la junta de l'A.C.R., que és l'entitat que se n'ocupa actualment.

Ja des dels orígens, l'Aplec era quelcom més que una festa religiosa, era una excusa perfecta per trobar-se amb els parents i els veïns del pobles propers i mantenir la xarxa de relacions socials. Ara els temps han canviat, però l'esperit de l'Aplec del Grau perdura, i cada any s'apleguen sota les alzines un bon nombre de persones per assistir a la missa, mirar els ballets, ballar sardanes, comprar alguna cosa i, sobretot, trobar-se i xerrar amb els amics i coneguts.

Música i balls

Glòria Ballús Casóliva
Doctora en Musicologia

FALS I LA MÚSICA

Cada poble té uns trets diferencials, amb un patrimoni arquitectònic, més visible per a tothom, i un altre patrimoni —el cultural— que configura la seva manera de ser, fruit de les vivències i les vicissituds que ha passat, i que, alhora, queda plasmat per les festes que celebra, que mostra als forasters i que són la reafirmació de la seva pròpia identitat. Són costums tradicionals a on la música juga un paper molt important i que, amb el seu contingut, més o menys religiós, han passat de generació en generació.

A Fals, la música –amb el cant i els balls– la trobem, ara, prioritàriament en dues importants efemèrides festives: per Pasqua de Glòria o de Resurrecció i per l'Aplec del Grau, per Pasqua Granada o de Pentecosta.

Per Pasqua de Resurrecció es canten les Caramelles i es balla el Ball de Cascavells i per l'Aplec a l'ermita de Santa Maria del Grau, un dels actes més participatius de la Festa Major de Fals, es canten els Goigs a la Mare de Déu del Grau i es ballen el Ball de Cascavells, el Ball de l'Almorratxa i les Corrandes de Fals.

EL BALL DE CASCAVELLS

El Ball de Cascavells és una dansa ballada primitivament per homes que portaven cascavells a les cames i que els feien sonar en les seves evolucions. Està molt estès a la Catalunya central, on es troba documentat des del segle XIV.

El Ball de Cascavells de Fals queda realment unit al poble amb una forta personalitat. Tradicionalment era ballat per homes, però des dels anys seixanta s'hi varen incorporar les dones, perquè també el volien ballar. El ballen en les dues celebracions importants: acompanyant les Caramelles, i en l'Aplec del Grau.

La partitura està en compàs binari i la melodia té algunes diferències en les dues ballades. Per Pasqua, es balla generalment al so d'un acordió o d'un sol instrument, que a la vegada, també és el que acompanya el cant de les Caramelles. En la ballada per l'Aplec, el Ball dels Cascavells

Ball de Cascavells

és interpretat per la cobla, seguint la versió d'Agustí Cohí i Grau.

La coreografia que segueix és la típica d'aquesta dansa, amb l'entrada del ball en 'cercle' o 'rodona', caminant un rere l'altre, amb molta fressa de cascavells, el 'molinet' o 'estrella', intercanvi de parelles, uns davant els altres, per acabar amb un 'ball rodó' o 'sardana'.

Les colles balladores són diferents en les dues festivitats, per Pasqua és una colla generalment de persones del poble que ja l'havien ballat, i en l'Aplec els balladors són més joves. Així, un mateix ball, mostra dues maneres d'interpretació diferents per l'aire que hi donen i la manera de fer els passos, aportant-li una riquesa musical i coreogràfica. Darrerament, però, quasi són els mateixos balladors en les dues festivitats.

BALL DE L'ALMORRATXA O MORRATXA

El tradicional Ball de l'Almorratxa es balla —juntament amb el Ball de Cascavells i les Corrandes de Fals — en l'Aplec del Grau, a l'esplanada de les Alzines del Grau, al so d'una Cobla, que acaba la ballada amb una audició de Sardanes per a tots els assistents.

Segons la gent gran de Fals, aquesta dansa és molt antiga. En trobem referència en el Diccionari de la Dansa, dels Entremesos i dels Instruments de Música i Sonadors, realitzat per Francesc Pujol i Joan Amades i publicat l'any 1936, que diu concretament:

El nom de Ball de la Morratxa [...] A Grauet de Fals rebia aquest nom una mena de Ballet de Déu, amb la tonada típica d'aquest ball al Pla de Bages.

El símbol característic del ball i que és el que li dóna el nom, l'almorratxa o morratxa, està documentada a prin-

Ball de l'Almorratxa (c. 1960)

cipis del segle XV i amb una diversitat de noms, segons la comarca. És un petit recipient de vidre, de cos ventrut com un càntir, però amb un broc gros central en lloc de nansa, i quatre galets o brocs prims al voltant del gros: S'omplen, en general, amb aigua d'olor (aigua-ros o aigua amb essències de roses) i s'adornen amb flors i penjarolls de cintes de colors. N'hi ha de conservades en museus i col·leccions particulars, en vidres de variats colors, policromades i esmaltades que tenen un veritable mèrit artístic.

Les almorratxes són una mena d'atribut de les Majorales del Roser i d'altres confraries, i dels capdansers de diverses danses, els quals les utilitzen per a ruixar amb el seu contingut els espectadors, per això portar l'almorratxa, en una dansa, té un sentit de superioritat i equival a una distinció.

A Fals, el Ball de l'Almorratxa és ballat per una parella sola que, generalment i quasi cada any, és la que es casarà durant el proper any. Antigament, les dues cases encarregades de la festa, eren les que hi aportaven els balladors, una hi aportava el noi i l'altra la noia. Si una de les cases no tenia la noia la buscava en una parenta o cosina. També havia estat ballat, antigament, per la filla de la Majorala major i l'administrador de la festa.

L'almorratxa, que es guarda des de fa molts anys a l'ermita del Grau (i antigament s'havia guardat a Can Masana),la porta el noi i en un moment determinat de la dansa la dóna a la noia. Al finalitzar el ball, els balladors fan un recorregut pel públic assistent, ruixant, amb la colònia de l'almorratxa, els mocadors dels assistents que ho volen. Seguidament la parella que la va ballar l'any anterior posa les cintes amb els noms dels balladors a l'almorratxa.

Aquest gest vindria a simbolitzar i representaria l'acte de traspàs de càrrecs, seguint l'antiga manera que es feia en les confraries.

Cal remarcar que, contràriament a altres indrets on també es balla, a Fals l'almorratxa no s'ha trencat mai.

A Fals, aquest ball, dins una connotació de festa, també té una expressió d'anunci de noces, malgrat no coneixem cap altre cas que tingui aquesta finalitat, en els indrets on es balla. És una expressió de goig per a la parella que el balla i una manera de distinció envers altres parelles del poble, doncs tots dos o almenys un ha de ser de Fals.

Una primera partitura trobada, en versió manuscrita per a piano, porta el títol de Ballet de Déu, amb una harmonització de R. Suñé Font, datada a Mollet l'any 1959. A l'any 1979, Frederic Gaude i Pardillos va realitzar una recopilació molt explicativa del què havia estat i com s'havia de ballar l'anomenat Ballet de Déu o Ball de l'Almorratxa de Fals. En aquest document fa el mateix per les Corrandes i el Ball de Cascavells.

La partitura, en compàs ternari, consta d'una introducció en moviment Moderato i una segona part que és el Ball pròpiament dit, en moviment Allegro, amb un caràcter elegant i majestuós.

La coreografia de la dansa està formada per: a) Passeig del noi, fins arribar davant la noia, evolucions i salutació; b) La noia accepta el noi i ambdós formant parella fan el

Ball de l'Almorratxa (c. 1975)

Ball de l'Almorratxa actual

passeig; i també intervenen els punts típics de les danses: Punt de Galop de cortesia, punteig, saltats, etc.

El vestuari que feien servir els balladors era el que tenien de "mudar", cadascú es portava el seu. Fa uns anys es va fer un elegant vestuari de dia de festa que es passa, cada any, als balladors.

Tradicionalment, i en molts indrets de Catalunya, aquest ball el trobem relacionat amb la Mare de Déu del Roser; a Fals, per tots els elements que l'envolten, podem constatar que segurament també seria així.

L'Associació Cultural i Recreativa de Fals és l'encarregada de tenir cura de la festa, és la que amb molta delicadesa guarda el vestuari fins la propera celebració, i és la responsable de fer assajar la coreografia del ball a la nova parella balladora .

LES CORRANDES DE FALS

Amb la mateixa melodia del Ball de l'Almorratxa (que està en compàs ternari) però passada a compàs binari, per tant amb un ritme més ràpid i amb els accents canviats, es ballen les Corrandes de Fals. Varen ser muntades per Frederic Gaude Pardillos a partir de les partitures que es guardaven al "Grauet", i es ballen com a cloenda de l'aplec, des del 1977.

Corrandes

Les poden ballar un nombre variat de parelles, sempre que siguin parells. Cal remarcar que en el darrer compàs fan una rotllana i seguidament en grups de dues parelles els nois alcen les noies pels colzes i elles s'agafen a les espatlles dels nois. L'expectació del públic assistent està en veure quin grup aguanta més estona amb les noies amunt.

Antigament, però, com em recordava Vicenç Guitart, del Tatger, la festa es tancava amb un pasdoble, ballat per dues parelles, la que havia ballat l'almorratxa i una altra del poble, d'altra banda costum molt habitual en altres indrets.

ELS GOIGS DE NOSTRA SENYORA DEL GRAU

Els Goigs són composicions poètiques per ser cantades, generalment a llaor de la Mare de Déu o d'un sant. La seva lletra i la música acostumaven a ser anònimes, i es transmetien oralment a través de les generacions.

A Fals, al final de la Missa solemne en la celebració de l'Aplec a l'ermita de la Mare de Déu del Grau, es canten els Goigs. Hem localitzat dues versions, amb textos diferents, d'aquests Goigs.

La versió més antiga, els Goigs en Alabansa de Nostra Senyora del Grau, de finals del segle XVIII, editada per la impremta manresana d'Ignasi Abadal Gerifau (que es traslladà a la Plana de l'Om l'any 1792). Posteriorment hi ha l'edició de 1941 de la Impremta de Josep Roca, de Manresa; i una nova l'edició, de l'any 1956, de l'impressor Roca, del carrer de Sant Miquel.

La darrera versió és de l'any 2001, a on s'hi afegeix la música. Es tracta de la melodia popular que fou recollida per Ignasi Torras,a partir de la veu de persones que l'havien cantat. Tant la melodia com el text són anònims. En aquesta última edició, al darrera, hi ha unes notes històriques a partir de textos de Lluís Solernou i Francesc Villegas, amb dibuixos d'Anselm Clotet.

Consten de vuit cobles o estrofes. Els quatre primers versets (els dos primers són d'Introducció o Entrada i el tercer i el quart fan de Resposta o Tornada) i la primera cobla diuen:

Puix que sempre sou estada / la que tot remei ens dau,
siau la nostra advocada / Verge Maria del Grau.
Déu plantà dins vós, Senyora,/ un grau, el més elevat,
que us féu mereixedora / d'engendrar Déu encarnat,
fent-vos de Déu la servidora / a ser sa Mare pujau.
Siau la nostra advocada / Verge Maria del Grau

La música dels Goigs en alabança de Nostra Senyora del Grau està en compàs ternari i en to de Mi menor; el Re natural, que hi trobem, li dóna una ambigüitat modal.

L'estructura de la seva melodia, que consta de quatre períodes, en la qual es repeteix el segon de l'entrada (que també forma part de la Tornada i de la cobla), facilitava l'aprenentatge de la melodia per tal que fos cantada per tothom. Aquesta melodia és coneguda perquè és la que es fa servir per cantar els Goigs del Roser, encara que amb algunes petites variacions.

És important remarcar aquesta similitud. La tradició ens mostra que generalment s'utilitzava aquesta melodia per fer cantar als fidels i adaptar-la a la seva pròpia advocació. La música era molt coneguda perquè es cantava en els Goigs a la Verge del Roser al finalitzar el res del Rosari, de forma habitual. Aquest fet ens remarca la tradició de la Confraria del Roser que estaria fortament arrelada al poble

Una altra versió són els Goigs en llaor de la Mare de Déu del Grau que trobem en una primera versió impresa

A la dreta, goigs de Nostra Senyora del Grau (segle XVIII, impremta d'Ignasi Abadal)

GOIGS EN ALABANSA
DE NOSTRA SENYORA DEL GRAU.

Puix que sempre sou estada
la que en tot remey nos dau
siau la nostra advocada
Verge María del Grau.
Deu plantá dins vos Senyora
un grau lo mes elevát
que vos feu mereixedora
de engendrar Deu encarnat,
fentvos de Deu la criada
á ser sa Mare pujáu, &c.
Del Sant ventre produida
lo grau de redempció,
fonch de Angels circuida
celebrant sa humiliació,
lo quedar inviolada
en lo part que Vos lograu, &c.
Qnant los Reys devots sentiren
de tal grau la aparició
ab la estela junts partiren
per ferli la adoració
y vejeren verificada
la gloria queus alabau, &c.
Gran delit vos presentaba
aquell grau tant elevát
ab sinch rosas que portaba
despues de resuscitát,
ab que foreu confortada
plena de dolsura y pau, &c.
Reparada la gran erra
per la pau predominant
trasplantat fou de la terra
vostre Cos al Cel triunfant
ahont de Deu exaltada
sas iras suavisau, &c.
No fou de menor estima
lo grau del orde sagrat
que vingué del alta cima
sobre Vos multiplicát,
lo Esperit Sant abrasareu
fentvos de son foch suau, &c.
Vostra vida acabada
visquereu mes vivament
quant á Deu fou presentada
vostre virtut excelent,
pues que Reyna coronada
Cel y terra avasellau, &c.
Maná vostra Senyoría
manifestant sos fervors
que sia en vostra Capella
lo grau dels remeys millors
y en ella qui vos ha invocada
quant devot lo motiváu, &c.
Puix al qui vos ha reclamada
ja may lo remey li negau.

℣. *Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix.* ℟. *Ut digni efficiamur promissionibus Christi.*

OREMUS.

Concede nos famulos tuos, quæsumus Domine Deus, perpetua mentis et corporis sanitate gaudere: et gloriosa Beatæ Mariæ semper virginis intercesione, á præsenti liberari tristitia, et æterna perfrui lætitia. Per Dominum, &c.

Manresa: Per Ignasi Abadal, plasa del Olm.

l'any 1955, per Gràfiques Bausili, de Manresa. La segona edició, del desembre de l'any 1981, impresa a la Copisteria Sarrió, de Manresa, hi consta que el text és d'Emili Vilaseca, prev., i el dibuix de Vidal Orive, amb l'advertiment: Les dues primeres estrofes d'aquests Goigs es refereixen a la primitiva imatge del segle XII, que per el seu mal estat de conservació fou retirada a últims del segle XIV. Darrera hi figuren unes notes històriques de Francesc Villegas.

Consta, també, de vuit cobles o estrofes, i els quatre primers versets i la primera cobla diuen:

La románica Capella / és tresor de fé i de pau
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.
Per fer-vos Reina i Senyora / de tots vostres cortisants
el vostre Fill qui us adora / posa el món en vostres mans;
dins el vostre cor de Mare / quants records passats guardau:
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.

La última cobla fa referència a Fals:

Pla de Fals i rodalia / us tenen amor fervent,
quants exvots, Verge Maria, / son prova d'agraïment
Deu-nos pau, salut i pluja, / les tempestats allunya
Vetlleu sempre per nosaltres, / Oh Mare de Déu del Grau.

En aquesta edició, s'indica que es canten amb la melodia popular, encara que no hi ha la partitura, el què fa suposar que deurien "utilitzar" la mateixa tonada que l'altra versió.

A Fals, el cant dels **Goigs** el trobem documentat l'any 1906. Tots els dies festius es resava en comunitat el Sant Rosari, a dos quarts de tres a l'hivern i a dos quarts de quatre a l'estiu, que s'acabava amb el **cant dels Goigs** i l'encarregat era un home d'aquelles contrades. Aquest record ens porta a l'entorn de l'any 1850. També es cantaven els Goigs en la missa major de la festivitat de la Purificació de Maria, la Candelera, el 2 de febrer. La senyora Clara, del Grau, recordava el res del Rosari, però que per manca d'assistència el van deixar de resar públicament.

Antigament, el dia de la Pentecosta es resava el Rosari i després del toc d'oració vespertí hi havia un repic extraordinari de campanes que anunciava la festivitat de l'endemà dilluns, i la celebració de l'Aplec. Després de la benedicció del pa o "panellet" i del cant dels Goigs, s'organitzava una processó al voltant de l'ermita. Les senyores administradores acompanyades de joves del poble donaven un pomet de flors, i els administradors repartien vi als pobres. Actualment un cop acabada la missa també es reparteix un pomet d'herbes aromàtiques, que estan engalanades amb cintetes de colors, a tots els assistents.

Els panets eren aportats cada any per les cases que feien d'administradors de la festa, que eren els priors (anomenats també majorales o pabordes). Eren cases de propietaris que s'anaven alternant cada any. Des de fa uns anys, es fa una llista i tothom pot col·laborar en la despesa que suposa el pa i tota la festa; així hi pot participar tot el poble.

Malgrat les vicissituds i les oscil·lacions que tenen les festes al llarg dels anys, és important remarcar el ric patrimoni musical –danses i els Goigs- que té Fals, des de temps llunyans; patrimoni que és "viu" gràcies a la voluntat, la il·lusió i l'empenta de grups de joves –i de no tan joves– del poble que han volgut reviure les seves tradicions i que algunes, després de períodes oscil·lant sense ser ballades, tornen ara a formar part de les seves celebracions festives.

Aquesta ha estat una breu ressenya des d'una visió etnomusicològica, malgrat que la meva recerca ofereix un treball més ampli, però que he hagut de resumir per adaptar-ho a l'espai de la revista.

Agraeixo tota la informació i la documentació que m'han donat persones de Fals, especialment la Maria Àngels Serra i la senyora Clara, del Grau, i les amables explicacions de Vicenç del Tatger, de Josep Terrades, de la família Garriga de Cal Tico, i de Francesc Villegas.

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Març de 2009, número 58
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.

Falchs
59
Grup de divulgació de la història de Fals
associació cultural recreativa
FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS
ABRIL 2009, NÚMERO 59

Collites

Els pagesos que es van establir al terme del Castell de Fals van artigar boscos, convertint-los en camps on plantaven allò que necessitaven per viure, bàsicament cereals. A la vora dels torrents van aplanar petites feixes per produir hortalisses, un complement de la seva dieta. També conreaven llegums de secà, gairebé l'única font de proteïnes, ja que la carn era escassa i no formava part del menjar regular. Els greixos provenien de l'oli de les olives. En general, l'alimentació dels pagesos era pobre i al límit de la subsistència. Una mala collita significava sovint la fam i la mort de bona part de població, especialment els febles i la canalla.

En un dels documents més antics, el testament d'Engúncia de 1039, es descriuen alguns alous del terme, que consten d'horts i diferents arbres, camps i vinyes. El capbreu de 1303 ens dóna indicacions més precises sobre com estava distribuïda la terra a l'Edat Mitjana. Tots els pagesos, a part de les prestacions personals, donaven censos en espècie al senyor feudal. El normal era un dotzè de forment i mig dotzè de civada, però alguns masos donaven, a més, fogasses de pa. En conjunt la recaptació era de 183 dotzens de gra i 32 fogasses. Només en molt pocs casos hi havia prestacions en forma de vi, la qual cosa demostra que la major part de l'espai cultivat estava dedicat al sembrat, mentre que la vinya era marginal, segurament limitada a l'autoconsum de cada casa. Aquesta distribució es mantindria molts segles, fins que a mitjans del segle XVIII la vinya va anar guanyant terreny als boscos i va acabar sent el conreu principal del terme de Fals.

Hi havia força varietats de cereals panificables, perfectament adaptades a la climatologia i les condicions dels terrenys. En els inventaris i les compravendes trobem xeixa, forment, blat meitadenc, blat paumolós, blat segolós, blat espeltós, mestall, mill, ordi i civada. El cereal més preuat i més car era la xeixa, però els preus eren molt volàtils i variaven d'un mes a l'altre. En les vendes amb pagament diferit habitualment hi constava la fira o mercat que determinaria el preu que s'acabaria pagant.

Els cereals es mesuraven en quarteres, una unitat de mesura que variava d'una comarca a l'altra. Una quartera es dividia en 12 quartans. Aquestes mesures també s'utilitzaven, i s'utilitzen, per mesurar la superfície de la terra. Un hort d'un quartà, per exemple, té l'extensió de terra necessària per sembrar-hi un quartà de gra.

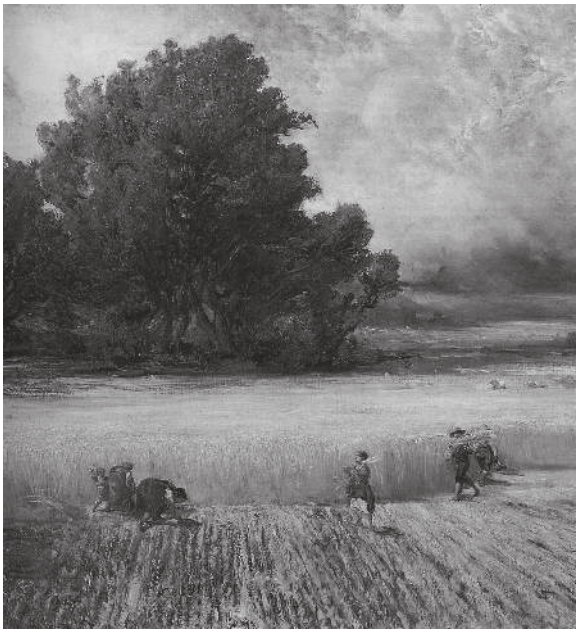

Segadors (pintura)

Les mesures que es feien servir eren recipients de fusta i la mesura podia ser "rasa" o "acaramullada". El caramull és la muntanyeta que es forma a la superfície en omplir la mesura. Per quantitats menors s'empraven unitats com la "punyera" o bé "l'aumosta o almosta", que es la quantitat de gra que cap dins de la conca formada per les dues mans.

La collita de cereals podia ser emmagatzemada diverses temporades, malgrat la minva deguda als corcs i les rates, i era una manera d'acumular riquesa i de prevenir, fins a cert punt, el risc dels anys de les vaques flaques. Quan se succeïen els anys dolents entrava en acció "la botiga dels pobres", una institució parroquial on els pagesos podien manllevar blat per alimentar la família o com a llavor per sembrar els camps. Quan la carestia era general, els caps de casa se sindicaven i nomenaven un delegat per anar a comprar blat a crèdit. De vegades havien d'anar a buscar-lo al port de Barcelona, on arribaven galeres carregades procedents de llocs tan llunyans com Sicília, Tunísia o la Mar Negra. Per exemple, el febrer de 1631 el batlle va convocar als propietaris pagesos i es va acordar vendre un censal de 400 lliures i delegar a l'hereu de Sant Andreu per comprar blat allà on en trobés.

Durant les èpoques difícils, a causa de les secades o la guerra, els mercaders i els especuladors feien l'agost, ja que els preus fàcilment es podien multiplicar per 3 o per 4.

Segador (gravat)

L'altre aliment de vital importància era l'oli, que proporcionava els greixos de la dieta. L'olivera s'adapta bé als terrenys costeruts i aguanta la secada i el fred. Les olives es premsaven en els trulls que tenien moltes masies i l'oli resultant es guardava en piques de pedra o recipients de terrissa. A més d'amanir el menjar, l'oli era important per la il·luminació. Els altars principals tenien una llàntia que havia de cremar perpètuament, per això no és estrany que una part de les contribucions que el rector exigia als feligresos fos en forma d'oli.

L'esment més antic de l'existència de l'olivar es troba en el testament de la vescomtessa Engúncia, qui va llegar una olivera a la part del Grau al monestir de Sant Pere de Casserres. El 1291 l'Abat de Cardona va fer cessió a Salvador Sala d'una part de les rendes que li pertocaven del terme de Fals a canvi d'una mesura d'oli, bo i net, segons la mesura de la fira de Manresa, cada any per Sant Vicenç. El 1315 el Batlle va posar una multa de 20 sous a Ramon Alzina de Fals, acusat d'haver furtat uns pals d'oliveres a les terres d'uns veïns.

En un informe presentat davant de l'Audiència el 1700, uns pagesos de Fals van declarar que les oliveres d'aquest país solien produir un any no i un any sí, i que el preu de la càrrega d'oli era de 3 doblons d'or, és a dir, 17 lliures i mitja.

Durant l'Edat Mitjana es va desenvolupar en aquesta part del país un conreu de molta importància econòmica; el safrà. Les cabeces de la planta floreixen a finals d'hivern i aleshores es tiben els pistils grocs de la flor. Calen molts brins de safrà per fer-ne una quantitat apreciable, per això té un preu tant elevat. Abans d'obrir-se les rutes comercials amb orient, el safrà era una de les poques espècies a l'abast. Tenia molts usos, com a condiment, tint, medicina i fins i tot, afrodisíac. La producció d'aquesta zona la compraven mercaders de Manresa i de Santa Coloma de Queralt, sobretot, i aquests l'exportaven cap als Països Baixos. Hem recollit diverses evidències de camps de safrà a Fals, com per exemple els 50 sous que Guillem de Sant Andreu va quedar a deure el 1309 per raó de cabeces de safrà, o el lloguer per dos anys que va fer Pere de Prat el 1367 de dues peces de terra del seu mas Prat plantades de cabeces de safrà.

Hem trobat també altres productes agrícoles d'importància més marginal, però que servien per complementar la taula i els ingressos dels pagesos, com són els llegums. El 1812 van collir a Montconill 12 quarteres de favons. El 1878 es va pagar 68 pessetes per una quartera de mongetes. En l'Exposició Universal de Paris de 1867 els cigrons que va presentar Josep Prat, l'amo de Jaumeandreu, van rebre la Medalla del Bronze del jurat. També van ser distingits amb medalla els cigrons d'Àvila, i amb menció honorífica, els de Villares de la Reina (Salamanca). Esperem que aquesta notícia animi als productors actuals a sol·licitar la denominació d'origen pel "Cigró de Fals".

Els glans dels roures i alzines surten sovint esmentats en els contractes, ja que constituïen un bon aliment, tant pels humans com pels porcs d'engreix. Així, en un llibre de comptes del Grauet hi ha anotat que el 1920 es van recollir 10 quarteres d'aglans del bosc.

El roldor és una mata molt abundant a les parts solelles i abans era utilitzada pels assaonadors per adobar les pells, a causa de l'alt contingut en tanins. Les adoberies d'Igualada i altres llocs compraven el roldor fins que el van substituir per productes químics. El 1910 Salvador Boladeras es va dedicar a tallar roldors del bosc del Grauet. En va fer 22 quintars i 2 roves.

Els arbres fruiters surten rara vegada a la documentació, perquè no tenien cap importància econòmica. Es menjava la fruita aquell que els cuidava. A cap vinya no hi faltava mai la figuera, i també es collia la fruita dels arbres autòctons com el "cirer" (cirerer), magraner, servera, noguer, codonyer, ginjoler, presseguer, etc.

Més importància tenia l'ametller, un arbre que va substituir la vinya després de la fil·loxera a les parts més costerudes. Com que aquest arbre mediterrani no aguanta les gelades tardanes, s'esguerren moltes collites. El 1925 el Consell Provincial de Foment va enviar a l'Ajuntament un barril de nicotina per tractar la plaga dels ametllers. Era gratis, però cap pagès va recollir-ne.

Antiga mesura de quartera

A la meitat del segle XIX l'expansió de la vinya va arribar al màxim, però el sembrat i l'olivar es mantenien per tal d'alimentar la creixent població. En una actualització del cadastre de 1852 es va fer un recompte de l'ocupació de

les terres. El conreu principal era la vinya, que ocupava el 22% de la superfície total. Els sembrats ocupaven el 8'90%, l'olivar el 0'67%, i la resta era terra erma o boscos. De la vinya, 358 quarteres les menaven els propietaris i 1.599 els parcers. Dels camps, 638 quarteres eren sembrades pels propietaris i 153 pels parcers. De les oliveres, 36 quarteres eren dels amos i 23 dels que pagaven parts.

A partir de mitjans del segle XX les vinyes van ser progressivament substituïdes per sembrats, que s'adaptaven millor a la mecanització del camp. Hi ha algunes dades estadístiques dels anys de la postguerra, però no són massa de fiar perquè fan referència a les quotes del Servicio Nacional del Trigo. Segons un cens de les oliveres fet el 1950 al municipi de Fonollosa hi havia 6.150 arbres, 2.354 dels quals corresponien al terme de Fals. En aquell moment funcionaven al municipi quatre molins d'oli, a cal Sastre Coix, a cal Pelfort, a la Fassina i a cal Massana, els dos darrers de Fals.

La biblioteca del rector

En el número 39 de Falchs (p. 321-322), ja es va parlar de Jeroni Gallart Costafranca, rector de la parròquia. Ara voldríem fer referència a la seva biblioteca. La coneixem gràcies al seu inventari de béns relictes, fet en data del 17 de maig de 1630 (AHPM 4581).

Aquesta era formada per 174 volums (si es comptabilitzen els quaranta còdexs litúrgics consignats en un sol ítem [131]).És una biblioteca notable per la seva magnitud, però també prou interessant pels seus títols, i mereixedora d'un estudi aprofundit que tinc en procés d'elaboració. Ara, però, puc donar en aquesta nota la transcripció de la pràctica totalitat del seu inventari, del qual voldria fer tan sols aquí unes remarques essencials. D'entrada, cal especificar que els números que van entre claudàtors corresponen a l'ordre en que el notari els va inventariar. La classificació dels llibres per temàtiques és resultat de la recerca dels autors i els títols en les monografies i catàlegs especialitzats (treball que per motius d'espai no hi és inclòs). Sí que és necessari, però, explicitar algunes pautes que orienten a tot estudiós a l'hora de tractar aquest tipus de documents.

En primer lloc, cal veure que l'autor de l'inventari no es altre que un notari. És sabut que els notaris i escrivans identificaven els llibres, bé per l'autor, bé pel títol, o per ambdós alhora, i no necessàriament el copiaven literalment de la portada interior, sinó que el podien també designar pel nom col·loquial amb que era conegut. Per suposat, el redactor no tenia cap obligació de llegir-los. Això fa que en algunes ocasions la identificació sigui només probable. Quan es dóna aquest cas, és indicat amb un signe d'interrogació (?). Val a dir que la lectura paleogràfica del document presenta certa dificultat, i, en concret, quatre entrades no les he pogut encara llegir de manera prou satisfactòria i, per tant no les he inclòs en la transcripció [ítem 14, 31, 27, 51]; en d'altres vacil·lo en la lectura, i ho expresso també amb el signe interrogatiu tot fent a vegades una proposta. Els punts suspensius entre claudàtors […] designen una llacuna en la lectura. El [sic] (així, en llatí) indica que el que s'ha llegit és del tot correcte, malgrat hi hagi un o més errors de redacció. Cinc títols no tenen encara una atribució clara per l'ambigüitat o raresa de la seva denominació (són els inclosos en el l'apartat XVIII "Per identificar").

En un altre ordre, cal dir que encara que el títol del llibre estigui escrit en català, això no implica en absolut que el text del llibre hagi estat en el mateix idioma. Més aviat, resulta lògic suposar el contrari: que inicialment el llibre ha d'estar escrit en la llengua sàvia.

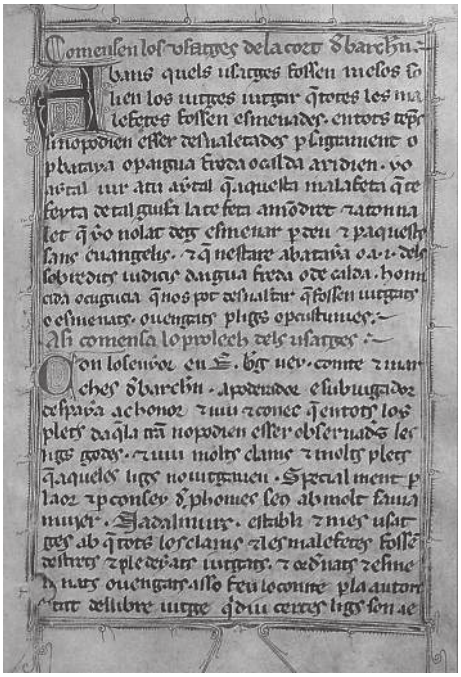

Còdex medieval

En algunes entrades s'especifica que els llibres eren manuscrits (de mà), o bé impresos (d'estampa). L'estudiós actual pot pensar que quan no s'especifica res al respecte, es tracta de llibres impresos, però en títols anteriors a la creació de la impremta (any 1460), i fins i tot amb posterioritat, no disposem de cap garantia al respecte. El llibre seguia sent un objecte costós econòmicament; si es disposava d'un exemplar manuscrit, no tenia perquè substituir-se per un d'imprès, i molt menys en ambients rurals on era més difícil la seva adquisició degut a la llunyania de les grans ciutats on treballaven les impremtes. Barcelona, Sevilla, Salamanca, Madrid, Montpeller i Lyon, són alguns dels indrets d'on podien provenir les edicions de que disposava en Jeroni Gallart (en funció de les variants de l'autor i títols, i la data i indrets de les edicions conegudes).

Finalment, i ja en referència als continguts, és remarcable la presència, entre altres, d'un escriptor com Erasme de Rotterdam. En aquelles dates les seves obres eren incloses dins dels índexs de llibres prohibits per l'Inquisició. Això vol dir que en Gallart, en principi, havia de disposar d'un permís de l'autoritat eclesiàstica per a llegir-los. És també interessant la presència de clàssics romans i més encara grecs, mostra d'una permeabilitat als corrents renaixentistes del segle XVI, ja que cal tenir en compte que aquesta biblioteca es formaria bàsicament en la segona meitat de la quinzena centúria. De manera

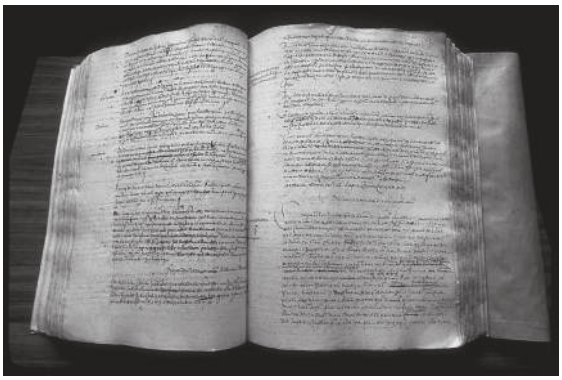

Manual notarial

general, el caràcter escolàstic de la biblioteca és clar, tal com ho mostra la gran presència de llibres de Tomàs d'Aquino i d'Aristòtil i, en conjunt, d'autors medievals, fet que demostra una estada prou profitosa en una universitat. Això, però, no impedí a Jeroni Gallart que fes la lectura de llibres d'espiritualitat, d'acord amb el fort corrent de la mística castellana d'aquella època, influenciat per l'erasmisme i per la Devotio moderna procedent del nord d'Europa ja des del segle XIV.

Relació de llibres

I. BÍBLICA

[16] Item, una Bíblia. [22] Item, altre Bibblia [sic]. [46] Item, un tomo Expositio Novi et Veteris Testamenti. [33] Item, un tomo Conrado, Locorum comunium scripture. [66] Item, un tomo de Conrado, Locorum comunium. [100] Item, un libro de Conrado, De llocs comuns. [49] Item, Concordancias Sacre Scripture. [82] Item, un tomo de Genebrado. [88] Item, un tomo de Enerrasions Evangelicarum. [103] Item, un tomo Figure Bibblie. [117] Item, un tomo Enarrationes Evangelia.

II. LITÚRGICA

[1] Primo, un missal gran. [3] Item, un tomo de sermons de […]. [4] Item, un altra tomo de sermons de […]. [5] Item, un Ordinari de Urgell. [10] Item, uns Costums de mysses. [13] Item, un tomo de Durando. [44] Item, un tomo de Durando. [73] Item, un Aduran, vell. [67] Item, un tomo de Durando bisbe. [71] Item, una […] de myssas. [89] Item, un Rationale divinorum officiorum. [109] Item, primera y segona part de Coros de Música […]. [131] Item, quaranta thomos de Ordinariis.

III. PASTORAL

[9] Item, una Prèdica, estampada, de Alarcuin. [61] Item, un tomo de Sermons de sants […] Lleonart de […]. [74] Item, un tomo de Sermons, de Turpini. [79] Item, un tomo de Sermons, Egidi Turpiani. [107] Item, un libre de Sermons Dominicals, different. [116] Item, un tomo Patris Guillermi de Padrassa. [117] Item, una Summa de Padrassa.

IV. PATRISTICA

[32] Item, sis tomo de Les vides dels Sants Pares. [41] Item, un tomo divi Augustini. [42] Item, un tomo de Josephi Judei. [85] Item, dita […] sobre Job. [91] Item, un tomo de Sant Antonio. [93] Item, un tomo de Antonio.

V. HAGIOGRAFIA

[54] Item, un tomo gran de La historia de St. Ignasi a Castella. [78] Item, un tomo Joanis Lauzun. [81] Item, la cual concruació [sic] dels de Itàlia. [90] Item, Les revelacions de Santa Geltrudis. [99] Item, un libro dels Cossos Sants.

VI. ESPIRITUALITAT

[28] Item, un tomo de la Imago de la vida christiana. [29] Item, un tomo de Petri Menema. [sic, per de Mena (?)]. [38] Item, un Calapí. [39] Item, Vita Christi, de Fontseca. [40] Item, un tomo de Francisco Molanicentas, De genue, in libello de pregamí. [53] Item, Summa dita Candala Lucidarium (?) […]. [69] Item, un tomo de Cicot e de un missal sobre los quatre libres de les scriptures. [70] Item, un tomo Documentos de las Almas. [72] Item, Conc<l>usiones Reverendi fratri Franciscum. [76] Item, la Excitació a la devoció del Rossari. [95] Item, unes Meditasions del an e dels dies. [123] Item, un Tesoro Espiritual.

VII. TEOLOGIA MEDIEVAL

[11] Item, sinch tomos de les Obres de St. Thomàs, ab cubertas de cartró, cuir o avesal. [12] Item, altres sinch tomos, ab cubertas de pregamí, de les mateixes obres. [60] Item, una Expositio de St. Thomàs in libro Aristotelis. [80] Item, un tomo Bonaventura Balneo. [121] Item, Didàlctica de Guillermo. [126] Item, una Suma de Sant Thomàs Contra Gentiles. [127] Item, les Qüestions disputandas de Sant Thomàs, thomos grans. [124] Item, un tomo gran de volum super Thomas. [64] Item, una Summa de la Potestat ecclesiastica. [15] Item, alro tomo de Maldonat, Sobre los Evangelistas. [18] Item, un Anselm. [19] Item, un libret del Art, de Ramon Llull. [77] Item, Petro Llombardo. [21] Item, un altre del Mestre de les Sentències. [114] Item, un tomo Opus super Sentencias. [125] Item, Suares thomo 2º In tertia parte […].

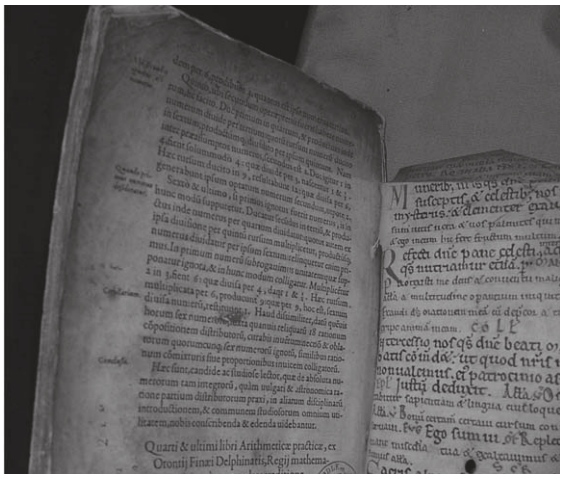

Llibre imprès

VIII. TEOLOGIA-REFORMA CATÒLICA

[92] Item, un tomo del Mestre de les Scritures. [24] Item, un libro de Luis Vives (?). [43] Item, un tomo de Ramon de Sorio. [62] Item, un tomo de fra Francesc de Victoria. [65] Item, un tomo Declamació de indulgències. [68] Item, una Explicació de la bulla. [108] Item, Luis Alfonso Archiepiscopo. [130] Navarro, De redditibus ecclesiis. [59] Item, lo Manual de Navarro. [63] Item, tomo de Vileta.

IX. TEOLOGIA-REFORMA

[30] Item, un tomo de Arasma, Recordatio de Consuetudis (?). [84] Item, un tomo de Arasma. [113] Item, la Historia de Scisma de Angatira [sic, per 'Anglaterra'].

X. JURÍDICA

[2] Item, unes Constitucions sinodals de Vich. [7] Item, una Suma del Concili de Trento, de mà. [25] Item, altre

Concili de Trento. [104] Item, un Consili com a Breviari [sic]. [52] Item, una Summa Gratiani.

XI. CLÀSSICS DE L'ANTIGUITAT

[47] Item, Lactantio Firmino gran. [75] Item, los Comentaris de César. [83] Item, la […] Terenci […].[101] Item, un Terenci. [86] Item, Gelio, Cedulio Terribilis divinorum. [87] Item, un tomo de Quintilià. [94] Item, un Ciceró e Dasià (?).[128] Item, un Ciceró, De Philosophia. [96] Item, un libret de Euripides. [97] Item, un Quinto Orasio. [102] Item, un tomo In Oraci d'un Pauli Epistolas [sic]. [112] Item, un Tito Livio. [110] Item, Selusti. [111] Item, de la continuació (?). [122] Item, Justino de Trogo Compeio [sic].

XII. FILOSOFIA

[6] Item, una Física, de Aristòtil. [8] Item, una Lògica, de Aristòtil, de mà. [34] Item, un tomo de les Sentències, de Aristòtil. [37] Item, una Física, de Aristòtil. [45] Item, una Metafísica, gran, de Aristòtil. [56] Item, un tomo gran de Aristòtil, De Celo. [57] Item, una Lògica, de Aristòtil. [115] Item, una Fisica, de Aristòtil Sica [sic]. [118] Item, les Ètiques, de Aristòtil. [105] Item, una lògica y física, de mà.

XIII. POESIA

[23] Item, un tomo de Geraldo. [26] Item, altro tomo de Geraldo.

XIV. CIÈNCIES DE LA NATURALESA

[48] Item, un tomo de Teodoreto. [98] Item, uns manuscrits de Vilanova en la Francia (?). [20] Item, un libro de Boscho. [120] Item, una Esfera de Sacro Bosco.

XV. GRAMÀTICA

[106] Item, una Gramàticha de Meries (?).

XVI. COMPTABILITAT PERSONAL

[17] Item, la tutoria dels comptes de Berga (?). [133] Primo, los crèdits de dit quondam de tali que designava ab un memorial ab rendes. [134] Item, altro memorial dels censals y volans que·s designava ab la forma al peu del present inventari: item, lo splet de la anata que toca a dit rector; item, tresentes lliures en que·s havian a la taula de la present ciutat; item, altres trenta lliures que a deposades.

XVII. COSTUMS

[50] Item, un segon tomo de Tinxillo. [per Trujillo (?)].

XVIII. PER IDENTIFICAR

[35] Item, un libro de Geraldo Mosca. [55] Item, un tomo Joannis Duran […]. [58] Item, Thomàs Climent Perniciticio [sic]. [119] Item, Protestatione in Floretum. [129] Item, un tomo de Gastano, gran.

ANNEX. ICONOGRAFIA

[131] Item, sinc quadros de ermitans. [132] Item, dos quadros, hu de Sant Thomàs y una Sibil·la.

Miquel Torras i Cortina
Professor de la U.A.B.

La darrera pàgina

El dia de sant Jordi de 2004 es va presentar públicament el Grup d'Estudi i Divulgació de la Història del Poble i es va lliurar el primer número de la revista FALCHS. El Grup s'havia constituït com una secció autònoma de l'Associació Cultural i Recreativa de Fals, que li donava cobertura legal i suport logístic.

En el número 0 de la revista s'enumeraven els objectius del Grup, que eren bàsicament la recerca històrica en l'àmbit de Fals i la divulgació dels resultats d'una manera entenedora, per tal que les persones del poble adquirissin consciència dels seus orígens comuns. Altres objectius eren donar valor al patrimoni cultural i arquitectònic a través del coneixement d'aquest, recuperar topònims i formes d'expressió oblidades o a punt de ser-ne, i obrir el mitjà a la participació d'estudiosos interessats en el tema de Fals.

La majoria de les intencions s'han pogut portar a terme; s'ha publicat la història de totes les cases velles del terme i bastants articles sobre aspectes variats de la història antiga i contemporània del poble, s'ha donat a conèixer el patrimoni, la qual cosa ha despertat un creixent interès per protegir-lo, i s'han publicat en la revista alguns treballs d'historiadors de renom.

L'aspecte econòmic ha resultat positiu gràcies a la fidelitat dels 120 subscriptors i a les ajudes econòmiques de l'Ajuntament de Fonollosa, l'Arxiu Comarcal del Bages, la Cooperativa de Fals, i a la Caixa d'Estalvis del Penedès. A tots ells volem manifestar el nostre agraïment.

També volem agrair de tot cor l'ajuda de les innumerables persones que ens han facilitat informacions, material gràfic i documents, eines imprescindibles per la nostra recerca. La llista dels informants seria tan llarga, i el perill d'oblidar-nos-en d'algun tan gran, que hem optat per no esmentar-ne cap en particular.

Índex dels articles

Títol de l'article	revista nº
Aiguats, secades i …	26
Bernat de Falchs	46
Camins i carreteres	26
Canet de Fals	38
Causes de la mortalitat	43
Cinc segles de govern local	33
Collites	59
Don José Pons	4
El benefici de Sant Joan	49
El bestiar	21
El cadastre	28
El capbreu de 1303	24
El capbreu de 1791	13
El Casal de Fals	51
El cementiri	14
El cens de 1897	37
El Grup de Teatre de Fals	22
El Grup d'estudi i divulgació…	0
El Molí de Boixeda; un centre industrial…	31
El molí de la Fassina	33
El municipi de Fonollosa	34
El paisatge 150 anys enrere	18
El Pessebre Vivent	53
El rector Jeroni Gallart	39
El sometent	45
El terme de Fals	28
El testament d'Engúncia	41
El treball a la vinya	52
Els Cardona	40
Els Cases de Matamargó	11
Els castlans de Fals	55
Els conflictes del rector	7
Els dietaris de Ramon Grau	35
Els fets de cal Xamal	1
Els marquesos de Sentmenat	27
Els masos rònecs	2
Els occitans	23
Els oratoris	20
Els ornaments religiosos	43
Els pous de glaç	12
Els sants de Fals	50
Els sindicats pagesos	50
Els Soler de la Plana	14
Els vehicles	23
Eudald Serravinyals	30
F.C.F.	5
Falchs; fulls de divulgació…	0
Fals o Falç	3
Forns i teuleries	36
Frutos del caciquismo rural…	15
Inventari de l'escola del Molí de Boixeda	17
Joan Muncunill i Parellada	13
La batalla de Fals	19
La Cooperativa	30
La darrera pàgina	59
La fil·loxera	7
La Guerra del Francès	53
La matança	54
La mecanització del camp	42
La passa de grip de 1918	9
La salut pública	46
La sufragània de Sant Andreu	57
La vinya	51
L'aigua	39
L'economia de la parròquia de Fals	54
L'elaboració del vi	57
Les capelles	17
Les caramelles dels casats	2
Les costetes del Grau	6
Les escoles noves	24
Les fonts d'informació	18
Les publicacions	41
Les terres de Sant Vicenç	56
Les tines	35
Les tines de Campserver	40
Les visites pastorals del segle XIV	34
L'escola del Molí de Boixeda	32
L'escola del Raval	20
L'església del Raval	28
Lluís Solernou	52
Llum i telèfon	48
Lluís Muncunill i Perellada	1
Marques de picapedrers de la Torre Nova	50
Més remeis casolans	29
Moviments de renovació	47
Ramon Grau Casanovas	29
Rectorologi	45
Remeis casolans	16
Ritual religiós del segle XVIIIè	9
Sant Joan de les Coromines de…	48
Sociedad de Socorros Mutuos	3
Temps de carlins	16
Temps de maquis	15
Torre blanca amenaça torre negra	47
Un turista al segle XVII	38
Una imatge retrospectiva de les Torres …	25
Unes pinzellades d'història	0
Valentí Ibáñez; l'alcalde republicà	36

MONOGRÀFICS

Aproximació històrica i artística de l'església de Sant Vicenç de Fals (David Galí, Ainhoa Pancorbo)	10
El castell de Fals (Joan Valls)	27
El Molí de Fals	31
Santa Maria del Grau	58
Temps de guerra	44

COL·LABORACIONS

El casal dels molins (Xavier Sitjes)	31
El poble contra el rector; estudi d'un procés… (Pau Alegre)	37
La biblioteca del rector (Miquel Torras)	59
La capella de Canet de Fals (Francesc Villegas)	42
Les barraques de vinya de pedra seca (Jaume Plans)	49
Música i balls (Glòria Ballús)	58
Sant Pere de Torreblanca (Francesc Villegas)	25

MAPES I IL·LUSTRACIONS

Creu de plata	23
Mapa de la zona nord occidental del terme de Fals	20
Mapa de terme de Fals	0
Parts del carro	38
Parts del forcat	42
Postal de les Torres de Fals	34
Timbres i segells	59

Índex de les cases i masos

nom casa	revista nº
ca l' Agustí	8
cal Baixiner	13
cal Baraldés	13
cal Bardissa	40
mas Bastardes (orígens)	47
mas Bastardes 1ª part	33
mas Bastardes 2ª part	8
cal Baumer	29
casa Betlem	26
mas Boixeda 1ª part	48
mas Boixeda 2ª part	24
mas Boixeda 3ª part	18
mas Bosch 1ª part	41
mas Bosch 2ª part	17
cal Cabot	5
mas Campserver (Aguileres 1ª part)	50
mas Campserver (Aguileres 2ª part)	43
mas Campserver 1ª part	26
mas Campserver 2ª part	13
cal Canonge	2
cal Canyol	11
la Caseta de Boixeda	29
la Caseta de Carol	24
la Caseta del Grau	33
cal Casetó	33
cal Casó	47
cal Cinto	28
cal Cisteller	8
cal Cistelleret	13
cal Colilles	2
mas Coll	51
cal Coll Baix	39
el Collet	42
cal Colom Vell	21
el Colomer	30
cal Domingo	3
ca l' Esquerrà	7
la Fassina	24
la Fassina de Baix	15
cal Felip	22
cal Ferran	6
ca la Filomena	35
cal Fontanet	30
cal Francisquet	5
mas Gabriela (Prat)	56
mas Gabriela 1ª part	34
mas Gabriela 2ª part	9
la Gabriela de Baix	8
cal Gaietano de la Creu	25
cal Gaietano del Raval	3
cal Gaig	5
cal Gardela	1
cal Gorg Negre	41
mas Grau (orígens)	54
mas Grau 1ª part	53
mas Grau 2ª part	25
mas Grauet (Grau Sebastià)	46
mas Grauet 1ª part	22
mas Grauet 2ª part	6
cal Gravat	4
cal Guinard	16
cal Guinarder	33
ca l' Isidró	8
cal Jan de la Roca	19
cal Jan del Molí	15
cal Janet	1
cal Jaume Cases	17
mas Jaumeandreu (Torre Cabrera 1ª)	51
mas Jaumeandreu (Torre Cabrera 2ª)	42
mas Jaumeandreu 1ª part	30
mas Jaumeandreu 2ª part	12
cal Jep Gran	18
cal Jepic	7
cal Joan de la Creu	4
cal Jordà	12
cal Lluís	2
cal Magí del Balç	1
la Mallencosa	4
cal Manel d'Oliveres	38
cal Manuel	32
cal Mariano	28
mas Massana 1ª part (Sala)	52
mas Massana 2ª part	39
mas Massana 3ª part	23
cal Mateu Gascó	14
cal Mestre	4
cal Miro	12
el Molí de Boixeda	19
el Molí de Fals	31
cal Mongia	1
la Mongia del Grau	50
mas Montconill (orígens)	56
mas Montconill 1ª part	48
mas Montconill 2ª part	29
mas Montconill 3ª part	15
cal Morro Negre	18
mas Morroliu	45
cal Mosquit	11
mas Oliveres (Cantacorbs)	46
mas Oliveres de Cantacorbs	37
mas Oliveres de la Costa 1ª	49
mas Oliveres de la Costa 2ª	19
mas Oliveres del Pla (2ª part)	21
mas Oms (Torreblanca)	54
mas Oms 1ª part	38
mas Oms 2ª part	26
cal Parcer	9
cal Pastor	2
cal Pere Negre	3
mas Perera	36
cal Pinsà	34
cal Piu	14
mas Pla de la Vila	32
mas Puig Oliver	3
cal Racó	19
cal Ramon d'Oliveres	4
cal Regueret	20
cal Resi	17
cal Sabató	37
cal Sadurní	3
cal Saldes	2
mas Sant Andreu (orígens)	49
mas Sant Andreu 1ª part	45
mas Sant Andreu 2ª part	20
cal Sadernà	12
mas Serra (Lladó)	55
mas Serra 1ª part	36
mas Serra 2ª part	16
mas Subirana 1ª part (Soler Bos)	40
mas Subirana 2ª part	22
mas Tatger (Vila)	57
mas Tatger 1ª part	25
mas Tatger 2ª part	7
cal Tei	6
cal Tico Nou	5
cal Tico Vell	9
cal Tinai	5
cal Torà	32
mas Torre Segimona 1ª part	35
mas Torre Segimona 2ª part	23
mas Torreblanca (Solà)	53
mas Torreblanca 1ª part	43
mas Torreblanca 2ª part	21
mas Torreblanca 3ª part	11
cal Tòrrec	9
mas Torreguitzana	55
cal Vicenç	6
cal Xamal	16
cal Xic	1
cal Xiscano	20

SEGELLS FALS

1820

1844

SEGELLS ESCOLA

1942

1949

1950

SEGELLS AJUNTAMENT

1867

1936

1939

1950

1986

1988

SEGELLS PARRÒQUIA

1850

1866

Actual

SEGELLS COOPERATIVA

1936

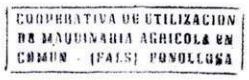

1980

1990

ALTRES SEGELLS

1888

1892

1906

1936

1936

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

Abril de 2009, número 59
El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol ferir la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.